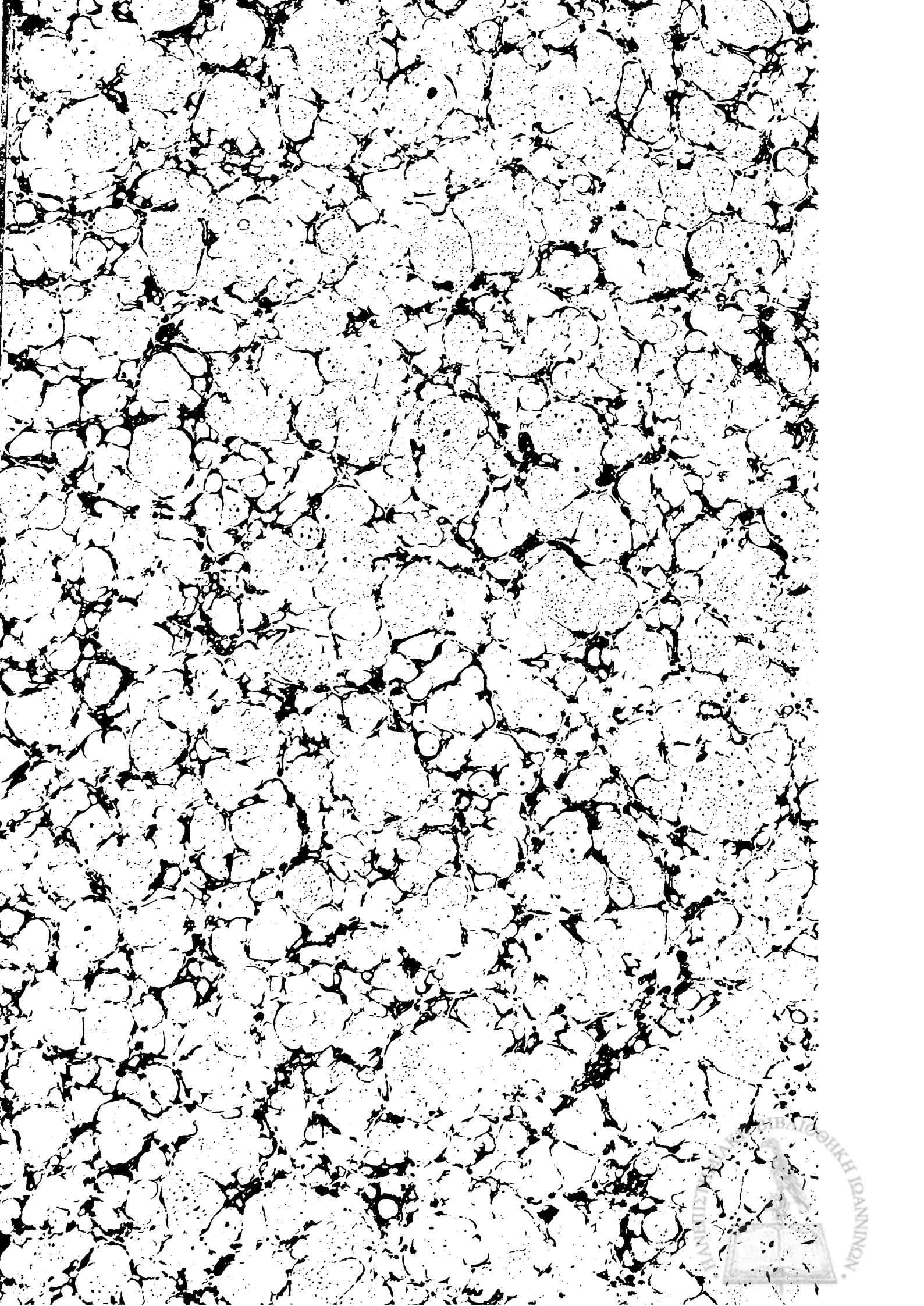

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000337591

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΗΜΑΣ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ

ΥΠΟ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΟΥ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΘΗΙΣΑ

Ὁ λαὸς ὁ μελετῶν καὶ γινώσκων τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, κρίνει σχεδὸν πάντοτε, ασφαλέστερον καὶ ἀφρότερον περὶ τοῦ παρόντων αὐτοῦ πραγμάτων, καὶ περὶ τῶν ἔργων τῆς προόδου, καὶ περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης.

ΓΚΙΖΟΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ

ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΑΟΥ

1887

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΟΥΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

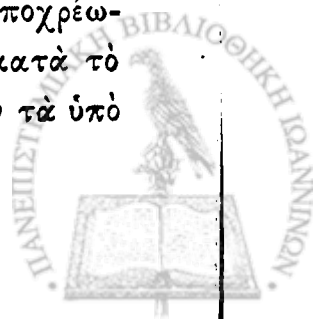
Πολίτευμα. Διοικήσεις. Χρηματικοί πόροι. Στρατός.

Ἡ ἀποτυχία τῆς κοινωνικῆς καὶ θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως περὶ ἧς ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, δὲν ἀπέβη, ὡς προὔπεδειξαμεν, ὀλοσχερῆς. Πολλὰ τῶν διατάξεων τῆς καινοτόμου ἐκείνης περιόδου, ἐπανελήφθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μακεδονικῆς καὶ τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Τὸ ἐθνικὸν φρόνημα καὶ πνεῦμα δὲν ἐπανῆλθεν εἰς ἣν ἦτο πρὸ τῆς μεταρρυθμίσεως κατάπτωσις. Ἀμφότεραι αἱ νέαι δυναστεῖαι ἀνέδειξαν ἄνδρας ἐπιφανεῖς. Ἐπὶ τῆς πρώτης μάλιστα ἀνεκτῆθησαν πολλὰ τῶν προηγουμένως ἀπολεσθεισῶν χωρῶν. Οἱ δημόσιοι πόροι ἠϋξήσαν. Ἡ διοργάνωσις τοῦ Κράτους ἐγένετο πολὺ τεχνικωτέρα ἢ πρότερον. Αἱ πρῶται τῆς διοργανώσεως ταύτης ἀφορμαὶ ἀνέτρεχον πάντοτε μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου. Ἀλλὰ πολλάκις τροπολογηθεῖσαι, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως, δὲν ἔλαβον τὸν ὀριστικὸν αὐτῶν τύπον εἰμὴ ἐπὶ τῆς παρούσης δυναστείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐξεδόθησαν καὶ ὅλαι αἱ συγγραφαί, ἐξ ὧν γνωρίζομεν, ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ δημοσίου βίου τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους· ἡ Βασίλειος Τάξις, ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Ὅθεν ἐνταῦθα νομίζομεν πρόσφο-

ρον νὰ ἐκπληρώσωμεν τὴν ὑπόσχεσιν ἣν πρὸ καιροῦ ἔδομεν, νὰ πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ πολιτεύματος τοῦ κράτους ἐκείνου, καὶ ἰδίως περὶ τῆς βασιλείας, περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν, περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως, περὶ τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων καὶ περὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον, μοναρχία ἀπόλυτος· ἀπόλυτος ὅμως ὄχι ὅπως ἡ ἀρχαία ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία καθ' ἣν οἱ αὐτοκράτορες, καταπατοῦντες ἀσυστόλως θεῖους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἀπεθεοῦντο ζῶντες, τὸ δὲ δημόσιον δίκαιον ἔλεγεν ὅτι «ὁ βασιλεὺς τοῖς νόμοις οὐχ ὑπόκειται» καὶ ὅτι, «ὅπερ ἀρέσει τῷ βασιλεῖ νόμος ἐστίν.» Οἱ ὀρισμοὶ οὗτοι εἰσεχώρησαν μὲν εἰς τε τὸ Ἰουστινιάνειον δίκαιον, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐκδόθεντα *Βασιλικά*· ἀλλ' ὅτι περιελήφθησαν εἰς τοὺς νόμους τούτους ὡς ἱστορικαὶ ἀπλῶς παράδοσεις καὶ οὐχὶ ὡς θετικοὶ ὀρισμοί, συνάγεται ἐκ τούτου, ὅτι συγχρόνως μετὰ τῶν *Βασιλικῶν* ἐξεδόθησαν καὶ ἕτεροι ὅλως διόλου περὶ βασιλείας νόμοι. Τῷ ὄντι ὁ τίτλος δευτέρου τῆς *Ἐπιταγωγῆς τοῦ νόμου* πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ βασιλέως εἰς ἄρθρα 12. Ἐκ τούτων τὸ ἄρθρον πρῶτον λέγει ὅτι, «Βασιλεὺς ἐστίν ἔννομος ἐπιστάσια, κοινὸν ἀγαθὸν πᾶσι τοῖς ὑπηκόοις, μήτε κατὰ ἀντιπάθειαν τιμωρῶν, μήτε κατὰ προσπάθειαν ἀγαθοποιῶν, ἀλλ' ἀνάλογός τις ἀγωνοθέτης τὰ βραβεῖα παρεχόμενος.» Τὸ δὲ ἄρθρον δεύτερον διαλαμβάνει ὅτι σκοπὸς τῆς βασιλείας εἶναι «τῶν τε ὄντων καὶ ὑπαρχόντων δυνάμεων δι' ἀγαθότητος ἢ φυλακῆ καὶ ἀσφάλεια, καὶ τῶν ἀπολωλότων δι' ἀγρύπνου ἐπιμελείας ἢ ἀνάληψις, καὶ τῶν ἀπόντων διὰ σοφίας καὶ δικαίων τροπαίων καὶ ἐπιτηδευμάτων ἢ ἐπίκτησις.» Τὸ δὲ ἄρθρον τέταρτον ὀρίζει ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς πρῶτον μὲν πάντα τὰ ἐν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ γεγραμμένα, ἔπειτα τὰ παρὰ τῶν ἁγίων ἐπτὰ Συνόδων δογματισθέντα, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» Ναὶ μὲν τὸ ἄρθρον ἕκτον ἀπονέμει τῷ βασιλεῖ πληρεστάτην τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν, ἐξ οὗ δικαιούται πᾶς τις νὰ ἐρωτήσῃ, «κατὰ τί ἄρα οἱ ὀρισμοὶ τῆς *Ἐπιταγωγῆς* ἐτροπολόγησαν σπουδαίως τὸ ἀρχαῖον τῆς ῥωμαϊκῆς βασιλείας δίκαιον; Τί σημαίνει ἡ ὑποχρέωσις τοῦ βασιλέως τοῦ νὰ ἐκτελῇ τοὺς νόμους ὅταν δύναται κατὰ τὸ δοκοῦν νὰ τροπολογήσῃ αὐτούς; ἢ τίνα πρακτικὴν ἀξίαν εἶχον τὰ ὑπὸ

τῶν ἄρθρων 2 καὶ 4 ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ καθήκοντα, ὅταν οὐδεὶς ὑπῆρχε κεκανονισμένος θεσμὸς δικαιούμενος νὰ ἐξετάσῃ ἂν τὰ καθήκοντα ταῦτα ἐξετελέσθησαν ἢ οὐ; Τῇ ἀληθείᾳ, δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἡ Ἐπαγωγὴ ὠριζε κανόνας ἠθικῆς μᾶλλον ἢ φραγμοὺς κατὰ τῆς αὐθαιρεσίας, ὁ δὲ μονάρχης ἐξηκολούθει ὧν ἐπίσης ἀπόλυτος, ὅσον καὶ ὁ ἀρχαῖος Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, μὴ ὑποκείμενος τοῖς νόμοις, καθόσον ἠδύνατο νὰ μεταβάλλῃ αὐτοὺς, καὶ μὴ περιοριζόμενος εἰς τὸ νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλῃ, καθόσον οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀρχὴ δικαιουμένη νὰ ζητήσῃ ἀμέσως ἢ ἐμμέσως λόγον περὶ τούτου.

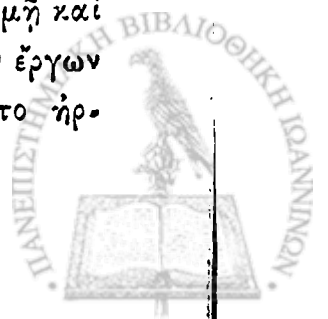
Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐρμηνεία τῶν διατάξεων τῆς Ἐπαγωγῆς εἶναι κατ' ἐπιφάνειαν μόνον ὀρθή. Καὶ αὐτὰ τὰ νεώτερα συντάγματα δὲν ὀρίζουσιν ἀνυπερβλήτους φραγμοὺς εἰς τὴν αὐτογνώμονα ἐνάσκησιν τῶν πολλῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπιτρέπουσιν εἰς τὴν βασιλείαν. Κατὰ τὰ συντάγματα ταῦτα ἡ βασιλεία ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ὑπουργοὺς. Ἰς θέλει ἐμποδίσῃ αὐτὴν τοῦ νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἀνεπιτηδειοτέρους; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν. Ἰς θέλει κωλύσει αὐτὴν τοῦ νὰ διαλύῃ τὴν βουλήν ἀδιακόπως; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ κηρύττειν τὸν πόλεμον. Ἰς θέλει ἀποτρέψῃ αὐτὴν ἀπὸ τοῦ νὰ κηρύττῃ πολέμους ἐν οὐ δέοντι; ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ συνομολογεῖν εἰρήνην. Ἰς θέλει ἀπαγορεύσει εἰς αὐτὴν τὸ νὰ συνομολογῇ τοιαύτας ἀτίμους καὶ ἐπιβλαβεῖς; Ἄμα ἔχῃ τὸ ἀπεριόριστον δικαίωμα τοῦ διαλύειν τὴν βουλήν, οὐδεὶς ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τῷ συντάγματι διαγεγραμμένος τρόπος ἐπιτήδειος νὰ προλάβῃ ἢ τὸν θρίαμβον τῆς αὐθαιρεσίας, ἢ τὴν μεταξύ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ ἔθνους ῥῆξιν. Οἱ δύο οὗτοι κίνδυνοι δὲν ἀποσοβοῦνται, εἰμὴ ὅταν ἡ βασιλεία ἔχῃ τὴν σύνεσιν τοῦ νὰ καθοδηγῆται εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς πράξεις ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης ἄλλ' ἢ σύνεσις καὶ ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ὀρίζονται ὑπὸ οὐδενὸς συντάγματος. Ὑπάρχουσιν, ὅταν ὑπάρχωσι, ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ ὅταν δυστυχῶς δὲν ὑπάρχωσι, τὸ συνταγματικώτατον τῶν πολιτευμάτων ἢ ἀνατρέπεται, ἢ ἀποβαίνει κωμωδία οἰκτρά. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα κατὰ τοῦτο μόνον εἶναι ἀνώτερον τῆς ἀπολύτου μοναρχίας, ὅτι μετριάζει τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὄρεξιν τῆς αὐθαιρεσίας, δὲν ἐξαφανίζει ὁμῶς αὐτὴν ἐντελῶς. Τὰ μόνχα παντοδύναμα κατ' αὐτῆς φάρμακα εἶναι ἡ σύνεσις τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος καὶ ἡ τοῦ ἔθνους κοινὴ γνώμη.

Τοιαύτη δὲ τις κοινὴ γνώμη περιέστελλε ἕμέχρι τινὸς καὶ τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν βασιλείαν περὶ τὴν ἀπεριόριστον χρῆσιν τῶν ἄλλως ἀ-

χαλινώτων αὐτῆς δικαιωμάτων. Ἄλλ' ὑπῆρχε κοινὴ γνώμη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι; Διατί ὄχι; Ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἐξεδήλοῦτο τότε ὅπως σήμερον διὰ τῆς ἐκλογῆς ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους, διὰ τῆς δημοσιογραφίας, καὶ διὰ τῆς ἐν δημοσίαις συναθροίσεσι συζητήσεως τῶν μεγάλων τῆς πολιτείας συμφερόντων, οὐδὲ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι ὅμως ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐξεδήλοῦτο, ἀτελῶς μὲν καὶ ἐνίοτε ἀτόπως, ἐξεδήλοῦτο ὅμως πάντοτε διὰ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας, διὰ τῶν δῆμων ἐν τοῖς ἵπποδρομίαις, διὰ τῶν ἀναφορῶν τῶν θεμάτων καὶ δι' αὐτῶν τῶν ἐν τῇ συγκλήτῳ συζητήσεων· καὶ ὅτι ὄχι μόνον ἐξεδήλοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰσηκούετο πολλάκις, ἐξάγεται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς ἣν περιῆλθεν ἡ βασιλεία νὰ τροπολογήσῃ αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ὀρισμοὺς τοῦ ἀρχαίου δικαίου, δι' ὧν τοσοῦτον ἀπροκαλύπτως ἀνεγράφετο ἡ παντοδύναμος αὐτῆς ἐξουσία, καὶ νὰ παραστήσῃ αὐτὴν ἐν τῷ νέῳ δικαίῳ πολὺ εὐσχημότερον καὶ εὐπρεπέστερον· καὶ καθίσταται οὐδὲν ἥττον πρόδηλον ἐκ πλείστων περιπετειῶν τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καθ' ἧς οἱ βασιλεῖς ἠναγκάσθησαν ἢ φιλτάτους αὐτῶν ὑπουργοὺς νὰ ἀποπέμψωσιν, ἢ πολιτικὰ συστήματα νὰ μεταβάλωσιν, ἢ ἄλλας πράξεις ἀποδοκιμασθείσας νὰ ἐπανορθώσωσιν.

Ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ δὲ ῥηθέντων ἐξάγεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη, τότε δὲν ἐξεφράζετο διὰ βιαίων καὶ στασιαστικῶν ἐκρήξεων, ὅπως συμβαίνει ἐνίοτε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς τυραννικωτέρας ἀνατολικὰς βασιλείας Βεβαίως ἐνίοτε οἱ δῆμοι ἐξετραχηλίζοντο ἐν τοῖς ἵπποδρομίαις εἰς κραυγὰς ἀπειλητικὰς καὶ πράξεις ἀνατρεπτικὰς, ὅπως συνέβη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ· ἀλλὰ συνήθως καὶ αὐτοὶ οἱ δῆμοι, πολὺ δὲ μᾶλλον ἢ ἐκκλησία, ἢ σύγκλητος καὶ τὰ θέματα ἐξεδήλουν τὸ φρόνημα αὐτῶν κοσμίως, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον συστηματικῶς, ὥστε καὶ ἡρμήνευον πολλάκις πῶς ἐνόουν τὴν ἀπόλυτον τῆς βασιλείας ἐξουσίαν. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικὸς, ἀφοῦ εἰς μάτην ἐπροςπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Λέοντα ΣΤ', τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ἀπὸ τοῦ νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον παρὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ τοὺς ἀστικούς ὀρισμοὺς, ἔπειτα ἀπέκλεισεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας· ἀλλὰ συγχρόνως ἐνόμισε χρέος του νὰ εἴπῃ, ὅτι ναὶ μὲν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, τοῦτο ὅμως «οὐχ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων, οἷος ὁ νόμος ὁ ἐγγράφος.» Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἡρ-

κέσθη· προέβη ἔτι μᾶλλον, καὶ εἰς τοὺς λέγοντας ὅτι «βασιλεὺς ὁ τὴν τετάρτην γυναῖκα ζητῶν, καὶ δεῖ παραχωρεῖν βασιλικῇ ἐπιθυμίᾳ,» δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποκριθῆ, ὅτι «μέγα μὲν τὸ τῆς βασιλείας πρᾶγμα, καὶ δέον πείθεσθαι βασιλεῦσι, μὴδὲ τοῖς προστάγμασιν αὐτῶν ἀντιτείνειν· ἀλλ' ἐν ἐκείνοις τοῖς προστάγμασιν, ἐν οἷς διαφαίνεται τὸ τῆς βασιλείας ἄξιωμα. Προστάσσει δικαιοπραγεῖν; Τοῦτο βασιλικὸν ἀληθῶς πρόσταγμα. Κελεύει πάλιν, οἷα τὰ τοῦ διαβόλου πονηρὰ ὑποβλήματα, εἰς Θεὸν ἀσεβεῖν; Τοῦτο οὐ βασιλικόν· οὐκοῦν οὐδὲ πειστέον αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀσεβοῦς ἀνδρὸς ἀσεβὲς πρόσταγμα παρὰ φαῦλον ποιητέον.» Μετὰ τοιούτου θάρρους ὑπερεμάχουν ὑπὲρ τοῦ νόμου οἱ ἱεράρχαι τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅσοι ἦσαν ἄξιοι τοῦ ὑψηλοῦ αὐτῶν λειτουργήματος. Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ βασιλεῖς, ὅσον ἀπόλυτοι καὶ ἂν ἦσαν, τοσοῦτον συνησθάνοντο τὴν δύναμιν τῆς κοινῆς γνώμης, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνόμισαν πρέπον νὰ δικαιολογῶσι τὴν χρῆσιν τῆς ἐπιτραπείσης αὐτοῖς νομοθετικῆς ἐξουσίας. Ἐπὶ παραδείγματος, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν τῷ προσιμίῳ τῆς λα' αὐτοῦ νεαρᾶς, λέγει· «εἰ μὴδὲν ἄλλο ἢ βασιλεία, ἢ ἔννομος ἐπιστασία ἐστὶ, νόμοι δὲ οἱ τὴν πολιτείαν τήρουντες ἀδιαλώβητον, πόρρω που ἀπωθοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τὰ τὸ πολίτευμα καταβλάπτοντα, ἀνεῖται δὲ καὶ τὸ νομοθετεῖν βασιλεῦσιν· ἔργον ἄρα βασιλικὸν πρὸς τὸ κοινῇ τῇ πολιτείᾳ συμφέρον τὴν τῶν νόμων ἐκθεσιν παρὰ τῶν κρατούντων ἀποτελεῖσθαι.» Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν βασιλεία ἦτο μὲν ἀπόλυτος, ἀλλὰ περὶ τὴν χρῆσιν τῆς ἀπεριορίστου αὐτῆς ἐξουσίας ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ σέβεται τὴν κοινὴν γνώμην κοινωνίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μᾶλλον, ἢ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὀργανωμένης.

Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε· ἐνίοτε βασιλεῖς βίαιοι τὸν χαρακτῆρα, ἰδιοποιούμενοι τὴν ἄμεσον ἐνάσκησιν τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, ἀπεφάσιζον ἄνευ διατυπώσεων, καὶ ἐξετέλουν ἄνευ ἀναβολῆς τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τρόπον, ὅστις ἤθελε σκανδαλίσει ἡμᾶς τὴν σήμερον. Ὁ Θεόφιλος βεβαιώσας ἐκ τοῦ προχείρου ὅτι εἰς τῶν ἀξιωματικῶν τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ πλὴν τούτου συγγενῆς ἐκ κηδεστίας, ἠδίκησε, κτίζων τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, γείτονα τινὰ γήραν, διέταξεν ἐκ τοῦ παραχρῆμα νὰ μαστιγωθῆ μὲν δημοσίᾳ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, νὰ κατεδαφισθῆ δὲ ἡ οἰκία αὐτοῦ, καὶ νὰ δοθῆ εἰς τὴν γήραν τό τε οἰκόπεδον καὶ τὸ ὑλικόν. Ὁ δὲ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος, ἐπειδὴ ἐπέισθη ἐν τινὶ ἐκστρατείᾳ ὅτι ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως

ἠπάτησεν αὐτὸν περί τινος πληροφορίας, ἄρπάσας ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος ἔρριψεν αὐτὸν διὰ μιᾶς κατὰ γῆς. Τὰ τοιαῦτα δὲν ἐγίνοντο πολλάκις, ἐγίνοντο ὅμως. Καὶ τὸ περίεργον εἶναι ὅτι οἱ βασιλεῖς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅσῳ μᾶλλον ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, καθ' οὓς ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἦτο ὅλως ἀχαλίνωτος, τόσῳ μᾶλλον ἀπαιτητικώτεροι ἀπέβησαν περὶ τὰ δειγμάτα τῆς ἀποδοτέας πρὸς αὐτοὺς εὐλαθείας. Δὲν ἀπεθεώθησαν μὲν ποτὲ οὔτε ζῶντες οὔτε μετὰ θάνατον, χάρις εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν χριστιανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἶναι βέβαιον ὅτι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο νὰ ἔλθωσι πρὸς αὐτοὺς πολὺ εὐπρεπέστερον, ἢ ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ἐφεξῆς. Τῷ ὄντι μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ προσερχόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, εἰ μὲν ἦσαν πατρίκιοι, κλίνοντες τὴν κεφαλὴν ἠσπάζοντο τὸν βασιλέα εἰς τὸ δεξιὸν μέρος τοῦ στήθους αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς πάλιν κατεφίλει τὴν κεφαλὴν αὐτῶν. Εἰ δὲ ἦσαν ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ, ἔκλινον τὸ δεξιὸν γόνα ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ Ἰουστινιανὸς εἰσήγαγεν ἄλλην πολὺ ἐξευτελιστικωτέραν ἐθιμοταξίαν. Ἐκτοτε ἅπαντες οἱ δημόσιοι τοῦ κράτους λειτουργοὶ, πολιτικοὶ τε καὶ στρατιωτικοὶ, πατρίκιοι, στρατηγοὶ, καὶ ἄλλοι, ὅσοι ἠξιοῦντο τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἐμφανισθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα, ἅμα πατήσαντες τὸν οὐδὸν τῆς αἰθούσης ἐν ἧ ἴστατο ὁ βασιλικὸς ἕθρονος, ἐπιπτον εἰς τὸ ἔδαφος ἐπὶ στόμα, ὃ ἐστὶ πρηνεῖς, ὅπως σήμερον ποιοῦμεν τὸ σημεῖον τῆς μετανοίας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ· ἔπειτα ἀναστάντες, ἐβάδιζον μέχρι τῶν μέσων τῆς αἰθούσης· ἐκεῖ ἐπιπτον τὸ δεύτερον, καὶ ἀναστάντες πάλιν ἐπλησίαζον πρὸς τὸν βασιλέα εἰς τινὰ ἀπόστασιν· τότε ἐπιπτον τὸ τρίτον, μεθ' ὃ ἠσπάζοντο τὰ γόνατα αὐτοῦ, κατόπιν τὰς χεῖρας καὶ τελευταῖον τὸ στόμα. Ἐν τινὶ ψαλτηρίῳ, τὸ ὁποῖον ἐγράφη περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, σώζεται ἐζωγραφημένη εἰκὼν παριστώσα πρὸς τὰ ἄνω μὲν τὸν Σωτῆρα, κατωτέρω δὲ δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καὶ τὸν ἀρχάγγελον Γαβριήλ, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, ὑποκάτω τῆς τοῦ Σωτῆρος εἰκόνης, τὸν Βασίλειον Β' τὸν Βουλγαροκτόνον· πρὸ τῶν ποδῶν δὲ τοῦ βασιλέως ἔξ ἐπισήμους Βουλγάρους προσκυνοῦντας αὐτὸν καὶ ἐπὶ τούτῳ πρηνεῖς πεπτωκότας· θέαμα σήμερον οἰκτρὸν, ἀλλὰ τότε συνηθέστατον.

Σημειωτέον ὅτι ἐὰν ἡ παρουσίασις ἐγίνετο καθ' ἡμέραν κυριακὴν εὐθὺς ἐπιπτον κάτω προσκυνοῦντες, ἀλλὰ μέχρι τῶν γονάτων ἐποίουν

τὸ σέβας τῆς προσκυνήσεως.» Πλὴν τούτου ὁ μὲν Προκόπιος βεβαιοῖ εἰς τὰ Ἀνέκδοτα αὐτοῦ, ὅτι εἰσαχθείσης ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τῆς νέας ταύτης ἐθιμοταξίας, ἡ βασίλισσα Θεοδώρα ἀπήτησε νὰ προσκυνῆται ὅπως καὶ ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ βραδύτερον τοῦλάχιστον δὲν ἐσυνηθίζετο νὰ προσκυνῆται οὕτω ἢ τοῦ βασιλέως σύζυγος, παρεκτὸς μόνον ἴσως εἰς τὰς σπανίας περιστάσεις καθ' ἃς ἡ βασίλισσα ἐνήσκει τὴν πραγματικὴν ἀρχήν. Τελευταῖον παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως πιθανώτατα κατηργήθησαν ἢ ἐπέσον εἰς ἀχρηστίαν τὰ τοιαῦτα παρατράγωδα τῆς εὐλαβείας δείγματα. Ἀφοῦ οἱ βασιλεῖς ἐκεῖνοι ἀπηγόρευσαν εἰς τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν νὰ προσκυνῶσι τὰς ἀγίας εἰκόνας, πῶς ἦτο δυνατόν ν' ἀπαιτῶσι συγχρόνως νὰ προσκυνῶνται αὐτοί; Καὶ ἔπειτα ἡ εἰσαγωγή τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς μικρῶν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μεταρρυθμίσεως συνταχθείσης Βασιλείου τάξεως τοιοῦτό τι ἴσως ὑποδεικνύει λέγουσα, ὅτι οἱ τύποι οὗτοι μετέπιπτον πάντως καὶ μετεβάλλοντο «ταῖς κατὰ καιροῦς τῶν πραγμάτων μεταποιήσεσι.» Καὶ πάλιν ἐν τῷ τέλει ἀξιοῦσα ὅτι ἡ νέα αὕτη διάταξις σκοπὸν εἶχε νὰ ἀναδείξῃ τὴν βασιλείαν «βασιλικωτέραν καὶ φοβερωτέραν.»

Ὅπως δὴποτε βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας πάντες οἱ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἐπίσημως ἐμφανιζόμενοι ὤφειλον νὰ προσκυνήσωσιν αὐτὸν κατὰ τὸν ἀνωτέρω διαγραφέντα τύπον ἅπαντες μὴ ἐξαιρουμένων μηδὲ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου. Μητροπολίται, ἀρχιεπίσκοποι, ἐπίσκοποι καὶ ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱερωμένοι ὑπεβάλλοντο εἰς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπαραλλάκτως ὅπως οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοί. Μόνος ὁ πατριάρχης ἐπέχων ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν ἴσην σχεδὸν τῆς τοῦ βασιλέως, διετήρει τὴν ἰσότητά ταύτην καὶ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν σχέσεσι. Τὸ ἄρθρον 8 τοῦ τρίτου τίτλου τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου διελάμβανε· «Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καὶ μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καὶ ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεὺς ἐστὶ καὶ πατριάρχης.» Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἰσότητος ταύτης, ὁσάκις οἱ δύο οὗτοι ἄρχοντες ἀπηντῶντο εἴτε ἐν τοῖς βασιλείοις, εἴτε ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἐχαιρετίζοντο ἀμοιβαίως λέγοντος ἰδίως τοῦ βασιλέως· «Χαῖρε κύριε Πατριάρχα.» καὶ ἠσπάζοντο ἀλλήλους. Ἐὰν συνέπιπτε νὰ κάθηται ὁ βασιλεὺς καθ' ἣν στιγμὴν ἐπλητίζεν ὁ πατριάρχης, ὁ βασιλεὺς ἀνίστατο, ἵνα τὸν χαιρετίσῃ καὶ

τὸν ἀσπασθῆ. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν, τὴν ἀποκοπτὴν λεγομένην βασιλικὴν τράπεζαν, δὲν ἐκάθηντο μετὰ τοῦ βασιλέως συνεστιώμενοι, εἰμὴ ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ τινες τῶν ἀνωτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ πρῶτοι ἐκάθηντο εἰς τὴν τράπεζαν ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ προέπινον ἀμφοτέρω, ἐκαλοῦντο νὰ καθήσωσιν οἱ λοιποὶ ὡσαύτως μετὰ τὸ τέλος τῆς τραπέζης, ἀνίσταντο καὶ ἐξήρχοντο οἱ τελευταῖοι οὗτοι, παρέμενον δὲ καθήμενοι ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πατριάρχης, καὶ μόνον ἀφοῦ πάλιν προέπινον ἀμφοτέρω κατ' ἰδίαν, ἀπήρχοντο ἀποχαιρετίσαντες ἀλλήλους. Ὑπεφαίνετο δὲ ἐνταῦθα κατὰ τι ἢ τοῦ βασιλέως ὑπεροχὴ, διότι ὁ μὲν πατριάρχης ἐκάθητο ἐξ ἀριστερᾶς τοῦ βασιλέως, τὸ δ' ἐπίπεδον ἐφ' οὗ ἴστατο ἢ καθέδρα τοῦ βασιλέως ἦτο μικρόν τι ὑψηλότερον τοῦ ἐπιπέδου τῆς πατριαρχικῆς καθέδρας.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου σχέσεις δὲν διετηρήθησαν εἰμὴ μέχρι τῆς ὑπὸ Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Βραδύτερον, καὶ τοι οἱ ἡμέτεροι ἀνέκτησαν τὴν βασιλεύουσαν ταύτην, τὰ πράγματα μετέβαλον ἐν μέρει ὄψιν κατὰ τοῦτο, ὡς καὶ ὡς πρὸς ἄλλα πολλά. Οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἐξηκολούθησαν ἀσπαζόμενοι τὸν πόδα τοῦ βασιλέως· ὁ κληρὸς ὅμως οὐδέποτε ὑπεβλήθη ἕκτοτε εἰς τὸ ἐξευτελιστικὸν τοῦτο τῆς εὐλαβείας δεῖγμα. Ἦν μὲν τοῖς βασιλείοις οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἀρχιμανδρίται καὶ οἱ ἡγούμενοι ἤρχοντο νὰ ἀσπάζονται πρῶτον μὲν τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως, εἶτα δὲ τὴν παρειάν· ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ ὁ βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὰς χεῖρας τῶν ἀρχιερέων. Ἐννοεῖται ὅτι τότε ἔπραττε τὸ αὐτὸ καὶ ὡς πρὸς τὸν πατριάρχην, ἐνῶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις βασιλεὺς καὶ πατριάρχης ἠσπάζοντο ἀμοιβαίως ἐν τῷ στόματι. Κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου λοιπὸν, ὁ μὲν βασιλεὺς ἠσπάζετο ἐνίοτε τὴν χεῖρα τοῦ πατριάρχου, ὁ δὲ πατριάρχης, ὡς φαίνεται, οὐδέποτε ἠσπάζετο τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως· ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους ὅμως ἀρχιερεῖς καὶ ἱερωμένους εἰσῆχθη τὸ ἔθος, ἐπ' ἐκκλησίας μὲν νὰ ἀσπάζεται ὁ βασιλεὺς ἐνίοτε τὴν χεῖρα αὐτῶν, ἐν τοῖς βασιλείοις δὲ νὰ ἀσπάζονται αὐτοὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως. Τὸ ἔθος τοῦτο ἦτο λογικόν, καθὸ καθιεροῦν τὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μὲν ὑπεροχὴν τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, τὴν ἐκτὸς τῆς ἐκκλησίας δὲ ὑπεροχὴν τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος· ἐνῶ οἱ παραλαβόντες τὸ ἔθος ἐκεῖνο Ῥῶσοι ἐσύγχυσαν τὰ πράγματα, καθ' ὅσον παρ' αὐτοῖς γίνεται ἀμοιβαῖος ἀσπασμὸς τῶν χειρῶν μεταξὺ βασιλέως καὶ κλήρου

εἴτε ἐπ' ἐκκλησίας, εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς. Ἐὰν δὲ προέκειτο νὰ ρυθμισθῇ σήμερον τὸ ζήτημα τοῦτο παρ' ἡμῖν, νομίζομεν, ὅτι, ἐπειδὴ κατὰ τὰ παρόντα ἔθνη οἱ πολῖται ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως χαιρετίζουσι μόνον αὐτὸν εὐλαβῶς, οὐδ' ὁ κλῆρος δύναται νὰ ὑποβληθῇ εἰς μεγαλύτερον τι δεῖγμα εὐλαβείας. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵνα τηρηθῇ ἡ ἀρχὴ τῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἰσότητος, ἢ ἀπὸ τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος παρ' ἡμῖν καθιερωθεῖσα, νομίζομεν ὅτι οὐδ' ἐπ' ἐκκλησίας δεόν ὁ βασιλεὺς ν' ἀσπάζεται τὴν χειρὰ τῶν λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νὰ χαιρετίζῃ τὸν ἀρχιερέα ἢ ἱερέα ἀσπαζόμενος μόνον τὸ ὑπὸ τούτου προσαγόμενον ἱερὸν εὐαγγέλιον.

Αἱ δὲ ἄλλαι μεταξὺ βασιλέως καὶ ἐκκλησίας σχέσεις ἐτροπολογοῦντο κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἰσχυρὸς, ἐξέλεγε τὸν πατριάρχην, καὶ τοι κατὰ τύπους τελουμένης τῆς συνθήκης ψηφηφορίας τῶν μητροπολιτῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός. Ὡσαύτως δὲ ὁ βασιλεὺς διώκει τότε κατ' οὐσίαν τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα. Καὶ πάλιν ὅσάκις ὁ βασιλεὺς ἦτο ἀνήλικος ἢ ἀνὴρ ἀσθενῆς, ὁ πατριάρχης ἀπέβαινε παντοδύναμος, ἄγων καὶ φέρων τὴν σύγκλητον καὶ τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀλλὰ κατ' ἀρχὴν τὰ δύο ἀξιώματα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὸ μὲν προεξάρχον τοῦ πολιτικοῦ συστήματος, τὸ δὲ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ· ὥστε εἶναι ἐντελῶς ἐσφαλμένη ἡ δοξασία πολλῶν δυτικῶν, ὅτι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀρχηγὸς εἶναι ὁ βασιλεὺς. Ἐξηγήσαμεν ἤδη πολλάκις διατὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡ σωτηρία τοῦ κράτους ἀπῆτει ἐνίοτε, καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐπισφαλεστάτου περὶ αἰρέσεως ζητήματος, νὰ μὴ πράττῃ ἡ ἐκκλησία ὄλως ἰδιογνωμόνως. Ἐὰν δὲ πολλοὶ βασιλεῖς καὶ ἐκτὸς τῶν ἐκτάκτων τούτων περιστάσεων ἐπενέβησαν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, ἔπραξαν τοῦτο καταχρηστικῶς καὶ οὐχὶ δυνάμει δικαιώματος ἀναγνωρισθέντος ποτὲ παρ' ἡμῖν· οὐδὲ δυνάμεθα ἐκ τούτου νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ συμπέρασμα ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ βασιλεὺς ἄρχει τῆς ἐκκλησίας, καθὼς οὐδὲ τὸ ἀντίθετον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἐκκλησία ἄρχει τῆς πολιτείας ἢ δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἐκ τοῦ ὅτι πολλοὶ πατριάρχαι ἐπενέβησαν καταχρηστικῶς εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι αἱ ἰδέαι δὲν εἶχον εἰσέτι ὠριμάσει ἀρκούντως, ὅπως σήμερον, περὶ τῶν ὀρίων τῆς ἀμοιβαίας σχέσεως τῶν δύο δυνάμεων· τούτου δ' ἔνεκεν ἡ μεταξὺ αὐτῶν πάλῃ ὑπῆρξε σχεδὸν διηνεκῆς. Ἐξ αὐτῆς ὅμως ταύτης τῆς διηνεκοῦς πάλῃς καθίσταται πρόδηλον, ὅτι οὐδεμίᾳ παρ' ἡμῖν ὠ-

ρίσθη ἢ ἐπεκράτησε νενομισμένη ὑπεροχή, ἢ τῆς βασιλείας ἢ τῆς ἐκκλησίας. Ἴνα συμπληρώσωμεν δὲ ὅσα ἠδυνάμεθα ἐνταῦθα νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν σχέσεων τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐπιφέρομεν ὅτι κατ' ἔτος, τὴν ἡμέραν τοῦ μεγάλου σαββάτου, ὁ βασιλεὺς προσέφερεν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας 100 χρυσοῦ λίτρας, ἧτοι δραχμὰς 108,000 περίπου, ἡ δὲ ἐπιχορήγησις αὕτη ἠύξησε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐπὶ Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ, εἰς 180 λίτρας.

Ὁ τρόπος καθ' ὃν προσηγορεύοντο οἱ βασιλεῖς καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν διέφερε κατὰ τὰς λέξεις, ἂν ὄχι κατὰ τὴν ἔννοιαν, τοῦ σήμερον καθιερωμένου τρόπου. Οἱ τίτλοι τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς μεγαλειότητος, τῆς αὐτοῦ βασιλικῆς ἢ αυτοκρατορικῆς ὑψηλότητος δὲν ἦσαν τότε ἐν χρήσει. Μέχρι τοῦ Ἰουστινιανοῦ οἱ πρὸς τὸν βασιλέα ἢ περὶ βασιλέως ὁμιλοῦντες ἐκάλουν αὐτὸν *αὐτοκράτορα*, *καίσαρα*, *αὐγουστον* (σεβαστόν) ἢ καὶ ἀπλῶς *βασιλέα*, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ *αὐγούσταν* ἢ καὶ ἀπλῶς *βασιλίδα*. Ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὅμως κα ἐφεξῆς εἰσῆχθη, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίδος προσαγόρευσιν, ἡ τοῦ *δεσπότη* καὶ τῆς *δεσποίνης*. Καὶ ὁ μὲν Προκόπιος δεινῶς κατακραυγάζει κατὰ τοῦ νέου τούτου τίτλου ἐν τοῖς Ἀνεκδότοις, ὡς σφόδρα ἐξευτελιστικοῦ, τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ τίτλος οὗτος ἐλογίζετο κατώτερος τοῦ βασιλικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι βασιλεὺς καὶ βασιλις δὲν ὠνομάζοντο εἰμὴ μόνος ὁ ὑπέρτατος τοῦ κράτους ἄρχων καὶ μόνῃ ἢ σύζυγος αὐτοῦ· ἐνῶ ὁ τίτλος τοῦ δεσπότη καὶ τῆς δεσποίνης ἀπεδόθησαν, παρεκτός τῶν βασιλέων, καὶ εἰς ἄλλους, τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, τὰ τέκνα αὐτῶν, τοὺς πατριάρχας καὶ ἐγγένει τοὺς ἀρχιερεῖς. Μὴ παραλίπωμεν δὲ νὰ παρατηρήσωμεν ἰδιάζον τι περιστατικὸν ἀναγόμενον εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως *δεσπότης* καὶ *δέσποινα* ὡς πρὸς τοὺς βασιλεῖς. Δεσπότης ἐλέγετο ὁ βασιλεὺς, καὶ δέσποινα ἢ βασιλις, ὅταν ὅμως ἔλεγον πληθυντικῶς οἱ δεσπότες, ἐνόουν πολλάκις μόνον τὸν βασιλέα, (οὐχὶ δὲ καὶ τὴν βασιλίδα, τὴν δέσποιναν), ἐνῶ λέγοντες οἱ *βασιλεῖς*, περιελάμβανον πάντοτε ἐν τῇ προσαγορῇ ταύτῃ συνήθως μὲν τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλίδα, ἐνίοτε δὲ τὸν βασιλέα καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ συμβασιλεύοντας, καὶ τὴν τῶν βασιλέων προσωνυμίαν ἔχοντας υἱοὺς, ἀδελφοὺς καὶ ἄλλους. Ἄλλοι τρόποι προσγορεύσεως ἦσαν· ἡ *βασιλεία σου*, ἡ *ἐνθεος βασιλεία*, ὁ *ἅγιος αὐτο-*

κράτωρ, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς βασιλεὺς, ἡ σὴ ὑψηλὴ καὶ μεγάλη βασιλεία, ἡ αὐτοκρατορία ὑμῶν, εἰρηνοποιὲ καὶ ἀγαθὲ βασιλεῦ, εἰρηνικώτατε καὶ φιλάνθρωπε βασιλεῦ. Ἡ βασίλισσα προσηγορεύετο· ἡ εὐσεβεστάτη αὐγούστα, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ ἑμιλῶν ὁ βασιλεὺς ἔλεγεν· ἡ βασιλεία μου.

Τὰ τέκνα τοῦ βασιλέως ἐν γένει μὲν προσηγορεύοντο· τὰ πορφυρογέννητα τῶν βασιλέων τέκνα, ἰδίως δὲ οἱ υἱοὶ, οἱ γαμβροὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως εἶχον, ὡς προεῖρηται, ἀνέκαθεν τὴν προσωνυμίαν τοῦ δεσπότη. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τοῦ κζ' κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐν ᾧ περιγράφεται πῶς ὁ βασιλεὺς Ἡράκλειος τὸν δεῦτερον αὐτοῦ υἱὸν, τὸν δεσπότην Δαβὶδ, ἀνήγαγεν εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, τὸν δὲ πρῶτον, Ἡράκλειον ὅπως καὶ ὁ πατὴρ ὀνομαζόμενον, ἀνεβίβασεν ἀπὸ τῆς ἀξίας τοῦ καίσαρος εἰς τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐπι λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος ὁ ἀρχικὸς τίτλος τῶν υἱῶν τοῦ βασιλέως ἦτο ὁ τοῦ δεσπότη. Καὶ ὅτι τοῦτο συνέβαινε μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους, μαρτυρεῖ ὁ Κουροπολάτης Κωδῖνος, ὁ μικρὸν πρὸ τῆς ἀλώσεως ἀκμάσας, λέγων· «σημείωσαι ὅτι οἱ τοῦ βασιλέως υἱοὶ, οἱ δεσπῶται, προΐσταντο τῶν ἀδελφῶν καὶ τῶν γαμβρῶν τοῦ βασιλέως, δεσποτῶν καὶ αὐτῶν ὄντων.» Ἄλλ' ἐκ τούτων τὸν μὲν πρεσβύτερον πολλάκις οἱ βασιλεῖς προσελάμβανον συνάρχοντα, ἀπονέμοντες αὐτῷ τὸ ὄνομα καὶ τὸ σχῆμα τῆς βασιλείας. Ἐνίστε δὲ ἔπραττον τοῦτο καὶ ὡς πρὸς τοὺς δευτεροτόκους. Ἄλλοτε δὲ πάλιν τούτους τε ἢ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῶν, ἢ τοὺς γαμβροὺς ἀνηγόρευον καίσαρας καὶ νωβελησίμους. Τοῦτου γενομένου, οἱ μὲν βασιλεῖς ἀναγορευθέντες, ὡς τοιοῦτοι προσηγορεύοντο, ὁ δὲ καίσαρ, εὐτυχέστατος· (ὁ δεῖνα, εὐτυχέστατου καίσαρος πολλὰ τὰ ἔτη), ὁ δὲ νωβελήσιμος, ἐπιφανέστατος, (ὁ δεῖνα, ἐπιφανέστατου νωβελησίμου κλπ). Τὸ ἀξίωμα λοιπὸν τοῦ καίσαρος, κατ' ἀρχὰς προσῆκον μόνον τῷ βασιλεῖ, ἀπεδόθη ἔπειτα, ὅπως καὶ τὸ τοῦ νωβελησίμου, εἰς τινὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, τὸ τοῦ νωβελησίμου ἔπεσεν εἰς ἀχρησίαν, καὶ ἀντ' αὐτοῦ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς (ὅστις, πρὶν ἢ βασιλεύσει, ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος νωβελήσιμος) ἐπενόησε περὶ τὰ τέλη τῆς ια' ἑκατονταετηρίδος, ἑτέρας προσαγορεύσεις, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, τοῦ πανυπερσεβάστου, τοῦ πρωτοσεβάστου καὶ τοῦ σεβαστοῦ· ὥστε ἡ τελευταία αὕτη, ἢ ἄλλοτε εἰς μόνους τοὺς βασιλεῖς ἀπονεμομένη, ἔκτοτε ἀπεδόθη εἰς τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ

ἐλογίσθη μάλιστα κατωτέρα τῶν τριῶν ἄλλων ἀμέσως πρὸ αὐτῆς ἀναφερθεῖσων. Οἱ δὲ τίτλοι οὗτοι καὶ ὁ τοῦ *καίσαρος* παρέμειναν ἐν χρήσει μέχρι τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως.

Πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας γράφοντες οἱ μονάρχαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀπεκάλουν βασιλεῖς εἰμὴ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας. Τοὺς διαδεξαμένους τὴν ἀρχὴν αὐτῶν ἐν Ἀφρικῇ ἡγεμόνας τῶν Μωαμεθανῶν, ὠνόμαζον ἐξουσιαστὰς ἢ ἀπλῶς *φίλους*. Οὕτω πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἀφρικῆς γράφοντες ἔλεγον «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ αὐτοκράτορες αὐγουστοί, μεγάλοι βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἐνδοξότατον καὶ εὐγενέστατον ἐξουσιαστὴν τῶν Μουσουλμημιτῶν.» Καὶ πάλιν πρὸς τὸν ἡγεμόνα Αἰγύπτου «Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, ἐν Χριστῷ εὐσεβεῖς αὐτοκράτορες, μεγάλοι ὑψηλοὶ Αὐγουστοί, βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον, τὸν εὐγενέστατον Ἀμνηρᾶν Αἰγύπτου.» Τοὺς ἄλλους ὑποδεεστέρους ἡγεμόνας τῶν περίξ ἐν τῇ ἀνατολῇ ἐθνῶν ἀπεκάλουν ἀρχόντας, καὶ αὐτὸν τὸν τῆς Ῥωσίας ἡγεμόνα. Τοὺς δὲ βασιλεῖς τῆς Εὐρώπης ὠνόμαζον *ῥήγας*. Καὶ τοῦτο διότι τότε ἡ λέξις βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ ἦσαν παρ' ἡμῖν ἰσοδύναμοι, ὥστε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχαι ἀπέφευγον ὅσον ἐνεστι νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους ἡγεμόνας, ὅχι μόνον τὸ τοῦ αὐτοκράτορος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα μὴ διὰ τούτου ἐπιτρέψωσιν εἰς ἄλλον ἀξίωμα ἴσον τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἀξιώματος. Ἐν τούτοις ὠνόμαζον ἀδελφοὺς οὐ μόνον τοὺς βασιλεῖς τῆς Περσίας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥήγας τῆς Δύσεως. Ὅτε πάλαι ποτὲ ἐπαρουσιάζετο εἰς τὸν βασιλέα ὁ πρέσβυς τῆς Περσίας, (ὅστις ὄφειλε, πρὶν ἢ πλησιάσῃ, νὰ πέσῃ τρίς κατὰ γῆς, καὶ ἔπειτα νὰ φιλήσῃ τοὺς πόδας τοῦ αὐτοκράτορος, ὅπως οἱ ἰθαγενεῖς), ὁ βασιλεὺς ἠρώτα αὐτὸν «πῶς ὁ ἀδελφός ἡμῶν σὺν Θεῷ ὑγιαίνει ; χαίρομεν ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ.» Γράφοντες δὲ πρὸς τοὺς ῥήγας Σαξωνίας, Γαλλίας, Γερμανίας, ἔλεγον «ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡμῶν, Κωνσταντῖνος καὶ Ῥωμανός, πιστοὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ βασιλεῖς Ῥωμαίων, πρὸς ὃ δεῖνα τὸν πεποθημένον πνευματικὸν ἀδελφόν, τὸν περίβλεπτον ῥήγα.» Ἐνίοτε ὅμως ἡ βία τῶν πραγμάτων ἠνάγκαζε τοὺς βασιλεῖς ἡμῶν νὰ προσαγορεύωσιν ἀπὸ τοῦ Ἰσου τοὺς ξένους ἡγεμόνας. Ὅτε ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἡγεμὼν τῶν Βουλ-

γάρων Συμεῶν, μέγας καὶ πολὺς γενόμενος διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ, ἀπέβαλε τὴν μετριόφρονα ἐπωνυμίαν Κριαζ, εἰς ἣν ἤρκοῦντο οἱ προκάτοχοί του, καὶ ἐπωνομάσθη Τσαρ, ἥτοι βασιλεὺς, ἐδέησε καὶ οἱ ἡμέτεροι νὰ ἀναγνωρίσωσιν ἐπὶ τινα χρόνον τὴν ἀξίωσιν ταύτην· καὶ ἐνῶ πρότερον ἔγραφον «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον καὶ ἐκ Θεοῦ ἄρχοντα τοῦ χριστιανικωτάτου ἔθνους τῶν Βουλγάρων» ἤδη ἀποτεινόμενοι πρὸς αὐτὸν ἔλεγον· «πρὸς τὸν πεποθημένον καὶ πνευματικὸν ἡμῶν τέκνον, τὸν Κύριον ὁ δεῖνα, βασιλέα Βουλγαρίας.» ἄλλ' ἐζήτησαν καὶ ἐνταῦθα νὰ διασώσῃσι λεπτήν τινα χροιάν ὑπεροχῆς, μὴ ἀποκαλοῦντες τὸν βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ῥητῶς ἀδελφὸν ἀλλὰ μόνον τέκνον. Ἴνα δὲ καταδείξωμεν ἐνταῦθα ὅποσον εὐρεῖαι ἦσαν αἱ ἐξωτερικαὶ σχέσεις τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐπιφέρομεν, ὅτι ἡ Βασίλειος τάξις μνημονεύει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐπιστολῆς αὐτοῦ «πρὸς ὁ δεῖνα τὸν ὑπερέχοντα Κύριον τῆς Ἰνδίας, τὸν ἡγαπημένον ἡμῶν φίλον.»

Εἶπομεν ὅτι πολλάκις οἱ υἱοὶ πρὸ πάντων τοῦ βασιλείως προελαμβάνοντο ὡς συνάρχοντες, καλούμενοι βασιλεῖς καὶ ὡς τοιοῦτοι ἀνευφημούμενοι. Ἄλλ' ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας συνέβη καὶ ἕτερόν τι. Ὅσάκις οἱ νόμιμοι διάδοχοι ἦσαν ἢ ἀνήλικοι, ἢ γυναῖκες ἀσθενεῖς, ἄνδρες ἐπιφανεῖς τῆς πολιτείας, ἰδίως ἐπὶ στρατιωτικοῖς κατορθώμασι, κατελάμβανον τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καὶ διεξῆγον τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς, ὀνόματι μὲν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν νομίμων διαδόχων, πράγματι δὲ αὐτοὶ μόνοι. Οὕτως ὁ δρουγγάριος τοῦ στόλου, ἥτοι ὁ ναύαρχος Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς συνεβασίλευσε μετὰ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὐτοῦ υἱοὶ ἔλαβον τότε τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα. Ὡσαύτως οἱ στρατηγοὶ Νικηφόρος Φωκᾶς καὶ Ἰωάννης Τσιμισκῆς συνεβασίλευσαν ἀλληλοδιαδόχως μετὰ τῶν ἀνηλικῶν ἐγγόνων τοῦ Πορφυρογεννήτου. Παρομοίως καὶ ἄλλοι ἦττον ὀνομαστοὶ ἄνδρες κατέλαβον τὴν βασιλείαν περὶ τὰ τέλη τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι οὐδεὶς τῶν δέκα ἀνδρῶν, ὅσοι καίτοι μὴ ἀνήκοντες εἰς τὸν μακεδονικὸν οἶκον συνεβασίλευσαν μετὰ τῶν νομίμων ἀντιπροσώπων τοῦ οἴκου τούτου, διενεοθήη ἢ τοῦλάχιστον κατάρθωσε νὰ καθαιρέσῃ τὸν οἶκον ἐκεῖνον. Φαίνεται ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη τοσοῦτον συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς διαδοχικῆς μοναρχίας, ὥστε ἐπέτρεπε μὲν νὰ ἐνισχύεται

τηρίας, προσήκει τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν μικρὸν ἐνδοῦναι, ὥστε καὶ τὴν κηδεῖαν τοῦ τῆς θείας λήξεως Ζήνωνος προβῆναι δεόντως, καὶ μὴ ἐκ προπετοῦς ἐπιλογῆς γενέσθαι τι μεταμελείας ἄξιον.»

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὰς παραινέσεις ταύτας, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἡ βασίλισσα ἀπένειμεν εἰς αὐτοὺς εὐλαβῶς τὴν τῆς καθοσιώσεως προσαγόρευσιν, ταῦτόν εἶπεῖν ἀνεγνώρισεν εἰσέτι τὴν μεγαλειότητα αὐτῶν. Ἀλλὰ καίτοι συναινέσαντες εἰς τὴν περὶ ἀναβολῆς τῆς ἐκλογῆς πρότασιν, μέχρις οὗ κηδευθῆ ὁ νεκρὸς τοῦ Ζήνωνος, ὁ στρατὸς καὶ ὁ δῆμος ἠθέλησαν συγχρόνως νὰ ἐκδηλώσωσιν εὐχὰς τινὰς καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίτησιν τοῦ νὰ παύσῃ ἀμέσως ὁ ἑπαρχὸς τῆς πόλεως, ὅθεν ὑπὸ πάντων ἐκράγη· ἀκαλὰ πάσχα τῇ οἰκουμένῃ (διότι ταῦτα συνέβαινον ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀπριλίου), εὐταξίαν καὶ εὐθηνίαν τῇ πόλει. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης· ἔξω βάλε τὸν κλέπτην ἑπαρχὸν τῆς πόλεως. Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς βασιλείσσης· Κύριε, ζωὴν αὐτῇ· ὅλα τὰ καλὰ ἐπὶ σοῦ γένηται, Ῥωμαῖα, εἰ οὐδὲν ξένον αὖξει τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων· τὸ βασίλειον σὸν ἐστίν, Ἀριάδνη αὐγούστα· Σὺ νικᾷς.» Ἡ βασίλισσα, ὡς φαίνεται, ἦτο παρεσκευασμένη εἰς ταύτην τοῦ πλήθους τὴν ἀπαίτησιν· ὅθεν ἐξηκολούθησεν ἐν τῇ προσφωνήσει αὐτῆς λέγουσα· «εὐχαριστοῦμεν τῷ δεσπότη Θεῷ ὅτι πάντα ὅσα ὑμῖν ἐστὶ καὶ συμφέροντα καὶ καταθύμια, ταῦτα καὶ πρὸ τῶν ὑμετέρων αἰτήσεων εἰς τὸν νοῦν τὸν ἡμέτερον ἔρχεται καὶ πληροῦται. Καὶ γὰρ πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἀνόδου συνιδόντες χρῆζειν τὴν ὑμετέραν καθοσίωσιν ἀνδρὸς ἔμφρονος καὶ τῆς ὑμετέρας εὐζωίας προνοῦντος, φθάσαντες καὶ προλαβόντες τὰς ὑμετέρας αἰτήσεις, τὸν ἐνδοξέτατον Ἰουλιανὸν εἰς τὴν ἑπαρχὸν ἀρχὴν, τοῦ δεσπότη Θεοῦ ἐπινεύσαντος, προβαλλόμεθα.» Ἐννοεῖται ὅτι τὸ πλῆθος εὐχαριστήθη διὰ τὴν εὐχερῆ ταύτην ἐπιτυχίαν τῆς πρώτης καὶ κυριωτάτης αὐτοῦ ἀπαιτήσεως· διὸ ὑπὸ πάντων ἐκράγη· «ταύτη καλὴ ἀρχή· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης, πολλὰ τὰ ἔτη τῶν ἀρχόντων.» Μεθ' ὃ ἡ γραμματεὺς ἀνέγνω τὸ τελευταῖον μέρος τῆς προσφωνήσεως· «τῆς οὖν ὑμετέρας ἐστὶ καθοσιώσεως ὡς περ ἂν εἰ ἐφυλάξατε, οὕτω καὶ νῦν φυλάξαι τὴν εὐταξίαν. Τῆς γὰρ ὑμετέρας εὐζωίας καὶ πάντων τῶν συμφερόντων ὑμῖν πρῶτον μὲν ὁ δεσπότης Θεός, ἔπειτα δὲ καὶ ἡμεῖς ἰκανῶς προενοήσαμεν, καὶ εὐθέως βουλευόμενοι μετὰ τῶν ἐνδόξων ἀρχόντων καὶ τῆς ἱερᾶς συγκλήτου, συντρεχούσης καὶ τῆς τῶν γενναιοτάτων ἐξερκίτων συναινέσεως, προβαλοῦμεθα ἄνδρα εἰς τὴν βασιλείαν καὶ ὀρθόδο-

ξον καὶ ἀγνόν. Ἀπέστω δὲ φθόνος τῆς καλλίστης ταύτης συμβουλίας καὶ πολιτείας.»

Μετὰ τὸ τέλος τῆς προσφωνήσεως ταύτης κατῆλθεν ἡ αὐγούστα ἀπὸ τοῦ καθίσματος ἐν συνοδίᾳ τῶν περὶ αὐτὴν ἀρχόντων καὶ ἀφοῦ εἰςῆλθον πάντες εἰς τὰ βασιλεια, ἡ μὲν δέσποινα ὑπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια δώματα, οἱ δὲ ἄρχοντες ἐκάθησαν ἵνα βουλευθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ἐκινήθη φιλονεικία, ὁ πραιπόσιτος (εἰς τῶν κύλαρχῶν) Οὐρβίκιος περητήρησεν εἰς αὐτούς ὅτι καλῶς ἤθελον πράξει ἂν ἀνέθετον τὴν ἐκλογὴν εἰς τὴν αὐγούσταν. Τότε ἡ συγκλητος παρεκάλεσε τῶντι τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως νὰ εἰρέθη καὶ παρακάλεσεν τὴν βασίλισσαν, ἵνα αὐτὴ ἐκλέξῃ ὃν βούλεται. Ἡ δὲ ἐξελέξατο Ἀναστάσιον τὸν Σιλεντιάριον, ὅπερ μαθόντες οἱ ἄρχοντες πάντες εὐχαριστήθησαν. Καὶ παραχρῆμα ὁ μάγιστρος ἔπεμψεν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἀναστασίου διαφόρους ἀξιωματικούς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, ἵνα ἀναγγείλωσιν αὐτῷ τὴν γενομένην ἐκλογὴν καὶ συνοδεύσωσιν αὐτὸν εἰς τὰ βασιλεια. Καὶ προσελθὼν ος αὐτοῦ ἐγένετο ἡδὴ ἡ κτδεία τοῦ Ζήνωνος. Τὴν δὲ ἐπιοῦσαν ὁ νέος βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐδέχθη τὰς προσρήσεις ὄλων τῶν ἀρχῶν καὶ ἰδίως τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, ἀπῆλθεν εἰς τὴν στοάν, ἣτις προηγεῖτο τῆς μεγάλης τῶν βασιλείων αἰθούσης, καὶ ἐκεῖ προσελθόντων κατόπιν πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν, ἀπήτησαν οὗτοι παρ' αὐτοῦ νὰ ὁμώσῃ «Ὅς οὐδενὶ, πρὸς ὃν εἶχε πρᾶγμα, φυλάττει λύπην, καὶ ὅτι μετὰ ὀρθοῦ συνειδότος τῇ βασιλείᾳ χρήσεται.»

Τελεσθέντος δὲ τοῦ ἔργου τούτου, ὁ νέος βασιλεὺς ἀπῆλθεν εἰς τὸν ἵπποδρόμον καὶ ἐκεῖ φορέσας εἰς παρακειμένην τινὰ ἐπίσημον αἰθουσαν στιχάριον, διβητήσιον ἐπίχρυσον, ὅ ἐστι τὸ ἐπὶ τοῦ στιχαρίου φορούμενον μακρὸν καὶ πλατὺ ἔνδυμα, καὶ ζωνάριον, καὶ τὰς βασιλικὰς περισκελίδας, τὰς καλουμένας τουβία καὶ καμπάγια, εἰςῆλθεν εἰς τὸ κάθισμα. Τότε τὰ στρατεύματα, τὰ ὁποῖα ἴσταντο ἐντὸς τοῦ ἵπποδρόμου ἐκλίναν τὰ ὅπλα καὶ τὰς σημαίας, ὁ δὲ δῆμος ὁ παριστάμενος εἰς τὰ βάθρα εὐφρόμησεν αὐτόν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καθήσας ἐπὶ ἀσπίδος ὁ νέος βασιλεὺς μετεωρίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστάτων ἀρχόντων καὶ συγκλητικῶν καὶ ἐπεδείχθη εἰς τὰ περιϊστάμενα πλήθη. Εἰς δὲ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ ἀνελθὼν εἰς τὸ κάθισμα ἐπέθηκεν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὸ ἴδιον μανιακίον, ὅ ἐστι τὸ διακριτικὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ χρυσοῦν ψέλλιον, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὠρθώθησαν αἱ σημαῖαι καὶ τὰ ὅπλα, καὶ

εὐφημήθη ὁ βασιλεὺς παρά τε τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν δημοτῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο κατήλθεν ἐκ τῆς ἀσπίδος, καὶ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου ὁ πατριάρχης, ἀφοῦ ἐποίησεν εὐχὴν καὶ ἐλέχθη τὸ «Κύριε ἐλέησον,» περιέθηκεν αὐτῷ τὴν χλαμύδα τὴν βασιλικήν, καὶ τὸν στέφανον τὸν διάλιθον. Ταῦτα περιβαλὼν τὰ βασιλικά παράσημα ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὸ κάθισμα καὶ ἠσπάσατο τὸν δῆμον καὶ ἔκραζαν πάντες, ὁ μὲν δῆμος ἐλληνιστὶ «Σεβαστέ» οἱ δὲ στρατιῶται ῥωμαϊστὶ «Αὔγουστε.» Σιωπῆς δὲ γενομένης ἐπεδόθη πρὸς τὸν βασιλέα ἔγγραφος προσφώνησις πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ τὸν δῆμον, ὃ δὲ πάλιν παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὸν γραμματέα, ὅστις ἰστάμενος ἐπὶ τῶν βαθμίδων τοῦ καθίσματος, ἀνέγνωσε τάδε· «Δῆλόν ἐστι τὸ ἀνθρώπινον κράτος τῆς ἀνωτάτω δόξης τῷ νεύματι ἀπαρτίζειν.» Ἐνταῦθα ἀμέσως διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν τὸ πλῆθος βοῆσαν· «ἄφθονα τῇ οἰκουμένῃ ὡς ἔζησας οὕτω βασίλευσον· ἀγνοῦς ἄρχοντας τῇ οἰκουμένῃ» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μεθ' ὃ ἐπελευθέρωσεν σιγῆς, ὁ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν· «Ἐπειδὴ τοίνυν ἐμέ, εἰ καὶ ἄκοντα καὶ ἀναβαλλόμενον, ἡ γαληνοτάτη αὐγούστα Ἀριάδνη τῇ διακρίσει τῶν ὑπερφυστάτων πρωτευόντων καὶ τῆς ἐνδοξοτάτης συγκλήτου ἡ ἐκλογῆ καὶ τῶν δυνατῶν στρατοπέδων, τοῦ τε καθωσιωμένου λαοῦ ἡ συναίνεσις πρὸς τὸ ἀναδέξασθαι τῆς βασιλείας τῶν ῥωμαίων τὴν φροντίδα, προηγουμένως τῆς ἐπιεικείας τῆς θείας Τριάδος, προεχώρησεν» Τὸ πλῆθος πάλιν διέκοψε τὴν ἀνάγνωσιν ἀνεκράζον «Κύριε ἐλέησον. Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον. Ἀναστάσιε αὔγουστε τουμβήκας· εὐσεβῆ βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει» καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Μόλις δὲ δυνηθέντος τοῦ γραμματέως ἡ ἀκουσθῆ, ἐπανελήφθη ἡ ἀνάγνωσις . . . «ὀπόσον μοι βᾶρος ὑπὲρ τῆς κοινῆς πάντων σωτηρίας ἐπετέθη, οὐκ ἀγνοῶ.» Πάλιν δὲ παρά πάντων ἐβοήθη «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως, τοὺς δηλότορας (συκοφάντας) ἔξω βάλε» καὶ ἄλλα τοιαῦτα· ὃ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθει· «Ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν Παντοκράτορα δυσωπῶ ὅπως, οἷόν με ἐν ταύτῃ τῇ κοινῇ ἐκλογῇ γενέσθαι ἠλπίσατε, τοιοῦτον τῇ τῶν πραγμάτων ἐργασίᾳ κατανοήσητε.» Καὶ αὖθις παρά πάντων ἐκράγη· «Εἰς ὃν πιστεύεις, αὐτὸς σὲ σώσει. Ὅπως ἔζησας, οὕτω βασίλευσον· εὐσεβῶς ἔζησας, εὐσεβῶς βασίλευσον. Ἀριάδνη, σὺ νικᾷς· πολλὰ τὰ ἔτη τῆς αὐγούστης. Τὸ ἐξέρκιστόν σου ἔγειρον, τὰς στρατείας σου ἔγειρον, τοὺς δούλους ἐλέησον· ὡς ὁ Μαρκιανὸς οὕτως βασίλευσον.» καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά. Μεθ' ὃ ἐπῆλθε τὸ τέλος

τῆς προσφωνήσεως, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο τὴν εἰθισμένην κατὰ πᾶσαν ἀναγόρευσιν χρηματικὴν δῶρεάν, ἣτις ἀπετέλει ποσὸν μέγα, διότι ὠρίσθη εἰς 150 δραχμάς κατ' ἄνδρα, ἥτοι εἰς 10 νομισματά, ὧν τὰ πέντε ἐδόθησαν εἰς χρυσὸν καὶ τὰ πέντε εἰς ἄργυρον, εἶχε δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς προσφωνήσεως ἐπὶ λέξεως ὡς ἐξῆς· «Ἵπὲρ τῆς ἐορτῆς τῆς εὐτυχοῦς ἡμῶν βασιλείας ἕνα πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἄργυρου καταβούκολον (κατὰ βούκαν, κατ' ἄνδρα) δώσω.» Τότε παρὰ πάντων ἐβοήθη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς διαφυλάξει· αὐταὶ κοινὰ εὐχαί· αὐταὶ αἰ εὐχαί τῆς οἰκουμένης· τὸν εὐσεβῆ, Κύριε, φύλαξον· ἅγιε Κύριε, ἔγειρον τὸν κόσμον σου· νικᾷ ἡ τύχη τῶν Ῥωμαίων· Ἀναστάσιε αὐγουστε, σὺ νικᾷς· Ἀριάδνη αὐγούστα, σὺ νικᾷς. Ὁ Θεὸς ὑμᾶς δέδωκε, ὁ Θεὸς ὑμᾶς διαφυλάξει.» Καὶ ἤδη ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιφωνήσας πρὸς πάντας· «Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν» κατήλθεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος, καὶ ἀπῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐτελέσθη ἡ νενομισμένη δοξολογία, ἐκοινωνήσεν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἠγιάσθη ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου ὁ στέφανος, ὃν φορέσας αὐθις ὁ Ἀναστάσιος ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια. Ἐνταῦθα δὲ ἐτέλεσε τὴν πανηγυρικὴν προαγωγὴν τοῦ ἀπὸ τῆς προτεραίας διορισθέντος νέου ἐπάρχου τῆς πόλεως, καὶ ἔδωκε μέγα γεῦμα εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τοῦ Ἀναστασίου ἀναγόρευσις, ἐπωροῦν εὐπρεπῆς καὶ κοσμίᾳ, διότι διεξήχθη προεδρευούσης τῆς βασιλίσσης Ἀριάδνης· ἀλλ' ἐν τῇ ἀναγορεύσει τοῦ Ἰουστίνου, διαδόχου τοῦ Ἀναστασίου, συνέβη ἀταξίαι τις, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, «οἷα μὴδὲ αὐγούστης οὔσης μὴδὲ βασιλέως τοῦ χειροτονουῦντος, ἀλλὰ ἀπρονοήτων σχεδὸν ὄντων τῶν πραγμάτων.» Τῷ ὄντι ἀποθανόντος τοῦ Ἀναστασίου ἐν νυκτὶ, ἀνηγγέλη τὸ γεγονός ὑπὸ τῶν αὐλικῶν ἀξιωματικῶν τῶν λεγομένων Σιλενταρίων, εἰς τὸν μάγιστρον καὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν μιᾶς μοίρας τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τῶν καλουμένων τότε ἐξκουσιτόρων, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὸ πλάτιον. Οὗτοι δὲ συνελθόντες ἀμέσως αὐτόθι προσεκάλεσαν τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς ὄλων τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, καὶ εἶπον εἰς αὐτοὺς ὅτι «ὁ δεσπότης ἡμῶν ὡς ἄνθρωπος ἐτελεύτησε· δεῖ οὖν ἡμᾶς πάντας κοινῇ βουλευσασθαι καὶ τὸν τῷ Θεῷ ἀρέσκοντα καὶ τῇ πολιτείᾳ συμφέροντα ἐπιλέξασθαι.» Ταῦτα ἐγένοντο ἔτι νυκτός οὔσης. Τὴν δὲ πρωΐαν οἱ μὲν ἄρχοντες προσῆλθον εἰς τὰ βασίλεια, φοροῦντες τινὲς μὲν μύνα (κουανᾶ) ἥτοι πένθημα ἐνδύματα, τινὲς δὲ καὶ διάφορα· ὁ δὲ δῆμος συνήχθη εἰς τὸν

ἰπποδρόμον καὶ εὐφήμησε τὴν σύγκλητον κράζοντες· «Πολλὰ τὰ ἔτη τῆς συγκλήτου. Σύγκλητε Ῥωμαίων, σὺ νικήσας. Τὴν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῷ ἔξερκίτῳ, τὸν ἐκ Θεοῦ βασιλέα τῇ οἰκουμένῃ,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα. Οἱ συναελθόντες ἐν αὐτοῖς εἰς τὰ βασιλεία ἄρχοντες καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, τεθέντων καθισμάτων ἐν τῇ πρὸ τῆς μεγάλης αἰθούσης στοᾶ, ἤρχισαν νὰ φιλονεικῶσι πρὸς ἀλλήλους περὶ τοῦ ὑποψηφίου βασιλέως, ἄλλοι ἄλλους προτείνοντες καὶ ὑποστηρίζοντες. Τότε, ἐπειδὴ ὁ χρόνος κατετρίβετο εἰς μάτην, ὁ μάγιστρος παρετήρησεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἡ παράτασις αὕτη τῶν συζητήσεων εἶναι ἐπικίνδυνος. Ἐὰν, προσέθηκε, ταχέως ὀνομάσωμεν τὸν ὀφείλοντα γενέσθαι, πάντες θέλουσιν ἀποδεχθῆ τὴν ἐκλογὴν ἡμῶν καὶ ἡσυχάσει ἐνῶ μετ' ὀλίγον «οὐ γινόμεθα κύριοι τῆς βουλῆς, ἀλλ' ἡμεῖς ἑτέροις ἔχομεν ἀκολουθεῖν.» Δυστυχῶς ἡ φιλονεικία ἐξηκολούθησε, καὶ συνέβη ὅ,τι εἶγε προῖδει ὁ συνετὸς μάγιστρος. Οἱ ἐξκουβίτορες συνηγμένοι ὄντες μετὰ τοῦ δήμου ἐν τῷ ἰπποδρόμῳ, ἀνηγόρευσαν βασιλέα καὶ ἀνήγαγον ἐπὶ τῆς ἀσπίδος χιλιάρχον τινα Ἰωάννην, ὅστις ἦτο φίλος τοῦ Ἰουστίνου, καὶ ἐγένετο μετὰ ταῦτα ἐπίσκοπος Ἡρακλεῖος. Οἱ δὲ Βένετοι ἀποδοκιμάσαντες τὴν ἐκλογὴν ταύτην, ἤρχισαν νὰ λιθοβολῶσι τοὺς ἐξκουβίτορας, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἐτόξευσάν τινες τῶν ἀντιπάλων ἄλλοι πάλιν ἐκ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἠρμήσαντες ἤρπασαν πατρικίον τινα στρατηλάτην ὄντα, καὶ ἀναβιβάσαντες αὐτὸν εἰς τράπεζαν, ἠτοιμάζοντο νὰ τὸν στέψωσιν· ἀλλ' οἱ ἐξκουβίτορες δυσχεροσθηθέντες κατεβίβασαν αὐτὸν διὰ τῆς βίας καὶ ἤθελον τὸν φονεῦσαι, ἐὰν ὁ Ἰουστινιανὸς, ὅστις ἦτο τότε ἀξιωματικὸς τῶν ἐξκουβιτόρων, δὲν ἔσωζε τὸν ἄνθρωπον παραλαβὼν αὐτὸν καὶ παραπέμψας φρουρούμενον εἰς τὸν στρατῶνα. Ἡ δὲ δὲ πάντες οἱ ἐξκουβίτορες πρόετρεπον τὸν Ἰουστινιανὸν νὰ δεχθῆ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' οὗτος ἀπεποιήθη. Καὶ καθ' ὅσον ἀνηγορεύετο τοιοῦτοτρόπως ὑποψηφίός τις, οἱ ἐκλέγοντες ἔκρουον τὰς θύρας τὰς ἐλεφαντίνους τῶν ἀνακτόρων ζητοῦντες παρὰ τῶν κουβικουλαρίων, ἧται τῶν μετέπειτα ἐπὶ τὸ ἐλληνικώτερον ὀνομασθέντων κοιτωνιτῶν, τὰ βασιλικά παράσημα· οἱ δὲ, ἀκούοντες τὰ ὀνόματα τῶν προβαλλομένων, δὲν ἔπιδον τὰ ζητούμενα. Τελευταῖον οἱ συγκλητικοὶ πεισθέντες ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ παύσῃ ὁ μέγας οὗτος θόρυβος, συνέφωνησαν νὰ προχειρίσωσι τὸν Ἰουστίνον. Καὶ τινες μὲν τῶν σχολαρίων δυσχεροσθήθησαν διὰ τὴν ἐκλογὴν ταύτην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς ἕξ αὐτῶν ὀρμήσας κατὰ τοῦ ἐκλεχθέντος ἔδωκεν αὐτῷ γρόνθον, καὶ ἔσχισε τὸ γεῖλος αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τῶν συγκλητικῶν, μεθ' ἧς συνετάχθησαν οἱ πλείστοι τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ δημόται. Ὄθεν ἀπῆλθεν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸν ἱππόδρομον, ὅπου ἐπεμψαν ἀμέσως οἱ κουβικουλάριοι τὰ παράστημα, ἦτοι τὸ ὄνομαζόμενον σχῆμα τοῦ βασιλέως. Εἰςῆλθε λοιπὸν ὁ Ἰουστίνος εἰς τὸ κατάστημα ἐν συνοδίᾳ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰωάννου, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχόντων, μετεωρίσθη ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, καὶ περιεβλήθη τὸ χρυσοῦν φέλλιον. Δὲν ἀπῆλθεν ὁμοίως εἰς τὴν παρκειμένην αἴθουσαν, ἵνα κοσμηθῆ, διὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων· ἀλλ' οἱ στρατιῶται ἐσχημάτισαν διὰ τῶν ἀσπίδων αὐτῶν πρόχειρον στέγασμα, ἐποίησαν χελώνην, ὡς ἔλεγον τότε, καὶ ἐκεῖ ἔλαβεν ὁ βασιλεὺς τὴν λόγχην καὶ τὴν ἀσπίδα, μεθ' ἧς ἀνῆλθεν αὐθις εἰς τὸ κάθισμα. Τότε ἔκραξαν πάντες· «Ἰουστίνε αὐγούστε, σὺ νικᾷς.» Ὁ δὲ προσεφώνησε διὰ τοῦ γραμματέως τάδε· «Αὐτοκράτωρ καῖσαρ Ἰουστίνος, νικητῆς, ἀεὶ σεβαστός. Τῆς τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ κρίσει, τῆς τε ὑμετέρας κοινῆς ἐκλογῆς, πρὸς τὴν βασιλείαν χωρήσαντες, τὴν οὐράνιον πρόνοιαν ἐπικαλούμεθα. . . .» Ἐνταῦθα παρὰ πάντων ἐβοήθη· «ἄφθονα τῆς οἰκουμένης ὡς ἔζησας, οὕτω βασιλευσον· ἄφθονα τῆς πολιτείας· Βασιλεῦ οὐράνιε, σῶσον τὸν ἐπίγειον· Ἰουστίνε αὐγούστε, σὺ νικᾷς· τοῦ νέου Κωνσταντίνου πολλὰ τὰ ἔτη· ἡμεῖς δούλοι τοῦ βασιλέως.» Ὁ δὲ γραμματεὺς ἐξηκολούθησεν. . . «Ὡς ἂν διὰ τὴν οικεῖαν φιλανθρωπίαν ἐνισχύσῃ ἡμᾶς ἅπαντα τὰ ὑμῖν τε καὶ τῷ δημοσίῳ ἐπωφελῆ ὄντα τελέσαι.» Πάλιν παρὰ πάντων ἐκράγη· «Υἱὲ Θεοῦ, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· σὺ αὐτὸν ἐπιλέξω, σὺ αὐτὸν ἐλέησον· Ἰουστίνε αὐγούστε, σὺ νικᾷς,» καὶ πολλὰ τοιαῦτα· ὁ δὲ γραμματεὺς ἀναλαβὼν τὸν λόγον εἶπεν· «ἡμετέρα καὶ γὰρ φροντίς ἐστὶν ἐν πάσῃ εὐοδώσει ὑμᾶς θεῖα πρόνοια καθιστᾶν, καὶ μετὰ πάσης εὐφροσύνης καὶ περιθάλψεως καὶ ἀμεριμνίας ἕνα ἕκαστον ὑμῶν διαφυλάττειν.» Παρὰ πάντων δὲ ἐβοήθη· «ἄξιε τῆς βασιλείας, ἄξιε τῆς Τριάδος, ἄξιε τῆς πόλεως· πολλὰ τὰ ἔτη τοῦ βασιλέως. Ἄγνοὺς ἄρχοντας τῆς οἰκουμένης,» καὶ ἄλλαι ὅμοιαι εὐχαί· ὁ δὲ γραμματεὺς προσέθηκεν· «ὑπὲρ τῆς ἐρρτῆς τῆς ἡμετέρας εὐτυχοῦς βασιλείας ἀνά πέντε νομισμάτων καὶ λίτραν ἀργύρου ὑμῖν κατὰ χάσμα (ἀντὶ τοῦ ἀνωτέρω κατὰ βούκαν) δωρήσομαι.» Τότε παρὰ πάντων ἐκράγη· «Χριστιανὸν βασιλέα ὁ Θεὸς φυλάξει· αὐταὶ κοιναὶ εὐχαὶ τῆς οἰκουμένης,» καὶ τὰ τούτοις παρόμοια· ἐπειπόντος δὲ τοῦ αὐτοκράτορος «ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν,» τὰ λοιπὰ ἐγένοντο ὡς καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀναστασίου ἀναγορεύσεως.

Ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπειδὴ ἐκλογὴ δὲν ἐγένετο, οὐδεμία ὑπῆρχε χρεία νὰ ζητηθῆ ἡ συναίνεσις τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ δήμου· ὥστε ἡ ἀναγόρευσις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῶν δραματικῶν τούτων περιπετειῶν, καὶ ἐτελεῖτο ὁμαλώτερον καὶ τυπικώτερον, ἢ καὶ οὐχ ἦττον μεγαλοπρεπῶς. Οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς κατελάμβανον ἐν στολῇ διάφορα ὠρισμένα μέρη τῶν ἀνακτόρων, ἵνα ὑποδεχθῶσι καὶ συνοδεύσωσι τὸν νέον βασιλέα. Καὶ ἀφοῦ τὰ πάντα ἠτοιμάζοντο, ἐξήρχετο οὗτος ἀπὸ τοῦ τμήματος τῶν ἀνακτόρων τοῦ ὀνομαζομένου Αὐγουστέως, φορῶν σκαραμάγγιον (στρατιωτικὸν μανδύαν) καὶ σαγίον πορφυροῦν (στρατιωτικὸν ὡσαύτως ἱμάτιον), ἐν συνοδίᾳ τῶν κοιτωνιτῶν, καὶ προέβαινε μέχρι τοῦ Ὀνόποδος, ἄλλου τῶν ἀνακτόρων τμήματος· ἐκεῖ περιέμενον οἱ πατρίκιοι καὶ ἐγένετο ἡ πρώτη ἐπίσημος ὑποδοχὴ, ἢ, καθὼς ἔλεγον τότε, δόχη. Ὁ τῆς κηραστάσεως (ὁ τελετάρχης) ἔκραζε «κελεύσατε» οἱ δὲ πατρίκιοι ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς συνοδευόμενος ἤδη καὶ ὑπὸ τῶν πατρικίων προέβαινε μέχρι τοῦ μεγάλου κονιστωρίου, ἦτοι τῆς μεγάλης αἰθούσης, ὅπου συνεκροτοῦντο αἱ συνεδριάσεις τῆς συγκλήτου, καὶ ὅπου περιέμενον οἱ ὑπατοὶ καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐνταῦθα ἀφικόμενος ὁ βασιλεὺς ἵστατο ὑπὸ τὸν οὐρανὸν τοῦ θρόνου, πατρίκιοι δὲ καὶ συγκλητικοὶ πίπτοντες προσεκύνουν αὐτὸν καὶ ἀφοῦ ἀνίσταντο, ἐνευεν ὁ δεσπότης εἰς τὸν πραιπόσιτον, ὁ δὲ πραιπόσιτος εἰς τὸν σιλεντιάριον, καὶ ὁ σιλεντιάριος ἔλεγε, «κελεύσατε.» πάντες δὲ ἐπηύχοντο, «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς ἀπήρχετο εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀναμέσον τῶν ταγμάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ δήμου, ὅστις, διερχομένου τοῦ βασιλέως, ἐποίει τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ὁ βασιλεὺς εἰσῆρχετο πρὸ πάντων εἰς τὸ μητατώριον, ἦτοι εἰς τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀποκεχωρισμένον τμήμα, ὅπερ ἐχρησίμευεν ἰδιαζόντως εἰς τὸ νὰ ἀκροᾶται τῶν ἀκολουθιῶν, νὰ ἀναπαύεται ἐν ἀνάγκῃ, καὶ νὰ περιβάλλεται τὰ ὠρισμένα εἰς διαφόρους τελετὰς ἱμάτια. Ἐπὶ τῆς στέψεως ὁ βασιλεὺς περιβάλλετο ἐνταῦθα τὰ βασιλικά ἱμάτια τὰ καλούμενα διδοτήσιον καὶ τζιτσάκιον, μεθ' ὃ εἰσῴδευε μετὰ τοῦ πατριάρχου, καὶ ἄψας κηρούς εἰς τὰς ἀργυρᾶς πύλας, καὶ προσευχηθεὶς εἰς τὰ ἅγια θυρία, καὶ ἄψας πάλιν κηρούς, ἀνήρχετο εἰς τὸν ἄμβωνα μετὰ τοῦ ἀρχιερέως. Ἐκεῖ ὁ πατριάρχης ἐποίει πρῶτον εὐχὴν ἐπὶ τῆς χλαμύδος, καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς εὐχῆς αὐτὸς ὁ πατριάρχης ἐπέθετε τὸ στέμμα ἐπὶ τῆς κεφα-

λῆς τοῦ δεσπότη. Ἄμα τούτου γενομένου, ὁ λαὸς ἀνέκραζε τρίς· «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος· δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη.» καὶ ἔπειτα· «ὁ δεῖνα μεγάλου βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος πολλὰ τὰ ἔτη.» καὶ ἄλλας τοιαύτας εὐχάς. Ὁ δὲ βασιλεὺς φορῶν τὸ στέμμα κατήρχετο τοῦ ἄμβωνος, καὶ ἀπήρχετο εἰς τὸ μητατώριον, ὅπου καθήσας ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐδέχετο τὴν προσκύνησιν ὅλων τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀξιωματικῶν, οἵτινες εἰσερχόμενοι ἀλληλοδιαδόχως ἐπιπτον κατὰ γῆς, καὶ ἐφίλουν τὰ δύο γόνατα αὐτοῦ. Καὶ τελεσθείσης τῆς προσκυνήσεως ἔλεγεν ὁ πραιπόσιτος «κελεύσατε» καὶ ἐπνύχοντο πάντες τὸ «εἰς πολλοὺς καὶ ἀγαθοὺς χρόνους.» Τότε ἐξεληθόντων αὐτῶν ἐτελεῖτο ἡ συνήθης δοξολογία καὶ ἐκοινώνει ὁ βασιλεὺς.

Τοιαύτη ἐγένετο ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου βασιλέως ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Συγκεφαλαιούμεντες δὲ ἤδη ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ βασιλεία ἐκείνη ἦτο ἀπεριόριστος ἅμα καὶ περιορισμένη, ἁσιανὴ ἅμα καὶ εὐρωπαϊκὴ, κληρονομικὴ ἅμα καὶ αἰρετὴ. Καὶ ἴσως διὰ τῶν τοιούτων μάλιστα ποικίλων αὐτῆς χαρακτηρῶν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰς ποικίλας δυσχερείας, ὑφ' ὧν δὲν ἔπαυσε νὰ πολεμῆται ἐν διαστήματι ἑτῶν ἑπτακοσίων καὶ ἐπέκεινα, ἰσχυρὰ εἰς τὰ μεθόρια τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως καὶ εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Συνήθως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς διεξῆγε τὴν ὑπερτάτην τοῦ κράτους κυβέρνησιν· ἀλλὰ, καθὼς εἴπομεν ἤδη, ὅσάκις ἦτο ἀνήλικος, ἢ ἄλλως ἀνεπιτήδειος πρὸς διεξγωγήν πραγμάτων, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρεκάλητο πρὸ αὐτοῦ ἀνὴρ, ὅστις, καὶ τοὶ μὴ ἀνήκων εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, ἐλάμβανε τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ μετήρχετο αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινε πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις. Καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, μάλιστα δὲ πρὸ αὐτῆς, ἡ πραγματικὴ ἐξουσία περιήρχετο ἐνίοτε εἰς χεῖρας ἐνὸς τῶν δύο ὑπερτάτων ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς, οἵτινες ἦσαν ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ παρακοιμώμενος. Καὶ ὁ μὲν κουροπαλάτης, ὃν ὁ Νικηφόρος λέγει κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχήν, ἦτο «ἐμπεπιστευμένος τὴν φυλακὴν τῆς αὐλῆς·» ὁ δὲ παρακοιμώμενος ἦτο «φύλαξ τῆς βασιλείου κλίνης.» Ἐπὶ Λέοντος, υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἐδημιουργήθη καὶ ἕτερον μέγα αὐλικὸν

ἀξίωμα, τὸ τοῦ βασιλεοπάτορος, ἀποδοθὲν τότε κατὰ πρῶτον εἰς τὸν Στυλιανὸν Ζαούτσαν, πατέρα τῆς δευτέρας τοῦ Λέοντος συζύγου Ζωῆς, ὅστις ἀπέβη καὶ παντοδύναμος ἐπὶ τινι χρόνον. Ὡσαύτως ὁ τοῦ Λέοντος υἱὸς Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὠνόμασε κατ' ἀρχῆς βασιλεοπάτορα τὸν πενθερὸν αὐτοῦ Ῥωμανὸν Λεκαπηνὸν, ὅστις ὅμως μετ' ὀλίγον ἔλαβεν αὐτὸ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἄλλος δὲ βασιλεοπάτωρ δὲν ἀναφέρεται, ἐνῶ κουροπαλάται καὶ παρακοιμώμενοι παντοδύναμοι μνημονεύονται πολλοί. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι κουροπαλάται μὲν προεχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ ἄνδρες ἀνήκοντες εἰς τὴν βασιλικὴν οἰκογένειαν, παρακοιμώμενος δὲ ποτέ. Ὀνομαστοὶ κουροπαλάται ὑπῆρξαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡρακλείου Θεόδωρος, ὁ Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Γ' θεῖος, ὁ Λέων ὁ τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Φωκᾶ ἀδελφός, ὁ Κατακαλὼν Κεκχυμένος, ὁ τοῦ Ἰσακίου Κομνηνοῦ συναγωνιστής. Περιώνυμοι δὲ διὰ τὴν ἰσχὺν ἦν ἐκτήσαντο εἰς τὰ πράγματα παρακοιμώμενοι διετέλεσαν ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν πρὶν ἢ βασιλεύσει, ὁ πρὸ τούτου Δαμιανός, ὁ ἐπὶ τῆς βασιλίδος Θεοφανοῦς Ἰωσήφ, ὁ ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Βασιλείου καὶ Κωνσταντίνου Βασίλειος καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' ἐνίοτε ἄνδρες πανοῦργοι, ἀποβλέποντες μᾶλλον εἰς τὸ πρᾶγμα τῆς ἀρχῆς ἢ εἰς τὸ ὄνομα, διεξῆγον τὴν ὅλην κυβέρνησιν ἐπὶ πολλὰ ἔτη οὐχὶ ὡς βασιλεῖς ἢ κουροπαλάται, ἢ παρακοιμώμενοι, ἀλλὰ περιβεβλημένοι μετρίαν τινὰ καὶ δευτερεύουσαν ἐν τῇ πολιτείᾳ λειτουργίαν, οἷος ὑπῆρξεν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης ἐπὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος Ζωῆς.

Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα εἰς τὴν περὶ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχῶν τοῦ κράτους ἐκθεσιν. Ἡ διοικητικὴ καὶ στρατιωτικὴ κυριαρχία τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους διηρεῖτο εἰς δύο τάξεις, τοὺς ἐν ενεργείᾳ ἄρχοντας, ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματικούς, καὶ τοὺς ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι. Τὰ ενεργεῖα ἀξιώματα ὠρίζοντο «διὰ λόγου προσγινόμενοι καὶ εἰς τὸ ἄρχειν τῶν ὑποτεταγμένων ἀφορισμέναι ἀξίαι.» διότι διὰ βασιλικοῦ λόγου, ἤτοι διὰ βασιλικῆς ἀποφάσεως μετεβιβάζοντο ἐκ προσώπων εἰς πρόσωπα, καὶ εἶχον πραγματικὴν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν, ἐνῶ αἱ ἄλλαι ἦσαν ἀπλῶς τιμητικαί, ἐκχλοῦντο διὰ βραβείων διδόμενοι, δοθεῖσαι δὲ ἀπαξ δὲν ἀφηροῦντο. Ἐν τούτοις πάντες μὲν οἱ ενεργεῖα ἄρχοντες, υπάλληλοι καὶ ἀξιωματικοί, εἶχον συγχρόνως καὶ ἐν τιμητικὸν ἀξίωμα. Πλεῖστοι δὲ ἐκ τῶν ἐχόντων τιμητικὰ ἀξιώματα, οὐδεμίαν ἐνήργουν

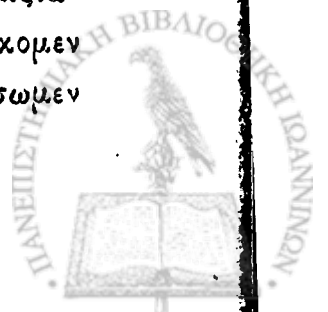

πραγματικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐπὶ παραδείγματος ὑπῆρχον ἄπειροι πρωτοσπαθάριοι, σπαθροκανδιδάτοι και σπαθάριοι, ἀπλῶς ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι οὕτω τιμώμενοι. Ἀλλὰ πάντες οἱ στρατηγοὶ και οἱ ἀνώτεροι πολιτικοὶ και δικαστικοὶ ἄρχοντες ἦσαν συγχρόνως πρωτοσπαθάριοι· ἄλλοι δευτερεύοντες δημόσιοι λειτουργοὶ ἦσαν σπαθαροκανδιδάτοι, ἄλλοι τριτεύοντες, σπαθάριοι, και οὕτω καθεξῆς. Ὑπῆρχον λοιπὸν ἐν τῷ κράτει ἄνθρωποι λογιζόμενοι δημόσιοι λειτουργοὶ, τιμώμενοι ὡς τοιοῦτοι και ἐνίοτε μισθοδοτούμενοι, μηδὲν δὲ πράγματι ἐνεργοῦντες. Τὸ δὲ ἄτοπον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ἐπεκράτησεν ἄλλοτε και εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, ὑφίσταται δὲ μέχρι σήμερον ἐνιαχοῦ αὐτῆς, περιπλέκετο τότε πᾶρ' ἡμῖν διὰ τοῦ ἐτέρου ἄτοπήματος, ὅτι πλείστα τῶν τιμητικῶν και τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωμάτων ἠγοράζοντο δυνάμει τιμολογίου ἐπισήμως ὠρισμένου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ μὲν κεφαλαίου τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ὅτι ὁμοῦς ἐμετρίαζεν ὑπὸ τῶν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ συστήματος τούτου εἶναι, ὅτι τὰ ἐπισημότερα ἐνεργητικὰ τῆς πολιτείας ἀξιώματα, οἱ ὑπουργοὶ, οἱ ἀνώτεροι δικασταὶ, οἱ στρατηγοὶ, οἱ ναύαρχοι και αὐτοὶ οἱ κλεισουργαὶ και οἱ τουρμάρχει, δὲν περιλαμβάνοντο εἰς τὸ τιμολόγιον τοῦτο, ὃ ἐστὶ διωρίζοντο κατ' ἐκλογὴν, και οὐχὶ δι' ἀγορᾶς τοῦ ἀξιωματος αὐτῶν. Τὰ ἔθνη, εἴτε βασιλεύονται, εἴτε δημοκρατοῦνται, ὁσάκις περιπέσωσιν εἰς ἡμαρτημένους τινὰς θεσμοὺς, προσπαθοῦσιν ἐξ ἀνάγκης νὰ ἐλαττώσωσιν, ὅσον ἐνδέχεται, τὰ ἐλαττώματα τῶν θεσμῶν τούτων. Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι εἰσῆγαγον τὴν διὰ κληρώσεως ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων και ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν, ἔλαβον τὴν πρόνοιαν νὰ ἐξαίρῃσωσι τῆς τοιαύτης ἐκλογῆς τοὺς στρατηγοὺς, οἵτινες και ἐφεξῆς διὰ χειροτονίας πάντοτε προεχειρίζοντο· ἀνάλογόν τι ἐγένετο ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ὅπου μόνοι οἱ κατώτεροι ἐνεργείᾳ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, και οἱ ἐνεργείᾳ κατώτεροι υπάλληλοι προεχειρίζοντο δι' ἀγορᾶς. Ἀλλο ἕξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὰ ἀγοραζόμενα και μισθοδοτούμενα ἀξιώματα τὸ τίμημα τὸ ὁποῖον κατεβάλλετο εἰς τὸν δημόσιον ταμεῖον εἶχε πολλάκις ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ ταμεῖου τούτου ἀποδιδομένην μισθοδοσίαν. Λ. γ. αὐθελων γενέσθαι εἰς τὴν μεγάλην ἑταιρείαν (τμήμα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς) εἰ μὲν ἐστὶν ἡ ῥόγα αὐτοῦ (ἡ ἐτήσιος μισθός) μέχρι νομισμάτων 40 (δρ. 600), παρέχει λίτρας 16 (δρ. 17,280), εἰ δὲ πλείονα ῥόγαν ἐπιζητῆ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι και τὸ τίμημα, ἦγουν τὰ 7 νομί-

σματα (δρ. 105) λίτραν μίαν (δρ. 1,080). Ὁ εἰς τὴν μέσσην ἐταιρείαν θέλων γενέσθαι, ἐὰν λαμβάνῃ ῥόγαν νομίσματα 20 (δρ. 300), ὀφείλει δοῦναι λίτρας 10 (δρ. 10,800). Εἰ δὲ πλείω τῶν εἴκοσι νομισμάτων ἐπιζητεῖ, κατ' ἀναλογίαν τῆς ῥόγας ὀφείλει ἀναβιβάζεσθαι καὶ τὸ τίμημα.» Ὡς αὐτως ὁ γέρον κληρικὸς Κτενᾶς, θελήσας ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου, νὰ λάβῃ ἐπὶ ψιλῶ ὀνόματι τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ καταβαλὼν λίτρας 60 (δρ. 64,800), λαμβάνων δὲ ἐτήσιον μισθὸν λίτραν μίαν (δρ. 1,080). Καὶ τὸ μὲν τελευταῖον τοῦτο παράδειγμα μαρτυρεῖ ἀπλῶς τὴν γελοίαν τοῦ ἀνδρὸς κενοδοξίαν· τὰ πρηγουμένως ὅμως ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ὅτι ἡ ἀγορὰ τῶν ἀξιωματῶν ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συγχρόνως τραπεζητικὴ τις ἐργασία, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἔχων κεφάλαια κατέθετεν αὐτὰ εἰς τὸ δημόσιον, ἵνα ἀπολαμβάνῃ τόκον ἐτήσιον ἀπὸ 3 μέχρι 10 ⁰/₁₀₀. Ἡ καταβολὴ αὕτη ἐγένετο προδήλως ἐφ' ὄρου ζωῆς ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἀξιωματῶν, τὰ ὁποῖα δοθέντι ἀπαξ, δὲν ἀφαιροῦντο· ἀλλὰ τί ἐγένετο ἄρα γε ὡς πρὸς τὰ πραγματικὰ ἀξιώματα, ὅσκις ἐπαύετο ὁ υπάλληλος, ἢ ὁ ἀξιωματικός; Περὶ τούτου οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ εὕρωμεν εἰς τὰς πηγὰς. Ἀναμφιβόλως οἱ κατώτεροι οὗτοι δημόσιοι λειτουργοὶ ἐπαύοντο τότε σπανιώτερον ἢ σήμερον· ἐξ ἀνάγκης ὅμως ἐπαύοντο ἐνίοτε, καὶ τούτου γενομένου συναπέβαλλον πιθανῶς τὸ καταβληθὲν κεφάλαιον.

Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα δὲν θέλομεν πραγματευθῆ εἰμὴ περὶ τῶν ἐνεργείᾳ ἀξιωματῶν, δι' ὧν διεξήγετο κυρίως ἡ κυβέρνησις τοῦ κράτους· καὶ ἐκ τούτων πάλιν μόνον περὶ τῶν σπουδαιοτέρων κατὰ τὴν παροῦσαν ἰδίως περίοδον. Τὰ ἐνεργείᾳ ἀξιώματα δὲν εἶχον πάντοτε τὴν αὐτὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλ' ἄλλοτε μὲν πλειότεραν, ἄλλοτε δὲ ὀλιγότεραν, καὶ τὰ πλεῖστα ἐπὶ τέλος ἀπέβησαν ψιλὰ ὀνόματα. Ὅστις λοιπὸν ἤθελεν ἐπιχειρήσει νὰ συντάξῃ πραγματείαν πλήρη ὄλων τῶν ἀξιωματῶν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους ἐν τῷ διαστήματι τῆς χιλιετοῦς αὐτοῦ διαρκείας, ἤθελεν ἀναλάβει ἔργον ἠράκλειον, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ ἀπλοῦν τμήμα τῆς ἄλλης τοῦ κράτους ἱστορίας. Πλὴν τούτου, ἰδίᾳ περὶ τοῦ τότε δημοσίου βίου πραγματεία ἀπὸ τῆς 5 μέχρι τῆς 15 ἑκατονταετηρίδος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποβῇ ὀπρωσοῦν ἀκριβῆς, πρὸ πάντων διὰ τὸν λόγον, ὅτι πλείστων μὲν ἀξιωματῶν καὶ αὐτὴν τὴν σημασίαν ἀγνοοῦμεν, ὀλιγίστων δὲ γινώσκουμεν τὴν δικαιοδοσίαν. Ὅθεν θέλομεν περιορισθῆ εἰς τὸ νὰ παραστήσωμεν

ένταῦθα ὁποῖά τινα ἦσαν τὰ κυβερνητικὰ καὶ στρατιωτικὰ ὄργανα τῆς πολιτείας περὶ τοὺς χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Περὶ τῶν χρόνων τούτων ἔχομεν τοῦλάχιστον εἰδικὰς τινὰς πραγματείας, καὶ τοὶ μὴ οὔσας οὐδὲ ταύτας εὐκρινεῖς καθ' ἑαυτὰς καὶ συμφώνους πρὸς ἀλλήλας. Καὶ ἔπειτα ἐπὶ τῆς περιόδου ταύτης ἔλαβεν ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς τὴν ὀλοσχερεστέραν αὐτοῦ μὀρφωσιν. Ὅσαιδ' ἤποτε δὲ καὶ ἂν ἦναι αἱ προϋπάρξασαι διαφοραὶ καὶ αἱ ἐπελθούσαι κατόπιν ἀλλοιώσεις, εἰμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ γινώσκων τὰ κατὰ τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν, γινώσκει μέχρι τινὸς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς διοικητικῆς καὶ κυβερνητικῆς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα.

Τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα ἦτο ὁ μάγιστρος. Κατὰ τὰς πρώτας τοῦ κράτους ἑκατονταετηρίδας ὁ μάγιστρος ἦτο «ἡγεμὼν τῶν ἐν τῇ αὐλῇ τάξεων, καὶ ἡγούμενος τῶν φρουρούντων τὸν βασιλέα στρατοπέδων» ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἦτο ὁ ὑπατος τῶν αὐλικῶν ἀρχόντων, καὶ ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Προϊόντος ὁμως τοῦ χρόνου, ἀπέβηλεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ιδιότητας· διότι προϊστάμενος μὲν τῆς αὐλῆς ἐγένετο ὁ κουροπαλάτης, τὰ δὲ διάφορα τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήματα εἶχον ἰδίους ἀνωτέρους στρατηγοὺς, τασσομένους ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἡγεμονίαν ἢ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ, ἢ τῶν δύο μετὰ τὸν βασιλέα ὑπερτάτων τοῦ κράτους στρατηγῶν, τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τοῦ δομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Ἦτοι λοιπὸν ἦτο ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ ἀρμοδιότης τοῦ μαγίστρου ἐν τῇ 9 καὶ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι; Τῇ ἀληθείᾳ οὐδεμίᾳ ὡς φαίνεται, ἰδοὺ δὲ τί περὶ αὐτοῦ εὐρίσκομεν εἰς τὰς πηγὰς. Ἡ Βασιλεὺς τάξις ὀρίζουσα τὰ κατὰ τὴν προαγωγὴν ὄλων τῶν ἀξιωματῶν τῆς αὐλῆς καὶ τῆς πολιτείας, τάττει τὸν μάγιστρον ἐν κεφαλαίῳ μς' ἀμέσως μετὰ τὸν καίσαρα, τὸν νωβελήσιμον καὶ τὸν κουροπαλάτην, καὶ ἀμέσως πρὸ τῶν πατρικίων, οἵτινες πάλιν προηγοῦντο ὄλων τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου οἱ ξένοι πρέσβεις ἐμφανιζόμενοι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἀπηύθυνον αὐτῷ τὰς ἀκολουθήσους ἐρωτήσεις: «Πῶς ἔχει ὁ θεοστεφὴς βασιλεύς; πῶς ἔχει ἡ αὐγούστα καὶ δέσποινα; πῶς ἔχουσιν οἱ υἱοὶ καὶ βασιλεῖς τοῦ μεγάλου καὶ ὑψηλοῦ βασιλέως, καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ τέκνα; πῶς ἔχει ὁ ἀγιώτατος καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης; πῶς ἔχουσιν οἱ δύο μάγιστροι; πῶς

ἔχει ἢ σύγκλητος πᾶσα ; πῶς ἔχουσιν οἱ τέσσαρες λογοθέται ; Ἐν τῇ σειρά τῶν ἐρωτήσεων τούτων τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα προηγείται ὅλων τῶν λοιπῶν, ἐρχόμενον ἀμέσως μετὰ τὸν βασιλέα καὶ τὸν πατριάρχην. Τελευταῖον τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα οὐδέποτε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀναφέρεται μόνον, ἀλλὰ συναρμολογεῖται πάντοτε μετ' ἄλλου τινὸς τῶν ὑπερτάτων ἀξιωματῶν τοῦ κράτους. Ὁ ἐπὶ Θεοφίλου Μανουὴλ ὑπῆρξε μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν. Ἐπὶ Μιχαήλ Ι' ὁ θεῖος αὐτοῦ διετέλεσεν ὡσαύτως μάγιστρος καὶ δομέστικος τῶν σχολῶν. Ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου, ὁ Στυλιανὸς Ζαούτσας, πρὶν ἢ ἀναγορευθῆ βασιλεσπάτωρ, ἦτο μάγιστρος καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου. Μετ' ὀλίγον ὁ Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς προεχειρίσθη κατ' ἀρχὰς μάγιστρος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης (ἦτοι ἀρχηγὸς τοῦ τμήματος τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, τοῦ καλουμένου ἐταιρεία). Ἐπὶ Ῥωμανοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου οἱ δύο ἀδελφοὶ Νικηφόρος καὶ Λέων Φωκᾶς, ὄντες ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ὁ δὲ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως, ἐτιμήθησαν ἀμφοτέροι διὰ τοῦ ἀξιωματος τοῦ μαγίστρου. Βασιλεύσαντος δὲ τοῦ Νικηφόρου, οὗτος προεχειρίσατο τὸν μὲν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον, τὸν δὲ ἐξ ἀδελφῶν αὐτοῦ Ἰωάννην Ἰσιμισκὴν δομέστικον τῆς ἀνατολῆς καὶ μάγιστρον. Ὅθεν ἐκ τούτων πάντων συμπεραίνομεν ὅτι ἂν καὶ τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα ἰδιάζουσαν ἀρμοδιότητα καὶ δικαιοδοσίαν οὐδεμίαν ἤδη εἶχεν, ἐλογίζετο ὅμως πάντοτε ὡς τὸ ἀνώτατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα, καὶ ἀπεδίδετο εἰς τὸν ἐκάστοτε ἐπιφανεστάτον αὐτῆς ἄνδρα, ἢ καὶ εἰς δύο ἐν ἀνάγκῃ· ἐντεῦθεν δὲ τὸ προπαρατεθὲν χωρίον τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναφέρει δύο μαγίστρους, ἐνῶ ἀλλαχοῦ αὐτῆς μνημονεύεται εἰς μόνος. Ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι μάγιστροι, προϊστάμενοι ὡσαύτως τῶν πατρικίων, ἀλλ' οὗτοι ἦσαν ὑποδεέστεροι ὁμολογουμένως τοῦ ἐνὸς ἢ τῶν δύο ἐκείνων, οἵτινες πάντοτε διακρίνονται τῶν δευτερευόντων αὐτῶν ὁμωνύμων.

Οἱ δημόσιοι λειτουργοί, οἵτινες δύνανται μέχρι τινὸς νὰ παραβληθῶσι πρὸς τοὺς σήμερον παρ' ἡμῖν καλουμένους ὑπουργούς, εἶναι οἱ τέσσαρες λογοθέται, τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀνωτέρω ἀναφερομένους ὑπὸ τῶν πρέσβειων ἀμέσως μετὰ τοὺς δύο μαγίστρους, καὶ τὴν σύγκλητον Ὁ κατ' ἐξοχὴν λογοθέτης, ὅστις καὶ μέγας λογοθέτης καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἐλέγετο, ἦτο ὁ γενικὸς οὕτως εἰπεῖν γραμματεὺς τῆς ἐπι-

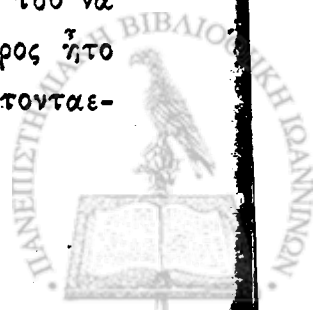

κρατείας «ὁ τῶν δημοσίων πραγμάτων τὰς ὑπομνήσεις τῷ βασιλεῖ διακομίζων.» Αὐτὸς εἰσῆγε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοὺς ξένους πρέσβεις, ἀποκρινόμενος εἰς αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως, διότι εἰς τὰς ἐπισημοὺς παραστάσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπηύθυνεν ἀμέσως τὸν λόγον πρὸς αὐτοὺς. Ὅσακις δὲ οἱ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἀπλῶς λογοθέτην, ἄνευ ἐτέρας τινὸς διακρίσεως, τοῦτον ἐννοοῦσι τὸν λογοθέτην. Κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου ἦτο ὁ γενικὸς διευθυντὴς τῶν ταχυδρομείων· ἀλλ' ἔκτοτε κατέστη ἀληθὴς πρωθυπουργός, καὶ εἶδομεν τοιοῦτους τὸν Σταυράκιον ἐπὶ Εἰρήνης, τὸν Θεόκτιστον ἐπὶ Θεοφίλου, τὸν Συμβάτιον ἐπὶ Μιχαήλ Γ' καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δὲ Κωδίνου ὁ λογοθέτης τοῦ δρόμου, ὅστις «εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν ἡμῖν ἀνεπίγνωστον», οὐδεμίαν ἤδη εἶχε τοιαύτην. Ὁ δεύτερος λογοθέτης ἦτο ὁ ἐπικαλούμενος *λογοθέτης τοῦ γενικοῦ ἢ γενικὸς λογοθέτης*, ὅστις ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργός, καὶ ἐκαλεῖτο *γενικὸς* πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ *εἰδικοῦ ἢ τῶν οἰκειακῶν*, ἦτοι τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας. Τελευταῖον τέταρτος λογοθέτης ἦτο ὁ *λογοθέτης τοῦ στρατοῦ*, ἦτοι ὁ ἐπιτετραμμένος τὴν οἰκονομικὴν τοῦ στρατοῦ διαχείρισιν, διότι τὸ προσωπικὸν τοῦ στρατοῦ διευθύνετο, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων στρατηγῶν ἐκάστου σώματος, ἐργαζομένων ἀμέσως ἐπὶ τούτῳ μετὰ τοῦ βασιλέως. Παρεκτὸς τῶν τεσσάρων τούτων λογοθετῶν ὑπῆρχον μὲν καὶ ἄλλοι, οἷον ὁ λογοθέτης τῶν σεκρέτων ἦτοι τῶν διαφόρων δικαστηρίων, ὁ λογοθέτης τῶν ἀγγελῶν, ἦτοι τοῦ ἐπὶ τῶν ζώων φόρου· ἀλλ' οἱ τέσσαρες πρῶτοι ἦσαν οἱ πάντων ἐπιφανέστεροι.

Ἡ βασιλεύουσα τοῦ κράτους εἶχε δύο ἰδίους ἄρχοντας, οἵτινες συγκατελέγοντο μετὰ τῶν ὑπερτάτων αὐτῆς ὑπουργῶν, τὸν *ἐπαρχον τῆς πόλεως* καὶ τὸν *κοιαιίστορα*, τῶν ὁποίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον ὅπως οὖν τὴν δικαιοδοσίαν ἐκ τῆς Ἐπαναγωγῆς τοῦ νόμου. Κατὰ τὴν Ἐπαναγωγὴν ὁ ἐπαρχος τῆς πόλεως ἦτο ὁ πρῶτος μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχων ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ὁ πάντων μείζων. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ ὑπερτάτη ἀνάκρισις καὶ ἐκδίκασις ὅλων τῶν ἐγκλημάτων, ὅσα διεπράττοντο ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ ἐν διαστήματι 50 μιλίων περὶ αὐτήν. Εἰς αὐτὸν ὑπήγετο ἡ τῆς πόλεως ἀστυνομία καὶ ἀγορανομία. Καθ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἦτο ἀπεριόριστος, εἶχε δὲ καὶ ἀστικὴν δικαιοδοσίαν, ἀλλὰ σχετικῶς μικράν. Παρ' αὐτῷ ἐνῆγον καὶ ἐ-

νήγοντο οἱ ἀργυροπράται, καὶ αὐτὸς ἦτο ὁ ὑπέρτατος ἔφορος καὶ δικαστῆς τῶν κηδεμόνων καὶ τῶν ἐπιτρόπων. Ἴνα δύναται δὲ νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰς ποικίλας ταύτας ἐργασίας, εἶχε δύο συμπόνους ἦτοι παρέδρους. Ἐν τούτοις ὁ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι γραφῆς Κωδίνος ἀναφέρει μὲν εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἀξιωματῶν αὐτοῦ καὶ τὸν ἑπαρχον, ἀλλ' ἐπιφέρει ὅτι ὁ ἑπαρχος εἶχε πάλαι ὑπηρεσίαν ἀνεπίγνωστον, νῦν δὲ οὐδεμίαν. Ὅποια δὲ παράδοξος ἀλλοίωσις ὀνομάτων συνέβη μεταξὺ τῆς 9 καὶ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος προσεπιμαρτυρεῖ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ἔφερον ὁ Γεώργιος Κωδίνος· διότι ἐνῶ εἶδομεν τὸν Νικηφόρον λέγοντα τὸν κουροπαλάτην κεκτημένον τὴν μετὰ βασιλέα πρώτην ἀρχὴν, καὶ εἶδομεν καὶ θέλομεν ἴδει κουροπαλάτας τὸν Βάρδαν, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον καὶ ἄλλους τοιοῦτους παντοδυνάμους ἄνδρας, ἐπὶ Κωδίνου, κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ μαρτυρίαν, «ὁ κουροπαλάτης εἶχε μὲν εἰς τὸ παλαιὸν ὑπηρεσίαν, ἣτις ἐστὶν ἀνεπίγνωστος, νῦν δὲ οὐδεμίαν.» Καὶ παρατηρήσατε ὅπως ὀλίγην φροντίδα ἐλάμβανεν ὁ Κωδίνος ἵνα γνωρίσῃ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ ἐπραγματεύετο· διότι τελευταῖον ἀφοῦ ἡμεῖς γνωρίζομεν τὴν ἐξουσίαν, ἣν εἶχον ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως καὶ ὁ κουροπαλάτης, ἠδύνατο καὶ ὁ Κωδίνος νὰ τὴν γνωρίσῃ, ἐὰν ἐλάμβανε τὸν κόπον νὰ ἀνατρέξῃ εἰς τὰς αὐτὰς πηγὰς. Καθὼς δὲ ὁ ἑπαρχος τῆς πόλεως εἶχε τὴν ὑπερτάτην ἀστυνομίαν τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ τὴν ὑπερτάτην ἐπ' αὐτῶν δικαιοδοσίαν, οὕτως ὁ κοιαιστῶρ εἶχε τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν, καὶ ἀστυνομίαν ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν βασιλίδα πόλιν ἀνθρώπων ἐξ οἵασι δὴποτε αἰτίας, ἐκδικάζων τὰς ὑποθέσεις ἐκείνων, ὅσοι ἐπὶ τούτῳ ἦλθον ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, παρέχων ἐργασίαν εἰς τοὺς πρὸς ἀναζήτησιν τοιαύτης προσελθόντας, καὶ ἀποπέμπων εἰς τὰ ἴδια τοὺς ἀνευσπουδαίου λόγου καὶ συμφέροντος καταλιπόντας τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτῶν. Πλὴν τούτου δὲ εἰς τὴν ὑπερτάτην δικαιοδοσίαν τοῦ κοιαιστορος ὑπήγετο καὶ τὸ ἔγκλημα τῆς πλαστογραφίας. Ἡ δὲ εἰδικὴ αὕτη δικαιοδοσία ἐνὸς τῶν ἀνωτέρων λειτουργῶν τοῦ κράτους ἐπὶ τῶν παρεπιδημούντων εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀνθρώπων μαρτυρεῖ ὅπως μέγα καὶ ποικίλον ἦτο τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων τούτων, καὶ ὅπως σπουδαῖον ἦτο τὸ καθῆκον, τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο ἡ πολιτεία τοῦ νὰ ἐπιτηρῇ τοὺς παρεπιδήμους αὐτούς. Τὸ ἀξίωμα τοῦ κοιαιστορος ἦτο ἀνεκάθεν μέγα, καὶ ἴσως ἄλλοτε σπουδαιότερον ἢ ἐν τῇ 9 ἑκατονταε-

τηρίδι, διότι εἶδομεν ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τὸν κοιαιίστορα ὀνομαζόμενον πάρεδρον τοῦ βασιλέως καὶ στόμα τοῦ βασιλέως, τὸν δὲ παντοδύναμον Τριβωνιανὸν κατέχοντα τὸ ἀξίωμα τοῦτο, τὸ ὁποῖον τότε δικαίως παρεβάλομεν πρὸς τὸν σημερινὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς χρόνους τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἦτο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πρὸ μικροῦ ῥηθέντων, ἐν τῶν ἐπιφανεστάτων τοῦ κράτους· οὐχ ἦττον ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ Κωδῖνος λέγει περὶ αὐτοῦ· «ὁ κοιαιίστωρ εἶχε μὲν πάλαι καὶ οὗτος ὑπηρεσίαν, νῦν δὲ οὐδαμῶς.»

Παρεκτὸς τῶν ἀνωτέρων τούτων λειτουργῶν τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, παρεκάθητο παρὰ τῷ βασιλεῖ συνέδριον συμβουλευτικὸν κυρίως, ἡ καλουμένη σύγκλητος. Ἡ σύγκλητος ἐν τῇ στενοτέρᾳ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος τούτου, περιελάμβανε μόνον τοὺς ἀνωτέρους πολιτικούς ἄρχοντας, καὶ τότε ἀνεφέρετο ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τοὺς ἀπὸ σπαθίου, ἦτοι τοὺς στρατιωτικούς ἀξιωματικούς. Πολλάκις ὅμως ἡ σύγκλητος μνημονεύεται ἐν εὐρυτέρᾳ σημασίᾳ, περιλαμβάνουσα ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας, πολιτικούς τε καὶ στρατιωτικούς. Τοῦτο ἀπέδειξε κάλλιστα ὁ Ῥεῖσκιος ἐν ταῖς σημειώσεσιν αὐτοῦ εἰς τὸ κείμενον τῆς Βασιλείου τάξεως. Καθὼς δὲ συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ τοιαῦτα συμβουλευτικὰ σώματα, τὸ ἀξίωμα τῆς συγκλήτου ἐν τῇ πολιτείᾳ ἦτο ὅτε μὲν μείζον, ὅτε δὲ ἔλαττον κατὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ βασιλέως καὶ τὰς περιστάσεις ἐν γένει. Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Προκόπιου ἐν τῷ 25 κεφαλαίῳ τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν ἱστοριῶν αὐτοῦ, ὅτι οἱ πρέσβεις τῶν Γεπιδῶν ἐλθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα συνομολογήσωσι συμμαχίαν, δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ βασιλέως παραδοχὴν τῶν προτάσεων αὐτῶν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ ἐπιρρωσθῶσιν αἰ συνθῆκαι διὰ τοῦ ὄρκου τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀνδρῶν, μαρτυρεῖ ὁποῖαν ὑπόληψιν εἶχον ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι οἱ ξένοι λαοὶ περὶ τοῦ συνεδρίου ἐκείνου. Καὶ ὁ αὐτὸς Προκόπιος βεβαιοῖ ἐν τῷ 9 κεφαλαίῳ τοῦ αὐτοῦ βιβλίου, ὅτι ἀνέκαθεν οἱ τῶν Λαζῶν βασιλεῖς πέμποντες πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλάμβανον, τῇ ἀδείᾳ τοῦ βασιλέως, συζύγους ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς συγκλήτου βουλῆς οἰκων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὀλίγον πρότερον, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀναστασίου καὶ πρὸ τῆς ἀναγορεύσεως τοῦ Ἰουστίνου, οἱ δῆμοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐχαιρέτιζον τὴν σύγκλητον εἰς τρόπον ἐμφάνοντα ὅτι ὑπελάμβανον αὐτὴν ὡς ἐκπροσωποῦσαν ἐπὶ τῆς βραχείας ἐκείνης μεσοβασιλείας πᾶσαν τοῦ κράτους τὴν μεγαλειότητα. «Σύγκλητε Ῥωμαίων,

σύ νικᾶς.» Ἐν τούτοις ὁ αὐτὸς Προκόπιος ἀξιοῖ ἐν ταῖς Ἀνεκδότοις, ὅτι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, « ἡ βουλή ὡς περ ἐν εἰκόνι ἐκάθητο, οὔτε τῆς ψήφου, οὔτε τοῦ καλοῦ κυρία οὔσα, σχήματος δὲ μόνου καὶ νόμου ξυνειλεγμένη παλαιοῦ ἔνεκα, ἐπεὶ οὐδὲ φωνὴν ἀφεῖναι τίνα, ὄψωυν τῶν ἐνταῦθα ξυνειλεγμένων τὸ παράπαν ἐξῆν.» Καθ' οὗς δὲ εὐρισκόμεθα χρόνους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ὁ Λέων ὁ υἱὸς τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο, ὅστις ἐπετηδεύετο διὰ ῥητῶν διατάξεων νὰ καταργῇ πᾶν ὅ,τι ἄλλοτε, ἔστω καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον, προσέκρουεν εἰς τὴν βασιλικὴν παντοδυναμίαν, ἀπεφάνετο διὰ τῆς οἱ αὐτοῦ νεαρᾶς ἐπιστήμης ὡς εἰς ἀχρηστίαν πεσόντα τὸν νόμον, δυνάμει τοῦ ὁποῖου πᾶσα νέα νομοθετικὴ διάταξις καθυπεβάλλετο εἰς τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἀλλὰ, καθὼς προῦπεδείξαμεν ἤδη καὶ κατωτέρω θέλει γίνεαι ἔτι καταφανέστερον, πράγματι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία δὲν ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου μᾶλλον ἀπεριόριστος, ἀπέβη ἀπεναντίας μετριωτέρα. Καὶ πλὴν τούτου, συνέβαιεν ἐν γένει εἰς τὴν σύγκλητον ὅ,τι εἰς πολλὰ ἄλλα ἀξιώματα τοῦ κράτους, εἰς τὸν πατριάρχην, τὸν κουροπαλάτην, τὸν παρακοιμώμενον. Ὅσάκις ἐβασίλευεν ἀνὴρ ἱκανὸς καὶ ῥέκτης, πᾶσα ἡ ἐξουσία συνεκεντροῦτο εἰς χεῖρας αὐτοῦ, ἡ δὲ σύγκλητος ἢ οὐδόλως ἢ ἐλάχιστα εἰσηκούετο. Ὅσάκις ὅμως ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀδυνατοῦ χαρακτῆρος, ἢ ἀνήλικος, ἢ σύγκλητος ἀνελάμβανεν ἅπαν αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ὅτι ἐπὶ τῶν ἀνηλικῶν διζεγγόνων αὐτοῦ τοῦ Λέοντος τοῦ μετὰ τῆς ὀλιγαρχίας περὶ συγκλήτου λαλήσαντος, τὸ συνέδριον τοῦτο ἐρρύθμισε τὰ τῆς ὑπερτάτης τοῦ κράτους κυβερνήσεως, καὶ ἐνταυτῷ ἐξησφάλισε τὰ δίκαια τῶν νεαρῶν ἡγεμόνων. Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον ἴσως προτέρημα τῆς συγκλήτου ἦτο, ὅτι, συγκειμένη ἐκ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἄνδρες ἐγκρατεῖς τῶν διαφορῶν κλάδων τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, διέσωζε τὰς παραδόσεις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς νομοθεσίας, ἢ ἐτροπολόγει αὐτὰς ἐπιτηδείως κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ συνετέλεσεν οὕτω ὑπὲρ πᾶν ἄλλο εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ ὀργανισμοῦ ἐκείνου, δι' οὗ τὸ ἀνατολικὸν κράτος κατάρθωσεν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ εὐπορήσῃ.

Τὸ κράτος ἦτο διηρημένον ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας εἰς 29 θέματα, ἐξ ὧν τὰ μὲν 17 ἀνήκον εἰς τὴν Ἀσίαν, τὰ δὲ 12 εἰς τὴν Εὐρώπην. Τὰ εἰς τὴν Ἀσίαν καταλεγόμενα θέματα

ἦσαν τὸ Ἀνατολικόν, τὸ Ἀρμενιακόν, τὸ τῶν Θρακησίων, τὸ Ὀψίκιον, τὸ Ὀπτίματον, τὸ Βουκελλαρίων, τὸ Παφλαγόνων, ἡ Χαλδία, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Κολώνεια, ἡ Σεβάστεια, ἡ Λυκανδός, ἡ Σελεύκεια, τὸ Κιβυρραιωτῶν, ἡ Κύπρος, ἡ Σάμος, καὶ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Τὰ δὲ θέματα τῆς δύσεως ἦγουν τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἡ Θράκη, ἡ Μακεδονία, ὁ Στρυμῶν, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ κυρίως Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κεφαλληνία, ἡ Νικόπολις, τὸ Δυρράχιον, ἡ Λογγιβαρδία, ἡ Σικελία, καὶ ἡ Χερσών. Ἄλλ' ὁ κατάλογος οὗτος ὁ ἀναγραφείς κατὰ τὴν *Περὶ θεμάτων πραγματείαν* τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, διαφέρει ἐν πολλοῖς ἐτέρων τινῶν καταλόγων. Ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως εὐρίσκομεν ἕτερον πίνακα, ὅπου ἐλλείπουν μὲν τινὰ τῶν προσημειωθέντων θεμάτων, οἷον τὸ Ὀπτίματον, καὶ ἡ Κύπρος, καταλέγονται δὲ ἕτερα μὴ ἀναφερόμενα εἰς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, οἷον τὰ Χαρσιανοῦ, Λεοντοκόμεως καὶ Δαλματίας. Πάλιν δὲ ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τῆς αὐτῆς Βασιλείου τάξεως ὑπάρχει ἕτερος κατάλογος διάφορος ἀμφοτέρων τῶν προμνημονευθέντων διότι ἐν αὐτῷ ἐλλείπουν μὲν τὰ θέματα Σεβαστείας, Λυκανδοῦ, Μεσοποταμίας, Σελευκείας, Λογγιβαρδίας, Κύπρου καὶ Ὀπτιμάτου, καταλέγονται δὲ τὰ θέματα Δαλματίας, Καππαδοκίας καὶ Χαρσιανοῦ. Πλὴν τούτου ἐνῶ ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματεία ἀπαντῶμεν ὡς τρίτον τῆς δύσεως τὸν Στρυμόνα, καὶ ὡς ἑβδόμον, τὴν Κεφαλληνίαν, ἡ πραγματεία ἀμέσως ἐπιφέρει περὶ ἐκάτερου ἐξ αὐτῶν ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἴδιον θέμα, ἀλλὰ ὑπάγεται ὁ μὲν Στρυμῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ δὲ Κεφαλληνία εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τούτου ὁμῶς τεθέντος ἰδιατὶ ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει τῶν θεμάτων ἀναφέρονται ὡς ἴδια θέματα ; καὶ ἰδιατὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις ν' καὶ νβ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως οἱ στρατηγοὶ Στρυμόνος καὶ Κεφαλληνίας μνημονεύονται ὡς ὅπως διακεκριμένοι τῶν στρατηγῶν Μακεδονίας καὶ Πελοποννήσου ; Ἄλλὰ, καθὼς ἤξεύρομεν ἤδη, ἡ ἀκρίβεια δὲν ἦτο τὸ κυριώτερον προτέρημα τῶν μεσαιωνικῶν ἡμῶν συγγραφέων. Καὶ ἔπειτα οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι κατάλογοι συνετάχθησαν πιθανώτατα κατὰ διαφόρους χρόνους ἢ δ' ἕκτασις τοῦ κράτους ἐτροπολογεῖτο συνεχῶς δι' αὐξήσεων ἢ μειώσεων. Μικρὸν μάλιστα μετὰ τὸν Κωνσταντίνον Πορφυρογέννητον διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ, καὶ τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, τὸ κράτος ἀνεκτέσχετο τὴν Κρήτην, τὸ βασιλεῖον τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλας χώρας, αἵτινες δὲν ἀναφέρονται εἰς

τοὺς προπαρατεθέντας καταλόγους. Τελευταῖον τὰ ὄρια τῶν θεμάτων ἦσαν ἄλλοτε ἄλλως κεκανονισμένα. Λ. χ. ἐν τῷ ν' κεφαλαίῳ τῆς *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμαγὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκομεν ὅτι τὰ θέματα Καππαδοκίας, Κεφαλληνίας, Καλαβρίας καὶ Χαρσιανοῦ ἀπετέλουν ἄλλοτε μέρη τῶν θεμάτων Ἀνατολικοῦ, Λογγιβαρδίας, Σικελίας καὶ Ἀρμενιακοῦ. Πολλὰ δὲ ἀναφέρονται ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ θέματα, ἄλλοτε ὑφιστάμενα, ἔπειτα δὲ κατακτηθέντα ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἀνεγράψαμεν τὸν ἀνωτέρω κατάλογον μᾶλλον ἵνα δώσωμεν γενικὴν τινα ἔννοιαν τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ ἐν ὀρισμένῳ χρόνῳ ἥτοι ἐν ἀρχῇ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἢ ἔχοντες τὴν ἀξίωσιν νὰ ἀκριβολογήσωμεν περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου.

Τὰ ὄρια τῶν θεμάτων τῆς Ἀσίας εἶναι ἀκριβῶς διαγεγραμμένα ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Τὸ Ἀνατολικὸν θέμα ἦτο ὅλως μεσόγειον, καὶ κατεῖχε τὸ κέντρον οὕτως εἶπειν τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Περιελάμβανε δὲ μέγα μέρος τῆς Φρυγίας, τὴν Πισιδικὴν, τὴν Λυκαονίαν, καὶ κλάσματά τινα τῆς Λυκίας καὶ τῆς Παμφυλίας. Ὀνομασταὶ ἐν αὐτῷ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα πόλεις ἦσαν πρὸς βορρᾶν τὸ Ἀμόριον, πρὸς ἀνατολὰς τὸ Ἰκόνιον, καὶ πρὸς δυσμὰς τὸ Ἀκροῖνόν. Πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειτο τὸ Θρακῆσιον θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὴν μικρὰν Φρυγίαν, τὴν Λυδίαν, καὶ τμήμα τῆς Καρίας, ἥπτετο τῆς θαλάσσης, διὰ μικρᾶς τινος περὶ Μίλητον παραλίας, καὶ πόλεις εἶχεν ἀξιολόγους τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Λαοδικεῖαν, καὶ τὰς Κολοσσᾶς ἢ Χώνας. Δυτικῶς πάλιν τοῦ Θρακῆσιου ἔκειτο τὸ τῆς Σάμου θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε, πλὴν τῆς νήσου ἀφ' ἧς ὠνομάζετο, πᾶσαν τὴν ἀπέναντι αὐτῆς παραλίαν ἀπὸ Ἐφέσου πρὸς μεσημβρίαν μέχρι Ἀτραμυττίου πρὸς βορρᾶν. Τὸ θέμα τοῦ Ὀψικίου ὠρίζετο ἀπὸ δυσμῶν διὰ τῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Προποντίδος μέχρι τοῦ ἀστακηνοῦ κόλπου, καὶ μεσογείως συνώρευε πρὸς νότον μετὰ τῶν θεμάτων Σάμου καὶ Θρακῆσιων, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἄρκτον δὲ μετὰ τοῦ Ὀπτιμάτου. Πόλεις δὲ κυρίας εἶχε τὴν Νίκαιαν, τὸ Δορύλαιον, τὸ Κοτυάειον, τὴν Κύζικον. Τὸ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ὀψικίου Ὀπτιμάτων κατεῖχε τὴν πρὸς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον παραλίαν, τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Βοσπόρου καὶ τὴν δυτικωτέραν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, συνορεύον πρὸς ἀνα-

τολὰς μετὰ τοῦ Βουκελλαρίων θέματος, καὶ πόλεις κυριωτέρας εἶχε τὴν Νικομήδειαν καὶ τὴν Χρυσόπολιν. Τὸ Βουκελλαρίων θέμα συνέκειτο ἐκ τοῦ πλείστου τῆς Γαλατίας, μετὰ κυριωτάτης πόλεως, τῆς Ἀγκύρας· συνώρευε δὲ πρὸς δυσμὰς μετὰ τοῦ Ὀψικίου καὶ τοῦ Ὀπτιμάτου, πρὸς νότον μετὰ τοῦ Ἀνατολικοῦ, πρὸς ἀνατολὰς μετὰ τῆς Καππαδοκίας, τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ τῆς Παφλαγονίας, καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τοῦ Εὐξείνου πόντου. Τὰ τρία ταῦτα θέματα, Ὀπτιματον, Ὀψίκιον καὶ Βουκελλαρίων, ὠνομάσθησαν οὕτω ἐκ τοῦ ὅτι πάλαι ποτὲ ἐστάθμευον ἐν αὐτοῖς τρία τινὰ ῥωμαϊκὰ στρατιωτικὰ τάγματα, οἱ καλούμενοι Bucelarii Cataphracti, οἱ Optimates, ἤτοι λογάδες γότθοι πολεμισταὶ, καὶ οἱ Obsequentes ἤτοι σῶμα ἐκ μονομάχων συγκροτηθὲν, τὰ ὁποῖα ὅμως ἅπαντα πρὸ καιροῦ δὲν ἐσώζοντο. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων ἔκειντο ἀλληλοδιαδόχως παρὰ τὸν Εὐξείνου πόντον τὰ τρία θέματα· Παφλαγονία, Ἀρμενιακὸν, καὶ Χαλδία. Πρὸς νότον τοῦ Ἀρμενιακοῦ καὶ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βουκελλαρίων καὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ἔκειντο τὰ πέντε μεσόγεια θέματα· Κολώνεια, Σεβάστεια, Χαρσιανόν, Καππαδοκία, Λυκανδός. Ἡ Λυκανδός, ἡ Καππαδοκία καὶ ἐν μέρει ἡ Κολώνεια ὠρίζοντο πρὸς ἀνατολὰς διὰ τοῦ Εὐφράτου, ἐπέκεινα τοῦ ὁποίου ἔκειτο τὸ θέμα Μεσοποταμίας. Πρὸς μεσημβρίαν δὲ τῆς Καππαδοκίας, παρὰ τὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀπέναντι τῆς βορείου παραλίας τῆς Κύπρου, ἠπλοῦτο τὸ θέμα Σελευκείας (ἢ Κιλικίας), καὶ πρὸς δυσμὰς μὲν αὐτοῦ, πρὸς νότον δὲ τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ Θρακησίου, παρὰ τὴν αὐτὴν νότιον παραλίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, παρετείνετο τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν, περιλαμβάνον καὶ τῆς δυτικῆς παραλίας τὸ μέχρι Μιλήτου μέρος. Ἡ Ῥόδος ὑπήγετο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν· ἡ δὲ Κύπρος ἀπετέλει, ὡς εἶδομεν, ἴδιον θέμα, ἕτερον δὲ πάλιν αἱ Κυκλάδες νῆσοι.

Τῶν δὲ εὐρωπαϊκῶν θεμάτων τὰ ὅρια ὀλιγώτερον ἀκριβῶς διαγράφονται ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου· ἀλλ' ὅμως οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ ἐπεχείρησαν νὰ ὀρίσωσι καὶ ταῦτα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀσφαλῶς. Ἐκ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σωζομένων θεμάτων ἡ μὲν Λογγιβαρδία περιελάμβανε τὴν περὶ Βᾶριν χώραν καὶ τὴν Καπιτανάταν, φρούρια ἔχουσα Ὑδροῦντα, Καλλίπολιν, Ῥωσσάνον, Σορρέντον· τὸ δὲ τῆς Σικελίας, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀράβων κατάκτησιν τῆς νήσου ταύτης, περιωρίσθη εἰς τὰς ἐπὶ τῆς χερσονήσου χώρας, Καλαβρίαν, Βρεττίαν, Ἀπουλίαν, καὶ τὴν Λευκανίαν ἢ Βασιλικάταν,

φρούρια δὲ εἶχε τὸ Ῥήγιον, τὴν ἁγίαν Κυριακὴν, τὴν ἁγίαν Σεβηρίναν, καὶ τὴν Κρότωνα. Ἐπειτα ἀπὸ δυσμῶν ἐρχόμενοι πρὸς ἀνατολὰς εὐρίσκομεν τὸ Κεφαλληνίας θέμα, τὸ ὁποῖον περιελάμβανε τὰς Ἰονίους νήσους· τὴν Πελοπόννησον· τὸ τῆς Ἑλλάδος θέμα, ὅπερ ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Εὐβοίας, ἐκτεινόμενον πρὸς βορρᾶν μέχρι τοῦ Πηνιεύου, ἢ δ' Αἰτωλία καὶ ἢ Ἀκαρνανία ἀπετέλουν τὸ θέμα Νικοπόλεως. Πρὸς βορρᾶν τῶν θεμάτων Ἑλλάδος καὶ Νικοπόλεως ἦσαν τὸ θέμα Θεσσαλονίκης ἐκτεινόμενον μὲν ἀπὸ Πηνιεύου μέχρι τῶν πρὸς δυσμᾶς τοῦ Στρυμόνος ὀρέων, περιλαμβάνον δὲ τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὸ θέμα Δυρραχίου, τὸ ὁποῖον, ὑριζόμενον πρὸς βορρᾶν ὑπὸ τοῦ Μαυροβουνίου, καὶ πρὸς ἀνατολὰς ὑπὸ τῆς περὶ Ἀχρίδα Βουλγαρίας, ἐξετείνεται ἀπὸ Αὐλῶνος μέχρις Ἀντιβάρεως, καὶ πόλεις εἶχε λόγου ἀξίας τὸ Δυρράχιον, τὸ Δούλκινον καὶ τὴν Ἀντιβαριν. Τὸ θέμα τοῦ Στρυμόνος κατὰ μὲν τὸν Τάφελ ἐξετείνεται μέχρι Μαρίτσας, κατ' ἄλλους δὲ περιορίζετο ἐντὸς τῆς κοιλάδος τοῦ Στρυμόνος καὶ τῶν πέριξ ὀρέων. Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ θέματος Στρυμόνος ἔκειντο τὰ θέματα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦτο σφόδρα συνεσταλμένον, διότι τὸ σύνορον αὐτοῦ μικρὸν ἀπεῖχε τοῦ Ἀναστασιανοῦ τείχους· ὡς ἐσχάτη δὲ αὐτοῦ πόλις πρὸς δυσμᾶς λέγεται ἡ Τραϊανούπολις. Ἀλλὰ μέγιστον ἦτο τὸ τῆς Μακεδονίας θέμα, τὸ ὁποῖον μετετοπίσθη καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν εἰς τὴν Θράκην, διότι περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν χώραν ταύτην, πρωτεύουσαν εἶχε τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ πρὸς βορρᾶν ὠρίζετο ὑπὸ τῆς κυρίως Βουλγαρίας· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Βασίλειος Α', καίτοι ἐγεννήθη ἐν Ἀδριανουπόλει ἐπελέγετο Μακεδῶν, πᾶσα δὲ ἡ δυναστεία αὐτοῦ Μακεδονικὴ ἐπεκλήθη. Μετὰ τὴν ἀνάκτησιν μάλιστα τῆς Βουλγαρίας, ὑπήχθη καὶ αὕτη εἰς τὸ τῆς Μακεδονίας ἐκείνης θέμα. Τελευταῖον πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν τῇ Ταυρικῇ χερσονήσῳ, ἔκειτο τὸ θέμα Χερσῶνος, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ ταύτην τὴν πόλιν καὶ μικρὰν τινα περὶ αὐτὴν περιοχὴν.

Κατὰ δυστυχίαν περὶ τῶν κυριωτέρων πόλεων, ἰδίως τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας, καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ὀλίγας εὐρίσκομεν ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Πορφυρογεννήτου ἀσφαλεῖς εἰδήσεις· διότι ὁ θεοστεφὴς οὗτος συγγραφεὺς ἀντὶ νὰ εἴπῃ πῶς εἶχον αἱ πόλεις αὗται, καὶ ὁποῖαί τινες ἦσαν ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, εὐρίσκει εὐλογον νὰ παραθέτῃ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους, ἐμπίπτων εἰς δεινὴν χρόνων καὶ

πραγμάτων σύγχυσις, τῆς ὁποίας ἀρκούμεθα νὰ δώσωμεν τὴν ἀκόλουθον ἀπόδειξιν. Ὁ Πορφυρογέννητος λέγει· «Ἐχει δὲ τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος πόλεις τὸν ἀριθμὸν 79· καὶ τοσαῦτα μὲν ἢ Ἑλλάς κατὰ τὸν Ἱεροκλέα.» Ἄλλ' ὁ Ἱεροκλῆς ἔγραψε τὸν Συνέκδημον αὐτοῦ καθ' οὓς χρόνους τὸ κράτος διηρεῖτο εἰς ἐπαρχίας, οὐχὶ εἰς θέματα, ἡ δὲ ἐπαρχία Ἑλλάδος ἤγουν Ἀχαΐας, διατελοῦσα τότε ὑπὸ ἀνθύπατον, περιελάμβανε καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὥστε αἱ 79 πόλεις τοῦ Ἱεροκλέους ἀνήκον οὐ μόνον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ἀλλὰ καὶ τὴν Πελοπόννησον· ὁ δὲ Πορφυρογέννητος ἀντιγράφων ἀκρίτως τὸν Ἱεροκλέα ἀποδίδει τὰς πόλεις ταύτας εἰς μόνον τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἔπειτα ὁμιλῶν περὶ τοῦ θέματος Πελοποννήσου λέγει ὅτι τὸ θέμα τοῦτο εἶχε πόλεις 40. Πλὴν τούτου οὐδὲ αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τῶν θεμάτων δυνάμεθα πάντοτε νὰ μάθωμεν ἐκ τοῦ Πορφυρογεννήτου. Τοῦ θέματος Σάμου ἀναφέρεται πρωτεύουσα ἢ Σμύρνη· τοῦ θέματος Πελοποννήσου ἢ Κόρινθος· τῶν θεμάτων Σεβαστείας, Λυκανδῶ, Σελευκείας, Θεσσαλονίκης, Κεφαλληνίας, Δυρραχίου, Χερσῶνος, πρωτεύουσαι ὑπῆρχον ἀναγκαίως αὐταὶ αἱ πόλεις ἐξ ὧν ἐκαλοῦντο τὰ θέματα ταῦτα. Εἰς τινὰ θέματα ὑπῆρχε μία πόλις τοσοῦτον τῶν ἄλλων ὑπερέχουσα, ὥστε πιθανώτατα αὕτη ἦτο ἡ πρωτεύουσα· οἷον ἐν Ὀψικίῳ, ἢ Νίκαια· ἐν Ὀπτιμάτῳ, ἢ Νικομήδεια· ἐν Χαλδίῳ, ἢ Τραπεζοῦς· ἐν Λογγιβαρδίῳ, ἢ Βᾶρις· καὶ πιθανῶς τοῦ θέματος τῶν Θρακησίων πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἐφεσος, διότι οἱ ἄραβες ἐκάλουν τὸ θέμα τοῦτο Ἑλ-Ἐφεσις ἢ Ἑλ-Ἀφασίν. Ἀλλὰ περὶ τῶν θεμάτων Βουκελλαρίων, Παφλαγονίας, Σικελίας ἢ μᾶλλον Καλαβρίας, Ἀνατολικοῦ, Ἀρμενιακοῦ, Μεσοποταμίας, Κιθυρραιωτῶν, Αἰγαίου πελάγους, Μακεδονίας, Στρυμόνος, καὶ ἐπὶ πᾶσι περὶ τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος Ἑλλάδος, οὐδεμίαν ἔχομεν ἐνδειξιν.

Ἐκάστου θέματος προϊστάτο ἀνώτατος ἄρχων ὀνομαζόμενος συνήθως στρατηγός, ἐξ οὗ καὶ τὰ θέματα ἐκαλοῦντο ἐπίστε στρατηγίδες, οἷον ἡ τῆς Καππαδοκίας στρατηγίς, ἢ Καλαβρίας στρατηγίς καὶ οὕτω καθεξῆς. Ὁ στρατηγός εἶχεν ἅμα μὲν τὴν ὑπερτάτην ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῷ θεματι αὐτοῦ στρατευμάτων, ἅμα δὲ τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν τοῦ θέματος διοίκησιν· διότι ἕνεκα τῶν ἀδιαλείπτων ἐξωτερικῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἦτο ἐκτεθειμένον τὸ κράτος, κατέστη ἀπαραίτητος ἡ συμπύκνωσις τῆς ὅλης κυβερνητικῆς δυνάμεως εἰς χεῖρας ἀνδρός ἑνός·

καθ' ἕκαστον θέμα. Τινῶν δὲ θεμάτων οἱ προϊστάμενοι ὠνομάζοντο *κατεπάνω* οἶον ὁ κατεπάνω Παφλαγονίας, ὁ κατεπάνω τῆς κάτω Μηδίας, ὁ κατεπάνω Ἰταλίας, ὁ κατεπάνω Ἀδριανουπόλεως. Ὁ κατεπάνω ἐσήμαινε τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. Ὑπῆρχον δὲ πλὴν τῶν κατεπάνω τῶν θεμάτων καὶ ἄλλοι, οἶον ὁ κατεπάνω τῶν ἀξιωματικῶν τῆς αὐλῆς ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ ὁ κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν τῆς Ἀπταλείας ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οἱ δὲ κατεπάνω θεμάτων τινῶν οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ οἱ στρατηγοὶ τῶν μεθορίων, ὡς φαίνεται, θεμάτων, οἵτινες ὡς μᾶλλον ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς προσβολὰς τῶν πολεμίων ἦσαν περιβεβλημένοι καὶ πλείονα τῶν στρατηγῶν ἐξουσίαν. Ἐκ τοῦ κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἤξιωσάν τινες ὅτι παρήχθη κατ' ἀναγραμματισμὸν ἢ καπιτάνάτα, ἢ ἄχρι τῆς σήμερον οὕτως ὠνομαζομένη ἐπαρχία τῆς κάτω Ἰταλίας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηγοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι ἴσοι, εἶχον διαφόρους βαθμούς κατὰ τὴν ἔκτασιν, τὴν θέσιν καὶ τὴν ἄλλην σπουδαιότητα τοῦ θέματος τοῦ ὁποίου προϊστάμενοι. Ἐν γένει τὰ ἀνατολικά θέματα ἐλογίζοντο ὡς ἀνώτερα τῶν δυτικῶν. Ἡ διαφορὰ αὕτη δηλοῦται πρὸ πάντων ἐκ τῆς ἱεραρχικῆς κατατάξεως ὅλων τῶν ἀρχόντων τοῦ κράτους, ἣτις ἀναφέρεται ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ὅπου οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀνατολῆς προηγούνται ἅπαντες πολὺ τῶν στρατηγῶν τῆς δύσεως. Πλὴν τούτου οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς ἐλάμβανον τακτικὸν μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, τὰς λεγομένας *ρόγας* ἐνῶ οἱ τῆς δύσεως μισθὸν τοιοῦτον δὲν ἐλάμβανον, ἀλλὰ μόνον τὰς λεγομένας *συνηθείας*, ἧτοι δικαιώματα κατ' ἔτος πληρωνόμενα εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῶν διοικουμένων. Τοσοῦτον δὲ ἐπεκράτησεν ἵνα λογίζεται ὡς πρὸς τὰ θέματα ἢ ἀνατολῆς ἀνωτέρα τῆς δύσεως, ὥστε ἐνίοτε θέματα ἐν Εὐρώπῃ κείμενα, ἀλλὰ διὰ τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἔκτασιν σπουδαιότατα ὄντα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν, οἶον ἡ Μακεδονία, ἡ Θράκη, τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Καὶ τ' ἀνάπαλιν θέματα ἐν Ἀσίᾳ κείμενα, ἀλλὰ πολὺ ὀλιγωτέρου λόγου ἄξια λογιζόμενα, κατελέγοντο μεταξὺ τῶν δυτικῶν, οἶον τὸ Κιβυρραιωτῶν καὶ τῆς Σάμου. Ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ ἀνατολικά θέματα δὲν ἦσαν ὅλα ἰσότιμα, καὶ ἡ μεταξὺ αὐτῶν διαφορὰ ἀναφαίνεται πρὸ πάντων ἐν τῇ διαφορᾷ τοῦ μισθοῦ τὸν ὁποῖον ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν, διότι περιεσώθη εἰς ἡμᾶς τὸ μισθολόγιον τῶν στρατηγῶν τούτων ὅπως εἶχεν ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ

Μακεδόνος ἐν τῷ προμνημονευθέντι κεφαλαίῳ ἢ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Αἱ δ' ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι πληροφορίες εἰσι βεβαίως περιεργόταται. Κατὰ τὸ μισθολόγιον τοῦτο, τρεῖς στρατηγοί, ὁ τῶν Ἀνατολικῶν, ὁ τῶν Ἀρμενικῶν, καὶ ὁ τῶν Θρακησίων, ἐλάμβανον κατ' ἔτος ἀνά λίτρας χρυσοῦ 40 ἕκαστος, ἦτοι δρ. 43,200 κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τοῦ τότε νομίσματος, Τρεῖς ἄλλοι στρατηγοί, ὁ τοῦ Ὀφικίου, ὁ τῶν Βουκελλαρίων καὶ ὁ Μακεδονίας, ἀνά λίτρας 30 ἦτοι δρ. 32,400. Πέντε στρατηγοί: ὁ Καππαδοκίας, ὁ Χαρσιανοῦ, ὁ Παπλαγονίας, ὁ Θράκης καὶ ὁ Κολωνείας ἀνά λίτρας 20, ἦτοι 21,600 δρ. Μεταξὺ δὲ τῶν στρατηγῶν ὅσοι εἶχον λίτρας 20 κατ' ἔτος, κατατακτέον καὶ τὸν Χαλδίας, ἦτοι Τραπεζοῦντος, διότι οὗτος ἐλάμβανε μὲν λίτρας 10 τακτικὸν μισθόν, ἐλάμβανε δὲ καὶ ἑτέρας λίτρας 10 ἐκ τοῦ αὐτόθι τελωνείου. Μόνον δὲ λίτρας 10 ἦτοι δρ. 11,800 ἐλάμβανον οἱ στρατηγοὶ Κιθυρραϊωτῶν, Σάμου καὶ Αἰγαίου πελάγους. Ὁ δὲ στρατηγὸς Μεσοποταμίας οὐδὲν ἐλάμβανεν, ὡς ἔχων ὅλον τὸ τελωνεῖον. Τελευταῖον 4 στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς, ὁ Λυκανδοῦ, ὁ Σεβαστείας, ὁ Σελευκείας, καὶ ὁ Λεοντοκόμews δὲν ἐλάμβανον εἰμὴ 5 λίτρας, ὡς ὄντες ὅτε συνετάχθη τὸ προκείμενον μισθολόγιον ἀπλοῖ κλεισουράρχαι.

Ἐκαστος στρατηγὸς θέματος εἶχεν ὑφ' ἑαυτὸν πολλοὺς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας καὶ ὑπαλλήλους, ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τοὺς ἐπίσημοτέρους. Οἱ μετὰ τὸν στρατηγὸν ἀνώτατοι στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν οἱ κλεισουράρχαι καὶ οἱ τουρμάρχαι. Κλεισουράρχαι ἰδίως ἐλέγοντο οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φυλακὴν τῶν κλεισουργῶν ἢ στενωπῶν ἐκάστου θέματος, ὅποιοι ἦσαν βραδύτερον ἐπὶ τῶν ὀθωμανῶν οἱ δερβέν-ἀγάδες· τουρμάρχαι δὲ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ λοιποῦ τῶν θεμάτων στρατοῦ. Τουρμάρχης λ. χ. ἦτο ὁ Ἀγαλλιανός, ὁ στασιάσας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ Λέοντος Γ'. Ἐνίοτε ὁμως ἀναφέρονται πολλοὶ τουρμάρχαι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι, καὶ ἰδίως εἰς παράλια θέματα, εἰς ἢ πολλοὶ εἰδικοί τουρμάρχαι τῆς παραλίου· οἷον ἐν τῷ θέματι Πελοποννήσου καὶ ἐν τῷ θέματι τῶν Θρακησίων. Πολλὰ δὲ τῶν νεωτέρων θεμάτων ἦσαν πρότερον κλεισοῦραι ἢ τουρμαι ἄλλων θεμάτων· κλεισοῦραι μὲν τὰ προαναφερθέντα θέματα Λυκανδοῦ, Σεβαστείας, Σελευκείας καὶ Λεοντοκόμews· τουρμαι δὲ ἡ Καππαδοκία (τῆς τοῦ ἀνατολικοῦ στρατηγίδος), ἡ Κεφαλληνία (τῆς Λογγιβαρδίας), ἡ Χαρσιανοῦ (τῆς τῶν Ἀρμενικῶν στρατηγίδος).

Ἀνώτατος δὲ μετὰ τὸν στρατηγὸν πολιτικὸς τοῦ θέματος ἄρχων ἦτο ὁ πρωτονοτάριος τοῦ θέματος, ὁ καὶ κριτῆς καὶ δικαστῆς καλούμενος. Ἐκ τῶν δύο τούτων τελευταίων αὐτοῦ προσηγοριῶν καθίσταται πρόδηλον ὅτι ἦτο ὁ ἀνώτατος τοῦ θέματος δικαστῆς ἢ κριτῆς· ἀλλὰ συγχρόνως διεξῆγε καὶ πᾶσαν τὴν οικονομικὴν τοῦ θέματος διαχείρισιν. Ἐνίοτε δύο θέματα εἶχον ἓνα κριτὴν, διότι μνημονεύονται κριτῆς Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, κριτῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας. Μέχρι τίνος δὲ ὁ κριτῆς ἢ πρωτονοτάριος ὑπήγετο εἰς τὸν στρατηγὸν κατὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ καθηκόντων, δὲν γνωρίζομεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὡς πρὸς τὴν οικονομικὴν διαχείρισιν ἐλάμβανε πολλάκις ἀμέσους παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὰς, καὶ ἐξηρτάτο ἀμέσως ἀπὸ τὸν χαρτουλάριον τοῦ Σακέλλου, ἦτοι ἀπὸ τὸν γενικὸν ταμίαν τοῦ κράτους· ἢ δὲ κατὰ τῶν δικαστικῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ ἔφεσις δὲν ὑπεβάλλετο εἰς τὸν στρατηγόν. Ἡ Πείρα, ἣτις ἀποτελεῖ εἶδος νομολογίας, συνταχθεῖσθαι ἐν ἀρχῇ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, μνημονεύει ἀποφάσεώς τιτος τοῦ κριτοῦ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, προσβληθείσης ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐν τῇ ὑπογραφῇ τοῦ κριτοῦ, τῆς λέξεως Ἑλλάδος τὸ ε ἦτο διὰ τοῦ φιλοῦ πνεύματος γεγραμμένον. Ἡ ἐνστασις αὕτη, ἣτις ῥητέον ἐν παρόδῳ ἀπερρίφθη, καθυπεβλήθη εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει μαγιστρον, ὅστις ἄδηλον ἂν ἦτο ὁ ὑπάτος τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους, περὶ οὗ ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὠμιλήσαμεν, ἢ ἄλλος τις. Πλὴν τούτου ὁ κριτῆς ἀνεπλήρου, φαίνεται, ἐνίοτε τὸν στρατηγόν, διότι ἐν τῷ μὲν κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀναγινώσκομεν ὅτι ἀπαράλλάκτως ὅπως οἱ στρατηγοὶ Θεσσαλονίκης, Νικοπόλεως, Πελοποννήσου καὶ ἄλλοι, ἀνέλαβε καὶ ὁ κριτῆς Ἑλλάδος νὰ παράσχη ὠρισμένον ποσὸν πολεμοφοδίων εἰς τινα κατὰ τῆς Κρήτης ἐκστρατείαν, κατεχομένης ἐτι τότε ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν. Μικρὸν δὲ κατωτέρω εὐρίσκομεν ἐν τῷ αὐτῷ κειμένῳ ὅτι ὁμοίαν ὑποχρέωσιν ἀνέλαβεν «ὁ ἄρχων Χρήπου ἐν τῷ θέματι Ἑλλάδος.» Ἔπεται ἄρα γε ἐκ τούτου ὅτι ἡ νῆσος Εὐβοία, ἡ ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, εἶχεν ἴδιον διοικητικὸν προϊστάμενον καλούμενον ἄρχοντα; Σημειωτέον ὅπως δῆποτε ὅτι ἡ ἀλλοίωσις τοῦ ὀνόματος Εὐριπος ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Ρεῖσχιου εἰς τοὺς ἄραβας.

Περὶ τῆς δημοτικῆς τῶν χρόνων τούτων διοικήσεως, ἦτοι τῆς τοπικῆς διοικήσεως τῶν πόλεων, χωρῶν καὶ χωρίων, ἀντιφάσκουσιν οἱ

νόμοι πρὸς ἀλλήλους τε καὶ πρὸς τὰ πράγματα. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Λέοντα τὸν υἱὸν τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ, ἡ μὲν αὐτεξούσιος τῶν πόλεων διοικήσεις εἶχε παύσει πρὸ καιροῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὰ πάντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅπως καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ, ἀνηρτήθησαν εἰς τὴν βασιλείον πρόνοιαν καὶ ἀπόφασιν. Τοῦτο διαλαμβάνουσι ῥητῶσ αἱ διατάξεις αὐτοῦ μς' καὶ μζ'. Ἀλλὰ, καθὼς πολλάκις παρετηρήθη, αἱ διατάξεις αὗται μαρτυροῦσι τὴν προαίρεσιν τῆσ μακεδονικῆσ δυναστείασ τοῦ νὰ οἰκειωθῆ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτουσ μᾶλλον, ἢ τὴν ἀληθῆ τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὁ Λέων ὀμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν θεσμῶν τῶν πόλεων, ὡσ πάλαι μὲν ποτε ὑπαρξάντων, πρὸ καιροῦ δὲ ἐκλιπόντων. Καὶ ὁμῶσ ἐν αὐτῇ τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἐν ἡ αὐτὸσ ἔγραφε, γινώσκουμεν δύο πόλεισ τοῦ κράτουσ ἐχούσασ ἀρχὰσ ὑπ' αὐτῶν τούτων ἐκλεγομένησ. Ἐπὶ Θεοφίλου τοῦ βασιλέωσ, περὶ τὰ μέσα τῆσ 9 ἑκατονταετηρίδοσ, ὁ στρατηγὸσ Πετρωνᾶσ, ἀποσταλείσ εἰσ Χερσῶνα δι' ἔκτακτόν τινα ὑπηρεσίαν, καὶ ἐπιστρέψασ ἐκεῖθεν ἀνήγγειλεν εἰσ τὸν βασιλέα, ὅτι «οὐκ ἄλλωσ ἄρξεισ τῆσ χώρασ καὶ τῶν τόπων ὀλοσχερῶσ, ἢ στρατηγὸν προχειριζόμενοσ ἴδιον, ἀλλ' οὐ τοῖσ ἐκείνων ἄρχουσί τε καὶ πρωτεύουσι καταπιστεύων σαυτόν.» Μεθ' ὃ ὁ ἱστωρῶν ταῦτα χρονογράφοσ ἐπιφέρει· «οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμέτερόσ πω τῆσ ἐκείνων προνοούμενοσ ἐξαπεστέλλετο στρατηγὸσ, ἀλλ' ὁ λεγόμενοσ πρωτεύων μετὰ καὶ τῶν πατέρων τῆσ πόλεωσ τὰ πάντα ἦν διοικῶν.» Ὡσαύτωσ δὲ ὁ Κωνσταντῖνοσ ὁ Πορφυρογέννητοσ ὁ ἱστορήσασ τὰ περὶ κατατροπώσεωσ τῶν Σλαύων καὶ τῶν Σαρακηνῶν, οἵτινεσ ἐπολιόρησαν τὰσ Πάτρασ ἐν ἀρχῇ τῆσ 9 ἑκατονταετηρίδοσ, ἀναφέρει ἄρχοντασ τῆσ πόλεωσ ἀνταποκρινομένοσ μετὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ στρατηγοῦ καὶ οἰκῆτορασ αὐτῆσ βουλευομένοσ περὶ τοῦ πρακτέου. Ὡστε ἀμφιβολία δὲν ὑπάρχει ὅτι ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἡ Χερσῶν τούλαχιστον καὶ αἱ Πάτραι διωκοῦντο ὑπὸ ἰδίων δημοτικῶν θεσμῶν καὶ ἀρχόντων. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἀπὸ τῶν ὀποίων σώζοντα χρυσοβούλλα ῥητῶσ μαρτυροῦντα ὅτι ἡ Μονεμβασία εἶχεν ἰδιάζοντα κοινοτικά προνόμια, οὐδὲ θέλομέν ἀναφέρει ἐνταῦθα ἐκτενέστερον τὰ Χρονικά τῶν κατὰ τὴν 13 ἑκατονταετηρίδα ἐν Μωρέα πολέμων τῶν φράγκων, εἰσ τὰ ὀποία αἱ πελοποννησιακαὶ πόλεισ παριστῶντα διοικούμενα ὑπὸ ἀρχόντων καὶ προεστώων, ἀπαραλλάκτωσ σχεδὸν ὅπωσ ἐπὶ τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ καὶ μικρόν μετὰ τὸν Λέοντα ἀναγινώσκουμεν εἰσ τὴν ἐν ἔτει 947 νεαράν τοῦ

Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, περί τῶν εἰσερχομένων δυνατῶν εἰς ἀνακοινώσεις πενήτων, τὸν ὄρον ὁμᾶς τοῦ χωρίου, ἀναφερόμενον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν καθ' ἕκαστον κάτοικον αὐτοῦ, καὶ δηλοῦντα προδήλως οὐχὶ ἄλλο, ἢ τὸ ἠθικὸν τῆς κοινότητος τοῦ χωρίου πρόσωπον. Καὶ πάλιν εἰς τὴν ἐν ἔτει 922 νεαράν τοῦ Ῥωμανοῦ, Κωνσταντίνου καὶ Χριστοφόρου, τὸν ὄρον *μητροκωμία*, δηλοῦντα κώμην ἔχουσαν περὶ ἑαυτὴν ἄθροισμα κατοίκων νεμομένων κοινὰ προνόμια, ἢ καθυποβεβλημένων εἰς κοινὰ καθήκοντα, ἐν ἄλλαις λέξεσι πρωτεύουσαν κοινότητος. Ἐκ τούτων δὲ πάντων καταφαίνεται ὅτι καὶ ἐπὶ αὐτῆς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ὑπῆρχον κοινοτικοὶ τινες θεσμοὶ, ὅσονδ' ἦποτε καὶ ἂν αὕτη ἠγωνίσθη νὰ συμπυκνώσῃ εἰς χεῖρας ἑαυτῆς πᾶσαν ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς ἀνωτάτης μέχρι τῆς κατωτάτης. Διότι τοῦτο τῷ ὄντι ὑπῆρξε τὸ θεμελιῶδες σύστημα τῆς δυναστείας ταύτης, ἣτις διὰ στόματος τοῦ Λέοντος μάλιστα δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως ἀποφαινομένη ὅτι «νῦν πρὸς ἑτέραν κατάστασιν τὰ πολιτικὰ μεταπεποιήται πράγματα καὶ πρὸς μόνην τὴν βασιλείον πρόνοιάν τε καὶ διοίκησιν ἀνήρτηται πάντα.» ὅτι «νῦν τῆς βασιλικῆς φροντίδος πάντων ἐξηρημένων, καὶ σὺν Θεῷ τῇ ταύτης προνοίᾳ καὶ σκοποῦμένων καὶ διαιτωμένων, τὸ μόναρχον κράτος ἀνέλαβε τὴν πάντων τῶν πραγμάτων διοίκησιν.»

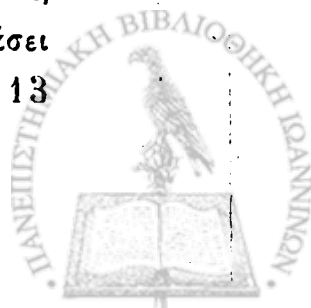
Πᾶσα δὲ ἡ δύναμις αὕτη ἢ διὰ τοῦ προεκτεθέντος μηχανισμοῦ συμπυκνωθεῖσα εἰς χεῖρας τῆς βασιλείας, σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν κατασκευὴν τῶν δύο ὀργάνων, δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύνατο ἤδη νὰ συντηρηθῇ τὸ κράτος, ἣτοι τὴν ὅσον ἐνδέχεται δαψιλεστέραν πλήρωσιν τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τὴν ὅσον ἐνδέχεται μείζονος στρατοῦ καὶ στόλου συγκρότησιν.

Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῶν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσερχομένων φόρων, εἰμποροῦμεν θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι ὀλίγα ἐπὶ γῆς κράτη ἐπέτυχον τοσοῦτον θαυμάσια ἀποτελέσματα ὅσον τὸ ἡμέτερον μεσαιωνικόν. Ἄχρι τοῦδε δὲν ἐκρίναμεν περὶ τούτου εἰμὴ ἔκ τινων μερικῶν πληροφοριῶν, οἷον τῶν εἰσπράξεων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῶν ἀποταμιευμάτων διαφόρων βασιλέων καὶ ἄλλων τοιούτων εἰδήσεων· ἀλλ' ἤδη θέλομεν φέρει τεκμήριόν τι περὶ τῆς ὅλης ἐτησίας τοῦ κράτους εἰσπράξεως. Ὅτε κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος οἱ δουτικοὶ ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐρρέθη ὑπ' αὐτῶν ὅτι ὁ Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς αὐτοκράτωρ τῆς ἀνατολῆς, εἶχεν ἡμερησίαν

πρόσοδον 30,000 χρυσῶν. Ὁ Χόμφ, ὑπολαμβάνων τὸ ποσὸν τοῦτο ὡς ἀνακτομισθίαν, νομίζει τὸ πρᾶγμα ὅλως ἀπίθανον· ἀλλ' εἶναι πρόδηλον ὅτι δὲν προέκειτο περὶ ἀνακτομισθίας. διότι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 περίπου ἑκατομμύρια δρ. κατ' ἔτος. Μὴ προκειμένου δὲ περὶ ἀνακτομισθίας, τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ λόγος ἦτο περὶ τῶν ἐτησίων προσόδων τοῦ βασιλέως Βαλδουίνου· πάλιν δὲ ὄχι βεβαίως περὶ τῶν προσόδων ὅσας πραγματικῶς εἰσέπραττον ὅ,τε Βαλδουῖνος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, διότι διὰ τὴν ἀλλόκοτὸν ἀνεπιτηδείτητα ἢ ἐδειξαν πάντες οὗτοι, αἱ δημόσιαι αὐτῶν εἰσπράξεις περιωρίσθησαν ἀμέσως εἰς ἐλάχιστα ποσὰ, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἠλαττώθησαν τοσοῦτον, ὥστε οἱ διάδοχοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰουστινιανῶν, τῶν Βασιλείων καὶ τῶν Κομνηνῶν κατήντησαν νὰ στερηθῶσι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου. Ἡ εἶδησις λοιπὸν ἐκείνη, δὲν ἠνίττετο βεβαίως εἰμὴ τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἄλλοτε εἰσπραττόμενα ἀπὸ τῶν χωρῶν ὅσαι ἤδη καθυπεβλήθησαν εἰς τὴν τοῦ Βαλδουίνου κυριαρχίαν, ταύτας δὲ τὰς εἰσπράξεις ἠδύναντο οἱ δυτικὸι κάλλιστα νὰ γνωρίσωσιν ἐκ τῶν λογιστικῶν βιβλίων τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, τὰ ὅποια εὔρον, γενόμενοι κύριοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ συνεβουλεύθησαν πρὸς ὁδηγίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἅμα παραδεχθῶμεν τὴν ἐρμηνείαν ταύτην, καὶ ἐν ἐλλείψει πάσης ἄλλης νύξεως ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν αὐτὴν, δυνάμεθα μέχρι τινὸς νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὅλον ποσὸν τῆς εἰσπράξεως τοῦ κράτους. Εἶπομεν ὅτι 30,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 160 ἑκατομμύρια περίπου δραχμῶν κατ' ἔτος· ἀλλ' εἰς τὸν Βαλδουῖνον δὲν ἀπεδόθη εἰμὴ τὸ τέταρτον τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους· ἄρα τὸ ὅλον ποσὸν τῶν εἰσπράξεων τοῦ κράτους τούτου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ κατὰ προσεγγισμὸν εἰς 640,000,000 περίπου δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ, ἐκ πρώτης ὄψεως, ὑπέρογκον, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν τὴν πολὺ μείζονα σχετικὴν τοῦ νομισματος ἀξίαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὡς ἐκ τῆς ὑποίας τὰ 640 ἐκεῖνα ἐκεῖνα ἑκατομμύρια ἠθέλον ἔχει σήμερον ἀξίαν ἴσην πρὸς 3,000. Τοιοῦτους ἐτησίους πόρους δὲν ἔχουσιν οὔτε ἡ Ἀγγλία, οὔτε ἡ Γαλλία, οὔτε ἡ βόρειος Ἀμερικὴ ἐν αὐτοῖς τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὅτε τοσοῦτον ἐπολλαπλασιασθῆ ἡ κοινὴ εὐπορία, καὶ τοσοῦτον ἐτελειώθη ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις. Πλὴν τούτου ἡ πληροφορία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὠρίσαμεν τὸ ποσὸν ἐκεῖνο ἀνήκει εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς 13

ἐκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ κράτος δὲν εἶχε, πολλοῦ γε δεῖ, τὴν ἔκτασιν τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος. Τὸ πλεῖστον τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν· ἢ κατὰ Ἰταλία εἶχε κυριευθῆ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν· αἱ σταυροφορίαι εἶχον ἐπαγάγει μεγάλας συμφοράς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμῆνὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν ἐλάττωσιν τῶν δημοσίων προσόδων· καὶ, τὸ σπουδαιότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, αἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ ἰδρυθεῖσαι ἀποικίαι τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν, ἔλαβον τοσαῦτα προνόμια ἀσυδοσίας ἢ ἐλαττώσεως φόρων, ὥστε καὶ ὡς ἐκ τούτου περιωρίσθησαν ἀναγκαιῶς αἱ δημόσιαι τοῦ κράτους εἰσπράξεις καὶ μάλιστα αἱ τελωνιακαί. Ἐὰν λοιπὸν ἠθέλομεν παραδεχθῆ ὅτι ἐν τῇ 12 ἐκατονταετηρίδι, ὅτε τοσαῦται ἐπῆλθον ἀφορμαὶ μειώσεως τῶν δημοσίων εἰσπράξεων, αὗται συνεποσοῦντο εἰς 600 καὶ ἐπέκεινα ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐν τῇ 9 καὶ τῇ 10 εἰσοδήματα ἦσαν ἀσυγκρίτῳ πλειότερα, ἐξ οὗ ὅμως καθίσταται ὅλως ἀκατάληπτον τὸ οικονομικὸν τοῦτο φαινόμενον. Τὸ μᾶλλον πιθανὸν εἶναι ὅτι οἱ φράγχοι περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν εἰσοδημάτων συνεβουλευθήσαν τὰ λογιστικὰ βιβλία οὐχὶ τῶν τελευταίων χρόνων, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιότερων. Τοῦτο δὲ εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανόν, ὅσῳ οἱ κατακτηταὶ ἐκεῖνοι ἠξίουσαν νὰ ἀνακτήσωσιν ὅλην τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ ὅλην τὴν Συρίαν. Ἀλλὰ καὶ τούτου τεθέντος, ὅτι δηλαδὴ τὸ ποσὸν τῶν 640 ἑκατομμυρίων ἦτο τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα τοῦ κράτους ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς 9 καὶ τῆς 10 ἐκατονταετηρίδος, πάλιν μένει δυσκατανόητον ἐκ πρώτης ὄψεως πῶς τὸ κράτος τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἔχη ὅποτεδήποτε πόρους πλείονας τῶν πόρων ὅσους ἔχουσιν οἱ ἡγέται τοῦ καθ' ἡμᾶς πολιτισμοῦ.

Ἐν τούτοις πᾶσαι αἱ μερικαὶ πληροφορίαι τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐπιτρέπουσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν παραδοχὴν τοῦ ὀλιγοῦ ἐκεῖνου ποσοῦ, ὅσον ὑπέρογκον καὶ ἀνφαίνεται. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰουδαίου Βενιαμὴν Τουδέλα περὶ τῶν εἰσοδημάτων, τὰ ὁποῖα παρεῖχεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον μόνῃ ἢ Κωνσταντινουπόλις ἐν τῇ 12 ἐκατονταετηρίδι. Ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, ὅστις ἐπεσκέφθη τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἀποθαυμάσας ἰδίως τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλευούσης, βεβαιοῖ, ὅτι, καθ' ἂς ἔλαβε πληροφορίας, ἢ πόλις αὕτη ἐπλήρωνε καθ' ἑκάστην εἰς τὸν

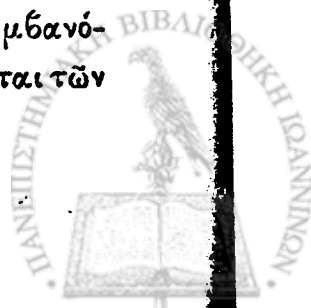

βασιλέα 20,000 χρυσῶν, εἰσπραττομένων ἀπὸ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν καπηλείων, τῶν ἀγορῶν, καὶ τῶν πολυαριθμῶν ἐμπόρων, ὅσοι συνέρρεον εἰς αὐτὴν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης, ἐκ Βαγδατίου, Μεσοποταμίας, Μηδίας, Περσίας, Αἰγύπτου, Παλαιστίνης, Ῥωσίας, Οὐγγαρίας, τῆς χώρας τῶν Πετсенέγων, Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας 20,000 χρυσᾶ καθ' ἡμέραν φέρουσιν 106 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν κατ' ἔτος. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀδύνατον ἀφοῦ μόνη ἢ πρωτεύουσα ἔδιδε τόσα, νὰ διδῆ τὸ λοιπὸν ὅλον κράτος ἄλλα 500,000,000, μάλιστα ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο μὲν ἢ πλουσιωτέρα καὶ ἐμπορικωτέρα τοῦ κράτους πόλις, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἢ μόνη πλουσία καὶ ἐμπορικὴ. Ἐκ τοῦ ἐπιστήμου καταλόγου τῶν πόλεων εἰς τὰς ὁποίας οἱ Κομνηνοὶ ἐπέτρεψαν βραδύτερον εἰς τοὺς Ἐνετοὺς νὰ ἰδρῦσωσιν ἀποικίας ἐμπορικὰς, συνάγεται ὅτι παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπῆρχον τότε ἐν τῷ κράτει αἱ ἀκόλουθοι ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις. Ἐν Ἀσίᾳ μὲν Λαοδικεῖα, Ἀντιόχεια, Μάμιστρα, Ἀδανα, Ταρσός, Ἀττάλεια, Στρόβιλος, Χίος, Θεολόγος, Φώκαια. Ἐν Εὐρώπῃ δὲ Δυρράχιον, Αὐλῶν, Κέρκυρα, Βόνιτσα, Μεθώνη, Κορώνη, Ναύπλιον, Κόρινθος, Θῆβαι, Ἀθῆναι, Εὐβοία, Δημητριάς, Θεσσαλονίκη, Χρυσόπολις, Περιθεώριον, Ἀβυδὸς, Ῥαιδεστός, Ἀδριανούπολις, Ἄπρος, Ἡράκλεια, καὶ Σηλυβρία. Καὶ σημειωτέον ὅτι ἐνταῦθα δὲν ἀναφέρονται εἰμὴ τὰ ἐμπορεῖα εἰς τὰ ὁποῖα οἱ Ἐνετοὶ ἰδρυσαν ἀποικίας ἐμπορικὰς. Ἀλλὰ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῷ κράτει καὶ ἄλλαι πολλαὶ καὶ ἀξιόλογοι ἐμπορικαὶ πόλεις, ἰδίως εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κρήτῃ. Ἐκ τῶν πόλεων τούτων καὶ νήσων ἢ μὲν Κέρκυρα κατέβαλλεν ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι κατ' ἔτος εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον 1,650,000 περίπου δραχμῶν, ἦτοι περὶ τὰ 9 περίπου ἑκατομμύρια τοῦ σημερινοῦ νομίσματος· πλειότερα δὲ ἢ τῶν ὅσα εἰσπράττει τὸ βασιλεῖον τῆς Ἑλλάδος νῦν ἀπὸ ὅλης τῆς Ἑπτανήσου. Αἱ Ἀθῆναι καὶ αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις τοσοῦτον πλούσιαι, ὥστε μετ' ὀλίγον οἱ δούκες τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων τὸ κρατίδιον δὲν περιελάμβανεν εἰμὴ μόνον τὴν Ἀττικὴν καὶ τὴν Βοιωτίαν, ἠδυνήθησαν νὰ συντηρῶσι μίαν τῶν πολυτελεστέρων καὶ μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν τῆς τότε Εὐρώπης. Οὐδὲν ἦττον δὲ λαμπροὶ ὑπῆρξαν καὶ οἱ πρίγκηπες τοῦ Μωρέως, χάρις εἰς τὴν εὐπορίαν καὶ ἐμπορίαν τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Κορώνης, τῆς Μεθώνης, τῆς Λακεδαιμόνος καὶ ἄλλων πολλῶν τῆς χερσονήσου

πόλεων. Ἐλάχιστον περὶ τὴν Νίκαιαν τμήμα τῆς μικρᾶς Ἀσίας οὐ μόνον ἀπετέλεσεν ἐν τῶν ἰσχυροτάτων τῆς Ἀνατολῆς κρατῶν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν καὶ τὸν Βατάτσην, ἀλλὰ καὶ κατώρθωσε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ἡ Ῥόδος, ἡ Λέσβος, ἡ Νάξος ἀπέτελεσαν ἡγεμονίας φραγκικᾶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον αὐτοτελεῖς, ἀπάσας δὲ φημιζομένας ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ αὐτῶν καὶ τῇ δυνάμει. Ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ, Ἀχαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὁ δεσπότης Ἑλλάδος καλούμενος, ἱδρύσε κράτος, τὸ ὁποῖον κατώρθωσε νὰ ἀντισταθμίσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον πᾶσαν τὴν δυνάμιν τῆς ἐν τῇ ἀνατολῇ φραγκοκρατίας. Τί λοιπὸν παράδοξον ἂν πᾶσαι αὗται αἱ χώραι ἠνωμένα ἴμοῦ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου κατώρθουν νὰ παρέχωσιν εἰς τὸν γενικὸν αὐτοῦ λογοθέτην τὸ προσημειωθὲν μέγα ἐτήσιον εἰσόδημα; Καὶ ἔπειτα πῶς ἄλλως θέλουσιν ἐξηγηθῆ τὰ ὑπέρογκα περισσεύματα, τὰ ὁποῖα τινὲς τῶν βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἠδυνήθησαν νὰ ἀποταμιεύσωσι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀφοῦ ἐπήρκεσαν εἰς ὅλα τὰ ἔξοδα τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως, τῶν ἐξωτερικῶν πολέμων καὶ πολλῶν καὶ πολυτελεστάτων οἰκοδομῶν; Ὁ Θεόφιλος καὶ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Θεοδώρα ἀπεθησαύρισαν 1090 κεντηνάρια χρυσοῦ καὶ 3000 ἀργύρου ἧτοι περὶ τὰ 140 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, αἰτινες ἰσοδυναμοῦσι σήμερον πρὸς 700,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Ὁ δὲ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος 250,000,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 1,250,000,000 καὶ ἐπέκεινα. Περὶ τῶν ἀποταμιευμάτων τούτων δυσκόλως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία τις, διότι μαρτυροῦνται ὑπὸ πολλῶν συγχρόνων συγγραφέων τούτου δὲ τεθέντος, δὲν ἤθελεν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐννοήσωμεν πῶς ἐγίνοντο τοιαῦται οἰκονομίαι, ἐὰν συγχρόνως δὲν παρεδεχόμεθα ὅτι αἱ ἐτήσιαι εἰσπράξεις ἦσαν τοσαῦται ὁποῖας ἀνωτέρω ὑπελογίσαμεν αὐτάς.

Ἄλλα καὶ ἄλλα τινὰ γεγονότα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο ποσὸν τῶν ἐτησίων εἰσπράξεων. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος, μάλιστα μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, εἶχε λόγῳ βιομηχανίας καὶ ἐμπορίας ὡς πρὸς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὐχὶ ὅπως ἔχουσι σήμερον πρὸς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον ἢ Ἀγγλία, ἢ ἡ Γαλλία, ἢ ἡ Γερμανία, ἢ ἡ βόρειος Ἀμερική, κατ' ἰδίαν ἐκάστη λαμβανομένη, ἀλλ' ὅπως ἔχουσι σύναμα λαμβανόμεναι πᾶσαι ἴμοῦ αἱ βιομηχανικώταται αὗται καὶ ἐμπορικώταται τῶν

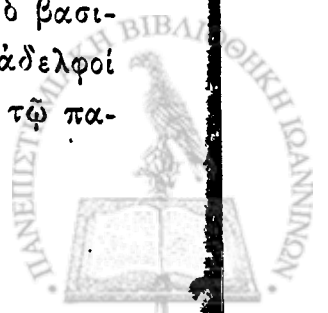

σημερινῶν τῆς γῆς χωρῶν. Τῷ ὄντι τότε ἐν μόνῳ τῷ ἀνατολικῷ κράτει κατεσκευάζοντο τὰ πλεῖστα τῶν ἀντικειμένων τοῦ πολυτελοῦς, ἢ καὶ ἀπλῶς ἀνέτου βίου, ὅσων εἶχεν ὁ κόσμος χρεῖαν, καὶ πολλὰ ἐκ τῶν πρώτων ὑλῶν, ὅσαι ἦσαν ἀναγκαῖαι πρὸς κατασκευὴν τῶν ἀντικειμένων ἐκείνων ἐνταῦθα μόνον ἐκαλλιεργοῦντο, ἢ παρήγοντο. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται βεβαίως τὰ πορφυρᾶ, τὰ μεταξωτᾶ, τὰ λινᾶ, τὰ βυμβακερᾶ, τὰ μάλλινα παντὸς εἶδους ὑφάσματα, τῶν ὁπίων τοσοῦτον λαμπρὰ δείγματα εἶδομέν ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι στελλόμενα ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας γῆρας Δαηηλίδος, καὶ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν κατεσκευάζοντο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλαχοῦ τοῦ κράτους. Πλὴν τούτων ἐν αὐτῷ ἐτεχνουργοῦντο τὰ χρυσᾶ, τὰ ἀργυρᾶ, τὰ χάλκινα, τὰ πῆλινα, τὰ ξύλινα, τὰ ἐκ πολυτίμων λίθων οἶον ἐξ ὄνυχος, ἐξ ἀλαβάστρου, ἐκ χρυστάλλου, ἐτι δὲ ἐξ ὑέλου καὶ πάσης ἄλλης ὕλης παντοειδῆ σκεύη, τὰ ὁποῖα ἐκόσμουσαν τὰς οἰκίας τῶν μεγιστάνων καὶ τὰς ἐκκλησίας. ἢ ἐχρησίμευον εἰς τὰς κοινοτέρας χρεῖας τῶν εὐπορούντων ὁπωςοῦν ἀνθρώπων πρὸς βορρᾶν, πρὸς ἀνατολὰς, πρὸς μεσημβρίαν καὶ μάλιστα πρὸς δυσμὰς τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐν τῇ μέσῃ καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Ταῦτα δὲ πάντα, ἢ τοῦλάχιστον τὰ πλεῖστα τούτων πολλαχοῦ τῆς τότε γνωστῆς οἰκουμένης ἐντεῦθεν ἀποστελλόμενα, προεχάλουν φυσικῷ τῷ λόγῳ τὴν ἐν τῷ κράτει συρροὴν χρηματικῶν κεφαλαίων ἀνυπολογίστων, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων αἱ δημόσiai καὶ ἰδιωτικαὶ αὐτοῦ πρόσοδοι ἀνεβιβάζοντο εἰς ποσὰ δυνάμενα μὲν σήμερον νὰ φαίνωνται μυθώδη, ἀλλὰ μὴ ὄντα ἀνεξήγητα, ὅταν ἀναλογισθῶμεν τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ὄλως ἐξαιρετικὴν ἐν τῷ κόσμῳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Συγχρόνως δὲ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ φορολογία, ἢ τε ἄμεσος καὶ ἔμμεσος, ἢ τε τακτικὴ καὶ ἐκτακτος, ἦτο τότε πολὺ καταθλιπτικωτέρα ἢ σήμερον. Οἱ συνήθως παρὰ τοῖς χρονογράφους ἀπαντῶμενοι φόροι εἶναι ὁ ἐγγεῖος, τακτικός τε καὶ ἐκτακτος, τὸ καπνικόν, τὸ ἀερικόν, τὰ τελωνιακὰ καὶ λιμενικὰ δικαιώματα, ὁ ἐπὶ τῶν ζώων φόρος, τὸ χαρτιατικόν, ὁ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν φόρος, ὁ ἐπὶ τῶν ἀνευρισκομένων ἰησαυρῶν, ὁ φόρος ὁ ἀντικαθιστῶν τὴν προσωπικὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐλλὰ τί ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι ἀντιπαρβαλλόμενοι πρὸς τὰς ἀναριθμήτους ἐκτάκτους ὑποχρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβάρωντο οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν, καὶ τῶν ὁποίων τὸν ἀτελεύτητον καὶ σφόδρα δυσκατάληπτον

κατάλογον ἐφρόντισε νὰ διασώσῃ εἰς ἡμᾶς ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς ἐν τῇ λ' αὐτοῦ νεαρᾶς; Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐφορολογοῦντο οὐχὶ ὅπως οἱ κάτοικοι τῶν σημερινῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν κατ' ἐπιεικῆ τινὰ ἀναλογίαν πρὸς τὴν ἐτησίαν αὐτῶν πρόσοδον, ἀλλὰ πολὺ ἐπαχθέστερον κατὰ τὴν αὐτογνώμενα τοῦ κυριάρχου κρίσιν καὶ τῆς ἐκάστοτε ἀνωμάλους περιστάσεις καὶ ἀλλεπαλλήλους ἀνάγκας, ἔν καὶ δεόν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν, ὅτι ἡ κατὰθλιψις αὕτη, ὅσον δεινὴ καὶ ἂν ἦτο, εἶχε πάντοτε τὰ ὄρια αὐτῆς, δὲν ἀπέβαινε δηλαδὴ τοιαύτη, ὥστε νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν ἐμπορικὸν, τὸν βιομηχανικὸν καὶ ἐν γένει τὸν ἐργατικὸν βίον. Ἐὰν ἄλλως εἶχε τὸ πρᾶγμα, ἦτο ἀδύνατον τὸ κράτος νὰ συντηρηθῆ, ἐπὶ 700 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, καὶ νὰ ἐξακολουθῆ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα ποριζόμενον ἀδιαλείπτως τὰς ὑπερόγκους ἐκεῖνας προσόδους. Οἱ ἄνθρωποι λοιπὸν ἐπλήρωνον τότε πολὺ πλείονας ἢ σημερινὸν φόρους, καὶ τοῦτο συντελεῖ εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσῃ μέχρι τινὸς πῶς τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε προσόδους μείζονας τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἄριστα διοικουμένων νεωτέρων ἐθνῶν. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν συνέβαινε εἰς τὸ ἀρχαῖον περσικὸν κράτος; Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους τοῦτου ἀφοῦ ἐπῆρκον εἰς ὅλας τὰς ἄλλας ἀνάγκας τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας, καὶ ἰδίως εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς αὐλῆς, κατέβαλλον τακτικῶς εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐτησίαν πρόσοδον 120 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος, ὅπερ προῦποτίθησι βεβαίως ὅτι αἱ ὅλαι τοῦ κράτους πρόσοδοι δὲν ἦσαν κατώτεραι τῶν 600,000,000. Ἀφοῦ δὲ τὸ περσικὸν κράτος τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν οὔτε τὴν ἐμπορικὴν οὔτε τὴν βιομηχανικὴν σπουδαιότητα τοῦ ἡμετέρου μεσαιωνικοῦ, κατέβαλλε τοσοῦτους φόρους, δὲν βλέπομεν διατὶ ἤθελεν εἶναι ἀπίθανον νὰ παρέχῃ αὐτοῦς τὸ κράτος οὐ προΐσταντο οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εὐρισκόμενον μάλιστα εἰς τοσοῦτον ἰδιαζόντως εὐτυχεῖς περιστάσεις.

Μετὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων, ὁ στρατὸς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέλημα τῆς κυβερνήσεως. Οἱ βασιλεῖς ὠνόμαζον αὐτὸν ὅτε μὲν *κεφαλὴν τῆς πολιτείας*, ὅτε δὲ *χειρὰς αὐτῆς*, ὡς δῆλον ἐκ τῆς ἡ' νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Καὶ ἄλλοτε μὲν ὁ βασιλεὺς ἀποτεινόμενος εἰς τὸν στρατὸν ἔλεγεν ἀδελφοί, ἄνδρες ἀδελφοί μου» (σελ. 231 καὶ 232 τοῦ τρίτου τόμου), ἄλλοτε δὲ, ὡς ἐν τῷ πα-

ραρτήματι τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταφαίνεται, ἐκάλει τοὺς στρατιώτους «*παιδία ἐμὰ*» καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν «*νύμφας του.*» «*Καὶ ὅτε ἔλθη (ὁ βασιλεὺς) ἔγγιστα πρὸς τὸ ἄπληκτον (τὸ στρατόπεδον) ἀπὸ τριῶν μιλίων, προὔπαντῶσι τὰ τε τάγματα καὶ τὰ θέματα, ἐπευχόμενοι τῷ βασιλεῖ. καὶ πρὸς ἓν ἕκαστον τάγμα καὶ θέμα λέγει ὁ βασιλεὺς, ἐκνεύων πρὸς αὐτὸ, οὕτως. Καλῶς ὑμᾶς εὐρομεν. Ἰπῶς ἔχετε; Ἰπῶς ἔχουσιν αἱ νύμφαι μου, αἱ γυναῖκες ὑμῶν, καὶ τὰ παιδία; Ἰπῶς ὑμῖν τὰ ἐν τῇ ὁδῷ διηλύσθη; Ἀγωνίσασθε τοῦ χριστοῦ στρατιῶται καὶ παιδί' ἐμὰ, ἵνα ἐν καιρῷ δέοντι ἐπιδείξεσθε τὴν γενναϊότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν ὑμῶν καὶ τὴν πρὸς Θεὸν καὶ βασιλείαν ἡμῶν πίστιν ὀρθὴν καὶ ἀγάπην, κλπ.» Τοῦ παραρτήματος τούτου συνιστῶμεν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην ἰδίως εἰς τοὺς φιλολόγους ἡμῶν, διότι περιέχει πολλὰς λέξεις τῆς καθομιλουμένης ἔκτοτε ἐν χρήσει οὔσας, οἷον σφακτὰ, κριάρια, ἀγελάδια, πτωχὰ ἄλογα (ισχνὰ) καὶ τὰ τοιαῦτα.*

Ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος διηροῦντο εἰς δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων μέρη· πρῶτον τὸν κυρίως βασιλικὸν στρατὸν καὶ στόλον, ὅστις συνέκειτο ἐκ τῶν λεγομένων *ταγμάτων* καὶ *βασιλικῶν πλωϊμῶν*, καὶ δευτέρον τὰ θέματα καὶ θεματικὰ πλώϊμα. Καὶ τὰ μὲν τάγματα καὶ βασιλικὰ πλώϊμα συνεκροτοῦντο ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, τὰ δὲ θέματα καὶ θεματικὰ πλώϊμα ὑπὸ τῶν κατὰ θέματα στρατηγῶν. Πλὴν τούτου ἡ μὲν βασιλικὴ δύναμις ἦτο μόνιμος, ἡ δὲ θεματικὴ, περιοριζομένη ἐν καιρῷ εἰρήνης εἰς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα πρὸς διατήρησιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ ἀσφαλείας, δὲν ἠὔξανεν εἰμὴ ἐν καιρῷ πολέμου. Τότε ὁμως ἐλάμβανε διαστάσεις μεγάλας· διότι εἶδομεν καὶ θέλομεν ἴδει ἐκ διαλειμμάτων στρατοὺς 100 καὶ 200,000 κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπεμπομένους, καὶ στόλους 1000 μὲν πολεμικῶν πλοίων, διςχιλίων δὲ φορτηγῶν.

Τὰ τάγματα περιελάμβανον 1) τὰς Σχολάς· ἄλλοτε σχολαὶ ὠνομάζοντο τὰ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς τάγματα, ἀλλ' ἤδη ὠνομάσθησαν οὕτω τὰ κοινὰ τοῦ ἰδίως βασιλικοῦ στρατοῦ σώματα· 2) τὴν βασιλικὴν φρουράν. Τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς ἀναφέρονται πολλὰ τμήματα· ἡ *ἐταιρεία*, τὰ *ἐξκούβιτα*, ὁ *ἀριθμὸς*, ὁ *ἰκαράτος*. Ἡ ἐταιρεία συνέκειτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως ἐκ βαριάγων, ἧτοι σκανδιναυῶν, ὧν τὸ πρῶτον ὄνομα, τὸ τῶν βαριάγων, ἐπὶ τέλους ἐπεκράτησεν ὡς *ιδιάζουσα ἐπωνυμία* τῆς ἐκ ξένων μισθοφόρων βασιλικῆς φρουρᾶς· καθ' οὗς ὁμως εὐρισκόμεθα χρόνους, τὸ τμήμα τοῦτο

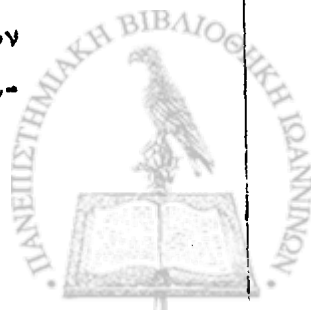
ἐκαλεῖτο, ὡς προείπομεν, ἑταιρεία, καὶ ὑποδιηρεῖτο πάλιν εἰς *μεγάλην*, *μέσην* καὶ *μικρὰν*, ὅπερ ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ἐπὶ Ναπολέοντος Α' διαίρεσιν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νεωτέραν. Εἶχε δὲ ἡ ἑταιρεία τὸ ἔργον τοῦ «φυλάττειν τὸν ἄνακτα ἀπὸ τῶν ὑπόπτων προσώπων» καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς, ὁ μέγας ἑταιρειάρχης, ἦτο εἰς ἐκ τῶν ὑπερτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν. Τὰ ἐξκούβιτα συνέκειντο, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς λατινικῆς ταύτης λέξεως, ἀπὸ τῶν ἐπὶ φυλακῇ τοῦ βασιλέως παρακοιμωμένων ἴσως ἄλλοτε τὰ ἐξκούβιτα ἢ οἱ ἐξκούβιτορες εἶχον τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἐπετράπη ἤδη εἰς τὴν ἑταιρείαν, παρέμεινε δὲ ἀπλοῦν τὸ ὄνομα εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς. Οὐδὲ τοῦ ἀριθμοῦ γινώσκομεν τὰ ἰδιάζοντα καθήκοντα, οὐδὲ τοῦ ἰκανάτου· ἀμφότερα τὰ τμήματα ταῦτα σπανίως μνημονεύονται ὑπὸ τῶν χρονογράφων· ἐν ἔτει 858 ἀναφέρεται ὁ Λέων Λαλάκων ὡς δομέστικος τῶν ἀριθμῶν· εἶδομεν ὡσαύτως τὸν ἐγγονὸν τοῦ βασιλέως Νικηφόρου Νικητὰν προχειρισθέντα ἡγεμόνα τῶν ἰκανάτων. Ὁ δὲ λοιπὸς βασιλικὸς στρατὸς διηρεῖτο εἰς δύο μεγάλας μοῖρας, τὴν ἀνατολικὴν ἣτοι τὴν ἀσιανὴν, καὶ τὴν δυτικὴν ἣτοι τὴν εὐρωπαϊκὴν, ὧν προΐσταντο οἱ δύο ἀνώτατοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ, ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς δύσεως. Ἄλλ' ἐκ τῶν δύο τούτων στρατηγῶν ὁ πρῶτος ἦτο ὁμολογουμένως ἀνώτερος τοῦ δευτέρου, καὶ ἐλογίζετο ὡς τὸ ὑπατον στρατιωτικὸν ἀξίωμα τοῦ κράτους. Τοῦ στόλου πάλιν ὁ ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἐκαλεῖτο *δρουγγάριος τῶν πλωϊμῶν*. Μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου ἐστρατολογεῖτο ὡσαύτως ἐκ ξένων, ἰδίως ἐκ ῥώσων· ἀξιόλογος δὲ αὐτοῦ μοῖρα ἦτο ἡ τῶν πυρφόρων πλοίων, ἣτοι τῶν πλοίων τῶν ὀπλισμένων διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρὸς, τοῦ ὁποῖου τὸ μυστήριον ἐξηκολούθουν κατέχοντες μόνοι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι.

Περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐγίνετο ἡ στρατολογία καὶ ἡ ναυτολογία, δὲν ἔχομεν πλήρεις καὶ σαφεῖς εἰδήσεις. Ὅτι πλὴν τῆς ἑταιρείας καὶ τῶν βασιλικῶν πλωϊμῶν, οἱ ξένοι μισθοφόροι, τὸ ἐπισήμως λεγόμενον *μισθοφορικόν*, ἀπετέλουν καὶ τοῦ ἐπιλοίπου στρατοῦ ἀξιόλογον μέρος, εἶναι ἀναμφισβήτητον ἦσαν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι παρεκτὸς τῶν προμνημονευθέντων βαριάγων καὶ ῥώσων, ἄγγλοι, φράγκοι, γερμανοὶ, βούλγαροι, ἀλανοὶ, ἀβασγοὶ καὶ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος τοῦρκοι. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τὸ ὄλον τῶν θεμάτων συνέκειτο ἐξ ἰθαγενῶν. Ἄλλὰ

πάντες οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἦσαν στρατεύσιμοι. Οἱ ἰθαγενεῖς διεκρίνοντο εἰς πολίτας καὶ στρατιώτας, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι, οὐδέποτε στρατεύοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τῶν φόρων οὓς κατέβαλλον· οἱ δὲ δεύτεροι οὐδένα φόρον καταβάλλοντες, συνετήρουν τὸ κράτος διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν. Ἡ διάκρισις αὕτη ἐπὶ τοσοῦτον ἴσχυσεν, ὥστε ἐν ταῖς δημοσίαις διατάξεσι βλέπομεν ἀναφερομένους κατ' ἀντιδιαστολὴν πολιτικούς οἴκους καὶ στρατιωτικούς οἴκους· εἶχε δὲ ἀρχαίας ἀφορμὰς ἡ διάκρισις αὕτη.

Ἐτι ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας εἶχον παραχωρηθῆ εἰς τοὺς περὶ τὰ μεθόρια ὑπηρετοῦντας στρατιώτας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ, ἀντὶ μισθοδοσίας, γαῖαι ἀπηλλαγμένοι μὲν παντὸς φόρου καὶ βάρους, ἀκατάσχετοι καὶ ἀναπαλλοτρίωτοι, ἀλλὰ συνεπαγόμενοι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ κατόχου νὰ ὑπηρετῇ στρατιωτικῶς καὶ ἰδίως πρὸς ἄμυναν τῶν συνόρων. Ὡσαύτως καὶ οἱ ἀπόστρατοι ἐλάμβανον πολλάκις τοιαύτας γαίας ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ ὑπηρετῶσιν οἱ υἱοὶ αὐτῶν. Ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, ἡ θεσμοθεσία αὕτη ἀνεπτύχθη ἔτι μᾶλλον, διότι ὁ βασιλεὺς οὗτος κατασκευάσας πολυάριθμα ἱμικρὰ καὶ μεγάλα ὀχυρώματα καθ' ὅλην τὴν ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου χώραν, καὶ καθ' ὅλας τὰς ἄσιανὰς ἐπαρχίας ἀπὸ τοῦ Εὐξείνου μέχρι τῶν περσικῶν συνόρων, ἀνέθηκε πιθανώτατα τὴν φρούρησιν αὐτῶν εἰς στρατιώτας λαβόντας τοιαῦτα στρατιωτικὰ κτήματα περὶ τὰ ὀχυρώματα ἐκεῖνα. Ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος εἶδομεν τὸν βασιλέα Νικηφόρον ιδρύσαντα τοιαύτας στρατιωτικὰς ἀποικίας περὶ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Θράκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσα εἶχον καταληφθῆ ὑπὸ Σλαύων. Ὡστε καθ' ὅλον τὸ κράτος ὑπῆρχε τάξις πολυάριθμος ἀνθρώπων λαβόντων εἰς ἰδιοκτησίαν γαίας τοῦ δημοσίου, γῆν βασιλικὴν πολλάκις καλουμένην, ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ ὑπηρετῶσι στρατιωτικῶς αὐτοὶ τε καὶ οἱ κληρονόμοι αὐτῶν· καὶ ἐκ τῆς τάξεως ταύτης συνεκροτεῖτο ὁ ἰθαγενὴς στρατός. Οἱ δὲ λοιποὶ κάτοικοι ἦσαν, ὡς φαίνεται, ὅλως ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἐντεῦθεν ἡ διάκρισις εἰς στρατιώτας καὶ πολίτας, εἰς στρατιωτικούς καὶ πολιτικούς οἴκους. Ἰδίως δὲ ἐκ τῶν στρατευσίμων ἐκείνων συνεκροτοῦντο τὰ λεγόμενα θέματα, ἧτοι τὰ θεματικὰ τάγματα καὶ πλώϊμα. Ἐπὶ τούτῳ καθ' ἕκαστον θέμα ἄνδρες ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν ἐνέμοντο ὡς ἰδιοκτῆται μερίδας δημοσίων κτημάτων, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκῶσιν εἰς τὴν πρώτην αὐτῶν ἀπο-

σκευήν πρὸς ἐκστρατείαν κατὰ ξηρὰν ἢ θάλασσαν· διότι ἅπαξ στρατεύσαντες ἐμισθοδοτοῦντο ὑπὸ τοῦ δημοσίου καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἐνεργητικῆς αὐτῶν ὑπηρεσίας. Καὶ οἱ μὲν σωζόμενοι νόμοι δὲν ἠμιλοῦσιν εἰμὴ περὶ τῶν κτημάτων τῶν ἀπλῶν στρατιωτῶν ἢ ναυτῶν, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων κειμένων συνάγεται ὅτι καθ' ἕκαστον θέμα ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ μεγαλύτεροι ἰδιοκτηταί, οἵτινες φέροντες τὴν τιμητικὴν ἐπωνυμίαν τῶν πρωτοσπαθαρίων, τῶν σπαθαροκανδιδάτων, τῶν σπαθαρίων, τῶν στρατόρων, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπῆρέτουν ὡς ἀξιωματικοί εἰς τὰ τάγματα καὶ τὰ πλοῖα, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπέτελουν τοπικὴν τινα ἀριστοκρατίαν, σπουδαίως πολλάκις ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν τύχην τῶν ἐπαρχιῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ θέματος ἦσαν ὁ στρατηγός, οἱ τουρμάρχει, οἱ δρουγγάριοι, οἱ κόμητες, οἱ κένταρχοι, οἱ ἐκατόνταρχοι, οἱ δρουγγαροκόμητες ἢ δέκαρχοι, καὶ, ἐπὶ ναυτικῶν θεμάτων, οἱ πρωτοκάραβοι καὶ οἱ ναύκληροι. Τὸ δ' ἐπιτελεῖον συνέκειτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ, κόμητος τῆς Κούρτης, τοῦ Χαρτουλαρίου τοῦ θέματος, ἦτοι τοῦ γενικοῦ ἐπιμελητοῦ, καὶ τοῦ Δομεστικοῦ τοῦ θέματος, ὅστις ἐβοήθει τὸν στρατηγὸν παρόντα, ἢ ἀνεπλήρου αὐτὸν ἀπόντα. Αἱ περὶ τῆς πραγματικῆς δυνάμεως ἐκάστου θέματος εἰδήσεις εἶναι ποικίλαι· ὁ ἀνώτατος ὅρος ἦτο, ὡς φαίνεται, 10,000 ἄνδρες, καὶ ἴσως οἱ κατάλογοι τοῦ θέματος περιεῖχον τοσοῦτους. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ θέματος, ἐξεπέμποντο πολὺ ὀλιγώτεροι. Εἰς τὴν ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείαν, τὴν γενομένην ἐπὶ Κωνσταντίνου καὶ Ῥωμανοῦ, ἀπεστάλησαν, κατὰ τὸ με' κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐκ τοῦ θέματος Χαρπεζικίου (ὅπερ πρῶτον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπαντῶμεν) ἀξιωματικοὶ μὲν 276, στρατιῶται δὲ 428. Εἰς δὲ τὴν ἐπὶ Λογγιβαρδίαν ἐκστρατείαν Ἑρρακησιανοὶ μὲν καὶ μακεδόνες 202 ἀξιωματικοὶ καὶ 700 μόνον στρατιῶται. Ἐξ ἄλλου δὲ τινος θέματος μόνον ἀξιωματικοὶ καὶ προαγέται, στρατιώτης δὲ οὐδεὶς. Ἄν ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ὑπῆρχεν ἰδιαίτερός τις πρὸς τοῦτο λόγος, ἄγνωστος εἰς ἡμᾶς, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ κακὸν τῶν πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων στρατιωτῶν εἶναι ἀρχαῖον ἐν τῇ ἀνατολῇ.

Ὁ τοιοῦτος τοῦ θεματικοῦ στρατοῦ ὀργανισμὸς ἔχει ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ δύσει φρουδαλικὴν θεσμοθεσίαν, καὶ καταδεικνύει ἰδίως ὅτι ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπως καὶ ἐν τῇ δύσει, ἡ ἐγγείος κτῆσις ἀπετέλει τὴν βάσιν τῆς στρατιωτι-

κῆς ὑπηρεσίας· ἀλλὰ διέφερον αἱ δύο θεσμοθεσίαι κατὰ τοῦτο πάλιν, ὅτι τὸ μὲν φεουδαλικὸν πολίτευμα ἀπετέλει ἱεραρχικὴν τινα ἄλυσιν κυριάρχων καὶ ὑποτελῶν, ἐν δὲ τῷ ἀνατολικῷ κράτει πάντες οἱ κάτοχοι στρατιωτοτοπίων ἐξηρτῶντο ἀμέσως ἀπὸ ἐνὸς καὶ μόνου κυριάρχου, τοῦ βασιλέως. Μεγαλητέρα δὲ ἰμοιότης ὑπάρχει ἴσως μεταξὺ τοῦ βυζαντινοῦ συστήματος καὶ τοῦ σουηδικοῦ, περὶ οὗ, καὶ ὡς ὀλιγώτατα γνωστοῦ, καὶ ὡς ἔχρι τοῦδε ὑφισταμένου, θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλειότερα τινά.

Αἱ ἐπαρχίαι τοῦ βασιλείου τῆς Σουηδίας εἶναι διηρημέναι εἰς μικρὰς περιφερείας, ὧν ἐκάστη ὀφείλει νὰ δίδῃ ἓνα στρατιώτην εἰς τὸ κράτος, ἐπαρκοῦσα διὰ κτηματίου εἰς συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς οἰκογενείας του, προσέτι παρέχουσα αὐτῷ ἄλλας τινὰς συνδρομὰς, ἰδίως τὴν μικρὰν στολὴν, ἣτις ἀνανεοῦται κατὰ διετίαν ἢ δὲ μεγάλη στολὴ καὶ ὀπλισμὸς μένουσιν εἰς βῆρος τοῦ κράτους. Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατιώτης καλλιεργεῖ τὸ κτηματίον του, δυνάμενος νὰ μετέλθῃ καὶ ἄλλας ἐπιφελεῖς ἐργασίας, ἐξαιρέτως δὲ ἐργαζόμενος εἰς τὰ δημόσια ἔργα ἐπὶ ἡμερομισθίῳ ὀριζομένῳ κατὰ τὴν τρέχουσαν ἐν τῷ τόπῳ τιμὴν. Ἐν καιρῷ δὲ πολέμου ἐκστρατεύσας μισθοδοτεῖται ὑπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου, καὶ τότε τὸ κτηματίον του καλλιεργεῖται ὑπὸ τῶν λοιπῶν γεωργῶν τῆς περιφέρειας εἰς ἣν ἀνήκει, οἵτινες φροντίζουσι συγχρόνως καὶ περὶ τῆς οἰκογενείας του. Ὁ στρατιώτης συντηρεῖται ὡσαύτως ὑπὸ τῆς περιφέρειας ἐνόσῳ διαρκοῦσιν αἱ μεγάλαι ἐτήσια ἀσκήσεις. Ὑπηρετεῖ δὲ ἐφ' ὅσον εἶναι ἱκανὸς πρὸς τοῦτο· καὶ ὅταν γίνῃ ἀπόμαχος ἢ περιφέρεια ἀναλαμβάνει συνήθως τὴν συντήρησιν αὐτοῦ τε καὶ τῆς γυναίκος του καὶ τῶν ἀνηλίκων αὐτοῦ τέκνων. Οἱ στρατηγοὶ, οἱ ἀξιωματικοὶ, καὶ οἱ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ τούτου νέμονται ἕκαστος κτῆμα τοῦ δημοσίου ἔχον ἐτήσιαν πρόσοδον ἀνάλογον τοῦ βαθμοῦ ἐκάστου νομέως. Τὸ κτῆμα τοῦ στρατηγοῦ δίδει πρόσοδον 8—10,000 φράγκων κατ' ἔτος, τὸ τοῦ συνταγματάρχου 5—6,000, τὸ τοῦ ταγματάρχου 3,000 καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος ἀξιωματικὸς εἰσπράττει ἀπὸ τοῦ κτήματός του ὑπὲρ τὰ 500 φράγκα. Τὸ κτῆμα τοῦτο εἶναι συνδεδεμένον μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ νεμομένου αὐτὸ ἀξιωματικοῦ, ὥστε ὁ μεταβάλλων βαθμὸν, μεταβάλλει καὶ κτῆμα. Ἔτερα δὲ ὑπάρχουσιν ὠρισμένα κτήματα ὧν ὁ ἰδιοκτῆτης ὑποχρεοῦται νὰ παρέχῃ ἓνα ἵππεα, τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ, τὸν ὀπλισμὸν καὶ τὸν ἵππον. Οὕτω συγκροτεῖται τὸ πλεῖστον τοῦ σουηδικοῦ στρατοῦ· τὸ μέρος τοῦτο τοῦ

στρατοῦ, καλούμενον indelta, σύγκειται ἐξ ἀνδρῶν 34,000, συνέρχεται κατ' ἔτος ἐν μηνὶ ἰουνίῳ εἰς στρατόπεδα καὶ ἀσκεῖται ἐν αὐτοῖς ἐπὶ 21 ἡμέρας. Ἐνῶ ὁ ἀδιαλείπτως ἐν ἐνεργείᾳ στρατὸς, συγκείμενος ἐκ τῶν συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τῆς βασιλικῆς φρουρᾶς, δὲν ἀναβαίνει εἰμὴ εἰς 8,000 ἀνδρῶν.

Ἄλλ' ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν θεσμοθεσίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι εἶχε πολλὰ τὰ καίρια ἐλαττώματα. Ἐν πρώτοις δι' αὐτῆς πλεῖστοι τῶν κατοίκων ἀπηλλάττοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἠλαττωτο ὁμολογουμένως ἡ δύναμις τοῦ κράτους. Καὶ ἐντὸς δὲ τοῦ τοσοῦτον στενωθέντος ἐκείνου κύκλου τῶν στρατευσίμων παρεισέφρησαν πλεῖστοι ὅσαι καταχρήσεις. Πολλάκις οἱ στρατηγοὶ, σφετεριζόμενοι τὰ κτήματα τῶν στρατιωτῶν, ἀπήλλαττον αὐτοὺς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, παραλαμβάνοντες ἀντ' αὐτῶν ἀνθρώπους «ὠνίους, ἀμελεῖς, ἀπολέμους, μурμήκων ἀγενεστέρους καὶ λύκων ἀρπακτικώτερους, ἀνέκραζεν ἐν τῇ ἡ' αὐτοῦ νεαρχῶ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, δι' ὧν τοὺς ἐχθροὺς δασμολογεῖν οὐκ ἔχοντες, ἠργυρολόγουν τοὺς ὑπηκόους.» Πολλάκις δὲ καὶ ἄλλοι ἰσχυροὶ κατ' ἐπαρχίας ἄνθρωποι ἐγίνοντο διὰ διαφόρων τρόπων κύριοι τῶν στρατιωτικῶν κτηματίων, ἀποστεροῦντες οὕτω τὸ κράτος τῶν στρατευσίμων αὐτοῦ, οἵτινες ἀκτῆμονες γενόμενοι ἀπῆρχοντο ἀλλαχοῦ, ἢ καὶ ἂν ἔμενον ἐν τῇ χώρᾳ δὲν ἠδύναντο πλέον ἐξ ἰδίων νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐπεχείρησαν ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι διὰ διαφόρων διατάξεων νὰ ἀποδώσωσιν ὅσον ἔνεστιν εἰς τοὺς ἀρχαίους κτήτορας τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ἢ, καθὼς ἐλέγοντο τότε, στρατιωτοτόπια καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ἀπαλλοτριώσιν αὐτῶν. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἐν ἔτει 922 διὰ τῆς ε' αὐτοῦ νεαρχῆς διέταξε πρὸς τοὺς ἄλλοις «ὥστε πάντα τὰ στρατιωτικὰ κτήματα, ὅσα ἐντὸς τριακονταετίας καθ' οἷονδ' ἕποτε τρόπον, ἐξεποιήθησαν, ἢ μετὰ ταῦτα μέλλουσι ἐκποιεῖσθαι, ἀναργύρως εἰς τὴν τῆς ἰδίας στρατείας ἐνοχὴν καὶ ὑπηρεσίαν πάλιν ἐπανακάμψαι, εἰ μὴ ἄρα καὶ μετὰ τὴν ἐκποίησην τοιοῦτου τῷ στρατιώτῃ περιλιμπάνεται ὅσον τῷ στρατευομένῳ πρὸς τὴν τῆς νέας στρατείας σύστασιν ἐξαρκεῖ. Καθ' ὅσον γὰρ ἐλλείπει κατὰ τοσοῦτον ἡ ἐκποίησης ἀναιρεῖται.» Ἐκτενέστερον δὲ πραγματεύεται περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἡ προμνημονευθεῖσα ἡ νεαρχὴ τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου (944—959),

καὶ ἐπὶ τῇ βάσει ταύτης τῆς νεαρᾶς ἐξεδόθησαν ἕτεραι πάλιν αὐτοῦ τούτου τοῦ Κωνσταντίνου, καὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὀρίζουσαι ἅπασαι ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Τὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ στρατεῖαι ὑπηρετοῦνται δέον νὰ ἔχωσιν ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν χρυσοῦ ὡς πρὸς τοὺς ἵππεις καὶ τοὺς ἐπὶ τοῦ στόλου πλωίμους τοῦ τε Αἰγαίου πελάγους καὶ τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ πλωῖμοι ἀρκεῖ νὰ ἔχωσιν ἀκίνητον κτήσιν ἀξίας δύο λιτρῶν. Ὁ δὲ Νικηφόρος ἀπήτησεν ἐν γένει ἀξίαν τεσσάρων λιτρῶν ἀπὸ δὲ τοὺς κλιβατοφόρους καὶ ἐπιλωρικιφόρους ἦτοι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας τοὺς θωρακοφόρους ἵππεις, ἰδίως ἀξίαν 12 λιτρῶν χρυσοῦ. Ἄπαντα τὰ κτήματα ταῦτα δὲν ἠδύναντο εἰμὴ εἰς ἐξαιρετικὰς μόνον περιστάσεις νὰ ἐκποιηθῶσι, καὶ ἐν ὅσῳ δὲν ἐπῆρχετο παραγραφή, ὁ ἰδιοκτῆτης ἐδικαιοῦτο νὰ ἀνακτήσῃ τὸ ἐκποιηθὲν κατὰ τὰς περιστάσεις ἀναργύρως ἢ μὴ.

Ἄλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ διατάξεις οὔτε νὰ ἀποκαταστήσωσι καθ' ὀλοκληρίαν τὰ ἀρχαῖα στρατιωτοτόπια, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι νὰ διατηρήσωσιν αὐτὰ ἀκέραια ἠδυνήθησαν. Ἐν πρώτοις ἀποθανόντος τοῦ στρατιώτου τὸ κτήμα αὐτοῦ μετέβαινεν εἰς τοὺς φυσικοὺς ἢ ἐκ διαθήκης κληρονόμους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρονόμοι ἠδύναντο νὰ ἦναι πολλοὶ, εἰς ἕκαστος αὐτῶν δὲν εἶχε πλέον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἵνα ἐπαρκέσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὴν ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ τὴν συντήρησιν. Πλὴν τούτου ἢ παντάπασιν δὲν κατωρθώθη πολλακίς νὰ ἀποδοθῶσι τὰ στρατιωτικὰ κτήματα εἰς τοὺς ἀρχαίους αὐτῶν ἰδιοκτῆτας, ἢ δὲν κατωρθώθη τοῦτο εἰμὴ ἐν μέρει μόνον. Ἐνεκα δὲ ὅλων τούτων τῶν αἰτιῶν ἔμεινε πάντοτε ἡλάττωμένος ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατιωτῶν, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐπαρκῶσι καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τὴν στρατείαν αὐτῶν, προέκυψαν δὲ διάφορα εἶδη στρατευσίμων. Πρῶτον, οἱ συγκληρονόμοι, ὧν ἕκαστος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν στρατείαν, οἵτινες ὁμῶς ὅλοι ὁμοῦ ὤφειλον νὰ παράσχωσιν ἓνα στρατιώτην, ἀπὸ κοινοῦ δίδοντες τὰ πρὸς ἀποσκευὴν αὐτοῦ καὶ συντήρησιν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συνδῶται*. Δεύτερον οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἔχοντες ὀλοκληρον τὴν ἀπαιτουμένην περιουσίαν, ἀλλὰ πολλοὶ συντελοῦντες σὺναμα εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ τούτου ἕνεκα καλούμενοι *συντελεσταί*. Τελευταῖον οἱ στρατιῶται οἱ μηδεμίαν ἔχοντες περιουσίαν, οἱ παντελῶς ἀποροὶ, καὶ οἱ ὅποιοι ἐστρατολογοῦντο ἢ ὡς ψιλῶς ὀπλισμένοι ἢ ὡς ὑπηρεταὶ τοῦ στρατοῦ. Σημειωτέον ἐν τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ ὀρίζε-

ται ἡ περιουσία τοῦ πεζοῦ στρατιώτου, ἀλλὰ μόνον ἡ τοῦ ἰππέως καὶ τοῦ πλωίμου. Εἶναι πρόδηλον ὅτι κατὰ τοῦτο αἱ πηγαὶ εἶναι ἐλλιπεῖς, διότι ἐν τῷ τοιοῦτῳ ὀργανισμῷ τοῦ στρατοῦ, ἀδύνατον ἦτο νὰ μὴ ἔχη καὶ ὁ πεζὸς στρατιώτης ὠρισμένην τινὰ ἀκίνητον κτῆσιν. Πλὴν τούτου εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τῶν ἰππέων καὶ τῶν πλωίμων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν ἡ ἀκίνητος κτῆσις ὠρίζετο εἰς τέσσαρας λίτρας, τῶν δὲ λοιπῶν πλωίμων εἰς δύο. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐξηγεῖ τὴν διαφορὰν ταύτην ὡς πρὸς τοὺς πλωίμους ἐπιλέγων ὅτι οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν «αὐτόστολοι ὄντες καὶ αὐτερέται (ἢ αὐταιρέται) βαρεῖας μετιᾶσι τὰς ὑπηρεσίας· τοῖς δὲ τὰ βασιλικά πλωῖμα ἐπὶ ῥόγαις (μισθοδοσίᾳ) ὑπηρετουμένοις, καὶ τοῖς λοιποῖς πλωῖμοις, ἡδὴ νῦν ἐκράτησεν ἐκ συνηθείας δύο λιτρῶν εἰς ἐκάστην στρατείαν ἀκίνητον διασώζεσθαι κτῆσιν, ὃ καὶ ἡμῖν ἀρκούντως ἔχειν δοκεῖ.» Ἐκ τῆς ἐξηγήσεως ταύτης ἠδυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν μέχρι τινὸς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἀπὸ τῶν λοιπῶν πλωίμων ἀπητεῖτο ὀλιγωτέρα περιουσία· διότι οἱ πρῶτοι ὁμολογουμένως ἐμισθοδοτοῦντο, οἱ δὲ δεύτεροι ἢ ἐμισθοδοτοῦντο ὡσαύτως, ἢ ὑπεβάλλοντο εἰς ἐλαφροτέρας ὑπηρεσίας, ἐνῶ οἱ πλωῖμοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ τῶν Κιβυρραιωτῶν ἐπήρουν ἐξ ἰδίων καθ' ὀλοκληρίαν εἰς ὅλας τὰς ἐπαχθεῖς αὐτῶν ὑπηρεσίας· ἀλλ' ὅμως μετ' ὀλίγον θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι οἱ τῶν τριῶν τούτων θεμάτων πλωῖμοι ἐμισθοδοτοῦντο ἐν ταῖς ἐκστρατείαις, ἀπ' ἐναντίας δὲ οἱ τοῦ θέματος τούλάχιστον τῆς Ἑλλάδος οὐδόλως ἀναφέρονται μισθοδοτούμενοι. Τελευταῖον τὸ μθ' κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως ἀξιοῖ ὅτι ὁ μὲν ἰππεὺς ὀφείλει ἔχειν περιουσίαν ἀκίνητον λιτρῶν πέντε, ἢ τὸ ἐλάχιστον τεσσάρων· ὁ δὲ βασιλικὸς πλωῖμος λιτρῶν τριῶν· ὡςτε διαφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς κ' νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ὀριζόμενα.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τούτου, ἕτερον μέγα ἐλάττωμα τῆς στρατιωτικῆς ταύτης θεσμοθεσίας ἦτο ὅτι οἱ στρατεύσιμοι ἀπηλλάττοντο τῆς προσωπικῆς ὑπηρεσίας διὰ καταβολῆς χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Οὕτω π. χ. ἐν τοῖς κεφαλαίοις νὰ καὶ νβ' τῆς *Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν* συγγραφῆς τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἀναγινώσκουμεν ὅτι ἐν ἔτει 935, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, οἱ Πελοποννήσιοι, προκειμένου νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ

τὴν Ἰταλίαν, προετίμησαν νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος τούτου διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἐφοδίων. Στρατηγὸς τοῦ θέματος ἦτο τότε ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων, ὅστις ὑπέβαλεν εἰς τὸν βασιλέα τὴν αἴτησιν τῶν κατοίκων· ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως συνεφωνήθη νὰ δώσωσιν οἱ Πελοποννήσιοι 100 μὲν λίτρας χρυσοῦ, ἧτοι 108,400 δραχ. τοῦ τότε νομίσματος, 1000 δὲ ἵππους ἐστρωμένους καὶ ἐπιχαλινωμένους. Καὶ τὰ μὲν χρήματα ἐπληρώθησαν ὑπὸ παντός τοῦ στρατοῦ Πελοποννήσου, δηλαδὴ ὑπὸ πάντων τῶν στρατευσίμων τῆς χερσονήσου, καταβαλόντος ἐκάστου ἐξ αὐτῶν νομίσματα πέντε, παρεκτός τῶν ἀπόρων, οἵτινες ἔδωκαν σύνδυο νομίσματα πέντε. Οἱ δὲ ἵπποι ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐξῆς. Οἱ μητροπολίται Κορίνθου καὶ Πατρῶν ἔδωκαν ἀνὰ 4, οἱ ἐπίσκοποι τοῦ θέματος ἀνὰ 2, οἱ πρωτοσπαθάριοι ἀνὰ 3, οἱ σπαθαροκανδιδάτοι ἀνὰ 2, οἱ σπαθάριοι καὶ οἱ στράτορες ἀνὰ 1, τὰ βασιλικὰ καὶ πατριαρχικὰ μοναστήρια ἀνὰ 2, τὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων, μητροπόλεων καὶ ἐπισκόπων μοναστήρια ἀνὰ 2, καὶ τὰ ἄπορα μοναστήρια σύνδυο 1. «Οἱ δὲ ἔχοντες βασιλικὰ ἀξιώματα πλώϊμοι, κογχυλευταὶ, χαρτοποιοὶ, ἰππάρια οὐδὲ δώκασιν.» Προσέτι ὁ Πορφυρογέννητος λέγει ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις (ἧτοι χρηματικῆς δόσεως ἀντὶ στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας) διὰ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Λέοντος ἐκ τῶν αἰρουμένων μὴ ταξιδεύειν» ὁ ἔστιν ἐκ τῶν προτιμώντων νὰ μὴ ἐκστρατεύσωσι. Καὶ πάλιν εἰς ἑτέραν περίστασιν ἐκ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, ὅτι «ἐγένετο ἀπὸ τῶν τῆς δύσεως θεμάτων λογαρίου ἀπαίτησις διὰ τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου τοῦ Ἑλλαδᾶ.»

Ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων ἐξάγεται πρὸ πάντων τὸ καὶ ἀνωτέρω παρ' ἡμῶν παρατηρηθὲν, ὅτι καθέκαστον θέμα ὑπῆρχον ἐγκατεστημένοι, παρεκτός τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀξιώματικοὶ ἔχοντες κτήματα ὀδηγοῦντες τὸν θεματικὸν στρατὸν ἐν καιρῷ πολέμου, καὶ ὑποχρεούμενοι, ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐξηγοράζετο ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία, νὰ συντελῶσιν εἰς τὴν ἀντικατάστασιν ταύτην. Παρεκτός τούτων εἶχον ἐν τοιαύταις τοῦλάχιστον περιστάσεσι στρατιωτικᾶς τινας ὑποχρεώσεις καὶ ὁ ἀνώτερος κληρὸς καὶ τὰ μοναστήρια. Ἀφ' ἑτέρου ἐξηρέθησαν πάσης ὑποχρεώσεως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐκ τῶν στρατευσίμων οἱ ἔχοντες βασιλικὰς ὑπηρεσίας, διότι οἱ τοιοῦτοι δὲν ἤθελον φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδὲ προσωπικῶς στρατεύσει, ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπιτραπέισαν αὐτοῖς λειτουργίαν· προσέτι οἱ πλώϊμοι καθὼς στρατεύσαντες ἴσως, καὶ

οί μετερχόμενοι τὴν ἀλιείαν τῶν πορφυρούχων κογχυλίων καὶ τὴν χαρτοποιίαν, οἵτινες δὲν ἤθελον ὡσαύτως στρατεύσει προσωπικῶς, ἵνα μὴ παραβλαφθῇ ἢ τοσοῦτον ἐπωφελῆς εἰς τὸ κράτος βιομηχανία ἐκείνη. Μάλιστα ἀξιοσημείωτον εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἔδωκε τότε 1000 πολεμιστηρίους ἵππους. Ὅπόσον λοιπὸν ἦτο κατ' ἐκείνου τοῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη ἡ κτηνοτροφία ἐν αὐτῇ, ἐνῶ σήμερον ὀλόκληρον τὸ βασίλειον τῆς Ἑλλάδος ἀναγκάζεται νὰ ἀγοράζῃ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς ὄλους τοὺς ἵππους τοῦ οὐχὶ πολυαριθμοῦ αὐτοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ἀφ' ἑτέρου νὰ μὴ ἐπιστήσωμεν ἰδιαζόντως τὴν προσοχὴν εἰς τὸ θλιβερὸν γεγονός τῆς ἀπαλλαγῆς ἐκείνης ὀλοκλήρων θεμάτων ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἣτις ἐμαρτύρει ὅτι ἐξέλειπεν ὁσημέραι παρὰ τοῖς κατοίκοις τὸ στρατιωτικὸν πνεῦμα. Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάζετο ἐντεῦθεν νὰ καταφεύγῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς ξένους μισθοφόρους, οἱ ὅποιοι αὐξάνοντες οὕτω ἐπήγαγον τοῦ καιροῦ προϊόντος πάντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τοῦ τοιούτου τρόπου τῆς συγκροτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντος τακτικοῦ στρατοῦ ἀναφέρονται καὶ τινὰ ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα, περὶ ὧν δέον νὰ ἐπιφέρωμεν τινά. Εἶπομεν ὅτι οἱ παντελῶς ἄποροι στρατεύσιμοι κατετάσσοντο εἰς τοὺς ὑπηρέτας τοῦ στρατοῦ, ἢ τοὺς ψιλῶς ὀπλισμένους. Ἐκ τούτων, λέγει τὸ μθ' κεφάλαιον τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, ἐλαμβάνοντο καὶ οἱ λεγόμενοι τζέκωνες, ὡς φύλακες τῶν φρουρίων. Τοὺς τζέκωνας αὐτοὺς τινὲς τῶν νεωτέρων ὑπέλαβον, διὰ τὴν συγγένειαν τοῦ ὀνόματος, ὡς τοὺς προγόνους τῶν σημερινῶν Τζακῶνων, τοὺς ὁποίους πάλιν ὑπολαμβάνουσιν ὡς γνησίους ἀπογόνους τῶν ἐλευθερολακῶνων. Ἄλλοι ὅμως, καὶ ἰδίως ὁ Χόπφ, ἀξιούσιν ὅτι οἱ Τζακῶνες εἶναι ἀναμφισβητήτως σλαῦοι. Ὑπῆρχε δὲ ἐν τῷ στρατῷ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἕτερόν τι σῶμα, οἱ καλούμενοι μαρδαῖται, οἵτινες λέγονται ἀπόγονοι τῶν ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι τοσοῦτον γεννικίως ἀγωνισθέντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν περὶ τὸ Λίβανον ὄρος μαρδαῖτων, ὑπὸ δὲ τοῦ Φαλλμεράυερ ἀνεκηρύχθησαν πρόγονοι τῶν σημερινῶν Μανιατῶν (σελ. 307 καὶ ἐπ καὶ σελ. 321 τοῦ τρίτου τόμου), διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐν τῇ 9 καὶ 10 ἑκατονταετηρίδι ἀναφέρονται μαρδαῖται ἐν Πελοποννησῷ· τὸ δὲ ὄνομα μανιάτης οὐδὲν ἄλλο εἶναι, κατ' αὐτόν, ἢ μετάφρασις τοῦ μαρδαῖτης, τοῦ ὁποίου ἡ ἰρανικὴ ρίζα μάρδ σημαίνει τὸν μανιώδη. Ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε εἶπομεν ὅτι οὐδεὶς σπου-

δαῖος ἄνθρωπος ἐπίστευσε ποτὲ εἰς τὴν τοιαύτην καταγωγὴν τῶν μαριατῶν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν 9 ἑκατονταετηρίδα ἀναφέρονται συγχρόνως ἐν Πελοποννήσῳ καὶ μαρδαῖται καὶ οἰκήτορες τῆς Μαΐνης· ὥστε ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι ἐξελληνισμένοι τῶν πρώτων, δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῆ, πῶς τὰ δύο ὀνόματα συνυπῆρχον ἐκ παραλλήλου ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ. Προσέτι μαρδαῖται ἀναφέρονται ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οὐ μόνον ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ εἰς τὰ θέματα Νικοπόλεως καὶ Κεφαλληνίας. Πλὴν τούτου τὸ σημερινὸν ὄνομα Μάνη ἐλέγετο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, Μαΐνα, καὶ οὐδὲ ἦτο ἰδιάζον τῇ Πελοποννήσῳ, διότι ἀπαντᾶται καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ πλησίον τῶν Μετεώρων, καὶ εἰς τὰ παράλια τῆς Δαλματίας, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Καττάρου, ἦτοι εἰς χώρας ὅπου παντάπασιν δὲν ἀναφέρονται κατασταθέντες μαρδαῖται. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν μαρδαῖτῶν τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἀμφιβάλλομεν ἂν κατήγοντο ἅπαντα ἐκ τῶν δωδεκακισχιλίων μαρδαῖτῶν, οἵτινες πρὸ 400 ἐνιαυτῶν εἶχον ἀνακληθῆ ἐκ Συρίας ἐντὸς τοῦ κράτους. Πιθανώτερον δὲ εἶναι ὅτι διετήρησαν τὸ ὄνομα τοῦτο στρατιωτικὰ τινὰ σώματα διὰ μόνον τὸν λόγον, ὅτι διετήρουν τὸν ὄπλισμόν καὶ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν ἀρχαίων μαρδαῖτῶν. Ἡ περὶ τὰς ἐνέδρας καὶ τὰς αἰφνιδίους ἐφόδους δεξιότης τῶν ταγματῶν τούτων ἀπέβη παροιμιώδης· ὥστε καὶ ὁ ἄλλος στρατὸς ὅτῃν ἔπραττε τοιοῦτό τι, ἐλέγετο ὅτι ἠγωνίσθη *δίκην μαρδαῖτῶν*.

Τίς ἦτο ἡ τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Σῶζονται μὲν ἐν τοῖς κεφ. μδ' καὶ με' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως καταστάσεις τινὲς μισθοδοτικαὶ διαφορῶν σωμάτων ἐν στρατείᾳ διατελούντων· ἀλλὰ αἱ καταστάσεις αὗται ἀναφέρουσαι τὴν ἐπὶ τῆς ἐκστρατείας μισθοδοσίαν ἐκάστου σώματος, οὔτε ἀξιωματικούς ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν διακρίνουσιν, οὔτε ὀρίζουσι τὸνλάχιστον πῶσον διήρκεσεν ἡ ἐκστρατεία, ὥστε δὲν εἴμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐξ αὐτῶν τὴν κατ' ἀνδρα μισθοδοσίαν. Οὐχ ἦττον ἔχουσι τι διδακτικὸν αἱ εἰδήσεις αὗται ὅσῳ ἀτελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, διότι ἐξ αὐτῶν πληροφορούμεθα ὅτι ἡ μισθοδοσία τοῦ κυρίως λεγομένου βασιλικοῦ στρατοῦ ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς τῶν θεμάτων, καὶ προσέτι ὅτι εἰς τινὰ θέματα ἡ μισθοδοσία ἦτο μεγαλητέρα ἢ εἰς ἄλλα. Πλὴν τοῦ μισθοῦ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ ἀπερχόμενοι εἰς ἐκστρατείαν ἐ-

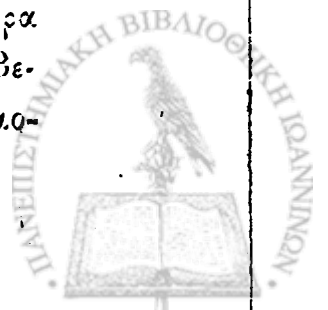
λάβανον καὶ ἑκτακτὸν τινα ἀμοιβὴν, ἣτις ἑκαλεῖτο *πρόχρεον*, καὶ ἦτο διάφορος κατὰ τὰ σώματα καὶ τὰς περιστάσεις.

Τοιαύτη ἦτο ἡ ὀργανικὴ δύναμις, δι' ἧς ὀπλισμένη ἡ μακεδονικὴ δυναστεία κατώρθωσε νὰ ἀναβιδιάσῃ τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν ἐπὶ δύο περίπου ἑκατονταετηρίδας εἰς περιωπὴν τῆ ἀληθείας λαμπρῆν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἰσχυρότατον ἐν τῷ τότε κόσμῳ. Τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη οὔτε πόρους εἶχον εἰσέτι ἀποχωρῶντας, οὔτε κυβέρνησιν ἐπιτηδείως ὀργανωμένην. Ἴνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀσθενείας αὐτῶν - κατὰ τοῦτο, παρατηροῦμεν ὅτι τὰ εὐρωπαϊκὰ εἰσοδήματα τῆς Γαλλίας, ὅχι καθ' οὐδὲν χρόνους εὐρισκόμεθα, ὅτε κεντρικὴ ἐξουσία ὅπως οὖν ἀξία τοῦ ὀνόματος τοῦτου ἐν αὐτῇ δὲν ὑπῆρχεν ἔτι, ἀλλ' ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, ὅποτε κατὰ πρῶτον διεπλάσθη ἡ μοναρχικὴ αὐτῆς κυβέρνησις καὶ ἰδίως ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Καλοῦ (1283—1314) συνεποσοῦντο ἐν ὅλοις εἰς φράγκα 13,589,099, τὰ ὅποια καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν αὐτῶν ἀξίαν σήμερον ὑπολογιζόμενα δὲν ἀνέβαινον εἰς πλείωτερα τῶν 70 ἢ 80 περίπου ἑκατομμυρίων. Ἐνῶ δὲ ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ἦτο ἀπορροῦς ἔτι καὶ ἀνοργάνωτος, ὁ μωαμεθανικὸς τῆς ἀνατολῆς κόσμος εἶχεν ἀποβάλλει τὴν προτέραν ἀκμὴν. Βραδύτερον ὁ μωαμεθανισμὸς ἐμελλε νὰ ἀνακύψῃ αὐθις ἰσχυρὸς καὶ φοβερός διὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς, ἣτις παραλεξαμένη τὸ θρησκευμα τοῦτο περιεποίησεν εἰς αὐτὸ νέον πολεμικὸν ὄργανον καὶ νέαν κατακτητικὴν ὁρμὴν. Ἀλλὰ ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὁ πρῶτος, ἦτοι ὁ ἀραβικὸς μωαμεθανισμὸς ὁ ἀπὸ τῆς 8 διαιρεθεὶς καὶ ὑποδιαιρεθεὶς εἰς ποικίλας δυναστείας, περιέπεσεν εἰς ἐντελῆ σχεδὸν παραλυσίαν καὶ ἀνὰρχίαν. Ὁ μωαμεθανικὸς κόσμος ἀπετέλει τότε δύο κύρια συμπλέγματα ἐπικρατειῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐσηματίζον τὰ ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Ἀφρικῇ ἰδρυθέντα πρὸ καιροῦ βασιλεια, τὸ δὲ τὰ ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικὰ κράτη. Τὰ πρῶτα ἦσαν ἐντελῶς ἀνεξάρτητα, τὰ δὲ ἐν Ἀσίᾳ ἀνεγνώριζον μὲν τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ ἐν Βαγδάτιῳ ἐδρεύοντος καλίφου, ἀλλ' ὁ καλίφης οὗτος εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῷ μεταξύ πᾶσαν πραγματικὴν δύναμιν, περιορισθεὶς εἰς μόνην τὴν θρησκευτικὴν ἡγεμονίαν. Τὸ κράτος αὐτοῦ, καίτοι κατ' ἐπιφάνειαν ἐκτεινόμενον ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν συνόρων τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ βασιλείου μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἰθιορίας καὶ τῆς Μογγολίας, πράγματι ἦτο κατακεκερατισμένον εἰς πλείστας ἡγεμονίας, αἵτινες οὐ μόνον δὲν ὑπετάσσοντο εἰς τὴν κεντρικὴν

ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀδιακόπως ἠγωνίζοντο. Ἐντεῦθεν ἡ μωκμεθανικὴ δύναμις ἠλαττώθη παραδόξως καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσίᾳ, ὅπου ἀνέκαθεν ἦτο τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ταῦτα δὲ πάντα συντελοῦσιν εἰς τὸ νὰ ἐξηγήσωσι τὸ νέον ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἐκτήσατο ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατὰ τὴν περίοδον ταύτην.

Τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἦτο τῇ ἀληθείᾳ πολὺ μεγαλῆτερον παρ' ὅ,τι δύναται τις νὰ τὸ φαντασθῇ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν δυτικῶν ἱστοριῶν, τῶν γεγραμμένων ὑπὸ ἀνθρώπων οἵτινες ἢ δὲν ἐμελέτησαν ἀκριβῶς τὰ πράγματα, ἢ διέστρεψαν αὐτά. Ἡ ἀφανὴς μήτηρ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασιλείου Α', εἶδὲ ποτε κατ' ὄναρ πολὺ πρὶν ἢ βρασιλεύσῃ ὁ υἱὸς αὐτῆς, «μέγα φυτὸν κυπαρίσσω προσεικὸς, φύλλοις τε χρυσοῖς πυκαζόμενον καὶ χρυσοῦς τοὺς κλάδους καὶ τὸ στέλεχος ἔχον, οὐπερ ὑπερθεὺς ὑπὲρ κορυφῆς ὁ ταύτης υἱὸς ἐκαθέζετο.» Ἄλλ' ὁ χρυσοῦς φοίνιξ εἰκόνιζεν ἀτελῶς τὸ μεγαλεῖον τοῦ θρόνου ἐπὶ τοῦ ὑποίου ἐμελλον νὰ καθήσωσιν ὅ,τε υἱὸς αὐτῆς ἐκεῖνος καὶ οἱ τούτου ἀπόγονοι. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος ὠμοίαζε τότε μᾶλλον δένδρον ἀμφιλαφές τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε διὰ τῶν κλάδων αὐτοῦ τὸν κόσμον ὀλόκληρον. Ἐρωτήσατε τὸν κόσμον τοῦτον, τὸν σύγχρονον κόσμον, ἵνα μάθητε ὁποῖαν τινὰ εἶχε περὶ τῶν βασιλείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπόληψιν. Ὁ πολεμιώτατος αὐτῶν Λουῖτπράνδος, ὀνομάζει αὐτοὺς κοσμοκράτορας. Ὁ Δάνδολος ἀποκαλεῖ τὸ κράτος ἐκεῖνο Imperum universale. Οἱ ἄρμενιοι λέγουσι περὶ αὐτοῦ ὅτι ἐλαύνει ὡς ἀετὸς καὶ ὅτι ὁ τρόμος τῶν ὄπλων του σείει τὴν οἰκουμένην. Οἱ ἡγεμόνες τῶν φράγκων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν τῆς δύσεως, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν διετέλεσαν ἀπλοῖ τοῦ κράτους τούτου πατρίκιοι, ὠνομάζοντο ἤδη ῥῆγες, οὐχὶ βασιλεῖς. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας ἐνόμιζε καύχημα αὐτοῦ νὰ λέγηται κουροπαλάτης τῆς αὐλῆς τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ δὲ μέγας δούξ τῆς Ῥωσίας, ἐπὶ τραπέζης. Οἱ κυρίαρχοι τῆς δύσεως οἱ τολμήσαντες νὰ περιβληθῶσι τὸ ἀξίωμα τοῦ αυτοκράτορος, λογίζονται τούτου ἕνεκα στασιασταί· ὅλοι δὲ αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ἔχουσιν ἴδιον ὄρον ἵνα σημάνωσι τὸν νόμιμον αυτοκράτορα· οἱ ἄραβες καλοῦσιν αὐτὸν καῖσαρ, οἱ σλαῦοι τσάρ, οἱ ἄρμενιοι τακαθόρ. Αὐτὸς δὲ ἑαυτὸν λέγει βασιλεῖα αυτοκράτορα. Οἱ ὑπήκοοι του εἶναι λαὸς, οἱ ἐξόχως ἄνθρωποι, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες τῆς γῆς κάτοικοι ἔθνη, ὅ ἐστιν ὑποδεέστερα ὄντα. Τὸ κράτος του εἶναι ἡ οἰκουμένη, ἡ δὲ ἄλλη γῆ, ἡ ἔρημος. Βεβαίως ταῦτα εἶναι ὑπερβολαί· εἶδομεν ὅμως ὅτι οἱ σύγχρονοι ἀνωμα-

λόγουν τὸ διὰ τῶν ὑπερβολῶν τούτων ἐκδηλούμενον μεγαλεῖον, ἐκ τούτου δὲ συνάγεται ὅτι τὸ μεγαλεῖον ἐκεῖνο δὲν ἦτο ἀνυπόστατον· ἀλλὰ καιρὸς εἶναι νὰ ἐπιχειρήσωμεν τὴν κατὰ μέρος ἐξιστόρησιν τῆς περιόδου ταύτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασιλεῖος Α΄. — Λέων ΣΤ΄. — Κωνσταντῖνος Ζ΄.

Εἶδομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου τόμου διὰ τίνων περιπετειῶν ὁ ἰδρυτὴς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος προήχθη, ἀπὸ εὐτελοῦς ὑπηρέτου ἐνὸς τῶν μεγιστάνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἰς τὸ περίβλεπτον ἀξίωμα τοῦ μονάρχου τῆς Ἀνατολῆς. Ἴνα ἀξιωθῆ τοιαύτης μεταβολῆς τῆς ἑαυτοῦ τύχης, οὐδὲν μέγα ἢ ἀπλῶς γενναῖον ἔπραξεν· ἀπ' ἐναντίας δὲν ἀνέβη τὰς κυριωτέρας τῆς κλίμακος ἐκείνης βαθμίδας, εἰμὴ διὰ πολυειδῶς αἰσχροῦ ἐξευτελισμοῦ καὶ διὰ κακουργίας δεινῆς. Ἀποπέμψας τὴν ἰδίαν σύζυγον Μαρίαν ἔλαβεν εἰς δεῦτερον γάμον τὴν παλλακὴν τοῦ Μιχαήλ Γ' Εὐδοκίαν τὴν Ἰγχερίνην, ἐπιτρέπων αὐτῇ νὰ ἐξακολουθῆ τὰς προηγουμένας πρὸς τὸν βασιλέα σχέσεις, δι' ὃ οἱ δύο πρεσβύτεροι αὐτοῦ υἱοί, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Λέων, ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ὡς τέκνα τοῦ Μιχαήλ Γ'. Συνήνεσε νὰ μαστιγῶθῃ ὑπὸ τοῦ ἐξωλεστάτου τούτου ἀνθρώπου τὴν πρωίαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ τὸ βασιλικὸν στέμμα. Ἐδολοφόνησε τὸν Βάρδαν· ἐδολοφόνησε τὸν Μιχαήλ Γ'. Καὶ ὅμως ἅμα γενόμενος ἐγκρατὴς τῶν πραγμάτων, ἀνεφάνη ἄλλος ἄνθρωπος. Μέγας ἀνὴρ βεβαίως δὲν ὑπῆρξεν· ἀλλ' εἶχε νοῦν καὶ κρίσιν· ἦτο φιλεργός· δὲν ἐπτοεῖτο ὑπὸ τῶν δυσχερειῶν, καὶ πρὸ πάντων ἦτο ἐκ τῶν χαρακτήρων ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἐξευγενίζει ἡ ἀρχὴ, ἐκέκτητο δηλαδὴ προτέρημα ἰδιάζον εἰς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς φύσει πρὸς κυβέρνησιν ὠρισμένους, ἐνῶ οἱ κατὰ τύχην τοιαύτην λαμβάνοντες λειτουργίαν, ἐξαχρειοῦνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας. Ἐτι ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι καθ' ὃ συνεβασίλευσε μετὰ τοῦ Μιχαήλ Γ' ἐπεχείρησε νὰ συνετίσῃ αὐτὸν διὰ συμβουλῆς ἐντόνου, ἥτις ὠμοίαζε τῇ ἀληθείᾳ ἀπειλήν. Μάλιστα δὲ ἀφοῦ ἐμονάρχησε κατὰ σεπτέμβριον τοῦ 867 ἀνέδειξε μετριότητα πα-

θῶν καὶ σύνεσιν κυβερνητικὴν, καὶ διοικητικὴν ἐμπειρίαν καὶ χρηστότητα ἀτομικὴν, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ αὐστηρότεροι κριταὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν βασιλείας. Ἴνα ἐκτιμήσωμεν δικαίως τὴν πολιτείαν τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι μακρὰ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ἰσόσον ἀδύνατον ἦτο νὰ ἐφαρμοσθῶσι καθ' ἑλοκληρίαν αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς μεταρρυθμίσεως, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ. Αἱ ἀρχαὶ ἐκεῖναι ἦσαν τοσοῦτον ἀλλότριαι τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν δοξασιῶν τῆς μείζονος μερίδος τῶν τοῦ κράτους κατοίκων, ὥστε ἀντὶ νὰ ἐνισχύσωσιν, ἀπεναντίας ἐξησθένισαν αὐτὸ. καὶ ἐπὶ τέλους παρήγαγον μίαν τῶν φοβερωτέρων ἀκολασιῶν ἐξ ὧσιν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἦτο λοιπὸν πρόδηλον ὅτι ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν ἐκ μέσου, κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦλάχιστον, τὸ δὲ κράτος νὰ ἀναδιοργανωθῇ κυρίως ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὑφισταμένων ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καὶ κοινωνικῶν περιστάσεων. Τοῦτο ἐνόησε κάλλιστα ὁ βασιλεὺς· καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἐντὸς τοῦ πεπωμένου τούτου κύκλου ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν πρὸς συντήρησιν καὶ κραταίωσιν τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς ἀπ' αἰῶνος τότε μορφωθείσης ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς ταύταις τῆς Εὐρώπης. Τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον, εἰς ὃ ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἅμα μοναρχήσας, ὑπῆρξεν ἡ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ῥύθμισις. Ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐκάθητο ὁ Φώτιος, ὅστις ἐξεπροσώπει τὴν μερίδα ἐκεῖνην τῶν ἱεραρχῶν καὶ τῶν λαϊκῶν, οἵτινες ἀπεδέχθησαν μὲν τὴν τῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν, ἀλλὰ διέσωζον ἐλευθερίαν δοξασιῶν καὶ τρόπων ἀναμιμνήσκουσαν μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τῶν ὀπαδῶν τῆς μεταρρυθμίσεως. Κατέναντι δὲ αὐτοῦ ἴστατο ὁ Ἰγνάτιος ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἅπαντας τοὺς ἀπολύτους θιασώτας τῶν ἀρχαίων καθεστώτων. Οἱ πρῶτοι ἦσαν εὐάριθμοι, οἱ δὲ τελευταῖοι ἀσυγκρίτως πλειότεροι, καὶ τόσῳ μᾶλλον ἐπικίνδυνοι, ὅσῳ ἐπειδὴ ὁ Φώτιος εἶχε περιέλθει ἀναφανδὸν εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ ἰγνατιανοὶ ἦσαν φυσικοὶ τοῦ ἀρχιερέως τούτου σύμμαχοι, οὗτος εἶχεν ἐν αὐτῷ τῷ κράτει μερίδα ἰσχυράν, δι' ἧς ἠδύνατο νὰ ταράττῃ ἀδιακόπως τὰ πνεύματα καὶ τὰ πράγματα. Ἡ περιπλοκὴ αὕτη δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τὸν Βασιλεῖον, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην ἐσωτερικῆς ἡσυχίας, ἵνα διεξαγάγῃ ἀπερισπάστως τὴν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν αὐτοῦ ἀναδιοργάνωσιν. Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀμέσως τῆς δυσχερείας ἐκείνης, καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐπιούσης τῆς ἀνα-

γορεύσεως αὐτοῦ ἡμέρας κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, καὶ ἀνεκάλεσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἰγνάτιον. Τὰ καθέκαστα τῆς μεταβολῆς ταύτης καὶ αἱ νέαι σχέσεις, εἰς ἃς ὡς ἐξ αὐτῆς περιῆλθεν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐκτεθῆ ἔν τῳ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου, ὅπου σκοποῦμεν νὰ ἱστορήσωμεν ἐν ἐκτάσει ὅπως οὖν καὶ ἄνευ διακοπῆς τὰ μεταξὺ ἀνατολῆς καὶ δύσεως περὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου διατρέξαντα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἧτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου. Ἐνταῦθα ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ βασιλεὺς πολιτευθεὶς ἐπιτηδειότατα πρὸς τοὺς ἰγνατιανούς καὶ τοὺς φωτιανούς ἀφ' ἑνὸς, καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης ἀφ' ἑτέρου, οὐ μόνον τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην ἐπὶ τέλος ἀποκατέστησεν, ἀλλὰ καὶ κατ' οὐδὲν ἐθυσίασε τὰς προνομίας καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας.

Συγχρόνως δὲ ἐνησχολήθη ἀνεנדότως εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς καθ' ὅλους τοὺς κλάδους δεινῶς παραλελυμένης διοικήσεως. Τὸ ταμεῖον ἦτο κενὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ δαπανήσῃ ἐξ ἰδίων εἰς τὰ ἐξόδα τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου καὶ τῆς Θεοδώρας ἀποταμιευθέντος θησαυροῦ, ὅστις συνεποσοῦτο εἰς 140 περίπου ἑκατομμύρια δραχμῶν, καὶ ἐξ ὅλων τῶν ἔκτοτε ἐν διαστήματι 11 ἐτῶν εἰσπραχθέντων τακτικῶν εἰσοδημάτων, δὲν ὑπελείποντο καθ' ἡν ἡμέραν ἐκυριάρχησεν ὁ βασιλεὺς ἐν τῳ δημοσίῳ ταμείῳ εἰμὴ τρία καὶ μόνον κεντηνάρια ἧτοι 324,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ οὐ μικρὸν μέρος τῶν χρημάτων τούτων ἐσπαταλήθη εἰς δωρεὰς τοῦ Μιχαήλ Γ', ὁ βασιλεὺς εὐρὼν τὴν σημείωσιν τῶν οὕτως ἀτόπως δαπανηθέντων, συνεκάλεσεν ἀμέσως τὴν σύγκλητον καὶ καθυπέβαλεν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ἡ δὲ ἀπεφάσισεν ὁμοφώνως ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ ἐπιστραφῶσιν εἰς τὸ δημόσιον· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς «τὸ ἅγαν ὑποθραύων δίκαιον τὰς ἡμισείας ὧν περ ἔλαβον ἕκαστος ἀντιστρέψαι πρὸς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον ἐκέλευσεν.» Ἐντεῦθεν δὲ εἰσεπράχθησαν ἀμέσως 300 κεντηνάρια, ἧτοι 32,400,000 δραχμῶν, δι' ὧν ἠδυνήθη ὁ νέος ἡγεμὼν νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πρώτας καὶ μᾶλλον κατεπειγούσας τῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Ἄλλ' εὔρε καὶ ἄλλην πρόχειρον χρηματικὴν συνδρομήν. Ὁ Μιχαήλ Γ', ἀφοῦ κατησώτευσεν ὅλον τὸ βασιλικὸν ταμεῖον, εἶχε χωνεύσει καὶ τὰ πολυτιμότερα τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις πολυτίμων κοσμημάτων, τὰ ὅποια εἶχον κατασκευασθῆ ἐπὶ Θεοφίλου.

μίαν χρυσὴν πλάτανον, δύο δολοχρύσους γρύπας, δύο χρυσηλάτους λέοντας, ἓν δολοχρυσον ὄργανον, πολλὰ τῶν ἐπὶ τῆς τραπέζης χρυσωμάτων καὶ πολλὰς βασιλικὰς στολὰς τὰς μὲν δολοχρύσους, τὰς δὲ χρυσοῦφάντους, ὀλκὴν ἔχοντα ἅπαντα οὐχὶ ἐλάσσονα τῶν 200 κεντηναρίων, ἧτοι 21,600,000 περίπου δραχμῶν, μεταβαλὼν δὲ τὸν χρυσὸν τοῦτον εἰς νόμισμα, ἠτοιμάζετο νὰ καταδαπανήσῃ καὶ τοῦτο. Εὐτυχῶς ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά του, ὥστε ὁ Βασίλειος ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὰ χρήματα ἐκεῖνα εἰς κοινωφελεστέρας δαπάνας. Τοιοῦτοτρόπως δὲ πορισθεὶς 54,000,000 κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς βασιλείας του, ἐφρόντισε συγχρόνως περὶ τοῦ μέλλοντος δι' αὐστηρᾶς ἀλλὰ δικαίας τῶν νενομισμένων φόρων εἰσπράξεως· καὶ τοσαύτην εἰσῆγαγεν ἐν τῇ διοικήσει τῶν οικονομικῶν τάξιν καὶ ἀκρίβειαν, ὥστε λέγεται ὅτι οἱ φορολογούμενοι κατήντησαν, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ μὴ ἔχωσιν ἀπαίτησίν τινα νὰ ὑποβάλωσι κατὰ τοῦ δημοσίου. Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολή· ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης τοῦ ἐγκωμίου συνάγεται τοῦλάχιστον εὐλόγως ὅτι περιστάλησαν πολλαὶ καταχρήσεις ἐξ ἐκείνων, αἵτινες ἦσαν συνηθέσταται εἰς τὸ τότε ἐπικρατοῦν φορολογικὸν σύστημα.

Ὁ Βασίλειος ἐβελτίωσεν ὡσαύτως τὸ προσωπικὸν τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, διορίσας εἰς τὰς ὑπηρεσίας ταύτας ἀνθρώπους πεπαιδευμένους ἅμα καὶ χρηστοὺς, ἐπιτηρῶν ἀδιακόπως τὰς πράξεις αὐτῶν, καὶ ἀπαιτῶνιδίως νὰ προστατεύωνται οἱ πένητες κατὰ τῆς πίεσεως τῶν ἰσχυρῶν· ὥστε, «ἰσονομία πᾶσα καὶ δικαιοσύνη ὥσπερ ἀπὸ τινος ὑπερορίου φυγῆς ἐδόκει κατιέναι πρὸς τὸν βίον καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἐμπολιτεῦσθαι.» Δὲν ἀξιούμεν τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ἐπανῆλθε τότε ὁ χρυσοῦς αἰὼν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀκολασίαν καὶ ἀναρχίαν τὴν ἐπὶ Μιχαήλ Γ' ἐκ συστήματος ἐπικρατήσασαν, ἦτο φυσικώτατον οἱ ἄνθρωποι νὰ μακαρίζωσιν ἑαυτοὺς βλέποντες τὴν νέαν κυβέρνησιν ἀγωνιζομένην τοῦλάχιστον, ἂν ὄχι κατορθοῦσαν πάντοτε, νὰ ἐφαρμόσῃ ἐξ ἴσου τὸν νόμον εἰς πᾶν τὸ ὑπήκοον. Καὶ ἔπειτα τὰ ἄχρι τοῦδε σωζόμενα καὶ ἐν μέρει ἰσχύοντα παρ' ἡμῖν ἔτι νομοθετικὰ τοῦ Βασιλείου ἔργα μαρτυροῦσιν ὅσον ἐνδελεχῶς ἐπεμελήθη τὴν ρύθμισιν τοῦ κλάδου τούτου τῆς κυβερνήσεως. Ναὶ μὲν ἐν τῇ ἀντιδράσει ἣτις ἐπῆλθε τότε κατὰ τῆς μεταρρυθμίσεως κατηργήθησαν πολλοὶ αὐτῆς ἀστικοὶ, γεωργικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, οἵτινες ἠδύναντο ἴσως νὰ διατηρηθῶσιν, ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ

νά ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἐκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνῃ ἢ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξάλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὴν ἐκδοσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον καταστήσει ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ Ἐκλογὴ τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁσπδήποτε σωτηρίου καὶ καινοτομίας καὶ ἂν εἰσήγαγεν ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπίτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρώσῃ καθ' ὅλα τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὁθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχουσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκείνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐννόμων σχέσεων. Πλὴν τούτου ἡ Ἐκλογὴ διὰ τὸ ἐπίτομον δὲν ἠδυνήθη οὔτε ῥητῶς νὰ καταργήσῃ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντας ὀρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διαλύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μεταξύ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν κατόπιν ἐπιγενομένων τροποποιήσεων. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει τοῦ δικαίου προήχθη ὁπωςοῦν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ὅσας ἔγραψαν ἔκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογία κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλαχοῦ τὸν νόμον καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ κείμενα τῶν ἰουστινιανείων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν ἰουστινιανείον νομοθεσίαν, τὰς χρησίμους εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἔνεστι πλήρη ἐλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διαλύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκείναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπληρῶν αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους. Δύο δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν τῷ μεταξύ τοῦ ἔτους 870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη *Πρόχειρος νόμος*, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπίτομὴ τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περι-

λάμβανε δὲ καὶ τινα ἐκ τῆς Ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἧτις ῥητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὀρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη *Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων*. Μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς ἀνακαθάρσεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἐκδοσις τοῦ Προχείρου, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος *Ἐπαγωγὴ τῶν νόμων*. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡς αὐτὸς καὶ αὐτὴν τὴν Ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων. Ἐπραξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθανε, διαίρσας τὴν δευτέραν ταύτην ἐκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασιλικά*.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέησε νὰ διαπράξῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε καταστήσει εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἴνα δώσωμεν ἔννοιάν τινα τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρβέα διάδοχος, εἶχε προέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε νὰ ἀπαντήσῃ· «εἴπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόστηθι τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἰδὲ μὴ, σκοπεύομεν ὅλως ἵνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύο δὲ ἔτη πρότερον οἱ Ῥῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιβαίνοντες τρεχαντηρίων, ἠπειλήσαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι εἶχον ἐλαττωθῆ, διότι τὰ δημόσια χρήματα ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἶδομεν ποῦ καὶ πῶς κατηστυεύοντο ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. Ὅσακις δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν πολεμίων στρατόν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρεῖαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅλως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρὸν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἴδωσι. Δὲν ἤξευρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιω-

νά ὁμολογήσωμεν ὅτι τὴν ἐκδόσιν τῆς νέας νομοθεσίας δὲν προεκάλεσε μόνῃ ἢ ἐπιθυμία τοῦ νὰ ἐξαλειφθῶσιν οἱ νεωτερισμοὶ τῆς προηγουμένης περιόδου. Τὴν ἐκδόσιν τῆς νέας νομοθεσίας εἶχον καταστήσει ἀπαραίτητον σπουδαιότατοι λόγοι. Ἡ Ἐκλογή τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ὁσπδήποτε σωτηρίου καὶ ἀναισθητοῦ καὶ ἂν εἰσήγαγεν ὡς πρὸς πολλὰ ζητήματα τοῦ ἀστικοῦ δικαίου, ἦτο ἔργον ἐπιτομον καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπιτήδειον νὰ ἀναπληρωθῇ καθ' ὅλα τὰς συλλογὰς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὡς πρὸς τὰ μέρη αὐτῶν ὅσα δὲν ἐτροπολογήθησαν. Ὁθεν δικασταὶ καὶ νομοδιδάσκαλοι ἠναγκάζοντο πάλιν νὰ ἀνατρέχουσιν εἰς τὰς συλλογὰς ἐκεῖνας πρὸς ῥύθμισιν τῶν ἐνόμων σχέσεων. Πλὴν τούτου ἡ Ἐκλογή διὰ τὸ ἐπιτομον δὲν ἠδυνήθη οὔτε ῥητῶς νὰ καταργηθῇ τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντας ὀρισμοὺς τοῦ δικαίου, οὔτε νὰ διαλύσῃ τὰς ἀντιφάσεις ὅσαι προέκυψαν μεταξὺ τῶν συλλογῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ τῶν κατόπιν ἐπιγενομένων τροποποιήσεων. Τελευταῖον καὶ ἡ ἐπιστήμη ἐν γένει τοῦ δικαίου προήχθη ὁπωςοῦν διὰ τῶν ἐρμηνειῶν ὅσας ἔγραψαν ἔκτοτε πολλοὶ νομοδιδάσκαλοι εἰς γλῶσσαν ἐλληνικὴν, ἡ δὲ νομικὴ αὕτη φιλολογία κατήντησε νὰ ἐξωθήσῃ πολλαχοῦ τὸν νόμον καὶ νὰ λάβῃ τὴν θέσιν αὐτοῦ τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ τὰ κείμενα τῶν Ἰουστινιανείων συλλογῶν, ὄντα λατινιστὶ γεγραμμένα, ἀπέβησαν εἰς τοὺς πολλοὺς ἀκατάληπτα. Ἐν ἄλλαις λέξεσι περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἐπεκράτησε μεγάλη τις ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σύγχυσις, ἀνάλογος τῆς ἀνωμαλίας ἣν ἐζήτησε νὰ θεραπεύσῃ διὰ τῶν συλλογῶν αὐτοῦ ὁ Ἰουστινιανὸς πρὸ 300 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Τούτου λοιπὸν τὸ παράδειγμα μιμούμενος ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἐπεχείρησε νὰ συλλέξῃ ἐκ τῶν νομικῶν συγγραφῶν ὅσαι ἐξεδόθησαν μετὰ τὴν Ἰουστινιανείον νομοθεσίαν, τὰς χρησίμους εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν νομικῶν σχέσεων καὶ νὰ συναρμολογήσῃ οὕτω ὅσον ἐνεστί πλήρη ἐλληνιστὶ συντεταγμένον κώδικα τοῦ ἰσχύοντος δικαίου, διαλύων τὰς ὑπαρχούσας ἐν ταῖς συγγραφαῖς ἐκεῖναις ἀντιφάσεις, ἀφαιρῶν τὰ ἀπρηχαιωμένα αὐτῶν μέρη, καὶ προσθέτων τοὺς μετὰ τὸν Ἰουστινιανὸν ἐκδοθέντας εὐαρίθμους νόμους. Δύο δὲ ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο ἔργα· τὸ πρῶτον δημοσιευθὲν ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ ἔτους 870 καὶ τοῦ ἔτους 878, ὠνομάσθη *Πρόχειρος νόμος*, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος δηλοῦται, ἐπιτομὴ τῶν οὐσιωδεστέρων διατάξεων τῶν Εἰσηγήσεων, τοῦ Πανδέκτου, τοῦ Κώδικος καὶ τῶν νεαρῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ, περι-

λάμβανε δὲ καὶ τινα ἐκ τῆς Ἐκλογῆς τοῦ Λέοντος καὶ τοῦ Κωνσταντίνου, ἧτις ῥητῶς κατηργήθη διὰ τοῦ προχείρου τούτου νόμου. Τὸ δὲ ἕτερον ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐδημοσιεύθη ἐν ἔτει 884, ἦτο ἐν πλάτει γενομένη συλλογὴ καὶ κατάταξις τῶν ἐν ἰσχύϊ ὀρισμῶν τοῦ δικαίου, συνέκειτο ἐκ βιβλίων 40, καὶ ὠνομάσθη *Ἀνακάθαρσις τῶν νόμων*. Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἀνακαθάψεως ἐγένετο ἐν ἔτει 885 δευτέρα ἔκδοσις τοῦ *Προχείρου*, ἐπιδιορθωθέντος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγαλητέρας ἐκείνης συλλογῆς καὶ μετονομασθέντος *Ἐπαραγωγὴ τῶν νόμων*. Βραδύτερον πάλιν ὁ τοῦ Βασιλείου υἱὸς καὶ διάδοχος Λέων ἐκρινεν ἀναγκαῖον νὰ ἐκδώσῃ τὸ δεύτερον ὡς αὐτὸς καὶ αὐτὴν τὴν *Ἀνακάθαρσιν τῶν παλαιῶν νόμων*. Ἐπραξε δὲ τοῦτο 4 ἢ 5 ἔτη πρὸ τοῦ 917, ὅτε ἀπέθανε, διαίρσας τὴν δευτέραν ταύτην ἔκδοσιν εἰς 60 βιβλία, καὶ ὀνομάσας αὐτὴν *Βασιλικά*.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγένοντο διὰ χρόνου μακροῦ· τὴν δὲ τοῦ στρατοῦ ἀναδιοργάνωσιν ἐδέετο νὰ διαπράξῃ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ κράτος ἐπιέζετο πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ποικίλων, ἡ δὲ πεζικὴ καὶ ναυτικὴ αὐτοῦ δύναμις εἶχε καταντήσει εἰς δεινὴν παραλυσίαν. Ἴνα δώσωμεν ἐννοιάν τινα τῆς ἀθλιότητος εἰς ἣν εἶχον περιέλθει κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα δύο γεγονότα. Τῷ 867 ὁ ἡγεμὼν τῶν παυλιανιτῶν Χρυσόχειρ, ὁ τοῦ Καρβέα διάδοχος, εἶχε προέλθει μέχρι Νικομηδείας καὶ Ἐφέσου, καὶ λαβὼν παρὰ Βασιλείου προτάσεις περὶ εἰρήνης ἐτόλμησε νὰ ἀπαντήσῃ· «εἴπερ ἐθέλοις, ὦ βασιλεῦ, μεθ' ἡμῶν εἰρήνην ἐπιτελέσαι, ἀπόστηθι τῆς κατ' ἀνατολὴν ἐξουσίας σου, τῆς δὲ πρὸς δύσιν ἀντέχου, καὶ εἰρηνεύομεν μετὰ σοῦ. Εἰδὲ μὴ, σκοπεύομεν ὅπως ἴνα σὲ καὶ τῆς βασιλείας ἐξοστρακίσωμεν.» Δύο δὲ ἔτη πρότερον οἱ Ῥῶσοι, ἐπὶ 200 μόνον ἐπιβαίνοντες τρεχαντηρίων, ἠπέιλησαν καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν. Οἱ στρατιωτικοὶ κατάλογοι εἶχον ἐλαττωθῆ, διότι τὰ δημόσια χρήματα ἀντὶ νὰ δαπανῶνται εἰς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ, εἶδομεν ποῦ καὶ πῶς κατηστυεύοντο ἐπὶ Μιχαὴλ Γ'. Ὅσακις δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ μὴ ἐκπέμψῃ κατὰ τῶν πολεμίων στρατόν τινα, ἐνόμιζεν ὅτι θεραπεύει τὴν χρεῖαν ταύτην διὰ συρφετοῦ ἀνθρώπων, ἐκ τοῦ προχείρου ἀθροισθέντων καὶ ὅπως ἀνασκήτων, οἵτινες φυσικῶς τῷ λόγῳ διελύοντο ἅμα ἀπαντήσαντες τὸν ἐχθρὸν, ἢ καὶ πρὶν τὸν ἴδωσι. Δὲν ἤξευρομεν ἂν ὁ Βασίλειος διέταξέ τι περὶ ἀποκαταστάσεως τῶν στρατιω-

τοτοπίων. Αἱ περὶ τούτου σωζόμεναι νεαραὶ ἄρχονται ἀπὸ τοῦ ἐγγόνου αὐτοῦ, Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπεχείρησε μεγάλην νεοσυλλεξίαν καὶ ὅτι οἱ νέοι οὗτοι στρατιῶται ἐγυμνάσθησαν διὰ μελέτης τακτικῆς καὶ πόνων ἐνδεδεχῶν περὶ πάσας τὰς ἀσκήσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ ἐθίσθησαν εἰς τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν εὐπείθειαν. Ταῦτα λέγει ὁ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γράφας τὴν συνέχειαν τοῦ Θεοφάνους, προσθέτων ἀφελῶς ἀλλὰ ὀρθῶς ὅτι ἐὰν «οὐδὲ τῶν βαναύσων καὶ χυδαίων τεχνῶν οὐδεμίαν ἐστὶν εἰδέναι πρὸ τοῦ μαθεῖν,» βεβαίως δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον τῷ βουλομένῳ νὰ φαντάζεται ὅτι γνωρίζει τὴν πολεμικὴν ἐπιστήμην ἢ τέχνην δίχα μαθήσεως καὶ ἰκανῆς ἐμπειρίας. Οὐδὲ εἰς τὴν ἄσκησιν τοῦ νεοσυλλέκτου στρατοῦ ἠρκέσθη ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνέμιξε τὰ νέα ταῦτα τάγματα μετὰ τῶν ὀλίγων σωζομένων παλαιμάχων, καὶ τὸ σπουδαιότερον ἐπέστησεν ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ ἐπιτηδεύουσιν ἐπήρκει θαψιλῶς εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, ἐβράβευε τοὺς ἀριστεύοντας, ἐτιμῶρει τοὺς ῥαθυμοῦντας, καὶ ἐν γένει παρεσκεύασε τὴν στρατιωτικὴν ἐκείνην ἀναδιοργάνωσιν, ἣτις ἔμελλεν ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας νὰ σώσῃ καὶ νὰ κλείσῃ τὸ κράτος. Τὴν δὲ βελτίωσιν τῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἐπέτρεψεν, ὡς φαίνεται, εἰς τὸν στρατηγὸν τῶν πλωϊμῶν Νικήταν Ὀρύφαν, περιφανῆ θαλάσσιον ἥρωα τῶν χρόνων ἐκείνων. Ὁ Ὀρύφας ἦτο ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ πρὸ καιροῦ καὶ μηδὲν μὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ γενναῖον ἐπὶ τῆς ἀθλίᾳς κυβερνήσεως τοῦ Βάρδα καὶ τοῦ Μιχαήλ Γ', ἀλλ' οὐδὲν ἦτον διετέλει πιστὸς πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον βασιλέα ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε κατ' ἀρχὰς ἠθέλησε νὰ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον αὐτοῦ· μετ' ὀλίγον ὅμως συνεβίβασθη πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ ἔλαβεν ἐπὶ τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως ἀφορμὰς ποικίλας νὰ καταδείξῃ τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ προτερήματα.

Τῷ ὄντι εὐθύς ὡς ἐμονάρχησεν ὁ Βασίλειος ἀπεδείχθη ὁποῖον ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους ὡσάκις ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ ἀνδρὸς ἡξεύροντος νὰ ὠφελῆθῃ ἀπὸ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ τῶν δυνάμεων. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μεταξὺ Θωμᾶ καὶ Μιχαήλ Τραυλοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀπέβαλον τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέων οἱ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Δαλματίας Ζουπάνοι καὶ αὐταὶ αἱ παράλιαί τῆς χώρας ἐκείνης πόλεις (σελ. 660 τοῦ τρίτου τόμου)· ἀλλὰ ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ Βασιλείου μοναρχίας 867—870, αἵ τε πόλεις αὐταὶ καὶ αἱ περὶ αὐτὰς

σλαυϊκαὶ φυλαί, πιεσθεῖσαι ὑπὸ μωαμεθανικοῦ στόλου ἐζήτησαν παρὰ Βασιλείου ἐπικουρίαν καὶ ὑπέσχοντο νὰ ὑποταχθῶσιν αὐθις εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ ἤρπασε τὴν εὐκαιρίαν καὶ παρασκευάσας ἄμέσως στόλον 100 πλοίων ἐπέμφεν αὐτόν ὑπὸ τὸν Νικήταν Ὁροῦφαν. Ἄμα δὲ ἐπλησίασεν ἡ δύναμις αὕτη, οἱ σαρακηνοὶ λύσαντες τὴν πολιορκίαν τοῦ Ῥαουσίου ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἡ ἐντύπωσις τὴν ὁποίαν ἐπροξένει εἰς τοὺς συγχρόνους ἢ δραστηριότης τοῦ ναυάρχου τούτου εἰκονίζεται καλῶς ὑπὸ τοῦ χρονογράφου λέγοντος «ὡςπερ τινὰ πρηστήριον κεραυνὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκπέμπει» ὁ Βασίλειος τὸν Ὁροῦφαν. Καὶ ἐπειδὴ οἱ σαρακηνοὶ ἀποπλεύσαντες ἐκ Ῥαουσίου ἐπέπεσον κατὰ τῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας, ἐκυρίευσαν τὴν Βᾶριν, καὶ ἐξ αὐτῆς ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Βασίλειος διέταξε τὸν Ὁροῦφαν νὰ ἀπαλλάξῃ καὶ τὴν χερσόνησον ἐκείνην ἀπὸ ταύτης τῆς συμφορᾶς, ἄμα ἤθελε ῥυθμίσει τὰ κατὰ τὴν Δαλματίαν πράγματα. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τοῦ τε πάπα τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως Λουδοβίκου Β'. Τὸν πάπαν εἶχεν ἐξευμένισαι διὰ τῆς τοῦ Φωτίου ἐξορίας· πρὸς δὲ τὸν Λουδοβίκον Β', εἰ καὶ τροπολογήσας τὰς ἐπ' ἐσχάτων συνομολογηθείσας σχέσεις (σελ. 744 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) διετελεῖ πάντοτε φιλικῶς διακείμενος. Ἐπειτα εἰς οὐδέτερον τῶν δυναστῶν τούτων τῆς δύσεως συνέφερον ἡ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ παγίωσις τῆς τῶν σαρακηνῶν ἀρχῆς. Ὅθεν τῇ συμπράξει αὐτῶν ὁ ναύαρχος Ὁροῦφας ἀνέκτησε τὴν Βᾶριν καὶ καθυπέταξεν αὐθις τὸ πλεῖστον τῆς κάτω Ἰταλίας, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς μέρους καταληφθέντος ὑπὸ Λουδοβίκου Β'. «Καὶ ἡ μὲν πρώτη κατὰ τὴν ἐσπέραν στρατεία τῷ βασιλεῖ τοιοῦτον πέρας ἐδέξατο, καὶ τοῖς ἐντεῦθεν λαφύροις καὶ τῇ δόξῃ κατεκοσμήθη ἡ βασιλεύουσα,» λέγει ὁ χρονογράφος. Ἄλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, θέλομεν διαλάβει ὀλίγα τινὰ περὶ τῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθον ἔκτοτε πρὸς τὸ κράτος αἱ τε κατὰ τὴν Δαλματίαν καὶ αἱ ἄλλαι σλαυϊκαὶ φυλαί.

Πρὸ πάντων ἐστάλησαν εἰς Δαλματίαν ἱερεῖς ἐπιτετραμμένοι νὰ μεταδώσωσι τὸ ἅγιον βάπτισμα εἰς τὰς σλαυϊκὰς τῆς χώρας ἐκείνης φυλάς, ὧν αἱ πλεῖσται εἶχον ἀποβάλει πρὸ 50 ἐνιαυτῶν μετὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ κράτους καὶ τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα. Ἀφοῦ δὲ αὐθις ἐβαπτίσθησαν, αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τὸ κράτος ἐρρυθμίσθησαν ὡς ἐξῆς. Αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ ἀνεγνώρισαν μὲν τὴν ὑπερτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἣν ἐξεπροσώπει ὁ παρ' αὐταῖς ἐδρεύων στρατηγός

Δαλματίας, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς οὗτος διώριζε τοὺς κατ' ἰδίαν ἄρχοντας ἐκάστης φυλῆς ἐκ τῶν ὁμογενῶν αὐτῆς, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς γενεᾶς ἐκείνης ἣτις εἶχεν ἀνέκαθεν τὸ προνόμιον τοῦ κυβερνᾶν τὴν φυλὴν ταύτην. Πλὴν τούτου αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν νὰ τε-
 λῶσι φόρον τινὰ, καὶ νὰ στρατεύωσι προσκαλούμενοι ὑπὸ τοῦ βασι-
 λέως, ἀλλὰ τὴν μὲν ὑποχρέωσιν τῆς στρατεύσεως ἐξεπλήρουν, τὸν δὲ
 φόρον ἐλάχιστον ὄντα, εἶναι ἄδηλον ἢν κατέβαλλον τακτικῶς. Καὶ
 ἂν τὸν κατέβαλλον δὲ, ἢ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια τοῦ κράτους δὲν ἦτο
 σπουδαία, διότι ἀντὶ τοῦ φόρου ἐκείνου κατέστησαν ὑποτελεῖς εἰς τὰς
 σλαυικὰς φυλάς αἱ ἑλληνικαὶ τῆς Δαλματίας πόλεις. Τὸ Ἀσπάλαθον
 ἐπλήρωνεν εἰς τοὺς σλαύους τούτους 200 χρυσᾶ κατ' ἔτος, τὸ Τρα-
 γύριον, ἢ ὅπως ἐλέγετο τότε Τετραγκούριον, 100, ἢ Διόδωρα 110, ἢ
 Ὀψαρα καὶ Ἀρβη καὶ Βέκλα, ἀνὰ 100 ἐκτὸς αὐτουσίων τινῶν προϊ-
 ὄντων. Αὐτὸ τὸ Ῥαούσιον ἐτέλει εἰς μὲν τὸν ἄρχοντα Ζαχλουμίας 36
 χρυσᾶ, εἰς δὲ τὸν ἄρχοντα Τερβουνίας ἄλλα 36. Ὡστε ἡ τῆς Δαλ-
 ματίας ἀνάκτησις δι' ἄλλου σπουδαίου καὶ πραγματικοῦ δεσμοῦ δὲν
 συνῆψεν αὐτὴν μετὰ τοῦ Βυζαντίου, εἰμὴ διὰ τῆς ὀριστικῆς ὑπὸ τῶν
 αὐτόθι σλαυικῶν φυλῶν παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διὰ τῆς
 ὑποχρεώσεως, ἣν ἀνέλαβον αὐταὶ νὰ στρατεύωσιν ἐκ διαταγῆς τοῦ
 βασιλέως, ὑποχρεώσεως ἣν τῶντι ἐξεπλήρωσαν ἁμέσως, βοηθήσασαι
 τὸν ναύαρχον Ὀρούφαν εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ σαρακηνῶν ἐκ-
 στρατείαν αὐτοῦ. Τὴν ὑπὸ τῶν σλαύων τῆς Δαλματίας παραδοχὴν
 τοῦ χριστιανισμοῦ παρηκολούθησε μετ' ὀλίγον ἢ διάδοσις αὐτοῦ εἰς
 ὅλας τὰς γείτονας σλαυικὰς χώρας, τὴν ἄνω Μοισίαν ἢ Σερβίαν καὶ
 τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Δακίαν. Τὸ δὲ κίνημα τοῦτο συνδέεται προδή-
 λως μετὰ τῆς πρό τινων τότε ἐνιαυτῶν διενεργηθείσης παραδοχῆς τοῦ
 χριστιανισμοῦ ὑπὸ τῶν βουλγάρων. Διότι ἐν γένει τὸ σύστημα τῆς βα-
 σιλείας ἐκείνης ἦτο νὰ ἐκχριστιανίσῃ ὅσον ἔνεστιν ἀπάσας τὰς γείτο-
 νας φυλάς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡσχολεῖτο ἔτι ἐπιμελέστερον εἰς τὸ νὰ
 διαπράξῃ τὸ θεάρεστον ἅμα καὶ πολιτικώτατον τοῦτο ἔργον ὡς πρὸς
 τὰς φυλάς ἐκεῖνας, ὅσαι ἐντὸς τοῦ κράτους δὲν εἶχον εἰσέτι ἀσπασθῆ
 τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα ἀξιομνημόνευ-
 τον δι' ἡμᾶς εἶναι, ὅτι διὰ τῶν φροντίδων τοῦ Βασιλείου ἐδέχθησαν
 κατὰ πρῶτον τὸ ἅγιον βάπτισμα οἱ τῆς Λακωνικῆς κάτοικοι, οἵτινες
 μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τῆς 9
 ἑκατονταετηρίδος, εἶχον διατηρήσει τὴν ἀρχαίαν εἰδωλολατρείαν.

«Ἰστέον, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ὅτι οἱ τοῦ κάστρου Μαΐνης οἰκήτορες οὐκ εἰσὶν ἀπὸ τῆς γενεᾶς τῶν σλαύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παλαιότερων Ῥωμαίων, οἳ καὶ μέχρι τοῦ νῦν παρὰ τῶν ἐντοπίων Ἕλληνες προσαγορεύονται, διὰ τὸ ἐν τοῖς προπαλαιοῖς χρόνοις εἰδωλόλατρες εἶναι καὶ προσκνητὰς τῶν εἰδώλων κατὰ τοὺς παλαιούς Ἕλληνας, οἵτινες ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ αἰοδίου Βασιλείου βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγονάσιν. Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ οἰκοῦσιν ἐστὶν ἄνυδρος καὶ ἀπρόσοδος, ἐλαιοφόρος δὲ, ὅθεν καὶ τὴν παραμυθίαν ἔχουσι.» Τὸ χωρίον τοῦτο μαρτυρεῖ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν τῶν κατοίκων τῆς Λακωνικῆς, ἃν καὶ ὁ Χόμφ υποδεικνύει ὅτι ἀνemίχθη μετὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν, σλαυικὸν αἷμα· διότι ἀπαντῶνται εἰς τὴν Μάνην πολλὰ σλαυικὰ τόπων ὀνόματα.

Ἐνῶ δὲ ὁ Βασίλειος διέδιδεν οὕτω τὸν χριστιανισμόν ἐν τῇ δύσει, συγχρόνως κατέλυε τὸ ἐν Ἀσίᾳ κράτος τῶν παυλιανιτῶν, περὶ ὧν ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ τέλει τοῦ τρίτου τόμου, καὶ ἐταπείνωνε τοὺς συμμάχους τούτων ἄραβας, ἀπὸ τοῦ 871—873, ὅτε ὁ στρατηγὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος, κατατροπώσας τοὺς παυλιανίτας καὶ φονεύσας τὸν διάδοχον τοῦ Καρβέα ἀρχηγὸν αὐτῶν Χρυσόχειρα, ἐγένετο κύριος τῆς Τεφρικῆς. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν πολλοὶ παυλιανῖται ὑπερασπιζόντες τὴν θρησκείαν αὐτῶν καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῇ συνδρομῇ τῶν ἀράβων, ὅτε μὲν περὶ τὰ ὄρη, ὅτε δὲ κατὰ τὰ ἀνατολικὰ σύνορα, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Χρυσόχειρος ἀπέβαλον τὴν προτέραν πολιτικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ δὲ τῶν ἐν Ἀσίᾳ ἀράβων ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος τῷ 880 καὶ ἄλλην ἐξστρατείαν, καθ' ἣν ἐπήνεγκεν εἰς αὐτοὺς βαρείας πληγὰς, ἃν καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ κατισχύσῃ ὀριστικῶς, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀπὸ Ταρσοῦ, ἀπὸ Κρήτης, καὶ ἀπὸ Ἀφρικῆς ἐγίνοντο ἀδιάκοποι ἀντιπερισπασμοὶ, ἐπιμόνως ἐπιτιθεμένων τῶν μωαμεθανικῶν στόλων κατὰ τῶν παραλίων καὶ τῶν νήσων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας.

Κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 880, ἐνῶ ὁ Βασίλειος διέτριβε περὶ Ἀδανα τῆς Κιλικίας τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ, ὁ ἐμίρης τῆς Ταρσοῦ Ἐσρμὰν ἐπῆλθε μετὰ 30 μεγίστων πλοίων ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐκαλοῦντο τότε κομβάρια, κατὰ τῆς ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδος. Ἄλλ' ὁ τότε στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος Οἰνιάτης, εἰσαγαγὼν εἰς τὸ φρούριον ἐκεῖνο ἰκανὴν ἐκ τοῦ θέματος φυλακὴν, καὶ δπλίσας τὰ τεῖχη διὰ τῶν προσηκόντων ἀμυντηρίων, ἀπέκρουσε τὴν ἐφοδὸν, καὶ ἐμπρήσας μὲν τινα

τῶν πλοίων, πολλοὺς δὲ φονεύσας τῶν πολεμίων, ἠνάγκασε τοὺς ἐπιλοίπους νὰ φύγωσι κακῶς ἔχοντες. Ἐπειτα τῷ 881 ὁ τῆς Κρήτης ἐμίρης Σαῖτ ὀπλίσας εἴκοσι καὶ ἑπτὰ κομβάρια καὶ ἔχων ἔτι πλείους ἄλλα μικρότερα πλοῖα καλούμενα τότε σακτούρας καὶ γαλέας, ἐξώρμησε κατὰ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους τολμήσας νὰ προελάσῃ καὶ μέχρι τῆς Προποντίδος. Τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης μετέσχε καὶ τις Ἕλληνας ὀνόματι Φώτιος, ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ἔμπειρος. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐκπλεύσας κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ὁ ναύαρχος Νικήτας Ὁρούφας τὰ μὲν εἴκοσι τῶν κρητικῶν σκαφῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, φονεύσας ἢ καταποντώσας τοὺς ἐπιβάτας αὐτῶν, τὰ δὲ λοιπὰ ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' οἱ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανοὶ δὲν κατεβλήθησαν ὑπὸ τῆς συμφορᾶς ταύτης, καὶ, ὡς φαίνεται, ἀμέσως μετὰ τὴν ἥτταν ὁ ναύαρχος αὐτῶν Φώτιος ἐτρέπη κατὰ τῶν παραλίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων. Ὁ Νικήτας Ὁρούφας, σταλείς αὐτῶν κατ' αὐτῶν, φθάνει εἰς Κεγχρεάς. Ἐκεῖ μαρθάνει ὅτι οἱ ἐχθροὶ διατρίβουσιν εἰς τὰ δυτικώτερα τῆς Πελοποννήσου μέρη λεηλατοῦντες τὰ περὶ Μεθώνην, καὶ Πάτρας καὶ Κόρινθον χωρία· ἀντὶ λοιπὸν νὰ ἀπολέσῃ τὸν χρόνον περιπλέων τὴν χερσόνησον, μεταβιβάζει ἐν μιᾷ νυκτὶ διὰ τοῦ ἰσθμοῦ τὰ πλοῖα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς μιᾶς θαλάσσης εἰς τὴν ἑτέραν καὶ ἐπιπεσὼν αἰφνιδίως κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὀλοσχερῶς αὐτοὺς συνέτριψε, φονεύσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Συγχρόνως ὅμως ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀφρικῆς εἶχεν ἐξορμήσει μετὰ 60 παμμεγέθων πλοίων, ὧν ἕκαστον περιελάμβανε 200 ἄνδρας, κατὰ τῆς Κεφαλληνίας, τῆς Ζακύνθου καὶ τῶν παρακειμένων παραλίων. Κατὰ τούτων ἐξαπεστάλη ὁ ναύαρχος Νάσαρ, ὅστις συνεκέντρωσε τὰς δυνάμεις αὐτοῦ εἰς Μεθώνην. Καὶ ἐλειποτάκτησαν μὲν ἐν τῷ λιμένι τούτῳ πολλοὶ τῶν ἐρετῶν αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ ναύαρχος δι' αὐστηρᾶς καὶ ἐπιτηδείας διαγωγῆς περιστείλας τὸ κακὸν τοῦτο, ἀναπληρώσας δὲ, διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννου Κρητικοῦ, τοὺς λειποτακτῆσαντας διὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ θέματος καὶ τῶν ἐν αὐτῷ Μαρδαίτων, ἐπέπεσεν ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν πολεμίων καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς περιφανῶς, καταπυρπολήσας πολλὰ τῶν μωαμεθανικῶν πλοίων.

Ἐκτοτε ἐθαλασσοκράτησαν οἱ ἡμέτεροι. Οἱ στόλοι αὐτῶν ἐπιπλέοντες κατὰ τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας, τῆς Ἰπποκράτους ἐν τῷ μεταξύ οἱ σαρακηνοὶ εἶχον καταλάβει διάφορα μέρη

ἐκυρίευσαν πολλὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Καὶ ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν ἔφερον φορτίον ἐλαίου, τὸ εἶδος τοῦτο κατήντησε νὰ πωλῆται ἐν τῷ κράτει εἰς εὐτελεστάτην τιμὴν, ἀντὶ ὀβολοῦ δηλαδὴ ἡ λίτρα. Ὁ Νάσαρ ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον καὶ εἰς Πάνορμον προσεκλήσατο πολλὴν λείαν, καὶ τῇ συνδρομῇ πεζικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἤρχον τότε ὁ πρωτοβεστιάριος Προκόπιος καὶ ὁ Λέων Ἀποστύπτης, ἀνέκτησε τὸ πλεῖστον τῆς Καλαβρίας, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ πολλῶν λαφύρων, τυχῶν αὐτόθι εὐφροσύνου δεξιώσεως. Συνέπραξαν δὲ εἰς τὸ λαμπρὸν τοῦτο ἐπιχείρημα παρεκτός τοῦ Προκοπίου καὶ τοῦ Λέοντος, ὅ,τε Εὐπράξιος ὁ τῆς Σικελίας στρατηλάτης, καὶ ὁ Κεφαλληνίας Μουσουλίκης, καὶ ὁ Δυρραχίου Ῥαβδούχος, καὶ ὁ Πελοποννήσου Οἰνιάτης. Ἐν Σικελίᾳ ἐκτίσθη εἰς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος νέα πόλις, ἣτις ὠνομάσθη Βασιλεόπολις, καὶ εἶναι ἴσως ἡ σημερινὴ Πολίτση. Δυστυχῶς μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Νάσαρ διεφώνησαν πρὸς ἀλλήλους ὁ Λέων καὶ ὁ Προκόπιος· ὁ δεύτερος ἐφονεύθη, ὁ δὲ πρῶτος ἀνεκλήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως· οἱ διάδοχοι αὐτῶν ὑπῆρξαν ἀνάξιοι, ὥστε ἐπὶ τινα ἔτη ὑπερίσχυσαν πάλιν οἱ σαρακηνοὶ ἐν τῇ Σικελίᾳ καὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τελευταῖον ὅμως τῷ 885 ἀπεστάλη αὐτόθι στρατηγὸς ὁ περιφανὴς ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Φωκάδων, Νικηφόρος ὁ Φωκάς, ὅστις πολλαχῶς περιέστειλε καὶ ἐταπείνωσε τοὺς πολεμίους. Εἰς δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα τοῦ Φωκά συνετέλεσαν οὐκ ὀλίγον τὰ τῶν παυλιανιτῶν τάγματα, τὰ ὁποῖα, ἀγόμενά ὑπὸ τοῦ Διακονίτση, πρῶην ὑποστρατήγου τοῦ Χρυσόχειρος, ἔδωκαν ἐνταῦθα νέα δείγματα τῆς τόλμης αὐτῶν καὶ τῆς δεξιότητος. Ἀφ' ἑτέρου ἀναφέρεται ἐπὶ Βασιλείου στρατηγὸς Κύπρου Σταυράκιος· ἀλλὰ συγχρόνως λέγεται, ὅτι οἱ Κύπριοι διετέλουν κατὰ τὰς συνθήκας ὑπὸ τε τὴν χριστιανικὴν καὶ τὴν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν, ἴσως ἐξ ἡμισείας, ὅπως ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Ῥινοτμήτου (σελ. 323 τοῦ τρίτου τόμου). Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα τῶν καταλόγων ὅσοι περὶ τῶν θεμάτων καὶ τῶν στρατηγῶν τοῦ κράτους συνετάχθησαν ἐπὶ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Βασιλείου, μνημονεύεται ἡ Κύπρος ὡς θέμα ἔχον ἴδιον στρατηγόν.

Ὅτε λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος τῇ 29 αὐγούστου 886, τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἂν δὲν εἶχεν ἀνακτήσει, παρεκτός ὀλίγων, τὰς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ἀφαιρεθείσας ἀπὸ αὐτοῦ χώρας, οὐ

μόνον ἄλλην τινὰ δὲν ἀπώλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως κατετρόπωσε τοὺς κυριωτάτους αὐτοῦ ἀντιπάλους, τοὺς μωαμεθανούς· ὡς προείπομεν, δὲν ἐγκατελείφθη ὅλως πᾶσα ἠθικὴ τοῦ κράτους μεταρρυθμισίς, ἢ δὲ ἀναδιοργάνωσις τῶν ὑφισταμένων αὐτοῦ πόρων καὶ δυνάμεων ὑπῆρξε τοιαύτη, ὥστε συντηρουμένη καὶ ἀναπτυσσομένη ἐφεξῆς, πολλὴν ἐπηγγέλλετο ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ἐπίδοσιν. Ὁ σάλος δ' ἐπὶ μακρὸν χρόνον παραχθεὶς ἐκ τοῦ ἀποτόμου ἀνταγωνισμοῦ τῶν μεταρρυθμιστῶν καὶ τῶν ἀντιμεταρρυθμιστῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου τοσοῦτον εἶχον ὠφελήθη οἱ ἐξωτερικοὶ ἐχθροί, κατηνύσθη ἤδη κατ' ὀλίγον. Ναὶ μὲν κατ' ἀρχὰς διὰ τοῦ θριάμβου τῶν περὶ τὸν Ἰγνάτιον δυσηρεστήθησαν οἱ περὶ τὸν Φώτιον· ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἀπετέλουν ἐλαχίστην μειονοψηφίαν, ὁ Φώτιος, ὡς θέλομεν ἶδει ὅταν ἐκτενέστερον ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέρος, ἐνόησε τὴν ἀνάγκην οὐχὶ νὰ ἀντιπολιτευθῆ εἰς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ νὰ συμβιβασθῆ πρὸς αὐτόν, ὥστε, ἀποθανόντος τοῦ Ἰγνατίου περὶ τὰ τέλη τοῦ 877, ἀνεκλήθη εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ὁ Φώτιος καὶ συνέπραξεν ἔκτοτε μετὰ τοῦ βασιλέως, ὅσον ἐνδέχεται, εἰς τὴν τῶν πνευμάτων εἰρηνοποίησιν. Οἰκονομία καὶ τάξις εἰσῆχθησαν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων. Ὁ στρατός ηὔξησεν, ἠσκήθη καὶ ἐτάχθη ὑπὸ ἐπιτηδεύουσ ἡγεμόνας. Ἡ περιστολὴ τῶν καταχρήσεων τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης ἀφ' ἐνὸς ἐπολλαπλασίασαν τοὺς πόρους τοῦ κράτους, καὶ ἀφ' ἑτέρου περιεποίησαν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτοῦ τὸ κυριώτατον ἀγαθὸν τὸ ὁποῖον δικαιούται πᾶν ἔθνος νὰ ἀπαιτήσῃ ἀπὸ τῆς κυβερνήσεώς του, τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀσφάλειαν. Ἡ νομοθεσία, ἂν κατήργησε τὰς εὐγενεῖς ἀρχὰς τῆς Ἐκλογῆς καὶ τῶν ἄλλων νόμων τῆς μεταρρυθμίσεως, ἐξετέθη ὁμως ἐπὶ τὸ μεθοδικώτερον καὶ εἰς γλῶσσαν προσιτὴν εἰς τὸ ὑπῆκοον. Ὅταν δὲ παραβάλωμεν τὴν νέαν ταύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν πρὸς τὴν δεινὴν τῶν πνευμάτων ταραχὴν ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τῶν τελευταίων μάλιστα βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ πρὸς τὴν φοβερὰν ἀκολασίαν ἣτις ἐμίανε τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἐπὶ Μιχαὴλ Γ', θέλομεν ἐννοήσαι τὴν εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἣν κατέλιπεν ἡ μνήμη τοῦ Βασιλείου ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ὅ,τι εἶπομεν πρὶν ἢ ἐκθέσωμεν τὰς πράξεις αὐτοῦ, τοῦτο λέγομεν καὶ ἀφοῦ τὰς ἐξεθέσαμεν. Ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶχε τὴν μεγαλοφυΐαν δι' ἧς λαμπρύνονται τὰ κράτη, ἀλλ' εἶχε τὸν πρακτι-

κὸν καὶ συνετὸν νοῦν, δι' οὗ σῶζονται καὶ συντηροῦνται. Ἦξευρε πιθανώτατα ὅτι οἱ νόμοι τῆς μεταρρυθμίσεως ἦσαν ἀγαθώτεροι τῶν καθεστῶτων νόμων, ἀλλὰ πεισθεὶς ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τοὺς ἀποδέχεται κατήργησε μὲν αὐτούς ἐπισήμως, ἐπολιτεύθη δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῶν, ἂν ὄχι κατὰ τὸ γράμμα. Ἦξευρε βεβαίως ὅτι ὁ Φώτιος ἦτο ἀνώτερος τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ δὲν ἐδίστασε νὰ τὸν ἀπομακρύνῃ; διότι ἐπίσθη ὅτι τὸ μέγα κοινὸν δὲν τὸν ἠθέλεν. Ἐστρατήγησε σπανίως καὶ ἔτι σπανιώτερον ἐπιτυχῶς, ἀλλ' ἤξευρε νὰ ἐκλέγῃ τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ἀνετίθετο ἡ ἡγεμονία τῆς τε πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως. Δὲν ἐκτίμησε ποτὲ πολλὴν παιδείαν, ἀλλ' ἐξετίμησε τὰ ἀγαθὰ αὐτῆς. Ἀμα ἐνόησεν ὅτι εἰμπορεῖ ν' ἀνακαλέσῃ τὸν Φώτιον ἀκινδύνως, τὸν ἀνεκάλεσε, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ν' ἀνοιξῆ μὲν ἐν τῇ Μαγναύρᾳ σχολὴν ἐν ἣ συνέρρεον πλεῖστοι ἀκροαταὶ, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὴν ἀνατροφὴν καὶ ἐκπαίδευσιν ὄλων αὐτοῦ τῶν υἱῶν, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου καὶ Στεφάνου. Ἀλλὰ προήγαγε καὶ ἐπροστάτευσε ὡσαύτως ὁ Βασίλειος τὴν τέχνην ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ γερμανὸς Οὐγγερ, ὁ γράψας σπουδαιοτάτην περὶ τῆς ἐν τῷ μεσαιωνικῷ ἡμῶν κράτει ἀρχιτεκτονικῆς, γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς συγγραφὴν, παρατηρεῖ, ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἡ τέχνη οὐ μόνον δὲν ἀπέβαλε τὴν ἀρχαίαν λαμπρότητα, ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἔλαβεν ἀξιόλογον ἐπίδοσιν. Καὶ ἀναφέρονται μὲν ἔργα τινὰ αὐτοῦ κοινωφελῆ, οἷον νοσοκομεῖα, γηροκομεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γέφυραι· ὡς μᾶλλον ὅμως ὀνομαστά ἐπὶ λαμπρότητι καὶ κομψότητι λογίζονται ὑπὸ τοῦ χρονολογικοῦ ἢ μεγάλης προσθήκης ἢν κατεσκεύασεν εἰς τὰ βασιλεία, ἦτοι τὸ λεγόμενον καινούργιον, καὶ οἱ πολυάριθμοι ναοὶ οὓς ἠγειρεν ἢ ἐξ ὑπαρχῆς ἀνεκαίνισεν ἢ ἄλλως ἐπεσκεύασεν ἐν τε τῇ πρωτεύουσῃ καὶ εἰς τὰ περίεξ αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον ὑπῆρξε χρηστός καὶ εὐπρεπὴς ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν. Ὅπως δὴποτε καὶ ἂν συνεζεύχθη τὴν Εὐδοκίαν Ἰγγερίνην, καὶ ὅ,τι δὴποτε ἐφημίζετο περὶ τῶν δύο πρώτων αὐτῆς υἱῶν, διετέλεσε προσηλωμένος πρὸς αὐτήν, καὶ οὐδεμίαν ποτὲ ἀπεκάλυψεν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς γνησιότητος τῶν παίδων ἐκείνων. Διετέλεσε δὲ καὶ εὐλαβὴς καὶ ἔδωκε δείγματα ἀναμφισβητήτου εὐγνωμοσύνης πρὸς πάντας ὅσοι εὐηργέτησαν αὐτὸν ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς δυστυχίας του. Ταῦτα λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀναμάρτητος. Ὁ ἄνθρωπος τῆς ἐποχῆς του ἀναγκαίως ἔχει ἢ προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς. Ὁ Βασίλειος, ἐκδηλῶν τὴν εὐλάβειαν

αὐτοῦ ἰδίως διὰ τῆς κατασκευῆς τοσοῦτων ναῶν, συνεμερίζετο τὰς περὶ τούτου δοξασίας τῶν συγχρόνων του, οὐδὲ ἐνόει ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχεν ἤδη ἰκχνὰ τοιαῦτα τῆς κοινῆς λατρείας ἰδρύματα, καὶ ὅτι τὰ περισσεύματα τῆς ἔμφρονος αὐτοῦ οἰκονομικῆς διαχειρίσεως ἠδύναντο νὰ δαπανηθῶσιν εἰς ἀνάγκας τοῦ κράτους μᾶλλον κατεπειγούσας. Μετεῖχε δὲ καὶ τῆς τότε κοινῆς δεισιδαιμονίας, πιστεύων εἰς τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν μαγείαν καὶ προσηλωθεὶς τούτου ἕνεκεν εἰς τὸν γόητα Θεόδωρον Σανταβαρηνὸν, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς πολλὰς ἀδικίας καὶ πολλὰ ἀτοπήματα, ὡς θέλομεν ἶδει ὅταν ἐν τῷ τέλει τοῦ παρόντος βιβλίου πραγματευθῶμεν περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τῆς βασιλείας ταύτης μέρους. Ἐνὶ λόγῳ ὁ Βασίλειος διέπρεπε μὲν ἐπὶ πολλοῖς προτερήμασιν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνώτερος τῆς ἐποχῆς του, ὅπως πολλοὶ τῶν βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀπ' ἐναντίας ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν τῆς ἐποχῆς ταύτης ἄνθρωπος, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα νύδοκίμησεν ὅτι ἐπεχείρησε τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ κράτους ἐντὸς τῶν ὑφισταμένων δυνάμεων καὶ ἀδυναμιῶν, ἀγωνισθεὶς νὰ πράξῃ τὸ ἐφικτὸν καὶ ὄχι τὸ ἀνέφικτον.

Ἐκ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ πρεσβύτερος Κωνσταντῖνος εἶχε προαποθάνει, ὥστε ἡ βασιλεία περιῆλθε τῷ 886 εἰς τὸν δευτερότοκον Λέοντα. Ὁ νέος οὗτος, μαθητῆς γενόμενος τοῦ Φωτίου, ἔλαβε μὲν πᾶσαν τὴν παιδείαν τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ λάβωσι τότε οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ οὐδὲν ἐκληρονόμησε τῶν πρακτικῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ προτερημάτων. Ὅθεν ἐπωνομάσθη μὲν σοφὸς καὶ φιλόσοφος, ἀλλὰ ἀπέδειξε δι' ἅπαντος αὐτοῦ τοῦ βίου, τοῦ τε δημοσίου καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ, ὅτι ἡ φιλή παιδεία, ἡ περὶ τὰς λέξεις μόνον περιορισμένη καὶ γεγυμνωμένη πάσης θετικῆς ἀρετῆς, εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ, ἢ εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἐμφανεστέραν καὶ μᾶλλον ἀδικαιολόγητον τὴν κακίαν. Ἐξέδωκεν, ὡς εἶδομεν καὶ θέλομεν βραδύτερον ἶδει, νόμους σοφοῦς, ἀλλ' αὐτὸς πρῶτος παρεβίαζε τοὺς νόμους τούτους ζήσας ἐπανειλημμένως μὲν ἐν μοιχείᾳ, τελέσας δὲ τέταρτον καὶ πολλῶν σκανδάλων πρόξενον γενόμενον γάμον μετὰ τῆς Ζωῆς Καρβουνοψίνης, τῆς μητρὸς τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἐνῶ ἐποίει ἐπιγράμματα δι' ὧν ἐξύμνει τὸν διδάσκαλόν του Φώτιον, καθήρσεν αὐτὸν ἅμα βασιλεύσας, ἵνα ἀναβιδάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον, ἐκκαίδεκαέτη ὄντα. Ἐνῶ αἱ πόλεις

τοῦ κράτους κατεστρέφοντο ὑπὸ ποικίλων πολέμων, αὐτὸς ἔγραφε λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα· ἐνῶ τὰ πρὸ ποδῶν αὐτοῦ ἦσαν ἄθλια, αὐτὸς συνέτασσε χρησμούς περὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ ἐνῶ οἱ στρατοὶ αὐτοῦ κατετροποῦντο, αὐτὸς ἀντέγραφε τὰς περὶ τακτικῆς καὶ στρατηγίας συγγραφὰς τῶν ἀρχαίων. Καθὼς πολλάκις συμβαίνει, ὁ υἱὸς αὐτὸς τοῦ Βασιλείου ὑπῆρξε τὸ ἀντίθετον τοῦ πατρὸς του. Ὁ μὲν ἦτο ἀμαθής, ἀλλὰ πρακτικὸς ἄνθρωπος, ὁ δὲ λογιώτατος, ἀλλὰ παντελῶς ἄπρακτος. Ὅθεν, οὐδὲν ἄπορον ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης τὸ κράτος ὑπέστη συμφορὰς δεινὰς· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ παρεκτὸς τῶν Ἀράβων προσεβλήθη αὐθις τότε ὑπὸ τῶν Βουλγάρων.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὸ βουλγαρικὸν κράτος συνέκειτο ἐκ δύο τμημάτων ἴσων σχεδὸν τὴν ἑκτασιν. Τὸ πρῶτον τῶν τμημάτων τούτων ἦτο ἡ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις, συγκειμένη ἐξ ἡγεμονιῶν ὑποτελῶν τοῦ ἄρχοντος τῶν Βουλγάρων, περιελάμβανεν ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Οὐγγαρίαν μετὰ τοῦ Βανάτου, τὴν Βοϊεβοδίαν, τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὴν Ῥουμανίαν. Τὸ τμήμα τοῦτο τῆς Βουλγαρίας, κατοικούμενον ὑπὸ φυλῶν μαχίμων ἐν αἷς ἐπρώτεον οἱ Ἀβχαροὶ καὶ οἱ Βούλγαροι, ἐξησφάλιζε τὴν ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρίαν ἀπὸ νέων ἐκ τῆς ἄρκτου ἐπιδρομῶν, καὶ παρεῖχε συγχρόνως αὐτῇ ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων πολλοὺς καὶ γενναίους πολεμιστάς. Τὸ δὲ δεύτερον τμήμα τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ὅπερ ἀπετέλει καὶ τὸ κύριον τοῦ κράτους τούτου μέρος, ἦτο ἡ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖσα ἐντὸς τοῦ Ἰστρου Βουλγαρία, ἣτις περιελάμβανε τὰ μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου καὶ τὴν περὶ τὴν λίμνην τῆς Ἀχρίδος χώραν.

Οἱ Βούλγαροι ἦσαν μὲν φυλὴ φιννο-ουραλικὴ ἢ τουρανικὴ, ἀλλ' ἅμα ἐκυριάρχησαν μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου, ἤρχισαν, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, νὰ ὑποκύπτωσιν εἰς τὴν ἐπίδρασιν τῶν πρὸ καιροῦ αὐτόθι ἰδρυμένων σλαυικῶν φυλῶν, καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐντελῶς ἐξεσλαυίσθησαν. Ἡ ἀπορρόφησις αὕτη τῶν νικητῶν ὑπὸ τῶν νικηθέντων συνέβη διὰ πολλοὺς λόγους. Ἐν πρώτοις οἱ Βούλγαροι ἦσαν εὐάρημοι, καὶ τούτου ἕνεκεν ἠναγκάσθησαν νὰ προσλάβωσι τοὺς Σλαύους συνεργοὺς τῶν ἀδιχλείπτων ἀγώνων οὓς διεξήγαγον κατὰ τε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ ἄλλων πολεμίων. Τούτου δὲ γενομένου, ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι ἦσαν ἀσυγκρίτως βαρβαρώτεροι τῶν Σλαύων, φυσικῶ τῶ λόγῳ οἱ νικηθέντες μετέδωκαν εἰς τοὺς νικητὰς τὴν τε γλῶσσαν αὐ-

τῶν καὶ τοὺς ἄλλους θεσμούς. Ἡ συγχώνευσις αὕτη δὲν συνέβη εἰμὴ διὰ μακροῦ χρόνου καὶ μετὰ πολλοὺς ἐμφυλίους σπαραγμούς. Ἄλλ' ἤδη τῷ 811, ἧτοι 130 ἔτη ἀπὸ τῆς πρώτης κατακτήσεως, βλέπομεν τοὺς τῶν Σκλαβίνων ἄρχοντας παρακκαθημένους εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Κρούμμου καὶ συμπίνοντας μετ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ κρανίου τοῦ βασιλέως Νικηφόρου (σελ. 582 τοῦ τρίτου τόμου). Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ὁ πρέσβυς ὃν ὁ Κρούμμος ἐξαπέστειλε πρὸς τὸν βασιλέα φέρει τὸ προδήλως σλαυικὸν ὄνομα τοῦ Δαργαμηροῦ ἢ Δραγομήρ (σελ. 593 τοῦ αὐτοῦ τόμου). Ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ λαὸς ὁ ὑποκείμενος εἰς τὸν κύριον Βουλγαρίας ἐκαλεῖτο λαὸς τῶν Βουλγάρων καὶ Σκλάβων. Ἐπὶ πολὺν χρόνον διεκρίνετο ἡ γλῶσσα τῶν Βουλγάρων ἀπὸ τῆς τῶν Σλαύων, ὁ δὲ ἡγεμὼν προσηγορεῖτο βουλγαριστὶ Χαγᾶνος· ἀλλ' ἐπὶ τέλος κατίσχυσεν ὁ σλαυϊσμός. Ὁ ἡγεμὼν προσηγορεύθη σλαυιστὶ *Κνιαζ*· τὰ δὲ ὀνόματα τῶν ἡγεμόνων ἀπὸ τουρκικῶν (Ἀσπαρούχ, Κρούμμ, κτλ.) ἀπέβησαν ἢ σλαυικὰ (Βορίς, Βλαδιμίρ, κλπ.) ἢ χριστιανικὰ (Σαμουήλ, Συμεὼν, Πέτρος, κτλ.) Ὁ χριστιανισμὸς ἐκηρύχθη μὲν κατ' ἀρχὰς παρὰ τοῖς Βουλγάροις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀποστόλων, ἀλλὰ δὲν ἤκμασεν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Σλαύων ἀποστόλων τῶν ἐκ Μοραυίας διωχθέντων μαθητῶν τοῦ Μεθοδίου. Καὶ τότε κατηργήθησαν πολλὰ τῶν πρότερον ὑφισταμένων τουρκικῶν ἐθίμων οἷον ἡ πολυγαμία, ἡ ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων ἀνάρτησις τῆς ἵππουριδος, τὸ ἀσιανὸν σαρίκιον, ἡ ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ τῶν προπατόρων ξίφους ὀρκωμοσία κ. τ. λ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι καὶ αὐτὸς ὁ χριστιανισμὸς συνετέλεσεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἐξημέρωσιν τῶν Βουλγάρων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκσλαυισμόν αὐτῶν. Καὶ οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ γείνη ἄλλως. Οἱ Βούλγαροι εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, ὥστε δὲν κατέλαβον εἰμὴ τὸ ἀνατολικὸν τῆς Μοισίας μέρος καταλιπόντες πάσας τὰς δυτικωτέρας χώρας εἰς τοὺς Σλαύους. Ἰδίως δὲ δὲν φαίνονται ποτὲ κατασταθέντες ὅπως οὖν πολυάριθμοι εἰς τὰς περὶ Ἀχρίδα χώρας. Καὶ ἐν τούτοις αἱ τελευταῖαι αὐταὶ χῶραι ἀπέβησαν τοῦ καιροῦ προϊόντος τὸ κυριώτατον ὀρητήριον τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἂν οἱ πολλοὶ Βούλγαροι ἐξεσλαυίζοντο, αἱ ἀνώτεραι αὐτῶν τάξεις δὲν διέφυγον ὅλως τοῦ ἑλληνισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν. Οἱ εὐπατρίδαι ἰξεπαιδεύοντο εἰς τὰ βασίλεια καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ἰδίως δὲ ὁ Συμεὼν, ὁ δευτερότοκος υἱὸς

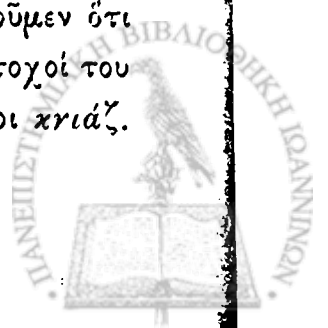

τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡγεμόνος αὐτῶν Βορίς ἢ Βογόριδος (τοῦ μετὰ τὴν παραδοχὴν τοῦ χριστιανισμοῦ μετονομασθέντος Μιχαήλ) ἐλογίζετο σχεδὸν Ἕλληνα, καθὼ διδάχθεις ἐν τῇ βασιλευούσῃ τὴν ῥητορικὴν τοῦ Δημοσθένους καὶ τὴν λογικὴν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ ὅταν μετέπειτα ἐβασίλευσεν ὁ Συμεών οὗτος, ἐλληνιστὶ ἀνευφημεῖτο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ. Πλὴν τούτου ὄλαι αἱ παράλια: τῆς Βουλγαρίας πόλεις, ἡ Ἀγχίαλος, ἡ Μεσημβρία, ὁ Πύργος, ἡ Σωζόπολις, ἡ Ὀδησσός, ἡ Ἰστρούπολις, κατῴκουντο ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξελληνισμένων Ἀσιανῶν. Διὰ δὲ τὰς μετὰ τούτων ἐμπορικὰς σχέσεις ἐξωκειοῦντο καὶ αἱ ἐμπορικαὶ τάξεις τῶν Βουλγάρων πρὸς τε τὴν γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν καὶ πρὸς τὰ ἄλλα ἐλληνικὰ ἔθιμα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἡ ἐπὶ Λέοντος Ε' συνομολογηθεῖσα πρὸς τοὺς Βουλγάρους εἰρήνη τῷ 817 διετηρήθη, ἐκτὸς μικρῶν ἐν τῷ μεταξύ ἐχθροπραξιῶν, μέχρι τοῦ 893. Κατὰ δὲ τὸ ἔτος τοῦτο, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μιχαήλ καὶ μετὰ τριετῆ βασιλείαν τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ του Βλαδιμήρου, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντα Συμεών, 893—927, καὶ τότε ἡ ἀσύνητος τοῦ Λέοντος κυβέρνησις εἴδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκρηξίαν μακροῦ καὶ ἐναγωνίου πολέμου. Τὸ μονοπώλιον τοῦ βουλγαρικοῦ ἐμπορίου διεξήγετο ὑπὸ δύο ἐμπόρων, οἵτινες κατήγαντο ἐκ τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ ἐκαλοῦντο Σταυράκιος καὶ Κοσμάς. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἐπιτηρούμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ γενικοῦ λογοθέτου, ἐτήρουν ἐξ ἀνάγκης τὰ συντεθειμένα. Ἀλλὰ, πλεονέκται ὄντες, ἐκίνησαν πάντα λίθον ἵνα διαφύγῃσι τὸν ἔλεγχον τῆς ἀνωτέρας ἀρχῆς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἐνόμισαν ἐπιτήθειον νὰ μεταφέρωσι τὴν ἔδραν τῶν συναλλαγῶν ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ διὰ τῆς προστασίας τοῦ εὐνούχου Μουσικοῦ, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ Στυλιανῷ Ζαούτσα, ὅστις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ζωῆ, ἥτις ἦτο παντοδύναμος παρὰ τῷ βασιλεῖ Λέοντι, μετὰ τοῦ ὁποῖου συνέζη ἐν μοιχείᾳ. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς μεταθέσεως ταύτης, ὁ Σταυράκιος καὶ ὁ Κοσμάς ὑπέβαλον τοὺς ἐμπόρους Βουλγάρους εἰς ὑποχρεώσεις ἐπαχθεῖς, εἰς βαρῆα τε. λωνήματα. Οἱ Βούλγαροι παρεπονέθησαν εἰς τὸν ἡγεμόνα των, ὁ δὲ ἀπηύθυνε παραστάσεις εἰς τὸν βασιλέα. Ἀλλὰ χάρις εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς Ζωῆς Ζαούτσα αἱ παραστάσεις δὲν εἰσηκούσθησαν. Καὶ τότε ὁ Συμεών, ὅστις

εἶχε μὲν ἐκπαιδευθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ θυσιάζῃ τὰ συμφέροντα τῶν ὁμογενῶν, ἐπεχείρησε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὰ διὰ τῶν ὄπλων. Ὁ πόλεμος οὗτος ἀπέβη ὀλέθριος εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ κατὰ τοῦ Συμεών ἀποσταλέντες στρατηγοὶ ἦσαν οἱ πλείστοι λόγου ἄξιοι ἄνδρες. Ὁ Κρηνίτης καὶ ὁ Ἀρμένιος Κουρτίκης ἔπεσον γενναίως μαχόμενοι. Ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχε πρὸ ὀλίγου ἔτι δώσει δείγματα τῆς δεξιότητος αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ. Πλὴν τούτου ὁ Λέων εἶχε συμμαχήσει μετὰ τῆς τουρκικῆς φυλῆς τῶν μαγιαίων, ἧτις νεωστὶ τότε εἶχε κατασταθῆ ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Ἀρπάδ, περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἰστροῦ. Προέτι δὲ συνέδραμον τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ ἄλλαι τουρκικαὶ φυλαὶ, οἱ Οὐζοὶ, οἱ Χαζάροι, οἱ Πετσενέγοι· οὐδὲν ἤττον ὁ Συμεών οὐ μόνον ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ, ἀλλὰ καὶ πολλάκις κατετρόπωσε τοὺς στρατοὺς τῆς βασιλείας. Καὶ ἦτο μὲν ὁ Συμεών στρατηγὸς μέγας, οἱ δὲ Βούλγαροι πολεμιστὰὶ ἄριστοι, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὰ ἀτυχήματα ἐκεῖνα πολὺ καὶ ὁ τρόπος καθ' ὃν διευθύνετο ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀγὼν ὑπὸ ἡγεμόνος ὅστις πολὺ μᾶλλον ἐφρόντιζε περὶ τῶν ἐρώτων αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν συγγραφῶν, ἢ περὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος. Ἀφοῦ προεκάλεσε τὴν ἀσύνετον ταύτην ῥῆξιν πρὸς φυλὴν τῆς ὁποίας τὰ ἀρχαῖα ἄγρια πάθη δὲν ἠδύναντο νὰ κατευνασθῶσιν εἰμὴ δι' εἰρηνικῶν σχέσεων, ἔπειτα ἐματαίου δι' οὐδὲν ἤττον ἀσύνετου ἐπεμβάσεως τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν. Ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κρηνίτου προεχειρίσθη ἡγεμὼν τοῦ πολέμου ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς, οἱ μαγιαῖοι περάσαντες τὸν Ἰστρον ἐνίκησαν κατὰ κράτος τὸν Συμεών. Καλητέρα περίστασις ἵνα συμπληρωθῇ ἡ καταστροφὴ αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ δὲ Λέων φανακισθεὶς ὑπὸ ἀπατηλῶν περὶ εἰρήνης προτάσεων τοῦ πονηροῦ ἄμα καὶ γενναίου ἐκείνου ἀνδρός, ἀνακαλεῖ τὸν Φωκᾶν, καὶ ὅτε μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι διεπαιδαγωγήθη ὑπὸ τοῦ Συμεών, πέμπει ἀντὶ τοῦ Φωκᾶ τὸν Κατακαλὼν, ὅστις ἠττήθη αἰσχροῦς περὶ τὸ λεγόμενον Βουλγαρόφυγον. Ὁ πόλεμος διήρκεσεν οὕτω μετὰ τινῶν διακοπῶν δι' ὅλης τῆς ζωῆς τοῦ Συμεών, καὶ τὰς τελευταίας αὐτοῦ περιπετείας θέλομεν μνημονεύσει ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ἴνα δὲ δείξωμεν ἀπὸ τοῦδε ὁποῖον ἀξίωμα ἐκτίσατο ὡς ἐξ αὐτοῦ ὁ ἄρχων ἐκεῖνος τῶν βουλγάρων, παρατηροῦμεν ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπωνομάσθη βασιλεὺς ἦτοι τσάρ, ἐνῶ οἱ προκάτοχοί του ἤρχοῦντο εἰς τὴν μετριοφρονεστέραν προσηγορίαν τοῦ κυρίου ἦτοι κριάζ.

Συγχρόνως ἐξηκολούθησαν αἱ ἐπιδρομαί τῶν Σαρακηνῶν τῆς Κρήτης τοσοῦτῳ μᾶλλον συνεχεῖς, ὅσῳ δὲν ἀπῆντων ἤδη τὴν ἐπιτυχῆ ἀντίστασιν, τὴν ἀντιταχθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοϋ. Μετὰ τῶν μαωμεθανῶν ἐκείνων συνέπραττον ἤδη καὶ πολλοὶ ἀρνησιθρησκοὶ χριστιανοὶ, ἄνδρες ἐπιτήδειοι, καὶ ὡς ἡγεμόνες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνων παριστάμενοι. Εἶδομεν ἐπὶ Βασιλείου ἓνα ἐξ αὐτῶν, τὸν Φώτιον. Τῷ δὲ 889 ἕτερος ἀρνησιθρησκός, ὁ τριπολίτης Λέων, ναύαρχος ὢν τοῦ Ἡμερίου τῆς Κρήτης, ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον τῆς Σύμου, ἠχμαλώτευσεν τὸν αὐτόθι στρατηγὸν Πασπαλᾶν, ἐδήλωσε πᾶν τὸ Αἰγαῖον πέλαγος καὶ ἠπείλησεν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλος πάλιν, ὁ Δαμιανός, ἐλεηλάτησεν τὴν πλουσίαν παρὰ τὸν παγασητικὸν κόλπον πόλιν Δημητριάδα, δεινὴν ἐπαγαγὼν εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν, μετὰ κόπου δὲ ἐξωσθεῖς ἐκ τῆς Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, διορισθέντος τότε στρατηγοῦ Θράκης. Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 900 ἔτει, οἱ Σαρακίνοὶ τῆς Κρήτης, ἐπαναλαβόντες τὰς ἐπιδρομάς, ἐκυρίευσαν τὴν Λῆμνον· ἡ δὲ μετὰ δύο ἔτη γενομένη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Ἡμερίου ἀπόπειρα τοῦ νὰ προσβάλλῃ τοὺς πολεμίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ, ἀπέτυχεν. Αὕτη ἡ ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατεία εἶναι κατὰ τοῦτο μάλιστα ἀξιωμακρονόμος, ὅτι περιγράφεται ὁπωςοῦν λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ μδ' τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Συνέκειτο δὲ ἡ ἐκστρατεία ἐκ δρομώνων μὲν 112, παμφύλων δὲ 75, ἐν ὅλοις πλοίων 187. Οἱ κωπηλάται ἦσαν 34,000 καὶ οἱ πολεμισταὶ 13,127, ἐν ὅλοις 47,127 ἄνδρες, καὶ οὐχὶ μόνον 28,300, ὡς λέγει ὁ Μυράλτ, ὅστις παρέσυρεν εἰς τὸ λᾶθός του καὶ τὸν Χόφφ· ἡ δὲ δαπάνη συνεποσώθη εἰς 437,950 νομίσματα, οὐχὶ ὡς λέγει ὁ Καραμζὴν εἰς νομίσματα 271,010.

Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης προεκάλεσε νέας τῶν Σαρακηνῶν ἐπιθέσεις. Ἐνῶ ὁ Ἡμέριος ἐνυλόχει τῷ 904 μετὰ τοῦ βασιλικῶ στόλου εἰς Λῆμνον, ὁ τριπολίτης Λέων συνεπαγόμενος 54 μεγάλα πλοῖα, ὧν ἕκαστον ἔφερε 200 μαχητάς, ἐπέπλευσε κατὰ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας, καὶ ἠγκυροβόλησεν τῇ 29 ἰουλίου ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης, ἣτις ἦτο ἡ δευτερεύουσα τοῦ κράτους πόλις διὰ τὴν ποικίλην αὐτῆς ἐμπορίαν καὶ βιομηχανίαν, καὶ ἐν ἣ κατέφυγον ὡς εἰς ἄσυλον οἱ εὐπρότεροι τῶν κατοίκων τῶν νήσων, αἵτινες ἔπασχον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἀρχικῶν ἐπιδρομῶν. Ταύτην τῆς Θεσσαλονίκης

τὴν πολιορκίαν γνωρίζομεν ἀκριβέστατα ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτόπτου μάρτυρος, Ἰωάννου τοῦ Καμενιάτου, ἐξ ἧς παρελάβομεν ὅσα ἄλλοτε ἀνεφέρομεν (σελ. 360 καὶ 361 τοῦ τρίτου τόμου) περὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς λαμπρότητος τῆς πόλεως ταύτης. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως δὲ ταύτης μανθάνομεν προεῖτι ὅποσον ὀλέθριον ἀπέβη εἰς τινὰς περιστάσεις τὸ σύστημα τῆς συγκεντρώσεως, τὸ ὑποῖον ὁ βασιλεὺς Λέων ἐψήφισεν ἐν τῷ ταμείῳ αὐτοῦ καθήμενος. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦτο ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη ἀπὸ ξηρᾶς, τὰ δὲ ἐπιθαλάσσια αὐτῆς τεῖχη ἦσαν πολὺ ἀσθενέστερα, διὰ τὸν λόγον ὅτι καθ' οὓς χρόνους κατεσκευάσθη, τὸ φρούριον, ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος ἦτο ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τὰς ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐπιδρομὰς ἰδίως τῶν σλαυικῶν φυλῶν. ἐνῶ ἀπὸ θαλάσσης ἡ πόλις ἐλογίζετο ὀλιγώτερον εὐπρόσβλητος διὰ τὴν ἀκμαίαν τοῦ κράτους ναυτικὴν παρασκευὴν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν περιστάσεις μετεβλήθησαν. Αἱ μὲν σλαυικαὶ φυλαὶ, χειρωθεῖσαι καὶ βαπτισθεῖσαι, περιῆλθον εἰς εἰρηνικὰς πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς σχέσεις, ἡ δὲ ναυτικὴ δύναμις, κακῶς ἐπὶ Λέοντος στρατηγουμένη, δὲν κατώρθωσε νὰ προλάβῃ τὴν ἐφοδὸν τῶν μωαμεθανῶν. Ὅθεν ἄμα ἀναγγεληθέντος ὅτι ἡ πόλις ἀπειλεῖται, οἱ ἐπισημότεροι αὐτῆς κάτοικοι συνελθόντες ἐσκέφθησαν περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμισαν δέον νὰ ἀνυψώσωσι καὶ ἐποχυρώσωσι τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετέβαλον γνώμην πεισθέντες εἰς τὰς παρατηρήσεις ἐμπείρου τινὸς ἀξιωματικοῦ τοῦ μηχανικοῦ ὀνόματι Πετρωνᾶ, ὅστις εἶχε σταλῆ τότε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Θεσσαλονίκην. Κατὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἡ συμπλήρωσις τοῦ ἐπιθαλασίου τεύχους ἀπῆται χρόνον τοσοῦτον, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἤθελον προφθάσει πρὶν ἢ τὸ ἔργον συντελεσθῆ καὶ παγιωθῆ. Ὅθεν ὁ Πετρωνᾶς ἐσυμβούλευσεν εἰς τοὺς κατοικοὺς νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἕτερον προχειρότερον ὀχύρωμα, νὰ κατασκευάσωσι δηλαδὴ διὰ τῶν πολλῶν μονολίθων τύμβων οὓς εἶχον περὶ τὴν πόλιν ἐν τοῖς παναρχαίοις τῶν Ἑλλήνων νεκροταφείοις, ὑποθαλάσσιον τεῖχος εἰς ἰκανὴν τινα ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν, τὸ ὅποῖον ἤθελε διακωλύσει τὰ πλοῖα τῶν πολεμίων τοῦ νὰ πλησιάσωσιν εἰς αὐτήν. Ἄν οἱ πολέμιοι μὴ δυνάμενοι οὕτω νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ θαλάσσης, ἐπεχείρουν ἀποβιβάσθοντες ἀλλαχοῦ, νὰ ἐπέλθωσιν ἀπὸ ξηρᾶς, ἤθελον εὐχερῶς ἀποκρουσθῆ διὰ τὸ ἀπόρθητον τῶν ἀπὸ τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρωμάτων ὥστε πιθανώτατα τὸ ὑποβρύχιον ἐκεῖνο ἔρυμα ἤθελε σώσει τὴν πόλιν. Καὶ ἐπεδόθησαν λοιπὸν οἱ κάτοικοι ἀμέσως εἰς τὴν κατα-

σκευὴν τοῦ ἔργου. Ἄλλ' ἐνῶ ἦσαν ἤδη περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ διαποντίου τούτου φραγμοῦ, στέλλεται ἐκ Κωνσταντινουπόλεως γενικὸς τοῦ βασιλέως πληρεξούσιος, ὁ στρατηγὸς Λέων, ὅστις ἀποδοκιμάσας τὰ ἐνεργούμενα, διέταξε τὴν τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους ἐπισκευήν. Μετ' ὀλίγον δὲ ἐπέμψθη, ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἕτερος ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ὁ στρατηγὸς Νικήτας, ὅστις μάλιστα, ἐπειδὴ ὁ Λέων πεσὼν κατὰ τύχην ἐκ τοῦ ἵππου ἐτραυματίσθη βαρέως, ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ὅλην στρατιωτικὴν τῆς πόλεως διοίκησιν. Ὁ νέος στρατηγὸς βλέπων τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐπιθαλασίου τείχους ἀτελῶς ἐξ ἀνάγκης διεξαγομένην διὰ τε τὸ μέγα αὐτοῦ μῆκος, καὶ τὸ βραχὺ τοῦ περιλιπομένου χρόνου, ἐπενόησεν ἕτερον σωτηρίας τρόπον. Ἀπεφάσισε νὰ καλέσῃ εἰς τὴν πόλιν τοὺς περὶ αὐτὴν καὶ τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Στρυμόνος τελοῦντας Σλαῦους, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι οὗτοι, ὄντες ἔμπειροι τοξόται, θέλουσι δυνηθῆναι ἀπομακρύνωσι τὴν πρώτην τῶν πολεμίων προσβολήν. Ἄλλ' οἱ μὲν περὶ τὸν Στρυμόνα Σλαῦοι παντάπασιν δὲν ἦλθον, ἐκ δὲ τῶν πλησιέστερον οἰκούντων ὑπήκουσαν ὀλίγοι τινὲς μόνον, καὶ οὗτοι ὅλως ἀπαράσκευοι πρὸς μάχην. Ἐντεῦθεν δὲ συνέβη ὅτι τὴν 29 ἰουλίου ὅτε ἐπέπλευσεν εἰς Θεσσαλονίκην ὁ τριπολίτης Λέων, οὔτε ὁ ὑποβρύχιος φραγμὸς εἶχεν ἀπαρτισθῆ, οὔτε τὸ ἐπιθαλάσσιον τείχος διορθωθῆ, οὔτε ἐπικουρία σπουδαία ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει. Οὐδὲν ἤπτον οἱ κάτοικοι ἀντέστησαν τὴν πρώτην ἡμέραν. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν οἱ πολέμιοι ὑπερέβαλον τὰ τείχη, τὸσφ εὐχερέστερον, ὅσφ οἱ Σλαῦοι ἐγκατέλιπον τὴν ἐπιτραπείσαν αὐτοῖς τάξιν φυγόντες εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας. Καὶ τότε ἤρξατο σφαγὴ καὶ λεηλασία τρομερά, μετὰ τὴν ὁποίαν οἱ νικηταὶ ἀπέπλευσαν συνεπαγόμενοι 22,000 αἰχμαλώτων, ὧν πολλοὶ βραδύτερον ἐλυτρώθησαν διὰ χρημάτων. Τῷ δὲ 911 συνέβη νέος ὀκτάμηνος ἀγὼν, καθ' ὃν ὁ ναύρχος Ἡμέριος καὶ ὁ στρατηγὸς Σάμου Ῥωμανὸς ἠχτετροπώθησαν περὶ τὴν νῆσον ταύτην καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι Λήμνου ὑπὸ τοῦ Λέοντος Τριπολίτου, καὶ τοῦ συναδέλφου αὐτοῦ Δαμιανοῦ τοῦ Τυρίου.

Ἐν τῷ μεταξύ ἐγένετο δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ῥώσων εἰς τὸ κράτος. Ἡ πρώτη εἶχε συμβῆ τῷ 865, ἥτοι τρία ἔτη μόνον ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ῥωσικῆς μοναρχίας ὑπὸ τὸν σκανδιναυὸν ἡγεμόνα Ῥούριχ. Τῷ δὲ 906 ἢ 907 ὁ ἡγεμὼν Ὀλέγ συγγενῆς τοῦ Ῥούριχ, καὶ κηδεμῶν τοῦ ἀνηλικού αὐτοῦ υἱοῦ Ἰγὸρ, ἐπεχείρησε νέαν μεγάλην κατὰ τῆς Κωνσταντι-

νουπόλεως ἐκστρατείαν. Ὁ Ῥώσος χρονογράφος Νέστωρ βεβαιοῖ ὅτι τὰ ἐπελθόντα πλοῖα ἦσαν διςχίλια, καὶ ὅτι ἕκαστον αὐτῶν ἐκόμιζε τεσσαράκοντα ἄνδρας, συνεπορεύετο δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς πεζικῆς δυνάμεις. Ὅλα ταῦτα εἶναι ἴσως ὑπερβολικά, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ ἂν ἦσαν, τὸ κράτος ἀπέδειξε πᾶσι ὅτι οὐδὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ ἀπὸ τοιούτων ἀντιπάλων, ἰδίως δὲ ἡ ναυτικὴ παρασκευὴ αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὸν ἐλληνικὸν στόλον. Καὶ ὅμως ὁ Λέων ἦτο τοσοῦτον ἐλεεινός, ὥστε ἀφοῦ ἀφῆκε τοὺς πολεμίους τούτους νὰ διαπράξωσιν ἀτιμωρητὶ περὶ τὴν βασιλεύουσαν πᾶσαν δῆλωσιν καὶ σφαγὴν, ἔπειτα ἐνόμισεν ὅτι δὲν εἴμπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῆ αὐτῶν εἰμὴ παρέχων χρηματικὴν δωρεάν οὐ μικράν καὶ συνομολογῶν συνθήκην πολιτικὴν ἅμα καὶ ἐμπορικὴν, περὶ ἧς θέλομεν ἀκριβολογήσει ἐνταῦθα, διότι ὀλίγα εἶναι δυστυχῶς τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σωζόμενα τοιαῦτα δημόσια ἔγγραφα.

Σημειωτέον πρὸ πάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἀναφέρει τὴν προκειμένην ἐπίδρομὴν, τῶν δὲ συνθηκῶν μνημονεύει μόνος ὁ Λέων ὁ διάκονος, καὶ οὗτος ἀορίστως πῶς. Ἄλλ' ὁ Νέστωρ, ἱστορήσας λεπτομερῶς τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, παρατίθησιν ἔπειτα αὐτὸ τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, λέγων, ὅτι κατὰ μὲν τὸ 906 ἢ 907 συνωμολογήθη προφορικῶς, κατὰ δὲ τὸ 911 ἐγγράφως. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν διαλάβει ἐνταῦθα εἰμὴ περὶ τῆς ἐγγράφου συμβάσεως, ἧτις ὑπολαμβάνεται εὐλόγως ὡς ἡ μᾶλλον ἀξιόπιστος, καὶ περιεῖχεν ἐν κεφαλαίῳ τὰ ἐξῆς. Διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου συμφωνεῖται ἀμοιβαία ὑπόσχεσις αἰδίου εἰρήνης καὶ φιλίας· κατόπιν δὲ ἔρχονται αἱ εἰδικαὶ διατάξεις.

*Ἄρθρον 2. Τὸ χρέος κυροῦται διὰ μαρτύρων, ἢ ἐν ἐλλείψει μαρτύρων, δι' ὄρκου τοῦ ἐναγομένου, ὁμνύοντος κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

*Ἄρθρον 3. Ῥώσος φονεύσας χριστιανὸν καὶ χριστιανὸς φονεύσας Ῥώσον τιμωρεῖται διὰ θανάτου ἐν ᾧ τόπῳ ἐξετέλεσε τὸ κακούργημα. Ἐὰν δραπετεύσῃ, ἢ περιουσίᾳ του ἀνήκει εἰς τὸν πλησιέστατον τοῦ φονευθέντος συγγενῆ, ἀφοῦ ἀφαιρηθῆ ἢ κατὰ νόμον προσήκουσα εἰς τὴν γυναῖκα τοῦ φονέως μερίς. Ἐὰν δὲ ὁ δραπετεύσας φονεὺς δὲν ἔχῃ περιουσίαν, λογίζεται φυγόδικος, καὶ ἅμα συλληφθῆ τιμωρεῖται διὰ θανάτου.

*Ἄρθρον 4. Ὁ ὑπαίτιος τραύματος πληρώνει 5 λίτρας ἀργύρου (375 δρ)· ἐὰν δὲ ἦναι ἄπορος, καταβάλλει ὅσα δύναται, ἀφαιρούμε-

νος καὶ αὐτὸ τὸ ἱμάτιον τὸ ὁποῖον φορεῖ, καὶ ὀρκιζόμενος, κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν, ὅτι οὐδεὶς τῶν συγγενῶν ἢ φίλων θέλει νὰ πληρώσῃ ἀντ' αὐτοῦ τὴν χρηματικὴν ποινὴν. Τούτων γενομένων, ἀπολύεται πάσης εὐθύνης.

Ἄρθρον 5. Ῥώσος ὑπεξαίρεσας τι παρὰ χριστιανοῦ, ἢ χριστιανὸς παρὰ Ῥώσου, ἐὰν καταληφθῇ ἐπ' αὐτοφώρῳ καὶ ἀντισταθῇ, ἐπιτρέπεται νὰ φονευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου, ὅστις εἰς οὐδεμίαν ὑπόκειται ἔνεκα τούτου εὐθύνην, καὶ ἀναλαμβάνει τὸ ἴδιον πρᾶγμα· ἀλλ' ὁ κλέπτῃς παραδοθεὶς ἄνευ ἀντιστάσεως δεσμεύεται μόνον. Ἐὰν Ῥώσος ἢ χριστιανὸς εἰσέλθῃ εἰς οἰκίαν ἐπὶ προφάσει ἀναζητήσεως ἰδίου πράγματος καὶ ἀντὶ τοῦ ἰδίου λάβῃ διὰ τῆς βίας ἀλλότριον, ὀφείλει νὰ τὸ ἀποδώσῃ τριπλάσιον.

Ἄρθρον 6. Ἐὰν πλοῖον ἐλληνικὸν ἐξοκεῖλῃ ἐκ τρικυμίας εἰς ξένην χώραν, ὅπου εὐρίσκονται Ῥῶσοι, οὗτοι ὀφείλουσι νὰ διασώσωσι τὸ τε πλοῖον καὶ τὸ φορτίον καὶ νὰ μεταφέρωσιν αὐτὰ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ ἂν τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, εἰς ἀσφαλῆ ῥωσικὸν λιμένα. Εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην περίστασιν τὰ ἐμπορεύματα, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ διασωθέντος πλοίου, ἐκποιοῦνται. Ὅταν δὲ Ῥῶσοι καταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἴτε ὡς πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, εἴτε ὡς ἔμποροι χάριν ἐμπορίας, ὀφείλουσι νὰ μεταφέρωσι τὸ εἰρημένον πλοῖον καὶ νὰ παραδώσωσιν ἀκριβῶς αὐτό τε καὶ τὸ τίμημα τῶν πωληθέντων ἐμπορευμάτων. Τὰ αὐτὰ δὲ ὀφείλουσι νὰ πράττωσι καὶ οἱ Ἕλληνες ὡς πρὸς τὰ ῥωσικὰ πλοῖα.

Ἄρθρον 7. Ῥώσος ἀγορασθεὶς ὡς δοῦλος ἐν Ἑλλάδι καὶ Ἕλληνας ἐν Ῥωσίᾳ, λυτροῦται, καταβαλλομένης τῆς πληρωθείσης δι' αὐτὸν τιμῆς. Ὡσαύτως καὶ οἱ αἰχμάλωτοι, οἵτινες ἀποπέμπονται εἰς τὴν ἰδίαν πατρίδα ἐπὶ λύτροις 20 χρυσῶν δι' ἕκαστον (δρ. 300). Ἄλλ' οἱ Ῥῶσοι μαχηταὶ οἱ θέλοντες νὰ ὑπηρετήσωσι τὸν αὐτοκράτορα, μένουσιν ἐν Ἑλλάδι.

Ἄρθρον 8. Ῥώσος δοῦλος δραπετεύσας ἢ ὑπεξαίρεθῃς ἢ ἀπαχθεὶς ἐπὶ ἐκποιήσῃ, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτῆτου· ὁ δ' ἀνθιστάμενος εἰς τὴν τοιαύτην ἀναζήτησιν, λογίζεται ὑπαίτιος τῆς πράξεως.

Ἄρθρον 9. Ἐὰν Ῥώσος ἀποθάνῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ἀδιάθετος, καὶ μηδὲνα ἔχων παρ' ἑαυτῷ

συγγενῆ, ἡ περιουσία του πέμπεται εἰς τὴν Ῥωσίαν πρὸς τὸν πλησιέστερον συγγενῆ του. ὑπαρχούσης δὲ διαθήκης ἐκτελεῖται αὕτη.

Ἄρθρον 10. Ἐὰν μεταξύ τῶν ἐν Ἑλλάδι εὐρισκομένων Ῥώσων ἐμπόρων, ἢ ἄλλων Ῥώσων, κακουργήσῃ τις, καὶ ἀπαιτηθῇ ἢ εἰς τὰ ἴδια ἀπόδοσις αὐτοῦ ἐπὶ τιμωρία, ὀφείλει ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ νὰ ἀποδώσῃ τὸν ἔνοχον, καὶ ἄκοντα.

Ἐν τέλει ἐπεφέρετο ὅτι πρὸς ἀκριβῆ τήρησιν τῶν συντεθειμένων ἐγγράφησαν ταῦτα διὰ κινναβάρως ἐπὶ δύο περγαμηνῶν, ὧν ἡ μία ὑπογραφείσα ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐδόθη εἰς τοὺς Ῥώσους πρέσβεις, ἡ δὲ ἄλλη ὑπογραφείσα ὑπὸ τῶν Ῥώσων πρέσβειων ἐδόθη εἰς τὸν αὐτοκράτορα, προεπεκυρώθησαν δὲ τὰ συνομολογηθέντα δι' ὄρκων, οὓς ὤμοσαν ἐκάτεροι κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ προκείμεναι συνθήκαι, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅποσον ποικίλαι καὶ συνεχεῖς ἦσαν ἕκτοτε αἱ μεταξύ ἐλλήνων καὶ Ῥώσων σχέσεις, καὶ οὐδὲν καθ' ἑαυτὰς περιέχουσι τὸ ἐπιζήμιον. Ἄλλ' αἱ προηγηθεῖσαι αὐτῶν περιστάσεις ὑπῆρξαν βεβαίως ταπεινωτικάι.

Τὸ κράτος λοιπὸν ὑπέστη ἐπὶ Λέοντος δεινὰς συμφορὰς ἀπὸ τε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Ῥώσων. Τὸ ἔργον τῆς πολιτικῆς ἀναβιώσεως αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπεχείρησεν ὁ Βασίλειος, ἐφάνετο ματαιωθὲν, καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἀποθανόντος τοῦ Λέοντος τῆ 11 μαΐου 912, ἡ βασιλεία περιῆλθεν εἰς τὸν ἑπταέτη υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον, ὥστε τὴν ἀδεξιότητα τοῦ πρώην κυβερνήτου διεδέχθησαν αἱ συνήθεις τῆς ἀνηλικιότητος τῶν ἡγεμόνων ἀνωμαλῖαι. Κατ' ἀρχὰς ἀνηγορεύθη συμβασιλεὺς ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις ὅμως ἀπέθανε μετὰ 14 μῆνας, μὴ ἀναδειχθεὶς ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ διαστήματι ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου του. Τότε ἀνέλαβον τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀρχῆς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου ὀρισθέντες ἐπίτροποι. ἐξ ὧν δὲν θέλομεν ἀναφέρει εἰμὴ τὸν Γαβριήλοπουλον, καὶ τοῦτο μόνον διὰ τὴν πρωτοφανῆ ταύτην τοῦ ὀνόματος κατάληξιν, ἣτις ἔμελλε βραδύτερον νὰ ἀποθῇ τοσοῦτον συνήθης παρ' ἡμῖν, μάλιστα ἐν Πελοποννήσῳ. Οἱ ἐπίτροποι οὗτοι ἐξ τὸν ἀριθμὸν δὲν διεξήγαγον ὡσαύτως ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ πράγματα, καθαιρεθέντες μετὰ τινὰς μῆνας ὑπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Ζωῆς, ἣτις ὑπῆρξεν ἡ τετάρτη τοῦ Λέοντος σύζυγος, καὶ εἶχεν ἐξωσθῆ ἐκ τῶν βασιλείων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ἤδη κατέλαβεν αὐτὴς τὴν ἀρχήν.

Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ Ζωὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δυσχέρειαν τῶν περιστάσεων. Οἱ μὲν Ἄραβες τῆς Κρήτης ἐξηκολούθουν τὰς πειρατικὰς αὐτῶν ἐπιδρομὰς, οἱ δὲ Βούλγαροι, καίτοι πολλακίς ἀνεχαιρίζοντο ὑπὸ τῶν τουρκικῶν φυλῶν, ἢ εἰρήνευον προσκαίρως διὰ δῶρων, ἐπανελάμβανον ὅμως πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας· καὶ ἰδίως τῇ 21 αὐγούστου 917 ὁ αὐτοκρατορικός στρατός ἀγόμενος ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἐνός τῶν υἱῶν τοῦ Νικηφόρου, ὑπέστη φοβερὰν πανωλεθρίαν περὶ Ἀγχιάλον. Νεὶ μὲν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Λέων Φωκᾶς κατάρθωσε νὰ ἐκδικήσῃ τὴν ἠτταν ἐκείνην ἀναγκάσας τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀρμήσαντα Συμεὼν νὰ ὑποχωρήσῃ· ἀλλ' ἡ ἀστάθεια καὶ ἀνικανότης τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως ἦτο τοιαύτη, ὥστε τὸ κράτος ἤθελε πάθει βεβαίως ἔτι μείζονα δυστυχήματα, ἐὰν τότε δὲν ἐφηρμόζετο κατὰ πρῶτον τὸ σύστημα τῆς ἀναγορευσεως συμβασιλέων, περὶ οὗ εἶπομεν ὀλίγα τινὰ ἐν τῷ προοιμίῳ.

Λέγομεν σύστημα, ἀλλὰ καθὼς πολλακίς συμβαίνει, ἡ ἀναγορεῦσις συμβασιλέων ἐξ ἐπισήμων τοῦ κράτους στρατηγῶν, ἢ πολλακίς βραδύτερον ἐπαναληφθεῖσα, ἐγένετο κατ' ἀρχὰς ἐκ τύχης μᾶλλον ἢ ἐκ συστήματος, μόνον δὲ βραδύτερον καὶ κατ' ὀλίγον μετεβλήθη εἰς τακτικὸν οὕτως εἰπεῖν θεσμὸν. Ἄμεσον ἀφορμὴν εἰς τὸ πρᾶγμα ἔδωκεν ἡ φιλοδοξία πολλῶν μεγιστάνων, οἵτινες ἀφορῶντες εἰς τὴν ἀσθένειαν τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἐμελέτησαν τὴν καθάρσιν τῆς δυναστείας. Κορυφαῖος τούτων ἦτο ὁ Λέων Φωκᾶς, ὅστις ἐπεριδόμενος εἰς τὰ πάτρια κατορθώματα καὶ εἰς τὸ ἴδιον ἀξίωμα, καὶ προσέτι εἰς τὴν σύμπραξιν τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου, γυναικαδελφοῦ αὐτοῦ ὄντος, ἀναφανδὸν ἐπεζήτη τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀλλὰ παρὰ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ μόλις ἄγοντι τότε τὸ 14 τῆς ἡλικίας του ἔτος, ὑπῆρχεν ἀνὴρ συνετός, ὁ παιδαγωγὸς αὐτοῦ Θεόδωρος, ὅστις συνεβούλευσεν εἰς τὸν μαθητὴν του νὰ προλάβῃ τὸ ἐπαπειλούμενον κακὸν προσλαμβάνων προστάτην καὶ σύμμαχον τὸν ναύαρχον Ῥωμανόν, ὅστις ἐπονομάζεται συνήθως Λεκαπηνός ἢ Λακαπηνός, πολλακίς ὅμως καὶ Ἀβάστακτος ὑπὸ Ἰωήλου, Λέοντος Γραμματικοῦ, Συμεὼν Μαγίστρου, Γεωργίου Μοναχοῦ καὶ ἐν τισὶ χρυσοβούλλοις. Ὁ Ῥωμανός δὲν εἶχεν οὔτε τὴν πατρογονικὴν λαμπρότητα, οὔτε τὴν δεξιότητα τὴν στρατηγικὴν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ὁ παιδαγωγὸς ὑπέλαβεν αὐτὸν ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον τοῦ Φωκᾶ, καὶ ἐ-

πείσθη ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὸ δεύτερον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα, μὴ ἐπιβάλλων χεῖρα εἰς αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Διότι τὸ σχέδιον τοῦ Θεοδώρου δὲν ἦτο νὰ ἀναγορεύσῃ τὸν Ῥωμανὸν συμβασιλέα· ἤθελε μόνον νὰ καταστήσῃ αὐτὸν πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἄρχοντα, ἵνα παύσῃ οὕτω ἡ προϋπάρχουσα κυβερνητικὴ ἀστασία καὶ ἀναρχία. Παρεσκεύασε δὲ τὰ πάντα τοσοῦτον ἐπιτηδεῖως, ὥστε ὁ Ῥωμανὸς κατισχύσας τῶν ἀντιπράξεων καὶ βραδουργιῶν τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ παρακοιμωμένου Κωνσταντίνου καὶ αὐτῆς τῆς βασιλίδος Ζωῆς, προχειρίσθη τῇ 25 μαρτίου 919 μάχιστρος καὶ μέγας ἐταιρειάρχης. Μετ' ὀλίγον συνέζευξε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Ἑλένην μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ αὐτὸς μὲν ἐκλήθη βασιλεοπάτωρ, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Χριστοφόρος ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἐταιρειάρχου. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου τὰ πράγματα ἐγένοντο κατὰ τὰ ἀρχῆθεν βεβουλευμένα. Ἄλλ' αἴφνης κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 920 ὁ Ῥωμανὸς ἀνάγεται εἰς τὴν τοῦ καίσαρος ἀξίαν, καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας στέφεται τῷ τῆς βασιλείας διαδήματι, «ἐκουσίως τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀέκοντί γε θυμῷ (τοῦτο δὴ τὸ δημηρικόν)» λέγει ὁ Κεδρηνός. Ἦτο πρόδηλον ὅτι ὁ Ῥωμανὸς παρεβίασε τὰς πρὸς τὸν Θεόδωρον συνθήκας· ὅθεν πρὸ πάντων ἐνόμισε δεόν νὰ ἐξορίσῃ τὸν παιδαγωγὸν, μετ' οὐ πολὺ δὲ μὴ ἀρκούμενος αὐτὸς εἰς τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα περιεποίησεν αὐτὸ ἀλληλοδιαδόχως καὶ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, Χριστοφόρον, Στέφανον καὶ Κωνσταντῖνον. Διέταξε μάλιστα τὰ περὶ τῆς πενταπλῆς ταύτης βασιλείας οὕτως ὥστε ὁ νόμιμος διάδοχος τῆς βασιλείας δὲν ἀνευφημεῖτο εἰμὴ μετὰ τὸν Ῥωμανὸν, βραδύτερον δὲ καὶ μετὰ τὸν Χριστοφόρον. Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία ἐφαίνετο κινδυνεύουσα τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς φθάσας ἄπαξ εἰς τὴν περιωπὴν ἐκείνην, ἀπέδειξεν ὅτι ἔσωζε τελευταῖόν τι ἶχνος συνετῆς μετριοπαθείας, ἐνόησεν ὅτι ἐὰν ἦτο ἀνεκτὸς παρὰ τοῖς ἄλλοις στρατηγοῖς ἐνόσω διεξῆγε τὴν ἀρχὴν ὡς συμβασιλεύς τοῦ νομίμου διαδόχου, ἤθελεν ἀποτύχει ἐὰν ἐπεχείρει νὰ καταστήσῃ ὅλως ἐκποδῶν τὸν διάδοχον τοῦτον, καὶ δὲν προέβη περαιτέρω. Περιστείλας δὲ τὴν στάσιν τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, καὶ προλαβὼν ποικίλας ἄλλας συνωμοσίας ἐξησφάλισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους, τὸ δὲ σπουδαιότερον ὠφελήθη ἐπιτηδεῖως ἐκ τῶν πόρων αὐτοῦ καὶ ἐκ τῆς ἰκανότητος τῶν ἀνδρῶν, ὧν πλείστοι ὅσοι χάρις εἰς τὰς διασωθείσας παραδόσεις τοῦ Βασιλείου διέπρεπον τότε ἐν τε τῇ στρατιωτικῇ καὶ τῇ πολιτικῇ ὑπηρεσίᾳ· καὶ διατηρήσας τὴν ἀρχὴν ἐπὶ 26 ἔτη, ἀπηλ-

λάχη μὲν ὅπωςδῆποτε τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων, λαμπρὰ δὲ ἔστησε τρόπαια κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Τῷ ὄντι οἱ Βούλγαροι, οἱ Σλαῦοι, οἱ Ῥῶσοι καὶ αἱ τουρανικαὶ φυλαὶ, αἵτινες ἀπὸ συμμάχων μετεβάλλοντο πολλάκις εἰς ἐχθροὺς. ἐξηκολούθησαν ἐπὶ τινα χρόνον ἐτι τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Ἐν ἔτει μάλιστα 929 βουλγαρικὰ ἢ σλαυικὰ φύλα, ἐμβαλόντα εἰς Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον, ἐκυρίευσαν τὴν τε Νικόπολιν καὶ τινα μοῖραν τῆς περὶ αὐτὴν ἠπειρωτικῆς χώρας, καὶ ἐγκατέστησαν αὐτόθι, ὡς λέγουσιν ἢ,τε χρονογραφία ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου γραφεῖσα καὶ ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης ἐπιφέρει· «οἵτινες ὕστερον διαφόρως καταπολεμηθέντες ὑποχείριοι Ῥωμαίων ἐγένοντο.» ἀλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία ἐμμάρτυρος εἰδήσις ἢ σωζομένη, περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι σλαυοβουλγαρικῶν ἐγκαταστάσεων. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Συμεὼν μικρὸν πρότερον, 927, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου τοῦ βασιλεύσαντος μέχρι τοῦ 969, ἡ παρακμὴ τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους. Μία ἀπὸ τὰς κυριωτέρας αἰτίας τῆς παρακμῆς ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοῦ μακροῦ ἐκείνου πολέμου συμμαχία τῶν βασιλέων Λέοντος καὶ Κωνσταντίνου μετὰ τῶν Οὐγγρων καὶ τῶν Πετσενέγων. Οἱ πρῶτοι κατέλαβον τότε τὸν μέσον Ἰστρον, οἱ δεῦτεροι τὸν κάτω, καὶ κατελύθη οὕτω ἡ πέραν τοῦ Ἰστροῦ βουλγαρικὴ κυριαρχία. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ Οὐγγροι καὶ οἱ Πετσενέγοι ἔστρεφον ἐνίοτε τὰ ὄπλα αὐτῶν κατὰ τῶν ἡμετέρων, ἀλλ' ἡ ὑπηρεσία ἦν προσήνεγκον εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς ἐξασθενίσεως τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἦτο πολὺ μεγαλητέρα τῆς ζημίας ἢ ἐπροξένουν διὰ τῶν ἰδίων ἐπιδρομῶν· διότι ὡς πόρρω ἰδρυμένοι καὶ οὐδετερούμενοι ἐκ διαλειμμάτων διὰ δωρεῶν καὶ ἐπιτηδείων συμβάσεων, ἦσαν πολὺ ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνοι ἢ οἱ Βούλγαροι.

Γενναϊότερον δὲ ἐσωφρονίσθησαν οἱ Ῥῶσοι. Εἶδομεν τὰς συνθήκας τὰς ὁποίας οὗτοι συνωμολόγησαν πρὸς τὸν βασιλέα Λέοντα πρὸ τριάκοντα περιπυρῶν. Αἱ συνθήκαι αὗται δὲν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλλωσι τὸν ληστρικὸν τοῦ ἔθνους τούτου χαρακτῆρα, καὶ τῷ 941, ὁ τότε βασιλεύς αὐτῶν Ἰγὸρ, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ ναυτικὴ καὶ πεζικὴ δύναμις τοῦ Βυζαντίου ἀπησχολεῖτο εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων πόλεμον καὶ εἰς τὴν τῶν νήσων φύλαξιν, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρεσκεύασεν ὑπὲρ τὰ

1000 πλοῖα. Οἱ Βούλγαροι, σύμμαχοι ὄντες κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ βασιλέως, ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν τὰ μελετώμενα. Ἄλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ Ῥῶσοι ἐπρόφθασαν νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὸν Βόσπορον περὶ τὰ μέσα τοῦ ἰουνίου μηνὸς καὶ νὰ λεηλατήσωσιν ἀνηλεῶς τὰς δύο αὐτοῦ παραλίας, βασανίζοντες καὶ θανατοῦντες πάντας ὅσους συνελάμβανον αἰχμαλώτους. Ἰδίως δὲ πολλοὺς ἀγίους ναοὺς παρέδωκαν τῷ πυρὶ, καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς μάλιστα ἐδείκνυτο ἀγριώτατοι. Αἱ πληροφορίες τὰς ὁποίας εἶχε λάβει ὁ Ἰγὼρ ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε στρατεύματα, ἦσαν ἀκριβεῖς. Ἄλλ' οἱ ναύσταθμοὶ αὐτῆς εἶχον πάντοτε τὸν τρόπον τοῦ νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς ἕκτακτόν τινα χρεῖαν, διαταγαὶ δὲ ἐδόθησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοὺς νὰ πλησιάσωσιν ἐν τάχει μετὰ τινων ἐκλεκτῶν ἀποσπασμάτων τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ὅθεν μετ' οὐ πολὺ ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ἐκπλεύσας μετὰ πυρφόρων καὶ ὀρομώνων, καὶ καταλαβὼν τοὺς Ῥώσους ναυλοχοῦντας πρὸς τὸ τοῦ Εὐξείνου στόμα, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ πολλὰ μὲν πλοῖα αὐτῶν κατέφλεξε διὰ τοῦ ὑγροῦ πυρός, ἄλλα δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρα, πλείστους δὲ συνέλαβεν αἰχμαλώτους. Τὰ λείψανα τοῦ οὕτω κατατροπωθέντος Ῥωσικοῦ στόλου κατέφυγον εἰς τὰ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν λεγόμενα Σγόρα (κατ' ἄλλους Ἀγορά). Καὶ ἐπειδὴ ἔστεροῦντο τροφῶν, πολλοὶ Ῥῶσοι διεσπάρησαν ἀνὰ τὴν χώραν ἵνα πορισθῶσι τὰ ἀναγκαῖα. Ἀλλὰ τότε ἐπελθόντες ὁ πατρίκιος Βάρδας Φωκάς, καὶ ὁ δομέστικος τῶν σχολῶν Ἰωάννης ὁ Κουρκούας, πολλοὺς μὲν ἐξ αὐτῶν ἐφόνευσάν, τοὺς δὲ λοιποὺς ἠνάγκασαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα. Εἶχον δὲ ἤδη παρέλθει μῆνες τρεῖς καὶ ἐπλησίαζεν ἡ χειμερινὴ τοῦ ἔτους ὥρα, ὥστε οἱ Ῥῶσοι πανταχόθεν πιεζόμενοι ἀπεφάσισαν νὰ παλινοστήσωσι, καὶ ἐπὶ τούτῳ τῇ 15 σέπτεμβρίου ἐπεχείρησαν νὰ ἀντιπλεύσωσι διὰ νυκτός ἀπὸ τῆς ἀσιανῆς παραλίας εἰς τὴν θρακικὴν, ἵνα παραπλέοντες τὴν ἀκτὴν ἐκείνην ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ πατρίκιος Θεοφάνης, ὅστις ἐξηκολούθει ἐπιτηρῶν αὐτούς, καὶ εἶχε λάβει πιθανῶς ἐπικουρίας τινὰς ἐν τῷ μεταξύ, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν διαβαινόντων, καὶ συνάψας ναυμαχίαν δευτέραν, τοιαύτην ἐπήγαγεν εἰς αὐτοὺς φθοράν, ὥστε λέγεται ὅτι ὁ Ἰγὼρ δὲν ἐσώθη εἰς τὸν Κιμμέριον Βόσπορον εἰμὴ μετὰ 10 μόνον πλοίων.

Πάσας ταύτας τὰς περιπετείας καὶ συμφορὰς τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ἀναφέρουσιν οὐ μόνον οἱ ἡμέτεροι χρονολογοί, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄραψ Ἑλμακὶν καὶ ὁ λατῖνος Λουῖτπράνδος καὶ αὐτὸς ὁ σλαῦος Νέστωρ. Τὰ

δὲ ἐπόμενα ἱστορεῖ μόνος ὁ τελευταῖος οὗτος. Βεβαιοῖ λοιπὸν ὁ Νέστωρ ὅτι ὁ Ἰγὸρ θελήσας νὰ ἐκδικηθῇ τὴν ἥτταν ἣν ὑπέστη, ἐπεχείρησε μετὰ δύο ἔτη νέαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεῖαν, ὅτι ὁ Ῥωμανός, πληροφορηθεὶς περὶ τούτου, καὶ φοβηθεὶς, ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν πρέσβεις περὶ εἰρήνης μετὰ δώρων πολλῶν, ὅτι ὁ Ἰγὸρ, ὅστις εἶχε φθάσει ἤδη μέχρι τοῦ Ἰστροῦ, συναινέσας νὰ μὴ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἐπιχείρησιν, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτοῦ, τὸ Κίεβον· ὅτι κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὁ Ῥωμανός ἐπέμψεν αὐτῆς πρέσβεις πρὸς τὸν Ἰγὸρ, ὁ δὲ Ἰγὸρ ἰδίους πρέσβεις εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τῷ 945 συνωμολογήθη ὑπὸ τούτων ἐνταῦθα νέα συνθήκη, τῆς ἧποίας δίδεται πάλιν ὁλόκληρον τὸ κείμενον. Πιθανώτατον ὅμως φαίνεται ὅτι αἱ περιστάσεις αἱ προηγηθεῖσαι τῆς νέας ταύτης συνθήκης ἐξετέθησαν ὑπὸ τοῦ Νέστορος οὐχὶ ὅπως ἀληθῶς συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ οἰκονομήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ῥώσων. Τοῦτο τοῦλάχιστον συνάγεται ἐξ αὐτοῦ τῆς συνθήκης τοῦ κειμένου τῆς ἧποίας πολλαὶ διατάξεις παριστῶσι τοὺς Ῥώσους εἰς ἥττονα εὐρισκομένους θέσιν, οὐχὶ εἰς ἴσην πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἴδου τὸ κείμενον τῆς συνθήκης, ὅπως δίδεται ὑπὸ τοῦ Ῥώσου χρονογράφου.

Τὸ πρῶτον ἄρθρον ὀρίζει ὅτι ἀνανεοῦται ἡ ἀρχαία εἰρήνη πρὸς τοὺς μεγάλους αὐτοκράτορας τῆς Ἑλλάδος Ῥωμανόν, Κωνσταντῖνον καὶ Στέφανον, καὶ ἐκφέρει ἀρχὴν κατὰ παντὸς Ῥώσου βαπτισμένου ἢ ἀβαπτίστου, ὅστις ἤθελε παραβῆ τὴν συνθήκην ταύτην.

Ἄρθρον 2. Ὁ Ῥῶσος μέγας ἡγεμὼν καὶ οἱ βοϊάρι (ἦτοι ἄρχοντες) αὐτοῦ δύνανται νὰ πέμπωσιν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἑλλάδα πλοῖα μετὰ πρέσβεων καὶ ξένων ἦτοι ἐμπόρων. Οἱ ξένοι φέρουσι κατὰ τὰ πάλαι ὠρισμένα ἀργυροῦν σφραγιστῆρα, οἱ δὲ πρέσβεις χρυσοῦν. Θέλωσι δὲ τοῦ λοιποῦ κομίζει ἔγγραφον τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος βεβαιοῦν τὰς εἰρηνικὰς αὐτῶν προθέσεις, καὶ ἀναφέρων τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποστελλομένων πλοίων καὶ ἀνθρώπων. Ὁ δὲ μὴ φέρων τοιοῦτον ἔγγραφον ὑποβάλλεται εἰς κράτησιν μέχρις οὗ εἰδοποιηθῇ περὶ τούτου ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν. Καὶ εἰ μὲν ἀντισταθῇ θανατοῦται, μὴ δικαιουμένου τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος νὰ ἀπαιτήσῃ μηδεμίαν διὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐκδίκησιν. Εἰ δὲ δραπετεύσῃ εἰς Ῥωσίαν ἀναγγέλλεται τοῦτο εἰς τὸν ἡγεμόνα, ἵνα πράξῃ ὡς πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὸ ἄρθρον τρίτον ἐπανλαμβάνει ἐν ἀρχῇ, κατὰ τὸν Καραμζήν (παρ' οὗ λαμβάνομεν τὰ κείμενα ταῦτα τοῦ Νέστορος) ὅσα ὀρίζειν ἡ

πρώτη, ἡ προφορικὴ σύμβασις, ἡ ὑπὸ τοῦ Ὀλέγ συναμολογηθεῖσα περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας καὶ κατοικίας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων. Τὴν προφορικὴν ταύτην σύμβασιν δὲν παρεθέσαμεν ἄνωτέρω, περιορισθέντες εἰς μόνην τὴν βραδύτερον κατὰ Νέστορα συναμολογηθεῖσαν ἐγγράφως συνθήκην. Εἰς δὲ τῶν κυρίων λόγων δι' οὓς τότε ἀπεσιωπήσαμεν αὐτὴν εἶναι καὶ οὗτος, ὅτι ἡ σπουδαιοτάτη αὕτη διάταξις περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτείας τῶν Ῥώσων πρέσβειων καὶ ξένων, ἣτις ἀνεφέρετο δῆθεν ἐν τῇ προφορικῇ συμβάσει, δὲν ἀνευρίσκειται ἐν τῇ παρατεθείσῃ ἐγγράφῳ, καὶ κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται ἐν τῇ προκειμένη συνθήκῃ τοῦ 945, ὥστε τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι κατὰ πρῶτον ὠρίσθη τῶντι ἐν τῇ παρούσῃ συνθήκῃ, τὰ δὲ λεγόμενα περὶ τῆς πρώτης προφορικῆς συμβάσεως δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριβείας, ἂν δὲν ᾖναι ὅλως ἀνυπόστατα. Ὅπως δὴ ποτε αἱ διατάξεις, εἰς τὰς ὁποίας παραπέμπει ὁ Καραμζὴν ἐν τῷ ἄρθρῳ τρίτῳ, ἔχουσιν ὡς ἐξῆς. Οἱ παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμπόμενοι πρέσβεις συντηροῦνται αὐτόθι ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Εἰς δὲ τοὺς Ῥώσους ξένους ἢ ἐμπόρους, ὅσοι ἔρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑποχρεοῦται ὁ αὐτοκράτωρ νὰ παρέχῃ ἐπὶ ἐξ μῆνας ἄρτον, σῖνον, κρέας, ἰχθῦς καὶ ὀπώρας· πλὴν τούτου οἱ ξένοι εἰσέρχονται δωρεὰν εἰς τὰ δημόσια λουτρά, καὶ λαμβάνουσι διὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν τροφάς, ἀγκύρας, κάλους, ἰστία καὶ πᾶν τὸ ἀναγκαῖον· οἱ Ῥῶσοι οἱ διατρίβοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὐχὶ ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας, οὐδὲν ἔχουσι δικαίωμα εἰς τὴν μηνιαίαν συντήρησιν. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτοῦ τοῦ νὰ προσβάλλωσι τοὺς κατοίκους τῶν ἐλληνικῶν χωρῶν καὶ τόπων. Οἱ Ῥῶσοι ὀφείλουσι νὰ κατοικῶσι μόνον παρὰ τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Μάμαντος, καὶ νὰ ἀναγγέλλωσι τὴν ἄφιξιν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρμοδίαν τῆς πόλεως ἀρχὴν, ἣτις σημειοῖ τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ παρέχει αὐτοῖς τὴν ἀναγκαίαν τροφήν. Δὲν εἰμποροῦν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν πόλιν εἰμὴ ἐν συνοδίᾳ αὐτοκρατορικοῦ ὑπαλλήλου, ἄοπλοι καὶ οὐχὶ πλειότεροι τῶν πεντήκοντα διὰ μιᾶς. Ἀφ' ἑτέρου μετέρχονται τὴν ἐμπορίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀκωλύτως, καὶ εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τέλους (οὐχὶ ὅμως καὶ τοῦ τελωνιακοῦ δικαιώματος, τοῦλάχιστον μέχρι τινός, ὡς θέλομεν ἰδεῖ μετ' ὀλίγον). Αὐταὶ εἶναι αἱ διατάξεις εἰς ἃς παραπέμπει ὁ Καραμζὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄρθρου τρίτου· καὶ ἔπειτα παρατίθησι τὴν συνέχειάν τοῦ ἄρθρου τούτου ὡς ἐξῆς. Οἱ Ῥῶσοι ξένοι διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοκρατορικοῦ

ὑπαλλήλου ὅστις διαλύει τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας διαφορὰς αὐτῶν. Πᾶν ὑπὸ Ῥώσου ἀγοραζόμενον ὕφασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ἤθελεν ὑπερβαίνει τὰ πεντήκοντα χρυσᾶ νομίσματα (750 δραχμᾶς), ὑποβάλλεται εἰς τὸν ὑπάλληλον ἐκεῖνον ἵνα ἐπιθέσῃ ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἰδίαν σφραγῖδα (ὅπως μὴ διαφύγῃ ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους). Οἱ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναχωροῦντες λαμβάνουσι τροφὰς καὶ πᾶν τὸ πρὸς διασκευὴν τοῦ πλοίου ἀναγκαῖον, κατὰ τὰ συντεθειμένα. Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ διαχειμάσῃσι παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι, ἀλλ' ὀφείλουσι νὰ ἀναχωρήσωσιν ὑπὸ συνοδίαν.

Ἄρθρον 4. Δοῦλος δραπετεύσας εἰς τὴν Ἑλλάδα εἴτε ἐκ Ῥωσίας, εἴτε ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τοὺς παρὰ τῷ ἁγίῳ Μάμαντι διατρίβοντας ξένους, ἀναζητεῖται καὶ ἀναλαμβάνεται ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Μὴ εὐρεθέντος δὲ αὐτοῦ ὀρκίζονται περὶ τῆς φυγῆς του χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ Ῥῶσοι κατὰ τὴν ἰδίαν ἕκαστος πίστιν, καὶ τότε οἱ Ἕλληνες δίδουσι αὐτοῖς κατὰ τὰ πρότερον ὠρισμένα (ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ Καραμζὴν ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ταῖς συνθήκαις τοῦ Ὀλέγ οὐδὲν τοιοῦτον ὠρίσθη) δύο παβολόγια ἢ τοὶ ὕφασματα διὰ τὸν δοῦλον. Ἐὰν δὲ Ἕλλην δοῦλος μετὰ κλοπιμαίων δραπετεύσῃ πρὸς τοὺς Ῥώσους, ὀφείλουσιν οὗτοι νὰ τὸν ἀποδώσωσι σῶον σὺν τῷ ὑπεξαίρεθέντι πράγματι λαμβάνοντες ὡς ἀμοιβὴν διὰ τοῦτο δύο χρυσᾶ (δραχμᾶς 30). Ἄρθρον 5. Ῥῶσος κλέψας τι ἀπὸ Ἑλλήνα καὶ Ἕλληνα ἀπὸ Ῥῶσον τιμωρεῖται αὐστηρῶς κατὰ τοὺς Ῥωσικοὺς καὶ ἑλληνικοὺς νόμους, ἀποδίδει τὸ κλαπὲν καὶ πληρώνει διπλασίαν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ.

Ἄρθρον 6. Ῥῶσος κομίσας εἰς Κωνσταντινούπολιν Ἕλληνας αἰχμαλώτους λαμβάνει δι' ἕκαστον μὲν νέον καὶ δι' ἑκάστην νέαν δέκα χρυσᾶ, διὰ πάντα δὲ αἰχμάλωτον μέσης ἡλικίας 8, διὰ πάντα δὲ γέροντα ἢ παιῖδα, 15. Δι' ἕκαστον ὅμως Ῥῶσον αἰχμάλωτον ἐν Ἑλλάδι εὐρισκόμενον καταβάλλονται λύτρα 10 χρυσᾶ, δι' ἕκαστον δὲ ἠγορασμένον δοῦλον ἀποδίδεται ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς ὅπως ἀναφέρει αὐτὴν ὁ ἰδιοκτήτης ὀρκιζόμενος κατὰ τὴν ἰδίαν πίστιν. Ἄρθρον 7. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς χερσονήσου (τῆς Κριμαϊκῆς) καὶ τῶν πόλεων αὐτῆς. Ἐὰν δὲ πολεμῇ περὶ τὰς χώρας ἐκεῖνας (πρὸς τοὺς Χαζάρους ἢ τοὺς Πετсенέγους) καὶ ζητήσῃ ἐπικουρίαν παρὰ τῶν Ἑλλήνων, παρέχονται αὐτῷ ὅσας νομίσῃ ἀναγκαίας. Ἄρθρον 8. Ἐὰν οἱ Ῥῶσοι ἀπαντήσωσιν ἑλληνικὸν πλοῖον εἰς τὴν παραλίαν, ὀφείλουσι νὰ μὴ προσβάλωσι τὸ πλήρωμα αὐτοῦ, ὃ δὲ ὑπεξαι-

ρέσας τι ἐκ τοῦ πλοίου ἢ φονεύσας ἢ ἐξανδραποδίσας τινὰ ἐκ τοῦ πληρώματος, τιμωρεῖται κατὰ τοὺς Ῥωσικούς καὶ ἑλληνικούς νόμους. Ἄρθρον 9. Οἱ Ῥῶσοι κατερχόμενοι ἐπὶ ἀλιείᾳ εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Δνιπέρου ποταμοῦ καὶ ἀπαντήσαντες ἐκεῖ κατοίκους τῆς χερσονήσου ὀφείλουσι νὰ μὴ προξενῶσιν εἰς αὐτοὺς βλάβην τινὰ, οὐδὲ δικαιοῦνται νὰ διαχειμιάζωσιν αὐτόθι, ἀλλὰ πλησιάσαντος τοῦ φθινοπώρου ὑποχρεοῦνται νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄρθρον 10. Ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ὀφείλει νὰ διακωλύῃ τοὺς Βουλγάρους ἀπὸ παντός κατὰ τῆς χερσονήσου πολέμου. Ἄρθρον 11. Τοὺς ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντας Ἕλληνας δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρήσῃ ὁ ἡγεμὼν, ἀλλ' ὀφείλει νὰ παραπέμψῃ εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἵνα τιμωρηθῶσιν αὐτόθι. Τὸ ἄρθρον 12 εἶναι ὅμοιον πρὸς τὸ τρίτον τῆς προπαρατεθείτης συνθήκης, τὸ δὲ 13 ὅμοιον πρὸς τὸ τέταρτον τῆς αὐτῆς συνθήκης. Ἄρθρον 14. Ζητήσαντος τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος ἐπικουρίας παρὰ τοῦ Ῥώσου ἡγεμόνος, ὀφείλει οὗτος νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα γίνῃ οὕτω τοῖς πᾶσι δῆλον ὅπόσον στενὴ εἶναι ἡ μεταξὺ Ῥώσων καὶ Ἑλλήνων φιλία. Ἐπονται τὰ περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς καὶ δι' ὄρκου κυρώσεως τῶν συντεθειμένων.

Αἱ παραχωρήσεις καὶ περιποιήσεις ὅσαι κατὰ τὴν προκειμένην συνθήκην ἐγένοντο πρὸς τοὺς Ῥώσους ἐμπόρους ἐν τῷ κράτει, ἦσαν τότε συνήθεις εἰς ὅλους τοὺς ξένους ἐμπόρους, καὶ εἶναι μάλιστα ὀλιγώτεραι τῶν μετὰ τινὰ χρόνον πρὸς τοὺς ἰταλοὺς συναμολογηθεισῶν. Κατὰ δὲ τὰ ἄρθρα 7 καὶ 10 ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν οὐ μόνον παραιτεῖται πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς κριμαϊκῆς χερσονήσου, ἀλλὰ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ὑποχρέωσιν νὰ διακωλύῃ πᾶσαν κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὴν τῶν Βουλγάρων. Πλὴν τούτου κατὰ τὸ ἄρθρον 11 οἱ ἐν Ῥωσίᾳ κακουργήσαντες Ἕλληνες, δὲν εἰμποροῦν νὰ τιμωρηθῶσιν αὐτόθι, ἀλλὰ παραδίδονται εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν. Καὶ ἐν γένει ἐξ ὅλης τῆς συνθήκης δηλοῦται, ὅτι αὕτη συνωμολογήθη ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἡττης ἢ ὑπέστησαν οἱ Ῥῶσοι μᾶλλον, ἢ ὡς ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἠσθάνθησαν δῆθεν οἱ ἡμέτεροι ἕνεκα νέας τινὸς τῶν Ῥώσων προπαρασκευῆς. Τὸ σπουδαιότερον ὅμως συναγόμενον ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων τούτων συνθηκῶν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ῥώσων εἶναι, ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἔθνῶν ἐμπορικαὶ σχέσεις εἶχον ἀποβῆ συνεχεῖς καὶ ποικίλαι. Οἱ Ῥῶσοι ἤρχοντο καὶ ἡγόραζον ἐξ Ἑλλάδος μέταλλα ἐξεργασμένα, ὑφάσματα, καρπούς καὶ οἴνους· εἰσήγον δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δέρματα, καὶ γουναρικά, κη-

ρόν, μέλι, δούλους. Καὶ οἱ ἔμποροι αὐτῶν δὲν διέτριβον μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ ἐν Χαζαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρὸς βορρᾶν ἐπὶ Ῥωμανοῦ συμβάντα· πρὸς μεσημβρίαν δὲ διεπράχθησαν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν λαμπρὰ τῆ ἀληθείᾳ κατορθώματα. Ὁ Ῥωμανὸς ἐφάνη εὐτυχῆς περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δομestίκου τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, προχειρισάμενος εἰς τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἀξίωμα, ἅμα ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἀρχηγέτην στρατιωτικοῦ οἴκου διαπρέψαντος καθ' ὅλην τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα. Καὶ οὐ μόνον ἠτύχησε περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἔδειξε καὶ τὴν πολὺ μείζονα ἀρετὴν τοῦ νὰ διατηρήσῃ ἐν τῷ ἀξιώματι ἐκείνῳ τὸν ἄνδρα τοιοῦτον ὄντα ἐπὶ 23 περιῖπου ἔτη, ἀπὸ τοῦ 919—942. Ὅποσον δὲ δεδικαιολογημένη, ὑπῆρξεν ἡ ἐξαιρετος αὕτη εὐνοια ἀπεδείχθη ὑπὸ τῶν πραγμάτων λαμπρῶς. Ὁ Ἰωάννης Κουρκούας, ἀδιαλείπτως κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγωνιζόμενος, ἐδιπλασίασε τὰς κατὰ τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ χριστιανικοῦ κράτους, μετενεγκὼν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὄρια αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Ἄλφους ποταμοῦ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ τὸν Τίγριν, καὶ ἀνακτήσας ἐν τῷ εὐρυτάτῳ τούτῳ χώρῳ περὶ τὰς 1000 ὡς βεβαιοῦσι πόλεις. Τσσαύτη δὲ ἦτο ἡ στρατιωτικὴ καὶ ἄλλη ἀρετὴ τοῦ ἀνδρός, ὥστε οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι ὀνομάζουσιν αὐτὸν ἄλλον Βελισάριον, καὶ ὁ πρωτοσπαθάριος καὶ κριτὴς Μανουὴλ συνέταξε περὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ ἰδιαν συγγραφὴν εἰς 8 βιβλίους διηρημένην, ἣτις ὅμως ἀτυχῶς δὲν διεσώθη εἰς ἡμᾶς.

Μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα συνέπραξεν ὅ,τε ἀδελφὸς αὐτοῦ Θεόφιλος, ὁ πάππος τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, καὶ ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς, ἄξιος ἀναδειχθεὶς τηλικούτου πατρός. Τὸ κράτος τοῦ καλίφου τοῦ Βαγδατίου ἠκρωτηριάσθη τότε δεινῶς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν χωρῶν ὅσαι ἀνεκτίθησαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἐλαττωθῆ πολὺ· εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας καὶ ἀνατολικωτέρας, καὶ μάλιστα εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν, εἶχεν ἴσως παντάσιν ἐκλίπει. Ἐντεῦθεν διετεροῦντο ἐξ ἀνάγκης εἰς αὐτὰς οἱ προϋπάρχοντες μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες, ἀφοῦ ὑπεχρεοῦντο νὰ δώσωσι δείγματα οὐ μόνον τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ τῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν πίστιν εὐλαβείας. Ὁ

ἐμίρης τῆς Μελιτηνῆς λ. γ. ὑπεχρεώθη νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῶν δυσ-
θρήσκων του ὡσάντις παραγγελοῦν ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἐμίρης Ἐ-
δέσσης ἠναγκάσθη ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐν τῇ πόλει
ἐκείνῃ τῆς Συρίας ἀποκείμενον ἅγιον τοῦ Χριστοῦ ἐκμαγεῖον ἦτοι μαν-
δήλιον. Οὐδὲν ἦττον ὅμως ἐπειδὴ δι' ἔλλειψιν χριστιανικοῦ πληθυ-
σμοῦ, ἢ τοῦλάχιστον ἀποχρῶντος τοιοῦτου πληθυσμοῦ, δὲν κατωρθώθη
νὰ ἐκχριστιανισθῶσιν αἱ χῶραι αὐταί, εἰ μωαμεθανοὶ αὐτῶν ἡγεμόνες
ὠφελοῦντο ἀπὸ πάσης εὐκαιρίας ἵνα ἀποβάλωσι τὸν ἐπιβληθέντα εἰς
αὐτοὺς ζυγόν· ὥστε πολλὰ τῶν κατακτήσεων ἐκείνων ἀπέβησαν πρὸς-
καιροὶ. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ, τῷ 924, ὁ ναύαρχος Ἰωάννης ὁ Ῥαδηνὸς
ὀλοσχερῶς κατεναυμάχησε περὶ τὴν Λῆμνον τὸν διαβόητον Ἰωάννην
τὸν Τριπολίτην, τὸν τῆς Θεσσαλονίκης κατακτητήν. Ὁ τολμηρὸς πει-
ρατῆς κατώρθωσε νὰ διασωθῇ ἐκ τῆς πανωλεθρίας ταύτης· ἀλλ'
ἔκτοτε συνετρίβη ἡ τῶν κρητικῶν ἀράβων δύναμις.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους συνέβησαν καὶ ἐν Πελοποννήσῳ γεγο-
νότα τινὰ τῶν ὁποίων ἡ μνήμη περιεσώθη εἰς ἡμᾶς λεπτομερῶς ὁ-
πωσοῦν, εἰ καὶ οὐχὶ κατὰ πάντα εὐκρινῶς. Ἐν ἔτει 921 ὁ τότε στρα-
τηγὸς τῆς Πελοποννήσου Ἰωάννης ὁ Πρωτεύων ἀνέφερε πρὸς τὸν βασι-
λέα Ῥωμανὸν ὅτι αἱ σλαυικαὶ φυλαὶ τῶν Μιληγγῶν καὶ τῶν Ἐζερι-
τῶν, τῶν ὁποίων ἀνεφέρομεν ἄλλοτε τὰς προηγουμένας στάσεις (σελ.
722 τοῦ τρίτου τόμου), ἀπεστάτησαν αὐτίς μὴ δεχόμεναι τὸν παρὰ
τοῦ στρατήγου διωρισμένον ἄρχοντα, μηδὲ πειθόμεναι νὰ τελῶσι τὴν
ὀφειλομένην στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν μηδὲ τὰς ἄλλας πρὸς τὸ δημό-
σιον ὑποχρεώσεις προαιρούμεναι νὰ ἐκπληρώσωσιν, ἀλλὰ διατελοῦσαι
ὡς περ αὐτόνομοι καὶ αὐτοδέσποτοι. Πρὶν ἢ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπο-
λιν ἡ ἐκθεσις αὕτη, εἶχε διορισθῆ, νέος στρατηγὸς Πελοποννήσου, ὁ
πρωτοσπαθᾶριος Κρηνίτης ὁ Ἀροτρᾶς. Τὸ τῶν Κρηνιτῶν γένος ἀναφέ-
ρεται πολλάκις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, καὶ δὲν ἦτο μὲν ἰσότη-
μον τῶν Φωκιάδων, τῶν Κουρκουῶν καὶ τῶν ἄλλων πολυθρυλήτων
στρατηγῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· μεταγενέστεροὶ τινὲς μάλι-
γόνιοι αὐτοῦ κατήντησαν εἰς ἀπορίαν καὶ τελευταίαν ἐνδειαν
ἐπὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου, ὅπως λέγεται ἐν τινι τούτου νεαρχῆ,
ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνάτης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς δεκάτης ἐ-
κατονταετηρίδος ὁ οἶκος οὗτος παρίσταται ὑπὸ τῶν χρονογρά-
φων ὡς ἐπιφανὴς καὶ περίβλεπτος. Καὶ εἶδομεν τῷ ὄντι ὅτι

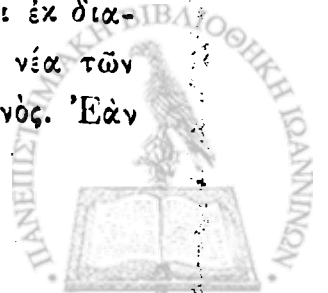
Κρηνίτης ἦτο ὁ τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Συμεῶν ἐκπεμφθεὶς στρατηγός, ὅστις ἔπεσε μαχόμενος ἐν τῷ ἀγῶνι ἐκείνῳ, καὶ ἤδη μανθάνομεν ὅτι ἕτερος Κρηνίτης προεχειρίσθη στρατηγός τοῦ θέματος Πελοποννήσου τῷ 922. Ἀναγκωσθείσης λοιπὸν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῆς ἐκθέσεως ἐκείνης τοῦ Ἰωάννου τοῦ Πρωτεύοντος, ὁ νέος στρατηγός ἀνέλαβε νὰ καθυποτάξῃ τοὺς στασιαστάς. Ἀρξάμενος δὲ τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ μηνὸς μαρτίου καὶ κατακάυσας τοὺς καρπούς αὐτῶν, καὶ δηρώσας τοὺς ἀγρούς μέχρι τοῦ μηνὸς νοεμβρίου, κατηνάγκασε τέλος αὐτοὺς νὰ ζητήσωσι συγγνώμην δι' ὅσα πρότερον ἐπλημμέλησαν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ στρατηγός Κρηνίτης ἐδεκαπλασίασε τὸν φόρον ὃν ἐτέλουν πρότερον οἱ Μιληγγοὶ ἀναβιβάσας αὐτὸν ἀπὸ 60 νομισμάτων εἰς 600· ἐδιπλασίασε δὲ τὸν ἐτήσιον φόρον τῶν Ἐζερίτων, ἐπιβιβάσας αὐτοῖς νομίσματα 600 ἀντὶ τῶν πρότερον τελουμένων 300, καὶ εἰσπράξας τὸν νέον τοῦτον φόρον εἰσεκόμισεν εἰς τὸ βασιλικὸν ταμεῖον. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐταράχθησαν αὐτῆς τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου. Στρατηγός αὐτῆς διωρίσθη ὁ πρωτοσπαθάριος Βάρδας ὁ Πλατυπόδης, ὁ δὲ Κρηνίτης μετετέθη εἰς τὸ θέμα τῆς Ἑλλάδος, καὶ τότε συνέβη ἐν Πελοποννήσῳ νέα στάσις οὐχὶ πλέον τῶν Σλαύων, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ πρωτοσπαθαρίου Βάρδα τοῦ Πλατυπόδη, καὶ πολλῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων. Ταύτης τῆς στάσεως ἡ αἰτία δὲν ἐξηγεῖται· λέγεται μόνον, ὅτι ὡς ἐξ αὐτῆς ἀπεδιώχθη μὲν ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ἀγέλαστος, ἐγένετο δὲ κατὰ τοῦ θέματος ἐπίθεσις νέων τινῶν σλαυικῶν φυλῶν, αἵτινες ἐπῆλθον ἴσως ἀπὸ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, καὶ ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας ταύτης ὠφελήθentes οἱ Μιληγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερίται ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, ἐξαιτούμενοι νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς γενομένης εἰς τὸν φόρον αὐτῶν προσθήκης. Ὁ δὲ Ῥωμανός, ἵνα μὴ ἐνωθῶσιν οἱ ἀναφερόμενοι, μετὰ τῶν νεωστὶ ἐπελθόντων ἔξωθεν Σλαύων, ἐνέδωκεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν, καὶ διὰ χρυσοβούλλου ὥρισεν τὸν φόρον, ὅπως πρότερον ἐτελεῖτο.

Ἐνταῦθα λοιπὸν ὑπεχώρησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανός ἠνώρθωσε τὸ ἐξωτερικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα, οὐ μόνον ὡς πρὸς τοὺς ἄραβας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἰβηρίας προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔλαβε παρ' αὐτοῦ τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου, τὸ ὁποῖον ὡς ψιλὸν ἐπωνύμιον ἔφερον ἕκτοτε οἱ τῆς χώρας ταύτης ἄρχοντες. Ὡσαύτως καὶ οἱ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Οὐγῶνος πρέσβεις προσελθόντες μετὰ δώρων, ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ

Ῥωμανοῦ κατὰ τῶν σαρακηνῶν. Ὁ δὲ ἔπεμψε πλοῖα πυρφόρα ἱκανὰ νὰ ἀσφαλίσωσι τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Προβηγκίας, κυρώσας τὴν συμμαχίαν ταύτην διὰ τοῦ γάμου τῆς θυγατρὸς τοῦ Οὐγῶνος Βέρθης μετὰ Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου. Οὐδὲ τὰ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἠμέλησεν ὁ Ῥωμανός, ἀνοικοδομήσας καὶ βελτιώσας πολλὰς κατὰ Μακεδονίαν καὶ Θράκην πόλεις, ὅσαι εἶχον πάθει ἐκ τῶν προηγουμένων βουλγαρικῶν καὶ τουρκικῶν ἐπιδηρῶν. Ἰοσμῆσας τὴν πρωτεύουσαν διὰ περιφανῶν οἰκοδομῶν καὶ ἀμφιλαφῶν κήπων, καὶ ἰδρύσας ἐν αὐτῇ νοσοκομεῖά τε καὶ γεροντοκομεῖα. Ἐλάβομεν δὲ ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀνυψώσωμεν (σελ. 71 τοῦ τρίτου τόμου) τὰς φιλανθρωποὺς νεαράς, δι' ὧν ἠγωνίσθη νὰ προστατεύσῃ τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν, κηρύξας περὶ αὐτῆς δόγματα τὰ ὅποια ἠθέλον τιμῆσαι τὸν μᾶλλον φιλελεύθερον ἠγεμόνα τῶν κατ' ἡμᾶς χρόνων. Πλὴν τούτου ὁ Ῥωμανός ἐπανερχόμενος ὅσῳ ἦτο δυνάτῳ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς μεταρρυθμίσεως, ὥρισε διὰ μιᾶς τῶν νεαρῶν αὐτοῦ ὅτι ἐὰν μικρὸς γαιοκτήτης θέλει νὰ ἀσπασθῇ τὸν μοναχικὸν βίον, δὲν ἐπιτρέπεται αὐτῷ νὰ ἀφιερῶσῃ τὸ κτήμᾶ του εἰς τὴν μονήν.

Οὕτως ἐκυβερνήθη τὸ κράτος ἀπὸ τοῦ 919 μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 944, ἐπιτηδείως καὶ ἐν μέρει ἐνδόξως. Ἄλλ' ἁπολογητέον ὅτι τὸ σύμπλεγμα ἐκεῖνο τῶν πέντε βασιλέων εἶχε τι ἀλλόκοτον, καὶ ὅτι δυσκόλως ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἀδιάσπαστον μέχρι τέλους. Ναὶ μὲν κυρίως ἡ ἀρχὴ διεξήγετο ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ δὲ πρεσβύτερος υἱὸς αὐτοῦ, ὁ Χριστοφόρος, ἀπεβίωσεν ἀπὸ τοῦ 931· ἔμενον ὅμως πάντοτε τέσσαρες συμβασιλεῖς. Καὶ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἐπισφαλεστάτη προηγγέλλετο μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, ἡ ρύθμισις τῆς ἐξουσίας μεταξὺ τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν καὶ τοῦ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβροῦ καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν, δυσκατάληπτον ἦτο πῶς διετηρήθη καὶ μέχρι τινὸς ἡ σύμπνοια ἐν τῷ συνδυασμῷ ἐκείνῳ. Πρὸ πάντων παράδοξος ἦτο ἡ θέσις τοῦ νομίμου διαδόχου τοῦ βασιλέως. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτης ἦτο ἤδη 40 ἐτῶν, καὶ εἶχε μὲν ἰδιάζουσαν ῥοπὴν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ἀλλ' ὅσῳ καὶ ἂν ἀπετρέπετο ὡς ἐκ τούτου ἀπὸ τῶν περισπασμῶν τοῦ πρακτικοῦ βίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐνοχλῆται ἐκ διαλειμμάτων ὑπὸ τοῦ ἐξουτελισμοῦ εἰς ὃν κατεδίκασεν αὐτὸν ἡ νέα τῶν πραγμάτων τάξις, ἣν ἐδημιούργησε καὶ συνετήρει ὁ Ῥωμανός. Ἐὰν

εἰς ἡλικίαν 14 ἐτῶν ὑπέκυψεν ἐκὼν ἀέκων εἰς τὸν ἐπιβληθέντα αὐτῷ χαλινόν· ἐὰν καὶ μετέπειτα ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον ἐξηκολούθησεν ἀνεχόμενος τὴν πικροδυναμίαν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, φυσικῶς τῷ λόγῳ καθ' ὅσον προέβχινεν εἰς τὴν ἡλικίαν συνησθάνετο ζωηρότερον τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας ἐκείνης τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, καθὼς συνάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν συγγραφῶν αὐτοῦ, εἶχε πνεῦμα πολὺ πρακτικώτερον καὶ θετικώτερον τοῦ πατρὸς του. Αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Ἑλένη, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ θύγάτηρ, ζηλοτυπούσα πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτῆς καὶ τὰς νύμφας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν καὶ εὐλόγως ἀνησυχούσα περὶ τῆς τύχης ἑαυτῆς τε καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, παρώτρυνε τὸν Κωνσταντῖνον νὰ ἀνακτήσῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῷ ἐν τῇ πολιτείᾳ τάξιν. Πλὴν τούτου δὲ οἱ στρατηγοὶ τοῦ κράτους, οἱ Φωκᾶδες, οἱ Τορνίκιοι, ὁ Μαρινὸς Ἀργυρὸς, ὁ Βασίλειος Πετεινός, καὶ πλείστοι ἄλλοι δυσμενῶς ἔβλεπον τὸν οἶκον τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ ὁσημέρᾳ ἀσφλίζοντα τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, καὶ ἦσαν πρόθυμοι νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν καθαίρεσίν του. Ἀφ' ἑτέρου ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ σύνεσις τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς οὗτος ἔπραξε σφάλματά τινα προκλέσαντα καὶ ὑποθρέψαντα τὴν κοινήν δυσκρέσειαν. Ἀφοῦ ἐταπείνωσε πέραν παντὸς μέτρου τὸν νόμιμον βασιλέα καταβιβάσας αὐτὸν εἰς τὴν τρίτην τάξιν, ἀνηγόρευσε τῷ 933 οἰκουμηνικὸν πατριάρχην τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Θεοφύλακτον, εἰς ἡλικίαν 16 ἐτῶν. Τοιοῦτό τι εἶχεν ἤδη πράξει ὁ Λέων ὁ Σοφὸς ὡς πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Στέφανον. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Θεοφυλάκτου συνέβησαν πράγματα σκανδαλώδη, καὶ προσέτι ὁ νεανίσκος οὗτος περιύβρισε τὸ ὕψικον τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματι διὰ βίου κακοηθεστάτου, ὡς θέλομεν ἴδει κατωτέρω. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τῷ 942 ὁ Ῥωμανὸς ἐνδίδων εἰς αὐλικὰς ῥαδιουργίας ἔπαυσε τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἡομεστίκου τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν περιφανῆ Ἰωάννην Κουρκούαν, τὸν ἐπὶ εἴκοσι καὶ ἐπέκεινα ἔτη τοσαύτας προσεγεγόντα εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, ὥστε ἀπεστέρησεν ἑαυτὸν οἰκειοθελῶς τοῦ κυριωτάτου τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ στηρίγματος.

Ἀπὸ τῶν περιστάσεων τούτων καὶ παθῶν καὶ συμφερόντων καὶ ἀμαρτημάτων ὠφελούμενοι οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον ἀπεφάσισαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 944, προῖσταμένων τῶν Φωκᾶδων, νὰ ἐξώσωσι τοὺς παρεισάκτους ἐκείνους βασιλεῖς, καὶ ἐπολιτεύθησαν πρὸς τοῦτο μετὰ πλείστης πανουργίας. Ἐκ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ μὲν Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρκετὴν σύνεσιν ὥστε νὰ ἐννοῇ

ὅτι ἐκλιπόντος τοῦ πατρὸς ἤθελε συνεκλίπει καὶ τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς ἀρχῆς αὐτῶν· ἀλλ' ὁ Στέφανος ἦτο κουφότερος καὶ κενοδοξότερος. Ὅθεν ὁ Βασίλειος Πετεινός, προσποιηθεὶς φιλίαν πρὸς αὐτὸν, ἤρχισε νὰ τὸν λέγῃ ὅτι δὲν ἐννοεῖ πῶς ἀνέχεται νὰ δεσμεύῃ τὰς νεανικὰς καὶ γεννησιότατας αὐτοῦ ὁρμὰς διὰ τῆς γερωντικῆς τοῦ πατρὸς κηδεμονίας, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ μεγαλοφυΐα δύνχται ὄχι μόνον τὴν Ῥωμαίων βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ πολλὰς ἄλλας ὁμοῦ νὰ κυβερνήσῃ. Ὁ δὲ, πεισθεὶς πρὸς τῶν ἐπιβούλων τούτων λόγων καὶ προσλαβὼν ἄλλους τινὰς συνεργούς, ἐκβάλλει τὸν πατέρα αὐτοῦ ἐκ τῶν ἀνακτόρων τῆ 19 δεκεμβρίου, περιορίζει αὐτὸν εἰς τὴν νῆσον Πρώτην, τὸν ἀποκείρει ἄκοντα μοναχὸν καὶ ἀναλαμβάνει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀλλ' ἡ νέα αὕτη τριανδρία δὲν διήρκεσε πολὺ. Ὅ,τι εἶχον προΐδει οἱ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, οἱ προπερρασκευάσαντες πᾶσαν ταύτην τὴν κωμωδίαν, συνέβη τῶνδ' αὐτῶν. Ἀμα ἐξέλιπεν ἐκ μέσου ὁ συνετὸς γέρον, ὅστις καὶ μόνος κατώρθου νὰ διατηρῇ τὴν ἐνότητα τῆς πολυκεφάλου ἐκείνης ἀρχῆς, δεινὴ ἀνεφύη διχόνοια. Οἱ τρεῖς βασιλεῖς ἐπεβούλευσαν ἀλλήλους, οἱ δὲ περὶ τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπισπεύδοντες ἤδη τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυρίου αὐτῶν βουλευματος, καὶ προτρεπόμενοι εἰς τοῦτο ὑπὸ τῆς βασιλίδος Ἑλένης, συνέλαβον τῆ 27-ιανουαρίου τοῦ 945 τοὺς δύο ἀδελφοὺς, καὶ ἐξορίσαντες τὸν μὲν Στέφανον εἰς Πάνορμον τῆς Θρακικῆς Χερσονήσου, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον εἰς Τερέβινθον, ἀπέκειραν ἀμφοτέρους κληρικούς. Καὶ ὁ μὲν Στέφανος μετακομισθεὶς εἰς διαφόρους ἄλλας νήσους ἐγκατεδίωξε τελευταῖον ἐν ἡσυχίᾳ εἰς Λέσβον, ἐπιζήσας ἔτη 19. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος θελήσας μετὰ διαιτίαν νὰ δραπετεύσῃ ἐφρονεύθη ὑπὸ τῶν φυλάκων· ἀπέθανε δὲ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν Ῥωμανός.

Τοιοιουτοτρόπως κατὰ ἰανουάριον τοῦ 945 ἐμονάρχησεν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος. Ἡ μακρὰ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ῥωμανὸν ὑποταγὴ μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἐφλέγετο ὑπὸ ζωηροῦ φιλοτιμίας πυρός. Ἀλλὰ δὲν διεπαίδεχτο ὑπὸ ἑταιρῶν, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρξεν αὐτοῦργός μεγάλων πραγμάτων, ὠφελήθη ἀρκούντως ἀπὸ τῆς ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ γενομένης, ἐπὶ δὲ τοῦ Ῥωμανοῦ ἀνακαινισθείσης διοργανώσεως τοῦ κράτους, καὶ πρὸ παντῶν ἀπὸ τῶν δεξιῶν ἀνδρῶν οἵτινες προΐσταντο τῶν διαφόρων τῆς διοικήσεως κλάδων, ἰδίως

δὲ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Προεχειρίσατο παρακοιμώμενον καὶ παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν εὐνούχον Βασίλειον ὄχι τὸν ἐπιλεγόμενον Πετεινὸν, ὅστις διορίσθη μέγας ἐταιρειάρχης, ἀλλὰ ἕτερον Βασίλειον, ὅστις καὶ τοὶ ὦν νόθος υἱὸς τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, καὶ ἔδωκεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον δείγματα ἐξαιρέτου ἰκανότητος, ἅν ὄχι πάντοτε πολλῆς εὐθύτητος. Πλὴν τούτου ὁ βασιλεὺς μετεχειρίσθη πάλιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις ὁμῶς οὐδὲν φαίνεται ἔκτοτε διαπράξας μέγα ἔργον. Προήγαγε δὲ ὁ Κωνσταντῖνος εἰς τὰ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν καὶ τὸν πατρίκιον Ἰωσήφ, εὐνούχον καὶ τοῦτον, ἀλλ' ἄνδρα συνετὸν καὶ δραστήριον, ὃν θέλομεν ἴδει ἐπὶ ἰκανὸν ὡςκύτως πρωταγωνιστήσαντα τῶν πραγμάτων. Ἡ δὲ τοῦ στρατοῦ ἡγεμονία ἀνετέθη εἰς τὸν οἶκον τῶν Φωκάδων, ὅστις, ἐκδικούμενος τὸ πάθημα ὅπερ ὑπέστη ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου καταρραδιουργηθεὶς ὑπὸ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀπέβη ἤδη τὸ κυριώτερον ἔρεισμα τῆς νέας τῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ ἐπὶ 25 ὅλα ἔτη ἔκτοτε ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἴσχυσεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, τὰ μέγιστα διαπράξας τῶν κατορθωμάτων ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν νὰ δώσωμεν ἐνταῦθα βιογραφικὰς τινὰς περὶ αὐτοῦ εἰδήσεις.

Ὁ πρῶτος τῶν Φωκάδων τούτων ὁ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος εἶναι ὁ Νικηφόρος- ἐκεῖνος Φωκάς, οὗ ἐμνημονεύσαμεν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ καὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἔφερε τὴν τοῦ Φωκά ἐπωνυμίαν «ἀπὸ τινος τῶν προγόνων αὐτοῦ ἀριστεύσαντος.» Ὁ δὲ Δουκάγγιος νομίζει τὸ ἐπώνυμον συγγενὲς τοῦ focus, πυρός. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Φωκάς ἀναφέρεται πολλάκις καὶ πρότερον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀποδιδόμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εἰς ἄνδρας μὴ ἔχοντας ἀρειμάνιον τινα ὄψιν. Ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι ὁ Μάλχος μνημονεῖται γραμμικῶς τινὸς τοῦ Ζήνωνος Φωκά καλουμένου. Ἐπὶ Ἰουστίνου τοῦ Α' ὁ Μαλάλας καὶ ὁ Θεοφάνης ἀναφέρουσι Φωκᾶν τὸν Κρατεροῦ, ἄνδρα σοφόν. Μόνον ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Α' ὑπῆρχε κατὰ Προκόπιον «δορυφόρος τις τοῦ Βελισαρίου, Φωκάς τὸ ὄνομα, διαφερόντως ἀγαθὸς τὰ πολεμια.» Ἀλλ' ὁ Προκόπιος οὐδὲν προστίθησι τὸ δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ὅτι ἕνεκα τῆς πολεμικῆς αὐτοῦ ἀρετῆς ἐπωνομάσθη οὗτος Φωκάς. Τελευταῖον ὁ αὐτοκράτωρ Φωκάς, ὁ τοῦ Ἡρακλείου προκάτοχος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς δεῖγμα ἀνδρείας, διότι ῥητῶς χαρακτηρίζεται ὡς «δειλὸς καὶ θρασὺς.» Ὅθεν

ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τοῦ Κεδρηνοῦ ἡ ἐρμηνεία, ἥτις ἄλλως τε δὲν εἶναι βέβαιον ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν τοῦ Δουκχαγγίου ἐτυμολογίαν, ἐγένετο μᾶλλον αὐτογνωμόνως ὑπ' αὐτοῦ καὶ δὲν ἐστηρίζετο εἰς ἀξιόπιστόν τινα μαρτυρίαν.

* Ὁ δὲ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα ἀκμάσας Νικηφόρος Φωκάς, ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι πεμφθεὶς ὡς στρατηγὸς εἰς Ἰταλίαν τῷ 886 ἀπέδειξεν αὐτόθι τὴν τε ἀνδρείαν αὐτοῦ καὶ τὴν σύνεσιν. Καὶ ἐπαύθη μὲν τῷ 891 ἐξ αὐλικῆς τιμῆς ῥαδιουργίας, ἀλλὰ ἐπ' ὀλίγον σχολάσας προεχειρίσθη πάλιν τῷ 896 στρατηγὸς τῶν Θρακησίων, πολλὰς διαπράξας ἀριστείας κατὰ τε τῶν Μωαμεθικῶν καὶ ἄλλων ἐθνῶν· ἐτελεύτησε δὲ τὸν βίον ἐν γῆρα βαθεῖ, δύο καταλιπὼν παῖδας, Βάρδαν καὶ Λέοντα. Ἐκ τούτων ὁ Λέων εἶναι ὁ δομέστικος ἐκεῖνος τῶν σχολῶν, ὃν εἶδομεν ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου ἠττηθέντα κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Συμεῶν, ἀποκρούσαντα ἔπειτα τὴν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίθεσιν αὐτοῦ, θελήσαντα κατόπιν νὰ καταλάβῃ τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καταστρατηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ, καὶ τελευταῖον στασιάσαντα κατ' αὐτοῦ τῷ 920, ὅτε συλληφθεὶς ἐτυφλώθη. Ὁ δὲ Βάρδας Φωκάς, ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν, ἐξήκολούθησε νὰ ὑπηρετῇ τὸν βασιλέα Ῥωμανόν, οικονομῶν τὰς περιστάσεις, καὶ τῷ 941 εἶδομεν αὐτὸν τρέψαντα καὶ κατασφάξαντα ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Κουρκούα τοὺς εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποβάντας Ῥώσους. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνόν, ὁ Βάρδας Φωκάς ἦτο ἐκ τῶν στρατηγῶν ἐκείνων, οἵτινες ταπτόμενοι μὲν ὑπ' ἑτέρους ἀναφάνονται ἄνδρες θυμαστοὶ, ἀντλαμβάνοντες δὲ αὐτοὶ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν, οὐδὲν μέγα δύνανται νὰ κατορθώσωσιν. Ἄλλ' ὁ Βάρδας εἶχε τρεῖς υἱοὺς, ἐξ ὧν δύο ἦσαν στρατηγοὶ ἀριστοὶ, ὁ δὲ ἕτερος τούτων, ὁ Νικηφόρος, δύναται εὐλόγως νὰ λογισθῇ ὡς εἰς τῶν μεγίστων πολεμικῶν ἀνδρῶν οὓς παρήγαγεν ὁ μέσος αἰὼν. Εἰς τούτους λοιπὸν κυρίως ἀποβλέπων ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογεννήτος, καὶ ἀφ' ἑτέρου εὐλαβούμενος τὴν ἡλικίαν τοῦ ἀνδρός, προσχειρίσατο ἅμα μοναρχήσας τὸν μὲν Βάρδαν Φωκᾶν μάγιστρον καὶ δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, τὸν δὲ Νικηφόρον, στρατηγὸν τῶν ἀνατολικῶν, τὸν δὲ ἕτερον υἱὸν Λέοντα, στρατηγὸν Καππαδοκίας, τὸν δὲ τρίτον Κωνσταντῖνον, στρατηγὸν Σελευκείας. Καὶ ὁ μὲν τελευταῖος οὗτος συλληφθεὶς αἰχμάλωτος ὑπὸ τῶν μωαμε-

θανῶν καὶ μὴ πεισθεὶς νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ, ἐδήλητηριάσθη ὑπ' αὐτῶν ἀλλ' οἱ δύο ἄλλοι δὲν ἔπρυσαν ταπεινοῦντες τοὺς πολεμίους ἐκείνους καὶ ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις κύριοι τῶν Σχυοστάτων. Μετὰ τινα μά-
λιστα χρόνον ὁ Κωνσταντῖνος ὅλως ἀπήλλαξε τοῦ δομεστικάτου τὸν γέροντα Βέρθαν καὶ ἀνέθηκε τὸ ὑπάρχον τοῦτο ἀξίωμα ἐξ ὑπαμοι-
βῆς εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Νικηφόρον καὶ Λέοντα.

Συγχρόνως ὁ πατρίκιος Βασίλειος ὁ Ἐξαμιλίτης, στρατηγὸς ὢν τῶν Κιβυρραιωτῶν, κατετρόπωσε εἰς ναυμαχίαν λαμπρὰν τὴν ναυτι-
κὴν τῶν ἐν Ταρσῶ Ἀράβων δύναμιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν Καλαβρία ὁ πα-
τρίκιος Μαριανὸς ὁ Ἀργυρὸς ἐξητφάλισε τὴν κυριότητα τοῦ Κων-
σταντίνου ἐξώσας τοὺς ἐκ Σικελίας ἐπιδρομὸντας Ἀράβας, καὶ ἠνάγ-
κασεν αὐτοὺς νὰ συνομολογήσωσιν εἰρήνην. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κατεναυ-
μαχήθησαν ὡσαύτως οἱ Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ὁ αὐ-
τόθι καλίφης προέτεινε σπονδὰς εἰρηνικὰς, τὰς ὑποίας ἀπεδέξατο ὁ
βασιλεὺς Κωνσταντῖνος· καὶ ἔπαυσαν τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐφοδοὶ τῶν
μωαμεθανῶν, οὐ μόνον κατὰ τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν,
ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ὅλων τῶν χριστιανικῶν παραλίων τῆς Μεσογείου. Τού-
του δὲ ἔνεκεν οἱ κάτοικοι διὰ πρέσβειων καὶ δώρων μεγαλοπρεπῶν ἐδή-
λωσαν τὴν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς εὐγνωμοσύνην.

Ἀπὸ βορρᾶ ὀλίγοι ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπιδρομαί-
μια ἐν ἔτει 948 διαφόρων τουρκικῶν φυλῶν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ Ῥώσων
καὶ Βουλγάρων, ἧτις ὅμως δὲν διήρκεσε πολὺ, διότι ἐπέπεσον κατὰ
τῶν πολεμίων τούτων οἱ ὁμόφυλοι αὐτῶν Πετσενέγοι, ὑποκινηθέντες
ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος· ἡ δὲ ἄλλη πάλιν ὑπὸ Τούρκων γενομένη
προήλασε μὲν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ
τοῦ στρατηγοῦ Πόθου τοῦ Ἀργυροῦ, ὁλοσχερῶς καταστρέψαντος
τοὺς πολεμίους τούτους. Ἐνταύτῳ ἐξηκολούθει ὁ χριστιανισμὸς διαδι-
δόμενος εἰς τὰ ἀπαίδευτα ἐκεῖνα φῦλα. Δύο Οὐγγροι ἡγεμόνες προσελ-
θόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα, καὶ ἀρ-
χιερεὺς ἐστάλη ἵνα κατηχήσῃ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν. Τότε ὡσαύτως
ἐγένετο ἐν τῇ βασιλευούτῃ καὶ ἡ βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώ-
σων Ὀλγας, ἣν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι ὀνομάζουσιν Ἐλγαν. Ἡ Ὀλγα
ἦτο σύζυγος τοῦ γνωστοῦ ἡδὲ εἰς ἡμᾶς Ἰγὸρ, μήτηρ δὲ τοῦ τετάρ-
του ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Σβιαστοςλαύου, καὶ ἀφοῦ ἐπετρόπευσε τὴν
ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ υἱοῦ αὐτῆς καὶ ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν

ταύτην διὰ πονηρᾶς ἅμα ἀγριότητος καὶ δεξιότητος οὐ τῆς τυχούσης, ἀπεφάσισε, προβέβηκυῖα ἤδη τὴν ἡλικίαν, νὰ ἀσπασθῆ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἦσαν τότε ἔτι εἰδωλολάτραι· ἀλλ' ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν συνθηκῶν τὰς ὁποίας προπαρεθέσαμεν, ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ῥωσίᾳ οὐκ ὀλίγοι οἱ πρεσβεύοντες τὸν χριστιανισμόν. Ὑπὸ τούτων δὲ καὶ τῶν ἐπιτελούντων τὰ τῆς νέας πίστεως ἱερέων φωτισθεῖσα καὶ προτραπείσα ἡ Ὀλγα, κατέπλευσεν ἐν ἔτει 955 εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα λάβῃ τὸ ἅγιον βάπτισμα. Φαίνεται ὅτι κατ' ἀρχὰς ἡ κυβέρνησις τοῦ Κωνσταντίνου, εἴτε δυσπιστοῦσα πρὸς τὴν πολυπράγμονα ἐκείνην γυναῖκα, εἴτε θέλουσα νὰ ταπεινώσῃ αὐτήν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἀποβιβασθῆ, ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὴν ὑπεχρέωσε νὰ μείνῃ ἱκανὸν χρόνον ἐπὶ τοῦ πλοίου. Τελευταῖον ὁμῶς ἡ ἡγεμονίς ἀποβιβάσθεισα ἔτυχεν εὐπρεποῦς δεξιώσεως, ἧς ἡ περιγραφή διεσώθη εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ ἐ κεφαλαιῷ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως.

Ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος ἐδέχθη κατὰ πρῶτον τὴν Ὀλγαν τῇ 9 Σεπτεμβρίου 955. Ἡ ἡγεμονίς, ἢ καθὼς τὴν ὀνομάζει ἡ Βασιλείος τάξις, ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας, προσῆλθε τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰ βασιλεῖα παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντισσῶν, τῶν προκριτωτέρων θεραπειῶν, τῶν ἀποκρισιαρίων Ῥωσίας, ἤτοι τῶν πρέσβειων, καὶ τῶν πραγματευτῶν, ἤτοι Ῥώσων ἐμπόρων ὅσοι κατώκουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ συνοδία αὕτη εἰσῆχθη ἐν κραταίξει ὑπὸ τοῦ λογοθέτου, προπορευομένης τῆς ἡγεμονίδος, εἰς τὸ λεγόμενον χρυσοτρίκλινον. Ἦτο δὲ τὸ χρυσοτρίκλινον αἶθουσα πολυτελεστάτη, ἐν ἧ ἐξήστραπτεν ἀπανταχοῦ χρυσοῦ καὶ ἄργυρου· κί πύλαι αὐτῆς ἦσαν ἀργυραὶ καὶ ἐξαίρετως ἐθαυμάζετο τὸ ψηφιδωτὸν ἔδαφος, τὸ ὁποῖον ἐμιμεῖτο τεχνικώτατα τὰς χροιάς τῶν διαφόρων ἀνθῶν, καὶ παρίστανε ποικιλώτατόν τινα κῆπον. Ἐν τῷ μέσῳ τῆς αἰθούσης ἐκάθηντο ἐπὶ θρόνων χρυτῶν ὁ βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανός, περιετοιχισμένοι ὑπὸ τῆς αὐλικῆς θεραπειᾶς, ἧς ἀξιωματικοὶ τινες, οἱ καλούμενοι κανθιδάτοι, ἐκράτουν τὰ τεκῆπτρα, τὰ πτυχία καὶ τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς βασιλείας. Ἐνταῦθα εἰσελθοῦσα ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα ἔνευσεν ἀπλῶς τὴν κεφαλὴν, οἱ δὲ πρέσβεις προσεκύνησαν ἐδαφικίως. Ἡ συνομιλία περιορίσθη εἰς τὰς τυπικὰς ἀμοιβαίας ἐρωτήσεις περὶ υἰείας, ὀδοιπορίας, καὶ τῶν τοιούτων, μεθ' ὧ οἱ

Ξενοὶ ἀπεχώρησαν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν εἰς ἓν τῶν τμημάτων τῶν βασιλείων, τὸν καλούμενον αὐγουστέχ. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐγένετο ἡ παρουσίασις αὐτῶν εἰς τὴν βασιλίτσιν. Ἡ δευτέρα αὕτη παρουσίασις ἐτελέσθη ἐν τῷ τρικλίῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ ὑπῆρχε χώρος ὑψηλότερος τοῦ ἐπιλοίπου ἐδάφους κεκαλυμμένος ὑπὸ πορφυρῶν παρπατασμάτων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ χώρου τούτου ἕστατο ὁ μέγας θρόνος τοῦ βασιλέως Θεοφίλου, πλησίον δὲ αὐτοῦ μικρότερος ἄλλος χρυσοῦς βασιλικὸς θρόνος. Ἐπὶ τοῦ μεγάλου θρόνου ἐκάθησεν ἡ βασίλισσα, ἐπὶ δὲ τοῦ μικροτέρου ἡ νύμφη αὐτῆς, ἡ τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος. Ἡ θεραπεία τῆς βασιλίτσας καὶ αἱ ἐπιφανέστεραι τῆς αὐτῆς κυρία ἕσταντο ἐν τῇ λοιπῇ αἰθούσῃ. Ἡ ἀρχόντισσα Ὀλγα προσκληθεῖσα ἀπὸ τοῦ αὐγουστέως προσῆλθεν εἰς τὸ τρίκλινον, ἀλλὰ περιέμενεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν πρό αὐτοῦ θαλαμῶν. Ἐπειτα δὲ εἰσῆχθη εἰς τὴν αἰθούσιν τῆς ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ πριποσίτου ἤτοι τοῦ ἀυλάρχου καὶ δύο αὐτοῦ βοηθῶν, παρακολουθουμένη μόνον ὑπὸ τῶν συγγενῶν αὐτῆς ἀρχοντίσων καὶ τῶν προκριτωτέρων θεραπειῶν· διότι οἱ ἀποκρισάριοι καὶ οἱ πραγματευταὶ δὲν ἐπαρουσιάσθησαν εἰς τὴν βασίλισσάν. Ἐνταῦθα ὁ πραιπόσιτος ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ὀλγαν τὰς εἰθισμένας πάλιν τυπικὰς ἐρωτήσεις ὡς ἐκ τῆς Αὐγουστῆς, μετ' ὃ ἀναστᾶσα ἀπὸ τοῦ θρόνου ἡ δέσποινα ἀπεχώρησεν εἰς τὸν ἑαυτῆς κοιτῶνα, ἡ δὲ ἀρχόντισσα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτῆς καὶ τῶν θεραπειῶν ἀπῆλθεν ἕνα ἀναπαυθῆ, εἰς τὸ Καινούργιον. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας παρουσιάσεις ἐγένετο καὶ ἄλλη οἰκειότερα συνέντευξις εἰς τοὺς ἰδιαιτέρους θαλάμους τῆς βασιλίτσας, ὅπου καθήσαντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῆς Αὐγουστῆς καὶ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων, προσελλήθη ἡ ἀρχόντισσα ἀπὸ τοῦ Καινούργιου, καὶ κελεύσει τοῦ βασιλέως, καθήσασα ἐλάλησεν ὅσα ἐβούλετο, δηλαδὴ ἐξέθεσεν, ὑποθέτομεν, κατὰ πρῶτον ἐπισήμως τὸν σκοπὸν δι' ὃν ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρεκάλει τοὺς βασιλεῖς νὰ ἀναδεχθῶσιν αὐτὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Τῇ δὲ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐδόθη εἰς τοὺς ξένους τούτους ἐπίσημον γεῦμα, ἢ καθὼς ἐλέγετο τότε κλητῶριον, τὸ ὑποῖον διηρέθη εἰς δύο. Καὶ ἐν μὲν τῷ τρικλίῳ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐγευματίσεν ἡ βασίλισσα καὶ ἡ νύμφη αὐτῆς μετὰ τῆς Ὀλγας, ἐν δὲ τῷ χρυσοτρικλίῳ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀποκρισάριων τῆς Ῥωσίας καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχοντίσεως καὶ τῶν πραγματευτῶν. Εἰς ἕκα-

τέραν τῶν δύο τούτων χίθουσῶν ἐστήθησαν δύο τράπεζαι· ἡ ἰδιαιτέρα βασιλική, ἡ λεγομένη ἀποκοπτή, καὶ ἄλλη μεγαλητέρα, ἡ κοινὴ τράπεζα. Ἐν τῷ τρικλίνω τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἡ ἀποκοπτὴ τράπεζα ἐστήθη παρὰ τὸν μέγαν θρόνον τοῦ Θεοφίλου. Ἐκεῖ ἐκάθησε πρώτη ἡ βασίλισσα ἔχουσα πλησίον αὐτῆς ἐπὶ μικροτέρου θρόνου τὴν νύμφην τῆς· καὶ τοῦτο ἐγένετο πρὶν ἔτι εἰσελθῆ ἡ ἀρχόντισσα Ῥωσίας. Ἐπειτα εἰσῆλθεν αὕτη πρὸ τῶν ἑαυτῆς κυριῶν, καὶ, ὑποκλίνας μικρὸν τὴν κεφαλὴν, ἐστάθη κατ' ἀρχὰς ὀρθήεις τὰ πλάγια τῆς βασιλίσης. Κατόπιν εἰσήχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αἱ ἀρχόντισσαι καὶ προσεκύνησαν ἐδαφιαίως τὴν βασίλισσαν. Τότε ἡ μὲν ἀρχόντισσα ἐκάθησεν εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, εἰς τὴν ὁποίαν παρεκάθησαν καὶ αἱ δύο ζῶσαι, ἡ τε δηλαδὴ τῆς βασιλίσης καὶ ἡ τῆς νύμφης αὐτῆς, αἱ μεγάλαι κυρίαί, ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον. Αἱ δὲ ἄλλαι ἀρχόντισσαι, αἱ τε τῆς Ὀλγας καὶ αἱ τῶν βασιλισσῶν, ἐγευμάτισαν εἰς τὴν παρεσκευασμένην κοινὴν τράπεζαν, ἧτις ἴστατο ἐπὶ χώρου ταπεινοτέρου τῆς ἀποκοπτῆς. Διαρκεῦντος τοῦ γεύματος οἱ Ἀποστολῆται ψάλλται καὶ οἱ Ἀγιοσοφῆται, ὧν οἱ ψάλλται τοῦ ναοῦ τῶν ἀγίων Ἀποστόλων, καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, διετέλουν ἄθοντες τὰ λεγόμενα βασιλίκια (στιχηρὰ, τροπάρια, μέλη) ἧτοι ἄσματα ἐγκωμιαστικὰ τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, χορευταὶ δὲ ἐπεδείκνυον τὴν δεξιότητα αὐτῶν διὰ ποικίλων θυμελικῶν παιγνίων. Συγχρόνως ὁ βασιλεὺς μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἐφιλοξένουν, ὡς προείπομεν, τοὺς ἄνδρας τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν συνοδίαν τῆς Ὀλγας ἐν τῷ χρυσοτρικλίνω. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῦτο τοῦ βασιλέως, ἔλαβον ἀμέσως δῶρα χρηματικὰ ὁ μὲν ἀνεψιὸς τῆς Ὀλγας μιλιαρῖσια 30 (δραχ. 37 περίπου), οἱ δὲ ὀκτὼ ἴδιοι αὐτῆς ἀκόλουθοι ἀνὰ μιλιαρῖσια 20 (δραχ. 25). Οἱ 20 ἀποκρισιάριοι, οἱ 43 πραγματευταὶ, καὶ οἱ δύο ἑρμηνεῖς ἀνὰ μιλιαρῖσια 12 (δραχ. 15)· ὁ παπᾶς Γρηγόριος, μιλιαρῖσια 8 (δραχ. 10)· οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σθιατοσλαίου, ἀνὰ μιλιαρῖσια 5, οἱ ἕξ ἄνθρωποι τῶν ἀποκρισιαρίων ἀνὰ μιλιαρῖσια 3 καὶ ὁ ἑρμηνεὺς τῆς ἀρχοντίσης, μιλιαρῖσια 15. Μετέπειτα δὲ παρετέθη τὸ ἐπιδόρπιον εἰς τὸ ἀριστητήριον, ἧτοι εἰς τὴν συνήθη αἴθουσαν τῶν βασιλικῶν γευμάτων, ἐπὶ μικρᾶς χρυσῆς τραπέζης, ἧτις ἔφερε τὰ διάφορα γλυκύσματα ἐντὸς δίσκων χυμευτῶν καὶ διαλίθων ἧτοι διὰ ἐγκαυστικῶν καλλιεργημάτων καὶ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένων. Περί τὴν τράπεζαν ταύτην δὲ ἐκάθησαν εἰμὴ ὁ βασιλεὺς, ἡ βασίλισσα, ὁ υἱὸς αὐτῶν Ῥωμανὸς, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, τὰ πορφυρογέννητα τούτων

τέκνα καὶ ἡ ἀρχόντισσα τῆς Ῥωσίας. Τότε δὲ προσεφέρθησαν εἰς αὐτὴν μὲν ἐπὶ διαλίθου δίσκου μιλιαρῖσια 500 (δρ. 620 περίπου), καὶ εἰς τὰς ἑξ ἰδίαις αὐτῆς ἀρχοντίσσαις ἀνὰ μιλιαρῖσια 20 (δραχ. 25), καὶ εἰς τὰς 18 θεραπαίνας ἀνὰ μιλιαρῖσια 8 (δραχ. 10).

Τῇ 10 ὀκτωβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐγένετο δεύτερον μέγα γεῦμα ἐν τοῖς βασιλείοις, καθ' ὃ ἐν μὲν τῷ χρυσοτρικλίνῳ ἐκάθησεν ὁ βασιλεὺς μετὰ τῶν Ῥώσων, εἰς ἑτέραν δὲ αἴθουσαν, καλουμένην πεντακοδοῦκλιον τοῦ ἁγίου Πύλου, ἡ δέσποινα μετὰ τῶν πορφυρογεννήτων αὐτῆς τέκνων καὶ τῆς νύμφης καὶ τῆς ἀρχοντίσσης. Τότε δὲ ἐδόθησαν ἐκ νέου, εἰς μὲν τὴν ἀρχόντισσαν μιλιαρῖσια 200, εἰς δὲ τὸν ἀνεψιὸν αὐτῆς μιλιαρῖσια 20, εἰς δὲ τὸν παπᾶν Γρηγόριον μιλιαρῖσια 8, εἰς δὲ τὰς ἑξ ἀρχοντίσσαις αὐτῆς καὶ τοὺς 22 ἀποκρισιαρίους καὶ τοὺς δύο ἐρμηνευτὰς ἀνὰ μιλιαρῖσια 12, εἰς δὲ τὰς 18 δούλας αὐτῆς καὶ τοὺς 44 πραγματευτὰς ἀνὰ μιλιαρῖσια 6. Ὁ Ῥώσος ἱστοριογράφος Κερκμζὴν ἀγανακτεῖ διὰ τὴν σμικρότητα τῶν χρηματικῶν τούτων δώρων, καὶ παρκτηρεῖ ὅτι ὅσῳ ὀλίγον πλοῦσιοι εἰς πολῦτιμα μέταλλα καὶ ἂν ἦσαν οἱ τότε ἡγεμόνες τῆς Ῥωσίας, ἡ μεγάλη δούκησσα Ὀλγα δὲν ἐδέχθη βεβαίως εἰμὴ εὐγενεῖας χάριν τὴν εὐτελεῆ προσφορὰν τῶν 620 δραχμῶν. Ἄλλ' ὁ ἱστορικός οὗτος ἐλησμόνησεν ὅτι καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Ἀράβων, πλουσιωτάτων τότε ὄντων, δὲν προσεφέροντο ἐν τοιαύταις περιστάσεσι χρηματικαὶ δωρεαὶ ἀνώτεραι τῶν 620 δραχμῶν ἐντὸς χρυσῶν καὶ διαλίθων δίσκων, ὅπως ἐγένετο καὶ πρὸς τὴν Ὀλγαν. Ὡστε ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι αἱ χρηματικαὶ αὗται προσφοραὶ ἐγίνοντο πάντοτε τιμῆς χάριν καὶ οὐχὶ ἕνεκα τῆς πραγματικῆς αὐτῶν ἀξίας.

Ἡ Βασίλειος τάξις, περιγράφουσα τὴν ὑποδοχὴν ταύτην τῆς μεγάλης δούκησσης, οὐδὲν ἀναφέρει περὶ τοῦ βαπτίσματος αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ὑπέλαβόν τινες ὅτι δὲν εἶναι ἀληθῆ τὰ περὶ τοῦ βαπτίσματος παρ' ἄλλων ῥηθέντα. Ἄλλ' ἡ Βασίλειος τάξις, σκοπεύουσα ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ πραγματευθῇ περὶ τῆς γενομένης τότε ἐν τοῖς βασιλείοις ὑποδοχῆς, οὐδὲν παράδοξον ἂν εἰς ταύτην καὶ μόνην περίωρισθῆ. Οὐδὲ ἡ σιωπὴ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν δύναται νὰ ἀνατρέψῃ τὴν ῥητὴν τοῦ Κεδρηνοῦ μαρτυρίαν, ὅτι ἡ Ὀλγα ἐλθοῦσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐβαπτίσθη. Καὶ ἔπειτα ἂν ἡ Βασίλειος τάξις οὐδὲν λέγῃ περὶ τοῦ βαπτίσματος τῆς Ὀλγας, ἀναφέρει ὅμως μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτῆς τὸν παπᾶν Γρηγόριον, ἐξ οὗ ἀρκούντως ὑ-

ποδεικνύεται ὅτι τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα δὲν ἦτο ἀλλότριον τῆς ἐπισκέψεως ἐκείνης. Ὅ,τι δὲ φαίνεται τῷ ὄντι μῦθος εἶναι τὸ ὑπὸ τινῶν Ῥώσων χρονογράφων φημιζόμενον, ὅτι ὁ βασιλεὺς δελεασθεὶς ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς ταύτης προέτεινε νὰ συζυγοχθῇ αὐτήν· οὐ μόνον διότι ὁ Κωνσταντῖνος εἶχε σύζυγον, ἀλλὰ καὶ διότι τότε ἡ Ὀλγα ἦτο ἐξηκοντοῦτις, ὥστε τὰ λείψανα τοῦ κάλλους αὐτῆς δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσι τοσοῦτον ἐπίφοβα. Ἀμφίβολον ὡσαύτως εἶναι, ἂν ἡ Ὀλγα βαπτισθεῖσα ἐπωνομάσθη Ἑλένη. Τοῦλάχιστον ἐν Ῥωσία ἐξηκολούθησε νὰ ὀνομάζεται Ὀλγα, καὶ αὐτοὶ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἔπαυσαν ἀποκαλοῦντες αὐτήν Ἑλγαν, ἣτις ἐστὶ λέξις σκανδιναυκῆ σημαίνουσα φλόγα.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ τῆς βασιλείας τοῦ Πορφυρογεννήτου γεγονότα. Ὁ Κωνσταντῖνος Ζ', ἂν καὶ μὴ ἔχων πολλὴν τῶν ἠημοσίων πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀσχολούμενος δὲ μᾶλλον περὶ τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας, ὑπῆρξεν ὅμως πολὺ ἀνώτερος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος. Εἶδομεν ὅτι ἐπέστησε τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνας ἐπιτηδεῖους· ἀλλὰ καὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἀνέθηκεν εἰς ἄνδρας καλῶς τὰ κατ' αὐτὴν διεξυγαγόντας καὶ ἰδίως ἐξακολουθήσαντας νὰ προστατεύωσι τοὺς μικροὺς ἐλευθέρους γαιοκτῆτας κατὰ τῶν κατὰχρήσεων τῶν δυνατῶν. Τὸ δὲ χαρακτηριστικώτατον τοῦ ἀνδρὸς εἶναι ὅτι καὶ περὶ τὸν ἔρωτα αὐτοῦ πρὸς τὰ γράμματα ἀνεδείχθη πολὺ πρακτικώτερος τοῦ πατρὸς. Ἡ ἀκαδημία, ἣ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Βάρδα τοσοῦτον ἀκμάσασα, εἶχε, ὡς φαίνεται, παρμεληθῆ ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἅμα μοναρχήσας τῷ 945, ἀνεζωπύρησε πᾶσαν σπουδὴν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τούτῳ ἐκπαιδευτηρίῳ, διορίσας καθηγητὰς ἐγκρίτους τῆς μὲν φιλοσοφίας τὸν πρωτοσπαθᾶριον Κωνσταντῖνον, τῆς δὲ ῥητορικῆς τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἀλέξανδρον, τῆς δὲ γεωμετρίας τὸν πατρίκιον Νικηφόρον, γαμβρὸν τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως Θεοφίλου τοῦ Ἑρωτικοῦ, τῆς δὲ ἀστρονομίας τὸν γραμματέα Γρηγόριον. Οὐδὲ ἠρκέσθη νὰ διορίσῃ τοὺς καθηγητὰς τούτους, ἀλλ' ἐπιμελῶς ἐφώρευε τὰ τῆς διδασκαλίας αὐτῶν καὶ πολυτρόπως ἐνεψύχωνε τοὺς ἀρίστους τῶν φοιτητῶν «ὁμοδαιίτους καὶ ὁμοτραπέζους καθεκάστην τούτους ποιῶν, καὶ ἀργύρια παρέχων, καὶ ὁμιλίας μετ' αὐτῶν προσήνεϊς ποιούμενος.» Οὕτω δὲ ἠδυνήθη μετ' οὐ πολὺ νὰ διορίσῃ εἰς τὰ ἀ-

νώτατα ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ καὶ δικαστικὰ ἀξιώματα ἀνδρας διαπρέποντας ἐπὶ σοφίᾳ καὶ δεξιότητι.

Αἱ δὲ συγγραφαὶ περὶ ἧς ἐνησχολήθη ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' στεροῦνται μὲν βεβήτως καὶ καλλιτελείας καὶ κρίσεως ἀποχρώσεως, ἀλλ' ὅμως εἶναι ἔργα χρήσιμα, διότι δίδουσιν ἡμῖν ἐννοιάν τινα τῆς τότε καταστάσεως τῶν πραγμάτων. Ἐντὶ νὰ συντάσῃ ἐπιγράμματα, καὶ λόγους καὶ προσευχὰς καὶ θρησκευτικὰ ἄσματα καὶ ποιήματα, ὅπως ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, τὸ πολίτευμα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἐξωτερικὰς σχέσεις. Ἡ περὶ θεμάτων πραγματεία τοῦ βασιλέως τούτου, διηρημένη εἰς δύο βιβλία, διδάσκει εἰς ποῖα καὶ πόσα μεγάλα διοικητικὰ καὶ στρατιωτικὰ τμήματα ἦτο διηρημένον τότε τὸ κράτος, καὶ τίνας πόλεις περιελαμβάνεν ἕκαστον τῶν τμημάτων τούτων. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι περιέχει ἀντιφάσεις τινὰς καὶ σύγχυσιν ἰκανὴν πραγμάτων ἀλλ' ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ πραγματεία αὕτη, οὐδεμίαν ἄλλην μεθοδικὴν πληροφορίαν ἠθέλομεν ἔχει περὶ τῆς διοικητικῆς τοῦ κράτους διαιρέσεως. Ἄλλο πολὺ μεγαλύτερον ἔργον εἶναι ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως, ἣτοι ἔκθεσις τοῦ τυπικοῦ τῆς αὐλῆς, κατὰ μέγα μὲν μέρος συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου αὐτοῦ, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ ἄλλων ἢ συγχρόνων, ἢ καὶ μικρὸν μεταγενεστέρων. Ἐν αὐτῇ περιγράφονται μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ πολιτικαὶ τελεταί, οἱ ἵπποδρομικοὶ ἀγῶνες, ὁ ἱματισμὸς ἐκάστου ἀρχόντος ἀπὸ τοῦ ὑπερτάτου μέχρι τοῦ κατωτάτου, ὁ τρόπος καθ' ὃν προχειρίζετο, ἡ τάξις ἣν ἐπέειχεν, αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας ἐλάμβανεν, αἱ ἀνευφημίαι ὧν ἠξιοῦτο. Ὁ αὐλικὸς οὗτος ὀργανισμὸς φαίνεται σήμερον εἰς ἡμᾶς ἐν πολλοῖς ἀλλόκοτος· ἀλλ' ὅπως δὴποτε εἰκονίζει τὸν δημόσιον καὶ ἐν μέρει τὸν ἰδιωτικὸν βίον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ εἶναι τόσῳ μᾶλλον ἄξιος μελέτης, ὅση ὅλαι αἱ νεώτεροι αὐλαὶ κατὰ τὸν τύπον ἐκεῖνον διωργανώθησαν. Παρεκτός ὅμως τῶν προειρημένων, ἡ ἔκθεσις τῆς Βασιλείου τάξεως περιέχει καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους, περὶ πολεμικῶν τινῶν γεγονότων, περὶ τῆς μισθοδοσίας τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων, καὶ τὰ παρόμοια. Ἡ τρίτη τοῦ Κωνσταντίνου συγγραφή ἐπιγράφεται πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν καὶ κυρίως μὲν πραγματεύεται περὶ τῶν ἀπαιδευτῶν λαῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων περιεστοιχίζετο τότε τὸ κράτος, οἷον τῶν Πετσαρέγων, τῶν Ῥώσων, τῶν Τούρκων ἢ Οὐγγρων, τῶν

Βουλγάρων, περὶ τῶν σχέσεων πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους, περὶ τοῦ τρόπου τῆς εἰς αὐτοὺς ἀντιστάσεως καὶ περὶ τῶν μηχανημάτων ἅτινα οἱ βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετεχειρίζοντο ἵνα ὑποκινῶσι τοὺς λαοὺς ἐκείνους κατ' ἀλλήλων. Ἄλλ' ἡ συγγραφή αὕτη περιλαμβάνει προσέτι καὶ ἄλλας εἰδήσεις περὶ τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους σλαυικῶν φυλῶν, περὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ πρὸς τοὺς ἱθαγενεῖς, περὶ στρατολογίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ὅ,τι δὲ εἶπομεν ὡς πρὸς τὴν περὶ θεμάτων πραγματείαν, ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὰς δύο ἄλλας. Μὴ ζητεῖτε εἰς αὐτὰς σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, ἀλλ' ἐὰν θέλετε νὰ γνωρίσετε ὅπως οὖν τὸν δημόσιον καὶ ἰδιωτικὸν βίον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, μελετήσατε αὐτὰς ἐπιμελῶς, καὶ ἂν ἐγκαρτερήσατε, θέλετε διαχθῆ πολλά.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐγράφησαν κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', εἰς ἃ προσθετέον τὴν ἱστορικὴν διήγησιν περὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. Διάφοροι δὲ ἄλλοι συγγραφαὶ συνετάχθησαν τῇ ἐπιμελείᾳ καὶ τῇ ἐπιστάσει τοῦ βασιλέως. Τοιαύτη πρὸ πάντων εἶναι ἡ *χρονογραφία ἢ συγγραφείσα ἐκ προτάγματος τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου δεσπότη, ἀρχομένη μὲν ὅπου ἔληξε Θεοφάνης, ἡγουν ἀπὸ τῆς βασιλείας Λέοντος τοῦ Ἀρμενίου, ἀπολήγουσα δὲ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Ῥωμανοῦ Β' τοῦ υἱοῦ τοῦ Κωνσταντίνου.* Ἡ χρονογραφία αὕτη συνετάχθη ὑπὸ τῶν γραμματέων τοῦ Κωνσταντίνου, ἐπὶ τῇ βᾶσει τῶν μαρτυριῶν καὶ τῶν σημειώσεων αὐτοῦ. Ὡσαύτως ἐκ διαταγῆς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν συγγραφῶν ὅσας εἶχε συλλέξει ἐν τῇ βασιλικῇ βιβλιοθήκῃ, ἀπηροτίσθη μεγάλη συλλογή, εἶδος ἱστορικοῦ πανδέκτου, περιλαμβάνουσα ἀποσπάσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων ἱστορικῶν, κατατεταγμένα εἰς πενήτηκοντα καὶ τρεῖς τίτλους. Δυστυχῶς ἐκ τῶν τίτλων τούτων δὲν περιῆλθον εἰς ἡμᾶς εἰμὴ δύο μόνον, καὶ τινὰ τεμάχια δύο ἐτέρων, ἐν οἷς ὅμως διετηρήθησαν ἀποσπάσματα λόγου ἄξια τοῦ Πολυβίου, τοῦ Διοδώρου, τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀλικαρνασσεῖος, τοῦ Ἀππιανοῦ καὶ ἄλλων τινῶν μεταγενεστέρων, οἷον Δεξιππου, Εὐναπίου, Μενάνδρου, Πέτρου Πατρικίου καὶ τῶν τοιούτων.

Πλὴν δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν ἐγένοντο κατὰ παραγγελίαν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλα τινὰ ἐπιστημονικὰ ἔργα γεωπονικὰ, χειρουργικὰ, ἰατρικὰ, καὶ ἰππιατρικὰ. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Κωνσταντῖνος ἐγράψε, κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς, πραγματείας τινὰς στρα-

τιωτικὰς καὶ ναυτικὰς· ἀλλ' ἂν καὶ οὐδέποτε αὐτὸς ἐστρατήγησεν, ἐπέστησεν ὅμως πολλὴν ἐπιμέλειαν ἰδίως εἰς τὴν τοῦ στόλου συγκρότησιν, ἐπίστατῶν τὴν τῶν πολεμικῶν νηῶν ἐπίσκευσιν, καὶ διὰ τῆς ἐμπειρίας ἦν πρὸς τοῦτο ἐκτῆσατο, συντελέσας οὐ μικρὸν εἰς τὸν ἀπαρτισμὸν τῶν στόλων ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ νικηροῦντες, ἐνῶ ἤξεύρομεν εἰς ποίαν ταπείνωσιν εἶχε περιέλθει ἐπὶ Λέοντος ἡ ναυτικὴ τοῦ κράτους δύναμις. Συγκεφαλαιοῦντες δὲ τὴν περὶ τοῦ ἀνδρός κρίσιν μας, ἐπιφέρομεν ἐν τέλει ὅτι ἐνῶ ὁ Λέων ὑπῆρξεν ὅλως διόλου τὸ ἀντίθετον τοῦ Βασιλείου, ὁ Κωνσταντῖνος διετέλεσεν ὁμοίος μέχρι τινὸς ἐν μέρει μὲν τοῦ ἐνός, ἐν μέρει δὲ τοῦ ἐτέρου τῶν προγόνων. Δὲν ἦτο ἐκδεδιητημένος ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλὰ σώφρων ὅπως ὁ πάππος· δὲν ἦτο ἀμαθὴς ὅπως ὁ πάππος, ἀλλὰ λόγιος ὅπως ὁ πατήρ· δὲν ἦτο ἀπράκτος ὅπως ὁ πατήρ, ἀλλὰ, καὶ τοι μὴ ἔχων τὴν πολιτικὴν δραστηριότητα τοῦ πάππου, δὲν ἐστερεῖτο πρακτικοῦ πνεύματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ῥωμανὸς Β'. Νικηφόρος Φωκάς. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.

Τὸν Κωνσταντῖνον Πορφυρογέννητον ἀποθανόντα κατὰ νοέμβριον τοῦ 959 διεδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ῥωμανὸς Β' εἰς ἡλικίαν εἴκοσι καὶ ἐνός ἔτους. Διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ νέου τούτου, προῆλθεν ἐπὶ τὴν ἱστορικὴν σκηνὴν χαρακτήρ ἀλλότριος ὁπωςοῦν τῶν προηγουμένων ἡγεμόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Ῥωμανὸς Β' εἶχε τὸ ἀθλητικὸν σῶμα καὶ τὴν νοημοσύνην τοῦ ἀρχηγέτου τῆς δυναστείας ταύτης. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τὰ δύο ταῦτα προτερήματα δὲν συνεδύαζοντο εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἐπέλθῃ ἡ δέουσα μεταξύ αὐτῶν ἰσορροπία. Ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ κατανοῇ τὰ καθολικὰ τοῦ κράτους συμφέροντα καὶ ζητήματα καὶ εἰς τὸ νὰ ἀποφασίζῃ περὶ αὐτῶν ἐν γένει τὰ θέοντα· ἀλλὰ οὐδεμίαν εἶχεν ὄρεξιν νὰ μελετᾷ καὶ διεξάγῃ αὐτὰ κατὰ μέρος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σφριγῶσα αὐτοῦ κράσις εἶχε χρεῖαν ἐνασχολήσεως καὶ δὲν εὔρισκεν αὐτὴν ἐν τῷ ἠθικῷ καὶ διανοητικῷ κόσμῳ, ἐτράπη ἐπὶ τὸν ὑλικὸν καὶ κατέβηκεν εἰς τὸ στάδιον τοῦτο ἀγῶνας ἀτρύτους καὶ ἀξιούς τῇ ἀληθείᾳ χρηστοτέρας ἀμίλλης. Ἴνα

δὲ περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κοσμιωτέρους τῶν ἀγώνων τούτων καὶ εἰς ἓν μόνον παράδειγμα, ἀναφέρομεν ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἠδυνήθη νὰ παρευρεθῆ εἰς τὸν ἵππόδρομον, νὰ ἐστιαθῆ ἔπειτα μετὰ τῆς συγκλήτου, καὶ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας τὰς εἰθισμένας χρηματικὰς ἀμοιβάς, κατόπιν νὰ μεταβῆ εἰς τὸ σφαιριστήριον, τότε λεγόμενον τζυκανιστήριον, ν' ἀγωνισθῆ αὐτόθι πρὸς τοὺς ἐμπειροτέρους τῶν σφαιριστῶν καὶ νὰ νικήσῃ αὐτούς· τελευταῖον μετέβη αὐθημερὸν πάντοτε ἔξω τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς κυνήγιον, καὶ, ἀφοῦ ἐθήρευσεν αὐτόθι 4 παμμεγέθεις χοίρους, ἐπέστρεψε σῶος τὸ ἑσπέρας εἰς τὰ βασιλεῖα. Ἐν τούτοις καίτοι τοιοῦτον διήγε βίον, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἴπερ ποτὲ καλῶς, διότι ὁ Ῥωμανὸς εἶχε τὴν νοημοσύνην τὴν ἀπαιτουμένην ἵνα ἀναθέτῃ αὐτὰ εἰς τοὺς ἰκανωτέρους τῶν ἀνδρῶν, καὶ νὰ ἀποφασίζῃ τὸ πρακτέον ἐν κρίσιμοις περιστάσεσι. Βεβαίως εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ἐκείνην συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ ἐπιτηδεῖα τῶν πόρων καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἣν διεξήγαγεν ὁ Βασίλειος Α', ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Βασιλείου ἠδύνατο νὰ ματαιωθῆ ἂν δὲν ὑπῆρχε δεξιότης περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πόρων ἐκείνων καὶ τῶν δυνάμεων, ὡς συνέβη ἐπὶ Λέοντος. Ὁ δὲ Ῥωμανὸς Β' ἀνεδείχθη καὶ τοῦ πατρὸς του ἐπιτηδειότερος, ἐνάμιλλος δὲ μᾶλλον τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του Ῥωμανοῦ Α' περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις. Ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ἅμα ὡς ἐμονάρχησεν, εἶχεν, ὡς προείπομεν, ἀναθέσει τὴν ὅλην ἐσωτερικὴν τοῦ κράτους διοίκησιν εἰς τὸν νόθον υἱὸν τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνοῦ Βασιλείου, προχειρίσας αὐτὸν παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου. Ὁ Βασίλειος, καίτοι ἐξωσθέντος τῆς βασιλείας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὑπηρέτησε πιστῶς τὸν Κωνσταντῖνον, διότι ἦτο φαίνεται ἰδίως προσηλωμένος εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Ἑλένην, τὴν σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου. Καθ' ὅσον ὅμως ἠλικιούτο ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανὸς, συνέβη μεταβολὴ τις εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βασιλείου. Ἡ πρώτη τοῦ Ῥωμανοῦ σύζυγος ἢ μᾶλλον ἡ μνηστὴ αὐτοῦ Βέρθα εἶχεν ἀποθάνει τῷ 949, τῷ δὲ 956 ὁ Ῥωμανὸς ἑπτακαιδεκάετης ἦδη ὢν ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανῶ, ἣν ἄλλοι μὲν λέγουσιν ἐξ ἐγκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἴκου ἔλκουσαν τὸ γένος, ἄλλοι δὲ ὀνομάζουσι καπήλου θυγατέρα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανῶ ἦτο καλλίστη τὸ εἶδος ἅμα καὶ εἰς ὑπερβολὴν φίλαρχος γυνή. Ὅτε τῷ 959 ἀπεβίωσεν ὁ Κωνσταντῖνος, διεδόθη φήμη ὅτι εἶχε δηλητηριασθῆ ὑπὸ

τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ μὴ ἔχοντας τὴν ὑπομονὴν νὰ περιμείνη τὸν φυσικὸν τοῦ πατρὸς θάνατον ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων διοίκησιν, προτρεπομένου δὲ εἰς τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο καὶ ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς. Τὴν φήμην ταύτην ἐπανελάβον ἅπαντες οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, ἀλλὰ δὲν ἀναφέρει ἢ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, καίτοι φέγει τὰς ἄλλας τοῦ Ῥωμανοῦ κακίας. Ἄλλ' εἴτε ἀληθῶς ἔχουσιν εἴτε μὴ ἀληθῶς τὰ περὶ τούτου θρυληθέντα, ἐκ τῶν πραγμάτων ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως, ὅτι ἅμα ὁ Ῥωμανὸς ἐνυμφεύθη τὴν Θεοφανῶ, αὕτη ἐδιχονόησε πρὸς τὰς ἀνδραδέλφας αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν πενθερὰν, ὅτι ὁ Βασίλειος ἀπέκλινεν ἐν τῇ οἰκογενειακῇ ταύτῃ διενέξει πρὸς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος φοβούμενος εὐλόγως μήπως ἐκ τῆς ἐρίδος ταύτης διακινδυνεύσῃ ὁ Ῥωμανὸς, δὲν ἔπαυσε μὲν εὐνοῶν καὶ μεταχειριζόμενος τὸν Βασίλειον, ἀλλὰ τῷ 958 προεχειρίσατο παραδυναστεύοντα τῆς συγκλήτου τὸν Ἰωσήφ ἐκεῖνον τοῦ ὁποίου εἶχε διακρίνει τὴν ἰκανότητα ἅμα ἐμονάρχησε. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Ἰωσήφ, ὅστις ἐπελέγετο Βρίγγας, διέτηρσεν ὁ Ῥωμανὸς ἐν τῷ ὑπερτάτῳ ἐκείνῳ ἀξιώματι καὶ ἐνταύτῳ διώρισε δομέστικον μὲν τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, δομέστικον δὲ τῶν σχολῶν τῆς δύσεως τὸν Λέοντα Φωκᾶν, διὰ δὲ τῶν τριῶν ἐκείνων ἀνδρῶν οὐ μόνον ἐκραταίωσε παραδύζως τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ μεγάλου κατορθώματος ἐλάμπρυνεν αὐτὴν ὅσον πρὸ καιροῦ δὲν εἶχε λαμπρυνθῆ.

Ἀφ' ἧς τῷ 823 ἡ Κρήτη κατεκτήθη ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν (σελ. 657 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) πολλαὶ ἐγένοντο πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπόπειραι· ἀλλ' ἅπασαι ἀπέτυχον, οἱ δὲ Ἀραβες ἐκεῖνοι τῆς Κρήτης, τῇ συνεργείᾳ τῶν ἑμοθηρῆσκων αὐτῶν τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ Ἀφρικῇ, ἐξαιρέτως τῶν τῆς Ταρσοῦ, καὶ διὰ τῆς προθύμου συμπράξεως πολλῶν ἄρνησιθρήσκων, δὲν ἔπαυσαν λεηλατοῦντες τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίαις τοῦ κράτους, κυριεύοντες πόλεις μεγάλας καὶ ἐκ διαλειμμάτων κυριαρχοῦντες τοῦ Αἰγαίου. Καὶ εἶχε μὲν ὑποστῆ δεινὴν συμφορὰν ἡ ναυτικὴ αὕτη τῶν Ἀράβων τῆς Κρήτης δύναμις διὰ τῆς περὶ Λῆμνον νίκης τοῦ ναυάρχου Ἰωάννου τοῦ Ῥαδινοῦ ἐν ἔτει 924, ἀλλ' ἡ ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου τῷ 956 σταλεῖσα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης ἐκστρατεία ὑπὸ ἡγεμόνα Κωνσταντίνου τὸν Γογγύλιν ἀπέτυχεν αὐθις ὀλοσχερῶς, διότι ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος ἔπραξε

τὸ λάθος ν' ἀναθήσῃ αὐτὴν εἰς ἄνδρα μηδεμίαν ἔχοντα ἀξίαν. Ἐκτοτε δὲ, ὡς φαίνεται, ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἐμελέτησε νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ ἐπιχείρημα καὶ ἤρχιζε νὰ περασκευάζεται ἐπὶ τούτῳ, διότι ἐν ἀρχῇ τοῦ 960 ἔτους ὑπῆρχον ἔτοιμα διςχίλια πυρφόρα χελάνδικα, χίλιοι δρόμωνες καὶ 307 φορτηγὰ τὰ ὁποῖα οἱ χρονογράφοι ὀνομάζουσι «καράβια καματηρὰ σιτήσεις ἔχοντα καὶ ὄπλα πολεμικά.» Καὶ πλὴν τούτων δύναμις πεζικὴ ἀνάλογος Θρακῶν, Μακεδόνων, Ἀνατολικῶν καὶ Σλαύων. Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἐν τῷ συμβουλίῳ, τὸ ὁποῖον συνεκροτήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀποφασίσῃ ὀριστικῶς περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως, οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν ἐψήφισαν κατ' αὐτῆς, ὑπομνήσαντες μὲν τὰς προηγουμένας ἀποτυχίας, καὶ τὴν πληθύν τῶν εἰς μάτην ἀναλωθέντων ἀνθρώπων καὶ χρημάτων, παραστήσαντες δὲ τοὺς κινδύνους τῆς θαλάσσης καὶ τὴν μεγάλην ἐπικουρίαν ἣν ἠδύνατο οἱ μωχμεθανοὶ τῆς Κρήτης νὰ λάβωσιν ἐξ Ἀφρικῆς καὶ ἐξ Ἀσίας. Ἀνέφεραν δὲ καὶ ἕτερον τινὰ λόγον χαρακτηριστικώτατον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅτι κατὰ τὴν διατρέχουσαν φήμην ὁ πορθητὴς τῆς Κρήτης θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν. Ἦτο ἄρα γε ἡ φήμη αὕτη μία τῶν συνήθων τότε προφητειῶν, τὰς ὁποίας ἡ τῶν πολλῶν πρόληψις προθύμως ἠσπάζετο, ἣ εἶχε τὴν σπουδαϊοτέραν ὑπόστασιν ὅτι πολλοὶ τῶν περὶ τὸν Ῥωμανὸν ἐφοβοῦντο μήπως ὁ Φωκάς, ὅστις καὶ πρὸ τούτου μέγα ἐκτίσατο κλέος, ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης τοσοῦτον παντοδύναμος, ὥστε νὰ καταλάβῃ παρὰ τῷ Ῥωμανῷ Β' ἣν τάξιν εἶχε σφετερισθῆ παρὰ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνός; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν συγκλητικῶν, εἴτε διὰ τοῦτον, εἴτε δι' ἄλλους λόγους, ἦσαν ἐναντίοι τῆς ἐπιχειρήσεως. Ἀλλὰ μετὰ τῆς μειονοψηφίας ἣτις ἐπέμενε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ ἀγὼν, συνετάσσετο ὁ Ἰωσήφ Βρίγγας. «Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, λέγει ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία, ὁ χρηστός καὶ ὀρθὸς καὶ ἄϋπνος νοῦς, εἰς μέσον σταθεὶς ἔφη: Ἡμεῖς μὲν, δέσποτα, ἴσμεν πάντες ὅσα δεινὰ συνέβησαν παρὰ τῶν ἀρνητῶν τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς· καὶ δίκαιόν ἐστι λογίσασθαι τὰς σφαγὰς καὶ τὰς τῶν παρθένων φθορὰς καὶ τὰς τῶν ἐκκλησιῶν καταστροφὰς καὶ τὰς τῶν παραθαλασσιῶν θεμάτων αἰχμαλωσίας, καὶ πρέπον ἐστὶν ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν καὶ δημοφύλων ἀγωνίσασθαι, καὶ μὴ δεδιέναι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τὰ τῆς θαλάσσης πελάγη καὶ τῆς νίκης τὸ ἄδηλον καὶ τῆς φήμης τὸ ἀδύνατον. Καὶ χρὴ μάλιστα τῇ θεοσυνεργήτῳ βουλή καὶ

προστάξει σου πειθαρχεῖν ἡμᾶς, ὡς ἐκ Θεοῦ σοι τοῦτο τὸ ἐνθύμημα. Καὶ γὰρ καρδίᾳ βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ· μάλιστα διὰ τὸν ὀρθὸν καὶ πιστὸν δούλον στέλλεσθαι τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς θεοκυβερνήτου βασιλείας σου.»

Τοιαῦτα εἶπεν ὁ παρακοιμώμενος· ὑπελείπετο λοιπὸν ἢ νὰ ἐπιμείνη ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ γνώμην, ἢ νὰ μεταβάλῃ αὐτήν· ἡδύνατο δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ διστάσῃ ὅσῳ οἱ πλείστοι τῶν συγκλητικῶν, παρεκτός πολλῶν ἄλλων λόγων κατὰ τῆς ἐπιχειρήσεως, ὑπεδείκνυον καὶ ὅτι, ἐν ἐπιτυχίᾳ, ἡδύνατο νὰ διακινδυνεύσῃ ὁ θρόνος τοῦ νέου βασιλέως. Ἄλλος λοιπὸν ἤθελε διστάσει· ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς δὲν ἐδίστασε, καὶ συνταχθεὶς μετὰ τῆς γνώμης τοῦ παρακοιμωμένου, διέταξε νὰ συμπληρωθῶσιν αἱ τελευτᾶσαι ἀπαιτούμεναι πᾶρασκευαί. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἐπορεύθη εἰς Φύγελα τῆς Λυδίας, πρὸς μεσημβρίαν τῆς Ἐφέσου κείμενα, ὅπου ἔμελλε νὰ ἀθροισθῇ ὅλος ὁ στόλος. Προέπεμψε δὲ ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὰ παράλια τῆς Κρήτης ταχυδρομικὰς τινὰς ναῦς, τὰς ὁποίας διέταξε «κατασκοπῆσαι καὶ κρατῆσαι γλῶσσαν» λέγει ἡ χρονογραφία, ὅπου τὸ «κρατῆσαι γλῶσσαν» σημαῖνον τὸ λαβεῖν πληροφορίας ἐνθυθυμίζει παραδόξως τὸν ἀνάλογον γαλλικὸν ἰδιωτισμὸν *prendre langue*. Καὶ μαθὼν λοιπὸν ὅτι ὁ ἐμίρης τῆς Κρήτης Ἀβδούλ Ἀζίζ, καὶ οἱ ἐπισημότεροι τοῦ φρουρίου Χάνδακος ἄρχοντες διατρίβουσιν ἀμέριμοι εἰς τὰς ἀγροτικὰς αὐτῶν ἐπαύσεις, ἐξέπλευσε κατὰ ἰούλιον 960 ἐκ Φυγέλων μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ προσωρμίσθη οὐ μακρὰν τῆς πρωτεύουσος ἐκείνης τῆς νήσου. Ὁ ἐχθρὸς εἶχε προφθάσει νὰ παραταχθῇ εἰς τινὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἀπόστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν ἀπόβασιν, καταπληγεὶς ἐκ τοῦ καινοῦ τρόπου, καθ' ὃν αὕτη ἐγένετο. Διότι κατὰ τὴν σύγχρονον Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν ἀκριβέστερον συγγράψαντα τὰ τῆς ἐκστρατείας ταύτης, ὁ Νικηφόρος συνεπαγόμενος κλίμακας, ἢ μᾶλλον γεφύρας, καὶ ταύτας προσυφαπλώσας ἀπὸ τῶν πλοίων εἰς τὴν παραλίαν, ἀπεβίβασε τάχιστα τὴν στρατιὰν ἐνοπλὸν τε καὶ ἑφιππον, μεθ' ὃ διαίρεσας τριχῇ τὴν φάλαγγα, καὶ σαλπίσσας τὸ πολεμιστήριον ἐπῆλθεν ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχων προπρευόμενον τὸ σταυρικὸν τρόπαιον. Ἡ μάχη δὲν διήρκεσε πολὺ· οἱ πολέμιοι μὴ δυνηθέντες νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ὀρμὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν ταγμάτων καὶ ἰλῶν, ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ κατέφυγον εἰς τὸ φρούριον, παθόντες δεινὴν ἀνθρώπων φθοράν. Τότε ὁ Νικηφόρος ἐπεχείρησε

τὴν πολιορκίαν τοῦ Χάνδακος, ἠσφάλισε τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ, ἤθροισε τὸν στόλον εἰς εὐλίμενον ἐπίνειον διατάξας νὰ διακωλύῃ πᾶσαν ἐξωθεν ἐπικουρίαν, καὶ συγχρόνως ὅτε μὲν πέμπων ἀποσπάσματα εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ὅτε δὲ αὐτὸς ἀπερχόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν ὀδηγούμενος, ἀπέτρεπε πᾶσαν ἀπόπειραν συνδρομῆς, ἣν οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Κρήτης διεννοοῦντο νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ κεκλεισμένους.

Ἐν τούτοις ὁ Χάνδαξ, καὶ τοὶ ἀπεκλείσθη οὕτω ἀπανταχόθεν καὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ὑπὸ τῶν ἐμιρῶν Χαλεπίου καὶ Αἰγύπτου, ὧν εἰς μάτην ὁ Ἀβδούλ Ἀζίζ ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν, ἀνθίστατο ἐπιμόνως. Πολλοὶ παρῆλθον μῆνες ἐπελθόντος δὲ τοῦ χειμῶνος, δεινὴν ὑπέστη ὁ στρατὸς κακουχίαν ἐκ τε τοῦ ψύχους καὶ τῆς τῶν τροφῶν ἐνδείας, καὶ ἀθυρήσας ἤρχισε νὰ ἀπαιτῇ τὴν εἰς τὰ ἴδια ἐπάνοδον. Ἄλλ' ἡ καρτερία τοῦ Νικηφόρου καὶ ἡ πειθαρχία εἰς ἣν ἐσυνήθισε τὰ τάγματα αὐτοῦ κατίσχυσαν τῆς δυσχερείας ταύτης, εἰς τοῦτο δὲ συνετέλεσε καὶ ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ φροντίσας νὰ ἐξαποστείλῃ νέαν καὶ ἄφθονον προμήθειαν σίτου καὶ κριθῆς. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡ ἐκ προστάγματος τοῦ Πορφυρογεννήτου χρονογραφία ἀξιούσα νὰ παραθέσῃ ὅσα ὁ Νικηφόρος ἐλάλησεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὸν ἀθυρήσαντα στρατὸν, ἀντιγράφει κατὰ λέξιν τὸν λόγον, ὃν κατὰ Θεοφάνην ἐξεφώνησέ ποτε ὁ Ἡράκλειος πρὸς τὸν ἴδιον στρατὸν περὶ Γάζαν τῆς Ἀτροπατηνῆς Μηδίας εὐρισκόμενος (σελῖς 232—233 τοῦ τρίτου τόμου)· παρέχουσα ἀπόδειξιν παραδόξου τοῦ συγγραφέως αὐτῆς πνευματικῆς στειρώσεως. Εἰς τὸν Λέοντα τὸν Διάκονον δὲν εὐρίσκομεν τὸ ἀτόπημα τοῦτο· διότι ὁ λόγος, ὃν εἰς ἑτέραν τινὰ περίστασιν τῆς πολιορκίας ἀποδίδει εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, εἶναι οἰκειότερος πρὸς τὰ πράγματα.

Τελευταῖον μετὰ ὀκτῶ μηνῶν πολιορκίαν ὁ Χάνδαξ ἐκυριεύθη τῇ 7 μαρτίου 961 ἐξ ἐφόδου αἱματηρᾶς. Ὁ Νικηφόρος ἐπιφυλάξας τῷ βασιλεῖ τὰ τιμιώτατα τῶν λαφύρων, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν στρατὸν τὴν ἄλλην λεηλασίαν τῆς πόλεως, ἣτις ἐβρίθε θησαυρῶν διὰ τῆς πειρατείας συλλεγέντων. Ἀφοῦ δὲ ἀπεκομίσθησαν οὕτω πάντα τὰ ἐν τῷ φρουρίῳ, καθρέθη τὸ τεῖχος αὐτοῦ, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν ἡ δύναμις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καὶ εὐχερῶς καθυποτάξασα τοὺς ἐν αὐτῇ μωαμεθανοὺς ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς Χάνδακα. Ἐκεῖ ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ἀνάντους, ἔχοντος πίδακας ὕδατος δαψιλεῖς, οὐ μακρὰν δὲ κειμέ-

νου τοῦ κατερειπωθέντος ἄστεως, ὠκοδόμησεν ὁ Νικηφόρος φρούριον ὀχυρὸν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασεν ἑλληνικώτατα *Τέμενος*, καὶ ἠσφαλίσει διὰ φρουρᾶς ἀξιοχρέου, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς τὸ κύριον ὀρμητήριον τῆς ἀνακαινισθείσης ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῆς κυριαρχίας. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἤρκεσθη, ἀλλὰ προσεκάλεσεν εἰς τὴν νῆσον πολλοὺς νέους χριστιανούς ἀποίκους Ἀρμενίους καὶ Ἑλληνας, δι' ὃ μέχρι τῆς σήμερον σώζονται αὐτόθι εἰς τὰς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου καὶ Ρεθύμνης χωρία τινὰ ὀνομαζόμενα Ἀρμένι. Προσέτι ἐπρονόησε περὶ τῆς διαδόσεως μὲν τῆς χριστιανικῆς πίστεως παρὰ τοῖς μωαμεθανοῖς τῆς νήσου, περὶ τῆς ἀναζυπυρήσεως δὲ τῆς πίστεως ταύτης καὶ παρὰ τοῖς ἰθαγενέσι, παρ' οἷς αὕτη πολυειδῶς ἐνοθεύθη κατὰ τὴν μακρὰν ἐκείνην μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Ἐπι τούτῳ ἦλθε τότε εἰς Κρήτην ὁ ὅσιος πατὴρ ἡμῶν Νίκων ὁ ἐπικαλούμενος Μετανοεῖτε, ὅστις ἐκήρυξε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἠνώρθωσε τὰς πεπωκυίας ἐκκλησίας, καὶ ἀνήγειρεν ἄλλας νέας, ὧν ἐπιφανεστάτη μάλιστα ὑπῆρξεν ἡ ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀγίας Φωτεινῆς κατασκευασθεῖσα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ναοῦ ἀρχαίου ἀπέχοντος τῆς Γόρτυνος τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Ἀλλ' ὅμως οὐκ ὀλίγοι τῶν Ἀράβων, ὅσοι ἐμείναν τότε ἐν Κρήτῃ διετήρησαν τὸ θρήσκευμα αὐτῶν καὶ μέχρι τοῦδε ὑπάρχουσιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀμάρι χωρία τινὰ, ὧν οἱ μωαμεθανοὶ κάτοικοι λογίζονται ἀπόγονοι τῶν Ἀράβων ἐκείνων, καθὼ φέροντες ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ ἀραβικῆς καταγωγῆς, ἐνῶ οἱ πλεῖστοι ἄλλοι μωαμεθανοὶ τῆς νήσου εἶναι Ἑλληνες, ἀναγκασθέντες νὰ μεταβάλωσι θρήσκευμα ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρως-τουρκοκρατίας.

Ταῦτα δὲ διαπράξας ὁ Νικηφόρος Φωκάς, «καὶ τὴν νῆσον ἐξημερώσας ἀπασαν,» ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, ἀνέπλευσεν ἤδη εἰς Βυζάντιον, συνεπαγόμενος τὴν λείαν καὶ τοὺς αἰχμαλώτους. Ἐκεῖ ἔτυχε μεγαλοπρεποῦς δεξιώσεως παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης μέχρι τοῦ ἵπποδρόμου, παρακολουθούμενος καὶ ἀνευφημούμενος ὑπὸ τοῦ δήμου παντός, τοῦ συρρέυσαντος ἵνα θαυμάσῃ τὸ θέαμα. Ἦτο δὲ τὸ θέαμα τοῦτο τῇ ἀληθείᾳ λαμπρόν. Πρὸ πάντων ἐπορεύοντο οἱ ἄμαξαι αἱ κομίζουσαι τὴν λείαν χρυσὸν καὶ ἄργυρον παμπληθῆ εἰς νόμισμα βαρβαρικὸν καὶ ἄκοπον πέπλους χρυσοπάστους, τάπητας ἀλουργοῦς, κειμήλια παντοδαπὰ ἐξεργασμένα μὲν τεχνικώτατα, μαρμαίροντα δὲ χρυσῷ καὶ λίθοις πανοπλίας, ξίφη, θώρακας διὰ χρυσοῦ κεκοσμημένα πάντα, καὶ ἔγχη καὶ ἀσπίδας καὶ τόξα ἀναρίθμητα. Οἱ μάρτυρες τῆς παρα-

τάξεως ταύτης ἐνόμιζον ὅτι βλέπουσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν διερχόμενον ἅπαντα τὸν πλοῦτον τῆς βαρβάρου γῆς, καὶ ὡς ποταμὸν τινα ἀφθόνως εἰσρέοντα. Κατόπιν δὲ εἶποντο οἱ πολυάριθμοι αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὅ,τε Ἀβδούλ Ἀζίζ καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοῦ καὶ οἱ παῖδες, τεταπεινωμένοι, στένοντες, ὀδυρόμενοι. Ἡ Κωνσταντινούπολις πρὸ καιροῦ δὲν εἶχεν ἀξιωθῆ τοιούτου δείγματος τῆς δυνάμεως τοῦ κράτους· ἡ δὲ οἰκτρά τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης τύχη ἐφαίνετο προαναγγέλλουσα τὴν ὀλοσχερῆ τῶν μωαμεθανῶν πτώσιν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θρίαμβον ὁ βασιλεὺς προσηνέχθη ἐπιεικῶς πρὸς τὸν ἠττηθέντα ἐκεῖνον ἀντίπαλον· ἀπένειμεν αὐτῷ πλοῦσια δῶρα, καὶ κτῆμα προσοδοφόρον περὶ τὴν πρωτεύουσαν, ὅπου ὁ πρῶτος ἐμίρης διέζησεν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου ἐν ἀνέσει καὶ τιμῇ, διατηρήσας τὸ πάτριον θρήσκευμα. Οἱ ἀπόγονοι ὅμως αὐτοῦ ἐδέχθησαν τὸ ἅγιον βάπτισμα· καὶ ἀπαντῶνται ἐκ διχλειμμάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν τῶν Ἀνεμάδων. Ὁ υἱὸς τοῦ ἐμίρη Ἀνεμάς, εἰς ὧν τῶν βασιλικῶν σωματοφυλάκων, διέπρεψε τῷ 972 εἰς τὸν κατὰ τῶν Ῥώτων πόλεμον· πολὺ δὲ βραδύτερον ὁ ἀπόγονος αὐτοῦ Μιχαὴλ Ἀνεμάς συνώμοσε μετὰ τῶν ἀδελφῶν του κατὰ Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ φωραθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τινα πύργον πλησίον τῶν Βλαχερνῶν, ὀνομασθέντα ἔπειτα πύργον τοῦ Ἀνεμά καὶ χρησιμεύσαντα ὡς δεσμοτῆριον τῶν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ κατηγορουμένων.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ κητορθωθεῖσα ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπῆρξε βεβαίως ἐν τῶν σπουδαιοτάτων γεγονότων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἄν ἡ Κρήτη παρέμενεν ὑποτεταγμένη εἰς τοὺς μωαμεθανούς μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ὅτε κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, πιθανῶς οὐδὲν ἤθελε παραμείνει ἐν αὐτῇ ἴχνος ἑλληνισμοῦ· ἐνῶ ἤδη ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Κρήτης, ἐπειδὴ ἀνεζωπυρήθη τῷ 961, καὶ μέχρι τοῦ 1205, ἤτοι ἐπὶ 250 περίπου ἔτη, πολυειδῶς ἐκρατύνθη ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἠδυνήθη νὰ ἀνιέξῃ εἰς τε τὴν ἐνετικὴν καὶ τὴν νέαν μωαμεθανικὴν κυριαρχίαν. Καὶ, ἵνα τὰ λοιπὰ παραλίπωμεν, εἶδομεν αὐτὸν ἐν τῇ παρούσῃ ἑκατονταετηρίδι γενναίως καὶ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ ἀθλήσαντά. Ὅθεν δικαίως τὸ κατόρθωμα ἐκεῖνο ὑμνήθη καὶ ὑπὸ τῆς ποιήσεως διὰ πέντε ἀχρᾶσεων τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, ὅπως πρὸ 300 ἐτῶν αἱ τοῦ Ἡρακλείου νίκαι εἶχον ὑμνηθῆ ὑπὸ ἑτέρου διακόνου, Γεωργίου τοῦ Πισίδου (σελ. 284 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Δυστυ-

χῶς ἢ ποιήσις τοῦ Θεοδοσίου εἶναι ὅπως καὶ ἡ τοῦ Πισίδου ὀλίγον ἀξία τοῦ ἀντικειμένου τὸ ὅποιον ἐπεχείρησε νὰ ψάλῃ. Τοῦτο δὲ μόνον ἔχει τὸ προτέρημα, ὅτι μαρτυρεῖ, ὅπως καὶ ἐκείνη, τὴν διαρκῆ ἐπίδρασιν τῶν ἀναμνήσεων καὶ παραδόσεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἰδίως τοῦ ἑλληνικοῦ, διότι συνεχῶς μνημονεύει τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν ἡρώων αὐτοῦ, καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, καὶ τοῦ Δημοσθένους, καὶ τοῦ Φιλίππου, καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀλλὰ μετὰ τὴν νέαν ταύτην ἐπιφανῆ ὑπηρεσίαν ἣν ὁ Νικηφόρος Φωκάς προσήνεγκεν εἰς τὸ κράτος, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει περιπλοκαὶ καὶ δυσχέρειαι, τῶν ὁποίων γινώσκομεν τὰ ἀποτελέσματα μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ τὰς ἀφορμὰς· τοῦλάχιστον δὲν γνωρίζομεν αὐτὰς ἀκριβῶς. Ὁ κυβερνῶν τὰ πράγματα Ἰωσήφ Βρίγγας δὲν ἦτο βεβαίως ἀνθρώπος κοινός. Ἐν ἔτει 960 συμβάσης ἐν Κωνσταντινουπόλει σιτοδείας δεινῆς, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὑπερβύξησεν ἡ τιμὴ τοῦ σίτου καὶ τῆς κριθῆς, ὁ Ἰωσήφ ἐφρόντισε διὰ προμηθειῶν μεγάλων νὰ καταβιβάσῃ τὰς τιμὰς εἰς τὸ ἥμισυ. Πλὴν τούτου διὰ νέων διατάξεων ἐπεκύρωσε καὶ ἠρμήνευσε τὴν προηγουμένως εἰς τοὺς μικροὺς γαιοκτῆτας ἀπονεμηθεῖσαν προστασίαν κατὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἰσχυρῶν· καὶ δι' ἄλλης νεαρῆς διηκώλουε τὴν εἰς τοὺς στρατευσίμους ἀπόδοσιν τῶν οὕτως ἢ ἄλλως ἀφαιρεθέντων ἀπὸ αὐτῶν στρατιωτικῶν κτημάτων. Καὶ οὐ μόνον ἔμπειρος κυβερνήτης ἦτο ὁ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ συνέπραττεν εὐλικρινῶς μετὰ τοῦ Νικηφόρου Φωκά. Ἡξεύρομεν λόγου χάριν ὅτι εἶχεν ἀγορεύσει ὑπὲρ τῆς ἐπὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, καὶ ὅτι προθύμως συνέδραμε τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ εἰς ἣν οὗτος εὐρέθη ἐπὶ τῆς νήσου ἐκείνης κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 960 πρὸς τὸ 961. Ἀλλ' ἀμέσως μετὰ τὸ κατορθῶμα τοῦτο ὁ Ἰωσήφ ἐδυσπίστησε πρὸς τὸν μέγαν στρατηγόν. Τινὲς μάλιστα τῶν μεταγενεστέρων χρονογράφων ἀξιούσιν, ὅτι οὐδ' ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ εἰσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ διέταξε νὰ ἀπέλθῃ ἀμέσως εἰς Ἀσίαν, ἵνα ἐπιχειρήσῃ κατὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθανῶν ἀγῶνας. Καὶ τοῦτο μὲν ἢ δὲν εἶναι ἀληθές ἢ δὲν ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως, διότι, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος φητὶς λέγει ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐπιστρέψας ἐκ Κρήτης ἐτέλεσε λαμπρὸν θρίαμβον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν θρίαμβον, ὁ Νικηφόρος προχειρισθεὶς αὐθις δομéstικος τῆς ἀνατολῆς ἀπεστάλη εἰς Ἀσίαν κατὰ τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου Χαμβδᾶν, ὅστις ἐπὶ τῆς κατὰ

τῆς Κρήτης ἐκστρατείας εἶχε μὲν ταπεινωθῆ ὑπὸ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ, ἀλλ' ἔπειτα ἤρχισε πάλιν δῆρὼν τὰς πέριξ χώρας. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο ἴσως νὰ ἐκπεμφθῆ κατὰ τοῦ πολεμίου ἐκείνου ὁ καὶ πρότερον κατατροπώσας αὐτὸν Λέων· ἡ δὲ σπουδὴ ἦν ἔδειξεν ὁ Ἰωσήφ νὰ ἀναθέσῃ τὸ ἔργον εἰς τὸν Νικηφόρον, ὑπεμφάνει ὅτι ὑπώπτευε τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει παρουσίαν τοῦ ἀνδρός. Ἰπόθεν ἄρα γε ἐπήγασεν ἡ ὑπόνοια αὐτοῦ αὕτη; Οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσιν ὅτι συγχρόνως ἤ, τε χήρα τοῦ Πορφυρογεννήτου Ἑλένη, καὶ αἱ θυγατέρες αὐτῆς δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, καὶ ὅτι φοβερὰ συνωμοσία παρεσκευάζετο ὑπὸ τὸν Βασίλειον Πετεινὸν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ καθαιρέσωσι τὸν Ῥωμανὸν καὶ νὰ ἀναγορεύσωσι τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βασίλειον, καὶ τοι νήπιον ἔτι ὄντα. Ἡ συνωμοσία αὕτη δὲν εὐδοκίμησε. Μήπως ὁμως εἶχε κοινωνήσῃ αὐτῆς οὐ μόνον ὁ πρῶτος παρακοιμώμενος Βασίλειος, ὁ ἀδελφὸς τῆς Ἑλένης, τὸν ὁποῖον θέλομεν ἴδει μετ' ὀλίγον προκύπτοντα εἰς μέσον ὡς ἀντίπαλον τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νικηφόρος, δειλασθεὶς ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ὅτι ἐπὶ ἀνηλίκου βασιλέως θέλει ἔχει πολὺ πλεονα ἐξουσίαν ἢ ἐπὶ τοῦ Ῥωμανοῦ; Ὅπωςδὴποτε ἔκτοτε ὁ Ἰωσήφ ἤρχισε νὰ ἀντιπράττῃ κατὰ τοῦ Νικηφόρου· καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον θαρρούντως ὅσῳ ἐνόμιζεν ἑαυτὸν πανίσχυρον, διὰ τὴν ἀπόλυτον εὐνοίαν τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπώλεσεν ἀμφότερα ταῦτα τὰ ἐρείσματα.

Τῶντι περὶ τὰ μέσα τοῦ 961 ὁ Νικηφόρος ἐστράτευσεν εἰς Ἀσίαν συνεπαγόμενος στρατὸν, τὸν ὁποῖον ὁ Ἄραψ ἱστορικὸς Ἑλμακὶν ἀναβιβάζει εἰς 200,000 ἀνδρῶν. Διαπεράσας δὲ τὸν Εὐφράτην ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 καὶ δραστηρίως ἀγωνισθεὶς, καὶ αἰείποτε προκινδυνεύων, ἐκυρίευσεν καὶ καθήρεσεν ὑπὲρ τὰ 60 τῶν μωαμεθικῶν φρούρια, συνέλεξε πλοῦτον ἀμύθητον καὶ τότε ἀποπέμψας εἰς τοὺς ἰδίους σταθμοὺς τὰ διάφορα τοῦ στρατοῦ σώματα ἀνεχώρησε κατὰ μάρτιον τοῦ 963 εἰς Κωνσταντινούπολιν μετὰ τῆς λείας, ἵνα παραδώσῃ αὐτὴν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλὰ καθ' ὃδὸν ἔτι εὐρισκόμενος ἔμαθεν ἀπρόσδοκῆτως, ὅτι τῇ 15 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Ῥωμανός, καὶ ὅτι ὁ πατριάρχης Πολύευκτος καὶ ἡ σύγκλητος ἀνηγόρευσαν μὲν τοὺς ἀνηλίκους αὐτοῦ υἱοὺς Βασίλειον καὶ Κωνσταντῖνον, ἀνέθηκον δὲ τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Θεοφανώ. Ὁ αἰφνίδιος τοῦ Ῥωμανοῦ θάνατος, καίτοι μόλις ἄγοντος τὸ 24 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, συνέβη ἴσως ὡς

ἐκ τῆς ὑπερβαλλούσης ἀσωτίας καὶ ἀκρασίας τοῦ βίου αὐτοῦ· οὐδὲν ἦτον ἀμέσως διεδόθη ἡ φήμη ὅτι ἐδηλητήριασθη ὑπὸ τῆς Θεοφανοῦς, ἐπὶ δὲ τοῦ προκειμένου ἡ φήμη αὕτη ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου. Καὶ τῆ ἀληθείᾳ ἐὰν κρίνωμεν περὶ Θεοφανοῦς ὡς ἐκ τῆς μετέπειτα γνωστοτάτης αὐτῆς διχωγῆς, τὸ πρᾶγμα δὲν φαίνεται ἀπίθανον. Ὅπως δὴ ποτε ἡ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως ἀγγελία ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀμηχανίαν τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν. Γινώσκων τὴν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν τοῦ Ἰωσήφ περὶ ἧς κατὰ πρῶτον ἤδη ὀμιλεῖ καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ἐδίσταζε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄφ' ἐτέρου μὴ ἔχων στρατὸν πρόχειρον, ἐφοβεῖτο νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Τελευταῖον ἀπεφάσισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τὸν Κεδρηνὸν (ὁ Λέων ὁ Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο ἀναφέρει) ἔλαβε περὶ τούτου διαταγὴν τῆς Θεοφανοῦς, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ Ἰωσήφ ἐκδοθεῖσαν. Εἰςῆλθε λοιπὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἠξιώθη εὐμενεστάτης ὑποδοχῆς ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ τῆς συγκλήτου, ἐτέλεσε δεῦτερον θρίαμβον ἐν τῷ ἵπικῳ, παρέδωκεν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον πάντα τὸν πλοῦτον ὃν συναπήγαγεν ἐξ Ἀσίας, καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ ἴδια ἡσυχάζων.

Ἄλλ' ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἠσθάνετο ὅτι ἡ ἡσυχία αὕτη ἐκυσφορεῖ μεγάλην πραγμάτων μεταβολήν. Ἐκ τῶν δύο βασιλέων ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο ἐπταέτης, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος τεσσάρων μόλις ἐτῶν. Τὸ κράτος εἶχεν ὡς πάντοτε χρεῖαν κυβερνήτου διαπρέποντος ἐπὶ πολεμικῆ μᾶλλον ἢ πολιτικῆ ἀρετῆ· ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἡ κοινὴ πεποίθησις ἦτο ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ἀνατεθῶσι μᾶλλον εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν, ἢ νὰ μείνωσιν εἰς χεῖρας τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ τοῦτο ἐννοοῦσα ἡ Θεοφανὼ ἤρχισε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸν παλαιὸν αὐτῆς φίλον, καὶ νὰ ἐλπίζῃ εἰς τὴν ὑποστήριξιν τοῦ εὐτυχοῦς στρατηγοῦ. Ἐἶχεν ἄρα γε ἐννοήσει τὴν ἀνάγκην ταύτην ζῶντος ἔτι τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ, μὴ ἔχουσα πεποίθησιν εἰς τὴν σύνεσιν αὐτοῦ, ἀπηλλάγη τοῦ συζύγου ἐκείνου, ἵνα συνδέσῃ σφιγκτότερον τὴν τύχην αὐτῆς μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις, καθ' ὃ λέγεται πρὸς τοὺς ἄλλοις, δὲν εἶχε μείνει πρὸ καιροῦ ἀδιάφορος πρὸς τὰ θέλητρα τῆς νέας βασιλίδος; ἢ ἄφου ἐπῆλθεν ἐκ τύχης ὁ θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ, ἐνόμισεν ἡ Θεοφανὼ ἀπαραίτητον νὰ θυσιάσῃ τὸν εὐνοῦχον Ἰωσήφ ὑπὲρ τοῦ ἀκμάζοντος ἔτι Νικηφόρου; Τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὅπως ἦλθον τὰ πράγματα κατὰ τοὺς πρώτους

μῆνας τοῦ 963 ἤ,τε Θεοφανῶ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχον τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῆ τοῦ ἀνδρὸς ὅπως δ' ἔποτε, καὶ, ὡς βεβαιούται, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν παραπέμψῃ εἰς ὑπερορίαν. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπόπτως πρὸς τὸν Ἰωσήφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ἀντὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνείδησιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομένης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρπούμαι παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τσοσούτων ἀγώνων καὶ πόνων. Ἄλλὰ νομίζει ἄρα γε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὅτι διαφεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμὸν, σκευωρῶν θάνατον κατ' ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως, κατ' ἐμοῦ ὅστις μηδέποτε μηδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μηδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀνδρῶν, τσοσούτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δῆσάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάρων κατερειπώσας; Ὁμολογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα παρ' ἀνδρὸς συγκλητικοῦ, ὅστις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἐπιβουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην.»

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρων μὲν, ἀλλὰ χρηστὸς, συνετὸς καὶ βέκτης. Συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ διασεισθῆ ἡ διαδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσωσιν εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγόν. Ὄθεν ἀμέσως εἰσῆλθασεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ Νικηφόρου, καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας ἀφείδησαντες ἑαυτῶν, καὶ πόνους καὶ κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προομιασάμενος προσέθηκεν, ὅτι ἵνα διασωθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλικῶν τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐνταύτῳ ἀσφλισθῆ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμίων, ἐνόμιζε τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀπαραίτητον νὰ ἀναλάβῃ ὁ Νικηφόρος Φωκάς τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευταίου βασιλέως, ἀναγορευόμενος ἡμοέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ἢ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμψηφεί

διότι οὔτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῆ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προεχειρίσθη στρατηγὸς ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἐνός μὲν οἱ συγλητικοὶ ὤμωσαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβάσμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει, οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἐτέρου δὲ αὐτὸς ὠρκίσθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπαίσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περὶβλήθεις ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατὰ τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῶ ἠθροίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκεῖτο καὶ ἐνεθαρρύνετο, ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, ὅστις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῆ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκὴν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστὴν, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προςπέσχετο δὲ ὁ παρακοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἰκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανεν ἔτι ἑαυτὸν ὄριμον νὰ ἀνταγωνισθῆ πρὸς ἄνδρα τηλικούτον, εἴτε διότι ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, ἐπεριδόμενος ἐπὶ τοῦ περιειμένου πολυχρίθμου καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν, ἐπέισθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ, τῇ 2 Ἰουλίου, προεξαρχόντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προρρηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ῥωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἀμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ, πάντα τὰ

μῆνας τοῦ 963 ἤ,τε Θεοφάνῳ καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Πολυεύκτου, εἶχον τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Νικηφόρον, τοῦτο δὲ ἀναλογιζόμενος ὁ Ἰωσήφ, ἀπεφάσισε νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ ἀνδρός ὅπωςδῆποτε, καὶ, ὡς βεβαιούται, ἐκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὸ ἀνάκτορον ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐκτυφλώσῃ καὶ τὸν παραπέμψῃ εἰς ὑπερορίαν. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος ἔχων πάντοτε ὑπόπτως πρὸς τὸν Ἰωσήφ, δὲν ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην. Ἀντὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ ἀνάκτορον, ἀπῆλθε πρὸς τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ ἐκεῖ ἐλάλησεν ὅπως προσῆκεν εἰς ἄνδρα ἔχοντα τὴν συνείδησιν ἅμα μὲν τῶν ἰδίων κατορθωμάτων, ἅμα δὲ τῆς γινομένης αὐτῷ ἀδικίας. «Καλῶς, εἶπε πρὸς τὸν ἱεράρχην, καρπούμαι παρὰ τοῦ κατάρχοντος τῶν βασιλείων, τὰς ἀμοιβὰς τοσούτων ἀγώνων καὶ πόνων. Ἄλλὰ νομίζει ἄρα γε ὁ ἄνθρωπος αὐτός ὅτι διαφεύγει τὸν ἀλάνθαστον καὶ μέγαν ὀφθαλμὸν, σκευωρῶν θάνατον κατ' ἐμοῦ, τοῦ πλατύναντος τὰ ὅρια τοῦ κράτους διὰ τῆς θείας ἀντιλήψεως, κατ' ἐμοῦ ὅστις μηδέποτε μηδὲν εἰς τὸ κοινὸν ἐπλημμέλησα, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας συνήνεγκον ὅσα μηδεὶς τῶν νῦν τελούντων ἀνδρῶν, τοσαύτην μὲν χώραν τῶν Ἀγαρηνῶν πυρὶ καὶ μαχαίρᾳ δῆυσάμενος, τηλικαύτας δὲ πόλεις ἐκ βάρων κατερειπώσας; Ὁμολογῶ ὅτι ἤλπιζον πλείονα ἐπιείκειαν καὶ μετριότητα παρ' ἀνδρός συγκλητικῆς, ὅστις ὤφειλε νὰ γνωρίζῃ ὅτι οὐδένα ἔπρεπε νὰ ἐπιβουλεύῃ καὶ μάλιστα εἰς μάτην.»

Ὁ πατριάρχης Πολύευκτος ἦτο ἀνὴρ γέρον μὲν, ἀλλὰ χρηστός, συνετός καὶ βέκτης. Συνησθάνετο τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μὴ διασεισθῇ ἡ διαδοχικὴ μοναρχία, κατενόει ὅμως ὅτι δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἔπρεπε νὰ ἐξωθήσωσιν εἰς ἀπελπισίαν τὸν περιφανῆ ἐκεῖνον στρατηγόν. Ὄθεν ἀμέσως εἰσῆλθεν εἰς τὰ βασίλεια μετὰ τοῦ Νικηφόρου, καὶ συγκαλέσας τὴν σύγκλητον παρέστησεν εἰς αὐτὴν ὅτι δὲν ἦτο δίκαιον νὰ προπηλακίζωνται καὶ νὰ ἀτιμάζωνται οἱ ὑπὲρ τῆς κοινῆς εὐημερίας ἀφειδήσαντες ἑαυτῶν, καὶ πόνους καὶ κινδύνους καθυπομείναντες. Ταῦτα δὲ προομιασάμενος προσέθηκεν, ὅτι ἵνα διασωθῶσι τὰ δίκαια τῶν ἀνηλικῶν τέκνων τοῦ Ῥωμανοῦ, καὶ ἐνταύτῳ ἀσφραλισθῇ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν ἐξωθεν πολεμίων, ἐνόμιζε τὸ κατ' ἑαυτὸν ἀπαράιτητον νὰ ἀναλάβῃ ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς τὸ ἀξίωμα ὅπερ εἶχεν ἐπὶ τοῦ τελευταίου βασιλέως, ἀναγορευόμενος δομέστικος τῶν σχολῶν τῆς ἀνατολῆς, ἢ καθὼς λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, αὐτοκράτωρ στρατηγὸς τῆς Ἀσίας. Αὕτη τοῦ πατριάρχου ἡ γνώμη ἐγένετο δεκτὴ παμψηφεῖ

διότι οὔτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῆ εἰς αὐτὴν ἀναφανδόν. Καὶ οὐ μόνον ὁ Νικηφόρος προεχειρίσθη στρατηγὸς ἀπασῶν τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν δυνάμεων, ἀλλ' ἀφ' ἐνὸς μὲν οἱ συγλητικοὶ ὤμοσαν ὅτι οὐδένα διορισμὸν ἢ προβιβασμὸν θέλουσιν ἐπιχειρήσει, οὐδὲ ἀποφασίσει τι περὶ τῶν κοινῶν ἄνευ τῆς ἐκείνου γνώμης, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐτὸς ὠρκίσθη ὅτι οὐδὲν θέλει ἐπιχειρήσει ἀπαίσιον κατὰ τῶν ἀνηλίκων βασιλέων.

Οὕτω δὲ περὶβληθεὶς ἐξουσίαν σχεδὸν βασιλικήν, ἀπῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸ κατὰ τὴν Καππαδοκίαν στρατήγιον αὐτοῦ καὶ ἤρχισε νὰ συλλέγῃ δυνάμεις, ἵνα ἐπιφέρῃ νέας πληγὰς κατὰ τε τοῦ ἐμίρου τοῦ Χαλεπίου καὶ κατὰ τῶν Ταρσέων. Ἀλλ' ἐνῶ ἠθροίζετο ὁ στρατὸς καὶ καθεκάστην ἐνησκεῖτο καὶ ἐνεθαρρύνετο, ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ, ὅστις δὲν ἔπαυε μελετῶν πῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῆ τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου, ἔγραψε πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν Τσιμισκὴν, τὸν ἐπέχοντα τὰ δευτερεῖα τῆς ἡγεμονίας μετὰ τὸν Νικηφόρον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ συλλάβῃ τὸν Φωκᾶν ὡς στασιαστὴν, καὶ νὰ παραπέμψῃ αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀναλαμβάνων αὐτὸς τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Προσπέσχετο δὲ ὁ παρακοιμώμενος εἰς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν τῆς βασιλείας περιωπὴν. Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἦτο ἀνεψιὸς ἐκ μητρὸς τοῦ Νικηφόρου καὶ στρατηγὸς ἐπιφανέστατος καὶ φιλόδοξος. Μετὰ τινὰς ἐνιαυτοὺς ἀπέδειξεν ὅτι ἡ στενὴ ἐκείνη συγγένεια δὲν ἦτο ἰκανὴ νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐσχάτης κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς· ἀλλ' ἤδη, εἴτε διότι δὲν ὑπελάμβανεν ἔτι ἑαυτὸν ὄριμον νὰ ἀνταγωνισθῆ πρὸς ἄνδρα τηλικούτον, εἴτε διότι ἐδυσπίστει πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικηφόρον, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ ἀναλάβῃ ἀμέσως αὐτὸ τῆς βασιλείας τὸ ὄνομα, ἐπεριδόμενος ἐπὶ τοῦ περιχειμένου πολυχρίθμου καὶ πιστοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ, ἀφοῦ ἐδίστασεν ἐπὶ μικρὸν, ἐπέισθη τελευταῖον καὶ ἀνευφημήθη βασιλεὺς ὑπὸ ὅλων τῶν ταγμάτων ἐν Καισαρείᾳ, τῇ 2 ἰουλίου, προεξαρχόντων τοῦ κινήματος τοῦ τε προρρηθέντος στρατηγοῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ πατρικίου Ῥωμανοῦ Κουρκούα, καὶ τοῦ πατρικίου Νικηφόρου τοῦ Ἐξακιονίτου καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων. Ἄμα δὲ γενομένης τῆς τελετῆς ταύτης, ἀνέδειξε μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην, ἐξέπεμψεν ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους διατάγματα ἀναγγέλλοντα τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἔσπευσε νὰ προκαταλάβῃ πάντα τὰ

παράλια διὰ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων, καὶ ἐν ταύτῃ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ κυρίου αὐτοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ἔτι καθ' ὁδὸν εὐρισκόμενος ἐγράψε πρὸς τε τὸν πατριάρχην Πολύευκτον, καὶ πρὸς τὸν παρχκοιμώμενον Ἰωσήφ προτρέπων αὐτούς νὰ τὸν ἀναγνωρίσωσι, καὶ ὑποσχόμενος νὰ σεβασθῇ τὰ δίκαια τῶν ἀνηλίκων βασιλέων, καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν καὶ ἐκπαιδεύσεως. Ἄλλ' ὁ Ἰωσήφ, ἐξῶ φρενῶν γενόμενος ἕνεκα τῆς νέας ταύτης ἀποτυχίας τῶν ἐπιβουλῶν αὐτοῦ, ἠτοιμάσθη νὰ ἀντιστῇ διὰ τῶν φίλων τοῦ στρατηγῶν Μαρριανοῦ, Πασχαλίου καὶ τῶν Τορνικίων, οἵτινες ἤγον μακεδονικά τινα τάγματα. Τοσαύτη ὁμως ἦτο ἡ κοινὴ κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησις, ὥστε καὶ τοὶ εἶχεν εἰς τὰς διαταγὰς αὐτοῦ τακτικὸν στρατὸν, οὐδὲ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἠδυνήθη νὰ διατηρηθῇ. Οἱ μὲν συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, οἱ αὐτόθι εὐρισκόμενοι, οὐδὲν ἔπραξαν ἵνα ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης τῆς κοινῆς γνώμης. Ὁ Λέων Φωκᾶς ἔσπευσε νὰ φύγῃ καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ὅστις εἶχε προελάσει ἤδη μέχρι Χρυσοπόλεως, ὁ δὲ γηραιὸς αὐτῶν πατήρ Βάρδας ἐζήτησεν ἄσυλον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἁγίας Σοφίας. Ἄλλ' ὁ δῆμος ἀνευ ἐπισήμου τινὸς ἀρχηγοῦ κατ' ἀρχάς, ἐξεγερθεὶς ἐπέπεσε κατὰ τῶν εἰς τὰς ἀγυῖας περιπολούντων Μακεδόνων, καὶ τρέψας αὐτούς εἰς φυγὴν, ἐφόρευσε τὸν Μαρριανόν. Τούτου τοῦ πρώτου κινήματος γενομένου, παρέστη αἰφνης ἐν μέσῳ ὁ πρῶτον παρακοιμώμενος Βασίλειος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς στάσεως· ὥστε ἡ συνεννόησις αὐτοῦ μετὰ τοῦ Νικηφόρου φαίνεται ἀναμφισβήτητος. Ἴνα λάβωμεν δὲ ἔννοιαν ὁπόσον μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἰσχυροὶ ἦσαν οἱ οἴκοι τῶν τότε πολιτικῶν ἀνδρῶν, παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βασίλειος ὠπλισεν ὑπὲρ τοὺς τρισεκκλίας ἐκ τῶν ἰδίων ὑπηρετῶν καὶ δούλων. Μετὰ τούτων δὲ κατελθὼν εἰς τὰς ἐδοὺς διήρπασε καὶ κληθᾶφισε τὰς οἰκίας τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, κατέλαβε τῇ συνευδοκῆσει τῆς συγκλήτου τὰ νεώρια καὶ ἐγένετο κύριος τῶν βασιλείων. Ὁ Ἰωσήφ, ἐντρομος γενόμενος, κατέφυγεν εἰς τὸ ἱερὸν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὁ δὲ Βάρδας ἀπαλλαγὴς ἐκεῖθεν ἀνεσώθη πρὸς τὸν υἱόν. Ἡ ἀναρχία ἐκείνη διήρκεσεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας· τῇ δὲ 15 αὐγούστου, οἱ ἐν τέλει, προεξάρχοντες τοῦ Βασιλείου, ἐξῆλθον, ἐκ διαταγῆς τοῦ Νικηφόρου, μετὰ τοῦ στόλου εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ διατρίβοντες ἔτι ἐπὶ τῆς ἀσικνῆς παραλίας ἐν τῷ τῆς Ἱερείας ἀνακτόρῳ. Καὶ τούτου γενομένου, τῇ ἐπαύριον 16 τοῦ μηνός, ἡμέρᾳ κυριακῇ, ἐπιβιβάσθεις ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ βασιλικὸν δρομώνιον καὶ παρακολουθού-

μενος ὑπὸ τῶν ἄλλων πλοίων προσεπέλασεν εἰς τὴν χρυσὴν πύλην, ὅπου ἔδραμον εἰς δεξίωσιν αὐτοῦ πᾶσα ἡ λοιπὴ πόλις, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, μετὰ λαμπάδων καὶ θυριαμάτων.

Ὁ Νικηφόρος ἐξελθὼν τοῦ δρόμωνος ἀνέβη ἐπὶ ἵππου λευκοῦ κεκοσμημένου διὰ βασιλικῶν φαλάρων καὶ ταπήτων ἀλουργῶν, καὶ ἀπῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἔξω τῶν πυλῶν μονὴν τῶν Ἀβραμιτῶν. Ἐκεῖ ἀνεπαύθη ἐπὶ τινι ὄραν καὶ περὶ τὴν ἐνάτην περιβληθεὶς τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν καὶ ἰππεύσας πάλιν προσῆλθεν ἤδη εἰς τὴν χρυσὴν πύλην. Περὶ τὴν πύλην ταύτην, δι' ἧς διῆλθον καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ διέλθωσι τσσαῦται θριαμβικαὶ παρατάξεις, ἦσαν συμπεπυκνωμένοι αἱ δύο τοῦ δήμου μερίδες, οἱ Πράσινοι καὶ οἱ Βένετοι. Ὁ βασιλεὺς ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν καὶ ἤκουενιεύμενῶς τὰς ἀνευφημίας, δι' ὧν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἐξεδήλωσε τὴν πρὸς αὐτὸν πεποιθήσιν αὐτοῦ. «Καλῶς ἦλθες, ἀνέκραξαν οἱ δῆμοι, ἀνδρειότατε νικητὰ, αἰσέβαστε, καλῶς ἦλθες, δι' οὗ ὑπετάγησαν ἔθνη. Διὰ σοῦ Ἰσμαὴλ ἠττηθεὶς κατεπτώθη, διὰ σοῦ τὰ σκῆπτρα Ῥωμαίων κρατύνονται. Ἐντεινε οὖν καὶ κατευοδοῦ καὶ βασίλευε. Ἠλέησεν ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἀναδείξας σε, Νικηφόρε, βασιλέα αὐτοκράτορα Ῥωμαίων. Εὐφραίνου τοίνυν πόλις ἡ τῶν Ῥωμαίων· ὑπόδεξαι τὸν θεόστεπτον Νικηφόρον· ἦλθε γὰρ ὄντως λάμπων τὴν ὑφήλιον πᾶσαν.» Ἀφοῦ δὲ εἰσῆγσαν αἱ μακρὰ αὐταὶ προσήσεις, ἐξηκολούθησεν ὁ Νικηφόρος τὴν πορείαν αὐτοῦ μέχρι τοῦ Φόρου, ἧτοι τῆς μεγάλης τοῦ Κωνσταντίνου πλατείας. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἀφίππευσε, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν παρακειμένην ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, ὅπου ἀνῆψε κηρία καὶ προσεκύνησε τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας μεθ' ἧς συμπληρώσας ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τὸν βασιλικὸν ἱματισμὸν, ἐπορεύθη πεζὸς εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας μετὰ λιτῆς καὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ. Ἐκεῖ πρὶν ἢ εἰσελθῆ, ἐστάθη ἐπὶ μικρὸν πρὸ τοῦ ὠρολογίου καὶ ἀνευφημήθη πάλιν ὑπὸ τῶν δύο μερῶν τοῦ δήμου.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο βεβαίως ἀνδρῶν κάλλιστος, ἀλλ' εἶχεν ἐξωτερικὰ τινὰ προτερήματα, τὰ ὅποια συνδυαζόμενα μετὰ μεγάλων ἠθικῶν πλεονεκτημάτων, πλείστην προξενουσίαν εἰς τὸν λαὸν ἐντύπωσιν. Ὅψιν πρὸς τὸ μέλαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ λευκὸν ἀποκλίνουσαν, κόμην βαθεῖαν καὶ κυανῆν. ὀφθαλμοὺς μαύρους, ὄφρυς δασείας, ἀνάστημα στρογγύλον ὑπωσοῦν, ἀλλὰ βραχίονας στιβαροὺς καὶ στέρνον εὐρύτατον καὶ ὤμους πλατεῖς. Οὕτω δὲ ἔχων καὶ ἄγων τὸ 51 τῆς ἡλικίας ἔτος,

δὲν ἔπαυσεν ἐκ νεότητος διαπρέπων ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἀνέκτησε μὲν τὴν Κρήτην, ἀνέκτησε δὲ πλείστας κατὰ τὴν Ἀσίαν πόλεις, δύο δὲ ἐτέλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει θριάμβους. Οὐδὲν λοιπὸν παράδοξον ἂν ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης, θεωρῶν τὴν πολιτείαν περιελθούσαν εἰς δύο νηπίους βασιλεῖς κηδεμονευομένους ὑπ' ἀνδρὸς δεξιῶν μὲν κατὰ τὰ ἄλλα, ἄλλ' ὅπως ἀπολέμου, οἷος ἦτο ὁ Ἰωσήφ, εἰς τὸν Νικηφόρον μᾶλλον ἀνήρτησεν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας. Τοῦτο δὲ τὸ αἶσθημα ἐξέφρασαν αἱ ἀνευφημίαι, αἵτινες ἀντήχησαν καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ σταθῇ πρὸ τοῦ ὠρολογίου. «Νικηφόρον βασιλέα τὸ πρᾶγμα τὸ δημόσιον αἰτεῖ, ἀνέκραξαν τὰ πλήθη· Νικηφόρον οἱ νόμοι ἐκδέχονται, Νικηφόρον τὸ παλάτιον ἐκδέχεται. Αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ παλατίου· αὐταὶ ἐντεύξεις τοῦ στρατοπέδου· αὐταὶ εὐχαὶ τῆς συγκλήτου· αὐταὶ εὐχαὶ τοῦ λαοῦ. Νικηφόρον ὁ κόσμος ἀναμένει· Νικηφόρον ὁ στρατὸς ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν καλὸν Νικηφόρον ἐκδέχεται. Τὸ κοινὸν ἀγαθὸν, Νικηφόρος βασιλεύσει. Εἰσάκουσον, ὁ Θεὸς, Σὲ παρακαλοῦμεν· ἐπάκουσον ὁ Θεὸς, Νικηφόρῳ ζωὴ. Νικηφόρε αὔγουστε, σὺ εὐσεβής, σὺ σεβαστός. Ὁ Θεὸς σὲ ἔδωκεν, ὁ Θεὸς σὲ φυλάξει. Τὸν Χριστὸν σεβόμενος αἰεὶ νικᾷς. Πολλοὺς χρόνους Νικηφόρος βασιλεύσει. Χριστιανῶν βασιλείον ὁ Θεὸς περιφρουρήσει.» Ἀφοῦ δὲ κατέπαυσαν αἱ ἀνευφημίαι αὐταὶ, εἰσῆλθεν ὁ Νικηφόρος εἰς τὸν ναὸν, ὅπου ὑπεδέξατο αὐτὸν τὸ τῶν ἱερέων πλήρωμα καὶ ὅπου περιεβλήθη τὸ βασιλικὸν διάδημα κατὰ τὰ εἰθισμένα ὑπὸ τοῦ πατριαρχοῦ Πολυεύκτου. Τότε ἐπορεύθη πρὸς τὰ βασιλεῖα δορυφορούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῶν ἐν τέλει, ἀνέδειξε μὲν Καίσαρα τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, καὶ κουροπαλάτην καὶ μάγιστρον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Λέοντα, ἐπεκύρωσε δὲ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην μάγιστρον καὶ δομέστικον τῆς ἀνατολῆς, ἀνεβίβασε δὲ τὸν Βασίλειον εἰς τὸ τοῦ προέδρου τῆς συγκλήτου ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ὁ ἀνὴρ οὗτος διετήρησεν ἕκτοτε 25 ὅλα ἔτη, ἐπὶ τριῶν ἐξίσου ἐπιφανῶν βασιλέων. Ὁ δὲ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἐξωρίσθη κατ' ἀρχὰς εἰς Παφλαγονίαν καὶ ἔπειτα εἰς μοναστήριόν τι ὅπου μετὰ δύο ἔτη ἀπεβίωσε.

Τὸ πρῶτον ζήτημα τὸ ὁποῖον πρόκειται ἤδη νὰ λυθῇ ἦτο, πῶς ἤθελε συμβιβασθῇ ἡ νέα αὕτη βασιλεία μετὰ τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διατηρήσεως τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ὁ Νικηφόρος ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὅπως πιθανώτατα ἐξ ἀρχῆς εἶχε συμφωνηθῆ μετὰ αὐτοῦ

καὶ τῆς Θεοφανοῦς, ἐνυμφεύθη δηλαδὴ αὐτὴν περὶ τὰ τέλη Σεπτεμβρίου. Ἄρα γε τὴν ἡγάπα πρὸ καιροῦ, ὡς λέγεται ὑπὸ τινῶν χρονολογῶν; Δὲν ἐρωτῶμεν ἂν ἐκείνη ἔτρεφε πρὸς αὐτὸν τοιοῦτό τι αἰσθημα, διότι ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῆς οὐδέποτε φαίνεται ἀγαπήσασα τινὰ ὅπωςδὴποτε, ὡς ἐκ τῆς νέας δὲ αὐτῆς ἡλικίας δυσκόλως ἠδύνατο νὰ προσηλωθῇ εἰς ἄνδρα πρεσβύτην καὶ ὄχι εὐειδῆ. Ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀγωνισθῶμεν νὰ χρονολογήσωμεν πότε ἀκριβῶς ἐτρώθη ὑπὸ τῶν θελγῆτρων αὐτῆς ὁ Νικηφόρος, δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ὅτι ὑπέκυψεν εἰς τὰ θέλγητρα ταῦτα μετὰ τῆς τυφλώσεως ἐκείνης, ἣτις συνήθως παρακολουθεῖ τοὺς πρεσβυτικούς ἔρωτας· ὅθεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεκάλυψεν αὐτὴν διὰ κοσμημάτων ἀμυθήτων, καὶ ἐπροίκισε διὰ κτημάτων ἐχόντων πλουσιωτάτας προσόδους. Ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὁ πατριάρχης Πόλυευκτος ἐδυσκολεύθη νὰ ἐγκρίνη τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἀναδεχθῆ ἐκ τοῦ θείου λουτροῦ τοὺς παῖδας τῆς Θεοφανοῦς. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀπεδέχθη τὸ γεγονός, εἴτε πεισθεὶς εἰς τὴν βεβαίωσιν τοῦ Νικηφόρου ὅτι οὐχὶ αὐτὸς ἀλλ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Βάρδας ὑπῆρξεν ὁ τῶν παιδῶν ἀνάδοχος, εἴτε κλείσας τοὺς ὀφθαλμοὺς χάριν τῆς πολιτικῆς ἀνάγκης, διότι τῶντι ὁ διὰ τοῦ γάμου σύνδεσμος τοῦ Νικηφόρου μετὰ τῆς Θεοφανοῦς ἦτο ὁ ἐπιτηδειότερος τρόπος τοῦ νὰ εἰσέλθῃ ὁ νέος βασιλεὺς ἐντὸς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καὶ νὰ ἀσφαλισθῶσι τὰ δίκαια τῶν νομίμων αὐτῆς διαδόχων.

Τοιοιουτρόπως ὁ οἶκος τῶν Φωκᾶδων ἐπέτυχεν ἐπὶ τῶν ἀνηλικίων ἐγγόνων τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, διὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅ,τι μάτην εἶχεν ἐπιζητήσει, ἐπὶ τῆς ἀνηλικιότητος αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ Κωνσταντίνου, διὰ τοῦ Λέοντος Φωκᾶ· καὶ δεύτερον λοιπὸν, ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνισχύθη αὕτη διὰ συμβασιλέως ἀλλοτρίου αὐτῆς. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐφιλοτιμήθη νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν, ὅπως τὴν ἔλαβε, διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Διατρίψας δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος περὶ στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἔπειτα τὴν ἀνοιξιν τοῦ 964, ἀνθαμιλλώμενος πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην τὸν νικῆσαντα πρὸ μικροῦ τοὺς μωαμεθανοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάκτησιν τῆς Ταρσοῦ. Μετὰ τὴν Κρήτην ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ ἐπιφοβώτερον ὄρημνῆριον τῶν ἀραβικῶν ἐπιδρομῶν κατὰ τῶν ἐλληνικῶν νήσων καὶ παραλίων. Ἀλλὰ φαίνεται

ὅτι αἱ πρῶται παρασκευαί δὲν ὑπῆρξαν ἱκαναί νὰ ἐπαγάγῃσι τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, περιπεφραγμένης οὕσης διὰ διπλοῦ τείχους καὶ διὰ τάφρου, εἰς ἣν ἐπλημμύρει ὁ ποταμὸς Κύδνος. Ὅθεν ἀφοῦ εἰς μάτην προσέβαλεν ἐπὶ τινὰ χρόνον τὴν Ταρσὸν, ὁ Νικηφόρος ἐνησχολήθη κατὰ τὸ ὑπολοιπὸν τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐκπολιόρρησιν ἐτέρων τῆς Κιλικίας φρουρίων, καταλαβὼν τὰ τε Ἄδανα καὶ τὴν Ἀνάζαρθον, καὶ τὴν Μοφουεστίαν. Μεθ' οὗ διεχείμασεν εἰς Καππαδοκίαν, ἀφοῦ ἀπέπεμφεν οἰκαθε τὸ πλεῖστον τῆς δυνάμεως καὶ διέταξε τοὺς στρατιώτας νὰ ἦναι ἔτοιμοι εἰς νέους ἀγῶνας τὴν πρώτην ἀνοιξιν. Ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐντάμωσιν αὐτοῦ ἡ βασίλισσα μετὰ τῶν δύο νεαρῶν βασιλέων. Κατὰ μάρτιον δὲ τοῦ 965 συγκροτήσας αὐθις τὸν στρατὸν, συμποσθέντα, ὡς λέγει Λέων ὁ Διάκονος, εἰς 400,000 ἀνδρῶν, ἀπῆλθεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Ταρσοῦ. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ἐπασιρόμενοι εἰς τὰς προτέρας νίκας ἐπεχείρησαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην ἔξω τοῦ τείχους· ἀλλὰ κατατροπωθέντες ἤδη καὶ ἀποκλεισθέντες ἐντὸς τῶν τειχῶν, ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους μετὰ τινὰς μῆνας νὰ παραδοθῶσιν ὑπὸ τῆς πείνης, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλουσιν ἀπέλθει εἰς Συρίαν συνεπαγόμενοι μόνον τὸν ἀναγκαῖον ἱματισμὸν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔφθασεν ἕξ Αἰγύπτου στόλις κομίζων σῖτον καὶ ἄλλα ἐφόδια· εὐρῶν ὅμως τὴν Ταρσὸν κτεχομένην ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν, ἀπῆλθεν ἄπρακτος, παθὼν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ πολλὴν φθορὰν, ἀπὸ τε τῶν τρικυμιῶν καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν πλοίων τοῦ βασιλέως. Τότε συνεπληρώθη, ὡς φαίνεται, καὶ τῆς Κύπρου ἡ ἀνάκτησις ὑπὸ τοῦ πατρικίου Νικήτα τοῦ Χαλκούτση, ὥστε προήχθη οὐ μικρὸν τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἤρχισεν ἀπὸ τῆς καταλύσεως τῆς κατὰ τὴν Κρήτην μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, καὶ σκοπὸν κύριον εἶχε τὴν ἀνάκτησιν ὅλων τῶν παράλιων ὀρμητηρίων, ἀφ' ὧν τοιαύτας ἔπαυχε τὸ κράτος συμφορὰς ἐπὶ ἡμιόλιον περίπου ἑκατονταετηρίδα. Δὲν ἠρκέσθη δὲ εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ὁ Νικηφόρος, ἀλλὰ ἐπολιτεύθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν ὅπως προηγουμένως εἰς τὴν Κρήτην Ὅσοι μωαμεθανοὶ ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ μείνωσιν. Οἱ λοιποὶ οἱ μὴ αἰχμαλωτευθέντες ἐν πολέμῳ, ἀπεπέμφθησαν εἰς Συρίαν τὰ τζαμία κατεστράφησαν· πᾶσαι δὲ αἱ πόλεις κατωκλήθησαν ὑπὸ χριστιανῶν. Ἡ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπάνοδος ἐτελέσθη θριαμβικῶς. Ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε συνεπαγόμενος τρόπαια λαμπρά· τὸ, τε μέρος τῆς ἀναριθμήτου λείας ὅσον δὲν εἶχε διανείμει εἰς τὸν στρατὸν, καὶ τοὺς σταυρικούς τύπους

τούς ἄλλοτε ὑπὸ τῶν Ταρσέων κυριευθέντας, καὶ αὐτὰς τὰς πύλας τῆς Ταρσοῦ καὶ τῆς Μοφουεστίας. Ὑπὸ τοιούτων ἄθλων δορυφορούμενος, ἐννοεῖται, ὅτι ἔτυχε δεξιώσεως ἐνθουσιώδους. Οἱ σταυροὶ ἐξειργασμένοι ὄντες ἐκ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων, ἀνετέθησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας· αἱ πύλαι τῶν δύο ἀνακτηθέντων μεγάλων φρουρίων ἐστήθησαν αἱ μὲν κατὰ τὴν ἀκρόπολιν, αἱ δὲ κατὰ τὸ τεῖχος τῆς χρυσοῦς πύλης· τὸ δὲ πλῆθος ἐψυχαγωγήθη δι' ἱπποδρομικῶν ἀγώνων καὶ ἄλλων ποικίλων θεαμάτων.

Ἐν τῷ μεταξύ τούτῳ ἦλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεις τῶν Βουλγάρων, ἵνα ζητήσωσιν, ὡς εἶπον, τοὺς εἰθισμένους φόρους. Ὅποιοί τινες ἦσαν οἱ φόροι οὗτοι, δὲν γνωρίζομεν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Συμεῶν τὸ βουλγαρικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει νὰ παρακμάζῃ ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Πέτρου, αἱ δὲ τελευταῖαι γνωσταὶ μεταξύ τῆς Βασιλείας καὶ τῶν Βουλγάρων σχέσεις δὲν ἀπέβησαν τοσοῦτον ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων εὐτυχεῖς, ὥστε νὰ ἐξηγῶσι τὴν ἐξακολούθησιν τοιαύτης τινὸς φορολογίας. Ἴσως ἢ τοῦ Ῥωμανοῦ Β' κυβέρνησις ἐτέλει ἐκ διαλειμμάτων δῶρά τινα εἰς τοὺς γείτονας ἐκείνους, ἵνα ἀπαλλάττεται τῶν ἐπιδρομῶν αὐτῶν καὶ διεξάγῃ ἀπερὶσπᾶστως τὸν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν πόλεμον. Βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι, ἀφ' ἧς ἐβασίλευσεν ὁ Νικηφόρος, 963, τοιαύτην ἀπαίτησιν οἱ Βούλγαροι δὲν προέτειναν, καὶ οὐδὲν ἦττον βέβαιον, ὅτι κακῶς ἐξελέξαντο τὴν ὥραν τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσιν αὐτήν. Ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε πάθη σφοδρά· ἢ τοῦλάχιστον ἤξευρε νὰ οἰκονομῇ τὰ πάθη ταῦτα, ἀλλ' ἢ πρεσβεία ἐκείνη, ἐρχομένη τὴν ἐπιούσαν τοσοῦτων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν θριάμβων, ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ παροργίσῃ καὶ αὐτὸν τὸν ψυχρότερον ἄνθρωπον. Ὅθεν φαίνεται ὅτι ὅταν ὑπεβλήθη εἰς τὸν βασιλέα ἡ ἐντολὴ ἢ εἶχον οἱ τῶν Βουλγάρων πρέσβεις, παρεφέρθη ὑπὸ τῆς ἀγανακτήσεως, καὶ ὑψώσας παρὰ τὸ σῦνηθες τὴν φωνήν, αδεινὸν, εἶπεν, ἤθελεν εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν, καταβαλόντες ἅπαντας ἡμῶν τοὺς ἀντιπάλους, ἠθέλομεν δίκην ἀνδραπόδων ἐκτίσει φόρους εἰς ἔθνος Σκυθικόν, πενιχρὸν ἅμα καὶ μιαρόν.» Στραφεὶς δὲ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Βάρδαν, ὅστις, ὡς Καῖσαρ, παρεκάθητο ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς κυβερνήσεως, τὸν ἠρώτησε μετ' ἀπορίας αἰ τί σημαίνει ἄρα γε ἡ περὶ τῶν φόρων αὕτη ἀπαίτησις; μήπως δοῦλον μὲ ἐγέννησας; καὶ τηλικούτου κράτους βασιλεὺς γενόμενος, θέλω καταντήσῃ νὰ ὑποκύψω εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ

ἀθλίου ἐκείνου ἔθνους;» Ταῦτα δὲ ἱστορήσας ὁ Λέων ὁ Διάκονος, προστίθησιν ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξε καὶ νὰ ραπίσωσι τοὺς πρέσβεις, «ἄπιτε, εἰπὼν, καὶ τῷ σκυτοτρόκῃ καὶ διφθερίᾳ ὑμῶν ἄρχοντι ἀπαγγείλατε, ὡς ὁ τῶν Ῥωμαίων κράτιστος καὶ μέγιστος βασιλεὺς ἐξ αὐτῆς τὴν σὴν μετελεύσεται χώραν, ἐντελῶς σοι τοὺς φόρος ἀποδιδούς· ὡς μάθης τρίδουλος ὢν ἐκ προγόνων, δεσπότης τοὺς Ῥωμαίων ἡγεμόνας ἀνακηρύττειν, οὐχ ὡς ἀνδράποδα τούτους φόρους αἰτεῖν.»

Ὅσον ἐν τούτοις καὶ ἂν ἐννοῶμεν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Νικηφόρου, νομίζομεν ὅτι ἐπὶ τοῦ προκειμένου αὕτη ὑπερέβαλε πᾶν μέτρον. Αἱ πολλαὶ ἀποτυχίαι ἃς οἱ ἡμέτεροι εἶχον πάθει ἔκπαλαι ἐν Βουλγαρίᾳ, δὲν ἔδιδον εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ ἠμιλήσῃ μετὰ τοσαύτης περιφρονήσεως περὶ τοῦ ἔθνους ἐκείνου καὶ τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ· ἐτι δὲ ὀλιγώτερον ἐδικαιοῦτο νὰ πολιτευθῇ τοσοῦτον βαρβάρως πρὸς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἴσως ἤθελον συγχωρήσει τὴν παραφορὰν ταύτην, ἐὰν ὁ βασιλεὺς, κυρῶν διὰ ἔργων τοὺς λόγους, ἐπεχείρει σπουδαίαν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἐκστρατείαν, ἰκανὴν νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς, ὅπερ ἠδύνατο βεβαίως νὰ πράξῃ· δυστυχῶς ὁμῶς δὲν τὸ ἔπραξε. Στρατεύσας εἰς Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μὲν ἐξ ἐπιδρομῆς τὰ κατὰ τὰ μεθόρια φρούρια, ὅτε ὁμῶς ὑπερβάς τὸν Αἰμον ἀπήντησε χώραν δασώδη καὶ τελματώδη καὶ ὑπὸ ὀρέων πανταχόθεν περικλειομένην, δὲν προεχώρησε περαιτέρω, ἀλλ' ἐπιστρέψας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ πρὸς τιμωρίαν τῶν Βουλγάρων τὸν τρόπον τὸν ὁποῖον μετεχειρίσθησαν πολλοὶ τῶν ἀσθενῶν αὐτοῦ προκατόχων, ἧτοι νὰ ὑποκινήσῃ κατ' αὐτῶν ἕτερόν τινα ἐκ τῶν πρὸς βορρᾶν οἰκούντων λαῶν. Ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη ἐν ἔτει 967 πρὸς τοὺς Ῥώσους.

Ἡγεμὼν τῆς Ῥωσίας ἦτο τότε ὁ Σβιατοσλαῦος, ὁ υἱὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βαπτισθείσης Ὀλγας, ὅστις ὁμῶς δὲν εἶχεν ἐτι ἀποδεχθῆ τὸ νέον δόγμα. Πρὸς τοῦτον λοιπὸν τὸν Σβιατοσλαῦον ἐπεμψεν ὁ Νικηφόρος τὸν πκτρίκιον Κηλοκύρη, υἱὸν τοῦ πρωτεύοντος τῆς Χερσῶνος, δηλαδὴ τῆς σημερινῆς Σεβαστουπόλεως, ἐπιτετραμμένον νὰ διεξαγάγῃ τὴν διαπραγματεύσειν. Ὁ Καλοκύρης ἀπῆλθεν εἰς Κίεβον, τὴν τότε πρωτεύουσαν τῶν Ῥώσων, συνεπαγόμενος 15 κεντηνάρια χρυσοῦ (1,620,000 δραχμῶν). Τὰ χρήματα ταῦτα ἤθελον ἴσως ἀρκέσει νὰ κηταπέισωσι τὸν Σβιατοσλαῦον εἰς τὸ νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον· ἀλλ' ὁ Καλοκύρης, ὅστις ἦτο ἀνὴρ θερμουργὸς καὶ τολμηρὸς καὶ φιλό-

δοξος, παραβαίνων ἐκ πρώτης ἀρχῆς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ βασιλείον πίστιν, προσέθηκεν εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων ὅτι, ἀντὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀπλήν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ἠδύνατο νὰ καταλάβῃ αὐτὴν ὀριστικῶς ὡς ἴδιον κτῆμα, καὶ ὅτι ἂν, ἐκεῖθεν ὀρμώμενος, ἐβοήθει τὸν Καλοκύρην εἰς τὸ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἠθελε λάβῃ προσέτι μεγάλας ὠφελείας ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμείων.

Τοιαύτας ἀκούσας προτάσεις ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδόλως ἐδίστασε νὰ καταβῇ μετὰ 60,000 μαχητῶν εἰς τὸν Δούναβιν. Ἐμβαλὼν δὲ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ἐκυρίευσε μέγα αὐτῆς μέρος καὶ πολλὰς πόλεις, καὶ ἔδρευσε εἰς Περειχσλάβετς, ἢ, καθὼς τὴν λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι χρονολογῆται, Πραισήλχαν, τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, πολιτευόμενος ὡς κύριος τῆς χώρας, καὶ ἔχων παρ' ἐαυτοῦ ὡς σύμβουλον τὸν Καλοκύρην. Τότε ὁ Νικηφόρος μεταβλὼν σύστημα, ἐπέζητησε τὴν συμμαχίαν τῶν ταπεινωθέντων Βουλγάρων κατὰ τῶν Ῥώσων, καὶ πρὸς κύρωσιν αὐτῆς προέτεινεν εἰς τὸν Πέτρον νὰ πέμψῃ αὐτῷ κόρας ἐκ τοῦ βασιλικοῦ τῶν Βουλγάρων γένους ὡς συζύγους τῶν δύο νέων βασιλέων. Ὁ Πέτρος ἀπεδέχθη προθύμως τὴν συμμαχίαν ταύτην, καὶ ἐπέμψας τὰς ζητηθείσας κόρας εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρέστησε τὴν ἀνάγκην ταχείας ἐπικουρίας. Ἄλλὰ δὲν ἐπέπρωτο ὁ Νικηφόρος νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἡμαρτημένην αὐτοῦ πολιτικὴν. Τὸ ἐργῶδες ἐπιχειρήμα τῆς ἐξώσεως τῶν Ῥώσων ἐκ Βουλγαρίας, καὶ μεταβολῆς αὐτῆς εἰς ἐπαρχίαν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους, ἐπεφυλάσσετο εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ διαδόχους. Ὀλίγον μετὰ τὰ προεκτεθέντα γεγονότα ὁ Πέτρος ἀπέθανεν ἐξ ἀποπληξίας, ἣν προεκάλεσαν αἱ θλίψεις αὐτοῦ. Οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ῥωμανὸς καὶ Βορῆς συνεληφθήσαν ὑπὸ τῶν Ῥώσων. Ὁ δὲ Νικηφόρος, ὅστις εἶχε τελευταῖον ἀποφασίσαι τῷ 969 νὰ ἐπιχειρήσῃ σπουδαίαν κατὰ τῶν νέων τούτων πολεμίων ἐκστρατείαν, ἐγένετο θῦμα συνωμοσίας, ἣν παρεσκευάσαν περιστάσεις ποικίλαι, εἰς τῶν ὁποίων μεταβαίνομεν ἤδη τὴν ἐκθεσιν.

Ὁ Νικηφόρος δὲν ἦτο μόνον στρατηγὸς μέγας ὁσάκις ἐπέθετο ὅτι πρέπει νὰ ἀναπτύξῃ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ δεξιότητα, ἀλλὰ καὶ κυβερνήτης ἐν πολλοῖς ἐπιτήδειος. Ἰδίως δὲ ἐνεπνέετο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν αἵτινες ἐπέπλευσαν ἐπὶ τοῦ ναυαγίου τῆς μεγάλης μεταρρυθμίσεως, τὰς ὁποίας εἶδομεν προαχθείσας εἰς

μέσον ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ νεωτέρου, καὶ τὰς ὁποίας βλέπομεν ἤδη ἔτι μᾶλλον κυρωθείσας ἐπὶ τοῦ κατακτητοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κιλικίας. Τφόντι τοῦ Νικηφόρου σώζονται δύο νεαραὶ, δι' ὧν ἐπαναλαμβάνεται μετὰ τινων τροπολογιῶν ἡ προστασία ἣν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι ἀπένειμαν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν κατὰ τῆς τῶν δυνατῶν καταπίεσεως. Δὲν περιορίσθη ὅμως ὁ Νικηφόρος εἰς τοῦτο· ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν διάταξιν δι' ἧς ὁ Ῥωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς ἀπηγόρευσεν εἰς πάντα μικρὸν γαιοκτήτην, ἀσπαζόμενον τὸν μοναχικὸν βίον, νὰ ἀφιεροῖ τὸ κτῆμά του εἰς τὴν μονήν, ἐτόλμησε νὰ ὀρίσῃ ὅτι οὐδενὶ ἐν γένει ἐπιτρέπεται τοῦ λοιποῦ νὰ ἀφιεροῖ ἀγρούς, τόπους ἢ οἰκίας εἰς μοναστήρια, ἢ μητροπόλεις, ἢ ἐπισκοπὰς, ἢ ξενῶνας, ἢ γηροκομεῖα· οὐδὲ ἐπιτρέπεται ἢ ἱδρύσις νέων μονῶν ἢ ξενῶνων ἢ γηροκομείων.

Ἡ περὶ τούτου νεαρὰ αὐτοῦ, ἢ κατ' αὐτὸ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς βασιλείας του ἐκδοθεῖσα, πρεσβεύει τοσοῦτον ὑγιεῖς ἀρχάς, ὥστε καλὸν νομίζομεν νὰ ἀναλύσωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα πλατύτερον. ἌΟ Θεὸς, λέγει, ὑπέδειξε πολυειδῶς ὅτι ὁ πλοῦτος δὲν εἶναι ὁ ἀσφαλέστερος τρόπος τοῦ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν τῆς ψυχῆς ἡμῶν σωτηρίαν· καὶ ὅμως εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ἄλλους εὐαγεῖς οἴκους ἐπικρατεῖ περιφανῆς ἢ τῆς ἀπληστίας νόσος, τὴν ὁποῖαν βλέπων δὲν ἤξεύρω τῆ ἀληθείᾳ τίνα τοῦ κακοῦ νὰ ἐπινοήσω θεραπείαν ἢ πῶς νὰ κολάσω τὴν ἀμετρίαν. Ἐἰς τίνας ἄρά γε τῶν πατέρων πειθόμενοι, ἢ πόθεν ἄλλοθεν λαβόντες τὰς ἀφορμὰς προήχθησαν εἰς τοσαύτην περιττότητα; Ἀδιακόπως σπουδάζοντες πῶς νὰ προσαποκτήσωσι τῆς γῆς πλέθρα μυρία, καὶ λαμπράς οἰκοδομὰς, καὶ ἀγέλας βοῶν, ἵππων καὶ καμήλων, ἄλλων δὲ κτηνῶν ἀναρίθμητα πλήθη, κατατείνουσι περὶ ταῦτα ὅλην τῆς ψυχῆς τὴν μέριμναν, ὥστε κατ' οὐδὲν διαφέρει τοῦ κοσμικοῦ βίου ὁ διὰ πολλῶν φροντίδων φλεγμαινόμενος τοιοῦτος μοναχικὸς βίος· ἐνῶ καὶ τὰ θεῖα λόγια ῥητῶς ἀπαγορεύουσιν αὐτοῖς τὰς τοιαύτας φροντίδας, καὶ ὁ βίος τῶν θείων πατέρων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ πολλαχοῦ γῆς διαλαμψάντων, ὑπῆρξεν οὕτω λιτός, οὕτως ἀπέριττος, ὥστε ἐνόμιζες αὐτοὺς σχεδὸν μόνη ψυχῇ ζῶντας καὶ παραψαύοντας οὕτως εἰπεῖν τῆς τῶν ἀγγέλων ἀυλίας. Πλὴν δὲ τούτου ὅταν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀκούω τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, βιαστὴν ὑπάρχειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ βιαστὰς ἀρπάζειν αὐτὴν καὶ διὰ πολ-

λῶν θλίψεων δέον ἡμᾶς εἰς αὐτὴν ἐλθεῖν, ἀφ' ἑτέρου δὲ βλέπω τοὺς τοιοῦτον βίον ἐπαγγελλομένους καὶ ἐπὶ τούτῳ δι' ἰδίου σχήματος διακρινομένους, ἔπειτα δὲ σφόδρα τοῦ ἐπαγγέλματος κατὰ ψευδομένους καὶ ἀντιφθεγγομένους τῷ σχήματι, δὲν ἠξεύρω πῶς νὰ μὴ καλέσω τὸ πρᾶγμα ἀπλήν κωμωδίαν καὶ βλασφημίαν ἀντικρυς τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ. Πρόδηλος ἄρα κατάχρησις ἐστὶν ἡ τῶν πολυπλήθρων τούτων ἀγρῶν καὶ τῶν χωρίων κτησῆς τῶν οὕτως ὑπερφυῶν, καὶ φροντίδων πλήθος ὑπὲρ τοὺς καρπούς γεννᾶν πεφυκότων. Ἡ δὲ κατάχρησις αὕτη προήλθεν, ὡς συνήθως συμβαίνει, εἰς τὸ ἔσχατον τῆς ὑπερβολῆς. Οὐδ' ἐννοῶ τί παθόντες οἱ ἄνθρωποι ὅσοι προκίρρυνται νὰ πράξωσι τι ἐπιτήδειον εἰς θεραπείαν τοῦ Θεοῦ καὶ λύσιν ἁμαρτημάτων, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσωσι τὴν εὐκολὴν καὶ φροντίδων ἐλευθέραν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, τὴν παραγγέλλουσαν τὸ πωλεῖν τὰ ὑπάρχοντα καὶ διδόναι τοῖς πτωχοῖς, ἐπιχειροῦσιν ἐξεπίτηδες, οὕτως εἰπεῖν, νὰ καταστήσωσι δύσκολον καὶ πρᾶγμα τωδεστέρα τὴν ἐντολὴν ταύτην καὶ νὰ ἐπισωρεύσωσιν εἰς ἑαυτοὺς πλήθος φροντίδων συνιστῶντες μοναστήρια· ὡς ἂν δὲ μὴ ἤρουν τὰ μοναστήρια, ἰδρύοντες προσέτι ξενῶνας καὶ γηροκομεία. Τούτων ἐν τοῖς προτέροις χρόνοις ἡ σύστασις, ἐνόσω ἦτο σπάνις αὐτῶν, εἶχε πολὺ τὸ εὐλογον καὶ τὸ χρήσιμον, διότι διὰ τοιούτων καταστημάτων ἡ εὐποιΐα ἀπέβαινε μονιμωτέρα καὶ ἀπεδίδοτο εἰς πολλοὺς σύναμα ἀνθρώπους. Ἀφοῦ ὅμως ἐπλήθισαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν καὶ τὸ μέτρον τὰ ἰδρύματα ταῦτα, οἱ ἀσχολούμενοι ἔτι εἰς σύστασιν νέων τοιούτων, καὶ παραιτοῦντες τὴν πρόχειρον κατ' ἰδίαν ἀγαθοεργίαν, δὲν ἀνχιμγνύουσιν ἄρα γε τὴν κακίαν μετὰ τῆς εὐποιΐας καὶ τὰ ζιζάνια μετὰ τοῦ σίτου; Μᾶλλον δὲ πῶς νὰ μὴ εἶπω ὅτι παρ' αὐτοῖς ἡ φιλοθεΐα γίνεται προκάλυμμα κενοδοξίας, ἵνα φανεροὶ πᾶσιν ᾧσι τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἀρκοῦμενοι νὰ ἔχωσι μάρτυρας τῆς ἀρετῆς αὐτῶν μόνον τοὺς παρόντας, ἀλλὰ θέλοντες ὥστε καὶ οἱ ἐπιγιγνόμενοι νὰ μὴ ἀγνοῶσι ταύτην. Καὶ ταῦτα χριστιανοὶ ὄντες, εἰς οὓς παραγγέλλεται νὰ ἀποφεύγωσι παντὶ τρόπῳ πᾶσαν περὶ τὰς ἀγαθὰς πράξεις ἐπίδειξιν. Διότι δὲν γίνεται ἄρα γε τοῦτο κατάδηλον ἀφοῦ, ἐνῶ μυρία ἕτερα ὑπάρχουσι τοιαῦτα ἰδρύματα, διὰ τοῦ χρόνου παραμεληθέντα καὶ πολλῆς θεόμενης συνδρομῆς καὶ βοηθείας, ἡμεῖς ἀμελοῦντες αὐτῶν, ἐπιχειροῦμεν μετὰ πολλοῦ ζήλου τὴν ἰδρύσιν νέων, μόνον καὶ μόνον ἵνα φέρωσι ταῦτα τὸ ἴδιον ἡμῶν ὄνομα, καὶ καθαρῶς ἀναφαίνωνται αἱ ἡμέτεραι πρὸς αὐτὰ προσφορᾷ; Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς

τὴν ἐργασίαν τῶν τοῦ Χριστοῦ ἐντολῶν ὑμᾶς διεγείροντες, καὶ τῆς θεομισοῦς ταύτης φιλοδοξίας θέλοντες νὰ ἐκκόψωμεν τὸ κακὸν, καὶ σπουδάζοντες, ἐὰν προαιρώμεθα νὰ ποιήσωμεν ἀγαθόν, διὰ Θεὸν μόνον νὰ ποιῶμεν τοῦτο, καὶ νὰ μὴ συνάπτωμεν αὐτῷ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀρέσκειαν, ἵνα μὴ στερηθῶμεν πάντως τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιμισθίας, κελεύομεν τοὺς εὐσεβεῖς τοὺς βουλομένους νὰ πράττωσιν ἔργα χρηστότητος καὶ φιλανθρωπίας, νὰ πωλῶσι τὰ ὑπάρχοντα αὐτῶν καὶ νὰ δίδωσιν εἰς τοὺς πένητας, ἀκολουθοῦντες τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐντολήν, ὅστις τοσοῦτον θέλει ἡμᾶς φιλοδαπάνους περὶ τὸν ἔλεον, ὥστε ὄχι μόνον ὅσα χρήματα ἔχομεν νὰ προσφέρωμεν εἰς τοὺς χρήζοντας, ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ δαπανήσωμεν ταῦτα, νὰ ἐπιχειρῶμεν προθύμως τὴν πώλησιν τῶν κτήσεων. Ἐὰν δὲ τινὲς εἰσι τοσοῦτον φιλόκαλοι καὶ μεγαλοουργοὶ ὥστε νὰ θέλωσι καὶ μοναστήρια νὰ συνιστῶσι καὶ ξενῶνας καὶ γηροκομεῖα, ὃ κωλύων οὐδεὶς. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλὰ τῶν ἐκ πολλοῦ τοῦ χρόνου προὑπαρχόντων περιέστησαν, καθ' ἃ προείπομεν, εἰς παντελεῆ ἀπορίαν, ἐκεῖνα οὗτοι ἄς ἐπιμεληθῶσιν, εἰς τὰ κείμενα ἄς δίδωσι χεῖρα βοηθείας καὶ περὶ αὐτὰ ἄς δείξωσι τὸ φιλόθεον. Ἐνόσω δὲ παρορῶντες τὰ προὑπάρχοντα οὕτως ἔχοντα, ἐπιχειροῦσι τὴν οἰκοδομὴν ἄλλων νέων, οὔτε ἐπαινέσω τὸ πρᾶγμα, οὔτε ἐπιτρέψω παντάπασιν, συνειδῶς ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἔρως δόξης κενῆς καὶ μανία περὶ αὐτῆς ὁμολογουμένη. Κελεύομεν δὲ αὐτοὺς νὰ ἐπιμεληθῶσι τῶν προλαβόντων καὶ βοηθείας δεομένων οὐχὶ παρέχοντες ἀγροὺς οὐδὲ τόπους καὶ οἰκοδομὰς (διότι ἱκανὰ εἰσιν ὅσα ἐξ ἀρχῆς ἔχουσιν), ἀλλὰ συντελοῦντες εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι χρήσιμα ταῦτα πάντα, ἡμελημένα ὄντα καὶ ἀκαλλιέργητα δι' ἀπορίαν χρημάτων, ἐπὶ δὲ τούτῳ πωλοῦντες τοὺς ἀγροὺς καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχουσι πρὸς τοὺς θέλοντας τῶν κοσμικῶν, καὶ ἐκ τοῦ τιμήματος αὐτῶν παρέχοντες εἰς ἐκεῖνα οἰκέτας, βόας, ποίμνια καὶ ἄλλα χρήσιμα κτήνη. Διότι ἂν ἀντὶ τούτων παράσχωμεν εἰς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος ἰδρύματα αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀγροὺς, καὶ τοὺς τόπους οὓς ἔχομεν, ἐπειδὴ ὁ νόμος ἐμποδίζει τὴν ἐκποίησησιν τῶν κτημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς εὐαγῆ καταστήματα καὶ ἐκκλησίας, κατ' οὐδὲν θέλομεν ὠφελήσει τὰ ἰδρύματα ἐκεῖνα, ἀφίνοντες ἀθεράπευτα τὰ κακῶς ἔχοντα δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ ἐργατῶν. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ ἀφιεροῖ ἀγροὺς καὶ τόπους εἰς μοναστήρια, ἢ γηροκομεῖα ἢ ξενῶνας ἢ μητροπόλεις καὶ ἐπισκοπὰς· διότι οὐδὲν ἐκ τούτων προκύπτει εἰς τὰ

καταστήματα ταῦτα ὄφελος. Ἐὰν δὲ τινὰ ἐξ αὐτῶν τοσοῦτον κακῶς διωκῆθῃσαν, ὥστε κατελείφθῃσαν ἔρημα τόπων, δὲν κωλύεται ὡς πρὸς ταῦτα ἢ τῶν ἀρκούντων κτῆσις, ἀλλ' ἀπαιτεῖται πρὸς τοῦτο ἢ βασιλικὴ γνώμη καὶ δοκιμασία. Κελλία ὁμως καὶ τὰς καλουμένας λαύρας, ἐφ' ὅσον ἐν ἐρήμοις οἰκοδομούμενα, περιορίζονται εἰς μόνην τὴν ἰδίαν περιοχὴν, καὶ δὲν περιλαμβάνουσιν ἀγροὺς καὶ ἐτέρας κτήσεις, ὅχι μόνον δὲν ἐμποδίζομεν νὰ κατασκευάζωνται, ἀλλὰ καὶ ἐπαινοῦμεν μᾶλλον τὸ πρᾶγμα.

«Ταῦτα παραινῶν ἐγὼ καὶ νομοθετῶν, ἐπιφέρει ἐπὶ λέξεως ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος, οἶδ' ὅτι τοῖς πολλοῖς μὲν καὶ φορτικὰ λέγειν δόξω, καὶ πρὸς τὴν γνώμην αὐτῶν ἀπχθόντα· ὧν οὐδὲν ἐμοὶ μέλλον, εἴπερ ἀρέσκειν, κατὰ (τὸν) Παῦλον, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ βούλομαι. Τοῖς δὲ νοῦν ἔχουσι καὶ φρένας, καὶ μὴ ἐξ ἐπιπολῆς ὄραν ἡσκημένοις, ὡς τὸ προσπεσὸν ἀπλῶς ταραχὴν αὐτῶν ἐπάγειν τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ προσωτέρω χωροῦσι καὶ συνορᾶν βάθος πραγμάτων δυναμένοις, καὶ λυσιτελεῖ δόξομεν καὶ ὠφέλιμα τοῖς τε κατὰ Θεὸν ζῶσι, καὶ τῷ κοινῷ παντὶ φθέγξασθαι.» Συνετώτερον καὶ μετριοπαθέστερον δὲν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάπαυσιν καταχρήσεως ὀλεθρίας, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας πλεῖστα κτήματα παραδιδόμενα εἰς τὰ μοναστήρια καὶ εἰς τὰ ἄλλα ἐκεῖνα ἰδρύματα ἢ ἐνεκρῶντο μὴ καλλιεργούμενα ὅπως ὅτε ἀνῆκον εἰς ἰδίους κυρίους, ἢ ἂν ἐκαλλιεργῶντο ὅπως δῆποτε, αἱ ἐξ αὐτῶν πρόσοδοι κατεδαπανῶντο ὑπὲρ τῆς ἀργίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Ὁ βασιλεὺς, καθὼς εἶδομεν, δὲν ἀπηγόρευσε ἀπολύτως πᾶσαν ὑπὲρ τῶν καταστημάτων ἐκείνων προσφορὰν ἀπηγόρευσε μόνον τὴν ἴδρυσιν νέων καταστημάτων, καὶ τὴν εἰς τὰ ὑπάρχοντα ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων. Χρηματικὰς ὁμως προσφορὰς ἐπέτρεπεν εἰς ταῦτα, καὶ οὐ μόνον ἐπέτρεπεν, ἀλλὰ καὶ προέτρεπε πρὸς τοῦτο, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ κατασταθῶσι χρήσιμα τὰ πολλαχοῦ ἀκαλλιεργήτα μένοντά ἀκίνητα τῶν εὐαγῶν οἰκῶν καὶ μοναστηρίων. Τελευταῖον ἐπέτρεπε καὶ αὐτῶν τῶν ἀκινήτων εἰς ταῦτα τὴν ἀφιέρωσιν, ὡσάκις κατήντησαν νὰ μὴ ἔχωσι τοιαῦτα, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δυνάμει βασιλικῆς ἀδείας καὶ ἐγκρίσεως. Καὶ ὁμως τὸ μέγα πλῆθος τῶν μοναχῶν κατεξανέστη κατὰ τῆς διατάξεως ταύτης, ὅσον μέτριος καὶ ἂν ἦτο ὁ δι' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενος περιορισμός. Ἐξεύρομεν δὲ ἤδη ὁπόση ἦτο ἢ ἐπὶ τοῦ πλήθους ἐπιρροή τῆς μοναχικῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους.

Τὸ δὲ δεινότερον, ὅχι μόνον ἡ μοναχικὴ τάξις, ἀλλὰ καὶ τοῦ κλή-

ρου τὸ πλεῖστον κακῶς διετέθη πρὸς τὸν βασιλέα διὰ τε τὴν προκει-
 μένην νεαρᾶν, ἥτις πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀπηγόρευε τὴν εἰς τὰς ἐκκλη-
 σίας ἀφιέρωσιν ἀκινήτων κτημάτων, καὶ δι' ἄλλας τινὰς ἐκκλησια-
 στικὰς διατάξεις. Οἱ προηγούμενοι βασιλεῖς παρεῖχον πακτικὰς χρη-
 ματικὰς χορηγίας εἰς τοὺς εὐαγεῖς οἴκους καὶ τὰς ἐκκλησίας,
 ὁ δὲ Νικηφόρος ἐντελῶς ἔκοψε τὰς χορηγίας ταύτας. Πλὴν τού-
 του ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἐπο-
 πτεῖαν τῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων διοικήσεως. Εἰς τί συ-
 νίστατο ἡ ἐποπτεία αὕτη, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ὁ μὲν Κεδρηνὸς
 λέγει ὅτι κατὰ τὸν τότε ἐκδοθέντα νόμον ὠρίζετο αὐτῷ ἄνευ τῆς αὐτοῦ
 (τοῦ βασιλέως) γνώμης καὶ προτροπῆς ἐπίσκοπον ἢ ψηφίζεσθαι ἢ προ-
 χειρίζεσθαι ἐπίσκοπον τε τεθνηκότος, βασιλικὸν ἐκπέμπων ἄνθρωπον
 ἐσταθμευμένην ποιεῖν τὴν ἐξοδὸν προσέταττε, καὶ τὰ περιττὰ ἀνελαμ-
 βάνετο.» Ἐκ τούτων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐνῶ πρότερον ἡ
 ἐκλογή καὶ προχειρίσις τῶν ἀρχιερέων ἐνηργεῖτο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ
 τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἤδη ὁ Νικηφόρος ἐκάνομισε τὸ ζήτημα
 τοῦτο ὅπως σήμερον ὑπάρχει κεκανονισμένον ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλ-
 λάδος, ὅπου ἡ ἱερά συνοδὸς προτείνει τοὺς ἐπίσκοπους, ἀλλ' ὁ βασι-
 λεὺς διορίζει αὐτούς. Καὶ προσέτι ἐπειδὴ πολλάκις συνέβαινε νὰ παρα-
 τείνεται ἡ τῶν ἐπισκοπῶν χρεῖα, ὁ βασιλεὺς, ἀποθανόντος ἐπίσκο-
 που, ἐπεμπεν ἀμέσως βασιλικὸν ἄνθρωπον ἐπιτετραμμένον νὰ διαχει-
 ρίζεται μὲν τὰς εἰσπράξεις τῆς ἐπισκοπῆς, νὰ ἐπαρκῇ δὲ δι' αὐτῶν
 εἰς τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα ἐξοδα, νὰ ἀποδίδῃ δὲ τὸ περισσεύμα
 εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἄλλ' ὁ Λέων ὁ Διάκονος ἄλλως ἐκτίθησι τὸ
 πρᾶγμα. Κατ' αὐτὸν ὁ Νικηφόρος «εἶτε τὰ θεῖα πρὸς τινῶν τῶν ἱερέων
 κινούμενα βουλόμενος διορθοῦν, ὡς ᾔετο, εἶτε κατεξουσιάζειν καὶ τῶν
 ἱερέων ὅπερ ἔσπονδον ἦν, τόμον σχεδιάσαι τοὺς ἱεράρχας κατεβιάσατο
 μή τι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐκτὸς τῆς ἐκείνου ροπῆς ἐνεργ-
 εῖν.» Κατὰ Λέοντα λοιπὸν τὸν Διάκονον ὁ Νικηφόρος ἀπῆτησε
 πολὺ πλεονα, ἢ κατὰ τὸν Κεδρηνόν· ἀπῆτησε μὴδὲν τῶν ἐκκλησια-
 στικῶν νὰ πράττεται ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε,
 ἐκ τῶν ἄλλων γνωστοτέρων τοῦ βασιλέως τούτου διατάξεων κρίνοντες,
 δυνάμεθα εὐλόγως νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ τὰ περὶ τούτου ὁρισθέντα
 ἦσαν εὐλόγα καὶ κατ' οὐδὲν προσβάλλοντα τὰ δόγματα τῆς πίστεως,
 ἀπεναντίας ἐσκόπουν νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτὴν διὰ τῆς περιστολῆς πολ-
 λῶν καταχρήσεων· προσέβαλλον ὁμῶς τὰ ὕλικὰ συμφέροντα τοῦ κλή-

ρου, καὶ τούτου ἔνεκα τὸ πλεῖστον τοῦ κλήρου ἀντεπολιτεύετο τῷ βασιλεῖ. Λέγομεν τὸ πλεῖστον, διότι οὐκ ὀλίγοι ἐπίσκοποι, ἀνομολογούντες τὴν χρηστότητα τῶν προαιρέσεων τοῦ βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπεμβάσεως αὐτοῦ, δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑπογράψωσι τὸν προμνησθέντα τόμον.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλαι τοῦ ἔθνους τάξεις παρεσύρθησαν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἀντιπολίτευσιν δι' ἀναλόγους τινὰς αἰτίας. Τὸ δημόσιον ταμεῖον κατέβαλλεν ἐκ διαλειμμάτων φιλοτιμήματα, ὡς ἐλέγετο τότε, ἦτοι χρηματικὰς δωρεὰς εἰς τὰ μέλη τῆς συγκλήτου βουλῆς, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὑπολαβὼν ὑπερόγκους περιώρισεν. Ἐν γένει δὲ ὁ Νικηφόρος ἀναλογιζόμενος ὅτι τὸ κύριον τῆς πολιτείας καθῆκον ἦτο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων, ἀπὸ τῶν ὁποίων τοσαῦτα ἔπασχε δεινὰ, καὶ ὅτι τὸ κύριον πρὸς τοῦτο ὄργανον ἦτο ὁ στρατός, εἰς τούτου πρὸ πάντων τὴν διοργάνωσιν καὶ τὴν ἐπίδοσιν ἐπέστησε τὴν προσοχὴν, περικόπτων ὅσον ἐνδέχεται τὰς ἄλλας δαπάνας, ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν σπουδαιοτάτην ἐκείνην χρεῖαν. Λέγεται μάλιστα ὅτι ἵνα καὶ ἠθικῶς συντελέσῃ εἰς τοῦ στρατοῦ τὴν ἐπίρρωσιν ἠθέλησε νὰ ἀνανεύσῃ τὸν νόμον, ὃν, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη, ἀπεπειράθη ποτὲ νὰ θεσπίσῃ καὶ ὁ Φωκᾶς ὁ μετὰ Μαυρίκιον βασιλεύσας (σελ. 192 τοῦ τρίτου τόμου) νόμον δρίζοντα, τοὺς ἐν πολέμοις ἀποθνήσκοντας στρατιώτας μαρτυρικῶν ἀξιῶσθαι γερῶν,» ὃ ἐστὶν ὅτι οἱ ἐν πολέμοις πίπτοντες στρατιῶται θέλουσι λογίζεσθαι καὶ τιμᾶσθαι ὡς μάρτυρες τῆς πίστεως. Εἶπομεν δὲ καὶ ἄλλοτε ὅτι ἐπειδὴ τὸ αἶσθημα τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν ὑπῆρχε τότε ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐκείνῃ, μόνον δὲ ἐπικράτει παρ' αὐτῇ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, ἄλλος τρόπος τοῦ νὰ κατασταθῇ τὸ αἶσθημα τοῦτο χρήσιμον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς πολιτείας συμφέροντα δὲν ὑπῆρχεν, εἰμὴ νὰ καθιερωθῇ ὅτι ὁ ὑπὲρ τοῦ κράτους πίπτων στρατιώτης ἐκπληροῖ καθῆκον ἀνάλογον τοῦ ὑπὲρ τῆς πίστεως μαρτυροῦντος. Ἄριστα λοιπὸν ὁ Νικηφόρος προηρέθη, νὰ ἐκδώσῃ τὸν τοιοῦτον νόμον καὶ προέτρεψε τὸν τε Πατριάρχην καὶ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συναινέσωσιν εἰς αὐτόν. Δυστυχῶς τινὲς τούτων «γενναίως ἀντιστάντες» κατὰ Κεδρηνὸν, κατὰ δὲ τὰς παρούσας τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐκκλησίας δοξασίας, ἀνοηταίνοντες, προέτειναν εἰς μέσον τὸν δι' ἄλλας περιστάσεις καὶ δι' ἄλλους λόγους ἐκδοθέντα κανόνα τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὅστις ἀπεφήνατο ἀκοινωνήτους ἐπὶ τριε-

τίαν τοὺς πολέμιον ἐν τινι πολέμῳ ἀνηρηκότας. Ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνδούς εἰς τὴν παράλογον ταύτην ἀξίωσιν, ἀπετρέπη τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ σκοποῦ. Ἀλλὰ τόσῳ μᾶλλον ἐπέμενεν εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου περιποίησιν καὶ προστασίαν τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τούτων δὲ ὠφελοῦμενοι ὅ,τε κληῖρος καὶ οἱ μοναχοὶ καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἠρέθιζον ὁσημέραι πλειότερον τὴν κοινὴν γνώμην κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἐν γένει δὲ συνέβη κατὰ τοῦτο εἰς τὸν Νικηφόρον ὅ,τι εἰς τοὺς βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως, πρὸς τὴν πολιτείαν τῶν ὁποίων εἶχεν οὐ μικρὰν συγγένειαν ἢ πολιτεία αὐτοῦ. Ἐκ τούτου πᾶσαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις ὅσων τὰ συμφέροντα προσεβλάλλοντο ὑπὸ τῶν ποικίλων διατάξεων, δι' ὧν οὗτος ἠγωνίζετο νὰ περιποιήσῃ νέαν τινὰ ζωὴν εἰς τὸ κράτος, κατεξανέστησαν κατὰ τοῦ ἀνδρός. Καὶ κατὰ τὸ σύνθημα οἱ χρονογράφοι καὶ μάλιστα οἱ μεταγενέστεροι χρονογράφοι, συμμερισθέντες τὰ πάθη ταῦτα, ἐπεσώρευσαν κατ' αὐτοῦ ποικίλας ὄσας κατηγορίας τὰς ὁποίας ἢ παντάπασιν δὲν εὐρίσκομεν, ἢ πολὺ μετριώτερον ἀπαντῶμεν ἐκφερομένας ὑπὸ τοῦ ἀξιολογώτερου τῶν συγχρόνων Λέοντος τοῦ Διυκόνου. Ὁ τελευταῖος οὗτος, ὅστις, καθὰ πρὸ ὀλίγου εἶδομεν, καὶ εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα ὑπεδεικνύει ἐν μέρει τὴν προαίρεσιν τῆς διορθώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων, δύο μόνας ἄλλας προστρίβει εἰς τὸν Νικηφόρον μομφάς· ὅτι ἀνειγέτο τὴν πλεονεξίαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις ἀποβαλὼν τὸν ἀνδρώδη καὶ στρατιωτικὸν βίον ἐτραπή, εἰς τὴν χρηματολογίαν καὶ ἐσφετερίσθη τὸ μονοπώλιον τοῦ σίτου ἀγοράζων αὐτὸν εἰς μικρὰν τιμὴν, μεταπωλὼν δὲ εἰς μεγάλην· καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νέους ἐψήφιζε φόρους, καὶ ἀπαραιτήτως εἰσέπραττεν αὐτοῖς ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἔχει χρεῖαν πολλῶν χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατιωτικοῦ. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς καὶ ὁ Γλυκᾶς ταῦτά τε δεινότερον ἐκτραγωδοῦσι, καὶ ἄλλας πολλὰς προσθέτουσιν αἰτιάσεις. Ὁ Γλυκᾶς λόγου χάριν δὲν ἀναφέρει τὴν πλεονεξίαν τοῦ Λέοντος, ἀλλ' αὐτὸν τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῷ τοιούτῳ πάθει κατηγορῶν ἱστορεῖ, ὅτι, ἐπικρατήσαντος λιμοῦ εἰς τὴν πόλιν τοιούτου, ὥστε ὁ πρέδιμνος ἐπωλεῖτο ἀντὶ νομίσματος, ὁ Νικηφόρος μικροπρεπῶς ἐθεράπευσε τὸ κακὸν διατάξας· νὰ ἀνοίξωσι τὰς δημοσίας σιτοθήκας καὶ νὰ δίδωσι δύο μεδίμνους ἀντὶ νομίσματος, ἐνῶ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν εἰς ἀνάλογον τινὰ περίστασιν διέταξε νὰ πωλῶνται δώδεκα μεδίμνοι ἀντὶ νομίσματος. Ἐξεληθόντος δὲ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ τοῦ Φωκᾶ πρὸς γύμνασιν τοῦ στρατοῦ, προσῆλθεν ἀνὴρ πολὺς τὴν τρίχα καὶ ἐζήτησε

νὰ καταταχθῆ ὡς στρατιώτης. Καὶ ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας ἠρώ-
τησε τὸν ἄνθρωπον, πῶς γέρων ὦν ζητεῖ τοιοῦτό τι, ὑπολαβὼν ἐκεῖνος
εὐστόχως ἀπεκρίθη: «πολλῶ ὀυνατώτερος εἰμὶ νῦν ἢ ὅτε ἤκμαζον.»
Τοῦ δὲ βασιλέως εἰπόντος «καὶ πῶς τοῦτο;» ὁ γέρων ἐπέφερεν ὅτι
πρότερον ἐπεφόρτιζεν εἰς δύο ἡμιόλους τὸν σῖτον, ὃν ἀντὶ νομίσματος ἡ-
γόραζεν, ἐπὶ δὲ τῆς παρούσης βασιλείας φέρει ἐπὶ τὸν ὦμον σῖτον δύο
νομισμάτων ὅπερ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἐννοήσας τὴν εἰρωνεῖαν, ἔ-
στρεψεν ἀπλῶς τὰ νῶτα πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς πάλιν
βεβαιοῖ ὅτι ὁ στρατὸς ὅτε ἀνηγόρευσε τὸν Νικηφόρον βασιλέα ἐξε-
τράπη εἰς πολλὰς καταχρήσεις καὶ λεηλασίας ἐν τε ταῖς ἐπαρ-
χίαις καὶ ἐν τῇ βασιλευούσῃ αὐτῇ, καὶ ὅμως ὁ βασιλεὺς οὔτε τοὺς
πταίσαντας ἐτιμώρησεν, οὔτε τοὺς ἀδικηθέντας ἀπεζημίωσε, λέ-
γων ἀπλῶς ὅτι αὐδὲν θαυμαστὸν εἰ ἐν ποσούτῳ πλήθει λαοῦ
ἀτακτοῦσι τινές.»

Καὶ ταῦτα μὲν φαίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πιθανά. Ὁ
Λέων ὁ Διάκονος ἐμιλεῖ τῶντι περὶ τοῦ μονοπωλίου τοῦ σίτου ὑπὸ τοῦ
ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, περὶ τοῦ ἐπικρατήσαντος κατὰ τὰ τελευταῖα
τρία ἔτη τοῦ Νικηφόρου λιμοῦ, περὶ τῆς ἰδιαζούσης αὐτοῦ πρὸς τὸν
στρατὸν εὐνοίας, καὶ περὶ τῶν γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ
τῆς ἀναρρήσεως τοῦ βασιλέως ἀταξιῶν· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζω-
ναρᾶς προσεπιφέρουσιν ἄλλα τινὰ τὰ ὅποια διστάζομεν νὰ πιστεύσω-
μεν καθ' ὀλοκληρίαν. Ὁ μὲν Ζωναρᾶς λέγει ὅτι ἐνῶ πρότερον τὸ νό-
μισμα εἶχεν ἑξαγίου σταθμὸν, ὁ Νικηφόρος ἐπενόησε τὸ λεγόμενον τε-
τάρτηρον, ὃ ἐστὶν ἐνόθευσε τὸ νόμισμα κατὰ $\frac{2}{3}$. Ὁ δὲ Κεδρηνὸς εἰπὼν
ὡσαύτως τοῦτο προστίθησιν, ὅτι ἐξέδιδε δύο εἰδῶν νομίσματα, τὰ μὲν
κισθῆλα, τὰ δὲ γνήσια· ὅτι τῶν μὲν φόρων ἢ πληρωμῆ εἰς τὰ δημό-
σια ταμεῖα ἀπητεῖτο διὰ γνησίων νομισμάτων, αἱ δὲ δαπάναι ἐνηρ-
γοῦντο διὰ κισθῆλων καὶ ὅτι ἀπηγόρευσε τὴν κυκλοφορίαν τοῦ νομί-
σματος, ἐκτυπωθέντος ἐπὶ τῶν προτέρων βασιλείων. Ἄλλ' ὁ Λέων ὁ
Διάκονος οὐδὲν τοιοῦτο λέγει, ἐνῶ ἱστορήσας τὰς ἄλλας ἀτοπίας τῆς
τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς ἤθελε σιωπήσει γεγο-
νός, τὸ ὑποῖον, ἂν ἦτο ἀληθές, ἤθελεν ἐπιφέρει φοβερὰν ἀναστάτῳσιν
εἰς ὅλας τὰς λεηψοδοσίας τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου δὲ καὶ καθ' ἑαυ-
τὰς ἐξεταζόμεναι αἱ κατηγορίαι αὗται, φαίνονται ὅπως οὖν ἀπίθανοι.
Λέγεται ὅτι τὸ κισθῆλον, τὸ μικρὸν νόμισμα ἐσκορπίζετο εἰς τὰς δα-
πάνας τοῦ κράτους· βεβαίως ὅμως ὄχι εἰς τὴν μισθοδοσίαν τοῦ στρα-

τοῦ καὶ τὰς ἄλλας πρὸς αὐτὸν χορηγίας· διότι ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὑμολογουμένως ἐπεδείκνυε πᾶσαν πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοίαν, ἦτο ἀδύνατον νὰ δυσαρεστήσῃ αὐτὸν διὰ τοιαύτης ἀδικίας· βεβαίως ὅχι εἰς τὰς πρὸς τοὺς ξένους ἐμπόρους συναλλαγὰς, διότι τοιοῦτό τι ἤθελε φυγαδεύσει πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐμπορίαν. Τούτων ὅμως τεθέντων, ἐπειδὴ ὁ στρατιωτικὸς προϋπολογισμὸς ἀπετέλει ἐν τῶν κυριωτάτων κεφαλαίων τῆς δημοσίας δαπάνης, ἰδίως ἐπὶ Νικηφόρου, καὶ πρὸς τούτους τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον κατὰ τούτους μάλιστα τοὺς χρόνους ἤκμαζεν, ἔπεται ὅτι ἡ χρῆσις τοῦ κιβδήλου νομίσματος ἤθελεν ἱκανῶς περιορισθῆ, ὥστε ἡ ἐξ αὐτοῦ ὠφέλεια δὲν ἀπέβαινε πολλοῦ λόγου ἀξία. Ἡ ὑπὸ τοῦ κράτους κιβδήλια τοῦ νομίσματος δὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ εἰμῆ ὅπου δὲν ὑπάρχουσιν, οὔτε τακτικὴ διοίκησις οὔτε ἐξωτερικὰ σχέσεις πολλαί. Ἄλλ' εἰς τὸ μεσαιωνικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ κράτος ὅπως ἤκμαζε κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦτο ἀδύνατον νὰ εὐδοκιμήσῃ, οὐδὲ προέκυψε τὸ κακὸν τοῦτο ἐνταῦθα εἰμῆ βραδύτερον ὅτε συνέπεσε μετὰ τῆς οἰκονομικῆς, διοικητικῆς καὶ τῆς ἄλλης αὐτοῦ παραλυσίας. Δὲν ἐννοοῦμεν προσέτι εἰς τί ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ ἡ ἀπαγόρευσις τῆς κυκλοφορίας τοῦ νομίσματος τῶν προτέρων βασιλέων, ἀφοῦ λέγεται ὅτι καὶ ὁ Νικηφόρος δύο εἰδῶν νομίσματα ἔκοπτε, βαρὺ ἢ γνήσιον, καὶ μικρὸν ἢ κιβδήλον. Τελευταῖον ἵνα συνυπάρξωσι τῶν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νομίσματα κιβδήλα καὶ γνήσια, ἀπαιτοῦνται διατάξεις τινές, περὶ ὧν οὐδὲν λέγουσιν ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Ζωναρᾶς. Ὅταν ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος ὁ καλὸς (1285—1314) ἠθέλησε νὰ πράξῃ ἀνάλογόν τι, ἀφοῦ τῷ μὲν 1295 ἠλάττωσε τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ 20 φράγκων, εἰς φρ. 16 καὶ 72 ἑκατοστὰ, τῷ δὲ 1303 εἰς φρ. 6 καὶ 97 ἑκατοστὰ, τῷ δὲ 1305 εἰς 6 φρ. καὶ 15 ἑκατοστὰ, καὶ ἐλήστευσεν οὕτω τὸ ὑπήκρον, ἔπειτα ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς ἀνταποδόσεως, διότι οἱ φορολογούμενοι τῷ ἀπέδιδον τοὺς φόρους διὰ τοῦ κιβδήλου νομίσματος. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξέδωκε πάλιν νόμισμα βαρύτερον, τῷ 1306, ἀναβιβάσας τὴν ἐσωτερικὴν ἀξίαν τῆς λίτρας ἀπὸ φράγκα 6 καὶ 15 ἑκατοστὰ, εἰς φράγκα 17 καὶ 63 ἑκατοστὰ. Ὁ λαὸς τῶν Παρισίων ἐστασίασεν, ἀλλὰ περιεστάλη, καὶ ἡ κιβδήλια ἐξηκολούθησεν ὡς πρότερον. Τῷ 1311 ἠλαττώθη πάλιν ἡ τοῦ νομίσματος ἀξία, τῷ δὲ 1314 πάλιν ἠῤῥησεν εἰς φράγκα 18 καὶ 37 ἑκατοστὰ. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἀπηγορεύθη ἡ ἐξαγωγή τοῦ χρυσοῦ καὶ τοῦ ἀργύρου καὶ ἡ εἰσχώγῃ ξένων γνησίων νομισμάτων. Ἄνευ τοιούτων

διατάξεων ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἢ συνυπαρξίς τῶν γνησίων καὶ τῶν κισθῆλων νομισμάτων διότι ἀναγκαίως τὰ γνήσια ἤθελον φυγαδευθῆναι ἢ κρυθῆναι ὅπως συμβαίνει ἐπὶ τοῦ χαρτονομίσματος, ἢ δὲ ἀξία τῶν πραγμάτων ἤθελεν ὑπερτιμηθῆναι ἀναλόγως τῆς ἐλαττώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας τοῦ κισθῆλου νομίσματος.

Ἄλλ' εἴτε ἀληθῆ εἶναι εἴτε μὴ τὰ περὶ τούτου ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Ζωναρά λεγόμενα, τὸ βέβαιον φαίνεται ὅτι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων ἐξετράπη εἰς πολλὴν πλεονεξίαν καὶ κητάρησιν, καὶ ὅτι ἡ ὑπερβάλλουσα αὐτοῦ τοῦ Νικηφόρου πρὸς τὸν στρατὸν εὐνοία ἀπέβη καταθλιπτικὴ εἰς τὸ ὑπῆκουσιν, ἐξ ὧν ὠφελοῦμενοι μοναχοὶ, ἱερεῖς καὶ συγκλητικοὶ ὑπεξέκαιον τὴν κατὰ τοῦ βασιλέως δεισμένην τοῦ ὄχλου. Συνετέλεσαν δὲ εἰς τοῦτο, ὡς πολλάκις συμβαίνει, καὶ παρακαίαι τινες περιστάσεις. Ὁ βασιλεὺς ἐπανελθὼν ἐκ τῆς κατὰ Βουλγάρων ἐκστρατείας αὐτοῦ ἐτέλεσεν ἀγῶνα ἰππικόν. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου ἀφήσθη νὰ γίνωσιν αἱ συνήθειαι ἰπποδρομίαι, διέταξε τὸν στρατὸν νὰ καταβῆ, εἰς τὸ στάδιον, καὶ ἐκεῖ, διαίρεθεις εἰς ἀντιπαλοὺς φάλαγγας κατ' ἀλλήλων ἐπερχομένους, νὰ συγκροτήσῃ μάχην πλαστήν· ἀλλ' οἱ παρακαθήμενοι ἐπὶ τῶν βῆθρων τοῦ ἰπποδρόμου Βυζάντιοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ ἀπροσδοκῆτου θεάματος, καὶ φοβηθέντες τὰ γυμνά ξίφη καὶ τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν, ἐτράπησαν μετὰ πολλῆς βίας εἰς φυγὴν· ἐκ δὲ τοῦ ὠθισμοῦ καὶ τῆς ἀτάκτου φορᾶς συνέβη οὐκ ὀλίγος φόνος, πλείστων συμπατηθέντων καὶ ἀποπνιγέντων οἰκτρῶς. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαιε διὰ τὸν πανικὸν τοῦτον τοῦ ὄχλου φόβον, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον διὰ τ' ἀποτελέσματα αὐτοῦ. Οὐχ ἦττον οἱ ἐχθροὶ τοῦ διέδωκαν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐγένετο ἐξεπίτηδες, ἐρεθίζοντες οὕτω τοὺς κατοίκους κατὰ τοῦ στρατοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπῆλθε μετ' οὐ πολὺ πραγματικὴ μετὰξὺ αὐτῶν ῥήξις. Ἐπὶ τῆς ἐορτῆς τῆς Ἀναλήψεως, ἐξελθόντος τοῦ βασιλέως κατὰ τὰ εἰθισμένα ἐν παρατάξει πρὸς τὴν καλουμένην Πηγὴν (τὸ σημερινὸν Μπαλυκλή) ὅπου ὑπῆρχεν ὠκοδομημένος περικαλλῆς ναὸς τῆς Θεοτόκου, συνέβη, ἄδηλον πῶς, διαμάχη μετὰξὺ βυζαντιῶν καὶ τῶν ἀρμενικῶν ταγμάτων, καθ' ἣν οἱ στρατιῶται ἐτραυματίσαν πολλοὺς πολίτας. Περὶ δὲ τὸ ἐσπέρας ἐπανερχομένου τοῦ βασιλέως εἰς τὰ ἀνάκτορα, οἱ δυσηρεστημένοι βυζαντινοὶ ὕβρισαν αὐτὸν ἀναφανδόν· καὶ τι γύναιον μετὰ τοῦ θυγατρίου αὐτοῦ εἰς τσαούτην ἐφθασάν ἀπόνοιαν, ὥστε προέκυψεν τῆς οἰκίας καὶ ἔρριψαν λίθους κατὰ τοῦ βασιλέως. Συλληφθεῖσαι δὲ ἀμέσως αἱ δύο αὗται γυναῖκες

κατεδικάσθησαν ὑπὸ τοῦ πραιτώρος εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρὸς θάνατον, ἐκτελεσθέντα τὴν ἐπιούσαν εἰς τὰς καλουμένας Ἀναράτας, (ἢ Ὀνωράτα), προάστειον τῆς πόλεως. Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀφορμαί, αἱ πλεῖσται ἄδικοι, ὀλίγοι δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν δίκαιαι, αἵτινες ἀρχίσασαι ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Νικηφόρου, καὶ ἐπιτηδείως καθεκίστην ὑποτρεφόμεναι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ὧσων τὰ συμφέροντα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῆς συνετῆς τοῦ ἀνδρὸς διοικήσεως, ἠὔξησαν τὴν κατ' αὐτοῦ δυσαρέσκειαν. Ἄλλ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ καθήκοντος. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ὑμολογουμένως ἀνὴρ ἐξοχος. Εἶδομεν πῶς ἐτελείωσε τὴν προπαρατεθεῖσαν αὐτοῦ νεαράν. Ἡξέυρω, ἔλεγεν, ὅτι διατάσσω πράγματα ἀπάδοντα εἰς τὴν γνώμην τῶν πολλῶν· ἀλλ' ἀδιαφορῶ περὶ τούτου πεπεισμένος ὅτι θέλω ἔχει μετ' ἐμοῦ τοὺς νοῦν ἔχοντας καὶ φρένας. Ὁ δὲ Λέων ὁ Διάκονος διηγεῖται ὅτι αὐτόπτης γενόμενος, ἐνῶ ἔτι ἦτο μειράκιον, τῆς στασιαστικῆς ἐκείνης σκηνῆς, καθ' ἣν μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν βυζαντίων πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ὁ βασιλεὺς ἐπανήρχετο εἰς τὰ ἀνάκτορα θεινῶς ὑβριζόμενος ὑπὸ τοῦ ὄχλου καὶ λιθοβοληθεὶς μάλιστα, ἐθαύμασε τὸ ἀκατάπληκτον τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἀδιάσειστον τῆς ψυχῆς εὐγένειαν, ἣν συνετήρει ἐν μέσῳ τοιαύτης καταϊγίδος, βιάδην διὰ τοῦ ἄστεως πορευόμενος καὶ διασώζων τὸ φρόνημα σταθερὸν καὶ διακείμενος ὡς ἂν μὴ συνέβη τι ἔκτακτον. Ὅθεν ὁ Νικηφόρος ἐξηκολούθησε τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ μεγάλου βουλευματος τὸ ὁποῖον συνέλαβε τοῦ νὰ ταπεινώσῃ ἑλοσχερῶς τοὺς μωαμεθανούς. Καὶ ἀφοῦ ἀνέκτησε τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξώσῃ τοὺς πολεμίους ἐκείνους ἐνθεν μὲν ἐκ Σικελίας, ἐνθεν δὲ ἐκ Συρίας.

Ἐπὶ τούτῳ παρασκεύασεν ἐν ἔτει 966 ἐκστρατείαν ἰσχυράν πρὸ πάντων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Σικελίας. Δυστυχῶς περισπώμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν καὶ σπουδαίων ἀσχολιῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ μελετῶν ἐνταύτῳ νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Συρίαν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ αὐτὸς τὴν ἡγεμονίαν τοῦ πρὸς δυσμᾶς ἐκείνου ἐπιχειρήματος, καὶ δὲν ἐπέτυχε περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν εἰς οὓς ἀνέθηκε τὸ ἔργον. Κατ' ἀρχὰς ἠῦδοκίμησαν οὗτοι, ἀνακτήσαντες ἀμαχητὶ σχεδὸν τὰς Συρακούσας, τὴν Ἰμέραν, τὸ Ταυρομένιον καὶ τοὺς Λεοντίους. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἀρχηγὸς τῆς πεζικῆς δυνάμεως πατρί-

κιος Μανουήλ, ἀνεψιὸς ὦν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ νέος θερμουργὸς μὲν ἄλλ' ἀπερίσκεπτος, προῆλθεν ἀσυνέτως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, ἐνέπασεν εἰς ἐνέδρας, καὶ κατεστράφη αὐτόθι μετὰ τοῦ πλείστου στρατοῦ. Οἱ δὲ μωαμεθανοὶ ἐπελθόντες ἀμέσως μετὰ τὸ κατόρθωμα ἐπὶ τὴν παραλίαν ὅπου ἐναυλόχει ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος, ἐγένοντο ἐξ ἐφόδου ἐγκρατεῖς καὶ τῶν πλείστων πλοίων, αἰχμαλωτεύσαντες πρὸς τοῖς ἄλλοις αὐτὸν τὸν ναύαρχον Νικήταν.

Ἄλλὰ δὲν ἐβράδυνεν ὁ Νικηφόρος νὰ ἀποζημιωθῆ διὰ κατορθώματος λαμπροτάτου. Διότι ὀδηγήσας αὐτὸς τῷ 968 ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατὸν 80,000 ἀνδρῶν, ἐκυρίευσεν πλεῖστα τῆς χώρας ταύτης φρούρια, καὶ συνεξεφόρησεν ἐξ αὐτῶν πλοῦτον ἀμύθητον, μεθ' ὃ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας, τῆς πολυθρυλήτου καὶ μεγάλης μητροπόλεως, ἣτις ἄλλοτε ἠμιλλᾶτο πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀραβικῆς κατακτήσεως ἦτο μία τῶν ἀκμαϊοτέρων τῆς Ἀσίας πόλεων, ὥστε ἡ ἄλωσις αὐτῆς ἦτο ἀπαραίτητος πρὸς τὴν ἀσφαλῆ τῆς Συρίας ἀνάκτησιν. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ πολέμιοι συνεσώρευσαν ἐν αὐτῇ ἀπάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις, ἡ ἐξ ἐφόδου ἐκπύρθησις ἀπέβη δυσχερεστάτη, ὁ δὲ βασιλεὺς προετίμησε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὴν νὰ παραδοθῆ διὰ τῆς πείνης, κατασκευάζων ἐπὶ παρακειμένου τινὸς λόφου ὄχυροῦ καὶ καταρρύτου τετειχισμένον στρατόπεδον καὶ καταλείπων ἐν αὐτῷ δύναμιν ἱκανὴν νὰ φέρῃ τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα, ἀποστεροῦσα τοὺς κατοίκους τῆς Ἀντιοχείας πάσης τροφῆς δι' ἐπιτηδεῖων καταδρομῶν καὶ διαρπαγῶν. Ταύτην δὲ τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ ἐξετέλεσε τάχιστα ἐν ἀρχῇ τοῦ 969, τειχίσας, ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν κατὰ Λέοντα τὸν Διάκονον, τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος λόφον, πρῶτος αὐτὸς ἐπωμισάμενος λίθον καὶ τοῦ ἔργου ἀρξάμενος ἵνα ἐμψυχώσῃ τὴν προθυμίαν τοῦ στρατοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἐπετελέσθη τὸ φρούριον, κατέλιπε μὲν ἐν αὐτῷ στρατὸν ἀποχρῶντα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προμελετηθέντων, ἀνέθηκε δὲ τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἄλλης κατὰ τὴν Συρίαν δυνάμεως εἰς τὸν πατρίκιον καὶ στρατοπεδάρχην Πέτρον, ἄνδρα ῥέκτην καὶ ῥωμαλεώτατον, εἰ καὶ εὐνούχον ὄντα. Καὶ τότε ἐπανέζευξε πρὸς τὴν βασιλεύουσαν μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κατοίκων ὑποδεχθεῖς. Τῶντι δὲ ὅσα προεῖδε συνέβησαν, εἰ καὶ οἱ στρατηγοὶ αὐτοῦ ἐπετάχυναν κατὰ τι τὴν παράδοσιν διὰ τελευταίας ἐπικαίρου ἐπιθέσεως. Κατὰ μῆνα νοέμβριον τοῦ 969 οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας εἶχον περιέλθει εἰς ἡμηχανίαν καὶ σπᾶνιν τῶν ἀναγκαιῶν, ὁ δὲ στρατοπεδάρχης Πέτρος πλη-

σιάσας μετὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν εἰς κατασκοπὴν τῆς πόλεως τὸν ταξίαρχον Μιχαὴλ Βούρτζην. Ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης παρατηρήσας τὸ τεῖχος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ κατεσκεύασε κλίμακας ἀναλόγους πρὸς τὸ ὕψος τῶν πύργων. Φορτώσας δὲ ταύτας ἐπὶ φορτηγῶν ζώων καὶ παραλαβὼν λεγεῶνα γενναιοτάτων στρατιωτῶν, ἐπλησίασε περὶ μέσας νύκτας πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐπιθείς τὰς κλίμακας ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ, ἀνέβη δι' αὐτῶν, εὔρε τὸς φύλακας καθεύδοντας, ἐφόνευσεν αὐτοὺς, ἐγένετο οὕτω κύριος τῶν τειχῶν, καὶ καταβάς ἐκ τῶν πύργων εἰς τὴν πόλιν ἔβαλε πῦρ εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς γωνίας. Οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀντιοχείας κατ' ἀρχὰς καταπλαγέντες συνῆλθον μετ' ὀλίγον καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθῶσιν· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλὰ πρῶτ' ἐπρόφθασε καὶ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως καὶ εἰσῆλασεν εἰς τὸ ἄστυ διὰ τῶν πυλῶν τὰς ὁποίας ἤνοιξαν αὐτῷ οἱ προκατασχόντες αὐτὰς περὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην στρατιῶται, οἱ κάτοικοι ἐνόησαν ὅτι πᾶσα ἀντίστασις ἀπέβαινε ματαία καὶ παρεδόθησαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τῆς περιφανοῦς καὶ μεγάλης Ἀντιοχείας ἀνάκτησις, ἣν πληροφορηθεὶς ὁ βασιλεὺς ἐτέλεσε λαμπρὰν δοξολογίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος περιῆλθε καὶ πρὸς τοὺς κοσμικοὺς καὶ τοὺς πνευματικοὺς ἡγεμόνας τῆς δυτικῆς Εὐρώπης εἰς σχέσεις πολυειδῶς ἀξιωματικῶν. Τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως ἀξίωμα μετεβίβασθη τότε ἀπὸ τῆς φραγκικῆς δυναστείας τῶν Καρολιδῶν, εἰς τὴν γερμανικὴν τῶν Ὀθῶνων. Ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 962 ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ὀθων Α' ἐστέφθη ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως Ἰωαννοῦ ΙΒ' αὐτοκράτωρ Ῥωμίων, 162 περίπου ἔτη ἀφ' ἧς τὸ πρῶτον ὁ Κάρολος ὁ μέγας ἔλαβε τὸ ἀξίωμα τοῦτο παρὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ Γ' (σελ. 537 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Ὁ νέος αὐτοκράτωρ τῆς Δύσεως ἦτο ἄνθρωπος ἰσχυρὸς, πολυμήχανος καὶ ὅλως διάφορος τῶν ἰσθενῶν διαδόχων τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Καὶ δὲν ἤθελε μὲν νὰ περιέλθῃ εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ἀνατολῆς, διότι πολὺ ἀπεῖχεν ἐτι τοῦ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐν τῇ ἄνω καὶ ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ, ἀλλὰ συνέλαβε τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ προσοικειωθῇ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων τὴν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατεχομένην ἐτι κάτω Ἰταλίαν. Ὅθεν ἐσοφίσθη νὰ ζητήσῃ ὡς νύμφην ἐπὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ

τῆς Θεοφανοῦς, Θεοφανῶ καὶ ταύτην καλουμένην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει φέρει προῖκα εἰς τὸν υἱὸν τοῦ τῆν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν. Ἴνα δὲ διαπραγματεῦθῃ τὸ συνοικέσιον τοῦτο ἐξ-
πέστειλεν ἐν ἔτει 968 εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυν τὸν ἐπίσκο-
πον Κρεμόνης Λουῖτπράνδον. Ἡ πρεσβεῖα τοῦ Λουῖτπράνδου ἀπέβη
πολύκροτος, πρὸ πάντων διὰ τὴν σκανδαλώδη ἐκθεσιν ἣν περὶ αὐτῆς
συνέταξε, καὶ ἥτις διεσώθη εἰς ἡμᾶς. Ὁ Λουῖτπράνδος ἦτο μὲν εἰς
τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου,
ἀλλ' ἐνταύτῳ ἦτο εἰς ὑπερβολὴν κενόδοξος, ἐμπαθῆς καὶ ἰδιοτελής
ἄνθρωπος. Ἀφοῦ ὑπῆρέτησε τὸν βασιλέα τῆς Ἰταλίας Βερεγγάριον Β',
συγγενῆ μὲν ὄντα ἐκ θηλυγονίας τῶν Καρολιδῶν, πολέμιον δὲ τοῦ Ὁ-
θωνος Α', ἔπειτα περιῦβρισε τὴν μνήμην τοῦ Βερεγγαρίου Β' διότι
οὗτος οὐδὲν κατέλιπεν αὐτῷ ὠφέλημα διὰ τῆς διαθήκης του, καὶ τότε
ἤρχετο πάλιν εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ πολεμήσῃ τὰ συμφέροντα τοῦ
υἱοῦ τοῦ Βερεγγαρίου Β' καὶ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τοῦ ἀντιπάλου του
Ὁθωνος Α'. Τοῦτο ἤδη ἦτο φυσικώτατον νὰ παραγάγῃ δυσπιστίαν
κατ' αὐτοῦ παρὰ τῷ Νικηφόρῳ· τὴν δὲ δυσπιστίαν ταύτην ἀντὶ νὰ
ἐλαττώσῃ ὁ Λουῖτπράνδος διὰ τῆς εὐπρεπείας τῶν τρόπων αὐτοῦ, ἠῤ-
ξησεν ἀπ' ἐναντίας διὰ δυστροπίας καὶ αὐθαδείας ἀφορήτου. Οὐδὲν
λοιπὸν παράδοξον ὅτι ἡ ἀποστολὴ του ἀπέτυχε, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις
τοῦ Νικηφόρου παροργισθεῖσα ἐκράτησεν ὡς λαθρεμπόριον πράγματά
τινα τὰ ὁποῖα οὗτος ἀναχωρῶν ἤθελε νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ἀτε-
λώνιστα, ὅπερ δὲν κατέστησε βεβαίως τὸν ἐπίσκοπον πολὺ εὐμενέστε-
ρον πρὸς τοὺς ἡμετέρους. Ἀλλὰ ! τίνος πίστεως δύνανται νὰ ἦναι ἄξια
ἔπειτα ἀπὸ ὅλα ταῦτα ἡ χλεύη καὶ ἡ ὕβρις ἃς ἐπισωρεύει ἐν ταῖς
ἐκθέσεσιν αὐτοῦ κατὰ τε τοῦ βασιλέως Νικηφόρου, τῆς κυβερνήσεως
καὶ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ὑποτιθεμένου ὅτι δύνανται ποτὲ νὰ ἦναι ἄξια
πίστεως ἡ ὕβρις καὶ ἡ χλεύη; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῷ βίῳ καὶ τῇ
πολιτείᾳ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὅπως διεμορφώθησαν δι' ἄλλοκότου
τινὸς κράσεως τῶν λειψάνων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ῥωμαϊκοῦ κόσμου μετὰ
τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ἀσιανῶν δοξασιῶν καὶ ἐθίμων, οἱ τύποι, ἂν
δὲν ἐξηφάνιζον καθ' ὅλοκληρίαν, ἐξευδετέρου ὁμῶς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον
τὴν ἀτομικὴν δραστηριότητα. Οἱ δὲ τύποι οὗτοι δὲν ἠδύναντο εἰμῆ
νὰ φανῶσιν ὕψωσὺν παράδοξοι εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον ἐκεῖνον τοῦ νεά-
ζοντος δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ὑποίου κυριώτατον στοιχείον καὶ κε-
φαλαιώδης ἀφετηρία ἦτο ἐν παντὶ ἡ ἀτομικὴ ἐνέργεια καὶ ἀνεξαρτη-

σία. Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα τὴν ζηλοτυπίαν, τὴν ὁποίαν ἦτο φυσικὸν νὰ αἰσθανθῶσιν ἐνώπιον τῆς θαυμαστῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κινήσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους καὶ τῆς ὑπερβαλλούσης πολυτελείας ἣτις ἐπεκράτει εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τὴν βασιλεύουσαν, ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἀπὸ χωρῶν, αἵτινες πολὺ ἀπέιχον νὰ ἀπολαμβάνωσιν ἐτι τοιαῦτα πλεονεκτήματα. Μὴ λησμονήσωμεν παρεκτός τούτων τὰ θρησκευτικὰ πάθη, τὰ ἧποῖα ἐπίσκοπος Λατίνος δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχη κατὰ τῆς ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Ἀλλ' ὅλα ταῦτα δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι μέχρι τινός, δὲν δύνανται ὅμως ποτέ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν μοχθηρὰν τοῦ ἀνθρώπου τούτου κακωβουλίαν. Τοῦτο ὁμολογοῦσι τινές τῶν νεωτέρων ιστοριογράφων οἷον ὁ Λεβὼ καὶ ὁ Στόσσερ. Ὁ τελευταῖος οὗτος μάλιστα φεγει διαρρήθην τὴν πεφυσιωμένην τοῦ Λουίτπράνδου οἴησιν καὶ τὴν αἰσχρὰν κολακείαν πρὸς τὸν Ὁθωνα καὶ τὸν υἱὸν του. Λέγων δὲ αὐτὸν προσφορώτερον εἰς κωμωδίας παράστασιν ἢ εἰς πρεσβεϊκῆς διεξαγωγῆν, ἐπιφέρει ὅτι δι' ὅλα ταῦτα ἦτο ἐντελῶς ἀνεπιτήδειος νὰ ἐπιτύχη συμβιβασμὸν τινα εὐλογον μεταξὺ τῶν δύο ἐπικρατειῶν. Ἄλλοι ὅμως, οἷον ὁ Γίββων, παρεδέχθησαν κατὰ γράμμα τὸν λίβελλον τοῦτον· ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ τὰ πλεῖστα τῶν ὅσα περιέχει ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ φρονήματα τῆς τότε δυτικῆς κοινωνίας, ἡ ἔκθεσις τοῦ Λουίτπράνδου συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸ νὰ αὐξήσῃ τὰς καθ' ἡμῶν προλήψεις τῆς δύσεως, εἰς τὸ νὰ χορυφώσῃ τὰ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων πάθη καὶ εἰς τὸ νὰ προπαρασκευάσῃ τὸ μέγα κίνημα τῶν σταυροφοριῶν. Τοῦτου ἕνεκεν ἀνάγκη νὰ ἐνδιατρίψωμεν περὶ τὴν λεπτομερεστέραν τοῦ γεγονότος τούτου ἔκθεσιν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ θέλομεν λάβει ἐντεῦθεν ἀφορμὴν νὰ παραστήσωμεν εἰς τοὺς ἀναγνώστὰς ἡμῶν πολλὰς τῶν ἐθιμοταξιῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς.

Καθ' ἃ προείπομεν ὁ Λουίτπράνδος δὲν ἦλθε τότε πρῶτον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶχεν ἔλθει καὶ πρὸ εἴκοσιν ἐνιαυτῶν, τῷ 948, εἰς ἄλλας ὅλως διόλου περιστάσεις. Ἐβασίλευε τότε τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, τοῦ ὁποίου ὁ υἱὸς Ῥωμανὸς εἶχε μνηστευθῆ, ὡς προείπομεν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλῆς Λοθαρίου Βέρθαν. Ὁ Κωνσταντῖνος πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ Βερεγγάριος Β' γενόμενος παντοδύναμος ἐν Λομβαρδίᾳ, δὲν κατέλιπεν εἰς τὸν Λοθάριον εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, τὸ ὁποῖον ἠτοιμάζετο καὶ αὐτὸ νὰ σφετερισθῆ, ἔγραψε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν ἐκεῖνον δυνάστην

διαβεβησίων αὐτὸν περὶ τῆς φιλίας του καὶ συνιστῶν αὐτῷ τὸν νεαρὸν βασιλέα. Ὁ δὲ ἐξαπέστειλε τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ διὰ τοῦ γραμματέως του Λουϊτπράνδου, νεωτῆτος τότε ὄντος, καὶ τοῦ ὑποίου ἢ οἰκογένεια ἀνέλαβε προθύμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ὅλα τὰ ἐξοδα τῆς ἀποστολῆς ταύτης, ἵνα παρ᾽ αὐτῷ τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ ἐκμάθῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶτταν. Ὁ Λουϊτπράνδος ἀναχωρήσας ἐκ Παυίας μετέβη κατὰ αὐγούστον τοῦ 948 εἰς Ἐνετίαν, ὅπου εὗρεν ἕνα ἐκ τῶν ἐπισήμων αὐλικῶν τοῦ βασιλέως ἐκνευρόμενον ἐκ τινος ἀποστολῆς, ἣν εἶχεν ἐπιτραπῆ εἰς Ἰσπανίαν καὶ Σαξωνίαν, καὶ συνεπαγόμενον τοὺς τε πρέσβεις τοῦ καλῖφου τῆς Ἰσπανίας, καὶ Λουϊτφρέδον τὸν πρέσβυν τοῦ βασιλέως Ὁθωνος. Ἐκπλεύσαντες δὲ ἐκεῖθεν ὅλοι ὁμοῦ, ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 15 Σεπτεμβρίου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχθη τοὺς πρέσβεις ἐν τῷ μεγάλῳ τρικλίνῳ τῆς Μαγναύρας, τὸ ὅποιον ἐκοσμεῖτο ὑπὸ δένδρου ἐξ ὀρειχάλκου ἐπιχρῦσου κατασκευασμένου, καὶ φέροντος ἐπὶ τῶν κλάδων αὐτοῦ διάφορα ἐκ τοῦ αὐτοῦ μετάλλου πτηνὰ. Τὸ δένδρον τοῦτο εἶχε κατασκευασθῆ ἐπὶ Θεοφίλου ὀλόχρυσον (σελ. 683 τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλ' ἀφ' ἧς ὁ Μιχαὴλ Γ', ἵνα ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀσωτίας του, χωνεύσας τὸ καλλιτέγνημα ἐκεῖνο μετεποίησε τὸ μέταλλον εἰς νόμισμα, δὲν κατασκευασθῆ πλέον, ὡς φαίνεται, ἐκ χρυσοῦ καθαροῦ, ἀλλ' ἐξ ἐπιχρῦτου ὀρειχάλκου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάθητο ἐπὶ μεγάλου χρυσοῦ θρόνου, τοῦ καλουμένου Σολομωντείου κεκοσμημένου δὲ ὑπὸ δύο ἐπιχρῦτων λεόντων. Καθ' ἣν στιγμήν ὁ Λουϊτπράνδος, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ δύο εὐνούχων, ἐνεφανίσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, πάντα τὰ πτηνὰ τοῦ δένδρου ἤρχισαν νὰ κελαδῶσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ θρόνῳ λέοντες νὰ βρυχῶνται. Ὁ πρέσβυς, ὅστις εἶχε προειδοποιηθῆ περὶ τούτου, οὐδεμίαν ἔδειξεν, ὡς βεβηιοῖ, ἀπορίαν οὐδὲ φόβον· ἀλλ' ὅτε προσκυνήσας τρεῖς τὸν βασιλέα κατὰ τὸ ἔθος, ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμούς, ἐξεπλάγη οὐκ ὀλίγον ἰδὼν τὸν θρόνον ἀνασπυρθέντα δι' ἀφανοῦς τινος μηχανισμοῦ μέχρι τῆς ὀροφῆς, τὸν δ' ἐπ' αὐτοῦ καθήμενον αὐτοκράτορα περιβεβλημένον ἕτερον ἱματισμόν. Ἡ ἀπόστασις, λέγει, καὶ τὸ ἔθος αὐτὸ δὲν ἐπέτρεπον τῷ αὐτοκράτῳ νὰ τῷ ἀποτείνῃ κατ' εὐθείαν τὸν λόγον τὸν ἠρώτησε δὲ ὁ λογοθέτης, πῶς ἔχει ὁ Βερεγγάριος, μεθ' ὃ ἀπῆλθεν ὁ πρέσβυς εἰς τὸ ἴδιον καταλυμα. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἐνῶ τὰ περὶ τοῦ κελαδήματος τῶν πτηνῶν ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῶν πρεσβείων ἐν τῷ ἰεῖ κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, τὸ ὅποιον περιγράφει πῶς ἐγίνετο

ἡ τελετὴ αὕτη, περὶ τῆς ἀνυψώσεως τοῦ θρόνου μέχρι τῆς ὀροφῆς οὔτε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ, οὔτε ἀλλαγῶν που τῶν τότε γραφέντων εὐρομέν τι λεγόμενον.

Ὁ Λουῖτπράνδος διηγεῖται ὅτι ὁ Βεραγγάριος, ὅστις ἦτο σφόδρὰ φιλάργυρος, οὐδεμίαν εἶχε λάβει πρόνοιαν περὶ τῶν δώρων τὰ ὅποια, κατὰ τὸ ἔθος, ἔπρεπε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα· ὅθεν ὁ πρέσβυς ἠναγκάσθη νὰ προσφέρῃ ὡς ἐκ μέρους τοῦ κυρίου του, τὰ δῶρα ὅσα ὁ πενθερός του, πλουσιώτατος ὢν, τῷ εἶχε δώσει ἵνα προσαγάγῃ τῷ βασιλεῖ ἐν ἰδίῳ ὀνόματι. Ἦσαν δὲ τὰ δῶρα ταῦτα ὄπλα ἐπιτηδείως ἐξεργασμένα, δύο ἀργυροὶ καὶ ἐπίχρσοι κύλικες, καὶ τέσσαρες εὐνοῦχοι, ὧν ἡ γαλλικὴ πόλις τοῦ Βεροῦθούνου πολλὴν μετήρχετο τότε ἐμπορίαν μετὰ τῆς Ἰσπανίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δῶρον ἤρесе πλειότερον τῶν ἄλλων. Ὁ πατὴρ τοῦ Λουῖτπράνδου, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἔλθει ὡσαύτως ὡς πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχε διακριθῆ δι' ἔτι τιμιωτέρας προσφορᾶς· διότι προσβληθεὶς καθ' ἑδὸν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ Σλαύων στασιαστῶν, καὶ κατατροπώσας αὐτούς, προσήνεγκε τοὺς αἰχμαλωτευθέντας αὐτῶν ἀρχηγούς τῷ βασιλεῖ Ῥωμανῷ Α', ὅστις ἐπεδείχτο τούτου ἕνεκεν ἰδιάζουσαν πρὸς τὸν ἄνδρα εὐμένειαν. Ἀλλὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ πατρὸς τοῦ Λουῖτπράνδου εἶχε ταραξεί κωμικόν τι περιστατικόν. Μεταξὺ τῶν δώρων τὰ ὅποια ἔστελλεν εἰς τὸν Ῥωμανὸν ὁ πατὴρ τοῦ Λοθαρίου Οὐῶν, ἦσαν καὶ δύο κύνες, ὅποιοι οὐδέποτε ἐφάνησαν ἐν τῇ ἀνατολῇ· τὰ δὲ ζῶα ταῦτα, εἰς τὰ ὅποια ὡς φαίνεται ὁ ἱματισμὸς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπροξένησε παράδοξον ἐντύπωσιν, ὠρμησαν κατ' αὐτοῦ, καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου κατωρθώθη νὰ ἀναχαιτισθῶσι.

Μετὰ τὴν πρώτην ἐπίσημον ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος παράστασιν τῶν πρεσβεῶν, καθ' ἣν συνήθως οὐδεὶς ἐγένετο λόγος περὶ ὑποθέσεων, ὁ αὐτοκράτωρ ἐκάλει αὐτούς εἰς ἰδιαιτέρας συνεντεύξεις, συνωμίλει μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἀποστολῆς των, συνεστιᾶτο μετ' αὐτῶν καὶ προσέφερε δῶρα εἰς αὐτούς τε καὶ τοὺς περὶ αὐτούς. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο καὶ ὡς πρὸς τὸν Λουῖτπράνδον, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις παρευρέθη εἰς διαφόρους ἐπισήμους τελετάς, αἵτινες συνέπεσε νὰ πανηγυρισθῶσι κατὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβῇ του. Μία τούτων ἦτο τὸ μέγα γεῦμα τὸ ὅποιον ἐδίδετο ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὴν γενέθλιον τοῦ Χριστοῦ ἡμέραν εἰς τὸ ἐξάερον τῶν ἰθ' ἀκκουβήτων, ἦτοι εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν ἰθ' τραπεζῶν. Τὸ

γεῦμα τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον τῶν 12 μεγάλων γευμάτων τὰ ὁποῖα ὁ αὐτοκράτωρ ἔδιδε καθ' ἐκάστην τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως 12 ἡμερῶν, καὶ εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο περὶ τοὺς δεικασίους πεντήκοντα ἄνδρας ἐκ τῶν ἀνωτέρων αὐλικῶν, πολιτικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἄξιωματικῶν· πλὴν τούτων δὲ καὶ 12 πένητες, καὶ ἐκ διαλειμμάτων οἱ παρευρισκόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ξένοι πρέσβεις. Τὰ γεύματα ταῦτα, τῶν ὁποίων τὸ τυπικὸν περιγράφεται λεπτομερέστατα ἐν τῷ νβ' κεφαλαίῳ τοῦ δευτέρου βιβλίου καὶ ἐν τοῖς κεφαλαίοις οε' καὶ πγ' τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως, διέφερον εἰς πολλὰ τῶν ἄλλων αὐτοκρατορικῶν γευμάτων. Ἐνῶ συνήθως οἱ ἐστιώμενοι ἐκάθηντο ὡς ἡμεῖς περὶ τὴν τράπεζαν, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκείνας ἡμέρας καὶ ἄλλας τινὰς ἔτι ἀνεκλίνοντο κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος. Καὶ αὐτοὶ οἱ καλούμενοι εἰς τὴν ἰδιαιτέραν καὶ τιμιωτάτην τοῦ βασιλέως τράπεζαν, οἵτινες ἦσαν συνήθως ἀν' ὄχι πάντοτε, 12 εἰς τύπον τῆς ἀποστολικῆς δωδεκάδος, ἐν οἷς καὶ οἱ ξένοι πρέσβεις, ὠνομάζοντο δὲ ἅπαντες ἰδίως φίλοι τοῦ βασιλέως, τοιαύτην τινὰ ἀνακεκλιμένην θέσιν ἐλάμβανον παρ' αὐτῶ. Ἐνῶ εἰς τὰ ἄλλα γεύματα τὰ σκεύη τῆς τραπέζης ἦσαν ἀργυρᾶ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ σκεύη ἦσαν ὀλόχρυσα. Ἐν γένει δὲ τοσαύτη ἦτο ἡ πολυτέλεια καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν γευμάτων τούτων, ὥστε ταῦτα κατετάσσοντο μετὰ τῶν λαμπροτέρων πανηγύρεων τοῦ κράτους. Καὶ ὅσάκις συνέπιπτον θηρῶσιαι συμφοραὶ, τὰ γεύματα ταῦτα δὲν ἐγίνοντο, ἢ δὲ δαπάνη ἢ δι' αὐτὰ προσδιωρισμένη ἐδίδετο εἰς τοὺς πτωχοὺς, ὅπως συνέβη λ. γ. ἐν ἔτει 31 τῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ βασιλείας ὅτε σεισμῶν γενομένων φοβερῶν, καὶ συμφορῶν ἐκ τούτων δεινοτάτων, «λυπούμενος ὁ βασιλεὺς, λέγει ὁ Κεδρηνός, τὰ ἐξ ἔθους κλητόρια τοῦ δωδεκαήμερου οὐκ ἐποίησεν, ἀλλὰ τὰς ἐξόδους αὐτῶν δέδωκε τοῖς πτωχοῖς.» Εἰς ἐν λοιπὸν τῶν γευμάτων τούτων τοῦ ἔτους 948, πιθανώτατα εἰς τὸ πρῶτον, ἐκλήθη ὁ Λουίτπράνδος· καὶ ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ διηγεῖται πολλὰ ἀλλόκοτα, πρὸς τοῖς ἄλλοις δὲ τὸ ἐξῆς. Περὶ τὰ τέλη, λέγει, τοῦ γεύματος οἱ καρποὶ προσήγοντο ἐντὸς τριῶν χρυσῶν δοχείων, τὰ ἁπλοῦς ἦσαν τοσοῦτον βαρέα, ὥστε ἐκομίζοντο ἐπὶ ἀμαξίου διὰ πορφύρας κεκαλυμμένου. Διὰ τὸ τὰ παραθέσσωσι δὲ εἰς τὴν τράπεζαν κατεβίβαζον ἀπὸ τῆς ὀροφῆς σχοινία ἐπίχρυσα, ἔχοντα εἰς τὰς ἄκρας κρίκους χρυσοῦς, δι' ὧν προσαρτωμένων εἰς τὰς λαβὰς τῶν ἀγγείων, ἀνεσύροντο ταῦτα διὰ μηχανήματός τινος ἐπὶ τῆς ὀροφῆς ὑπάρχοντος

μέχρι τοῦ ὕψους τῆς τραπέζης, καὶ τότε τέσσαρες ἄνθρωποι, συνωθούν-
τες τὸ κολοσσαῖον τοῦτο κατασκευάσμα, τὸ ἐναπέθετον ἐπ' αὐτῆς.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Βερεγγαρίου προσεκλήθη ὡς αὐτὸς νὰ παρευ-
ρεθῆ εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοτιμημάτων πρὸς τοὺς ἐν ἀξιώμασι, τὸ
σάββατον τῶν Βαΐων. Μακρὰ τράπεζα ἔχουσα μῆκος 15 ποδῶν καὶ
πλάτος 6, ἦτο, λέγει ὁ Λουίτπράνδος, ἐντελῶς κεκαλυμμένη ὑπὸ θη-
κῶν, ὧν ἐκάστη ἔφερεν ἐπισεσημειωμένον τὸ τε χρηματικὸν ποσὸν τὸ
ὁποῖον περιεῖχε, καὶ τὸν δημόσιον λειτουργὸν δι' ὃν ἦτο προσδιωρισ-
μένη. Ὁ βασιλεὺς ἴστατο εἰς τὴν ἄκραν τῆς τραπέζης· εἰς δὲ τῶν αὐ-
λικῶν ἐκάλει ἓνα κατόπιν τοῦ ἄλλου τοὺς μέλλοντας λαμβάνειν τὰς
δωρεάς. Πρῶτος ἐκλήθη ὁ κουροπαλάτης, εἰς ὃν δὲν ἐνεχείρισαν, ἀλλ'
ἐφόρτωσαν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτοῦ τὸ μέγα χρηματικὸν ποσὸν τὸ δι'
αὐτὸν ὠρισμένον, προσέτι δὲ καὶ τέσσαρα σκαραμάγγια, ἧτοι ἐπενδύ-
τας μακροὺς τοὺς ὁποίους οἱ στρατιωτικοὶ ἔφερον ὅταν ἔβρεχε. Μετὰ
τοῦτον προσῆλθεν ὁ μέγας δομέστικος καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, λα-
βόντες, ὡς ἴσοι τὴν ἀξίαν, τὸ αὐτὸ ἀμφότεροι ποσὸν, τὸ ὁποῖον ἦτο
τηλικούτον, ὥστε μετὰ κόπου ἠδυνήθησαν νὰ τὸ ἀνασηκώσωσι. Κα-
τόπιν παρέστησαν 24 μάχιστοι, ὧν ἕκαστος ἔλαβεν ἀνὰ 24 λίτρας
χρυσίου, ἧτοι 26,000 περίπου δραχμῶν καὶ δύο σκαραμάγγια. Ἐ-
πειτα οἱ πατρίκιοι, λαβόντες ἕκαστος 2 λίτρας χρυσίου καὶ ἓν σκαρα-
μάγγιον καὶ μετὰ τούτους οἱ σπαθάριοι, οἱ κανδιδάτοι καὶ ἄλλοι
πολλοὶ τῶν ἐν ἀξιώμασι. Παρατηροῦμεν ὅτι τὸ κεφάλαιον λα' τοῦ πρώ-
του βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως τὸ διαλαμβάνον «ὅσα δεῖ παρα-
φυλάττειν τῇ παραμονῇ τῆς βαϊοφόρου» καὶ λέγον ὅτι οἱ ἐν ἀξιώμα-
σιν εἰσερχόμενοι στιχηθὸν εἰς τὸν ναὸν λαμβάνουσιν ἐκ χειρὸς τοῦ
βασιλέως ἀνὰ βαΐου ἑνὸς καὶ προσέτι ἀνὰ ἑνὸς ἀργυροῦ σταυροῦ οἱ μὲν
μεγάλου οἱ δὲ μικροῦ, οὐδὲν ἐπιφέρει περὶ χρηματικῶν δωρεῶν· ἀλλὰ
ἐκ τούτου δὲν ἐξάγεται ὅτι αἱ χρηματικαὶ διανομαὶ περὶ ὧν ὁμιλεῖ
ὁ Λουίτπράνδος δὲν ἐγένοντο· ἐξάγεται μόνον ὅτι ἄλλοτε εἰς ἄλλας
ἡμέρας κατεσπαταλῶντο οὕτω τὰ δημόσια χρήματα καὶ πολλάκις
μάλιστα τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ νγ' κεφαλαίου τοῦ
δευτέρου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ταύτην δὲ τὴν κατάχρησιν
ἠθέλησε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ περιστείλῃ ὁ Νικηφόρος, καθ' ἃ προεί-
πομεν. Μὴ παραλείψωμεν ὡς αὐτὸς νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ κατακτή-
σαντες βραδύτερον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀθωμανοὶ, οἵτινες ἐμιμήθη-
σαν πλείστα ὅσα τῆς τε διοικήσεως καὶ τῆς αὐλικῆς ἐθιμοταξίας τῶν

προκατόχων, ἐτήρησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ τὸ ἔθος νὰ καλῶσι τοὺς ξένους πρέσβεις εἰς τὴν τελετὴν τῆς πληρωμῆς τῶν Γενιτσάρων, ἐπιδείξεως χάριν τῶν θησαυρῶν τοῦ κράτους.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς πρώτης πρεσβείας τοῦ Λουῖτπράνδου καθ' ἦν, ἐπειδὴ ὅ,τε Βερεγγάριος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Πορφυρογέννητος εἶχον ἀμοιβχίον συμφέρον νὰ οἰκονομήσωσιν ἀλλήλους, τὰ πράγματα διεξήχθησαν ὁμαλῶς. Ἀλλ' εἰς τὴν δευτέραν πρεσβείαν ἣτις ἐγένετο ἀκριβῶς μετὰ εἴκοσιν ἔτη, τῷ 968, πολλαὶ ὑπῆρξαν ὡς ἡξεύρομεν ἤδη αἱ ἀφορμαὶ δυσαρρεσκείας καὶ δυσπιστίας ἐκ μέρους τοῦ Νικηφόρου. ἐκ τούτου δὲ αἱ σχέσεις ἀπέβησαν δύσκολοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐνῶ ὁ Ὅθων ἤθελε διὰ τοῦ συνοικεσίου τὸ ὑποῖον ἐπρότεινε νὰ προσλάβῃ ὡς προῖκα τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὁ Νικηφόρος τἀνάπαλιν ἐπέμενε εἰς τὸ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν μέσην καὶ τὴν ἄνω, ἔχων εἰς τοῦτο συνεργὸν τὸν υἱὸν τοῦ Βερεγγαρίου Β' Ἀδαλβέρτον, ὅστις μετὰ τὸν πρὸ μικροῦ συμβάντα θάνατον τοῦ πατρὸς του εἶχε καταφύγει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὁ Λουῖτπράνδος ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ 4 ἰουνίου, καὶ κατέλυσε ἐντὸς τοῦ προσδιορισθέντος δι' αὐτὸν οἰκήματος, τὸ ὑποῖον ὀνομάζει μὲν παλάτιον, περιγράφει δὲ ὡς φυλακὴν, προστιθέμενος ὅτι ὁ ἐπιτραπεὺς τὰ τῆς καθημερινῆς αὐτοῦ συντηρήσεως οἰκονόμος ἔτρεφεν αὐτὸν κάκιστα. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ὠδηγήθη ἐνώπιον τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, Λέοντος τοῦ κουροπαλάτου καὶ λογοθέτου, ὅπου προέκυψεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας συζήτησις, ἐξ ἧς κακὴ προοιωνίσθη ἡ ἐκβασίς τῆς ἀποστολῆς. Ὁ Λέων δὲν ἤθελε νὰ ἀποκαλέσῃ τὸν Ὅθωνα βασιλέα, δηλαδὴ ὅπως ἠθέλομεν εἰπεῖ σήμερον αὐτοκράτορα, ἀλλὰ ὠνόμαζεν αὐτὸν ἀπλῶς βῆγα ἥτοι προσηγόρευε βασιλέα κατὰ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ταύτης παρ' ἡμῖν σημασίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς ἐπέμενε νὰ διατηρήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ὄνομα τοῦ κυρίου του, ὁ Λέων τὸν εἶπεν ὅτι ἦλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν οὐχὶ εἰρήνης, ἀλλὰ φιλονεικίας χάριν, μεθ' ὃ ἀναστάς ὠργισμένος, ἐδέχθη τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὅθωνος οὐχὶ αὐτὸς ἀμέσως, ἀλλὰ διὰ διερμηνέως.

Τὴν ἐπιούσαν 7 ἰουνίου, ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο νὰ ἦναι ἡ ἑορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς, προσήχθη ὁ Λουῖτπράνδος εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐνώπιον τοῦ Νικηφόρου. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τῆς ἐκθέσεώς του ἐπιχειρεῖ τὴν ἀκόλουθον τοῦ βασιλέως γελοιογραφίαν. Ὁ Νικηφόρος εἶναι, λέγει, ἄνθρωπος ὅπως οὖν τερατώδης, πυγμαῖος, ἔχων κεφαλὴν μεγά-

λην, ὀφθαλμούς δὲ ἴσους κατὰ τὴν σμικρότητα τοῦ ἀσπάλακος· γένειον βραχὺ, πλατὺ, πυκνὸν καὶ ἀγῆδως μίξοπόλιον μέτωπον στενότατον, κόμην μακρὰν καὶ δασεῖαν. εἶναι αἰθίοψ τὴν χροιάν, ὥστε δὲν ἤθελον νὰ τὸν ἀπαντήσω περὶ μέσας νύκτας· καὶ ἐνῶ εἶναι πραγμάτων, ἔχει τοὺς γλουτοὺς ἰσχνούς, τοὺς μηρούς μικροτάτους, τὰς κνήμας βραχείας, καὶ τοὺς πόδας μικρούς. Ὁ βύσσινος μανθῦας δὲν φορεῖ εἶναι τετριμμένος καὶ δυσώδης. Ἐπὶ πᾶσιν εἶναι θρασύς τὴν γλῶσσαν, ἀλώπηξ τὴν διάνοιαν, Ὀδυσσεὺς τὴν ἐπιτορλίαν καὶ τὸ ψεῦδος. Ἐν τούτοις τὴν εἰκόνα τοῦ Νικηφόρου κατέλιπεν ἡμῖν καὶ ἕτερος αὐτόπτης χρονογράφος, ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις γράψας πολὺ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως τούτου, ἐνῶ ἤρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες δυσμενῶς πρὸς τὴν μνήμην αὐτοῦ διακείμενοι, δὲν δύναται νὰ λογισθῆ ὡς κολακεύσας αὐτόν. Εἶδομεν δὲ ἐκ τῆς εἰκόνης ταύτης (σελ. 127 καὶ 144 τοῦ παρ. τόμου) ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἦτο μὲν πολλὰ εὐειδῆς ἄνθρωπος, εἶχεν ὅμως σῶμα ἀθλητικόν, καὶ ἦθος ἀκατάπληκτον καὶ εὐγενές, προξενῶν ἐν γένει σεβαστὴν καὶ οὐχὶ γελοῖαν εἰς τοὺς παρισταμένους ἐντύπωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι εἶχε κατὰ τὸ σῶμα ἀσύμμετρον, ἵπως ἦτο δυνατόν πρέσβυς σπουδαῖος εἰς τοῦτο καὶ μόνον νὰ ἀποβλέψῃ τὸ ἐλάττωμα, ὅτε κατὰ πρῶτον ἔβλεπε τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, τὸν διαγαγόντα τὸν βίον ἅπαντα ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, καὶ τσαῦτα περιφανῆ κατὰ τῶν μωχμεθανῶν στήσαντα τρόπαια; Ὡστε ἡ κακοβουλία του γίνεται πρόδηλος ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἐξακολουθεῖ καταφαινομένη ἐν ὅλῃ σχεδὸν τῇ συνεχείᾳ τοῦ λόγου του. Ἐξ εὐωνύμων τοῦ Νικηφόρου, ἐπιφέρει, οὐχὶ ὅμως εἰς ἴσην πρὸς αὐτὸν θέσιν, ἀλλὰ κατωτέρω ἐκάθηντο δύο μικροὶ ἀποκράτορες (ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, τὰ τέκνα τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς) πρῶτη μὲν δεσπόται αὐτοῦ, νῦν δὲ ὑπήκοοι. Μετὰ δὲ τὴν προεισαγωγικὴν ταύτην περιγραφὴν ὁ Λουῖτπράνδος παρατίθησι τὴν μεταξὺ τοῦ βασιλέως καὶ αὐτοῦ ὁμιλίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, παρατηροῦμεν ὅτι ὡς πρὸς τὸν πρέσβυν τοῦτον δὲν ἐτηρήθη τὸ σύνθημα τυπικόν, τὸ ὑποῖον εἶδομεν ἐφαρμοσθὲν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Λουῖτπράνδον ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρεσβείας. Δὲν ἐγένετο δηλαδὴ ἐπίσημος αὐτοῦ θεξίωσις καὶ μετὰ ταῦτα περὶ ὑποθέσεων συνέντευξις, ἀλλ' ἐκλήθη ἀμέσως εἰς τὴν συνέντευξιν ταύτην, καθ' ἣν ὁ Νικηφόρος λαβὼν τὸν λόγον ὠμίλησεν ὡς ἑξῆς.

α Ἐπρεπε καὶ ἠθέλομεν τφόντι νὰ σὲ ὑποδεχθῶμεν εὐμενῶς καὶ με-

γαλοπρεπῶς, ἀλλὰ δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο ἡ ἀσέβεια τοῦ κυρίου σου, ὅστις κατέλαβε μὲν τὴν Ῥώμην ἐχθρικῶς, κατεδίωξε δὲ μέχρι θανάτου τὸν Βερεγγάριον καὶ τὸν Ἀθαλβέρτον· καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσεν ἢ ἐτύφλωσεν, ἢ ἐξώρισε πολλοὺς Ῥωμαίους, ἀπεπειράθη ἐπὶ τέλους νὰ ὑποδουλώσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ ἡμετέρου κράτους τὰς πόλεις διὰ φόνου καὶ πυρός. Ἐπειδὴ δὲ ἀπέτυχε τοῦ ἀδίκου τούτου σκοποῦ, ἰδοὺ σήμερον ἀποστέλλει πρὸς ἡμᾶς ἐπὶ προσχήμετι εἰρήνης, ὡς εἰ κατάσκοπον, σὲ τὸν ὑπυχορεύσαντα καὶ παρορμήσαντα τὴν κακοβουλίαν του.»

Εἰς ταῦτα ὁ Λουῖτπράνδος βεβαιοῖ ὅτι ἀπήντησε διὰ τῶν ἀκολουθῶν ὀρθῶν μὲν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἀλλ' οὐχὶ κοσμίως ἐκτεθεισῶν παρατηρήσεων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀποδοθέντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα λόγοι ἀποπνέουσιν ὑπερβάλλουσάν τινα κατὰ τοῦ Ὄθωνος πικρίαν. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἠδύνατο νὰ ὑμιλήσῃ αὐστηρότερον τοῦ πρέσβεως, νομίζομεν ἐν γένει ὅτι ὁ Λουῖτπράνδος δὲν ἐξέθηκε κατὰ λέξιν τοὺς γενομένους-διαλόγους, ἀλλὰ διεσκεύασεν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἴδια πάθη καὶ συμφέροντα. Ὅπως δὴποτε ἰδοὺ πῶς λέγει ὅτι ἀπήντησεν εἰς τὰ προειρημένα.— Ὁ κύριός μου δὲν ἀπῆλθε κατὰ τῆς Ῥώμης διὰ τῆς βίας; καὶ τυραννικῶς, ἀλλ' ἀπήλλαξεν αὐτὴν τυράννου, ἢ μᾶλλον τυράννων. Μήπως δὲν ἐδέσποζον αὐτῆς θηλυδρίαί, τὸ δὲ δεινότερον καὶ αἰσχιστον, πόρνοι; Ὑπνωττε τότε νομίζω ἢ ἰσχύς σου καὶ ἢ ἰσχύς τῶν προκατόχων σου, οἵτινες ὀνόματι μὲν οὐχὶ δὲ καὶ πράγματι ἐκαλοῦντο Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες. Ἐὰν ἦσαν ἰσχυροὶ, ἐὰν ἦσαν αὐτοκράτορες Ῥωμαίων, διατί ἐγκατέλιπον τὴν πόλιν εἰς πορνῶν χεῖρας; Μήπως καὶ τῶν ἀγιωτάτων παπῶν ἄλλοι μὲν δὲν ἐξωρίσθησαν, ἄλλοι δὲ δὲν κατεπίεσθησαν παρὰ σοῦ; Μήπως ὁ Ἀθαλβέρτος δὲν ἔπεμψεν ὑβριστικὰς ἐπιστολάς πρὸς Ῥωμανὸν καὶ Κωνσταντῖνον τοὺς προκατόχους σου αὐτοκράτορας; μήπως δὲν ἐσύλησε τὰς ἐκκλησίας τῶν ἀγιωτάτων ἀποστόλων; Τίς ἐκ τῶν αὐτοκρατόρων ὑμῶν θείῳ ζήλῳ κινούμενος ἐφρόντισε νὰ τιμωρήσῃ τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν, καὶ νὰ ἀνορθώσῃ ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς κράτει τὴν ἐκκλησίαν; Ὑμεῖς ἡμελήσατε ταῦτα πάντα, οὐχὶ δὲ ὁ κύριός μου, ὅστις ἐκ περάτων γῆς προκύψας καὶ εἰς Ῥώμην ἐλθὼν, ἀνέτρεψε μὲν τοὺς ἀσεβεῖς, ἀπέδωκε δὲ εἰς τοὺς τοποτηρητὰς τῶν ἀγίων ἀποστόλων πᾶσαν δύναμιν καὶ τιμὴν. Μεθ' ὃ τῶνόντι τοὺς καθ' ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ πατρὸς στασιάσαντας, τοὺς ἱεροσύλους παραβιαστὰς τῶν ὄρκων, τοὺς βασανίσαντας καὶ ληστεύσαντας τοὺς ἀποστολικούς πατέρας, ἐθανά-

τωσε διαφοροτρόπως καὶ ἐξώρισεν, ἐπόμενος εἰς τὰ δόγματα τῶν Ῥωμαίων αὐτοκράτορων Ἰουστινιανοῦ, Οὐαλεντινιανοῦ, Θεοδοσίου καὶ ἄλλων. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ἔπραττε τοῦτο ἤθελε λογισθῆ ἄσεβής, ἄδικος, ὠμός, τύραννος. Εἶναι δὲ πασίγνωστον ὅτι ὁ Βερεγγάριος καὶ ὁ Ἀθαλβέρτος, διὰ τῆς συνεργείας τῶν ὀπλῶν του, παρέλαβον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ τὸ χρυσοῦν σκῆπτρον τοῦ Ἰταλικοῦ βασιλείου, ὑποσχόμενοι ἐνόρκως πίστιν ἐπὶ πικρυσίᾳ τῶν δούλων σου, τῶν ἔτι σωζομένων καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ζώντων. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰσηγήσει τοῦ διαβόλου ἐπιβούλως παρεβίβισαν τὸν ὄρκον ἐκεῖνον, δικαίως ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς βασιλείας, ὡς λειποτάκτας καὶ καθ' ἑαυτοῦ ἀποστάτας, ὡς ἤθελες πράξει καὶ σύ πρὸς ὑπηκόους ἀποστατήσαντας.

Ταῦτα ὁμῶς, εἶπεν ὁ αὐτοκράτωρ. δὲν συνομολογεῖ ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος τοῦ Ἀθαλβέρτου.

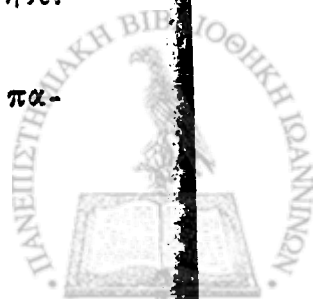
Ἐὰν ἄλλα λέγῃ οὗτος, ἀπήντησεν ὁ Λουίτπρανδος, εἰς τῶν περὶ ἐμὲ ἀξιωματικῶν θέλει ἀποδείξει κύριον, τῇ ἀδείᾳ σου, διὰ μονομαχίας ὅτι τὸ πρᾶγμα ἔχει ὅπως ἐγὼ ἀποφάνομαι.

Ἔστω, ὑπέλαθεν ὁ Νικηφόρος, ὅτι δικαίως ἔπραξε ταῦτα, ὡς λέγεις. Ἄλλὰ ἰδικτί προσέβηκε διὰ πολέμου καὶ πῦρὸς τὰ μεθόρια τοῦ ἡμετέρου κράτους, ἐνῶ εἴμεθα φίλοι, καὶ διενεούμεθα νὰ συνομολογήσωμεν δι' ἀγχιστείας συμμαχίαν ἀδιάρρηκτον;

Ἐνταῦθα ὁ Λουίτπρανδος παρετήρησε. Τὴν χώραν ταύτην, ἣν λέγεις ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος σου, ἢ καταγωγὴ τῶν κατοίκων αὐτῆς καὶ ἡ γλῶσσα ἀποφάνονται ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ἰταλικὸν βασίλειον. Καὶ ἀφοῦ διὰ διαφόρων λόγων ἐπεχείρησε νὰ ἀποδείξῃ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦτον, ἐπέφερον. Ἐν τούτοις ὁ κύριός μου μὲ ἔπεμψε πρὸς σέ, ἵνα, ἐὰν θέλῃς νὰ δώσῃς σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ καὶ τῆς αὐτοκρατορίσσης Θεοφανοῦς, εἰς τὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος αὐγοῦστου Ὀθωνος καὶ κυρίου μου, βεβαιώσῃς τοῦτο ἐνόρκως πρὸς ἐμέ, καὶ ἐγὼ πάλιν βεβαιώσω ἐνόρκως ὅσα εἰς ἀμοιβὴν τῆς χάριτος ταύτης ὁ κύριός μου θέλει πράξει καὶ τηρήσει πρὸς σέ. Ἄλλὰ καὶ κάλλιστον ἤδη ἀρραβῶνα φιλίας προσέφερον ὁ κύριός μου τῇ σῇ ἀδελφότητι, πᾶσαν τὴν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένην Ἀπουλίαν.

Ἡ δευτέρα ὥρα, ὑπέλαθε τότε ὁ Νικηφόρος, παρῆλθεν ἤδη, ὥστε ἀνάγκη νὰ τελέσωμεν τὴν προέλευσιν· ἄλλοτε δὲ θέλομεν ἀπαντήσαι εἰς τὰ ρηθέντα.

Προέλευσις ἐλέγετο ἡ σήμερον παρ' ἡμῖν λεγομένη τελετὴ καὶ πα-

ράταξις ἢ δὲ προέλευσις τῆς Πεντηκοστῆς, ὃ ἐστὶν ἡ πομπικὴ τοῦ βασιλέως μετάβασις εἰς τὸν μέγαν ναὸν, ἢ ἐν αὐτῷ τέλεσις τῆς θείας λειτουργίας, ἢ ἐπιστροφή αὐτοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τὸ ἐπίσημον γεῦμα τὸ ὁποῖον ἐπὶ χρυσῶν τραπεζῶν ἐδίδετο ἐνταῦθα τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, περιγράφονται λεπτομερῶς ἐν τῷ κεφαλαίῳ θ' τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς Βασιλείου τάξεως. Ἄλλ' ὅπόσον ἡ μεγαλοπρεπὴς ἐκείνη περιγραφή διαφέρει τῆς βωμολοχίας, δι' ἧς ὁ Λουίτπράνδος ἐπεχείρησεν ἤδη νὰ διακωμωδήσῃ τὴν τελετὴν ταύτην! Τοὺς ἐνθεν καὶ ἐνθεν παρατεταγμένους δῆμους παρίστηεν ὡς συρφετὸν ἀνθρώπων χυδαίων καὶ ἀνυποδότητων, ἐνῶ, ὡς γνωστὸν, οἱ καλούμενοι δῆμοι, δηλαδὴ οἱ Βένετοι καὶ οἱ Πράσινοι, ἀπετέλουν τὸ κράτιστον μέρος τῶν κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἵτινες ἐκοινώνουν ὅλων τῶν τελετῶν, καὶ περ τοῦ ἱματισμοῦ τῶν ἠποίων ἰδίως ἠμιλῶν ὁ Προκόπιος λέγει ὅτι «εὐπάρυφοι ἤξιουν εἶναι ἅπαντες, κομπωδεστέραν ἢ κατὰ τὴν ἐκάστου ἀξίαν ἐνόηδυσκόμενοι τὴν ἐσθήτην.» Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι μικρὸν παραβαλλόμενον πρὸς τὰ ἐπόμενα. Καὶ αὐτοὶ, λέγει, οἱ ἄρχοντες, οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἀνά μέσον τοῦ ὄχλου ἐκείνου πορευόμενοι, ἦσαν περιβεβλημένοι χιτῶνας εἰς ἀληθῆ ῥάκη ὑπὸ τοῦ χρόνου μεταβεβλημένους, διότι κατήγοντο, ὡς βεβαιοὶ, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν παππεπιπάππων αὐτῶν. Οὐδεὶς κατ' αὐτὸν ἦτο ἐκεῖ διὰ χρυσοῦ καὶ πολυτίμων λίθων περιβεβλημένος, παρεκτός μόνου τοῦ Νικηφόρου, τὸν ὁποῖον ὅμως τὰ αὐτοκρατορικὰ κοσμήματα, κατεσκευασμένα ὄντα δι' ἄνθρωπον μεγαλήτερον, ἀνεδείκνυον ἀηδέστερον τοῦ συνήθους. «Μὰ τὴν ζωὴν ὑμῶν, ἀνκραζει, (διότι ἀποτείνεται πρὸς τε τὸν Ὁθωνα Α' καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Ἀδελαΐδα μὰ τὴν (ζωὴν ὑμῶν, ἣν ἔχω τῆς ἐμῆς τιμιωτέραν, μίαν καὶ μόνην τῶν πολυτίμων ἐσθήτων τῶν μεγιστάνων σας εἶναι ἀσυγκρίτῳ πολυτιμότερα ἑκατὸν ἐξ ἐκείνων τῶν στολῶν, καὶ αὐτῆς τῆς στολῆς τοῦ Νικηφόρου.» Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἐνταῦθα ὁ παραλογισμὸς τοῦ Λουίτπράνδου ὑπερβαίνει πάντα ὄρον. Αἱ στολαὶ τῶν ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύναντο νὰ ἦναι οὔτε παμπάλαιαι, οὔτε παλαιαί, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι, ὡς εἶδομεν, κατ' ἔτος οἱ βασιλεῖς ἐδίδον εἰς αὐτοὺς πολλὰς νέας τοιαύτας στολάς. Ἦσαν δὲ αὐταὶ κατὰ τὴν ἀναμφισβήτητον μαρτυρίαν ἐκάστης σχεδὸν σελίδος τῆς Βασιλείου τάξεως καὶ τοῦ Κωδίνου, χρυσοκέντητοι, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ ἦναι ἡ πολυτέλεια αὐτῶν μικροτέρα ἐπὶ Νικηφόρου, ὅτε τοσοῦτοι συνέρρευσαν ἀπὸ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης,

τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Συρίας εἰς τὴν αὐλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θησαυροὶ, ὥστε ἡ σύγκρισις τῆς αὐτῆς ταύτης πρὸς τὰς ὁμολογουμένως πενιχροτέρας τότε βασιλείας τῆς δύσεως, εἶναι τῇ ἀληθείᾳ κωμική. Ἀλλὰ τὸ πάθος τοῦ Λουῖτπράνδου προβαίνει κορυφούμενον. Ἀγανακτῶν διὰ τὰς συνήθεις εὐχὰς καὶ εὐλογίας, αἵτινες ἀντήχουν διερχομένου τοῦ Νικηφόρου, ἀνακραζέει ὅτι πολὺ εὐστοχώτερον ἤθελον πρᾶξει ἂν ἀπέδιδον αὐτῷ τὰ ἀκόλουθα 16 ἐπίθετα· ἄνθραξ ἐσβεσμένη, γραΐδιον τὸ βῆμα, αἰγίπαν τὸ πρόσωπον, ἀγρῆκε, ἀκάθαρτε, αἰγίπόδη, κεραςφόρε, κένταυρε, σύαγρε, ἀμαθέστατε, ἀγριάνθρωπε, βάρβαρε, ὦμέ, τριχωτέ, ἀποστάτα, Καππαδόκα. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας, ὁ Λουῖτπράνδος προσεκλήθη εἰς τὸ γεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐδίδετο κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς. Ἀμέσως ὁμως δυσηρεστήθη διότι δὲν προσδιώρισαν αὐτῷ μίαν τῶν πρώτων ἐν τῇ τραπέζῃ θέσεων, ἀλλὰ τὴν 15. Διαρκούντος τοῦ γεύματος, τὸ ὁποῖον ὁ πρέσβυς χαρακτηρίζει ὡς μακρὸν καὶ ἀηδές, ὁ Νικηφόρος ὠμίλησε πρὸς αὐτὸν μετὰ σαρκασμοῦ τινος καὶ περιφρονήσεως περὶ τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κυρίου του. Ἐνῶ δὲ ὁ πρέσβυς ἠτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὴν προσήκουσαν ἀπάντησιν, ὁ βασιλεὺς δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῷ νὰ ὁμιλήσῃ καὶ προσέθηκεν, ὡσανεὶ πρὸς περιφρόνησιν, «ἐσεῖς δὲν εἴσθε Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ Λογγοβάρδιοι.» Τότε ὁ Λουῖτπράνδος, μὴ δυνάμενος νὰ κρατήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ καὶ μὴ προσέχων ὅτι ὁ Νικηφόρος διὰ τοῦ δείκτου ἐπέτασεν αὐτῷ σιωπὴν, ἐξεσφενδόνισε πολλὰς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ὑβρεῖς, ἀρχόμενος ἀπὸ Ῥωμύλου, προσέθηκεν ὅτι οἱ Λογγοβάρδιοι καὶ οἱ ἄλλοι γερμανοὶ, ὅταν θέλωσι νὰ ὑβρίσωσι τινα, ὀνομάζουσιν αὐτὸν Ῥωμῆιον, ἐν μόνῳ τούτῳ τῷ ὀνόματι περιλαμβάνοντες πᾶν ὅ,τι ἀγενές, πᾶν ὅ,τι ἀνανδρον, πᾶν ὅ,τι φιλάργυρον, πᾶν ὅ,τι ἀσελγές, πᾶν ὅ,τι δόλιον, πᾶσαν ἐνὶ λόγῳ κακίαν. Καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα προσεπέφερον ὅτι ἐὰν γίνῃ πόλεμος, αἱ πρῶται μάχαι θέλουσιν ἀμέσως ἀποδείξει ποῖοι εἶναι ἀνδρειότεροι, ἡμεῖς ἢ ἐσεῖς. Ἐκ τῶν λόγων τούτων παροξυνθεὶς ὁ Νικηφόρος, τὸν μὲν Λουῖτπράνδον διέταξε διὰ τῆς χειρὸς νὰ παύσῃ λαλῶν, ἀρθείσης δὲ ἐκ μέσου τῆς τραπέζης παρήγγειλε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ κατάλυμα αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ Λουῖτπράνδος ὀνομάζει πάλιν φυλακὴν, καὶ ὅπου βεβαίῳ ὅτι ὑπέστη τὰ πάνθ' ἐνα. Ἐπὶ τέλους ἔγραψε πρὸς Λέοντα τὸν κουροπαλάτην καὶ λογοθέτην τοῦ δρόμου (τὸν ἀδελφὸν τοῦ Νικηφόρου) ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς. «Ἐὰν ὁ γαληνότατος αὐτοκράτωρ σκοπὸν

ἔχη νὰ ἀποδεχθῆ τὴν πρότασιν ἕνεκα τῆς ὁποίας ἦλθον, τὰ παθήματα ὅσα ὑπεφέρω ἐνταῦθα δὲν μὲ καταβαλλουσι· παρακαλῶ μόνον νὰ πληροφρήσω τὸν κύριόν μου ὅτι δὲν χρονοτριβῶ ἐνταῦθα ἐπὶ ματαίῳ. Ἐὰν δὲ ἄλλως ἔχωσι τὰ πράγματα, ἄς μοὶ ἐπιτραπῆ νὰ ἀποπλεύσω διὰ τοῦ ἀναχωροῦντος ἐνετικοῦ πλοίου, διότι εἶμαι ἀσθενής, καὶ ἂν ἐπέστη ἡ ὥρα τοῦ θανάτου μου, ἐπιθυμῶ νὰ ταφῶ εἰς τὴν πατρίδα μου.»

Τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς παραλαβῆς τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ὁ Λέων ἐκάλεσε τὸν Λουίτπράνδον εἰς συνέντευξιν, εἰς ἣν παρευρέθησαν καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἰδίως ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος. Ἀλλὰ μετὰ τὰ προεκτεθέντα, ἐννοεῖται, ὅτι ἡ συνεννόησις ἦτο δύσκολος.

Ἄφου ἠρώτησαν τὸν πρέσβυν τίνας ἕνεκεν ἔλαβε τὸν κόπον νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ ἀπεκρίθη, ὅτι ἀφίκετο ἵνα συνομολογήσῃ κηδεστίαν μέλλουσαν νὰ ἐπαγάγῃ διηνεκῆ εἰρήνην, οἱ περὶ τὸν Λέοντα παρετήρησαν ὅτι δὲν ἠκούσθη ποτὲ πορφυρογεννήτου πορφυρογέννητος θυγατρὸς νὰ συζευχθῆ ἄλλόφυλον· ὅτι οὐδὲν ἦττον, εἰ καὶ μέγα τὸ πρᾶγμα, εἰμπορεῖ νὰ γίνῃ, ἐὰν παραδώσωσι τὴν Ῥαυένναν, καὶ τὴν Ῥώμην καὶ τὴν ἐπίλοιπον μέχρι τῆς κάτω Ἰταλίας χώραν. Ἐὰν δὲ πάλιν ἐπιθυμῶσι τὴν φιλίαν τοῦ βασιλέως ἄνευ κηδεστίας, ἄς ἀφήσωσιν ἐλειθέραν τὴν Ῥώμην, καὶ ἄς ὑπαγάγωσιν εἰς τὸ ἅγιον αὐτοῦ κράτος τοὺς ἀποστατήσαντας ἡγεμόνας τῆς Καπύης καὶ τοῦ Βενεῦντου. Εἰς ταῦτα ὁ Λουίτπράνδος ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Χριστοφόρος συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα τοῦ ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Πέτρου, ἐνῶ ὁ Ὄθων ἔχει δούλους ἰσχυροτέρους τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὅπερ δὲν ἐρέθη ποτὲ εὐφυῶς, καὶ εὐχερῶς ἀνηρέθη ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Λέοντα, εἰπόντων ὅτι ὁ Χριστοφόρος οὗτος δὲν ἦτο πορφυρογέννητος. Ἐξακολουθήσας δὲ τὸν λόγον ὁ Λουίτπράνδος ἐπανάλαβε τὸ ἐπιχείρημα ὅτι ὁ Ὄθων δὲν ἀφήρесе τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἀλλ' ἀπῆλλαξεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς εἰς πόρνας τινὰς δουλείας, ἀποδοὺς πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸν τοποτηρητὴν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων ὅλα τὰ εἰς αὐτὸν ἀνήκοντα ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ κτήματα. Διατί λοιπὸν καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἀνατολῆς δὲν πράττει τὸ αὐτὸ ὡς πρὸς τὰ κτήματα τῆς ἀποστολικῆς ἐδρας, τὰ ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ κείμενα; Καὶ ἐπειδὴ ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος ἀπήντησεν ὅτι θέλει πράξει τοῦτο, ὅταν ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ὀργανωθῶσι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ, ὁ Λουίτπράνδος ἀπεκρίθη εἰρωνικώτατα,

ὅτι ἄνθρωπος περιυβρισθεὶς ἐπεκαλέσατο τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκδίκησιν τοῦ δὲ Θεοῦ εἰπόντος, ὅτι θελεῖ πράξει τούτο ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ὅσον ἀργά, ὑπέλαβεν ἐκεῖνος.

Ἐνταῦθα ἐκάγχασαν πάντες πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ διακοπείσης τῆς συνεντεύξεως, ἀπήχθη πάλιν ὁ Λουίτπράνδος εἰς τὸ κατάλυμά του, ὅπου διετέλεσεν, ὡς λέγει, αὐστηρῶς φυλαττόμενος μέχρι τῆς ἑορτῆς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Τότε προσεκλήθησαν αὐτός τε καὶ τινες πρέσβεις τῶν Βουλγάρων ἀφιχθέντες τὴν προτεραίαν, νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ, μετὰ τὴν λειτουργίαν, νὰ παρακκλήσῃσιν εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν. Ἄλλ' ἐνταῦθα νέον πάλιν συνέβη σκάνδαλον. Ἐπειδὴ ὁ πρέσβυς τῶν Βουλγάρων ἐκάθησεν εἰς θέσιν προηγουμένην τῆς τοῦ Λουίτπράνδου, ὁ τελευταῖος οὗτος ἀγανακτήσας κατέλιπε τὸ συμπόσιον. Ἀμέσως ὁμως παρηκολούθησαν αὐτὸν ὁ ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὁ ἀρχιγραμματεὺς Συμεὼν, καὶ τὸ μὲν δι' ἐξηγήσεων, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν, τὸν κατέπεισαν νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν βασιλικὴν τράπεζαν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ, ἵνα καταπραῦνῃ τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, τὸν ἐπεμψεν ἐκ τοῦ ἐρίφιου οὗ ἐγεύετο μέρος εἰς ἐνδειξιν ἰδιαζούσης εὐνοίας· ὅπερ ὁμως δὲν ἐμπόδισε τὸν Λουίτπράνδον νὰ εὖρῃ ἀηδέστατον τὸ ἐρίφιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον λέγει ὅτι ἦτο μετὰ σκοροδῶν, κρομμύων καὶ πράσων ὠνθυλευμένον, καὶ διὰ χαβιαρίου κεκαρυκευμένον. Μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεχώρησαν οἱ πρέσβεις τῶν Βουλγάρων προσεκλήθη πάλιν εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, εἰς τὸ ὁποῖον παρευρέθησαν ὅ,τε πατριάρχης καὶ πολλοὶ ἐπίσκοποι. Ἐν τῷ συμπόσιῳ τούτῳ ἡ ὁμιλία περιεστράφη φυσικῶς τῷ λόγῳ περὶ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὁ δὲ Λουίτπράνδος ἀφοῦ παρετήρησεν ὅτι ὅλαι αἱ αἱρέσεις προέκυψαν ἐν τῇ ἀνατολῇ, ὅπερ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἀληθές, ἰσχυρίσθη ἔπειτα ὅτι αἱ αἱρέσεις αὗται δὲν περιεστάλησαν καὶ δὲν κατεστράφησαν εἰμὴ ὑπὸ τῶν ἐν τῇ δύσει συνόδων, ὅπερ δὲν ἦτο ἀληθές, διότι, καθὼς ἠξέυρομεν, αἱ ἐπτὰ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι αἱ κυρίως καταπολεμήσασαι πᾶσαν αἵρεσιν, συνεκροτήθησαν ὅλαι ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἐλαβε δὲ καὶ ἄλλας πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τοῦ Νικηφόρου, ὅστις δὲν ἔπαυεν ἀπαιτῶν ὥστε ὁ Ὄθων νὰ παραιτήσῃ τὸν αὐτοκρατορικὸν τίτλον, καὶ νὰ παραδώσῃ τὸ Βενεῦεντον καὶ τὴν Καπύην εἶναι περιττὸν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ὁ Λουίτπράνδος ἡμιλῶν περὶ τῶν συνεντεύξεων τούτων καὶ τῶν γευμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα πάντοτε ἐκαλεῖτο, δὲν παύει ὑβρίζων καὶ χλευάζων τὰ

πάντα. Ἐξ αὐτοῦ δὲ μαθηάνομεν περίεργόν τι περιστατικόν, ὅτι τὸ τραπέζομανδύλον τῆς βασιλικῆς τραπέζης δὲν ἐκάλυπτεν αὐτὴν ὀλόκληρον, ἀλλὰ μέρος μόνον αὐτῆς, ὅτι αἱ θέσεις τῆς τιμῆς ἦσαν αἱ ἐντὸς τῆς ὀθόνης ταύτης κείμεναι, καὶ ὅτι αἱ λοιπαὶ ἐλογίζοντο πολὺ κατώτεραι. Εἰς τὴν Βασιλείον τάξιν οὐδεμίαν τοιαύτην λεπτομέρειαν εὐρίσκομεν. Οἱ προσκαλούμενοι εἰς τὴν ἀποκοπτὴν τράπεζαν, δηλαδὴ εἰς τὴν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐκάθητο ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς, ὠνομάζοντο φίλοι αὐτοῦ καὶ ἐπομένως ἦσαν ὅλοι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὁμοταγεῖς, μὴ διακρινόμενοι εἰμὴ κατὰ τοῦτο ὅτι ἄλλοι ἐκάθητο πλησιέστερον καὶ ἄλλοι ἀπώτερον τοῦ βασιλέως. Ὅπως δὴ ποτε ὁ Ἀδαλβέρτος, ὅστις ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπανελθεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν, διεμήνυσεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι εἶχεν ἐτοιμοὺς 8,000 ἀνδρῶν, καὶ ὅτι ἦτο βέβαιος νὰ καταβάλῃ τὸν Ὄθωνα, ἐὰν ἐλάβανεν ἐπικουρίαν τινὰ ἐλληνικὴν. Ὁθεν ὁ Νικηφόρος παρεσκεύασε στόλον 28 πλοίων, καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀδαλβέρτος ἐζήτηται πρὸς ταῖς ἄλλοις χρηματικὴν συνδρομὴν, ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου νὰ δώσῃ τὰ χρήματα ταῦτα εἰς τὸν Ἰταλὸν ἡγεμόνα, ἐὰν τῷ ὄντι ἔχη τὴν δύναμιν τὴν ὑποίαν ἔλεγεν. Ὁ στόλος ἐξέπλευσε τὴν 19 ἰουλίου, ἀλλὰ δὲν ἤξεύρομεν ἂν διεπεραιώθη εἰς Ἰταλίαν. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ὄθων πληροφορηθεὶς περὶ τῶν δυσμενῶν διαθέσεων τοῦ αὐτοκράτορος, ἐνέβη εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ ἐπολιόρησε τὴν Βᾶριν, μὴ περιμένων τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ πρέσβεως του· ἀλλ' ἐπειτα διὰ προτροπῶν τοῦ Λουϊτπράνδου, παρήτησε τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην. Ὁ δὲ Νικηφόρος, κατὰ τῆς ἀπιστίας καὶ τοῦ ὄλου καὶ τῆς ἀπάτης τοῦ ὑποίου δὲν παύει κατακραυγάζων ὁ Λουϊτπράνδος, ἐσεβάσθη τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν, καὶ οὐδὲν κακὸν ἐπραξε πρὸς τὸν πρέσβυν ἡγεμόνος, ἔχοντος μὲν ἐτι ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπιχειροῦντος δὲ συγχρόνως ἐχθροπραξίας· περιωρίσθη μόνον νὰ καλέσῃ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ νὰ τῷ εἴπῃ ὅτι δύναται νὰ ἐπιστρέψῃ ἐλευθέρως πρὸς τὸν κύριόν του, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἠτοιμάζετο καὶ αὐτὸς νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν προεκτεθεισάν τελευταίαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείαν του. Ὁ βασιλεὺς ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν 22 ἰουλίου. Διατρίψας ὅμως ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος ἐν Βιθυνίᾳ, ἐκάλεσε πάλιν παρ' ἑαυτῷ τὸν Λουϊτπράνδον καὶ τὸν παρετήρησεν ὅτι ἀφοῦ δὲν ἠθέλησε νὰ πράξῃ κατὰ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμίας καὶ νὰ συνάψῃ φιλίαν αἰδίων μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ κυρίου του, τοῦλάχιστον ἄς κατορθώσῃ νὰ μὴ συντα-

χθῆ ὁ κύριός του μετὰ τῶν ἡγεμόνων Καπύης καὶ Βενευέντου, τοὺς ὁποίους, δούλους ὄντας τοῦ αὐτοκράτορος, προτίθεται οὗτος νὰ καταπολεμήσῃ. Εἰς ταῦτα ὁ πρέσβυς τοῦ Ὁθωνος ἀπήντησεν ὅτι ἐπειδὴ οἱ ἡγεμόνες οὗτοι εἶναι ὑποτελεῖς τῷ κυρίῳ του, οὗτος δὲν δύναται εἰμὴ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ προσβαλλομένους, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐπιτιθέμενος κατ' αὐτῶν, κινδυνεύει νὰ ἀπολέσῃ, ἐκτὸς τοῦ στρατοῦ ὃν θέλει πέμψῃ, καὶ τὰ δύο θέματα ὅσα τὸν μένουσιν εἰσέτι πέραν τῆς θαλάσσης, δηλαδὴ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Ὁ Νικηφόρος, καίτοι δυσαρεστήθεις διὰ τοῦτο, ἐκάλεσεν οὐχ ἦττον τὸν Λουίτπράνδον εἰς τὸ βασιλικὸν γεῦμα, περὶ τοῦ ὁποίου πάλιν ὁμιλεῖ οὗτος μετ' ἀνδρίας, καὶ βεβαιοῖ ὅτι, διαρκοῦντος αὐτοῦ, οἱ περὶ τὸν βασιλέα κατ' εἰσῆγησίῳ του εἶπον τὰ ἐξ ἀμάξης κατὰ τε τοῦ Ὁθωνος καὶ τῶν Λατίνων ἐν γένει καὶ τῶν Τευτόνων. Ὁ πρέσβυς εἶδε περὶ τὰ παλάτια τοῦ Βρύαντος καὶ τὸν στρατὸν ὃν συνεπήγετο ὁ Νικηφόρος κατὰ τῆς Συρίας. Κατὰ τὴν συνήθειαν δὲ ἣν εἶχε τοῦ νὰ ὁμιλῇ μετὰ περιφρονήσεως περὶ πάντων τῶν πραγμάτων τῆς ἀνατολῆς, λέγει ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος συνέκειτο μὲν ἐξ 80,000 ἀνδρῶν, ἀλλ' ἦτο καθ' ὅλα ἄθλιος καὶ ἀπόλεμος. Ἐντούτοις ὁ στρατὸς οὗτος εἶναι ὁ μετ' ὀλίγον ἐκπορθήσας πολλὰ μωαμεθανικὰ φρούρια καὶ ἐπὶ τέλους κύριος γενόμενος τῆς Ἀντιοχείας.

Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νικηφόρου, ὁ Λουίτπράνδος, καίτοι εἶχε λάβει παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ ἴδια, διεκωλύθη ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἀρχῆς, τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ὁδοὶ δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς οὔτε κατὰ ξηρὰν ἔνεκα τῶν Οὐγγρων, οὔτε κατὰ θάλασσαν ἔνεκα τῶν Σαρακηνῶν. Ὁ πρέσβυς ἀξιοῖ ὅτι ταῦτα πάντα ἦσαν προφάσεις, καὶ ὅτι ἔπαθε πάλιν τὰ πάνδεινα κρατούμενος ἐν τῷ καταλύματί του ὡς ἐν φυλακῇ. Ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασαν τῇ 15 αὐγούστου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπιστολαὶ τοῦ πάπα δι' ὧν, «Νικηφόρος ὁ τῶν Γραικῶν αὐτοκράτωρ παρεκινεῖτο νὰ συνάψῃ ἐπιγαμίαν καὶ φιλίαν ἀδιάρρηκτον μετὰ τοῦ προσφιλοῦς καὶ πνευματικοῦ υἱοῦ Ὁθωνος, τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος.» Ὁ τίτλος τοῦ σεβαστοῦ Ῥωμαίων αὐτοκράτορος ὁ ἀποδοθεὶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων εἰς τὸν Ὁθωνα, παρώργισεν εἰς ὑπερβολὴν τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Οἱ γραμματοκομισταὶ ἐφυλακίσθησαν, τὰ δὲ γράμματα ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐν Μεσοποταμίᾳ τότε ὄντα. Ἡ ἀπάντησις τοῦ αὐτοκράτορος ἦλθε τῇ 10 Σεπτεμβρίου, τῇ δὲ 17 προσήχθη ὁ Λουίτπράνδος εἰς τὰ βασίλεια ἐνώ-

πιον τοῦ πατρικίου Χριστοφόρου, ὅστις ἔχων περὶ ἑαυτὸν τρεῖς ἑτέρους ἀξιωματικούς, ὑπεδέξατο, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ πρέσβεως, εὐνοϊκῶς αὐτὸν, ὑπαναστάς κατὰ τὴν εἰσοδὸν του· τὸν εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὀργίζεται οὔτε κατὰ τοῦ ἁγίου αὐτοκράτορος, οὔτε κατ' αὐτοῦ ἂν δὲν ἐπέστρεψεν εἰσέτι πρὸς τὸν κύριόν του· ὅτι παραίτιος τούτου εἶναι ὁ πάπας, ὅστις ἀπέστειλε τῷ ἁγιωτάτῳ αὐτοκράτορι ἐπιστολάς ὑβριστικὰς, δι' ὧν ὀνομάζει αὐτὸν αὐτοκράτορα ὄχι Ῥωμαίων, ἀλλὰ Γραικῶν, καὶ ὅτι ὁ πάπας ἐπραξε τὸ ἀνόσιον τοῦτο κατὰ προτροπὴν τοῦ κυρίου του. "Ἄν ὁ πάπας δὲν ἦναι ὁ ἀμαθέστερος τῶν ἀνθρώπων, ἐπρόσθεσεν ὁ Χριστοφόρος, ἔπρεπε νὰ ἤξεύρη ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, μεταθέσας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ σκήπτρα τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μετεβίβασεν ἐνταῦθα καὶ τὰ σύμβολα αὐτῆς καὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν στρατὸν, μὴ καταλιπὼν ἐν τῇ πρεσβυτέρᾳ Ῥώμῃ εἰμὴ ὄχλον χυδαῖον καὶ δουλικόν. Ἐπειδὴ δὲ ἀδύνατον νὰ ἀγνοῇ ταῦτα πάντα, ἔπεται ὅτι κατ' εἰσῆγησιν μόνον τοῦ Ὁθωνος ἔγραψε τὴν ὑβριστικὴν ἐκείνην ἐπιστολήν, τῆς ὁποίας τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα-θέλουσι μετ' ὀλίγον προκύψει εἰς μέσον.

Ὁ δυστυχὴς Λουίτπράνδος ἐνόμισε, κατὰ τὴν ὁμολογίαν του, ὅτι ἐφθασεν ἡ τελευταία του ὥρα καὶ ἐζήτησε διὰ παντός τρόπον νὰ δικαιολογήσῃ καὶ νὰ διορθώσῃ τὸ πρᾶγμα. Εἶπεν ὅτι ὁ πάπας, ὅστις διακρίνεται ἐπὶ ἀφελείᾳ μᾶλλον, ἢ ἐπὶ πονηρίᾳ, ἔγραψε ταῦτα νομίζων ὅτι θέλει εὐχαριστήσῃ τὸν αὐτοκράτορα καὶ οὐχὶ διὰ νὰ τὸν ὑβρίσῃ. Ὁ πάπας ἤξευρεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος μετέθεσεν ἐνταῦθα ὀλόκληρον τὴν Ῥωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν· ἀλλ' ἤξευρε συγχρόνως ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μετέβαλον ἕκτοτε καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθιμα καὶ ἐνδυμασίαν, καὶ ἐνόμισεν ὅτι καθὼς ταῦτα πάντα ἀπῆρεσκον ἤδη εἰς αὐτοὺς, ἀπῆρεσκεν ὡσαύτως καὶ τὸ τῶν Ῥωμαίων ὄνομα. Ἐπειδὴ ὅμως ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα, εἰμποροῦν νὰ ἦναι βέβαιαι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ὁ πάπας θέλει ἐπιγράφει τὰς ἐπιστολάς του οὕτως. «Ἰωάννης Πάπας Ῥώμης πρὸς Νικηφόρον, Κωνσταντῖνον καὶ Βασίλειον, τοὺς κραταιοὺς ἀγούστους καὶ αὐτοκράτορας Ῥωμαίων.» Ἡ διαβεβαίωσις αὕτη κῆρυξεν τοὺς περὶ τὸν Χριστοφόρον. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ συζήτησις ἐπανελθοῦσα εἰς τὰ περὶ κηδεστίας καὶ εἰρήνης ἀπέβη αὐθις τοσοῦτον πικρὰ, ὥστε ὁ ἐπίτροπος τῆς ἀρχῆς δὲν ἐπεχείρησε μὲν νὰ διακωλύσῃ ἐπὶ πλέον τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πρέσβεως, ἀλλὰ ἠθέλησε νὰ ταπεινώσῃ αὐτὸν πολυειδῶς. Εἶδομεν ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Ῥώσους γε-

νομένης συνθήκης ὅτι ὁσάκις οἱ Ῥῶσοι ἔμποροι ἠγόραζον ὕφασμα τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία ὑπερέβαινε τὰ πενήκοντα χρυσᾶ, ὄφειλον νὰ καθυποβάλλωσιν αὐτὸ εἰς τὸν ἀρμόδιον ὑπάλληλον ἵνα σφραγισθῆ ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τοῦτο ἵνα μὴ διαφύγη ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τὴν πληρωμὴν τοῦ νενομισμένου τέλους. Ἀνάλογόν τι ἦτο κεκανονισμένον ὡς πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ τοὺς Ἀμαλφίτας ἔμπορους τῆς Ἰταλίας, περὶ τῶν ὁποίων ἄλλοτε θέλομεν εἶπει πλείοτερα τινά. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, τὰ ἔθνη πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον συνομολογηθῆ ἔμπορικαὶ συνθήκαι, ἦσαν ἀπηλλαγμένα τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐξαγωγικοῦ τέλους μέχρι τινὸς ἀξίας τῶν ἐμπορευμάτων, ἐνίοτε δὲ καὶ τὰ ἐμπορεύματα ἀνωτέρας ἀξίας, ἢ κατέβαλλον τέλος κατώτερον τοῦ κεκανονισμένου, ἢ ὅλως ἦσαν ἀτελεῖ. Ἄλλ' ἐπειδὴ μετὰ τοῦ Ὄθωνος οὐδεμία εἶχε συνομολογηθῆ ἔμπορικὴ συνθήκη, οἱ ὑπήκοοι αὐτοῦ οὐδὲν ἀπελάμβανον ἐξαιρετικὸν προνόμιον, καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ πληρῶνωσι τὸ τέλος ἀκέραιον διὰ πᾶν ἐμπορευματοεισδήποτε ἀξίας. Ἐν τούτοις ὁ Λουίτπράνδος, ἀγοράσας διάφορα πολῦτιμα πορφυρᾶ ὑφάσματα, ἠθέλησε νὰ ἐξαγάγῃ αὐτὰ ἀτελώνιστα. Ἄλλ' ἡ κυβέρνησις ἣτις δι' οὐδεμιᾶς μὲν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἐδεσμεύετο συνθήκης, οὐδεμίαν δὲ ἀφορμὴν εἶχε νὰ ἐπιδαφιλεύσῃ ἰδιαζούσας πρὸς τὸν Λουίτπράνδον χάριτας, διέταξε τὰ μὲν εὐτελέστερα τῶν ὑφασμάτων νὰ σφραγισθῶσι διὰ μολυβδίνης βούλλης, ἵνα τελέσωσι τὸν νενομισμένον φόρον, τὰ δὲ πολυτελέστερα ὅλως νὰ κρατηθῶσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τοιαῦτα ἱμάτια ἤρμοζον εἰς μόνον τοὺς ἄρχοντας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐχὶ δὲ καὶ εἰς ἄλλοφύλους, παραγγέλλασα ὅμως συγχρόνως νὰ ἀποδοθῆ τὸ ἀντίτιμον αὐτῶν εἰς τὸν πρέσβυν. Ὁ Λουίτπράνδος ἐκμανεῖς ἐξετράπη εἰς ὕβρεις, ὡς λέγει, καὶ ἐπεχείρησεν, ὅπερ πιθανώτερον, νὰ δικαιολογήσῃ τὴν λαθρεμπορίαν του διὰ διαφόρων σοφισμάτων, προσθεῖς ὅτι κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ πρεσβείαν, ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, εἶχεν ἀγοράσει πολὺ πλείονα καὶ πολυτελέστερα ἱμάτια τὰ ὁποῖα οὔτε ἠρευνήθησαν οὔτε ἐσφραγίσθησαν διὰ μολυβδίνης βούλλης. Ἄλλ' ὁ Χριστοφόρος ἔμεινεν ἀμετάπειστος, καὶ παρετήρησεν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον ἐπιχείρημα, ὅτι ὁ μὲν αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ἦτο ἀνὴρ μαλακὸς καὶ ἀπόλεμος, ὅστις διὰ τοιούτων παραχωρήσεων ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν εὐνοίαν τῶν ἄλλοδαπῶν, ἐνῶ ὁ νῦν βασιλεύων εἶναι ἀνὴρ ῥέκτης (τὸ λατινικὸν τοῦ Λουίτπράνδου κείμενον μεταχειρίζεται τὴν ἑλληνικὴν λέξιν ταχύχειρ)

ὅστις δὲν ἀγοράζει διὰ χρημάτων τὴν φιλίαν τῶν ἐθνῶν, ἀλλ' ἐν ἀνάγκῃ ἐπιβάλλει διὰ τοῦ ξίφους τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ σέβας.

Ἄφου δὲ εἶπε ταῦτα παρέδωκεν αὐτῷ δύο ἐπιστολάς, τὴν μὲν πρὸς τὸν Ὅθωνα χρυσόβουλλον, ὃ ἐστὶ χρυσοῖς γράμμασι γεγραμμένην καὶ ὑπογεγραμμένην ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, τὴν δὲ πρὸς τὸν πάπαν ἀργυρόβουλλον, προσθεὶς ὅτι «τὸν πάπαν σας τὸν κρίνομεν ἀνάξιον ἀπαντήσεως αὐτοκρατορικῆς, ὅθεν γράφει πρὸς αὐτὸν τὰς ἀναγκαίας παραινήσεις ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως, ὁ κουροπαλάτης.» Καὶ ἄφου παρέλαθεν ὁ πρέσβυς τὰς ἐπιστολάς, ὁ Χριστοφόρος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀναλαβόντες ἦθος εὐμενέστερον, νύχθησαν αὐτῷ κατευόδιον, καὶ ἀσπασθέντες φιλικῶς ἀπέλυσαν αὐτόν. Ἄλλ' ἐνῶ ἀπῆρχετο, τὸν ἀνήγειλαν συγχρόνως ὅτι δὲν δύνανται νὰ τῷ χορηγήσωσιν, εἰμὴ τοὺς ἀναγκαίους διὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τε καὶ τῶν περὶ αὐτὸν χρῆσιν ἵππους, οὐχὶ ὅμως καὶ ζῶα φορτηγὰ. Τελευταῖον τῆ δευτέρᾳ τοῦ ὀκτωβρίου ὁ Λευίτπράνδος ἀφου ἐπέγραψεν ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ καταλύματός του ἀθλίους τινὰς ὑβριστικούς στίχους, ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διὰ ξηρᾶς, καὶ ὁδοιπορήσας ἡμέρας 49 ἀφίκετο εἰς Ναύπακτον· ἐκεῖθεν ἐξέπλευσε τῆ 24 νοεμβρίου, καὶ διὰ Λευκάδος καὶ Κερκύρας ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ ὑβρίζῃ καὶ νὰ συκοφαντῇ.

Τοιοιουτρόπως ἐτελείωσεν ἡ πολυθρύλητος αὕτη πρεσβεία. Οὔτε αἱ περὶ κηδεστίας προτάσεις τοῦ Ὅθωνος, οὔτε αἱ ἄτοποι καὶ ἄκαιροι τοῦ πρέσβεως αὐτοῦ ἀπειλαὶ παρέπεισαν τὸν Νικηφόρον νὰ παραχωρήσῃ ἢ σπιθαμὴν τῶν δυτικωτέρων τοῦ κράτους κτήσεις, ἢ ἐλαχίστην τινὰ τῶν ἀρχαίων τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας ἀξιώσεων. Καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ τῆς Ἀντιοχείας ἄλωσις συνεπλήρωσε τὴν μακρὰν σειρὰν τῶν κατὰ μωαμεθανῶν θριάμβων τοῦ βασιλέως τούτου. Ἐνῶ ἄλλοτε ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐπολιορκεῖτο ἐπανειλημμένως ἐν αὐτῇ αὐτῆς τῆ πρωτεουσῆ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν ἐκείνων τῆς χριστιανικῆς πίστεως· ἐνῶ πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν, οὔτοι, κύριοι ὄντες τῆς Συρίας, τῆς Κιλικίας, τῆς Κύπρου, τῆς Κρήτης, ἐλεηλάτουν ἀδεῶς ὅλας τὰς λοιπὰς τῆς ἐλληνικῆς θαλάσσης νήσους καὶ ὅλας τὰς παραλίαις αὐτῆς, ἐκυρίευσαν τὴν δευτέραν τοῦ κράτους πόλιν, τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ πολυειδῶς ἐταπείνουν καὶ ἐξησθένιζον τὸν ἐν τῇ ἀνατολῇ χριστιανισμόν, ἥδη ὁ Νικηφόρος ἀνακτῆσας τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν

Κιλικίαν, ἠπέιλει διὰ τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὄλοσχερῆ αὐτῶν ἐξωσιν καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Συρίας, ἐπλήρου τὸ δημόσιον ταμεῖον διὰ θησαυρῶν ἀμυθῆτων, καὶ διέκοπτε πᾶσαν κοινωνίαν μεταξὺ μωαμεθανῶν καὶ τῆς Δύσεως. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέτυχεν ἡ ἐκστρατεία ἣν ἐξέπεμψε κατὰ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων, ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατορθώματα ἐθεράπευσαν μέχρι τινὸς τὴν ἀποτυχίαν ταύτην, καὶ κατέδειξαν τὸ μέγεθος τοῦ ἀξιώματος ὅπερ ἐκτίησάτο καθ' ἅπαντα τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον. Διότι λαβὼν λάφυρον ἐκ τινος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην κυριευθέντων φρουρίων τὸ ξίφος τοῦ Μωάμεθ, ἀπέστειλεν αὐτὸ πρὸς τὸν καλίφην τῆς Ἀφρικῆς, ἀπαιτήσας εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἀπόδοσιν τοῦ πατρικίου Νικήτα καὶ τῶν ἄλλων τῆς Σικελίας αἰχμαλώτων· ὁ δὲ ἔσπευσε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀπαίτησιν· ἀδῆος γὰρ αὐτὸν ὑπείκει, ἐκστρατεῖαν καὶ ἐκπλοὺν τούτου ἐνωτισάμενον, λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Τὸ γὰρ ἀκαταγώνιστον τοῦ ἀνδρὸς κὰν ταῖς μάχαις ἀνυπόστατον καὶ ἀπρόσιτον, καὶ ὅπως εὐπετῶς τὸ ἀντίπαλον ἅπαν ὡς ἐκ τινος θείας ῥοπῆς εὐείκτως κατεστρέφετο, ἔφριπτόν τε πάντα ἔθνη καὶ ἐτεθήπεσαν, καὶ οὐ πολέμιον ἔχειν, ἀλλὰ φίλον καὶ δεσπότην ἠπέιγοντο.» Ἄλλ' ὁσηδῆποτε ἦτο ἡ πολεμικὴ τοῦ Νικηφόρου δεξιότης, καὶ ἡ ἰσχὺς ἦν δι' αὐτῆς περιεποίησεν εἰς τὸ κράτος, εἶχεν, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, διὰ τὴν περιστολὴν ἣν ἐπεχείρησε διαφόρων ἐσωτερικῶν καταχρήσεων, πολλοὺς πολεμίους καὶ ἰδίως ἅπαντας τοὺς μοναχοὺς. Ἐνῷ πάντες οἱ φιλότιμοι ἄνθρωποι ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς κατορθώμασιν αὐτοῦ, καὶ τὰ αἰσιώτερα προσιωνίζοντο περὶ τοῦ μέλλοντος, οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὑπέσκαπτον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, διαδίδοντες εἰς τὸν ὄχλον ποικίλους περὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ πτώσεως χρησμούς, καὶ ὑποσχόμενοι τὴν ἔλευσιν χρυσοῦ μετὰ τὴν πτῶσιν ταύτην αἰῶνος. Περὶ δὲ τῆς ἀντιπάλου ταύτης διαθέσεως τῆς κοινῆς γνώμης σώζεται μνημεῖον περιεργότατον διὰ τε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἀξίαν, καὶ διὰ τὰς παραδόξους φιλολογικὰς τύχας ἃς ὑπέστη.

Ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπεδίδετο εἰς τὸν Λουκιανόν, τὸν εὐφύεστατον τῶν πολεμίων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος, ὁ διάλογος ὁ ἐπιγραφόμενος *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Ἐπειτα ἐνομίσθη ὅτι ὁ διάλογος οὗτος ἐγράφη μᾶλλον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἀποστάτου. Ἄλλοι ὅμως συμπεραίνοντες ἐκ τοῦ περιεχομένου ἐν αὐτῷ τύπου τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ἐξ ἄλλων τινῶν λεπτομε-

ρειῶν, ἤξιωσαν ὅτι ὁ διάλογος οὗτος δὲν εἶναι προγενέστερος τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Τελευταῖον δὲ ὁ Γάλλος Ἄσε, ὁ ἄριστος σχολιαστής τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, καὶ οἱ ἐν Βόννη τούτου ἐκδῶται, ἐπιμελέστερον ἐγκύψαντες εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὸ γράμμα τῆς μικρᾶς ταύτης συγγραφῆς, παρετήρησαν ἰδίως ὅτι αὕτη ἀναφέρει σφαγὰς παρθένων ἐν Κρήτῃ, αἵτινες οὔτε ἐπὶ Λουκιανῷ, οὔτε ἐπὶ Ἰουλιανῷ συνέβησαν, ἀλλ' ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, ὡς ῥητῶς ἐκτραγωδεῖ ὁ Θεοδόσιος ἐν τῇ ε' αὐτοῦ ἀκροάσει· καὶ προσέτι ὅτι ὅσα λέγει περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ τεκταινομένων ἐν τῇ πόλει, συνδουζόμενα πρὸς ἄλληλά τε καὶ πρὸς τὸ γεγονός τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν, ἀναφέρονται μᾶλλον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην. Ἐκ τούτων δὲ πάντων συνήγαγον τὸ εὖλογον συμπέρασμα ὅτι ὁ διάλογος συνετάχθη ἐπὶ τοῦ βασιλέως ἐκείνου μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Διὸ καὶ περιελήφθη ἐν τῇ Βονναίᾳ ἐκδόσει μεταξὺ τῶν μνημείων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Νικηφόρου. Ἐντεῦθεν δὲ γίνεται πρὸς τοῖς ἄλλοις δῆλον ὅτι ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄνδρες τῶν ὁποίων τὰ ἔργα, ὀλίγιστα δυστυχῶς ὄντα, ἢ τοῦλάχιστον μὴ διασωθέντα, ἠδύναντο διὰ τὴν περὶ τὸν λόγον τέχνην, καὶ τὴν εὐφυΐαν τοῦ πνεύματος, καὶ τὴν γενναϊότητα τοῦ φρονήματος νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἓνα τῶν λαμπροτέρων ἀντιπροσώπων τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ. Ἄν ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν μιμεῖται πάντοτε εὐστόχως τὸν Λουκιανὸν, τοῦλάχιστον ἀγωνίζεται νὰ μιμηθῇ πρότυπον γενναῖον. Ἄν ἡ λέξις αὐτοῦ δὲν εἶναι πάντοτε καθαρὰ, τὸ πνεῦμα εἶναι ἑλληνικόν. Ὅποια τρώντι διαφορὰ μεταξὺ τῆς συνήθους ἀπειροκαλίας τῶν χρονογράφων καὶ τῆς χάριτος τοῦ διαλόγου· μεταξὺ τῶν ἀγενῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀφοσιώσεων ἢ ἀντιπαθειῶν τῶν πρώτων, καὶ τῆς εὐγενοῦς τιμῆς ἣν ἀποδίδει εἰς τὰ κατορθώματα τοῦ αὐτοκράτορος ὁ τοῦ διαλόγου συγγραφεὺς, παρ' ᾧ ἀπαντῶμεν ἀπροσδοκῆτως καὶ αὐτὸ τὸ ἱερὸν τῆς πατρίδος ὄνομα, τὸ τοσοῦτον σπανίως ἀντηχῆσαν παρ' ἡμῖν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι· μεταξὺ τῆς πολλάκις γλαφυρᾶς, τῆς πολλάκις κομψῆς τοῦ διαλόγου γλώσσης καὶ τοῦ συνήθως ἡμιβαρβάρου ἐπισήμου ἰδιώματος τῆς κυβερνήσεως. Ἄλλ' ὑπὸ τὸ ἀύχμηρὸν ὅπως οὖν στρῶμα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν ἔπαυσε ποτέ τρέχον τὸ διαυγὲς ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, ἰδιώματος καὶ φρονήματος, ἐπιτέλλον μὲν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, ταχέως δὲ πάλιν καταδυόμενον,

μέχρις οὐ ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος ἀνέβλυσε δαψιλέστερον καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν διάπλασιν νέας πραγμάτων καταστάσεως.

Τρία εἶναι τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου *φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*. Τριεφῶν, Κριτίας καὶ Κλεόλαος. Ὁ Τριεφῶν ἀπαντήσας τὸν Κριτίαν ἠλλοιωμένον, τετραραγμένον καὶ ὠχρὸν, ἐρωτᾷ αὐτὸν τί παθῶν περιέστη εἰς τοσαύτην φρενῶν ἔκστασιν· ὁ δὲ ἀποκρίνεται ὅτι μέγαν τινὰ καὶ ἄπορον ἤκουσε λόγον παρὰ τῶν τρισκαταράτων ἐκείνων σοφιστῶν· καὶ ἐμπαιζόμενος μὲν ὑπὸ τοῦ Τριεφῶντος, ἀντιστρέφων δὲ κατ' αὐτοῦ τὸν σαρκασμὸν προσκαλεῖ ἐπὶ τέλους αὐτὸν νὰ ἀπέλθωσιν εἰς χώραν ὅπου αἱ πλάτανοι ἀποτρέπουσι τὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, εὐηχα δὲ κελαδοῦσιν ἀηδόνες καὶ χελιδόνες, ἵνα ἡ μελωδία τῶν πτηνῶν τὰς ἀκοὰς ἐνηδύνουσα, καὶ τὸ ὕδωρ ἡρέμα κελαρίζον, καταθέλξη τὰς ψυχὰς αὐτῶν. Συναινεῖ προθύμως ὁ Τριεφῶν· ἀλλ' ἐκφράζει τὸν φόβον μήπως τὸ ἄκουσμα εἶναι ἐπὶ τὴν γῆν καὶ εἰς ὑπερον, ἢ θύρετρον ἢ ἄλλο τι τῶν ἀψύχων μεταβάλλῃ αὐτὸν ἢ θαυμασία ἐκείνου αὕτη κατάπληξις, Ὁ Κριτίας, ὅστις ἦτο, φρίνεται, ἐξωκειωμένος πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν μᾶλλον ἢ πρὸς τὰ δόγματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὀρμιζόμενος ὅτι τοιοῦτό τι δὲν δύναται νὰ συμβῇ, ἐπικαλεῖται Δία καὶ Ἀπόλλωνα, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Ἑρμῆν, καὶ Ἀθηνᾶν, καὶ Ἥραν. Ἐνταῦθα δὲ περὶ Ἀθηνᾶς ὁμιλῶν παρεισάγει καὶ τὰς ἐν Κρήτῃ προσφάτως τότε γενομένας σφαγὰς, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁμιλήσαμεν. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν καθ' ἐκάστην αὐτοῦ ἐπάμοσιν ὑπομιμνήσκει αὐτῷ τὰ αἴσχη καὶ τὰς ἀνοσιουργίας τῶν πεπαλαιωμένων ἐκείνων θεῶν. Ἐρωτήσαντος δὲ ἤδη τοῦ Κριτίου καὶ τίνα λοιπὸν ἐπομόσεται, ἀποκρίνεται·

Ἐψιμέδοντα Θεόν, μέγαν, ἄμβροτον, οὐρανίωνα,
 υἷὸν πατρὸς, πνεῦμα ἐκ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
 ἐν ἐκ τριῶν, καὶ ἐξ ἐνὸς τρία,
 ταῦτα νόμιζε Ζῆνα, τὸν δ' ἡγεῖτο Θεόν.

Ἐνταῦθα ὁ Κριτίας παρατηρεῖ εἰς τὸν φίλον του ὅτι διδάσκει αὐτὸν ἀριθμεῖν, καὶ μεταβάλλει τὸν ὄρκον εἰς ἀριθμητικὴν, διότι ἀριθμεῖ ὡς Νικόμαχος ὁ Γερασηνός, μηδὲ καταληπτὸς εἶναι εἰς αὐτὸν λέγων, ἐν τρία, τρία ἐν. Μήπως ἐννοεῖς, ἐπιφέρει, τὴν τετρακτὺν τοῦ Πυθαγόρου, ἢ τὴν ὀγδοάδα καὶ τριακάδα, ὁ δὲ Τριεφῶν ἀποκρίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναμιγνύῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ ἐπίγεια· ὅτι ὁ λόγος δὲν εἶναι νὰ μετρηθῶσι τὰ φυλλῶν ἴχνη, ἀλλ' ὅτι θέλει τὸν διδάξει τί τὸ πᾶν, καὶ τίς ὁ πρῶτην πάντων, καὶ τί τὸ σύστημα τοῦ παντός. Καὶ

ἐγὼ, λέγει, τὰ αὐτὰ ἄλλοτε ἔπασχον ὅσα καὶ σύ. Ἀφ' ἧς ὅμως μὲ ἀπῆντησε Γαλιλαῖος, δηλαδὴ χριστιανός, ἀναφλαντίας, ἐπίρρινος, εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀεροβατήσας, καὶ τὰ κάλλιστα ἐκμεμαθηκώς, αὐτὸς ἀνεκαίνισεν ἡμᾶς δι' ὕδατος καὶ παρεισθήγαγεν εἰς τὰ τῶν μακάρων ἔχνη, λυτρῶσας ἐκ τῶν ἀσεβῶν χώρων. Ἔλα λοιπὸν νὰ σὲ κάμω καὶ ἐσένα, ἂν θελήσης νὰ μὲ ἀκούσης, ἐπ' ἀληθείας ἄνθρωπον.—Λέγε, ὦ πολυμαθέστατε Τριεφῶν, εἶπε τότε μετὰ φόβου ὁ Κριτίας. Ὁ δὲ, ἐπικαλούμενος παραδόξως, οὐχὶ τὴν Ἀγίαν γραφὴν, ἀλλὰ τὰς ὄρνιθας τοῦ Ἀριστοφάνους, ἴσως ὡς οἰκειότερας τῷ ἀκροατῇ αὐτοῦ, περιέγραψεν ἤδη τὸ χάος, μεθ' ὃ ἐπῆλθε φῶς ἄφθιτον, ἀόρατον, ἀκατανόητον, ὅπερ ἔλυσε τὸ σκότος, καὶ τὴν ἀκοσμίαν ταύτην ἀπῆλασε, λόγῳ μόνῳ ῥηθέντι ὑπ' ἐκείνου, ὅστις γῆν ἐπηξεν ἐφ' ὕδασι, οὐρανὸν ἐτάνυσεν, ἀστέρας ἐμόρφωσεν ἀπλανεῖς, δρόμον διετάξατο, οὓς σὺ σέβῃ Θεοῦς, γῆν δὲ τοῖς ἄνθεσιν ἐκαλλώπισεν, ἄνθρωπον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι παρήγαγε· καὶ ἔστιν ἐν οὐρανῷ βλέπων δικαίους τε καὶ δίκους καὶ ἐν βίβλοις τὰς πράξεις ἀπογραφόμενος· ἀνταποδώσει δὲ πᾶσιν ἦν ἡμέραν αὐτὸς ἐνετείλατο. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Κριτίας, ἠρώτησε πῶς συμβιβάζονται τὰ περὶ τῆς ἀπογραφῆς τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων πράξεων, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως, πρὸς τὰ περὶ τῆς εἰμαρμένης ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ πρεσβευόμενα, καθ' ὃν ὅλος ὁ βίος καθεῖμαρται καὶ ὅλαι αἰ ἐν αὐτῷ μεταβολαί. Ἀλλ' ὁ Τριεφῶν ἀποδεικνύει τὸν Ὅμηρον ἀλλαγῶν ἀντιφάσκοντα καὶ ἀξιοῦντα ὅτι εἰ μὲν τοῦτο πράξης, τοιοῦτον θέλει ἐπέλθει τὸ τέλος, εἰ δὲ ἕτερον, ἕτερον. Ὅθεν προσκαλεῖ τὸν φίλον του νὰ ἀφήσῃ πάντα τὰ τῶν ποιητῶν ὡς ἀδιόρθωτα καὶ ἀμφίλοξα, καὶ μηδέπω ἠδραιωμένα, ἐὰν θέλῃ νὰ ἀναγραφῇ μεταξύ τῶν ἀγαθῶν εἰς τὰς ἐπουρανίους βίβλους. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κριτίας, δισταζὼν ἔτι, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του περὶ τοῦ πλήθους τῶν γραφῶν ὅσοι πρέπει νὰ ᾔηται ἐν τῷ οὐρανῷ ἵνα προφθάνωσι νὰ καταγράψωσι τσαῦτα πράγματα, ὁ Τριεφῶν τὸν προσεχάλεσε νὰ μὴ βλασφημῇ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς παντοδυναμίας τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ κατηχούμενος νὰ πείθεται, ἐὰν θέλῃ νὰ ζῆσῃ εἰς τὸν αἰῶνα. Μεθ' ὃ ὁ Κριτίας ἠμολογεῖ ὅτι ὀρθὰ λέγει ὁ φίλος του, καὶ ὅτι ἐπροξένησεν αὐτῷ πάθημα ἀντίστροφον τοῦ τῆς Νιόβης, διότι ἐκ στήλης ἄνθρωπον ἀνέδειξεν αὐτόν· καὶ ἤδη ὅπως παραδούς τὰ ὄπλα τῆς εἰδωλολατρείας ἐπικαλεῖται τὸν υἱὸν τὸν ἐκ πατρὸς, καὶ ἀποδεχόμενος σιωπηρῶς τὴν προσθήκην τοῦ Τριεφῶντος, ἐπειπόντος

«λέγε, παρὰ τοῦ πνεύματος δύναμιν τοῦ λόγου λαβὼν,» ἄρχεται τελευταῖον τῆς ἀφηγήσεως αὐτοῦ.

Ἄπηρχόμην, εἶπεν, ἐπὶ τὴν λεωφόρον, ἵνα ἀγοράσω τὰ χρειώδη, ὅτε εἶδα πλῆθος πάμπολυ εἰς τὸ οὖς ψιθυρίζοντας. Τοῦτο ἐκίνησε τὴν προσοχήν μου, καὶ ἐκύτταξα μετὰ πολλῆς προσοχῆς μήπως διακρίνω τῶν φίλων τινά. Τῶντι δὲ εἶδα Κράτωνα τὸν πολιτικὸν ἐκ παίδων φίλον ὄντα καὶ ἀγαθὸν σύντροφον. Ἐξεύρω ποῖον λέγεις, ὑπέλαβεν ὁ Τριεφῶν, τὸν ἐξισωτὴν τῶν φόρων. Καὶ ἐπειτα; Τότε παραγκωνισάμενος πολλοὺς, ἐξηκολούθησεν ὁ Κριτίας, ἐπροχώρησα, καὶ εἰπὼν τὸ ἐωθινόν, χαῖρε, ἐδιευθύνθη πρὸς αὐτόν: Ἀνθρωπίσκος δέ τις, ὀνόματι Χαρίκενος, γερόντιον ἐλεεινόν, ῥέγγον, ὑποβῆχον, καὶ μετ' ἀγωνίας πτύον, εὐηγγελίζετο διὰ φωνῆς ἰσχνῆς, ἅμα ἠδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις τινάς, τὴν ἐμφάνισιν ἀνθρώπου, περὶ οὗ εἶχεν ἤδη ὀμιλήσει προηγουμένως, καὶ ὅστις ἐμελλε νὰ χάρισῃ τὰ καθυστερούμενα τῶν φόρων καὶ νὰ πληρώσῃ ἀντὶ τῶν ὀφειλετῶν ὅλα τὰ χρέη, τὰ τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά. Καὶ ἄλλα ἔτι ἀνοητότερα κατεφλυάρει, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν εὐχαριστοῦντο εἰς τὰ λεγόμενα καὶ ἐπρόσεχον εἰς τὰ καινὰ ἐκεῖνα ἀκούσματα. Συγχρόνως ἄλλος ὀνόματι Χλευόχαρμος, ἔχων τριβώνιον πολύσαθρον, καὶ ἀνυπόδετος ὢν καὶ ἀσκεπής, ἐβεβαίου ὅτι ἄνθρωπός τις τὸν ὁποῖον περιέγραφεν ὡς ἐρημίτην μοναχόν, ἀκακοεῖμων, ἐξ ὀρέων παραγενόμενος καὶ κεκαρμένος τὴν κόμην» ἔδειξεν εἰς αὐτὸν ἐν τῷ θεάτρῳ ἀναγεγραμμένον διὰ γραμμάτων ἱερογλυφικῶν τὸ ὄνομα ἐκεῖνου ὅστις ἐμελλε νὰ κατακλύσῃ τὴν λεωφόρον διὰ χρυσοῦ. Ὁ Κριτίας ἐνόμισε καθῆκόν του νὰ τοὺς παρατηρήσῃ ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα ἐνύπνια δὲν θέλουσιν ἀποβῆ εἰς καλόν, ἀλλὰ τὰ μὲν χρέη τοῦ Χαρικένου θέλουσι πληθυνθῆ ἀναλόγως τῆς ὀνειρευθείσης ἀποδόσεως, ὁ δὲ Χλευόχαρμος, ἀντὶ τοῦ πολλοῦ χρυσοῦ ὃ ἐφαντάσθη, θέλει στερηθῆ καὶ αὐτοῦ τοῦ ὄβολου τὸν ὁποῖον ἔχει τυχόν. Αὐτοὶ τε ὅμως καὶ ἅπαντες οἱ περὶ αὐτοὺς ἀνεκάγχασαν ἐμπάιζοντες τὴν ἀμάθειάν του, τὸ δὲ δεινότερον καὶ ὁ Κράτων τοῦ ὁποίου ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν, τὸν ἐσυμβούλευσε νὰ σιωπήσῃ, προσθέτων ὅτι ἐὰν ὑπόσχεται νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικὸν θέλει τὸν ἀποκαλύψει τὰ παρασκευαζόμενα κάλλιστα πράγματα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι ὄνειρα, ἀλλ' ἀληθῆ, καὶ θέλουσι συμβῆ εἰς μῆνα Μεσορὶ, ὅστις ἦτο ὁ τελευταῖος μῆν τοῦ αἰγυπτιακοῦ ἔτους, ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἡμέτερον αὐγουστον. Καὶ εἰς ἐπίμετρον τοῦ κακοῦ, εἰς τῶν παρεστώτων, «ὄριμὸν καὶ τιτανῶδες ἐνιδῶν» ἀρπάσας

δὲ τὸν Κριτίαν ἀπὸ τοῦ ἱματίου, καὶ εἰς συζήτησιν σφοδρὰν πρὸς αὐτὸν ἐλθὼν, τὸν κατέπεισε νὰ συναπέλθῃ μετ' αὐτοῦ, ἵνα φωτισθῇ πληρέστερον, εἰς καταγωγήϊόν τι, τὸ ὁποῖον ἦτο φαίνεται ἐν ἓκ τῶν πολυτελέων ἐκείνων μοναστηρίων, ἐν ᾧ ἐνδιαιτῶντο ἄνθρωποι ἔχοντες πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν ὑπόληψιν προφητικῆς δυνάμεως, καὶ ἐπὶ τούτῳ συνδυάζοντες τὸν μοναδικὸν βίον μετὰ τῆς ἀκμαζούσης τότε ἀστρολογικῆς σοφίας. Ἀφοῦ λοιπὸν διήλθον «σιδηρέας τε πύλας καὶ χαλκίους οὐδούς» καὶ ἀνέβησαν πλείστας ἀνεβάθρας, εἰσῆλθον εἰς οἶκον χρυσοροφον, καὶ εὔρον ἐν αὐτῷ ἄνδρας ἐπικεκυφότας καὶ κατωχρωμένους. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι εἶδον τοὺς προσερχομένους εὐχαρίστως, καὶ ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς προθύμως, ἐλπίζοντες ὅτι φέρουσι θλιβεράν τινα ἀγγελίαν, διότι ἐφαίνοντο εὐχόμενοι τὰ κάκιστα, καὶ ἔχαιρον ἐπὶ τοῖς δεινοῖς, καὶ τοιαῦτά τινα προσδοκῶντες ἐπιθύριζον ἤδη, πρὸς ἀλλήλους.

Μετὰ δὲ ταῦτα ἠρώτησαν τὸν Κριτίαν,

Τίς, πόθεν εἰς ἀνδρῶν, πόθι τοι πόλις, ἠδὲ τοκῆς;

Διότι φαίνεσαι χρηστός ἀπὸ γε τοῦ σχήματος. Ὁ δὲ «δυστυχῶς, ἀπεκρίθη, οἱ χρηστοὶ εἶναι ὀλίγοι καθὼς βλέπω πανταχοῦ. Τὸ ὄνομά μου εἶναι Κριτίας, πατρίδα δὲ ἔχω τὴν αὐτὴν μὲ ὑμᾶς.»— «Καὶ πῶς ἔχουσι τὰ τῆς πόλεως καὶ τὰ τοῦ κόσμου;»— «Χαίρουσι πάντες, ἀπεκρίθη ὁ Κριτίας, καὶ προσεχῶς θέλουσι λάβει ἔτι πλείονας ἀφορμὰς νὰ χαρῶσιν.» Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες ταῖς ὀφρῦσι «δὲν ἔχει οὕτω τὸ πρᾶγμα, εἶπον, ἔξ ἐναντίας ἡ πόλις δυστοκεῖ.» Τότε ὁ Κριτίας προσποιούμενος ὅτι δὲν τοὺς ἐννοεῖ, «βεβαίως, εἶπεν, ὑμεῖς πεδάρσιοι ὄντες, καὶ ὡς ἀπὸ ὑψηλοῦ ἅπαντα καθορῶντες, ἐννοεῖτε καὶ τᾶῦτα ὀξυδερκέστατα. Μήπως λοιπὸν θέλει συμβῆ ἔκλειψις ἡλίου, ἢ ῥαγδαῖοι ὑετοὶ, ἢ νιφετὸς πολὺς, ἢ χάλαζα, καὶ λοιμὸν καὶ λιμὸν ἐπιπέμψωσιν;» Ἐκεῖνοι δὲ ἀφοῦ πολλὰ κατεφλυάρησαν περὶ τῆς σοφίας αὐτῶν, ἐξηγηθέντες ἤδη, σαφέστερον ἀπεφάνησαν ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι μεταβληθῆ, ἀταξίαι δὲ καὶ ταραχαὶ θέλουσι καταλάβει τὴν πόλιν καὶ τὰ στρατόπεδα θέλουσιν ἠττηθῆ ὑπὸ τῶν ἐναντίων. Αἱ δὲ κακόβουλοι αὐταὶ προρρήσεις κατετάραξαν τὸν καλὸν ἀγαθὸν Κριτίαν, ὅστις μὴ δυνάμενος ἐπὶ πλεόν νὰ κρατηθῆ, «ὦ δαιμόνιοι ἀνδρῶν, ἀνεβόησε, μὴ τερατολογεῖτε, τρίζοντες ὀδόντας κατ' ἀνδρῶν ἀρειμανίων, διότι τὰ κακὰ ταῦτα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν θέλουσιν ἐπιπέσει, ὡς εὐχομένων τὰ κάκιστα κατὰ τῆς πατρίδος ὑμῶν. Τὰς μαντείας ταύτας δὲν ἐδίδαξεν εἰς ὑμᾶς ἡ σοφία ἐπὶ τῇ ὁποίᾳ καυχᾶσθε, ἀλλ' ὑμεῖς τὰς ἐπενοήσατε,

παρεκτός ἂν ἤκούσατε παρὰ γυναικῶν γραϊδίων, τῶν περὶ τοιαῦτα εὐρέματα ἀσχολουμένων.» «Ὅχι, ἀπεκρίθησαν ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡμέρας 10 ἄσιτοι διατελοῦντες, καὶ ἐπὶ παννύχους ὑμνωδίας ἐπαγρυπνοῦντες ὀνειρώττομεν τὰ τοιαῦτα.» Ἄλλ' ἡ τετεχνασμένη αὕτη ἐπίνοια, ὡς τὴν λέγει, δὲν ἔπεισε τὸν Κριτίαν, ὅστις ἐνέπαιξε τὰ ὄνειρα ἐκεῖνα καὶ τὴν χαιρεκακίαν, καὶ προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ ἀφήσωσι κατὰ μέρος «τὰς ἀλλοκότους ταύτας φαντασίας καὶ τὰ πονηρὰ βουλευματα καὶ μαντεύματα, μήπου θεὸς ὑμᾶς ἐς κόρακας βάλοι διὰ τὸ τῆ πατρίδι ἐπαρᾶσθαι καὶ λόγους κισθῆλους ἐπιφημίζειν.» Οὗτοι ὅμως ἅπαντες ὁμοθυμαδὸν πολλὰ αὐτοῦ κατεμέμφοτο, καὶ πολλὰ προσέθηκαν ἔτι ἀπαίσια, τὰ ὅποια ὁ Τριεφῶν δὲν θέλει νὰ ἀκούσῃ, φοβούμενος μὴ πάθῃ μέγα τι δεινόν· «ὥστε ἕασον τούτους, ἐπιφωνεῖ, τὴν εὐχὴν ἀπὸ πατρὸς ἀρξάμενος καὶ τὴν πολυώνυμον ᾠδὴν ἐς τέλος ἐπιθείς.»

Ἄλλ' ἐνῶ περὶ τοῦτο τὸ μέρος τοῦ λόγου εὐρίσκοντο, βλέπουσιν αἴφνης τὸν κοινὸν φίλον Κλεόλαον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς διερχόμενον, καὶ κράξαντες αὐτὸν, ἐρωτῶσι τί τρέχει, καὶ εἰ φέρῃ χαροποιὸν τινα ἀγγελίαν. Ὁ δὲ, χαιρετ' ἄμφω, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτοὺς, ὦ καλῆ ξυνωρίς.

Τριεφῶν. Ἔτις ἡ σπουδὴ; ἀσθμαίνεις γὰρ ἐπὶ πολὺ. Μῶν τι καινὸν πέπρακται; Κλεόλαος. Πέπτωκεν ὄφρυς ἡ πάλαι βωμένη Περσῶν καὶ Σοῦσα κλεινὸν ἄστν.

Πέσει δ' ἔτι γε πᾶσα χθὼν Ἀραβίας,
χειρὶ κρατοῦντος εὐσθενωτάτῳ κράτει
Κριτίης. Τοῦτ' ἐκεῖνο, ὡς
ἂν τὸ θεῖον οὐκ ἀμελεῖ τῶν ἀγαθῶν,
ἀλλ' αὔξει, ἄγον ἐπὶ τὰ κρείττονα.

Ἡμεῖς δὲ, ὦ Τριεφῶν, τὰ κάλλιστα εὐρηκότες ἐσμέν. Ἐδυς χέρινον γὰρ ἐν τῇ ἀποβιώσει τί τοῖς τέκνοις καταλιπεῖν ἐπὶ ταῖς διαθήκαις. Οἶδας γὰρ τὴν ἐμὴν πενίαν, ὡς ἐγὼ τὰ σά. Τοῦτο ἀρκεῖ τοῖς παισίν, αἱ ἡμέραι τοῦ αὐτοκράτορος· πλοῦτος γὰρ ἡμᾶς οὐκ ἐκλείπει, καὶ ἔθνος ἡμᾶς οὐ καταπτοήσει.

Τριεφῶν. Κἀγὼ, ὦ Κριτία, ταῦτα καταλείπω τοῖς τέκνοις, ὡς ἴδωσι Βαβυλῶνα ὄλγυμένην, Αἴγυπτον δουλουμενήν, τὰ τῶν Περσῶν τέκνα δούλειον ἡμᾶρ ἄγοντα, τὰς ἐκδρομὰς τῶν Σκυθῶν παυομένας, εἴτ' οὖν καὶ ἀνακοπτομένας. Ἡμεῖς δὲ τὸν ἐν Ἀθήναις Ἄγνωστον ἐφευρόντες, καὶ προσκυνήσαντες, χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἐκτείναντες, τούτῳ εὐχαριστήσωμεν, ὡς καταξιοθέντες τοιοῦτου κράτους ὑπήκοοι γενέσθαι τοῖς

δὲ λοιποὺς ληρεῖν ἐάσωμεν, ἀρκεσθέντες ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν τὸ, οὐ φρον-
τίς Ἴπποκλείδῃ, κατὰ τὴν παροιμίαν.»

Τοιαύτη ἦτο ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ κατάστασις τῆς κοινῆς γνώ-
μης, ὅτε περὶ τὰ μέσχα τοῦ νοεμβρίου 969 ἔφθασεν αὐτόθι ἡ περὶ τῆς
ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας εὐφρόσυνος ἀγγελία, ἣν πρῶτος ὁ Κλεόλαος
ἔδωκεν εἰς τοὺς δύο φίλους. Οἱ μὲν κχλοὶ κάγαθοὶ πολῖται ἔχαιρον
ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἤλπιζον ἔτι μείζονα παρ'
αὐτοῦ ἔργα, οἱ δὲ μοναχοὶ καὶ πολλοὶ τῶν ἱερωμένων, καὶ τῶν πολι-
τευομένων δὲ οὐκ ὀλίγοι, δυσηρησθημένοι ὄντες, οἱ μὲν πρῶτοι διὰ τὴν
ἀπχγόρευσιν τῶν ἀφιερωμάτων, οἱ δὲ λοιποὶ διὰ τὰς εὐλόγους τοῦ
βασιλέως οἰκονομίας, ὑπέσκαπτον ἀδιακόπως τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, δια-
δίδοντες ψευδεῖς φήμας, καὶ μαντείας ἀνυποστάτους, καὶ ὑποσχέσεις
παραλόγους. Ὁ Νικηφόρος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος· ἀλλ'
ὄσω ἐξοχος καὶ ἂν ἦτο, δὲν διέφυγεν, ὡς φαίνεται, τὴν ἐπίδρασιν τῆς
κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τοσοῦτον ἐπικρατησάσης δεισιδαιμονίας. Ἐν
τῷ μέσῳ τῆς δυσαρκεσίας ἦν ἐπροξένουν εἰς τοὺς πολλοὺς τά τε πρὸ
μικροῦ ὑπομνησθέντα εἰς τὸν ἀναγνώστην γεγονότα, καὶ τὰ πρότερον
ἱστορηθέντα περὶ τῆς φιλαργυρίας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, καὶ
περὶ τινων ἐκ τύχης ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβάντων ἀτυχημάτων,
διεφημίσθη πρὸ διετίας προφητεία τις εἴτε ἀστρολόγου, εἴτε μοναχοῦ,
ὅτι ὁ Νικηφόρος ἐμελλε νὰ καταλύσῃ τὸν βίον παρὰ τὴν βασιλείον ἐ-
στίαν ὑπὸ οἰκείων φονευόμενος. Ἐκεῖνος δὲ φοβηθεὶς τὸν χρησμὸν τοῦ-
τον, κατεσκεύασε περίξ τῶν ἀνακτόρων ἀπὸ τῆς παραλίας τοῦ Κερα-
τίου κόλπου μέχρι τῆς παρὰ τὴν Προποντίδα παραλίας, τείχος ὑψη-
λὸν καὶ ὄχυρὸν, ἀσφαλίσας οὕτω, ὡς ἐνόμισε, τὴν βασιλείον ἐστίαν.
Ταῦτα λέγει ὁ σύγχρονος Λέων ὁ Διάκονος. Οἱ δὲ μεταγενέστεροι
προσθέτουσιν ὅτι κατασκευαζομένου τοῦ τείχους τούτου, ἠκούσθη ἀπὸ
θαλάσσης ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν φωνὴ βοῶσα «ὦ βασιλεῦ, ὑψοῖς τὰ τεῖχη,
καὶν μέχρι πόλου φθάσης, ἐνδὸν τὸ κακόν, εὐάλωτος ἡ πόλις» καὶ ὅτι
ἐπὶ πολὺ ἀναζητηθεὶς ὁ τοῦτο εἰπὼν, δὲν ἀνευρέθη. Καὶ ταῦτα μὲν
ἐπειδὴ, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον τοῦλάχιστον μέρος, τὴν τοῦ τείχους
κατασκευὴν καὶ τῆς κατασκευῆς τὴν αἰτίαν, λέγονται καὶ ὑπὸ τοῦ
Λέοντος τοῦ Διακόνου, δὲν εἰμποροῦν εἰμὴ νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀληθῆ.
Ἄλλ' οἱ μεταγενέστεροι προσεπάγονται καὶ ἄλλα τινὰ, τὰ ὅποια ὁ
σύγχρονος ἐκεῖνος διαφόρως ἱστορεῖ. Λέγουσιν ὅτι ἕτερος πάλιν ἐφέρετο

χρησμός, ὡς μέλλοντος τοῦ βασιλέως νὰ ἀποθάνῃ ἅμα τῇ ἀλώσει τῆς πόλεως Ἀντιοχείας, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἀντὶ νὰ χαρῇ διὰ τὴν τῆς πόλεως ταύτης ἄλωσιν ἀπ' ἐναντίας ἐλυπηθῆ σφόδρα δι' αὐτήν, καὶ ἀντὶ νὰ ἀνταμείψῃ τοὺς διαπράξαντας τὸ ἔργον, ἦτοι τὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, καὶ τὸν ταξίρχον Μιχαὴλ Βούρτζην, ἀπ' ἐναντίας ἐτιμώρησεν αὐτούς. Ταῦτα εἶναι ἀναμφισβητήτως ψευδῆ, διότι παντάπασιν ἄλλοίως ἐκτίθενται ὑπὸ τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου, ὃν καὶ μόνον δεόν νὰ ἀκολουθήσωμεν περὶ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν τελευταίων τοῦ Νικηφόρου ἡμερῶν, ὅχι μόνον ὡς αὐτόπτην τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀπηλλαγμένον τῆς κακοβουλίας ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ μεταγενέστεροι ἐνεπνέοντο πρὸς τὸν ἄνδρα ἕνεκα τοῦ ἐλευθερίου αὐτοῦ φρονήματος.

Περὶ τὰ μέσα νοεμβρίου 969 ὁ Νικηφόρος παρεσκευάζε τὴν ἐκστρατείαν ἣν ἐσκόπευε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ προεχές ἔαρ κατὰ τῶν Ῥώσων, ὅτε ἔλαβε τὴν ἀγγελίαν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας. Πλησθεῖς δὲ εὐφροσύνης ἐπὶ τῷ γεγονότι, ἔθυσεν εὐχαριστήρια τῷ Θεῷ· ἀλλ' ἐνῶ ἐπανήρχετο ἐκ τῆς τελετῆς ταύτης, μοναχός τις ἐπέδωκεν εἰς αὐτὸν ἐπιστόλιον καὶ ἔγινεν ἀμέσως ἄφαντος. Τὸ δ' ἐπιστόλιον τοῦτο τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Κράτωνος διακοινωθεῖσαν εἰς τὸν Κριτίαν προφητείαν, διελάμβανε τὰ ἑξῆς· «Ἐμοὶ τῷ σκόληκι παρὰ τῆς προνοίας ἀπεκαλύφθη, βασιλεῦ, μεταστῆναί σε τῶν τῆδε τῷ μετὰ τὸν παρελθόντα σεπτέμβριον τρίτῳ μηνί.» Ἡ νέα αὕτη προφητεία ἐτάραξε πάλιν τὸν βασιλέα. Ἀφοῦ εἰς μάτην ἀνεζήτησε τὸν μοναχόν, ἀπέβη κατηφής καὶ σκυθρωπός, οὐδὲ ἠθέλησεν ἕκτοτε πλέον νὰ ἀναπαυθῆ ἐπὶ κλίνης, ἀλλ' ἐκοιμᾶτο κατὰ γῆς ὑποστρωννύων μὲν δέρμα παρδάλεως καὶ κοκκοβαφῆ πῖλον, καλυπτόμενος δὲ διὰ μανδύου ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸν μοναχὸν Μιχαὴλ, θεῖον αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἔσωζε πάντοτε πλείστην εὐλάβειαν. Συνέπεσε προσέτι κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας νὰ τελευτήσῃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ καῖσαρ Βάρδας, περὶ τοῦ θανάτου τοῦ ὁποίου ὁμιλῶν ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει αὐτὸν ὑπὲρ τὰ ἑννεήκοντα ἔτη διαβιώσαντα, καὶ τοῖς στρατιωτικοῖς καταλόγοις ἐξ αὐτῆς ἡθῆς καταγρηράσαντα, καὶ πολλὰ τρόπαια καὶ νίκας ἐν τοῖς κατὰ πόλεμον ἀνδραγαθήμασιν ἀνχθῆσάμενον.» Ἡ δὲ στέρησις αὕτη ἠύξησε τὴν τοῦ Νικηφόρου ἀθυμίαν, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ νοήσῃ πότεν ἐπέκειτο ὁ ἐπανειλημμένως ἀναγγελλόμενος κίνδυνος, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ φαντασθῆ, ὅτι ἄνθρωποι πρὸς αὐτὸν οἰκειότατοι ἐπεβουλεύοντο αὐτὸν

ὑπηρετοῦντες ἅμα μὲν ἴδια πάθη, ἅμα δὲ τὴν τῶν ἄλλων δυσαρέσκειαν.

Εἶδομεν διατὶ καὶ πῶς ἡ βασίλισσα Θεοφανὼ εἶχε συντελέσει πρὸ ἐξαετίας εἰς τὸ νὰ λάβῃ ὁ Νικηφόρος τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν. Βεβαίως δὲν ἠγάπησεν αὐτόν. Τῷ 963 ἡ Θεοφανὼ εἶχε μόλις ὑπερβῆ τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτος, ὁ δὲ Νικηφόρος ἦτο πεντηκοντούτης καὶ ἐπέκεινα, καὶ ἂν εἶχε τὰς ἀρετὰς δι' ὧν σώζονται καὶ κλείζονται αἱ πολιτεῖαι, ἔστερεῖτο τῶν προτερημάτων ὅσα δελεάζουσι τὰς γυναῖκας. Τὸ πιθανώτερον λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ Θεοφανὼ, εἴτε συνέπραξεν, εἴτε δὲν συνέπραξεν εἰς τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ, βλέπουσα τότε κινδυνεύουσαν, ὡς ἀπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὴν τύχην αὐτῆς καὶ τῶν τέκνων της, ἐδέχθη τὴν μετὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου ἀνδρὸς σύζευξιν μόνον ἵνα ἀσφαλισθῇ τὰ καθ' ἑαυτήν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου, καθόσον αἱ ῥαδιουργίαι τῶν μοναχῶν καὶ πολλῶν κληρικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν κατώρθωσαν νὰ παροξύνωσι τοὺς πολλοὺς κατὰ τοῦ Νικηφόρου, καθ' ὅσον εἶδε παρασκευαζομένην δεινὴν κατ' αὐτοῦ θύελλαν, δὲν ἐπεθύμησε παντάπασιν νὰ συμπεριληφθῇ εἰς τὴν ἀπειλοῦσαν αὐτὸν καταστροφὴν, καὶ ἐζήτησε πάλιν ἐν τῇ ἐπικείμενῃ ταύτῃ τρικυμίᾳ νὰ ἀσφαλισθῇ διὰ νέου προστάτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἴσως ὠδηγεῖτο καὶ ὑπὸ αἰσθήματος ὅλως διαφόρου τῶν ὅσα εἶχον ὑπαγορεύσει ἅπασαν τὴν προτέραν αὐτῆς διαγωγὴν.

Ἡ Θεοφανὼ διετέλει τότε ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τοῦ κάλλους. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅσον διάκονος καὶ ἂν ἦτο, ἀποθαυμάζει ἐπανειλημμένως τὰς ποικίλας τῆς δαιμονίου ταύτης γυναικὸς χάριτας. Τὸ κάλλος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐκ τῶν τρυφερῶν καὶ ἐπεικῶν ἐκείνων τὰ ὅποια συμβιβάζονται πρὸς τὰ μαλακὰ αἰσθήματα τῆς εἰρηνικῆς συμβιώσεως, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀριπρεπῶν καὶ ἀδυσωπῆτων, τὰ ὅποια δεσπόζουσι καὶ φονεύουσιν. Ὁ διάκονός μας μὴ ἠξεύρων πλέον πῶς νὰ ἐκφράσῃ τὴν κατάπληξιν ἣν συνησθάνετο, ὅσάκις ἐνθυμεῖτο αὐτὴν, τὴν ὀνομάζει που Λάκαιναν. Τσιαύτη δὲ οὕσα εἶχε μὲν κατακυριεύσει ὀλόκληρον τὴν ψυχὴν τοῦ πρεσβύτου ἤδη Νικηφόρου, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραχωρήσει εἰς αὐτὸν οὐδὲ κεραίαν τῆς ἰδίας καρδίας. Ἐζήτει πρὸ καιροῦ συναγωνιστὴν τοῦ βίου νεώτερον καὶ ἀκμαιότερον. Καὶ ὅταν εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην προσετέθη ὁ φόβος μήπως συναπολέσῃ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τοῦ ὁποίου ἕνεκα αὐτῆς καὶ μόνης

εἶχε συνδέσει τὴν τύχην τῆς, ὁ συνδυασμὸς τῶν δύο ἐκείνων παθῶν, ὑπηγόρευεν εἰς αὐτὴν τέχνασμα ὄντως σατανικόν.

Ὅτε ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ προλάβῃ τὴν εἰς τὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Νικηφόρου, εἶχε ζητήσῃ, ὡς ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης, τὴν συνδρομὴν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου, τοῦ ἐπιλεγομένου Τσιμισκῆ, ὑποσχόμενος αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν. Τότε ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης διεκοίνωσε τὰ πάντα εἰς τὸν δορικτήτορα τῆς Κρήτης, καὶ προέτρεψεν αὐτὸν νὰ προλάβῃ τὰς σκευωρίας τοῦ Ἰωσήφ καταλαμβάνων ἀμέσως τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν. Τούτου δὲ γενομένου ἀντιμειφθῆ, διορισθεὶς μάγιστρος καὶ γενικὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ μετὰ τινα χρόνον ὁ βασιλεὺς εἶτε ἐνδίδων εἰς τὰς φθονεράς εἰσηγήσεις τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Λέοντος, εἶτε ἄλλην ἔχων αἰτίαν, ἀφῆρεσεν ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τὴν μεγάλην ἐκείνην στρατηγίαν, ὥστε ἔκτοτε οὗτος διέτριβε συνήθως εἰς τὰ ἐν Ἀσίᾳ κτήματα αὐτοῦ, ἄδηλον ἂν οἰκειοθελοῦς ἢ κατὰ βασιλικὴν παραγγελίαν. Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης ἦτο πολὺ νεώτερος τοῦ θείου του, μόλις διανύων τὸ 45 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθ' οὗς εὐρισκόμεθα ἤδη χρόνους καὶ ἐνῶ μέγα ἐκτίσαστο ἐπὶ τοῖς πολεμικοῖς κατορθώμασιν ὄνομα παρὰ τοῖς πολλοῖς, ἦτο συγχρόνως ὡραιότατος καὶ χαριέστατος ἄνθρωπος· λευκὸς, ξανθὸς, ὀφθαλμοὺς ἔχων ἀποπνέοντας γενναιότητα ἅμα καὶ γλυκύτητα, καὶ ἀνάστημα μὲν βραχὺ, ἀλλὰ στέρνον καὶ μετάφρενον εὐρὺ, ἰσχὺν γιγαντώδη, ἀλκὴν ἀνανταγώνιστον, ἡρωϊκὸς μὲν ἀναδεικνύμενος ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, θαυμασίως δὲ δεξιὸς περὶ πᾶσαν σωματικὴν ἄσκησιν· ἐπὶ πᾶσι φιλόδωρος καὶ μεγαλόδωρος, ἀγαθὸς τὴν καρδίαν, ἰλαρὸς τοὺς τρόπους. Τοιαύτη προτερημάτων συνδρομὴ κατώρθωσεν ἄρα γε πρὸ κειροῦ νὰ τραυματίσῃ τὴν σιδηρᾶν τῆς Θεοφανοῦς καρδίαν; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι περὶ τὰ τέλη τοῦ νοεμβρίου ὁ μὲν στρατηγὸς Ἰωάννης διέτριβεν ἔτι εἰς τὰ κτήματα αὐτοῦ, διάγων βίον μεγαλοπρεπῆ καὶ ὁπωσοῦν ἄπωτον, ἡ δὲ Θεοφανὸς ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ αὐτὸν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Νικηφόρος διετέλει ἔτι ἀπορῶν ἔνεκα τῶν ἀπαισίων χρησμῶν καὶ ἀθυμῶν ἔνεκα τοῦ προσφάτου θανάτου τοῦ πατρὸς. ὅτε ἡ Θεοφανὸς ἐνόμισεν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ ποθομένου. Ὅθεν προσελθοῦσα αὐτῷ κατὰ μόνας μετεχειρίσθη πᾶσαν αὐτῆς τὴν τέχνην καὶ τὴν χάριν, ἵνα πείσῃ τὸν βασιλέα νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στρατηγὸν Ἰωάννην εἰς τὴν βασιλεύουσαν μετὰ τσοαύτης ἐπιμονῆς καὶ περιπα-

θείας, ὥστε ἠδύνατο νὰ κινήσῃ τὰς ὑπονοίας αὐτοῦ. ἔάν οὗτος ἦτο πλειότερον δὺςπιστος ἢ ὀλιγώτερον περιεσπασμένος τὸν νοῦν. «Πῶς, βασιλεῦ, τὸν εἶπε πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐνῶ ῥυθμίζεις πάντα τὰ σὰ μέτρω καὶ σταθμῶ ἀκριβεῖ, κανὼν τούτου ἕνεκα λογιζόμενος εὐθύτατος σωφροσύνης, ἀφίνεις τὸν γενναῖον ἐκεῖνον καὶ νεανικὸν ἄνδρα νὰ κυλιέται εἰς τὸν βόρβορον τῶν ἠδονῶν διάγων βίον ἀργὸν καὶ ἄσωτον, καὶ τοῦτο αὐτανεψιὸν ὄντα τοῦ σοῦ κράτους, λαμπρὸν δὲ τοῦ γένους ἔλκοντα τὴν σειρὰν; Ἄλλ' εὐδόκησον ἤδη νὰ διατάξῃς ἵνα, ἐγκαταλείπων τοὺς χώρους ἐνθα διατρίβει, ἔλθῃ τάχιστα πρὸς ἡμᾶς καὶ λάβῃ σύζυγον ἐκ τῶν εὐγενῶν, ἀφοῦ ἐστερήθη δυστυχῶς διὰ θανάτου πικροῦ τὴν νόμιμον αὐτοῦ γυναῖκα. Μὴ ἀρνηθῆς, βασιλεῦ, τὴν εὐλόγον ταύτην δέησίν μου, καὶ μὴ ἀνεχθῆς νὰ γίνεταί κωμῳδία καὶ σαρκασμὸς τῶν ἀκολάστων γλωσσῶν ἀνθρώπος συγγενῆς σου στενότητος καὶ διὰ τὰς τῶν πολέμων ἀνδραγαθίας παρὰ πάντων μεγαλαυχούμενος.» Ὁ Νικηφόρος ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀρνηθῆ τίποτε εἰς τὰς γοητείας τῆς Θεοφανοῦς, καὶ οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἀφορμὴν ἰδιαζούσης δυσμενείας πρὸς τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν διέταξεν ἀμέσως νὰ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ, ἐμφανισθέντα ἐνώπιόν του, τὸν ὑπεδέχθη φιλικῶς καὶ τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν βλέπῃ καθ' ἐκάστην εἰς τὰ βασίλεια.

Τοσοῦτον εἰλικρινῆς δεξίωσις ἦτο βεβαίως ἐπιτηδεῖα νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν γενναίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἰωάννου ψυχὴν, οἵαιδ' ἥποτε καὶ ἂν ὑπῆρξαν αἱ προηγούμεναι μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν διενέξεις, περὶ ὧν ἄλλως τε οὐδὲν λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος. Ποῖαι, εἰσηγήσεις, ποῖαι συκοφαντίαι ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλλωσιν ἐπὶ μίαν στιγμὴν εἰς θηρίον ἀνήμερον καὶ ἐπίβουλον, ἀνθρώπον ἀναδειχθέντα δι' ὅλου τοῦ βίου, καὶ πρὸ καὶ μετὰ, εἰλικρινῆ καὶ γενναϊόφρονα, δὲν τὸ ἠξεύρομεν. Ἴσως εἶχε μισήσει τὸν Νικηφόρον, διότι ἐνῶ ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἔπειτα περιεφρονήθη ὑπ' αὐτοῦ. Ἴσως ἡ Θεοφανὼ τὸν ἔπεισεν ὅτι δὲν ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ διὰ νὰ γίνῃ θῦμα τῆς τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλῆς. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι, ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τυχῶν φιλικῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ δεξιώσεως, ὁ Ἰωάννης ἔλαβε κρυφίως πολλὰς συνεντεύξεις μετὰ τῆς ἀγούστης προσερχόμενος εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς δώματα διὰ τινων ἀφανῶν εἰσόδων, καὶ συνεφώνησεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτῆς τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἐνός μὲν εἰσήγαγεν ἐκ δια-

λειμμάτων εἰς τὰ ἀνάκτορα ἄνδρας βωμάλεους καὶ τολμηροὺς, τοὺς ὁποίους ὑποδεχομένη ἐκείνη παρεφύλαττεν ἐν οἰκίσκῳ σκοτεινῷ καὶ παρακειμένῳ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῆς θάλαμον. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ Ἰωάννης τὴν 10 δεκεμβρίου καλέσας παρ' ἑαυτῷ δύο τῶν πιστοτέρων φίλων, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Μιχαὴλ Βούρτζην καὶ Λέοντα τὸν Πεδιάσιμον, ὤρισε μετ' αὐτῶν πάντα τὰ ἀπαιτούμενα πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ βουλεύματος κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα. Λέγεται ὅτι τὴν ἐσπέραν ἐκείνην, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς παρευρίσκετο εἰς τὰς συνήθεις ὑμνωδίας, εἰς τῶν κληρικῶν τῆς αὐλῆς παρέδωκεν αὐτῷ σημείωσιν ἀναγγέλλουσαν τὸν παρασκευαζόμενον τὴν νύκτα ὄλεθρον, καὶ προτρέπουσαν νὰ βεβαιωθῇ περὶ τούτου διατάσων ἐρευναν εἰς τὴν γυναικωνίτιδα· ὅτι ὁ Νικηφόρος διέταξεν ἀμέσως τὸν τοῦ κοιτῶνος κατάρχοντα Μιχαὴλ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξέτασιν, ἀλλ' ὅτι οὗτος, εἴτε εὐλαβοῦμενος τὴν αὐγούσταν, εἴτε ἐξ ἄλλης αἰτίας, ἀφῆκεν ἀνεξερεύνητον τὸ δωματίον ἐν ᾧ ἐκρύπτετο τὸ στίφος τῶν δολοφόνων. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ἡ βασιλίς εἰσφοιτήσασα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα κατὰ τὸ εἰθισμένον, ἀφοῦ ἐλάλησε πρὸς αὐτὸν περὶ τῶν δύο νυμφῶν αἵτινες εἶχον ἔλθει τότε πρὸ μικροῦ ἐκ Βουλγαρίας, προσέθηκεν ὅτι ἀπέρχεται νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν, καὶ ὅτι ἐν τῷ μεταξύ ἄς μείνῃ ἠνεωγμένος ὁ κοιτῶν, τὸν ὁποῖον αὕτη θέλει κλείσει ὅταν ἐπανέλθῃ. Καὶ ταῦτα εἰπούσα ἐξῆλθεν, ὁ δὲ προσευχηθεὶς ἐπὶ ἰκανὴν ὥραν, καὶ περὶ τὴν μελέτην τῶν θείων γραφῶν σχολάσας, ἠσθάνθη τελευταῖον ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ ὕπνου καταβαλλόμενον καὶ κατεκλίθη κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ παρδαλίου δέρματος. Ἐν τούτοις οἱ ἐν τῷ δωματίῳ τῆς αὐγούστης κεκρυμμένοι δολοφόνοι ἐξεληθόντες ἐκεῖθεν ξιφῆρεις ἀνέβησαν εἰς τὰ ὑπαιθρα τῶν βασιλείων ὑπερῶα καὶ κατεσκόπευον τὴν προσδοκωμένην ἄφιξιν τοῦ Ἰωάννου. Ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ εἰζέλθῃ τὴν νύκτα εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ χερσαίου τείχους, ὑψηλοτάτου ὄντος καὶ ἀσφαλίστατα φρουρουμένου· ὥστε ἐδέησε νὰ καταβῇ εἰς τὴν παραλίαν ἐξωθεν τοῦ τείχους, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ πλεύσῃ διὰ λέμβου μετὰ τῶν δύο συνωμοτῶν πρὸς τὸ ἐπιθαλάσσιον τεῖχος, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀφρούρητος, καὶ εἶχε προσέτι τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἦτο πλησιέστατος εἰς τὰ τῆς βασιλίδος δώματα. Τὸ ὠρολόγιον ἐσήμαινεν ἤδη πέμπτην τῆς νυκτὸς ὥραν, ἦτοι τὴν ἐνδεκάτην περίπου καθ' ἡμᾶς δριμύς ἔπνεε βορρᾶς, καὶ χιῶν κατέπιπτε πολλή. Ἡ νύξ ἦτο ἐκ τῶν ἀπαισίων ἐκείνων, αἵτινες φαίνονται προωρισμένοι νὰ καλύπτωσι τὰ

δεινότητα τῶν κακουργημάτων. Ὁ ἀτρόμητος Ἰωάννης παραπλεύσας τὸν αἰγιαλὸν, ἀπεβιβάσθη, καὶ κατὰ τὰ συμπεφωνημένα ἐσύριξεν ἕνα ἀναγγεῖλην ἑαυτὸν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων ὑπερώων περιμένοντας συντρόφους. Ἐρρίφθη ἀμέσως ἐκεῖθεν κόφινος διὰ σχοινίων ἀσφαλῶν ἐξηρητημένος, καὶ ἀνεσύρθησαν ἐντὸς αὐτοῦ οἱ συνωμόται ἀνά εἰς, τελευταῖος δὲ ἀπάντων ὁ Ἰωάννης. Καὶ ἀνελλθόντες οὕτω χωρὶς ὑπ' οὐδενὸς νὰ ἐννοηθῶσιν, ὤρμησαν ἤδη πάντες πρὸς τὸν βασιλικὸν θάλαμον. Μὴ εὐρόντες δὲ τὸν βασιλέα ἐντὸς τῆς κλίνης αὐτοῦ ἐπάγωσαν ἐκ τοῦ φόβου, καὶ ἠτοιμάζοντο νὰ κατακρημνίσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε εὐνουχίσκος τις τῆς γυναικωνίτιδος, προηγούμενος αὐτῶν, τοὺς ὑπέδειξε καθιέδοντα κατὰ γῆς τὸν βασιλέα, ὃν περικυκλώσαντες ἤδη ἤρχισαν νὰ λακτίζωσιν. Ἐξυπνήσαντα δὲ καὶ ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζαντα τὴν κεφαλὴν, ὁ Λέων, ὁ ἐπικαλούμενος Βαλάντης, πρῶτος ἐπλήγωσεν αὐτὸν διὰ τοῦ ξίφους, μεθ' ὃ προσείλκυσαν αὐτὸν ὄλον αἱματοφύρτον ἐνώπιον τοῦ Ἰωάννου, ὅστις πολλὰς εἶπε κατ' αὐτοῦ ὕβρεις καὶ ἀπειλὰς, καὶ τὸν πώγωνα αὐτοῦ ἀντλεῶς ἔτιλεν, ἐνῶ οἱ συνωμόται ἔθραυσαν τὰς σιαγόνας του, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο τὰς λαβὰς τῶν ξιφῶν. Ὁ δὲ τосαῦτα πάσχων οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν, ἐνόσω ἡδύνατο νὰ ἀρθρώσῃ λέξεις, εἰμὴ «Θεοτόκε βοήθει» μέχρις οὗ, ἀφοῦ πλείστας ἄλλας ἔλαβε πληγὰς, μίαν παρὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ τὰς ἄλλας παρὰ τῶν λοιπῶν, εἰς τούτων, ὀνόματι Θεόδωρος, κατετρύπησε τὰ στέρνα αὐτοῦ διὰ τραύματος καιρίου.

Πρὸς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὸν οὕτω οἰκτρῶς καταλύσαντα τὸν βίον, ὀφείλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέχρι τῆς σήμερον εὐγνωμοσύνην ἐξαίρετον καθὸ ἀνακτήσαντα ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν μεσημβρινοδυτικὴν μικρὰν Ἀσίαν, καὶ ἀνασώσαντα τὸν αὐτόθι ἑλληνισμὸν διὰ τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἀναζωπυρήσεως. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ ἱστορία ὀφείλει νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἀρίστων βασιλέων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὴν σήμερον κρίνοντες τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ διαγωγὴν, ὡς πρὸς τε τὸν αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως καὶ τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, δυνάμεθα ἴσως νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔφερεν εἰς μέσον ἀκαιροὺς πρὸς αὐτοὺς ἀξιώσεις, καὶ ὅτι ἡ σύνεσις ἀπῆτει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἐπελθοῦσαν μεγάλην τῶν πραγμάτων μεταβολὴν, ἀποδεχόμενος μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ ἐκκλησίας, πρὸς τὴν ἐν

τῇ Δύσει ἐκκλησίαν καὶ βασιλείαν, ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ἄμυναν καὶ παγίωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλ' ἡ πατροπαράδοτος πολιτικὴ ἐπενεργεῖ πολλάκις καὶ εἰς τὰ ἐξοχώτερα τῶν πνευμάτων, καὶ μάλιστα εἰς καιροὺς καθ' οὓς ἡ τῶν πνευμάτων κίνησις εἶναι ὅπως οὖν νωθρὰ καὶ ἥκιστα νεωτεριστικὴ, ὅπως τότε συνέβαινεν. Ἐὰν ὅμως ὁ Νικηφόρος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων πρὸς τὴν Δύσιν ἀξιώσεων, ἠγωνίσθη γενναίως καὶ ὡς οὐδεὶς ἴσως ἄλλος τῶν προκατόχων ἢ τῶν διαδόχων ἐπιτυχῶς κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ· τὸ δὲ οὐδὲν ἦττον σπουδαιότερον, καθωδήγηθη περὶ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ὑπὸ ἀρχῶν ἐλευθερίων, αἵτινες μαρτυροῦσιν ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς μεταρρυθμίσεως δὲν εἶχεν εἰσέτι ἀποβάλλει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἅπαντας αὐτοῦ τοὺς ὀπαδοὺς καὶ τοὺς μάρτυρας. Ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὅστις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι εἶδεν ἐκ τοῦ συνεγγυς τὴν βασιλείαν ταύτην, ἀφοῦ περιέγραψε τὸ τραγικὸν αὐτῆς τέλος, συγκεφαλαιῶν τὴν περὶ τοῦ ἀνδρὸς κρίσιν, ἀποθαυμάζει τὴν τε περὶ τὰ πολέμια ἐμπειρίαν καὶ δραστηριότητα αὐτοῦ, καὶ τὴν περὶ τὰ πολιτικὰ μεγαλοφροσύνην καὶ μεγαλοφυΐαν, καὶ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην καὶ σωφροσύνην, καὶ τὴν πρὸς τὸ θεῖον εὐλάβειαν· ἐπιφέρει δὲ ὅτι τοῦτο μόνον προσῆπτον οἱ πολλοὶ εἰς τὸν ἄνδρα τὸ ἐλάττωμα, ὅτι ἤθελεν ἄμεμπτον τὴν τῆς ἀρετῆς ἐν παντὶ συντήρησιν καὶ ἀπαραχάρακτον τὴν τοῦ δικαίου ἀκρίβειαν, ἀπαραίτητος ὢν εἰς τὴν τούτων ἐκδίκησιν καὶ ἀδυσώπητος πρὸς τοὺς ὀλισθαίνοντας. Ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν πτώσιν τοῦ Νικηφόρου, ἄλλ' εἶναι βεβαίως τὸ λαμπρότερον ἐγκώμιον τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπιγραφῇ εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ.

Ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης, ἅμα περὶ μέσας νύκτας ἐτελέσθη τὸ ἀνάσιον ἐκεῖνο κακούργημα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφανεστάτην τῶν βασιλείων αἴθουσαν, τὸ καλούμενον χρυσοτρίκλινον, ἐφόρεσε τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ καθήσας εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον, ἐφρόντισεν ἄνευ ἀναβολῆς περὶ τῶν κοινῶν πραγμάτων, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς δημοσίας τάξεως. Ἡ αὐτοκρατορικὴ φρουρὰ, ἀκούσασα τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν, ὥρμησεν ἀπὸ τῆς Χαλκῆς, ἐν ᾗ ἦτο ὁ κύριος αὐτῆς σταθμὸς, πρὸς τὸ τμήμα τῶν ἀνακτόρων ὅπου ἰδίως κατόικουν οἱ βασιλεῖς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλει εὔρει ἔτι ζῶντὰ τὸν ἡγεμόνα. Ἄλλ' αἰσιδηραὶ πύλαι δι' ὧν τὸ τμήμα ἐκεῖνο ἐχωρίζετο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἦσαν ἀσφαλῶς κεκλεισμέναι, ἐνῶ δὲ ἡ φρουρὰ ἠγωνί-

ζετο ἢ ἀναμοχλεύσει αὐτάς, ὁ νέος βασιλεὺς διέταξε νὰ ἐπιδείξωσιν εἰς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ Νικηφόρου ὥστε οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέκειντο ἐκ ξένων μισθοφόρων, καὶ ὑπηρετοῦν τὸν ἐκάστοτε μισθοδοτοῦντα αὐτούς, πεισθέντες ἤδη ὅτι ὁ πρῶτος βασιλεὺς δὲν ὑπῆρχεν ἐν τοῖς ζῶσιν, ἀνεκήρυξαν ὁμοφώνως αὐτοκράτορα τὸν Ἰωάννην. Οὕτω δὲ γενόμενος κύριος τῶν ἀνακτόρων ὁ Ἰωάννης, ἅμα ἤρχισε νὰ ἐξημερώνη ἡ 11 δεκεμβρίου, ἐξάπέστειλεν ἀνδρῶν λογάδων στίφος, οἵτινες διερχόμενοι τὰς ἀγυῖας τῆς πόλεως ἀνηγόρευον αὐτὸν αὐτοκράτορα σὺν τοῖς παισὶ τοῦ Ῥωμανοῦ. Εἰς τὸ στίφος τοῦτο προστέθη μετ' ὀλίγον ἄνθρωπός τις, τὸν ὑποῖον οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν δὲν περιέμενον βεβαίως νὰ ἀκούσωσι πρωταγωνιστοῦντα ἐν τῇ πτώσει τοῦ Νικηφόρου. Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἦτο ὁ πρόεδρος Βασίλειος, ὅστις ἀφοῦ ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ὡς οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἐπετρέπη τὴν ὅλην τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων διοίκησιν, ἅμα εἶδε τὴν κατ' αὐτοῦ ἐγερθεῖσαν ἀντιπολίτευσιν, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν ἦτο βέβαιος ἂν ἡ συνωμοσία ἐπιτύχῃ, προσποιήθη ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὅτι ἀσθενεῖ καὶ ἔμενε κλινήρης περιμένων τὴν τοιαύτην ἢ τοιαύτην ἔκβασιν, διὰ νὰ πολιτευθῇ κατὰ τὰς περιστάσεις. Μόλις λοιπὸν ἔμαθε διὰ νυκτὸς τὸν θάνατον τοῦ Νικηφόρου καὶ ἀμέσως ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις, καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ σπείρας γενναίων νεανίσκων, καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος τὸ ὑποῖον ἀνήγγειλεν εἰς τὴν πόλιν τὴν ἐπελθοῦσαν μεταβολὴν, συνανεκήρυττε μετ' αὐτοῦ σεβαστὸν βασιλέα τὸν Ἰωάννην. Μετ' ὀλίγον δὲ δραμῶν εἰς τὰ βασίλεια προεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως παρακοιμώμενος, καὶ ἤδη συμπράττοντες ἀμφοτέρω ἐξάπέστειλαν αὐθωρεὶ προτάγματα εἰς ὅλας τὰς ἀρχὰς τῆς πρωτευούσης, παραγγέλλοντα ἐπὶ ποινῇ θανάτου νὰ μὴ τολμήσῃ τις νεωτερισμὸν τινὰ ἢ διαρπαγὴν, καὶ προέλαθον τοιουτοτρόπως τῶντι πᾶσαν ληστείαν καὶ σφαγὴν ἐξ ἐκείνων αἰτινες συνέβαινον πάντοτε σχεδὸν ἐν τοιαύταις μεταβολαῖς. Ἄλλως τε ὁ μόνος ἐπίφοβος ἄνθρωπος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικηφόρου Λέων, ὅστις διὰ μὲν τῶν πολλῶν αὐτοῦ χρημάτων ἐδύνατο νὰ κινήσῃ τὸν ὄχλον τῆς βασιλευούσης κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἔχων δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀπάσας τὰς ἀρχὰς καὶ ἀπάσας τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως ἀφωσιωμένας οὔσας εἰς τὴν μνήμην τοῦ Νικηφόρου, εὐχερῶς ἤθελε καταβάλλει τὸν Ἰωάννην, ἂν ἐπεχειρεῖ τοῦτο ἀμελλητί. Ἄλλ' αὐτὸς ἐξυπνήσας καὶ μαθὼν τὴν

σφαγὴν τοῦ ἀδελφοῦ ἐπὶ τοσοῦτον κατεπτοήθη, ὥστε οὐδ' ἐσκέφθη νὰ πράξῃ τι γενναῖον, ἐσπευσε δὲ μόνον νὰ καταφύγῃ εἰς ἄσυλον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καταλείπων τὰ πράγματα εἰς τὴν φορὰν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην. Ὁ δὲ Ἰωάννης, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδρανείας ταύτης, ἐπαυσε ἀμέσως ὅλους τοὺς ἀνωτέρους τῆς πολιτείας ἄρχοντας ὅσοι ἦσαν διωρισμένοι ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου, τὸν πραίτωρα, ἦτοι ἔπαρχον τῆς πόλεως, τὸν δρουγγῆριον τῶν πλωίμων, ἦτοι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν δρουγγάριον τῆς βίγλης, ἦτοι τὸν φρούραρχον, καὶ τὸν νυκτέπαρχον, ἀντικαταστήσας ἀντ' αὐτῶν ἄνδρας οἰκείου, διέταξε δὲ ὅλους τοὺς παυθέντας, καὶ ὅλους τοὺς συγγενεῖς τοῦ πρώην βασιλέως νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, καὶ αὐτόθι νὰ διατρίβωσι. Τρεῖς μόνον ἐξερέσεις τούτου ἐγένοντο. Ὁ μὲν κουροπαλάτης Λέων καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος ὁ πατρίκιος, ἐν Κωνσταντινουπόλει εὕρισκόμενοι, ἐξωρίσθησαν εἰς Μήθυμνον τῆς Λέσβου, ὁ δὲ ἄλλος υἱὸς, ὁ στρατηγὸς Χαλδίας (ἦτοι Τραπεζοῦντος) Βάρδας, παύσας τῆς ἀρχῆς, ἐξωρίσθη εἰς Ἀμάσειαν. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Ἰωάννης τοσοῦτον ἐπεικῶς ἐπολιτεύετο πρὸς τοὺς συγγενεῖς τοῦ Νικηφόρου, ἐξηκολούθει ἐφυβρίζων τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ὅστις ἀφοῦ ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς 11 εἰς τὸ ὑπαιθρον ἐπὶ τῆς χιόνος κατακείμενος, ἐκηδεύθη ἔπειτα λαθραίως διὰ νυκτὸς εἰς τὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Αὕτη δὲ ἡ περὶ τὴν διαγωγὴν τοῦ νέου βασιλέως ἀντίθεσις καθίστησι πρόδηλον ὅτι ἅπαξ τοῦ βίου ἀποθηριωθείς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς φιλαρχίης καὶ διὰ τῶν ὀλεθρίων τῆς Θεοφανοῦς εἰσηγήσεων, ἐπανῆλθεν ἀμέσως εἰς τὴν συνήθη αὐτοῦ μεγαλοφροσύνην. Κατὰ τὰς ἀκολουθούς ἡμέρας ἐξηκολούθησε μεταβάλλων ἅπαν τὸ ὑποπτον προσωπικὸν τῶν ἐπαρχιῶν καὶ διορίζων οἰκείου ἀντὶ τῶν ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσίας, παύσας ἰδίως καὶ ἀντικαταστήσας ἅπαντας τοὺς στρατηγούς ἦτοι τοὺς γενικοὺς διοικητὰς τῶν θεμάτων. Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἐν διαστήματι ἑπτὰ ἡμερῶν, καθ' ἃς δὲν ἐξῆλθε παντάπασι τῶν ἀνακτόρων, καίτοι βαθεῖα ἐπεκράτει ἀπανταχοῦ ἡσυχία καὶ τάξις, ἀσφαλίσας ὅσον ἐνεστιν ἐν τε τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ κυρώσῃ αὐτὴν καὶ διὰ τῶν συνήθων εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνῆκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀρμενικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες συνταύτισσαι τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ χριστιανικοῦ ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτους, ἀπέβησαν περι-

φανείς ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἀπετέλεσαν τὰ κυριώτατα στοιχεῖα τῆς λαμπρᾶς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, δι' ἧς τὸ κράτος τοῦτο συνετηρήθη καὶ ἐκλείσθη. Ὁ πρῶτος ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενος ἐκ τῆς οἰκογενείας ταύτης, καὶ τούτου ἕνεκα δυνάμενος νὰ λογισθῆ, ὡς ἀρχηγέτης αὐτῆς, εἶναι ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς ὁ Κουρκούας, ὅστις τῷ 886 ἦτοι κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνας, δομέστικος ὢν τῶν Ἰκανάτων, δηλαδὴ ἡγεμὼν μιᾶς μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, εἶχε συνομόσει μετὰ πολλῶν στρατιωτικῶν καὶ ἄλλων κατὰ τοῦ βασιλέως ἐκείνου, φωραθεὶς δὲ ἐτιμωρήθη εἴτε πηρωθεὶς τοὺς ὀφθαλμοὺς, εἴτε τυφθεὶς καὶ ἐξορισθεὶς. Τούτου τοῦ Ῥωμανοῦ Κουρκούα δύο ἐγένοντο υἱοὶ, Ἰωάννης καὶ Θεόφιλος, ἐξ ὧν ἡ οἰκογένεια ἐκείνη διηρέθη εἰς δύο κλάδους, ἐξ ἴσου σχεδὸν ἐπισήμους ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος, τῶν ὁποίων ὅμως μόνον ὁ πρεσβύτερος διετήρησε τὸ ἀρμενιανὸν ἐπώνυμον τοῦ Κουρκούα, προφερόμενον ἐν τῇ ἀρμενιανῇ γλώσσῃ Γοῦργεν, μετατραπὲν δὲ ἐπὶ τὸ μαλακώτερον, κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἔθος, εἰς Κουρκούαν. Καὶ ἦτο τὸ ὄνομα Γοῦργεν κύριον παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις, μετεβλήθη δὲ εἰς οἰκογενειακὸν παρὰ τοῖς ἡμετέροις, ὅπως πολλάκις συμβαίνει. Ὁ ἀρχηγέτης τοῦ πρεσβυτέρου κλάδου Ἰωάννης Κουρκούας, εἶναι ὁ πολυθρῦλητος ἐκείνος στρατηγὸς, ὅστις ἐπὶ εἴκοσι καὶ δύο χρόνους διατελέσας δομέστικος τῆς ἀνατολῆς, βασιλεύοντος Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ, ἀναρίθμητα ἔστησε τρόπαια κατὰ μωαβιανῶν ἐπὶ τέλος δὲ τῷ 942 ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς διὰ βραδουρίας τῶν τοῦ Ῥωμανοῦ υἱῶν, οἵτινες ἐφθόνησαν τὸν εὐτυχῆ στρατηγὸν, διότι ὁ βασιλεὺς ἤθελε νὰ συζεύξῃ τὴν θυγατέρα τοῦ δομεστίκου Εὐφροσύνην, μεθ' ἑνὸς τῶν ἰδίων ἐγγόνων. Τοῦ Ἰωάννου τούτου υἱὸς ὑπῆρξεν ὁ Ῥωμανὸς Κουρκούας, στρατηγὸς ὡσαύτως περιφανῆς, ὃν τῷ 963 ὁ παρακοιμώμενος Ἰωσήφ διώρισε δομέστικον τῆς Δύσεως, ὅτε προεχειρίσατο δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰωάννην Τσιμισκῆν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ προλάβῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ὁ τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου υἱὸς Ἰωάννης Κουρκούας διατελέσας στρατηγὸς ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ, ἔπεσε τῷ 972 ἐν τῷ βωσικῷ πολέμῳ, περὶ οὗ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἠμιλήσει. Τελευταῖος δὲ τοῦ πρωτοτόκου τούτου κλάδου ἀναφέρεται, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, τῷ 1008, ὁ πατρίκιος Ῥωμανὸς Κουρκούας, ὁ τοῦ προηγουμένου Ἰωάννου υἱός. Ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διεσώθη φαίνεται ἐπὶ πολὺ, διότι

μετὰ 250 ἔτη περίπου, ὁ τῷ 1143 πατριαρχεύσας Μιχαήλ Β' ἐπωνομάζετο Κουρκούας. Τοῦ δὲ δευτεροτόκου κλάδου ἀρχηγέτης ὑπῆρξεν ὁ τοῦ πρώτου Ἰωάννου Κουρκούα ἀδελφὸς Θεόφιλος, ὅστις, στρατηγὸς ὢν Μεσοποταμίας, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κουρκούας ἦτο δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς, πολλὰκις ὡςκύντως τοὺς μωαμεθανούς κατετρόπωσεν. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοφίλου δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας. Γνωστὸν εἶναι μόνον ὅτι συνεζεύχθη τὴν ἀδελφὴν τοῦ Νικηφόρου Φωκά, καὶ ὅτι ἐξ αὐτῆς ἐγέννησε τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην, περὶ τοῦ ἐπωνυμίου τοῦ ὁποίου, Τσιμισκῆς, ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει «τοῦτο δὲ τὸ τῆς Ἀρμενίων διαλέκτου πρόσρημα ὄν, εἰς τὴν Ἑλλάδα μεθερμηνευόμενον, Μουζακίτζην δηλοῖ βραχύτατος γὰρ τὴν ἡλικίαν (τὸ ἀνάστημα) τελῶν, ἐπωνυμίαν ταύτην ἐκτῆσατο.» Ἐντεῦθεν ὁ Δουκάγγιος ὑπολαμβάνει τὴν λέξιν *Μουζακίτζης* ὡς παραφθορὰν τοῦ *Μειρακίτζης*. Ἄλλη ὁμως εἶναι ἡ νεωτάτη ἐρμηνία τοῦ ἐπωνυμίου Τσιμισκῆς κατὰ τοὺς δεινοὺς περὶ τὰ ἀρμενιακά. *Tschemischgaizag*, ὅπερ σημαίνει, λέγουσι, σάνδαλον λαμπρὸν ἢ ἐρυθρὸν, οἷα φοροῦσιν αἱ γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι ἔνταυτῷ τὸ ὄνομα πόλεως τινος τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἣτις ἐκαλεῖτο τὸ πάλαι καὶ Ἱεράπολις, καὶ ἐξ ἧς κατήγετο ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς. Τὸ τελευταῖον λοιπὸν τοῦτο ἐπωνύμιον, τὸ ὁποῖον ἀρμενιαστὶ γράφεται *Tschemeschigh* δὲν εἶναι εἰμῆ τὸ ὑποκοριστικὸν τοῦ τῆς πόλεως ἐκείνης ὀνόματος καὶ σημαίνει λαμπρὸν σάνδαλίσκον.

Ἡξεύρομεν ἤδη ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, καὶ τοι μικρὸς ὢν τὸ ἀνάστημα, ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος καὶ ἀθλητικός. Ἡ ἐλευθεριότης αὐτοῦ ἦτο τοσαύτη, ὥστε οὐδεὶς τῶν ἐπικαλουμένων αὐτὸν ἀνθρώπων ἀπῆρχετο ἐλπίδων κενός. Καὶ ἂν, ἐπιφέρει ὁ Λέων ὁ Διάκονος, ὁ παρακοιμώμενος Βασίλειος δὲν περιέστελλε τὴν ἄπληστον αὐτοῦ πρὸς τὸ εὐεργετεῖν ῥοπὴν, ἦτο ἱκανὸς νὰ διχνεῖμῃ εἰς τοὺς δεομένους ὅλους τοὺς βασιλικούς θησαυρούς. Τοῦλάχιστον εἶναι βέβαιον ὅτι ἅμα ὡς ἐβασίλευσεν, ἔσπευσε νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῆς ὑπερόγκου αὐτοῦ περιουσίας, ἣν τὸ μὲν ἐκ προγόνων ἐκληρονόμησε, τὸ δὲ διὰ τῶν ἰδίων πολεμικῶν τροπαίων προσεκτῆσατο, ἐν μέρει μὲν διανείμας εἰς τοὺς γείτονας γεωργούς, ἐν μέρει δὲ προσδιορίσας εἰς συντήρησιν μεγάλου τινὸς τῶν λελωθῆμένων νοσοκομείου. Οὐδὲ ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ πρὸς τούτους τε καὶ πρὸς πάντα πάσχοντα πολλὴν αἰείποτε ἐπεδείκνυε συμπάθειαν, μὴ ἀποτροπιάζόμενος νὰ παραμυθῆ καὶ νὰ πλησιάζῃ τοὺς ἐκ τῶν οἰκτροτέρων νόσων ἀσθενοῦντας, αὐτὸς ὁ εἰς ὑπερβολὴν ὢν ἄβρὸς

καὶ φιλόκαλος καὶ περὶ τοὺς πότους καὶ τοὺς ἔρωτας καὶ πᾶσαν τοῦ σώματος ἡδονὴν ἔκδοτος. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε λοιπὸν ἅπαντα τὰ προτερήματα, καὶ ἅπαντα τὰ ἐλαττώματα τῶν γενναίων φύσεων· δυσεξήγητον δὲ μένει πάντοτε εἰς ἡμᾶς πῶς τοιοῦτος διατελέσας δι' ἅπκντος τοῦ βίου, ἀνεδείχθη τοσοῦτον ἄλλοιός καθ' ὅλας τὰς περιπετείας τοῦ κακουργήματος δι' οὗ ἐσφετερίσθη τὴν ἀρχήν· διότι δὲν ἠρκέσθη νὰ θανατώσῃ διὰ φρικτῶν βασάνων τὸν Νικηφόρον, δὲν ἠρκέσθη νὰ περιϋβρίσῃ τὸν νεκρὸν αὐτοῦ, ἀλλὰ ἐδέησε καὶ νὰ ψευδολογήσῃ ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας, ἵνα μὴ ἀποκρουσθῇ ὑπ' αὐτῆς.

Τῶντι ὅτε ἑπτὰ ἡμέρας ἀφ' ἧς κατέλαβε τὴν ἀρχήν, καὶ τὰς ὁποίας μετεχειρίσθη ἵνα ἐξασφαλίσῃ αὐτήν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης προσῆλθε τελευταῖον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἵνα στεφθῇ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, ὁ γέρων Πολυεύκτος δὲν ἐπέτρεψεν αὐτῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ ἱερόν, πρὶν ἢ ἐκπληρώσῃ τρεῖς ὅρους. Πρῶτον, ἀποπέμψῃ, ἐκ τῶν βασιλείων τὴν Θεοφανῶ, τῆς ὁποίας ἡ σύμπραξις εἰς τὴν δολοφονίαν τοῦ Νικηφόρου ἦτο ἀναμφισβήτητος· δεύτερον, ὑποδείξῃ τὸν αὐτουργὸν τῆς δολοφονίας ταύτης, ὅστις καὶ ἂν ἴναι· καὶ τρίτον ἀποδώσῃ εἰς τὴν σύνοδον τὸν τόμον δι' οὗ ὁ Νικηφόρος καθυπέβαλλεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ ἀπόφασιν πάντα τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνδώσῃ εἰς ἀπάσας ταύτας τὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ Θεοφανῶ ἐξωρίσθη ἀμέσως εἰς τὴν νῆσον Πρωτήν, καὶ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν ὀπωροῦν ἀπωτέρω κείμενην Προκόννησον (τὴν νῆσον τοῦ Μαρμαρᾶ), ἰδοῦσα οὕτω ματαιωθέντα τὰ χρυσᾶ αὐτῆς ὄνειρα, καὶ τιμωρηθεῖσα τάχιστα διὰ τὴν κατὰ τοῦ Νικηφόρου ἐπιβουλήν. Ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὁποίαν ἐνέδωκεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ Πολυεύκτου, ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς Θεοφανοῦς. Ἄν ἤθελεν, ἔσωζεν αὐτήν, ἥτις δὲν ἦτο πλειότερον αὐτοῦ ἔνοχος. Ἄλλ' ἀφοῦ ὠφελήθη ἐξ αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ ἐκποδὸν τὸν ἀντίπαλον, δὲν ἐνόμισε φρόνιμον νὰ προβῆ, περαιτέρω, καὶ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν συμβίωσιν μετὰ γυναικὸς ἢ ὁποία ἡδύνατο ἐπὶ τέλους νὰ ἐπιβουλεύσῃ καὶ αὐτὸν, ὅπως ἴσως τοσοῦτους ἄλλους, βεβαίως δὲ τὸν δεύτερον σύζυγον. Ἡ δυσκολωτέρα τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ Πολυεύκτου ἦτο ἡ περὶ τῆς τιμωρίας τοῦ τῆς δολοφονίας αὐτουργοῦ, διότι ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἰωάννης ἰδίᾳ χειρὶ ἐπλήγωσε τὸν Νικηφόρον καὶ τοὺς ἄλλους πρὸς

τοῦτο προέτρεψεν. Οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης δὲν ἐδίστασε νὰ καταγγείλῃ ὡς μόνον ἐκτελεστήν τοῦ φόνου τὸν Λέοντα τὸν Βαλάντην καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὸν εἰς ἐξορίαν. Τελευταῖον ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύνοδον τὸν περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τόμον τοῦ προκατόχου, κάλλιστα εἰδῶς ὅτι ἂν δὲν ἔπραττε τοῦτο, ἤθελεν ἐκτελεθῆ εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ὀργὴν τοῦ κλήρου. Τούτων δὲ γενομένων ἐστέφθη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου τῆ 25 δεκεμβρίου, καὶ ἀναιρῶν ἀπάσας τὰς ἀρχὰς τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ Νικηφόρου διοικήσεως, ἠύξησε τὰς δωρεὰς ὅσαι ἀπενέμοντο εἰς τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἄλλους ἕτῃς πολιτείας ἄρχοντας, παρέσχεν ἀτέλειαν φόρων εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀρμενιακῶν, ἐξ οὗ κατήγετο, καὶ ἐν γένει οὐδεμίαν ἐδειξε φειδῶ περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν δημοσίων χρημάτων.

Ἄλλ' ἐὰν καθ' ὅλα ταῦτα ἐφάνη ἐνδεέστερος τοῦ μεγάλου αὐτοῦ προκατόχου, περὶ τὴν ἄλλην τῶν πραγμάτων διεξαγωγὴν ἀνεδείχθη λαμπρότατος, περὶ δὲ τοὺς κατὰ τῶν πολεμίων ἀγῶνας κρείσσων τῆ ἀληθείᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου ἀνδρός. Εἶδομεν τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀντιοχείας γενομένην κατὰ τὰς τελευταίας τοῦ Νικηφόρου ἡμέρας. Ὁ πατριάρχης αὐτῆς Χριστοφόρος εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἐπὶ τῆς πολιορκίας· ὅθεν ὁ Ἰωάννης ἔσπευσε νὰ προχειρίσῃ διὰ Πολυεύκτου καὶ τῆς περὶ αὐτὸν συνόδου ἱεράρχην τῆς πόλεως ἐκείνης τὸν μοναχὸν Θεόδωρον, χρισθέντα τῆ 8 ἰανουαρίου 970 ἐν Κωνσταντινουπόλει, πιθανῶς διότι ἐν τῇ ἀνωμάλῳ καταστάσει τῶν πραγμάτων τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῆ αὐτόθι ἡ ἐκλογή καὶ ἡ χειροτονία τοῦ πατριάρχου τούτου. Μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας ἀποθανόντος καὶ τοῦ Πολυεύκτου τῆ 28 ἰανουαρίου, ὁ Ἰωάννης, καλέσας εὐθὺς τὴν ἐπιούσαν εἰς τὴν βασιλείον αὐλὴν τοὺς ἱεράρχας καὶ τὴν σύγκλητον, εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἀναβιβάζει εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον τὸν ἀναχωρητὴν Βασιλείον, ὅστις καὶ ἐχειροτονήθη τῷ ὄντι τὴν κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, 13 φεβρουαρίου. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα μαρτυροῦσιν ὅτι ἂν ὁ Ἰωάννης ἔσχισε τὸν ἐκκλησιαστικὸν τοῦ προκατόχου τόμον, πράγματι ὁμως διетήρησε τὸ δικαίωμα τῆς τῶν ἀρχιερέων ἐκλογῆς. Συγχρόνως ἐφρόντισε διὰ σιταγωγίας, ἣν τάχιστα συνήγαγεν ἐκ τῶν ἀπανταχοῦ ἐμπορίων, νὰ θεραπεύσῃ κατὰ τὸ ἐνὸν τὰ δεινὰ τοῦ λιμοῦ ὑπὸ τοῦ ἠποίου ἐπὶ τριετίαν κατετρώχετο τὸ κράτος. Καὶ τότε ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς ἔξω πολεμίους, ὧν οἱ μᾶλλον κατεπείγοντες ἦσαν δύο, οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀνατολῆς καὶ οἱ Ῥῶσοι,

οἵτινες ὑπὸ τὸν Σβιατοσλαῦον εἶχον γίνει κύριοι ἀπάσης τῆς Βουλγαρίας. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ προσεχὲς ἔαρ, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος· καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισε πῶντι ὅτι ὀφείλει νὰ ἐκτελέσῃ τοῦτο μᾶλλον τὸ βούλευμα τοῦ προκατόχου, ἢ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ μωαμεθανῶν πόλεμον. Ναὶ μὲν ἡ ἄλωσις τῆς Ἀντιοχείας δὲν εἶχε συνεπαγάγει τὴν ἀνάκτησιν ὅλης τῆς Συρίας· πολλάι τῶν αὐτόθι κατακτηθεισῶν πόλεων ἀπέβλεπον εἰς στάσιν, διότι ὁ Νικηφόρος δὲν εἶχε λάβει καιρὸν νὰ διαθέσῃ τὰ κατ' αὐτὰς ἀσφαλῶς, ἐλέγετο δὲ ὅτι θέλουσιν ἔλθαι εἰς βοήθειαν αὐτῶν οἱ μωαμεθανοὶ τῆς Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ὅπωςδῆποτε οἱ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος πολέμιοι ἦσαν σφόδρα τεταπεινωμένοι καὶ ἐξησθημένοι ἕνεκα τῶν προτέρων ἀτυχημάτων, ὁ δ' ἐξ αὐτῶν κίνδυνος ὀλιγώτερον ἐπικείμενος τοῦ ἀπὸ τῶν Ῥώσων, οἵτινες ἠδύναντο νὰ ἀπειλήσωσι καὶ αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὄθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης παρατάξας εἰς Ἀνατολὴν στρατὸν ἀποχωρῶντα ὑπὸ τὸν Πατρίκιον Νικόλαον, ὅστις, καίτοι εὐνοῦχος ὢν, εἶχε πολλὴν τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς ἄλλης δυνάμεως τοῦ κράτους κατὰ τοῦ Σβιατοσλαύου.

Πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ πολεμικὴν τινα πράξιν, ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσε τὸν ἡγεμόνα τῶν Ῥώσων νὰ λάβῃ τὸν συμφωνηθέντα πρὸς τὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ καταδρομῇ τῆς Βουλγαρίας μισθὸν καὶ νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Σβιατοσλαῦος ἀπέρριψεν ἐπανειλημμένως τὴν πρὸς κλησιν ταύτην, προσἀπειλήσας ὅτι ἐπελθὼν, θέλει πολιορκήσῃ τὴν βασιλεύουσαν, ὁ Ἰωάννης διέταξεν ἀμέσως τὰ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν ἀπαιτούμενα. Ὁ μάγιστρος Βάρδας ὁ Σκληρὸς καὶ ὁ πατρίκιος Πέτρος διετάχθησαν νὰ πορευθῶσι μετὰ ἀνδρῶν μυρίων, καὶ καταλαβόντες τὰ μεταξὺ Βουλγαρίας καὶ Θράκης σύνορα, νὰ διαχειμιάσωσιν αὐτόθι περιμένοντες τὸν βασιλέα, ὅστις ἐμέλλε νὰ ἐκστρατεύσῃ τὸ ἔαρ, ἐν τῷ μεταξὺ δὲ γυμνάζοντες μὲν τὸν στρατὸν, πληροφορούμενοι δὲ διὰ κατασκόπων τὰ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν συμβαίνοντα. Ὁ πατρίκιος Πέτρος ἦτο ὁ στρατοπεδάρχης ἐκεῖνος ὅστις περὶ τὰ τέλη τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχε κυριεύσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ὁ δὲ τῶν Σκληρῶν οἶκος ἀνῆκεν εἰς τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν τῆς δεκάτης καὶ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Πρῶτος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου ἀναφέρεται ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὁ πατρίκιος Νικήτας Σκληρὸς, τῷ

889, ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο· δεύτερος δὲ ὁ προκείμενος Βάρδας Σκληρὸς, τοῦ ὁποίου δὲν γνωρίζομεν τὴν πρὸς τὸν Νικήταν συγγένειαν, ὅστις ὅμως ἦτο ἀδελφὸς μὲν τῆς πρὸ μικροῦ θανούσης συζύγου τοῦ Ἰωάννου Μαρίας, τῆς φημιζομένης ἐπὶ κάλλει καὶ σωφροσύνῃ, ἀνὴρ δὲ δραστήριος καὶ γενναιότατος. Ἄμυ κατ' ἐλαβούσης τὰ μεθῦρια τῆς στρατιᾶς ταύτης, οἱ Ῥῶσοι ἐπῆλθον κατ' αὐτῆς, συνεπαγόμενοι πολλοὺς Οὐγγρους καὶ Βουλγάρους, καὶ συμποσούμενοι εἰς 30,000. Καίτοι δὲ ἔχων νὰ ἀγωνισθῆ πρὸς τριπλασίαν δύναμιν, ὁ στρατηγὸς Σκληρὸς δὲν ἐδίστασε νὰ ἀντιπαραταχθῆ, διαιρέσας εἰς τρία τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ δύο μὲν μοίρας διατάξας νὰ ἐνεδρεύσωσιν εἰς τοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν ἀντιπάλων δρυμούς, μὴ προκύπτουσαι ἐκεῖθεν εἰμὴ ὅταν ἠχήσῃ τὸ πολεμιστήριον σάλπισμα, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν λοιπῶν ἐπιτεθεὶς κατὰ μέτωπον. Ἡ συμπλοκὴ ὑπῆρξε σφοδρά. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Βάρδα Κωνσταντῖνος, νεώτατος ὢν ἔτι, ἀλλὰ πελώριος τὸ σῶμα καὶ τὴν ἰσχὺν ἀκαταγώνιστος, ἐφόνευσε τολμηρὸν τινα Ῥῶσον, ὅστις εἶχεν ἐξορμήσει κατὰ τοῦ προκινδυνεύοντος Βάρδα· μετ' ὀλίγον δὲ ἀμφιρόπου ἔτι ὄντος τοῦ ἀγῶνος, ἤχησαν αἱ σάλπιγγες, καὶ ἐπατάγησαν τὰ τύμπανα, καὶ προσεβλήθησαν κατὰ νώτων οἱ Ῥῶσοι ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων ταγμάτων, ὥστε ἐκπλαγέντες ἤρχισαν νὰ ὑπενδίδωσι. Τότε εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων αὐτῶν ἡγεμόνων προελάσας ἠθέλησε νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς συναγωνιστάς, ἀλλ' ὁ Βάρδας ἀντεπεξεληθὼν ἐσχίσεν αὐτὸν διὰ τοῦ ζιφους εἰς δύο ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ζωστῆρος, καὶ οὕτω πεσόντος κατὰ γῆς τοῦ ἀθλητικοῦ ἐκείνου σώματος, οἱ Ῥῶσοι ἐτρέπησαν ἤδη εἰς φυγὴν κταδιωκόμενοι καὶ ἀνηλεῶς σφαζόμενοι μέχρις ἐσπέρας. Τὰ προίμια λοιπὸν τοῦ ἀγῶνος ἀπέβησαν λαμπρά, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης μεταβιβάζων ἀδιακόπως τὰς δυνάμεις ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην, καὶ τοποθετῶν αὐτάς ἐπιτηδείως καὶ γυμνάζων, ἦτο ἕτοιμος νὰ εἰσβάλῃ πανστρατιᾶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ὅτε περιστάσεις ἀπροςδόκητοι ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ἀναβάλῃ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ ἔτος τὸ μέγα ἐκεῖνο ἐπιχείρημα.

Οἱ Φωκάδες δὲν ἐπέισθησαν νὰ ὑποφέρωσι μέχρι τέλους ἀμαχητὶ τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτῶν. Ὁ υἱὸς τοῦ Λέοντος Βάρδας, ὅστις ἦτο ἐξόριστος εἰς Ἀμάσειαν, συνεννοηθεὶς μετὰ τριῶν αὐτοῦ ἐξαδέλφων, καὶ δραπετεύσας ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἦλθεν εἰς Καισάρειαν

τῆς Καππαδοκίας, ἤθροισεν αὐτόθι μέγα πλῆθος ἀνθρώπων, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ῥέπουσι πάντοτε πρὸς στάσιν, ἀνηγορεύθη ὑπ' αὐτῶν προχείρως αὐτοκράτωρ, ἐχειροτόνησε πολλοὺς στρατηγούς καὶ ἄλλους ἄρχοντας, ἔδωκεν ἔτι πλείονας ὑποσχέσεις, καὶ ἔπραττε ταῦτα πάντα ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Λέοντος, ὅστις, φρουρούμενος εἰς Λέσβον, ὑπεκίνει εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Μακεδόνας διὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἀβύδου Στεφάνου, ὑποσχόμενος καὶ αὐτὸς τιμὰς καὶ χρήματα. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης πληροφορηθεὶς αἴφνης τὰ γινόμενα, καθυπέβαλεν ἀμέσως εἰς δίκην τὸν ἐπίσκοπον Ἀβύδου, τὸν Λέοντα Φωκᾶν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικηφόρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος καθηρέθη τῆς ἱερωσύνης, οἱ δὲ δύο ἄλλοι κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἐξετέλεσε τὴν ποινὴν ταύτην, πέμψας δὲ εἰς Λέσβον διαταγὰς, ἐπήρωσε, λέγουν, ἀμφοτέρων τοὺς ὀφθαλμούς, πράγματι ὅμως τὰς βλεφαρίδας μόνον αὐτῶν ἔκαυσε, ἀφήσας ἀβλαβῆ τὴν ὄψιν. Ἀλλὰ ἐπέβαλε βαρείας χρηματικὰς ποινὰς εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν φίλων αὐτῶν, ὅσοι εἶχον ἀποδεχθῆ τὰς στασιαστικὰς ἐκείνας συμβουλὰς. Πρὸς δὲ τὸν Βάρδαν Φωκᾶν ἔγραψε παραινῶν νὰ παραιτηθῆ τοῦ ὀλεθρίου τολμήματος καὶ ὑποσχόμενος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ πλήρη ἀμνηστίαν. Ἀλλ' ἐκείνου αὐθαδῶς καὶ ὑβριστικῶς ἀπαντήσαντος, ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Βάρδαν Σκληρὸν, τὸν πρὸ μικροῦ κατὰ τῶν Ῥώσων ἀριστεύσαντα, ἀναβαλὼν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν κατὰ τῶν ἀρκτῶων πολεμίων ἐπιχείρησιν. Ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατῶρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν στάσιν σχεδὸν ἀμαχητί. Ὅχι μόνον εἶχε ῥητὴν διαταγὴν τοῦ βασιλέως ν' ἀποφύγῃ ὅσον ἐνδέχεται πᾶσαν αἱματοχυσίαν, ἀλλὰ καὶ οἴκοθεν ἀπέκλινε πρὸς τοῦτο, κηδεστῆς ὢν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, τοῦ ὁποίου ἡ ἀδελφὴ ἦτο νύμφη του, ἐπὶ τῷ ἡρωϊκῷ αὐτοῦ ἀδελφῷ Κωνσταντίνῳ. Ὅθεν ἄμα πλησιάσας εἰς τὸ ἀντίπαλον στρατόπεδον, προέτεινε αὐτῷ εἰς τε τὸν ἀρχηγὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ ἀμνηστίαν καὶ ἀπάθειαν, εἴαν ἀποθέσωσι τὰ ὄπλα. Καὶ ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς ἐπέμενε ἀποποιούμενος ἄλλ' οἱ περὶ αὐτὸν ἐνδίδοντες εἰς τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰς ἀμοιβὰς τοῦ Σκληροῦ, ἠυτομόλησαν σωρηδὸν εἰς τὸ βασιλικὸν στρατόπεδον, ὥστε ὁ Βάρδας Φωκᾶς, βλέπων ἑαυτὸν παρὰ πάντων σχεδὸν ἐγκαταλιπούμενον, ἔφυγε διὰ νυκτὸς καὶ ἀπῆλθε μετὰ 300 μόνον εἰς φρούριον τι καλούμενον Ἀντιγούς, τὸ ὁποῖον εἶχε λάβει τὴν πρόνοιαν πρὸ καιροῦ νὰ ὀχυρώσῃ, εἰσαγαγὼν ἐν αὐτῇ καὶ τροφὰς ἀποχρώσας. Ἐκεῖ παρηκολούθησεν αὐτὸν ὁ Βάρδας Σκληρὸς καὶ ἀποκλείσας πανταχόθεν, παρ-

ρήνεσεν ἐκ νέου νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν εὐμένειαν τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ Φωκᾶς, βλέπων ὅτι παντελῶς ἐμονώθη, καὶ ὅτι ἀδύνατον ἦτο νὰ διαφύγῃ τὴν ἄλωσιν, ἐνέδωκε τελευταῖον καὶ λαβὼν πίστεις περὶ τῆς ἀπαθείας ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν φιλτάτων, κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ φρουρίου μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων. Ὁ Σκληρὸς ὑπεδέχθη αὐτοὺς φιλανθρώπως καὶ ἀνέφερε τὰ γενόμενα εἰς τὸν βασιλέα, ζητῶν τὰς διαταγὰς του. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης ἐδήλωσεν, ὁ μὲν Βάρδας Φωκᾶς, ἀποκαρεῖς κληρικὸς νὰ περιορισθῆ εἰς Χίον μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀναλαβὼν τὰς δυνάμεις νὰ διαπεράσῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ αὐτόθι νὰ διαχειμάσῃ, ἵνα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ συνεχestraτεύσῃ μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Ῥώσων.

Τὸ πρὸ ἐνὸς ἔτους μελετούμενον κατὰ τούτων ἐπιχείρημα ἀπέβαινεν ὀσημέραι μᾶλλον κατεπεῖγον. Ἐπαρθέντες ἐκ τῆς στάσεως τοῦ Βάρδα Φωκᾶ, καὶ ὠφεληθέντες ἐκ τῆς ὀλίγης ἐμπειρίας καὶ τῆς περὶ τὸν βίον ἀκολασίας τοῦ μαγίστρου Ἰωάννου Κουρκούα, εἰς ὃν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Σκληροῦ εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ἡγεμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ, οἱ Ῥῶσοι διέπραξαν πολλὰς ἐπιδρομὰς καὶ δῆώσεις εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὥστε εἶπερ ποτὲ ἀπαραίτητον ἀπέβη νὰ περισταλῶσι. Καθ' ὅλον λοιπὸν τὸν χειμῶνα τοῦ 970 πρὸς τὸ 971, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπαναλαβὼν καὶ συμπληρῶν τὰς προπαρασκευὰς αὐτοῦ, κατήρτισε τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, συνέλεξε τροφὰς καὶ ἠτοίμασε μεγάλας ὀπλων προμηθείας.

Συγχρόνως δὲ ἐρρύθμισεν ἀσφαλέστερον τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς δύο νομίμους διαδόχους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, τὸν Βασίλειον, ὅστις ἦτο ἤδη 14 ἐτῶν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐνδεκαέτη ὄντα. Ἡ μήτηρ αὐτῶν Θεοφανὼ ἐνόμισε, φαίνεται, ὅτι δύναται, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ κινήματος τῶν Φωκᾶδων, νὰ κινήσῃ ἐπανάστασιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅθεν ὁραπετεύσασα ἐκ Προκοννήσου ἦλθεν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ὅπου οὐδένα μὲν εὔρε πρόθυμον νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ, κατάρθωσεν ὅμως νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ βασίλεια, καὶ νὰ ἴδῃ τὸν τε βασιλέα Ἰωάννην, καὶ τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε σκανδαλώδης. Πάντα τὰ πάθη τοῦ διαπαιδαγωγηθέντος ἔρωτος καὶ τῆς ἀποτυχούσης φιλαρχίας ὅσα πρὸ μηνῶν ἔβραζον εἰς τὴν καρδίαν τῆς γυναικὸς ταύτης, ἐξεχείλισαν ἤδη ἀκάθεκτα. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε τὰ θέλητρα, οὔτε οἱ ἔλεγχοι, οὔτε αἱ παρακλήσεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ ἴσχυ-

σαν νὰ μεταπείσωσι τὸν βασιλέα Ἰωάννην, ἡ Θεοφανῶ, στραφεῖσα πρὸς τὸν παρακοιμώμενον, ὕβρισεν αὐτὸν, ὠνόμασε Σκύθην, ὠνόμασε βάρβαρον, καὶ ἐν τῇ παραφορᾷ τῆς ὀρμήσασα τὸν ἐγρονθοκόπησεν εἰς τὸ πρόσωπον. Τότε ἀπήχθη ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἐν Ἀρμενίᾳ μονὴν τῆς Δάμιδος. Συνεξωρίσθη δὲ καὶ ἡ μήτηρ αὐτῆς ἐν Μαντινείῳ τῆς Καππαδοκίης. Ἄλλ' ἐν τούτοις ἡ θέσις τῶν νομίμων διαδόχων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀπέβαινεν ἐπισφαλής· διότι εἶχον συμβασιλέα ἄνδρα πανίσχυρον, δι' οὐδενὸς συνδεόμενον πρὸς αὐτοὺς δεσμοῦ, δυνάμενον δὲ νὰ γεννήσῃ ἐκ δευτέρου γάμου τέκνα ἴδια, καὶ ὡς ἐκ τούτου νὰ παραγάγῃ συμφέροντα ἐπικίνδυνα εἰς τὴν τύχην τῶν νομίμων διαδόχων. Ταῦτα τὰ ἀτοπήματα θέλουσα νὰ προλάβῃ ἢ σύγκλητος, ἥτις ἐπεθύμει πάντοτε τὴν διατήρησιν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, προέτρεψε τὸν βασιλέα Ἰωάννην διὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, νὰ ἀσφαλίσῃ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅμα καὶ τὰ κατὰ τοὺς βασιλόπαιδας, νυμφευόμενος ἄνευ ἀναβολῆς τὴν θείαν αὐτῶν Θεοδώραν, τὴν θυγατέρα τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀδελφὴν τοῦ πατρὸς τῶν Ῥωμανοῦ. Ὁ δὲ ἠσπάσθη προθύμως τὴν συμβουλήν, εἰ καὶ ἡ Θεοδώρα διέπρεπε μᾶλλον ἐπὶ ταῖς ἀρεταῖς αὐτῆς ἢ ἐπὶ κάλλει καὶ νεότητι. Οἱ γάμοι ἐτελέσθησαν κατὰ μῆνα νοέμβριον 970 καὶ ἐπροξένησαν πολλὴν ἀγαλλίασιν εἰς ἅπαν τὸ ὑπῆκοον. Εἰς τὴν ἀγαλλίασιν ταύτην συνετέλεσαν πλεῖσται αὐλικαὶ καὶ δημοτικαὶ πανηγύρεις, αἵτινες ἀπέβησαν τόσῳ μᾶλλον λαμπραὶ καὶ κοινῆς εὐχαριστήσεως πρόξενοι, ὅσῳ ὁ βασιλεὺς ἀνεδείχθη κατὰ τὴν συνήθειάν του μεγαλοπρεπῆς καὶ φιλόφρων. Περὶ ταῦτα δὲ διατρίψας καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα, εὐρέθη κατὰ τὸ ἔαρ ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτοῦ βουλεύματος.

Ἡ 28 μαρτίου 971 ὤρισθη ὡς ἡμέρα τῆς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐξόδου τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ στρατοῦ. Ἀπὸ πρωΐας τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἥτις ἦτο ἡ πέμπτη τῆς ἐβδομάδας τῶν Βαΐων, ὁ μὲν στρατὸς παρετάχθη ἐπὶ πολέμῳ διεσκευασμένος εἰς τὰς μεταξὺ τῶν βασιλείων καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας πλατείας καὶ ἰδούς, ὁ δὲ στόλος ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου. Ὁ στρατὸς ἦτο πολὺ εὐαριθμότερος τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ ἐπανειλημμένως κατὰ μωαμεθανῶν ἐπελθόντων δεκάκις, εἰκοσάκις καὶ τεσσαρακοντάκις μυρίων ἀνδρῶν, ἀλλὰ συνέκειτο ἐκ μαχητῶν λογάδων, ἐν οἷς μάλιστα διέπρεπεν ἡ ἔλη τῶν

Ἀθανάτων, ἦν πρῶτος διωργάνωσεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν ἀρίστων καταφράκτων ἰππέων ἐπιλεξάμενος, ὡς τὸ κράτιστον τῶν ἰδίων δορυφόρων σῶμα, κατὰ μίμησιν τῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (σελ. 387 τοῦ πρώτου τόμου) Ἀθανάτων. Ἡ ἔλη αὕτη λαμπρῶς τῶντι ἠγωνίσαστο κατὰ τὸν προκείμενον πόλεμον, βραδύτερον ὅμως δὲν ἀναφαίνεται πλέον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς σπουδαῖον στρατιωτικὸν σῶμα, καὶ πιθανῶς κατηργήθη ὡς κινήσασα τὸν φθόνον τῶν ἄλλων σωμάτων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς. Ὁ δὲ στόλος συνέκειτο ἐκ 300 περίπου πλοίων μεγάλων καὶ μικρῶν, ὧν τὰ κράτιστα ἦσαν διὰ σκευαστοῦ πυρὸς ὠπλισμένα, καὶ τούτου ἕνεκεν ἐκαλοῦντο πυρφόρα. Ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε τῶν ἀνακτόρων περὶ τὴν ἐνάτην ὥραν τῆς πρωΐας, ἀφ' οὗ προσευχῆθη εἰς τὸ ἐν τῇ Χαλκῇ ἱερὸν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, ἀπῆλθε διὰ μέσου τῶν ταγματῶν καὶ ἰλιῶν εἰς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐξήτησατο ἐνταῦθα τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου, καὶ ἐπορεύθη ἔπειτα, παρεπομένου σύμπαντος τοῦ στρατοῦ καὶ λιτανεύοντος τοῦ κλήρου, πρὸς τὸν ἐν Βλαχέρναις οἶκον τῆς Θεομήτορος. Ἐνταῦθα προσευχῆθη τὸ τρίτον. Ἐξεληθὼν δὲ τῆς ἐκκλησίας, ἀνῆλθεν εἰς τὰ αὐτόθι ἀνάκτορα, ἵνα ἐπιθεωρήσῃ ἐκεῖθεν τὸν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν παρατεταγμένον καὶ εἰς ἐκπλουν κατὰ πάντα παρεσκευασμένον στόλον. Ὁ βασιλεὺς ἐνέκρινε τὴν ναυτικὴν παρασκευὴν, παρήγγειλε νὰ διανεμηθῶσι χρηματικαὶ ἀμοιβαὶ εἰς τοὺς νυθάτας καὶ τοὺς ἐρέτας, καὶ διέταξε νὰ ἐκπλεύσωσιν ἀμέσως ἐπὶ τὸν Εὐξείνιον πόντον καὶ τὸν Ἴστρον ποταμὸν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ διακωλύσῃ τοιοῦτοτρόπως πᾶσαν τῶν Ῥώσων ὑποχώρησιν. Ἀμα δὲ ὡς ἐξέπλευσεν ὁ στόλος, ἀνεχώρησε καὶ ὁ βασιλεὺς αὐθημερὸν μεθ' ὄλου τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν.

Ἐκεῖ ἀφικόμενος τὴν τρίτην ἡμέραν ἔμαθε παρὰ τῶν προσκόπων ὅτι αἱ κλεισοῦραι τοῦ Αἴμου ἦσαν ἀφύλακται, διότι οἱ Ῥῶσοι ἐνόμιζον ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν θέλει ἐκστρατεύσει πρὶν ἢ πανηγυρίσῃ τὴν ἐορτὴν τοῦ πάσχα καὶ τὰς παρεπομένας αὐτῇ τελετάς. Ὅθεν ὠφελούμενος ἐκ τοῦ λάθους τούτου τῶν πολεμίων ἀπεφασίσε νὰ διέλθῃ ἄνευ ἀναβολῆς τὰς στενάς ἐκεῖνας διόδους, καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῆς Πραϊσθλαύας, ἣτις, ὡς γνωρίζομεν ἤδη, ἦτο ἡ πρωτεύουσα τῶν ἡγεμόνων τῆς Βουλγαρίας. Ἐπὶ τούτῳ διήρесе τὸν στρατὸν εἰς δύο. Καὶ αὐτὸς μὲν παραλαβὼν τοὺς Ἀθανάτους καὶ πεζοὺς τῶν ἀλκιμωτάτων 15,000, καὶ ἰππεῖς 13,000 προεπορεύθη ὅσον ἔνεστι τάχιον, τὸ δὲ

λοιπὸν στρατιωτικὸν μετὰ τῶν σκευῶν καὶ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν πρόεδρον Βασιλείον, παραγγείλας νὰ ἐπέλθῃ ἐξ ὀπισθεν βάρην. Τῶντι ὁ βασιλεὺς διῆλθεν ἀκωλύτως ἀπάσας τὰς τοῦ Αἴμου δυσχωρίας, ἐξησφάλισε τὴν διάβασιν τοῦ κατόπιν βαδίζοντος Βασιλείου, καὶ ἅμα εὐρεθεὶς ἐπέκεινα τοῦ ὄρους ἐντὸς τῆς Βουλγαρίας διέταξε τὸ στράτευμα εἰς βαθείας φάλαγγας, παρήγγειλε τὰς σάλπιγγας νὰ ἐπηχήσωσι τὸ ἐνυάλιον, νὰ ἀλαλάξωσι τὰ κύμβαλα καὶ νὰ πεταγήσωσι τὰ τύμπανα, πορευθεὶς οὕτω ἐν παρατάξει λαμπρᾷ ἐπὶ Πραισθλαύαν, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ἐφθασε τὴν πρωΐαν τῆς 3 Ἀπριλίου πρὸς μεγάλην ἐκπληξιν τῶν Ῥώσων. Ὁ Σβιατοσλαῦος δὲν εὐρίσκετο τότε εἰς Πραισθλαύαν, ἀλλὰ διέτριβε περὶ Δορύστολον, τὴν σημερινὴν Σιλίστριαν, μετὰ τοῦ πλείστου τῆς δυνάμεως. Ὑπῆρχεν ὁμως ἐν Πραισθλαύᾳ φρουρὰ ἰκανὴ Ῥώσων καὶ Βουλγάρων ὑπὸ ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων Ῥώσων, ὃν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Σφέγγελον, καὶ προσέτι ὁ τῶν Βουλγάρων ἡγεμὼν Βορίς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, καὶ αὐτὸς ὁ προδότης πατρίκιος Καλοκύρης. Ὅθεν πᾶσα κατεβλήθη προσπάθεια ἵνα ἀποκρουσθῇ ἡ ἐπίθεσις. Καὶ αὐθημερὸν ἐξεληθόντες τοῦ φρουρίου οἱ Ῥῶσοι ἠγωνίσθησαν ἐκ παρατάξεως νὰ ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα εἰς ὑποχώρησιν. Μαχόμενοι ὁμως πεζοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ἐπὶ τέλος νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τὸ προελάσαν κατ' αὐτῶν ἵππικόν, καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀκάθεκτον τῶν Ἀθανάτων προσβολὴν, τραπέντες δὲ κατέφυγον ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἀφοῦ ὑπέστησαν φθορὰν δεινὴν, 8,500 ἀνδρῶν, καθάπερ ἱστορεῖ, ἀλλὰ ὡς λεγόμενον, ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην ὁ πατρίκιος Καλοκύρης ἐνόμισε φρόνιμον νὰ μὴ μείνῃ πλείοτερον εἰς Πραισθλαύαν, καὶ ἀναχωρήσας λαθραίως διὰ νυκτὸς κατέφυγε πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον. Τὴν δ' ἐπιούσαν, ἐπειδὴ ἐφθασεν ἤδη καὶ ἡ λοιπὴ στρατιὰ ὑπὸ τὸν πρόεδρον Βασιλείον μετὰ τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεχείρησε τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τῆς πόλεως. Κατ' ἀρχὰς οἱ αὐτοκρατορικοὶ πλησιάζσαντες εἰς τὸ τεῖχος ἔβαλλον κάτωθεν διὰ τόξων καὶ πετροβόλων ὀργάνων καὶ σφενδονῶν καὶ ἀκοντίων τοὺς ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων Ῥώσους, οἵτινες ἀμυνόμενοι ἔρριπτον ἄνωθεν ἀκόντια καὶ βέλη καὶ λίθους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ βασιλεὺς διέταξε νὰ προσαγάγῃσι κλίμακας εἰς τὰ τεῖχη καὶ τοῦτου γενομένου, πρῶτος νεανίας τις ὁ Θεοδόσιος Μεσονύκτης, ἐκ τῆς Ἀνατολῆς καταγόμενος, σπασάμενος τὸ ξίφος, καὶ

διὰ τῆς ἀριστερᾶς τὴν ἀσπίδα ὑπὲρ κεφαλὴν ἀνατείνας, ἀνέβη ἐπὶ τὰς ἐπάλξεις, καὶ ἐκτύπησεν εἰς τὸν αὐχένα τὸν Ῥώσον ὅστις ἠθέλησε νὰ ἀντιταχθῆ, εἰς αὐτόν, καὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ μετὰ τῆς περικεφαλαίας ἐκύλισεν ὡς σφαῖρα ἔξω τῶν τειχῶν πρὸς τὸ ἔδαφος. Ἐντεῦθεν οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἐπαλαλάξαντες ἀνέδραμον πολυάριθμοι διὰ τῶν κλιμάκων, καὶ μετὰ πεισματώδη ἐπὶ τοῦ τείχους ἀνταγωνισμὸν ἠνάγκασαν τοὺς Ῥώσους νὰ καταλίπωσι τὸν περίβολον, διὰ τῶν πυλῶν τοῦ ὁποίου εἰσελθοῦσα ἡδὴ πᾶσα ἡ περὶ τὸν Ἰωάννην δύναμις κατεκυρίευσεν τὴν πόλιν, καὶ δεινὴν ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους φθοράν. Τότε λέγεται ὅτι συνελήφθη καὶ ὁ Βορίς μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν δύο τέκνων, καὶ προσήχθη τῷ βασιλεῖ, ὅστις ἐδέξατο αὐτὸν ἐν πάσῃ τιμῇ, ἀποκαλῶν ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων, καὶ λέγων ὅτι ἦλθε νὰ ἐκδικηθῆ τὰς συμφορὰς ἃς οὗτοι ὑπέστησαν παρὰ τῶν Ῥώσων. Ἐν τούτοις ὁ ἀγὼν δὲν ἐτελείωσε διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ περιβόλου ἀποχωρήσεως τῶν ἀντιπάλων. Ἑπτακισχίλιοι Ῥῶσοι καὶ Βούλγαροι (διότι πολλοὶ Βούλγαροι ἐκθύμως ἐμάχοντο κατὰ τῶν ἡμετέρων ὡς αἰτίων γενομένων τῆς ῤωσικῆς ἐπιδρομῆς καὶ τυραννίας) κατέλαβον τὴν βασιλείον αὐλὴν, ἐν ἧ, ἐπειδὴ ἦτο ὠχυρωμένη, ἐναπέκειτο καὶ ὁ τῶν Βουλγάρων θησαυρός. Οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην παροτρυνόμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἠθέλησαν νὰ ἐκπορθήσωσι διὰ μιᾶς καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο τῶν πολεμίων καταφύγιον· ἀλλὰ μὴ δυνάμενοι νὰ προσέλθωσιν εἰμὴ διὰ στενῆς πυλίδος, πολλοὶ ἐνταῦθα εἰς μάτην κατεκόπησαν, μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς, ἀναχαιτίσας τὴν ὀρμὴν των, διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς διάφορα τοῦ οἰκοδομήματος ἐκείνου μέρη, τὸ ἵποϊον δὲν ἦτο φαίνεται πανταχόθεν διὰ τείχους ἀσφαλούς περιπεφραγμένον. Τότε οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι τοῦ οἰκοδομήματος καὶ συνεπυκνώθησαν ἅπαντες ἐντὸς τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς, ὅπου ἠγωνίσθησαν μὲν γενναίως, ἀλλὰ οὐδὲν ἦττον καταπολεμηθέντες ὑπὸ τοῦ περικυκλώσαντος αὐτοὺς Βάρδα τοῦ Σκληροῦ, ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκτὸς ὀλιγίστων, οἵτινες μετὰ τοῦ Σφεγγέλου ἐπέτυχον νὰ διαφύγωσι πρὸς τὸν Σβιατοσλαῦον.

Τοιοιουτρόπως ἐκυριεύθη ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἡ Πραισθλαῦα τὴν μεγάλην πέμπτην. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέπαυσεν ἐν αὐτῇ τὸν στρατὸν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, ἐβράβευσε τοὺς ἀριστεύσαντας καὶ ἐώρτασε τὴν θεῖαν τοῦ Σωτῆρος ἀνάστασιν. Ἐν τῷ μεταξύ δὲ διεμήνυσεν αὐθις εἰς τὸν Σβιατοσλαῦον νὰ ἐκχωρήσῃ ἐκ τῆς Βουλγαρίας, ὠχύρωσε τὰ πα-

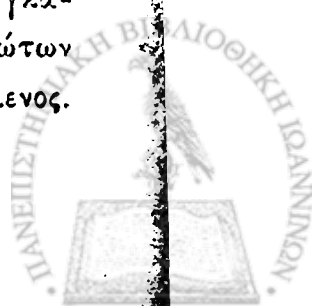

θόντα τοῦ φρουρίου μέρη, μετωνόμασε τὴν Πραισθλαύαν ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον Ἰωαννοῦπολιν, καὶ τελευταῖον καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἀπῆλθε πανστρατιᾷ ἐπὶ τὸ Δορύστολον, κυριεύσας καθ' ἐδὸν τὴν τε Πλίσκουβαν καὶ τὴν Δίνειαν καὶ ἄλλας διαφόρους πόλεις, αὐθόρμητως ἵποταχθείσας. Ὁ Σβιατοσλαῦος οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἀκούσῃ περὶ ὑποχωρήσεως πρότασιν. Ἀπ' ἐναντίας ἐπειδὴ ἔβλεπε τοὺς Βουλγάρους μετὰ τοῦ βασιλέως ἤδη συντασσομένους, συγκαλέσας τοὺς ἐπιφανεστέρους ἐξ αὐτῶν τὸν ἀριθμὸν 300, ἅπαντας ἀνηλεῶς ἀπέκτεινε, τὸ δὲ λοιπὸν πλῆθος συνέκλεισεν εἰς εἰρκτάς· αὐτὸς δὲ συναγαγὼν τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς 60,000 ἀνδρῶν συμποσομένην, ἀπεφάσισε νὰ ἀντιταχθῆ, εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, βαδίσας ὀπωροῦν βραδέως, δὲν ἐπλησίασεν εἰς Δορύστολον εἰμὴ τὴν 23 ἀπριλίου καὶ εὔρε τοὺς Ῥώσους ἐτοίμους νὰ ὑποδεχθῶσιν αὐτὸν ἐν πυκνῇ παρατάξει πρὸ τῆς πόλεως. Ἀντιτάξας λοιπὸν καὶ αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατὸν καὶ ἔχων ἐν τῷ μέσῳ μὲν τὴν πεζικὴν φάλαγγα, κατὰ θάτερον δὲ τὸ κέρασ τοὺς πανσιδήρους ἱππότες, ἐξ ὅπισθεν δὲ τοὺς τοξότας καὶ σφενδονήτας, ἀδιακόπως ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς τῶν παρατεταγμένων βάλλοντας, ἐπῆλθε κατὰ τῶν πολεμίων ἐπ' αἰσίοις διότι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔτελεῖτο ἡ μνήμη τοῦ καλλινίκου μάρτυρος Γεωργίου. Ἡ μάχη ὑπῆρξε μακρὰ καὶ ἐναγώνιος. Οἱ Ῥῶσοι γαυριῶντες ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῶν πολεμικῇ φήμῃ ἠγωνίσθησαν, εἰ καὶ πεζοὶ, μετὰ βώμης ἀγρίας καὶ ἐνθουσιώδους. Οἱ περὶ τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἀναμιμνησκόμενοι τὰ πρόσφατα αὐτῶν κατὰ μωαμεθανῶν κατορθώματα, καὶ ἐπαίρομενοι ἐπὶ τῷ ἱππικῷ αὐτῶν, ἀντετάχθησαν μετ' ἐμπειρίας καὶ τεχνικῆς ἐπιστήμης. Πολλοὶ ἐπεσον ἐκατέρωθεν καὶ ἡ νίκη ἐφαίνετο ἀμφιταλαντευομένη μέχρι δειλῆς βαθείας, ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπιρράξας κατὰ τῶν πολεμίων ἀνά κράτος ἅπαν τὸ ἱππικόν, καὶ ἀναβοήσας ὅτι ἐπέστη ἡ ὥρα νὰ ἀποδείξωσι δι' ἔργων τὴν ἀρετὴν, ἐπήνεγκε τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ σαλπικταὶ ἠλάλαξαν τὸ ἐνυάλιον βοῆ ἀθρόα ἀντήχησεν, ὁ στρατὸς ὅλος θεωρῶν τὸν βασιλέα προκινδυνεύοντα, ἐξώρμησε δι' ἀκατασχέτου φορᾶς κατὰ τῶν Ῥώσων, οὔτινες μὴ δυνηθέντες νὰ ὑπομείνωσι τὴν τελευταίαν ταύτην ῥοπὴν, ἐκλίναν εἰς φυγὴν, καὶ πρὸς τὸ τεῖχος συνώσθησαν, πολλοὺς ἀποβαλόντες τῶν ἀνδρῶν κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Ἐνῶ δὲ οὗτοι ἐζήτουν ἄσυλον ὅπισθεν τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως, ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ ἀντήχησαν τὰ ἐπινίκια, καὶ ἀνευφημεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις

ἀμέσως καὶ περιεστοιχισμένοι ἔτι ὦν ἀπὸ νεκρῶν καὶ τραυματίας, προεβίβασε τοὺς ἀνδραγαθήσαντας, καὶ διὰ ποικίλων ἄλλων δεξιῶσεων καὶ φιλοφρονήσεων κατέστησεν ἅπαντας προθυμωτέρους εἰς νέους ἀγῶνας.

Τὴν ἐπιούσαν πολλὰ πρῶτὶ ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν κατασκευὴν ὀχυροῦ στρατοπέδου περὶ γεώλοφόν τινα, ὅστις ἀνυψοῦτο ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἐκτεινομένου πρὸ τοῦ Δορυστόλου, ἐν μικρῷ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης διαστήματι. Τὸ παρὰ τὸν Ἰστρον κείμενον Δορύστολον ἦτο, ὡς φαίνεται, ἀσφχλέστερον ὠχυρωμένον τῆς Πραισθλαύας καὶ προσέτι κατείχετο ὑπὸ 60,000 Ῥώσων, ὧν ἠγεῖτο αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἔργον πρόχειρον, καὶ ἐνόμισε πρὸ πάντων συνετὸν νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῶν ἐνδεχομένων περιπετειῶν τοῦ πολέμου. Ἐπὶ τούτῳ κατασκεύασε τὸ ὄχυρόν ἐκεῖνο στρατόπεδον, καὶ μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος διὰ τοῦ Ἰστρου τοῦ στόλου, ὅστις πρὸ ἐνὸς περίπου μηνὸς εἶχεν ἐκπλεύσει ἀπὸ τοῦ Κερατίου κόλπου, ἤρξατο συντόνως τὸ τῆς πολιορκίας ἔργον. Τὸ ὠχυρωμένον στρατόπεδον δὲν ἐχρησίμευεν εἰμὴ ὡς ἡ ἀκρόπολις οὕτως εἰπεῖν ἅπαντος τοῦ ἀπὸ ξηρᾶς ἐπιχειρήματος. Ἐν αὐτῷ δὲν ἐστάθμευε συνήθως εἰμὴ ὁ βασιλεὺς μετὰ τῆς αυτοκρατορικῆς φρουρᾶς, ἔτοιμος νὰ ἐπέλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ἄλλων τοῦ στρατοῦ μοιρῶν, αἵτινες ἐστρατοπέδευον δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ παρὰ τὴν πόλιν καὶ πρὸς ἀνατολὰς μὲν ἦσαν τεταγμένοι οἱ Θραῖκες καὶ οἱ Μακεδόνες ὑπὸ τὸν γνωστὸν στρατοπεδάρχην Πέτρον, πρὸς δυσμὰς δὲ αἱ ἀνατολικαὶ δυνάμεις ὑπὸ τὸν ἔτι γνωστότερον Βάρθαν Σκληρόν. Αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ ἦσαν ἐπιτετραμμέναι εἰς τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, τοῦ ὁποίου τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀμαρτήματα, δὲν ἐμπόδισαν τὸν βασιλέα Ἰωάννην, δεῦτερον ἐξάδελφον αὐτοῦ ὄντα, νὰ τὸν μεταχειρισθῇ καὶ πάλιν. Οἱ Ῥῶσοι ἅμα ἐπλησίασεν ὁ στόλος, εἴλκυσαν τὰ ἀκάτια αὐτῶν πρὸ τοῦ περιβόλου τοῦ ἄστεως, ὥστε ἡ πόλις ἦτο πανταχόθεν περιεζωσμένη. Ἡ πολιορκία διεξήγετο ὅτε μὲν ἀκροβολιζομένων τῶν δύο ἀντιπάλων ἄνωθεν ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων καὶ κάτωθεν ἀπὸ τοῦ πεδίου διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ ποικίλων ἐκηβόλων ὀργάνων, ὅτε δὲ δι' ἀγῶνων ἐκ παρατάξεως οὐς ἐπεχειροῦν οἱ Ῥῶσοι ἐξορμῶντες ἐκ διαλειμμάτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀναγκάζομενοι πάντοτε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς αὐτό. Εἰς μίαν δὲ τῶν πρώτων τούτων ἐξόδων ἔπεσεν ὁ γενναῖος Σφέγγελος, ἐκθύμως διαγωνισάμενος.

περιφανῶς δὲ διέπρεψε μεταξύ τῶν ἡμετέρων ὁ Θεόδωρος Λαλάκων, «άνηρ κατὰ τε τὴν ἀλκὴν καὶ σώματος ῥώμην δυσάντητος καὶ ἀκαταγώνιστος,» λέγει ὁ Λέων ὁ Διάκονος.

Ἄλλ' ἐνῶ οὕτως εἶχον ἐνταῦθα τὰ πράγματα, ὁ Λέων ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος, οἵτινες ἐκρατοῦντο εἰς Μήθυμναν τῆς Λέσβου, ἐνόμισαν ἐπιτηδεῖαν τὴν περίστασιν, ἔνεκα τῆς ἀπουσίας τοῦ βασιλέως, ἵνα ἐπιχειρήσωσι νέαν κατ' αὐτοῦ στάσιν. Ὅθεν διαφθείραντες διὰ χρημάτων τοὺς φρουροὺς αὐτῶν ἀπῆλθον δι' ἀκατίου εἰς μοναστήριόν τι ἀντικρὺ τοῦ Βυζαντίου ἐπὶ τῆς ἄσιανῆς παραλίης κείμενον, καλούμενον Πηλαμῖς. Ἐκεῖθεν δὲ συνεννοηθέντες μετὰ τῶν ἐν τῇ πρωτευούσῃ φίλων, ἔλαβον παρ' αὐτῶν ὑποσχέσεις πολλὰς, ὅτι θέλουσιν ἀθροῖσαι πλῆθος ἀνθρώπων πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος καὶ ἀνοίξει εἰς αὐτοὺς τὰς πύλας τῶν βασιλείων. Οἱ φίλοι οὗτοι ἐκάλεσαν τῷ ὄντι μετ' ὀλίγον τὸν κουροπαλάτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ νὰ διαπεραιωθῶσιν εἰς Βυζάντιον, ὅπου ἔλεγον ὅτι τὰ πάντα εἶναι εἰς τοιοῦτα πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ὅθεν ἀφικόμενοι οἱ δύο ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως διὰ νυκτὸς εἰσῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν ἑνὸς τῶν φίλων καὶ περιέμενον ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συνωμότας, ὅτε ὁ πατρίκιος Λέων, ὁ δρουγάριος τοῦ πλωίμου, εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν φυλακὴν τοῦ Βυζαντίου, μαθὼν τὰ παρασκευαζόμενα, ὤρμησε μετὰ δυνάμεως πρὸς τὴν οἰκίαν ἐν ἣ διέτριβον ὁ κουροπαλάτης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ· οἱ δὲ προέφθασαν μὲν νὰ διαφύγωσι διὰ παραθύρου, καὶ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναόν, ἀλλ' ἀποσπασθέντες ἐκεῖθεν ἀπεστάλησαν φρουρούμενοι πρὸς τὴν λεγομένην Καλώνυμον νῆσον, ἣ κατὰ Κεδρηνὸν εἰς τὴν Πρώτην. Ἀναγγεληθέντος δὲ τοῦ πράγματος εἰς τὸν βασιλέα, διέταξεν οὗτος νὰ συμπληρωθῇ ἡδὲ ἡ τύφλωσις τῶν δύο ἀνδρῶν, νὰ δημευθῇ δὲ ἡ περιουσία αὐτῶν· καὶ οὕτω ἐματαιώθη προχείρως τὸ νέον ἐκεῖνο τῶν Φωκάδων ἐπιχείρημα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν τοῦ Δορυστόλου πολιορκίαν κατὰ τὸν ἀνωτέρω ἐκτεθειμένον τρόπον. Ἡ τοῦ φρουρίου ἐξ ἐφόδου ἐκπόρθησις ἐφαίνετο ἀκατόρθωτος, εἴτε διότι τὰ τεῖχη αὐτοῦ ἦσαν ὑψηλότερα καὶ πλατύτερα τῶν συνήθων, εἴτε διότι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ δὲν ἦσαν ἀποχρῶσαι. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων πανταχόθεν περιπεφραγμένην τὴν πόλιν, καὶ παρενοχλῶν ἀδιακόπως τοὺς πολιορκουμένους διὰ σφενδονῶν καὶ βελῶν καὶ πετροβόλων ὀργάνων, καὶ ἀποκρούων πᾶσαν αὐτῶν ἐξοδόν, ἤλπισε μᾶλλον διὰ

λιμοῦ νὰ καταναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παράδοσιν. Πᾶσα ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου χώρα εἶχεν ὑποταχθῆ ἤδη εἰς αὐτὸν, διότι ὁ Σβιατοσλαῦος εἶχεν ἀνακαλέσει πανταχόθεν τὰς ῥωσικὰς φρουράς, συμπυκνώσας ὅλην αὐτοῦ τὴν δύναμιν εἰς Δορύστολον· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φρούρια παρεδόθησαν εἰς τὸν βασιλέα ὥστε οὗτος εὐλόγως προσεδόκα καὶ τὴν τοῦ Δορυστόλου προσεχῆ ἄλωσιν, διότι ἤξευρεν ὅτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ μαΐου πολλὴ ἤδη ἐπεκράτει ἐν αὐτῷ τροφῶν ἐνδεια ἐνεκα τῆς κατεσπευσμένης τοσοῦτου στρατοῦ συμπυκνώσεως. Ἄλλ' αἴφνης ἡ τοῦ Σβιατοσλαύου τόλμη καὶ δεξιότης κατώρθωσε νὰ παρατείνη ἐπὶ μῆνα ἔτι ὅλον τὴν ἀντίστασιν. Ἐκλέξας νύκτα βαθεῖαν καὶ ἀσέληνον καθ' ἣν ἕτερός ῥαγδαῖος ἐπιπτε μετὰ χαλάζης ἀναμεμιγμένος καὶ ὑπὸ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν συνοδευόμενος, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων, ἐμβὰς εἰς μονόξυλα μετὰ διςχιλίων ἀνδρῶν, καὶ διαφυγὼν τὴν προσοχὴν τοῦ στόλου, ἐξῆλθεν εἰς ἐπισιτισμὸν καὶ συλλέξας παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου σῖτον, κέγχρον, καὶ ὅσα ἄλλα τρόφιμα εὔρεν, ἐπέστρεφεν ἤδη εἰς Δορύστολον, ὅτε εἶδε κατὰ τὸ χεῖλος τοῦ ποταμοῦ πολλοὺς τῶν στρατιωτῶν θεράποντας τοὺς μὲν ποτιζοντας ἵππους, τοὺς δὲ χορτολογοῦντας καὶ ἄλλους ξυλεύοντας, ἐπέπεσεν ἐκ τοῦ ἀφανοῦς κατ' αὐτῶν καὶ πολλοὺς μὲν φονεύσας, τοὺς δὲ λοιποὺς ἀναγκάσας εἰς φυγὴν, ἐπέστρεφεν ἤδη διὰ τῶν μονοξύλων αὐτοῦ εἰς Δορύστολον. Ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα, ἠγανάκτησε κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ στόλου, τῶν ὁποίων ἡ ἀμέλεια ἐπέτρεψε τὸν ἔκπλου τῶν Ῥώσων καὶ ἠπέιλησεν αὐτοὺς θάνατον, ἐὰν ἐπαναληθῆ τοιοῦτό τι. Συγχρόνως δὲ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς ἀπέκλεισεν ἔτι στενότερον διὰ τάφρων καὶ φυλάκων τὴν πύλην, ἵνα καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν εἰσαγωγὴν νέων τροφίμων. Καὶ τοῦτο μὲν κατωρθώθη, ἀλλ' οἱ Ῥῶσοι ἐπέμειναν καρτερικῶς ἀνταγωνιζόμενοι. Ἡ ἄμυνα αὐτῶν διήρκεσε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἰουλίου καὶ ἐπέκεινα. Κατὰ τὰς τελευταίας μάλιστα τούτου ἡμέρας πειραθέντες νὰ κυρπολήσωσι τὰς πολιορκητικὰς μηχανάς, τούτου μὲν τοῦ ἐπιχειρήματος ἀπέτυχον, ἐφόνευσαν δὲ τὸν Ἰωάννην Κουρκούαν, ὅστις καίτοι ἐνεκα τοῦ ἀκολάστου αὐτοῦ βίου ὀλίγην εἶχε περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρόνοιαν, κατὰ τὴν κρίσιμον ὅμως ἐκείνην στιγμήν ἐκθύμως κατὰ τῶν πολεμίων ἀντεπεξῆλθε καὶ γενναίως ἔπεσε. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν οἱ Ῥῶσοι ἐπαρθέντες ἐκ τοῦ συμβεβηκότος τούτου, ἐξῆλθον αὐθις ἵνα ἐκ παρατάξεως ἀγωνισθῶσιν, ὑπὸ Ἰκμορα τὸν μετὰ Σβιατοσλαῦον πρῶτον αὐτῶν ἡγεμόνα, ἄνδρα γιγαντώδη καὶ νεανι-

κόν, καὶ πολλήν σφαγὴν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ εἰς τοὺς ἀντιπάλους ἐπενεγκόντα. Ἀλλὰ τότε ὁ βασιλικὸς σωματοφύλαξ Ἀνεμᾶς, ὅστις, ὡς ἠξεύρομεν ἤδη ἦτο υἱὸς τοῦ τελευταίου ἐμίρου τῆς Κρήτης Ἀπδούλ Ἀζίζ, καὶ ἄξιός τῃ ἀληθείᾳ τοῦ Ῥώσου μαχητοῦ ἀνταγωνιστῆς, ὀρμήσας κατ' αὐτοῦ διὰ μιᾶς πληγῆς ἀπέκοψε τὴν τε κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ· οἱ δὲ Ῥῶσοι καταπλαγέντες ἐκ τοῦ παθήματος τούτου, ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἄστυ, ἀφοῦ κατέλιπον πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης νεκροὺς.

Ὁ θάνατος τοῦ Ἰκμορος ἐπροξένησεν εἰς τὸν Ῥωσικὸν στρατὸν ἀθυμίαν ἣτις ἐξηκολούθησεν, ὡς φαίνεται, καὶ μετὰ τὴν ὑποχώρησιν, ὥστε ὁ Σβιατοσλαῦος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν νὰ συγκαλέσῃ συμβούλιον τῶν ἀρίστων τοῦ στρατοῦ, ἵνα βουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου, πράγματι δὲ ἵνα ἐνθαρρύνῃ αὐτοὺς πρὸς ἀμυναν. Τῶντι ἐκ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῷ συμβουλίῳ τούτῳ, οἱ μὲν ἐγνωμοδότησαν ὅτι ἄλλο δὲν ἔχουσι νὰ πράξωσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα ἀπέβαλον τσοῦτους πρωταγωνιστάς, εἰμὴ νὰ φύγωσι διὰ νυκτὸς ὅπως ἠδύναντο ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν· οἱ δὲ, ὅτι ἐπειδὴ ἡ τοιαύτη φυγὴ ἦτο ἀκατόρθωτος ἐνεκα τοῦ στόλου, ὅστις ἀγρύπνως ἤδη ἐπετήρει τὸν ποταμὸν, ἀνάγκη νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, ἵνα διασώσωσι τὴν περιλιπομένην στρατιάν. Ταῦτα ἀκούσας μετὰ βαθείας λύπης ὁ Σβιατοσλαῦος εἶπε λόγους τινάς, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι γνωρίζομεν ἀκριβῶς, διότι ἀναφέρονται σχεδὸν ἀπαράλλακτως ὑπὸ τε τοῦ Λέοντος τοῦ Διακόνου καὶ ὑπὸ τοῦ Σλαίου χρονογράφου Νέστορος. «Μὴ καταισχύνωμεν, εἶπε, τὴν Ῥωσίαν, ἀλλὰ καταλείψωμεν ἐνταῦθα τὰ ὄσῳ ἡμῶν. Ἐὰν ἀποθάνωμεν οὐδεμία θέλει προσγίνει εἰς ἡμᾶς ἀτιμία, ἐνῶ ἐὰν σωθῶμεν, θέλομεν ὑπὸ πάντων κατακριθῆ. Ἐγκαρτερήσωμεν λοιπὸν, καὶ, ἂν ἐγὼ προκινδυνεύω πέσω, τότε σκεφθῆτε περὶ ὑμῶν.» Οἱ μαχηταὶ ἀπεκρίθησαν «θέλομεν πέσει πάντες μετὰ σοῦ» καὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀγωνισθῶσιν ἔτι ἄπαξ. Τὴν ἐπιούσαν τὸ ἀπόγευμα συνεκροτήθη ἡ τελευταία κρίσιμος ἐκ παρατάξεως μάχη, πρὸ τοῦ τείχους τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Ἀνεμᾶς κατέφερε πληγὴν βαρεῖαν κατὰ τοῦ Σβιατοσλαίου, ἀλλ' ὁ Ῥώσος ἡγεμὼν ἐσώθη διὰ τοῦ ἀλυσιδωτοῦ αὐτοῦ χιτῶνος, ὁ δὲ ἀτρόμητος ἐκεῖνος νέος, κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πολεμίων, πολλοὺς μὲν τούτων ἐφόνευσεν, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐφονεύθη καὶ αὐτός. Οἱ περὶ αὐτὸν καταπλαγέντες ὑπὸ τοῦ ἀτυχήματος τούτου ὑπεχώρησαν προτροπάδην, καὶ

ἐδέησε νὰ προκινδυνεύτῃ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰς τάξεις καὶ ὁρμήσωσιν αὐθις ἐπὶ τοὺς πολεμίους. Θύελλα δὲ μετὰ βροχῆς ἀναρριπισθεῖσα, προσέβαλε τὰς ὄψεις τῶν Ῥώσων, καὶ φήμη διεδόθη ὅτι ἀνὴρ λευκόπυλος προηγούμενος τῶν ἡμετέρων. διέκοπτε καὶ συνετάραττε τὰς τῶν πολεμίων φάλαγγας, καὶ ὅτι ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος ἦτο ὁ μέγας ἐν μάρτυσι Θεόδωρος, ὃν ὁ βασιλεὺς ἐπεκαλεῖτο ἀείποτε πρεσβύτην καὶ ἀρωγὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεπτέρωσαν τὸ θάρρος τῶν χριστιανῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Βάρδας Σκληρὸς κατορθώσας νὰ περικυκλώσῃ σχεδὸν τοὺς Ῥώσους, ἔτρεψε τελευταῖον αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὸν περίβολον, καθ' ἣν μικροῦ δεῖν νὰ συλληφθῇ καὶ αὐτὸς ὁ Σβιατοσλαῦος. Εἰς τὴν μάχην ταύτην λέγεται ὅτι ἐφονεύθησαν 15,000 Ῥώσων, ἐλήφθησαν δὲ διςμύριαι ἀσπίδες καὶ ξίφη πάμπολλα. Χριστιανοὶ δὲ ἔπεσον 350 ἐκτὸς τῶν πολλῶν τραυματιῶν. Καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Σβιατοσλαῦος ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην πρέσβεις, προτείνων, οἱ μὲν Ῥῶσοι νὰ παραδώσωσι τὸ Δορύστολον, νὰ ἀπολύσωσι τοὺς αἰχμαλώτους, καὶ νὰ ἐκχωρήσωσι τῆς Βουλγαρίας, ἐπιστρέφοντες διὰ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ αὐτοκρατορικοὶ νὰ ἐπιτρέψωσι τὸν ἀπόπλουν, νὰ ἐπιχορηγήσωσι τὰς ἀναγκαίας τροφάς, καὶ νὰ συγχωρήσωσιν ὥστε νὰ προσέρχωνται εἰς Βυζάντιον χάριν ἐμπορίας, κατὰ τὰ ἀνέκαθεν εἰθισμένα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐδέχθη προθύμως τὰς συμβάσεις ταύτας, καὶ διέταξε νὰ δοθῶσιν εἰς ἕκαστον ἄνδρα σίτου μέδιμνοι δύο· εὐρέθησαν δὲ οἱ λαβόντες τὸν σίτον 22,000 ἐκ τῶν 60,000, ὅσοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας. Γενομένων τῶν σπονδῶν ὁ Σβιατοσλαῦος ἐζήτησε νὰ ἴδῃ τὸν βασιλέα, ὅστις δὲν ἀπεποιήθη τὴν συνέντευξιν, καὶ κάθοπλισθεὶς διαχρύσω πανοπλίᾳ προσῆλθεν ἔφιππος παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἰστρου συνεπαγόμενος μυρίους χρυσοφοροῦντας ἵππεῖς, ἐνῶ ὁ Ῥῶσος ἡγεμὼν ἐπῆλθε ταπεινότερον ἐπὶ ῥωσικοῦ ἀκατίου παραπλέων τὸν ποταμὸν καὶ κωπηλατῶν μετὰ τῶν ἄλλων ὡς εἰς ἐξ αὐτῶν. Τότε εἶδον οἱ ἡμέτεροι ἐκ τοῦ συνεγγυς τὸν Σβιατοσλαῦον, καὶ ὁ Λέων ὁ Διάκονος δίδει ἡμῖν ἀκριβῆ τινὰ εἰκόνα ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ σημερινοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Τὸ ἀνάστημά του ἦτο μέτριον, ἀλλὰ κάλλιστα κατὰ πάντα διηρθρωμένον, εἶχε δασείας τὰς ὀφρῦς, καὶ γλαυκοὺς τοὺς ὀφθαλμούς, ἦτο σιμὸς τὴν ῥίνα καὶ ἀραιὸν μὲν εἶχε τὸ γένειον, τὸν δὲ μύστακα πυκνὸν καὶ μακρότατον· ἡ κεφαλὴ του ἦτο σχεδὸν φαλακρά, ἀλλ' ἐκατέρωθεν αὐτῆς ἐκρέματο βόστρυχος

ἐμφαίνων τὸ τοῦ γένους ἐπιφάνες· καὶ πάλιν ἀφ' ἑκατέρου τῶν ὤτων ἐξηρτᾶτο χρυσοῦν ἐνώτιον κεκοσμημένον διὰ δύο μαργαριτῶν, ἔχόντων ἐν τῷ μέσῳ λίθον ἄνθρακα. Ἐφερεν ἐσθῆτα λευκὴν κατ' οὐδὲν ἄλλο ἢ τὴν καθαριότητα διαφέρουσαν τῆς ἐσθῆτος τῶν συντρόφων του· ἡ ὄλη ὄψις αὐτοῦ εἶχε τι σκυθρωπὸν καὶ τραχύ. Ὀλίγα δέ τινα ὀμιλήσας εἰς τὸν βασιλέα περὶ διαλλαγῆς, καθήμενος παρὰ τὸν ζυγὸν τοῦ ἀκατίου, ἐπέστρεψεν εἰς Δορύστολον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ κατὰ τὰς σπονδὰς ἀπέδωκε τοὺς αἰχμαλώτους, ἀπέπλευσεν εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην, ὅπου ὅμως ἡ τύχη αὐτοῦ ἀπέβη οἰκτρὰ· διότι πολυάριθμοι Πητσελέγοι ἐνεδρεύοντες ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐπιστρέφοντος καὶ κατέσφαξαν αὐτόν τε καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ, ὥστε ἐκ τῆς τσαύτης ἐκείνης ῥωσικῆς στρατιᾶς ὀλίγοι μόνον ἀνεσώθησαν εἰς τὰ ἴδια.

Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης, καταβαλὼν οὕτω ἐντὸς δύο καὶ ἡμισυ περίπου μηνῶν τὸν ἀγέρωχον ἐκείνον καὶ φοβερὸν ἀντίπαλον καὶ ἀνακτῆσας πᾶσαν τὴν Βουλγαρίαν, καὶ μετονομάσας τὸ Δορύστολον Θεοδωρούπολιν ἀπὸ τοῦ στρατηλάτου καὶ μάρτυρος Θεοδώρου, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῇ φυλακὴν ἀξιόμαχον, ἐπανῆλθε μετὰ τροπαίων μεγίστων εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἡ βασιλεύουσα παρεσκευάσθη νὰ ὑποδεχθῆ ἐπαξίως τοιούτων ἄθλων τὸν λαμπρὸν αὐτῆς κυριάρχην. Καθ' ὄλον τὸ μῆκος τῆς λεωφόρου δι' ἧς προέκειτο νὰ διέλθῃ, αἱ οἰκίαι ἐκοσμήθησαν δι' ὑφασμάτων ἀλουργῶν, κλάδοι δὲ δάφνης συμπεπλεγμένοι μετὰ πέπλων χρυσοῦφῶν μετεσχημάτισαν τὴν μακρὰν ἐκείνην ὁδὸν εἰς θάλαμον οὕτως εἰπεῖν συνηρεφῆ. Τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἐμελλε νὰ εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς, ὁ λαὸς ὅλος συνέρρευσε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, συνεπαγόμενος στεφάνους μὲν καὶ σκῆπτρα ἐκ χρυσοῦ καὶ λίθων πολυτελῶν, χρυσοκόλλητον δὲ λευκόπωλον ἄρμα, ἵνα ἐπιβάς ἐπ' αὐτοῦ καταγάγῃ τὸν νενομισμένον θρίαμβον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως τοὺς μὲν στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα εὐμενῶς ἀπεδέξατο, καὶ πολλαπλάσια ἀντὶ τούτων ἀπέδωκε δῶρα, ἐπὶ τοῦ ἄρματος δὲ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐπιβῆ, ἀλλὰ διέταξε νὰ θέσωσιν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν λαφύρων ὅσα συνεπήγετο, τὰς ἀλουργοὺς τῶν Βουλγάρων στολὰς καὶ τὰ στέμματα, ἐπὶ δὲ τὸν τοῦ ἄρματος χρυσήλατον θρόνον ἀνέθηκε τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος, ἐνηγαλισμένην τὸν Θεὸν ἄνθρωπον λόγον, ἣν ἐκ Βουλγαρίας ὡσαύτως ἐκόμισεν, αὐτὸς παρακολουθήσας ἐφιππος, τεταινιωμένος τὴν κεφαλὴν διαδήματι, καὶ φέρων ἀνὰ χεῖρας τοὺς στεφάνους καὶ τὰ σκῆπτρα. Οὕτω κατήγαγε τὸν θρίαμβον ἀνὰ μέσον τῆς κομ-

ψῶς καὶ πολυτελῶς διεσκευασμένης λεωφόρου μέχρι τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, εἰς ὃν εἰσελθὼν ἀπέδωκε τὰς εὐχαριστηρίους εὐχὰς, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῆς ἁγίας τραπέζης, ὡς πρωτόλειον τρόπον τινα τῷ Θεῷ δῶρον, τὸ λαμπρότατον τῶν Βουλγάρων στέφος. Μεθ' ὃ ἐπιστρέψας εἰς τὰ βασίλεια ἐκάλεσε τὸν πρώην ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βορίς, καὶ κατέπεισεν αὐτὸν νὰ ἀποθέσῃ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα, δηλαδὴ τὴν περιπόρφυρον καὶ διὰ χρυσοῦ καὶ μαργαριτῶν κατάστικτον τιάραν, τὴν ἀλουργὸν ἐσθῆτα, καὶ τὰ πέδιλα τὰ ἐρυθρά. Γενομένου δὲ καὶ τούτου, ὁ μὲν Βορίς ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τῶν μαγίστρων, ἡ δὲ Βουλγαρία ἐδιοικήθη ὡς ἐπαρχία τοῦ κράτους.

Ἡ ἀνάκτησις τῆς Βουλγαρίας, ἡ κατάλυσις τῆς βασιλείας ἐκείνης, ἥτις τοσαύτας καὶ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἐπήνεγκε πληγὰς εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν, καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Ῥώσων, οἵτινες εἶχον ἀρχίσει νὰ προτείνωσι κυριαρχικὰς ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀξιώσεις, ὑπῆρξε τὸ λαμπρότατον, ἀλλ' ὄχι τὸ μόνον τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἄμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐμελέτησε νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διῆλθεν ὅμως ἐν τῷ μεταξύ ἰκανὸν χρόνον εἰς Κωνσταντινούπολιν παρασκευαζόμενος μὲν εἰς τὸ νέον αὐτοῦ ἐπιχειρήμα· ἀσχοληθεὶς δ' ἐν ταύτῳ περὶ τὴν ρύθμισιν ποικίλων ζητημάτων τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων. Τὰ λάφυρα τῆς Βουλγαρίας καὶ πρὸ πάντων ἡ τακτικὴ φορολογία εἰς ἣν αὕτη καθυπεβλήθη ἀπὸ τοῦδε ἠῤῥησαν τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου τοσοῦτον, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς ὑπηκόους ἐνὸς τῶν καταδραχλομένων ὑπ' αὐτῶν φόρου· ὅθεν τότε κατηργήθη εἰς ὅλα τὰ θέματα ὁ φόρος ὁ καλούμενος καπνικὸν ἢ καπνικά, ὅστις ἦτο φόρος εἰδικὸς πληρωνόμενος δι' ἐκάστην κάμινον πάσης οἰκίας (σελ. 665 τοῦ τρίτου τόμου). Πλὴν τούτου δὲ εἰς δεῖγμα ἰδιαζούσης εὐλαβείας πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν, διέταξε τὴν ἐγγραφὴν τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἐπὶ τε τοῦ νομίσματος καὶ τοῦ ὀβολοῦ, καὶ τὴν ἐπ' αὐτῶν προσθήκην τῆς ἐπιγραφῆς «Ἰησοῦς Χριστὸς βασιλεὺς βασιλέων.» Ἀλλὰ πολὺ σπουδαιότερα ὑπῆρξαν δύο ἕτερα γεγονότα τῆς βασιλείας ταύτης. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὴν ἀῤρεσιν τῶν Παυλιανιτῶν, τὴν μετοικεσίαν πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ Κωνσταντίνου Ε' εἰς Θράκην, τὴν ἐπὶ τῆς Θεοδώρας φοβερὰν καταδρομὴν καὶ ἐπανάστασιν ἐκείνων ἐξ αὐτῶν ὅσοι

παρέμειναν ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ τὴν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοσ καταλύσιν τῆσ ἐπαναστάσεωσ ταύτησ (σελ. 73 τοῦ παρόντοσ τόμου). Ἄλλ' ἂν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν Παυλιανιτῶν τούτῶν ἐν Ἀσίᾳ κράτοσ διελύθη ἔκτοτε ὀριστικῶσ, πολλαὶ χιλιάδεσ ἐξ αὐτῶν ἐξηκολούθησαν ἐκ διαλειμμάτων ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆσ ἰδίας ἐλευθερίασ καὶ αἰρέσεωσ καὶ ἐπὶ τούτῳ συμμαχοῦντεσ μετὰ τῶν παντοτεινῶν πολεμίων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτοσ, τῶν μααμεθανῶν. Ταύτην λοιπὸν τὴν ἐπικουρίαν θέλων νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ὁ βασιλεὺσ Ἰωάννησ, καθ' οὓσ χρόνουσ ἠτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν, ἐπεχείρησε τὴν εἰς Εὐρώπην μετοικεσίαν ὄλων τῶν Παυλιανιτῶν τῆσ Ἀσίας, ἐπὶ τῇ συμβουλῇ, ὡσ λέγεται, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείασ Θεοδώρου. Καὶ διὰ τίνων μὲν διαπραγματεύσεωσ κατωρθώθη ἡ μετοικεσία αὕτη, δὲν ἐξηγεῖται, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι συνετέλεσεν εἰσ τοῦτο πολὺ ἀφ' ἐνὸσ μὲν ἡ ἀθυμία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διαγόντων ἐπὶ μίαν καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδα βίον ληστρικὸν καὶ νομάδα, ἀφ' ἐτέρου τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα ὅσα ἡ κυβέρνησισ παρέσχεν αὐτοῖσ εἰσ τὰσ νέασ αὐτῶν κατοικίασ. Αἱ κατοικίαι αὗται ἦσαν αὐταὶ ἐκεῖναι εἰσ τὰσ ὁποίας πρὸ 200 περίπου ἐτῶν εἶχον μετοικισθῆ πολλοὶ ὁμοδόξοι αὐτῶν, ἦτοι ἡ Θράκη καὶ ἰδίωσ ἡ περι Φιλιππούπολιν χώρα. Ὡστε τὸ πρῶτον πλεονέκτημα τῶν μετοικιζομένων ἦτο νὰ ἐγκάτασταθῶσι μετὰξὺ ἀνθρώπων οἰκείων καὶ ὁμοδόξων. Ὁ δὲ βασιλεὺσ Ἰωάννησ δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην ἀποικίαν διὰ νέων μετοίκων, διότι ἡ πείρα εἶχεν ἀποδείξει ὅτι οἱ Παυλιανῖται τῆσ Θράκησ, εὐχαριστούμενοι εἰσ τὴν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀνοχὴν τοῦ δόγματοσ αὐτῶν, οὐδέποτε συνεμάχησαν μετὰ τῶν πρὸσ τοῦτο τὸ μέρος πολεμίων τοῦ κράτοσ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας πάντοτε προθύμωσ ἠγωνίσθησαν καὶ γενναίωσ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν συμφερόντων τῆσ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίασ, συντελοῦντεσ ἀφ' ἐτέρου διὰ τοῦ βιομηχανικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ αὐτῶν πνεύματοσ εἰσ πολλὴν ἐπίδοσιν οὐ μόνον τῆσ ἐπιτραπέισησ αὐτοῖσ χώρασ, ἀλλὰ καὶ τῆσ Μακεδονίασ καὶ τῆσ Ἠπείρου, μέχρι τῶν ὁποίων κατὰ μικρὸν ἐξηπλώθησαν. Καὶ οὕτω τῶντι ἐξηκολούθησαν πολιτευόμενοι ἐν τῷ μέλλοντι μέγα προσέτι κτησάμενοι ὄνομα ἐν τῇ καθ' ὅλου ἰστορίᾳ τῆσ ἀνθρωπότητοσ, διότι, καθ' ἃ καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ στρατιωτικῶν αὐτῶν σχέσεων, διέδωκαν πρὸσ βορρᾶν καὶ δυσμὰσ τὰσ θρησκευτικὰσ αὐτῶν ἀρχὰσ καὶ δοξασίασ, καὶ κατέθεσαν οὕτω τὰ πρῶτα τῆσ νεωτέρασ θρησκευτικῆσ μεταρρυθ-

μίσειωξ ἐν τῇ Εὐρώπῃ σπέρματα. Ἀλλὰ καθὼς ἡ τῶν Παυλιανιτῶν αἴρεσις ἐξηλείφθη βαθμηδὸν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν κοιτίδι, οὕτω καὶ ἡ ἐν Θράκῃ αὕτη ἀποικία, ἀφοῦ τοσοῦτον ἤκμασεν ἐνταῦθα ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας, ἐπὶ τέλους ἐμαράνθη παντελῶς, ἐνῶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐγένετο αὐτόθι πρόξενον σωτηρίων ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος μεταβολῶν. Αἱ ἀδιάκοποι συμφοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐξετέθησαν αἱ χῶραι τῶν Παυλιανιτῶν, μάλιστα ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, ἡ μετ' αὐτῶν ἀνάμιξις ποικίλων βαρβάρων, ἡ καταδρομὴ τινῶν βασιλέων, καὶ ἡ αὐξουσα δεισιδαιμονία καὶ ἀμύθεια συνεπήγαγον κατ' ὀλίγον τὴν ὁλοσχερῆ καταστροφὴν τῶν ἐλευθερίων ἐκείνων δογμάτων, ὥστε σήμερον οὐδὲν ἔχνος αὐτῶν σώζεται ἐν Θράκῃ. Πολλοὶ προσῆλθον βεβαίως εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, πολλοὶ ἠσπάσθησαν τὸ μωαμεθανικὸν δόγμα, εὐάριθμοι δέ τινες ὑπῆρχον ἔτι κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Αἴμου διάγοντες μὲν τὸν βίον ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἐν πενίᾳ, ἀναμίξαντες δὲ εἰς τὸ θρησκευμα αὐτῶν θυσίας αἱματηρὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα παντελῶς ἀλλότρια τῶν ἀρχαίων δοξασιῶν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι, ὡς φαίνεται, ἐξηλείφθησαν ἔκτοτε, οἱ δὲ ὀλίγοι Παυλιανῖται ἢ μᾶλλον Παυλικιάνοι, ὡς λέγονται οἱ κατοικοῦντες σήμερον εἰς Φιλιππούπολιν, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι φέροντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὸ ἕλλοτε πολύκροτον ἐκεῖνο ὄνομα, κατήντησαν καθολικοί.

Τὸ ἕτερον ἀξιομνημόνευτο γεγονός τὸ μεσολαβῆσαν μετὰ τοῦ βωσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ μωαμεθανικοῦ, ἀνάγεται εἰς τὰς ἐξωτερικὰς τοῦ κράτους σχέσεις. Μετὰ τὴν διακοπὴν τῶν ἐπὶ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς δύσεως, ὁ Ὁθων ἐπανελάβε τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐχθροπραξίας. Καὶ δὲν ἠὺδοκίμει μὲν πολὺ, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἔχων νὰ πολεμήσῃ πρὸς διαφόρους καὶ ἰσχυροὺς ἐν τῇ ἀνατολῇ ἀντιπάλους, ἐνόμισε συντόν νὰ μὴ ἀπασχολῆται ὑπὸ τοιούτων ἐν τῇ δύσει περιπλοκῶν. Ὁθεν ἀπολύσας ἓνα τῶν ἐπισημοτέρων αἰχμαλώτων τῶν ἐπὶ τοῦ ἰταλικοῦ τούτου πολέμου γενομένων, Πανδοῦλφον τὸν ἡγεμόνα Βενεουέντου καὶ Καπύης, ἀνέθηκεν αὐτῷ νὰ καταπέισῃ τὸν Ὁθωνα νὰ εἰρηνέυσῃ. Ἐπανελήφθησαν λοιπὸν αἱ διαπραγματεύσεις καὶ ὁ Ὁθων δὲν ἐδίστασε νὰ ἀπευθύνῃ νέαν αἴτησιν περὶ τοῦ γάμου τῆς Θεοφανοῦς μετὰ

τοῦ Ὄθωνος Β', χωρὶς νὰ ἀπαιτήσῃ ῥητὴν τινα παραχώρησιν, ἀλλ' ἀρκούμενος εἰς τὸ δικαίωμα τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὅτι ὁ γάμος οὗτος θέλει διαδιβάσει εἰς τὸν υἱὸν τοῦ ἐπὶ τῆς κάτω Ἰταλίας. Δὲν ἐπέμψε δὲ πλέον πρὸς παραλαβὴν τῆς νύμφης τὸν κενόδοξον καὶ κακοήθη Λουϊτπράνδον, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰς τινὰς Γερμανοὺς μεγιστᾶνας, ὧν προῖστατο ὁ ἐπίσκοπος Μογοντιάκου Θεοδέρικος, εἰς τῶν συνετωτέρων καὶ λογιωτέρων ἱερωμένων τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ διεξαχθέντων τῶν πραγμάτων, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἔδωκε προθύμως τὴν συναίνεσιν αὐτοῦ, καὶ ἡ ἐκκαίδεκαέτις Θεοφανῶ ἀναχωρήσασα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ συνοδίας λαμπρᾶς, ἔφθασεν εἰς Ῥώμην τὴν 14 ἀπριλίου 972, ὅπου ἐτελέσθη ὁ γάμος αὐτῆς μετὰ τοῦ Ὄθωνος Β' ὑπὸ τοῦ πάπα Ἰωάννου Γ'. Ἡ χρηστὴ, ἡ ὡραία καὶ εὐφυὴς αὕτη νέα, ἣτις ἐκκληρονόμησε μόνα τὰ προτερήματα τῆς ὁμωνύμου μητρὸς της, ἴσχυσε βραδύτερον οὐκ ὀλίγον καὶ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἐπιτροπεύσασα διὰ τὸν πρῶτον τοῦ συζύγου της θάνατον τὸν ἀνήλικον υἱὸν τῆς Ὄθωνα Γ' καὶ ἀναδείξασα εἰς περιστάσεις δυσχερεῖς μεγαλοφροσύνην καὶ δεξιότητα. Οἱ δὲ παρακολουθήσαντες αὐτὴν, ἢ μετέπειτα ὑπ' αὐτῆς μετακληθέντες σοφοὶ Ἕλληνες, ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν διάπλασιν τῆς Δύσεως.

Τοιοιουτρόπως ἐξασφαλισθεὶς ἀπανταχόθεν διὰ τῆς καταπαύσεως τῶν ἐξωτερικῶν στάσεων, διὰ τῆς κατατροπώσεως τῶν Ῥώσων καὶ τῆς χειρώσεως τῆς Βουλγαρίας, διὰ τῆς μεταίεσις τῶν Παυλιανιτῶν καὶ διὰ τῶν φιλικῶν σχέσεων εἰς ἃς περιῆλθε πρὸς τὸν ἰσχυρὸν δυναστὴν τῆς Δύσεως, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐτράπη ἤδη κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Εἶδομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ εἶχεν ἐπιτρέψει εἰς τὸν πατρίκιον Νικόλαον νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὴν μελετωμένην ἐπανάστασιν τῶν μωαμεθανῶν τῆς Συρίας, οἵτινες τφόντι, προσλαβόντες μετ' οὐ πολὺ ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου, καὶ τῆς ἄλλης Ἀφρικῆς καὶ τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν, ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀντιοχείας. Καὶ ὁ μὲν πατρίκιος Νικόλαος ἐνίκησεν αὐτούς καὶ διέλυσεν, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἠσθάνετο ὅτι ἀπητεῖτο ὀριστικωτέρα τῶν πραγμάτων ῥύθμισις πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ διεξαγάγῃ αὐτόθι μέγαν ἐπιθετικὸν ἀγῶνα, ἵνα ἀνακτήσῃ ὅλοσχερῶς πρὸς μεσημβρίαν μὲν τὴν Συρίαν μετὰ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Ἰουδαίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Βαβυλωνίαν, τὴν Με-

σοποταμίαν καὶ τὴν ἰδίως λεγομένην μεγάλην Ἀρμενίαν, καθιστῶν οὕτω σύνορα τοῦ κράτους πρὸς ἀνατολάς μὲν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν, τὸν Ἀράξην, τὸ Κάσπιον ὄρος καὶ τὸν Τίγριν, πρὸς νότον δὲ ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τὴν ἔρημον τῆς Συρίας καὶ τὸν Σουεσσικὸν ἰσθμὸν. Ἡ ἐκτέλεσις τοῦ βουλευμάτος τούτου ἐμελλεῖ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐντελῆ διακοπὴν τῶν διαφορῶν κλασμάτων τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐξασθένεισιν καὶ τὴν παραλυσίαν αὐτοῦ. Διὰ νὰ διευκολύνῃ δὲ τὸ ἔργον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐζήτησε παρὰ τῶν Ἑνετῶν, οἵτινες μόνοι τότε ἐκ τῶν τῆς Δύσεως διεξῆγον ἐμπόριον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, νὰ ἐκδώσωσι νόμον ἐπιβάλλοντα θάνατον ἢ χρηματικὴν ποινὴν 100 λιτρῶν χρυσοῦ (108,000 δραχμῶν) κατὰ παντός, ὅστις ἤθελε κομίσει εἰς τοὺς μωαμεθανοὺς σίδηρον, ξυλικὴν, ὄπλα, ἢ ἄλλο τι πρὸς πόλεμον χρήσιμον, καὶ εἰ Ἑνετοὶ, οἵτινες ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφερόντων ἠναγκάζοντο νὰ ἀναγνωρίζωσι μέχρι τινὸς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἐξέδωκαν τὸν ζητηθέντα νόμον ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ τοιαῦται ἀπαγορεύσεις, καίτοι πολλάκις διαταχθεῖσαι, πάντοτε παρεβιάζοντο ὑπὸ τῆς πλεονεξίας, ὡς λέγει ὁ Μουρατόρης.

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐγένετο τῷ 973 κατὰ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, διὰ τοῦ τότε δομεστικού τῆς Ἀνατολῆς, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν ἀπεμνημόνευσεν ἡ ἱστορία. Ὁ δομεστικός οὗτος, συνεπαγόμενος στρατὸν καλῶς κατηρτισμένον, ἠὺδοκίμησε κατ' ἀρχάς· διότι διελθὼν τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ περάσας τὸν Εὐφράτην, ἐλεηλάτησε τὴν περὶ Ἐδεσσαν χώραν Ὀσροηνὴν (τμήμα τῆς Μεσοποταμίας, κατεχόμενον ἔτι ὑπὸ τῶν Ἀράβων), ἐκυρίευσεν τὴν Νίσιβιν τῆς Μυγδονίας (μέρος καὶ τοῦτο τῆς Μεσοποταμίας ἀνήκον ἔτι εἰς τοὺς πολεμίους), καὶ ἔπειτα τραπείσ πρὸς βορρᾶν καὶ ἐμβαλὼν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν (τὸ σημερινὸν Διαρβεκίρ) καὶ ἐπόρθησεν πᾶσαν τὴν περίξ χώραν, συλλαβὼν πολλοὺς αἰχμαλώτους. Ἡ Περσαρμενία, ἥτις εἶχε διατηρήσει τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς ὑπὸ ἰδίου ἡγεμόνας, συνεμάχησε μετὰ τοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἐκπλαγέντες μωαμεθανοὶ ἔφυγον προτροπάδην πρὸς τὸ Βαγδάτιον καὶ διέδωκαν τὸν τρόμον αὐτῶν εἰς τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν ἐν ἣ ὀυδερμία ὑπῆρχε σχεδὸν κυβέρνησις. Οἱ καλίφαι εἶχον πρὸ καιροῦ ἀποβάλλει πᾶν πραγματικὸν κράτος, μὴ διατηρήσαντες εἰμὴ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχῆς καὶ τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μνημονεύωνται πρῶτοι αὐτοὶ εἰς τὰς δημοσίας προσευχάς. Ἀληθεῖς κυβερ-

νῆται ἦσαν τότε οἱ κατὰ τόπους ἐμίραι· ἀλλὰ καὶ τούτων οἱ πλεῖστοι ἐξαχρειωθέντες κατέτριβον τὸν βίον περὶ κυνηγέσια καὶ εὐωχίας, ὥστε οὐδεμία ἐγένετο παρασκευὴ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐξηκολούθει προβαινὼν πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Τίγρεως, καὶ ἐληλάτει τὴν περὶ Μαρτυρόπολιν Σωφηνήν. Τότε ὁ μωαμεθανὸς διοικητὴς τῆς χώρας ταύτης, ἀνὴρ γενναῖος, Ἄβου Ταγλάβ καλούμενος, ἀθροίσας ὅσον ἠδυνήθη στρατὸν, ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ μεγάλου δομεστικού. Κατὰ δυστυχίαν ὁ στρατηγὸς οὗτος, θαρρῶν εἰς τὰ προηγούμενα κατορθώματα καὶ εἰς τὸ πλῆθος τοῦ στρατοῦ ὃν ἤγε, περιεφρόνησε τὸν ἀντίπαλον ἐκείνον, καὶ ἐνέβαλεν ἀπερισκέπτως εἰς στενόν τι ἀδιάβατον διὰ τὸ ἰππικόν. Ἐνῶ δὲ εὐρίσκετο ἔτι ἐν τῇ δυσχωρίᾳ ταύτῃ, ἐπέπεσε κατ' αὐτοῦ ὁ μωαμεθανὸς ἡγεμὼν καὶ κατατροπώσας μὲν τὸν στρατὸν, αἰχμαλωτεύσας δὲ τὸν δομεστικόν, ἐματαίωσεν οὕτω τοὺς καρποὺς τῶν ἀγώνων ὀλοκλήρου ταύτης τῆς ἐκστρατείας.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀνέλαβε τότε αὐτὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγάλου βουλεύματος κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 974. Παρακολούθησας τὰ ἴχνη τοῦ δομεστικού, ἐπέρασε τὸν Εὐφράτην, εἰσῆλθεν εἰς τὴν Νίσιβιν, τὴν ὁποίαν εἶχον ἐγκαταλίπει οἱ κάτοικοι αὐτῆς, ἐληλάτησε πᾶσαν τὴν περίξ χώραν, ἐνέβαλεν εἰς τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἐκυρίευσεν τὴν Ἀμίδαν, ἣν οἱ Ἄραβες εἶχον ἀνακτήσει ἐν τῷ μεταξῷ, καὶ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐτόθι μωαμεθανῶν λύτρα πολλά. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προήλασε πρὸς τὴν Μύκταρσιν, τὴν πλουσιωτέραν πόλιν τῆς χώρας, ὡς λέγει Λέων, ὁ Διάκονος, ὅστις ὀνομάζει αὐτὴν Μιεφαρκίμ, καὶ ἦτις ἐξηγόρασεν ὡσαύτως τὴν λεηλασίαν αὐτῆς διὰ πλείστων καὶ καλλίστων δώρων εἰς χρυσόν, εἰς ἄργυρον καὶ χρυσόστικτα ὑφάσματα. Ἦθελε δὲ ὁ βασιλεὺς νὰ προχωρήσῃ μέχρις Ἐκβατάνων (Χαμαδᾶν) τῆς Μηδίας καὶ μέχρι τοῦ Βαγδατίου, ὅπου ἤλπιζε νὰ εὕρῃ θησαυροὺς ἀμυθήτους, ἀλλὰ δὲν ἐξέτελεσε τὸ βούλευμα τοῦτο, διότι ἐνῶ ἔδει νὰ διαβῆ χώραν ἔρημον, ἄνυδρον καὶ δύσβατον, ὁ ἐκπεπληγμένος καλίφης τοῦ Βαγδατίου ἔσπευσε νὰ προτείνῃ αὐτῷ τὴν πληρωμὴν ἐτησίου φόρου, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἀμέσως δῶρα πλουσιώτατα καὶ χρηματικὸν ποσόν, τὸ ὁποῖον δὲν δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, διότι ὁ Λέων ὁ Διάκονος λέγει περὶ αὐτοῦ ἀορίστως «μυριάδας τριακοσίας ἄργυρου καὶ χρυσοῦ,» τὸ ὁποῖον ὅμως εἰς πᾶσαν περιστάσιν φαίνεται μέγα. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐνόμισεν συνετὸν νὰ ἀρκεσθῆ εἰς τὴν ἕκτασιν ἣν ἔλαβε τὸ κράτος πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, καὶ

ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐθριάμβευσε διὰ τῆς ἀγορᾶς, ἐπιδεικνύων τὰ λάφυρα τῆς Ἀσίας, καὶ προπεμπόμενος ὑπὸ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους.

Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ἐπάνοδον, ἔλαβε νέαν ἀφορμὴν νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι ἂν ἔσχισε τὸν τόμον δι' οὗ ὁ κλῆρος εἶχεν ἐπὶ Νικηφόρου Φωκά ὑπαχθῆ ῥητῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ βασιλέως κυριαρχίαν, ἤξευρεν ὅμως νὰ διατηρῇ τὰ δίκαια αὐτοῦ καὶ ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ κλήρου ἄρχοντα. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Βασίλειος κατηγορήθη, δίκαιως ἢ ἀδίκως, ἐπὶ συνωμοσίᾳ μὲν κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπὶ παραβασει δὲ τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας κανόνων. Ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσε λοιπὸν αὐτὸν νὰ ἀπολογηθῆ· ὁ δὲ ἀπεποιήθη προφασιζόμενος ὅτι ὁ πατριάρχης δὲν δύναται νὰ δικασθῆ εἰμὴ συνοδικῶς. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐξώρισε τὸν πατριάρχην καὶ διέταξε νὰ χειροτονηθῆ ἕτερος, ὁ Ἀντώνιος ὁ Στουδίτης, τοῦ ὁποίου ἐπαινεῖται ἡ ἱερότης καὶ ἡ ἐπιστήμη.

Εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος ὁ βασιλεὺς ἐπανέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν περὶ Ἀνατολῆς βουλευμάτων αὐτοῦ. Αἱ πρὸς τὸν κελίφην γενομένηαι συνθήκαι ἀνετράπησαν ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ. Οἱ μωαμεθανοὶ ἀνέκτησαν ἀμέσως πάσας τὰς μεταξὺ Εὐφράτου καὶ Τίγρεως χώρας, ὥστε ὁ Ἰωάννης ἐνόησεν ὅτι δὲν ἀρκοῦσιν ἀπλαῖ περὶ ὑποταγῆς ὑποσχέσεις, ἀλλὰ δεόν νὰ κυριευθῶσι πάντα τὰ φρούρια, ἵνα ἀσφαλισθῇ τὸ ἔργον. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφείς τὰς ἀπωτέρω κειμένας ἀνατολικωτέρας χώρας, ἐτράπη ἤδη ἐπὶ τὴν Συρίαν, καὶ ἐνταῦθα ἐκυρίευσε πρὸ πάντων τὴν Ἱεράπολιν, τὴν Ἀπάμειαν, τὴν Ἐμεσον καὶ τὴν Ἡλιούπολιν. Εἰς τὴν Ἱεράπολιν, τὴν ἵποίαν ὁ Λέων ὁ Διάκονος ὀνομάζει Μέμπετζε, εὔρε τὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ σανδάλια, καὶ τὰς τοῦ σεβασμίου τε Προδρόμου τρίχας, τοῦ Κήρυκος, καὶ ἐπέμψεν ἀμφοτέρω ταῦτα τὰ κειμήλια εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα ἀποτεθῶσιν ἐντὸς δύο τῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναῶν. Ἀπὸ Ἡλιουπόλεως (Βααλβέκ) ὤρμησε πρὸς τὴν Δαμασκὸν, ὅπου ἔπραξε πάλιν τὸ λάθος νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐξελθόντος τοῦ ἐμίρου Ἀφτεκίου μετὰ τῶν κατοίκων καὶ πλουσίων δώρων εἰς προὔπαντησίν του, περιωρίσθη νὰ ἐπιβάλη αὐτῷ φόρον, διῆλθε τὸ Λίβανον ὄρος, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου ὄχυρόν τι φρούριον κείμενον εἰς μίαν τῶν ὑψηλοτέρων καὶ ἀποτομωτέρων κορυφῶν τοῦ ὄρους ἐκείνου, κατέβη ἐκεῖθεν εἰς τὴν Φοινίκην, καὶ ἐξεπολιόρκησεν ἐνταῦθα τὰς τε Βαλαναίας καὶ τὴν Βη-

ρυτὸν, ἐν ἣ εὖρε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν εἰκόνι σταύρωσιν, ἦν παρέπεμψεν ὡσαύτως εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὴν τῆς Βηρυτου ἀνάκτησιν, ἐπλησίασεν εἰς τὴν Τρίπολιν, ἀλλ' αὕτη ἦτο ὀχυρωτάτη, καὶ προσέτι δὲν ἠδύνατο νὰ κυριευθῆ ἄνευ στόλου, παραδόξως δὲ στόλος δὲν ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐκστρατείᾳ ταύτῃ· ὅθεν ὁ βασιλεὺς καταλιπὼν τὴν Τρίπολιν, ἐξεπολιόρκησεν ἄλλας τινὰς πόλεις, καὶ ἤδη ἀπεφάσιεν αἴφνης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἄδηλον διὰ τί, ἐνῶ εἶχεν ἔτι καιρὸν νὰ παρατείνῃ τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ.

Ἐπανερχόμενος δὲ συνέπεσε νὰ διέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἀνάζαρβον, καὶ τὸν Ποθανδὸν, καὶ ἄλλας κτήσεις πολυτελεῖς, καὶ χώρας εὐφόρους, ὥστε ἔλαθε τὴν περιέργειαν νὰ ἐρωτήσῃ εἰς τίνα ἀνήκουσιν αὐταί. Οἱ περὶ αὐτὸν ἀπεκρίθησαν ὅτι τὰ λαμπρὰ ταῦτα κτήματα ἀνακτηθέντα ἐπ' ἐσχάτων τὰ μὲν ὑπὸ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ, τὰ δὲ ὑπὸ διαφόρων δομestikῶν, τὰ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἐδωρήθησαν ἅπαντα εἰς τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀπορήσας καὶ ἀγανακτήσας «δειγὸν, εἶπε, νὰ ἀναλίσκωνται τὰ δημόσια χρήματα, νὰ ταλαιπωρῶνται τὰ στρατεύματα καὶ νὰ ἀναδέχωνται οἱ βασιλεῖς ὑπερορίους ἀγῶνας, τὰ δὲ ἐκ τοσοῦτων κόπων καὶ μόχθων προσκτώμενα νὰ γίνωνται κτήμα εὐνούχου.» Ὁ λόγος οὗτος δὲν ἐβράδυνε νὰ φθάσῃ εἰς τὰ ὦτα τοῦ παρακοιμωμένου, ὅστις ἐννοήσας ὅτι ἐνδέχεται νὰ ἀπολέσῃ τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ἀξίωμα, ἀπεφάσισε νὰ προλάβῃ ἐκ παντὸς τρόπου τὸν κίνδυνον. Ὅθεν ὅτε ἀφίκετο ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν παρὰ τὸ ὄρος τοῦ Ὀλύμπου ἔπαυλιν ἐνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων μεγιστάνων τοῦ κράτους, τοῦ πατρικίου καὶ σεβαστοφόρου Ῥωμανοῦ, ἕπου καὶ διέτριψεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, κατώρθωσεν ὁ παρακοιμώμενος, δι' ἐνὸς τῶν εὐνούχων ὑπηρετῶν, νὰ κερᾶσῃ τὸν Ἰωάννην δηλητηριον, ἐξ ἐκείνων τὰ ὅποια κατὰ μικρὸν ἀναλίσκουσι τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ ὅποιον τῶντι κατέβαλε μετὰ τινὰς μῆνας τὸ ἀθλητικὸν ἐκεῖνο σῶμα.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέθανε τῇ 18 ἰανουαρίου 976 εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 51. Ἐκὼν εἰς τὰς τελευταίας κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐκστρατείας δὲν ἀνέδειξε πρόνοιαν καὶ ἐπιμονὴν ἀνάλογον πρὸς τὸ μέγεθος τῶν βουλευμάτων τὰ ὅποια προηρεῖτο νὰ ἐκτελέσῃ, ἢ κατὰ τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία αὐτοῦ ὑπῆρξε λαμπροτάτη, λόγῳ τέχνης, δεξιότητος καὶ τόλμης. Καὶ ἐν γένει ἅπας τοῦ βασιλέως τούτου ὁ βίος παρίστησιν

(ΒΛΑ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Δ΄.)

ἡρωϊκόν τινα χαρακτηῖρα, παρεκτός τῆς ἀποφράδος ἐκείνης νυκτός καθ' ἣν, μεθυσθεὶς ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως καὶ τῆς φιλαρχίας, ἐξε-
 τράπη τῆς συνήθους αὐτῷ μεγαλοφροσύνης. Ὁ δὲ πρόωρος θάνατός του
 ὑπῆρξε τόσῳ μᾶλλον θλιβερός, ὅσῳ, ἐὰν ἐπέζη ὀλίγον, ἢ ἀρχὴ ἤθελε
 περιέλθει ἀπὸ τῶν δεξιῶν αὐτοῦ χειρῶν εἰς τὰς οὐδὲν ἥττον δεξιὰς χει-
 ρας τοῦ Βασιλείου Β', ἐνῷ ἤδη διὰ τὴν παρεμπесоῦσαν μεσοβασιλείαν
 τοῦ εὐνούχου Βασιλείου, πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου πραχθέντων ἀ-
 νετράπησαν, ὃ δὲ Βασίλειος Β' ἀντὶ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ἔργου τῆς
 ἐσωτερικῆς εἰρήνης καὶ τῆς κατατροπώσεως τῶν ἐξωτερικῶν πολεμίων,
 ἐδέησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐξ ἀρχῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας.

Βασίλειος Β' ὁ βουλγαροκτόνος.

Ὅτε ἀπέθανεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐκ τῶν δύο νομίμων διαδόχων
 ὁ μὲν Βασίλειος ἦτο 20 ἐτῶν, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος 17. Ὁ πρῶτος λοι-
 πὸν ἐδύνατο βεβαίως ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του νὰ ἀναλάβῃ τὴν πραγ-
 ματικὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἦτο ἐτι ἄπειρος, καὶ ἀνέκαθεν εἰ-
 θισμένος νὰ εὐλαβῆται τὸν εὐνούχον Βασίλειον ὡς προστάτην καὶ ὀ-
 δηγόν· ἐκ τούτου δὲ ὠφελούμενος ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος ἄνθρωπος,
 ὅστις, ἀφοῦ διετέλεσεν ἀλληλοδιαδόχως - πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως
 ἐπὶ τε τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου, κατέστησεν ἀμφοτέ-
 ρους ἐκποδῶν, κατῴρθωσεν ἤδη ἂν ὄχι νὰ λάβῃ καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ
 τῆς βασιλείας, ὅπως οἱ δύο ἐκεῖνοι στρατηγοὶ, νὰ μετέλθῃ ὅμως ἐπὶ
 ἰκανὰ ἔτη πᾶσαν αὐτῆς τὴν ἐξουσίαν. Ἴνα ἀσφαλισθῇ δὲ κατέφυγεν
 εἰς διάφορα μηχανήματα, ἐξ ὧν τινὰ ἀπέβησαν ὀλέθρια. Πρὸ πάντων
 ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὴν μητέρα τῶν δύο βασιλέων Θεοφανῶ,
 πιθανῶς ἵνα εἰς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας ταύτης συντελέσῃ αὕτη εἰς
 παγίωσιν τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιρροῆς ἣν εἶχεν ἐπὶ τῶν υἱῶν της.
 Τοῦλάχιστον ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ἀνάκλησιν ταύ-
 την τῆς Θεοφανοῦς, τῆς ὁποίας ὅμως τὸ ὄνομα δὲν ἀκούεται ἐκτοτε
 ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἄλλ' ὁ πρόεδρος Βασίλειος προέβη συγχρόνως καὶ εἰς ἑτέραν πράξιν,

τῆς ὁποίας γνωστότερα εἶναι τὰ τε αἷτια καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Ἐπὶ Ἰωάννου, τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἐν τῷ κράτει πρόσωπον ἦτο ὁ Βάρδας Σκληρὸς, ὅστις, ὡς στρατηλάτης πάσης Ἀνατολῆς, καὶ, ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτοῦ πολεμικῶν κατορθωμάτων, μέγα ἰσχύων ἐν τῷ στρατῷ, δὲν ἦτο φυσικὸν νὰ ἀνεχθῆ ἄλλην κυριαρχίαν. Ὅθεν ὁ εὐνούχος Βασίλειος ἐνόμισε πρέπον νὰ περιστείλῃ μὲν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ, νὰ περιποιηθῆ δὲ καὶ νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν τοὺς γνωστούς εἰς ἡμᾶς στρατηγοὺς Πέτρον καὶ Μιχαὴλ Βούρτζην. Ἐπὶ τούτῳ τὸν μὲν Βάρδαν Σκληρὸν, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὴν τοῦ στρατηλάτου ἀρχὴν, ἐξαπέστειλεν εἰς τὴν δευτερεύουσαν στρατηγίαν τῆς Μεσοποταμίας, τὸν δὲ στρατοπεδάρχην Πέτρον διώρισε στρατηλάτην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν Μιχαὴλ Βούρτζην μάγιστρον καὶ στρατηγὸν Ἀντιοχείας.

Ὁ Σκληρὸς ἀγανακτήσας, μεταβαίνει ἐν τάχει εἰς τὴν ἐπιτραπέυσαν αὐτῷ ἐπαρχίαν, οὐχὶ ἵνα ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ εὐνούχου, ἀλλ' ἵνα ἐκδικηθῆ αὐτόν. Ὁ στρατὸς τὸν ὁποῖον εὗρεν αὐτόθι, καὶ ὅστις τὸν ἐλάτρευε, τὸν ἀνηγόρευσε ἀμέσως βασιλέα, «τῶν Ἀρμενίων καταρξάντων τῆς εὐφημίας.» Οἱ Ἄραβες, οἵτινες ἦσαν πάντοτε πρόθυμοι νὰ ὑποθάλωσι πᾶσαν παρὰ τοῖς ἡμετέροις στάσιν, συμμαχοῦσι μετ' αὐτοῦ· τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ αὐτομολοῦσιν ἔκτοτε πρὸς τὸν Σκληρόν· ἄλλοι, ὡς ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, συνεννοοῦνται μετ' αὐτοῦ. Συγκροτηθείσης δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ 976 κατὰ τὴν Λάπαραν τῆς Καππαδοκίας μάχης μεταξὺ τοῦ Σκληροῦ καὶ τοῦ στρατηγοῦ Πέτρου, τρέπονται οἱ βασιλικοὶ, καὶ ἅπαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν, σὺν τῇ ἀποσκευῇ καὶ πλούτῳ ἀπίρῳ, περιπίπτει εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, οἵτινες μετ' οὐ πολὺ ἐνισχύονται ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς πρὸς αὐτοὺς αὐτομολήσεως τοῦ τε Μιχαὴλ Βούρτζη καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ καὶ τοῦ στόλου τῶν Ἀτταλέων. Ὅταν αἱ εἰδήσεις αὐταὶ ἔφθασαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος ἐταράχθη μὲν, ἀλλὰ δὲν ἀπηλπίσθη ἔτι νὰ καταβάλῃ τὸν ἀντίπαλον διὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν συνήθων αὐτῷ μηχανημάτων. Πείθει λοιπὸν τὸν βασιλέα νὰ πέμψωσιν εἰς Ἀσίαν τὸν πρωτοβεστιάριον Λέοντα, σύμβουλον μὲν ἔχοντα τὸν ἐπὶ εὐγλωττίᾳ διαβόητον πατρίκιον Ἰωάννην, περιβεβλημένον δὲ πᾶσαν τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν τοῦ δωρεῖν, καὶ διορίζειν, καὶ προβιβάζειν, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ὁ Λέων, ἀφειδῶς ποιούμενος χρῆσιν τοῦ τοιοῦτου δικαιώματος, θέλει προσελκύσει τοὺς πλείστους τῶν ἀποστατῶν. Ὁ Λέων ἐλθὼν εἰς Κοτυάειον τῆς

Φρυγίας, καὶ πῆξας αὐτόθι τὸ στρατόπεδον, τοῦ ὑποίου ἠγεῖτο πάντοτε ὁ πατρίκιος Πέτρος, ἤρχισε τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ· ἀλλ' αὐταὶ ἀπέτυχον, ὑποληφθεῖσαι ὡς σημεῖον ἀδυναμίας. Τότε ἀπεφάσισε συνετόν τι ἅμα καὶ τολμηρόν. Ἀναχωρήσας ἀπὸ Κοτυαείου, καὶ ἀφείς κατὰ μέρος τὸν εἰς Διπόταμον παράτεταγμένον Σκληρόν, ὤρμησε πρὸς ἀνατολὰς, ἵνα ἀπειλήσῃ τὰ νῶτα τῶν στασιαστῶν. Τὸ κίνημα τοῦτο κατεφόβισε τοὺς περὶ τὸν Σκληρόν, καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὑπολαμβάνοντες κινδυνεύουσαν τὴν στάσιν νὰ διαλυθῇ, προσέρρευσαν πρὸς τὸν πρωτοβεστιάριον. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος ὁ Σκληρὸς ἀπέσπασε τὸν Μιχαήλ Βούρτζην μετὰ εὐζώνου στρατιᾶς, παραγγείλας ν' ἀντιταχθῇ μὲν κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς πᾶσαν πρόοδον τοῦ Λέοντος, νὰ ἀποφύγῃ δὲ ὅσον οἶόν τε καθολικὴν πρὸς αὐτὸν συμπλοκὴν. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Μιχαήλ Βούρτζης ἀνέλαβε τὸ ἔργον τοῦτο, μαυθάνει ὅτι οἱ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Βερροῖας Ἄραβες ἔπεμψαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὸν συμπεφωνημένον ἐτήσιον φόρον καὶ ὅτι οἱ κομίζοντες τὸν χρυσὸν τοῦτον ἐμελλον νὰ διέλθωσιν εἰς ῥητὴν ἡμέραν ἀνὰ μέσον τῶν δύο στρατευμάτων. Ἡξευρον δὲ τοῦτο καὶ οἱ περὶ τὸν Λέοντα, ὥστε οἱ δύο ἀντίπαλοι ὤρμησαν κατ' ἀλλήλων περὶ τὸ φρούριον Ὁξύλιθον, ἵνα κυριεύσωσι τὸ λάφυρον, καὶ συγκροτηθείσης μάχης, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Βούρτζην, πολλοὺς ἀποβαλόντες, μάλιστα ἐκ τῶν Ἀρμενίων, τοὺς ὁποίους ἀνηλεῶς ἐσφάζον οἱ βασιλικοὶ, ὡς πρώτους προσχωρήσαντας πρὸς τὸν ἀποστάτην. Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἡ τύχη του ἐξαρτᾶται ἐκ μάχης κρισίμου, καὶ ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς μεθ' ὅλης τῆς στρατιᾶς, ἧς αὐτὸς μὲν ἦγε τὸ μέσον, ἐπέτρεψε δὲ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας εἰς τὸν γενναῖον αὐτοῦ ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, τὸ δ' ἀριστερὸν εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Γαβρᾶν, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Λέοντος περὶ Ῥαγέας, καὶ ἔτρεψε τοὺς περὶ αὐτὸν μετὰ φόνον πολύν. Ἐκεῖ ἔπεσον ὁ πατρίκιος Ἰωάννης, ἐκεῖ ὁ στρατοπεδάρχης Πέτρος, ἐκεῖ ἔπεσον καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς ἄνδρες, ἠχμαλτεύθη δὲ καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος μεθ' ἑτέρων ἐκ τῶν ἐν τέλει. Ἡ μάχη αὕτη συνεκροτήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 977, ὁ δὲ Σκληρὸς ἀπέβη ἤδη κύριος ἀπάσης σχεδὸν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰσελθὼν μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Νίκαιαν.

Ἐν τῇ δεινῇ ταύτῃ ἀμηχανίᾳ ὁ εὐνοῦχος Βασιλείος, ὅστις καθὼς ἠξεύρομεν δὲν ἦτο ἄνθρωπος κοινός, ἔδειξε δεξιότητα καὶ τόλμην σπανίαν. Πρὸ πάντων ἐπέστησε τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ναυτικὰ πράγματα, διότι ὁ ναύαρχος τοῦ Σκληροῦ Μιχαήλ Κουρτίκιος, θαλασσο-

κρατῶν, οὐ μόνον πᾶσαν νῆσον ἐπόρθει, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἡτοιμάζετο νὰ εἰσέλθῃ. Ὅθεν ὁ Βασιλεῖος, ἐξαρτυσάμενος στόλον ἀποχρῶντα, ἐκπέμπει τὸν ὑποναύαρχον Θεόδωρον τὸν Καραντηνὸν κατὰ τῶν πολεμίων. Καὶ γενομένης ναυμαχίας πεισματώδους εἰς Φώκαιαν, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Κουρτίσιον καὶ διασκεδάζονται. Ἐνῶ δὲ οὕτω ἐπετύγχανε πρόσκαιρόν τινα ἀπὸ θαλάσσης ἀναψυχὴν, ἀντιπαρέτασε καὶ κατὰ ξηρὰν εἰς τὸν Σκληρὸν οὐχὶ πλέον δευτερεύοντας στρατηγούς καὶ πρωτοβεστιχιούς καὶ πατρικίους ἀπολέμους, ἀλλ' ἀνταγωνιστὴν ὄντως ἐκείνου ἐνάμιλλον. Ὁ ἀνὴρ εἰς ὃν ἐπέστησε τότε τὴν προσοχὴν του ἦτο ὁ Βάρδας Φωκᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ κουροπλάτου Λέοντος, ὁ ἐπὶ τοῦ βασιλείως Ἰωάννου στασιάσας, ἀναγκασθεὶς νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, ἀποκαρεῖς κληρικὸς, καὶ περιορισθεὶς εἰς Χίον μετὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων του. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἦτο εἰς τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν τῶν χρόνων ἐκείνων. Ἐσωζε μὲν ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅστις εἶχε πολυειδῶς καταπολεμήσει αὐτὸν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐμίσει πολὺ μᾶλλον τὸν καταβαλόντα τὴν στάσιν αὐτοῦ Βάρδαν Σκληρὸν. Εἶχε μὲν ἀποκαρῆ κληρικὸς, ἀλλ' ἡ βεβιασμένη αὐτῆ ἱερωσύνη δὲν ἐλογίζετο σπουδαία· ἡ δὲ κατεπίγουσα ἀνάγκη τοῦ Βασιλείου καὶ ἡ ἀκόιμητος φιλοδοξία τοῦ Φωκᾶ συνεμάχησαν πρὸς ἀλλήλας, λησμονήσασαι τὰς ἀρχαίας ἐρίδας, καὶ καταπατήσασαι τοὺς ἱερωτέρους νόμους. Ὁ Βάρδας Φωκᾶς ἀνακληθεὶς λοιπὸν ἐκ τῆς ἐξορίας, προεχειρίσθη δομέστικος τῶν σχολῶν, καὶ ἐξαπεστάλη κατὰ τοῦ Σκληροῦ ὥστε συνέβη ἤδη τὸ παράδοξον τοῦτο, ὅτι ὁ ἄλλοτε κατὰ τῆς βασιλείας στασιάσας Φωκᾶς, ὁ ὑπὸ τοῦ Σκληροῦ καταβλήθεὶς, ἐπεχείρησε νὰ καταβάλῃ τὸν Σκληρὸν, στασιάσαντα νῦν κατὰ τῆς βασιλείας. Ὁ Φωκᾶς ἀναδεξάμενος οὕτω τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα, διεπέρχσε μόνος διὰ τοῦ Ἑλλήσποντου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν καὶ διὰ νυκτὸς πορευόμενος ἔφθασεν εἰς Καισάρειαν, ὅπου συνεκέντρωσε τὰ λείψανα τοῦ περὶ Ῥαγέας ἠττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅπου προσῆλθε πρὸς τοὺς ἄλλοις πρὸς αὐτὸν ὁ Μιχαὴλ Βούρτζης, ὅστις μετὰ τὴν ἦτταν ἦν εἶχε πάθει, δὲν ἔτυχε, φαίνεται, εὐχαρίστου δεξιώσεως παρὰ τῷ Σκληρῷ. Ἀπὸ Καισαρείας προῆλθεν ὁ Φωκᾶς εἰς τὸ Ἀμόριον καὶ ἐνταῦθα προσεβλήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ ἐκ Νικαίας ἐπελθόντος κατ' αὐτοῦ Σκληροῦ. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν, ἀλλ' ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο ἐν τάξει, χάρις εἰς τὴν δεξιότητα καὶ τὴν ἀνδρείαν τοῦ στρατηγοῦ, ὅστις καταλαβὼν

χωρίον ἀσφαλές, ἐξηκολούθησεν ἐνθαρρύνων καὶ αὐξάνων τὴν περὶ αὐτὸν δύναμιν. Ἐκεῖ παρακολουθήσαντος τοῦ Σκληροῦ, συνεκροτήθη περὶ τὰ καλούμενα Βασιλικὰ ἑρμα, δευτέρα μάχη πεισματωδεστέρα τῆς πρώτης καθ' ἣν ὁμως ἐτράπησαν πάλιν οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν. Ἐντεῦθεν οὗτος ἀναλογιζόμενος ὅτι ἔχει χρεῖαν ἰσχυρᾶς τινος ἐπικουρίας, ἀπῆλθε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰσθμίας Δαβὶδ, ὅστις ἦτο φίλος αὐτοῦ, καὶ συλλέξας αὐτόθι στρατὸν οὐκ ὀλίγον, ἀθροίσας δὲ τοὺς ἐκ τῆς προηγουμένης τροπῆς διασκεδασθέντας, κατῆλθε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 979, εἰς Παγκάλειαν, πεδῖον ἀπλούμενον παρὰ τὸν ποταμὸν Ἄλυν, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Σκληρός. Καὶ ἐκεῖ συνήφθη τρίτη ἐναγώνιος μάχη. Οἱ περὶ τὸν Φωκᾶν ἤρχισαν πάλιν νὰ ὑπενδίδωσιν, ἀλλ' αὐτὸς, «βέλτιον εἶναι κρίνας τὸν εὐκλεῆ θάνατον τῆς ἀγενοῦς καὶ ἐπονειδίστου ζωῆς,» ὤρμησεν ἀνὰ μέσον τῶν ἀντιπάλων κατὰ τοῦ Σκληροῦ, καὶ μονομαχήσας πρὸς αὐτὸν, καὶ βαρεῖαν ἐπενεγκῶν κατ' αὐτοῦ πληγὴν, μετέβαλε τὴν ἀρξάμενην τροπὴν εἰς νίκην λαμπρὰν καὶ κρίσιμον. Ὁ Σκληρός κατέφυγεν εἰς Μιχρτυρόπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἐκεῖθεν τὸν ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον πρὸς τὸν καλίφην Βαγδάτιου, ἐξαιτούμενος ἐπικουρίαν καὶ συμμαχίαν. Τοῦ δὲ καλίφου μὴ δίδοντος ἀπάντησιν ὀριστικὴν, ἠναγκάσθη καὶ αὐτὸς ὁ Σκληρός νὰ ἀπέλθῃ εἰς Βαγδάτιον. Ὁ Βασίλειος, πληροφορηθεὶς τὰ γενόμενα τὸν μὲν Φωκᾶν ἐτίμητε προσηκόντως, ἐξέπεμψε δὲ εἰς Βαγδάτιον πρεσβευτὴν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, διττὴν ἔχοντα ἐντολήν· τὸ μὲν νὰ ἀποτρέψῃ τὸν καλίφην ἀπὸ πάσης πρὸς τοὺς στασιαστὰς συνδρομῆς, τὸ δὲ νὰ ὑποσχεθῆ ἀμνηστίαν εἰς τὸν Σκληρὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν, εἴαν μετανοήσαντες ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ καλίφης ἀνησυχήσας διὰ τὴν τοσαύτην ἐπισήμων χριστιανῶν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αὐτοῦ συρροήν, διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν ἅπαντες, ὅ,τε πρεσβευτῆς δηλαδὴ καὶ ὁ Σκληρός καὶ οἱ σὺν αὐτῷ. Καὶ μετ' ὀλίγον μὲν θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν τὰς τελευταίας τοῦ Σκληροῦ τύχας. Ἐν τούτοις δέ τινες τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, καὶ ἰδίως οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ παῖδες, ἐξηκολούθησαν ἀντέχοντες ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ, καὶ θηροῦντες τὴν χώραν, μέχρις οὗ λαβόντες ἀμνηστίαν τῷ 980 ὑπετάγησαν εἰς τὸν βασιλέα.

Τὸ ἐπιχείρημα λοιπὸν τοῦ Σκληροῦ ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐνοῦχος Βασίλειος ἀπῆλλάγη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦ ἐπικινδύνου ἐκείνου ἀντιπάλου, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τοῦτο εἰμὴ διὰ θυσιῶν ὀλεθρίων. Ἴνα ὑποθάλη,

τὴν πίστιν τῶν βασιλικῶν, καὶ αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, ἐδέησε νὰ κατασπαταλήσῃ τὰ δημόσια χρήματα καὶ ἀξιώματα· οὐδὲ ἐνίκησε νικην ὀριστικὴν, ἀλλὰ κατέρυγεν εἰς ἐπανελημμένας ἀμνηστίας, αἰτινες, ἐπιτρεπόμεναι εἰς κατατροπωθέντας ἐσωτερικοὺς πολεμίους, εἶναι σωτήριαι, ἀλλ' ὅσάκις δίδονται εἰς στασιαστὰς ἀνθισταμένους, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ συνθηκολογίαι ἐνθαρρύνουσαι τὴν κακόβουλον φιλοδοξίαν καὶ παρασκευάζουσαι νέας στάσεις. Πλὴν τούτου ἐπὶ τρία καὶ ἐπέκεινα ἔτη ἡ μικρὰ Ἀσία ἐξετέθη εἰς τὰς καταπιέσεις καὶ τὰς λεηλασίας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων μερῶν. Ἡ εἴσπραξις τῶν πλουσιῶν αὐτῆς φόρων ἀπέβη δυσχερῆς ἢ ἀδύνατος· πολλοὶ ἐπιφανεῖς στρατηγοὶ καὶ ἔτι πλείονες κατώτεροι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἔπεσον ἐν τῷ ἀνοσίῳ τούτῳ ἀγῶνι. Οἱ μωαμεθανοὶ ἀντὶ νὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἀπέβησαν τὰνάπαλιν ὀικιτηταὶ τῆς τύχης αὐτῶν· τὸ δὲ χεῖριστον ἡ Βουλγαρία, ὠφελουμένη ἐκ τοῦ ἀντιπερισπασμοῦ τούτου, ἐπανεστή.

Ἡ Βουλγαρία εἶχε μὲν ὑποταχθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, ἀλλ' ἵνα παγιωθῆ ἡ μετὰ τοῦ κράτους ἔνωσις αὐτῆς, ἀπητεῖτο νὰ συμπληρωθῆ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐκείνου ἀρξάμενον ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς ἀφομοιώσεως, ἀπητεῖτο μακρὰ, συστηματικὴ καὶ ἀπερίσπαστος ἐνέργεια. Οἱ περιλιπόμενοι ἐν τῇ εὐρείᾳ, μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου χώρα Ἕλληνας ἦσαν εὐάριθμοι. Οἱ κύριοι αὐτῆς κάτοικοι, Σλαῦοι καὶ ἐκσλαυισθέντες Βούλγαροι, δὲν ἠδύναντο νὰ λησμονήσωσιν εὐχερῶς ὅτι ἐπὶ 300 περίπου ἔτη διετέλεσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἀνεξάρτητοι, καὶ ὅτι ἐκ διαλειμμάτων μάλιστα ἐπεξέτειναν τὰς κυριαρχικὰς αὐτῶν ἀξιώσεις ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Ὁ μὲν τελευταῖος αὐτῶν βασιλεὺς Βορίς Β' εἶχεν ἀπαχθῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀποβαλὼν τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα κατετάχθη μεταξὺ τῶν μαγίστρων τοῦ κράτους. Ἀλλὰ παρεκτός τοῦ ὅτι, ὡς μετ' ὀλίγον ἀπεδείχθη, καὶ αὐτὸς ὁ Βορίς δὲν ὑπέλαβεν ἀμετάκλητον τὴν μεταβολὴν τῆς τύχης αὐτοῦ, ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ ὑπῆρχον πολλοὶ Βοεβόδοι ἐνάμιλλοι μὲν τοῦ ἀρχαίου βασιλικοῦ οἴκου κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσχουν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἀκραιότερας δὲ σώζοντες τὰς ἐθνικὰς πεποιθήσεις, καὶ μᾶλλον ἀναλλοίωτα τὰ πάτρια ἦθη· ὥστε φυσικώτατον ἦτο νὰ ἀναρριπισθῆ εἰς τὴν πρώτην εὐκαιρίαν, τὸ ἀρχαῖον τῶν Βουλγάρων ἐθνικὸν αἶσθημα καὶ νὰ ἀναρριπισθῆ τόσῳ μᾶλ·

λον ὀξύτερον, ὅσῳ πλειότερα ὑπῆρξεν ἡ ταπείνωσις ἣν οὗτοι ὑπέστησαν ἐσχάτως. Ἡ εὐκαιρία αὕτη ἐδόθη ὡς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τῆς στάσεως τοῦ Σκληροῦ.

Τῷ ὄντι κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 976, ὁ Βορίς ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ. Συγχρόνως ἐπανίσταντο εἰς τὴν Βουλγαρίαν οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ ἐκ Τουρνόβου Βοεβόδα Σίσμαν. Ὁ οἶκος οὗτος, ἀνέκαθεν ἰσχυρότατος ὢν, εἶχεν ἀποβῆ ἐσχάτως καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλικοῦ ἰσχυρότερος, τὴν δὲ δύναμιν ταύτην ἐκληρονόμησαν καὶ ἠύξησαν οἱ τέσσαρες τοῦ Σίσμαν υἱοί· Δαβίδ, Μωϋσῆς, Ἀαρὼν καὶ Σαμουήλ. Μὴ παραλείψωμεν ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὠνόμαζον τοὺς Βοεβόδας τῶν Βουλγάρων κόμητας, καὶ ὅτι, κατὰ Κεδρηνὸν, οἱ τέσσαρες οὗτοι υἱοὶ τοῦ Σίσμαν διὰ τοῦτο ὠνομάζοντο κομητόπουλοι· τὴν δὲ κατάληξιν ταύτην δευτέραν ἤδη φοράν ἀπαντῶμεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ. Πολλαὶ περιστάσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κινήματος. Παρεκτὸς τῶν περισπασμῶν τῆς ἐπανάστασεως τοῦ Σκληροῦ, ἔνεκα τῶν ὀποιῶν ἡ κυβέρνησις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπέλθῃ ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πάσῃ δυνάμει κατὰ τῶν Βουλγάρων, καὶ κόψῃ οὕτω τὸ κακὸν ἀπὸ ρίζης, ἡ πρὸ καιροῦ ὑφισταμένη διένεξις μεταξὺ τοῦ Βοεβοδικοῦ ἐκείνου οἴκου καὶ τῆς βασιλικῆς γενεᾶς ἐτέθη ἐκ μέσου διὰ τούτου, ὅτι ὁ μὲν Βορίς ἐθανατώθη, ἅμα ἀναχωρήσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καθ' ὁδὸν παρὰ Βουλγάρου τινός, παραγνωρίσαντος αὐτὸν διὰ τὴν ἐνδυμασίαν ἣν ἔφερεν, ὁ δὲ ἀδελφός του Ῥωμανός, εὐνοῦχος ὢν καὶ χαρακτῆρος μαλακωτέρου, ἀνωμολόγησε τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιζήλου οἴκου καὶ ἐδέχθη νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπ' αὐτόν. Πλὴν τούτου ἐκ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν ὁ μὲν Δαβίδ ἐθανατώθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τινῶν Βλάχων ὀδοιπόρων, ὁ δὲ Μωϋσῆς ἔπεσε πολιορκῶν τὰς Σέρρας, τὸν δὲ Ἀαρὼν ἐφόνευσεν ὁ Σαμουήλ παγγενεῖ. Ἐξαιρέσει μόνου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βλαδισλαύου τοῦ καὶ Ἰωάννου, ὃν διέσωσεν ὁ τοῦ Σαμουήλ υἱὸς Ῥαδομῆρ ἢ Γαβριήλ ὁ καὶ Ῥωμανός. Ἐντεῦθεν κατέστη μόναρχος ἀπάσης Βουλγαρίας ὁ Σαμουήλ (ὁ καὶ Στέφανος ὀνομαζόμενος) ὅστις, ὢν ἀνὴρ πολεμικὸς, ῥέκτης καὶ ἀδυσώπητος, ἅμα συμπληρώσας τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βουλγαρίας, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ἐπεχείρησεν ἐν τῷ διαστήματι τῶν τεσσάρων ἐγναυτῶν καθ' οὓς ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἀπασχολεῖτο ἐν Ἀσίᾳ, νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπ' αὐτῆς τὰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας.

Κατ' ἀρχὰς ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ ἔστησε τὴν ἑδρὰν αὐτοῦ εἰς Πρέσπαν πλησίον τῆς λίμνης τῆς Ὀχρίδος ἢ Ἀχρίδος. Ἐκεῖθεν δὲ ὀρμώμενος ἐπέξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Ἡπειρον, ὅπου εὔρε περι Νικόπολιν ἀποικίας ὁμογενῶν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπτηνοῦ αὐτόθι ἐγκατασταθείσας. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἠρκέσθη, ἀλλ' ἀφοῦ περιέστειλε τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐλληνικὴν ἀρχὴν εἰς μόνην τὴν Θεσσαλονικὴν, ἐνέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν, καὶ ἐκυρίευσε τὴν Λάρισαν, μετοικίσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς πανεστίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας, τοὺς δὲ ἄνδρας κατατάξας εἰς τὸν στρατόν του· μετήγαγε δὲ καὶ τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ἐπισκόπου Λάρισης (παρευρεθέντος εἰς τὴν πρώτην οἰκουμένην σύνοδον μετὰ Ῥηγίνου Σκοπέλων, καὶ Διοδώρου Τρίκκης)· καὶ ἀπέθετο αὐτὸ εἰς τὴν βασιλεύουσαν αὐτοῦ Πρέσπαν. Ἐκ Θεσσαλίας εἰσῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα, καὶ ἠπέιλησεν αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στρατηγὸς τῆς χερσονήσου ταύτης Βασίλειος Ἀπόκαυκος, πρόγονος οἴκου πρωτεύσαντος βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ ἐπὶ τῶν Παλασιολόγων, ἠγωνίσθη νὰ διασώσῃ τὴν Κόρινθον, καὶ ἐπειδὴ ἦτο βαρέως ἀσθενὴς, ἐξητήσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ ὀσίου Νίκωνος, ἐν Σπάρτῃ τότε διατρίβοντος· ὁ δὲ οὐ μόνον ἐθεράπευσεν αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐκόμισε τὴν εὐχάριστον ἀγγελίαν ὅτι οἱ Βούλγαροι αἰφνιδίως ἀναζεύξαντες ὑπεχώρησαν πρὸς βορρᾶν. Τὴν ὑποχώρησιν ταύτην γενομένην ἐν ἀρχῇ τοῦ 981 προεκάλεσεν ἡ εἰδήσις ὅτι αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν. Τὸ γεγονός ἦτο βέβηχον, καὶ, ὡς ἐκ τῶν περιστάσεων δι' ὧν συνωδεύθη, ἀπέβη κρίσιμον ἐν τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τινῶν μηνῶν τὰ πράγματα εἶχον ὅπως δῆποτε εἰρηνεύσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν ἐξασφαλίσαι τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ τῆς ἡττης τοῦ Σκληροῦ. Δὲν ἤξεύρομεν τί ἐμελέτα νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἄλλου πολὺ φοβερωτέρου πολεμίου, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ ἐγένετο κύριος ἀπάσης τῆς ἀπὸ Ἰστρου μέχρι Πελοποννήσου χώρας, ἀλλ' αἰφνης ἠσθάνθη τὰ πράγματα ἐξολισθαίνοντα ἐκ τῶν χειρῶν του. Ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὑπῆρξε παντοδύναμος. Ὄνοματι μὲν ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἐνησκειτο ὑπὸ τῶν δύο ἀπογόνων τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, Βασιλείου Β' καὶ Κωνσταντίνου Η', ὅτινες παρίσταντο εἰς ὅλα τὰ συμβούλια τῆς κυβερνήσεως, καὶ εἰς τὴν ἐγκρισιν τῶν ὁποίων ὑπεβάλλοντο τὰ πάντα, τῇ ἀληθείᾳ δὲ τὰ πάντα

ἀπεφασίζοντο ὑπὸ τοῦ προέδρου Βασιλείου, ὅτε ἀπροςδοκῆτως προέκυψεν εἰς μέσον νέα θέλησις. Ὁ βασιλεὺς Βασίλειος Β' ἦτο τότε 25 ἡδὴ ἐτῶν. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν πέντε ἐτῶν καθ' ἃ καίτοι ἐπιτρέπων τὴν ὄλην διοίκησιν εἰς τὸν πρόεδρον Βασίλειον, παρηκολούθησεν ἐν τούτοις ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰς διαφόρους τῶν πραγμάτων περιπετείας, ἔλαβε πειρὰν τινα αὐτῶν, καὶ ἤρχισε φρίνεται νὰ ἐννοῇ ὅτι ὁσηδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἰκανότης τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου, οὗτος διεκινδύνευσε πολλακίς τὴν τύχην τοῦ κράτους, χάριν τῶν ἰδίων συμφερόντων καὶ παθῶν. Ὅθεν δὲν ἀπεφάσισε μὲν ἔτι νὰ καθαιρέσῃ αὐτὸν, ἀπεφάσισεν ὅμως νὰ ἀναλάβῃ ἡδὴ τὴν πραγματικὴν διεξαγωγὴν τῶν πολεμικῶν τούλάχιστον πραγμάτων. νοήσας ὅτι ἀπὸ τούτων κυρίως ἐξαρτᾶται ἡ τύχη τοῦ κράτους, ὁ δὲ βασιλεὺς, ἐνόσω ἔμενεν ἀμέτοχος αὐτῶν, δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἦναι ἀπλοῦν παίγνιον εἰς χεῖρας τῶν στρατηγῶν. Πῶς ὁ Βασίλειος Β', ὅστις ὄχι μόνον ἐνόησε τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ ἀνεδείχθη ἄξιος νὰ ἐκτελέσῃ τὰ νοηθέντα, ἐβράδυνεν ἐπὶ τοσοῦτον νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν τοιαύτην ἐπίγνωσιν τοῦ δέοντος, εἶναι δυσεξήγητον. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι τῷ 981 ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐτὸς κατὰ τῶν Βουλγάρων, μὴ ἀκούσας τὴν ἐναντίαν γνώμην τοῦ προέδρου, τοῦ δυσαρεστηθέντος διὰ τὴν τοιαύτην ἐξέγερσιν τοῦ βασιλικοῦ φρονήματος, καὶ μὴ ζητήσας τὴν σύμπραξιν τῶν ἐπιφανεστέρων στρατηγῶν τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες οὐδὲν ἦττον ἐκείνου ἠγανάκτησαν διὰ τὴν τοιαύτην αὐτῶν παράβλεψιν. Καὶ ἤρχισεν οὕτω ὁ Βασίλειος Β' τὸ ἐνδοξον αὐτοῦ στάδιον τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ διατρέξῃ ἀπνευστί ἐπὶ τεσσαράκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτούς, ἐνάμιλλος τῇ ἀληθείᾳ ἀναδεικνύμενος τῶν μεγάλων αὐτοῦ κηδεμόνων Νικηφόρου καὶ Ἰωάννου.

Ἡ πρώτη ἐν τούτοις ἐκστρατεία τοῦ ἀπέβη ἀτυχής. Ὁ Βασίλειος Β' παραλαβὼν τὰς δυνάμεις τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, ὑπὸ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Κοντοστέφανον, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν τῷ 981 διὰ τῆς παρὰ τὴν Ῥοδόπην καὶ τὸν ποταμὸν Ἐβρον χώρας, καὶ διελθὼν τὰ στενὰ, τῶν ὁποίων τὴν φύλαξιν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν μάγιστρον Λέοντα τὸν Μελισσηνὸν, παρεσκευάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Σαρδικῆς (τῆς σημερινῆς Σόφιας, τῆς τότε ὀνομαζομένης Ἰριαδίτσας, σελ. 576 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐνῶ δὲ περὶ τὰ τοιαῦτα εὐρίσκετο ὁ βασιλεὺς, ὁ δὲ Σαμουὴλ ἐπιστρέψας ἐξ Ἑλλάδος κατέιχε τὰς κορυφὰς τῶν πέριξ ὀρέων, ὁ δομέστικος Κοντοστέφανος, ὅστις ὦν

ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Λέοντος Μελισσηνοῦ, ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν ὡρελούμενος ἐκ τῆς ἀπειρίας τοῦ βασιλέως, προσῆλθε διὰ νυκτὸς πρὸς τὸν Βασίλειον Β', εἶπεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μελισσηνός, ἀντὶ νὰ φυλάττῃ τὰ στενὰ, ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα ἀρπάσῃ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἀναζεύξωσιν ἀμέσως, τὰ ἄλλα δεύτερα λογιζόμενοι. Ὁ Βασίλειος Β' ταραχθεὶς φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἤκουσε τὴν συμβουλὴν καὶ διέταξε τὴν ἀναχώρησιν κατεσπευσμένως ὁπωςοῦν. Τοῦτο νοήσας ὁ Σαμουήλ ἐπιπίπτει κατὰ τῶν ἡμετέρων, καὶ καταπλήξας αὐτοὺς τρέπει εἰς φυγὴν, καὶ καταλαμβάνει τό τε στρατόπεδον καὶ ἄπασαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν σκηνὴν μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασῆμων. Ὁ δὲ βασιλεὺς διελθὼν τὰ στενὰ μόλις, διεσώθη εἰς Φιλιππούπολιν. Ἐνταῦθα ὅμως ἀφικόμενος, εὔρε τὸν Μελισσηνὸν ἐπιμελῶς τηροῦντα τὴν ἐμπιστευθεῖσαν αὐτῷ φυλακὴν. Ὁθεν καλέσας τὸν Κοντοστέφανον, ἤλεγξεν αὐτὸν ὡς ψεύστην καὶ παραίτιον τοσοῦτου κακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκεῖνος ἐνόμισεν ὅτι ἔχει ἀκόμη ἐνώπιόν του νέον εὐπάτητον, καὶ εὐπτόητον, καὶ ἰσχυρίσθη αὐθαδιάζων ὅτι δίκαια ἐσυμβούλευσεν, ὁ βασιλεὺς ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν τριχῶν καὶ τῆς γενειάδος, ἔρριψε κατάγῃς, ἀποδείξας οὕτω εἰς πάντας ὅτι δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ἄγεται καὶ νὰ φέρεται τοῦ λοιποῦ ὑπ' οὐδενός.

Οὐχ ἦττον δὲν ἐπανελάθεν ἀμέσως τὸ κατὰ Βουλγάρων ἐπιχείρημα, τὸ μὲν διότι ἐδέησε νὰ καταπολεμήσῃ νέαν ἐσωτερικὴν στάσιν, τὸ δὲ διότι περιεσπασῆν ὑπὸ ἐτέρων τινῶν πολεμίων, ὥστε οἱ Βούλγαροι ἠδυνήθησαν ἐπὶ πεντεκαίδεκα ἔτι ἐνιαυτοὺς νὰ ἄρξωσι σχεδὸν ἀκωλύτως τῶν πλείστων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν. Ὁ Ὁθων Β', διαδεξάμενος ὡς αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ 973, ἐπεχείρησε κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 980 νὰ καταλάβῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀξιῶν ὅτι ἐδικαιοῦτο εἰς τοῦτο διὰ τὸν γάμον αὐτοῦ μετὰ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Βασίλειος Β' εἶχε ζητήσει νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ βουλευμάτος τούτου, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐμβάλει εἰς Βουλγαρίαν. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ παρὰ τῷ Ὁθωνι Β' παραστάσεις ἀπέβησαν μάταιαι, ἐνόμισε καλὸν νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον πρὶν ἢ ρυθμισθῶσι τὰ ἰταλικὰ πράγματα καὶ κατάρθωσιν τῶντι τῷ 982 νὰ κατατροπώσῃ ἠλοσχερῶς διὰ τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ὁθωνος Β' δύναμιν περὶ Τάραντα. Ἐκτοτε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνέκτησε πάντα ὅσα εἶχεν ἀποβάλλει ἐν τῇ Ἀπουλίᾳ καὶ ἐν τῇ Καλαβρίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα 100 ἔτη.

Ὁχυρώσαντες δὲ τὰ φρούρια ἀνέθηκαν τὴν πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν διοίκησιν τῆς ἀπωτάτω κειμένης ταύτης ἐπαρχίας εἰς ἀνώτατον ἄρχοντα καλούμενον Κατεπάνω, ὅπως ἐκαλεῖτο καὶ ὁ ἄρχων τῆς Παφλαγονίας (σελ. 674 τοῦ τρίτου τόμου) καὶ ὁ ἄρχων τῶν Μαρδαϊτῶν Ἰταλίας. Ὁ Κατεπάνω τῆς Ἰταλίας ἐδρευεν εἰς Βᾶριν, καὶ ἐκ τοῦ τίτλου αὐτοῦ προέκυψεν, ὡς εἰκάζεται, κατ' ἀναγραμματισμὸν ἡ Καπιτανάτα, ἥτοι τὸ μέχρι τῆς σήμερον σωζόμενον ὄνομα μιᾶς τῶν ἐπαρχιῶν τῆς χώρας ἐκείνης. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐδέησεν ὁ Βασίλειος Β' νὰ ἐπιστήσῃ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν προσοχὴν εἰς τὰ Ῥωσικὰ πράγματα. Ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Σβιατοσλαύου Βλαδίμηρος, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἀποβάλλῃ τὴν ἀρχαίαν τῶν σλαυικῶν ἔθνῶν εἰδωλολατρείαν καὶ ἂν πιστεύσωμεν τὸν χρονογράφον Νέστορα, Μωαμεθανοὶ, Ἰουδαῖοι, δυτικοὶ Χριστιανοὶ, καὶ ἀνατολικοὶ Χριστιανοὶ ἠγωνίσθησαν νὰ προσοικειωθῶσι διὰ πρεσβειῶν εἰς τὸ ἴδιον θρήσκευμα τὸν δυνάστην ἐκείνον τῆς Ἄρκτου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀσπασθῇ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ νὰ δεχθῇ τὸ νέον θρήσκευμα, παρ' ἐκείνων ἀπὸ τῶν ὁποίων εἶχε δεχθῇ αὐτὸ ἡ προμήτωρ αὐτοῦ Ὀλγα. Ἀλλὰ τοσοῦτον συγκεχυμένας ιδέας εἶχε περὶ τῶν δογμάτων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὥστε ἐνόμισεν ὅτι ἤθελεν ἐξευτελισθῆ. ἂν προσήρχετο πρὸς αὐτὴν ἐν εἰρήνῃ, καὶ ὅτι ἡ ἀξιοπρέπειά του ἀπῆτει νὰ κατακτήσῃ αὐτὴν διὰ πολεμικῶν κατορθωμάτων. Ὄθεν τῷ 988 ἐπῆλθε μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Χερσῶνος. Ἡ πόλις αὕτη, περὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τῆς ὁποίας ἐλάβομεν πολλάκις ἀφορμὴν νὰ διηγήσωμεν, ἐξηκολούθει εὐποροῦσα ἀπὸ τῆς ἐμπορίας καὶ σώζουσα μέχρι τινὸς τὸν ἐλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὑπαίθρου χώρας κατεῖχετο ἀπὸ βαρβάρους, οἵτινες ἐλογίζοντο μὲν ὑπήκοοι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχον προθυμίαν νὰ ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἄν ἐστέλλετο ναυτικὴ ἐπικουρὶα, ἡ Χερσῶν ἐσώζετο βεβαίως, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐξερράγη ἐν τῷ κράτει νέα μεγάλη στάσις, ὥστε ἡ πόλις ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις. Ὁ στρατηγὸς αὐτῆς, τοῦ ὁποίου περιεσώθη ἡ περὶ τῶν γεγονότων τούτων ἔκθεσις, συνεχάλεσε τοὺς ἡγεμόνας τῶν πέριξ φυλῶν ἵνα συμβουλευθῇ μετ' αὐτῶν περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀλλ' αὐτοὶ, λέγει, «ὡς μὴδέποτε βασιλικῆς εὐνοίας ἀπολελαυκότες, μὴδ' ἐλληνικωτέρων τρόπων ἐπιμελούμενοι» (ὅπου ἀξιοσημείωτον ὅτι διηγεῖ περὶ ἐλληνικῶν τρόπων καὶ ὄχι περὶ Ῥωμαϊκῶν, ὅπως συ-

νήθως τότε ἐλέγετο), ἀπήντησαν, ὅτι συνεβιβάσθησαν ἤδη πρὸς τὸν Βλαδίμηρον, καὶ ἐμέ προέτρεψαν νὰ πράξω τὸ αὐτό. Ὅθεν ἡ πόλις παρεδόθη, ὃ δὲ ἡγεμῶν τῶν Ῥώσων ἐβαπτίσθη ἤδη ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ κατακτηθείσῃ πόλει, καὶ ἔλαβε σύζυγον τὴν τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὴν Ἄνναν, μεθ' ὃ οὐ μόνον τὴν Χερσῶνα ἀπέδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἐπικουρίαν ἐξάπέστειλε πρὸς τὸν Βασίλειον Β' εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐκραγεῖσαν μεγάλην στάσιν.

Τὴν στάσιν ταύτην προεκάλεσαν κυρίως οἱ στρατηγοὶ τῆς Ἀσίας, ἀγανακτήσαντες διότι ὁ βασιλεὺς παρέβλεψεν αὐτοὺς παντάπασιν ἐπὶ τῆς εἰς Βουλγαρίαν ἐκστρατείας. Ἀλλὰ συνέπραξαν εἰς αὐτὴν καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες, ἕνεκα τῆς ἀπροσδοκῆτου αὐστηρότητος μεθ' ἧς ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Βασίλειος Β', ἰδίως δὲ ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεῖνος, ὅστις ἦτο εἰς ἐξ-ἐκείνων οἵτινες ἀπεπέμφθησαν ἀτίμως ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐκστρατείας. Καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐν τῷ Χαρσιανῶ οἰκίαν τοῦ Μαλεῖνου συνῆλθον τῇ 15 αὐγούστου 987 οἱ συνωμόται καὶ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν Βάρδαν Φωκᾶν, περιθέντες αὐτῷ τό τε διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας γνωρίσματα. Δὲν ἤξεύρομεν μέχρι τίνος ὁ πρόεδρος Βασίλειος ἀνεμίχθη εἰς τὴν σκευωρίαν ταύτην. Ὁ Κεδρηνὸς λέγει ὅτι ἀφ' ἧς μετὰ τὴν εἰς Συρίαν ὑποχώρησιν τοῦ Σκληροῦ ὁ βασιλεὺς ἤψατο ἀνδρικώτερον τῆς διοικήσεως, ὁ πρόεδρος, μὴ ἀρεσκόμενος εἰς τὰ γενόμενα, κατέκρινεν αὐτὰ ὑποτονθορύζων, καὶ ἐφαίνετο μελετῶν κακᾶ, καὶ ὅτι ὁ βασιλεὺς νοήσας τοῦτο καθήρεσεν αὐτὸν τῆς ἀρχῆς, περιορίσας ἀπλῶς εἰς τὴν οἰκίαν του· ἔπειτα δὲ, ἐπειδὴ δὲν ἠσύχαζε καὶ ἐπέμενεν ἐνεργῶν ἀλλόκοτα ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν προτέραν ἐξουσίαν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὸ Στενὸν, ἀφαιρέσας καὶ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας, ἵνα μὴ ἔχῃ πόρους πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ὀλεθρίων ἐκείνων βουλευμάτων· ὥστε περὶ τὰ τέλη τοῦ 987 ὁ βασιλεὺς εὐρέθη μόνος, ἄνευ συμβούλου, καὶ ἐνῶ εἰσέτι δὲν εἶχον ῥυθμισθῆαι πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, ἀπέναντι δεινῆς τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων καταστάσεως. Καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα περιεπλάκησαν ἔτι μᾶλλον.

Ἀφήσαμεν τὸν Σκληρὸν ἐν φυλακῇ ὄντα εἰς Βαγδάτιον· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ καλίφης, μὴ δυνηθεὶς νὰ κατατροπώσῃ διὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων μεγάλην τινὰ ἐν Περσίᾳ στάσιν, ἀνέθηκε τὸ ἔργον εἰς τὸν περιφρηνῆ ἐκείνον στρατηγὸν τοῦ Βρζαντίου, ὅστις παραλαβὼν μόνον

τοὺς ὁμογενεῖς αἰχμαλώτους, εἰς τριςχιλίους συμποσομένους, κατέβαλε δι' αὐτῶν τοὺς Πέρσας, καὶ ἔπειτα εἶτε ἐκόντος εἶτε ἄκοντος τοῦ καλίφου, εἰςῆλθεν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου εὔρε τὸν Φωκᾶν ὡς βασιλέα ἀνευφημούμενον, ἐνῶ καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπὸ τῶν ἰδικῶν του ἀνευφημεῖτο. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ὁ Σκληρὸς ἐνόησεν ὅτι ἀδύνατον ἦτο μόνος νὰ κατισχύσῃ τοῦ τε Φωκᾶ καὶ τοῦ βασιλέως. Ὁθεν ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον μετ' ἀμφοτέρων, ἐπὶ τούτῳ δὲ πρὸς μὲν τὸν Φωκᾶν προέτεινε κοινοπραγίαν, καὶ διανομήν τῆς βασιλείας, πρὸς δὲ τὸν βασιλέα ἐξέπεμψε τὸν υἱὸν του Ῥωμανόν, ὡς δῆθεν αὐτομολήσαντα. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς, ὅστις εἶχεν ἀνάγκην συνεργῶν καὶ συμβούλων, ὑπεδέξατο τὸν Ῥωμανὸν φιλοφρόνως, διότι ἤξευρεν αὐτὸν ὄντα ἄνδρα ἔμπειρον, δραστήριον καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἱκανώτατον. Ὁ δὲ Φωκᾶς συνήνεσεν εἰς τὴν κοινοπραγίαν, ὑποσχεθεὶς ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὸν πρῶτον ἀντίπαλον ὀλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἀλλ' ἅμα ὁ Σκληρὸς πεισθεὶς εἰς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας καὶ τοὺς περὶ αὐτῶν ὅρκους, ἦλθε πρὸς τὸν Φωκᾶν εἰς Καππαδοκίαν, οὗτος διέταξεν ἀμέσως νὰ συλληφθῇ καὶ ἀφαιρηθῇ τὰ βασιλικά παράσημα νὰ φυλακισθῇ εἰς φρούριόν τι καλούμενον Τυροποιόν. Καὶ τότε διαιρέσας τὴν δύναμιν εἰς δύο, τὸν μὲν πατρίκιον Καλοκυρὸν Δελφινᾶν ἐξέπεμψεν εἰς Χρυσόπολιν, αὐτὸς δὲ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Ἀβύδου, ἵνα, κατέχων οὕτω τὰ στενὰ, πῆσῃ τοὺς κατοίκους τῆς βασιλευούσης διὰ τῆς τῶν ἀναγκαίων στερήσεως. Ταῦτα ἐγένοντο περὶ τὰ μέσα τοῦ 988, οὐδὲν δὲ ἀναφέρεται ἐν τῷ μεταξὺ πραχθὲν ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατὰ τῆς στάσεως. Ἀλλὰ τότε ρυθμίσας ὀριστικῶς τὰς πρὸς τοὺς Ῥώσους σχέσεις, καὶ λαβὼν παρὰ τούτων ἐπικουρίαν ναυβατῶν ἱκανήν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ. Καὶ πρῶτον ἐζήτησε νὰ προσαγάγῃ διὰ λόγων τὸν κατέχοντα τὴν Χρυσόπολιν Δελφινᾶν. Τούτου δὲ ἀποποιηθέντος, διεπεραιώθη διὰ νυκτὸς καὶ ἐπιπεσὼν ἀπροσδοκῆτως, καὶ κυριεύσας τὸ στρατόπεδόν του, τὸν μὲν Δελφινᾶν ἐκρέμασεν ἐπὶ ξύλου κατ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν τόπον ὅπου εἶχε πῆξει οὗτος τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, τὸν δὲ ἀδελφὸν τοῦ Φωκᾶ Νικηφόρον, ὅστις, καίτοι τυφλὸς, ὦν, συνέπραττε μετὰ τοῦ Δελφινᾶ, ἐφυλάκισεν, ἐπιβιβάων δὲ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους αἰχμαλώτους τὰς προσηκούσας ποινὰς, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Ἀβυδος πολιορκουμένη στενωῶς ὑπὸ τοῦ Φωκᾶ ἀνθίστατο. Ὁ βασιλεὺς εἶχε πέμψει εἰς αὐτὴν τὸν γενναῖον ναύαρχον

Κυριακόν· μετὰ μικρὸν ἐπεραιώθη ὁ τοῦ Βασιλείου Β' ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος καὶ κατόπιν ἀφίκετο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως. Ἐνῶ δὲ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἠτοιμάζοντο νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 989, αἴφνης ὁ Φωκᾶς ἀπέθανε, δηλητηριασθεὶς ὡς ἐφημίζετο. Καὶ οἱ μὲν ἀποστάται ὤρμησαν εὐθὺς εἰς φυγὴν, οἱ δὲ βασιλικοὶ διώξαντες αὐτούς ἐπὶ μακρὸν συνέλαβον τὸν τε Λέοντα καὶ Θεόγνωστον τοὺς Μελισσηνοὺς καὶ Θεοδύσιον τὸν Μεσανύκτην καὶ ἄλλους πολλοὺς, τοὺς ὁποίους παραλαβὼν ὁ βασιλεὺς ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς βασιλευούσης, ἐπὶ ὄνων αὐτῶν καθημένων. Ἐξήρесе δὲ τῆς ταπεινώσεως ταύτης μόνον τὸν Λέοντα Μελισσηνόν, διότι οὗτος, ὅτε ἀντιπαρετάσσοντο οἱ δύο στρατοὶ, ἀκούσας τὸν ἀδελφόν του Θεόγνωστον ὑβρίζοντα ἀπρεπῶς τὸν βασιλέα, τὸν εἶχε προτρέψει νὰ παύσῃ, καὶ μὴ ὑπακούσαντα τὸν εἶχε μαστιγῶσει, ὅπερ ἰδὼν ὁ βασιλεὺς, εἶχεν εἰπεῖ πρὸς τοὺς παρόντας «ἴδετε, ὦ οὔτοι, ἀφ' ἐνὸς ζύλου καὶ σταυρὸν καὶ πτύον» (λικμητήριον). Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φωκᾶ ὁ Σκληρὸς ἐλευθερωθεὶς, ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν ἀποστασίαν· ἀλλὰ προτραπείς ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Ῥωμανοῦ, κατέθεσε τὰ ὄπλα, λαβὼν εἰς ἀμοιβὴν τὸ τοῦ κουροπαλάτου ἀξίωμα. Δὲν ἠξιώθη ὅμως νὰ ἴδῃ τὸν Βασίλειον Β', διότι καθ' ὁδὸν παθὼν ὀφθαλμίαν, ἐστερήθη τῆς δράσεως, καὶ εἰσῆχθη τυφλὸς πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις ἰδὼν αὐτὸν χειραγωγούμενον εἶπε πρὸς τοὺς παρόντας «ὄν ἐφοβούμεν καὶ ἔτρεμον, χειραγωγούμενος ἔρχεται.»

Ἐν ἔτει λοιπὸν 990 ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἀπαλλαγῇ ὄλων τῶν ἐσωτερικῶν ἀντιπάλων, συμπυκνῶσας εἰς χεῖρας αὐτοῦ ὅλην τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναλάβῃ σπουδαίως τὸν κατὰ Βουλγάρων ἀγῶνα. Περιορίσθη νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν, ὡχύρωσε τὰ ὑπὸ τῶν πολεμίων μὴ κατεχόμενα χωρία, κατέβη εἰς Θεσσαλονίκην, καὶ ἀποδοὺς τὰ εὐχαριστήρια εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα Δημήτριον, κατέλιπεν ἄρχοντα τῆς πόλεως ταύτης τὸν μάγιστρον Γρηγόριον Ταρωνίτην, ἀπόγονον τοῦ ἀρμενίου ἡγεμόνος Κρικορικίου (ἦτοι Γρηγορίου) ὅστις εἶχεν ὑποταχθῆ εἰς τὸ κράτος ἐπὶ Λέοντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα. Ἐπιτρέψας δὲ εἰς τὸν Γρηγόριον Ταρωνίτην καὶ στρατὸν ἀξιόμαχον, ἵνα διακωλύσῃ καὶ περιστείλῃ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ

Σαμουήλ, ἠναγκάσθη νὰ τραπῆ αὐθις ἐπὶ τὴν Ῥύθμισιν ἀνατολικῶν τινων πραγμάτων.

Ἡ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀρμενίας Ἰβηρία διετέλει μὲν αὐτόνομος ὑπὸ ἰδίους ἰθαγενεῖς βασιλεῖς, ἀλλὰ πρὸ καιροῦ ἀνεγνώριζε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὴν κυριαρχίαν τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπὸ δὲ τοῦ Λέοντος τοῦ υἱοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο, οἱ βασιλεῖς τῆς Ἰβηρίας περιεβάλλοντο τὸ ἀξίωμα τοῦ κουροπαλάτου τῆς βασιλικῆς αὐλῆς. Ἀλλὰ ἐν ἔτει 991 ὁ βασιλεὺς τῆς Ἰβηρίας Δαβίδ, ὅστις δὲν εἶχεν υἱόν, κατέλιπε τὰς κτήσεις αὐτοῦ διὰ διαθήκης εἰς τὸν Βασίλειον Β', ὁ δὲ ἐνόμισε συνετὸν νὰ καταλάβῃ αὐτοπροσώπως τὴν χώραν ταύτην, ἥτις οὐ μόνον καθ' ἑαυτὴν ἦτο πλουσία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους ἐπιτηδειοτάτη, καθὸ κρατοῦσα τὰς κλείς τῶν λεγομένων Κασπίων ἢ Καυκασίων πυλῶν. Ὅθεν ἐπορεύθη αὐτόθι, ἐγκατεστάθη εἰς τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ κληρονομίαν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ βόρειον μόνον μέρος τῆς Ἰβηρίας εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Δαβίδ Γεώργιον, πείσας μὲν τοῦτον νὰ μὴ ἀπαιτῆ πλεῖοτερα, παραλαβὼν δὲ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ὄμηρον τῶν συντεθειμένων. Ἐνῶ λοιπὸν αἱ πλεῖστα εὐρωπαϊκαὶ τοῦ κράτους χῶραι, αἱ πλησιέστατα εἰς τὴν πρωτεύουσαν κείμεναι, καταλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, τὸ κράτος προσελάμβανε νέας ἐν τῇ Ἀνατολῇ κτήσεις ἀπώτατα κειμένας. Καὶ τοῦτο δὲν ἤρκει· ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεκτήθη, ὡς εἶδομεν, πᾶσα ἡ κάτω Ἰταλία, συγχρόνως ἢ τοσοῦτον ἤδη ἰσχυρὰ Ἐνετία ἐξηκολούθει διατηροῦσα πρὸς τὸ κράτος σχέσεις, αἵτινες ἔφερον κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον τὸν χαρακτῆρα τῆς ὑποτελείας. Ὁ δόγης Τριβούνος Μέμμος ἐπεμψε κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸν υἱὸν τοῦ Μαυρίκιου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα λάβῃ ἀξίωμα τι ἐν τῇ αὐτόθι αὐλῇ καὶ εὐκολυνθῇ οὕτω ἡ ἐκλογή του ὡς ὑπερτάτου ἄρχοντος τῆς πολιτείας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του. Ὁ πρόωρος τοῦ Τριβούνου θάνατος ἐματαίωσε τὸ σχέδιον τοῦτο. Ἀλλ' ὁ διάδοχος τοῦ Πέτρος Οὐρσέολος ἐπεμψεν ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννου εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ νέος οὗτος συνεζεύχθη τῷ αὐτόθι Μαρίαν τὴν ἀδελφὴν Ῥωμανοῦ Ἀργυροῦ τοῦ μετὰ ταῦτα βασιλεύσαντος. Ὁ πατριάρχης ἐστεφάνωσε τοὺς δύο συζύγους διὰ χρυσοῦ στεφάνου, καὶ ὁ μέλλων ἄρχων τῆς Ἐνετίας ἐνόμισεν ὅτι ἔτυχε τιμῆς ἐξαιρέτου, λαβὼν τὸ ἀξίωμα τοῦ πατρικίου. Γεγονότα παράδοξα, τὰ ὅποια ὁμως ὑποδεικνύουσιν ὅτι τὸ κράτος, τὸ μεγαλυνόμενον εἰς τὰ

ἄκρα ἐνῶ ἐτραυματίζετο εἰς τὸ κέντρον, εἶχε πολὺ πλείονα ἐπιφάνειαν δυνάμεως ἢ πραγματικὴν δύναμιν.

Ἄπο Ἰθηρίας ὁ Βασίλειος Β' ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ τὴν Συρίαν, ἵνα ἀσφαλίσει ὑπὸ αὐτοῦ τὴν ἐκ τῶν προηγουμένων ἀνωμαλιῶν κινδυνεύουσαν αὐτόθι ἀρχὴν αὐτοῦ. Τῷντι ὁ μὲν διοικητὴς Ἀρμενίας Ἀβού-Ἀλή-Χασάν ἐπανελάβε τὰς ἐπιδρομὰς του, οἱ δὲ ἐμίραι Τριπόλεως, Δαμασκού, Τύρου καὶ Βηρυτοῦ εἶχον στρατεύσει κατὰ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ, φονεύσαντες τὸν ἄρχοντα αὐτῆς Δαμιανὸν εἰς πολὺν ἐνέβαλον κίνδυνον τὴν μεγάλην ἐκείνην πόλιν. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἐστράτευσε δις κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου πρὸς περιστολὴν τῶν μωαμεθανικῶν τούτων κινήματων· τῷ μὲν 992 ἀπὸ Ἰθηρίας εἰς Ἀρμενίαν ἀναγκάσας τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς νὰ συνομολογήσῃ εἰκοσαετῆς ἀνακωχᾶς, τῷ δὲ 994 ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τῶν ἐμιρῶν τῆς Συρίας, τοὺς ὁποίους ὑπεχρέωσε νὰ ἀναγνωρίσωσι πάλιν τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ καὶ νὰ δώσωσιν ὁμήρους. Τότε δὲ ἐπανερχόμενον εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ διὰ τῆς Καππαδοκίας διαβαίνοντα ὑπεδέχθη καὶ ἀφθόνως ἐφιλοξένησεν αὐτόν τε καὶ ἅπαντα τὸν στρατὸν εἰς τὰς ἀχανεῖς αὐτοῦ κτήσεις ὁ μάγιστρος Εὐστάθιος Μαλεΐνος, ὅστις ἦτο εἰς τῶν τυχόντων συγγνώμης συνωμοτῶν τοῦ 987. Ὅποια ἄρα γε πρέπει νὰ ἦτο ἡ περιουσία ἀνδρὸς δυναθέντος νὰ καταβάλλῃ τσαύτας χορηγίας· ὅποσα ἐλεύθερα χωρία κατήντησαν ὡς ἐξ αὐτῆς ὑποτελῆ, καὶ ὅποσον ἐπικίνδυνος ἦτο ὁ ἄνθρωπος, ὁ τοσοῦτους νεμόμενος πόρους; Ὅθεν ὁ Βασίλειος Β', εὐχαριστήσας αὐτόν, τὸν προσεκάλεσε νὰ τὸν παρακολουθήσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας δὲν ἐπέτρεψε πλέον αὐτῷ νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὰ ἴδια. Ὁ Εὐστάθιος Μαλεΐνος διεζήσεν αὐτόθι ἐν πάσῃ ἀνέσει τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, μετὰ δὲ τὸν θάνατόν του πᾶσα αὐτοῦ ἡ κτήσις ἐδημεύθη· καὶ πλὴν τούτου μετ' οὐ πολὺ ὁ Βασίλειος ἐξέδωκε τὸν δεύτερον τῶν νόμων αὐτοῦ δι' ὧν βαίνων εἰς τὰ ἴχνη τῶν προκατόχων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς δυνατοὺς τὸ ὑπειρέχθαι εἰς χωρὶον ἢ εἰς ἀγρὸν ἢ καθόλου ἢ μερικῶς.

Ἐκτοτε ἄρχεται ὁ ἀδιάλειπτος, ὁ μακρὸς, ὁ διαβόητος αὐτοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων πόλεμος. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον κατέστησεν ἀναπόδραστον τὸ ὁσημέραι ἀποκαλυπτόμενον βούλευμα τοῦ Σαμουήλ οὐχὶ νὰ ἀφαιρέσῃ, ὡς ἄλλοτε συνέβη, ἐπαρχίας τινὰς τοῦ κράτους, ἀλλ' ὅλως

νὰ καταλύσῃ τοῦτο ἐν Εὐρώπῃ, καὶ νὰ περιποιήσῃ τὴν μέχρι Πελοποννήσου κυριαρχίαν εἰς τὴν Βουλγαρο-Σλαυικὴν φυλὴν, ἐφ' ᾧ ἐπεχείρησε τῷ 995 νὰ κυριεύσῃ καὶ αὐτὴν τὴν Θεσσαλονίκην. Πλησιάζσαντος τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθεν ὁ Γρηγόριος Ταρωνίτης ἵνα ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτοῦ καὶ ἐξέπεμψε τὸν υἱὸν του Ἀσώτην ἐπὶ κατασκοπεύσει· ὁ δὲ συμπλακείας πρὸς τοὺς προδρόμους καὶ τρέφας αὐτοῦ, ἐνέπεσεν εἰς ἐνέδρας πολυαριθμῶν πολεμίων, καὶ ἠχμαλωτεύθη. Τοῦτο μαθὼν ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν τοῦ παιδὸς ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ λυτρώσῃ αὐτόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς κυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ἔπεσεν ἡρωικῶς ἀγωνισάμενος. Μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὁ Σαμουὴλ δὲν ἐχρονотρίβησε περὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης, ὠφεληθεὶς δὲ ἐκ τῆς καταπληξέως ἣτις παρήχθη ἐντεῦθεν εἰς τὰς νοτιωτέρας χώρας, ὧν τινες, καὶ μάλιστα ἡ Πελοπόννησος, κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν αυτοκρατορικῶν, διέβη τὰ Θεσσαλικά τέμπε καὶ περάσας τὸν Πηνειὸν ποταμὸν εἰσέβαλεν ἀκωλύτως εἰς Θεσσαλίαν καὶ Βοιωτίαν καὶ Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ ἐν Κερίνθῳ ἰσθμοῦ, δηρῶν τὰ πάντα καὶ λαφυραγωγῶν. Ὀλόκληρον τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος ἐφαίνετο προωρισμένον νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν βουλγαρικὴν κυριαρχίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἄνδρες ἐπιφανέστατοι ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον συνεννοημένοι μετὰ τῶν πολεμίων. Ἀλλ' ὁ Βασίλειος Β' δὲν ἔμεινεν ἀργός. Ὁ ἀναγνώστης ἐνθυμεῖται τὸν μάγιστρον Νικηφόρον τὸν Οὐρανὸν, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ τῷ 980 εἰς Βαγδάτιον ἵνα ἐπαναγάγῃ τὸν Σκληρὸν, καὶ ὅστις εἶχε φυλακισθῆ αὐτόθι μετὰ τούτου. Ὁ Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκεῖθεν εἴτε μετὰ τοῦ Σκληροῦ, εἴτε ἄλλως, καὶ εὕρισκετο κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν εἰς Κωνσταντινούπολιν· εἰς αὐτὸν δὲ ὄντα ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἐπιτηδειοτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν ἀνέθηκεν ὁ Βασίλειος Β' τὴν σωτηρίαν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, διορίσας τὸν ἄνδρα «πάσης δύσεως ἄρχοντα.» Ὁ Οὐρανὸς, ἀφικόμενος εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπῆλθε μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων εἰς ἀπάντησιν τοῦ Σαμουὴλ, ὅστις, μαθὼν ὅτι νέος στρατηγὸς καὶ νέος στρατὸς ἐφθασαν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀνήρχετο ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Οὐρανὸς, διελθὼν τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου, ἀφῆκεν εἰς Λάρισαν τὴν ἀποσκευὴν, καὶ ὁδοιπορήσας συντόμως διὰ τῆς κάτω Θεσσαλίας, ἐπῆξε τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ χεῖλος τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ,

ἐνῶ ὁ Σαμουήλ διετέλει στρατοπεδεύων εἰς τὴν ἀντίθετον ὄχθην. Ὁ διαχωρίζων τοὺς δύο ἀντιπάλους ποταμὸς εἶχε πλημμυρῆσει πρὸ ὀλίγου ἐξ ὄμβρων ὑπερβολικῶν, ὥστε ἡ συμπλοκὴ ἐφαίνετο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατος. οἱ δὲ Βούλγαροι ἐπελθούσης νυκτὸς ἐκοιμῶντο ἀμέριμνοι, ὅτε ὁ Νικηφόρος Οὐρανός, ἄνω καὶ κάτω τὸν ποταμὸν προσκοπήσας καὶ εὐρῶν πόρον, διεβιβάσθη καὶ ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν. Οἱ πολέμιοι ἀπαρασκευάστοι ὄντες, κατετροπώθησαν κατὰ κράτος. Ἀναρίθμητοι ὑπῆρξαν οἱ σφαγέντες, ἐπληρώθη δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Σαμουήλ, καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ῥωμανός, καὶ ἤθελον αἰχμαλωτευθῆ, ἐὰν μὴ ἔκειντο ὡς θενεῶτες, συμμίζαντες ἑαυτοὺς μετὰ τῶν νεκρῶν, μέχρις οὐ ἐπιγενομένης νυκτὸς διέφυγον ἀπαρατῆρητοι εἰς τὰ ὄρη τῶν Αἰτωλῶν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Πίνδου διεσώθησαν ἐν Βουλγαρίᾳ. Ἄλλ' ἅπαν αὐτῶν τὸ στρατόπεδον μετὰ τῆς ἀνυπολογίστου αὐτοῦ λείας ἐκυριεύθη ὑπὸ τοῦ νικητοῦ, ἅπαντες δὲ οἱ αἰχμάλωτοι ἠλευθερώθησαν. Καὶ ἡ μὲν μάχη αὕτη, δι' ἧς ἡ κυρίως Ἑλλάς καὶ ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγησαν τῆς βουλγαρικῆς κυριαρχίας, δύναται νὰ λεγισθῆ ὡς ἐν τῶν μᾶλλον ἀξιωματικῶν γεγονότων τῆς πατρῴου ἡμῶν ἱστορίας, ὁ δὲ ἀοίδιμος Νικηφόρος ὡς εἰς τῶν σωτῆρων τοῦ ἑλληνισμοῦ.

Ὁ ἀγὼν ἔκτοτε διεξήχθη κυρίως εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ δυσμὰς τῆς Θεσσαλίας χώρας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ, 997, ἀνεκτήθη τὸ Δυρράχιον διὰ παραδόξου συνδρομῆς περιστάσεων. Ὁ αἰχμαλωτευθεὶς υἱὸς τοῦ Ταρωνίτου Ἀσώτης εἶχεν ἐμπνεύσει ἔρωτα σφοδρὸν εἰς-μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Σαμουήλ, ὅστις, ἐπανελθὼν ἐκ τῆς περὶ Σπερχεῖον συμφορᾶς, ἠναγκάσθη νὰ συζεύξῃ αὐτὴν μετὰ τοῦ νέου ἐκείνου· καὶ νομίσας αὐτὸν διὰ τοῦτο εἰλικρινῶς ἀφοσιωθέντα, προεχειρίσατο στρατηγὸν Δυρραχίου. Ὁ δὲ πείσας τὴν σύζυγον, οὐ μόνον αὐτὸς ἔφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτιμήθη, μάγιστρος καὶ ἡ τούτου σύζυγος ζωστή, ἀλλὰ διὰ τινος τῶν δυναστῶν Δυρραχίου ὀνόματι Χρυσηλίου, μετὰ τοῦ ὁποίου εἶχε προηγουμένως συνεννοηθῆ, διενήργησε τὴν παράδοσιν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου εἰς τὸν στρατηγὸν Εὐστάθιον Δαμνομήλην. Ἐὰν ὅμως πολλοὶ ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἠγωνίζοντο νὰ ὑπηρετήσωσι τὰ συμφέροντα αὐτοῦ, πολλοὶ ἄλλοι εἴτε ἐβουλγαρίζον τῶντι, εἴτε ἐσυκοφαντοῦντο ἐπὶ τούτῳ, παράγοντες ὑποσδήποτε τῷ βασιλεῖ πράγματα. Ἐν αὐτῇ τῇ Πελοποννήσῳ, εἰς τῶν προϋχόντων τῆς Λακεδαιμόνος, ὁ πρωτοσπαθάριος Ἰωάννης ὁ

Μαλακηνὸς, ὅστις λογίζεται ὡς πρόγονος τῶν μετέπειτα ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ ἐν Φωκίδι μεγαλοκτημόνων Μελισσηνῶν, κατηγορήθη παρὰ τῷ βασιλεῖ ὡς συνεννοούμενος λάθρα μετὰ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Μαλακηνὸς οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀναφέρει δι' ὀλίγων καὶ ὁ Κεδρηνὸς, ἦτο, κατὰ τὸν βιογράφον τοῦ ὁσίου Νίκωνος, πλείοτερά τινα περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἀνὴρ τὰ πρῶτα φέρων ἐπ' εὐγενείᾳ καὶ συνέσει οὐ μόνον ἐν Λακεδαιμόνι, ἀλλὰ καθ' ὅλην τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Μαλακηνὸν, ὁ βασιλεὺς πέμψας δύο τουρμάρχας εἰς Λακεδαιμόνα, προσήγαγε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ κατάρθωσε μὲν οὗτος νὰ ἀποδείξῃ αὐτόθι τὴν ἀθωότητά του, καὶ νὰ προχειρισθῇ μάλιστα συγκλητικὸς, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν βιογράφον τοῦ Νίκωνος, ἀλλὰ ἐκ τοῦ Κεδρηνοῦ συνάγεται μᾶλλον ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ κρατήσῃ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον εἰς Βυζάντιον. Ἀνάλογόν τι δὲ ἐδέησε νὰ πράξῃ ὡς πρὸς τὸν μάγιστρον Βωβὸν, ἐπιφανῆ κάτοικον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν ὁποῖον κατηγορηθέντα ὅτι φρονεῖ τὰ τῶν Βουλγάρων, μετώκισεν εἰς τὴν ἐν Θρακησίῳ πεδιάδα. Τινὲς δὲ τῶν ἐπισημοτάτων κατοίκων τῆς Ἀδριανουπόλεως φοβηθέντες μὴ πάθωσι τὰ αὐτὰ καθ' ὃ ὑποπτοὶ γενόμενοι, κατέφυγον πρὸς τὸν Σαμουήλ· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἀπαραίτητον κατέστη, νὰ καταπολεμηθῇ οὗτος πάσῃ δυνάμει καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς βορειοτέραις χώραις, ἵνα μὴ διαδοθῇ τὸ κακὸν τῆς ἀποστασίας καὶ ἀπολεσθῶσιν αὐταὶ διὰ παντός. Ὅθεν ἀπὸ τοῦ 999 μέχρι τοῦ 1019 δὲν ἔπαυσεν ὁ Βασίλειος Β' στρατεύων κατ' ἔτος κατὰ τῶν Βουλγάρων, ὅτε μὲν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὅτε δὲ ἐκ Θεσσαλονίκης ὑρμώμενος, καὶ διεξαγαγὼν οὕτω ἕνα τῶν πεισματωδεστέρων ἀγώνων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία.

Τῷ 999 ἐπεχείρησεν εἰςβολὴν ἐν Βουλγαρίᾳ διὰ Φιλιππουπόλεως, καὶ διορίσας φρουράρχον αὐτῆς τὸν πατρικίον Θεοδωροκάνον, κατέστρεψε πολλὰ τῶν περὶ Τριαδίτσαν (Σόφιαν) φρουρίων καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Μοσυνούπολιν (τὸ σημερινὸν Κομουλτζινᾶ). Τῷ 1000 ἐκπέμψας δύναμιν βαρεῖαν κατὰ τῶν πέραν τοῦ Αἴμου βουλγαρικῶν φρουρίων ὑπὸ τὸν Θεοδωροκάνον καὶ τὸν πρωτοσπαθᾶριον Νικηφόρον τὸν Ξιφίαν, ἐκυριεύσε τὴν μεγάλην καὶ τὴν μικρὰν Πραισθλαύαν καὶ τὴν Πλίσκουσαν. Τῷ 1001 ὁ βασιλεὺς αὐτὸς στρατεύσας ἐκ Θεσσαλονίκης πρῶτον μὲν παρέλαβε τὴν Βέρροϊαν παραδοθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Δοβρομήρ, ὃν ἐτίμησε διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ ἀνθυπάτου. Ἐπειτα δὲ κυριεύσας μετὰ ἐπίμονον πολιορκίαν τὰ Σέρβια, μετώκισεν

ἐκεῖθεν τοὺς Βουλγάρους, ἐγκατέστησεν εἰς αὐτὰ ἰδίαν φρουρὰν καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν βασιλίδα, συνεπαγόμενος τὸν φρούραρχον Σερβίων Νικολιτσᾶν, τὸν ὁποῖον, καίτοι γενναίως ἀντιστάντα, προεχειρίσατο πατρίκιον διότι τὸ σύστημα αὐτοῦ ἦτο νὰ περιποιῆται ὅσον ἐνδέχεται τοὺς Βουλγάρους, ἵνα προσοικειωθῇ αὐτούς. Δυστυχῶς οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἦσαν ἀδυσώπητοι, καὶ πολλάκις δι' ἐπανειλημμένων προδοσιῶν ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα νὰ μεταβάλη πρὸς αὐτοὺς τρόπον. Πρῶτος δὲ αὐτὸς ὁ Νικολιτσᾶς δραπετεύσας μετ' ὀλίγον καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Σαμουήλ, ἐπολιόρκησε τὰ Σέρβια. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὀξέως ἐπιφανεὶς ἔλυσε μὲν τὴν πολιορκίαν, ἔτρεψε δὲ εἰς φυγὴν τὸν τε Σαμουήλ καὶ τὸν Νικολιτσᾶν, ὅστις ὅμως συλληφθεὶς μετ' ὀλίγον καὶ προσαχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα ἀπεστάλη δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ὁ Βασιλεὺς Β' στραφεὶς μικρὸν πρὸς τὰ ὀπίσω ἠνώρθωσε μὲν ἐν Θεσσαλίᾳ τὰ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ ἄλλοτε κατασκαφέντα φρούρια, ἐκυρίευσεν δὲ τὰ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔτι κατεχόμενα, καὶ τοὺς μὲν Βουλγάρους μετοίκισας εἰς Βολερὸν τῆς θρακικῆς χερσονήσου, καταλιπὼν δὲ εἰς πάντα ἐκεῖνα τὰ ὀχυρώματα φρουρὰν ἀξιόμαχον, ἀνῆλθε πάλιν πρὸς βορρᾶν, ἐξεπολιόρκησε τὰ Βοδενᾶ, καὶ ἀσφάλισας αὐτὰ διὰ φρουρᾶς ἀξιολόγου, ἀποίκισας δὲ τοὺς ἐναὐτοῖς Βουλγάρους ὡσαύτως εἰς Βολερὸν, ἐπέστρεψεν εἰς Θεσσαλονίκην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρος φρούραρχος τῶν Βοδενῶν Δραξᾶν ἐζήτησε νὰ κατοικήσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ὁ βασιλεὺς ἐπένευσεν εἰς τοῦτο, καὶ ἔδωκε μάλιστα αὐτῷ σύζυγον τὴν θυγατέρα ἑνὸς τῶν ἐγκρίτων τῆς πόλεως κατοίκων. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀφοῦ ἐγέννησε δύο ἐξ αὐτῆς τέκνα, ἐδραπέτευσεν καὶ συλληφθεὶς ἐσυγχωρήθη διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ πενθεροῦ· καὶ δεῦτερον ὅμως ἐδραπέτευσεν, καὶ συλληφθεὶς πάλιν ἔτυχε συγγνώμης. Ἄλλ' ἀφοῦ ἕτερα δύο ἐποίησε τέκνα, ἐδραπέτευσεν τὸ τρίτον, καὶ τότε συλληφθεὶς ἀνεσκολοπίσθη. Ἀναφέρομεν τὸ γεγονός τοῦτο εἰς ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀδιάλλακτα ἦσαν τὰ πάθη τῶν Βουλγάρων.

Τῷ 1001 ἐγένοντο πρὸς τοῖς ἄλλοις σπουδαῖαι τινες μεταβολαὶ περὶ τὰς στρατηγίας τῆς δύσεως. Ἐπειδὴ διάφοροι ἀραβικαὶ φυλαὶ ἐπεχείρησαν δεινὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὴν κοίλην Συρίαν, καὶ περὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ βασιλεὺς φοβηθεὶς μήπως αἱ ἀνωμαλίαι αὗται, προαγόμεναι, παράγαγωσιν ὀχληρὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ ἔργον, ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ πέμψῃ εἰς Ἀντιόχειαν, ἵνα ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους, αὐτὸν τὸν Νικηφόρον Οὐρανὸν, ὅστις

τρώντι κατατροπώσας ἐπανειλημμένως τοὺς Ἄραβας, ἐπήγαγε βρθεϊαν
 εἰρήνην εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκεῖνας χώρας. Διάδοχον δὲ τοῦ Οὐράνου
 διώρισεν εἰς Θεσσαλονίκην τὸν πατρίκιον Δαβίδ τὸν Ἀριανίτην, καὶ
 συγχρόνως ἀποδεξάμενος τὴν παραίτησιν ἣν ἔνεκα γήρατος ὑπέβαλεν
 ὁ Θεοδωροκάνος, ἐπέτρεψε τὴν στρατηγίαν τῆς Φιλιππουπόλεως εἰς
 τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν. Οὕτω δὲ ῥυθμίσας τὰ κατὰ τοὺς στρατηγοὺς
 αὐτοῦ, ἐστράτευσε τῷ 1002 ἐπὶ τὸ παρά τὸν Ἰστρον κείμενον Βιδί-
 νιον, καὶ μετὰ ὀκτάρηνον πολιορκίαν ἐκυρίευσεν αὐτὸ κατὰ κράτος.
 Ὁ Σαμουήλ, ὅστις ἀπέφυγεν, ὡς φαίνεται, πάντα ἐκ τοῦ συστάδην
 πρὸς τὸν Βασίλειον ἀγῶνα, ἐπέπεσε διαρκούσης τῆς πολιορκίας, τῆς
 15 αὐγούστου, κατὰ τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ τὴν τε πανήγυριν, ἣ-
 τις κατ' ἔτος ἐτελεῖτο αὐτόθι τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῆς κοιμήσεως τῆς
 Θεοτόκου, ἐξαίφνης διαρπάσας, καὶ ἄλλην πολλὴν λείαν συλλέξας,
 ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς, ἅμα γενόμενος κύριος τοῦ
 Βιδινίου, καὶ ὀχυρώσας αὐτὸ ἀσφαλῶς, ἀπῆλθεν εἰς ἀναζήτησιν τοῦ
 Σαμουήλ, δηῶν ἐν τῷ μεταξύ καὶ καταστρέφων πάντα τὰ καθ' ὁδὸν
 βουλγαρικὰ φρούρια. Πλησιάζας δὲ εἰς τὰ Σκόπια, εὔρε πέραν τοῦ Ἀ-
 ξιοῦ ποταμοῦ, καλουμένου ἔκτοτε Βαρδάριον, κατεσκηνωμένον τὸν Σα-
 μουήλ, ὅστις ἔπαθεν ἐνταῦθα, ὅ,τι εἶχε πάθει πρὸ ἐπτὰ ἐτῶν περὶ
 Σπερχεῖόν. Διότι θαρρῶν εἰς τὴν πλήμμυραν τοῦ ποταμοῦ καὶ νομίζων
 αὐτὸν ἀδιάβατον, διέτριβεν ἀμερίμνως, ὅτε εἰς τῶν στρατιωτῶν τοῦ
 βασιλέως εὐρῶν πόνον διεβίβασε δι' αὐτοῦ αὐτὸν, ἐπιπεσόντα οὕτω
 ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῶν Βουλγάρων, τρέψαντα αὐτοὺς εἰς φυγὴν,
 καὶ κυριεύσαντα τὴν τε σκηνὴν τοῦ Σαμουήλ καὶ ὅλον αὐτοῦ τὸ
 στρατόπεδον. Ἀμέσως δ' ἔπειτα παρεδόθησαν τὰ Σκόπια, ὑπὸ τοῦ
 ἄρχοντος αὐτῶν Ῥωμανοῦ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου ἡγεμόνος
 Βορίς. Καὶ τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ πεποίθησις τοῦ βασιλέως εἰς τὴν εἰλι-
 κρινῆ ὑποταγὴν τοῦ Ῥωμανοῦ τούτου, ὥστε μὴ ἀρκεσθεῖς γὰ τὸν τι-
 μήσῃ διὰ τοῦ φιλοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου, διώρισεν αὐτὸν στρα-
 τηγὸν Ἀβύδου. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχῆς εἰς τὴν
 πολιορκίαν τοῦ Περνίκου, τὴν ὁποίαν ἀμέσως ἔπειτα ἐπεχείρησε. Τὸ
 φρούριον τοῦτο ἦτο, φαίνεται, ὀχυρώτατον, ὃ δὲ φρούραρχος αὐτοῦ
 Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ καὶ πιστότατος εἰς τὸν Σαμουήλ.
 Ὄθεν ὁ Βασίλειος Β', ἀφοῦ εἰς μάτην ἀπέβαλεν οὐκ ὀλίγον στρα-
 τὸν, καὶ εἰς μάτην ἠγωνίσθη γὰ προσοικειωθῆ τὸν Κρακρᾶν, ἐγκατέ-

λιπε τὸ ἔργον πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἐπέστρεψε διὰ Φιλιππουπόλεως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Οἱ χρονολογικοὶ δὲν ἀναφέρουσι λεπτομερῶς τὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τούτου κατὰ τὰ ἐπόμενα ἑνδεκά ἔτη. Ὁ Κεδρηνός, ὅστις ἐξέθηκεν ὅσα ἄχρι τοῦδε ιστορήσαμεν, δὲν ἀκριβολογεῖ πάλιν εἰμὴ ἀπὸ τοῦ 1014 καὶ ἐφεξῆς, περὶ δὲ τῶν ἐν τῷ μεταξύ λέγει ἀπλῶς «ὁ δὲ βασιλεὺς οὐ διέλειπε καθ' ἕκαστον ἑνιαυτὸν εἰσιῶν ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τὰ ἐν ποσὶ κείρων τε καὶ δῆρων.» "Ὅθεν βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ἔπαυσε πεισματωδῶς ἐπιμένων εἰς τὸν ἐναγώνιον τοῦτον πόλεμον, μὴ ἀποτραπείς ἀπὸ αὐτοῦ μήτε ὑπὸ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους γενομένης στάσεως τῆς κατωῦ Ἰταλίας, στάσεως μετὰ κόπου δαμασθείσης, μήτε ὑπὸ τῆς συμβάσεως ἐν τῷ μεταξύ ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων τῆς Αἰγύπτου κατὰ τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπου οἱ πολέμιοι οὗτοι κατέστρεψαν τὸν ναὸν τοῦ ὁποίου μετ' ὀλίγον ἤρχισεν ἡ ἀνοικοδόμησις. Ἐννοεῖται πρὸς τούτους ὅτι ὁ Βασίλειος εἶχε γὰρ παλαίση καὶ πρὸς ἄλλας δυσκολίας. Ὁ μακρὸς ἐκεῖνος πόλεμος ἀπαιτῶν ἀναλώματα μεγάλα, κατέστησεν ἀναπόδραστον τὴν αὐστηροτάτην τῶν φόρων εἰσπραξίν. Ἐν τούτοις ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ, ἕνεκα τοῦ πολέμου τούτου, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ ἕνεκα τῶν ἐπανελημμένων στάσεων, πολλοὶ τῶν γαιοκτητῶν ἐγκατέλιπον τὰ κτήματα αὐτῶν, τὸ δὲ δημόσιον ταμεῖον ἀπεστερεῖτο οὕτως ἀξιολόγου μέρους τῶν εἰσπράξεων αὐτοῦ ἐν ᾧ χρόνῳ εἶχεν εἴπερ ἄλλοτε ποτε χρεῖαν πόρων δαψιλῶν. Ὅθεν ὁ Βασίλειος ἠναγκάσθη γὰρ ἀνανεώσῃ μέχρι τινὸς τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν εἶχον ἄλλοτε οἱ γείτονες τοῦ γὰρ πληρώνωσι τοὺς φόρους τῶν ἐγκαταλειφθέντων κτημάτων. Ἡ ὑποχρέωσις αὕτη, ἣτις ἐλέγετο πρότερον ἐπιβολὴ καὶ ἦτο τότε γενικὴ, ὅ ἐστιν ἐπεβάλλετο εἰς πάντας τοὺς γείτονας ὡς πρὸς πάντα τὰ περὶ αὐτοὺς ἐγκαταλειφθέντα κτήματα, περιωρίσθη ἤδη εἰς μόνους τοὺς δυνατοὺς, δηλαδὴ τοὺς μεγάλους γαιοκτῆτας, καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνον τὰ ἐγκαταλειφθέντα κτήματα τῶν ταπεινῶν, δηλαδὴ τῶν μικρῶν γαιοκτητῶν. Γούτου δὲ ἕνεκα καὶ ἕτερον ἔλαβεν ὄνομα, κληθεῖσα ἀντὶ ἐπιβολῆς, ἀλληλέγγυον. Δὲν λέγομεν ὅτι ἔπαυσε διὰ τοῦτο ἔχουσα ὅλα τὰ ἀτοπήματα ὅσα ἐξεθέσαμεν, ὅτε κατὰ πρῶτον ὠμιλήσαμεν περὶ ἐπιβολῆς (σελ. 63, 64, 65 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου), ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι τὸ ἀλληλέγγυον ὑπῆρξε πολὺ ὀλιγώτερον καταθλιπτικὸν καὶ ἄδικον ἢ ἡ ἐπιβολὴ, διότι, ὡς προείπομεν, δὲν ἐπεβάρυνεν εἰμὴ

τούς πλουσιωτέρους γαιοκτήτας καὶ τοῦτο ὡς πρὸς μόνον τὰ ὑπὸ πενήτων ἐγκαταλειφθέντα κτήματα. Ὑπῆρξαν ἴσως δυνατοὶ τινες εἰς οὓς ἀπέβη ἐπαχθῆς καὶ ἡ τοιαύτη ὑποχρέωσις, ἠξέυρομεν ὅμως ὅτι ὅσον καὶ ἂν ἠγωνίσθησαν πολλοὶ βασιλεῖς, καὶ αὐτὸς ὁ Βασίλειος, νὰ διακωλύσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς ἰδίας κτήσεις, διὰ τῆς ἐκ παντὸς τρόπου προσλήψεως τῶν μικροτέρων κτημάτων, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δὲν ἔπαυον ἐπιδιώκοντες τὴν τοιαύτην προσαύξησιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς συνεχοῦς ἐπαναλήψεως τῶν ἀπαγορευτικῶν ἐκείνων διατάξεων ὥστε ὡς πρὸς τοὺς τοιοῦτους τὸ ἀλληλέγγυον διηυκόλυε μάλιστα νὰ λογισθῆ ἐπὶ τέλους ὡς ἔμμεσός τις κατάργησις τῶν νόμων ὅσοι ἐξεδόθησαν πρὸς περιστολὴν τῆς ἀπεριορίστου ἐπεκτάσεως τῶν μεγάλων κτημάτων. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν ἤττον ἐκίνησε πολλὴν κατακραυγὴν. Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ θόρυβος οὗτος ἐπροξενήθη οὐχὶ τόσο ὑπὸ τῶν δυνατῶν ὅσον ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Σεργίου καὶ πολλῶν ἀρχιερέων καὶ ἀσκητῶν ἀνδρῶν οὐκ ὀλίγων, οἵτινες ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν κατάργησιν τῆς νεαρᾶς, δι' ἧς ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἀφιέρωσιν γαιῶν εἰς μοναστήρια καὶ ἐκκλησίας. Τὸ κείμενον τῆς νεαρᾶς ταύτης, δι' ἧς κατηργήθη ἡ προηγουμένη, περισωθὲν, μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος Β' εἶχεν ἄλλας περὶ θρησκείας δοξασίας ἢ ὁ Νικηφόρος, μᾶλλον δὲ ὅτι, ὦν πρὸ πάντων ἀνὴρ πολεμικός, ὑπέγραφεν, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν, ὅ,τι τῷ καθυπέβαλλον, χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ πολὺ τὸν τρόπον καθ' ὃν ἦτο συντεταγμένον. Ὅθεν παραθέτομεν ἐπὶ λέξεως αὐτὸ τῆς νεαρᾶς ταύτης τὸ κείμενον, ἵνα ὁ ἀναγνώστης, ὅστις γνωρίζει ἤδη τὴν προηγουμένην, δυνήθῃ οἴκοθεν νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἀνωτέρω παρατηρήσεως. «Ἡ ἐκ Θεοῦ βασιλεία ἡμῶν καὶ παρὰ μοναχῶν ἐπ' εὐλαθείᾳ καὶ ἀρετῇ μαρτυρουμένων, καὶ παρὰ πολλῶν ἄλλων ἀναμαθοῦσα τὴν περὶ τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν παρὰ τοῦ τῆς βασιλείας ἐπιβάντος κυροῦ Νικηφόρου τεθεῖσαν νομοθεσίαν, αἰτίαν καὶ ρίζαν τῶν παρόντων γενέσθαι κλικῶν, καὶ τῆς οἰκουμενικῆς ταύτης ἀνατροπῆς καὶ συγχύσεως, ἅτε μὴ πρὸς ἀδικίαν καὶ ὕβριν τῶν ἐκκλησιῶν μόνον καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενομένην, ἄλλως τε δὲ καὶ ἔργῳ τοῦτο βεβαιωθεῖσα (ἐξ ὅτου γὰρ τὰ τῆς τοιαύτης ἐκράτησαν νομοθεσίας, οὐδ' ὀπωσοῦν, οὐδ' ὀτιοῦν χρηστὸν ἄχρι καὶ σήμερον τῷ καθ' ἡμᾶς ἀπὴν-

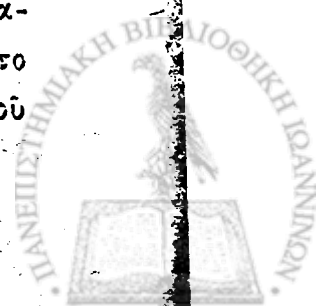

τησε βίω, ἀλλὰ συμφορᾶς μᾶλλον ἐπέλιπεν εἶδος ὅλως οὐδέν). Θεσπίζει διὰ τοῦ παρόντος εὐσεβοῦς ἐνυπογράφου χρυσοβούλλου, τὸ τὴν ῥηθειᾶσαν νομοθεσίαν ἀργεῖν ἀπὸ τῆς παρούσης ταύτης ἡμέρας, ἄκυρόν τε καὶ ἄπρακτον τοῦ λοιποῦ διαμένειν· ἐνεργεῖν δὲ τοὺς πρὸ ταύτης κειμένους περὶ τε τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν εὐαγῶν οἰκῶν νόμους, καὶ οὓς ὅ,τε ἀοίδιμος τῆς βασιλείας ἡμῶν πάππος, ὅ,τε πατὴρ ἐκείνου, ὅ,τε ἐπίπαππος ἄριστά τε καὶ θεοφιλέστατα ἔθεσαν. Καὶ ὥστε ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάθετον εἶναι τὴν παρούσαν διάταξιν, οἰκεία χειρὶ ὑποσημειούμενοι, χρυσῇ σφραγίδι ταύτην ὑποσφραγισθῆναι διωρισάμεθα. Μηνὶ ἀπριλίῳ δ' ἐπινεμήσεως α' ἐν ἔτει 6496. » Ὅπως δὴποτε τὸ ἀλληλέγγυον ἴσχυσεν ἐπὶ 25 ἔτη, καταργηθὲν ὑπὸ Ῥωμανοῦ Γ' τοῦ Ἀργυροῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐξηκολούθει ὁ κατὰ τῆς Βουλγαρίας πόλεμος, ἐπὶ ἑνδeka ἔτη, ἀλλ' ἀτελέσφορος, διότι ὁ μὲν Σαμουήλ δὲν ἐτόλμα ν' ἀνταγωνισθῆ ἐκ παρατάξεως πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ δὲ Βασίλειος μὴ ἐπιχειρῶν τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν φρουρίων, ἧτις ἐν τοιαύτῃ καταστάσει πραγμάτων ἠδύνατο μόνη νὰ ἐπαγάγη τὴν ὀριστικὴν τῆς χώρας κατάληψιν, περιωρίζετο εἰς ἀπλᾶς ἐπιδρομὰς καὶ δρώσεις. Ἐπὶ τέλους ὅμως αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας συνεπήγοντο αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ ἀπέβησαν τοσοῦτον δειναί, ὥστε ὁ Σαμουήλ ἀπεφάσισε τῷ 1014 νὰ πράξῃ γενναϊότερόν τι πρὸς ἄμυναν τῆς ἰδίας χώρας. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀφ' ἑνός, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς ἐνέβαλλε πάντοτε διὰ τῆς κλεισούρας τῆς ὀνομαζομένης Κλειδίον, ἐπετείχισε τὴν δὺςχωρίαν ταύτην, καὶ συμπυκνώσας ὀπισθεν τοῦ φραγμοῦ πολλὴν δύναμιν περιέμενεν ἐκεῖ τὸν ἀντίπαλον ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξέπεμψε, πρὸς ἀντιπερασπισμὸν, ἕνα τῶν ἐγκρίτων αὐτοῦ στρατηγῶν, τὸν Δαβὶδ Νεστωρίτσην μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου κατὰ Θεσσαλονίκης. Ὁ ἀντιπερισπασμὸς οὗτος δὲν διεκώλυσε τὸν Βασίλειον ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ Κλειδίου. Τῆς Θεσσαλονίκης ἦρχε τότε, ἀντὶ τοῦ Ἀριανίτου, ἀναλαβόντος τὴν ἡγεμονίαν μοίρας τινὸς τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, ὁ Θεοφύλακτος Βοτανειάτης, ὅστις ἐξελθὼν μετὰ τοῦ υἱοῦ Μιχαήλ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Νεστωρίτση, καὶ τρέψας αὐτὸν κατὰ κράτος, καὶ προσλαβὼν λείαν ἄφθονον καὶ αἰχμαλώτους πολλούς, ἀπῆλθε πρὸς τὸν βασιλέα, πολιορκοῦντα τὸ ἐν τῇ κλεισούρῃ τοῦ Κλειδίου ὀχύρωμα. Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία αὕτη παρετίνατο. Οἱ περὶ τὸν Σαμουήλ ἀντεῖχον γενναίως, καὶ ἀπὸ τοῦ ὕψους

βάλλοντες ἐτραυματίζον πολλοὺς τῶν ἐπιτιθεμένων, ὥστε ὁ Βασίλειος εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἀπελπίζεται ὅτι θέλει κατορθώσει τὴν διάβασιν, ὅτε ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Ξιφίας ἐπενόησε νὰ κάμψῃ τὴν δυσχωρίαν περιοδεύων μετὰ τῆς μοίρας του τὸ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Κλειδίου κείμενον ὑψηλὸν ὄρος Βαλαθίσταν, καὶ ἀνερχόμενος διὰ τῶν τραχυτάτων αὐτοῦ πλευρῶν. Τοῦτου δὲ γενομένου κατῆλθεν ἐξαίφνης τὴν 29 ἰουλίου εἰς τὰ ὀπίσθια τῶν Βουλγάρων, οἵτινες καταπλαγέντες διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ πράγματος, ἐτρέπησαν εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες τὸ τεῖχος καὶ κατεδιώχθησαν ἀπνευστὶ ὑπὸ τε τοῦ Ξιφίου καὶ τοῦ βασιλέως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔπεσον πολλοὶ πολέμιοι, καὶ πολὺ πλείονες ἠχμαλωτεύθησαν. Αὐτὸς ὁ Σαμουήλ μόλις διέφυγε τὸν κίνδυνον τῆ συνεργείᾳ τοῦ υἱοῦ του, γενναίως ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀγωνισθέντος καὶ ἀναβιβάσαντος αὐτὸν εἰς ἵππον, καὶ ἀπαγαγόντος εἰς τὸ φρούριον Πρίλαπον (τὸν σημερινὸν Περλεπέν, παρὰ τῷ Κιουτσούκκαρὰ σοῦ, πρὸς δυσμὰς τοῦ Βαρδαρίου). Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεχείρησεν ἤδη, ὡς λέγεται, ἐκδίκησιν φοβεράν κατὰ τῶν Βουλγάρων. Παρατάξας τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες συνεποσοῦντο κατὰ τὰ φημιζόμενα εἰς 15,000 κατὰ λόχους ἀνδρῶν 100, διέταξε νὰ τυφλωθῶσιν οἱ 99 ἀνθρωποὶ ἐκάστου λόχου, τοῦ δὲ ἑκατοστοῦ νὰ ἐξορυχθῇ ὁ ἕτερος μόνον ὀφθαλμὸς ἵνα δυνηθῇ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὀδηγὸς τῶν λοιπῶν. Οὕτω δὲ ἔχοντας ἀπέμπεμψεν αὐτοὺς εἰς Πρίλαπον πρὸς τὸν Σαμουήλ, ὅστις λειποθυμήσας ἅμα εἶδε τὸ οἰκτρὸν τοῦτο θέαμα, δὲν συνῆλθεν εἰμὴ μετὰ καρδιακοῦ παλμοῦ, ἐξ οὗ ἀπέθανε μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 15 Σεπτεμβρίου. Ἀνεφέραμεν τὸ γεγονός τοῦτο ὅπως τὸ διηγούνται οἱ χρονογράφοι, ἂν καὶ ὁ μὲν Κεδρηνὸς ἐκφράζει δισταγμὸν τινα περὶ τοῦ τοσοῦτου ἀριθμοῦ τῶν ἐκτυφλωθέντων αἰχμαλώτων, ὁ δὲ Σλόσσερ ὑποδεικνύει ὅτι τὸ ὄλον πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, τὰ δὲ μετὰ τῶν δύο ἔθνων πάθη ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε ἠδύναντο νὰ ἐπινοήσωσι βραδύτερον, ἢ νὰ ἐξογκώσωσι τὸνλάχιστον, τὴν ἀγρίαν καὶ ἐπιτετηθευμένην ἐκδίκησιν. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατὰ τὸν Ἐφραιμίον, ὁ Βασίλειος ἐκ τούτου ἐπωνομάσθη Βουλγαροκτόνος, ἐνῶ τὸ τοιοῦτο ἐπώνυμον προὑποτίθησι θανάτωσιν μᾶλλον ἢ τύφλωσιν. Ἀλλὰ καὶ γενομένην μέχρι τινὸς ἂν ὑποθέσωμεν τὴν πράξιν, δὲν πρέπει, ὡς πολλάκις εἶπομεν, νὰ κρίνωμεν αὐτὴν κατὰ τὰς παρούσας ἡμῶν δοξασίας, μηδὲ νὰ καταδικάσωμεν τὸν Βασίλειον ὡς ἀνήμερόν τι θηρίον. Ἡ τύφλωσις ἦτο ποινὴ ἀποτρόπαιος, ἀλλ' ἀνεγνωρισμένη τότε, ὡς μὴ ὤφειλε, ὑπὸ τοῦ

ποινικοῦ δικαίου, ὅπως ὁ διὰ τοῦ πυρός ἢ διὰ μυρίων ἄλλων βασάνων θάνατος ἦτο, ὡς μὴ ὄφειλε, ποινή ἀνεγνωρισμένη εἰς τινὰς περιστάσεις ἐν ταῖς νομοθεσίαις πολλῶν δυτικῶν τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν μέχρι τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐν μέρει μέχρι ἐσχάτων. Βεβαίως ἡ ἐφαρμογὴ τοιούτων ποινῶν προξενεῖ τόσῳ μᾶλλον ἀπαισίαν ἐντύπωσιν, ὅσῳ πλείοτεροι εἶναι οἱ ἄνθρωποι εἰς οὓς διὰ μιᾶς ἐφαρμόζονται. Ἀλλὰ, καὶ ὑποτιθεμένου πάντοτε ὅτι τοσοῦτοι ἐγένοντο οἱ τυφλωθέντες, ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς τὰ φιλοanthropότερα ἔθνη ἐξίστανται οὕτως εἰπεῖν τῶν φρενῶν καὶ ἐκτραχηλίζονται εἰς ἀνοσιουργήματα ἄξια λαῶν ἀγρίων. Ἡ ἱστορία τῶν δύο πρώτων ἐθνῶν τῆς οἰκουμένης, τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ, βρῖθει δυστυχῶς τοιούτων γεγονότων. Ἀρκεῖ νὰ ἐνθυμηθῶμεν ἐπὶ παραδείγματος τὰς πανδήμους σφαγὰς τὰς διάπραχθεῖσας κατὰ τῶν Μιτυληναίων, τῶν Μηλιῶν, καὶ τῶν καθολικῶν Ἰρλανδῶν. Καὶ ἔπειτα μὴ λησμονώμεν ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται οὐχὶ περὶ πράξεως δικαστικῆς ἢ νομοθετικῆς, μετὰ συζήτησιν μακρὰν καὶ ἀνετον, ἀποφασισθείσης, ὅπως συνέβη πολλάκις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀλλὰ περὶ πράξεως γενομένης ἐν τῇ ἀκμῇ πολέμου μακροῦ, ἐναγωνίου, καταστρεπτικοῦ, ὑπὸ τὸ κράτος πάθους ἀκαριαίου καὶ ἀκατασχέτου, ὑπὸ τοῦ ὁποίου καταλαμβάνονται πολλάκις οἱ στρατηγοὶ, καὶ αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις εἰς ἀναλόγους περιστάσεις (ἐν Ἀφρικῇ λόγου χάριν οἱ Γάλλοι στρατηγοὶ), καὶ ὑπὸ τοῦ ὁποίου τόσῳ μᾶλλον παρεφέρθη ὁ Βασίλειος ὅσῳ ὁ ἀγὼν οὗτος ὁ διαρκέσας ἤδη ἐκ διαλειμμάτων 40 περίπου ἔτη, ἐξηκολούθει ὦν τοσοῦτον πεισματώδης, ὥστε ἔμελλε νὰ διαρκέσῃ ἔτι οὐ μικρὸν πεισματωδέστερος παρά ποτέ.

Τῷ ὄντι ὁ βασιλεὺς ἐκπολιορκήσας τὸ Κλειδίον, προεξέπεμψε τὸν Θεοφύλακτον Βοτανειάτην πρὸς τὰ περὶ Στρούμπιτζαν ὄρη (τὴν σημερινὴν Στρούμνιτζαν, πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Βαρδάρου) ἵνα καταστρέψῃ τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ὀχυρώματα τῶν πολεμίων καὶ διανοίξῃ αὐτῶ τὴν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην ἄγουσαν ὁδόν. Ἀλλ' οἱ Βούλγαροι ἀφήσαντες τὸν Βοτανειάτην νὰ εἰσέλθῃ ἀκωλύτως, ἔπειτα ἐνῶ ἠθέλησε νὰ ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπέπεσον κατ' αὐτοῦ ἐν τινὶ ἐπιμήκει στενῶ, καὶ κατέστρεψαν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐξ ὀλοκλήρου, πεσόντος καὶ τούτου ἐν τῇ πανωλεθρίᾳ ταύτῃ. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀθυμήσας, δὲν ἔκρινεν εὐλογον νὰ προχωρήσῃ, ἀλλ' ἐπαλινδρόμησεν εἰς τὰ Ζαγόρια,

ὅπου παρέλαβε διὰ συνθηκῶν τὸ ὄχυρόν φρούριον Μελένικον, καὶ καταλιπὼν ἐν αὐτῷ φρουρὰν ἀρκούσαν μετέβη εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ ἔμαθε τῇ 24 ὀκτωβρίου τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ τὴν ἀναγόρευσιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γαβριήλ τοῦ καὶ Ῥωμανοῦ, ὅστις ὑπερεῖχε μὲν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν ῥώμην τοῦ σώματος, κατὰ δὲ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν νοῦν ἦτο πολὺ αὐτοῦ ὑποδεέστερος. Τὸ γεγονός τοῦτο ἐνεψύχωσε τὸν Βασίλειον, ὅστις, κατελθὼν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ἀπεφάσισεν ἐν μέσῳ τοῦ χειμῶνος νὰ ἐπιχειρήσῃ νέαν ἐκστρατείαν, ἐνέβαλεν εἰς Πελαγονίαν, ἐπυρπόλησε τὰ ἐν Βουτελίῳ (τὰ σημερινὰ Βιτώλια) βασιλεία τοῦ Γαβριήλ, ἐκυρίευσε τὰ φρούρια Πριλάπου καὶ Στυπείου, καὶ ἔπειτα διὰ τοῦ ποταμοῦ Τσερνᾶ, ἦτοι τοῦ ἀρχαίου Ἐριγῶνος, καὶ τῶν Βοδενῶν ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς Θεσσαλονίκην τῇ 9 ἰανουαρίου 1015.

Ἄλλ' ἄμχ ἐπιστάντος τοῦ ἔαρος ἀπεδύθη εἰς νέους ἀγῶνας. Ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα διεσταυροῦντο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε τὸ χθὲς ὑποτασσόμενον φρούριον, σήμερον ἀφίστατο, καὶ ὁ σήμερον ὀμνύων πίστιν αὐριον προέδιδεν. Ὁ βασιλεὺς ἔμαθεν ἤδη ὅτι ἡ φρουρὰ ἣν εἶχεν ἐγκαταστήσει εἰς Βοδενᾶ, ὅτε πρὸ 14 ἐτῶν ἐκυρίευσε τὴν ὄχυρὰν ταύτην πόλιν, ὕψωσεν αἶψης τὴν σημαίαν τῆς στάσεως. Ὅθεν ἐπελθὼν ἄνευ ἀναβολῆς ἠνάγκασεν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ διὰ συνθηκῶν καὶ ταύτην μὲν μετώκισεν, ὅπως καὶ τὴν προηγουμένην, εἰς Βολερὸν, ἠσφάλισε δὲ τὴν κατοχὴν τῶν ἐνταῦθα θρακικῶν στενῶν ἀνεγείρας ἐν τῷ μέσῳ τῆς δυσχωρίας δύο ἕτερα φρούρια, ὧν τὸ μὲν ὠνόμασε Καρδίαν, τὸ δὲ ἅγιον Ἡλίαν. Τότε ἐπέστρεψεν ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπου ἔλαβε γράμματα τοῦ νέου ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων Γαβριήλ, ὑποσχομένου ὑποταγὴν καὶ δούλωσιν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς δυσπιστήσας εὐλόγως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις ταύτας ἐξαπέστειλε τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην (τὸν διορισθέντα στρατηγὸν Θεσσαλονίκης μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βοτανειάτου) εἰς τὴν χώραν τῶν Μογλένων, μετ' οὐ πολὺ δὲ φθάσας καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἐπολιόρκησε τὸ φρούριον τοῦτο, καὶ δι' ἀγῶνων ἀτρύτων ὑπορύξας καὶ καταστρέψας τὸ τεῖχος ἠνάγκασε τοὺς ἔνδον νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὴν διακρίσιν του. Ἐκεῖ ἤχημα λωτεύθησαν ἄνδρες Βούλγαροι ἐπιφανεῖς πολλοί, ὁ Δομετιανὸς Κασκάνος, σύμβουλος τοῦ Γαβριήλ, ὁ φρούραρχος Μογλένων Ἡλίτζης, καὶ ἕτεροι δυνάσται καὶ λαὸς πολεμιστῆς οὐκ ὀλί-

γος· καὶ ἡ μὲν φρουρὰ ἐξωρίσθη εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν τῆς Ἀσίας (Ἀσπρακανίαν τότε καλουμένην, Βλσπουρακάν) τῶν δὲ κατοίκων ἐπέτρεψεν ὁ βασιλεὺς τὴν διαρκεστέαν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ, καὶ ἐπυρπόλησε τὸ φρούριον. Ἐκυρίευσεν δὲ καὶ ἕτερον φρούριον γειτονικὸν τῶν Μογλένων καλούμενον Ἐνώτια, καὶ ἐνῶ περὶ ταῦτα ἡσχολεῖτο κατὰ μῆνα αὐγούστου, λαμβάνει πάλιν ἐκ Βουλγαρίας εἰδησιν σπουδαίαν. Ὁ Γαβριήλ οὕτε ἔτος ὀλόκληρον ἄρξας ἐδόλοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Ἰωάννου τοῦ καὶ Βλαδισλαύου, τοῦ ὁποῦ ἄλλοτε εἶχε σώσει τὴν ζωὴν, μέλλοντος νὰ θανατωθῆ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ. Ὁ δὲ νέος κυριάρχης ἔπεμψε πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις καὶ ἐπιστολάς ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν ἀρχόντων Βουλγαρίας, δι' ὧν ἀνωμολόγουν πάντες ὅτι θέλουσι διατελεῖ τοῦ λοιποῦ ὑπήκοοι πιστοὶ καὶ δούλοι. Καὶ τῶντι προσῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν βασιλέα ὁ Κασκάνος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἐν Μογλένοις αἰχμαλωτευθέντος Δομετιανοῦ, τὸν ὁποῖον πολυειδῶς ἐπεριποιήθη καὶ ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς. Ἀλλὰ μικρὸν ἔπειτα μανθάνει ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐδόλιετο αὐτὸν καὶ ὅτι ἡτοιμάζετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν στάσιν. Ὅθεν ἀγνακτῆσας διὰ τὴν νέαν ταύτην προδοσίαν ἐλεηλάτησε τὴν περίχωρον Ὀστροβοῦ καὶ Σωσκοῦ καὶ τὴν πεδιάδα Πελαγονίας, ἀποτυφλῶν ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ, ὡς λέγεται, πάντας τοὺς αἰχμαλωτευομένους Βουλγάρους. Ἐκεῖθεν προήλασε μέχρις Ἀχρίδος, ἐν-ἣ ὑπῆρχον τὰ βασίλεια τῶν Βουλγάρων, καὶ παραλαβὼν τὴν πόλιν καὶ διατάξας τὰ δέοντα, ἀπεφάσισε, καίτοι προσεγγίζοντος τοῦ χειμῶνος, νὰ βαδίσῃ πρὸς τὸ Δυρράχιον, διότι ἔμαθεν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἀπειλεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅστις ἀπελπισθεὶς περὶ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ἠθέλησε νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς τὰς δυτικὰς. Ἐνῶ ὅμως ὁ Βασίλειος ἦτο ἕτοιμος νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ πρόσω ταύτην πορείαν, λαμβάνει αἴφνης τὴν ἀγγελίαν ὅτι δύο στρατηγοὶ του, ὁ Γεώργιος Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀφήσει ὀπισθεν αὐτοῦ ἵνα συνέχωσι τὴν Πελαγονίαν, ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν τινὰ ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ δοκιμωτέρων στρατηγῶν τῆς Βουλγαρίας, τοῦ Ἰβάτζη, ἐντελῶς μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτῶν ἐξωλοθρεύθησαν. Ἐντεῦθεν ὑπὸ λύπης καταληφθεὶς ἐπέστρεψεν εἰς Πελαγονίαν, καὶ καταδιώξας τὸν Ἰβάτζην κατήλθε μέχρι Θεσσαλονίκης. Ἀπὸ ἐκεῖ δὲ πάλιν ἀνέβη εἰς Μοσυνούπολιν καὶ ἐξέπεμψεν ἀφ' ἐνὸς μὲν κατὰ Στρουμπίτζης τὸν Δαβίδ Ἀριανίτην, ἀφ' ἑτέρου κατὰ τῶν ἐν Τριαδίτζη φρουρίων τὸν Νικηφόρον Ξιφίαν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριανίτης ἐκυρίευσεν τὸ φρούριον Θερμί-

τσα, ὃ δὲ Ξιφίας τὸ φρούριον Βοϊθῶν, καὶ τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸν ἰανουάριον τοῦ 1016.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ βασιλεὺς ἀπησχολήθη κατ' ἀρχάς ὑπὸ ἐτέρων σπουδαίων ὑποθέσεων. Ἴνα ἐξασφαλίσῃ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον ἐξέπεμψε κατὰ τῶν αὐτόθι Χαζάρων ὑπὸ Μογγὸν τὸν υἱὸν Ἀνδρονίκου τοῦ Λυδοῦ, ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, δι' ἧς τῆ συνδρομῇ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων Βλαδιμήρου, καθυπέταξε τὴν χώραν. Συγχρόνως ἐπειδὴ ὁ τῆς ἄνω Μηδίας ἄρχων Συναχηρεῖμ μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς γείτονας τουρκικὰς φυλάς, παρέδωκε τὴν χώραν αὐτοῦ εἰς τὸν βασιλέα, οὗτος τοῦτον μὲν προεχειρίσατο πατρίκιον καὶ στρατηγὸν Καππαδοκίας, ἀνταποδοὺς ὡς ἰδιοκτησίαν τὰς πόλεις Σεβάστειαν, Λάρισαν, Ἀβαρὰν, καὶ ἄλλας πολλὰς κτήσεις, στρατηγὸν δὲ Μηδίας διώρισε τὸν Βασίλειον Ἀργυρὸν, καὶ τούτου ἀποτυχόντος, ἀπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Νικηφόρον Κομνηνόν, ὅστις τὸ μὲν διὰ πειθοῦς τὸ δὲ διὰ βίας κατέστησεν ὑπήκοον τὴν χώραν τῷ βασιλεῖ. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους τοῦ ἔτους τούτου μῆνας ἐστράτευσεν ὁ βασιλεὺς εἰς Τριαδίτσαν καὶ ἐπεχείρησε τὴν πολιορκίαν τοῦ ἰσχυροῦ Περνίκου. Ἀλλὰ καίτοι ἐπιμείνας ἐνταῦθα ἐπὶ 88 ἡμέρας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ καὶ ὑπεχώρησεν ἄπρακτος εἰς Μοσυνούπολιν. Ἐκεῖ δὲ ἀναπαύσας τὸν στρατὸν μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ ἐπομένου ἔτους 1017, ἐνέβαλεν αὐθις εἰς Βουλγαρίαν, καὶ τὸν μὲν Δαβὶδ Ἀριανίτην, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην ἐξέπεμψεν εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν πεδιάδων τῆς Πελαγονίας, αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρχησε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Λογγόν, διαμοιράσας εἰς τρία τοὺς αἰχμαλώτους, ὧν μίαν μερίδα παρέσχεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Ῥώσους, μίαν εἰς τὸν ἰθαγενῆ στρατὸν, καὶ μίαν ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ. Μεθ' ὃ ἐλθὼν μέχρι Καστορίας ἠθέλησε νὰ πολιορκήσῃ τὸ δυσπόρθητον τοῦτο φρούριον. Ἀλλ' ἐνῶ ἐπιθετο πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ἔργον, μαθάνει συγχρόνως ἐπιγράμματος τοῦ ἐν Δορυστόλῳ στρατηγοῦ ὅτι ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακρᾶς μετὰ δυνάμεως πολλῆς, μέλλοντες νὰ προσλάβωσι καὶ Πετσενέγους, ἐτοιμάζονται νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐξόπισθεν κατ' αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις, πρὸ καιροῦ ποθῶν ν' ἀγωνισθῇ ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν πολεμίων, ἔβλεπεν αὐτοὺς ἀποφεύγοντας πᾶσαν κρίσιμον συμπλοκὴν, καὶ τούτου ἕνεκεν ἀνηλίσκετο εἰς λεηλασίας καὶ πολιορκίας, ἐπέστρεψε τσοσούτῳ προθυμότερον εἰς ἀπάντησιν τῶν πολεμίων, ὅσῳ ἔβλεπε δυσκατάλυτον

τὴν Καστορίαν. Πορευόμενος δὲ κατ' αὐτῶν ἐκυρίευσε καὶ ἐνέπρησε τὸ φρούριον Βουσιγράδ, ὠχύρωσε τὴν Βέρροϊαν καὶ ἐδήλωσε τὰ περίξ Ὀστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ. Πάλιν ὅμως ἐφεύσθη τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ πολεμήσῃ ἐκ παρατάξεως, διότι ἀρνηθέντων τῶν Πετσενέγων τὴν συμμαχίαν αὐτῶν, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Κρακράς δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον μόνοι. Τότε ἐτράπη ὁ βασιλεὺς αὐτῆς ἐπὶ πολιορκίας, νομίσας ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἐκπέμψῃ κατὰ τοῦ Ἰωάννου τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην μετὰ δυνάμειν ἰκανῆς. Αὐτὸς δὲ ἐξεπολιόρκησε καὶ κατέφλεξε τὴν Σέταιναν, ἐν ἣ ἦσαν τὰ βασιλεία τοῦ Σαμουήλ, καὶ σίτος ἀπέκειτο πολὺς, τοῦ ὁποίου ἐπετράπη ἡ διαρπαγὴ εἰς τὸν στρατόν. Ἀλλὰ μόλις διαπράξας τοῦτο πληροφορεῖται ὅτι ὁ Ἰωάννης, μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ πορείαν τοῦ Κωνσταντῖνου τοῦ Διογένους, ἔστησεν ἐνέδραν καθ' ὁδόν. Ὁ βασιλεὺς ἐφοβήθη εὐλόγως μήπως ὁ στρατηγὸς τοῦ οὗτος ἐμπέσῃ εἰς τὴν παγίδα ὅπως τοσοῦτοι ἄλλοι προηγουμένως στρατηγοὶ, ὁ Γονιτσιάτης καὶ ὁ Ὀρέστης, ὁ Βοτανειάτης καὶ ὁ Ταρωνίτης· ἔθεν οὐδὲν οὐδενὶ διακοινώσας, ἀλλὰ προελάσας ἔφιππος πρὸ τοῦ στρατοῦ, καὶ εἰπὼν μόνον «ὅστις πολεμιστὴς ἀκολουθεῖτω μοι,» ἀπῆλθε κατεσπευσμένως εἰς τὸν χώρον τῆς ἐνέδρας. Ἡ ἐντύπωσις ἦν ἐπροξένησεν ἡ ἀπροσδόκητος ἐμφάνισις τοῦ μαρτυρεῖ τὸν τρόμον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τοὺς Βουλγάρους. Ὅταν οἱ σκοποὶ τοῦ Ἰωάννου εἶδον τὸν βασιλέα ἐπερχόμενον, ἔδραμον ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον κραυγάζοντες «Βεζῆτε, Τζαίζαρ.» δηλαδὴ «φύγετε, ὁ αὐτοκράτωρ.» Οἱ Βούλγαροι εἶχον ἤδη φέρει εἰς ἀμηχανίαν τὸν Διογένην, ἀλλ' ἅμα ἀκούσαντες τὴν φοβερὰν ἐκείνην κραυγὴν, ἔφυγον ἀμέσως προτροπᾶδην σὺν τῷ Ἰωάννῃ, οἱ δὲ περὶ τὸν Διογένην ἀναθαρρήσαντες ἐδίωκον αὐτοὺς κατάπιν, κτείναντες μὲν πολλοὺς, συλλαβόντες δὲ 200 πανοπλίτας, καὶ τοὺς ἵππους καὶ τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Ἰωάννου καὶ τὸν τούτου ἀνεψιόν. Ταῦτα κατορθώσας ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψε πρὸς τὰ Βοδενὰ καὶ διατάξας αὐτόθι τὰ δέοντα ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆ 9 ἰανουαρίου 1018.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπῆλθε τελευταῖον ἡ ὀριστικὴ κρίσις τοῦ μεγάλου τούτου ἀγῶνος. Ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἰωάννης, ὅστις καὶ πρότερον εἴτε αὐτὸς εἴτε διὰ τῶν στρατηγῶν τοῦ εἶχε προσβάλλει τὸ Δυρράχιον, ἀπεφάσισεν ἤδη νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸ πάσῃ δυνάμει. Ἀλλὰ κρατερᾶς γενομένης συμπλοκῆς περὶ τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύ-

της ἔπεσεν ὁ Ἰωάννης· ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γαβριήλ, καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σαμουήλ, καὶ μετὰ τοσαύτας συμφορὰς καὶ ἤττας τῶν τεσσάρων μάλιστα τελευταίων ἐνιαυτῶν, κατέπεισε τοὺς Βουλγάρους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ βασιλεὺς, ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ συμβαίνοντα, ἔσπευσε νὰ στρατεύσῃ δι' ὑστάτην φοράν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἔαρι τοῦ 1018 ἵνα δρέψῃ τὰ ἄλλα τῆς καρτερίας αὐτοῦ καὶ τῆς δεξιότητος. Μόλις δὲ ἀφίκετο εἰς Ἀδριανούπολιν, καὶ προσῆλθον ἐκ μέρους τοῦ περιφήμου Κρακρά ὁ ἀδελφὸς καὶ ὁ υἱὸς του ἀναγγέλλοντες τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ δις ἐπὶ ματαίῳ πολιορκηθέντος Περνίκου καὶ ἐτέρων 35 φρουρίων. Ὁ βασιλεὺς, τιμήσας αὐτοὺς ἀξίως, καὶ ἀναβιβάσας τὸν Κρακράν εἰς τὸν τῶν πατρικίων θρόνον, ἦλθεν εἰς Μοσσυούπολιν. Ἐνταῦθα ἐνεφανίσθησαν πάλιν πρέσβεις ἐκ Πελαγονίας καὶ Μωροβισδοῦ, καὶ Λιπενίου, παραδίδοντες τὰς πόλεις τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκεῖθεν ἐβάδισε πρὸς τὰς Σέρρας, ὅπου παρέστη αὐτὸς ὁ Κρακράς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν 35 φρουράρχων, καὶ ἔτυχε καλῆς δεξιώσεως. Ἐκεῖ ὡσαύτως προσέφυγε καὶ ὁ ἡγεμὼν Στρουμπίτζης Δραγόμουζ προσφέρον τὸ τε φρούριον τοῦτο καὶ τὰ περὶ αὐτὸ, συνεπαγόμενος δὲ τὸν πατρικίον Ἰωάννην Χαλδίας, ὅστις αἰχμαλωτευθεὶς ποτε ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ εἶχε μείνει ἐν τῇ φυλακῇ 22 ὅλα ἔτη. Ὁ βασιλεὺς τιμήσας τὸν Δραγόμουζ διὰ τοῦ ἀξιωματικῆς τοῦ πατρικίου, ἐβάδισέ πρὸς τὴν Στρούμπιτζαν, καὶ ἐνῶ προσήγγιζεν εἰς αὐτήν, εἶδε προσερχόμενον μετὰ γραμμάτων Μαρίας τῆς χήρας τοῦ Ἰωάννου, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας, ὑποσχομένης νὰ παραχωρήσῃ τὴν Βουλγαρίαν, ἐὰν συναινέσῃ εἰς τὰ παρ' αὐτῆς αἰτούμενα. Τί ἦσαν τὰ αἰτούμενα ταῦτα, δὲν γνωρίζομεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπείσθη ἡ Μαρία ὅτι πᾶσα περὶ συνθηκῶν συζήτησις ἦτο ἄκαιρος, διότι, παρεκτὸς τοσοῦτων ἄλλων στρατηγῶν ἄνευ ὄρου παραδοθέντων, συγχρόνως μὲ τὰ γράμματα αὐτῆς ἦλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ βασιλέως καὶ ὁ Βόγδανος, ὁ τῶν ἐνδοτέρων φρουρίων τοπάρχης, ὅστις πρὸ καιροῦ συνεννοημένος ὦν μετ' αὐτοῦ, προεχειρίσθη ἤδη πατρικίος. Ἐκ Στρουμπίτζης ὁ βασιλεὺς προέβη μέχρι Σκοπίων, καὶ καταλιπὼν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν Δαβίδ Ἀριανίτην, ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου (Ἰστιβ) καὶ Προσάκου, μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐφημούμενος καὶ τιμώμενος. Τότε δὲ τραπείς πρὸς τὰ δεξιὰ ἐπορεύθη εἰς Ἀχρίδα, παρὰ τῇ ὁποίᾳ ἔπηξε τὸ στρατόπεδον, καὶ τῆς ὁποίας

ὄλος ὁ λαὸς ἐξῆλθεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ μετὰ παιάνων καὶ κρότων καὶ εὐφημιῶν. Ἡ Ἀχρίς (ἢ παλαιὰ Λυχνίς) κειμένη ἐπὶ λόφου ὑψηλοῦ καὶ ὄχυροῦ παρὰ τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τῆς λίμνης, ἣτις ἐξ αὐτῆς μὲν ἀνέκαθεν ὀνομάζεται, ἀπλοῦται δὲ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Μακεδονίας καὶ Ἀλβανίας, ἦτο μητρόπολις τῆς πάσης Βουλγαρίας, καὶ ἐν αὐτῇ ἦσαν ἰδρυμένα μὲν τὰ βασιλεία τῶν βασιλέων αὐτῆς, ἀποτεταμειυμένοι δὲ οἱ θησαυροί. Εἰσελάσας λοιπὸν εἰς αὐτὴν ὁ Βασίλειος θριαμβικῶς, εὔρε χρυσὸν πολὺν, καὶ στέμματα ἐκ μαργάρων, καὶ χρυσοῦφις ἐσθῆτας, καὶ νομίσματος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἦτοι 10,800,000 δραχμᾶς, τὰς ὁποίας ὄλας ἐμοίρασεν εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐπιστήσας δὲ ἄρχοντα τῆς πόλεως τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, καὶ ἀφήσας ἐν αὐτῇ ἀξιόλογον φρουρὰν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν παρεμβολὴν καὶ ἐκεῖ ὑπεδέχθη τὴν ἀχθεῖσαν εἰς αὐτὸν χήραν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τριῶν αὐτῆς υἱῶν καὶ ἐξ θυγατέρων, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν περιλιπομένων γόνων τοῦ Σαμουήλ. Τρεῖς μόνον ἕτεροι υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου εἶχον καταφύγει εἰς τὸ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ ὄρος Τμῶρον (Τομὸρ πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν τοῦ Βερατίου)· ἀλλὰ περιζωσθέντες αὐτόθι στενωῶς ἠναγκάσθησαν καὶ οὗτοι νὰ παραδοθῶσι μετὰ τινα χρόνον. Ἐν τῷ μεταξύ ἐδέχθη ὁ βασιλεὺς τὴν Μαρίαν, καὶ τοὺς μετ' αὐτῆς προσαχθέντας, ἠπίως καὶ φιλοφρόνως, διατάξας νὰ φυλαχθῶσι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Τότε προσῆλθον τῷ βασιλεῖ καὶ ἕτεροι μεγιστᾶνες τῶν Βουλγάρων, ὁ Νεστωρίτσης, ὁ Ζαρίτσης, καὶ ὁ νέος Δοβρομήρ μετὰ τῶν οἰκείων ἑκαστος ταγματῶν, τοὺς ὁποίους ἅπαντας ὑπεδέχθη εὐμενῶς καὶ βασιλικῶς ἐτίμησεν. Οὕτω δὲ διατρίψας ἱκανὸν χρόνον περὶ Ἀχρίδα, μετέβη ἐκεῖθεν εἰς Πρέσπαν, τὸ φίλτατον ἐνδιαίτημα τοῦ Σαμουήλ, καὶ φιλοδόμησεν αὐτόθι δύο φρούρια, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους, ἐπονομάσας αὐτὸ Βασιλίδα, τὸ δὲ ἐν τῇ παρακειμένῃ λίμνῃ. Ἐκ Πρέσπης δὲ μετέβη εἰς τὴν λεγομένην Διάβολιν (τὸ σημερινὸν Δεβὸλ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κοριτσᾶς), ὅπου ἰδρυθέντος βήματος ὑψηλοῦ, ἐδέχθη τοὺς τρεῖς τελευταίους ὑποταχθέντας υἱοὺς τοῦ Ἰωάννου, τοὺς ὁποίους παραμυθῆσας διὰ λόγων ἐπεικῶν καὶ φιλανθρώπων, ἐτίμησε προσηκόντως, προχειρίσας τὸν μὲν πρεσβύτερον μάχιστρον, τοὺς δὲ δύο ἄλλους πατρικίους.

Ἐκεῖ ἤχθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἦρως τῶν πεδίων τῆς Πελαγονίας Ἰβάτζης. Ἄλλ' ὅπόσον ἦτο διάφορος ἢ ἄλλοτε. Ὁ Ἰβάτζης
(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΜ. Δ΄.)

οὔτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου, οὔτε μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τῶν παιδῶν αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων δυναστῶν τῆς Βουλγαρίας, ἐπίσθη νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα, ἀλλὰ καταφυγὼν εἰς τὸ δὺςβατον ὄρος Βροχωτὸν, ἐν ᾧ ἦσαν τὰ περικαλλῆ βασίλεια τῆς Προνίστας καὶ παραδείσοι καὶ ἄλλαι ἀπολαύσεις ποικίλαι, καὶ συγκροτήσας περὶ ἑαυτὸν δύναμιν οὐ μικράν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν ἀγῶνα. Τούτου ἕνεκεν ὁ βασιλεὺς ἐγκαταλιπὼν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, ἀπέκλινε πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἦλθεν εἰς Διάβολιν, ἵνα ἦ διὰ νουθεσιῶν, ἢ διὰ πολέμου ἀπαλλαγῇ καὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἀντιπάλου. Ὁ δὲ Ἰβάτζης, παρατείνων ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι τὰς διαπραγματεύσεις, ἠνάγκασε τὸν βασιλέα, δελεαζόμενον ἐκ τῶν ὑποσχέσεών του, νὰ χρονοτριβήσῃ αὐτόθι ἐπὶ 55 ἡμέρας. Ταῦτα μαθὼν ὁ Εὐστάθιος Δαφνομήλης, τὸν ὁποῖον εἶδομεν διορισθέντα φρούραρχον Ἀχρίδος, καὶ θέλων νὰ ἀνακουφίσῃ τὸν βασιλέα τῆς φροντίδος ταύτης, ἐπεχείρησε πρᾶξιν τολμηράν, μαρτυροῦσαν ὅποσον ἀφωσιωμένοι καὶ ρίφοκίνδυνοι ἦσαν τινὲς τῶν στρατηγῶν τοῦ Βασιλείου. Εἶχεν ἐπέλθει τότε ἡ 15 αὐγούστου, καὶ ὁ Ἰβάτζης ἄγων τὴν δημωτελῆ ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶχε καλέσει εἰς εὐωχίαν πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων γειτόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Εὐστάθιος δὲν ἐκλήθη, ἦλθεν ὁμως αὐτόκλητος μετὰ δύο μόνον πιστῶν θεραπόντων, ὁ δὲ Ἰβάτζης, καίτοι ἀπορήσας πῶς ἄνθρωπος πολέμιος παρέδιδεν οὕτω ἑαυτὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν του, τὸν ἐδέχθη οὐχ ἡττον περιχαρῶς καὶ τὸν ἠσπᾶσθη. Μετὰ δὲ τὴν θείαν ἀκολουθίαν ἀφοῦ πάντες οἱ συνειλεγμένοι διεσκαδάσθησαν εἰς ἴδια καταλύματα, ὁ Εὐστάθιος προσελθὼν πρὸς τὸν Ἰβάτζην τὸν εἶπεν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ἴδῃ κατ' ἰδίαν διὰ νὰ τὸν ἠμιλήσῃ περὶ πράγματος ἀναγκαιοτάτου καὶ λυσιτελεστάτου εἰς αὐτόν. Ὁ Ἰβάτζης, νομίζων τότε ὅτι ὁ Δαφνομήλης ἦλθε διὰ νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν ἀποστασίαν, διέταξε τοὺς θεράποντας νὰ ἀπομακρυνθῶσι καὶ λαβὼν αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς εἰσήγαγεν εἰς συνηρεφές τι καὶ ὄλως διόλου ἐρημικὸν τοῦ παραδείσου μέρος. Ἀλλ' ἅμα ἔφθασεν ἐκεῖ, ὁ Εὐστάθιος, ὅστις ἦτο ῥωμαλεώτατος ἄνθρωπος, ρίψας τὸν Ἰβάτζην κατὰ γῆς, καὶ προσερείσας τὸ γόνυ εἰς τὸ στῆθός του, ἀπετύφλωσεν αὐτόν, τῇ συνδρομῇ τῶν δύο ὑπηρετῶν του, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὀδηγήσει νὰ εὐρίσκωνται πάντοτε παρ' αὐτῷ, εἰ καὶ ἀφανεῖς ὅσον ἐνδέχεται. Τυφλωθέντα δὲ τὸν Ἰβάτζην ἐξέβαλον τοῦ παραδείσου εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ αὐτοὶ ἀνέδραμον εἰς ὑπερῶν τι οἴκημα, καὶ ἐλκύσαντες τὰ ξίφη

ἤτοιμάσθησαν ἔν' ἀντισταθῶσι. Τῶντι μετ' ὀλίγον περιεκυκλώθησαν ὑπὸ ἀπείρου ἀνθρώπων πλήθους, βοώντων ἐκδίκησιν καὶ ὀπλισθέντων ὑπὸ παντὸς τοῦ προστυχόντος, σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ ὑπὸ δαυλῶν καιομένων καὶ εὐπρήστου ὕλης. Ἡ ἐπικειμένη καταστροφή ἦτο προφανής· ἀλλ' ὁ Δαφνομήλης, προκύψας ἐκ τινος θυρίδος, καὶ διὰ τῆς χειρὸς κατασιγάσας τὸν ὄχλον, εἶπεν ὅτι ἐπεχείρησε τὸ ἔργον οὐχὶ ἐκ προσωπικῆς ἀπεχθείας πρὸς τὸν δυνάστην αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ προστάγματος τοῦ βασιλέως· ὅτι εἰμποροῦν ἤδη νὰ τὸν φονεύσωσιν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς τε καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀφοῦ ἀγωνισθῶσιν ἐκθύμως, θέλουσιν εὐχαρίστως ἀποθάνει, πεποιθότες ὅτι ὑπάρχει ὁ μέλλων νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα αὐτῶν, πρὸς ὃν ἄς σκεφθῶσιν ἂν δύνανται ἔν' ἀντισταθῶσιν ἐπὶ πολὺ. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη κατέπληξε τὸ πλῆθος, τὸ ὁποῖον ἤρχισε νὰ διαλύεται κατὰ μικρόν. Οἱ γηραιότεροι μάλιστα καὶ φρονιμώτεροι εὐφημήσαντες τὸν βασιλέα ὑπετάγησαν, ὁ δὲ Εὐστάθιος ἠδυνήθη ἐν πάσῃ ἀνέσει νὰ προσάγῃ τὸν Ἰβάτζην τεταπεινωμένον, πρὸς τὸν βασιλέα, ὅστις, βραβεύων τὴν ἀνδραγαθίαν τοῦ ἀνδρὸς, διώρισεν εὐθὺς αὐτὸν στρατηγὸν Δυρραχίου, καὶ ἐδώρῃσατο αὐτῷ πᾶσαν τὴν κινητὴν περιουσίαν τοῦ Ἰβάτζου, τοῦτον δὲ παρέδωκεν εἰς φυλακὴν.

Ὁ Βασίλειος διέτριβεν ἔτι περὶ Διάβολιν, ὅτε, αὐτόμολος, κατελθὼν διὰ νυκτὸς εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐκρούσε τὴν θύραν τῆς παρεμβολῆς. Ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τῶν σκοπῶν τίς εἶ; ἀπεκρίθη ὅτι εἶναι ὁ Νικολιτσᾶς, καὶ ὅτι ἔρχεται νὰ παραδώσῃ τὸ σῶμα τῷ βασιλεῖ. Εἶδομεν τὸν Νικολιτσᾶν τοῦτον πρὸ 18 ἐτῶν ὑπερασπίσαντα γενναίως τὰ Σέρβια, ἀναγκασθέντα ἐπὶ τέλος νὰ παραδοθῆ καὶ τιμηθέντα οὐδὲν ἦττον διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πατρικίου. Εἶδομεν ἔπειτα αὐτὸν δραπετεύσαντα, καὶ πάλιν συλληφθέντα καὶ σταλέντα τότε δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βραδύτερον ἀπολυθεὶς τῶν δεσμῶν ἐδραπέτευσεν τὸ δεύτερον καὶ ἐπανέλαβεν τὸν ἀγῶνα· καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν ὑπταγὴν τῆς Μαρίας καὶ τοσοῦτων ἄλλων δυναστῶν ἠθέλησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὸ πεπρωμένον, ἀλλὰ διετέλεσε κρυπτόμενος εἰς τινα ὄρη μέχρις οὗ βλέπων ὅτι ἐκ τῶν συντρόφων του οἱ μὲν παρεδίδοντο εἰς τὴν κατ' αὐτῶν πεμφθεῖσαν δύναμιν, οἱ δὲ ἠλίσκοντο, ἀπεφάσιεν ἤδη ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ του νὰ προσπέσῃ εἰς τὸ ἔλεος τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' αὐτὸς ἀηδιάσας διὰ τὰς τοσαύτας ἐκείνας προδοσίας, οὐδὲ νὰ ἰδῆ ἠθέλησε τὸν ἀνθρώπον καὶ διέταξε νὰ ἀποσταλῆ εἰς Θεσσαλονίκην καὶ νὰ μείνῃ ἐκεῖ φρουρούμενος. Διαθέσας δὲ τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ τῆς Δρυϊνουπόλεως,

καὶ ἐπιστήσας εἰς τὰ θέματα ἐκεῖνα στρατηγὸς καὶ φύλακας, ἐκ δὲ τῶν αὐτόθι εὐρεθέντων αἰχμαλώτων τοὺς μὲν θέλοντας νὰ μείνωσιν ὅπου εὐρίσκοντο, ἀφήσας, συμπαραλαβὼν δὲ τοὺς ἄλλους, ἀπῆλθεν εἰς Καστορίαν. Ἐκεῖ προσήχθησαν αὐτῷ θυγατέρες δύο τοῦ Σαμουήλ, αἵτινες ἰδοῦσαι παρισταμένην τῷ βασιλεῖ Μαρίαν τὴν χήραν τοῦ Ἰωάννου τοῦ δολοφόνου τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν, ὤρμησαν νὰ τὴν σχίσωσι. Καὶ τούτων μὲν τὴν ἀγανάκτησιν κατεκοίμισεν ὁ βασιλεὺς ὑποσχόμενος ὅτι θέλει τιμῆσει καὶ καταπλουτίσει αὐτάς, τὴν δὲ Μαρίαν τιμήσας τῷ ἀξιώματι τῆς ζωστῆς ἐξέπεμψε μετὰ τῶν υἱῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μεθ' ὃ παραγγείλας τὸν Ξιφίαν νὰ κατεδαφίσῃ πάντα τὰ ἐν Σερβίοις (μεταξὺ Ἀλιάκμωνος καὶ Ὀλύμπου) καὶ ἐν Σωσκάφ φρούρια, ἐπορεύθη εἰς τὸ φρούριον τῶν Σταγῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπου ἦλθεν εἰς προσκύνησιν αὐτοῦ μετὰ δουλικοῦ τοῦ σχήματος ὁ ἄρχων τῶν Βουλγάρων, δηλαδὴ τοῦ ἐν τῇ μέσῃ Ἀλβανίᾳ Βερατίου, Ἐλεμάγ, ἐπικγόμενος καὶ τοὺς συνάρχοντας. Καθ' ἃ ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Χόπφ, ἐκ τῶν τελευταίων περιπετειῶν τοῦ πολέμου τούτου συνάγεται ὅτι ἡ βουλγαρικὴ κυριαρχία εἶχεν ἐξαπλωθῆ οὐ μόνον εἰς τὴν ἄνω Ἀλβανίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μέσσην καὶ εἰς τὴν κάτω. Τρεῖς υἱοὶ τοῦ Ἰωάννου ἠγωνίσθησαν ἐπ' ἐσχάτων εἰς τὴν περὶ τὸ ἀρχαῖον ὄρος Τόμαρον χώραν, τὴν Τομόρνιτσαν, ἢ Τόμεριτ, καὶ ἰδοὺ ἤδη οἱ ἄρχοντες τοῦ Βερατίου ἐξαιτούμενοι συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως διότι εἶχον ὑποκύψει εἰς τὸ τῶν Βουλγάρων κράτος. Ἀλλὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον οὐκ ὀλίγα σλαυικὰ χωρίων καὶ κωμῶν εἰς τὰ μέρη ταῦτα ὀνόματα μαρτυροῦσιν οὐ μόνον τὴν βουλγαρικὴν ἐκείνην κυριαρχίαν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν αὐτῆς παρέμειναν αὐτόθι ἱκανοὶ Σλαυο-Βούλγαροι, ἐξ ὧν, καίτοι ἐπὶ τέλος συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν ἐγχωρίων, περισώθησαν ὅμως πολλὰ τοπικὰ ὀνόματα, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου πολλοὶ Ἀλβανοὶ ὑπηρέτουν, ὡς φαίνεται, ἐν τῷ αὐτοκρατορικῷ στρατῷ· διότι Ἀλβανὸς πιθανώτατα ἦτο ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀριανίτης, ὁ τσακίς ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μνημονευθεὶς, καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς ἀπογόνους θέλομεν ἶδει ἐν τῇ πεντεκαίδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἀγωνιζομένους μετὰ τοῦ Καστριώτου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν.

Ἐκ τοῦ φρουρίου τῶν Σταγῶν ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθησε τὴν πρὸς μεσημβρίαν πορείαν καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Διατρίβων

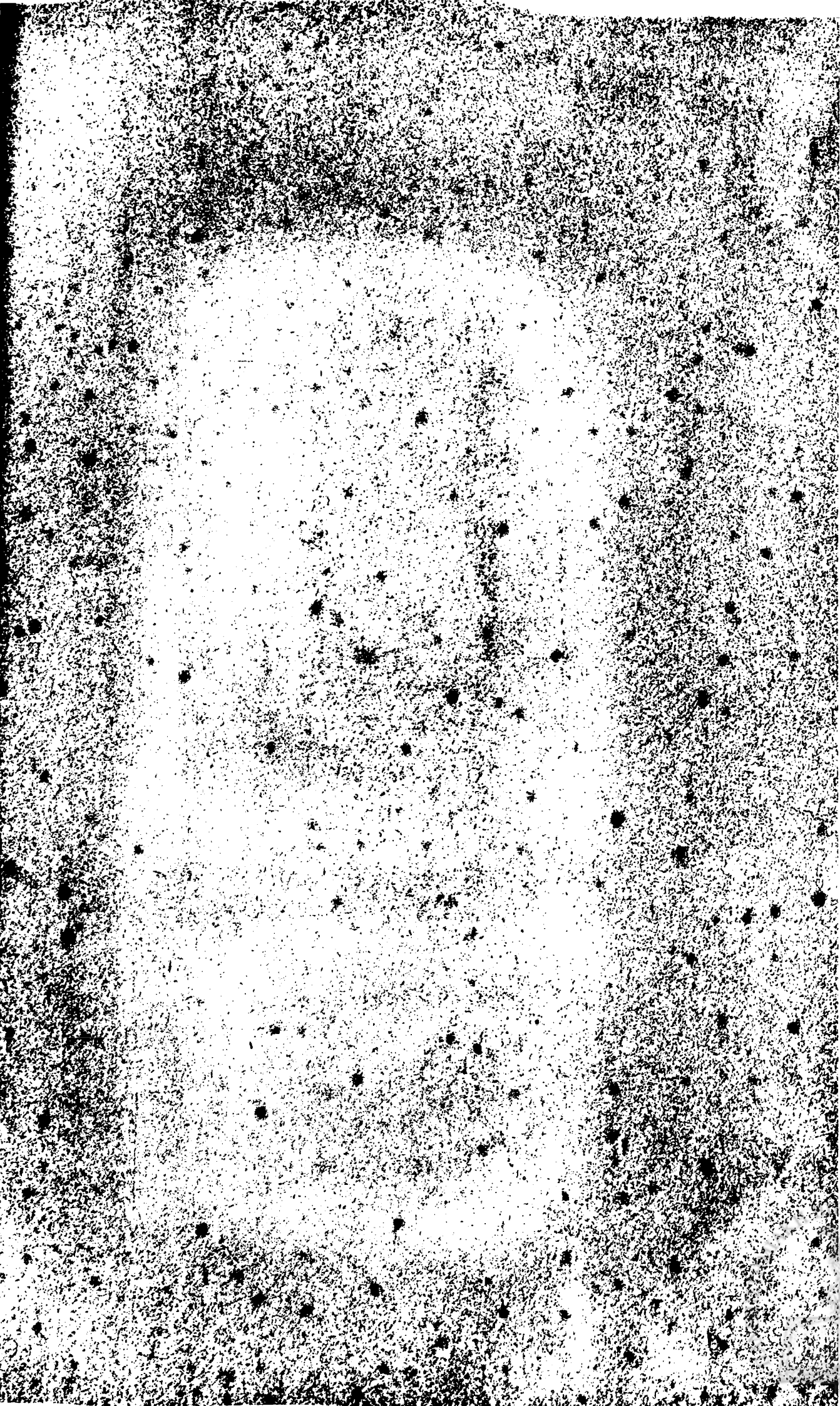
περὶ Λαμίαν, ἣτις ἔκτοτε ὠνομάζετο Ζητούνιον, ἐπεσκέφθη τὸ πεδῖον τῆς μάχης, καθ' ἣν πρὸ 24 ἐνιαυτῶν ὁ στρατηγὸς Νικηφόρος Οὐρανὸς εἶχεν ἐλοσχερῶς κατατροπώσει τὸν Σαμουήλ. Τὰ ὅστ' αὐτῶν πεσόντων Βουλγάρων κατέκειντο ἔτι εἰς σωροὺς μεγάλους παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχεῖου, τὸ δὲ θέαμα κατέπληξε τὸν βασιλέα, καίτοι εἰς τοσοῦτους παρευρεθέντα ἀγῶνας. Εἰς Θερμοπύλας ὑπερευχαριστήθη ἰδὼν τὸ τεῖχος τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη παρὰ τὸ ὄρος Ῥουπένη πρὸς ἀποτροπὴν τῶν Βουλγάρων, καὶ τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο τότε Σκέλος. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τῆς Λοκρίδος καὶ τῆς Βοιωτίας ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1019.

Πρὸ καιροῦ δὲν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ταύτης. Ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ὀγδόης καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐνάτης ἑκατονταετηρίδος, ὅτε, δύο κόραι ἐντεῦθεν καταγόμεναι, ἡ Εἰρήνη καὶ ἡ Θεοφανὼ, ἐκάθισαν ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάχισταί τινες εἰδήσεις διεσώθησαν περὶ Ἀθηναίων μέχρι τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἐνταῦθα ἐξηκολούθουν ἐξοριζόμενοι ἐκ διαλειμμάτων ἄνθρωποι οἵτινες ἦσαν ἢ ἐλογίζοντο ἐσχάτης προδοσίας ἔνοχοι. Ἐν ἔτει 887, ὁ βασιλεὺς Λέων ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας τὸν ἐπίσκοπον Εὐχαίτων Θεόδωρον Σανταβαρηνόν, κατηγορηθέντα ὅτι εἶχε συνομόσει κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ Εἰρήνης ἐξωρίσθησαν εἰς τὴν πόλιν ταύτην οἱ ἀνδράδελφοὶ αὐτῆς, καθ' ἃ ἐν οἰκείῳ χρόνῳ ἱστορήσαμεν. Εὐρίσκομεν ὡσάυτως παρὰ τοῖς χρονογράφοις ὅτι τῷ 915 ἐπὶ τῆς ἀνηλικότητος τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως τῶν Ἀθηναίων, μὴ ἀνεχόμενοι τὰς καταπίσεις τὰς ὁποίας ἐπάσχον ἐκ τῆς ἀσωτείας καὶ ἀπληστίας Χασέ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰούβα, ἐπετέθησαν κατ' αὐτοῦ καταφυγόντος εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις ναόν, καὶ ὅτι οὔτε τὸ ἄσυλον τοῦτο ἐσεβάσθησαν θανατώσαντες αὐτὸν διὰ λίθων ἐντὸς τοῦ θυσιαστηρίου. Ὁ Χασέ οὗτος εἶναι πιθανώτατα αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πρωτοσπαθάριος Χασέ, τὸν ὁποῖον ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμανὸν συγγραφῇ λέγει μάλιστα εὐνοούμενον ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ χαρακτηρίζει ὡς Σαρακηνὸν οὐ μόνον τῷ γένει, ἀλλὰ καὶ τῇ γνώμῃ καὶ τῷ τρόπῳ. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου τὸν συμβάντα τῷ 913 ὁ Χασέ ἴσως ἀπεμακρύνθη οὕτως ἢ ἄλλως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Ζ', καὶ διατρίβων ἐν Ἀθήναις λόγῳ ὑπηρεσίας τι-

νός ἢ καὶ ἐξορίας, προεκάλεσε διὰ τῆς μοχθηρίας αὐτοῦ τὴν τῶν κατοίκων ἀγανάκτησιν. Ἀναφέρονται προσέτι τὰ ὀνόματα ἐπισκόπων τινῶν τῶν Ἀθηναίων, οἷον τοῦ Ἀναστασίου, 872, τοῦ γράψαντος μὲν κατὰ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', διαδόχου δὲ διατελέσαντος τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Σάββα, ὁπαδῶν τοῦ Φωτίου. Ὁμοίως μνημονεύονται ἐπίσκοποι Ἀθηναίων τῶ μὲν 997 ὁ Θεοδῆγιος, τῶ δὲ 1025 ὁ Μιχαήλ, τῶ δὲ 1054 ὁ Λέων. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ταύτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς αἱ περὶ Ἀθηναίων εἰδήσεις ἀποβαίνουσι σπουδαιότεραι καὶ πλειότεραι. Πρῶτον ἔχομεν πληροφορίας δύο περιηγητῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, αἰτινες, ὅσω ἀφελεῖς καὶ ἂν ᾧσι, μαρτυροῦσιν οὐχ ἥττον ὅτι ἡ φήμη τῆς πόλεως ἐσώζετο ἔτι ἀκμαία ἐν τῷ κόσμῳ. Ὁ Βουργούνδιος Γουίδων ἐγκωμιάζει τὰς Ἀθήνας ὡς μητέρα πάλαι ποτὲ τῆς φιλοσοφίας καὶ καλλιτεχνίας, ἐξαιρέτως ὅμως ἀποθαυμάζει τὸ θεῖον καὶ ἀκοίμητον φῶς τὸ ὁποῖον εἶδεν ἐν τῷ πολυτελεῖ ναῶ τῆς ἀειπαρθένου καὶ θεοτόκου Μαρίας, ὅστις ὀνομαζόμενος ἄλλοτε Προπύλαιον ᾠκοδομήθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰάσωνος. Καὶ ὁ Ἰσλανδὸς Σαιβούλφ, ὅστις ἐπορεύθη εἰς προσκύνησιν τοῦ ἀγίου τάφου, 1102—1103 ἡμιλήσας ἐν τῷ ὁδοιπορικῷ αὐτοῦ περὶ τῶν Πατρῶν, ἅς καὶ πόλιν τοῦ ἀγίου Ἀνδρέου ὀνομάζει, περὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἄλλων νήσων, μνημονεῖει προσέτι τοῦ παρὰ τὸν κορινθιακὸν κόλπον βοιωτικῷ λιμένος Ὄστου τοῦ σήμερον λεγομένου Λιθαδόστου (τῆς ἀρχαίας Κρεούσης), ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἀναχωρήσας καὶ βαδίσας δύο ἡμέρας, τὸ μὲν πεζὸς, τὸ δὲ ἐπὶ ὄνου, ἀφίκετο εἰς Θήβας «τὰς ὁποίας, λέγει, ὁ λαὸς ὀνομάζει Στήβας.» Ἐπειτα δὲ ἀναφέρει τὰς Ἀθήνας, δύο ἡμερῶν ἐξ ἴσου ὁρόμον ἀπεχούσας ἀπὸ τοῦ κορινθιακοῦ κόλπου, περιφήμους δὲ διὰ τὸν κηρύξαντα αὐτόθι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἀπόστολον Παῦλον, καὶ τὸν ἅγιον Διονύσιον, ὅστις γεννηθεὶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ παιδευθεὶς κατηχήθη ὑπὸ τοῦ Παύλου εἰς τὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὁ μὲν Γουίδων λοιπὸν ἐνθυμεῖται πρὸ πάντων τοὺς ἐθνικοὺς φιλοσόφους, ῥήτορας καὶ ἥρωας, ἂν καὶ παραδόξως διαστρέφη τὰ κατ' αὐτούς· διότι, ὡς εἶδομεν, ὀνομάζει τὸν μὲν Παρθενῶνα Προπύλαιον, ἰδρυτὴν δὲ αὐτοῦ λέγει τὸν Ἰάσωγα. Ὁ δὲ Σαιβούλφ κυρίως γνωρίζει τοὺς ἥρωας τῆς χριστιανικῆς πίστεως, μὴ λησμονῶν, ἐννοεῖται, νὰ ἐπαναλάβῃ τὰ περὶ τοῦ ἀκοιμήτου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας λύχνου. Ἄλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡμετέροις μέγα ἦτο τὸ ἀξίωμα τῆς πόλεως τῶν Ἀθηναίων, ἕνεκα τοῦ ἐνδόξου αὐτῆς παρελθόντος. Τοῦτο καθίσταται

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο Β!

πρόδηλον ἐκ τῆς ἐν αὐτῇ ἀφίξεως τοῦ Βασιλείου Β' εἰς τὸ τέρμα τῆς θριαμβικῆς πορείας ἦν εἶδομεν αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 1018 μέχρι τοῦ ἔαρος 1019 ἐκ Κωνσταντινουπόλεως μέχρις Ἀχρίδος καὶ ἐξ Ἀχρίδος μέχρις Ἀθηνῶν. Τὸ πρῶτον τῆς πορείας ταύτης μέρος ἦτο ἀπαραίτητον ἵνα δεχθῆ τὴν ὑποταγὴν τῶν χωρῶν ὅσαι κατεῖχοντο ἔτι ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐν Θράκῃ, ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ ἵνα διατάξῃ τὰ κατὰ τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν τούτων. Ἐκ Καστορίας ὅμως ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ ἀνακάμψῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἵνα ἐκεῖθεν εἴτε διὰ ξηρᾶς εἴτε διὰ θαλάσσης ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, διότι αἱ μεσημβρινώτεραι ἑλληνικαὶ χῶραι εἶχον πρὸ 25 ἐτῶν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ πάσης βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ κατακτῆσεως καὶ ὑπαχθῆ ὀλοσχερῶς εἰς τὴν βασιλικὴν κυβέρνησιν. Τοῦτο δὲ ὅτι ὁ Βασίλειος ἠθέλησεν οὐδὲν ἦττον νὰ ἐπισκεφθῆ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα, ὑποδεικνύει τὴν ἰδιάζουσαν αὐτοῦ περὶ τῶν χωρῶν τούτων ἐπιμέλειαν. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἅπαξ ἀποφασίσας, ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἀπέβλεπεν εἰς τὴν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου σπουδαιότητα τῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἤθελε βεβαίως προτιμήσει ἑτέραν τινὰ ὡς τελευταῖον σταθμὸν τῆς ἀξιομνημονεύτου ἐκείνης στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς πορείας αὐτοῦ. Αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι ἦσαν πόλεις πολὺ μᾶλλον τῶν Ἀθηνῶν λόγου ἄξια διὰ τὴν βιομηχανίαν αὐτῶν καὶ τὴν εὐπορίαν. Ἐκ τούτων δὲ φυσικώτατον ἦτο μάλιστα νὰ ἔλθῃ εἰς Κόρινθον καὶ ὡς καθέδραν τοῦ στρατηγοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ ὡς ἐπιτηδειότατα κειμένην πρὸς τὸν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔκπλουν. Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἄλλως νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν προτίμησιν ἣν ἀπένειμεν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἐν Πειραιεῖ συγκέντρωσιν τοῦ στόλου, ὅστις ἐμελλε νὰ διαβιβάσῃ αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσαν, εἰμὴ διὰ τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν καὶ τότε συνδεδόμεναι μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης. Οὐδὲ διῆλθεν ἀπλῶς δι' αὐτῆς ὁ Βασίλειος, ἀλλ' ἀνῆλθε μετὰ τοῦ στρατοῦ, λαμπρῶς ἐσκευασμένου καὶ παρατεταγμένου εἰς τὴν ἀκρόπολιν, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, ὅστις ἔξωθεν μὲν ἐσώζετο τότε ἀκέραιος ὅπως ἦν τὸ πάλαι, ἔσωθεν δὲ ἦτο διεσκευασμένος εἰς περικαλλῆ ναὸν τῆς Παναγίας Θεοτόκου, καὶ ταύτῃ δούς τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια, ἐκόσμησε δι' ἀναθημάτων πολυτελῶν τὸ ἱερὸν αὐτῆς. Οὕτω δὲ τιμήσας τὴν πόλιν ταύτην, ἣτις ἐπέπρωτο νὰ μὴ μείνῃ ποτὲ ἀμέτοχος τῶν μεγίστων τῆς

ἀνατολῆς συμβεβηκότων, κατῆλθεν ἐν παρατάξει εἰς τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἐκεῖ εἰσήλασε θριαμβευτικῶς διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, ἐστεφανωμένος διὰ στεφάνου χρυσοῦ ἔχοντος ἐφύπερθεν λόφον δι' ἀδαμάντων κεκοσμημένον. Πρὸ τοῦ ἄρματος ἐβάδιζον πεζῇ ἢ βασίλισσα Μαρία, αἱ θυγατέρες τοῦ Σαμουήλ καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Βούλγαροι. Αἱ δ' ἀνευφημίαι τοῦ πλήθους ἀπέδωκαν αὐτῷ ἐπισήμως κατὰ τὴν ἀείμνηστον ἐκείνην ἡμέραν τὴν προσωνομίαν τοῦ *Βουλγαροκτόνου*, τὴν ὁποίαν ἐπεκύρωσαν οἱ αἰῶνες καὶ ἡ ἱστορία.

Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς Βουλγαρίας ἔσπευσαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ Βασιλείου καὶ τὰ ὄμορα σλαυικὰ ἔθνη τῶν Χρωβάτων, τῶν ὁποίων οἱ δύο ἄρχοντες, προσελθόντες εἰς τὸν βασιλέα ἔλαβον παρ' αὐτοῦ ἀξιώματα καὶ κτήσεις ἰκανάς. Εἰς καὶ μόνος δὲν ἠθέλησε νὰ ὑποταχθῇ, ὁ ἡγεμὼν τοῦ Σιρμίου, πόλεως κειμένης παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Σάου καὶ τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα ἐρείπια φαίνονται μέχρι τῆς σήμερον πλησίον τοῦ πολιχνίου Μήτροβιτς· ἀλλ' ὁ διοικητὴς τῆς χώρας ἐκείνης Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, δολοφονήσας τὸν ἄνδρα, πκρέλαβε τὸ φρούριον παρὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ἣτις πεμφθεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔλαβε σύζυγον ἕνα τῶν ἐν αὐτῇ μεγιστάνων. Τότε ὁ βασιλεὺς ἀνεπαύθη ἐπὶ μικρὸν ἐκ τῶν ἀτρύτων αὐτοῦ κόπων· καὶ ὠφελήθη ἐκ τῆς ἀνέσεως ταύτης, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνακαινίσῃ τὸν ἀγωγὸν τοῦ Οὐάλεντος τὸν πολλακίς καὶ πρότερον ἐξ ὑπαρχῆς σχεδὸν κτισθέντα (σελ. 472 τοῦ τρίτου τόμου). Ἄλλ' ἐπὶ μικρὸν τῇ ἀληθείᾳ ἀνεπαύθη. Τῷ 1021 ἀφίκετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀγγελία ὅτι ὁ ἄρχων τῆς Ἀβασγίας Γεώργιος, ἀθετήσας τὰς συμφωνίας ἃς εἶχε συνομολογήσει πρὸ 18 ἐτῶν, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὰς εἰς τὰς ὁμόρους τοῦ κράτους χώρας. Ὁ Βασίλειος ἦτο ἤδη 66 ἐτῶν, ἐξ ὧν περὶ τὰ τεσσαράκοντα διήγαγεν ἀγωνιζόμενος πρὸς ποικίλους πολεμίους, περὶ τὰ εἴκοσι δὲ διετέλεσεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν ἐφιππος κατὰ τὸν φοβερὸν ἐκείνον βουλγαρικὸν ἀγῶνα· ὥστε ἐδικαιούτο βεβαίως νὰ μὴ ἀναλάβῃ νέας στρατείας. Ἀλλὰ ἐδίσταζε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Γεωργίου εἰς τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, οἵτινες πολλακίς αὐτοῦ ἀπόντος δὲν ἐδείκνυον τὴν ἀπαιτουμένην πρόνοιαν καὶ δεξιότητα. Εἶχε δὲ σῶμα σιδηροῦν καὶ δύναμιν θελήσεως ἀκατάβλητον. Ὄθεν τῷ 1022 ἀπῆλθεν εἰς Ἀβασγίαν. Ἐνῷ δὲ εἶχεν ἤδη πλησιάσει πρὸς τοὺς πολεμίους μανθάνει ὅτι δύο τῶν στρατηγῶν

του, ὁ Νικηφόρος Ξιφίας καὶ Νικηφόρος ὁ τοῦ Βάρδα Φωκᾶ υἱός, ἀγανακτήσαντες διότι δὲν εἶχε παραλάβει αὐτοὺς μεθ' ἑαυτοῦ, ἐστρατολόγησαν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ εἰς τὰς πέριξ χώρας καὶ ἐστασίασαν. Ἡ ἀγγελία ἦτο δεινὴ, καὶ ἐνέβαλεν εἰς πολλὴν ἀγωνίαν τὸ στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον εὐλόγως ἐφοβήθη μήπως συλληφθὲν ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀβασγῶν καὶ τῶν ἀποστατῶν, πάθῃ τι ἀνήκεστον. Εὐτυχῶς ὁ βασιλεὺς κατῴρθωσε δι' ἐπιστολῶν τὰς ὁποίας ἔγραψε πρὸς ἕκαστον τούτων νὰ κινήσῃ τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν δυσπιστίαν. Ὁ Ξιφίας δολοφονεῖ τὸν Φωκᾶν, οἱ πλεῖστοι τῶν στασιαστῶν ἐντεῦθεν διαλύονται, καὶ μετ' ὀλίγον ὁ Ξιφίας συλληφθεὶς πέμπεται εἰς τὴν βασιλεύουσαν, ἐξορίζεται εἰς τὴν νῆσον τοῦ Ἀντιγόνου καὶ ἀποκείρεται μοναχός. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπαλλαγείς οὕτω τῆς ἀπὸ τῶν ἀποστατῶν ἀνησυχίας, κατατροπώνει ἤδη δις τὸν Γεώργιον καὶ τοὺς στρατηγοὺς αὐτοῦ, καὶ ἀναγκάζει αὐτὸν νὰ παραχωρήσῃ ὅσῃν χώραν τὸν ἀπήτησε, καὶ νὰ δώσῃ ἕμνηρον τὸν υἱὸν τοῦ Παγκράτιον, εἰς ὃν ἀπενεμήθη τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα. Συγχρόνως δὲ Ἰωβανεσίκης, ὁ ἄρχων τῆς χώρας τοῦ Ἀνίου ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ (σήμερον Ἀνι, πρότερον δὲ Ἀβνικόν) ὅστις εἶχε διατελέσει σύμμαχος τοῦ Γεωργίου, φοβηθεὶς μήπως ὁ Βασιλεὺς ἐπιπέσῃ ἤδη κατ' αὐτοῦ, παρεδόθη εἰς αὐτὸν, κομίσας καὶ τὰς κλεῖς τῆς πόλεώς του. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος αὐτὸν προχειρίσατο μάγιστρον καὶ ἄρχοντα ἐφ' ὄρου ζωῆς οὐ μόνον τοῦ Ἀνίου, ἀλλὰ καὶ πάσης τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἀπαιτήσας ὅμως ἔγγραφον παρ' αὐτοῦ ὑπόσχεσιν, ὅτι μετὰ θάνατόν του πᾶσα ἐκείνη ἡ ἀρχὴ θέλει περιέλθει εἰς τὸ κράτος.

Αὕτη τῶν ἀρμενιακῶν πραγμάτων ἡ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ῥύθμισις, καθ' ἣν οὐδ' ἀναφέρεται κἄν τὸ τῶν μωαμεθανῶν ὄνομα, καθίστησι πρόδηλον ὅπόσον οὗτοι διετελοῦν τεταπεινωμένοι. Ἐν γένει δὲ, ἐπειδὴ ἐφθάσαμεν ἤδη νὰ ἱστορήσωμεν ἅπασαν σχεδὸν τὴν πολύκροτον ταύτην βασιλείαν, δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἀπὸ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ Ἡρακλείου, οὐδέποτε τὸ ἀνατολικὸν κράτος τηλικούτον ἐκτήσατο ἀξίωμα ἐν τῷ κόσμῳ. Ἐν Ἀσίᾳ ἔρχεν ἀπὸ Κελχίδος μέχρι τῆς Ἀνω Συρίας καὶ πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς μεγάλης Ἀρμενίας· ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου καὶ πρὸς δυσμὰς μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς καὶ μέχρι τῆς Κροατίας· ἐν ταῖς μεταξὺ θαλάσσαις ἀπὸ τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου μέχρι Κύπρου καὶ Κρήτης.

Μία ἀδελφή τοῦ Βασιλείου, ἡ Θεοφανῶ, εἶχε καθῆται εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον τῆς Γερμανίας, μία ἄλλη, ἡ Ἄννα, ἐπὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς Ῥωσίας θρόνου. Ἀπὸ τῆς παραδοχῆς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ τοῦ γάμου αὐτοῦ μετὰ τῆς Ἄννης, ὁ Βλαδίμηρος διετέλεσε πιστὸς τοῦ Βασιλείου σύμμαχος, αἱ δὲ χῶραι ὧν ἦρχεν, υπέκυψαν ἔκτοτε ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὑπὸ τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βλαδίμηρου καὶ τὸν μετέπειτα ἐπελθόντα θάνατον τῆς Ἄννης, εἰς τῶν συγγενῶν τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου, Χρυσόχειρ ὑπὸ τῶν χρονογράφων καλούμενος, ἐπεχείρησε τῷ 1024 μακρὰν διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου ἐπιδρομὴν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ τὸν Ἑλλήσποντον· ἀλλὰ προσβληθεὶς περὶ Λῆμνον ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν καὶ τοῦ στρατηγοῦ Σάμου Δαβὶδ τοῦ ἀπὸ Ἀχριδῶν, καὶ τοῦ στρατηγοῦ Θεσσαλονίκης Νικηφόρου τοῦ Καβάσιλα, ὀλοσχερῶς κατεστράφη. Ὁ αὐτοκρατορικὸς στόλος ἦτο πάντοτε ὁ κάλλιον κατεσκευασμένος, ὁ δεξιώτερον ὑπηρετούμενος καὶ κυβερνώμενος, ὁ τελειότερον παντὸς ἄλλου ὠπλισμένος· ἡ δὲ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν, ἐν τῇ πρὸ μικροῦ ἀναφερθεῖση περιπτώσει, ἔδραμον πρὸς τὴν Λῆμνον, αἱ ναυτικαὶ μοῖραι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Σάμου καὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἀποδεικνύει ὅτι αἱ διαταγαὶ ἔφθانون ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐν ἀκαρεῖ ἀπανταχοῦ τοῦ κράτους, καὶ ἐξετελοῦντο ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀναβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς οὐδενὸς τῆ ἀληθείᾳ ἦτο ὑποδεέστερος, ὅσας δῆποτε φλυαρίας καὶ ἂν ἔγραψε περὶ αὐτοῦ ὁ Λουίτπράνδος. Ἐὰν ἀναλογισθῶμεν πῶς ἠγωνίσθη εἰς μόνον τὸν βουλγαρικὸν πόλεμον καὶ εἰς μόνον τὸ τελευταῖον τούτου μέρος, ὅτε ἐπὶ εἴκοσι συνεχεῖς ἑνιαυτοὺς δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως στρατεύων, καὶ κατ' ἔτος ἐπὶ δέκα πολλάκις μῆνας ἐν ὑπαίθρῳ μαχόμενος, ἐκπολιορκῶν φρούρια, ἐκπορθῶν δυσχωρίας ὀχυρωτάτας, βαδίζων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νῦν μὲν εἰς Βιδίνιον, νῦν δὲ εἰς Ἀχρίδα καὶ Δυρράχιον, νῦν δὲ εἰς Λάρισαν καὶ Λαμίαν, καὶ ἔχων ἀντίπαλον ἔθνος ἀρειμάνιον καὶ ὑπὸ δεινοτάτου πάθους οἰστρηλατούμενον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἵνα κατισχύσῃ τελευταῖον ἐν ἀγῶνι τοσοῦτον πεισματώδει, ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ἀναγκαίως ἀπάσας τὰς πρὸς τοῦτο ἀπαιτούμενας ἀρετὰς, πειθαρχίαν, γενναιότητα, ἔσκησιν, ἐπιτήδειον ὄπλισμόν καὶ στρατηγούς πεπειραμένους.

Αἱ μετὰ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐμπορικαὶ σχέσεις ἦσαν εἴπερ ποτὲ συνεχεῖς καὶ ἐπικερδεῖς. Ὅπόσον δὲ σπουδαῖαι ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται

συνάγεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι χάριν αὐτῶν, ἢ ἰσχυροτέρα τῶν πόλεων τῆς Δύσεως, ἢ Ἐνετία, ἐξηκολούθει ἀναγνωρίζουσα πάντοτε, ἔστω καὶ κατ' ἐπιφάνειαν μόνον, τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Τῷ ὄντι ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ἡ Ἐνετία συνηριθμεῖτο ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ τῶν πρκαρτημάτων τοῦ Ἐξαρχάτου τῆς Ραυέννης, οἱ δὲ δόγοι ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, ὡς ἐπίτροποι αὐτῶν, ὅπως οἱ ἐν Ρώμῃ, οἱ ἐν Νεαπόλει καὶ ἐν Σικελίᾳ διοικηταί. Ἐννοεῖται ὅτι πράγματι ἡ πόλις ἐκείνη ἦτο ἐξ ἀρχῆς σχεδὸν ἀνεξάρτητος· καὶ ἐνῶ οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐκοσμοῦντο διὰ ποικίλων τιμητικῶν ἀξιωμάτων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἐβοήθει αὐτοὺς διὰ τῶν στόλων τῆς εἰμῆ δσάκις εὔρισκεν εἰς τοῦτο τὸ ἴδιον συμφέρον. Ἀφ' ἧς δὲ οἱ Φράγκοι ἰσχυσαν ἐν Ἰταλίᾳ, ἡ Ἐνετία δὲν ἐδίστασεν, ἀντὶ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα παρ' αὐτῶν ἔλαβε, νὰ πολιτευθῆ καὶ πολεμίως πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Καὶ ἐπὶ τοῦ δόγου Ἰουστινιανοῦ Πρκαρτεσιπάτσιο (827-829), καίτοι τοῦ δόγου τούτου διορισθέντος ὑπάτου ὑπὸ τοῦ τότε βασιλέως Λέοντος Ε', ἀπέβαλε τὸν πρότερον πολιούχον αὐτῆς Ἕλληνα ἅγιον Θεόδωρον καὶ ἐχειροτόνησεν ἀντ' αὐτοῦ τὸν εὐαγγελιστὴν Μάρκον. Μάτην ἔκτοτε οἱ βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου ἐξηκολούθουν ἐκδίδοντες κανονιστικὰ τῆς ἐμπορίας τῶν Ἐνετῶν διατάγματα. Οἱ Ἐνετοὶ ὀλίγον ἐπρόσεχον εἰς αὐτὰ, καὶ παρὰ τὰς ἐπανελημμένας ἀπαγορεύσεις τῶν αὐτοκρατόρων δὲν ἔπαυον οὐ μόνον ἐμπορευόμενοι πρὸς τοὺς Σαρακηνοὺς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν σωματεμπορίαν μετερχόμενοι. Οὐδὲν ἦττον ἐπειδὴ εἶχον συγχρόνως μὲγάλα συμφέροντα ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει, ἢ δὲ αὐλὴ τούτου ἔσωζεν εἰσέτι τὴν ἀρχαίαν αἶγλην, οἱ ἄρχοντες τῶν Ἐνετῶν ἐφρόντιζον νὰ διατηρῶσιν ἐπιφάνειάν τινα ὑποτελείας, δεχόμενοι καὶ ἐπιζητοῦντες μάλιστα ἄξιώματα τοῦ κράτους, τὸ μὲν διότι ἢ ἀπὸ τούτων τιμὴ ἠὔξανεν ὅπως δῆποτε τὴν πρὰ τοῖς συμπολίταις ἐπιρροὴν αὐτῶν (σελ. 224 τοῦ πρρόντος τόμου) τὸ δὲ διότι διὰ τοῦ προσχήματος ἐκείνου τῆς ὑποτελείας κατῶρθουν νὰ περιποιῶσιν εἰς τὴν ἐμπορίαν αὐτῶν σπουδαῖα ὠφελήματα. Οὕτως ἐν ἔτει 991, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' ἐξεδόθη χρυσόβουλλον δι' οὗ ἐκανονίζετο ἢ δι' ἐνετικῶν πλοίων ἐν τῷ κράτει ἐμπορία, καὶ ἰδίως ὠρίζετο ὅτι ἕκαστον ἐνετικὸν πλοῖον ἐρχόμενον ἐπὶ σκοπῷ ἐμπορίας ἐξ Ἐνετίας ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους εἰς τοὺς λιμένας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δὲν θέλει πληρῶνει εἰς τὸ δημόσιον αὐτοῦ ταμεῖον εἰμῆ 17 χρυσᾶ νομίσματα, ἧτοι 255 περίπου

δραχμᾶς, ἐνῶ πρότερον ἐκ καταχρήσεων τῶν ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων, συνέβαινε πολλάκις ἕκαστον πλοῖον νὰ πληρώνῃ ὑπὲρ τὰ 30 χρυσᾶ νομίσματα (450 δραχμᾶς). Πλὴν τούτου ἐπειδὴ περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἐνετικοῖς πλοίοις ἐμπορευμάτων πολλὰ συνέβαινον καταχρήσεις παρὰ τῶν λιμενικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἀρχῶν (χάρτουλαρίων, παραθαλασσίων νοταρίων, λιμεναρχῶν, γενικῶν ὑπολόγων, ξυλοκαλάμων, κομερκιαρίων Ἀβύδου καὶ ἄλλων), τὸ χρυσόβουλλον διέτασεν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς ἡ ἐξέτασις καὶ ἡ ἐκτίμησις τῶν εἰρημένων πραγματειῶν θέλει ἐνεργεῖται ὑπὸ μόνου τοῦ λογοθέτου τῶν οἰκειακῶν, τοῦ ἄλλως εἰδικοῦ καλουμένου, ὅστις ἦτο ὁ ὑπουργὸς δ' ἐπιτετραμμένος τὴν διαχείρισιν τῆς ἰδιαιτέρας βασιλικῆς περιουσίας. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἐπειδὴ καὶ οἱ Ἑνετοὶ ἐξετρέποντο εἰς καταχρήσεις μετακομίζοντες διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν οὐχὶ μόνον ἴδια ἐμπορεύματα, ἀλλὰ καὶ ἐμπορεύματα Ἀμαλφιτῶν, Ἰουδαίων, Λογγοβαρδιῶν ἐκ τῆς πόλεως Βάριος, καὶ ἄλλων, ὡς πρὸς τοὺς ὁποίους τὰ λιμενικὰ καὶ ἄλλα τέλη ἦσαν, φαίνεται, βαρύτερα, τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χρυσόβουλλον ῥητῶς ἀπηγόρευε τὴν τοιαύτην εἰς τοὺς Ἑνετοὺς κατάχρησιν ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἰδίων πλεονεκτημάτων. Διὰ τοῦ χρυσοβούλλου λοιπὸν τούτου παρεχωρήθησαν μὲν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς ὠφελήματα πινα, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ ὀλέθρια ἐκεῖνα προνόμια τὰ ὁποῖα βραδύτερον ὑπέσκαψαν αὐτὰ τοῦ κράτους τὰ θεμέλια. Καὶ οὐ μόνον προνόμια τοιαῦτα δὲν παρεχωρήθησαν ἔτι, ἀλλ' ἀπεναντίας ἐξησφαλίσθησαν τὰ ὠφελήματα τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὡςτε αἱ πρόσοδοι αὐτοῦ ἀπὸ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐμπορίας ἦσαν πάντοτε θαυμάσιαι. Οὕτω δὲ πρὸ πάντων ἐξηγεῖται πῶς ὁ Βασίλειος ἐνῶ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τοσοῦτους καὶ τηλικούτους δαπανηροὺς πολέμους, ἐνῶ, ἐν ἀνγκυφίῃ τοῦς ὑπηκόους, δὲν εἰσέπραξε τὰς τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν εἰσφορὰς, ἠδυνήθη νὰ ἔχῃ εἰς τὰ τέλη τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀποταμίευμα, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν, 200,000 τάλαντων χρυσῶν εἰς νομίσματα, παρεκτὸς ἀπείρων πολυτίμων σκευῶν καὶ ἄλλων πραγμάτων. Τί ἐννοεῖ ὁ Ζωναρᾶς διὰ τῆς λέξεως τάλαντα ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Οἱ ἡμέτεροι ἠρήθουν τότε συνήθως διὰ νομισμάτων (δραχμαὶ 15), λιτρῶν (72 νομίσματα), καὶ κεντηνυρίων (100 λίτραι). Βεβχίως τάλαντα δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομαθῶσι τὰ ἀπλᾶ νομίσματα· ἀπ' ἐναντίας ἐκ πρώτης ὄψεως εὐλογώτερον φαίνεται νὰ ἀποδοθῇ τὸ μέγιστον νομισματικὸν μέτρον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος εἰς τὸ μέγιστον

νομισματικὸν μέτρον τοῦ Βυζαντίου· ἀλλὰ τούτου τεθέντος, αἱ 200,000 κεντηναρίων, ἀναλυόμεναι εἰς λίτρας, νομίσματα καὶ δραχμὰς, ἤθελον ἀπολήξει εἰς ποσὰ μυθώδη. Ὅθεν τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Ζωναρᾶς ὠνόμασεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου τάλαντα τὰς λίτρας, ὧν 200,000 ἦτοι δραχμὰς 216,000,000 περίπου ἀναβιδάζουσι τὸ ἀποταμίευμα τοῦ Βασιλείου εἰς ποσὸν ἰκανὸν τῇ ἀληθείᾳ νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῆς δαψιλείας τῶν πόρων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἔν κἀ μόνον νέφος ὑπεφαίνετο εἰς τὸν ἀπανταχοῦ αἴθριον φαινόμενον ὀρίζοντα· νέφος μικρὸν, τὸ ὁποῖον ὅμως ἐκυοφόρει μίαν τῶν πολλῶν καταιγίδων αἰτίνας ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ σείσωσιν ἐκ θεμελίων τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἐλάδομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι, ἀκμάζοντος τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου, στάσις ἐξερράγη ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ. Τοῦτο συνέβη ἐν ἔτει 1009 καὶ ἀρχηγὸς τοῦ κινήματος ὑπῆρξεν εἰς τῶν προκρίτων τῆς Βάριος, ὀνόματι Μέλ. Κατ' ἀρχᾶς ὁ Μέλ ἀνεδείχθη νικηφόρος, ἀλλὰ τῷ 1011 ὁ Κατεπάνω (ἦτοι γενικὸς διοικητῆς) τῆς κάτω Ἰταλίας Βασίλειος Ἀργυρὸς ἐγένετο κύριος τῆς Βάριος, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν τὸν Μέλ, ὅστις ὅμως ἐπέτυχε νὰ σωθῇ διὰ φυγῆς. Ἡ στάσις λοιπὸν κατεβλήθη τότε· ἀλλ' ὁ Μέλ δὲν ἔπαυσε μελετῶν ἐκδίκησιν καὶ ζητῶν ἐπὶ τούτῳ συμμάχους. Συνέβη δὲ τῷ 1016 νὰ ἔλθωσι Νορμαννοὶ τινες ὡς προσκυνηταὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, διότι κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ἀπῆρχοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς προσκυνηταὶ οὐ μόνον εἰς τὸν ἅγιον τάφον, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα πλησιέστερα μέρη, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ Γάργανον ὄρος, φημιζόμενον διὰ τὰ ἐν αὐτῷ γινόμενα ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ θαύματα. Οἱ Νορμαννοὶ ἦσαν τὸ τελημηρότατον καὶ τὸ πονηρότατον τῶν γερμανικῶν ἐθνῶν, τῶν τότε προεξαρχόντων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης· καὶ ἐδέσποζον μὲν ἤδη τότε ἀξιολόγου μέρους τῆς βορείου Γαλλίας, τὸ ὁποῖον ἄχρι τοῦδε ὀνομάζεται ἀπὸ αὐτῶν Νορμανδία, ἦσαν ὅμως πάντοτε πρόθυμοι νὰ ἀποδυσθῶσιν εἰς νέας πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅθεν ὁ Μέλ ἀπαντήσας τοὺς προειρημένους προσκυνητὰς, εὐχερῶς ἔπεισεν αὐτοὺς νὰ τὸν βοηθήσωσιν εἰς τὸ νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς ἡμετέρους, λαμβάνοντες ἀμοιβὴν τὰς ὠραιότερας τῆς γῆς χώρας. Γυφόντι οἱ Νορμαννοὶ οὗτοι, ἐπανελθόντες εἰς τὰ ἴδια, συνέλεξαν πλῆθος μέγα τυχοδιωκτῶν, ἐπέστρεψαν μετ' αὐτῶν εἰς Ἰταλίαν καὶ ἐνέβαλον εἰς Ἀπουλίαν ἡδῆ-

γούμενοι ὑπὸ τοῦ Μέλ, τῷ 1018. Κκτ' ἀρχᾶς ἠὺδοκίμησαν ἐπὶ τινα χρόνον, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὀλοσχερῶς κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ ἰα-
νοῦ Καταπάνω Βουγιανοῦ, τὸν ὁποῖον ἔσπευσε νὰ πέμψῃ αὐτόθι ὁ Βα-
σίλειος. Ἄλλ' ὁ ἀκαταδάμαστος Μέλ ἐζήτησε καὶ ἐπέτυχε νέον σύμ-
μαχον, τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Β' τὸν διάδο-
χον Ὁθωνος Γ'. Καὶ ὁ μὲν Βουγιανὸς κατώρθωσε νὰ ἀνθέξῃ καὶ εἰς
τὸν νέον τοῦτον πολέμιον, ἀλλ' ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἀπέ-
θαιεν ἐντεῦθεν ὀσημέραι ἐπισφλεστέρα. Ἐνῶ οἱ ἐγγύριοι, καίτοι ἐν
τῷ μεταξύ θανόντος τοῦ Μέλ, ἀδιακόπως ἐστασίαζον, οἱ μὲν Σαρα-
κηνοὶ, ἐκ Σικελίας ὀρμώμενοι, δὲν ἔπυον ἐπιχειροῦντες ὀλεθρίας ἐ-
πιδρομὰς, ἀπὸ βορρᾶ δὲ ἐπετίθετο ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας, οἱ δὲ
Νορμαννοὶ ἐπανῆλθον μετὰ τὴν πρώτην ἀποτυχίαν πολυαριθμότεροι,
καὶ ὑπῆρετοῦντες κατὰ τὰς περιστάσεις ὄλους τοὺς διαμαχομένους,
παρεσκεύαζον οὕτω τὸν ἴδιον ἐπὶ τέλος θρίαμβον. Ὁ Βασίλειος δὲν
ἦτο δυνατὸν βεβαίως νὰ προῖδῃ ὅτι οἱ τυχοδιῶκται ἐκεῖνοι ἐμελλον
νὰ κυριαρχήσωσι τῆς κάτω Σικελίας καὶ τῆς Ἰταλίας, νὰ ἐπιχειρή-
σωσι μεγάλας ἐκστρατείας κατὰ τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ
τῆς ἐνταῦθα Ἑλλάδος καὶ νὰ πρωταγωνιστήσωσιν ἐν ἀρχῇ τῶν σταυ-
ροφοριῶν. Ἄλλ' ἐνόει ὅτι ἡ κατάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας ἀπῆτει ἰ-
διάζουσαν προσοχὴν καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1025 ἐξέπεμψεν αὐτόθι μετὰ
δυνάμεως ἰσχυρᾶς τὸν Ὁρέστην, ἕνα τῶν πιστοτάτων αὐτοῦ εὐνοῦχων,
σκοπεύων νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς κατόπιν, ἵνα ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτέραν
διεύθυνσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἄλλ' ἐλησμόνει ὅτι ἦτο ἐβδομηκοντού-
της, καὶ ὅτι βίος πολύμοχος εἶχεν ἀναλώσει τὰς σωματικὰς αὐτοῦ
δυνάμεις. Ὀλίγους μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὁρέστου μῆνας, νοσή-
σας αἴφνης ἐτελείωσε τῇ 15 δεκεμβρίου τὸ μακρὸν καὶ ἐνδοξὸν αὐ-
τοῦ στάδιον.

Ὁ Βασίλειος Β' ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν ἡρώων, ὀτινες
ἐκλείσαν τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς δε-
κάτης καὶ τὸ πρῶτον τέταρτον τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ὁ
ἑλληὴν ἀναγνώστης δὲν ἔχει χρεῖαν πλειοτέρων σχολίων ἵνα θαυμάσῃ,
ἵνα ἀγαπήσῃ, ἵνα ἐκτιμήσῃ τοὺς ἄθλους τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ἀλλὰ
μίαν θέλομεν ἐπιφέρει παρατήρησιν ὡς πρὸς τοὺς ξένους. Τοὺς ἄθλους
ἐκείνους δὲν ὑπερέβαλε καθ' ὄλον τὸν μέσον αἰῶνα εἰμὴ εἰς καὶ μόνος
τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀνὴρ, ὁ Κάρολος ὁ μέγας. Καὶ ὁμως ἐνῶ τὰ

ἔργα τῶν ἄλλων τῆς δύσεως πρωταγωνιστῶν ἱστοροῦνται ἀπανταχοῦ διὰ μακρῶν, ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν ἱστορία, καὶ ἰδίως ἡ παροῦσα αὐτῆς περίοδος, δὲν κατέλαβεν εἰσέτι τὴν προσήκουσαν τάξιν ἐν τῇ εἰδικῇ ἢ καθολικῇ ἀφηγήσει τῶν περιπετειῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἐν τούτοις ἐὰν ἡ σχετικὴ τῶν γεγονότων ἀξία ὀρίζεται κατὰ τὴν ἐπιρροὴν ἣν ἔσχον ἐπὶ μακρὸν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον χρόνον εἰς τὴν τύχην ἀξιολόγου μέρους τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν τῇ μέσῃ ἱστορίᾳ δὲν ὑπάρχουσι βεβαίως πολλὰ τὰ ὑπερέχοντα κατὰ τοῦτο τῶν πρὸ μικροῦ ἐκτεθέντων παρ' ἡμῶν συμβεβηκότων. Ἐν ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σήμερον ἐνασχολοῦσι καὶ ἐκ διαλειμμάτων ταραττοῦσιν ὅλον τὸν κόσμον, εἶναι τὸ λεγόμενον ἀνατολικὸν ζήτημα, δηλαδὴ ὁ τρόπος καθ' ὃν θέλει ρυθμισθῆ ἡ ἀμοιβαία πολιτικὴ σχέσις τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ οἰκούντων ἔθνων, καὶ ἐξαιρέτως τοῦ μωαμεθανικοῦ, τοῦ σλαβικοῦ καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ. Ἄλλ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ζήτημα ἠγωνίσθησαν νὰ ρυθμίσωσι πρὸ ἐτῶν 900, ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος Β'. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐρρῦθμισαν τὸ ζήτημα τοῦτο ἐπενεργεῖ προδήλως μέχρι τῆς σήμερον εἰς τὴν κατάστασιν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰ πάθη, οὐ μόνον τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ καὶ σύμπαντος τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, δ. ἴτι, ἵνα εἰς δύο τινὰ μόνον περιορισθῶμεν, ἐὰν δὲν κατελύετο τότε ἡ ἐν Κρήτῃ μωαμεθανικὴ κυριαρχία, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου βουλγαρικὴ, δὲν ἤξεύρομεν ὁποῖα τις ἤθελεν ἀποβῆ ἡ ἀμοιβαία τύχη τῶν Ἑλλήνων, τῶν Μωαμεθανῶν καὶ τῶν Σλαβῶν. Ἴσως ἀνατολικὸν ζήτημα δὲν ὑπῆρχεν ἤδη, ἀλλ' ἂν ὑφίστατο, ἤθελεν ὑφίσταται ὁμολογουμένως ὑπὸ ἄλλας περιστάσεις καὶ ὑπὸ ἄλλους ὄρους. Ὅθεν τὰ προεκτεθέντα γεγονότα καὶ οἱ πρωταγωνισταὶ αὐτῶν δικαιοῦνται ἀναμφισβητήτως νὰ λάβωσιν ἐν τῇ ὅλῃ εὐρωπαϊκῇ ἱστορίᾳ τάξιν πολὺ μείζονα τῆς ὑπ' αὐτῶν ἄχρι τοῦδε κατεχομένης,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Παρακμὴ καὶ κατάλυσις τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ὁ Βασίλειος δὲν εἶχεν, ὡς φαίνεται, νυμφευθῆ ποτέ· ὅθεν ἀνέλαβεν ἤδη τὴν ἐνάσκησιν τῆς ὅλης ὑπερτάτης ἀρχῆς ὁ ἀδελφός του Κων-

σταντίνος Η' ὅστις και πρότερον ἐλογίζετο μετέχων αὐτῆς, ἀλλὰ ὄνοματι μόνον. Ὅπόσον δὲ δίκαιον εἶχεν ὁ Βασίλειος νὰ μὴ νέμῃ μερίδα τινὰ ἐξουσίας εἰς τὸν ἀδελφόν του, ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα αὐτά· διότι ὁ Κωνσταντίνος, καιτοι διατρέχων ἤδη τὸ 67 ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἔχαιρεν ἔτι εἰς ἵπποδρομίας, και μίμους, και γελωτοποιούς, και διενυκτέρευε περι κύβους και κοττάβους, καθαιρῶν μὲν τοὺς ἐπὶ ἀρετῇ και πείρᾳ προέχοντας στρατιωτικούς και πολιτικούς ἄρχοντας, ἀνάγων δ' ἀντ' αὐτῶν εἰς τὰ ὑψηλότατα ἀξιώματα ἀνδραποδα ἀνίκαινα και κατὰ πάντα λόγον οὐτιδανά. Ἰδίως δὲ διώρισε ἀμέσως τὸν μὲν πρῶτον αὐτοῦ θαλαμηπόλον Νικόλαον, δομέστικον τῶν σχολῶν και παρχκοιμώμενον, τὸν δὲ δεύτερον Νικηφόρον, πρωτοβηστιάριον, τὸν δὲ τρίτον Συμεῶν, δρουγγάριον τῆς Βίγλης ἤτοι νυκτέπαρχον. Εὐστάθιον δὲ, ἓνα τῶν ἐλαχίστων ὑπηρετῶν, μέγαν ἐταιρειάρχην· εὐνοῦχον δὲ τινὰ Σπονδύλην, δοῦκα Ἀντιοχείας, και τὸν ἐκ Πισιδίας Νικήταν, δοῦκα Ἰβηρίας, ἀμφοτέρους διαβεβοημένους ἐπὶ κακότητι ἀνθρώπους. Και μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἀπετύφλωσε και πολυειδῶς ἐτιμώρησε πολλοὺς τῶν διαπρεπεστέρων στρατηγῶν, ἐπὶ ποικίλαις προφάσεσι, και ἰδίως τὸν περιφανῆ ἄρχοντα τῆς Μηδίας Νικηφόρον τὸν Κομνηνόν, τὸν πατρίκιον Βάρδαν Φωκᾶν, τὸν πατρίκιον Βασίλειον Σκληρὸν, τὸν Ῥωμανόν Κουρκούαν και ἄλλους ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ὀρέστην και τὸν Βουγιανόν. Ἐνῶ δὲ τοιουτοτρόπως ἀντήμειβεν ἀρχαίας και προσφάτους ὑπηρεσίας τηλικούτων ἀνδρῶν, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπάκτου, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς φοβερὰς καταπιέσεις τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Γεωργίου, (ὅστις και Μωρογεώργιος ἐπεκαλεῖτο) ἐφόνευσαν αὐτὸν και διήρπασαν τὴν παρουσίαν του, ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοσοῦτον ἠγανάκτησε, διότι ὁ πονηρὸς ἐκεῖνος ἀντιπρόσωπὸς του τοιούτου ἔτυχε τέλους, ὥστε οὐ μόνον τοὺς διαπραξάντας τὸν φόνον ἀπηνῶς ἐκόλασεν, ἀλλὰ και αὐτὸν τὸν ἀμέτοχον ὄλως τῆς πράξεως ἀρχιερέα Ναυπάκτου ἐτύφλωσε. Συγχρόνως ἐνῶ εἰσέπραξε τοὺς καθυστεροῦντας φόρους τῶν δύο τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ βασιλείας, ἐξέβιασε τὴν εἰσπραξίν ὅλων τῶν φόρων τῶν τριῶν ἐνιαυτῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀρχῆς, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ἀναγκασθέντες νὰ καταβάλωσιν ἐντὸς τριῶν ἐτῶν πέντε δασμοφορίας, ἐντελῶς ἐξηντλήθησαν. Κατ' εὐτυχίαν δὲν ἐτόλμησεν ἢ δὲν ἐπρόφθασε νὰ καθαιρέσῃ ὄλους τοὺς στρατηγούς ὅσοι ἐπαιδεύθησαν ἐν τῇ μεγάλῃ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ σχολῇ. Ὅθεν τῷ 1026 ἐμβολόντων τῶν Πετсенέγων εἰς Βουλγαρίαν, ὁ

στρατηγὸς Σιρμίου Κωνσταντῖνος Διογένης συμπλακείς πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος, ἐνῶ ὁ ἀνάξιος ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἠττάτο οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν Ἀράβων, οἵτινες, περισταλέντες ἐνόσω ἔζη ὁ Βασίλειος, ἤδη ἐπανάλαβον τὰς ἐχθροπραξίας, οἱ ἀρχαῖοι στρατηγοὶ τῆς Σάμου καὶ τῆς Χίου Γεώργιος Θεοδωροκάνος καὶ Βεριβόης, συμπλακέντες πρὸς τὸν ἀραβικὸν στόλον, τὸν ἐπελθόντα κατὰ τῶν κυκλάδων νήσων, ἔτρεψαν αὐτὸν εἰς φυγὴν, κυριεύσαντες καὶ δώδεκα σκάφη αὐτανδρα. Ἐτι δὲ εὐτυχέστερον ὑπῆρξεν ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, νοσήσας αἴφνης κατὰ νοέμβριον τοῦ 1028, ἀπεβίωσεν.

Ὁ Κωνσταντῖνος Η', νυμφευθεὶς τὴν θυγατέρα τοῦ πατρικίου Ἀλυπίου, ἄρρενα μὲν τέκνα δὲν κατέλιπε, τρεῖς δὲ μόνον θυγατέρας, αἵτινες ἦσαν ἤδη καὶ αἱ μόναι κληρονόμοι τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Ἐκ τριῶν ἡ μὲν πρεσβυτέρα Εὐδοκία εἶχεν ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, αἱ δὲ δύο ἄλλαι, ἡ Ζωὴ καὶ ἡ Θεοδώρα, καίτοι προβεβηκυῖαι τὴν ἡλικίαν, εἶχον μείνει ἀμφότεραι ἄγαμοὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ζωῆς τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Τότε δὲ μόνον οὗτος, βλέπων πλησίάζοντα τὸν θάνατον, ἐνόησεν ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ σκεφθῆ περὶ διαδόχου καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπανδρεύσῃ ἐπὶ τούτῳ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων. Ἀλλ' ἀφοῦ τοσοῦτον βραδέως ἐπρονόησε περὶ τοῦ πράγματος, ἐπολιτεύθη πάλιν ἀσυνέτως κατὰ τὴν συνθήειαν αὐτοῦ. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ ἐκλέξῃ ὡς γαμβρὸν καὶ διάδοχον ἓνα τῶν δοκιμωτέρων στρατηγῶν τοῦ κράτους, καὶ τοιοῦτοι δὲν ἔλειπον βεβαίως. Αὐτὸς ὅμως προετίμησε τὸν πατρικίον Ῥωμανὸν Ἀργυρὸν, ὅστις κατήγετο μὲν ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαιοτέρων οἴκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' ἦτο ὅλως ἀπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ, τὸ δεινότερον, ἔγγαμος ὥστε ἐδέησε νὰ ἀναγκασθῆ δι' ἀπειλῶν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πρώτης συζύγου διάζευξιν. Τούτου δὲ ἔνεκα ἐπειδὴ ἡ νεωτέρα Θεοδώρα ἀπεποιήθη νὰ συζευχθῆ ἄνδρα χωρισθέντα διὰ τῆς βίας ἀπὸ τῆς συζύγου του, ὑπανδρεύθη αὐτὸν ἡ Ζωὴ, ἥτις καίτρι ἄγουσα τὸ 48 ἔτος τῆς ἡλικίας της, ἦτο ὀλιγώτερον δύσκολος, καὶ ἤρχισε μὲν βραδέως ὁπώσοῦν τὴ συζυγικὸν στάδιον, ἀλλ' ἀπεζημιώθη ἀρκούντως διὰ τὴν ἀναβολὴν ταύτην, λαβοῦσα εἰς ἡλικίαν 54 ἐτῶν δεύτερον σύζυγον, καὶ εἰς ἡλικίαν 62; τρίτον, ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ μεταξύ ἐπιφορημάτων.

Ἐν τούτοις ὁ νέος βασιλεὺς Ῥωμανός, ὅσῳ μέτριος ἄνθρωπος καὶ

ἄν ἦτο, δὲν εἶχε τὰς κακίας τοῦ Κωνσταντίνου. Ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἢ ἄλλως παρεμύθησε πολλοὺς ἐκ τῶν καταδιωχθέντων ὑπὸ τοῦ προκατόχου του ἐπισήμων ἀνδρῶν. Τότε δὲ ἐπέστρεφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ὁ ἐπὶ Βασιλείου ἔτι εἰς Ἀντιγόνην ἐξορισθεὶς Νικηφόρος Ξιφίας, ὁ περιφανὴς τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου στρατηγός, ὅστις ὅμως δὲν ἠθέλησε πλέον νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἔλαβε τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου. Πλὴν τούτων ὁ Ῥωμανός ἀνεδείχθη ἐπιεικέστερος περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καταργήσας καὶ τὸ ἀλληλέγγυον. Ἄλλ' οἱ χρονογράφοι ἐγκωμιάζουσι προσέτι πράξεις τινὰς αὐτοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία δύναται νὰ ἀμφισβητηθῆ. Λέγουσιν ὅτι ἐπλήρωσε πολλὰ ἰδιωτικά χρέη, ὅτι τῷ-ζήσῃ κατὰ 80 χρυσοῦ λίτρας τὴν ἐπιχορήγησιν ἣν κατ' ἔτος ἔδιδε τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, καὶ ἦτις μέχρις αὐτοῦ συνεποσοῦτο εἰς 100 λίτρας χρυσοῦ, παρέσχε δὲ καὶ χρημάτων πλῆθος «ἀριθμοῦ κρεῖττον» ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῆς τοῦ ἑαυτοῦ πενθεροῦ. Καὶ ἐνῶ κατεδαπάνα οὕτω τὰ δημόσια χρήματα, διαπαιδαγωγούμενος ἔνεκα τῆς ἀσθενείας τοῦ χαρακτῆρος ὑπὸ συκοφαντῶν, ἐτιμῶρει ἐπὶ συνωμοσίᾳ ἀνθρώπους καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἀθώους. Ἀπετύφλωσε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν τῆς πρώην βασιλίδος τῶν Βουλγάρων, ἐξώρισεν αὐτὴν ταύτην τὴν πρώην βασιλίδα, ζωστὴν ἀναδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, ἐφυλάκισε τὸν Κωνσταντῖνον Διογένην τὸν νικητὴν τῶν Πετσαρέγων, ἐμαστίγωσε δημόσια ὡς συνενόχους ἀνδρας ἐπιφανεῖς ἐν οἷς τὸν Εὐστάθιον Δαφνομήλην, τὸν τοσοῦτον διαπρέψαντα ἐν τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ, καὶ τρεῖς ἐγγόνους τοῦ Μιχαὴλ Βούρτζη· τελευταῖον δὲ ἐξέβαλε τῶν ἀνακτόρων τὴν γυναικαδέλφην αὐτοῦ Θεοδώραν καὶ περιώρισεν αὐτὴν εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον. Ἀλλὰ μάλιστα ἀνεδείχθη ἡ ἀνικανότης αὐτοῦ εἰς τὸν κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας πόλεμον.

Ὁ στρατηγός Ἀντιοχείας Μιχαὴλ Σπονδύλης, ὅστις εἶχεν ἠττηθῆ ὑπ' αὐτῶν ἔτι ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Η', ἐξηκολούθει ἀναδεικνύμενος ἐντελῶς ἀνάξιος τῆς ἐπιτραπείσης αὐτῷ λειτουργίας. Ὅθεν ὁ Ῥωμανός καλῶς ποιῶν καθήρεσεν αὐτόν· ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἀναθέσῃ τὸν δύσκολον ἐκεῖνον ἀγῶνα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτέρων τοῦ κράτους στρατηγῶν, διώρισεν ἡγεμόνα Συρίας τὸν ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καραντηνόν, ὅστις εἶχε μὲν υἱὸν τὸν ἐπιφανέστερον ἴσως ναύαρχον τῶν χρόνων ἐκείνων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, αὐτὸς ὅμως δὲν ἦτο ὡς φαίνεται

ἐνᾶμιλλοις τοῦ ἔργου εἰς ὃ ἐκλήθη· τὸ δὲ χεῖριστον ὁ Ῥωμανὸς ἀπεφά-
 σισε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμιῶν ἐκείνων τῷ 1030.
 Ἀφικόμενος λοιπὸν εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας μεθ' ὅλης τῆς δυνά-
 μεως, εἶδε προσερχομένους πρέσβεις μωαμεθανοὺς τῆς Βερροίας, ἦτοι
 τοῦ Χαλεπίου, οἵτινες, κομίζοντες δῶρα πολλὰ, παρεκάλουν νὰ τύ-
 χωσι συμπαθείας διὰ τὰ γενόμενα καὶ ὑπέσχοντο τὴν ἀκριβῆ ἐν τῷ
 μέλλοντι πληρωμὴν τοῦ φόρου, εἰς ὃν εἶχον καθυποβληθῆ ἐπὶ Φωκᾶ.
 Οἱ ἐμπειρότεροι τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικοὶ συνεβούλευσαν τὸν βασιλέα
 νὰ δεχθῆ τὴν ὑποταγὴν «καὶ μὴ ἐκστρατεῦσαι κατὰ Συρίας ἐν καιρῷ
 θέρους, ὁπότε τὸ τε ὕδωρ ἐν αὐτῇ σπανίζει, καὶ τὸ μὲν Ἀράβων ἔθνος
 ἀνυπόστατόν ἐστι οἷα ἐνειθισμένον φέρειν γενναίως τὰ ἐγχώρια θάληπ
 καὶ τοὺς φλογμούς καὶ τοὺς καύσωνας, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι πανοπλίται
 τυγχάνοντες οὐ τληπαθῶς ἔχουσι πρὸς τὴν ὥραν.» Ἄλλ' αὐτὸς μὴ ἀ-
 κούσας τὰς φρονίμους ταύτας συμβουλὰς, ἐνέβαλεν εἰς τὴν Συρίαν,
 καὶ ἔπαθεν ὅτι προέβλεπον οἱ στρατηγοί, ἀποκλεισθεὶς ὑπὸ τῶν πο-
 λεμιῶν καὶ περιελθὼν εἰς δεινὴν ἀμνηχανίαν, καὶ ἠττήθεις. Ὅτι δὲ ὁ
 στρατὸς ἔπαθε τὴν ἠτταν ταύτην μόνον διότι κακῶς διωκεῖτο, ἀπο-
 δεικνύεται πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Γεώργιος Μανιάκης, εἰς
 τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, ὅστις κατεῖχε μικρὰν τινα πόλιν,
 προσκληθεὶς νὰ παραδώσῃ αὐτὴν ὑπὸ 800 Ἀράβων ἐκ τῆς νίκης ἐπα-
 νερχομένων, εἰς ἀπάντησιν πάντας μὲν αὐτοὺς ἀπέσφαξεν, ἐκυρίευσε
 δὲ 280 καμήλους, τὰς ὁποίας συνεπήγοντο φορτωμένας λαφύρων. Ἀ-
 ποταμῶν δὲ κατὰ τὰ μέγιστων ἐσχάτων εἰθισμένα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς
 τὰς ρίνας καὶ τὰ ὠτα τῶν πεσόντων, διεκόμισε τὰ πάντα πρὸς τὸν
 φυγόντα βασιλέα, ὅστις ἤδη εἶχε φθάσει εἰς Καππαδοκίαν καὶ διέ-
 τριβεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φωκᾶ.

Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν μὲν Μανιάκην ἀντήμειψε διορίσας Κατεπάνω τῆς
 κάτω Μηδίας, ὅπου οὗτος ἐξηκολούθησε γενναίως καὶ πολλάκις ἐπι-
 τυχῶς ἀνταγωνιζόμενος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐν Συρίᾳ ὁμῶς ἀνα-
 χωρήσας ὁ Ῥωμανὸς προεχειρίσατο δομέστικόν μὲν τῶν σχολῶν Συ-
 μεῶν, τὸν γνωστὸν ἤδη εἰς ἡμᾶς ὑπρέτην τοῦ Κωνσταντίνου Η', στρα-
 τηγὸν δὲ Ἀντιοχείας Νικήταν τινὰ, οἵτινες ἀμφότεροι ἀνάξιοι ὄντες,
 κατετροπώθησαν πάλιν ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Καὶ τότε μόνον σωφρονή-
 σας ἐξέπεμψεν εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τὸν πρωτοσπαθάριον καὶ μέγαν
 ἐταιρειάρχην Θεόκτιστον, ὅστις κατίσχυσε τῶν πολεμιῶν, ἐπροστάτευσε
 τὸν φίλον ἐμίρην τῆς Τριπόλεως καὶ ἐπέστρεψε μὲν εἰς Κωνσταντινού-

πολιν; ἀλλ' ὅπως ἠνώρθωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους αὐτοῦ, συνάγεται προσέτι ἐκ τούτου, ὅτι κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1031 ἡ ἐμίρης τοῦ Χαλεπίου ἐπεμφε πρὸς τὸν Ῥωμανὸν τὸν ἴδιον υἱὸν μετὰ δώρων πολλῶν ἵνα τὸ καθ' ἑαυτὸν ἀνανεώσῃ τὴν εἰρήνην καὶ ἐπαναλάβῃ τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρχαίων φόρων. Καὶ ὁ βασιλεὺς ἀποστείλας εἰς Χαλέπιον τὸν πρωτοσπαθᾶριον Θεοφύλακτον τὸν Ἀθηναῖον, ἐβεβαίωσε τὰς σπονδὰς καὶ ἀνωμολόγησε κοινοπραγίαν μετὰ τῶν Χαλεπιτῶν. Ἀλλ' ὁ μωαμεθανισμὸς τῆς Συρίας, τὸν ὁποῖον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ δαμάσωσιν ὁ Φωκᾶς, ὁ Ἰωάννης καὶ ὁ Βασίλειος, δὲν ἦτο πιθανὸν ὅτι θέλει ὑποκύβει εἰς τοιαύτας παροδικὰς ἐκστρατείας ἀνδρῶν οἵτινες, ὅσηνδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἀξία αὐτῶν, δὲν παρεβάλλοντο πρὸς ἐκείνους· οἱ ἄλλοι ἐμίραι ἐξηκολούθουν τὰς ἐχθροπραξίας των. Ὅθεν ὁ βασιλεὺς ἀπεφάσισε νὰ στρατεύσῃ αὐθις κατ' αὐτῶν τῷ 1032, καὶ εἶχεν ἤδη φθάσει εἰς Μεσάνακτα, ὅτε πολλαὶ ὀλέθριαι εἰδήσεις ἀνεχαίτισαν τὴν πορείαν αὐτοῦ. Ἐν μὲν τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης κατηγορήθη πάλιν ὅτι ἐκ συνεννοήσεως μετὰ τῆς Θεοδώρας μελετᾷ τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστώτων· οἱ δὲ Πετсенέγοι διαθάντες τὸν Ἰστρον ἐληλάτουν τὴν Μοισίαν· οἱ δὲ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐδήουν τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου καὶ μέχρι Κερκύρας προελάσαντες ἐπυρπόλησαν αὐτήν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Διογένης, εἴτε συναισθανόμενος τὴν ἐνοχὴν αὐτοῦ, εἴτε ἀπελπισθεὶς διὰ τὰς ἀδίκους καταδρομὰς ἃς ὑφίστατο ἀπὸ τινος χρόνου, ἐγένετο αὐτόχειρ, καὶ ἡ Θεοδώρα ἐκάρη μοναχὴ ὑπὸ τῆς Ζωῆς, ἥτις ἠξίου ὅτι ἀδύνατον ἦτο ἄλλως νὰ παύσωσιν αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ τὰ σκάνδαλα· οἱ δὲ Πετсенέγοι, μηδὲνα ἀπαντήσαντες ἀντίπαλον, ἐπέστρεψάν εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Νικηφόρος Καραντηνὸς ὁ στρατηγὸς τοῦ Ναυπλίου, τῇ συνδρομῇ τῶν Ῥαισιαίων γαιεπολέμγησεν τὸν ἀραβικὸν στόλον καὶ κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ Ῥωμανὸς ἐπανῆλθεν οὐδὲν ἦττον ἐκ Μεσάνακτων εἰς τὴν βασιλεύουσαν. Ἐκεῖ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1033 ἐπληροφόρηθη νέα τοῦ Νικηφόρου Καραντηνοῦ κατορθώματα. Οἱ Ἀραβες τῆς Ἀφρικῆς ἐπεχείρησαν δευτέραν κατὰ τῶν νήσων καὶ τῶν παραλίων ἐπιδρομὴν, διὰ πλοίων 1000 ἐχόντων μυρίους πολεμιστὰς, ὁ δὲ Καραντηνὸς συμπλακεῖς πρὸς μίαν αὐτῶν μοῖραν, ἔτρεψεν αὐτήν, καὶ ἐπεμφε πρὸς τὸν βασιλέα 500 αἰχμαλώτους. Αὐθις δὲ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους τούτου ἔστησεν ἕτερον τρόπαιον κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ὁ Καραντηνὸς καὶ ἐξαπέστειλε

πρὸς τὸν βασιλέα 600 αἰχμαλώτους. Συγχρόνως ἕτερος στόλος ἐκπεμφθεὶς ὑπὸ τὸν πρωτοσπαθῆριον Τεκνέαν τὸν Ἀβυθῆνόν εἰς Αἴγυπτον καὶ πλησιάσας εἰς αὐτὴν τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐκυρίευσεν πολλὰ πλοῖα καὶ πολλὴν λείαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ὁ πατρικίος Νικήτας ὁ Πηγονίτης προελθὼν μέχρι Βαβυλῶνος, ἐξεπολιόρκησε τὸ ἐγγίστα αὐτῆς κείμενον φρούριον Περκρὶν. Οἱ στρατηγοὶ λοιπὸν καὶ οἱ ναύαρχοι ἀνεπλήρουν τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ἀνικανότητα καὶ τὰ ἁμαρτήματα τοῦ βασιλέως· ἐπὶ τοσοῦτον δὲ διητηρεῖτο τὸ ἐξῶτερικόν τοῦ κράτους ἀξίωμα, ὥστε τῷ μὲν 1030 ἀποθνήσκοντος τοῦ βασιλέως τῆς Ἀβασγίας Γεωργίου, ἡ χήρα αὐτοῦ πέμψασα πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις μετὰ δώρων ἐζητήσατο τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἀρχαίας μετὰ τοῦ κράτους συμμαχίας, καὶ ἔλαβε σύζυγον τοῦ υἱοῦ τῆς Παγκρατίου τὴν ἀνεψιᾶν τοῦ Ρωμανοῦ Ἑλένην, τῷ δὲ 1033 παρέδωκε καὶ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τὴν Ἀνακουφήν. Ἄλλ' ἐνῶ τὸ κράτος ἐξηκολούθει ὄν σεβαστὸν παρὰ τοῖς ἔξω, οἱ δὲ πολέμιοι περιεστέλλοντο καὶ ἐν μέρει κατετροποῦντο, ὁ Ρωμανὸς ἐπέπρωτο νὰ γίνῃ θῦμα τῶν παρηλικῶν ἐρωτικῶν παθῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ συζύγου.

Ὁ Ρωμανὸς εἶχε πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ Παφλαγόνα τινὰ εὐνοῦχον ὀνόματι Ἰωάννην, ὅστις ἀφ' ἧς ἐκεῖνος ἐβασίλευσεν ἀπέβη παντοδύναμος προχειρισθεὶς πρῶτον πραιπόσιτος, ἔπειτα δὲ ὀρφανοτρόφος. Ὁ Ἰωάννης εἶχε τέσσαρας ἀδελφούς, οἵτινες ἅπαντες εἶχον προαχθῆ εἰς διαφόρους ἀρχάς, καίτοι μετῆρχοντο ἐπαγγέλματα οὐχὶ ἐντιμὰ, καὶ ἰδίως τὸ τοῦ κιβδηλοποιοῦ. Εἰς δὲ ἐξ αὐτῶν, ὁ Μιχαήλ, ὅστις ἦτο ὠραιότατος τὴν ὄψιν καὶ ἐν ἀκμῇ τῆς νεότητος, ἔλαβεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀξίωμά τι, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου διετελεῖ συνεχῶς παρὰ τῇ βασιλίσσει. Ὁ Ρωμανὸς ἦτο μὲν ἐξηκοντούτης ἤδη, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι ἡ Ζωή, ἣτις εἶχεν ὑπερβῆ τὸ πεντηκροστὸν ἔτος, θέλει δώσει αὐτῷ ἀντίζηλον καὶ μάλιστα ἀντίζηλον τοσοῦτον νεαρόν. Ἐν τούτοις τοῦτο συνέβη, ὁ δὲ ἔρως αὐτῆς ἀπέβη τοσοῦτον δαιμονιώδης καὶ μανικός, κατὰ Κεδρηνόν, ὥστε ἐξαπτόμενος προσέτι ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Μιχαήλ καὶ τῆς φιλαρχίας τοῦ Ἰωάννου, παρέσυρεν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ ἀπαλλαγῇ τοῦ συζύγου διὰ δηλητηρίου βραδέως ἐνεργοῦντος. Ἄλλ' ὁ ἀνυπόμονος Μιχαήλ δὲν ἠθέλησε νὰ περιμείνῃ τὰ τοιαῦτα τοῦ δηλητηρίου ἀποτελέσματα, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῇ 11 Ἀπριλίου 1034 (ἣτις συνέπεσε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νὰ ἦναι μεγάλη πέμπτη), ἀπελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἐν τῷ παλατίῳ βα-

λανεῖον, ἀπέπνιξεν αὐτὸν ἐν τῇ κολυμβήθρα τοῦ λουτροῦ. Ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτός, καὶ ψαλλομένων τῶν ἀγίων παθῶν, μηνύεται ὁ τότε πατριάρχης Ἀλέξιος, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ δῆθεν, νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ πατριάρχης ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ, ἀλλ' εὐρίσκει μὲ ἀπορίαν του νεκρὸν μὲν τὸν βασιλέα, τὴν δὲ Ζωὴν καθημένην ἐπὶ θρόνου λαμπροῦ, ἔχουσαν πλησίον τῆς τὸν Μιχαήλ, καὶ μανθάνει ὅτι προσεκλήθη ἵνα ἱερολογήσῃ τοῦτον αὐτῇ. Ἐκθαμβος δὲ γενόμενος ἵστατο ἐννεὸς καὶ ἐνδοιάζων περὶ τοῦ πρακτέου, ὅτε ὁ Ἰωάννης καὶ ἡ Ζωὴ δόντες αὐτῷ μὲν πεντήκοντα λίτρας χρυσοῦ, εἰς δὲ τὸν κλῆρον ἄλλας πεντήκοντα, κατέπεισαν αὐτοὺς νὰ τελέσωσι τὴν ἱεροπραξίαν. Ἡ σκηνὴ αὕτη εἶναι βεβαίως ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους μία τῶν οἰκτροτέρων τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, καὶ μαρτυρεῖ μέχρι τίχος βαθμοῦ προέβη ἡ κακοήθεια τῶν ἀνθρώπων καὶ ὁ ἐμπαιγμὸς τῶν ἱερωτάτων θεσμῶν.

Ἀλλ' ἡ Ζωὴ ἤτις ἀνεβίβασεν εἰς τὸν βασιλικὸν θρόνον τὸν ἐραστὴν αὐτῆς νομίζουσα ὅτι, ἀντὶ ἀνδρὸς καὶ βασιλέως, θέλει ἔχει δοῦλον καὶ διάκονον, ἐψεύθη τῆς ἐλπίδος. Ὁ μὲν Μιχαήλ ἦτο τῶν ἀνθρώπων ἀνίκανος νὰ διεξάγῃ τὰ δημόσια πράγματα, τόσῳ μᾶλλον ὅσω ἔπασχεν ἐξ ἐπιληψίας, ὥστε δὲν εἶχεν εἰμὴ τὸ σχῆμα καὶ τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας· ἀλλὰ τὴν πραγματικὴν ἐξουσίαν κατέλαβεν οὐχὶ ἡ Ζωὴ, τὴν κατέλαβεν ὁ πρεσβύτερος τοῦ Μιχαήλ ἀδελφὸς Ἰωάννης, ὅστις πρακτικὸς ἄνθρωπος ὢν καὶ δραστήριος, ἀνέλαβε τὴν ὅλην τῶν πραγμάτων κυβέρνησιν ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἀξίωμα τοῦ ὄρφανοτρόφου, καὶ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν παλιμβούλων διαθέσεων τῆς βασιλίδος, ἐφρόντισε πρὸ πάντων νὰ περιστοιχίσῃ αὐτὴν διὰ γυναικῶν καὶ εὐνοῦχων οἰκείων, δι' ὧν ἐπετήρει καὶ ἐκανόνιζεν ἅπαντα αὐτῆς τὰ διαβήματα. «περιπάτων τε γὰρ ἐκωλύετο καὶ βαλανείων τε οὐ μετεῖχε· μὴ αὐτοῦ ἐπιτρέψαντος, καὶ ὅλως περιήρετο αὐτῇ πᾶσα ψυχαγωγία.» Οὕτω δὲ κατοχυρώσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἀνέθηκε πλείστα τῶν πρώτων τοῦ κράτους ἀξιωματῶν εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς, προχειρισάμενος δοῦκα μὲν Ἀντιοχείας τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικήταν καὶ μετὰ τὸν θάνατον τούτου τὸν ἄλλον ἀδελφὸν Κωνσταντῖνον, πρωτοβεστιάριον δὲ τὸν ἕτερον πάλιν ἀδελφὸν του Γεώργιον, καίσαρα δὲ τὸν τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας υἱὸν Μιχαήλ, Νικομηθεῖας δὲ ἐπίσκοπον συγγενῆ ὡσαύτως τινὰ αὐτοῦ, τὸν εὐνοῦχον Ἀντώνιον Πάχητα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς τῶν

ἐπιφανῶν τοῦ κράτους ἀνδρῶν Κωνσταντῖνος ὁ Δαλασσηνὸς ἐξεδήλωσεν ἀγανάκτησιν ἐπὶ τοῖς γενομένοις καὶ περιφρόνησιν πρὸς τὴν χυδαίαν καὶ τριωβουλιμαίαν ἐκείνην οἰκογένειαν, ὁ Ἰωάννης κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὸν μὲν Δαλασσηνὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν νῆσον Πλάτην, τὸν δὲ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν αὐτοῦ ἐφυλάκισε, τριῶν δὲ φίλων αὐτοῦ εὐγενῶν καὶ πλουσίων ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδήμειυσε τὴν περιουσίαν παραδούς αὐτὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὅστις μετ' οὐ πολὺ προεχειρίσθη καὶ δομέστικὸς τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐνῶ ὅμως ὁ Ἰωάννης ἠσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ εὐεργετῇ τοὺς συγγενεῖς καὶ νὰ τιμωρῇ τοὺς ἐναντιοδοξοῦντας, οἱ μὲν Σαρακηνοὶ ἐκυρίευον τὰ ἐν τῇ Λυκίᾳ Μύρα, ὁ δὲ ἠγεμὼν Ἀβασγίας Παγκράτιος ἐσφετερίζετο ἅπαντα τὰ πρότερον εἰς τὸ κράτος δοθέντα φρούρια, οἱ δὲ Χαλεπίται ἐξεδίωκον τὸν πρᾶξ τοῦ βασιλέως πεμφθέντα αὐτοῖς ἀρμοστήν, οἱ δὲ Πετσενέγοι ἐπόρθουν τὴν Μοισίαν μέχρι Θεσσαλονίκης προελαύνοντες, οἱ δὲ Ἀραβες τῆς Ἀφρικής ἐλεηλάτουν τὰς κυκλάδας· «ὦν οὐδεμία φροντίς ἦν τῷ Ἰωάννῃ, μόνην δ' ἔμμονον ἀσχολίαν εἶχεν, ὅπως ἂν ὁ Δαλασσηνὸς τηροῖτο καὶ μὴ τὰς αὐτοῦ λάθοι διαδράς πλεκτάνας.» Ἡ μᾶλλον αὐτός τε καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἠσχολοῦντο εἰς ἕτερα σπουδαιότατα ἔργα· διότι τῷ 1037 ἐπικρατήσαντος αὐχμοῦ ἐκ μακρᾶς ἀνομβρίας ἐνόμισαν ὅτι διὰ τὴν χρηστὴν αὐτῶν πολιτείαν δικαιουντὰ νὰ ἐπιζητήσωσι τὴν ἐξ ὕψους βοήθειαν, καὶ ἐποίησαν λοιπὸν λιτανεῖαν, ὁ Ἰωάννης βαστάζων τὸ ἅγιον μανδύλιον, ὁ μέγας δομέστικὸς τὴν πρὸς Αὐγαρον ἐπιστόλῃν τοῦ Χριστοῦ, καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος τὰ ἅγια σπάργαντα. Ἐτέλεσε δὲ καὶ ἄλλην λιτὴν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ κλήρου. Οὐ μόνον ὅμως δὲν ἔβρεξεν, ἀλλὰ καὶ χάλαζα παμμεγέθης καταρραγεῖσα ἀνέτρεψε τὰ δένδρα καὶ τοὺς κεράμους τῆς πόλεως. Τὸ δὲ μᾶλλον ἀξιομνημόνευτον ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι ὅτι κατεχούσης τὴν πόλιν σιτοδείας, ὁ Ἰωάννης ἠγόρασεν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος 100,000 μόδια σίτου καὶ δι' αὐτῶν παρεμύθησε τοὺς πολίτας· ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι οὐ μόνον ἡ βιομηχανία ἀλλὰ καὶ ἡ γεωργία ἤκμαζε τότε ἐν ταῖς κυρίως ἐλληνικαῖς χώραις. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι διὰ τὴν συνδρομὴν τοσοῦτων συμφορῶν ὁ Ἰωάννης ἐνόμισε τῷ 1037 ἀσφαλέστερον νὰ ἀνταλλάξῃ τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων διὰ τοῦ ὑπερτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ἀξιωματοῦ, καὶ ἐζήτησε διὰ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων μητροπολιτῶν νὰ καθαιρέσῃ τὸν Ἀλέξιον καὶ

νά ἀναγορευθῆ αὐτὸς πατριάρχης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ἀλέξιος αὐτὸς ψήφω ἀρχιερέων, ἀλλὰ προστάξει Βασιλείου τοῦ βασιλέως ἐπέβη τοῦ θρόνου ἀκανονίστως.» Ὁ πατριάρχης ὁμοῦς ἀπήντησεν εὐφυῶς ὅτι εἶναι ἕτοιμος νὰ παραχωρήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν βουλούμενον, ἅμα καθαιρεθῶσι μὲν συγχρόνως οἱ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες μητροπολίται, ἀναθεματισθῶσι δὲ οἱ παρ' αὐτοῦ στεφθέντες τρεῖς βασιλεῖς. Καὶ ἐπειδὴ οἱ πλείους τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην μητροπολιτῶν εἶχον χειροτονηθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἰδίως δὲ ὁ Νικομηθεῖας Ἀντώνιος Πάχης, καὶ ἐνταυτῷ αὐτὸς τοῦ Ἰωάννου ὁ ἀδελφὸς Μιχαὴλ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου ἐστέφθη, ἐδέησε νὰ παύσῃ μὲν πᾶσα αὕτη ἡ σκευωρία, νὰ ἐξακολουθήσῃ δὲ τὸ κράτος κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἰδιοτελοῦς καὶ πλεονέκτου ὀρφανοτρόφου.

Εὐτυχῶς ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δὲν κατωρθώθη νὰ ἐκλείψωσιν ἅπαντες οἱ ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου. Ὅθεν οἱ μὲν Ἀράβες τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, οἱ ἐπανειλημμένους ἐπιχειρήσαντες ἐπιδρομὰς εἰς τὰς κυκλάδας νήσους καὶ τὰ παράλια τοῦ Θρακησίου ἤτοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατεπολεμήθησαν ὑπὸ τῶν αὐτόθι στρατηγῶν, καὶ 500 μὲν ζῶντες ἤχθησαν πρὸς τὸν βασιλέα, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἀνεσκολοπίσθησαν ἐν τῇ παράλιᾳ ἀπὸ Ἀτραμυττίου μέχρι Στροβίλου· πάλιν δὲ οἱ αὐτοὶ τὰς αὐτὰς ἐπιδραμόντες χώρας, κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Κιβυρραιωτῶν, τῶν ὁποίων ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος ὁ Χαγέ, πέμψας 500 αἰχμαλώτους τῷ βασιλεῖ, τοὺς λοιποὺς κατεπόντωσεν· ἡ δὲ ἀποστατήσασα Σερβία ἠναγκάσθη αὐτίς νὰ ὑποταχθῆ καὶ τελευταῖον ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὅστις, κατ' ἀρχὰς μετατεθεὶς ἀπὸ τῆς κάτω Μηδίας εἰς τὴν ἄνω Μηδίαν, μετ' οὐ πολὺ ἐξεπέμφθη ἀπὸ τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγριν ἐκείνας χώρας εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπέδειξεν αὐτόθι τὸ τί ἠδύνατο εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ τὸ κράτος, ὅταν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῆ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ στρατηγοὺς. Εἶδομεν εἰς ποίαν ἀνώμαλον κατάστασιν εἶχον περιέλθει τὰ τῆς κάτω Ἰταλίας πράγματα ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ἅμα καταβυλῶν τοὺς ποικίλους αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολεμίους, εἶχε πέμψει τὸν Ὀρέστην εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν, σκοπῶν νὰ ἀπέλθῃ καὶ αὐτὸς ἐκεῖ ἵνα παγιώσῃ τὴν ἐαυτοῦ ἀρχὴν, καὶ ἀποφασίσας ἐπὶ τούτῳ νὰ ἀνακτήσῃ πρὸ πάντων τὴν Σικελίαν ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐνόει κάλλιστα

ὅτι ἐνόσω ἢ παρακειμένη ἐκείνη μεγάλη νῆσος ἦτο εἰς χεῖρας πολεμίων ἀσπόνδων, ἀδύνατος ἀπέβαινε ἢ ἀσφαλῆς τῆς κάτω χερσονήσου κατοχῇ. Ἄλλ' ὁ μὲν βασιλεὺς ἀπέθανε πρὶν ἢ ἐκτελέσῃ τὸ βούλευμά αὐτοῦ, ὁ δὲ Ὁρέστης ἀνεκλήθη ὑπὸ Κωνσταντίνου Η', ἕτερος δὲ στρατὸς πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥωμανοῦ Γ' οὐδὲν γενναῖον ἴσχυσε νὰ πράξῃ διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ στρατηγοῦ. Σημειωτέον ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις λέγεται ἀξιόμαχος, λέγεται προσέτι ἀθροισθεὶς κατ' ὀλοκληρίαν ἐξ Ἑλλάδος καὶ Μακεδονίας, ὅπερ ὑποδεικνύει ὅτι αἱ γῶραι αὗται εἶχον πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἰκανὸν μάχιμον πληθυσμόν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐπὶ Μιχαήλ Δ'. Οἱ Σαρακηνοὶ τῆς Σικελίας, οἱ Λογγοβάρδιοι, οἱ ἐγγύριοι καὶ ἀπὸ τινος χρόνου οἱ Νορμαννοὶ διεμάχοντο πρὸς ἀλλήλους καὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων οἱ συνεχῶς μεταβαλλόμενοι Κατεπάνω μετὰ κόπου ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοσοῦτους πολεμίους, ὅτε ἐμφύλιος τις μεταξὺ τῶν ἐν Σικελίᾳ Ἀράβων ἀγὼν παρέσχεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν πιθανωτάτην ἐλπίδα τοῦ νὰ ἀνακτήσωσι τὴν νῆσον ταύτην, ἣν εἶχον ἀπολέσει πρὸ 200 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν.

Δύο ἀδελφοὶ, ὁ Ἀβουλ-Ἀφάρ καὶ ὁ Ἀβού-Χάφς, ἤρισαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ Ἀβουλ-Ἀφάρ ἠττηθεὶς πολλάκις ὑπὸ τοῦ Ἀβού-Χάφς ἐζήτησε τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Κατεπάνω τῆς Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας Λέοντος Ὠπου. Ὁ Λέων διαπεράσας εἰς Σικελίαν ἐνίκησε πολλάκις τὸν Ἀβού-Χάφς, ἀλλὰ τότε ὁ Ἀβουλ-Ἀφάρ ὑποπτεύσας μήπως οἱ ἐπικουροὶ ἐκεῖνοι ἀποβῶσι κυρίαρχοι, συνεννόηθη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ὁμοφρονήσαντες ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον βοήθειαν ἐξ Ἀφρικῆς· ὁ δὲ Λέων μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς αὐτοὺς ἐπέστρεψεν εἰς Ἰταλίαν, συνεπαγόμενος 15,000 χριστιανῶν, αἰχμαλώτων ἀπελευθερωθέντων ὑπ' αὐτοῦ. Ταῦτα πληροφορηθεὶς ὁ ὀρφανοτρόφος ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων τοῦ Βασιλείου Β'. Ἐπὶ τούτῳ ἐξέπεμψεν εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν δύναμιν ἀξιόλογον ὑπὸ τὸν περιφανῆ Γεώργιον Μανιάκην, μετακομισθεῖσαν αὐτόθι διὰ στόλου τοῦ ὁποίου προΐστατο, ὡς μὴ ὄφελεν, ὁ πατρίκιος Στέφανος, ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Ὁ Μανιάκης ἀφικόμενος εἰς Ῥήγιον τῷ 1038, διέταξε νὰ προσέλθωσι πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ στρατεύματά τῆς Ἀπουλίας καὶ τῆς Καλαβρίας καὶ προσέλαβε

πρὸς τούτοις 300 μισθοφόρους Νορμαννοὺς, ἀγομένους ὑπὸ τριῶν υἱῶν ἑνὸς τῶν ὀνομαστοτάτων μαχητῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης, τοῦ Ταγκρέδου. Οὕτω δὲ αὐξήσας καὶ κατοχυρώσας τὴν δύναμιν ἦν συνεπήγαγεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Μανιάκης διεπέρασεν εἰς τὴν Σικελίαν, καὶ ἐξεπόρθησεν ἀμέσως τὴν τε Μεσσήνην καὶ τὰς Συρακούσας. Ἐπελθούσης δὲ ἐξ Ἀφρικῆς ἐπικουρίας εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς 50,000 ἀνδρῶν, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος περὶ τὰ λεγόμενα Ῥήματα, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης ὀλοσχερῶς κατετρόπωσε τοὺς πολεμίους, καὶ τοσοῦτος ἐγένετο αὐτῶν φόνος, ὥστε ἐλέγετο ὅτι ὁ παραρρέων ποταμὸς ἐπλημύρηνσεν αἷματος. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἀράβων ὀλιγιστοὶ περιεσώθησαν, ὁ δὲ Μανιάκης ἐκυρίευσεν μετὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο 13 ἀλληλοδιαδόχως Σικελικὰς πόλεις, εἰς ἐκάστην τῶν ὁποίων ὠκοδόμησε ἀκρόπολιν καὶ κατέλειπε φρουρὰν ἰκανὴν ν' ἀνθέξῃ εἰς πᾶσαν ἐπανάστασιν τῶν ἐγχωρίων καὶ ἤθελεν οὕτω ἀνακτήσει πᾶσαν τὴν νῆσον καὶ ἀσφαλίσαι τὴν κατοχὴν αὐτῆς, ἐὰν ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ὅστις δὲν ἤξεύρομεν πῶς συνέλαβε τὴν ἀγαθὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου εἰς τὸν ἄριστον ἐκεῖνον στρατηγὸν, δὲν παρεσκεύαζεν ἐκ προοιμίου τὴν ἀποτυχίαν αὐτοῦ προχειρίσας ἄρχοντα τοῦ στόλου τὸν ἄθλιον γαμβρὸν αὐτοῦ Στέφανον.

Οἱ Ἄρχες τῆς Ἀφρικῆς εἰς τῶν ὁποίων τὴν ἀνωτέραν κυριαρχίαν ὑπήγετο ἡ Σικελία, καὶ οἱ ὁποῖοι ἐξέπεμπον στόλους καθ' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν παραλίων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀγωνισθῶσι διὰ πάσης θυσίας ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης νήσου. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ νέος ἐπέπλευσεν εἰς αὐτὴν ἐκ μεσημβρίας στόλος συνεπαγόμενος δύναμιν πολλῶ μείζονα τῆς προτέρας. Ἄν ὁ Στέφανος ἦτο ἄγρυπνος καὶ ἐπιτήδειος, ἠδύνατο νὰ ἀπαντήσῃ τὸν στόλον τοῦτον ἐν πελάγει, καὶ ἢ νὰ κατατροπώσῃ αὐτὸν, ἢ τοῦλάχιστον νὰ ἐπιφέρῃ εἰς αὐτὸν ζημίας μεγάλας πρὸ τῆς ἀποβάσεως. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἔπραξεν, ὁ δὲ στρατὸς τῶν Ἀράβων ἠδυνήθη νὰ ἀποβιβασθῇ ἀνέτως εἰς τὴν Σικελίαν καὶ νὰ καταλάβῃ ἀναπεπταμένην τινὰ πεδιάδα, τὰς καλουμένας Δραγίνας. Τοῦτο μαθὼν ὁ Μανιάκης, ἔσπευσε νὰ συγκεντρώσῃ τὰς δυνάμεις καὶ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν πολεμίων, παραγγείλας συγχρόνως τὸν Στέφανον νὰ ἐπιτηρῇ ἀσφαλῶς τὴν παραλίαν, ἵνα μὴ εἰμπορέσωσιν οὗτοι νικηθέντες νὰ διασωθῶσιν εἰς τὰ ἴδια. Καὶ τότε συγκροτήθεισος μάχης ἐκ παρατάξεως, ὁ Μανιάκης ἔτρεψε κατὰ κράτος τοὺς Ἀράβας, ὧν ἔπεσον, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Κεδρηνὸν, ὑπὲρ τὰς 50,000.

Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν κατώρθωσε λαθῶν τὰς φυλακὰς τοῦ Στεφάνου νὰ διαφύγη εἰς Ἀφρικὴν. Ὁ Μανιάκης ὦν πρὸ καιροῦ δυσηρεστημένος κατὰ τοῦ ναυάρχου, δὲν ἠδυνήθη νὰ κρατήσῃ τὴν ὀργὴν του ὅταν τὸν ἀπήντησε, καὶ περιubrίσας αὐτὸν καὶ κτυπήσας κατὰ κεφαλῆς, ἀπεκάλεσε ῥάθυμον, ἄνανδρον καὶ προδότην τῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ ἀποφασίσας νὰ ἐκδικηθῇ γράφει ἀμέσως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον ὅτι ὁ Μανιάκης μελετᾷ ἀπόστασιν κατὰ τοῦ βασιλέως. Ὁ Στέφανος ἦτο, ὡς ἠξεύρομεν, γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ παντοδυνάμου Ἰωάννου· ὅθεν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ πιστευθῇ, καὶ ἐν τῷ ἅμα ὁ μὲν Μανιάκης ἀπάγεται δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, πᾶσα δὲ ἡ ἀρχὴ ἀνατίθεται εἰς τὸν Στέφανον, συνεκπεμφθέντος αὐτῷ καὶ τινος εὐνοῦχου Βασιλείου Πεδιαδίτου. Τοῦτο ἤρκεσεν ἵνα οἱ Ἕλληνας ἀπολέσωσιν ἐντὸς μικροῦ τὴν ἀνακτηθεῖσαν Σικελίαν. Οἱ ἐν αὐτῇ ἐγγύριοι Ἀραβες, βοηθούμενοι πάντοτε ὑπὸ τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὁμοθρήσκων καὶ ὠφελούμενοι ἐκ τῆς δειλίας, τῆς ῥαστώνης καὶ τῆς αἰσχροκερδείας τῶν αὐτοκρατορικῶν ἡγεμόνων ἐκυρίευσαν μέχρι τοῦ 1041 ὅλας τὰς πρότερον ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καταληφθεῖσας πόλεις, πλὴν μόνης τῆς Μεσσήνης, τὴν ὁποίαν διέσωσαν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον οἱ ἐπιτήδειοι ἀγῶνες τοῦ φρουράρχου αὐτῆς Κατακαλῶν Κεκαυμένου, ἐνὸς τῶν λαμπροτέρων ἀξιωματικῶν τῶν χρόνων ἐκείνων, ὅστις τὸ κύριον μόνον, ὡς φαίνεται, ὄνομα εἶχε κοινὸν πρὸς τὸν ἐπὶ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ δομέστικον τῶν σχολῶν Κατακαλῶν, καὶ τὸν ὁποῖον θέλομεν ἴδει βραδύτερον πρωταγωνιστοῦντα ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οἱ δύο αὐτοῦ ἀρχηγοί, ὁ Στέφανος καὶ ὁ Πεδιαδίτης, ἔφυγον ἐν τῷ μεταξὺ αἰσχυρῶς εἰς τὴν Κάτω Ἰταλίαν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν. Ὅταν ἀπῆλθε δέσμιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Μανιάκης, ἐστάλη Κατεπάνω τῆς κάτω Ἰταλίας ὁ Μιχαὴλ Δοκειανὸς ἄνθρωπος ἀνάξιος, ὅπως ὅλοι ὅσοι ἀπελάμβανον τὴν ιδιάζουσαν τοῦ ὀρφανοτρόφου εὐνοίαν. Ὁ Δοκειανὸς ἀφικόμενος περιῆλθεν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Νορμαννοὺς ἐκείνους, τοὺς ὁποῖους ἐπιτηδεῖως εἶχε προσοικειωθῇ ὁ Μανιάκης, καὶ οἵτινες εἶχον οὐ μικρὸν συντελέσει εἰς τὰ κατορθώματα αὐτοῦ. Οὐ μόνον δὲν ἐπλήρωσεν εἰς αὐτοὺς τὸ συμπεφωνημένον σιτηρέσιον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποσταλέντα ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ἵνα ζητήσῃ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἀδικήματος τούτου, περιῦβρισε καὶ ἐμαστίγωσεν, ἀναγκάσας τοὺς γενναίους ἐκείνους πολεμιστὰς νὰ γίνωσιν ἀπὸ συμμάχων πολέμοισι. Τότε τῶνόντι οἱ Νορμαννοὶ ἀπελπισθέντες ἀπεφάσισαν νὰ κυριεύσωσι τὴν κάτω

Ἰταλίαν δι' ἴδιον λογαριασμόν· καὶ ἀθροίσαντες μὲν πλῆθος πολὺ τυχοδιωκτῶν ἀπὸ τῆς ἄνω καὶ τῆς μέσης χερσονήσου, ὀδηγούμενοι δὲ ὑπὸ τῶν ἡρωϊκῶν υἱῶν τοῦ Ταγκρέδου, κατετρόπωσαν ἐπανειλημμένως ἐν ἀρχῇ τοῦ 1041 τὸν ἐν λόγοις μὲν αὐθάδη, ἐν ἔργοις δὲ ἀδέξιον Δοκλειανόν. Ὁ βασιλεὺς ἔπαυσε μὲν ἤδη αὐτὸν καὶ ἐξέπεμψε νέον Κατεπάνω, τὸν Βοϊωάνην, ὅστις ἀνῆγε τὸ γένος εἰς τὸν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β' πεμφθέντα αὐτόθι ὁμώνυμον στρατηγὸν καὶ ὑπελαμβάνετο ἔχων ἰκανότητα· τινὰ· ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν προσέλαβε καὶ δύναμιν νέαν ἀποχρῶσαν, ἠττήθη ὡσαύτως κατὰ κράτος καὶ ἡχηλωτεύθη καὶ ἐν θριάμβῳ περιήχθη μέχρι Βενευέντου· ὥστε ἐν ἔτει 1041, ἐνῶ ἀπεβάλλετο πᾶσα ἡ Σικελία, πλὴν τῆς Μεσσήνης, συγχρόνως ἀπεβάλλετο καὶ ἡ κάτω Ἰταλία πλὴν τεσσάρων πόλεων, Βρεντησιού, Ὑδροῦντος, Τάραντος, καὶ Βάριος· πᾶσα δὲ ἡ λοιπὴ χώρα εἶχε περιέλθει ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Νορμαννῶν.

Ἀλλὰ ἐν γένει τὰ πράγματα εἶχόν κακῶς. Ἐπειδὴ ὁ ἡγεμὼν Ἀβασγίας-Παγκράτιος δὲν ἔπαυσεν ἐνοχλῶν τὴν Ἰσθρίαν, ὁ Ἰωάννης ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, περὶ τῆς ἰκανότητος τοῦ ὁποίου ὁμως, ἂν καὶ τὸν εἶχε χειροτονήσει δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἐδίσταζεν, ὡς φαίνεται, καὶ αὐτὸς, διότι ὑπέσχετό ὅτι θέλει ἐξαποστείλει αὐτῷ ὡς σύμβουλον καὶ παραστάτην ἐν τοῖς πολέμοις, τὸν Δαλασσηνόν· δὲν ἔπραξε δὲ τοῦτο, καὶ ἀπ' ἐναντίας, ἐπιτείνων τὴν κατὰ τοῦ ἐπιφανοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἔχθραν, ἐξώρισε τοὺς δύο ἀδελφοὺς του καὶ ὄλους τοὺς ἄλλους συγγενεῖς· ὥστε ὁ δομέστικος ἐπέσπρεψεν ἄπρακτος. Ἀφ' ἐτέρου ὁ ἡγεμὼν τῆς Σερβίας Στέφανος δραπετεύσας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀνέλαβε τὴν πάλαι ἀρχὴν, ἐκδιώξας τὸν στρατηγὸν Σερβίας Θεόφιλον Ἐρωτικόν καὶ κατατροπώσας τὸν κατ' αὐτοῦ ἐκπεμφθέντα ἀμαθέστατον εὐνοῦχον Γεώργιον Προβατῆν. Τὸ δὲ χειρίστον, κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ ἔτος 1040 ἐπανέστη καὶ ἡ Βουλγαρία. Τὴν ἐπανάστασιν ταύτην προεκάλεσεν ἡ χρηματικὴ πλεονεξία τοῦ ὀρφανοτρόφου. Ὁ Βασίλειος Β' ὅτε κηθυπέταξε τὰς χώρας τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἄλλοτε καταληφθείσας, δὲν μετέβαλε τὸν τρόπον τῆς τῶν φόρων εἰσπράξεως, ἀλλ' ἀφῆκεν αὐτὸν ὅπως εἶχεν ὀρισθῆ ὑπὸ τοῦ Σαμουήλ· ὥστε ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἕκαστον ζευγάριον ἐξηκολούθει νὰ δίδῃ «σίτου μὸδιον ἕνα, καὶ κέγχρου τοσοῦτον, καὶ οἴνου στάμνον ἕνα.» Ἀλλ' ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης, ἀντὶ τοῦ εἰς

εἶδη φόρου, ἀπήτησε τὴν εἰς νομίματα πληρωμὴν αὐτοῦ, δι' ὃ δυση-
 ρεστήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν ἐκείνων, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μόλις
 πρὸ εἰκοσαετίας χειρωθέντες ἔσωζον ἀκμαίαν τὴν πρὸς τοὺς κυριάρχας
 ἀντιπάθειν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1040 ὁ Βούλγαρος
 Πέτρος Δελεάνος, ὅστις ἦτο δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρός, ἀποδράς
 ἐκ τῆς πόλεως καὶ περιπλανηθεὶς μέχρι Βελιγραδίου, εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν
 Ῥωμανοῦ τοῦ υἱοῦ Σαμουήλ, καὶ ἐπιστεύθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου τῶν ἡμο-
 φύλων, οἵτινες ἀφορμὴν ἐζήτουν ἀποστασίας. Ὅθεν ἀνηγορεύθη βασι-
 λεὺς Βουλγαρίας καὶ ἀνευφημήθη εἰς διαφόρους τῶν μερῶν ἐκείνων πό-
 λεις, εἰς Ναϊσσὸν (Νίσσαν), εἰς Σκούπια, καὶ ἀλλαχοῦ, παντοῦ δὲ ὅθεν
 διήρχετο ἐφονεύοντο ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως οἱ ἐναντίοι. Ταῦτα μα-
 θὼν ὁ στρατηγὸς Δυρραχίου Βασίλειος Συναδηνὸς ἔσπευσε νὰ καταπο-
 λεμήσῃ τὸν Δελεάνον, πρὶν ἢ αὐξήσῃ τὸ κακόν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἐρ-
 χεται εἰς ῥήξιν πρὸς ἓνα τῶν ὑποστρατῆγων, τὸν Μιχαήλ Δερμοκαί-
 την, ὁ δὲ διαβάλλει αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα ὡς μελετῶντα ἀποστα-
 σίαν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ μὲν Συναδηνὸς ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος καὶ δρα-
 στήριος, ὁ δὲ Δερμοκαΐτης ἄνθρωπος ἄπειρος καὶ φαῦλος, φυσικῶ τῷ
 λόγῳ ὁ Ἰωάννης τὸν μὲν πρῶτον καθήρεσε διατάξας νὰ φυλακισθῇ ἐν
 Θεσσαλονίκῃ, διώρισε δ' ἀντ' αὐτοῦ στρατηγὸν τὸν κατήγορόν του.
 Ἀλλ' ἐὰν ἡ κακία ἔχῃ τὴν λογικὴν της, ἔχουσι τὴν λογικὴν αὐτῶν
 καὶ τὰ πράγματα. Ὁ Δερμοκαΐτης, ἀντὶ νὰ πολεμήσῃ τὸν Δελεάνον,
 ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ γυμνώσῃ τὸ ὑπήκοον καὶ αὐτὸν τὸν στρατόν·
 ἔπειτα δὲ, φοβηθεὶς τὴν δυσἀρέσκειαν τὴν ὁποίαν προεκάλεσεν, ἔφυγε
 διὰ νυκτὸς, καὶ τότε ὁ στρατὸς οὗτος, ὅστις συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐκ
 Δαλματῶν καὶ πιστῶν τινῶν Βουλγάρων, ἀποστατήσας τῶντι προε-
 χειρίσατο βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ἓνα τῶν ἀξιωματικῶν αὐτοῦ, τὸν
 Τειχομηρόν, διακεκριμένον ἐπ' ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει. Καὶ λοιπὸν δύο
 ἤδη ἐγένοντο στάσεις Βουλγάρων, ἡ μὲν ἀνευφημοῦσα τὸν Δελεάνον, ἡ
 δὲ τὸν Τειχομηρόν. Ἀλλ' ὁ Δελεάνος πανουργότερος ὢν ἔπεισε τὸν Τει-
 χομηρόν διὰ φιλικῶν γραμμάτων νὰ συμπράξωσιν ἅμα δὲ συνελθόν-
 των τῶν δύο στρατευμάτων, ἐλάλησε πρὸς αὐτὰ λέγων ὅτι εἰ μὲν θέ-
 λωσιν αὐτὸν βασιλέα, ἔγγονον ὄντα τοῦ Σαμουήλ, ἃς ποιήσωσιν ἐκ-
 ποδῶν τὸν Τειχομηρόν, εἰδὲ προτιμῶσι τοῦτον, ἃς ἀφαιρέσωσιν αὐτὸν
 ἐκ μέσου, διότι, προσέθηκε, «δύο ἐριθᾶκους μίᾳ λόχμῃ οὐ τρέφει, οὔτε
 μίᾳ χώρᾳ εὐοδοθήσεται ὑπὸ δύο κυβερνωμένη ἀρχηγῶν.» Ταῦτα δὲ
 εἰπόντος αὐτοῦ πολὺς ἠγέρθη ἠόρυβος, ἀλλ' οἱ πλείονες εἶπον ὅτι αὐ-

τὸν μόνον θέλουσιν ἀρχηγὸν αὐτοκράτορα, καὶ ὁ μὲν ἄθλιος Τειχομηρὸς ἐλιθοβολήθη, ὁ δὲ Δελεάνος, παρλαβὼν ἀπάσας τὰς δυνάμεις, ὤρμησε πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην.

Ὁ βασιλεὺς Μιχαήλ, πάσχων ὡς ἠξέυρομεν ἤδη ἐξ ἐπιληψίας, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ θεραπευθῆ ἔαν πέμψῃ εἰς ὅλα τὰ θέματα καὶ τὰς νήσους τοῖς μὲν πρεσβυτέροις ἀνὰ νομίσματα δύο, τοῖς δὲ μοναχοῖς ἀνὰ ἓν νόμισμα. Πλὴν δὲ τούτου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πάντοτε ἐλπίδι τῆς θεραπείας, ἐβόπτιζε καὶ παιδὰς ἀρτιγενεῖς, δίδων ἀνὰ νόμισμα ἓν καὶ μυριάσια τέσσαρα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν ἐκ τούτων ὠφελήθη, τὸ δὲ κακὸν ἐπετεινετὸ μᾶλλον, προστεθείσης καὶ ὑδρωπικῆς νόσου, ἀνέθηκεν ἤδη ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας εἰς τὸν ἅγιον Δημήτριον, καὶ διέτριβε τούτου ἐνεκὰ τὸ πλεῖστον ἐν Θεσσαλονίκῃ προσευχόμενος εἰς τὸν τάφον τοῦ καλλινίκου ἐκείνου μάρτυρος. Περὶ ταῦτα δὲ ἤσυχολεῖτο ὅτε ἐπλησίασεν ὁ Δελεάνος· οὐδ' εἶχε φαίνεται πλήρη πίστιν εἰς τὸν ἅγιον παρὰ τοῦ ὁποίου ἐπεκαλεῖτο σωτηρίαν, διότι, ἅμα μαθὼν ὅτι ἐπέρχονται οἱ πολέμιοι, ἐδραπέτευσε κατεσπευσμένως εἰς Κωνσταντινούπολιν, καταλιπὼν πᾶσαν τὴν ἀποσκευὴν καὶ ὅσα εἶχε χρήματα καὶ πολυτιμα πρᾶγματα, τὰ ὁποῖα πάντα παρήγγειλε τὸν Μανουὴλ Ἰβάτσην, οἰκειὸν ὄντα, νὰ μετακομίσῃ κατόπιν εἰς τὴν βασιλεύουσάν. Ἀλλ' ὁ Ἰβάτσης οὗτος, ὅστις ἦτο πιθανώτατα υἱὸς τοῦ ὁμωνύμου Βουλγάρου στρατηγοῦ τοῦ τοσοῦτον πεισματωδῶς κατὰ τοῦ Βασιλείου Β' ἀνταγωνισθέντος, ἀντὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ βασιλέως, ἤτο μόλησέ μεθ' ὄλων ἐκείνων τῶν πολυτίμων πραγμάτων πρὸς τὸν Δελεάνον. Τότε ὁ νεοχείροτόνητος ἡγεμὼν τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων φαίνεται τὰ ἀναγκάζει εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὄργανα, ἐτράπη πρὸς δυσμὰς καὶ πρὸς μέσημβριάν· καὶ διὰ μὲν τοῦ στρατηγοῦ Καυκάνου ἐκυρίευσεν τὸ Δυρράχιον, διὰ δὲ ἑτέρου στρατηγοῦ, τοῦ Ἀνθιμου, κατετρόπωσε τὸν στρατηγὸν τῆς Ἑλλάδος Ἀλλακασέα, εἰς μάχην κρίσιμον περὶ Θήβας συγκροτηθεῖσαν, καθ' ἣν ἔπεσον μέγα πλῆθος Θηβαίων. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως κάτοικοι, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς καταπίσεις τοῦ αὐτόθι εἰσπράκτορος τῶν δημοσίων φόρων Ἰωάννου Κουτσομούτου, τοῦτον μὲν κατεμέλισαν, αὐτοὶ δὲ συνετάχθησαν μετὰ τῶν Βουλγάρων, πλὴν τῆς πρωτεύουσας τοῦ θέματος. Ἐν γένει ἡ ἐπανάστασις αὕτη καὶ ἤρχισε καὶ ἐξηπλώθη ἐνεκὰ τῆς ἀδυσωπῆτου χρηματολογίας τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Εἶδομεν ὅτι ἀπῆτησεν εἰς χρήματα τοὺς φόρους τῶν Βουλ-

γάρων, ἀλλὰ πρὸ τούτου φαίνεται ὅτι εἰσῆγαγε καὶ νέα εἶδη φόρων, ἐξ ὧν εἰς ἦτο καὶ τὸ λεγόμενον ἀερικόν, ὅστις ἐπινοήθεις ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ, εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ καταργηθῆ· ἦτο δὲ πιθανώτατα φόρος ἐπὶ τῶν θυρίδων ἐκάστης οἰκίας τῶν ἐπὶ τῆς λεωφόρου, καὶ συνίστατο νῦν εἰς τέσσαρα ἢ ἐξ ἢ καὶ εἴκοσι νομίσματα καταβλητέα παρ' ἐκάστου τῶν χωρίων ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτοῦ. Ἡ δυσαρέσκεια ἀπέβη γενικὴ καὶ ὑπετρέφετο ἐτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων κακιῶν τῆς τοῦ ὀρφανοτρόφου διοικήσεως. Ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἀνεκαλύφθη συνωμοσία, ἧς προΐσταντο ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος καὶ ὁ Ἰωάννης Μακρεβολίτης, οἵτινες ἐξωρίσθησαν καὶ ἐδήμεύθησαν. Καὶ εἰς Μεσάνακτα τῆς Φρυγίας πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ συνώμοσαν κατὰ τοῦ δομestikou Κωνσταντίνου, τὸν ὁποῖον ἀγανακτοῦντες ἐβλεπον κατέχοντα τὸ μέγα ἐκείνο στρατηγικὸν ἀξίωμα· ἀλλὰ προδοθεῖτες οἱ μὲν ἐξ αὐτῶν ἐτυφλώθησαν, ὁ δὲ προΐστάμενος τῆς συνωμοσίας Γεώργιος Ταρωνίτης, βασανισθεὶς, ἀπεστάλη πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, χωρὶς νὰ λέγεται τί ἐπὶ τέλος ἀπέγινεν.

Ἀλλὰ καίτοι αἱ συνωμοσίαι αὗται προελαμβάνοντο, ὁ Ἰωάννης, ὅστις ἀπέβαλε μέγα μέρος τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἰθρηρίας, καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Σικελίαν καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, δυσκόλως ἤθελε κατισχύσει τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, ἐὰν μὴ συνετέλει εἰς τοῦτο ἐπιφανῆς τις Βούλγαρος. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1040, ὀλίγους μῆνας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἐδραπέτευσεν αἴφνης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὁ πατρικιος Ἀλουσιάνος, δεύτερος υἱὸς τοῦ Ἀαρῶν, ἀδελφοῦ τοῦ πάλαι βασιλέως Σαμουήλ, στρατηγὸς δὲ ἤδη ὢν τῆς ἐν Ἀρμενίᾳ Θεοδοσιουπόλεως. Κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρονογράφους, ὁ Ἀλουσιάνος ἐδραπέτευσε, διότι ὁ ἄπληστος Ἰωάννης τὸν ἠνάγκασε νὰ καταβάλῃ 50 λίτρας χρυσοῦ καὶ πλὴν τούτου ἀφήρσεν ἀπὸ αὐτὸν κάλλιστόν τι χωρίον, ὅπερ εἶχεν ἐν Καππαδοκίᾳ. Ζητήσας δὲ ἀλλὰ μὴ τυγῶν θεραπείαν τοῦ ἀδικήματος παρὰ τοῦ βασιλέως, ὁ Ἀλουσιάνος ἀπηλίπισθη, ὡς λέγεται, καὶ ἔφυγε πρὸς τὸν Δελεάνον, ὅστις, φοβούμενος μήπως οἱ Βούλγαροι ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν μᾶλλον κύριον, ὡς γνήσιον ἀπόγονον τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, συνεβίβάσθη πρὸς αὐτὸν, τὸν κατέστησε κοινωνὸν τῆς βασιλείας, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ στρατιὰν 40,000 ἀνδρῶν, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Ἀλουσιάνος ἐπιχειρήσας τὸ ἔργον ἠττάται κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Θεσσαλονικέων. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ προστά-

του τῆς πόλεως, εἰς μάχην καθ' ἣν ἔπεσον μὲν 15,000 Βουλγάρων, ἠχμαλωτεύθησαν δὲ ὄχι ὀλιγώτεροι τούτων. Οἱ δὲ λοιποὶ διεσώθησαν παρὰ τῷ Δελεάνῳ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀποτυφλώνει μὲν τὸν Δελεάνον διὰ προδοσίας, φυγὼν δὲ ἔρχεται πρὸς τὸν βασιλέα Μιχαήλ εἰς Μοσυνούπολιν. Τότε ὁ βασιλεὺς, ἀναβιβάσας τὸν πρόσφυγα εἰς τὸ τῶν μαγίστρων ἀξίωμα, καὶ ἐκπέμψας πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον εἰς Βυζάντιον, εἰςῆλθεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, δηλαδὴ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένας χώρας, συνέλαβε τὸν Δελεάνον, καὶ τὸν Ἰβάτσην, διέλυσεν εὐχερῶς τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν βασιλίδαν. Οὕτω παριστῶσι τὰ πράγματα οἱ χρονογράφοι· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς ὑποπτεύομεν ὅτι ἢ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δραπέτευσις τοῦ Ἀλουσιάνου παρεσκευάσθη μᾶλλον ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ὀρφανοτρόφον, διότι ἄλλως δὲν δυναμέθα νὰ ἐξηγήσωμεν διατὶ οὗτος, ἅμα γενόμενος κύριος τῶν πραγμάτων τῆς Βουλγαρίας διὰ τῆς τοῦ Δελεάνου ἀποτυφλώσεως, ἔσπευσε νὰ ἐπανεέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅπως δὴποτε τοιοῦτοτρόπως κατεβλήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 1041 ἡ μεγάλη ἐκείνη στάσις ἢ διαρκέσασα ἔτος περίπου ὅλον, οἱ δὲ Βούλγαροι κατέστησαν αὐθις ὑπήκοοι τοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ Σέρβοι παρέμειναν ἀνεξάρτητοι ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Στέφανον Βοϊσθλαῦον, καὶ συγχρόνως συνέβη, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τῆς γερσονήσου, ἐνταῦθα ἐν Ἀθήναις, ἄλλη πάλιν στάσις. Λέγομεν ὡς φαίνεται, διότι οἱ χρονογράφοι οὐδόλως ἀναφέρουσιν αὐτὴν, μόνη δὲ μαρτυρία περὶ αὐτῆς εἶναι ῥουνικὴ τις ἐπιγραφή, περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐρμηνείας τῆς ὁποίας ἡμῶς ὑπάρχουσι τινες οἱ ἔχοντες ἔτι δισταγμούς. Οἱ πλείστοι τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠξεύρουσιν ὅτι περὶ τὰ τέλη τῆς 17 ἑκατονταετηρίδος Ἰστατο ἀκόμη, οὐχὶ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Πειραιῶς ὡς εἰπὸν τινες, ἀλλ' ἐν τῷ μυχῶ ἐξ ἐναντίας τοῦ λιμένος, ἐκεῖ περίπου ὅπου σήμερον ὑπάρχει ὁ Τινάνειος κῆπος ἢ ἡ πλατεῖα τοῦ Θεμιστοκλέους, κολοσσικὸς λέων, ὅστις, εἰ καὶ καθήμενος, εἶχε δέκα περίπου ποδῶν ὕψος, καὶ ἔνεκα τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς ὠνομάσθη ἐπὶ πολὺν χρόνον λιμὴν τοῦ λέοντος ἢ τοῦ δράκου. Ὁ λέων οὗτος ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὁ μόνος διαρκῆς κάτοικος τοῦ λιμένος τούτου, περὶ τὸν ὁποῖον δὲν ὑπῆρχεν εἰμὴ μία καὶ μόνη οἰκία πλησίον τοῦ λέοντος κατεσκευασμένη καὶ χρησιμεύουσα ὡς ἀποθήκη ἐμπορευμάτων καὶ ὡς

τελωνεῖον. Ἀλλὰ τῷ 1688 ἀπήχθη καὶ ὁ ἐρημίτης-ἐκεῖνος τοῦ Πειραιῶσεως Ἑνετιανὸν ὑπὸ τοῦ πολυθρύλητου Ἑνετοῦ νυχάρχου καὶ δόγου Φραγκίσκου Μοροζίνη, ὡς ἐν τῶν τροπαίων τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθείσης ἀλώσεως τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ἣν συνέβη ἡ τοῦ Παρθενῶνος διάρρηξις. Μόλις δὲ κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς παρελθούσης ἐκατόνταετηρίδος παρατηρήθη ὅτι ὁ λέων οὗτος ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ τῶν πλευρῶν ἐπιγραφὴν τινα ῥουνικὴν ἢ τοι σκανδιναυικὴν. Ἀλλὰ μέχρι ἐσχάτων πᾶσαι αἱ περὶ τῆς ἐρμηνείας αὐτῆς ἀπόπειραι εἶχον ἀποτύχει, καὶ τινες μάλιστα ἤρχισαν νὰ ἀμφιβάλλωσιν ἐὰν οἱ χαρακτῆρες ἐκεῖνοι ἦσαν τῶν ῥουνικῶν, καὶ ὄχι φοινικικῶν ἢ ἄλλοι παναρχαῖοι ἄσιανοί. Τελευταῖον τῷ 1856 ὁ Δανὸς ἀρχαιολόγος Ράφν ἐδημοσίευσεν ἐρμηνείαν τινὰ τῆς ἐπιγραφῆς διαλαμβάνουσαν, ὡς πρὸς μὲν τὸ μέρος τῆς ἀριστερᾶς τοῦ λέοντος πλευρᾶς, τὰ ἐξῆς: «Ὁ Χάκων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Οὐλφ, Ἀσμούνδ καὶ Ὀϊρν ἐκυρίευσαν τὸν λιμένα τοῦτον. Οἱ ἄνδρες οὗτοι καὶ ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς ἐπέβαλον βαρείας χρηματικὰς ποινὰς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Δάλκ ἠχμαλωτεύθη εἰς ἀπωτάτω κειμένης χώρας ὁ Ἐγίλ καὶ ὁ Ραγνάρ ἐστράτευσαν εἰς Ῥουμανίαν καὶ Ἀρμενίαν.» Ἐπὶ δὲ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς ὁ Ράφν ἀνέγνωσε τάδε. «Ὁ Ἀσμούνδ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἀσγείρ, Θορλείφ, Θόρδ, καὶ Ἰθάρ ἐχάραξαν τοὺς ῥούνους τούτους, ἐκ παραγγελίας τοῦ Χαράλδ τοῦ Μακροῦ, ἂν καὶ οἱ παρωργισμένοι Ἕλληνες ἠθέλησαν νὰ ἐμποδίσωσι τοῦτο.» Ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτην τὴν ἐρμηνείαν ἐγένοντο ἀντιρρήσεις. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐξ ὅλων τούτων τῶν προαναφερθέντων Βαριάγων ὁ μόνος καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς εἶναι ὁ Χαράλδ ὁ Μακρὸς, ὅστις παρίσταται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ὡς ἀρχηγὸς τῶν καταβαλόντων τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος στάσιν μαχητῶν. Ὁ πολυθρύλητος οὗτος Χαράλδ, ἀνεχώρησε περὶ τὸ 1030 ἐκ τῆς βορείου αὐτοῦ πατρίδος καὶ κατελθὼν εἰς Βυζάντιον διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1033. ἕως τοῦ 1043 ἀρχηγὸς τῆς ἐκ Βαριάγων συγκειμένης μοίρας τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς, πολεμήσας πολλάκις πρὸς τοὺς Βουλγάρους, πρὸς τοὺς ἐπανειλημμένως τότε ἐπιτεθέντας κατὰ τοῦ κράτους Ἀραβὰς καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐν Σικελίᾳ ὑπὸ τὸν Μανιάκην. Ἐν τῷ μεταξύ διετέλεσεν ἐραστὴς τῆς Μαρίας, ἀνεψίας τῆς βασιλίδος Ζωῆς, ἠγαπήθη καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀκολάστου ταύτης γραιίας, εἰς τῆς ὁποίας ὅμως δὲν ἀνταπεκρίθη τὰ αἰσθήματα, καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἴδια συναπαγόμενος τοσοῦτον χρυσόν, ὥστε 12 νεανία μόνις ἠδύναντο νὰ μετα-

κομίσωσιν αὐτόν. Ἐκεῖ ἐβασίλευσε τῆς Νορβηγίας τῷ 1047, καὶ βραδύτερον συμμετέσχεν ὡς σύμμαχος τοῦ Νορμαννοῦ Γουλιέλμου τῆς μεγάλης τούτου κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπιχειρήσεως· ἔπεσε δὲ τῷ 1066 ἐν τῇ μάχῃ δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος κατέκτησε τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ ἱδρυσεν ἐν αὐτῇ τὴν νορμαννικὴν κυριαρχίαν, τὴν τοσοῦτον ἐπενεργήσασαν εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς ἀγγλικῆς πολιτείας, κοινωνίας καὶ γλώσσης. Αἱ πληροφορίες λοιπὸν ὅσας ἔχομεν περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐκείνου ἥρωος, τοῦ ὁποίου αἱ περιπέτειαι ἐνθουμίζουσιν εἰς πολλὰ τοὺς πρωταθλητὰς τῶν ἡμετέρων ἡρωϊκῶν χρόνων, συμβιβάζονται πρὸς τὰ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ Ῥάφν ἀναφερόμενα γεγονότα· διότι εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Χαρὰλδ ὁ Μακρὸς διετέλεσεν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μετὰ πολλῶν ὁμοφύλων· ὥστε ἐνόσφ δὲν ἀποδειχθῆ ἄλλως ἡμαρτημένη ἢ ἐρμηνεία αὕτη, δικαιούμεθα νὰ προσθέσωμεν εἰς τὰς ὀλίγας περὶ Ἀθηνῶν εἰδήσεις, ὅσαι περισώθησαν εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ ταύτην τῆς στάσεως τῶν Ἀθηναίων τὴν περιστολὴν. Λέγομεν τὴν περιστολὴν τῆς στάσεως, καθότι περὶ αὐτῆς ταύτης τῆς στάσεως οὐδὲν πλείοτερον γνωρίζομεν. Ὁ Χόπφ ὑποθέτει αὐτὴν ἐκ συνεννοήσεως μετὰ Σλαύων ἢ Σαρακηνῶν γενομένην, ἢ καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάσης ξενικῆς ἐπιδράσεως. Τὸ δὲ καθ' ἡμᾶς πιθανώτερον νομίζομεν ὅτι, ὅπως ἢ τῶν κατοίκων τοῦ θέματος Νικοπόλεως, ὑπῆρξε παράρτημα τῆς βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀποτέλεσμα τῶν δεινῶν τοῦ ὄρφανοτρόφου κταπιέσεων. Ἄλλὰ ταῦτα πάντα εἶναι εἰκασίαι. Ἐκ δὲ τῆς ἐπιγραφῆς συνάγεται ὅτι ὁ Πειραιεὺς τότε δὲν ἦτο ἔρημος ὡς βραδύτερον, ἀλλὰ κατωκεῖτο, ἀφοῦ περὶ τῆς κυριεύσεως αὐτοῦ μόνου γίνεται λόγος καὶ διὰ τῆς κυριεύσεως ταύτης φαίνεται κατασταλεῖσα ἢ ἐπανάστασις. Καὶ αἱ μὲν ἐπιβληθεῖσαι χρηματικαὶ ποιναὶ λέγονται βαρεῖαι· ἀλλ' ἴσως κατὰ τὰ λοιπὰ οἱ μαχηταὶ ἐκεῖνοι τῆς Ἄρκτου ἀνεδείχθησαν ἐπιεικεῖς ὅπως οὖν πρὸς τὴν πόλιν ταύτην, πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς ὁποίας δὲν ἦσαν παντελῶς ἀναίσθητοι. Τούλαχιστον εἰς τὰ δημῶδη ἄσματα τοῦ Βορρά κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους φημίζεται «ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὡς μήτηρ πάσης ἐπιστήμης καὶ τροφὸς πάντων τῶν φιλοσόφων καὶ μηδεμίαν ἔχουσα ὁμοίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν φήμην.» Αἱ δὲ παραδόσεις αὗται δὲν ἀπέβησαν βεβαίως κοιναὶ εἰς τὰς ὑπερβορείους ἐκείνας χώρας εἰμὴ διὰ τῶν Σκανδιναυῶν οἵτινες εἶδον καὶ ἐσεβάσθησαν ταῦτα τῆς ἀρχαίας δόξης τὰ λείψανα.

Ἐνῶ δὲ ἀκατάπαυστοι στάσεις ἀνέσειον τὸ κράτος καὶ ἐπανειλημμένοι ἦτται ἠκρωτηρίαζον αὐτὸ, ἐν αὐτοῖς τοῖς βασιλείοις πολλή συνέβαινε ἀνωμαλία. Ἐτι ἀπὸ τοῦ 1038 ἡ Ζωὴ ἐπεχείρησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ὀρφανοτρόφον ὃ δὲ, καίτοι προλαβὼν τὴν ἐπιβουλήν, δὲν ἐξεδικήθη, διότι ἐφοβεῖτο μήπως, ἐκλιπούσης τῆς βασιλίδος, περιέλθῃ ἡ ἀρχὴ εἰς τὴν νεωτέρα ἀδελφὴν Θεοδώραν, διὰ τὴν σωζομένην πρὸς τὸν μακεδονικὸν οἶκον εὐλόγησαν, καὶ τούτου γενομένου ἡ Θεοδώρα συζευχθῆ τινὰ τῶν μεγιστάνων τοῦ κράτους, ὅστις βεβαίως δὲν ἤθελεν ἀνεχθῆ τὴν παράτασιν τῆς ἐξουσίας τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλὰ δὲν ἐμελλε νὰ διαφύγῃ ἐπὶ πολὺ τὸν κίνδυνον ὃν προέβλεπεν, ἂν καὶ ἄλλοθεν προελθόντα. Ὁ Μιχαήλ Δ', τοῦ ὁποῖου ἡ ὑγεία ἐχειροτέρευε καθ' ἑκάστην, ἀπεβίωσε τὴν 10 δεκεμβρίου 1041, ὥστε ἡ Ζωὴ ἔμεινε μόνη τῶν πραγμάτων κυρία. Ἀμα δὲ τούτου γενομένου, αὕτη ἐξώρισε τὸν ὀρφανοτρόφον καὶ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς, Κωνσταντῖνον καὶ Γεώργιον. Συγχρόνως ὅμως, δὲν ἠξέυρομεν πόθεν κινουμένη, υἱοθέτησε τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν, τὸν Καίσαρα Μιχαήλ, καὶ ἐστεφεν αὐτὸν βασιλέα τῆ 11 δεκεμβρίου. Ὁ Ζωναρᾶς βεβαιοῖ ὅτι ἔπραξε τοῦτο κατ' εἰσήγησιν τοῦ Ἰωάννου· ἀλλ' ὁ Κεδρηνὸς καὶ ὁ Γλυκᾶς λέγουσι ῥητῶς ὅτι ὁ ὀρφανοτρόφος ἐξωρίσθη πρὸ τῆς εἰσποιήσεως καὶ τῆς στέψεως. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν ἐπομένων συνάγεται ὅτι αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος εἶχεν ὡσαύτως ἐξωρισθῆ πρὸ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ ἀνεψιοῦ, του, ὥστε ἡ μαρτυρία τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ τοῦ Γλυκᾶ φαίνεται πιθανωτέρα, ἂν καὶ οὐδὲ δι' αὐτῆς ἐξηγεῖται πῶς ἡ Ζωὴ ἀπεφάσισε νὰ παραδώσῃ ἑαυτὴν εἰς τὸν ἀνεψιὸν, ἀφοῦ ἐξώρισεν ὅλους αὐτοῦ τοὺς θεῖους. Ὅπως δὴποτε ὁ Μιχαήλ Ε', περιποιηθεὶς κατ' ἀρχὰς τὴν βασιλίδα, κατέπεισεν αὐτὴν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ νὰ προχειρίσῃ νωβελήσιμον τὸν θεῖόν του Κωνσταντῖνον. Μετ' ὀλίγον ὅμως, ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῆς δεξιώσεως ἣν ἔλαβε παρὰ τοῦ πλήθους κατὰ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ προέλευσιν εἰς τὸν ναὸν τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ τὰ μέσσα ἀπριλίου 1042 τῆ κυριακῆ τῆ μετὰ τὸ ἅγιον πάσχα, ἐνόμισεν ὅτι εὐχερῶς δύναται νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς βασιλίδος. Καὶ τῶντι ἅμα μὲν ἐπιστρέψας ἐκ τῆς προελεύσεως εἰς τὰ βασιλεῖα, ἀπέπεμψε τὸν φίλον αὐτῆς πατριάρχην Ἀλέξιον εἰς τὴν ἐν τῷ Στενῷ μονὴν αὐτοῦ, τὴν δ' ἐπελθοῦσαν νύκτα περιώρισεν εἰς Πρίγκηπον τὴν Ζωὴν, διατάξας νὰ ἀποκαρῆ μοναχῆ. Τὴν δ' ἐπιούσαν ἡμέραν πολλὰ πρῶτ' παρήγγειλε τὸν ἑπαρχὸν τῆς πόλεως νὰ ἀναγνώσῃ ἐν τῷ φόρῳ τοῦ μεγάλου

Κωνσταντίνου εἰς ἐπήκοον ἀπάντων τῶν πολιτῶν διακήρυξιν, ἣ καθὼς λέγει αὐτὴν ὁ Κεδρηνὸς ἀναφορὰν, διαλαμβάνουσαν «ὅτιπερ κακόνους ἡ Ζωὴ περὶ τὴν βασιλείαν φανεῖσα, ἐξώριστα παρ' ἐμοῦ, συμφρονῶν δὲ ταύτη καὶ ὁ Ἀλέξιος ἐξεβλήθη τῆς ἐκκλησίας. Ὑμεῖς δὲ ὁ ἐμὸς λαὸς, εἰ τὴν ἐμὴν εὖνοιαν διατηροίητε πρὸς ἐμέ, μεγάλων τιμῶν καὶ ἀγαθῶν τεύξεσθε καὶ ζωὴν ἄλυπον καὶ καθαρὰν ζήσεσθε.» Ἀλλὰ τότε ἐνόησεν ὅτι αἱ ἐπευφημίαι τῆς προτεραίας ἀπηυθύνοντο εἰς τὸν θετὸν υἱὸν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Στεφάνου ἐκείνου, ὅστις πρὸ μικροῦ ἀπώλεσε τὴν Σικελίαν καὶ ἐπωνομάζετο περιφρονητικῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ *καλαφάτης*, εἴτε διότι τοῦτο μετήρχετο τὸ ἐπάγγελμα ἄλλοτε, εἴτε διότι τοσοῦτον ἀνίκανος ἀνεδείχθη ναύαρχος, ὥστε τὸ πλῆθος ἠθέλησε διὰ τοῦ ἐπωνυμίου τούτου νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἦτο ἐπιτηδειότερος νὰ ἐπισκευάζῃ πλοῖα, ἢ νὰ ἡγῆται στόλων. Πλὴν δὲ τούτων ὁ δῆμος Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἀγανακτήσῃ βλέπων ἄνθρωπον ὅστις πρὸ τεσσάρων μόλις μηνῶν εἶχεν ὁμόσει ἐνώπιον τοῦ ἐσταυρωμένου Χριστοῦ εὐπείθειαν καὶ στοργὴν πρὸς τὴν θετὴν μητέρα, ὑβρίζοντα ἤδη αὐτὴν καὶ κακοποιῶντα. Ὅθεν ἅμα ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ ἐπάρχου ἢ διακήρυξις τοῦ Μιχαήλ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ, φωνὴ ἀντήχησεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς βασιλείας σιγῆς, λέγουσα ὅτι «ἡμεῖς σταυροπάτην καὶ καλαφάτην βασιλέα δὲν θέλομεν, ἀλλὰ τὴν ἀρχέγονον καὶ κληρονόμον καὶ ἡμετέραν μητέρα Ζωὴν.» Καὶ εὐθὺς ἅπας ὁ λαὸς ἀνεβόησεν ἀνασκαφεῖν τὰ ὀστᾶ τοῦ καλαφάτου, καὶ ἀρπάσαντες ἕκαστος λίθους καὶ βάρηα καὶ τὰ παρατυχόντα ξύλα, τὸν μὲν ἐπαρχον μικροῦ δεῖν ἀπέκτειναν, εἴαν δὲν ἐπρόφθανε νὰ φύγῃ, αὐτοὶ δὲ ἔδραμον εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ὅπου εἶχεν ἤδη ἐπιστρέφει ὁ πατριάρχης καὶ ὅπου συνῆλθεν ἅπασα ἡ σύγκλητος, ἀπαιτοῦντες ἅπαντες τὴν ἐπιστροφὴν τῆς βασιλίσσης. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον ταύτην εἰς χεῖρας τοῦ Μιχαήλ εὐρισκομένην, ἐνόμισαν συγχρόνως συνετὸν νὰ φέρωσιν ἀπὸ τοῦ Πετρίου εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐνδύσαντες αὐτὴν ἀλουργίδα βασιλικὴν, ἀνευφήμησαν Ἀνασσαν σὺν Ζωῇ τῇ ταύτης ἀδελφῇ. Τούτων δὲ γενομένων ὤρμησαν πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ διαρόρων σημείων, ἰδίως διὰ τοῦ ἵπποδρόμου, ἐπειγόμενοι νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαήλ. Ὁ δὲ ἰδὼν ἀπάσας αὐτοῦ τὰς προσδοκίας ματαιωθείσας καὶ ἀποδειλιάσας πρὸς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν κίνησιν τοῦ λαοῦ, ἐνόμισεν οὐχ ἦττον ὅτι δύναται εἶτι νὰ σωθῇ, εἴαν ἐπαναγάγῃ τὴν Ζωὴν. Προσαγαγὼν λοιπὸν

αὐτὴν ἐκ Πριγκήπου καὶ ἀποδύσας τὰ μοναχικὰ καὶ περιβαλὼν τὰ βασιλικὰ ἱμάτια, συναπῆλθε μετ' αὐτῆς διὰ τοῦ κοιλίου εἰς τὸν ἱππόδρομον· ἐκεῖ δὲ ἀφικόμενος, προέκυψεν ἀπὸ τοῦ καθίσματος καὶ ἐπειράθη νὰ δημηγορήσῃ πρὸς τὸν λαὸν λέγων, ὅτι ἐξεπληρώθη ἡ ἐπιθυμία του, ὅτι ἰδοὺ ἐπέστρεψεν ἡ βασίλισσα καὶ ὅτι τὰ πάντα ἤδη ἔχουσι καλῶς. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ, καὶ ἅμα μὲν ἐπλυνεν αὐτὸν πανταχόθεν δι' ὕβρεων, ἅμα δὲ ἔρριπτε κατ' αὐτοῦ κάτωθεν λίθους καὶ τόξα. Τότε ὁ Μιχαήλ ἀπελπισθεὶς ἠθέλησε νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Στουδίου καὶ νὰ ἀποκαρῆ· ὁ θεὸς ὁμῶς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἶχε διατελέσει δομέστικος τῶν σχολῶν, δὲν κατεδέχθη νὰ ὑποχωρήσῃ ἀμαχητὶ καὶ πείσας τὸν ἀνεψιὸν του, καθώπλισε μὲν ἐπὶ τούτῳ πάντας τοὺς ἐν τῷ παλατίῳ, μετεπέμψατο δὲ ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου πᾶσαν τὴν ἑαυτοῦ φρουράν. Ταῦτα πάντα, ἀπὸ τῆς ἐν τῷ φόρῳ τοῦ Κωνσταντίνου ἀναγνώσεως τῆς πρώτης τοῦ Μιχαήλ διακηρύξεως μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, συνέβησαν καθ' ὅλην τὴν δευτέραν τοῦ ἀντίπασχα ἡτοὶ μετὰ τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ, καὶ ἐν μέρει κατὰ τὴν νύκτα τῆς δευτέρας πρὸς τὴν τρίτην. Οἱ ἐπαναστάντες πολῖται ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῆς ἐν τοῖς ἀνακτόροις συγκεντρωθείσης δυνάμεως, ἀλλ' ἦσαν οἱ πλείστοι ἄοπλοι μὴ ἔχοντες ἀνά χειρὸς εἰμῆ ξύλα, λίθους καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ προέκειτο, οὕτως ἔχοντες, νὰ ἀγωνισθῶσι πρὸς ἐνόπλους καὶ προσέτι κατεσκευασμένους ἐντὸς τῶν ὀχυρῶν ἀνακτόρων. Ὅθεν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐνόμισαν ἀναγκαῖον νὰ προσβάλωσι τὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τριῶν σημείων, ἵνα διαιρέσωσι τοῦλάχιστον τοὺς ἀντιπάλους· κατὰ μέτωπον μὲν ἀπὸ τοῦ Αὐγουστέως, ἐκ δεξιῶν δὲ ἀπὸ τοῦ σφαιριστηρίου ἢ τζυκανιστηρίου, ἐξ ἀριστερῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἱπποδρόμου. Ἐντεῦθεν ἠναγκάσθησαν νὰ διαιρέσωσι καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα εἰς τρία τὴν ἑαυτῶν δύναμιν· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὠφελούμενοι ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τῶν ὀπλων καὶ τῆς ὀχυρότητος τῶν ἀνακτόρων, ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ ὥρας πολλὰς καὶ νὰ ἐπαγάγωσι πολὺν φόνον τῶν γυμνῶν καὶ ἀόπλων πολιτῶν, διότι λέγεται ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην ἔπεσον ἄνδρες ἐκ τοῦ δήμου περὶ τοὺς τριςχιλίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατάρθρωσαν οἱ πολῖται νὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας τῶν ἀνακτόρων, καὶ οἱ μὲν πλείους ἠσυχολήθησαν δι' ὅλης τῆς ἐπελθούσης ἡδὴ νυκτὸς περὶ τὴν διαρπαγὴν τοῦ χρυσίου καὶ τῶν ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων ὅσα εὗρισκον, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὴν καταστροφὴν τῶν φορολογικῶν

ἀπογραφῶν, τὰς ὁποίας μετὰ τῶσαύτης ἐντελείας εἶχε καταρτίσει ὁ ὀρφανοτρόφος Ἰωάννης· ὀλίγοι δὲ τινες ἐζήτησαν νὰ συλλάβωσι τὸν βασιλέα. Ἄλλ' αὐτὸς προλαβὼν ἐπέβη ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ δρόμωνος μετὰ τοῦ θεῖου του καὶ τινων οἰκειοτάτων ἀνδρῶν καὶ κατέφυγον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Στουδίου τὴν πρωίαν τῆς τετάρτης, ὅπου αὐτὸς τε καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ ἔλαβον ἀμέσως τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

Ἡ Ζωὴ τὴν ὁποίαν ὁ Μιχαὴλ Ε' ἀναχωρῶν κατέλιπεν ἐν τῷ παλατίῳ, ἐγένετο οὕτω πάλιν ἐγκρατὴς τῆς βασιλείας. Πρώτη αὐτῆς φροντὶς ὑπῆρξε ν' ἀπομακρύνῃ τὴν ἀδελφὴν τῆς Θεοδώραν, ἀλλ' ἐκωλύθη παρὰ τοῦ πλήθους ἀπαιτήσαντος νὰ συμβασιλεύσῃ μετ' αὐτῆς. Τότε ἡ Ζωὴ, ἵνα οὐδετερώσῃ τὴν εἰς τὰ πράγματα παρουσίαν τῆς Θεοδώρας, ἐμηχανεύθη ἕτερόν τινα τρόπον, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐν ἄλλο τῶν ποικίλων καὶ ἰσχυροτάτων αὐτῆς παθῶν. Ἡ Ζωὴ ἦτο ἤδη 62 ἐτῶν, οὐχ ἦττον δὲν εἶχεν ἐτι ἀσπασθῆ σωφρονέστερον τοῦ προτέρου βίον καὶ διετέλει ἔχουσα ἐρωτικὰς σχέσεις πρὸς τὸν Κατεπάνω Κωνσταντῖνον τὸν Ἀρτοκλίνην. Τοῦτον λοιπὸν τὸν Κωνσταντῖνον, καίτοι ἐγγαμον ὄντα, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ σύζυγον καὶ νὰ ἀναγορεύσῃ βασιλέα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι πάντοτε εἶτι διὰ τοῦ νέου τούτου βασιλέως θέλει αὐτὴ καὶ μόνη ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα. Ἄλλ' ἡ τοῦ Κωνσταντῖνου σύζυγος, προλαβοῦσα τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τοιοῦτου βουλεύματος, ἐδηλητηρίασεν αὐτόν. Τότε ἡ Ζωὴ, τὴν ὁποίαν οὐδὲν κώλυμα ἠδύνατο νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ὀρέξεων αὐτῆς, ἐπέστησε τὸ βλέμμα εἰς ἕτερον ἄνδρα. Ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος εἶχεν ἄλλοτε ἐξορισθῆ εἰς Μιτυλήνην ὑπὸ τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου διότι ἐφημίζετο παρὰ πάντων ὅτι θέλει καταλάβει τὴν βασιλείαν ὡς ἀπολαμβάνων τὴν ἰδιάζουσαν τῆς Ζωῆς εὐνοίαν. Ἐν τῷ μεταξύ αὐτὴ εὗρεν ἕτερον παρήγορον, ὡς προείπομεν, τὸν Κωνσταντῖνον Ἀρτοκλίνην· ἀλλὰ ἅμα ἄρξασα ἀνεκάλεσεν ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Μονομάχον καὶ προεχειρίσατο αὐτόν, κατὰ τὸν Κεδρηνόν, δικαστὴν Ἑλλήνων. Ἦδη δὲ ἀποτυχόντος τοῦ μετὰ τοῦ Ἀρτοκλίνου γάμου, ἀπεφάσισε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἕνα Κωνσταντῖνον διὰ τοῦ ἄλλου, καὶ καλέσασα εἰς τὰ βασίλεια τὸν Μονομάχον συνεζεύχθη μετ' αὐτοῦ τὴν 11 ἰουνίου, τὴν δὲ ἐπιούσαν ἐστεφεν αὐτὸν βασιλέα, 50 περίπου ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐξώσεως τοῦ Μιχαὴλ Ε'.

Ὁ Κωνσταντῖνος Θ' Μονομάχος ἦτο ἄνθρωπος μέτριος· καὶ δὲν

ἦτο μὲν βεβαίως χειρότερος τῶν ἀμέσων αὐτοῦ προκατόχων, ἀλλ' αἱ δυσχέρειαι πρὸς ἅς εἶχε νὰ παλαίσῃ εἶχον κορυφωθῆ, ὥστε ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἀπέβη μία τῶν ὀλεθριωτέρων τῆς πατρῖου ἡμῶν ἱστορίας. Ἀφοῦ ἐξώρισε τὸν μὲν ὀρφανοτρόφον Ἰωάννην εἰς Λέσβον ὅπου οὗτος ἀπεβίωσε κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸν δὲ Μιχαὴλ Ε' εἰς Χίον, τὸν δὲ Κωνσταντῖνον τὸν νωβελήσιμον εἰς Σάμον· ἀφοῦ περιεποιήθη τοὺς μὲν συγκλητικούς διὰ προβιδιασμῶν, τὸ δὲ πλῆθος τῆς πρωτευούσης διὰ διανομῶν χρυσοῦ, τὸ δὲ λοιπὸν ὑπήκουον διὰ τῶν συνήθων ὑποσχέσεων περὶ διορθώσεως τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ προεχειρίσατο μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν, γόνον ἀνάξιον ἐνὸς τῶν ἰσχυροτάτων τοῦ κράτους οἰκῶν, ἐπέστησεν ἀμέσως τὴν προσοχὴν εἰς τὸν Σέρβον Στέφανον Βοϊσθλαῦον. Ὁ Στέφανος ἔπρεπε βεβαίως νὰ πολεμηθῆ, διότι μὴ ἀρκούμενος εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Σερβίας, ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς εἰς τὰς περικειμένας χώρας τοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ ἔργον ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῆ εἰς ἄνδρα ἀντάξιον αὐτοῦ· ὁ δὲ Κωνσταντῖνος ἀνέθηκε τὸν σωφρονισμὸν τοῦ Στεφάνου εἰς τὸν τότε ἄρχοντα Δυρραχίου Μιχαὴλ, ὅστις, εἰς ὧν τῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διορισθέντων στρατηγῶν, οὐδεμίαν εἶχε πείραν πολεμικῶν πραγμάτων. Ὅθεν ἐνέβαλε μὲν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Σερβίαν μετὰ 60,000 ἀνδρῶν καὶ ἐδήλωσε τὴν χώραν ἀκωλύτως, ἀλλ' ὅταν ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐπιστροφῆς, προσεβλήθη ὑπὸ τῶν πολεμίων διερχόμενος ὁδούς ἀποκρήμνους καὶ στενοχώρους, ἀπέβαλε 40.000 ἀνδρῶν, ἐν οἷς 7 στρατηγούς καὶ διεσώθη ἐλεεινὸς μετὰ τῶν ἀθλίων λειψάνων τῆς μεγάλης ἐκείνης στρατιᾶς.

Μετ' ὀλίγον ἀποθανόντος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξίου τῆ 20 φεβρουαρίου 1043, προεχειρίσθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρολλάριος, (ἡ, καθὼς λέγει αὐτὸν ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, Κηρολλάριος) ὃν εἶδομεν πρὸ δύο ἐτῶν συνομόσαντα κατὰ τοῦ ὀρφανοτρόφου καὶ θέλομεν ἴδει πρωταγωνιστήσαντα ἐν τῷ μεγάλῳ ζητήματι τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαίρεσεως. Συγχρόνως δὲ δύο ἐξερρήγνυντο στάσεις μαρτυροῦσαι τὴν νοσερὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ἡ Ζωή, ἐν τῷ βραχεῖ διαστήματι κατὰ τὸ ὁποῖον ἐκυβέρνησε μετὰ ἀπριλίου καὶ ἰουνίου τοῦ προηγούμενου ἔτους, εἶχεν ἀποφασίσει συνετόν τι πέμψασα εἰς Ἰταλίαν στρατηγὸν αὐτοκράτορα τὸν ἡρωϊκὸν Γεώργιον Μανιάκην. Ἐὰν ὑπῆρχεν ἄνθρωπος ἰκανὸς νὰ ἀνορθώσῃ τὴν εἰς τὰς δυτικὰς ἐκείνας χώρας κυριαρχίαν τῆς βασιλείας, βεβαίως ἦτο ὁ κατὰ τὰ Ῥήματα καὶ ἐν Δραγίναις νικηφορῆσας στρατηγός. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Μανιάκης

εἶχε παλαιὰς ἀφορμὰς διενέξεων πρὸς τὸν Ῥωμανὸν Σκληρὸν τὸν ὁποῖον εἶδομεν ἀναδειχθέντα ὑπὸ τοῦ Μονομάχου μάγιστρον καὶ πρωτοστράτορα. Ὁ Σκληρὸς οὗτος οὐδεμίαν εἶχε προσωπικὴν ἀξίαν, ἀπέβη δὲ ἤδη παντοδύναμος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι ὁ Μονομάχος, ὅστις φυσικῶ τῷ λόγῳ οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχη πρὸς τὴν Ζωὴν ἀγάπην, ἀνεπλήρου τὴν ἔλλειψιν ταύτην διὰ τῆς ἀφοσιώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀδελφὴν τοῦ Σκληροῦ, τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὸ ἀφελέστερον ὠνόμαζε Σκληραϊναν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς τῆς ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος ἦν ὡς ἐκ τούτου προσέλαβε, διετέλει δῆλῶν καὶ κείρων τὰ κτήματα τοῦ ἀπόντος Μανιάκη, τὰ ὁποῖα ἦσαν γείτονα τῶν κτημάτων τοῦ Σκληροῦ ἐν τῷ θέματι τῶν ἀνατολικῶν, καὶ τὸ χεῖριστον περιύβρισε τὴν συζυγικὴν αὐτοῦ τιμὴν. Καὶ οὐδὲ εἰς ταῦτα ἤρκεσθη, ἀλλὰ κατέπεισε τὸν Μονομάχον νὰ παύσῃ τὸν Μανιάκην, καὶ νὰ διορίσῃ ἀντ' αὐτοῦ ἄθλιον τινὰ πρωτοσπαθάριον, ὀνόματι Πάρδον. Ἐκ τούτων πάντων παροξυνθεὶς ὁ ἐν Ἰταλίᾳ στρατηγός, τὸν μὲν Πάρδον ἐφόνευσε, περιβληθεὶς δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ ἄλλα τῆς βασιλείας παράσημα, διεπεραιώθη μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Δυρράχιον, ἵνα βαδίσῃ ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰς πολλὴν ἐμπεισῶν ταραχὴν, τὸν ἔγραψε παρακαλῶν νὰ ἀποθέσῃ τὰ ὅπλα καὶ ὑποσχόμενος πᾶσαν εὐεργεσίαν. Ἄλλ' ὁ Μανιάκης ὑπῆρξεν ἀμετάπειστος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῇ κατ' αὐτοῦ δύναμις, ἣ δὲ στρατηγία ἀνετέθη εἰς εὐνοῦχόν τινα Στέφανον, πρὸ μικροῦ ἐτι διατελέσαντα ἓνα τῶν θαλαμηπόλων τῆς βασιλίδος. Τοιοῦτου ἀντιπάλου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ κατισχύσῃ ὁ ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχόμενος μέγας στασιαστής. Ὅθεν συγκροτηθεὶς μάχης περὶ Ὀστροβόν, καθ' ἣν ὁ Μανιάκης προπορευόμενος τῶν ἰδίων ταγμάτων λαμπρῶς ὡς πάντοτε ἠγωνίσαστο, τρέπονται οἱ περὶ τὸν Στέφανον, καὶ ἤδη ὁ στρατὸς ἀνευφήμει ὡς βασιλέα τὸν ἡγεμόνα αὐτοῦ, ὅτε οὗτος αἰφνιδίως ἐκ τοῦ ἵππου πεσὼν ἀπέθανε, λαβὼν ἄδηλον παρὰ τίνος καιρίαν κατὰ τοῦ στήθους πληγὴν. Ἐντεῦθεν τὰ πράγματα μετέβαλον διὰ μιᾶς ὄψιν οἱ νικηταὶ παρεδόθησαν εἰς τοὺς νικηθέντας, ὁ Στέφανος, ἀντὶ φυγᾶδος, εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τροπαιοῦχος, καὶ ἐθριάμβευσε διὰ μέσης τῆς πλατείας, φερομένης πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ δόρατος τῆς κεφαλῆς τοῦ Μανιάκη. Τὸ δὲ κράτος ἐστερήθη οὕτω τοῦ ἀρίστου τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ. Καὶ ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1043, ἑτέρα ἀπόπειρα ἀποστα-

σίας ἐγένετο ἐν Κύπρῳ. Ὁ Θεόφιλος Ἐρωτικός τὸν ὑποῖον πρὸ τριετίας τοσοῦτον εὐχερῶς εἶχεν ἐξώσει ἀπὸ τὴν Σερβίαν ὁ Στέφανος Βοϊσθλαῦος, διωρίσθη κατόπιν στρατηγὸς τῆς μεγάλης ἐκείνης περὶ τὴν Ἀσίαν νήσου. Ἦδη δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς γενικῆς τῶν πραγμάτων ἀνωμαλίας, ἐστασίασε προφασιζόμενος τὰς βαρείας τῶν φόρων εἰσπράξεις. Ἀλλὰ συλληφθεὶς εὐχερῶς ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος τοῦ στόλου Κωνσταντίνου τοῦ Χαγέ, τὸν ὁποῖον εἶδομεν καὶ ἐπὶ Μιχαήλ Δ' ἀριστεύσαντα κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Σικελίας, προσήχθη εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις, διατάξας νὰ ἐνδύθῃ στολὴν γυναικείαν, καὶ περιαγαγὼν αὐτὸν οὕτως ἱματισμένον ἐν τῷ ἵποδρομίῳ καὶ δημεύσας τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ, ἀπέλυσε.

Περὶ τὰ μέσα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἔτους, 1043, ἑτέρα ἐνέσκηψε κατὰ τοῦ κράτους καταιγίς. Ἀφ' ἧς ὁ Βλαδίμηρος καὶ ὁ λαὸς αὐτοῦ ἀπεδέξαντο τὸ χριστιανικὸν θρήσκευμα, αἱ μεταξύ αὐτοῦ καὶ τοῦ κράτους σχέσεις ὑπῆρξαν εἰρηνικαί· διότι ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ λεγομένου Χρυσόχειρος τῷ 1024, ὑπῆρξε μᾶλλον ἀτομικὴ αὐτοῦ ἐπιχειρήσις, ἢ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία. Τούλάχιστον δὲν φαίνεται ἐπαγαγοῦσα ῥῆξιν μεταξύ τῶν δύο κυβερνήσεων, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἔμποροι ἐξηκολούθουν ἐλευθέρως ἐμπορευόμενοι ἐν Κωνσταντινουπόλει, δυνάμει τῶν ὑφισταμένων ἀρχαίων συνθηκῶν. Ἀλλὰ καθ' οὓς εὐρισκόμεθα ἤδη χρόνους, γενομένης φιλονεικίας ἐν τῇ βασιλευούσῃ, ἐφονεύθη ἐπιφανὴς τις Ῥῶσος. Ἴνα δὲ ἐκδικήσῃ τὸν θάνατον τοῦτον ὁ τότε ἡγεμὼν τοῦ ἔθνους Γιαροσλάβ, ἐξέπεμψε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1043 ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν στρατιάν 100,000 ἀνδρῶν, ὡς λέγουσιν, ὑπὸ τὸν ἴδιον υἱὸν Βλαδίμηρον, καταπλεύσασαν διὰ μονοξύλων εἰς τὸν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Πόντου λιμένα τοῦ φάρου, ὅστις εἶναι πιθανώτατα ὁ ἀρχαῖος τεχνητός, περὶ τὸ Ῥοῦμελι Καθάκ, λιμὴν, ὁ καλούμενος σήμερον *Μαῦρος μόλος*. Σημειωτέον ὅμως ὅτι περὶ μονοξύλων ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ Κεδρηνός· ἀλλ' εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐν ἔτει 865 ἐπιδρομῆς (σελ. 751 τοῦ τρίτου τόμου) ὁ Νικήτας ἀπεκάλει τὰ Ῥωσικὰ πλοῖα τροχαντήρια, ἧτοι πλοῖα ταχυπόρα φέροντα 40 ἕως 60 ἀνδρας· ὥστε καὶ ἤδη πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τοιούτων τινῶν πλοίων, ἂν ὄχι μεγαλύτερων, συνέκειτο ὁ τοῦ Βλαδίμηρου στόλος. Ὁ Μονομάχος μαθὼν τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, ἐπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις προτείνων ἀποζημίωσιν ἂν συνέβῃ ἄτοπὸν τι· ἀλλ' οἱ πρέσβεις ἀπεπέμφθησαν δι' ἀπειλῶν

καὶ ὕβρεων. Τότε ὁ βασιλεὺς τοὺς μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥώσους ἐμπόρους διεσκόρπισεν εἰς τὰ μέσογεια θέματα, ἵνα μὴ συμβῆ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἐπιβουλὴ, αὐτὸς δὲ ἐξέπλευσε μετὰ τοῦ στόλου ἐπὶ τὸν φάρον, ἔχων παρεπομένην καὶ διὰ ξηρᾶς ἰππικὴν δύναμιν οὐκ ὀλίγην. Αὐτόθι ἀφικόμενος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ εἰσπλεύσῃ ἐντὸς τοῦ λιμένος, καὶ οὐδὲ τοὺς Ῥώσους εὔρε προθύμους νὰ ἐκπλεύσωσιν. Ὅθεν ἐπανάλαβε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις, οἱ δὲ Ῥῶσοι ἀπήτησαν ἀφρόνως τρεῖς λίτρας χρυσοῦ καθ' ἕκαστον τοῦ στρατοῦ ἄνδρα, ὅπερ, εἰάν παραδεχθῶμεν 100,000 ἀνδρῶν, προῦποτίθησι 300,000 λιτρῶν, ἧτοι 324,000,000 δραχμῶν. Τότε τελευταῖον ὁ βασιλεὺς διέταξε τὸν μάγιστρον Θεοδώροκάνον νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν λιμένα μετὰ τριῶν δρομώνων, ἵνα δι' ἀκροβολισμῶν προκαλέσῃ τοὺς πολεμίους νὰ ἐξέλθωσι καὶ ναυμαχήσωσιν ἐν πελάγει. Ἄλλ' ὁ τολμηρὸς ναύαρχος, ἀντὶ νὰ περιορισθῆ εἰς ἀκροβολισμὸν, ὠθήσας ἑαυτὸν εἰς μέσους πολεμίους, ἑπτὰ μὲν σκάφη τούτων κατέφλεξε διὰ τοῦ σκευαστοῦ πυρὸς, τρία δὲ κατεπόντωσεν αὐτανδρά, καὶ ἐν ἐκυρίευσεν εἰσπηδήσας εἰς αὐτό· ὥστε εἰσελάσαντος ἤδη καὶ τοῦ βασιλέως μετὰ παντὸς τοῦ στόλου, οἱ Ῥῶσοι, μετὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ πρὸ μικροῦ ἐξ ὀλίγων πλοίων ἔπαθον, ἀποφεύγοντες νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς σύμπασαν τῶν ἀντιπάλων τὴν δύναμιν, ἐρρίφθησαν εἰς τόπον ἔχοντα σκοπέλους καὶ πέτρας καὶ ὑφάλους, καὶ ἀπέβαλον αὐτόθι, ἔνεκα τῆς δυσχωρίας, καὶ διότι προσεβλήθησαν συγχρόνως ἀπὸ τῆς ξηρᾶς ὑπὸ τῆς παραπορευομένης ἰππικῆς στρατιᾶς, τὰ πλεῖστα τῶν σκαφῶν, καὶ, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 15,000 ἀνδρῶν. Οὕτω περιγράφει τὰ γενόμενα ὁ Κεδρηνός: Ὁ δὲ Καραμζὶν ἀξιοῖ ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν ἡμετέρων ἐπιθέσεως, ἀλλ' ἔνεκα ἐπελθούσης καταιγίδος ἔπαθον οἱ Ῥῶσοι τὴν προειρημένην συμφορὰν. Τοιοῦτό τι ἔλεγε τῶντι ὁ Σλαῦος χρονογράφος Νέστωρ· οὐχὶ μόνον· ὅμως δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ πάντων μᾶλλον ἀξιοπίστου ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τούτους Κεδρηνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ζωναρᾶς παρατηρεῖ ἀπλῶς ὅτι ὁ ἀνατολικὸς ἄνεμος ἦτο ἐναντίος τῶν Ῥώσων. Ὅπως δὴποτε οἱ Ῥῶσοι ἤδη διηρέθησαν καὶ οἱ μὲν ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια διὰ θαλάσσης, οἱ δὲ, ἐπειδὴ τὰ περισωθέντα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα, ἐζήτησαν νὰ διαφύγωσι διὰ ξηρᾶς. Καὶ οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες εἶχον μεθ' ἑαυτῶν τὸν Βλαδίμηρον, καταδιωχθέντες ὑπὸ μόνων 24 πλοίων, κατάρθωσαν κυριεύσαντες τέσσαρα ἐκ τούτων, καὶ καταστρέψαντες τὰ λοιπὰ, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κίεβον. Οἱ δὲ διὰ ξηρᾶς ἀπελθόντες προσε-

βλήθησαν περὶ Βάρναν ὑπὸ τοῦ αὐτόθι στρατηγοῦντος Κατακαλῶν Κεκαυμένου, ὃν εἶδομεν πρὸ διετίας ἐν Μεσσήνῃ τῆς Σικελίας ἀριστεύσαντα, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐφονεύθησαν, 800 δὲ ζωγρηθέντες ἀπεστάλησαν τῷ βασιλεῖ. Ὁ Καραμζίν ἀφοῦ ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν περὶ Φάρον καταστροφὴν τῶν Ῥώσων ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταϊγίδος, καὶ οὐχὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στόλου ὑποχωρήσεως, ἤδη βεβαιοῖ μετ' ἀγανακτικῆς ὅτι οἱ Ῥῶσοι αἰχμάλωτοι ἐτυφλώθησαν, ἐνῶ ὁ πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα Κεδρηνός, ὁ μηδέποτε διστάσας νὰ ἱστορήσῃ τὰς γενομένας τυφλώσεις, ἐπὶ τοῦ προκειμένου οὐδὲν τοιοῦτο ἀνέφερε. Καθὼς βλέπετε, οἱ ὁμόδοξοι ἱστορικοὶ δὲν εἶναι ἐπιεικέστεροι τῶν ἑτεροδόξων πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν.

Αὕτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν Ῥώσων ἐκστρατεία κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τρία ἔτη ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν συνωμολόγησεν εἰρήνην πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οἱ αἰχμάλωτοι ἐπέστρεψαν εἰς Κίεβον, καὶ ἔκτοτε ἡ Ῥωσία, περιπεσοῦσα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας εἰς δεινὰς ἐμφυλίους διενέξεις, δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξωτερικὰς κατακτήσεις.

Ἐὰν ὅμως τὸ κράτος ἀπὸ τὴν ἀλλαγὴν οὕτω ἐνὸς τῶν φοβερωτέρων πολέμων, οἱ δὲ Ῥῶσοι δὲν ἐμελλον πλέον νὰ ἀναμιχθῶσιν εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα εἰμὴ μετὰ ἕξ καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας καὶ ὑπὸ δ.αφόρους ὅλως διόλου περιστάσεις, προσετέθη ἤδη εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχαίους καὶ νέους τοῦ κράτους ἐχθρούς, ἀπ' ἀνατολῶν ἕτερος δεινότατος, οἱ λεγόμενοι Σελδζουκίδαι Τούρκοι, οἵτινες προώθουσιν τοσοῦτον μᾶλλον εὐχερῶς, ὅσῳ ὁ μὲν βασιλεὺς περιέπιπτε, περὶ τε τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τὸν δημόσιον αὐτοῦ βίον ἀπὸ σφάλματος εἰς σφάλμα, τὰ δὲ πράγματα ἀδιακόπως ἀνεσεῖοντο ὑπὸ ἐσωτερικῶν συνωμοσιῶν καὶ στάσεων. Ἡ σχέσις τοῦ Μονομάχου μετὰ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Σκληροῦ ἀπέβη τοσοῦτον σκανδαλώδης, ὥστε φήμη διεδόθη ὅτι οὗτος μελετᾷ νὰ καταστήσῃ ἐκποδὼν τὴν τε ἰδίαν σύζυγον καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς ἵνα ἀναδείξῃ βασίλισσαν τὴν ἐρωμένην του. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ φέρῃ ἄνω κάτω τὸν λαὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ 9 μαρτίου 1044, ἐνῶ ὁ βασιλεὺς ἀπῆλθε πεζὸς πρὸς τὸν ἐν τῇ Χαλκῇ ναὸν τοῦ Σωτῆρος, ἵνα ἐκεῖθεν μεταβῆ ἔφιππος πρὸς τὸν σηκὸν τῶν ἀγίων τεσσαράκοντα μαρτύρων, τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐτελεῖτο ἡ ἑορτὴ, αἶφνης καθ' ἣν στιγμὴν ἐμελλε νὰ ἰππεύσῃ, φωνὴ ἀντήχησεν ἀπὸ μέσου τοῦ περισταμένου πλήθους «ἡμεῖς τὴν Σκλήραιναι βασι-

λισσαν οὐ θέλομεν, οὐδὲ δι' αὐτὴν αἱ μάνναι ἡμῶν αἰπορφυρογέννητοι Ζωὴ τε καὶ Θεοδώρα θανοῦνται,» πολλή δὲ ἐπεκράτησε ταραχὴ, καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι ἤθελον φονεῦθῃ, μηδ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως ἴσως ἐξαιρουμένου, εἰάν αἱ βασίλισσαι δὲν ἔσπευδον νὰ προκύψωσιν ἄνωθεν καὶ νὰ καθησυχάσωσι τὸ πλῆθος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἀφήσας κατὰ μέρος τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν. Καὶ ἴσως διὰ νὰ κολακεύσῃ τὸν οὕτω δυσμενῶς διακείμενον ὄχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔπραξε τότε ἀμάρτημα ἕτερον, τὸ ὁποῖον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν σήμερον ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους τὸ ἐπικρατέστερον τῶν αἰσθημάτων ἦτο τὸ θρησκευτικόν, θρησκείαν δὲ ἐνόμιζον τὸν ὅσον ἐνδέχεται πλείονα πολλαπλασιασμόν τῶν ἐξωτερικῶν τῆς λατρείας τύπων. Μέχρι τοῦ βασιλέως τούτου ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτοι ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἡ θεία ἱεουργία ἐτελεῖτο μὲν κατὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ κατὰ πᾶν σάββατον, καὶ κατὰ πᾶσαν ἐπίσημον ἑορτὴν, οὐχὶ ὅμως καὶ κατὰ πᾶσαν ἄλλην ἡμέραν· τοῦτο δὲ διὰ προσόδου ἐνδείαν. Τὴν σήμερον οἱ εὐλαβέστεροι τῶν χριστιανῶν θέλουσι βεβαίως νομίσαι ὅτι αἱ ἱεουργίαι ἐκεῖναι ἦσαν πλέον ἢ ἀρκεταί· ἀλλ' ὁ Μονομάχος, ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰ αἰσθήματα τοῦ πλήθους, ἐνόμισε πρέπον νὰ τελεῖται ἡ ἱερὰ λειτουργία καθ' ἐκάστην ἡμέραν καὶ ἐπεχορήγησεν ἐπὶ τούτῳ χρήματα θαυμάσια εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν. Ἴνα δὲ πορισθῇ τὰ χρήματα ἀπήλλαξε τοὺς Ἴθρας τῆς ὑποχρέσεως ἣν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50,000 ἀνδρῶν πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ ἀντὶ στρατιωτῶν ἀπῆτησε παρ' αὐτῶν φόρους, τῶν ὁποίων μέγα μέρος ἀνηλίσκετο ἵνα αὐξάνωσιν αἱ ἀφορμαὶ τῆς ἀργίας τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης. Διὰ νὰ λάβωσιν οἱ καθ' ἡμᾶς ἄνθρωποι ἐννοίαν τῆς δεινῆς θέσεως εἰς ἣν εὐρίσκοντο ὡς πρὸς τὰ τοιαῦτα ζητήματα καὶ αὐτοὶ οἱ λογιώτεροι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἄνδρες, ἔπρεπε νὰ ἔχωσι καιρὸν νὰ ἴδωσι πῶς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνὸς τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Μονομάχου. Ὁ Κεδρηνὸς ἀγανακτεῖ διὰ τὴν κατάργησιν τοῦ Ἰθρικοῦ στρατοῦ· ἀγανακτεῖ διότι ἔκτοτε ἤρχισαν μαραινόμενα τὰ πράγματα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ συγχρόνως, εἴτε αὐτὸς ἐνδοιάζων, εἴτε εὐλαβούμενος τὴν κοινὴν γνώμην, λέγει ὅτι ὁ Μονομάχος ἔπραξεν ἔργα τινὰ ἀγαθὰ καὶ ἱστορικῆς μνήμης ἄξια, ἐν οἷς συγκαταριθμεῖ τὴν τε δι' ἀδράς δαπάνης καθημερινὴν τέλεσιν τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, καὶ τὴν ἐν αὐτῷ

κατασκευὴν βαρυτίμων ἱερῶν κειμηλίων, καὶ τὴν Ἰδρυσιν πολυτελεστάτου τινὸς μοναστηρίου.

Ἐνῶ δὲ οὕτω ἐπολιτεύετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Μονομάχος προεκάλει πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωβανεσίκου πόλεμον ἄκαιρον καὶ ὀλέθριον. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ Βασιλείου Β' ὁ ἄρχων τῆς ἐν τῇ Ἀρμενίᾳ χώρας τοῦ Ἀνίου, ὑποταχθεὶς εἰς τὸν βασιλέα, ἐπετρέπη τὴν ἡγεμονίαν αὐτῆς τε καὶ τῆς μεγάλης Ἀρμενίας, ἐπὶ τῷ ὄρω, ὅτι μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ πᾶσα ἐκείνη ἢ ἀρχὴ θέλει περιέλθει εἰς τὸ ἑλληνικὸν κράτος. Ἀποθανόντος τοῦ Ἰωβανεσίκου, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κακίκιος, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀσθενείας τῶν διαδόχων τοῦ Βασιλείου Β', δὲν παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς τὴν πατρῴαν ἀρχὴν, ἀλλὰ κατέλαβεν αὐτὴν, διατηρῶν ἐντούτοις εἰρήνην καὶ ὁμαιχμίαν πρὸς τὸ κράτος. Ὁ δὲ Μονομάχος μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα εἰς τὰ ὁποῖα εὐλόγως ἠρκέσθησαν οἱ ἄμεσοι αὐτοῦ προκάτοχοι, καὶ μὴ ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ἀποβλέψῃ εἰς νέας κατακτήσεις, παρήγγειλε τὸν στρατηγὸν Ἰβηρίας Μιχαὴλ Ἰασίτην νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Κακίκιον. Ἀποτυχόντος δὲ ἐκείνου στέλλει ἕτερον στρατὸν καὶ στρατηγόν, καὶ ἐνταύτῳ προσκαλεῖ τὸν μωαμεθανὸν ἡγεμόνα τοῦ Τιβίου καὶ τῆς Περσαρμενίας Ἀβουλσεβάρ νὰ συμπράξῃ, ὑποσχόμενος νὰ παραχωρήσῃ αὐτῷ ὅσα φρούρια καὶ χωρία ἐκ τῶν τοῦ Κακικίου ἤθελε κυριεύσει. Καὶ ὁ μὲν Κακίκιος μὴ δυνάμενος ἤδη νὰ ἀνθέξῃ εἰς δύο πολεμίους, παρέδωκεν εἰς τὸν βασιλέα τὸ Ἄνιον, καὶ ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ τιμηθεὶς μάγιστρος καὶ λαβὼν πολυπρόσοδα χωρία εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐζήτησεν ἕκτοτε βίον εἰρηλικὸν καὶ ἀτάραχον. Τότε ὁμῶς ὁ Ἀβουλσεβάρ ἐζήτησε νὰ κρατήσῃ ὅσα μέρη τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ εἶχε φθάσει νὰ καταλάβῃ· ὁ δὲ Μονομάχος λησμονῶν τὰ συμφωνηθέντα, ἐπεχείρησε νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ἀλλὰ πέμπει ἐπὶ τούτῳ πάλιν τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, ὅστις εἶχεν ἀποτύχει ἐν τῇ πρώτῃ κατὰ τοῦ Κακικίου ἐκστρατεία, καὶ ὅστις ἦτο ἐκ τῶν μετρίων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους συνήθως μετεχειρίζετο ὁ βασιλεὺς. Ὁ Ἰασίτης, ἐννοεῖται, ἠττᾶται κατὰ κράτος. Καὶ ἤδη ἀποστέλλονται τελευταῖον ὁ ἥρωος τῆς Μεσσηνίας καὶ τῆς Βάρνης, Κεκαυμένος, καὶ ὁ μέγας ἐταιρειάρχης Κωνσταντῖνος, οἵτινες ἐπανειλημμένως νικήσαντες τὸν Ἀβουλσεβάρ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1047 ἤθελον πιθανώτατα καταβάλλει αὐτὸν ὀλοσχερῶς, ἐὰν, ἕνεκα μεγάλης τινὸς στάσεως ἐκραγείσης ἐν Θράκῃ, δὲν παρηγγέλλοντο ὑπὸ

τοῦ βασιλέως νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν αὐτοῦ, συνθηκολογοῦντες ὅπωςδῆποτε πρὸς τὸν Ἀβουλσεβάρ.

Τὴν ἐν Θράκῃ στάσιν ἐπεχείρησε κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ πατρίκιος Λέων Τορνίκιος, πρῶτον στρατηγὸς Ἰβηρίας, ἔχων αὐτός τε εὐλόγους ἀφορμὰς δυσαρεσκείας κατὰ τοῦ βασιλέως, εὐρῶν δὲ καὶ πολλοὺς ἐτέρους στρατηγούς προθύμους νὰ συμπράξωσι, διότι ἦσαν παρεωραμένοι καὶ ἄπρακτοι τὸν Ἰωάννην Βατάτζην, τὸν Θεόδωρον Στραβομύτην, τὸν Πολὺν, τὸν Μαριανὸν Βρανᾶν καὶ ἄλλους. Ἐντεῦθεν ἀξιόμαχον συγκροτήσας δύναμιν, ἐγένετο κύριος ὄλων σχεδὸν τῶν θρακικῶν καὶ τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς καὶ ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εὐτυχῶς διὰ τὸν Μονομάχον, ὁ Τορνίκιος, ἂν καὶ ἐπιτηδείως προπαρασκευάσας τὸ ἐπιχείρημα, δὲν διεξήγαγεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης δραστηριότητος, καὶ ἔδωκε καιρὸν εἰς τὸν βασιλέα νὰ προσαγάγῃ τὸν στρατὸν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ ἔπραξε μὲν πάλιν ὁ Μονομάχος τὸ λάθος νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ τούτου εἰς τὸν Μιχαὴλ Ἰασίτην, τὸν ἐπανειλημμένως κατατροπωθέντα ἐν Ἀρμενίᾳ· ἀλλὰ οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπισημοτέρων συντρόφων τοῦ Τορνίκιου, ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς νωθρότητος αὐτοῦ, τὸν ἐγκατέλειψαν μετ' οὐ πολὺ, ὁ στρατός του διεσκεδάσθη, ὥστε ὁ Ἰασίτης οὐδ' ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς τὸν ἀντίπαλον ἐκεῖνον. Ὁ Τορνίκιος καὶ οἱ ὀλίγοι ὀπαδοὶ του ὅσοι ἔμειναν μέχρι τέλους πιστοὶ πρὸς αὐτὸν, συνελήφθησαν εὐχερῶς κατὰ μῆνα δεκέμβριον καὶ οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἐτυφλώθησαν, οἱ δὲ ἄλλοι ἐπομπεύθησαν, ἐδημεύθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἤρχισαν «τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων κακὰ,» ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός. Ὁ βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος ἀκόλαστος περὶ τὴν διαίταν, σπάταλος περὶ τὴν χρῆσιν τῶν δημοσίων χρημάτων καὶ τὸ δεινότερον εἶχεν ἰδιάζουσαν πρὸς τοὺς ἀνικάνους ἀνθρώπους συμπάθειαν· τὸ δὲ χεῖριστον εἶχε κυριώτατον σύμβουλον, ἢ, καθὼς ἐλέγετο τότε, παραδυναστεύοντα, τὸν Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, ὅστις ἦτο μὲν ἄνθρωπος πεπαιδευμένος, ἀλλὰ δι' αὐτὸ τοῦτο ἀξιῶν ὅτι τὰ πράγματα ἔπρεπε νὰ ᾖναι εἰς χεῖρας τῶν λογίων, διεφέρετο πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ στρατοῦ, καὶ μάλιστα τοὺς ἰκανωτέρους, γενόμενος ἀρχηγὸς πολιτικῆς μερίδος, ἥτις ἐκ συστήματος ἀντεπάλαυε πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν καὶ ἀπέβη τοῦ καιροῦ προϊόντος πρόξενος μεγάλων συμφορῶν, καὶ ἰδίως τῶν συμφορῶν ὅσας ὑπέστη τὸ κράτος ἀπὸ τῶν Τούρκων.

Τὰ τουρκικὰ ἔθνη ἀνήκουσιν εἰς τὴν λεγομένην Τουρανικὴν φυλὴν. Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Τουρανίων καὶ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν αὐτῶν τύπων καὶ τῶν διαφόρων ἰδιωμάτων ὠμιλήσαμεν ἐν τῷ παραρτήματι τοῦ πρώτου τόμου (σελ. 804—805). Τινὰ τῶν τουρκικῶν τούτων ἔθνων προελάσαντα ἐκ τῆς μέσης Ἀσίας ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων εἶχον πρὸ καιροῦ περιέλθει εἰς ποικίλας σχέσεις πρὸς τὸ κράτος, διότι καὶ οἱ Ἄβαρες καὶ οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Πετсенέγοι ἦσαν ἔθνη τουρκικά. Ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὸ ἰδίως τῶν Τούρκων τὸ ὄνομα δὲν ἤρχισαν νὰ περιπλέκωνται πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα, εἰμὴ καθ' οὗς ἤδη εὕρισκόμεθα χρόνους. Τούτων τῶν τουρκικῶν φυλῶν, αἵτινες τότε κατὰ πρῶτον ἐπέτειλαν εἰς τὸν ὄριζοντα τῆς ἡμετέρας ἱστορίας, αἱ περιπέτεια δὲν εἶναι ὀπωροῦν γνωσταί, εἰμὴ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσιος τῆς 10 μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδος. Αἱ τουρκικαὶ αὐταὶ φυλαὶ ἐπλανῶντο τότε νομαδικῶς εἰς τὴν χώραν τῶν σημερινῶν Κιργίζων ὑπὸ ἡγεμόνα, ὅστις, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἡγεμόνες ἐτέρων ὁμοφύλων στιφῶν, ἦτο ὑποτελὴς τοῦ μεγάλου Χὰν Βιγού, ἢ Ἰακγού. Περὶ τὸ 970 αἱ φυλαὶ ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων ὁ τότε ἡγεμὼν ἐκαλεῖτο Σελδζούκ, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθησαν Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι, ἀπαλλαγεῖσαι τῆς εἰρημένης ὑποτελείας, μετηνάστευσαν εἰς τὰ πλησιόχωρα τῆς Βουχαρίας, ἠσπάσθησαν τὸν ἰσλαμισμόν, ἵνα τύχῃσι τῆς προστασίας τῶν παρακειμένων ταταρικῶν στιφῶν, καὶ ἀπέβησαν πολυάριθμοι διὰ τῆς μετ' αὐτῶν ἐνώσεως πολλῶν ὁμοφύλων. Οἱ δὲ ἄμεσοι τοῦ Σελδζούκ διάδοχοι, ἦτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰσμαήλ ἢ Ἀρσλάν, καὶ οἱ τούτου ἀνεψιοὶ Ἰαβγού, Τογρουλβέγ καὶ Δαοῦδ Γαβρουβέγ, ὠφελούμενοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων εἰς ἃς εἶχε περιέλθει τὸ ἀνατολικώτατον τῶν ἐν Ἀσίᾳ μωαμεθανικῶν κρατῶν, τὸ τῶν καλουμένων Γαζναυιδῶν, ἱδρυσαν τὸ μέγα ἐκεῖνο κράτος τῶν Σελδζουκιδῶν, τὸ ὁποῖον ἐμελλε βραδύτερόν νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μέχρι τῆς Μεσογείου. Αἱ πρῶται σχέσεις εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθον οἱ Σελδζουκῖδαι Τοῦρκοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους, ἱστοροῦνται ὡς ἐξῆς ὑπὸ τοῦ Κεδρηνοῦ. Περὶ τὸ 1045 ὁ τότε ἄρχων τῶν Σελδζουκιδῶν Τογρουλβέγ εἶχεν ἤδη κυριεύσει τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ κράτους τῶν Γαζναυιδῶν, καὶ, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος Περσίας, ἔστησε τὴν ἑδραν αὐτοῦ εἰς Χαμαδᾶν, πλησίον τῶν ἀρχαίων Ἐκβατάνων. Κατὰ τὴν ἐποχὴν λοιπὸν ταύτην ὁ Τογρουλβέγ ἐπεμψε τὸν ἐξάδελφον αὐτοῦ Κουτλουμούς κατὰ τινων ἀραβικῶν φυλῶν, ὁ δὲ ἠττηθεὶς καὶ ἐν τῇ ἐπιστροφῇ μέλ-

λων νὰ διέλθη διὰ τῆς Μηδίας (τοῦ Βασπουρακάν) ἐζήτησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν παρὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Στεφάνου, υἱοῦ τοῦ παραδυναστεύοντος Κωνσταντίνου Λειχούδη. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Στέφανος ἐπεχείρησε νὰ ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς Τούρκους, ἐγένετο συμπλοκὴ καθ' ἣν ἐτράπησαν μὲν οἱ περὶ τὸν ἀδόκιμον στρατηγὸν, ἐάλωσαν δὲ αἰχμάλωτοι αὐτός τε καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἐντεῦθεν πληροφορηθεὶς ὁ Τογρουλβέγ τό τε κάλλος τῆς μηδικῆς χώρας καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς ἐν αὐτῇ δυνάμεως τοῦ χριστιανικοῦ τῆς ἀνατολῆς κράτους, ἐξαπέστειλεν ἐπὶ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1048 τὸν ἀνεψιὸν του Ἀσάν μετὰ 20,000 ἀνδρῶν. Τῆς Μηδίας ἐστρατήγει ἤδη ὁ Ἀαρών, εἰς τῶν υἱῶν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῶν Βουλγάρων Ἰωάννου. Ὁ Ἀαρών ἐσπευσε νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀνίου καὶ Ἀρμενίας Κατακαλῶν τοῦ Κεκαυμένου, ὅστις ὀραμὼν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος καὶ μετὰ τῆς συνήθους δεξιότητος διεξαγαγὼν τὰ πράγματα, κατετρόπωσε τὸν Ἀσάν, πεσόντα ἐν τῇ μάχῃ μετὰ τοῦ πλείστου τῆς περὶ αὐτὸν δυνάμεως. Τότε ὁ Τογρουλβέγ, ἀγανακτήσας, ἐκπέμπει εἰς Βασπουρακάν νέαν στρατιάν 100,000 ἀνδρῶν, ὑπὸ τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰβραὶμ Ἰνάλ. Ὁ Κεκαυμένος προέτεινε νὰ ἐξέλθωσιν ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τῶν Τούρκων, καὶ νὰ ἀγωνισθῶσιν ἐξω τῶν συνόρων τοῦ κράτους πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τούτους, τὸ πλείστον ἀνίππους ἔτι ὄντας καὶ κεκμηκότας ἐκ τῆς ὀδοιπορίας καὶ ἀπεστερημένους πολλῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων, ἐνῶ ὁ βασιλικὸς στρατὸς οὐ μόνον πάντων ἠypόρει, ἀλλὰ καὶ ἐπηρμένος ἦτο ἀπὸ τῆς προηγουμένης νίκης. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ἀαρών δὲν ἤκουσε τὴν φορὰν ταύτην τὰς συμβουλὰς τοῦ Κεκαυμένου, ἀλλ' ἐζήτησε τὰς διαταγὰς τοῦ βασιλέως περὶ τοῦ πρακτέου, ἀποχωρήσας ἐν τῷ μεταξὺ εἰς Ἰθηρίαν, καὶ παραγγείλας τοὺς κατοίκους τῆς Μηδίας νὰ ἀσφαλισθῶσιν ἐντὸς φρουρίων καὶ τειχῶν. Ὁ βασιλεὺς ὅστις, δύο ἀνδρῶν προκειμένων, προετίμα πάντοτε τὸν ὀλιγώτερον εἰς τὰ πράγματα ἐπιτήδειον, ἐνέκρινε τὴν διαγωγὴν τοῦ Ἀαρών, καὶ τὸν παρήγγειλε νὰ ἀναβάλλῃ πάντα ἀγῶνα μέχρις οὐ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν του εἰς τῶν ἀρχόντων τῆς Ἰθηρίας, ὁ Λιπαρίτης, ὅστις ἔλαβε τὰς ἐπὶ τούτῳ διαταγὰς. Ὁ Λιπαρίτης ἦτο, καθ' ἃ λέγεται, ἄνθρωπος συνετὸς καὶ γενναῖος. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι δὲν ἀνέδειξε τοιαύτας ἀρετὰς ἐν τῷ προκειμένῳ ἀγῶνι, πρῶτον εἶχε λάβει πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρρεσκείας πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Ἰθηρίας Παγκράτιον, καὶ ἔπειτα οἱ Ἰθῆρες δὲν συνετήρουν πλέον τὸν

ἄλλοτε παρ' αὐτοῖς ὑπάρχοντα στρατὸν τῶν 50,000 ἀνδρῶν, ἀντὶ τῶν ὑποίων ὁ Κωνσταντῖνος Μονομάχος προετίμησε νὰ λαμβάνη χρήματα, δαπανώμενα, ἡξίυρομεν ἤδη πῶς, ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ἐκ πάντων τούτων ἐπῆλθεν ἀναβολὴ οὐ μικρὰ περὶ τὴν συγκρότησιν τῆς ἐπικουρίας, ἣν ἐμελλε νὰ ἐπαγάγη εἰς τὸν Ἀαρῶν. Ὁ δὲ Ἰβραῆμ λαβῶν πᾶσαν ἄνεσιν, ἐπολιόρκησε μίαν τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἀτειχίστων τοῦ Βασπουρακῆν πόλεων, ἐν ἧ εἶχον συρρεύσει ὑπὲρ τὰς 150,000 ψυχῶν. Εἰς μάτην ὁ Κεκαυμένος ἠγωνίζετο νὰ πείσῃ τὸν Ἀαρῶν, ὅτι τὸ χρέος αὐτῶν εἶναι νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν πολεμίων ἵνα σώσωσι τοὺς πολιορκουμένους. Ὁ Ἀαρῶν ἀπεκρίνετο ὅτι δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ πράξωσιν τι παρὰ τὴν βασιλικὴν θέλησιν, ὥστε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐγένοντο μετ' οὐ πολὺ κύριοι τῆς πόλεως ἐκείνης, καὶ ὅλων αὐτῆς τῶν θησαυρῶν καὶ ὄπλων καὶ χρησίμων πραγμάτων, οἱ δὲ πλείστοι τῶν ἐν αὐτῇ καταφυγόντων ἐγένοντο παρναλάωμα πυρὸς ἢ μαχαίρας. Τελευταῖον ἐφθασε καὶ ὁ Λιπαρίτης, καὶ τότε προῆλθεν ἡδη ὁ στρατὸς εἰς ἀπάντησιν τῶν Τοῦρκων, οἵτινες ἔσπευσαν ὡς αὐτῶς νὰ ἀντεπεξέλθωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ἐβάδιζον σποράδην, ὁ Κεκαυμένος συνεβούλευσε νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀμέσως κατ' αὐτῶν, ἀσυντάκτων ἔτι ὄντων. Ἄλλ' ὁ Λιπαρίτης δὲν συνήνεσε, διότι ἦτο σάββατον, ἥτοι ἡμέρα ἀποφράς κατ' αὐτόν. Οὐδὲν ὁμως ἐκέρδησεν ἐκ τῆς ἀναβολῆς. Ὁ Ἰβραῆμ συντάξας τὰς δυνάμεις καὶ αὐθημερὸν ἐπιτεθείς, ἠνάγκασε τὸν Λιπαρίτην νὰ πολεμήσῃ, καίτοι σαββάτου ὄντος. Ἡ μάχη συνεκροτήθη τῇ 18 Σεπτεμβρίου περὶ τὸ φρούριον Καπετροῦ. Καὶ ὁ μὲν Κεκαυμένος ἔχων τὸ δεξιὸν κέρασ, καὶ ὁ Ἀαρῶν ἄρχων τοῦ εὐωνύμου ἐνίκησαν ἀμφότεροι τοὺς ἀντιπάλους, ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ στρατηγῶν Λιπαρίτης ἠττήθη καὶ ἡχμαλωτεύθη μετὰ πολλῶν ἄλλων περὶ αὐτὸν ἀνδρῶν ὥστε ποικίλης βλάβης πρόξενος ὑπῆρξεν ἢ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον περιμενομένη ἐπικουρία του. Εὐτυχῶς ὁ Ἰβραῆμ ἠρκέσθη εἰς τὸ τρόπαιον τοῦτο, καὶ ἐπέστρεψε, συνεπαγόμενος τοὺς αἰχμαλώτους, πρὸς τὸν ἀδελφόν του Τογρουλβέγ. Ὁ δὲ ἀπέδωκε μὲν τὸν Λιπαρίτην ἄνευ λύτρων, ἀπήτησεν ὁμως φόρον παρὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἀποποιηθέντος τούτου, ἐξηκολούθησαν αἱ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ἐχθροπραξίαι, εἰ καὶ δὲν ἀπέβησαν ἔτι ὅσον βραδύτερον ὀλέθριαι, διότι ὁ Τογρουλβέγ κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἐπέστησε μᾶλλον τὴν πρσοχὴν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἄλλων μωαμεθανικῶν κρατῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁμως ἑτέρας ἔπαθον πληγὰς αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι. Εἰς τῶν ἡγεμόνων τῶν Πετσενέγων, ὀνόματι Κεγένης, διχονοήσας πρὸς τὸν ὑπέρτατον αὐτῶν ἡγεμόνα Τυράχ, ἐζήτησε καὶ εὖρεν ἄσυλον μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ συμποσούμενων εἰς 20,000 ἐντὸς τοῦ κράτους, ἀνηγορεύθη πατρίκιος, ἐδέχθη μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν τὸ ἅγιον βάπτισμα καὶ λαβὼν εἰς κατοικίαν καὶ τροφήν τρία παρὰ τὸν Ἴστρον φρούρια καὶ ἰκανὴν χώρας ἔκτασιν, ὑπέσχετο νὰ ὑπηρετῇ τὴν βασιλείαν πιστῶς ὡς σύμμαχος. Ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενος εἰς ταῦτα ἐπεχείρει ἐπιδρομὰς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου κατὰ τοῦ ἀντιπάλου, ὅστις ἀπαιτήσας εἰς μάτην ἰκανοποίησιν παρὰ τοῦ βασιλέως, διεπέρασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 1048 ἐπὶ τοῦ κρυσταλλωθέντος ποταμοῦ μεθ' ὄλων τῶν Πετσενέγων, ὄντων, ὡς λέγεται, 800,000, καὶ ἐπεχείρησε τὴν λεηλασίαν τῆς χώρας. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ βάρβαροι οὗτοι ἐξώκειλαν εἰς πολλὴν βίου ἀκρασίαν, καὶ περιέπεσον ἐκ τούτου εἰς νόσον ὀλεθρίαν, οἱ στρατηγοὶ Μακεδονίας, Θράκης καὶ Βουλγαρίας, ἔχοντες ἐπίκουρον καὶ τὸν Κεγένην, εὐχερῶς ἠνάγκασαν τὸν τε Τυράχ καὶ πᾶν τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ νὰ παραδοθῶσι. Καὶ ὁ μὲν Τυράχ καὶ 140 οἱ ἐπισημότατοι περὶ αὐτὸν ἄνδρες ἔλθοντες εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐβαπτίσθησαν, ἔλαβον διάφορα ἀξιώματα καὶ κατώκησαν ἐν αὐτῇ· αἱ δὲ πολλὰ ἐκεῖνα τῶν Πετσενέγων μυριάδες ἐνιδρύθησαν εἰς τὰς περὶ Σαρδικὴν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Μακεδονίας πεδιάδας, ἐρήμους οὔσας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι θέλουσιν ἀποφέρει εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον δασμὸν οὐκ ὀλίγον. Ἀλλὰ τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν, ἔνεκα τῶν νέων περιπετειῶν τοῦ τουρκικοῦ πολέμου.

Ὁ σουλτάνος εἰ καὶ ἀσχολούμενος κυρίως, ὡς προείπομεν, εἰς ἕτερα πράγματα, δὲν εἶχεν ἀμελήσει καὶ τὸν κατὰ Χριστιανῶν πόλεμον, καὶ εἶχεν ἐμβάλει μετὰ δυνάμεως ἰκανῆς εἰς τὰς ἀνατολικωτέρας τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς διέταξε μὲν νὰ ἀθροισθῇ ἐν Καισαρείᾳ στρατιὰ ἰθαγενῆς ἀποχρῶσα ἵνα ἀντιπαραταχθῇ κατ' αὐτοῦ, ἐξέπεμψε δὲ συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν Πετσενέγων 15,000 ἀνδρῶν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τοῦτον. Ἀλλ' οἱ Πετσενέγοι αὐτοὶ, κατ' ἀρχὰς ὑπακούσαντες καὶ διαπεραιωθέντες εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, μετ' οὐ πολὺ μετενόησαν, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Θράκην, ἠνώθησαν μετὰ τῶν περὶ Σαρδικὴν ἢ Τριαδίτζαν πολυαριθμῶν ὁμοφύλων, καὶ ὑπερβαλόντες τὸν Αἰμον ἐπανάλαβον τὰς κατὰ τὴν Βουλγαρίαν δῆψεις. Καὶ ὁ μὲν σουλ-

τάνος εἰσελθὼν εἰς Ἰβηρίαν καὶ ἀποτυχὼν περὶ τὴν πολιορκίαν ἐνὸς
 τῶν πολλῶν καὶ ὄχυρῶν αὐτῆς φρουρίων, ἐπέστρεψεν ἄπρακτος εἰς τὰ
 ἴδια. Ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἀβουλσεβάρ, ὁ μωχμεθανὸς ἄρχων τοῦ Τι-
 βίου, πιεσθεὶς ὑπὸ τῆς ἐκπεμφθείσης αὐτόθι ὑπὸ τοῦ βασιλέως πολυα-
 ρίθμου δυνάμεως, ἠναγκάσθη νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ νὰ δώσῃ ὄμηρον ἓνα τῶν
 στενοτάτων αὐτοῦ συγγενῶν. Ἀλλὰ τὰ κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρ-
 χίας εἶχον δεινῶς ἕνεκα τῆς ἀποστασίας τῶν Πετсенέγων, τόσῳ μᾶλλον
 ὄσω καὶ οἱ περὶ τὸν Κεγένην ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν, διότι ὁ βασιλεὺς
 ἐπράξε τὸ λάθος νὰ φυλακίσῃ τὸν ἄνδρα τοῦτον, πιστεύσας εἰς ἀδεσπό-
 τους συκοφαντίας. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1049 ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς τῶν
 ταγματῶν καὶ θεμάτων τῆς δύσεως Κωνσταντῖνος Ἀριανίτης, ὀρμήσας
 ἐξ Ἀδριανουπόλεως καὶ ἀπαντήσας τοὺς Πετсенέγους περὶ Διάμπολιν
 (τὴν σημερινὴν Ἰάμπολιν) ἠττᾶται παρ' αὐτῶν, ἀποβαλὼν οὐκ ὀλί-
 γους Μακεδόνας καὶ Θράκας καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς στρατηγοὺς
 Θεόδωρον Στραβομούτην καὶ Πολύν. Τότε ὁ βασιλεὺς ἐνόησεν ὅτι ἀ-
 νάγκη νὰ μεταχειρισθῇ ἀπάσας τοῦ κράτους τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν
 φρεβερῶν ἐκείνων πολεμίων καὶ μετεπέμψατο ἐπὶ τούτῳ εἰς Θράκην
 πρὸς τοῖς ἄλλοις τὰ ἑῷα τάγματα. Συγχρόνως δὲ λαβὼν παρὰ τοῦ
 Τυράχ καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Πετсенέγων τῶν ἐν Κωνσταντινου-
 πόλει κρατουμένων ὑπόσχεσιν ὅτι θέλουσι συντελέσει εἰς τὴν τῶν πραγμά-
 των εἰρηνέυσιν, ἐξαπέστειλε καὶ τούτους πρὸς τοὺς ὁμοφύλους. Πρὸ
 πάντων ὅμως ἔπρεπε νὰ ἐλπίσῃ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ καὶ τὴν
 ἐπιτηδείαν αὐτοῦ διεύθυνσιν. Κατὰ δυστυχίαν ἐνῶ τὰ ἀθροισθέντα εἰς
 Θράκην τάγματα ἦσαν ἀποχρῶντα, ὁ βασιλεὺς διώρισεν ὑπέρτατον
 αὐτῶν ἡγεμόνα εὐνοῦχόν τινα Νικηφόρον, ὅστις ἦτο ἄλλοτε ἱερεὺς, ἔ-
 πειτα δὲ ἀποβαλὼν τὴν ἱερωσύνην διετέλεσεν ὑπηρέτης τοῦ Μονομά-
 χου καὶ πρὸ μικροῦ ἐχειροτονήθη παρ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ προχείρου στρα-
 τηγός. Καὶ συνεξέπεμψε μὲν ὁ βασιλεὺς μετ' αὐτοῦ τὸν τε Κατακα-
 λῶν τὸν Κεκαυμένον, καὶ τὸν Ἐρβέβιον Φραγκόπωλον, ἄρχοντα τῶν
 μισθοφόρων Φράγκων, ἀλλὰ παρήγγειλε ῥητῶς αὐτοὺς νὰ ὑπόκηνται
 εἰς τὰ προστάγματα καὶ τὰ θελήματα τοῦ Νικηφόρου. Ἀπῆλθε λοι-
 πὸν ὁ στρατὸς οὕτω κατηρτισμένος καὶ ὑπερβαλὼν τὸν Λίμον διὰ τῆς
 λεγομένης Σιδηρᾶς (πύλης), ἐπῆξε χάρακα ὄχυρὸν περὶ τοὺς Ἑκατὸν
 βουνούς, μελετῶν νὰ ἐξέλθῃ τὴν ἐπιούσαν εὐζωνος κατὰ τῶν πολεμίων,
 διότι ὁ Νικηφόρος ἐφαντάζετο ὅτι θέλει τοὺς κυριεύσει αὐτοβοεὶ, καὶ
 ἄλλην φροντίδα δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ μὴ διαφύγῃ τις ἐξ αὐτῶν, ἐφ' ᾧ

συνεπήγαγε καλώδια καὶ λώρους ἵνα δεσμεύσῃ τοὺς ἀλισκομένους. Ἐν τούτοις ὁ Τυράχ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, ἀντὶ νὰ πείσωσι τοὺς ὁμοφύλους, νὰ ὑποταχθῶσιν, ἠνώθησαν ἐξ ἐναντίας μετ' αὐτῶν, καὶ ἅμα διεδόθη ὅτι ἔφθασεν ἡ βασιλικὴ δύναμις, οἱ γενναιότεροι τῶν Πετσειέγων ἤλθον νὰ προκαλέσωσιν αὐτὴν εἰς μάχην. Ταῦτα ἰδὼν ὁ Κεκαυμένος, ἀνέκραξεν ὅτι αὐτὸς εἶναι ὁ ἐπιτήδειος τῆς συμπλοκῆς καιρὸς, διότι οἱ πολέμιοι σποραδῆς ὄντες καὶ ἀσύντακτοι εὐκόλως εἰμποροῦν νὰ καταβληθῶσιν. Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος, ἐμπαίζων τὴν γνώμην τοῦ ἐμπείρου ἐκείνου ἀνδρὸς, τὸν προσεκάλεσε νὰ μὴ παραστρατηγῇ, αὐτοῦ στρατηγοῦντος· ὄχι, ἀνεβόησε, δὲν πρέπει νὰ ἐπιτεθῶμεν κατὰ τῶν Πετσειέγων διεσπαρμένων, μήπως φοβηθέντες κρυθῶσιν εἰς τὰς λόχμας· οὐδὲ εἶμαι ἐγὼ, φίλε μου, στρατηγὸς θηρευτικῶν κυνῶν, οὔτινες, ῥινηλατοῦντες, νὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς τῶν καταφυγῶν. Ἀνεβλήθη λοιπὸν ὁ ἀγὼν εἰς τὴν ἐπαύριον, ὅτε συνεκροτήθη μάχη ἐκ παρατάξεως, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Νικηφόρου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τοῦ μὲν Κεκαυμένου ἄγοντος τὸ δεξιὸν κέρασ, τοῦ δὲ Φραγκοπώλου τὸ ἀριστερόν. Ἄλλ' ἅμα γενομένης τῆς συμπλοκῆς, πρῶτος ἐτράπη εἰς φυγὴν ὁ Νικηφόρος, καὶ μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ, ἀμῆδὲ τὸν κτύπον, ὡς λέγει ὁ Κεδρηνός, τῶν πεδῶν τῶν ἵππων ἐνεγκόντες, μόνος δὲ ὁ Κεκαυμένος μετὰ τῶν ἑαυτοῦ στὰς θεραπόντων καὶ τινῶν συγγενῶν ὀλιγοστῶν, καὶ ἡρωϊκῶς ἀγωνισάμενος, ἔπεσε μεθ' ἀπάντων τῶν σὺν αὐτῷ.» Οἱ πολέμιοι ἐγένοντο κύριοι τῆς παρεμβολῆς τῶν βασιλικῶν καὶ ὅλης τῆς ἀποσκευῆς. Ἐν ᾧ δὲ ἐσκύλευον τοὺς ὀλίγους περὶ τὸν Κεκαυμένον πεσόντας, εἰς τῶν Πετσειέγων, ὅστις εἶχεν ἄλλοτε ἰδεῖ τὸν στρατηγὸν, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν τοῖς νεκροῖς κείμενον. Ὁ Κεκαυμένος εἶχε λάβει δύο φοβεράς πληγὰς· μίαν μὲν κατὰ γυμνοῦ τοῦ κρανίου, πεσόντος τοῦ κράνουσ αὐτοῦ, διήκουσαν ἀπὸ κορυφῆς μέχρι τῶν ὀφρύων, ἑτέραν δὲ διαταμοῦσαν τὸν τράχηλον καὶ εἰς τὸ στόμα πεσοῦσαν· ἀλλ' ὅμως ἀνέπνεεν ἔτι, ὁ δὲ ἀγαθὸς ἐκεῖνος Πετσειέγος ἐπιθεὶς αὐτὸν εἰς ἵππον ἀπήγαγεν εἰς τὴν σκηνὴν του, καὶ περιποιήθη διὰ πάσης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος· ὥστε ἐσώθη οὕτως ὁ περιφανῆς ἐκεῖνος ἀνὴρ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα θέλομεν πολλάκις λάβει ἔτι ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ. Οἱ δὲ Πετσειέγοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ πέντε ὅλα ἔτη δηοῦντες καὶ πυρπολοῦντες Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν καὶ Θράκην. Τὰ βασιλικὰ στρατεύματα πολλάκις παρ' αὐτῶν κατατροπωθέντα, ἐκ διαλειμμάτων μόνον κατέστρεφον ἀποσπά-

σματά τινὰ αὐτῶν, μέχρις οὐ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1054 οἱ βάρβαροι οὗτοι δελεασθέντες ὑπὸ τῶν δωρεῶν τοῦ βασιλέως συνωμολόγησαν τριακονταετείς σπονδάς. Ὁ Μονομάχος ἠναγκάσθη νὰ ἀπαλλαγῇ οὕτως ὅπως δῆποτε τῶν Πετсенέγων, διότι ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τούρκοι ἐξηκολούθουν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ ἐβιάσθη πάλιν νὰ ἐπιστήσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἅπασαν τὴν προσοχὴν. Συνετώτερον δὲ ἢ ἄλλοτε πολιτευθεὶς διώρισε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, ἄνδρα περιφρηνῆ, ἔλκοντα τὸ γένος ἐξ οἴκου τῆς μικρᾶς Ἀσίας διαπρέψαντος ἐν πολέμοις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, καὶ πλὴν τούτου μετεβίβασεν εἰς Ἀσίαν τὰ μακεδονικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἓνα τῶν ὀλίγων στρατηγῶν, ὅσοι εἶχον εὐδοκιμήσει κατὰ τῶν Πετсенέγων. Ἡδυνήθη δὲ τόσῳ μᾶλλον νὰ μεταχειρισθῇ εἰς Ἀσίαν τὰ εὐρωπαϊκὰ θέματα, ὅσῳ ἀπὸ τοῦ 1053 ὁ ἠγεμὼν τῶν Σέρβων Μιχαῆλος, ὁ τοῦ Στεφάνου υἱὸς καὶ διάδοχος, εἶχε περιέλθει εἰς φιλικὰς πρὸς τὸν Μονομάχον σχέσεις, σύμμαχος γενόμενος καὶ τιμηθεὶς πρωτοβεστιάριος. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Θ', μόλις διατάξας τὰ περὶ τῆς κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείας ἀπεβίωσε τῆ 11 ἰανουαρίου 1055 ἐκ τῆς πρὸ καιροῦ κατατρυχούσης αὐτὸν ποδάγρας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου θελήσας νὰ διορίσῃ τὸν διάδοχόν του, ἐξελέξατο τὸν Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, ὄντα τότε ἄρχοντα τῆς Βουλγαρίας. Ἄλλ' οἱ ἄνδρες τῆς πολιτικῆς μερίδος προετίμων τὴν Θεοδώραν, ἣν ἠδύναντο νὰ ἄγωσι καὶ νὰ φέρωσι κατὰ τὸ δοκοῦν, (διότι ἡ Ζωὴ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ τοῦ 1050). Ὡφελούμενοι δὲ ἐκ τῆς εὐνοίας, ἣν ὁ λαὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔπαυσε σώζων καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, ἔστειλαν καὶ ἔφεραν αὐτὴν εἰς τὰ ἀνάκτορα, καὶ ἅμυ ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως, ἀνηγόρευσαν βασίλισσαν, συγχρόνως δὲ, συλλαβόντες ἐν Θεσσαλονίκῃ τὸν ἤδη ἐπὶ τὴν κατάληψιν τῆς ἀρχῆς ἐπερχόμενον Νικηφόρον τὸν Πρωτεύοντα, περιώρισαν αὐτὸν εἰς μονὴν τινὰ τοῦ Θρακησίου.

Ἡ Θεοδώρα, γενομένη τῶν ἀπλοῦν ὄργανον τῆς μερίδος ἣτις ἀνηγόρευσε αὐτήν, κύριον μὲν αὐτῆς ὑπουργὸν προεχειρίσατο ἓνα τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς μερίδος ταύτης, τὸν Λέοντα Στραβοσπόνδυλον, τὰ δὲ ὑπάτα τῶν ἀξιωματῶν δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τρεῖς εὐνούχους, ἀρχαίους αὐτῆς ὑπηρέτας, ὧν τὸν μὲν Θεόδωρον ἀνηγόρευσε δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐξέπεμψε κατὰ τῶν Τούρ-

κων, ἀνακαλέσασα τὸν πρότερον διορισθέντα μάγιστρον Ἰσαάκιον Κομνηνόν τὸν δὲ Νικήταν κατέστησε λογοθέτην τοῦ δρόμου, τὸν δὲ Μανουὴλ νυκτέπαρχον. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος, ἀκούσας τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μονομάχου, ἀντὶ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πρὸς ἀνατολὰς πορείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων εἰς Χρυσόπολιν, ἡ βασίλισσα, ἢ μᾶλλον οἱ ἄγοντες καὶ φέροντες περὶ αὐτὴν τὰ πράγματα, συνέλαβον αὐτὸν ὡς ἀσυντάκτως ὑποχωρήσαντα καὶ ἐξώρισαν καὶ ἐδήμευσαν. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ περὶ τὸν Στραβοσπόνδουλον πολιτικὴ μερὶς ὠκειοποιεῖτο οὕτω τὰ πράγματα, καθιστῶσα ἐκποδῶν τοὺς ἰκανωτέρους τῶν στρατηγῶν, αἴρνης ἡ βασίλισσα, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1056, ἐνόσησεν ἐξ εἰλεοῦ, ὥστε ἐδέησεν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι νὰ σκεφθῶσι περὶ διαδόχου. Μετὰ τῆς Θεοδώρας ἔμελλε νὰ ἐκλείψῃ καὶ ὁ τελευταῖος περιλιπόμενος γόνος τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Προκειμένου δὲ νὰ ἀναγορευθῇ νέα δυναστεία, πᾶσαι αἱ ἀνάγκαι τοῦ κράτους ἐκάλουν εἰς τὸν θρόνον ἓνα τῶν ἐπιφανεστάτων ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, διότι οὕτω μόνον ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ σωτηρία ἀπὸ τῶν ἀπανταχόθεν κρεμαμένων κινδύνων. Ἄλλὰ τοιοῦτου ἀνδρὸς ἐκλογὴ ἤθελε συνεπαγάγει τὴν πτῶσιν τῆς πολιτικῆς μερίδος. Ὅθεν ὁ Λέων καὶ οἱ περὶ αὐτὸν, προλαμβάνοντες τὰς ἐνεργείας τῶν ἀντιπάλων, καὶ ἐν ταύτῳ εὐχαριστοῦντες κατ' ἐπιφάνειαν τὰς ἀξιώσεις τῆς κοινῆς γνώμης, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον στρατιωτικὸν μὲν ἄνδρα, ἀλλὰ τοιοῦτον ὥστε νὰ ἦναι ἀπλοῦν ὄργανον τῶν θελήσεών των. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἀνηγόρευσαν βασιλέα τὸν πατρίκιον Μιχαήλ τὸν Στρατιωτικὸν ἐπιλεγόμενον, βυζάντιον τὴν καταγωγὴν, ὑπηρετήσαντα μὲν ποτὲ ἐν τῷ στρατῷ, ἀλλὰ μηδέποτε διαπρέψαντα, καὶ ἤδη πρεσβύτην ὄντα, μωρὸν καὶ ὄλως ἄπειρον τῶν πραγμάτων. «Τοῦτο δὲ πεποιήκασιν, λέγει ὁ Κεδρηνός, ἵνα σχῆμα μόνον καὶ ὄνομα αὐτὸς ἔχῃ τῆς βασιλείας, αὐτοὶ δὲ διεξάγουσιν ὡς βούλωνται τὰ κοινὰ, καὶ πάντων τυγχάνωσι κύριοι, ἐπομοσαμένου πρότερον καὶ αὐτοῦ μηδὲν τι πρᾶξαι ποτε τῆς ἐκείνων δίχα γνώμης τε καὶ θελήσεως.»

Ἄμα λοιπὸν τῇ 30 αὐγούστου ἀπεβίωσεν ἡ Θεοδώρα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Μιχαήλ Στρατιωτικός. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν ἄνδρες, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τοῦτο, πολυειδῶς περιεφρόνησαν τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὅστις εἶχε λυτρωθῆ ἀπὸ τῶν Πετсенέγων, εἶχε διορισθῆ δούξ Ἀντιοχείας. Τοῦτον ἔπαυσε τῆς ἀρχῆς ταύτης ὁ βα-

σιλεύς, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἴδιον ἀνεψιὸν Μιχαήλ, τὸν ὁποῖον καὶ Οὐρανὸν ἐπωνόμασεν, ὡς δῆθεν καταγόμενον ἐκ τοῦ περιφανοῦς ἐκείνου Νικηφόρου τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ περὶ τὸν Σπερχεῖον ποταμὸν συντρίψαντός ποτε τὴν τῶν Βουλγάρων δύναμιν. Ὅτε δὲ προσῆλθον ἅπαντες οἱ στρατηγοὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ σὺν αὐτοῖς ὁ Κεκαυμένος καὶ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν βασιλέα, ὁ Μιχαήλ καὶ ὁ πρωθυπουργὸς αὐτοῦ Λέων Στραβοσπόνδυλος οὐδεμιᾶς ἠξίωσαν τοὺς ἄνδρας τιμῆς καὶ ἐπειδὴ οὗτοι παρετήρησαν εἰς τὸν Λέοντα ὅτι εἶναι ἀτοπώτατον οἱ μὲν κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ μηδέποτε ἰδόντες πολέμιον κατὰ πρόσωπον, νὰ λαμβάνωσι δαψιλῶς βραβεῖα καὶ ἀξιώματα, αὐτοὶ δὲ οἱ ἐκ παίδων προπολεμοῦντες καὶ ἀγρυπνοῦντες, ἵνα ἐκεῖνοι κοιμῶνται ἤσυχοι, νὰ παραβλέπωνται καὶ νὰ στερεῶνται πάσης βασιλικῆς φιλοτιμίας, ὁ πρωθυπουργὸς ἐτόλμησε νὰ ἀποπέμψῃ αὐτοὺς μεθ' ὕβρεων, καὶ νὰ ἐκφέρῃ οὐκ ὀλίγους προπηλακισμοὺς καθ' ἑνὸς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς στρατηγοὺς τῆς ἀνατολῆς οὕτω πως ἐπολιτεύθησαν οἱ περὶ τὸν Μιχαήλ Στρατιωτικόν. Τὸν δὲ Νικηφόρον Βρυέννιον ἀνεκάλεσαν ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ προεχειρίσαντο αὐτῆς στρατηγὸν τῶν μακεδονικῶν ταγμάτων κατὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες δὲν ἔπαυον τὰς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἀρμενίᾳ ἐπιδρομάς. Ἄλλ' ἐλθόντος τοῦ Βρυεννίου εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἰκετεύσαντος νὰ τῷ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ὑπὸ τῆς Θεοδώρας δημευθεῖσα περιουσία του, ἀφοῦ ἀνεγνωρίσθη ἡδὴ ὅτι ἀδίκως εἶχε τιμωρηθῆ, ὁ βασιλεὺς τὸν ἀπέπεμψεν ἄπρακτον, εἰπὼν ἀγερώχως ἀδεικνύων ἔργα ἀπαίτει μισθοὺς,» ὡς ἂν ὁ Βρυέννιος δὲν εἶχεν ἐκτελέσει τὸ καθῆκον αὐτοῦ ὑπὲρ ἄλλους πολλοὺς κατὰ τῶν Πετσαλέγων καὶ ὡς ἂν ἡ ἀπόδοσις ἀδίκως δημευθείσης περιουσίας ἠδύνατό ποτε νὰ λογισθῆ ὡς μισθός.

Ἄλλ' οἱ μεγάλοι τοῦ κράτους στρατηγοὶ οἵτινες ἠδύναντο μέχρι τινὸς νὰ ὑποφέρωσι τοιαύτας ὀλιγωρίας ἐνόσω ἐσώζοντο οἱ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου ἀπόγονοι, δὲν ἠνέσχοντο τὰς ὕβρεις τοῦ κρονολήρου ἐκείνου γέροντος, ὅστις οὔτε κληρονομικὸν δικαίωμα εἶχεν εἰς τὸν θρόνον, οὔτε προσωπικὴν τινα ἀξίαν. Ὅθεν ἔτι ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντες, συνεννοήθησαν κρυφίως, προῖσταμένου τοῦ Κεκαυμένου, τοῦ Κομνηνοῦ καὶ τοῦ Βρυεννίου, καὶ ἀπεφάσισαν νὰ καθαιρέσωσι τὸν Μιχαήλ καὶ νὰ ἀναγορεύσωσιν ἕτερον βασιλέα. Προκειμένου δὲ νὰ ὀρίσῃσι τίνα θέλουσιν ἐκλέξει, πάντες ὁμοθυμαδὸν ἀπέβλεψαν πρὸς τὸν Κεκαυ-

μένον ὡς προέχοντα ὁμολογουμένως τῶν ἄλλων κατὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ἐμπειρίαν. Ἄλλ' ὁ Κεκαυμένος εἶχε τὴν συνετὴν μετριοφροσύνην τῆς ἀληθοῦς ἀξίας. Δὲν ἠγνόει βεβαίως ὅτι ἦτο ὁ ἄριστος τῶν τότε ἡγεμόνων, ἤξευρεν ὁμῶς ὅτι εἶλκε τὸ γένος ἐκ γονέων ἀφανῶν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι συνήθως προτιμῶσι τὴν μετὰ τῆς ἐπιφανείας τοῦ γένους συνημμένην ἀρετὴν, καὶ ὅτι τούτῳ τῷ λόγῳ ἐπιτηδειότερος ἦτο νὰ καταλάβῃ τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις προσενεγκῶν λαμπρὰς εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας, εἶχε προσέτι τὸ προτέρημα ὅτι κατήγετο ἐξ οἴκου εὐκλεοῦς. Διὸ ἐνῶ πάντες ἐχαιρέτιζον αὐτὸν βασιλέα, αὐτὸς ἀναστὰς ἀνευφήμησε βασιλέα τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν, καὶ προσεκάλεσε τοὺς ἄλλους νὰ πράξωσιν ἀδιστακτικῶς τὸ αὐτό. Τούτου δὲ γενομένου ἐκρίθη εὐλογον νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ὃ μὲν Βρυέννιος εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ὁποίου ἦρχεν, οἱ δὲ λοιποὶ εἰς τὰς ἰδίας οἰκήσεις, ἵνα, συλλέξαντες δυνάμεις ἀποχρώσας, ἐπέλθωσιν ἀπὸ κοινοῦ εἰς κατάληψιν τῆς πρωτεύουσας. Καὶ ἀποχαιρετίσαντες τὸν βασιλέα ὅστις οὐδεμίαν εἶχε συλλάβει ὑπόνοιαν τῆς συνωμοσίας, ἀνεχώρησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1057.

Τὸ πρῶτον ἐν τούτοις βῆμα τὸ γενόμενον πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων ἀπέτυχε· διότι ὁ Βρυέννιος, ἀρξάμενος τῆς στάσεως, πρὶν ἢ κατηχήσῃ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατηγούς καὶ πρὶν ἢ παρασκευασθῶσιν οἱ ἄλλοι συνωμόται, συνελήφθη καὶ ἐτυφλώθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Πισιδῶν καὶ τῶν Λυκαόνων Λυκάνθους. Τότε οἱ ἄλλοι περὶ τὸν Κομνηνόν καὶ Κεκαυμένον δευτερεύοντες συνωμόται, ὁ Ῥωμανὸς Σκληρὸς (ὃν εἶδομεν πρωταγωνιστήσαντα ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ Μονομάχου βασιλείας), ὁ Βούρτζης, ὁ Βοτανειάτης, οἱ παῖδες τοῦ Βασιλείου Ἀργυροῦ καὶ οἱ λοιποὶ πάντες βλέποντες τοὺς δύο ἐκείνους ἄνδρας ἡρεμοῦντας καὶ φοβούμενοι μήπως ὁ Βρυέννιος ἐξεταζόμενος ἀποκαλύψῃ τὰ τῆς συνωμοσίας, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπισπεύσωσι τὴν ἐναρξιν τῆς στάσεως. Ὅθεν συνῆλθον ἄνευ ἀναβολῆς εἰς Κασταμῶνα, κτῆμα μέγα τοῦ Κομνηνοῦ ἐν Παφλαγονίᾳ κείμενον, καὶ εὖρον αὐτὸν δισταζοντα διὰ τε τὴν ἀποτυχίαν τοῦ Βρυεννίου, καὶ τὴν ἀπραξίαν τοῦ ἐν Καπαδοκίᾳ διατρίβοντος Κεκαυμένου· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὴ προσέξαντες εἰς τοὺς ἐνδοιασμούς τούτους, καὶ ἀθροίσαντες ἱκανοὺς τινὰς στρατιώτας καὶ ἐθελοντὰς ἀνηγόρευσαν τὸν Ἰσαάκιον βασιλέα τῇ 8 ἰουνίου. Ἀνήγγειλαν δὲ ἀμέσως τὰ γενόμενα εἰς τὸν Κεκαυμένον ὅστις ἠπράκτει

πάλιν, διότι ἐμάνθανεν ἀπρακτοῦντα τὸν Κομνηνόν, καὶ εἶχε προσέτι περιπέσει ἔνεκα τῆς εὐγενείας τοῦ χαρακτῆρός του εἰς ἰδιάζουσάν τινα δυσχέρειαν. Ὅτε πρὸ δύο μηνῶν εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀπήντησε περὶ Νικομήδειαν βασιλικὸν ταχυδρόμον, καὶ ἐπειδὴ ἐνόμιζεν ἀναξίαν ἑαυτοῦ τὴν λαθραίαν καὶ ἐξ ἐνέδρας, οὕτως εἰπεῖν, ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων, ἐμήνυσε διὰ τοῦ ταχυδρόμου ἐκείνου εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Νικήταν νὰ εἴπη εἰς τὸν βασιλέα καὶ κύριόν του, ὅτι ὁ Κομνηνός καὶ αὐτὸς δὲν θέλουσιν ὑποφέρει τὴν προξενηθεῖσαν εἰς αὐτοὺς ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἂν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει θέλωσιν, ἄς στείλωσι κατ' αὐτῶν δύναμιν, ἵνα κριθῇ ἐκ τοῦ συστάδην ὁ προκείμενος ἀγών. Ταῦτα δὲ μηνύσας ἐπέσπευσε τὴν οἶκαδε ἐπάνοδον. Ἄλλ' ἔκτοτε ἀκούων τὸν Κομνηνόν ἀργὸν μένοντα, ἀφ' ἐνὸς μὲν δὲν ἤθελεν ἀρχόμενος τοῦ ἔργου νὰ ἐκθέσῃ ἄκοντας αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτόν εἰς εὐθύνας τὰς ὁποίας διὰ τῆς σιγῆς των ἠδύναντο νὰ διαφύγωσιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐπειδὴ ἤδη εἶχεν ἀποκαλύψει τὴν ἰδίαν ἐνοχλήν, ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ ἀσφαλίσῃ ἑαυτόν. Ἄλλ' ἅμα πληροφορηθεὶς τὰ ἐν Παφλαγονίᾳ γενόμενα, προσφκειώθη τοὺς στρατηγούς τῶν ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἐν Ἀρμενίᾳ ταγμάτων καὶ θεμάτων, καὶ ἠνώθη μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ, ὅστις ἀπῆλθεν ἤδη μετὰ στρατιᾶς ἀξιολόγου πρὸς τὴν Νίκαιαν. Ἡ δύναμις τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν δὲν ἦτο οὔτε εὐάριθμος οὔτε κακῶς συντεταγμένη, διότι συνέκειτο ἐξ ὅλων τῶν ταγμάτων καὶ τῶν θεμάτων τῆς Δύσεως καὶ τινων ταγμάτων τῆς Ἀνατολῆς, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον πεισθῆ νὰ κοινωθήσῃ τῆς στάσεως. Εἶχε δὲ καὶ στρατηγούς τινας δευτερεύοντας διακεκριμένους ἐπὶ ἐμπειρίᾳ καὶ γενναιότητι, τὸν Βασίλειον Ταρχανιώτην, στρατηλάτην ὄντα τῆς Δύσεως καὶ πάντων τῶν Μακεδόνων, τὸν προμνησθέντα Λυκάντην καὶ ἄλλους ἰθαγενεῖς τε καὶ μισθοφόρους. Ἄλλ' ἐκ τῶν δύο ὑπερτάτων τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἡγεμόνων ὁ μὲν δομέστικος τῶν σχολῶν Θεόδωρος, ὁ πάλαι ὑπηρέτης τῆς Θεοδώρας, ἦτο παντάπασιν ἄπειρος τῶν πολεμικῶν πραγμάτων ἄνθρωπος, ὁ δὲ δοθεὶς αὐτῷ ὡς συνάρχων καὶ σύμβουλος Ἀαρῶν, εἶχε μὲν πολλάκις στρατηγήσει, ἀλλὰ, ὡς εἶδομεν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου, ἐπέιχε πάντοτε καὶ ἐδίσταζε περὶ τοῦ πρακτέου. Ὅθεν κατὰ μῆνα ἰούλιον, ἀντιπαραταχθέντων τῶν δύο στρατῶν περὶ Νίκαιαν ἀκατὰ τινα τόπον Ἄδην παρὰ τῶν ἐγχωρίων ὀνομαζόμενον, ὁ Ἀαρῶν ἄγων τὸ εὐώνυμον τῶν βασιλικῶν κέρας ἔτρεψε μὲν τὸν προϊστάμενον τῆς δεξιᾶς τῶν

ἀντιπάλων Ῥωμανὸν τὸν Σκληρὸν, μετριώτατον ὄντα στρατηγόν, ἐδί-
στασε δὲ ἔπειτα κατὰ τὸ σὺνηθες περὶ τοῦ πρακτέου, ἐνῶ ὁ Κεκαυ-
μένος συνέτριψε τὴν δεξιάν τῶν ἀντιπάλων, ἧς ἦρχεν ὁ Ταρχανιώτης
καὶ ὡς κεραυνὸς ἐπέπεσεν εἰς τὰς σκηνάς αὐτῶν, διαρπάσας αὐτάς
καὶ καθαιρέσας, ὁ δὲ Κομνηνὸς ὥρμησε κατὰ τῶν περὶ τὸν Ἀαρῶν, καὶ
εὐρῶν αὐτοὺς κατεπτοημένους διὰ τὴν τοῦ χάρακος σύλησιν, ἔτρεψεν
εἰς φυγὴν πρὸ μικροῦ ἔτι νικηφοροῦντας. Ἡ μάχη ἀπέβη κρίσιμος,
διότι ἐκ μὲν τῶν βασιλικῶν πολλοὶ στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ ἔπεσον
καὶ πολὺ πλείονες ἠχμαλωτεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Κομνηνὸν
ὀλίγοι τινὲς στρατιῶται ἐφονεύθησαν, στρατηγὸς δὲ εἰς μόνος, Λέων
ὁ Ἀντίοχος.

Μετὰ τὴν ἦτταν ταύτην τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ὁ γέρων βασιλεὺς Μι-
χαήλ ἐφάνη συνετώτερος τῶν περὶ αὐτὸν συμβούλων, διότι εἶχεν ἀπο-
φασίσει νὰ παραιτηθῆ τῆς ἀρχῆς, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἀπήτησαν νὰ ἐπιμείνη,
μηδὲν ὅμως γενναῖον καὶ συντελεστικὸν πρὸς ἀντίστασιν πράξαντες.
Ἐπεχείρησαν δ' ἀπλῶς διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς νικητὰς, ἐπιτρέ-
ψαντες τὸ ἔργον εἰς τρεῖς ἄνδρας σοφωτάτους οἵτινες προΐσταντο τότε
τῆς πολιτικῆς μερίδος, τὸν πρόεδρον Κωνσταντῖνον Λειχοῦδην, τὸν
πρόεδρον Θεόδωρον Ἀλωπὸν, καὶ τὸν ὑπατον τῶν φιλοσόφων Ψελλόν.
Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κομνηνὸς εἶχε φθάσει εἰς Νικομήδειαν, καὶ ἐκεῖ εὐ-
ρόντες αὐτὸν οἱ πρεσβευταὶ τοῦ βασιλέως, προέτειναν νὰ ἀποθέσῃ τὰ
ὄπλα, αὐτὸς μὲν υἰοθετούμενος ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἀναγορευόμενος
καῖσαρ, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν λαμβάνοντες ἀμνηστίαν. Ἔγνοεῖται ὅτι αἱ
προτάσεις αὗται ἐφάνησαν γελοῖαι εἰς τοὺς νικητὰς καὶ ὅτι οἱ πρέσβεις
ἐπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τότε ἔλαβον ἐντολὴν
νέα καὶ ἐπανελθόντες πρὸς τὸν Κομνηνὸν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ἤδη εἰς τὸ
χωρίον τὰς Ῥέας, προέτειναν αὐτῷ νὰ υἰοθετηθῆ καὶ νὰ ἀναγορευθῆ
οὐχὶ πλέον καῖσαρ ἀλλὰ βασιλεὺς, νὰ βεβαιωθῶσι δὲ διὰ γραμμάτων
πᾶσαι αἱ τιμαὶ ὅσας εἶχεν ἀπονείμει εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ στρατεύ-
σαντας. Ταύτας τὰς προτάσεις ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶ-
σιν ὅ,τε Κομνηνὸς καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτὸν ἄρχοντες, πλὴν τοῦ Κε-
καυμένου, ὅστις ἐπέμενε ἀπαιτῶν τὴν ὀλοσχερῆ παραίτησιν τοῦ Μι-
χαήλ· ἡ δὲ γνώμη αὕτη ἐπεκράτησε τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ λέγεται ὅτι
καὶ αὐτοὶ οἱ πρέσβεις, παραπρεσβεύσαντες, προέτρεπον αὐτὸν λάθρα
νὰ μὴ ἐνδώσῃ. Ἐὰν τὸ τελευταῖον τοῦτο ἦναι ἀληθές, μαρτυρεῖ ὀπό-
σον ὀλίγην πίστιν εἶχον εἰς τὸν Μιχαήλ αὐτοὶ οἱ στενότεροι αὐτοῦ φί-

λοι. Καὶ μήπως δὲν εἶχον δίκαιον; Ἐνῶ ὁ Κομνηνός ἦτο ἀδιάλλακτος καὶ ὁ μὲν νικηφόρος αὐτοῦ στρατός ἦτο σχεδὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς, κατὰ τὰς ἀκριβεστέρας πληροφορίας, ἠτοιμάζοντο τὸν μὲν γέροντα νὰ ἐξωθήσωσι, τὸν δὲ ἀντίπαλον αὐτοῦ νὰ ὑποδεχθῶσι μετ' ἐπινικίων καὶ ὕμνων, ὁ Μιχαήλ ἐμοίραζε τὰ χρήματα τοῦ ταμείου εἰς τὸν ὄχλον καὶ εἰς τοὺς ἄρχοντας ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν, ἄλλο δὲ ἀσφαλές προπύργιον κατὰ τοῦ πολεμίου δὲν ἐπενόησεν εἰμὴ τὴν σύνταξιν ἐγγράφου δι' οὗ οἱ συγκλητικοί, ἐπὶ ὄρκοις φρικτοῖς καὶ ἀραιῖς παλαμναιοτάταις, ὑπέσχοντο νὰ μὴ ἀνχγνώρισωσι ποτὲ ὡς βασιλέα τὸν Κομνηνόν. Καὶ πάντες μὲν οἱ συγκλητικοὶ ὑπέγραψαν τὸ ἐγγράφον τοῦτο, ἅμα ὅμως ἔμαθον ὅτι ὁ Κομνηνός ἤγγισεν εἰς τι χωρίον λεγόμενον Ἀλμέας καὶ ὅτι τῇ ἐπαύριον ἔμελλε νὰ αὐλισθῇ εἰς τὰ παλάτια τοῦ Δαματρός, συνέρρευσαν ἀπὸ πρῶίας περὶ τὸ πατριαρχεῖον καὶ καταβιβάσαντες τὸν πατριάρχην Μιχαήλ Κηρουλάριον εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, κατ' ἀρχὰς παρεκάλεσαν αὐτὸν νὰ μεταβῇ παρὰ τῷ βασιλεῖ καὶ ἀπαιτήσῃ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ παρ' αὐτῶν ὑπογραφέντος ἐγγράφου. Ὁ λόγος δι' οὗ ὑπεστήριζαν τὴν αἴτησιν τῶν ταύτην εἶναι ἀξιωμαθμόνευτος· ἐπειδὴ, εἶπον, αὐτός ὁ Μιχαήλ ἀνεγνώρισε τὸν Κομνηνόν διὰ τῆς πρεσβείας του βασιλέα, ἐὰν διασωθῇ ἀδιάρρηκτον τὸ ἐγγράφον, δυοῖν ἕτερον θέλει συμβῆ ἔξ ἴσου ἄτοπον· ἢ εὐφημήσαντες καὶ αὐτοὶ τὸν Κομνηνόν, ὡς βασιλέα ἐπισηκῆσουσιν, ἢ ἀποποιούμενοι νὰ πράξωσι τοῦτο κολασθήσονται. Ὁ πατριάρχης ὅστις ἐφάνη τὸ πρῶτον καταναγκαζόμενος ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ τοῦ περὶ αὐτοὺς συρρέυσαντος πλήθους, ἔπειτα ἐδέχθη προθύμως τὴν αἴτησιν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πατριάρχης, καὶ συγκλητικοὶ καὶ λαός, ἀφέντες κατὰ μέρος ἐγγράφα καὶ ὄρκους, ἀνηγόρευσαν μιᾷ φωνῇ αὐτοκράτορα τὸν Κομνηνόν, ὁ δὲ πατριάρχης ἀναλαθὼν τὴν διεύθυνσιν τοῦ κινήματος διεμήνυσεν εἰς μὲν τὸν Κομνηνόν νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ, εἰς δὲ τὸν βασιλέα νὰ ἐξέλθῃ τῶν ἀνακτόρων «κατ' οὐδὲν αὐτῷ προσηκόντων.» Καὶ ὅταν ὁ γέρων βασιλεὺς ἠρώτησε τοὺς ἐπὶ τούτῳ σταλέντας πρὸς αὐτὸν μητροπολίτας, τί παρέχει αὐτῷ ὁ πατριάρχης ἀντὶ τῆς βασιλείας, ἐκεῖνοι ἀπεκρίθησαν «τὴν οὐράνιον βασιλείαν.» Τότε ὁ Μιχαήλ ἀποβαλὼν τὴν πορφύραν καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, καὶ ἐνδυθεὶς ἐσθῆτα ἰδιωτικὴν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ, ὅπου, ὡς φαίνεται, ἐκάρη μετ' ὀλίγον μοναχός. Ταῦτα ἐγένοντο τῇ 30 αὐγούστου. Τὴν δὲ ἐ-

πιοῦσαν πολλά πρῶτ' εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ Κεκαυμένος διὰ δρόμωνος μετὰ τινων εὐπατριδῶν καὶ κατέλαβε τὰ ἀνάκτορα, διότι εἶχε προχειρισθῆ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως κουροπαλάτης· περὶ δὲ τὸ ἑσπέρας ἔφθασε καὶ ὁ Κομνηνός, καὶ τῇ ἐπαύριον, 1 Σεπτεμβρίου 1057, ἀπελθὼν ἐπισήμως εἰς τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἐταινιώθη ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος αὐτῆς διὰ τοῦ βασιλικοῦ διαδήματος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου καὶ ἀνηγορεύθη βασιλεὺς αὐτοκράτωρ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγέτης τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας. Ὅθεν ἐνταῦθα ἀπολήγει ἡ περίοδος καθ' ἣν ἤρξε τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὁ μακεδονικὸς οἶκος. Δὲν θέλομεν ἐντούτοις καταπαύσει ἐνταῦθα τὸν λόγον περὶ τῶν χρόνων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, διότι ἀνάγκη νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τῶν γεγονότων τῆς περιόδου ταύτης πραγματευόμενοι περὶ τῶν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ σχέσεων τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου δεκάτου βιβλίου ἐξεθέσαμεν πῶς εἶχον τὰ τῆς ἐκκλησίας πράγματα ὅτε ἐμονάρχησεν ὁ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἀρχηγέτης Βασίλειος. Ὁ κληρὸς ἡμῶν ἦτο διηρημένος εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὧν τὸ μὲν καίτοι συνέπραξεν εἰς τὴν κατάργησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως, ἔσωζεν ἐλευθερίαν τινὰ φρονημάτων καὶ δογμάτων, ἐνῶ τὸ ἕτερον ἐνεφορεῖτο τοῦ πνεύματος τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν ἤξιουν νὰ ἐνιδρύσωσιν αὐθις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οἱ μοναχοί· καὶ τοῦ μὲν πρώτου προΐστατο ὁ Φώτιος, τοῦ δὲ δευτέρου ὁ Ἰγνάτιος. Διὰ τῆς προστασίας τοῦ Βάρδα εἶχε προχειρισθῆ τῇ 25 δεκεμβρίου 857 πατριάρχης ὁ Φώτιος, ἐξωσθέντος τοῦ Ἰγνατίου. Ἀλλ' οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν παρέδωκαν τὰ ὄπλα ἀμαχητὶ, ἀντιταχθέντες εἰς τοὺς φωτιανούς καὶ ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, καὶ ἰδίως ἐπικαλεσάμενοι τὴν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης Νικολάου Α'. Ὁ δὲ ὠφελούμενος ἐκ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐνασχῆσῃ τὰ δικαιώματα τὰ ὁποῖα πρὸ καιροῦ ἤθελε νὰ σφετερισθῆ ἐπὶ

τῆς ὅλης χριστιανικῆς ἐκκλησίας, καθήρεσε τὸν Φώτιον ἐν ἰδίᾳ συνόδῳ, ἣν συνεκρότησε τῷ 863 ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ. Εἰς τὰς ἀφορμὰς ταύτας τῆς ἔριδος προσετέθη καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ πάπας ἐζήτησε συγχρόνως νὰ ὑπαγάγῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν πρὸ μικροῦ τότε χριστιανισθεῖσαν Βουλγαρίαν, καίτοι ἀνήκουσαν εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας τὰς πρὸ καιροῦ ἀφαιρεθείσας ἀπὸ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ, καὶ τοι δεξαμένην τὴν πίστιν διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ ἐκκλησίας. Ὅθεν ὁ Φώτιος κατήγγειλε, δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, πρὸς τοὺς ἀρχιερατικoὺς τῆς ἀνατολῆς θρόνους τὸν πάπαν Νικόλαον ὡς αἰρετικὸν καὶ συνεκάλεσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ τὰ μέσα τοῦ 867 μεγάλην σύνοδον, δι' ἧς καθήρεσε μὲν καὶ ἀνεθεμάτισεν αὐτὸν, κατέδικασε δὲ πᾶσαν κυριαρχικὴν ἐπέμβασιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἰς τὰ πράγματα τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Καὶ διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν ταύτην προσφκειώθη τὸν τότε αὐτοκράτορα τῆς Δύσεως Λουδοβίκον Β', διὰ νὰ προσοικειωθῇ δὲ αὐτὸν κατέπεισε τὸν Μιχαὴλ Γ' νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῇ 23 Σεπτεμβρίου 867, ὁ Βασίλειος, ἀπαλλαγείς τοῦ Μιχαὴλ Γ' ἐμονάρχησεν. Ὁ Φώτιος ἐφαίνετο ἀσφαλίσας τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἐν τε τῇ Ἀνατολῇ, ἐν τε τῇ Δύσει. Ἄλλ' αἰφνης ἡ σκηνὴ μετεβλήθη ὡς ἐκ μηχανῆς.

Τὴν ἐπιούσαν τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ ὁ Βασίλειος κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον, ὑπερορίσας αὐτὸν ἐν μοναστηρίῳ τινὶ καλουμένῳ Σκέπη, ἀνεκάλεσε δὲ ἐκ τῆς ἐξορίας τὸν Ἰγνάτιον καὶ παρέδωκεν αὐτῷ αὐθις τοὺς οἶακας τῆς ἐκκλησίας. Τί ἄρα προεκάλεσε τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην τῶν πραγμάτων ἀλλοίωσιν; Ἐρρέθη ὅτι ὁ Βασίλειος ἠγανάκτησε κατὰ τοῦ Φωτίου ὡς ἀπείρξαντος αὐτὸν τῆς θείας μεταλήψεως, καὶ ἀποκαλέσαντος ἀνδρόφονον καὶ τῶν ἀχράντων μυστηρίων ἀνάξιον. Ἄλλ' ὅτι τοῦτο δὲν συνέβη ποτέ, ἀπεδείχθη ἀριδῆλως ὑπὸ τῶν σοφωτάτων νεωτέρων ἐρευνητῶν καὶ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲ ἠδύνατο νὰ συμβῇ, διότι, καθ' ἃ εἶδομεν, ὁ Φώτιος ἀρχὴν εἶχε νὰ περιποιῆται πάντα κυριάρχην, συμβιβασθεὶς δὲ, ὅπως ἠξεύρομεν ἤδη, πρὸς τὸν δολοφόνον τοῦ φίλου αὐτοῦ καὶ εὐεργέτου Βάρδα, βεβαίως πολὺ ὀλιγώτερον ἤθελε διστάσει νὰ συμβιβασθῇ πρὸς τὸν Βασίλειον, ὅστις ἐπὶ τέλους δὲν κατέστησεν ἐκποδῶν τὸν Μιχαὴλ Γ' εἰμὴ διότι προδήλως καὶ ὁμολογουμένως ἐκινδύνευεν ἐξ αὐτοῦ. Πολιτικοὶ λοιπὸν λόγοι ὑπηγόρευσαν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλείου, λόγοι ἐσωτερικοὶ καὶ

ἑξωτερικοὶ σπουδαιότατοι. Ἐν πρώτοις οἱ ἰγνατιανοὶ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότεροι τῶν φωτιανῶν. Ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχιερέων συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Φωτίου, ἀλλ' ὅλον τὸ πανίσχυρον μοναχικὸν τάγμα καὶ ὅλον τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ ἦσαν τυφλῶς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Ἰγνάτιον, ὥστε πατριαρχεύοντος τοῦ Φωτίου, ἤθελεν ἐξακολουθῆ καταστάσις πραγμάτων ἀνάλογος τῆς ἐπὶ τῆς μεταρρυθμίσεως ὁ μὲν ἀνώτερος κλῆρος, καὶ οἱ τῆς ἀνωτέρας κοινωνικῆς τάξεως ἀνθρώποι ἤθελον εἶναι εὐχαριστημένοι, ἀλλ' ἡ μέγχλη τοῦ ἔθνους πλειονοψηφία ἤθελεν ἀντιπολιτεύεται, καὶ δεινὴ ἐντεῦθεν ἤθελεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῇ ἀνατολῇ ταραχῇ, τὴν ὁποίαν πρὸ πάντων ἤθελεν ὁ Βασίλειος νὰ κατευνάσῃ, σκοπῶν κυρίως νὰ ἀνορθώσῃ καὶ νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸ κράτος ὅσον οἶόν τε ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτοῦ καταστάσεως. Πλὴν τούτου ὁ Βασίλειος ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸν Φώτιον ἔπρεπεν ἀναγκαιῶς νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ ἴσως νὰ αὐξήσῃ τὰς θυσίας εἰς τὰς ὁποίας καθυπεβλήθη ὁ Μιχαὴλ Γ' πρὸς τὸν Λουδοβίκον Β', ἐνόμιζε δὲ ὁ Βασίλειος ὀλιγώτερον ἐπισφαλές νὰ φανῇ ἐνδίδων κατὰ τι εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως, ἢ εἰς τὰς ἀξιώσεις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Αἱ πρῶται ἠδύναντο νὰ ματαιωθῶσιν ἐν τῇ πράξει, ὅπως συνέβη ἐπὶ Εἰρήνης καὶ Ταρασίου, διότι ἡ μερίς, ἐπὶ τῆς ὁποίας αὐταὶ ἐστηρίζοντο ἐνόσφ ἦτο ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ἅμα περιελθοῦσα εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας, φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐμετρίαζε τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλον, ὡς ἀντιβαίνοντα εἰς τὰ ἴδια αὐτῆς συμφέροντα. ἐνῶ ὁ Λουδοβίκος Β' εἶχεν ἀπαιτήσεις πολὺ πρακτικώτερας· δὲν ἤρκειτο νὰ ἀναγνωρισθῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς αὐτοῦ τίτλος, ἀλλ' ἠξίου νὰ ἐπικαλῆται αὐτοκράτωρ αὐγουστος Ῥωμαίων, ὀνομάζων ἀπλῶς τὸν Βασίλειον αὐτοκράτορα γέας Ῥώμης· ὃ ἐστὶ παρεσκευάζετο νὰ περιορίσῃ τὸν Βασίλειον εἰς μόνην τὴν κυριαρχίαν τῆς ἀνατολῆς, ἀφαιρῶν ἀπὸ αὐτοῦ πᾶν δικαίωμα ἐπὶ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας, κατὰ δὲ τὰς ἐπικρατούσας τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικὰς δοξασίας, τοιαύτη ἀπαίτησις ἐλογίζετο ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τὰ κυριώτατα τοῦ κράτους συμφέροντα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ ὑποστηρίξῃ τοιαύτας ἀξιώσεις· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν, ἔστω καὶ ἐμμέσου, ἠδύνατο νὰ ὠφελθῇ ἄλλος ἰσχυρότερος αὐτοῦ διάδοχος. Καὶ ἐπειτα ὁ Λουδοβίκος Β' δὲν ἠδύνατο οὐδὲ ὡς πρὸς τὸν πάπαν νὰ ἐκτελέσῃ τὴν ἀπόφασιν τῆς πρὸ μικροῦ τότε συγκροτηθείσης συνόδου· μετ' ὀλίγον μάλιστα συνεβιβάσθη πρὸς αὐτόν.

ὥστε καὶ κατὰ τοῦτο ὁ Βασίλειος ἐνόμιζε τὴν μετὰ τοῦ πάπα συνεννόησιν προτιμότεραν τῆς μετὰ τοῦ Λουδοβίκου, ἀφοῦ διὰ τῆς μετὰ τοῦ τελευταίου τούτου συμμαχίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταβληθῇ ὁ πάπας.

Τοὺς λόγους τούτους εἶχε βεβαίως σταθμίσει πρὸ καιροῦ ὁ Βασίλειος καὶ εἶχε πρὸ καιροῦ διαφωνήσῃ πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Βάρθα καὶ τοῦ Μιχαήλ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πραχθέντα· διότι ἄλλως δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς, ἅμα μείνας μόνος κύριος τῶν πραγμάτων, ἐνόμισεν ὡς ἐν τῶν πρωτίστων αὐτοῦ καθηκόντων τὴν ἐξορίαν τοῦ Φωτίου καὶ τὴν τοῦ Ἰγνατίου ἀνάκλησιν. Συγχρόνως δὲ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἔγραψαν πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον ἐπιστολάς, δι' ὧν ἀνήγγειλαν μὲν εἰς αὐτὸν τὴν γενομένην ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολὴν, παρεκάλουν δὲ αὐτὸν νὰ συμπράξῃ εἰς ὀριστικὴν τῆς ὑποθέσεως τχύτης βῦθμισιν, εἰς τὴν συγκρότησιν συνόδου οἰκουμενικῆς, ἧς ἔργον θέλει εἶναι ἡ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης ἀποκατάστασις. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι τὸ κείμενον τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μάλιστα τῆς τοῦ Ἰγνατίου ἐπιστολῆς, περιεῖχεν ἐκφράσεις τινὰς ὑπερβολικῆς εὐλαβείας καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, τὰς ὁποίας αὐτὸς τε καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνεύσωσιν ὡς παραδοχὴν καὶ ἀναγνώρισιν τῶν κυριαρχικῶν αὐτοῦ ἀξιώσεων. Ἦδη ὁ Βασίλειος ὠνόμαζεν *ἐπιθεοὺν καὶ ἀποστολικὴν* τὴν γνώμην τοῦ πάπα. Ἄλλ' ὁ Ἰγνάτιος ἐβεβαίωσεν ὅτι ἀὸ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ θεαρχικώτατος καὶ παναλκέστατος λόγος, ἓνα καὶ μόνον ἐξηρημένον τε καθολικώτατον ἱατρὸν (τῶν ἀσθενειῶν καὶ τραυμάτων τῶν τῆς ἐκκλησίας μελῶν) προεχειρίσατο, τὴν σὴν δηλονότι ἀδελφικὴν καὶ πατρικὴν ὑσιότητα.» Ἐπειτα δὲ, παραθεῖς τὰς γνωστὰς τοῦ Σωτῆρος ῥήσεις πρὸς τὸν ἀπόστολον Πέτρον «σὺ εἶ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσωσιν αὐτῆς.» ἔτι δὲ «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τοῦ Οὐρανοῦ κλπ.», προσέθετε «Τὰς δὲ τοιαύτας μακαρίας φωνὰς οὐ κατὰ τινὰ πάντως ἀποκλήρωσιν τῷ κορυφαίῳ μόνῳ περιέγραψεν, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἱεράρχας τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης παρέπεμψε.» «Καὶ τούτου χάριν ἐκπαλαὶ καὶ ἀνέκαθεν ἐν ταῖς ἀναφουίσαις αἰρέσεσι καὶ παρανομίαις ἐκριζωταὶ τῶν πονηρῶν σκανδάλων γεγονασιν (οἱ ἀρχιερεῖς Ῥώμης).» «Καὶ νῦν δὲ ἡ σὴ μακαριότης ἀξίως δια-

τεθεῖσα τῆς δεδομένης σοὶ Χριστόθεν ἐξουσίας . . . τὸν διὰ τῆς θυρίδος εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων ληστρικῶς εἰσελθόντα (Φώτιον) . . . τῇ χειρουργίᾳ τῆς ἱεραρχικῆς σου καὶ ἀποστολικῆς ἐξουσίας τοῦ κοινοῦ τῆς ἐκκλησίας ἐξέτεμες σώματος.» Βεβαίως διὰ τῶν ἐκφράσεων τούτων ἀνεγνωρίζετο ἐκ πρώτης ὄψεως ἡ κυριαρχικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα Ῥώμης. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἰδιὰ τί δὲν ἀνετίθετο εἰς μόνον τὸν πάπαν ἡ ὀριστικὴ καὶ τελειωτικὴ τῆς ἀνά χειρας ὑποθέσεως ρύθμισις, ἀλλὰ συνεκαλεῖτο ἐπὶ τούτῳ σύνοδος οἰκουμενικὴ; διὰ τί αὐτὸς ὁ πάπας συνήνει νὰ συμπράξῃ εἰς τὴν σύνοδον ταύτην; Πῶς δὲ ἐμελλε νὰ συμπράξῃ; ὡς πρόεδρος; ἀλλὰ τότε δὲν ἦτο κυρίαρχος. Ὡς κυρίαρχος; ἀλλὰ τότε πρὸς τί ἡ σύνοδος; Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰγνατίου, ὅσῳ περιποιητικὴ καὶ ἂν ἦτο, δὲν ἔλυε τὸ ζήτημα, ὅπως βεβαιουῖσιν οἱ δυτικοὶ καὶ ἰδίως ὁ Ἐργενροῖθερ ἀπεναντίας μάλιστα διὰ τῆς προτάσεως τοῦ νὰ συγκροτηθῇ οἰκουμενικὴ σύνοδος ὑπεδείκνυεν ὅτι δὲν παραδέχεται ἀπολύτως τὴν κυριαρχικὴν τοῦ πάπα ἐξουσίαν. Καὶ τῶντι μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι βασιλεὺς καὶ πατριάρχης οὐδόλως ἐνόουν νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου εἰς τὸν πάπαν ὑποταγῆς· ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς αὐτῶν, ἰδίως τοῦ Βασιλείου, ἦτο νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα καὶ εἰρήνην διὰ τῆς συμπράξεως τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι μόνον ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν σύμπραξιν ταύτην ἐνόμισεν ὅτι εἴμπορεῖ νὰ παραδώσῃ αὐτῷ, δίκην θυμάτων, τὸν Φώτιον καὶ τοὺς φωτιανούς, ἐπιφυλαττόμενος ὅμως νὰ διασώσῃ ἀκέραιον τὸ κυριαρχικὸν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν ἀξίωμα. Ἐκ τούτου δὲ ἔπεται ὅτι ἡ τε πολιτεία καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δὲν ἀπέδιδον τότε πολλὴν σπουδαιότητα εἰς τὰς ἐπὶ αἰρέσει κατηγορίας, ὅσας πρὸ ὀλίγων ἔτι μηνῶν ἀπήγγειλε μὲν ὁ Φώτιος κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἐκύρωσε δὲ ἡ τελευταία οἰκουμενικὴ σύνοδος, ἀλλὰ πρώτιστον μέλημα εἶχον τὴν ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ χριστιανικοῦ πληρώματος διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν.

Ἐν τούτοις δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Δύσεως ἔσπευσε νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῶν παραχωρήσεων τὰς ὁποίας κατὰ τὸ φαινόμενον ἐποίουν εἰς αὐτὸν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Ὅταν ἐφθασαν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Ῥώμην, ὁ πάπας Νικόλαος εἶχεν ἀποθάνει· ἀλλ' ὁ διαδοχὸς αὐτοῦ Ἀδριανὸς Β' συνεκάλε-

σεν ἐν ἀρχῇ ἰουνίου 869 ἰδίαν εἰς Ῥώμην σύνοδον ἣτις κατεδίκασεν ἀπάσας τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου καὶ τοῦ Ἰγνατίου συγκροτηθείσας συνόδους, ὡς παρασυναγωγὰς, ἀνεθεμάτισεν αὐτῆς τὸν Φώτιον, καὶ ἀπένειμε συγγνώμην εἰς τοὺς μετ' αὐτοῦ συμπράξαντας εἰάν μετανοήσαντες φανῶσιν εὐπειθεῖς εἰς τὰ παπικὰ δόγματα. Μεθ' ὃ ὁ πάπας ἐξάπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τρεῖς τοποτηρητὰς ἵνα κομίσωσι τὰς προκειμένας ἀποφάσεις, καὶ προσέτι πρὸς δῆλωσιν ῥητῆς εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ ὑποταγῆς, φροντίσωσι νὰ ὑπογραφῶσι πάντα ταῦτα ὑπὸ πάντων τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, καὶ προεδρεύσωσι τῆς οἰκουμενικῆς συνόδου, ἣτις πρόκειται ἤδη νὰ συγκροτηθῇ αὐτόθι. Ἡ σύνοδος αὕτη συνῆλθε τῇ 5 ὀκτωβρίου 869, καὶ ἐν αὐτῇ ὅ,τε Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιμείνωσι πολιτευόμενοι ὅσον ἐνδέχεται συμβιβαστικῶς, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ κύριος ἢ μᾶλλον ὁ μόνος σκοπὸς τῆς συνόδου ταύτης ἦτο νὰ ἐπαναληφθῇ ἡ καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ὅσοι δὲν ἠθέλον ἀναγνωρίσει τὴν γενομένην μεταβολήν, ὃ ἐστὶ νὰ ἐπικυρωθῶσιν ὅσα ἔπραξαν ὁ Βασίλειος καὶ ὁ Ἰγνάτιος. Ἄλλ' ἂν ἐπολιτεύθησαν συμβιβαστικῶς, δὲν ὑπετάχθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, εἰς ὅλας τὰς θελήσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ τῶν τοποτηρητῶν αὐτοῦ. Ὁ τῆς ἐνώσεως τύπος ὃν λατινιστὶ συντεταγμένον ἐξάπέστειλεν ἐκ Ῥώμης ὁ πάπας, ἵνα ὑπογραφῇ ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς, δὲν μετεφράσθη κατὰ λέξιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ συντομώτερον, καὶ προσέτι εἰς τρόπον ὅλως ἀναιροῦντα τοὺς ὅρους τῆς εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον ὑποταγῆς. Ταύτην δὲ τὴν οὕτω πως ἐλληνιστὶ διατυπωθεῖσαν δῆλωσιν ὑπέγραψαν οἱ ἐπίσκοποι τῆς Ἀνατολῆς. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἔγινε καὶ ἤδη ὅ,τι εἶχε πράξει ὁ πατριάρχης Ταράσιος ὡς πρὸς τὰς πατριαρχικὰς ἀξιώσεις τοῦ Ἀδριανοῦ Α' ἐπὶ τῆς Ζ' οἰκουμενικῆς συνόδου (σελ. 514 τοῦ τρίτου τόμου). Τρώντι τὸ ἐλληνικὸν κείμενον, τὸ ὁποῖον ὑπέγραψαν οἱ ἡμέτεροι, ἔλεγεν ἀπλῶς ὅτι ἀναθεματίζουσι τὸν Φώτιον καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ὅτι παραδέχονται πάντα ὅσα περὶ αὐτοῦ ἀπεφάσισεν ὁ Νικόλαος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδριανὸς, ἀλλ' οὐδὲν περὶ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς κυριαρχικῆς τοῦ πάπα ἐξουσίας διελάμβανε. Κατὰ δὲ τὰς ἐπομένας ἀποφάνσεις καὶ ἐνεργείας τῆς συνόδου ἐμελλε νὰ ἀποκαλυφθῇ ἔτι σαφέστερον ἢ τοῦ Βασιλείου, τοῦ Ἰγνατίου, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προκειμένου προαίρεσις. Κατ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν

τοῦ Ἐργενροῖθερ ἡ ἀρχὴ ἣτις ἐπεκράτησε τῶν συζητήσεων οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἀποφάσεων τῆς προκειμένης συνόδου εἶναι, ὅτι οὐχὶ ὁ πάπας ὁ μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς, ἀλλὰ οἱ πέντε πατριάρχαι, ὁ ἔστιν ὁ Ῥώμης, ὁ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀλεξανδρείας, ὁ Ἀντιοχείας καὶ ὁ Ἱεροσολύμων, εἶναι οἱ δικαιοῦμενοι νὰ κρίνωσιν ἀπὸ κοινοῦ περὶ παντὸς ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἀφορῶντος εἰς τὴν ὅλην ἐκκλησίαν. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἡλίας ἀπεφώνησε ὅτι «τὰς πατριαρχικὰς κεφαλὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἔθετο τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἵνα τὰ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναφυόμενα σκάνδαλα δι' αὐτῶν ἀφανίζονται.» ἀπλῶς δὲ προκαθήμενον ὀνομάζει τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Ὁ δὲ Σμύρνης μητροπολίτης Μητροφάνης, εἰς τῶν πιστοτέρων ὁπαδῶν τοῦ Ἰγνατίου, καταδεικνύων τὴν παντελεῆ τῶν πέντε ἱεραρχῶν ἰσότητα, εἶπεν ὅτι ὁ Θεὸς «ἔθετο καὶ ἐν τῷ στερεώματι τῆς ἐκκλησίας οἶόν τινας μεγάλους φωστῆρας τὰς εὐθεῖς πατριαρχικὰς κεφαλὰς φαῦσιν πάσης τῆς γῆς, ὥστε ἄρχειν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ διαχωρίζειν ἀνὰ μέσον τοῦ σκότους καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ φωτός.» Καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ἐκφέρει ῥητότερον τὴν ἀρχὴν ταύτην, ὅτι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ὑποθέσεις κρίνονται οὐχὶ ὑπὸ ἐνὸς τῶν πατριαρχῶν, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς τῶν πατριαρχῶν πλειονοψηφίας, ἐρωτῶν «πρᾶξιν τεσσάρων πατριαρχικῶν θρόνων τίς λῦσαι δυνήσεται ;» Ὡσαύτως δὲ ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Βαάνης, ἐν τῇ πρὸς τοὺς φωτιανούς παραινέσει αὐτοῦ, ἠρώτησεν αὐτούς· «δείξατε τὴν ὥραν ταύτην ὅτι εἴτε αἰρετικὸς τις, εἴτε σχισματικὸς ἐν οἰωδῆποτε τόπῳ ἐφρόνησεν ἐξω τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν, καὶ διεσώθη· εἰ γοῦν σήμερον τὰ τέσσαρα πατριαρχεῖα, μᾶλλον δὲ τὰ πέντε κατακρίνουσιν ὑμᾶς, τίς ὁ βοηθήσων ὑμῖν ;» Ὡμίλησε δὲ ὁ Βασίλειος περὶ τεσσάρων μόνον πατριαρχῶν, καὶ ὁ Βαάνης πρῶτον μὲν περὶ τεσσάρων, ἔπειτα δὲ ἀμέσως περὶ πέντε, διότι ὁ σύγκελλος τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας δὲν ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ 870 καὶ δὲν μετέσχε κατὰ πρῶτον τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν τῇ ἐνάτῃ αὐτῆς συνεδριάσει· ἀλλ' ἦτο γνωστὴ ἐκ προοιμίου ἢ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πρὸς τοὺς λοιποὺς πατριάρχας ἡμοφροσύνη αὐτοῦ. Οἱ δὲ τοῦ πάπα ἀντιπρόσωποι, οἱ τῆς συνόδου προεδρεύσαντες καὶ πάσας τὰς δοξασίας ταύτας ἀκούσαντες, οὐ μόνον δὲν ἠμφισβήτησαν αὐτάς, ἀλλὰ καὶ διὰ τινων κανόνων τῆς συνόδου ταύτης, οἷον τοῦ 14, τοῦ 17 καὶ τοῦ 21 ῥητῶς, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἐργενροῖθερ, ἀνεγνώρισαν τὴν μεταξὺ τῶν πέντε ἀρ-

χηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα. Ὡστε οἱ τὴν σύνοδον ταύτην συγκροτήσαντες ἀρχιερεῖς καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες σαφέστατα διὰ τῶν συζητήσεων καὶ ἀποφάσεων αὐτῶν ἀπέδειξαν ὅτι πολὺ ἀπεῖχον τοῦ νὰ ἀποδέχωνται κυριαρχικόν τι ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας δικαίωμα τοῦ πάπα.

Τοῦτο δὲ κατέστη ἐτι φανερώτερον ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν διεζήχθη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν ὑπόθεσις. Ἐν τῇ 6 συνεδριάσει ἣτις ἐγένετο τῇ 25 ὀκτωβρίου, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀφοῦ εἶδον ὅτι ὁ Φώτιος, προσαχθεὶς ἐνώπιον τῆς συνόδου, ἀπεποιήθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, ἠξίωσαν ὅτι τὰ περὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος ἀπεφασίσθησαν ἤδη ὀριστικῶς καὶ ἀμετακλήτως ὑπὸ τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ὅτι ἦτο περιττὸν νὰ ἐπιτραπῇ περαιτέρω τις ἀπολογία ἐνώπιον τῆς συνόδου εἰς τοὺς φωτιανούς ἐπίσκοπους. Ἄλλ' ὁ Βασίλειος ἀπήτησε νὰ ἀκούσῃ ἡ σύνοδος τοὺς φωτιανούς, καὶ προεδρεύσας αὐτοπροσώπως τῆς συνεδριάσεως ἐκείνης, διέταξε νὰ προσέλθωσιν οἱ κατηγορούμενοι, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ πάπα, οἵτινες δὲν ἀντέστησαν πλείοτερον. Τὸ μὲν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε τὸ αὐτό. Ἐπειδὴ οἱ φωτιανοὶ ἐπίσκοποι ἀπεποιήθησαν, ὅπως καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν, νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν δικαιοδοσίαν τῆς παρούσης συνόδου, συγκατεδικάσθησαν ἅπαντες καὶ συνανθεματίσθησαν μετὰ τοῦ Φωτίου, ἡ σύνοδος ὁμῶς δὲν παρέστη ὡς ἀπλοῦς ἐκτελεστὴς τῶν προηγουμένως ὑπὸ τοῦ πάπα ἀποφασισθέντων, ἀλλὰ ἐξέδωκεν ἰδίαν ἀπόφασιν, ἀφοῦ αὐτὴ ἠκροάσατο τῶν κατηγορουμένων. Πρὶν ἢ προβῶμεν περαιτέρω, παρατηροῦμεν ὅτι, παρεκτός τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν, ἐκλήθησαν ἐνώπιον τῆς συνόδου κατὰ τὴν 8 αὐτῆς συνεδρίασιν, τὴν γενομένην τῇ 5 νοεμβρίου, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν εἰκονομάχων. Ἐκ τούτων τρεῖς μὲν, ὁ κληρικὸς Νικήτας, ὁ νομικὸς Θεοφάνης καὶ τις Θεόφιλος, ἀρνηθέντες τὰ δόγματα αὐτῶν, προσῆλθον εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκκλησίαν, ἐπαινεθέντες ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συνόδου. Ἄλλ' ὁ ἐπιφανέστερος πάντων, ὁ γηραιὸς προστάτης τῆς ἐκκλησιαστικῆς μεταρρυθμίσεως Θεόδωρος ὁ Κρίθινος, ἔμεινε πιστὸς εἰς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ καὶ συνανθεματίσθη μεθ' ὄλων τῶν τετελευτηκότων καὶ ζώντων ὁπαδῶν αὐτοῦ. Ἡ σύνοδος ἐξέδωκε προσέτι καί τινας κανόνας ἀναγομένους τὸ πλεῖστον εἰς τὰ δύο ἐκεῖνα κυριώτατα παρ' αὐτῆς λυθέντα ζητήματα, τὴν καταδίκην τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν καὶ τὴν καταδίκην τῶν εἰκονομάχων, μεθ' ὃ διελύθη κατὰ

τὴν δεκάτην συνεδρίασιν τὴν συγκροτηθεῖσαν τῇ 28 φεβρουαρίου 870. Πρὶν ἢ κηρύξῃ τὴν διάλυσιν αὐτῆς ὁ βασιλεὺς ἠρώτησεν ἐὰν πάντες ὁμοφώνως παραδέχωνται τὰ ἀποφασισθέντα, εἰς ᾧ ἡ σύνοδος ἀπεκρίθη διὰ πανηγυρικῶν ἐπευφημιῶν ὡς πρὸς τὰ γεγόμενα, καὶ νέων ἀναθεματισμῶν κατὰ τῶν ἀντιδοξούντων. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὅστις ἐπεθύμει καὶ ἤλπιζε νὰ κλείσῃ τὰς θύρας τοῦ λοιποῦ εἰς πάσας τὰς ἐκκλησιαστικὰς ταύτας ἐρίδας, προσέθηκεν ὅτι αλυομένης τῆς ἀγίας ταύτης καὶ οἰκουμενικῆς Η' συνόδου, ὁ φωραθησόμενος τῇ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ ἐναντιοῦσθαι, ὅστις ἂν εἴη, συγγνώμην παρὰ τῆς βασιλείας ἡμῶν οὐχ εὐρήσει, ἀλλ' ἐνδίκως κατακριθήσεται καὶ τῆς πόλεως ἡμῶν ἀπελαθήσεται.»

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ προκειμένη σύνοδος, ἣν οἱ μὲν Λατῖνοι ὠνόμασαν Η' οἰκουμενικὴν, εἰ καὶ μετὰ τινων ἐπιφυλάξεων, οἱ δὲ ἡμέτεροι ἀπεκάλεσαν βραδύτερον διαρρήδην ψευδογδόην, ψευδοοικουμενικὴν, βιαίαν, παράνομον καὶ ταῦτα ἐπρέσβευσαν περὶ αὐτῆς αἱ δύο ἀντίθετοι μερίδες, διότι δῆθεν ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρχικὸν ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἄλλ' ἐξ ὧν ἀνωτέρω ἐξεθέσαμεν συνάγεται προδήλως ὅτι ἀπεναντίας ἡ σύνοδος αὕτη καθιέρωσε τὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν πέντε πατριαρχῶν, ἧτοι τὴν λεγομένην ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν, ὀνομάσασα ἀπλῶς προκαθήμενον τὸν θρόνον τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, τίνας ἔνεκεν ἄρα γε ἀπεδοκιμάσθη μὲν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, τοσοῦτον δὲ προθύμως ἐγένετο δεκτὴ ὑπὸ τῶν δυτικῶν; Ἐν πρώτοις παρατηρητέον ὅτι ὁ Ἀδριανὸς Β' ἀπεδέξατο μὲν τὴν σύνοδον τοῦ 869, δὲν ἐπεκύρωσε δὲ τὰ ἐν αὐτῇ ρηθέντα καὶ ἀποφασισθέντα περὶ τῆς πενταρχίας. Τοῦτο ὅμως κατ' οὐδὲν ἐλαττοῖ τὸ κῦρος τῶν ἀποφασισθέντων, ὅχι μόνον διότι οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ οὐδόλως ἀντέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἅμα ὁ πάπας ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἀρχιερέων εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ἔστω καὶ ὡς πρῶτος ἐν ἴσοις, δὲν ἐδικαιοῦτο ἔπειτα νὰ ἀναιρέσῃ μονομερῶς τὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀποφασισθέντα. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ἡδύνατέ τις νὰ ἀμφισβητήσῃ τὰ περὶ πενταρχίας ἀποφασισθέντα, μήπως ἀφ' ἐτέρου ἐκυρώθῃ ἡ κυριαρχικὴ τοῦ πάπα ἀξίωσις; Ἐκ τῶν προεκτεθέντων καθίσταται ἀναμφισβήτητον ὅτι ὅχι ὥστε πάντοτε δεόν νὰ ἐξηγηθῇ διατὶ ὁ πάπας ἀπεδέχθη τὴν σύνοδον, οἱ δὲ ἡμέτεροι κατεδίκασαν αὐτήν;

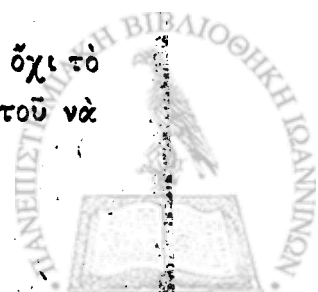

Τὸ σπουδαιότερον ὅπερ ἠδύνατό τις νὰ εἶπη κατ' αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὀλίγοι ὑπῆρξαν οἱ μετασχόντες αὐτῆς ἱεράρχαι. Ἐν τῇ πρώτῃ συνεδριάσει δὲν εἶχον παρευρεθῆ, παρεκτός τοῦ πατριάρχου Ἰγνατίου, καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῆς Ῥώμης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, εἰμὴ μόνον 12 ἐπίσκοποι. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι προσαυξάνοντες καθ' ἐκάστην σχεδὸν ἐπομένῃν συνεδρίασιν συνεποσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς 102, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρὸς παραβαλλόμενος πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκόπων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν αἱ μεγάλαι τῆς Ἀνατολῆς σύνοδοι ὅσαι ἢ παρὰ πάντων ἢ παρὰ τινῶν ὠνομάσθησαν οἰκουμενικαί. Ἴνα δὲ περιορισθῶμεν εἰς μόνας τὰς δύο προηγουμένως ὑπὸ τοῦ Φωτίου προεδρευθείσας συνόδους, τῷ 861 καὶ 867, εὐρίσκομεν ὅτι τῆς μὲν πρώτης μετέσχον 318 ἐπίσκοποι, τῆς δὲ δευτέρας αἱ πράξεις φέρουσι περὶ τὰς 1000 ὑπογραφάς. Εἶναι λοιπὸν βέβαιον ὅτι οἱ πλείστοι τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἀνατολῆς ἀπέσχον τῆς προκειμένης συνόδου καὶ ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν Φώτιον, καίτοι ὁ βασιλεὺς πάσῃ δυνάμει ἐπροστάτευε τὸν Ἰγνάτιον· νέα αὕτη ἀπόδειξις ὅποσον ἄδικος εἶναι ἡ τασάκισ ὑπὸ τῶν Δυτικῶν ἐπαναληφθεῖσα κατηγορία ὅτι παρ' ἡμῖν οἱ βασιλεῖς ἤγον καὶ ἔφερον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν ἐκκλησίαν. Τὸ δ' εὐἀριθμον τοῦτο τῶν ἀποδεξαμένων τὴν σύνοδον τοῦ 869 ἐπισκόπων, ὁμολογοῦσι καὶ οἱ δυτικοί, ἀλλ' ἐπιφέρουσι ὅτι ἡ ἀξία τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνόδων οὐδέποτε ἐξετιμῆθη ἐκ τοῦ πλήθους τῶν μετασχόντων αὐτῶν ἀρχιερέων, καὶ ὅτι ἡ νομιμότης τῆς προκειμένης στηρίζεται ἰδίως εἰς τὴν ἐν αὐτῇ παρουσίαν τῶν τοποτηρητῶν ὅλης τῆς Δύσεως καὶ τῶν τοποτηρητῶν τῶν τριῶν πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ τὸ καθ' ἡμᾶς δὲ νομίζομεν ὅτι ἀναμιμνησκόμενοι ὅσα συνέβησαν ἐπὶ τῶν πλείστων προηγουμένων συνόδων, δὲν δυνάμεθα νὰ καταδικάσωμεν τὴν παροῦσαν ὡς ἐκ τοῦ τρόπου τῆς συγκροτήσεως αὐτῆς. Ἄλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπίσθησαν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἐπιτραπεῖσαν αὐτῷ προεδρίαν τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ 150 περίπου ἔτη, ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, δὲν ἔπαυσαν πολιτευόμενοι πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης μετὰ τῆς αὐτῆς μετριοπαθείας καὶ συνέσεως, ἣν εἶδομεν διαλάμψασαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 869, ὅτε αἴφνης ὁ πάπας Λέων Θ' ἀντιστρέφων τὸ ἐπιχείρημα τοῦ Φωτίου ἀφώρισε τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ὡς αἰρετικὴν. Τότε τελευταῖον ἐνόησαν οἱ ἡμέτεροι ὅτι δὲν ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐξευμενισθῇ ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης, καὶ νὰ συμβιώσῃ

μετ' αὐτῶν ἐν εἰρήνῃ κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τῶν πρώτων οἰκουμενικῶν συνόδων. Καὶ τότε μόνον ἀναλαβόντες αὐθις τὸ ὄπλον τοῦ Φωτίου ἐπεχείρησαν νὰ ἐγείρωσι κατὰ τῆς ἀκαταπαύστου ἐκείνης τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπιθέσεως φραγμὸν τινα ἰσχυρότερον τῶν ὀρισμῶν, ὅσοι τοςάκις ἐπανελήφθησαν ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων περὶ τῶν ἀπλῶν αὐτῆς πρεσβείων, ἐπὶ δὲ τούτῳ, ἀμυνόμενοι ἤδη, κατεδίκασαν τὰς καινοτομίας ὅσαι ἐπεκράτησαν ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὰ ἀρχαιότατα τῆς ἐκκλησίας δόγματα, νόμιμα καὶ ἔθιμα, ἵνα ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, εἴτε ὁμολογῶν τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, εἴτε ἐπιμένων εἰς αὐτὰς, εἴτε δηλαδὴ ὑπενδίδων εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, εἴτε χωριζόμενος ἀπὸ αὐτῆς, ἀποβάλλῃ οὕτως ἢ ἄλλως πάντα τρόπον τοῦ νὰ ἐνασκήσῃ τοῦ λοιποῦ κυριαρχικὰ ἐπ' αὐτῆς δικαιώματα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύνοδος τοῦ 869 εἶχεν ἀφήσει κατὰ μέρος τὸν φραγμὸν τοῦτον, οὐ τὸν θεμέλιον λίθον ἔθετο ἢ τοῦ 867 σύνοδος, περιορισθεῖσα εἰς τὸ νὰ ἐπαναλάβῃ καὶ νὰ ὀχυρώσῃ τοὺς προηγουμένους ὀρισμοὺς, τῶν ὁποίων ἡ ἰσχύς ἀπεδείχθη πλειστάκις ἀνεπαρκῆς, τούτου ἕνεκα ἡ προκειμένη σύνοδος ἐλογίσθη ἀποδοκιμαστέα καὶ καταδικαστέα. Ἐννοεῖται ἤδη τίνος ἕνεκα οἱ δυτικοὶ τ' ἀνάπαλιν ἀπεδέχθησαν καὶ ἠσπάσθησαν αὐτήν. Ναὶ μὲν αὕτη δὲν ἐπεκύρωσε κατ' οὐσίαν τὰς κυριαρχικὰς τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως ἀξιώσεις, καθιερώσασα ἀπ' ἐναντίας ἐτέραν ἀρχὴν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν πενταρχίαν. Ἀλλὰ κατὰ τύπους ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἐφάνη ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ ὑποκύπτουσα εἰς τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ πάπα, διότι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς δι' ὧν οὗτος προσεκλήθη νὰ συμπράξῃ εἰς αὐτήν, παρεστάθη ὡς διαιτητῆς, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου· διότι ἡ σύνοδος τοῦ 867 ἡ ἐπαγαγοῦσα καιρίαν πληγὴν εἰς τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ πάπα, ἀνετράπη ἐκ θεμελίων· διότι ὁ Φώτιος ὁ κυριώτατος τῶν ἀξιώσεων ἐκείνων πολέμιος, κατεδικάσθη καὶ διότι ἰσχυσαν ἤδη πᾶσαι αἱ ἰδιόρρυθμοι ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειαι τοῦ πάπα κατὰ τοῦ Φωτίου. Ταῦτα δὲ πάντα ἐλογίσθησαν ὡς ἔρμεσός τις ἀναγνώρισις τῆς ποθητῆς κυριαρχίας, καὶ οἱ πάπαι μετὰ τὴν ταπείνωσιν ἣν ὑπέστησαν ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 867, ἐνόμισαν συνετὸν νὰ εὐχαριστηθῶσιν εἰς τὴν σχετικὴν ταύτην ἱκανοποίησιν, ἐπιφυλαττόμενοι νὰ ζητήσωσι βραδύτερον τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς,

Ἐπὶ τέλος λοιπὸν ἐπεκράτησε τὸ τοῦ Φωτίου σύστημα καὶ ὄχι τὸ τοῦ Βασιλείου καὶ τοῦ Ἰγνατίου. Τὸ ζήτημα δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ νὰ

ἵνα ἀπλῶς διοικητικόν, ἀπέβη αὐθις δογματικόν. Ἄλλ' ὡς πρὸς τοῦτο δὲν θέλομεν παύσει λυπούμενοι, διότι ὁ Φώτιος πρῶτος ἔφερον εἰς μέσον τὴν δογματικὴν διαίρεσιν. Ναὶ μὲν οἱ Λατῖνοι ἤθελον βεβαίως καὶ οἴκοθεν μεταχειρισθῆ τὸ ὄπλον τοῦτο· ἀλλὰ δι' ἡμᾶς ἤθελον εἶναι πάντοτε προτιμότερον νὰ μείνῃ εἰς αὐτοὺς ἡ πρώτη τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς διαιρέσεως εὐθύνη. Καὶ ἤδη ἐπανερχόμενοι εἰς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Ἰγνάτιον ἐπιμένομεν ἐπαινοῦντες τὴν μετριοπάθειαν αὐτῶν τόσω μᾶλλον ὅσω δι' αὐτῆς δὲν ἐθυσίασαν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας ἡμῶν, ὅπως ἀπεδείχθη ἀμέσως ἡλίου φαινότερον. Τῶντι τρεῖς ἡμέραι εἶχον μόνον παρέλθει ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου, ὅτε ὁ Βασίλειος συνεκάλεσεν ἰδίαν τῶν πέντε πατριαρχῶν ἢ πέντε μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν δυνάμεων σύνοδον, ἵνα λύσῃ τὸ Βουλγαρικὸν ζήτημα. Οἱ Βούλγαροι, ὡς ἠξέυρομεν ἤδη, (σελ. 744 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) εἶχον πρό τινας χρόνους ἀποδεχθῆ τὸν χριστιανισμὸν δι' ἐνεργειῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας καὶ βασιλείας. Ἄλλ' ἀφοῦ ἐπέτυχον, τούτου ἕνεκα, ἱκανὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων πλεονεκτήματα, ἐφάνησαν ἐπειτα εὐδιάθετοι νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ὠφεληθῶσιν ὡσαύτως παρ' αὐτῆς τε καὶ παρὰ τῶν Φράγκων. Μετ' ὀλίγον ὅμως πάλιν, ὑπολαβόντες συμφορωτέραν τὴν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔνωσιν, ἀπέστειλαν αὐτόθι πρέσβεις, ἐτι διαρκούσης τῆς μεγάλης συνόδου, ἵνα λυθῆ ὑπὸ τῶν συνηγμένων ἀρχηγῶν ἅπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τὸ ζήτημα, εἰς τίνα ἐκ τῶν δύο θρόνων, τῆς παλαιᾶς ἢ τῆς νέας Ῥώμης θέλει ὑπάγεται ἡ Βουλγαρικὴ ἐκκλησία. Ἐπὶ τούτῳ δὲ ὁ Βασίλειος συνεκάλεσε τὸν πατριάρχην Ἰγνάτιον καὶ τοὺς τοποτηρητὰς τῶν τεσσάρων ἄλλων πατριαρχῶν. Ὁ Ἰγνάτιος καίτοι παρῶν δὲν μετέσχε τῆς συζητήσεως οὐδὲ τῆς ἀποφάσεως, διότι ἐνείχετο εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἣτις ἔμελλε νὰ κριθῆ, ὡς ἀρχηγὸς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας. Ἄλλ' οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἅμα οἱ Βούλγαροι ὑπέβαλον τὸ ζήτημα αὐτῶν, ἔσπευσαν νὰ ἀντεῖπωσιν ὅτι ἡ Βουλγαρία εἶναι ἤδη ὑποτεταγμένη εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν θρόνον, διότι ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς ἀπετάθη εἰς τὸν θρόνον τοῦτον παραδούς αὐτῷ ἑαυτὸν τε καὶ τὴν χώραν καὶ τὸ ἔθνος αὐτοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ δεξάμενος ὁδηγίας καὶ διδασκαλίας καὶ ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Τὸ πρᾶγμα εἶχεν οὕτω τῆ ἀληθείᾳ· οἱ τοποτηρηταὶ ὅμως τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀντιπαρετήρησαν ὅτι δὲν πρόκειται νὰ κρίνωσι πῶς ἔχουσι τὰ πράγ-

ματα, ἀλλὰ πῶς δεόν νὰ ὀρισθῶσιν. Ἠρώτησαν λοιπὸν τοὺς Βουλγάρους, εἰς τίνα ἀνήκεν ἡ χώρα αὐτῶν ὅταν καθυπέταξαν αὐτήν, καὶ ἂν ὑπῆρχον τότε αὐτόθι Ἕλληνες ἢ Λατῖνοι ἱερεῖς· ἐπειδὴ δὲ οἱ Βούλγαροι ἀπεκρίθησαν ὅτι ἡ μὲν χώρα ἀνήκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, Ἕλληνες δὲ μόνον ἱερεῖς ὑπῆρχον τότε αὐτόθι, οἱ τοποτηρηταὶ τῶν πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς ἀπεφάναντο ἤδη, ὅτι ἄρα ἡ χώρα ἀνήκεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τότε ἐξεγράφη μακρὰ συζήτησις, τῆς ὁποίας ὅμως ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ ἐπικύρωσις τῆς προηγουμένης ἀποφάσεως, λαμπρῶς οὕτως ἐφαρμοσθέντος τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς πενταρχίας κανόνος. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις ἐξετελέσθη, ὥστε κατέστη εἴπερ ποτὲ ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ σύνοδος τοῦ 869 καθιέρωσε τὴν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐκκλησίας ἰσότητα, οὐχὶ δὲ τὴν κυριαρχίαν ἐνὸς ἐξ αὐτῶν.

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Βασίλειος οὐδὲ κεραίαν ἐθυσίασε τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὁ κύριος σκοπὸς οὐ ἔνεκα κατεβίβασε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Φώτιον καὶ ἀπεδοκίμασε πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐπ' ἐσχάτων κατὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς δύσεως πραχθέντα, ἥτοι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἀπέτυχεν ἐπὶ τινὰ χρόνον. Οἱ πολυάριθμοι φωτιανοὶ ἐπίσκοποι, καίτοι κατεδικάσθησαν καὶ ἐξωρίσθησαν ὑπὸ τῆς συνόδου, ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν καὶ παραμυθούμενοι καὶ καθοδηγούμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἐν Στενωῖ τοῦ Βοσπόρου διατρίβοντες, συνεκρότησαν ἰδίαν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκκλησίαν, ἀποτελοῦντες χωριστὴν ἱεραρχίαν, τελοῦντες χωριστὰς ἱεροπραξίας, καὶ ἔχοντες χωριστὸν ποιμνιον. Τὸ ποιμνιον τοῦτο δὲν ἦτο ὅσον τὸ τοῦ Ἰγνατίου πολυάριθμον· διότι, καθὼς πολλάκις εἶπομεν, ἡ μερὶς τοῦ Φωτίου συνέκειτο ἐκ τῶν λογιωτέρων καὶ ἀνωτέρων τοῦ κράτους τάξεων, ἐνῶ περὶ τὸν Ἰγνάτιον συνεσπειροῦτο ὁ πολὺς τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μοναχῶν ὄχλος. Ἐὰν ὅμως οἱ φωτιανοὶ ἦσαν ἀριθμητικῶς ἀσθενέστεροι, ὑπερίσχυον κατὰ τὰ πλούτη καὶ τὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ ὡς ἐκ τούτου κατεῖχον πλεῖστα τῶν δημοσίων ἀξιομάτων, ὁ δὲ Βασίλειος συμβιβαστικῶς πάντοτε πολιτευόμενος δὲν ἤθελε νὰ μεταχειρισθῇ τὴν βίαν κατὰ τῶν ἠττηθέντων, ἕκαστος ἐννοεῖ οἴκοθεν πῶς οὗτοι ὠφελοῦμενοι ἐξ ὅλων τούτων τῶν περιστάσεων, καὶ ἰδίως ἐκ τῆς ἀνοχῆς τῆς κυβερνήσεως ἐξηκολούθουν, ἂν ὄχι ἀντιπαλαίοντες κατὰ

τῆς καθεστῶσης ἐκκλησίας, τοῦλάχιστον κεχωρισμένοι διατελοῦντες ἀπὸ αὐτῆς. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐπὶ τινὰ ἔτη· ἀλλ' ὁ Φώτιος ἐνόησε προῖμώτατα ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων κατάστασις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὸν εἰς τὴν κυβέρνησιν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἐπειδὴ οὔτε δογματικῶς διεφώνει πρὸς τὰ καθεστῶτα, οὔτε φύσει ἦτο διατεθειμένος νὰ διαγάγῃ βίον ἰδιωτικόν, ἐσκέφθη ἐξ ἀρχῆς πῶς δύναται νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἐκρύθμου θέσεως εἰς ἣν περιέστη. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ποτὲ δὲν ἐπεχείρησε νὰ δημαγωγῆσῃ· δὲν ἐπεχείρησε δηλαδὴ νὰ προσοικειωθῇ τοὺς πολλοὺς ἀπαρνούμενος τὰ ἐλευθέρια αὐτοῦ φρονήματα χάριν τῶν προλήψεων τοῦ ὄχλου, καὶ αὐτὸς, ὁ τοσάκις τοσοῦτον εὐτελῶς κολακεύσας τοὺς ἰσχυροὺς δυνάστας, δὲν κατεδέχθη ποτὲ νὰ κολακεύσῃ τὸ πλῆθος· τόσον εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα πνεύματα σώζουσι καὶ ἐν ταῖς κακίαις αὐτῶν ἀριστοκρατικὰς τινὰς ἐξεις. Ἐν ἔτει 869, καὶ πρὸ τῆς συνόδου καὶ διαρκούσης αὐτῆς, συνέβησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει φυσικὰ φαινόμενα ὀλέθρια, σεισμὸς φοβερὸς καὶ καταιγὶς σφοδρὰ, ἐξ ὧν ἔνεκα μὲν τοῦ σεισμοῦ πολλαὶ ἐκκλησῖαι καὶ πλείστοι οἴκοι καὶ περιστύλια κατηδαφίσθησαν, καὶ κτηνῶν καὶ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀμύθητος πανωλεθρία, ἔνεκα δὲ τῆς καταιγίδος, ἐκτὸς ἄλλων δεινῶν, αὐτοῦ τοῦ πατριαρχικοῦ οἴκου ὁ τῆς στέγης μόνυθρος ὡς μεμβράνα τις συνελίχθη. Ὅταν πρὸ ὀκτώ ἐτῶν εἶχε συμβῆ ἔν Κωνσταντινουπόλει σεισμὸς μέγας (σελ. 739 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) οἱ ἰγνατιανοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ἐξηγήσωσι τὴν συμφορὰν ταύτην ὡς σημεῖον τῆς θείας ὀργῆς διὰ τὴν καταδρομὴν, ἣν ὑφίστατο τότε ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν. Τίποτε λοιπὸν δὲν ἦτο εὐλογώτερον ἢ νὰ ἐξηγηθῶσι καὶ ἡδὴ αἱ τοῦ 869 συμφοραὶ ὡς ἐπιγενόμεναι ἔνεκα τῶν παθημάτων τοῦ Φωτίου. Καὶ τινες φαίνεται τῶν ὀπαθῶν του ἠθέλησαν νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου, ἵνα καταπλήξωσι τὰ πλήθη καὶ προσελκύσωσι τὰς συμπαθείας αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ πεπτωκότος πατριάρχου. Ἀλλ' ὁ Φώτιος, ὅστις τῷ 861 δὲν ἐδίστασε νὰ κηρύξῃ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ὅτι οἱ σειμοὶ συμβαίνουσιν οὐχὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς πλησμονῆς τῶν ὑδάτων, δὲν ἐπέισθη οὐδὲ νῦν νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ἀντίθετον ὄπλον πρὸς ὄφελος αὐτοῦ· καὶ ἀπαντῶν πρὸς ἀρχαῖον φίλον, τὸν μετ' αὐτοῦ πεσόντα καὶ ἐξορισθέντα Γρηγόριον Ἀσβεστᾶν, ὅστις πιθανώτατα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ δώσῃ εἰς τὰ γενόμενα τοιαύτην τινὰ ἐρμηνείαν, ἔγραφε διαρρήδην· «ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν φαίην δίκας τίνουσιν τὴν πόλιν τῶν εἰς

ἡμᾶς ἀδικημάτων ἀντὶ πόλεως πολυάνδριον γενέσθαι, παραινῶ δὲ μηδὲ τὴν ὑμῶν δσιότητα ταῦτα ἐννοεῖν.» Ἐκ τούτου καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὁ Φώτιος δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγῆσῃ· καὶ τοῦτο ἴσως διότι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἵνα δημαγωγῆσῃ ἔπρεπε πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ παραβῆ τοὺς κανόνας τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτὸς ὄστις, ὡς πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρωταγωνιστῶν τῆς ἡμετέρας ιστορίας, παρεβίασε πλέον ἢ ἅπαξ τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον, ἐσεβάσθη αἰετοτε ὡς γνήσιος πάλιν Ἕλληνα τὸ αἰσθητήριον τὸ λογικόν. Ὁ Φώτιος λοιπὸν δὲν ἤθελε νὰ δημαγωγῆσῃ· ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ ἕτερον στήριγμα, καὶ τὸ στήριγμα τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἄλλο εἰμὴ ἡ βασιλεία. Ὅθεν καίτοι καθρέθη, καίτοι ἐξωρίσθη, καίτοι κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλείου, δὲν ἔπαυσε εὐλαβῶς πάντοτε πολιτευόμενος πρὸς αὐτόν, καὶ παραινῶν τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ νὰ εὐχωνται ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν του ἐν ταῖς ἱερουργίαις. Ὁ δὲ Βασίλειος πάλιν εὐχαρίστως ἔβλεπε ταῦτα, διότι ποθοῦν τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰρήνην, καὶ βλέπων ὅτι ὁ γέρον Ἰγνατίος δὲν θέλει ἐπιζῆσει πολὺ, προησθάνετο, ὅτι ἡ ἐκλογὴ ἑτέρου διαδόχου δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ αὐξήσῃ τὰς ὑφισταμένας διενέξεις, ἐνῶ ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰγνατίου ἐπάνοδος τοῦ Φωτίου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἦτο πιθανὸν νὰ ἐπιφέρῃ ἐπὶ τέλους τὴν κοινὴν διαλλαγὴν, διὰ συμβιβασμοῦ τινος αὐτοῦ πρὸς τε τοὺς ἰγνατιανούς καὶ πρὸς τὸν ἀρχιερεὰ τῆς Δύσεως. Ὅθεν ὁ Βασίλειος, ὄστις οὐδέποτε κατεδίωξεν αὐστηρῶς τὸν Φώτιον, ἀνεδείκνυτο ὁσημέραι ἐπιεικέστερος πρὸς αὐτόν, τιμῶν ἰδίως τὴν σοφίαν τοῦ ἀνδρός· καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 876 ἀνεκλήθη ὁ Φώτιος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπιτραπείς μετ' ὀλίγον καὶ τὴν ἀνατροφὴν τῶν τεσσάρων τοῦ βασιλέως παίδων, Κωνσταντίνου, Λέοντος, Ἀλεξάνδρου, καὶ Στεφάνου. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωτίου ἠξίωσαν ὅτι ὁ Βασίλειος ὠρμήθη εἰς τοῦτο σφόδρα κολακευθεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ ἐξοριστοῦ συνταχθείσης, ὡς ἄδεται, γενεαλογίας, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγέτης τῆς μακεδονικῆς δυναστείας παρίστατο ἔλκων τὸ γένος ἐκ τοῦ παναρχαίου καὶ περιφανοῦς ἐν Ἀσίᾳ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Ἀρσακιδῶν. Ἄλλοι ἐβεβαίωσαν ὅτι ἡ ἀνάκλησις παρεσκευάσθη διὰ μαγικῶν ὑδάτων καὶ βρωμάτων παρατεθέντων τῷ βασιλεῖ ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου τοῦ Σανταβαρηνοῦ, ὄστις μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλεῖ, ἦτο ἐνταύτῳ φίλος τοῦ Φωτίου. Τὰ θρυλούμενα ταῦτα δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστα οὔτε πρὸς τὸν χαρακτῆρα, οὔτε πρὸς τὰς προλήψεις τῶν ἀνθρώπων τῶν

χρόνων ἐκείνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ Βασιλείος, ὅσω κενόδοξος καὶ δεισιδαίμων ἂν ὑποτεθῆ, ἦτο ἐνταύτῳ ἀνὴρ συνετός, ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι λόγοι κοινου συμφέροντος σπουδαῖοι ὑπηγόρευσαν πρὸ πάντων τὴν ἀπόφασιν αὐτοῦ.

Καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἦτοι τῷ 877 (κατ' ἄλλους 878) ἐτελεύτησεν ὁ πατριάρχης Ἰγνάτιος, τῇ δὲ τρίτῃ ἀπὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἡμέρα κατέλαβεν ὁ Φώτιος ἐκ δευτέρου τὸν πατριαρχικὸν θρόνον, τῇ προτροπῇ τοῦ βασιλέως. Πῶς τοῦτο, ἐρωτᾷ ὁ ἀναγνώστης, ἐνῶ ἐσώζοντο ἐτι ἀκέραιαι αἱ ἀποφάνσεις τῆς πρὸ ὀκταετίας συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ἥτις, προεδρεύοντος τοῦ αὐτοῦ βασιλέως Βασιλείου, τοσοῦτον πανηγυρικῶς ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον; Πῶς τοῦτο ἐρωτῶμεν καὶ ἡμεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐπιφέρωμεν εἰς ἐξήγησιν τοῦ πράγματος, εἰμὴ τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι αὐταὶ σύνοδοι δὲν εἶχον, ὡς φαίνεται, κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὴν βραδύτερον ἀποδοθεῖσαν εἰς αὐτὰς σπουδαιότητα, καὶ ὅτι, συγκροτούμεναι κατὰ τὰ ἐκάστοτε συμφέροντα τῆς κοινωνίας, δὲν ἴσχυον εἰμὴ ἐνόσω ἐλογίζετο ἀναγκαῖον νὰ ἰσχύσωσι, καὶ ἔπειτα ἐτίθεντο ἐκ μέσου ἄνευ πολλῶν διατυπώσεων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι παρεκτός εὐαρίθμων τινῶν ἀρχιερέων, ἱερέων, μοναχῶν καὶ λαϊκῶν, πάντες οἱ λοιποὶ ἀπεδέξαντο καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ αὐτοὶ οἱ τρεῖς ἄλλοι πατριάρχαι τῆς ἀνατολῆς. Μηδὲ ὠφεληθῶσι πάλιν ἐκ τούτου οἱ δυτικοὶ ἵνα ῥητορεύσωσι κατὰ τῆς δουλοφροσύνης τοῦ ἀνατολικοῦ κλήρου, ὡς προθύμως πάντοτε ὑποτασσομένου εἰς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν· διότι αὐτὸ τοῦτο ἀπαραλλάκτως ἐπραξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ ὁ πάπας Ἰωάννης Η'. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φώτιος λησμονῶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῷ 867 ψηφισθεῖσαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκην, ἔσπευσε νὰ ἀναγγείλῃ εὐλαβῶς εἰς τὸν πάπαν τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ καὶ νὰ τὸν παρακαλέσῃ νὰ συμπράξῃ δι' ἀποκρισιαρίων εἰς τὴν σύνοδον, ἣν ἐμελέτα νὰ συγκροτήσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς κύρωσιν τῶν γενομένων. Ἄλλ' εἶναι οὐδὲν ἥττον ἀληθές ὅτι ἀφ' ἑτέρου ὁ πάπας Ἰωάννης Η' λησμονῶν τὰς πράξεις καὶ ἀποφάσεις τῶν προκατόχων αὐτοῦ Νικολάου καὶ Ἀδριανοῦ, τὰς ὁποίας καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀσπασθῆ, λησμονῶν ὡσαύτως τὴν μεγάλην σύνοδον τὴν ὁποίαν ἀνωμολόγησεν ὡς ὀρθοτὴν οἰκουμενικὴν, ἔσπευσε νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον πρῶτον διὰ τῶν ἀποκρίσεων αὐτοῦ εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολάς, καὶ

δεύτερον διὰ τῆς παραδοχῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς συνόδου ἦν συνεκάλεσεν ὁ Φώτιος ἐν τῇ βασιλευούσῃ ἐκείνῃ. Ἡ σύνοδος αὕτη, ἣτις συνῆλθε κατὰ νοέμβριον τοῦ 879, καὶ ἐπτάκις συνεδριάσασα, διελύθη κατὰ μάρτιον τοῦ 880, ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυκριθμοτέρα τῆς πρὸ δεκαετίας κατὰ τοῦ Φωτίου συγκροτηθείσης, καὶ, κατὰ τοῦτο ἡ πανηγυρικωτέρα ὄλων τῶν προηγουμένων, πλὴν τῆς ἐν Χαλκηδόνι, διότι, παρεκτός τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς καὶ τῶν τοποτηρητῶν τοῦ πάπα, παρέστησαν ἐν αὐτῇ περὶ τοὺς 360 μητροπολίτας, ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους. Δὲν ἠρκέσθη δὲ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν Φώτιον, ἀλλὰ μονοῦ ἐθεοποίησεν αὐτὸν, βεβαίως ἀναδείξασα καθυπέρτερον τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῖθερ, τῆς συνόδου δὲν προέστησαν ὡς ἄλλοτε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα, ἀλλὰ προέδρευσε ὁ Φώτιος. Ὅταν ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδριάσει, μετὰ ἄπειρα ὑπὲρ τοῦ Φωτίου ἐγκώμια, ὁ Καισαρείας Προκόπιος ἀνέκραξε «τοιοῦτον ἔπρεπεν ἐπ' ἀληθείας εἶναι τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου τὴν ἐπιστάσιαν λαχόντα, εἰς τύπον τοῦ ἀρχιποίμενος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα ἐπεκύρωσαν τὸν λόγον εἰπόντες· «καὶ ἡμεῖς οἱ εἰς τὰ ἔσχατα τῆς γῆς κατοικοῦντες ταῦτα ἀκούομεν,» ὃ ἔστιν ἀνεβίβασαν τὸν Φώτιον εἰς περιωπὴν ἀνωτέραν ὁμολογουμένως τῆς τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδριάσει οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα οἰκοθεν ἀπένειμαν εἰς τὸν Φώτιον τὴν ὑπέροχον ἐκείνην ἐν τῷ κόσμῳ τάξιν· διότι ἀφοῦ ἡ σύνοδος ἅπασα ἀνεβόησεν, «ὅτι Θεὸς οἰκεῖ ἐν αὐτῷ οὐδεὶς ἀγνοεῖ,» οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα προσεθηκαν ἐπὶ λέξεως τὰ ἐξῆς· «τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἔμπνευσις αὐτοῦ τοιοῦτον φῶς διέδωκαν εἰς τὴν καθαρὰν ψυχὴν τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου, ὅτι λαμπρύνει καὶ φωτίζει πᾶσαν τὴν κτίσιν. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἥλιος κἂν εἰς μόνον τὸν οὐρανὸν περιέχεται, ὅμως ὅλον τὸν περιγείον κόσμον φωτίζει, οὕτω καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, ὁ κύριος Φώτιος, καθέζηται εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ καὶ τὴν σύμπασαν κτίσιν δαδουχεῖ καὶ καταλάμπει.» Καὶ πλὴν τούτου ἡ σύνοδος ἀπηγόρευσε διαρρήδην πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην. Τῇ δὲ 13 αὐγούστου 880 ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δι' ἀπαντήσεών του πρὸς τε τὸν Βασίλειον καὶ πρὸς τὸν Φώτιον ἐπεκύρωσε τὰ ὑπὸ τῆς συνόδου ἀποφασισθέντα.

Αὕτη ὑπῆρξεν ἡ εὐτυχεστέρα στιγμή τῆς ζωῆς τοῦ Φωτίου. Ὁ

ἀγῶν τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ κράτους τῆς ἀνατολῆς, ἐφαίνετο στεφανωθείς δι' ἐπιτυχίας πληρεστάτης· ἡ ἐκκλησιαστικὴ εἰρήνη καὶ ἐνότης, ἀποκατασταθεῖσα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει. Αὐτὸς δὲ, αὐτὸς ὁ πρὸ ὀλίγου ἔτι ἐξόριστος καὶ κατὰδικός, εἶδεν ἑαυτὸν προεδρεύοντα τῶν ἀντιπροσώπων σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ ἤκουσεν αὐτοὺς ἀναβιβάζοντας αὐτὸν εἰς ὕψος μέγα, εἰς ὃ οὐδεὶς τῶν προκατόχων του εἶχε φθάσει, οὐδεὶς δὲ τῶν διαδόχων ἐμελλε νὰ μετεωρισθῇ, καὶ προσέτι κυροῦντας τὸ κεφαλαιωδέστερον μέρος τῆς ἀρχαίας αὐτοῦ κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας καταδίκης, διὰ τῆς ἀπαγορεύσεως ἣν ἐψήφισαν πάσης οἵαςδὴποτε προσθήκης εἰς τὸ σύμβολον τῆς πίστεως. Ὁ θρίαμβος ἐνὶ λόγῳ ἦτο πλήρης· θρίαμβος πολιτικός, ἐκκλησιαστικός, προσωπικός. Ἀλλὰ τὰ χρυσᾶ ταῦτα ὄνειρα δὲν ἐμελλον νὰ διαρκέσωσι πολὺ. Ὁ Ἰωάννης Η' ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψε τῇ 13 αὐγούστου 880 πρὸς τὸν Βασίλειον καὶ τὸν Φώτιον δὲν ἀπεδέχετο τὰ τῆς συνόδου εἰμὴ ἐν γένει μόνον, προσεπιφέρων ὅτι ἐὰν οἱ ἀποκρισιᾶριοι αὐτοῦ ἐπραξάν τι ἐν αὐτῇ ἐναντίον τῶν ὁδηγιῶν των, ἀποφαίνεται τὸ τοιοῦτον ἄκυρον καὶ μὴ ὄν. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ πάπας Ἰωάννης Η' δὲν ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον εἰμὴ πρῶτον ἵνα προλάβῃ, νῦν μάλιστα ὅτε οὗτος εἶχε τὸν Βασίλειον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, τὴν ὀριστικὴν καὶ διαρκῆ μεταξὺ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ῥώμης διάστασιν, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Ῥωμαϊκὸς θρόνος ἤθελεν ἀποβάλλει πάντα τρόπον ἐνεργείας ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς· δεύτερον διότι εἶχεν εἶπερ ποτὲ ἀνάγκην τῆς ἐπικουρίας τοῦ Βασιλείου κατὰ τῶν δεινῶς πιεζόντων τὰς παπικὰς χώρας Σαρακηνῶν· τρίτον διότι ἤλπιζε τὴν ἀπόδοσιν τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τινῶν ἐπαρχιῶν ἐπὶ τῶν ὑποίων δὲν ἔπαυε προτείνων ἀξιώσεις. Προσεπιφέρουσι δὲ οἱ δυτικοὶ ὅτι, καίτοι εἶχε σπουδαίους λόγους ἵνα πράξῃ παρὰ τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς ἐν ἔτει 869 συγκροτηθείσης μεγάλης συνόδου, ὁ Ἰωάννης Η' ἠθέλησεν οὐδὲν ἥττον νὰ διασώσῃ ὅσον ἐνεστί τὸ κῦρος τῶν προηγουμένως κατὰ τοῦ Φωτίου ψήφισθέντων, ἀποδεξάμενος αὐτὸν ὑπὸ ὄρους τινὰς μόνον, καὶ ἰδίως ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην ἐπὶ συνόδου, καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον τοῦ νὰ μὴ ἀναμιχθῇ τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ τῆς Βουλγαρίας· ὅτι πάντα ταῦτα περιείχοντο ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἔγραψεν ὁ πάπας πρὸς τὴν σύνοδον διὰ τῶν ἀποκρισιᾶριων αὐτοῦ καὶ ἐν ταῖς ὁδηγίαις τὰς ὁποίας πρὸς αὐτοὺς

ἔδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἡ μὲν τῶν ἐπιστολῶν ἑλληνικὴ μετάφρασις παντελῶς ἠλλοίωσε τὰς προαιρέσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ τοποτηρηταὶ αὐτοῦ, διαπαιδαγωγηθέντες καὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ Φωτίου, παντελῶς ἐλησμόνησαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν καὶ ἀνεγνώρισαν τὸν Φώτιον ἄνευ ἐπιφυλάξεως τινός, ἀναβιβάσαντες μάλιστα αὐτὸν εἰς περιωπὴν καθυπερτέραν σχεδὸν τῆς τοῦ ἐντολέως αὐτῶν. Περί δὲ τούτων ἀκριβέστερον πληροφορηθεὶς ὁ Ἰωάννης Η' παρὰ νέου τινός πρεσβευτοῦ, ὃν ἐπὶ τούτῳ ἐξαπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 880, τοῦ ἐπισκόπου Μαρίνου, ἀνελθὼν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐν τῷ ἄμβωνι τῆς τοῦ ἀγίου Πέτρου ἐκκλησίας καὶ κρατῶν τὸ εὐαγγέλιον ἀνα χεῖρας, ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον, πάντων ἀκουόντων εἰπὼν· ὁ μὴ ἔχων τὸν θεοκρίτως ἀναθεματισθέντα Φώτιον, ὡς ἀφῆκαν αὐτὸν Νικόλαος καὶ Ἀδριανὸς οἱ ἀγιώτατοι πάπαι οἱ προκάτοχοί μου, ἔστω ἀνάθεμα.

Δὲν θέλομεν μακρηγορήσει ἐνταῦθα περὶ ὧν οἱ ἡμέτεροι ἀντεῖπον ἢ ἠδύναντο ν' ἀντεῖπωσιν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν παρέστησαν τὰ πράγματα οἱ δυτικοί. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὁμολογοῦντες ὅτι πολιτικοὶ πρὸ πάντων λόγοι ἰδιοτελοῦς συμφέροντος ἔπεισαν τὸν Ἰωάννην νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν Φώτιον, ἰδὲν ὁμολογοῦσιν ἄρα γε συγχρόνως, ὅτι ἡ κατηγορία ἦν τοσάκις ἐξήνεγκον κατὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὡς ἀγομένης καὶ φερομένης ὑπὸ πολιτικῶν λόγων καὶ ἰδιοτελῶν συμφερόντων, ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου τοῦλάχιστον καὶ εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν; Οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Πάπα, λέγουσι, παρεβίασαν τὰς ὁδηγίας αὐτῶν· ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο τὸ ἀκαταπαύστως ὑπὸ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπαναλαμβανόμενον (διότι ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 861, σελ. 740 καὶ ἐπ. τοῦ τρίτου τόμου, ἐρρέθη ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 869, ἣδη δὲ ἐλέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν παροῦσαν) ἀποδεικνύει, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, δυοῖν τὸ ἕτερον· ἢ ὅτι οὐδένα εἶχεν ἄνθρωπον ἰκανῶς τίμιον, ὥστε νὰ τηρήσῃ πιστῶς τὰς δεδομένας αὐτῷ ὁδηγίας, ἢ ὅτι οἱ ἄνθρωποι οὗτοι, ἅμα ἔβλεπον ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα, ἐπέιθοντο ὅσον παράλογοι ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ ἐντολέως αὐτῶν καὶ ἐπολιτεύοντο εἰς τρόπον ὅσον ἐνδέχεται συμβιβάζοντα αὐτὰς πρὸς τὸν κύριον σκοπὸν, ὃν ὤφειλον βεβαίως νὰ ἔχωσι πρὸ ὀφθαλμῶν, τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὴν διατήρησιν τῆς χριστιανικῆς ἐνότητος. Καὶ ἔπειτα ὁ πάπας Ἰωάννης Η' ἐπεκύρωσε κατ' ἀρχὰς τὰ ἀποφασισθέντα ὑπὸ τῆς συνόδου τοῦ 879—880 ἔτους· ναὶ μὲν ἔδωκε τὴν ἐπικύρωσιν του μετὰ

τινων ἐπιφυλάξεων, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ἔπραξε καὶ ὁ Ἀδριανὸς Β' ὡς πρὸς τὴν σύνοδον τοῦ 879, τὴν ὁποίαν ὁρῶν ἐπαυσε ἐντούτοις, ἕνεκα τῶν ἐπιφυλάξεων ἐκείνων, νὰ ἀναγνωρίζῃ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ὡς ὀρθοδόξον οἰκουμενικὴν. Τόσον δὲ εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἐπικύρωσις ἐκείνη ἐλογίσθη καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Δύσει ὡς ἔχουσα πλῆρες κῦρος, ὥστε καὶ μέχρι τῆς σήμερον πλεῖστοι δυτικοὶ κατηγοροῦσιν αὐτὸν οἱ μὲν ἐπὶ αἰσχρῶ ἀνανδρία, οἱ δὲ ἐπὶ ἀδυναμίᾳ χαρακτῆρος, οἱ δὲ τοῦλάχιστον ἐπὶ ὀλίγη συνέσει καὶ προνοίᾳ. Ὁ δὲ καρδινάλιος Βαζώνιος κατήντησε νὰ ἐκφέρῃ τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ περὶ τῆς παπίσσης Ἰωάννης μῦθος ἔλαβεν ἀρχὴν ἐκ τοῦ θηλυπρεποῦς πολιτεύματος τοῦ Ἰωάννου Η' πρὸς τὸν Φώτιον. Πλὴν τούτου σώζεται ἐπιστολὴ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η' πρὸς τὸν πατριάρχην Φώτιον, δι' ἧς ὁ πρῶτος διαρρήδην ἀποδέχεται μίαν τῶν κεφαλαιωδεδεστέρων ἀποφάνσεων τῆς προκειμένης συνόδου, καὶ διαρρήδην ἀποδοκιμάζει πᾶσαν εἰς τὸ σύμβολον προσθήκην ἢ ἄλλην τινὰ οἰανδήποτε ἀλλοίωσιν αὐτοῦ, γράφων πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «*παραδηλοῦμεν τῇ αἰδεσιμότητί σου, ἵνα περὶ τοῦ ἄρθρου τούτου, δι' ὃ συνέβη τὰ σκάνδαλα μέσον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, ἔχης πληροφορίαν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οὐ μόνον οὐ λέγομεν τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρῶτον θαρρήσαντας τῇ ἑαυτῶν ἀπονοίᾳ τοῦτο ποιῆσαι, παραβάτας τῶν θείων λόγων κρίνομεν, καὶ μεταποιητάς τῆς θεολογίας τοῦ δεσπότη Χριστοῦ καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων, οἳ συνελθόντες συνοδικῶς παρέδωκαν τὸ ἅγιον σύμβολον, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα αὐτοὺς τάττομεν.*» Ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν δυτικῶν ἀμφισβητοῦσι τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλ' ὁ Πίχλερ ἀνασκευάσας τὰ κυριώτατα τῶν ἐπιχειρημάτων δι' ὧν οὗτοι ἠγωνίσθησαν νὰ ἀποδείξωσι τὴν νοθεῖαν αὐτῆς, ἀποδέχεται τὴν δῆλωσιν ταύτην ἀδιστακτικῶς ὡς γνησίαν. Καὶ διατὶ ὅχι, ἀφοῦ σήμερον εἶναι ἀναμφισβήτητον, κατὰ τὴν σοφωτάτην περὶ τούτου ἀπόδειξιν τοῦ Ἐργενροίθερ, ὅτι ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ὁ Ῥωμαϊκὸς θρόνος πολὺ ἀπέειχε τοῦ νὰ ἀποδεχθῇ ἔτι προσθήκην τινὰ εἰς τὸ σύμβολον. Τελευταῖον δὲ, καὶ τὸ μᾶλλον ἴσως ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι ὁ Φώτιος οὐδέποτε ἐφάνη γινώσκων, ἢ καὶ πόρρωθεν ὅπωςδήποτε αἰνιττόμενος τὸ ἀνάθεμα τὸ ἠποῖον λέγεται ὁ Ἰωάννης Η' ἀπαγγεῖλας κατ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπεναντίας, ἐν τῷ πολὺ βραδύτερον συνταχθέντι *Λόγῳ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου πνεύματος μυσταγωγίας*, ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου εἰς τρόπον μηδεμίαν ἐπιτρέποντα ἀμφιβολίαν ὅτι ἐξηκολούθει φιλικώτατα πρὸς αὐτὸν διακείμε-

νος. Διότι ἐν τῇ κεφαλαίῳ 88 τοῦ Λόγου τούτου ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται περὶ τοῦ ἀρχιερέως ἐκείνου τῆς Ῥώμης. «Ὁ δὲ ἐμὸς Ἰωάννης (ἐμὸς γὰρ τὰ τε ἄλλα καὶ ὅτι πλέον τῶν ἄλλων ἐξοκείωτο τὰ ἡμέτερα), οὗτος τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἡμέτερος, ὁ τὸν νοῦν μὲν ἀνδρείος, ἀνδρείος δὲ τὴν εὐσέβειαν, ἀνδρείος δὲ μισεῖν καὶ καταβάλλειν ἀδικίαν πᾶσαν καὶ δυσέβειαν, καὶ οὐχ ἱεροῖς θεσμοῖς μόνον ἀλλὰ καὶ πολιτικοῖς ἐπαρκεῖν δυνάμενος καὶ τὸ ἄτακτον εἰς τάξιν μεταβάλλειν· οὗτος ὁ κεχαριτωμένος τῆς Ῥώμης ἀρχιερεὺς διὰ τῶν αὐτοῦ θεοσεβεστάτων καὶ περιδόξων τοποτηρητῶν Παύλου καὶ Εὐγενίου καὶ Πέτρου τῶν ἀρχιερέων καὶ ἱερέων Θεοῦ, ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς συνόδῳ (δηλαδὴ τῇ συνόδῳ τοῦ 879—880) παραγεγονότων, ὡς ἡ καθολικὴ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησία καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερεῖς τὸ τῆς πίστεως ἀποδεχόμενος σύμβολον, γνώμη καὶ γλώσση καὶ χερσὶν ἱεραῖς τῶν εἰρημένων περιφανεστάτων καὶ θαυμασίων ἀνδρῶν ὑπέγραψέ τε καὶ ἐπεσφραγίσατο.» Ἐκ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἀντιρρήσεων εἰς τὰ παρὰ τῶν δυτικῶν λεγόμενα περὶ τῆς ἐν ἔτει 879—880 συγκροτηθείσης συνόδου, ἡδύνατο εὐλόγως τις νὰ ἐξαγάγῃ ὡς τελικὸν συμπέρασμα, ὅτι ὁ πάπας Ἰωάννης Η' οὐδέποτε ἀνεθεμάτισε τὸν Φώτιον καὶ οὐδέποτε ἀνεκάλεσε τὴν προηγουμένως δοθεῖσαν ἐπικύρωσιν τῆς συνόδου ἐκείνης· ὅτι ταῦτα ἐγένοντο ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Μαρίνου ὅστις, προϊστάμενος ἀποκλειστικώτερας τινὸς μερίδος τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐπισκόπων, εἶχεν ἀποσταλῆ, ὡς εἶδομεν, εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ εἶχε περιέλθει εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν Φώτιον, ἰδίως ἔνεκα τῆς Βουλγαρίας καὶ ἄλλων τοιούτων πολιτικῶν ζητημάτων, καὶ ὅτι ἔπειτα ὁ Μαρίνος ἀπέδωκε τὸν ἀναθεματισμὸν εἰς τὸν Ἰωάννην Η' ἵνα μὴ φανῆ ὅτι ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης ὑπῆρξε καὶ τις ὅστις καθ' ὀλοκληρίαν συνεβιάσθη πρὸς τὸν περιφανῆ ἐκείνον τῆς Ἀνατολῆς ἱεράρχην. Ἀλλὰ καὶ ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ σύνοδος ἠκυρώθη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πάπα Ἰωάννου τοῦ Η', πάλιν ὡς ἐκ τῶν προεκτεθέντων περιερχόμεθα εἰς τὸ διὰ τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἤττον θλιβερόν συμπέρασμα, ὅτι ὁ Ἰωάννης Η', ἀφοῦ ἔνεκα πολιτικῶν λόγων συνεβιάσθη πρὸς τὸν Φώτιον, βραδύτερον, ἔνεκα συμφερόντων ὡσαύτως πολιτικῶν, περιῆλθε πρὸς αὐτὸν εἰς ῥῆξιν.

Ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος τῶν συζητήσεων τούτων καὶ ἐρίδων, αἵτινες ἐξακολουθοῦσιν ἐπὶ ματαίῳ ἐπὶ τοσοῦτους ἤδη αἰῶνας; Ἡ διάστασις τῶν ἐκκλησιῶν ἦτο κατ' ἐκείνο τοῦ χρόνου ὡς ἐκ τῆς ὅλης καταστά-

σεως τῶν πραγμάτων, οὕτως εἶπεν, πεπρωμένη. Ὁ ἀνατολικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος δυσκολώτατα ἠδύνατο νὰ συμβιβασθῶσι τότε, καθὼς οὐδὲ προηγουμένως εἶχον ἐπὶ μακρὸν συμβιβάσθη. καίτοι οἱ λόγοι τοῦ χωρισμοῦ ὑπῆρξαν ἄλλοτε πολὺ ὀλιγώτεροι ἢ ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φωτίου. Τῶντι, καθ' οὗς χρόνους, ἐν τῇ πρώτῃ πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδι συνεπληρώθη ἡ κυριαρχία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς δύσεως ὑπεροχὴ ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ καὶ περὶ τὸν κοινωνικὸν καὶ τὸν διανοητικὸν καὶ ἠθικὸν βίον τῶν δύο ἐκείνων τοῦ κόσμου κλάσμάτων, εἶχον ἐπικρατήσει πολλὴ οἰκειότης, ἂν ὄχι τούτοτης πλήρης. καὶ ὅμως καθ' ὅλους τοὺς μεγάλους ἐμφυλίου ἀγῶνας, οἵτινες ἀνέσεισαν τὸν Ῥωμαϊκὸν κόσμον πρὶν ἢ εὗτος ὑπαχθῆ, εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν τοῦ Αὐγούστου, εἶδομεν τὸ κράτος ἀλλεπαλλήλως διχοτομούμενον καὶ τὴν ἑλληνικὴν ἀνατολὴν κατεξανισταμένην πάντοτε ὑπὸ ἓνα τῶν ἀντιπάλων κατὰ τῆς λατινικῆς δύσεως, ταστομένης ὑπὸ τὸν ἕτερον ἀντίπαλον. Καὶ τότε μὲν ἡ Ἀνατολὴ δὲν ἔπαυσεν ἠττωμένη, ἀνορθωθείστος καὶ ἀσφραλισθείστος τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ὑπεροχῆς τῆς Δύσεως ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ ἑκατονταετηρίδι μετὰ Χριστόν, οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ τῆς Δύσεως ὑπεροχὴ ἐμειώθη ὡς ἐκ τῆς βαθμιαίας παρακμῆς τῶν ἀρχαίων θεσμῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς καὶ ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς βίος τῆς ἑλληνικῆς ἀνατολῆς ἀπέβη ἐπὶ ἰκανὸν χρονον, διὰ τὸν ἐν αὐτῇ γεννηθέντα, ἀναπτυχθέντα καὶ συστηματοποιηθέντα χριστιανισμόν, ἀσυγκρίτως ἀνώτερος τοῦ δυτικοῦ. Ὅθεν ἡ Ἀνατολὴ ἀποσπᾶται τῆς Δύσεως, ἀποτελεῖ ἴδιον κράτος, ἰδρύει ἴδιαν βασιλεύουσάν, καὶ μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν παντελῆ ὑπὸ τῶν βυρβάρων καταλύσιν τῆς δυτικῆς μοναρχίας, ἔμεινε μόνη κληρονόμος, ἀντιπρόσωπος καὶ πρόμαχος τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Ἐνόςφ ἐν τῇ δύσει ἐπεκρατεῖ ἡ πολυκέφαλος ἀναρχία, καὶ ἡ ἀμαθεια, καὶ ἡ ἀνομία, καὶ ἡ βία ἦν συνεπήγαγον μεθ' ἑαυτῶν οἱ καταλύσαντες τὴν δυτικὴν μοναρχίαν βυρβάροι, ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμίαν σπουδαίαν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν ἠδύνατο νὰ προκύψῃ ἐν τῇ Δύσει ὡς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἀπ' ἐναντίας τῆς Ἀνατολῆς, καθὼς διασώσασα τὸ μόνον περιλιπόμενον κλάσμα τοῦ ἀρχαίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ὑπελάμβανεν ἑαυτὴν ὡς μόνην διαδοχὸν ὅλων αὐτοῦ τῶν δικαιωμάτων, καὶ αἰείποτε μὲν διετήρει τὰς περὶ τούτου ἀξιώσεις, ἐκ διαλειμμάτων δὲ καὶ ἐπεχείρησε νὰ πραγματώσῃ αὐτάς διὰ τῆς τῶν δυτικῶν χωρῶν ἀνακτῆσεως.

Ἀλλ' ἅμα ἐκ τοῦ χάους τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς ἐσύγχυσε τὰ πάντα ἐν τῇ Δύσει, ἤρχισε νὰ παράγεται νέα τις εὐρύθμος πραγμάτων κατὰστασις, καὶ πρὸ πάντων ἅμα ἰδρύθη ἡ νέα δυτικὴ ῥωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διὰ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου. δεινὴ ἔρις καὶ διένεξις προέκυψε μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως. Ἡ μὲν νέα δυτικὴ αὐτοκρατορία, στηριζομένη εἰς τοῦτο ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἐχρίσθη καὶ ἀνεκηρύχθη, ἠξίου ὅτι εἶναι διάδοχος τῆς δυτικῆς ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὅτι ἐπομένως δικαιούται νὰ ἄρχῃ ἀπάσης τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου· ἡ δὲ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία πάλιν, στηριζομένη εἰς τὴν συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον αὐτῆς ὑπαρξιν, ἠξίου ὅτι αὐτὴ καὶ μόνῃ ἀποτελεῖ τὸ ἀρχαῖον ῥωμαϊκὸν κράτος, οὐδὲ ἐπέθετο νὰ ἐγκαταλίπη τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἐν ταύτῃ τῇ ἐριδι ὁμολογοῦμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ὅχι τόσον ὡς πρὸς τὰς ἀμφισβητούμενας χώρας (διότι τελευταῖον κατέχουσα οὕτως ἢ ἄλλως τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλῃ νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς ἀμαχητὶ) ὅσον διὰ τὴν ἀρχὴν ἣν ἔφερον εἰς μέσον. Ἐνῶ ἡ νέα τῆς Δύσεως αὐτοκρατορία δὲν ἐδίστασεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἡ τελευταία αὕτη ἀπεποιεῖτο νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα εἰς τὴν νέαν αὐτῆς συνάδελφον, μὴ θέλουσα νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὰ τετελεσμένα ἔχουσιν ἀκαταμάχητόν τινα δύναμιν, ὃ δὲ μὴ ἀποδεχόμενος αὐτὰ, ὡσάκις δὲν δύναται νὰ τὰ καταβάλλῃ, κινδυνεύει νὰ καταβληθῇ αὐτός· ἦτο δὲ πρόδηλον ὅτι ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἣτις μόλις ἔσωζεν ἑαυτὴν ἀπὸ τῶν περιειμένων κινδύνων, δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐλπίζῃ ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ ἐν τῇ Δύσει ἀποτελεσθὲν μέγα γεγονός. Εἰς τὴν πρώτην ταύτην ἀφορμὴν τῆς ἐριδος προσετέθη ἡ οὐσιώδης διαφορὰ καὶ ἀντίθεσις ἡ ἤδη προκύψασα μεταξύ τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν δύο κόσμων, μεταξύ τοῦ φεουδαλικοῦ, τοῦ αὐτεπαγγέλτου, τοῦ αὐτεπιτάκτου βίου τοῦ ἐν τῇ Εὐρώπῃ διαπλασθέντος, καὶ τοῦ μοναρχικοῦ, τοῦ διατετυπωμένου, τοῦ πεπεδημένου, τοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσαντος, οἵτινες τοσοῦτῳ ὀλιγώτερον οἰκείως καὶ φιλίως ἀπέβλεπον πρὸς ἀλλήλους καὶ διέκειντο, ὅσῳ τότε πολλὴ ἔτι ὑπῆρχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ περὶ τὴν δίκαιαν εὐτέλεια, ἐνῶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἤκμαζον τὰ γράμματα, αἱ τέχναι καὶ ἡ βιομηχανία. Ἀλλὰ οὔτε ἡ καθαρῶς πολιτικὴ μεταξύ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν διένεξις, οὔτε ἡ μεταξύ τῶν δύο κοινωνιῶν ἀντίθεσις ἤθελον ἀρκέσει νὰ ἐπαγά-

γῶσιν ὀριστικὴν τινὰ διχοτομίαν, ἐὰν τρίτη τις δύναμις δὲν ὠφελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιθέσεων ἐκείνων καὶ διενέξεων, ἵνα παρασκευάσῃ καὶ ὑποθάψῃ καὶ συστηματοποιήσῃ τὴν ὀλεθρίαν μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως σύγκρουσιν. Ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη τὴν βαθμιαίαν ἀνάπτυξιν τῶν κυριαρχικῶν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἀξιώσεων, ὅστις, ἀγωνιζόμενος ἀδιακόπως νὰ καθυποβάλλῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, μετεχειρίσθη ἐπιτηδειότατα πρὸς τοῦτο τὰ τε πολιτικὰ συμφέροντα τῆς νέας δυτικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ποικίλην ἀντίθεσιν τῆς νέας δυτικῆς κοινωνίας. Καὶ γινώσκει ὡσαύτως ὁ ἀναγνώστης ὅτι ἡ, τε ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία, καίτοι ἀείποτε ἀναγνωρίσασαι τὰ πρωτεῖα τῆς Ῥώμης, οὐδέποτε συνήνεσαν νὰ ἀποδεχθῶσι τὴν μεταβολὴν τῶν πρωτείων εἰς κυριαρχίαν. Ἐνταῦθα κεῖται ἡ ἀληθής, ἡ σπουδαία ἀφορμὴ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν διαιρέσεως, καὶ ὅχι ἐν ταῖς δογματικαῖς καὶ συνοδικαῖς συζητήσεσιν, αἵτινες ὑπῆρξαν ἀπλαῖ προφάσεις, καὶ περὶ αἷς ἐν τούτοις κατηναλώθησαν καὶ καταναλίσκονται, ὡς μὴ ὠφελε, μέχρι τῆς σήμερον τοσαύτη πολυμάθεια καὶ τοσαῦτα πάθη. Αἱ δύο ἐκκλησίαι ἐχωρίσθησαν διότι ἡ μὲν δυτικὴ ἐζήτει νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολικῆς, ἡ δὲ ἀνατολικὴ δὲν ἐνόμιζεν ὅτι ὀφείλει νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν δυτικὴν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς αὐτοκρατορίας διενέξεως, εἶπομεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ ἀνατολικὴ αὐτοκρατορία, ἐπὶ δὲ τῆς μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διενέξεως, ἀναγκαζόμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἄδικον εἶχεν ἡ δυτικὴ ἐκκλησία. Αἱ ἀξιώσεις αὐτῆς δὲν ἐστηρίζοντο οὔτε ἐπὶ τῶν κανόνων οὔτε ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἦσαν ἀποκύημα φιλοδόξου τινὸς θεοκρατικοῦ συστήματος εἰς τὸ ὅποιον ἡ Ἀνατολὴ ἦτο τόσῳ ὀλιγώτερον ὑπόχρεως νὰ ὑποκύψῃ ὅσῳ ἐπὶ τέλους ἅπαντα ἡ Εὐρώπη κατεξάνεσθη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον κατ' αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία εἶχεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πᾶν δίκαιον ὑπὲρ ἑαυτῆς, οὐδὲν ἦττον ἐπολιτεύθη μετὰ πάσης μετριοπαθείας πρὸς τὴν ἀδιακόπως ἐνισταμένην κατ' αὐτῆς ἀγέρωχον ἀδικίαν. Δὲν ἔπαυσε ποτὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεῖα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης καὶ ποτὲ δὲν ἔπαυσε προσπαθοῦσα νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἔνωσιν ἐπὶ ὄροις δικαίοις. Αὐτὸς ὁ Φώτιος ἅμα ἀρχιεράτευσεν ἐν Ῥώμῃ ἀνὴρ εὐδιάθετος νὰ συμβιβασθῇ πρὸς αὐτὸν, οὐ μόνον ἀφῆκε κατὰ μέρος τὴν πολυθρύλητον αὐτοῦ ἐγκύκλιον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα τοῦ πάπα δὲν ἠμφισβήτησε, ἐπιμείνας μόνον εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν πάσης ἐν τῷ συμ-

βόλῳ προσθήκης, ἀπαγόρευσιν ἦτις, ὡς πολλάκις εἶπομεν, οὐδαμῶς προσέβαλλε κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ἅτε μὴ ἀποδεξάμενον ἔτι τὴν προσθήκην, καὶ ἀπ' ἐναντίας ἀποκρούοντα τότε αὐτὴν ὡσαύτως. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὁ Φώτιος, ὅστις, ἀφ' ἑνὸς ἀρχῆ τῆς πρώτης αὐτοῦ πατριαρχίας τοσοῦτον μετριοπαθῶς προσηνέχθη πρὸς τὸν πάπαν Νικόλαον, ἔπειτα, δικαίως παροξυνθεὶς ὑπὸ τῆς διαγωγῆς τοῦ πάπα τούτου, ἐξετράπη εἰς ὑπερβάλλουσάν τινα ἀντίστασιν, τελευταῖον ὅμως, ἐπὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ πατριαρχίας, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν προτέραν μετριοπάθειαν καὶ ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ συνδιαλλαγῆ πρὸς τὸν ἄκρον ἀρχιερέα. Ἀλλὰ πᾶσα αὕτη ἡ ἐπιείκεια τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας δὲν ἴσχυσε νὰ μαλάξῃ τὴν φιλαρχίαν τῆς δυτικῆς, ἣτις δὲν συγκατένευεν ἐκ διαλειμμάτων νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς ἡμᾶς σχέσεις εἰμὴ ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ὠφελθῆ ἐκ τούτου, ἵνα ἐπιζητήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ κυριαρχικοῦ αὐτῆς βουλευμάτος.

Τὸν καλὸν κάγαθὸν Ἰωάννην Η', ἀποθανόντα περὶ τὰ τέλη τοῦ 882, διεδέχθη ὁ Μαρίνος ἐκεῖνος, ὅστις μαθητὴς διατελέσας πιστὸς τοῦ πάπα Νικολάου, ἄδηλον μὲν ἂν εἶχε καταπεισῆ τὸν προκατόχον νὰ ἀναθεματίσῃ τὸν Φώτιον, ἔπραξεν ὅμως τοῦτο αὐτὸς ἅμα ἀρχιεράτευσεν. Ὁ δὲ Φώτιος πάλιν προσέβαλε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μαρίνου ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἐξ ἐπισκόπου Κηρηνσίου τῆς Ἐτρουρίας μετετέθη εἰς τὴν Ῥωμαίων ἐπισκοπὴν, παρὰ τοὺς ἀπαγορεύοντας τοῦτο κανόνας. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη πλειστάκις παρεβιάσθη ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Φωτίου δις μὲν ἐπὶ τῆς πρώτης πατριαρχίας αὐτοῦ, ἐπτάκις δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις ἐκείνη ἐλογίζετο καταργηθεῖσα καὶ μὴ ὑποχρεωτικὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνῶ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης αὐστηρῶς ἐτηρεῖτο ἐν τῇ Δύσει, ἀλλ' ἐὰν ἡ ἐκκλησία ἦτο μία, ὅ,τι ἐνομιζέτο ἐπιτετραμμένον παρ' ἡμῖν, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι παράβασις ἀσύγνωστος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου ὥστε δὲν δισταζομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅ,τι εἶπομεν καὶ ἄλλοτε περὶ Φωτίου, ὅτι δηλαδὴ, ἐνῶ κατ' ἀρχὴν εἶχε δίκαιον ἀποκρούων τὰς δεσποτικὰς ἀξιώσεις τῆς Ῥώμης, περὶ τὰ καθέκαστα τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπολιτεύθη ἐνίοτε εἰς τρόπον τὸν ὁποῖον ἡ σπουδαία ἱστορία δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὀνομάσῃ συνετόν. Καὶ ὁ μὲν Μαρίνος ἀπεβίωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 884, βραχύν τινα ἀρχιερατεύσας χρόνον. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ διάδοχός του Ἀδριανὸς Γ', ὅστις φαίνεται φιλικῶς πολιτευθεὶς πρὸς τὸν Φώτιον, καὶ πρὸς δὲν ὁ

Βασίλειος ἔγραψε πικρὰν κατὰ Μαρίνου ἐπιστολὴν, ἀπεβίωσεν ὡσαύτως ἐντὸς ὀλίγου, περὶ τὰ μέσα τοῦ 885· δι' ὃ εἰς τὴν τοῦ Βασιλείου ἐπιστολὴν ἀπήντησεν ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ διάδοχος Στέφανος Ε'. Ἀπήντησε δὲ εἰς τρόπον ἀγέρωχον καὶ μηδαμῶς τῇ ἀληθείᾳ ἐπιτήδειον νὰ συμβιβάσῃ τὰ πράγματα. «Καθ' ὃν τρόπον, ἔγραφε, ἐκ Θεοῦ τὸ ἄρχειν τῶν βιωτικῶν ὑμῖν δέδοται, οὕτω καὶ ἡμῖν διὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὸ ἄρχειν τῶν πνευματικῶν. ἢ γὰρ κατάστασις καὶ ἀρχιερωσύνη τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκκλησιῶν παρὰ τοῦ κορυφαίου Πέτρου τὴν ἀρχὴν ἐδέξατο, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς ἀκεραιοτάτη διδασκαλίᾳ πάντας νοουθετοῦμεν καὶ διδάσκομεν. Ἡ οὐ γινώσκεις ὅτι πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν κατάρχει ἡ ἰσρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐκκλησία;» Καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα. Μηδὲ ἀρκούμενος εἰς τὸ νὰ ἀποκαλῆ τὸν πάπην ἐπίτροπον τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων, ἐξομοιοῖ αὐτὸν ἀμέσως πρὸς τὸν Σωτῆρα, ἀνακράζων «ὃ κατὰ τοῦ ἁγιωτάτου Μαρίνου τὰς θεοπειθεῖς ἀκοάς σου καταμιάνας (δηλ. ὁ Φώτιος), κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ βλασφημῆσαι ἐτόλμησεν.» Αἱ ἀξιώσεις λοιπὸν τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, ἀντὶ νὰ μετριάζωνται, ἐκορυφοῦντο ἀπ' ἐναντίας. Ἐν τούτοις ποικίλαι περιστάσεις παρεσκεύασαν καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπήγαγον πρόσκαιρον συνδιαλλαγὴν.

Ὅτε ἔφθασεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη τοῦ πάπα Στεφάνου εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασίλειος δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς οὖσι, ἢ τούλάχιστον ἡ ἐπιστολὴ ἔφθασε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως συμβάντος τῇ 29 αὐγούστου 886. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ἐξώσις τοῦ Φωτίου καὶ ἐξορία αὐτοῦ ἐν τῇ μονῇ τῶν ἀρμενιανῶν. Ὁ Λέων εἶχε διατελέσει μαθητὴς τοῦ Φωτίου καὶ εἶχεν ἐπὶ μακρὸν ἐπιδείξει πρὸς αὐτὸν πολλὴν εὐλάβειαν καὶ ἀγάπην. Διὰ τί λοιπὸν καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν μετέβαλε πρὸς αὐτὸν τρόπον; Ὁ τοῦ Φωτίου φίλος Θεόδωρον Σανταβαρηνὸς, ὅστις δὲν ἔπαυσε μέγα ἰσχύων παρὰ τῷ Βασιλείῳ, δὲν εἶχε κατορθώσει ποτὲ νὰ ἀξιωθῇ τῆς εὐνοίας τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου Λέοντος, ὅστις διεκωμῶδει αὐτὸν ὡς ἀπατεῶνα καὶ γόητα καὶ παρασύροντα τὸν βασιλέα εἰς πολλὰ ἄτοπα. Ὅθεν ὁ Θεόδωρος ἀπεφάσισε νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἐκποδῶν, καὶ τοσοῦτον ἐπιτηδείως παρέστησεν ὡς ἐπιβουλεύοντα τὸν πατέρα, ὥστε οὗτος καὶ εἰς φυλακὴν ἐνέβαλε τὸν υἱὸν ἐπὶ τρεῖς μῆνας, οὐδὲ ἀπέλυσε αὐτὸν εἰμὴ ἐπὶ ταῖς

ἐπανείλημμέναις αἰτήσεσι τῶν συγκλητικῶν. Τοιαῦται ἦσαν αἱ μεταξὺ Λέοντος καὶ Σανταβαρηνοῦ σχέσεις, ὅτε ὁ πρῶτος ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν καὶ, κατὰ τοὺς χρονογράφους, ἡ δικαία αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον δυσμένεια ἐξετείνεται μέχρι τοῦ Φωτίου, ὅστις εἶχε δῆθεν ὑποκινήσει πᾶσαν τὴν κατὰ τοῦ διαδόχου τῆς βασιλείας ῥαδιουργίαν, ἵνα περιποιήσῃ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων συγγενῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ἀληθῶς ὅμως ὁ Λέων οὐδέποτε ὑπέλαβεν ὡς σπουδαίαν τοιαύτην τινὰ ἐπιβουλὴν τοῦ Φωτίου. Ἡξευρεν ὅτι ὁ Φώτιος εἶχε μεσιτεύσει ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ πατρὶ ἐν καιρῷ τῆς μεγίστης τούτου ὀργῆς. Καὶ βασιλεύσας εἰσῆγαγε μὲν εὐθύς εἰς δίκην τὸν Σανταβαρηνὸν ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ, καὶ κατεδίκασεν αὐτὸν διὰ τῆς συγκλήτου καὶ ἐξώρισεν εἰς Ἀθήνας, ὅχι μόνον ὅμως δὲν περιέλαβεν εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τὸν Φώτιον, ἀλλὰ γράψας μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν πάπαν Στέφανον, λέγει τὸν Φώτιον παραιτηθέντα ἐγγράφως τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ ἐξωσθέντα ἐξ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀληθές, τοῦλάχιστον ἀληθές δὲν ἦτο ὅτι ὁ Φώτιος παρητήθη οἰκαιοθελῶς. Ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀποδεικνύει ὅτι ὁ Λέων ἐπεθύμει νὰ οἰκονομήσῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ ἀνδρός, ὅπερ δὲν ἤθελε συμβῆ ἂν ἐφλέγετο κατ' αὐτοῦ ὑπόσφοδρου ἐκδικήσεως πάθους. Ἀλλὰ δὲ ὑπῆρξαν τὰ αἴτια δι' ἃ ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πατριαρχείου. Ὁ Λέων συνησθάνετο ὅτι δὲν ἤθελε γίνεαι κύριος ἀπόλυτος τῆς ἀρχῆς, ἐνόσῳ ἐπατριάρχει ἄνθρωπος λαβὼν καὶ διατηρήσας πάντοτε ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ ἀξίωμα τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ παιδαγωγοῦ. Ἀφ' ἐτέρου ὁ πατὴρ του, ἵνα συμπυκνώσῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους, τὴν τε πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν, εἶχεν ἀφιερῶσαι κατὰ τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη τὸν νεώτερον υἱὸν του Στέφανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ αὐτὸν βραδύτερον εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Ὁ νεαρὸς Στέφανος εἶχε προχειρισθῆ διάκονος ὑπὸ τοῦ Φωτίου, καὶ διετέλει σύγκελλος αὐτοῦ, ἦτοι κατεῖχε τὸ μετὰ τὸν πατριάρχη πρῶτον τῆς αὐλῆς τούτου ἀξίωμα, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ Βασίλειος. Τελευταῖον ὁ Λέων ἠλπισεν ὅτι ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις θέλει διευκολύνει τὸν μετὰ τῆς Ῥώμης συμβιβασμὸν, καὶ τούτων πάντων ἕνεκα κυρίως, ὡς πρόφασιν δὲ μεταχειρισθεῖς τὴν πρὸς τὸν Σανταβαρηνὸν φιλίαν τοῦ ἀνδρός, ἐπέσπευσε τὴν παραίτησιν τοῦ Φωτίου, καὶ τὴν ἀναγόμευσιν τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Στεφάνου, καίτοι μόλις διατρέχοντος τὸ ἐκκαίδέκατον τῆς ἡλικίας ἔτος. Τοιοῦτοτρόπως

κατῆλθε τὸ δεύτερον καὶ τελευταῖον ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος. Ἐκτοτε οὐδὲν περὶ αὐτοῦ γνωρίζομεν εἰμὴ ὅτι ἀπεβίωσεν ἐν ἐξορίᾳ τῆς 6 φεβρουαρίου 891. Ἄλλ' ἐὰν τὰ τελευταῖα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἔτη διῆλθον ἀφανῆ, τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἀντηγήσῃ ἐπὶ αἰῶνας αἰνούμενον καὶ βλασφημούμενον μέχρι τῆς εὐλογημένης ἐκείνης ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ἀποβάλλων ἀπηρχαιωμένας προλήψεις καὶ πάθη ἀνάξια τῶν παρόντων καιρῶν, καὶ ἀποδίδων τελευταῖον δικαιοσύνην εἰς ἅπαντας ἀνεξαιρέτως τοὺς ἥρωας τῆς ἐκκλησίας εἴτε εἰς τὴν Δύσιν ἀνήκουσιν εἴτε εἰς τὴν Ἀνατολήν, θέλει συχωρήσει τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ χάριν τῆς μεγαλοφυΐας μεθ' ἧς ὑπερεμάχησεν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου.

Ὁ Λέων ΣΤ' δὲν ἠπατήθη ἐλπίτας ὅτι ἅμα κατέλθῃ ἐκ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ Φώτιος, ἡ διάθεσις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης θέλει ἀποβῆ ὀλιγώτερον τραχεῖα. Αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις κατέστησαν τῶντι ἔκτοτε μαλακώτεραι· ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἔπαυε προσπαθοῦσα ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐξευμενίσῃ τὴν δυτικὴν, ἡ τελευταία αὕτη δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἄλλο εἰμὴ πῶς ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀγαθῆς ταύτης τῶν ἡμετέρων προαιρέσεως, νὰ βεβαιώσῃ τὰς κυριαρχικὰς αὐτῆς ἀξιώσεις, μηδὲ ἄλλως τε φροντίζουσα περὶ τῶν σπουδαιοτάτων συμφερόντων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Εἰς τὰς ἐπιστολάς δι' ὧν ἀνηγγέλθη εἰς Ῥώμην ἡ τοῦ Φωτίου ἀπομάκρυνσις καὶ ἡ ἀναγόρευσις τοῦ Στεφάνου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία εἶχε δικαίωμα καὶ καθῆκον ἱερὸν νὰ ἀπαντήσῃ ὅτι κατ' οὐδένα λόγον δὲν δύναται νὰ ἀσπασθῇ τὴν σκανδαλώδη εἰς πατριάρχην προχείρισιν παιδὸς ἐκκαίδεκαἑτούς, ἐνῶ διὰ τὴν εἰς ἀπλοῦν ὑποδιάκονον προχείρισιν ἀπητεῖτο ἡλικία κατὰ μὲν τὸν 15 κανόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου, ἐτῶν εἴκοσι, κατὰ δὲ τὴν 123 νεαράν τοῦ Ἰουστινιανοῦ κεφ. 13, εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ὁμῶς ὑπερευχαριστήεσσα διὰ τὴν πτώσιν τοῦ φοβεροῦ αὐτῆς ἀντιπάλου, οὐδὲν εἶπε περὶ τῆς ὄντως ἀτόπου ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του, ἀλλὰ περιωρίσθη νὰ κορέσῃ τὸ ἄσπονδον αὐτῆς μῖσος κατὰ τοῦ Φωτίου, καίτοι πεπτωκότος, ἐπιμένουσα ὅτι, ἐπειδὴ οὗτος ἀκύρως χειροτονηθεὶς δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποληφθῇ εἰμὴ ὡς ἀπλοῦς λαϊκός, εἶπετο ἀναγκαίως ὅτι καὶ πάντες οἱ ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἦσαν λαϊκοὶ ἀπλοῖ. Αἱ χειροτονίαι τῶν ἀνωτέρων καὶ κατωτέρων λειτουργῶν τοῦ Ὑψίστου, ὅσαι ἐτελέσθησαν

κατὰ τὰ τελευταῖα ἐννέα καὶ ἐπέκεινα ἔτη τῆς δευτέρας τοῦ Φωτίου πατριαρχίας ἦσαν τοσοῦτον πολυάριθμοι, ὥστε ἡ ἀκύρωσις αὐτῶν δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγη δεινοτάτην καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολὴν ἀναστάτωσιν. Τοῦτο εἶναι τόσον βέβαιον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ περιλιπόμενοι ἰγνατιανοὶ, οἵτινες ἀνεκλήθησαν ἤδη ἐκ τῆς ἐξορίας καὶ ἀπελάμβανον μὲν τὴν ἰδιάζουσαν τῆς Ῥώμης εὐνοίαν, ἐμίσουν δὲ ὅσον καὶ αὐτὴ τὸν Φώτιον, ἠναγκάσθησαν νὰ παραστήσωσιν εἰς τὸν πάπαν Στέφανον, ὅτι εἶναι ἀπραϊότητος ἀνάγκη νὰ οἰκονομηθῇ τὸ πρᾶγμα· ἐνῶ ἂν ὁ πάπας Στέφανος ἐστηλίτευε τὴν ἐκλογὴν τοῦ ὁμωνύμου ἀηελίου πατριάρχου, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἀντιταξῆ εἰς τὴν τοιαύτην διαμαρτύρησιν ἀντίρρησιν τινα εὐλογον. Πλὴν τούτου ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ περὶ τῆς ἐγκύρου ἢ ἀκύρου χειροτονίας τοῦ Φωτίου ζήτημα, παρατηροῦμεν, ἐπόμενοι τῇ γνώμῃ ἣν ἐξέφερον ὁ Πίγλερ, ὅτι πᾶσα περὶ τούτου ἀμφισβήτησις ἐκ μέρους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀπέβαινεν ἐντελῶς ἄτοπος, ἀφοῦ ὁ Ἰωάννης Η' ἐπισήμως ἀνεγνώρισε τὸν Φώτιον ὡς πατριάρχην, καὶ πανήγυρικῶς μετ' αὐτοῦ ὡς τοιοῦτος συνέπραξεν. Οὐδὲν ἦττον ὁ διαδεξάμενος τὸν πάπαν Στέφανον Φορμόζος, 891, ἐπέμεινεν ἀξιῶν ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντες, καὶ ἂν ζητήσωσι συγγνώμην, δὲν εἰμποροῦν νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ ὡς ἀπλοῖ λαϊκοί. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τοιούτους παραλογισμοὺς ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐνδώσῃ. Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Ἀντωνίου Β' τοῦ ἐπικαλουμένου Καυλέα, ὅστις διεδέξατο τὸν πατριάρχην Στέφανον ἀποθανόντα τῷ 893, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλη σύνοδος ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἀπορρίψῃ τὴν τοῦ Φορμόζου ἀπόφασιν, ἀποφεύγουσα ὅμως κατὰ τὰ λοιπὰ πᾶσαν ἄμεσον πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ῥῆξιν. Καὶ ῥῆξις μὲν δὲν ἐπῆλθεν, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἐπέμενεν ἀποκλείουσα τοὺς ὑπὸ τοῦ Φωτίου χειροτονηθέντας· προέβη μάλιστα ἐτι πλέον ἀποποιουμένη νὰ ἀναγνωρίσῃ καὶ αὐτὰς τοῦ Ἀντωνίου τὰς χειροτονίας. Τὸ δὲ παράδοξον εἶναι ὅτι δὲν ἔπαυσε φέρουσα εἰς μέσον τοιαύτας ἀπαιτήσεις, ἐνῶ ἤρχισεν ἤδη ἐπικρατοῦσα πολλὴ ἀνωμυλία καὶ ἐξευτέλισις τοῦ ἀρχιερατικοῦ ἐν Ῥώμῃ ἀξιώματος ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φορμόζου, ἐν διαστήματι δύο μόνων ἐνιαυτῶν, 896—898, πέντε πάπαι κατέλαβον τὸν ὕπατον τῆς Δύσεως θρόνον. Καὶ τὸ ἐτι παραδοξότερον φαίνεται, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Πίγλερ, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δὲν ἠθέλησε νὰ παύσῃ τὰς εὐλαβεῖς αὐτῆς πρὸς τὴν

δυτικὴν σχέσιν μέχρι τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, καίτοι εὐλογώτατα τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀθλίας ἐκείνης τῶν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως, ἥτις διήρκεσεν ἀδιακόπως σχεδὸν καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα, ἥτοι ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ἑκατονταετηρίδα.

Οὐδέποτε κατέστη ἐμφανέστερον ὅπως οἱ ἡμέτεροι ἐπεθύμουν τὴν διατήρησιν τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνότητος καὶ οὐδέποτε ἀνέδειξαν ἐπὶ τούτῳ πλείονα μακροθυμίαν καὶ ἀνοχήν. Ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τοῦ 882 μέχρι τοῦ 1049, ἀπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Η' μέχρι τοῦ Λέοντος τοῦ Θ', κατέλαβον τὴν ἀρχὴν 46 πάπαι, ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ δὲν ἀρχιεράτευσαν ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι, ἥτοι ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, εἰμὴ 16 πατριάρχαι. Ἐκ τούτου ἤδη τοῦ γεγονότος, δηλαδὴ τῆς συγχῆς τῶν παπῶν μεταβολῆς, ὑποφαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησία ἀνεσείετο ὑπὸ ἀταξίας πολλῆς. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Οἱ πλείστοι τῶν παπῶν ἐκείνων ἦσαν οἱ αἰσχιστοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἰδίως κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῖς τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἴσχυσεν ἐν Ῥώμῃ ἡ παρὰ τῶν ἱστορικῶν τῆς Δύσεως λεγομένη πορνοκρατία, ἥτοι ἡ ἀπόλυτος παντοδυναμία τριῶν διαβοήτων ἐπὶ κακοηθείᾳ γυναικῶν, τῆς Θεοδώρας καὶ τῶν δύο αὐτῆς θυγατέρων Μαροζίας καὶ Θεοδώρας τῆς νεωτέρας, αἵτινες ἐχειροτόνουν καὶ καθήρουν ὡς πάπας, κατὰ τὸ δοκοῦν, τοὺς ἐραστὰς αὐτῶν καὶ τοὺς υἱούς. Καὶ ἐν γένει τσαύτη ὑπῆρξε τότε ἐν Ῥώμῃ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἰταλίαν ἡ τῶν ἡθῶν ἀκολασία καὶ ἡ πρὸς τὸ θεῖον ἀσέβεια, ὥστε κατὰ τὸν ἱστορικὸν Σλόσσερ, ἐὰν ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ θρησκεία ἦσαν ἐκ τῶν πραγμάτων τὰ ὁποῖα εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου νὰ καταστρέψῃ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, βεβαίως ἤθελον τότε καταστραφῆ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις. Ἐνῶ δὲ οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τοὺς πάπας, ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπατριάρχησαν καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν περίοδον ἄνδρες, ὧν τινες διέπρεψαν ἐπ' ἀρετῇ καὶ εὐσταθείᾳ χαρακτηριστῆρος, ἅπαντες δὲ, παρεκτὸς ἐνὸς καὶ μόνου, τοῦ Θεοφυλάκτου, δὲν ἐγένοντο βεβαίως σκανδάλων πρόξενοι ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ. Τί διεκώλυσε τοὺς ἄνδρας τούτους, ἂν ὅχι νὰ διακόψωσι πᾶσαν σχέσιν πρὸς ἐκκλησίαν ἀναξίαν καταστήσασαν τοῦ ἱεροῦ τούτου ὀνόματος, τούλάχιστον νὰ παύσωσιν ἀναγνωρίζοντες μὲν τὰ πρωτεῖα αὐτῆς, ἐπερωτῶντες δὲ τὴν κρίσιν αὐτῆς καὶ ἐν γένει πολιτευόμενοι πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς πρόεδρον τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου; Τί ἄλλο εἰμὴ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ μετακινήσωσι τὸ καθ'

ἑαυτοὺς τὰ ἀνέκαθεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ καθεστῶτα καὶ νὰ μὴ δώσωσιν ἀφορμὴν εἰς τὴν διάστασιν, ὅσῳ εὐπροσώπους καὶ ἂν εἶχον πρὸς τοῦτο λόγους. Τούτου ἕνεκα ὑπέμειναν τὰ αἴσχη τῶν δημιουργημάτων τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς Μαροζίας, καὶ τούτου ἕνεκα ἐμακροθύμησαν ὡς πρὸς τὴν διαγωγὴν τῶν παπῶν ἐπὶ τοῦ πολυθρῦλήτου ζητήματος τῆς τετραγαμίας τοῦ Λέοντος ΣΤ' καὶ τῆς ἀτόπου ἐκλογῆς καὶ διαίτης τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου.

Ἡξεύρομεν ὅτι ὁ Λέων ΣΤ' σπανίως ἐφήρμοσεν εἰς τὸν κατ' ἴδιαν βίον τὰς ἀρχὰς τῆς ἠθικῆς τὰς ὁποίας εἶχε διὰ στόματος. Ὅθεν ἀφοῦ διὰ μὲν τῆς 91 αὐτοῦ νεαρᾶς ἀπηγόρευσε τὴν μετὰ παλλακῆς συμβίωσιν, ἀποκαλέσας ταύτην «ὑβρίν οὐ μόνον τῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ τῆς φύσεως,» διὰ δὲ τῆς 90 ἐπικυρῶν τὸ ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον τὸν τέταρτον γάμον ὅλως ἀπηγόρευσεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τρίτον μετὰ δυσκολίας ἐπέτρεπεν, ὥρισεν «τοὺς εἰς τριγαμίαν καταπτάντας ὑποκεῖσθαι τῇ δίκῃ, ἣν περ αὐτῶν ὁ ἱερὸς κανὼν ἐξενήνοχεν,» ἔπειτα πρῶτος αὐτὸς παρεβίασεν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς διατάξεις. Ἐτι ζώσης τῆς πρώτης αὐτοῦ συζύγου Θεοφανοῦς, διῆγεν ἐν μοιχείᾳ καὶ παλλακείᾳ μετὰ Ζωῆς τῆς θυγατρὸς τοῦ Στυλιανοῦ Ζαούτσα, ἣτις ἐδηλητηρίασε τὸν ἴδιον σύζυγον, καὶ τὴν ὁποίαν ἠδυνήθη οὕτω ὁ Λέων, θανούσης τῆς Θεοφανοῦς, νὰ νυμφευθῆ εἰς δεύτερον γάμον. Ἡδὴ ὁ τοιοῦτος δεύτερος τοῦ βασιλέως γάμος ἐπροξένησε σκάνδαλον μέγα, καὶ ὁ μὲν τότε πατριαρχῶν Ἀντώνιος ὁ Καυλέας ἀπεποιήθη νὰ εὐλογήσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ τοῦτο πράξας κληρικὸς τοῦ παλατίου καθηρέθη. Μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς ἔτους καὶ ὀκτῶ μηνῶν ἀπεβίωσεν ἡ Ζωὴ, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Λέων ἔλαβε τρίτην σύζυγον, τὴν ἐκ Μαιονίας μὲν καταγομένην, πολυθρῦλητον δὲ ἐπὶ τῷ κάλλει Εὐδοκίαν, ἣτις ὅμως καὶ αὐτὴ ἀπέθανεν ἐπὶ τοῦ πρώτου τοκετοῦ, συναποθανόντος καὶ τοῦ νεογνοῦ. Τότε ὁ Λέων διάδοχον μὴ ἔχων, ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ τέταρτον γάμον καὶ ἐξελέξατο ἐπὶ τούτῳ τὴν Ζωὴν Καρβωνοψίαν, τὴν ἔγγονον ἢ διζέγγονον τῆς ἀδελφῆς τοῦ χρονογράφου καὶ ὁμολογητοῦ Θεοφάνους, τοῦ ὁποίου τὰ ὄστα βεβαίως ἐταράχθησαν ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν διὰ τὰ σκάνδαλα ὧν ἐγένετο παραίτιος ἢ ἀνεψιά του ἐκείνη. Τῶντι ὁ Λέων ἔζησε κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς ἐν παλλακείᾳ, καὶ μόνον ἀφοῦ αὕτη ἔτεκεν υἱόν, τὸν μετέπειτα βασιλεύσαντα Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον, διέταξε τὸν πατριάρχην νὰ εὐλογήσῃ τὸν γά-

μον τοῦτον. Ἄλλ' ἐκάθητο ἤδη ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου ὁ αἰόδιμος Νικόλαος ὁ Μυστικός, ὁ τύπος τῆς χριστιανικῆς ἀκριβείας καὶ ἀνδρείας, ὅστις δὲν ἠνέσχετο τὴν τοιαύτην ἀναίσχυντον ἀθέτησιν ὄλων τῶν ἱερῶν καὶ πολιτικῶν νόμων, καὶ ἀνέλαβεν ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τοῦ καθήκοντος ἀγῶνα βαρύν, καθ' ὃν μετὰ περιπετείας ποικίλας, ἔμελλεν ἐπὶ τέλος νὰ κατισχύσῃ καὶ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν παπῶν οἵτινες ἀνεδείχθησαν σύμμαχοι τοῦ βασιλέως.

Ὁ πατριάρχης Νικόλαος προσηνέχθη καθ' ὅλην ταύτην τὴν ὑπόθεσιν μετὰ πλείστης μετριοπαθείας ἄμα καὶ σταθερότητος. Ὁ βασιλεὺς πρὶν ἢ ἀποκαλύψῃ τὸν περὶ τετάρτου γάμου σκοπὸν αὐτοῦ, ἐζήτησε νὰ βαπτισθῇ τὸ νεογνόν. Ὁ δὲ Νικόλαος ἐπιεικεία φερόμενος καὶ ἀναλογιζόμενος ἴσως τὸ τοῦ κράτους συμφέρον, ἔχοντας ἀνάγκην διαδόχου, ἐνόμισεν ὅτι τὸ παιδίον δύναται νὰ βαπτισθῇ καὶ νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀλλὰ μόνον ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι οὗτος θέλει παύσει συζῶν μετὰ τῆς μητρός. Καὶ τῶντι δόντος τοῦ βασιλέως τὴν ἔνορκον ὑπόσχασιν ὅτι θέλει ἐγκαταλίπει τὴν Ζωὴν, ἐτελέσθη τὸ μυστήριον τοῦ βαπτίσματος πανηγυρικῶς κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἐπιφανείων τοῦ 906. Μόλις ὅμως παρῆλθον τρεῖς ἡμέραι ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος, καὶ ἡ Ζωὴ εἰσῆχθη βασιλικῶς δορυφορουμένη εἰς τὰ βασιλεία καὶ ἐστεφανώθη τὸν βασιλέα. Τὸ δὲ σκανδαλωδέστερον, ἐπειδὴ ὁ Λέων ἤξευρεν ὅτι οὔτε ὁ πατριάρχης, οὔτε ἄλλος τις ἀρχιερεὺς θέλει εὐλογήσει τὸν τοιοῦτον γάμον, ἐπέθηκεν αὐτὸς οὗτος τὸν στέφανον ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ζωῆς καὶ ἐποίησε τὴν ἐπὶ τούτῳ ἱερολογίαν, γενόμενος οὕτω νυμφίος ἐνταύτῳ καὶ ἱερεὺς. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον διστάσας φαίνεται περὶ τοῦ κύρους τῆς ἱεροτελεστίας ταύτης, εὔρε πειθηνίον τινα ἱερέα ὀνόματι Θωμᾶν, ὅστις ἐπανάλαβεν αὐτὴν τακτικωτέραν. Ἐνώπιον τῶν ἐπανειληγμένων τούτων ἀτοπημάτων ὁ πατριάρχης δὲν ἀπέβαλεν οὔτε τὰς πεποιθήσεις αὐτοῦ, οὔτε τὴν ὑπομονήν. Ἀφοῦ καθήρεσε τὸν ἱερέα Θωμᾶν, καθικέτευσε τὸν βασιλέα νὰ μὴ ἐπιμείνῃ εἰς τὸν ἄθεσμον τοῦτον γάμον, παραστήσας αὐτῷ ἅπαντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης τῶν νόμων παραβιάσεως, καὶ παρατηρήσας αὐτῷ πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι ἐὰν ὁ βασιλεὺς λέγεται ἄγραφος νόμος, λέγεται οὕτω αὐτῷ ἵνα παρανομῇ καὶ πράττῃ ἀπλῶς τὰ δοκοῦντα, ἀλλ' ὥστε τοιοῦτον εἶναι διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦ τῶν ἀγράφων οἷος ὁ νόμος ὁ ἐγγραφος.» Μὴ μεταπειθομένου δὲ τοῦ βασιλέως, παρεκάλεσεν αὐτὸν θερμότατα νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τῆς Ζωῆς τοῦλάχιστον μέχρις οὗ

προκληθῶσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβευταὶ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν ἵνα ἀποφασίσωσιν ἐν κοινῷ περὶ τοῦ πράγματος. Ὁ Λέων ὅμως μὴδὲ εἰς τοῦτο ἐνδούς ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἴμπορεῖ μῆτε μίαν ἡμέραν νὰ ζήσει ἄνευ τῆς Ζωῆς, καὶ τότε τελευταῖον ὁ πατριάρχης ἀπέκλεισεν αὐτὸν τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ Λέων, ὅστις δὲν ἤθελε νὰ ὑποβάλλῃ ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κοινῆς τῶν ἐκκλησιῶν συνόδου, ἔγραψεν ἐν τούτοις κρυφίως εἰς Ῥώμην, παρακαλῶν νὰ σταλῶσιν ἐκεῖθεν πρεσβευταὶ ἵνα κρίνωσι τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατριάρχου διένεξιν. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πατριάρχης εἰς οὐδεμίαν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ ἐπίσημον πρὸς τοὺς πρεσβευτὰς τούτους σχέσιν, πρῶτον διότι δὲν ἀνεγνώριζεν εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ κρίνωσιν αὐτοὶ μόνοι καὶ ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τὸ πολίτευμα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίας, καὶ δεύτερον διότι ἤξευρεν ἐξ αὐτοῦ τοῦ στόματος τοῦ βασιλέως ὅτι δὲν ἤλθον εἰμὴ διὰ νὰ καταδικάσῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Μὴ θέλων ὅμως νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς συζήτησιν, εἶπεν ὅτι δέχεται νὰ συνομιλήσῃ μετ' αὐτῶν κατ' ἰδίαν ἐν τοῖς βασιλείοις, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Λέοντος. Ἄλλ' ὁ Λέων δὲν ἐπέτρεψε τοῦτο, καὶ ἐνησχολήθη εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῇ τινὰς τῶν περὶ τὸν Νικόλαον ἀρχιερέων· ἐπιτυχῶν δὲ ἐν μέρει εἰς τὴν ῥαδιουργίαν ταύτην, ἐκάλεσε τὸν πατριάρχην εἰς γεῦμα τῇ 1 φεβρουαρίου 908, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γεύματος διέταξε νὰ συλληφθῇ καὶ νὰ ἀπαχθῇ εἰς ἐξορίαν, χειροτονηθέντος διαδόχου αὐτοῦ τοῦ συγκέλλου Εὐθυμίου. Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο συνευδοκούντων καὶ συναντιλαμβανομένων τῶν πρεσβευτῶν τοῦ πάπα, καὶ ἐπικυρώσαντος ἔπειτα τὰ γενόμενα τοῦ πάπα Σεργίου. Ὁ Πίχλερ καταδικάζει τὴν διαγωγὴν ταύτην τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διαρρήδην· ὁ δὲ Ἐργενροῖθερ ζητεῖ νὰ κολάσῃ τὰ πολλὰ αὐτῆς ἀτοπήματα λέγων, ὅτι παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέποντο οὐχὶ μόνον οἱ τέταρτοι, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι πλείοτεροι γάμοι, καὶ ὅτι πλὴν τούτου ὁ πατριάρχης Νικόλαος κατηγορεῖτο ὡς ψεύστης, πολλάκις μὲν δι' ὄρκων διαβεβαιώσας ὅτι θέλει δώσει τῷ βασιλεῖ τὴν τοῦ ἐπιτιμίου συμπάθειαν, μὴδέποτε δὲ τηρήσας τὴν υπόσχεσιν. Ἄλλ' ὅλα ταῦτα εἶναι προφάσεις ἐν ἀμαρτίαις. Ἄν παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπετρέπετο ὁ τέταρτος γάμος, παρ' ἡμῖν ἀπηγορεύετο ὑπό τε τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ ὑπὸ τοῦ πολιτικοῦ νόμου, τὸ δὲ ζήτημα ἦτο ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν βασιλέα νὰ παραβιάζῃ τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ ὑφισταμένους νόμους, ἐνῶ ἐν τῷ δημοσίῳ τοῦ κράτους

τούτου δικαίῳ ῥητῶς ἀνεγράφετο ὅτι «ὑπόκειται ἐκδικεῖν καὶ διατηρεῖν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐγκεκριμένους ῥωμαϊκοὺς νόμους.» (σελ. 4 τοῦ παρόντος τόμου). Τὸ δ' ἐπιχείρημα ὅτι ὁ πατριάρχης ἠθέτησε τὴν περὶ συγγνώμης ὑπόσχεσιν, καὶ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἐδόθη ποτὲ ὑπόσχεσις τοιαύτη, εἶναι πλεόν παρα γέλοϊον, διότι ποτὲ δὲν ἠκούσθη νὰ μεταβαλλωσιν ἀμοιβαίως θέσιν ὁ ὑπόδικος καὶ ὁ δικαστὴς, καὶ νὰ καθυποβαλλεται ὁ δικαστὴς εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ὑποδίκου, διὰ τὸν λόγον ὅτι δὲν ἐπείσθη ἐπὶ τέλος νὰ ἀθετήσῃ τὸν νόμον πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ ἀλήθεια λοιπὸν εἶναι ὅτι ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἣτις δὲν ἔπαυσε καυχωμένη ἐπὶ τῇ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῆς ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀρχήν, ὑπενέδωκεν ἤδη εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας κατὰ τοῦ προϊσταμένου τῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς, ὅστις ἠγωνίσθη νὰ τηρήσῃ ἀλώβητα τὰ τῆς ἐκκλησίας δίκαια. Καὶ ἐν τούτοις δὲν ἔπαυσεν ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ ἡ πρόληψις, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ὑπηρετήσεν ἀείποτε τὰς ὁρέξεις τῶν κρατούντων.

Ὁ νέος πατριάρχης Εὐθύμιος ὅστις ἔλυσε ἀμέσως τὸν ἀφορισμὸν τοῦ βυζαντινοῦ βασιλέως, ἐπαινεῖται καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ἡμετέρων, καθὼς διακωλύσας οὕτω τὸν Λέοντα ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδώσῃ νόμον ῥητῶς ἐπιτρέποντα οὐ μόνον τὸν τρίτον γάμον ἄνευ ὄρου τινός, ἀλλὰ καὶ τὸν τέταρτον. Τὸ καθ' ἡμᾶς δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ὁ πατριάρχης Εὐθύμιος ἦτο ἀνὴρ θεοσεβῆς καὶ λόγιος, ἀλλὰ δὲν φρονοῦμεν ὅτι ἀποδέξάμενος τὴν ἀρχιερωσύνην ἐθεράπευσε τὸ γενόμενον κακὸν ἢ προέλαβε κακὸν μεγαλῆτερον. Δι' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν ἠθέλομεν ὑπολάβει ὡς ὀλέθριόν τι πρᾶγμα ἂν ὁ νόμος δὲν ὤριζε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτρεπομένων γάμων, διότι ὑπάρχουσι πολλαὶ χριστιανικαὶ κοινῶνιαι εἰς τὰς ὑποίας ἐπιτρέπονται τέσσαρες καὶ πλείοτεροι γάμοι, μὴ παραβλαπτομένης ὡς ἐκ τούτου τῆς δημοσίας ἠθικῆς. Τὸ δεινὸν δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ὑπάρχοντες ἅπαξ νόμου ὅστις ἀπηγόρευε τὸν τέταρτον γάμον, ὁ βασιλεὺς παρέβαινε σκανδαλωδῶς τὸν νόμον τοῦτον, καὶ ὅτι ἐνῶ ἡ ἀρμοδία ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ ἐπετίμησεν αὐτὸν ἕνεκα τούτου, ἡ μὲν δυτικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσε τὸ σκάνδαλον, ὁ δὲ πατριάρχης Εὐθύμιος ἐνόμισεν ὅτι αἶρει αὐτὸ ἐκ μέσου συγχωρῶν τὴν παράβασιν. Φαίνεται δὲ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Λέων δὲν ἐνόμισεν ἀποχρῶσαν τὴν τοιαύτην συγγνώμην, διότι μετὰ τέσσαρα ἔτη, ἐν ἀρχῇ τοῦ 912, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἢ ἀποθάνῃ, συνήνεσε νὰ ἀνακληθῆ ἐκ τῆς ἐξορίας ὁ Νικόλαος καὶ νὰ ἀποδοθῆ αὐτῷ ἡ διοίκησις τοῦ πατριαρχικοῦ θρό-

νου, ἐξωσθέντος καὶ ἐξορισθέντος τοῦ Εὐθυμίου. Τοιοῦτοτρόπως, λέγει ὁ Πίχλερ, ἡ Ῥώμη, ἑαυτὴν καὶ μόνην εἶχεν αὐτὴς νὰ αἰτιᾶται, ἐὰν ἡ ἐλληνικὴ ἐκκλησία ἐπροστάτευσεν τὸν πατριάρχην αὐτῆς κατὰ τῆς παπικῆς ἀποφάσεως. Καὶ οὐ μόνον τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀνέλαβεν ὁ Νικόλαος, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ καὶ κυβερνήτης τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας κατέστη. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος ΣΤ' τῇ 11 μαΐου 912, βασιλεῖς παρέμειναν ὁ παῖς Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος καὶ ὁ τοῦ Λέοντος ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, ὅστις διεξάγων τὴν πραγματικὴν ἀρχὴν, ἀπέβαλεν ἐκ τῆς αὐλῆς τὴν Ζωήν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀπέβιωσε τὴν 6 ἰουνίου 913, μικρὸν δὲ πρὸ τοῦ θανάτου, διορίσας τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ ἀγγλικοῦ Κωνσταντίνου, κατέστησε προϊστάμενον αὐτῶν τὸν πατριάρχην Νικόλαον. Ναὶ μὲν μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς μόλις ἔτους ἀνεκλήθη δι' αὐλικῆς βραδουρίας παρὰ τῷ βασιλεῖ ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἣτις προσλαβοῦσα νέους συμβούλους, ἀπεμάκρυνε πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐκ τῆς αὐλῆς τὸν Νικόλαον. Ἄλλ' ὁ πατριάρχης περιορισθεὶς οὕτω εἰς μόνην τῆς ἐκκλησίας τὴν διοίκησιν, δὲν ἔμεινεν ἀπρακτος· ἐνησχολήθη ἤδη ἀνεκδότως περὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης, ἣτις ἐξηκολούθει ταραττομένη οὐχὶ τὸσον ἕνεκα τῆς κατ' ἀρχὰς περὶ τὰ πράγματα ἐπισυμβάσης διαφωνίας, ὅσον ἕνεκα τῶν δημιουργηθέντων ἐν τῷ μεταξὺ προσωπικῶν συμφερόντων. Τῶντι ὅτε ἐγένετο πατριάρχης ὁ Εὐθύμιος, ἄλλοι μὲν τῶν ἀρχιερέων δυσωπούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἐπέισθησαν νὰ λυθῇ ὁ κατ' αὐτοῦ ψηφισθεὶς ἀφορισμὸς, διατηρουμένης πάντοτε τῆς τοῦ τετάρτου γάμου ἀπαγορεύσεως, ἄλλοι ὅμως συντασσόμενοι ἀκριβέστερον μετὰ τοῦ Νικολάου, ἐπέμενον ἀποκρούοντες τὴν τοιαύτην τοῦ πράγματος οἰκονομίαν. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἱ κληθέντες Νικολαῖται, ἐξεβλήθησαν τῶν ἐπισκοπῶν αὐτῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τοὺς ὀνομασθέντας Εὐθυμιανούς. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἀνέλαβε τὰ πράγματα ὁ Νικόλαος, ἀνέλαβον συγχρόνως τινὲς τῶν φίλων αὐτοῦ τὰς ἐπισκοπὰς τῶν καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων μεταβολῶν παρήχθησαν φυσικῶ τῷ λόγῳ πολλαὶ ἀνωμαλῖαι καὶ διαιρέσεις. Ἐν τούτοις αἱ διαιρέσεις αὗται δὲν ἐπήγαγον ἤδη πραγματικὰς τινὰς διαφωνίας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λέοντος σπουδαῖος λόγος περὶ ἄρσεως ἢ διατηρήσεως τοῦ κατ' αὐτοῦ ψηφισθέντος ἀφορισμοῦ, δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ὑπάρξῃ· ὥστε Νικολαῖται καὶ Εὐθυμιανοὶ συνεφώνουν τανῦν πρὸς ἀλλήλους, ἀφοῦ ἀμφότεροι ἠθέλον τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ τετάρτου γάμου· ἀλλ' εἰς πολ-

λὰς ἐπαρχίας ὑπῆρχον διπλοὶ ἄρχιερεῖς, οἱ μὲν ὑπὸ τοῦ Εὐθυμίου, οἱ δὲ ὑπὸ τοῦ Νικολάου προχειρισθέντες. Ἐντεῦθεν αἱ διαιρέσεις καὶ αἱ ἀνωμαλίας, τὰς ὑποίας ἐζήτησεν ὁ πατριάρχης νὰ κατευνάσῃ διὰ πλείστης συνέσεως καὶ μετριοπαθείας. Οὕτω λ. χ. εἰς Θήβας διέταξε τὸν στρατηγὸν Ἑλλάδος νὰ συναθροίσῃ τοὺς χριστιανούς, νὰ παραστήσῃ εἰς αὐτοὺς ἐντόνως τὸ ἄτοπον τοῦ νὰ διαπληκτίζωνται ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τοὺς μὲν περὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ τελῶσι τὴν λειτουργίαν ἐν τῷ καθολικῷ, τοὺς δὲ ἀντιπολιτευομένους νὰ συνέρχωνται ἐν ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ τσράττεται οὕτω ἡ ταξίς, μέχρις οὐ εὐδοκήσῃ ἡ θεία χάρις νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν εἰρήνην αὐτῆς ἐν τῷ χριστεπωνύμῳ πληρώματι. Ἀλλαχοῦ δὲ προέτρεπε τοὺς κατόχους τῶν μητροπόλεων ἀρχιερεῖς νὰ ἦναι ἐπιεικεῖς πρὸς τοὺς προκατόχους. Ἐπὶ παραδείγματος ἔγραφε πρὸς τὸν Κυζίκου Ἰγνάτιον «συμπαθῶς ἔχειν πρὸς τὸν κατασχόντα τὴν ἐν Κυζίκῳ ἐκκλησίαν πρὸ τῆς σῆς ὁσιότητος» καὶ ἐν γένει ἐκ παντὸς τρόπου ἐπροσπάθησε νὰ συμβιβάσῃ τὰ πρόσωπα, ἵνα προβῇ ἔπειτα εἰς τὴν ἀπὸ κοινοῦ τῶν πραγμάτων ρύθμισιν.

Ἀφ' ἐτέρου ἐπιμένων εἰς τὸν πόθον τὸν ὁποῖον ἡ ἐκκλησία ἡμῶν εἶχε τοῦ νὰ διατελῇ ἠνωμένη μετὰ τῆς δυτικῆς, ὅσας δὴποτε καὶ ἂν ἔπασχε παρὰ ταύτης ἀδικίας, ἔγραψε πρὸς τὸν διάδοχον τοῦ Σεργίου πάπαν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολὴν, δι' ἧς, ἀφοῦ παρέστησε διὰ πολλῆς ἐπιεικειᾶς καὶ εὐπρεπείας, ὑπόσον ἐλύπησεν αὐτὸν ἡ διαγωγὴ τοῦ προκατόχου του, ἔπειτα ἐδικαιολόγησεν ἀξιοπρεπέστατα τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πολίτευμα ἐπὶ τῆς περὶ τετραγαμίας ἀμφισβητήσεως, καὶ ἐπὶ τέλος προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ ταχθῇ μετὰ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, κατακρίνων μὲν τὰ προηγουμένως γενόμενα, ρίπτων δὲ πάντα ἐκεῖνα εἰς κεφαλὴν τῶν κακουργησάντων. Καὶ ἐπειδὴ ἀπάντησις μὲν ἐκ Ῥώμης ἐπὶ μακρὸν χρόνον οὐδεμία ἦλθε, διὰ τὴν αὐτόθι ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν, ἐν τῷ μεταξύ δὲ ἐξωρίσθη αὐθις ἡ Ζωὴ ἐκ τῆς αὐλῆς, καὶ πᾶσα ἡ πραγματικὴ ἀρχὴ περιῆλθεν εἰς τὸν συνετὸν Ῥωμανόν, ὁ πατριάρχης Νικόλαος ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ προβῇ εἰς τὴν ρύθμισιν τοῦ περὶ τετραγαμίας ζητήματος διὰ μόνης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὅθεν συνεχάλεσε τῷ 921 ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον μεγάλην, ἐν ἧ, «ἀπάντων ἐνωθέντων μητροπολιτῶν τε καὶ κληρικῶν τῶν ἀπὸ Νικολάου πατριάρχου καὶ Εὐθυμίου διεσχισμένων» συνετάχθη τόμος ἐνώσεως ὅστις, ἰσχύων ἄχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν εἰς τὰ περὶ τετάρ-

του γάμου, διαλαμβάνει περὶ τούτου ἐπὶ λέξεως τάδε. «Καὶ λοιπὸν ἀποφαινόμεθα κοινῇ γνώμῃ καὶ κρίσει, ἀπὸ γε τοῦ παρόντος ἔτους, ὃ ἐστὶ ἐξάκις χιλιστὸν τετρακοσιοστὸν εἰκοστὸν ὄγδρον, ἐπινεμήσεως ὄγδοης, τέταρτον γάμον μηδενὶ τολμᾶσθαι, ἀλλ' εἶναι ἀπόβλητον παντελῶς· καὶ τὸν, εἴτις ἐπὶ τοιοῦτον ἔλθειν συνοικέσιον προθυμηθεῖη, πάσης ἀπεστεργμένον εἶναι συνάξεως ἐκκλησιαστικῆς, καὶ αὐτῆς τῆς πρὸς τὸν ἅγιον ναὸν εἰσόδου ἀλλότριον, μέχρις ἂν ἐπιμένοι τῷ συνοικεσίῳ. Τοῦτο γὰρ καὶ τοῖς πρὸ ἡμῶν ἁγίοις ἔδοξε πατράσι, καὶ ἡμεῖς δὲ τὴν γνώμην ἐκδηλοτέραν ποιούμετες, ὡς ἀλλότριον αὐτὸν τῆς χριστιανικῆς πολιτείας ἀποκηρύττομεν.» Διὰ τῆς τοιαύτης περὶ τοῦ τέταρτου γάμου διατάξεως ἐπεκυρώθη μὲν ἀπὸ κοινού ἢ περὶ αὐτοῦ ἀνεκαθεν ἐπικρατήσασα ἐν τῇ Ἀνατολῇ δοξασία, συνεβιβάσθησαν δὲ ὅσον ἔνεστιν οἱ διάφοροι τρόποι τοῦ σκέπτεσθαι ὡς πρὸς τὴν εἰδικὴν περιπτῶσιν τοῦ βασιλέως Λέοντος· διότι, ἀπαγορευομένου μὲν ἐν τῷ μέλλοντι τοῦ τέταρτου γάμου, ἐκαλύπτετο τὸ γενόμενον ἀνόμημα· ὀριζομένου δὲ ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη γίνεται κατὰ τὰ ἀνεκαθεν τοῖς ἁγίοις πατράσι δόξαντα, ἀπεδοκιμάζετο, εἰ καὶ σιωπηρῶς, τὸ ἀνόμημα ἐκεῖνο.

Ἄμα δὲ ἐξεδόθη ὁ τόμος ἐνώσεως, ὃ Νικόλαος, εἰ καὶ μηδεμίαν ἔλαβεν ἀπάντησιν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀναστάσιον Γ' ἐπιστολὴν αὐτοῦ, καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς ἀποπειρας συνεννοήσεως, τὰς ὁποίας βραδύτερον ἐπεχείρησε πρὸς τὸν πάπαν Ἰωάννην τὸν Ι', ἐνόμισε χρέος του νὰ γράψῃ αὐτῆς πρὸς τὸν πάπαν τοῦτον, προτρέπων αὐτὸν ν' ἀποδεχθῇ τὰ ἀποφασισθέντα, «ἵνα, διελάμβανεν ἐπὶ λέξεως ἢ ἐπιστολῇ, καὶ τῆς τῶν σκανδάλων λελυμένης αἰτίας, ἢ πρὸς ἀλλήλους ἀποστολῇ καὶ συνομιλία τὴν ἀνακαίνισιν δέξηται, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ ἱεροῦ ὕμνων ὀνόματος ἢ ἀνάρρησις μετὰ τῆς ἡμῶν τεταπεινωμένης κλήσεως ἐν τοῖς ἱεροῖς συνάπτηται διπτύχοις.» Ὁ Ἰωάννης Ι' εἶχε διατελέσει ἐραστής τῆς Θεοδώρας καὶ διὰ τῆς προστασίας αὐτῆς ἀνηγορεύθη ἀρχιερεὺς. Ἀλλὰ καίτοι ἦτο κακοηθέστατος ἄνθρωπος, ἔδειξεν ἀρκετὴν ἱκανότητα καὶ δραστηριότητα περὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας, καὶ τὴν κατὰ τῶν Σαρακηνῶν ἄμυναν, καὶ ἐνόησεν ὅτι ἵνα εὐδοκιμήσῃ περὶ πάντα ταῦτα, ἔχει ἀνάγκην νὰ διατηρῇ φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν καὶ ἐκκλησίαν. Ὅθεν ἐξαπέστειλε τελευταῖον δύο ἀποκρισιαρίους, οἵτινες ἀνεκαίνισαν τὴν μεταξὺ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς ἐκκλησίας κοινωνίαν ἀποδεξάμε-

νοι τὰ γενόμενα ἂν ὄχι ὡς μέλλοντα νὰ ρυθμίωσι τὸ ζήτημα τῆς τετραγαμίας ἐν τῇ Δύσει, τοῦλάχιστον ὅμως ὡς ἔχοντα ἀναμφισβητήτως κῦρος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπερ συνεπήγετο τὴν ἀποδοκιμασίαν τῶν ὑπὸ τοῦ πάπα Σεργίου πεπραγμένων.

Ἡ ἥττα λοιπὸν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως ὑπῆρξε προφανῆς, ἡ δὲ ἥττα αὕτη δὲν συνετέλει βεβαίως εἰς τὸ νὰ πείσῃ τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς ὅτι δικαίως ἀπήτει νὰ ρυθμίζῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τὰ ἐκκλησιαστικὰ αὐτῶν πράγματα. Ἀλλ' ἐμέλλεν οὗτος μετ' οὐ πολὺ νὰ καταφέρῃ πληγὴν βαρυτέραν εἰς τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀξιώσεις διὰ διαγωγῆς ἐτι ἀτοπωτέρας. Ὁ πατριάρχης Νικόλαος Μυστικὸς ἀπέβίωσε τῇ 15 μαΐου 925, ἀφοῦ ἐποίμανε τὸ χριστιανικὸν τῆς ἀνατολῆς πλήρωμα ἐπὶ τριάκοντα ὅλα ἔτη, περιλαμβανομένων καὶ τῶν τεσσάρων ἐνιαυτῶν τῆς ἐξορίας του, ἐνῶ ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀνεβιβάσθησαν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν τῆς Ῥώμης θρόνον τρισκαίδεκα πάπαι, ἀπὸ Φορμόζου μέχρις Ἰωάννου τοῦ Γ'. Ὁ Νικόλαος δὲν ἀνεδείχθη καθ' ὅλα ἄριστος ἐν μόνῳ τῷ περὶ τετραγαμίας ζητήματι, ἀλλὰ συνέδραμε μετὰ ἐξαιρέτου φρονήσεως τὴν βασιλείαν, μάλιστα ἐπὶ Ῥωμανοῦ, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν τε ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας. Ἐπταίσειν ὅμως ἅπαξ, καὶ διὰ τοῦ πταίσματος τούτου παρεσκεύασεν ἄκων μέγα τῇ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλον. Ὁ Ῥωμανὸς ἀφοῦ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα τοὺς τρεῖς πρεσβυτέρους αὐτοῦ υἱούς, τὸν Χριστοφόρον, τὸν Στέφανον, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, ἀπεφάσισε κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνοιο νὰ καταστήσῃ τὸν νεώτερον, ὀνόματι Θεοφύλακτον, ἐπίδοξον διάδοχον τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Αὕτη ἡ ἐντὸς μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἔνωσις τῶν δύο ἀνωτάτων ἐξουσιῶν ἦτο ἤδη ἄτοπος· καὶ ὅμως ὁ Νικόλαος ὄχι μόνον δὲν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦτο τὸν Ῥωμανόν, ἀλλὰ καὶ ἐτι ἀτοπωτέρον τι ἐπραξε, κείρας ὀλίγους πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ μῆνας κληρικόν, καὶ χειροτονήσας ὑποδιάκονον, καὶ σύγκελλον προχειρισάμενος τὸν Θεοφύλακτον ἐκεῖνον, ὅστις ἦτο παῖς ἐτι μόλις ὀκταέτης. Ὅποσον ἡμαρτημέναι ἐπεκράτουν τότε περὶ ἱερωσύνης δοξασίαι, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Νικόλαος Μυστικὸς δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐπιχειρῇ τοιαύτας ἀλλοκότους πράξεις! Τὸν Νικόλαον διεδέχθη ἐν τούτοις ὁ μητροπολίτης Ἀμασειᾶς Στέφανος, ὅστις ὅμως δὲν διώκησε τὰ τῆς ἐκκλησίας εἰμὴ μόλις ἐπὶ τριετίαν, ἀποθανὼν τῇ 15 ἰου-

λίου 928. Τότε ὁ Ῥωμανός, θέλων νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εἰς τὸν πα-
 τριαρχικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ υἱοῦ του, ἅμα ἠλικιωθέντος, ἀπήτησεν
 ὥστε ὁ τοῦ Στεφάνου διάδοχος Τρύφων νὰ ὑποσχεθῇ πρὸ τῆς χειρο-
 τονίας, ὅτι θέλει παραιτηθῆ ἅμα φθάσῃ εἰς μέτρον ἡλικίας ὁ Θεοφύ-
 λακτος. Ἀλλὰ μετὰ τριετίαν πάλιν ὁ Ῥωμανός, φοβηθεὶς μήπως ὁ
 Τρύφων ἀποποιηθῇ νὰ δώσῃ παραίτησιν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι, ἀ-
 πεφάσισε νὰ λάβῃ αὐτὴν ἄνευ ἀναβολῆς· καὶ, ἀντιστάντος τοῦ Τρύ-
 φωνος, μετεχειρίσθη τέχνασμα σκανδαλωδέστατον. Ὁ μητροπολίτης
 Καισαρείας Θεοφάνης, ἄνθρωπος μηδὲν ἔχων ἱερόν καὶ ὄσιον, καὶ διὰ
 τὴν κτηνώδη αὐτοῦ δίαιταν ἐπικαλούμενος χοῦρος, πλησιάσας τὸν
 πατριάρχην ὡς φίλος, τὸν εἶπεν, ὅτι οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἄλλην αἰτίαν
 μὴ ἔχοντες ἵνα ἐπιτύχωσι τὴν ζητουμένην παραίτησιν, λέγουσι τὸν
 πατριάρχην ἀγράμματον. Ὅθεν προέτρεψε τὸν Τρύφωνα νὰ ἀποστ-
 μώσῃ τοὺς ἐναντίους του γράφων ἐνώπιον ἀπάτης τῆς συνόδου ὀλόκλη-
 ρον τὴν ὑπογραφὴν του κατὰ τὸν τύπον. Ὁ δὲ, ὢν ἄνθρωπος ἀπλού-
 στατος, ὑπέγραψεν ἀμέσως ἐπὶ χάρτου «Τρύφων ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπί-
 σκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρ-
 χης» καὶ ἀπέστειλε τὸν χάρτην διὰ τοῦ πρωτοθρόνου του εἰς τὸν
 βασιλέα, ὅστις διέταξεν ἤδη νὰ γραφῇ ἄνωθεν τῆς ὑπογραφῆς ἡ πα-
 ραίτησις, καὶ δυναμει τοῦ πλαστοῦ τούτου ἐγγράφου κατεβίβασεν ἐκ
 τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τὸν Τρύφωνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεοφύλακτος δὲν
 ἦτο ἐτι εἰμὴ 14 ἐτῶν, ἔμεινε χηρεύων ὁ θρόνος μέχρι οὐ φθάσῃ τού-
 λάχιστον εἰς τὸ ἐκκαιδέκατον ἔτος, καθ' ὃ εἶχε χειροτονηθῆ ὁ τοῦ Βα-
 σιλείου υἱὸς Στέφανος· καὶ ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ῥωμανός ἐζήτησε τὴν ἐ-
 πιδοκιμασίαν καὶ τὴν σύμπραξιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐὰν ὑ-
 πῆρξε περίστασις καθ' ἣν ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ὄφειλε νὰ ποιήσῃ
 χρῆσιν οὐχὶ μὲν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια οὐδέποτε νομί-
 μως ἐκτήσατο, ἀλλὰ τοῦ ἀείποτε ἀναγνωρισθέντος παρὰ τῶν ἡμετέρων
 προεδρικοῦ τῆς ἐκκλησίας ἀξιώματος αὐτοῦ, ἦτο βεβχίως ἡ παρούσα.
 Ὁ πάπας ἐδικαιούτο καὶ ὄφειλε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Ῥωμανὸν ἀπὸ τοῦ
 βουλευματος τοῦ νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον παῖδα
 ἐκκαιδεκάετη· ἐδικαιούτο καὶ ὄφειλε νὰ ἀποδοκιμάσῃ τὸ γινόμενον
 περὶ τὴν παραίτησιν τοῦ Τρύφωνος σκάνδαλον. Ὁ δὲ τότε πάπας
 Ἰωάννης ΙΑ', ὁ τῆς Μαροζίας υἱός, οὐδὲν τούτων πράξας, ἀπειναγτίας
 ἐξάπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάρχους ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν
 ὑποίων τῇ 2 φεβρουαρίου 933 ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ νεανίσκος

Θεοφύλακτος. Ὁ Θεοφύλακτος ἐπατριάρχησεν ἐπὶ 24 περίπου ἔτη, καὶ κατὰ τὸν Γλυκᾶν «οὐδὲν ἐνέλιπεν ὃ μὴ μετεχειρίζετο χεῖριστον,» διατηρῶν διςχιλίους ἵππους, πωλῶν ὄλα τὰ ἀξιώματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ εἰς ποικίλην ἄλλην ἐκτρεπόμενος ἀτοπίαν. Καὶ ὅμως οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης ΙΑ' ἐπέβαλεν εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν τοιοῦτον ἱεράρχην, ἀλλὰ οὐδ' ἐκ τῶν διαδεξαμένων αὐτὸν ἐν τῷ διαστήματι ἐκείνῳ πέντε παπῶν, Λέοντος Ζ', Στεφάνου Θ', Μαρίνου Β', Ἀγαπήτου Β' καὶ Ἰωάννου ΙΒ', φαίνεται τις μεριμνήσας περὶ τῆς οὕτω ὑβρίζομένης ἐκκλησίας ἡμῶν. Οὐδ' ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβῶσι τὰ τοιαῦτα, ἀφοῦ ἐκτὸς τῆς ἄλλης ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτει τότε ἐν Ῥώμῃ, ὁ τελευταῖος τῶν παπῶν ἐκείνων Ἰωάννης ΙΒ' ὁ ἐγγονος τῆς Μαροζίας, ἦτο καὶ αὐτὸς νεανίας ἐννεακαίδεκα ἔτων, καὶ εἰς τοσαύτην ἐξετραχηλίσθη ἀναίσχυντον βίου ἀκολασίαν, ὥστε οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως λέγουσιν ὅτι ἡ αἰδῶς διακωλύει αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνδιατρίψωσι περὶ τὰ καθέκαστα τῆς διαγωγῆς του.

Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία δυσκόλως τῇ ἀληθείᾳ ἠδύνατο νὰ ἐννοήσῃ πῶς ὄφειλε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν τοιούτων κυβερνητῶν καὶ τόσῳ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ ἐννεύσῃ τοῦτο, ὅσῳ δύο μῆνας μετὰ τὴν εἰς τὸν ἀρχιερατικὸν θρόνον ἀνάβασιν τοῦ Ἰωάννου ΙΒ', ἀποθανόντος τελευταίου τοῦ Θεοφύλακτου τῇ 27 φεβρουαρίου 956, ἐχειροτονήθη πατριάρχης ὁ θεῖος ἐκείνος καὶ ζέων τῷ πνεύματι Πολύευκτος, περὶ οὗ ἐρρέθη ὅτι, «ὡς ἄλλος Ἰωάννης Χρυσόστομος παρὰ πολλῶν ἐγνωρίζετο καὶ ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐλέγετο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐφαίνετο,» καὶ ὅστις μετὰ πλείστης ὁσῆς ὀρθοφροσύνης καὶ γενναιοφροσύνης διώκησε τὰ πράγματα ἐπὶ 14 περίπου ἔτη. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐπτά αὐτοῦ διάδοχοι μέχρι τοῦ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου, ὑπῆρξαν ἄνδρες χρηστοὶ, παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἱεράρχας τῆς Ῥώμης, καὶ ἂν δὲν ἀνέδειξαν πάντοτε τὴν ἀπαιτουμένην τοῦ χαρακτῆρος δύναμιν, ἂν δὲν ἐφάνησαν πάντοτε, ὅσον ὄφειλον, αὐστηροὶ πρὸς τὰ ἀτοπήματα τῶν βασιλέων, ἂν οἱ ἴδιοι ἐνίοτε περιέπεσον εἰς ἀτοπήματα τινα, εἶχον ὅμως τοῦλάχιστον τὴν αἰδημοσύνην τοῦ νὰ φαίνωνται ὅτι ἐπιμελοῦνται περὶ τῆς ἐνδεχομένης διορθώσεως τῶν ὑφισταμένων καταχρήσεων. Καθ' ὅλον δὲ τοῦτο τὸ διάστημα ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία διετήρησε μὲν ἀναπαλλοτρίωτον τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, δὲν ἔπαυσε δὲ ἀναγνωρίζουσα τὰ πρωτεία τοῦ ἀρχιε-

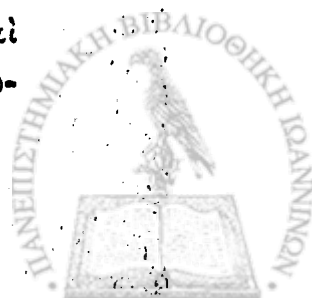

ρέως τῆς Ῥώμης, ὅτε ἐπὶ Κηρουλαρίου ἐπανελήφθη αἰφνίς ἢ ἐπὶ Φωτίου ἔρις. Ὑπῆρξεν ἄρα γε ἡ τροπὴ αὕτη τῶν πραγμάτων τοσοῦτον ἀπροσδόκητος, ὅσον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως μετὰ τὴν ἐπίμονον ταύτην ἐπιθυμίαν ἣν ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία εἰδείξεν ἐν τῷ μεταξύ χρόνῳ τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὰ ἀνεκάθεν καθεστῶτα εἰς τὰς πρὸς τὸν ἀρχιερέα Ῥώμης σχέσεις αὐτῆς; ὄχι τῇ ἀληθείᾳ. Καθὼς πολλάκις εἶπομεν, τὴν μεταξύ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως διάστασιν ἐπήγαγον ἀπαραιτήτως ἄφορμαὶ ἀπ' αἰῶνος ὑφιστάμεναι, αἱ δὲ ἄφορμαὶ αὗται ἀντὶ νὰ ἐκλείψωσι κατὰ τοὺς τελευταίους ἐκείνους χρόνους, ἀπεναντίας εἶπερ ποτὲ παρωξύνθησαν. Αἱ πλησιέσταται τῆς διαστάσεως αἰτίαι, κατὰ τὴν ἐνάτην, δεκάτην καὶ ἑνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἦσαν ἡ ἰδρυσις τῆς νέας, δυτικῆς αὐτοκρατορίας, τὴν ὁποίαν ἡ ἀνατολικὴ δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνωρίσῃ, καὶ ἡ ἀδιάκοπος προσπάθεια τῆς ἐκκλησίας τῶν Ῥωμαίων τοῦ νὰ μεταβάλλῃ τὰ πρωτεῖα αὐτῆς εἰς κυριαρχίαν. Ἡ μεταξύ τῶν δύο αὐτοκρατοριῶν ἀντιζηλία δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ σπουδαίαν μεταξύ αὐτῶν ρῆξιν, διότι, ἐπειδὴ ἑκατέρα περιεσπᾶτο ὑπὸ δεινῶν ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, οὐδεμία ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ εὐλόγως ὅτι θέλει καταβάλλῃ τὴν ἑτέραν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ παπαιοὶ, ἕνεκα τῆς ἠθικῆς αὐτῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους καταπτώσεως, δυσκόλως ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσιν ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν τὸ ἀγέρωχον καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτῶν ὕφος, καὶ ἀφ' ἑτέρου οἱ ἡμέτεροι δὲν ἤθελον νὰ ὠφελθῶσιν ἀπὸ τῆς ἀθλίης ἐκείνης καταστάσεως τῶν ἐν Ῥώμῃ πραγμάτων, ἵνα διαλύσῃ πᾶσαν πρὸς αὐτὴν σχέσιν, ἐκ τούτου συνέβη ὅτι ἐν τῷ διαστήματι τῶν τελευταίων 150 περίπου ἐνιαυτῶν ἐκόπασεν ἡ ἐπὶ Φωτίου ἐγερθεῖσα τρικυμία. Ἀλλ' ἡ παπικὴ ἀρχή, εἰ καὶ μὴ δυνάμενη νὰ ἐπιβάλλῃ ἀμέσως εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὴν ἀπόλυτον αὐτῆς θέλησιν, δὲν ἔπαυσεν οὐδὲ τότε ἐπιδιώκουσα τὸν προαιώνιον αὐτῆς σκοπὸν διὰ δύο ἐμμέσων τρόπων· τὸ μὲν δηλητηριάζουσα τὴν κοινὴν τῆς Εὐρώπης γνώμην διὰ παντός εἶδους συκοφαντίας κατὰ τῆς Ἀνατολῆς, τὸ δὲ ἀγωνιζομένη νὰ ἀνακτῆσῃ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἂν ὄχι ἄλλο τοῦλάχιστον τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, αἵτινες οὐ μόνον πολιτικῶς ἀλλὰ καὶ ἐκκλησιαστικῶς εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ αὐτῆς. Μέχρι τίνος βαθμοῦ οἱ λειτουργοὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἐπρόσπαθον νὰ διαδώσωσιν εἰς τὴν Εὐρώπην τὴν καθ' ἡμῶν ὕβριν, χλεύην καὶ περιφρόνησιν, ὁ ἀναγνώστης τὸ ἡξεύρει ἤδη ἐκ τῶν διαβοήτων ἐκθέσεων τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης Λουϊτπράν-

δου, ὅστις ἦλθεν ἐπὶ Νικηφόρου εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρέσβυς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως Ὁθωνος Α'. Ἐν δὲ τῇ κάτω Ἰταλία οἱ πάπαι ἀντέταξαν εἰς τοὺς ἡμετέρους πρῶτον μὲν τοὺς ἐγγχωρίους, ἔπειτα δὲ τοὺς αὐτοκράτορας τῆς δύσεως καὶ ἐπὶ πᾶσι τοὺς Νορμαννοὺς, πρὸς οὓς, κατ' ἀρχὰς ἀμφιβόλως πολιτευόμενοι, συνεμάχησαν ἐπὶ τέλους, κατορθώσαντες δι' αὐτῶν νὰ καταλύσωσι τὸ τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας κράτος ἐν ὅλῃ τῇ χερσονήσῳ. Ταῦτα δὲ πάντα δὲν ἦτο δυνατὸν εἰμὴ νὰ ἐρεθίσωσι τὰ πνεύματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προκαλέσωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἀνανέωσιν τῆς πάλης, ὅσηδ' ἤποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἡμετέρων τοῦ νὰ ἀποφύγωσιν αὐτήν. Τόσῳ δὲ μᾶλλον ἠρεθίσθη ἡ κοινὴ γνώμη ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅσῳ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Εὐσταθίου καὶ τοῦ πάπα Ἰωάννου ΙΘ', περὶ τὰ τέλη τῆς βασιλείας Βασιλείου Β', οἱ ἡμέτεροι μετὰ τοσαύτην μακροθυμίαν πρὸς ἄκρους ἀρχιερεῖς ἠκίστα σεβαστοὺς, ἐνόμισαν δίκαιον νὰ ζητήσωσι τοῦλάχιστον τὴν τῶν πρεσβείων πρὸς τὴν Ῥώμην ἰσότητα, ἀλλ' ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἀπέκρουσε τὴν ἐπιεικῆ βεβαίως ταύτην πρότασιν. Καὶ τοῦτο πότε; Ἐνῶ παρεκτός τῆς ἄλλης κακοθηρίας καὶ ἀναρχίας ἣτις ἐπεκράτει ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ ἡμιόλιον ἤδη ἑκατονταετηρίδῃ, ἐν ἔτει 1045, ὁ πάπας Βενέδικτος Θ' ἐξεποίησε διὰ τακτικοῦ συμβολαίου τὴν ἀρχιερωσύνην εἰς τὸν συγγενῆ αὐτοῦ Γρηγόριον ΣΤ' ἀντὶ χιλίων λιτρῶν ἀργύρου, κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος τρεῖς πάπαι ἔδρευον συγχρόνως ἐν Ῥώμῃ, ὁ Γρηγόριος ΣΤ', ὁ Σίλβεστρος Γ' καὶ ὁ Βενέδικτος Θ', ὥστε ἦτο πολὺ δύσκολον νὰ διακρίνη τις τίνα ἐξ αὐτῶν ὄφειλε νὰ ἀναγνωρίζη ὡς κεφαλὴν αὐτῆς ἡ καθόλου τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία. Οὕτω δὲ εἶχον τὰ πράγματα καὶ τὰ πνεύματα ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει, ὅτε τῇ 25 μαρτίου 1043 ἐχειροτονήθη οἰκουμενικὸς πατριάρχης ὁ Μιχαὴλ Κηρουλάριος.

Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ ἦτο ἄνθρωπος ὀξύς, παλυπράγμων, φίλαρχος καὶ φιλόδουλος. Ὁ Εὐφραΐμιος λέγει αὐτὸν θερμουργὸν ἄνδρα, ὑπερόπτην τῶν νόμων καὶ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι, ὀλίγον σεβόμενος τὰ καθεστῶτα ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεχθῇ παραλόγους ἐξωτερικὰς ἀξιώσεις. Εἶδομεν ὅτι ἦτο εἰς ἐκ τῶν εὐπατριδῶν οἵτινες συνώμοσαν κατὰ τῆς ἀθλίας κυβερνήσεως τοῦ Μιχαὴλ Δ', ἢ μᾶλλον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ὀρφανοτρόφου. Καὶ τότε μὲν ἐξωρίσθη καὶ ἐδημεύθη· γενόμενος δὲ βραδύτερον πατριάρ-

χης ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Θ', διέζησεν ἐν εἰρήνῃ μετὰ τοῦ βασιλέως τούτου, εἰς ὃν ὄφειλε τὴν ἀρχιερωσύνην, καὶ ὅστις ἄλλως τε προθύμως μετ' αὐτοῦ συνέπραττεν ἐν παντί. Ἀλλὰ τρία περίπου ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ Μιχαὴλ συντελέσας, καθ' ἃ προϊστορήσαμεν, εἰς τὴν ἀνάρρησιν τοῦ ἀρχηγέτου τῶν Κομνηνῶν, τοσοῦτον ἀγερώχως ἐπολιτεύθη, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἠνάγκασε τὸν καλὸν κἀγαθὸν ἐκεῖνον ἄνδρα, νὰ ἐξώσῃ αὐτὸν τοῦ πατριαγείου. Χαρακτήρ τοιοῦτος δυσκόλως ἠδύνατο νὰ συμβιβάσῃ τὰ μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς ἡσημέραι προαγόμενα πάθη καὶ ἀντικρουόμενα συμπερόντα. Οὐδὲν ἦπτον δὲν ἤξεύρομεν ἐὰν αὐτὸς τῶντι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ῥήξεως. Οἱ Δυτικοὶ βεβαιοῦσι μὲν ὅτι αἴφνης ἐν ἔτει 1053, ἦτοι δεκαετίαν ὄλην ἀφ' ἧς ἀρχιεράτευσεν καὶ τετραετίαν ἀφ' ἧς προεχειρίσθη πάσας ὁ Λέων Θ', ὁ Μιχαὴλ ἐκλείσεν ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῶν Λατίνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἀφήρσεν τὰ μοναστήριά των ἀπὸ τοὺς ἡγουμένους αὐτῶν· ἀλλὰ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπιτρέπεται νὰ ἀμφιβάλλωμεν μέχρι τινός. Οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων χρονογράφων ἀνφέρει αὐτό. Ὁ Λέων Θ', ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἣν κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγραψεν πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ καὶ εἰς ἣν μετ' ὀλίγον θέλομεν ἐπανέλθει, μνημονεύει μὲν τοῦ διωγμοῦ ἐκεῖνου, ἀλλ' ὄχι ὡς πράγματος ἀναμφισβητήτου, διότι ὁμιλῶν περὶ αὐτοῦ, λέγει, καθάπερ ἐπληροφόρηθημεν. Καὶ ἔπειτα ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μιχαὴλ εἰς ἣν ἀπεκρίνετο οὕτω ὁ Λέων Θ' ἦτο κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ Ἐργενροῖθερ φιλικωτάτη καὶ ὅσον ἐνδέχεται συνδιαλλακτικὴ· ὥστε δὲν ἐννοοῦμεν τῇ ἀληθείᾳ πῶς ὁ πατριάρχης οὗτος ἠθελεν ἐπὶ τοσοῦτον ἄλλα πράττει καὶ ἄλλα γράφει. Τὸ μόνον βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων συνέταξε τότε συγγραφὴν τινα σταλεῖσαν εἰς τοὺς ἀνὰ τὴν Δύσιν ἀρχιερεῖς. δι' ἧς προσέβαλλε τὰ ἔθιμα μᾶλλον ἢ τὰ δόγματα αὐτῶν, μὴ πραγματευόμενος εἰμὴ περὶ ἀζύμων, νηστειῶν καὶ προσευχῶν, καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ὑπελήφθη ὡς ὑποκινηθεῖσα ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Λέων Θ' ἀπήντησε διὰ τρόπον ὑβριστικωτάτου εἰπὼν πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι κατὰ κοινὴν φήμην ἐκάθισέ ποτε (κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τῆς ὁγδόης ἑκατονταετηρίδος) ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Κωνσταντινουπόλεως γυνὴ· ἐννοεῖται ὅτι ἡ φήμη αὕτη ἦτο ἐπίσης γελοία καὶ ἀνυπόστατος ὅσον ἦτο καὶ ἡ περὶ τῆς πκπίσσης Ἰωάννης. Ἀλλὰ ὅπωςδ' ἦποτε καὶ ἂν εἶχον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Λέοντος, καὶ

ὁσπδήποτε ὕβριστικὴ ἂν ἦτο ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τοῦ πάπα, ταῦτα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ προκαλέσωσι τὴν μετ' ὀλίγον ἐκραγεῖσαν θύελλαν. Ὅθεν ἐρχόμεθα εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν ἀναμφισβητήτων καὶ σπουδαιοτέρων γεγονότων, ὅσα ἀμέσως αὐτῆς προηγήθησαν.

Κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1054 ἔγραψαν, ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀφορμῶν κινούμενοι, ὁ τε βασιλεὺς Κωνσταντῖνος καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαήλ πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα Θ' ἐπιστολὰς ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ἁρμονοίας συντεταγμένας. Τὰς ἀπαντήσεις αὐτοῦ ὁ πάπας ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ τριῶν ἀποκρισιαρίων. Γράφων πρὸς τὸν βασιλέα ἐπήνεσε τὴν θεοσεβῆ καὶ εἰρηνόφιλον αὐτοῦ πολιτείαν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν ἀποσταλικὸν θρόνον, ἐπεκαλεῖτο δὲ τὴν προστάσιαν αὐτοῦ κατὰ τῶν περικειμένων πολεμίων, ἰδίως τῶν Νορμαννῶν ὧν ἐντούτοις πρὸ ὀλίγων ἐτι μηνῶν, Ἰουνίῳ 1053, εἶχεν ἐπικυρώσει ἀπάσας τὰς ἐν Καλαβρία γενομένας κατακτήσεις, καὶ ὅσας ἐν τῷ μέλλοντι ἤθελον διαπράξει ἐν Σικελίᾳ. Καὶ ἐνῶ οὕτω συνέπραττε τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπογύμνωσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, συγχρόνως παρεκονεῖτο ἐπὶ τοῖς ἀγερώχοις τρόποις τοῦ πατριάρχου, συνιστῶν δὲ τοὺς ἀπεσταλμένους αὐτοῦ ἔλεγεν ὅτι οὗτοι εἶναι ἐπιτετραμμένοι νὰ ἀναφέρωσιν ἀκριθέστερον τὰ περὶ τῶν παρεκτροπῶν τοῦ Μιχαήλ. Πρὸς δὲ τὸν τελευταῖον τοῦτον ἀποκρινόμενος, ἐπὶ μὲν ὡσαύτως αὐτὸν ἐπὶ τῇ εἰρηνοφίλῳ αὐτοῦ διαθέσει καὶ τῇ προαιρέσει πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλήρους ἐνότητος, ἐξέφραζεν ὅμως ἐνταύτῳ τὴν λύπην του, διότι ἤκουσε περὶ αὐτοῦ πολλὰ ἄτοπα, τὰ ὅποια δυσκοιεύεται νὰ πιστεύσῃ· ἰδίως ὅτι ἀμέσως ἐκ λαϊκοῦ ἐχειροτονήθη, ἐπίσκοπος, ὅτι ἐζήτησε νὰ καταπατήσῃ τὰ προνόμια τῶν πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιχείας, ὅτι σφετερίζεται τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ ὅτι διέπραξε διωγμὸν κατὰ τῶν Λατίνων, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τελοῦσι δι' ἄζύμων τὴν εὐχαριστίαν. Ἐπὶ τέλος ὁ πάπας ἔψεγε τὸν Μιχαήλ διὰ τινὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ ἐκφρασίῳ, ἣτις ἐφάνετο καριστῶσα τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν ὡς μεμονωμένην καὶ ὑποδεστέραν τῆς ἀνατολικῆς, ἀλλ' ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα ὅτι οὗτος θέλει ἐπανορθῶσει τὰ γενομένα καὶ καταστήσει πραγματικὴν τὴν πλήρη εἰρήνην.

Αἱ κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς μεγάλης ῥήξεως διαμειφθεῖσαι ἑκατέρωθεν αὐταὶ ἐπιστολαὶ δεόν νὰ ἐξετασθῶσιν ἐνταῦθα παρ' ἡμῶν ἀκριθέστερον. Τὸ κείμενον τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλέντων γραμ-

μάτων δὲν σώζεται, ἀλλ' αὐτὸς ὁ πάπας βεβαιοῖ ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν αὐτοῦ ὅτι συνετάχθησαν ἐν πνεύματι εἰρήνης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον τῆς Ῥώμης. Ἰπῶς δὲ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως ταύτης ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὰς ἠμολογουμένας παρ' αὐτοῦ τοιαύτας διαθέσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας καὶ μοναρχίας; Διὰ κρυφῆς συμ-
 πράξεως μετὰ τῶν Νορμαννῶν, δι' ἀπειλῶν, διὰ κατηγοριῶν παραγε-
 γραμμένων, διὰ κατηγοριῶν περὶ πραγμάτων τὰ ὅποια δὲν ἴσαν ἐτι βεβαιωμένα, διὰ σοφιστικῶν παρεξηγήσεων καὶ διὰ σκανδαλωδῶν φημῶν περὶ ἀνυπάρχτων πραγμάτων. Τὸ ζήτημα τῆς ἀμέσου ἀπὸ λαϊκοῦ σχήματος πρὸς τὸ τῆς ἀρχιερωσύνης ὕψος προαγωγῆς εἶχεν ἤδη συζητηθῆ πολλὰκις μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἐπὶ Ταρρασίου, ἐπὶ Νικηφόρου, ἐπὶ Φωτίου, καὶ δὲν εἶχε ποτὲ δώσει ἀφορμὴν εἰς σπουδαίαν διένεξιν. Ὡσαύτως καὶ ἡ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐπωνυμία, ἦτο ἐπὶ πέντε καὶ ἐπέκεινα ἑκατονταετηρίδας ἀδιαλείπτως ἤδη ἐν χρήσει χωρὶς νὰ διακωλυθῆ ἐκ τούτου ἡ εἰρηνικὴ τῶν δύο ἐκκλησιῶν συμβίωσις. Δὲν ἠξεύρομεν ἀκριβῶς τί ἔπραξεν ὁ πατριάρχης Μιχαήλ ὡς πρὸς τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀφ' ἧς οἱ Ἀραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία καὶ ἐκκλησία ἠναγκάσθησαν πολλὰκις νὰ ἐπεμβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν χειροτονίαν τῶν πατριαρχῶν ἐκείνων, διότι ἕνεκα τῶν καταδρομῶν ἃς ἐπάσχεν αὐτόθι ἡ χριστιανικὴ πίστις, παντελῶς ἔλειπον ἐκ διαλειμμάτων οἱ πρὸς συντήρησιν αὐτῆς ἀπαιτούμενοι λειτουργοὶ καὶ οὐδὲ ἐλογίσθη ποτὲ ἄτοπος αὕτη ἡ ἐξ ἀκαταμαχίτου ἀνάγκης καὶ πρὸς συντήρησιν τῆς πίστεως διδομένη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως συνδρομὴ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκείνας. Ἀλλὰ, ἔλεγεν ὁ Λέων Θ', ἡ ἐπιστολὴ τοῦ πατριάρχου περιέχει φράσιν τινὰ σκοποῦσαν νὰ ἐλαττώσῃ τὸ ἀξίωμα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας. Καὶ ὅμως καθ' ἣν δίδει ἐρμηνείαν τῆς φράσεως ταύτης αὐτὸς ὁ Ἐργενροῖθερ, οὐδεμίαν αὕτη περιεῖχε σπουδαίαν κατὰ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας προσβολήν, καθὼς ἀπλῶς παρατηροῦσα, ὅτι, περιληφθέντος τοῦ ὀνόματος τοῦ πάπα ἐν τοῖς διπτύχοις τοῦ Βυζαντίου, οὕτως θέλει μνημονεῦεσθαι εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐνῶ τὰνάπαλιν τὸ τοῦ Κηρουλαρίου ὄνομα δὲν θέλει τύχει νέας μνημονεύσεως, εἰμὴ ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἐκκλησίᾳ, τῇ Ῥωμαϊκῇ. Δὲν ὑπελείπετο λοιπὸν εἰμὴ μόνος ὁ διωγμὸς ὃν ἔπαθον, κατὰ τὰ φημιζόμενα, οἱ Λατῖνοι ἐν Κωνσταντινουπόλει. Περὶ τούτου εἶχε βεβαίως ὁ πάπας

καὶ δικαίωμα καὶ καθήκον νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις. Πρῶτον ὁμως δὲν ἦτο παντάπασι βέβαιον ἂν τὸ πρᾶγμα συνέβη, καὶ τούτου δὲ δοθέντος, ἄδηλον ἦτο μέχρι τίνος δὲν προεκλήθη ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς ὕβρεως ἀνθρώπων, οἵτινες μετ' ὀλίγον ἀπέδειξαν ὅτι οὐδὲν κατὰ τοῦτο ἐγνώριζον ὄριον καὶ ἔπειτα προκειμένου νὰ ἀπαντήσῃ εἰς ἐπιστολάς τοσοῦτον πρὸς αὐτὸν εὐλαβεῖς, ὁ πάπας, ἀντὶ νὰ περιορισθῇ εἰς μόνην τὴν θρυλουμένην ἐκείνην ἀδικίαν, ἐξετράπη εἰς τοσαύτας ἄλλας κατηγορίας καὶ ἐλάλησεν ἐν γένει εἰς τρόπον τοσοῦτον ἀπειλητικόν, ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι ἐζήτει προφάσεις διενέξεων. Ὁ δὲ τρόπος καθ' ὃν ἐπολιτεύθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει οἱ ἀποκρισιάρχοι αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ὁ προϊστάμενος αὐτῶν καρδινάλιος Οὐμβερτος, καλίστησι τοῦτο ἔτι μᾶλλον ἀναμφισβήτητον.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ πάπα, ἀφικόμενοι κατὰ ἰούλιον τοῦ 1051 εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔτυχον παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἐντίμου δεξιότηως· ἀλλ' ὁ πατριάρχης ἀπέφυγε πᾶσιν πρὸς αὐτοὺς συζητήσιν περὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τὰς ὁποίας ἐκόμισαν περιεχομένων κατηγοριῶν, μὴ θέλων νὰ ἐπιτρέψῃ τῷ ἀρχιερεῖ τῆς Ῥώμης δικαιοδοσίαν ἣν οὗτος ἐπεζήτηει ἀποκλειστικῆν, ἐνῶ αὕτη ἀνῆκεν εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐκκλησίας. Τότε ὁ Οὐμβερτος, ὅστις ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ προξενήσῃ σκάνδαλα, συνέταξε καὶ ἐδημοσίευσεν ἀπάντησιν εἰς τὰς αἰτιάσεις τὰς ὁποίας ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀχρίδος Λέων εἶχεν ἀπευθύνει κατὰ τῶν Λατίνων. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ συζητήσῃ ἐπισταμένως τὰ πρᾶγματα, ἐξετραχηλίσθη εἰς ὕβριν δεινοτάτην, ὠνόμασε τὴν Ἀνατολὴν πατρίδα πάσης αἰρέσεως, ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας διαφόρους ἀνυπάρχτους μύθους καὶ κατηγορήσεν ἰδίως τὸν πατριάρχην ὅτι ἀναβαπτίζει τοὺς Λατίνους, ὅπερ αὐτὸς ὁ Κηρουλάριος ἀπεφήνατο ἐπὶ συνόδου ὅτι εἶναι συγκοφαντία. Μὴ ἀρκοῦμενος δὲ εἰς ταῦτα συνέταξε καὶ ἑτέραν συγγραφὴν κατὰ τοῦ Ἑλλήνος μοναχοῦ Νικήτα Στηθάτου, ὅστις εἶχεν ὡσαύτως γράψει πρὸ τίνος κατὰ τῶν ἀζύμων, ἀλλὰ μετὰ πλείστης ὀσσης μετριότητος. Τὰς εἰς τοὺς Λατίνους ἀποδιδόμενας καινοτομίας ὁ Νικήτας δὲν ἐχαρακτήρισεν ὡς αἵρεσιν, ἀλλὰ ὡς παρέκβασιν ἀπλῆν τῆς ἀποστολικῆς διδασκαλίας, ἔλεγε δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν πασιφανῆ τῆς ὅλης οἰκουμένης ὀφθαλμόν. Εἰς ἀπάντησιν ὁ Οὐμβερτος τὸν ὠνόμαζε τυχοδιώκτην, ὄνον, ἐπικούρειον, πόρνον, ἀρχιαιρετικόν, καὶ

τὰ τοιαῦτα. Ἐνώπιον τοῦ σκανδάλου τούτου οἱ ἡμέτεροι ἐπολιτεύθησαν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῶν μετριοπαθείας. Ὁ μὲν βασιλεὺς ὑπεχρέωσε τὸν Νικήταν νὰ ἀνακαλέσῃ ὅσα ἔγραψε, καὶ νὰ καύσῃ μάλιστα τὴν συγγραφὴν του· ὁ δὲ πατριάρχης ἐπέμενε μὲν πάντοτε ἀξιῶν ὅτι τὰ ἀνὰ χεῖρας ἀντικείμενα δὲν ἠδύναντο νὰ συζητηθῶσιν εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐξηκολούθει δὲ κοσμίως πρὸς τοὺς πρέσβεις πολιτευόμενος, μέχρις οὗ οὗτοι ἐπαυσαν ἀποδίδοντες αὐτῷ τὰ ἴσα, ἀλλὰ καὶ τότε περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ δικόψῃ πᾶσαν πρὸς αὐτοὺς σχέσιν, καὶ νὰ ἀπαγορεύσῃ αὐτοῖς τὴν τέλει τῆς θείας λειτουργίας ἐν τῇ ἐνορίᾳ του.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα περὶ τὰ μέσα ἰουλίου 1054, ἦτοι ἕνα περίπου μῆνα ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν ἀποκρισιῶν τοῦ Λέοντος Θ'. Ἀπέναντι τῶν ὑβριστικῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιερέως τούτου τῆς Ῥώμης, ἀπέναντι τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς χλεύης τῶν ἀπεισταλμένων αὐτοῦ, οἱ ἡμέτεροι ἀπήντων ὅτι ἡ ἔρις αὕτη δεόν νὰ ὑποβληθῇ εἰς τὴν κρίσιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· καὶ ἐν τούτοις παραχωροῦντες εἰς αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ παραχωρήσῃσι χωρὶς νὰ προδικασθῇ τὸ ὀριστικὸν ζήτημα, ὑπεχρέουν τὸν Νικήταν Σπηθάτον ν' ἀποδοκιμάσῃ ἐπισήμως ὅσα κατὰ Λατίνων ἔγραψε. Τί ἄλλο ἠδύναντο εὐλόγως νὰ ἀπαιτήσῃσιν οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον; Αὐτὸς ὁ Ἐργενροῖθερ ὁμολογεῖ ὅτι διὰ τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ Νικήτα ἐπέτυχον νίκην λαμπροτάτην. Ναι μὲν ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ δὲν ἐδέχετο νὰ δικασθῇ ὑπ' αὐτῶν, ἐπικαλούμενος τὴν ἀπόφασιν τῆς ὅλης ἐκκλησίας· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ ἑπτὰ ὄλους αἰῶνας δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν ἀποκλειστικὴν τοῦ πάπα δικαιοδοσίαν, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ προκύψῃ ὀριστικὴ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν δυτικῶν ῥήξις. Ὡστε οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης ἠδύναντο κάλλιστα νὰ περιμείνωσι καὶ ἤδη τὴν συγκρότησιν τῆς προτεινομένης συνόδου, ἐπιφυλάττοντες, ἂν ἤθελον, τὰ ὑποτιθέμενα δικαιώματά των. Ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἐφάνη ὅτι δὲν εἶχον ἔλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰμὴ ἵνα προξενήσῃσι σκάνδαλα. Ὅθεν τῇ 16 ἰουλίου, ἐνῶ κληρὸς καὶ λαὸς ἦσαν συνηγμένοι ἐν τῷ ἱερῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν εἰσβαλόντες εἰς τὸν ναὸν τοῦ Κυρίου, καὶ ἀσεβῶς ταραξάντες τὴν θείαν λειτουργίαν, προσῆλθον μέχρι τῆς ἀγίας τραπέζης, ἀπέθεσαν ἐπ' αὐτῆς ἀφορισμὸν κατὰ τοῦ πατριαρχοῦ Μιχαὴλ, καὶ ἔπειτα ἐξῆλθον ἐκτινάσσοντες τὸν κονιορτὸν τῶν ποδῶν αὐτῶν καὶ ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν δίκην! Ὅποση ἦτο ἡ ἀνοχὴ καὶ ἡ

μετριοπάθειαι τῶν ἡμετέρων, οὐδέποτε ἀπεδείχθη λαμπρότερον, ἢ κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην στιγμήν, καθ' ἣν ἐν νεῦμα τοῦ πατριάρχου ἠδύνατο νὰ ἐπαγάγη δεινὴν τῆς κακουργίας τιμωρίαν. Καὶ ὅμως ὁ ἱεράρχης ἡμῶν ἐπέτρεψε τὴν ἀβλαβῆ αὐτῶν ἐκ τοῦ ναοῦ ἐξοδον· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας ἠδυνήθησαν ἐπίσης ἀβλαβῶς νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀφοῦ ἀπεχαιρέτισαν τὸν βασιλέα καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τὰ εἰθισμένα δῶρα. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ βασιλεὺς καὶ πατριάρχης, ἐξαντλοῦντες πάντα τρόπον συνδιαλλαγῆς, παρεκάλεσαν αὐτούς, εἰς Σηλυβρίαν ἦδη ἀφικομένους, νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι εἰμποροῦν εἰσέτι νὰ συμβιβασθῶσι τὰ πράγματα. Τῶντι ὁ Οὐμβερτος καὶ οἱ ἄλλοι τοποτηρηταὶ ἐπέστρεψαν τῇ 20 ἰουλίου· δυστυχῶς ὅμως ἀφ' ἐνός οὗτοι εἰς οὐδεμίαν ἐπέιθοντο νὰ ἔλθωσι σχέσιν πρὸς τὴν ἱεράν σύνοδον, καὶ οὐδεμίαν νὰ δώσωσιν ἐξήγησιν περὶ τοῦ ὕβριστικοῦ αὐτῶν ἐγγράφου, ἀφ' ἐτέρου ἢ κοινῆς γνώμης τῆς βασιλευούσης εἶχεν ἐπὶ τέλους τοσοῦτον παροξυνθῆ ὥστε δὲν ἠδύνατο ἦδη ἄνευ ἐσχάτου κινδύνου νὰ παρατείνωσι τὴν ἐν αὐτῇ διατριβὴν, καὶ ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ προτρέψῃ αὐτούς νὰ ἀπέλθωσιν ὅσον τάχιστα ὕβριστικῶς. Κάλλιστα δὲ ἔπραξε τοῦτο, διότι μόλις ἀνεχώρησαν ἐξερράγη, ἐνεκα τῆς κορυφωθείσης κατ' αὐτῶν ἀγανακτήσεως, στάσις, ἣτις μετὰ κόπου κατηνύσθη.

Ἴνα πεισθῆ δὲ ὁ ἀναγνώστης ὅπως δίκαιον εἶχον νὰ ἀγανακτήσωσιν οἱ ἡμέτεροι, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὁ κατὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν, ἦτοι καθ' ὅλης τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἀφορισμὸς, ὁ ἀποτεθεὶς τῇ 16 ἰουλίου ἐπὶ τῆς ἀγίας τραπέζης τῆς μεγάλης ἡμῶν μητροπόλεως, παρεκτός ποικίλων ἄλλων ὕβρεων, κατηγορεῖ αὐτούς 1) ὡς Σιμωνιακοὺς, 2) ὡς Οὐαλεσιανούς, 3) ὡς Ἀρειανούς, 4) ὡς Δονατιστάς, 5) ὡς Νικολαίτας, 6) ὡς Σεβηριανούς, 7) ὡς Πνευματομάχους ἢ Θεομάχους, 8) ὡς Μανιχαίους, 9) ὡς Ναζαρηνοὺς, καὶ ἐνὶ λόγῳ ἠξίου ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία πρεσβεύει τὰς πλάνας ὄλων σχεδὸν τῶν αἱρέσεων, ὅσαι προέκυψάν ποτε εἰς φῶς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἐγγράφον τοῦτο ἀφοῦ δὲν ἀνεκλήθη, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἄνευ ἀποκρίσεως. Ὅθεν ὁ πατριάρχης Μιχαήλ συγκαλέσας τὴν περὶ αὐτὸν σύνοδον, ἀπεδοκίμασεν αὐτὴ διαρρηθῆναι, ἰδίως ἐνδιατρίψας εἰς τὸ περὶ ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ζήτημα· διότι οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον ἐν τῷ διαβόητῳ αὐτῶν ἀφορισμῷ εἶχον τὴν ἀφροσύνην νὰ κατηγορήσωσι τοὺς ἡμετέρους πρὸς τοῖς

ἄλλοις ὡς πνευματομάχους ἢ θεομάχους, καθ' ὃ περιαιρέσαντας δῆθεν ἀπὸ τοῦ συμβόλου τὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ἐκπόρευσιν τοῦ παναγίου πνεύματος.

Ὅταν ἐπραγματεύθημεν τὰ περὶ τῆς πάλης μεταξύ τοῦ πατριάρχου Φωτίου καὶ τοῦ πάπα Νικολάου, δὲν ἐδιστάσαμεν νὰ κατακρίνωμεν τὸν πρῶτον ὡς μὴ ἀρκεσθέντα νὰ ἀποκρούσῃ τὴν κυριαρχικὴν ἀξίωσιν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἀλλ' ἀναμίξαντα εἰς τὴν προκειμένην ἔριν καὶ τὴν δογματικὴν διένεξιν. Ἐπὶ τῆς παρούσης ὁμως περιστάσεως, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι οἱ Δυτικοί, παρεκτός τῶν ἄλλων αὐτῶν ἀδικημάτων, περιέπεσον προσέτι εἰς τὸ λάθος τοῦ νὰ ἀναζωπυρήσωσι τὸ δογματικὸν σκάνδαλον. Ἐν τῷ διαστήματι τῶν 180 ἐτῶν ὅσα διήλθον ἀπὸ Φωτίου μέχρι Κηρουλαρίου, πᾶσα ἐπίσημος περὶ δογμάτων συζήτησις εἶχε βαθμηδὸν ἐκλείψει, αἱ δὲ μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις ἀπέβησαν ἂν ὄχι πάντοτε φιλικαί, τοῦλάχιστον εἰρηνικαὶ ὁπωςοῦν. Αἱ διαφωνίαι ὅσαι ἐκ διαλειμμάτων συνέβαινον, προέκυπτον ἐκ τῆς ἀξιώσεως ἣν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης αἰείποτε εἶχον τοῦ νὰ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν ἡμετέραν ἐκκλησίαν, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν διαφωνιῶν ὅσαι ὑφίσταντο περὶ τὰ δόγματα καὶ τοὺς ἐξωτερικοὺς τῆς λατρείας τύπους. Αὐτὸς ὁ Νικήτας ὁ Στηθάτος, ὁ πρὸ μικροῦ τότε κατὰ τῶν καινοτομιῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας γράψας, οὐδαμῶς ἔθιξε τὸ περὶ ἐκπορεύσεως ζήτημα, ὅτε αἴφνης οἱ περὶ τὸν Οὐμβερτον, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔφεραν πάλιν αὐτὸ εἰς μέσον, καὶ ἐτράχυναν οὕτω τὰς ἀφορμὰς τῆς διαστάσεως. Οἱ δὲ ἡμέτεροι οὐ μόνον ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους κατὰ τὴν παροῦσαν περίστασιν προστηνέχθησαν μετὰ πλείστης ἀνοχῆς καὶ μετριοπαθείας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ δράματος τούτου ἔδειξαν τὴν προαίρεσιν αὐτῶν τοῦ νὰ ἀφήσωσι μίαν πύλην ἠνεωγμένην πρὸς τὴν συνδιαλλαγὴν διότι ἐν τῇ συνοδικῇ πράξει δι' ἧς ἀπεδοκιμάσθη καὶ ἐστηλιτεύθη ὁ λεγόμενος ἀφορισμὸς τοῦ Οὐμβέρτου καὶ συντροφίας, οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐλογίσθησαν ὡς ἰδιογνωμόνως ἐνεργήσαντες καθ' ὅλα, οὐχὶ δὲ ὡς γνήσιοι τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Λέοντος Θ', ὅστις ἄλλως τε εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ ἀποθάνει τῇ 19 Ἀπριλίου, πρὶν δηλαδὴ ἐκεῖνοι φθάσωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ τινὰς μεταγενεστέρους εἰς τῶν ἡμετέρων, ὁ πατριάρχης Μιχαήλ, συνεκρότησεν, εἴτε κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1054, εἴτε τῷ 1057, σύνοδον πολὺ μείζονα τῆς προ-

τέρας, ἧς μετέσχον παρεκτός πολλῶν ἄλλων ἀρχιερέων ἃ ἐν ἐπιτρέπεται νὰ
 χῆς Ἀντιοχείας καὶ οἱ μητροπολίται Βουλγαρίας καὶ ἡ κοινότητος
 ἧτις ἐξέτεμε τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας τοὺς Λατίνους, ἐπικυρῶν τούτου
 καὶ ὑπὸ τῶν μὴ παρευρεθέντων ἐν αὐτῇ πατριαρχῶν Ἀλεξανδρείας καὶ
 Ἱεροσολύμων. Ἀλλ' ὁ μὲν Πίχλερ μετὰ δισταγμοῦ τινος μνημονεύει
 τῆς συνόδου ταύτης, ὁ δὲ Ἐργενροϊθερ ὑπολαμβάνει αὐτὴν ὅλως ἀμφί-
 βολον, βεβαιῶν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν σχέσεις, αἵτινες καὶ
 βραδύτερον ἐξηκολούθησαν μέχρι τινὸς ὑφιστάμεναι, δὲν ἔπαυσαν οὐδὲ
 κατὰ τὸν ὑπόλοιπον τῆς τοῦ Μιχαὴλ πατριαρχίας χρόνον· ὅτι δὲ μό-
 νον ἄδηλον ὑπάρχει ὁποῖαί τινες ἀκριβῶς ἦσαν αἱ σχέσεις αὗται. "Ο-
 πως δῆποτε ὅμως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, τὸ οὐδὲν ἦττον βέ-
 βαιον εἶναι ὅτι ἔκτοτε οἱ πάπαι ἀπελπισθέντες νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εἰ-
 ρηνικὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀ-
 πεφάσισαν ἤδη νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν διὰ κατακτήσεων ἐκτέλεσιν
 τοῦ ἀκοιμήτου αὐτῶν βουλευμάτος, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πρῶ-
 τον μὲν τοὺς Νορμαννοὺς, καὶ μετ' οὐ πολὺ τοὺς σταυροφόρους. Πλὴν
 τούτου ἐκ τῆς ὅλης ταύτης μελέτης συνάγεται ἐπίσης ἀναμφισβητή-
 τως, ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν ἐκκλησιῶν δὲν προέκυψεν ἐκ δογματικῶν
 διαφωνιῶν, ἀλλ' ἔνεκα πολιτικῶν συμφερόντων· ὥστε ἅμα ἐξέλιπον τὰ
 πολιτικὰ ταῦτα συμφέροντα, ὅπερ εὐτυχῶς συνέβη ἤδη, καὶ ἅμα κα-
 τηργήθη ἡ κυριαρχία, ὅπερ ὡσαύτως συνέβη ὡς πρὸς μέγα μέρος τοῦ
 δυτικοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, οὐδὲν ὑπάρχει τὸ κωλῦον ἵνα ἀποκατα-
 σταθῇ ἡ ἔνωσις.

Ἐνωσιν δὲ λέγοντες ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἐννοοῦμεν, κατὰ τὸ καὶ
 ἄλλοτε παρ' ἡμῶν βῆθὲν, οὐχὶ τὴν ἐσωτερικὴν, τὴν δογματικὴν ἔνω-
 σιν, ἀλλὰ μόνον τὴν ἐξωτερικὴν, τὴν πολιτικὴν. "Οσοι ὁμιλοῦσι περὶ
 δογματικῆς ἐνώσεως, δὲν ἠξεύρουσι τί λέγουσι· διότι κἀνὲν ποτὲ ἔθνος
 δὲν θέλει συναινέσει νὰ ἀνταλλάξῃ τὰς ἰδίας πεποιθήσεις καὶ παρα-
 δόσεις ἀντὶ ἄλλοτρίων. Ἡ δογματικὴ λοιπὸν ἔνωσις εἶναι μακαρία
 κενή, ὄνειρον τὸ ὑποῖον οὐδέποτε θέλει γίνεαι πρᾶγμα. Τούτου ὅμως τε-
 θέντος, λέγουσί τινες, τί σημαίνει ἡ ἐξωτερικὴ ἐκείνη ἔνωσις; Ση-
 μαίνει, ἀπαντῶμεν, τὴν μεταξὺ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν
 εἰρήνην, προτιμότεραν οὖσαν, ἂν μὴ ἀπατώμεθα, τῆς ἐμπολέμου κα-
 ταστάσεως ἧτις ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐπεκράτησε μεταξὺ Δύσεως καὶ
 Ἀνατολῆς, καὶ ἄχρι τοῦδε δυστυχῶς ἐπικρατεῖ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ
 ἐνὸς μέρους τῆς Δύσεως. "Ολα τὰ ἔθνη τῆς γῆς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ

ἀποτελέσωσι μίαν ἐπικράτειαν, ἔχουσαν τὴν αὐτὴν κυβέρνησιν καὶ τοὺς αὐτοὺς νόμους· ὅλαι ὅμως αἱ διάφοροι αὐταὶ πολιτικαὶ κοινωνίαι εἴμποροῦν νὰ διατελώσιν εἰς σχέσεις φιλικὰς, νὰ ἔχωσιν ἢ μίαν παρὰ τῆ ἄλλῃ ἀντιπροσώπους, νὰ διεξάγωσι δι' αὐτῶν πολλὰ κοινὰ συμφέροντα καὶ νὰ συντελώσιν οὕτω εἰς τὴν ἀμοιβαίαν εὐημερίαν, καὶ τοὶ διατηροῦσαι ἐκάστη τὴν αὐτονομίαν αὐτῆς καὶ ἀνεξαρτησίαν. Ἀνάλογόν τι ἤθελεν εἶσθαι εὐκταῖον νὰ γίνη, ὡς πρὸς τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς κοινωνίας· καὶ φρονοῦμεν ὅτι πρέπει νὰ ἴηναί τις τυφλὸς ἵνα μὴ διακρίνη ὁπόσων ἀγαθῶν πρόξενος ἡδύνατο νὰ ἀποβῆ, ἢ τοιαύτη ἔνωσις. Ἀλλὰ, λέγουσι πάλιν ἕτεροι, ἐκ τῆς ἐνώσεως δύναται νὰ διακινδυνεύσῃ ἢ ὑπάρξῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὅπερ δὲν διεσώθη εἰμὴ διὰ τοῦ χωρισμοῦ αὐτοῦ, καὶ ἰδίως διὰ τοῦ θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἀπὸ τῆς Δύσεως. Τοῦτο ἦτο ἀληθές ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι. Τὴν σήμερον ὅμως τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ὡς καὶ πάσης ἄλλης τὸ ἰδιάζον χαρακτηριστικὸν δὲν εἶναι ἡ θρησκεία, εἶναι ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ συνείδησις, αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις. Ὁρθόδοξα ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἔθνη, οἱ Ῥῶσοι, οἱ Ῥουμῶνοι, οἱ Σέρβοι, οἱ Βούλγαροι, οἱ Ἀρμένιοι. Ἀλλὰ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτὰ ἔγιναν Ἕλληνες, οὔτε οἱ Ἕλληνες ἔγιναν Ῥῶσοι, Σέρβοι, Ῥουμῶνοι, Βούλγαροι ἢ Ἀρμένιοι. Ἀπεναντίας ὅλοι οἱ Δυτικοὶ ὅσοι ἐγκατεστάθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐξελληνίσθησαν, διότι φύσει οἱ ὀλίγοι ἀποδέχονται τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα τῶν πολλῶν, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁπίων διαβιοῦσι. Τούτου ἕνεκα τὰνάπαλιν αἱ ἐν Ἰταλίᾳ πολυάριθμοι ἐλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν τελευταίων ἑκατονταετηρίδων ἐξιταλίσθησαν, καίτοι κατ' ἀρχὰς ἐπρέσβευον δόγμα πολέμιον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ. Ἡ ὀρθοδοξία ὑπῆρξεν ἀπαραίτητον τοῦ ἐλληνισμοῦ ἕρρισμα ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, διότι τότε κύριον αὐτοῦ συστατικὸν ἦτο ἡ γλῶσσα, ἥτις καθ' ἑαυτὴν, ἄνευ ἄλλων ἠθικῶν δυνάμεων, δὲν ἀποτελεῖ ἀκαταγώνιστον ἐθνικὸν προπύργιον κατὰ τῆς ξενικῆς ἐπιδράσεως. Ἀφ' ἧς ὅμως ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ὁ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἤρχισεν ὅπως νὰ παρακμάζῃ, καὶ ἐπέτειλεν εἰς τὸν ὁρίζοντα τῆς ἱστορίας ὁ νέος ἐλληνισμὸς, ὅστις ἀναβαπτισθεὶς κατὰ μικρὸν εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ἀρχαίου, ἀνέλαβε τὴν δύναμιν τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν συστατικῶν αὐτοῦ ἐτροπολογήθη οὐσιωδῶς. Τὸ πάτριον θρησκεισμα δὲν ἔπαυσε μὲν οὐδὲ θέλει παύσει ἀποτελοῦν ἐν τῶν κυριωτάτων ἠθικῶν ἐλατηρίων τοῦ ἐλληνισμοῦ; ἀλλὰ δὲν ἐκπροσωπεῖ ἤδη αὐτὸ καὶ μόνον

τὸν ἑλληνισμὸν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἴπωμεν ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τείνωμεν χεῖρα ἀδελφικὴν πρὸς τὰς ἄλλας χριστιανικὰς κοινότητας· διότι οὕτω πράττοντες διακινδυνεύομεν τὴν ἐθνότητα ἡμῶν. Τούτου ἕνεκα τὸ καθ' ἡμᾶς πεπεῖσμεθα ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν ἤθελε διαστάσει νὰ παραδεχθῆ τὴν ἐξωτερικὴν ἐνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ τὸ δεινὸν εἶναι ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης εἶναι τοσοῦτον ἱστορικῶς συνδεδεμένον μετὰ τοῦ δόγματος τῆς κυριαρχίας ὥστε πᾶσα ὡς πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο παραχώρησις ἤθελεν ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἀξιώματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Ἑλληνική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε, ἐκλιπόντος τοῦ τελευταίου γόνου τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ ἀρχηγέτης τῶν Κομνηνῶν. Τὸ κράτος, εἰ καὶ ἀπέβηλε περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης τὴν κάτω Ἰταλίαν, εἶχεν οὐδὲν ἥττον ἔκτασιν μείζονα, ἢ ὅτε ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδῶν· διότι ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ ἀνεκτῆθη ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος, ἡ Κιλικία, ἀξιόλογον τῆς Συραίας μέρος καὶ ἐν Εὐρώπῃ πᾶσα ἡ Βουλγαρία. Δύο νέοι πολέμιοι, οἱ Τούρκοι ἀπ' ἀνατολῶν καὶ οἱ Νορμαννοὶ ἀπὸ δυσμῶν, εἶχον μὲν ἐπιφανῆ ἀπὸ τινος χρόνου, ἀλλ' οἱ σφόλοι καὶ οἱ στρατοὶ τοῦ κράτους οἱ πρὸ μικροῦ ἔτι τοσοῦτον καιρίας κατενεγκόντες πλὴγὰς εἰς τοὺς Μωαμεθανοὺς καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους, ἐφαίνοντο πλέον ἢ ἱκανοὶ νὰ ἀποτρέψωσι τοὺς ἐπικρεμασθέντας αὐθις εἰς τὸν ὀρίζοντα κινδύνους. Ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ εἶχε μὲν περιέλθει ἐσχάτως εἰς χεῖρας ἀσθενεῖς καὶ ἀνικάνους, ἀλλ' οἱ διάσημοι στρατηγοὶ καὶ ναύαρχοι, οἵτινες ἐξηκολούθουν διασώζοντες τὰς παραδόσεις τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὁ Γεώργιος Μανιάκης, ὁ Νικηφόρος Καραντηνός, ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τοσαύτας ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης ἠρέψαντες δάφνας, ἦσαν ἔτοιμοι, καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ ἀνανεώσωσι τὰς λαμπρὰς ἡμέρας τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος

Οἱ πόροι τοῦ δημοσίου ταμείου ἦσαν ἀνεξάντλητοι. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Βασίλειος Β' ἀφοῦ διεξήγαγεν ἐν διαστήματι 40 καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν τσοῦτους καὶ τηλικούτους πολέμους, καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ οὐδένα εἰσέπραξεν ἄμεσον φόρον, κατέλιπε περὶ τὰ 250,000,000 ἑκατομμύρια δραχμῶν ἀποταμίευμα. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι αἱ ἐτήσια εἰσπράξεις τοῦ κράτους τούτου συνεποσοῦντο εἰς 600,000,000 δραχμῶν καὶ ἐπέκεινα, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 3000 ἑκατομμύρια· τοιούτους δὲ πόρους οὐδὲ κατ' ὄναρ ἠδύνατο νὰ φαντασθῆ τότε ὁ δυτικὸς κόσμος, ὅστις πολὺ ἀπεῖχε τῆς παρ' ἡμῖν ἀκμαζούσης τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ποικίλης βιομηχανίας, ὧν ὑπόφορος τῶν ἡμετέρων, κατὰ τοῦτο, ὅπως σήμερον εἴμεθα ἡμεῖς ὑπόφοροι αὐτοῦ, ἔχων διοικήσιν ἀτελεστάτην ἔτι, οὐδὲ δυνάμενος, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, νὰ συγκροτήσῃ στρατοὺς καὶ στόλους, οἳ ἦσαν οἱ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους στόλοι καὶ στρατοί. Δὲν λέγομέν τι περὶ τῶν Μωαμεθανῶν, διότι τότε οὗτοι εἶχον περιέλθει εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν καὶ ἀναρχίαν. Ἐν τῇ 11 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἦτο ἔτι τὸ πλουσιώτερον καὶ τὸ τεχνικώτερον διοικούμενον τῶν ἐπὶ γῆς κρατῶν· ἠδύνατο νὰ συγκροτήσῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ πεζικὴν καὶ ναυτικὴν δύναμιν ἀξιόλογον, καὶ ἀνεδείκνυεν ὁσημέραι ἠγέμονας τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγκρίτους. Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς διοικήσεως εἶχε συμπληρωθῆ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς ἡμῶν κόσμος ἔφθασεν εἰς τὰ τελευταῖα αὐτοῦ συμπεράσματα ἀποδείξας τὸ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ καὶ τὸ τί δὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Ἐὰν ἡ ἀπόπειρα ἦν ἐπεχείρησε πρὸς θεραπείαν τῆς νοσηρᾶς αὐτοῦ κοινωνικῆς καταστάσεως διὰ τοῦ μεγάλου μεταρρυθμιστικοῦ βουλευμάτος τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀποτύχει, ὁ κυβερνητικὸς, ὁ διοικητικὸς, ὁ οἰκονομικὸς καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς, ὃν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία πολυειδῶς συνεπλήρωσε καὶ ἐτελείωσεν ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὄρων τῆς κοινωνικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως, ἐφαίνετο παραδόξως εὐδοκίμησας καὶ ἀναδείξας· αὐτὸ εἶπερ ποτὲ ἰσχυρὸν καὶ ἀκμαῖον.

Ἄλλ' οὐδεμία τέχνη δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν φύσιν, καὶ οὐδεὶς μηχανικὸς ὀργανισμὸς, ἔστω οὗτος τελειότατος, δύναται νὰ ἀντικαταστήσῃ τὰς ἐλλειπούσας ἠθικὰς καὶ ὑλικὰς τῶν ἐθνῶν δυνάμεις. Τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος, ἦτοι τὸ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἀπλούμενον,

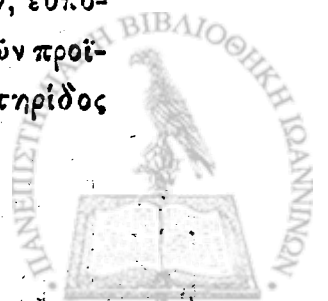
ἀπρητίσθη διὰ τοῦ συνδυασμοῦ ποικίλων φυλῶν. Πρώτη ἐθνικὴ βᾶσις τοῦ κράτους, τούτου εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ μέρος ὑπῆρξεν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἣτις κατεῖχε τὰς πρὸς μεσημβριαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὁρέων μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, τὰς νήσους, τὰς παραλίας τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ὅλα τὰ δυτικὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας παράλια. Μετὰ δὲ τῆς ἑλληνικῆς ταύτης φυλῆς συνηνώθησαν ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυθείσης μοναρχίας ὅλαι αἱ φυλαὶ ὅσαι κατοικοῦσαι εἰς τὰς μεσογειοτέρας πρὸς βορρᾶν τῶν Κεραυνίων καὶ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ἰστρου χώρας, εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Συρίαν καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶχον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ἐξελληνισθῆ, διὰ τῆς μακεδονικῆς κυριαρχίας καὶ τῆς διαδόσεως τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἄλλ' εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ ἐλληνισμὸς οὗτος, ὅ,τε ἀρχέγονος καὶ ὁ ἐπικτητος, ἔπαθε δεινὰς ἀκρωτηριάσεις καὶ δὲν ἔπαυσεν ἕκτοτε ἐλαττούμενος. Ἀφ' ἧς, κατὰ τὴν 7 ἑκατονταετηρίδα, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Συρία κατεκτήθησαν ὑπὸ τῶν Ἀράβων, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ὑπεχώρησεν εἰς τὴν ἀραβικὴν, ὥστε ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος συνέταξε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ἔργον ἀραβιστὶ καὶ οὐχὶ ἐλληνιστί. Ὁ δὲ ἐν ἔτει 869 προσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἐπίτροπος τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας, Θωμᾶς ὁ Τύριος, δυσκόλως ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν καὶ ἡ ἐπιστολὴ ἣ περιέχουσα τὴν ὀρθὴν καὶ ἀμώμητον πίστιν, πεμφθεῖσα δὲ πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐν ἀρχῇ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος παρὰ τοῦ μακαριωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων Θωμᾶ, συνετάχθη, καθ' ἣ ἐξ αὐτῶν τῶν χειρογράφων αὐτῆς συναγεται, ἀραβιστὶ, ὑπὸ Θεοδώρου Ἀβουκαρᾶ, ἐπισκόπου Χαρρᾶν ἐν Φοινίκῃ, μετεφράσθη δὲ ἐλληνιστὶ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ συγκέλλου Μιχαήλ. Καὶ ἂν ὁ κλῆρος ὅστις ἦτο καὶ ἔπρεπε νὰ ἦναι ἐν τῶν κυριωτάτων ὀργάνων τοῦ ἐλληνισμοῦ, εἶχε τοσοῦτον ἀπομάθει τὴν ἑλληνικὴν, εἴμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὑπόψον ἀμυδρὰ αὐτῆς ἔχνη ἐσώζοντο παρὰ τοῖς λοιποῖς κατοικοῖς· τοῦτο δὲ ἐξηγεῖ ἀποχρώντως διατι, ἐνῶ κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἡ μοναρχία ἡμῶν ἀνέκτησε τοσαύτας χώρας καὶ πόλεις ἐν Συρίᾳ, δὲν ἐδυνήθη ποτὲ νὰ ἀσφαλίσῃ τὰς κατακτήσεις ταύτας.

Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀνατολικωτέρων τούτων χωρῶν μεταβαίνοντες εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας, εὐρίσκομεν καὶ ἐνταῦθα τὸν ἐλληνισμὸν ὑποχωροῦντα ἀδιαλείπτως εἰς ἑτέρας φυλὰς καὶ γλώσσας.

Εἶπομεν ἄλλοτε (σελ. 2 τοῦ τρίτου τόμου) ὅτι ἔτι ἀπὸ τῆς 4 ἑκατονταετηρίδος ποικίλα βάρβαρα φύλα, οὐννικά, γερμανικά, καὶ πρὸ πάντων σλαυικὰ, εἶχον ἀναμιχθῆ μετὰ τῶν ἐξελληνισθέντων ἐγχωρίων Θρακῶν, Μακεδόνων καὶ Ἰλλυριῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ, ἐν τῇ ἀνατολικῇ Θράκῃ, ἐν τῇ ἄνω Μοισίᾳ, ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, ἐν τῇ Δαρδανίᾳ καὶ ἐν τῇ Ἰλλυρίᾳ. Ἄλλ' ἐν τῇ 7 ἑκατονταετηρίδι, ἐνῶ οἱ μωαμεθανοὶ κατελάμβανον τὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν Συρίαν, μεγάλη καὶ ὀριζικωτέρα τῆς προηγουμένης μεταβολῆ συνέβαινε συγχρόνως εἰς τὰς μεταξὺ Ἰστρου καὶ Αἴμου χώρας, ἐπενεργήσασα μετ' οὐ πολὺ καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας εὐρωπαϊκὰς τοῦ κράτους χώρας. Ἐπὶ Ἡρακλείου μὲν νέα σλαυικῶν φυλῶν στίφη κατέλαβον τὴν ἄνω Μοισίαν καὶ τὴν Ἰλλυρίαν (σελ. 222 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· ἐπὶ δὲ Κωνσταντίνου τοῦ Πρωγονάτου ἐγκατεστάθησαν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου οἱ Βούλγαροι (σελ. 312 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου). Οἱ Βούλγαροι, ὡς πολλακίς εἶπομεν, δὲν ἀνῆκον εἰς τὴν σλαυικὴν φυλὴν, ἀλλ' εἰς τὰς φιννο-οὐραλικὰς ἢ τουρκικὰς ἢ τουρανικὰς φυλάς· κυριαρχικώτεροι δὲ ὄντες τῶν Σλαύων, ἀνέλαβον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἐν τῇ κάτω Μοισίᾳ σλαυικῶν φυλῶν, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, καὶ τῶν πλείστων ἐκ τῶν φυλῶν τούτων, ὅσαι ἦσαν δυτικώτερον ἰδρυμέναι. Ἀφ' ἑτέρου δὲ εὐαριθμότεροι ὄντες τῶν ὑπηκόων καὶ βαρβαρώτεροι, ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτῶν ἐπίδρασιν, καὶ κατὰ μικρὸν παντᾶπασιν ἐξεσλυίσθησαν. Οὕτω δὲ ταύτισαν τὰ τὴν ἐθνότητα αὐτῶν καὶ τὴν τύχην τὰ δύο ἐκεῖνα φύλα ἐπεχείρησαν ἀπὸ τῶν βορειοτέρων χωρῶν, εἰς ἃς τὸ πρῶτον ἐγκατεστάθησαν, πολλὰς πρὸς μεσημβρίαν ἐποικίσεις, τὰς μὲν διὰ τῆς βίας, τὰς δὲ δι' εἰρηνικῶν συμβάσεων, καὶ κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς πρότερον ὑπὸ ἑλληνικῶν φυλῶν κατεχομένης χώρας μέχρις αὐτῶν τῶν ἐσχατιῶν τῆς Πελοποννήσου.

Διηκολύνθη δὲ πολὺ ἡ ἐποικίσις αὕτη ἐκ τε τοῦ ἀρχικοῦ χαρακτῆρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐκ τῶν πολιτικῶν αὐτῆς περιπετειῶν. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶχεν ἀνέκαθεν τυχοδιωκτικὸν χαρακτῆρα (σελ. 294 καὶ ἐπομ., σελ. 310 καὶ ἐπομ. τοῦ πρώτου τόμου). Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅπως καὶ σήμερον, οὐδέποτε ἠρέσθη εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῆς χώραν, ἀλλ' ἐζήτησεν ἀείποτε στάδιον ἐνεργείας εὐρύτερον, εὐπωρότερον, ἀσφαλέστερον. Ἐντεῦθεν αἱ πολυάριθμοι αὐτῆς ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς 7 καὶ 6 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος

ἀποικίαι, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἔτι ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἠλαττοῦτο ὁ ἐνεργητικὸς, ὁ ἐλεύθερος, ὁ γνήσιος αὐτῆς πληθυσμὸς. Διότι τίποτε δὲν συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ δουλικοῦ πλήθους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὅσον αἱ ἀδιάλειπτοι ἐκεῖναι τῶν ἐλευθέρων ἀποικίαι. Ἐπειδὴ ἠλαττοῦντο οἱ ἐλεύθεροι βραχίονες, εἶδεινὰ ἀναπληρωθῶσι διὰ δούλων, καὶ ἐπειδὴ οἱ ἰθαγενεῖς δούλοι δὲν ἐπῆρ-
κουν, εἰσῆγοντο δούλοι ξένοι. Ὡστε ὁ ὕλικὸς τῆς Ἑλλάδος πληθυσμὸς ἴσως μέχρι τινὸς δὲν ἠλαττοῦτο, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ τοῦ ἔθνους δύνα-
μις ἐμειοῦτο· διότι τοῦτο συνέκειτο ἤδη ἐξ εὐαρίθμων σχετικῶς ἐλευ-
θέρων, πολλῶν δούλων καὶ οὐκ ὀλίγων ξένων. Τὸ τυχοδιωκτικὸν αὐτὸ
πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἓνα τῶν κυριωτάτων
χαρακτήρων τοῦ ἔθνους ἡμῶν, καὶ περὶ τῶν ὀλεθρίων ἀποτελεσμάτων
τοῦ ὁποίου εἰς τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους θέλομεν ἄλλοτε ὀμιλήσει, ἀ-
πέβη ἐν τούτοις κατ' ἀρχὰς ὠφέλιμον μᾶλλον ἢ ἐπιβλαβές. Ἐν ὅσῳ
τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦτο τὸ ἰσχυρότερον τῶν ἐπὶ γῆς ἔθνων, ὁ διασκορ-
πισμὸς οὗτος τῶν δυνάμεών του ἠῤῥξανε τοὺς πόρους αὐτοῦ, χωρὶς νὰ
διακινδυνεύσῃ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν του. Ἀμα ὅμως προέκυψαν εἰς
μέσον ἔθνη, ἄλλα ἐπίσης ἰσχυρὰ καὶ ἔχοντα συμπεπυκνωμένας τὰς ду-
νάμεις αὐτῶν, τὸ ἔθνος ἡμῶν εὐρέθη ἀπέναντι τῶν νέων τούτων ἀντι-
πάλων εἰς τὴν ἕσιν στρατοῦ ἔχοντας τὰ διάφορα αὐτοῦ τμήματα
πόρρω ἀπ' ἀλλήλων ἀφιστάμενα, καὶ ἀναγκαίως κατετροπώθη. Κα-
τετροπώθη δὲ τόσῳ εὐχερέστερον, ὅσῳ οὐδέποτε ἐπέισθη νὰ σωφρονισθῇ
κατὰ τοῦτο. Ἀφοῦ τοσαύτας ἐπεμψε μέχρι τῆς ἕκτης ἑκατονταετη-
ρίδος ἀποικίας, ἔπειτα ἀπὸ τῆς τετάρτης καὶ τῆς τρίτης ἐζήτησε πάλιν
νέας εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν τύχας. Αἱ πολυάριθμοι πόλεις αἱ κτισθεῖ-
σαι ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀ-
νατολῇ ἀναγκαίως ἠρᾶισαν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνταῦθα ἑλληνισμόν (σελ.
307, 308 τοῦ δευτέρου τόμου). Εἰς τὰς ἀρχαίας ταύτας τοῦ κακοῦ
ἀφομας προσετέθησαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλαι. Ἐν τῇ δευτέρῳ π. Χ.
ἑκατονταετηρίδι ἡ ἐπικρατήσασα ἀναρχία καὶ ἀναστάσεις συνετέλε-
σαν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, ὡς δηλοῦται
ἐκ τῆς θλιβερᾶς εἰκόνης ἣν ἔγραψε περὶ τῆς ὀλιγανθρωπίας τῆς τότε Ἑλ-
λάδος, ὁ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων Πολύβιος (σελ. 364 τοῦ δευτέρου
τόμου). Ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας πρὸ Χρ. μέχρι τῆς τρίτης μ. Χ. ἑκατον-
ταετηρίδος ἡ ἐλάττωσις τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς ἐμπορίας, δι' ὧν ἀνέ-
κθην κυρίως συντηροῦνται καὶ προάγονται οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν

τούτων, αἱ λεηλασίαι καὶ καταστροφαὶ τὰς ὁποίας ἐπήγαγον οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ, μετὰ δὲ τὴν ἰδρυσιν τῆς μοναρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, ἢ καταπιεστικὴ τῆς Ῥώμης διοίκησις, δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὸν πληθυσμὸν νὰ αὐξήσῃ ὅσον ἄλλοτε, καθάπερ συνάγεται ἐκ τῶν περιγραφῶν τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Πausανίου καὶ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου, οἵτινες ἅπαντες ὁμιλοῦσι περὶ τῆς λιπανθρωπίας πολλῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδι (σελ. 441, 442 τοῦ δευτέρου τόμου). Ἐν τούτοις καθ' ὅλου εἰπεῖν ἡ ἐλάττωσις τοῦ ἑλληνικοῦ τοῦλάχιστον πληθυσμοῦ δὲν εἶχεν ἀποβῆ, ὡς φαίνεται, ὑπερβολικὴ μέχρι τῶν χρόνων τούτων. Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀκριβεῖς εἰδήσεις δὲν ἔχομεν. Εἶπομεν ἄλλοτε (σελ. 317 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι ὁ πληθυσμὸς οὗτος ἐν τε τῇ μητροπόλει καὶ ἐν ταῖς ἀποικίαις ὑπελγίσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων εἰς 20 ἑκατομμύρια περίπου κατοίκων, ἐξ ὧν ὅμως τὸ ἥμισυ ἦσαν δοῦλοι, καὶ ἐκ τούτων πάλιν οὐκ ὀλίγοι ξένοι. Ἰδίως δὲ εἰς τὰς πρὸς μεσημβρίαν τῶν Καμβουνίων καὶ τῶν Κεραυνίων χώρας, εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὰς ἐνθεν καὶ ἐνθεν μικρὰς νήσους, ὑποτίθεται ὅτι ὄκουν, ἐν τῇ 5 καὶ ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι πρὸ Χριστοῦ, περὶ τὰ 4 ἑκατομμύρια ψυχῶν. Περὶ δὲ τὴν 1 πρὸ Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν ἑκατονταετηρίδα ἕτεροι ὑπολογισμοὶ ὀρίζουσι τὸν πληθυσμὸν τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν πρὸ μικροῦ ἀπαριθμηθεισῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἰς 3,000,000, τῆς δὲ Κρήτης εἰς 700,000. Ἄν λοιπὸν ὅλοι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι ἔχωσιν ὑπόστασιν τινα ἀληθείας, καθίσταται πρόδηλον ὅτι μέχρι τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς δὲν ὑπέστη ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὑπερβάλλουσάν τινα ἀραίωσιν. Ἄλλ' ἀπὸ τῆς τρίτης ἑκατονταετηρίδος ἤρχισαν χι ὀλέθρια ἐπιδρομαὶ τῶν βορείων βαρβάρων (σελ. 452 καὶ ἐπομ. τοῦ δευτέρου τόμου) καὶ νὰ μὲν αἱ ἐπιδρομαὶ αὗται δὲν ἐπήγαγον μέχρι τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος ὀριστικὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐκείνων ἐγκατάστασιν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὀρέων, ἀλλ' ἡ περὶ πάσας τὰς σχέσεις διατάραξις καὶ ἡ φθορὰ ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων ἧς ἐγένοντο πρόξενοι, δὲν ἔπαυε συντελεῦσα εἰς τὴν τοῦ πληθυσμοῦ ἐλάττωσιν. Αἱ δὲ παραδόξως ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι συσσωρευθεῖσαι φυσικαὶ καὶ λοιμικαὶ συμφοραὶ (σελ. 141 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου) κατήνεγκον ἔτι μείζονας πληγὰς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ὠραιότης τοῦ κλίματος καὶ ἡ εὐφυΐα, ἡ φιλεργία, ἡ δραστηριότης τῆς ἑλληνικῆς

φυλῆς ἀντεπάλαισαν κατὰ τῆς ἐπηρείας τῶν ποικίλων ἐκείνων δεινῶν τῶν ἀδικλείπτως σχεδὸν ἀναφυομένων ἐν διαστήματι ἐτῶν ἐννεακοσίων. Πολλὰ ἀνεφέραμεν γεγονότα μαρτυροῦντα ὅτι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι περὶ τὰ τέλη τῆς περιόδου ταύτης οὔτε ἰκχνοῦ πληθυσμοῦ ἔστερουντο, οὔτε εὐπορίας ἀξιολόγου. Ἡ Θεσσαλονίκη, αἱ Ἀθῆναι, αἱ Πάτραι, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι, ἦσαν πόλεις πλούσιαι καὶ πολυάνθρωποι. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος ἠδυνήθησαν νὰ ἐπέλθωσι μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως κατὰ τοῦ βασιλέως Λέοντος Γ'. Ἐν γένει δὲ ἡ βιομηχανία, ἡ ναυτιλία, ἡ κτηνοτροφία ἤκμαζον παραδόξως (σελ. 361—363 τοῦ τρίτου τόμου). Ἐν τῇ 7 λοιπὸν ἑκατονταετηρίδι αἱ ἑλληνικαὶ χῶραι δὲν ἦσαν ἔργμοι κατοίκων, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ἀλλ' ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν δὲν ἦτο πυκνὸς ὅσον τὸ πάλαι, ἐνιαχοῦ μάλιστα, ἰδίως ἐν τῇ ὑπὸ κίθρῳ γῶρᾳ, ἀπέβη ἀραιὸς, ἐκ τούτου δὲ ἐξαιρέτως ὠφελούμενοι οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σλαῦοι ἐπεχείρησαν τότε τὰς ἐποικίσεις αὐτῶν. Ὅθεν ἐν ἔτει 659 εὐρίσκομεν ποικίλας σλαυικὰς φυλάς κατεχούσας τὰς περὶ Θεσσαλονικίην γῶρᾳς (σελ. 306 τοῦ τρίτου τόμου). μικρὸν δὲ ἔπειτα ἐτέρας ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τὸν κόλπον τοῦ Βόλου, καὶ ἐν Ἠπείρῳ περὶ Βόνιτζαν· περὶ δὲ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἄλλας ὡς αὐτῶς σλαυικὰς φυλάς καταλαβούσας ἰκανὰς τῆς Πελοποννήσου γῶρᾳς (σελ. 435 καὶ ἐπομ. τοῦ τρίτου τόμου)· καὶ τελευταῖον ἐν ἔτει 929 ἄλλας σλαυικὰς ἢ βουλγαρικὰς φυλάς ἐνιδρυθείσας ἐν Ἠπείρῳ πάλιν περὶ Νικόπολιν (σελ. 91 τοῦ παρόντος τόμου). Ἐν Εὐρώπῃ λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ, ἥτις πρὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος, πολλὴν μὲν εἶχεν ὑποστῆ μετὰ βαρβάρων ἐπιμιξίαν πρὸς βορρᾶν, πρὸς μεσημβρίαν δὲ εἶχεν ἀποβῆ ἀραιότερα ἢ τὸ πάλαι, ἀπὸ τῆς ἐβδόμης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς, πρὸς βορρᾶν μὲν δὲν ἀπετέλει ἤδη εἰμὴ μικρὸν μέρος τῶν κατοίκων, περισταλεῖσα κυρίως εἰς τὰ παράλια· νοτιώτερον δὲ ἦτοι ἐν Μακεδονίᾳ, ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ ἐν Πελοποννήσῳ, ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ οὐκ ὀλίγα τῶν ὑπαίθρων εἰς ποικίλας σλαυικὰς φυλάς.

Τίς ἦτο ἡ ἀναλογία τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαυικοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰς μετὰ τὸ Ἰστρου καὶ Γαινάρου γῶρᾳς ἐν τῇ 10 ἑκατονταετηρίδι, ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν. Ὑπάρχουσιν ὅμως τεκμήρια ὑποδεικνύοντα μέχρι τινὸς τὴν ἀναλογίαν ταύτην. Οἱ ἐκσλαυιθθέντες Βούλγαροι ὑπέκυψαν πολλάκις εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυριαρχίαν καὶ ἰδίως ἐπὶ ἡμιόλιον

καὶ ἔτι πλέον ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τοῦ 1020—1186 οἱ βασιλεῖς Κωνσταντινουπόλεως ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ ἐξελληνίσωσι τὰς πόλεις τῆς Βουλγαρίας· διετέλεσαν δὲ οἱ Βούλγαροι αἰείποτε, καὶ ὅταν δηλαδὴ ἀπετέλουν ἴδιον κράτος, εἰς συνεχεῖς ἐκκλησιαστικὰς, ἐμπορικὰς, φιλολογικὰς σχέσεις πρὸς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμὸν, πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ. Καὶ ὅμως ἐπὶ τέλους ἐξενίκησεν ἡ σλαυικὴ γλῶσσα ἐν Βουλγαρίᾳ. Τῆς δὲ Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας οὐκ ὀλίγα τμήματα ἀπετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν μέρος τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους· αἱ ἐν αὐταῖς σλαυικαὶ φυλαὶ ἐκτῆσαντο ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἰδίαν αὐτονομίαν, ἐπεχείρησαν πολλάκις πολέμους κατὰ τῆς ἡμετέρας μοναρχίας, καὶ ἠνάγκασαν τὴν μοναρχίαν ταύτην νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτῶν πάσῃ δυνάμει. Καὶ ὅμως ἡ σλαυικὴ γλῶσσα τοσοῦτον ὀλίγον ἐπεκράτει ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ὥστε αἱ ἐπιμελέστεραι τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν δὲν εἴμπορεσαν νὰ ἀνακαλύψωσιν αὐτόθι εἰμὴ δύο ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων σλαυικὰς ἐπιγραφάς. Τὸ πολὺ δὲ ἐπῆλθεν ἐν Θράκῃ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ ἰσορροπία τις τῶν δύο γλωσσῶν. Τὰ ὀνόματα τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Μακεδόνων ἀναφέρονται καθ' ὅλον τὸν μέσον αἰῶνα, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ τῶν Σλαύων, εἰς ὄλους τοὺς πολέμους. Ὁ σοφὸς Τάφελ ἀπέδειξε τοῦτο ἀκριβέστατα. Ἡ δυναστεία τοῦ Βασιλείου Α' ἐκαυχᾶτο ἐπιλεγομένη μακεδονική. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι ὁ σουλτάνος τῆς Αἰγύπτου, γράφων πρὸς τὸν βασιλέα Καντακουζηνόν, ἀπεκάλει αὐτὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, καὶ σπάθην τῶν Μακεδόνων. Εἰς δὲ τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας ἀπὸ Ὀλύμπου καὶ Κεραυνίων μέχρι Ταϊνάρου, πολλαὶ μὲν ἰδρύθησαν σλαυικαὶ φυλαὶ, πολλάκις δὲ ἀπέβησαν αὐτόνομοι, καὶ πολλάκις ἠνάγκασαν τὴν κυβέρνησιν ἡμῶν νὰ στρατεύσῃ κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ συστάδην. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηλείφθη ἡ σλαυικὴ γλῶσσα, ἐπεκράτησε δὲ αὐτῆς ἀπολύτως ἡ ἑλληνική. Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀναμφισβητήτων γεγονότων ἀναγκαίως συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἐν μὲν τῇ Βουλγαρίᾳ ὁ σλαυικὸς πληθυσμὸς ὑπῆρξεν ἀσυγκρίτως πολυπληθέστερος τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐν δὲ τῇ Θράκῃ καὶ τῇ Μακεδονίᾳ αἱ δύο φυλαὶ ἀπέβησαν ἴσαι σχεδὸν τὸν ἀριθμὸν· ἐν δὲ τῇ Θεσσαλίᾳ, τῇ Ἠπείρῳ, τῇ κυρίως Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς διετέλεσε πάντοτε ἀσυγκρίτως τοῦ σλαυικοῦ ἐπικρατέστερος. Ὅπόσον δὲ ἦτο τότε ἐπικρατέστερος συνάγεται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι τὰς μὲν σλαυικὰς φυλάς κατῴρθωσε νὰ συγχω-

νεύση ἐν ἐαυτῷ ἐντός ἐπτὰ ἑκατονταετηρίδων, ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 14, ἐνῶ δὲν ἐπέτυχεν ἐτι τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα ὡς πρὸς τὰς ἀλβανικὰς ἐν τῷ αὐτῷ διαστήματι ἀπὸ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς 19. Ἄλλ' ἐκ τῶν αὐτῶν γεγονότων συναγεται ὅτι εἰς ὅλας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κράτους τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτέρας ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο τότε ἡλαττωμένος ὅπωςδὴποτε, ἀφοῦ τοσαῦτα σλαυικὰ φύλα εὐρον τόπον νὰ κατοικήσωσιν ἐν αὐταῖς.

Παρεκτός τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι τοῦ κράτους κατοκοῦντο ἐν τῇ 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδι καὶ ὑπὸ δύο ἄλλων φυλῶν, τῶν Βλάχων καὶ τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πολιτικὴ σπουδαιότης τῶν δύο τούτων φυλῶν δὲν ἀνεφάνη εἰμὴ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς. Ἄλλ' ὅμως, εἰ καὶ ληληθότως, ἐπενήργουν καὶ πρότερον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους.

Αἱ κυριώταται ἐντός τοῦ Ἰστρου κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἴμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὸν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Βλάχοι οὗτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βλάχων, καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι προέκυψαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαριθμῶν Ῥωμαίων ἀποίκων, οὓς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἱδρυσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 2 ἑκατονταετηρίδος μετὰ Χριστὸν εἰς Δακίαν, μετὰ τῶν ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κητοίκων, ἀναμίξεως ὡς ἐκ τῆς ὁποίας τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῆς βλαχικῆς γλώσσης μέχρι τῆς σήμερον εἶναι ἡ λατινικὴ. Τοῦτο ἦδη ἐπρέσβευον καὶ οἱ ἡμέτεροι, ὅ,τε Κίνναμος καὶ ὁ Χαλκοκονδύλης. Ἡ δὲ γνώμη ὅτι οἱ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχοι καὶ μάλιστα οἱ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἡπειρον εἶναι ἀπόγονοι ἄμεσοι τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀποικίων ὅσαι ἰδρῦθησαν ποτὲ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, δὲν φαίνεται πιθανή, πρὸ πάντων διότι, πῶς, τούτου τεθέντος, ἠθελεν ἐξηγηθῆ ἡ τε ταύτης τοῦ ὀνόματος τῶν ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰστρου Βλάχων, καὶ ἡ πολλὴ ἡμοιότης τοῦ γλωσσικοῦ ἀμφοτέρων ιδιώματος; Οἱ ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Βλάχοι (οὕτω κληθέντες ὑπὸ τῶν γειτόνων αὐτῶν Σλαύων οἵτινες καὶ τοὺς Ἰταλοὺς ἐνίστα Βλάχους ὠνόμαζον) ἀπετέλεσαν ἀπὸ τῆς 14 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς τὰς Ῥουμουνικὰς ἡγεμονίας τῆς Μαύρης Βλαχίας καὶ τῆς Οὐγγροβλαχίας (τῆς Μολδαυίας καὶ τῆς Βλαχίας). Ἀλλὰ πρότερον διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ὑποτελεῖς τῶν Ἀβάρων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Οὐγγρων, τῶν Πετσενέγων

καὶ τῶν ἄλλων ποικίλων τουρκικῶν τὸ πλεῖστον φυλῶν, ὅσαι κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ μέσου αἰῶνος χρόνους ἐκυριαρχήσαν ἀλληλοδιαδόχως τῶν χωρῶν ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ ἔθνη ταῦτα, ἐπιχειροῦντα ἀδιαλείπτους ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπιδρομὰς (τινὰ δὲ, καὶ ἰδίως οἱ Βούλγαροι, ὀριστικῶς ἐντὸς αὐτοῦ ἐγκατεσταθήσαν), δὲν ἔπαυον στρατολογοῦντα συναγωνιστὰς καὶ ἐκ τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου φυλῶν, εὐκόλως ἐννοεῖται πῶς πολυάριθμοι Βλάχοι εὐρίσκονται ἐνδρυμένοι ἔκτοτε παρὰ τὸν Αἴμιον. Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἴμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαυικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπὸ αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίης εἰς ἀποκατάστασιν. Ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ ἀναφέρει κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ἐν Θεσσαλίᾳ χωρίον βλαχικόν, Ἐξέβαν καλούμενον λέγει δὲ τοὺς Βλάχους διάγοντας μὲν βίον νομαδικόν, καταλεγόμενους δὲ ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ. Ἐπειτα ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης μνημονεύει τῶν Βλάχων ὡς συλλαβόντων ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τὸν φυγάδα Ἀνδρόνικον. Ὁ Κίνναμος λέγει, ἐπὶ Μανουὴλ ὡς αὐτῶς, πολὺν Βλάχων ὄμιλον σταλέντα εἰς Οὐγγαρίαν ὑπὸ Λέοντα Βατάτζην. Ἐτι ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας ὀνομάζει μέρος τῆς Θεσσαλίας *Μεγάλην Βλαχίαν*: καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικήτας Χωνιάτης οὕτω λέγει καλούμενα ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ τὰ μετέωρα τῆς Θεσσαλίας. Βρῆδύτερον δ' ἀποβαίνει συνθηθέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο ἐνὸς τμήματος τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἐπισήμως μάλιστα ἀναφέρεται μεταξὺ τῶν τίτλων τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Ἀγγέλων δεσποτῶν τῆς Θεσσαλίας. Καὶ οἱ μὲν μεταξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου Βλάχοι, ὧν ἡ χώρα καλεῖται συνήθως *Λευκὴ Βλαχία* (κατ' ἀντίθεσιν τῆς ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου Μαύρης Βλαχίας) συνεταύτισαν τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῶν αὐτόθι Βουλγαροσλαύων, καὶ κατίσχυσαν μάλιστα τούτων ἐπὶ τινα χρόνον, δόντες τὸ ἴδιον ὄνομα εἰς τὸ τρίτον βουλγαρικόν κράτος. Οἱ δὲ περὶ Θεσσαλίαν καὶ Ἠπειρον συνεταύτισθησαν προϊόντος τοῦ χρόνου μετὰ τῶν ἐλληνικῶν φυλῶν διότι ἀν σώζωσιν ἴχνη τινὰ τοῦ γλωσσικοῦ αὐτῶν ἰδιώματος, μεταχειρίζονται ὅμως πολὺ τὴν ἐλληνικὴν, καὶ οἱ ἐπιφανέστεροι αὐτῶν ἄνδρες ἀνέδειξαν φρόνημα τῇ ἀληθείᾳ ἐλληνικώτατον.

Καὶ οἱ Ἄλβανοὶ ὅπως οἱ Βλάχοι δὲν ἀναφέρονται ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς ἱστορίας θεάτρῳ εἰμὴ βραχύτερον ἀλλ' ὅμως προϋπῆρχον πολὺ πρότερον. Ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ Βασιλείου Β' κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐξεφράσαμεν τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ στρατηγὸς Δαβίδ ὁ Ἀρειανίτης ἦτο Ἄλβανὸς τὸ γένος. Ἀλλὰ ὄνομαστί δὲν διακρίνεται ἡ φυλὴ αὕτη εἰμὴ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος. Ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ ὃν ἤθροισεν ὁ Νικηφόρος Βασιλάκιος ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ Δυρραχίου κατὰ Νικηφόρου Βοτανειάτου, λέγει αὐτὸν συγκεῖμενον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐξ Ἀρβαριτῶν. Μικρὸν ἔπειτα ἡ Ἄννα Κομνηνὴ λέγει ὅτι ὁ Κομισκόρτης, ὃν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς, μετὰ τῆς περὶ Δυρράχιον μάχης πρὸς Ῥοβέρτον Γουσκάρδον, διώρισε φρούραρχον τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, κατήγετο ἐξ Ἀρβαρῶν. Ἐκτοτε τὸ ὄνομα τῶν Ἄλβανῶν δὲν προκύπτει αὐθις εἰς μέσον εἰμὴ μετὰ 100 καὶ ἐπέκεινα ἔτη, ἐπὶ τῆς φραγκοκρατίας. Ὅτι ὅμως ἡ φυλὴ αὕτη προϋπῆρξεν εἰς χρόνους πολὺ προγενεστέρους τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὅτε κατὰ πρῶτον μνημονεύεται, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Τὸ σημερινὸν Ἑλμπασσάν τῶν Τούρκων ἐκαλεῖτο ἤδη ἐπὶ τοῦ Πτολεμαίου Ἄλβανούπολις, ὅστις καὶ ὄρος ἀναφέρει αὐτόθι Ἄλβανόν. Ὁ δὲ ἀρχαῖος οὗτος τοῦ ὀνόματος τύπος, ὃν ἀπαντῶμεν ἤδη εἰς τοὺς μεταγενεστέρους μεσαιωνικοὺς ἡμῶν συγγραφεῖς, καὶ δι' οὗ μέχρι τοῦδε διακρίνομεν τὴν φυλὴν ταύτην, ἔχει πρόδηλον συγγένειαν μετὰ τῶν τριῶν δημῶδεστέρων τύπων Ἀρβαρίτης, ὃν μεταχειρίζεται σήμερον ὁ κοινὸς λαὸς, Ἀρβερία, ὅστις εἶναι ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Γκέκοις καὶ ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τῶν καθολικῶν Ἄλβανῶν καὶ Ἀρβερία, ὃν ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς Τόσκοις. Καὶ πάλιν πάντα τὰ ὀνόματα ταῦτα ἀνακαλοῦσιν εἰς τὴν μνήμην ἡμῶν τὴν παρὰ τῷ Πλινίῳ ἰλλυρικὴν νῆσον Ἀρβαν. Ἐτι δὲ συνηθέστερον καλοῦσιν ἐχυτοὺς οἱ Ἄλβανοί, Σκίπ, Σκιπετάρι, Σκιπερία, ὅπερ ἔχει ἠμολογημένην ὡσαύτως σχέσιν πρὸς τὴν δαρδανικὴν πόλιν Σκούποι, ἣν ἀναφέρει ἤδη ὁ Πτολεμαῖος. Ὅθεν πάντα τὰ σημερινὰ τῆς φυλῆς ταύτης ὀνόματα ἔχουσιν ἀρχαιοτάτας ἐν τῇ χώρῳ ῤίζας· καὶ τοῦτο ἤδη ὑποδεικνύει ὅτι ἡ φυλὴ ἦτο ἰθαγενὴς καὶ οὐχὶ ἐπηλυς, ὡς τινες ἐπρέσβευσαν, ἀξιώσαντες ὅτι ἐπόκησε κατ' ἄλλους μὲν ἐξ Ἰαπυγίας, κατ' ἄλλους δὲ ἐκ τῆς περὶ τὸν Κάυκασον Ἄλβανίας. Καὶ ἔπειτα οὐδεμίαν ἱστορικὴν εἶδησιν ὑπάρχει περὶ τοιαύτης τινὸς ἐποικήσεως τῆς ἄλβανικῆς φυλῆς, ἣτις ἀριθμοῦσα, ὡς ὑποτίθεται, ἡμιόλιον ἑκατομμύριον ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παρεισέλθῃ λεληθότως

εἰς ἣν ἤδη κατέχει χώραν πρὸς δυσμῶς τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. Ὅθεν ἡ πιθανώτερα γνώμη εἶναι ὅτι οἱ Ἄλβανοὶ ἀποτελοῦσι κρᾶμα τῶν ἀρχαίων Ἰθαγενῶν τῆς χώρας ταύτης κατοίκων, ἦτοι τῶν Ἰλλυριῶν, μετὰ τῶν ποικίλων ἔθνων ὅσα ἐκ διαλειμμάτων ἐπέκησαν εἰς αὐτήν, ἀρχαίων Ἑλλήνων, Ῥωμαίων, Γόθων, μεσαιωνικῶν Ἑλλήνων, Σλαύων καὶ Τούρκων. Ἡ δὲ λαλουμένη ὑπὸ τῆς φυλῆς ταύτης γλῶσσα ἐπιμαρτυρεῖ τὴν τοιαύτην καταγωγὴν διότι σύγκειται κατὰ μέρος ἐκ λέξεων ἀνήκουστων εἰς τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔθνη, ἔχει δὲ καὶ ὑπόλοιπόν τι στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον οὐδὲν ἄλλο εἶναι πιθανῶς εἰμὴ λείψανον τοῦ ἀρχαίου Ἰλλυρικοῦ ἰδιώματος. Πολλοὶ Ἄλβανοὶ ἐντελῶς ἐξελληνίσθησαν προΐοντος τοῦ χρόνου· ἤθελον δὲ οἱ πλεῖστοι συγχωνευθῆ ἐντελῶς ἐντὸς τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἰς πολιτικὰ ῥαδιουργία δὲν ἀντέπραπτον εἰς τὴν φυσικὴν ταύτην ῥοπὴν τῆς πρὸς ἡμᾶς συγγενοῦς ἐκείνης φυλῆς.

Σλαῦοι λοιπὸν καὶ Βλάχοι καὶ Ἄλβανοὶ ἦσαν τὰ κυριώτερα φύλα ὅσα κατώκουν παρὰ τοῖς Ἑλλήσι κατὰ τὴν 10 καὶ 11 ἑκατονταετηρίδα ἐν τῇ μεγάλῃ χερσονήσῳ τῇ ἀπλούμενῃ μεταξὺ Ἰστροῦ καὶ Ἰωνάρου. Ἄλλ' ὄχι τὰ μόνα. Ποῦ καὶ ποῦ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι τινὲς μικρότεραι ἀποικίαι Ἀρμενίων, Σύρων, Τούρκων, Μαρδαϊτῶν, μετοικισθέντων ἐκ διαλειμμάτων, ὅπως ἐν οἰκείαις χρόναις ἱστορήσαμεν, ὑπὸ διαφόρων βασιλέων διὰ διαφόρους λόγους ἐξ Ἀσίας. Καὶ πλὴν τούτων ἤκμαζον τότε εὖ καὶ ὀλίγα Ἰουδαϊκὰ ἀποικίαι ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους ἐπαρχίαις. Ὁ ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι περιηγηθεὶς τὴν χώραν ταύτην Βενιάμιν Τουδέλας ἀναφέρει αὐτὰς ἀκριβέστατα. Αἱ δὲ πολυπληθέστεραι ἑβραϊκαὶ κοινότητες ἦσαν τότε ἢ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἢ τῶν Θηβῶν. Εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἄλλοτε ὄκουν κατὰ τὸν Τουδέλαν 20.000 Ἰουδαῖοι. Ἀλλὰ καθ' οὗς χρόνους ἐπεσκέφθη οὗτος αὐτὴν περιωρίσθησαν εἰς 2,500, οἵτινες ἐξωσθέντες ἐκ τῆς πόλεως, διέμενον εἰς Πέραν, καὶ ἐπασχον αὐτόθι ἐτι πολλὰ καταδρομάς, ἀν καὶ ὁ Τουδέλας, ἀφοῦ λέγει ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν μεταξουργοὶ, καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἐπιφέρει ὅτι τινὲς ἦσαν πλουσιώτατοι. Εἰς δὲ τὴν μεγάλην πόλιν τῶν Θηβῶν ὄκουν 2,000 Ἰουδαῖοι, οἱ ἄριστοι ἐν Ἑλλάδι ἐργάται μεταξῆς καὶ πορφύρας. Εἰς Θεσσαλονίκην δὲν ὑπῆρχον τότε εἰμὴ 500 Ἰουδαῖοι, εἰς Ἀλμυρὸν 400, εἰς Παιδεστόν 400, εἰς Κόρινθον 300, εἰς Κρίσσαν, Χαλκίδα, Καλλιπολιν ἀνά 200· καὶ εἰς Ἄρταν, Ἀντιόχειαν, Ναύπακτον, Λακεδαίμονα, Λαμί-

κν ὀλιγώτεροι. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι εἰς Κέρκυραν ὅπου σήμερον ἀκμάζει πολυάριθμος καὶ εὐπορος ἐβραϊκὴ κοινότης, ὁ Ἰουδέλας δὲν ἀπῆντησεν εἰμὴ ἓνα μόνον Ἰουδαῖον. Τελευταῖον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον παντοδαποὶ καὶ ἄλλοι ἔμποροι, ἰδίως Ῥῶσοι, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ὁμιλήσωμεν ἐν ἐκτάσει, καὶ Ἴταλοὶ, οἵτινες ἦσαν ἤδη πολυάριθμοι ὡσαύτως εἰς τὰς ἄλλας παραλίους πόλεις, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ εἰς τὰς μεσογείους, οἷον ἐν Λακεδαιμόνι, ἂν καὶ εἰσέτι δὲν εἶχον λάβει τὰ ὑπέρογκα ἐκεῖνα προνόμια, τὰ ὅποια ἐμελλον νὰ συντελέσωσιν εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἄλλὰ μέχρι τῶν μέσων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος ἕτερόν τι ὑφίστατο κακόν, οὐ μικρόν ἐπενεργῆσαν εἰς τὴν τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ ἀρχίωσιν. Ἡ παραλία καὶ αἱ νῆσοι ἐδῆρουντο πολλάκις ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἐκ μόνης τῆς Θεσσαλονίκης ὁ Λέων ὁ Τριπολίτης ἀπήγαγε, τῷ 904, 22,000 νέους αἰχμαλώτους, πλὴν τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ φονευθέντων. Μικρόν πρότερον, ἦτοι τῷ 896, ἕτερος ἀρνησίθρησκος, ὁ Δαμιανός, κατέσφαξεν ἅπαντας σχεδὸν τοὺς κατοίκους τῆς Δημητριάδος. Τοιαῦτα δὲ τινα ἔπασχον καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἰδίως ἡ Αἴγινα, ἡ Πάρος, ἡ Νάξος, ἡ Λέσβος, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν βίων τοῦ ὁσίου Λουκᾶ τοῦ νεωτέρου καὶ τῆς ὁσίας Θεοκτίστης. Ὅτε ἐπὶ τέλους τῷ 961 ἀνεκτήθη ἡ Κρήτη ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς αὐτῆς εἶχε τοσοῦτον ἐλαττωθῆ, ὥστε ἐδέησε νὰ ἀποσταλῶσιν αὐτόθι νέοι ἔποικοι, Ἕλληνες καὶ Ἀρμένιοι. Παρέμειναν δὲ καὶ ἐκ τῶν Ἀράβων οὐκ ὀλίγοι ἐν τῇ νήσῳ. Τότε ὡσαύτως λέγεται ὑπὸ τινῶν καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ὑπὸ μεταγενεστέρων γεγονότων, ὅτι, ἵνα ἐπιταχυνθῆ ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς νήσου καὶ συνδεδῆ αὕτη στενότερον μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, μετόφησαν αὐτόθι πολλαὶ ἐπιφανεῖς τῆς βασιλευούσης οἰκογένειαι, καὶ λαβοῦσαι μεγάλας ἐν Κρήτῃ κτήσεις ἐγκατεστάθησαν ὀριστικῶς, καὶ ἀπέβησαν βραδύτερον ὀνομαστικῶς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν τῇ ἰστορίᾳ τῆς νήσου· οἱ Χορτάτοι, οἱ Μελισσηνοὶ, οἱ Λύγηνοι, οἱ Βλαστοὶ, οἱ Κλάδοι, οἱ Σχορδίλαι, οἱ Φωκάδες (ἐξ ὧν βραδύτερον παρήχθησαν οἱ Καλλιέργαι), οἱ Καλέτεροι, οἱ Βαροῦχι, οἱ Ἀργυρόπουλοι, οἱ Καφατοὶ, οἱ Μουσσῦροι, οἱ Γαβαλάδες καὶ ἄλλοι. Ἐν γένει δὲ ἀναλογά τινα ἐγένοντο καὶ ἐν Κύπρῳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τὴν ἀνακτῆσιν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν. Ἄλλ' οὐδὲν ἥττον ὁ ἐλληνικὸς

πληθυσμός εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἐλαττωθῆ, ἀναμιχθεὶς μάλιστα ἐνιαχοῦ μετὰ τοῦ ἀραβικοῦ.

Πυκνότερος καὶ ὑμυρεθέστερος ἦτο οὗτος τότε ἐντὸς τῆς εὐρείας καὶ πλουσίας χερσονήσου τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ πρὸ πολλῶν ἑκατονταετηρίδων ἐποικήσαντες ἐκεῖ πολυάριθμοι Γαλάται καὶ Γότθοι, εἶχον ἐν τῷ μεταξύ ἐξελληνισθῆ, ὀνομασθέντες οἱ μὲν πρῶτοι ἔτι ἐπὶ Στράβωνος Ἑλληνόγαλάται, οἱ δὲ δεῦτεροι ἔτι ἐπὶ Θεοφάνους Γοτθογραῖκοι. Νέαι μεγάλα ἀλλοφύλων ἐγκαταστάσεις εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς μικρᾶς Ἀσίας δὲν εἶχον ἀκόμη γίνεαι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀνατολικὴ χερσόνησος ἔπαθε μὲν ὡσαύτως ἐπιδρομὰς δεινάς καὶ ἴσως φοβερωτέρας τῆς εὐρωπαϊκῆς οὐννικᾶς, περσικᾶς, ἀραβικᾶς. Ἄλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ αὐταὶ δὲν συνεπήγοντο ὑριστικὴν τῆς χώρας κατοχὴν. Ὀλίγοι τινὲς Πέρσαι, Ἀραβες, Σλαῦοι, Μαρθαῖται εὐρίσκοντό που καὶ που, ἀλλ' ὄχι τοσοῦτοι, ὥστε νὰ ἀλλοιώσωσιν οὐσιωδῶς τὸν ἰθαγενῆ πληθυσμόν. Τὸ δὲ μέγα πλῆθος τῶν ἰθαγενῶν τούτων κατοίκων ἦτο ἐν τῇ δεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι οἷον ἐν τῇ τετάρτῃ, οἷον ἐν τῇ πρώτῃ, οἷον ἐν τοῖς ἀρχαιοτάτοις χρόνοις. Ἡ μικρὰ Ἀσία διηρεῖτο πάντοτε ἐθνολογικῶς εἰς δύο μεγάλα τμήματα, χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων διὰ γραμμῆς διηκούσης ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἄλυσος μέχρι τῆς νήσου Ῥόδου. Πρὸς ἀνατολὰς τῆς γραμμῆς ταύτης ᾤκουν τὰ σημιτικὰ φύλα Καππαδόκαι, Κίλικες, Λυκάονες, Κυτάονες, Λύκιοι, καὶ ἐπέκεινα τῆς Καππαδοκίας οἱ μιγάδες Ἀρμένιοι πρὸς δυσμὰς δὲ, τὰ Ἀριανὰ ἔθνη παρὰ τὴν θάλασσαν μὲν οἱ Ἕλληνες, εἰς τὰ ἐνδότερα δὲ οἱ Θράκες, οἱ Μυσοὶ, οἱ Λέλεγες, οἱ Βιθυνοὶ, οἱ Φρύγες, οἱ Πικραγόνες, οἱ Γαλάται. Ἀλλὰ τὰ ποικίλα ταῦτα ἔθνη εἶχον πρὸ καιροῦ ἐξελληνισθῆ ἔτι ἀπὸ τῆς 5 πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος ἢ μόνη ἐμπορικὴ τῆς μικρᾶς Ἀσίας γλῶσσα ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Ἀπὸ δὲ τῆς 2, ὅτε ἐν τῇ αὐλῇ τῶν Πάρθων βασιλέων παρίστανον τὰς τραγωδίας τοῦ Εὐριπίδου, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀπέβη προσέτι ἡ μόνη φιλολογικὴ τῆς χερσονήσου γλῶσσα. Ἐπειτα ἀπὸ τῆς 2 μ. Χρ. διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κατέστη καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ αὐτόθι γλῶσσα. Τελευταῖον δὲ διὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει. Πολλῶν ἐκ τῶν φυλῶν ἐκείνων τὸ ἀρχικὸν ἰδίωμα ἐντελῶς πρὸ καιροῦ ἐξέλιπεν, οἷον τὸ τῶν Λυδῶν, καὶ Καρῶν καὶ Γαλατῶν, ἔτι ἀπὸ Στράβωνος. Ἄλλων διετηρήθη τὸ πάτριον ἰδίωμα ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν. Ἄλλ' ἡ

πεπολιτισμένη μικρὰ Ἀσία μίαν εἶχε γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός, ὁ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ἦσαν Καππαδόκαι, ὅτι ὁ Στράβων ἐγεννήθη ἐν τῷ Πόντῳ, ὅτι ὁ Χρυσόστομος καὶ ὁ Λουκιανὸς ἦσαν Σύροι. Ἡ ἐνεργητικωτέρα λοιπὸν ὁμάς τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ εἶχεν ὅλως ἐξελληνισθῆ. Οἱ Καππαδόκαι, οἱ Φρύγες, οἱ Ἰσαυροὶ καὶ πρὸ πάντων οἱ πολυάριθμοι καὶ γενναῖοι Ἀρμένιοι, λαλοῦντες τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ πρεσβεύοντες τὸ ἑλληνικὸν θρησκευμα, εἶχον ταῦτίσει τὴν τύχην αὐτῶν καὶ τὰ συμφέροντα μὲ τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Ἐκεῖθεν ἐστρατολογοῦντο τὰ ἄριστα τῶν ταγμάτων τοῦ κράτους, καὶ ἐκεῖθεν παρήχθησαν οἱ ἐπιφανέστεροι στρατηγοὶ καὶ βασιλεῖς, οἱ Φωκάδες, οἱ Κουρκούαι, οἱ Σκληροὶ, οἱ Μανιάκαι, οἱ Κεκαυμένοι, οἱ Κορνηνοὶ, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς μόνην τὴν παροῦσαν περίοδον. Ὡστε τὸ κέντρον τῆς βαρύτητος τοῦ κράτους ἦτο τότε ἡ μικρὰ Ἀσία. Ἀλλ' ὁ ἐπίκτητος οὗτος ἑλληνισμὸς τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἐλάλει μὲν τὴν γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν, ἐστερεῖτο ὅμως τῶν παραδόσεων, τῶν ἀναμνήσεων, τῶν αἰσθημάτων, καὶ ἰδίως τῆς φιλοτιμίας τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ συνεδυάζετο μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας οὐχὶ διὰ ἠθικοῦ δεσμοῦ ἀρρήκτου, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ συμφερόντων ποικίλων μὲν καὶ σπουδαίων, τὰ ὅποια ὅμως δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς ἀνασειόντας καὶ ἀπειλοῦντας ἀκαταπαύστως τὴν ἀνατολὴν δεινοὺς κλονισμοὺς καὶ πρὸ πάντων εἰς ἕτερα συμφέροντα, τὰ ὅποια περιστάσεις ἕτεροι ἠδύναντο νὰ παραγάγωσιν. Ἡ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα τουρκικὴ ἐπιδρομὴ ἔμελλε δυστυχῶς νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τούτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκτεθέντων γεγονότων ὁ ἀναγνώστης βλέπων τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀδιαλείπτως σχεδὸν χρησιμεύουσαν ὡς στάδιον ἐμφυλίων διενέξεων, αἵτινες δὲν ἐδίσταζον νὰ συμμαχῶσι μετὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ, ὑπόπτεισε βεβαίως ὅτι ἡ συνείδησις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος δὲν εἶχε ῥίψει βαθεῖας ῥίζας εἰς τὰς ψυχὰς τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἡ μικρὰ Ἀσία ἦτο χώρα ἑλληνικὴ ὅπως τὸ πάλαι ἡ κάτω Ἰταλία καὶ ἡ Σικελία. Ἀλλ' ἡ μεγάλη Ἑλλάς τοῦ μέσου αἰῶνος δὲν ἔμελλεν ὅπως καὶ ἡ τῆς ἀρχαιότητος μεγάλη Ἑλλάς νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς πολεμίους τὴν ἀδιάλλακτον καρτερίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μητροπόλεως. Ὅθεν ἡ ἀσφαλέστερα, ἡ κυριωτέρα ἠθικὴ τοῦ κράτους δύναμις ἦτο πάντοτε ὁ ἀρχέγονος ἑλληνι-

σμός· καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνισμὸς οὗτος εἶχεν ἐλαττωθῆ, τὸ κράτος τοῦτο ἵστατο ἐπὶ θεμελίῳ ἀθηνεῦς καὶ ὅλως δυσκινολόγου πρὸς τὸν ἐπίλοιπον αὐτοῦ ὄγκον, ὁμοιάζον πρὸς πυραμίδα ἀνεστραμμένην μᾶλλον, ἢ πρὸς οἰκοδόμημα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς προσηκούσης βάσεως.

Καὶ οὐ μόνον ἠλαττώθη ὁ ἑλληνισμὸς, ἀλλὰ καὶ πολυειδῶς ἐξησθένησε διὰ τε τῆς ἀδιακόπου μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐγκατασταθέντων ἀλλοφύλων συγκρούσεως, καὶ διὰ τῆς ποικίλης ἠθικῆς ἀλλοιώσεως ἣν ἐπὶ ματαίῳ ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ ἡ μεταρρύθμισις τῆς 8 καὶ τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος. Ὅτι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ ἐν τῷ ἑλληνισμῷ συγχώνευσις τῶν Σλαύων, εἶναι ἀναμφισβήτητον. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος, ἐν τῇ περὶ θεμάτων πραγματείᾳ, ἱστορήσας τὴν περὶ τὰ μέσα τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος εἰσόδον πολυαριθμῶν Σλαύων εἰς τὴν Πελοπόννησον, διηγεῖται περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὅποια ἐπήγαγεν ἡ τῶν ἀλλοφύλων τούτων μετὰ τῶν ἰθαγενῶν ἐπιμιξία τὸ ἀκόλουθον ἀνέκδοτον. Ὑπῆρχε, λέγει, ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς καιροῖς, ἐπιφανῆς τις Πελοποννήσιος ἀνὴρ, ὁ Νικήτας ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ θυγάτηρ Σοφία ἐνυμφεῦθη τὸν υἱὸν τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Δεκαπηνοῦ Χριστοφόρον, τὸν ἀποθανόντα τῷ 931. Ὁ Νικήτας λοιπὸν οὗτος ἐκαυχᾶτο πολλάκις ἐπὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ, ὅτε ὁ περιβόητος γραμματικὸς Εὐφῆμιος ἀπέσκοπε ποτὲ εἰς αὐτὸν τὸ ἱαμβεῖον τοῦτο, «γαρασδοειδῆς ὄψις ἐσθλαβωμένη,» τὸ ὅποιον ἔμεινε φαίνεται πολυθρύλητον ἐν τῇ ἀνατολῇ. Καὶ τί μὲν σημαίνει ἡ λέξις «γαρασδοειδῆς» δὲν κατωρθώθη νὰ ἐξηγηθῇ ἀποχρώντως· ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ γραμματικὸς Εὐφῆμιος εἶπε πρὸς τὸν Πελοποννήσιον ἄρχοντα Νικήταν, ὅστις ἐφρόνει μέγα ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς, ὅτι φέρει προδήλως ἐπὶ τῆς ὄψεως τὸν τύπον τοῦ Σλαύου. Νεώτεροι δὲ τινες ἠξίωσαν ὅτι οἱ Σλαῦοι ἐπενήργησαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, εἰσαγαγόντες εἰς αὐτὴν τὸν συνεχέστατον ἀπαντῶμενον ἄνευ λόγου ὑποκοριστικὸν τύπον, καταβιβάσαντες εἰς πλείστας λέξεις τὸν τόνον ἀπὸ τῆς προπαραληγουσῆς εἰς τὴν παραλήγουσαν, ἀφαιρέσαντες ἀπὸ τῆς προφορᾶς τὸ δασὺ πνεῦμα, ἀφανίσαντες τὴν ἀπαρέμφατον καὶ ἀντικαταστήσαντες ἀντ' αὐτῆς τὸ νὰ μετὰ τῆς ὑποτακτικῆς. Ἐκ τῶν ἀποδιδόμενων εἰς ἡμᾶς ἀλλοιώσεων τούτων τινὲς μὲν εἶναι ὅλως ἀνυπαρκτοὶ, διότι οὐδεὶς νέος ἔλλην τὰ ὀνόματα Λάρισα, Ὀλύμπος, Κόρινθος, Ἐπίδαυρος, ἐτόνισε ποτὲ Λαρίσα, Κορίνθος, Ὀλύμπος, Ἐπι-

δαῦρος αἱ δὲ πραγματικῶς ὑπάρχουσαι, οὐδὲν ἔπῃλθον ἐκ τῆς μετὰ τῶν Σλαῶν ἐπιμιξίας, ἀλλὰ εἶναι πολὺ προγενέστεραι. Ὁ δὲ Φαλλμεράυερ εἶχε προβῆ. μέχρι τῆς βεβαιώσεως ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ὅλως ἐξωστρακίσθη ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς Στερεᾶς, ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἦν ἐλαχιστὰν κατόπιν οἱ αὐτόθι Σλαῦοι ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνῶ ἡ γλῶσσα ἦτις ἐλκλειτο ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι, οὐδένα φέρει ἐκκλησιαστικὸν χαρακτῆρα, ὡς θέλομεν ἴδει βραδύτερον. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι αἷμα σλαβικὸν ἀνemiχθη μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ εἰς αὐτὰς τὰς νοτιωτάτας ἑλληνικὰς χώρας. Ἐπὶ τέλους ὁμοίως ὁ ἑλληνισμὸς κατίσχυσε τοῦ σλαβισμοῦ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Κεραυνίων ὄρεων, εἰ καὶ μετὰ μακροὺς καὶ δεινοὺς ἀγῶνας.

Ἐτερον κακὸν, κακὸν μείζον δι' ἡμᾶς, εἶναι ὅτι ἡ ἠθικὴ τοῦ ἔθνους κατὰστασις, ἧς εἰκόνα Ἰλιθεράν διεγράψαμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ τόμῳ (σελ. 368—380) ἀντὶ νὰ βελτιωθῇ κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον, ἀπεναντίας ὁσημέραι ἐχειροτέρευεν. Ἡ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον ῥοπή ἐκορυφώθη ἐπὶ τσοῦτον, ὥστε τὰ μοναστήρια ἀπέβησαν ἀναρίθμητα. Εἰς μάτην ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ 861 ὁ Φώτιος εἶχεν ἀγωνισθῆ νὰ περιστείλῃ ὅπως οὖν τὴν πληθὺν τούτων. Ὁ Βασίλειος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ κατέβαλον πάντας τοὺς ὑπὸ τοῦ ἀσιδίου ἀνδρὸς τεθέντας ὡς πρὸς τοῦτο φραγμοὺς. Εἰς μάτην βραδύτερον ὁ βασιλεὺς Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς ἐπεχείρησε, διὰ τῆς περιφήμου αὐτοῦ νεαρᾶς, νὰ ὑψώσῃ ἑτέρουσ τινὰς ἐπὶ τῷ αὐτῷ σκοπῷ φραγμοὺς, ἰδίως ἀπαγορεύσας τὴν ἀφιέρωσιν νέων κτημάτων εἰς τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐκκλησίας. Τὰ πνεύματα ἦσαν οὕτω διατεθειμένα, ὥστε ὁ Βασίλειος Β' ἠναγκάσθη νὰ ἀκυρώσῃ τὴν νεαράν ἐκείνην, καὶ νὰ βεβαιώσῃ, αὐτὸς ὁ πρακτικώτερος καὶ μαχημώτερος τῶν βασιλέων, ὅτι αἱ δυσχέρειαι πρὸς τὰς ὁποίας τσοῦτον γενναίως ἀντεπάλαιεν, αἰτίαν καὶ ρίζαν εἶχαν τοὺς περιορισμοὺς οὓς ὁ Νικηφόρος εἶχε θέσει εἰς τὴν αὕξησιν τῶν μοναστηρίων. Ὁ κόσμος εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ ἀληθοῦς τινος μοναστηριακῆς μέθης. Παρεκτός τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων μεγάλων μοναστηρίων, ἐξ ὧν ἔβριθον ἢ τε πρωτεύουσα καὶ αἱ ἐπαρχίαι, πάντες σχεδὸν οἱ μεγιστᾶνες ἐκτιζον ἑαυτοῖς ἰδίαις μονάς, ἵνα ἔχωσιν ἑτοιμον τόπον ἀποχωρήσεως ἐκ τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν. Οἱ ἐρχσται ἐκτιζον μονάς χάριν τῶν ἐρωμένων αὐτῶν, αἱ ἀσθενεῖς χάριν τῆς ὑγείας τῶν. Ἴνα δὲ εἰδικώτερον μνησθῶμεν ἐνταῦθα μόνον τῶν ἄχρι τοῦδε σωζομένων ἰδρυμάτων

τοῦ ἁγιωνύμου ὄρους "Ἀθωνος, προεπιφέρομεν ὅτι τὰ ἰδρύματα ταῦτα ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἐπροστατεύθησαν ἰδίως κατὰ τὴν παρούσαν περίσθον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς διατηρουμένων χρυσοβούλλων τοῦ Βασιλείου Μακεδόνης, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Λέοντος ΣΤ', τοῦ Ῥωμανοῦ Λεκαπηνῶ, τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥωμανοῦ Β'.

Ἐκ παραλλήλου δὲ πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προερχομένην κοινονικὴν νέκρωσιν μεγάλου πλήθους ἀνθρώπων καὶ κτημάτων, ἠϋξανε καὶ ἡ κοινὴ δεισιδαιμονία. Ἡ δεισιδαιμονία εἶναι ἀρχαῖον νόσημα τῶν μεσημβρινῶν ἐθνῶν καὶ ἐπεκράτει δεινὴ ἤδη ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ, μετριαζομένη ὅμως τότε καὶ οὐδετερουμένη διὰ τῆς παιδείας καὶ τῆς φιλοπατρίας. Ὅτε βραδύτερον οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἐδέχθησαν τὸν χριστιανισμόν, ἐδέχθησαν αὐτὸν ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ νὰ τηρήσωσι τὰς πλείστας αὐτῶν ἕξεις καὶ προλήψεις ὥστε τὸ κακὸν παρέμεινε χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πλέον τὰ δύο ἰσχυρὰ ἐκεῖνα αὐτοῦ φάρμακα. Ἡ μεταρρυθμισίς τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ νὰ θεραπεύσῃ τὴν τοιαύτην τάσιν τῶν πνευμάτων, διὰ τῆς εἰς τὴν ἀνατροφήν τοῦ ἔθνους εἰσαγωγῆς ἀρχῶν γενναιοτέρων καὶ ἐλευθεριοτέρων. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπειρας ἐκείνης, τὸ δεινὸν τὸ ὁποῖον ἐζήτησε νὰ ἀφαιρέσῃ ἐκ μέσου, ἐδεινώθη καὶ ἠϋξησεν, ὡς συνήθως συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων ἀντιδράσεων. Περὶ τούτου ἔχομεν δυστυχῶς μαρτυρίας ἀναμφισβητήτους. Οἱ βίοι τῶν ἁγίων τῆς 10 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἰδίως τοῦ ἱεροῦ Νίκωνος, τοῦ σίου Λουκά, τῆς ἀγίας Θεοκτίστης, περιστρέφονται περὶ τὰ μᾶλλον ἀλλόκοτα θαύματα, καὶ τὰς μᾶλλον τερατώδεις προφητείας, ἰάσεις ἀσθενῶν, ἐκδιώξεις δαιμονίων, μεταστάσεις νεκρῶν εἰς οὐρανοὺς καὶ ἄλλα τοιαῦτα μαρτυροῦντα τὴν παράδοξον ἠθικὴν κατὰπτωσιν εἰς ἣν κατήντησε τότε ὁ ἑλληνικὸς λαός. Καὶ μήπως μόνος ὁ λαὸς ἐκυριεύετο ὑπὸ τοιαύτης δεισιδαιμονίας; Ὁ Βασιλεὺς ὁ Μακεδῶν, ὁ πλείστην ἀποδείξας σύνεσιν καὶ δεξιότητα περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐνόμιζεν ὅτι ἐξιλεώνει τὸ θεῖον διὰ τὸν φόνον τοῦ Μιχαὴλ Γ' κτίζων ναοὺς ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ ἐνῶ τῇ ἀληθείᾳ μεγίστη τοῦ θεοῦ ἐξέλεώσις ὑπῆρξεν αὐτὸς οὗτος ὁ φόνος τοῦ κακοηθεστάτου ἐκείνου τέρατος. Ἐνῶ δὲ τοιαύτη ἦτο ἡ κοινὴ θεοβλάβεια, οἱ ἄνθρωποι οἵτινες ὄφειλον ἰδίως νὰ χειραγωγῶσι καὶ νὰ διαφωτίζωσι τοὺς πολλοὺς, οἱ λειτουργοὶ τοῦ ὑψίστου, ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνάξιοι τῆς μεγάλης ταύτης ἐντολῆς.

Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχον ἐντελῶς ἐκλείπει οἱ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἱεράρχαι. Οἱ πατριάρχαι Νικόλαος Μυστικὸς καὶ Πολύευκτος ἤθελον τιμῆσαι τοὺς λαμπροτέρους τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας χρόνους. Καὶ μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων ὑπῆρξάν τινες οἱ διαπρέψαντες ἐπὶ ἐξαιρέτῳ ἀρετῇ, οἷον ὁ περὶ τὰ τέλη τῆς 9 ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσας ἐπίσκοπος Μεθώνης Ἀθανασίος ἐκ Κατάνης τῆς Σικελίας, ὁ ἐπίσης Σικελὸς ἐπίσκοπος Ἄργους Πέτρος, ὁ Ἀθηναῖος Θεόπεμπτος, ἐπίσκοπος Σπάρτης, καὶ πρὸ πάντων ὁ Κερκύρας ἅγιος Ἀρσένιος, τοῦ ὁποίου δίκαιον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα τὸ γενναῖον καὶ χριστιανικὸν πολίτευμα. Ὁ Ἀρσένιος ἦτο μητροπολίτης Κερκύρας περὶ τὸ 931. Μαθὼν δὲ ὅτι Σκύθαι (δηλ. Σλαῦοι ἢ Σαρακηνοὶ) ἐδῆουν τὴν ἀντιπέραν στερεὰν καὶ ἠπέιλον τὴν νῆσον, ἐπορεύθη ἀτρόμητος πρὸς αὐτοὺς ἵνα τοὺς συνετίσῃ. Καὶ ἐπειδὴ οὗτοι ἐζήτουν νὰ τὸν ἀπαγάγῳσιν ἐπὶ τῶν πλοίων αὐτῶν, οἱ Κερκυραῖοι, ὀρμήσαντες ὁμοθυμαδὸν κατὰ τῶν βαρβάρων, τοὺς ἐνίκησαν καὶ καταδιώξαντες αὐτοὺς μέχρι τῶν πρὸς βορρᾶν Κερκύρας λεγομένων Τετρανησίων, ἀπηλευθέρωσαν τὸν ἀρχιερέα. Βραδύτερον πλεονέκτης βασιλικὸς ὑπάλληλος ἐσυκοφάντησε τὰς ἀρχὰς τῆς νήσου ἐπὶ ἀπιστίᾳ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον Ζ' τὸν Πορφυρογέννητον. Τότε ὁ Ἀρσένιος ὄραμὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐπέτυχεν νὰ κατευάσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐπιστρέφων ὁμῶς ἠσθένησεν ἐν Σκιάθῳ ἕνεκα τῆς δριμύτητος τοῦ χειμῶνος, καὶ ἀπέθανεν πλησίον τῆς Κορίνθου, ἐπὶ εἰκοσαετίαν ὄλην ἀρχιερατεύσας τῶν Κερκυραίων. Ἐκ Κορίνθου, ὁ νεκρὸς του μετεκομίσθη πανηγυρικῶς εἰς Κέρκυραν καὶ ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει αὐτῆς. Συγκατελέχθη δὲ δικαίως ὁ ἀνὴρ μετὰ τῶν ἁγίων καὶ ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ἐλογίσθη πολιούχος αὐτόθι, τιμωμένης τῆς μνήμης αὐτοῦ τῇ 19 ἰανουαρίου. Ἀλλὰ πῶς οἱ εὐάριθμοι οὗτοι ἀγαθοὶ ἄνδρες ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῆς δεινῆς περὶ τε τοὺς θεῖους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους νόμους ἀσεβείας ἣτις ἐπεκράτει πολλάκις κατὰ τὴν τῆς ἐκκλησίας διοίκησιν; Μήπως δὲν ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης τὸν πατριάρχην Ἀλέξιον τελοῦντα τὴν τοῦ γάμου τῆς Ζωῆς μετὰ τοῦ Μιχαήλ ἱεροπραξίαν ἐνώπιον τοῦ ἀτάφου ἔτι νεκροῦ τοῦ Ῥωμανοῦ, τοῦ θύματος ἐκείνου τῆς δολοφονίας τῶν δύο νυμφίων; Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ ἀρετῇ αὐτοῦ, τοσοῦτον ἡ δύναμις τῆς λέξεως ταύτης εἶχε ταπεινωθῆ ἀναλόγως τῶν περιστάσεων. Ὅταν ὁ πατριάρχης Ἀλέξιος ἀπέθανεν, εὐρέθησαν ἀποτεθησαυρισμένα παρ' αὐτῷ 25 χρυσίου κεντηνάρια, ὃ ἔστι περὶ τὰ

2,700,000 δραχμῶν, τὰ ὅποια ἤθελον ἰσοδυναμῆι σήμερον πρὸς 13 ἑκατομμύρια καὶ ἐπέκεινα. Τὸ δὲ παράδειγμα τοῦτο τῆς πλεονεξίας τοῦ ὑπερτάτου ἀρχιερέως ἐμιμοῦντο, ἐννοεῖται, καὶ οἱ τῶν ἐπαρχιῶν προεξάρχοντες. Ἴνα δώσωμεν δὲ ἐννοίαν τινα μέχρι τίνος βαθμοῦ προέβαινε τότε ἡ καταπίεσις τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρου μάλιστα κλήρου, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ἀκόλουθον γεγονός. Ἐν ἔτει 1038 ἀρχιεράτευε τῆς Θεσσαλονίκης ὁ μητροπολίτης Θεοφάνης. Εἶχε δὲ ἐπικρατήσῃ τότε λιμὸς μέγας εἰς Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν, καὶ ὁ μητροπολίτης, προφασιζόμενος τὴν αἰτίαν ταύτην, δὲν ἔδιδεν εἰς τοὺς κληρικούς τῆς Θεσσαλονίκης τὰ παρ' αὐτοῦ ὀφειλόμενα σιτηρέσια. Εἰς μάτην ὁ διατρίβων τότε ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ Μιχαὴλ Δ' παρήγγεσε τὸν ἀρχιερέα νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ὑπηρετῶν τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Θεοφάνης ἐπέμεινε ἀρνούμενος. Τότε ὁ βασιλεὺς εἰπὼν ὅτι ἔχει ἰδιος ἀνάγκην χρημάτων, ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ δάνειον 100 λίτρας (περὶ τὰς 108,000 δραχμῶν) μέχρις οὗ φθάσῃ ἐκ Βυζαντίου τὸ περιμενόμενον χρυσίον. Ὁ δὲ Θεοφάνης ἠρνήθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ὁμνύων ὅτι δὲν ἔχει περισσοτέρας τῶν 30 λιτρῶν. Ἐντεῦθεν ἐκορυφώθη ἡ ἀγανάκτησις τοῦ βασιλέως, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα ὅτι ὁ μητροπολίτης ψεύδεται. Διέταξε λοιπὸν νὰ ἐξωσθῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, καὶ πέμψας ἀνθρώπους ἵνα ἐξετάσωσι τὰ ταμεῖα αὐτοῦ εὔρεν ἐν αὐτοῖς 3,300 λίτρας χρυσοῦ, ἧτοι περὶ τὰ 3,240,000 δραχμῶν, ἰσοδυναμοῦντα σήμερον πρὸς 15,000,000 καὶ ἐπέκεινα.

Οὕτως εἶχον ἐθνολογικῶς καὶ ἠθικῶς οἱ κάτοικοι τοῦ κράτους κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Ἡ ἀμάθεια, ἡ δεισιδαιμονία, ἡ νάρκωσις καὶ μέχρι τίνος ἡ νέκρωσις αὐτῶν ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἤθελεν ἐκθέσει αὐτοὺς εἰς κινδύνους μεγίστους, καὶ ἂν ἀπετέλουν ὄγκον ἔθνικὸν ὁμογενῆ καὶ συμπαγῆ. Πολὺ δὲ ἀπεῖχον τῆς τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος, διότι συνέκειντο ἐκ τριῶν ἑτεροειδῶν ὁμάδων τοῦ ἀρχεγόνου ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἀπετέλει τὴν κυρίαν τοῦ κράτους βᾶσιν, ἀλλὰ βᾶσιν μικράν ὡς πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ κράτους· τοῦ ἐπικτήτου ἑλληνισμοῦ, ὅστις συνέπραττε μὲν μετὰ τοῦ πρώτου, ἀλλὰ δὲν ἦτο φύσει μετ' αὐτοῦ συνδεδεμένος· τελευταῖον τῶν ἑτερογλώσσων ἀλλοφύλων, οἵτινες ἦσαν πολυάκις ἀναφανδὸν πολέμιοι. Ἐπὶ τοιοῦτου θεμελίου καὶ διὰ τοιαύτης οἰκοδομικῆς ὕλης, ἐπεχείρησεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία νὰ συντηρήσῃ καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὸ κράτος ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 9 μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα·

δι' ἐπιτηδειοτάτης χρήσεως καὶ τελειώσεως τῶν προὔπαρχόντων μηχανικῶν ὀργανισμῶν. Ἄλλ' ὅσω θαυμάσιος καὶ ἂν ὑπῆρξεν ὁ τεχνητὸς βίος ὃν ἐδημιούργησεν, ὁ βίος οὗτος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διαρκέσῃ πολὺ, καθ' ὃ ἀναλισκόμενος καὶ ἀνατρεπόμενος ὑπ' αὐτῶν τῶν τρόπων, ὅσοι ἦσαν ἀπαραίτητοι πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ. Τοῦτο θέλει καταστῆ πρόδηλον ἅμα προσέξωμεν ἐπὶ μικρὸν εἰς τὸν τρόπον καθ' ὃν συνεκροτοῦντο τὰ δύο κυριώτατα ὄργανα τοῦ μηχανικοῦ τούτου βίου, ὁ στρατὸς καὶ οἱ δημόσιοι πόροι.

Τῆς στρατολογίας ἐξηροῦντο αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν ἀνθρώπων, ὅσοι, αὐτοχειριζόμενοι κοινωνικῶς, κατέφευγον ἀδιακόπως εἰς τὸν μοναχικὸν βίον· ἐξηροῦντο ὡσαύτως αἱ πολλαὶ μυριάδες τῶν κληρικῶν τῆς ἐνεργοῦ ἐκκλησίας· ἐξηροῦντο προσέτι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῷ κράτει ἐγκατασταθέντων ἑτερογλώσσων, διὰ τὴν ὀλίγην πίστιν ἣν ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πρὸς αὐτούς. Εἰμποροῦμεν λοιπὸν θαρρούντως νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ διετέλει ἐκ συστήματος ἀμέτοχον τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλὰ καὶ τὰ λοιπὰ δύο τρίτα πολὺ ἀπέιχον τοῦ νὰ μετέχωσιν αὐτῆς καθ' ὀλοκληρίαν. Στρατεύσιμοι ἦσαν μόνοι οἱ νεμόμενοι στρατιωτοτόπια· οἱ δὲ τοιοῦτοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποτελῶσι φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰμὴ ἑλάχιστον τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ μέρος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἑλάχιστον τοῦτο μέρος ἤλαττοῦτο ἐτι μᾶλλον διὰ ποικίλων περὶ τὰ στρατιωτοτόπια καταχρήσεων καὶ πλὴν τούτου, οἱ στρατεύσιμοι πολλὴν ἐπεδείκνυον νωθρότητα περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος (σελ. 55—59 τοῦ παρόντος τόμου)· θέματα ὀλοκληρὰ ἐξηγόραζον τὴν προσωπικὴν ὑπηρεσίαν διὰ δόσεως χρημάτων καὶ ἄλλων ἐφοδίων τοῦ πολέμου. Τοσοῦτον ὀλίγη δὲ ὑπῆρχεν ἡ περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς λειτουργίας ταύτης φιλοτιμία, ὥστε ἀπειροὶ ἀνθρωποὶ ἠγόραζον βαθμοὺς στρατιωτικούς, καὶ ἔφερον τὴν σολὴν καὶ ἀπελάμβανον τὰς τιμὰς τῶν βαθμῶν τούτων, χωρὶς ποτὲ νὰ ἴδωσι πολέμιον ἢ ἄλλως νὰ ἐκπληρώσωσι στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἡ περὶ τούτου σύγχυσις τῶν ἰδεῶν προέβη εἰς τοσοῦτον βαθμὸν, ὥστε ὑπαρχουσι παραδείγματα καὶ κληρικῶν, οἵτινες ἠγόρασαν διὰ χρημάτων πολλῶν στρατιωτικούς βαθμοὺς, παραδόξως συμβιβάζοντες τὰ δύο ταῦτα δυσσυμβίβαστα ἀξιώματα. Ἄς ἐλπίζωμεν ὅτι τὰ παραδείγματα ταῦτα ἦσαν σπάνια, ἀλλὰ θέλομεν οὐχ ἥττον ἀναφέρει ἐν ἐνταῦθα, ἵνα λάβῃ ὁ ἀναγνώστης ἐννοίαν τινὰ τοῦ ἀληθοῦς κυκεῶνος

τῶν πραγμάτων ὃν ἐπήγαγον αἱ πολυειδῶς ἡμαρτημένοι θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ δοξασίαι τῶν χρόνων ἐκείνων. Διηγεῖται λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἐν τῷ κεφαλαίῳ ν' τῆς πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν συγγραφῆς, ὅτι ἐπὶ τοῦ πατρὸς του, Λέοντος Σ', ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει γέρον κληρικὸς πλουσιώτατος, ὀνόματι Κτενᾶς, ὅστις ἦτο καὶ δομέστικος τῆς νέας ἐκκλησίας καὶ τεχνίτης εἰς τὸ ἔσμα οἶος οὐδεὶς ἕτερος τῷ τότε καιρῷ. Μὴ ἀρκούμενος ὁμως εἰς τσαῦτα ἀγαθὰ, ἐπόθησε νὰ γίνῃ καὶ πρωτοσπαθᾶριος, ἵνα στολιζέται καὶ τιμᾶται ὡς τοιοῦτος, πρὸς πλείονα δὲ τοῦ πράγματος πίστωσιν λαμβάνῃ καὶ πρόσχημά τι ἐτησίου μισθοῦ, λίτραν μίαν (δραχ 1,080). Ὄθεν παρεκάλεσε τὸν τότε παντοδύναμον παρακοιμώμενον Σαμωνᾶν νὰ μεσιτεύσῃ περὶ τούτου παρὰ τῷ βασιλεῖ, καὶ ὑπέσχετο νὰ καταβάλλῃ εἰς τὸ ταμεῖον ἀντὶ τῶν ζητουμένων τιμῶν, λίτρας 40 (περὶ τὰς 43 χιλ. δρ.). Ὁ Λέων Σ' ὅσον ὀλίγον στρατιωτικὸς καὶ ἂν ἦτο, ἠσθάνετο ὅτι ἦτο αἰσχρὸν νὰ διακωμωδηθῇ ἐπὶ τοσοῦτον τὸ τοῦ πρωτοσπαθαρίου ἀξίωμα, καὶ ἀπήντησεν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἦτο ἀδύνατον. Ἄλλ' ὁ Κτενᾶς ἐπιμένων προσέθηκεν εἰς τὰς 40 λίτρας «καὶ σχολαρίκια ζυγὴν μίαν, ἐκτιμηθέντα λίτρας 10, καὶ τραπέζιου ἀσίμιν ἐνζῶδον διάχρυσον ἀναγλυφον, ἐκτιμηθὲν καὶ αὐτὸ λίτρας 10.» Τότε ὁ βασιλεὺς δυσωπηθεὶς καὶ λαβὼν τὰς 40 λίτρας, καὶ τὰ πολύτιμα ἐνώτια, καὶ τὰ ἐπίχρυσα καὶ δι' ἀναγλύφων κεκοσμημένα ἀργυρᾶ τῆς τραπέζης σκευή, ἐχειροτόνησε πρωτοσπαθᾶριον τὸν Κτενᾶν, ὅστις ὁμως δὲν ἐπέζησεν εἰμὴ δύο ἔτη, πληρωθεὶς οὕτω ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου λίτρας 2 ἀντὶ τῶν 60, τὰς ὁποίας προκατέβαλεν.

Ἐνῷ δὲ οἱ στρατευόμενοι ἡσημέραι ἤλαττοῦντο, καὶ οἱ περιλιπόμενοι ἐπεδείκνυον ἐλαχίστην προθυμίαν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος τούτου, τὸ ὑποῖον ἀπὸ σπουδαιοτάτου ἀπέβαινε πολλάκις γελοῖον, ἡ κυβέρνησις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, στρατοῦ πραγματικοῦ καὶ πολυαριθμοῦ. Ὄθεν ἀφοῦ ἐστρατολόγει ὅσους ἠδύνατο ἐκ τῶν ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ θεμάτων, ὑπεχρεοῦτο ν' ἀναπληροῖ τὸ κεχρηθὲν τοῦ ῥυθμοῦ διὰ ξένων μισθοφόρων, καὶ ἰδίως διὰ Ῥώσων, Νορμαννῶν, Φράγκων, καὶ Βαριάγγων. Ἄλλ' οἱ ξένοι οὗτοι χρησιμεύοντες πρὸς καιρὸν, ἀπέβαινον ἐπὶ τέλος πολυειδῶς ἐπιζήμιοι εἰς τὸ κράτος. Ἄμα δὲν ἐπληρώνοντο τακτικῶς, ἢ ἄμα ζητήσαντες χάριν τινὰ δὲν ἐπετύγχανον αὐτήν, δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐτομολήσωσι πρὸς τοὺς πολεμίους. Ἐπὶ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ Ἐρβέβιος ὁ Φραγκόπωλος παρεκάλεσε νὰ λάβῃ

τὸ τοῦ μαγίστρου ἀξίωμα, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐγένετο δεκτὴ ἡ αἰτησίς του, ἀπῆλθε μετὰ 300 Φράγκων πρὸς τοὺς Τούρκους, «οἷα βάρβαρος καὶ τὴν ὄργην ἀκατάσχετος,» λέγει ὁ Κεδρηνός. Μήπως ἀνάλογόν τι δὲν ἐπραξάν οἱ περὶ τὸν Μανιάκην Νορμαννοὶ ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἀμα δὲν ἐπληρώθησαν τοὺς συμφωνηθέντας μισθοὺς; Καὶ τὰ τοιαῦτα συνέβαινον καθ' ἑκάστην. Ἐν τούτοις οἱ μισθοφόροι οὗτοι ἐφλεβοτόμου ἀνηλεῶς τὸ κράτος διὰ τε τῶν τακτικῶν ἀμοιβῶν τὰς ὁποίας ἐλάμβανον καὶ τῶν καταχρήσεων τὰς ὁποίας ἐποίουν. Ἄρχει νὰ ἐνθυμηθῶμεν ὅτι ὁ Χαράλδ' ὁ Μακρὸς, ὅτε ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ Νορβηγίαν, συνεπήγαγε μεθ' ἑαυτοῦ τοσοῦτον χρυσίον, ὥστε 12 νεανίαι μὸλις ἠδύναντο νὰ μετακομίσωσιν αὐτό. Τοσοῦτον οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν ἄπληστοι. Πλὴν τούτου βλέποντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὰ πράγματα εἰς τε τὴν αὐλὴν καὶ τὴν πρωτεύουσάν καὶ τὰ θέματα, δὲν ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ αἰσθανθῶσι πολλὴν εὐλάβειαν πρὸς τὸ κράτος ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου οἱ κάτοικοι ἀπέβαλλον ὁσημέραι τὴν προθυμίαν τοῦ προπολεμῆν ὑπὲρ τῆς πατρῴας ἐστίας. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μισθοφόροι οὗτοι συνετέλεσαν εἶπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τε τὴν τότε κορυφωθείσαν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ, περιφρόνησιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους, καὶ τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐκραγεῖσαν ἐκεῖθεν καταιγίδα. Ὡστε τὸ κράτος ἐσώζετο μὲν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὑπενομεύετο ὑπὸ τῶν ξένων τούτων.

Ὁμοία - δὲ καίρια ἐλαττώματα, ἔνεκα τῶν αὐτῶν ἢ παρεμφερῶν κοινωνικῶν καὶ θρησκευτικῶν πλημμελημάτων, ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὸ ἕτερον μέγα ὄργανον τῆς κυβερνητικῆς ταύτης μηχανῆς, ἧτοι τὴν τῶν δημοσίων πόρων εἰσπραξίν. Τὸ κράτος εἶχεν ἀνάγκην θαψιλῶν χρηματικῶν πόρων πρὸ πάντων ἵνα ἐπαρκῆ εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον, δι' ὧν ὤφειλε νὰ ἀντιπαρτάσσεται κατὰ τῶν ἀδειαλείπτως καὶ πανταχόθεν ἐπιτιθεμένων πολεμίων. Καὶ ἠξέυρομεν ἤδη ἐκ πολλῶν δεδομένων, ἀναγομένων ὄλων εἰς τὴν ἀπὸ τῆς 9 μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος περίου, ὅτι τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττε τῶντι ἀπὸ φόρων ποικιλωτάτων ποσὰ ὑπέρογκα. Ἄλλ' οἱ φόροι οὗτοι δὲν ἦσαν ἐξ ἴσου διανενημένοι. Πολλὰ τῶν μοναστηριακῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα, τὰ δὲ λοιπὰ δὲν ὑπεβάλλοντο εἰμὴ εἰς μόνον τὸν ἐγγεῖον φόρον, ἀπηλλαγμένα ὄντα τῶν ἀναριθμήτων ἄλλων ὑποχρεώσεων, εἰς ἃς ὑπέκειτο ἡ ἀκίνητος κτήσις. Ὡς παράδειγμα τῆς πρώτης τῶν κτημάτων τούτων τάξεως ἀναφέρομεν τὸ ἀπὸ

τοῦ ἔτους 1088 σωζόμενον χρυσόβουλλον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, δι' οὗ ἡ νῆσος Πάτμος, μεταβληθεῖσα ἐλόκληρος εἰς μοναχῶν οἰκητήριον, ἀπηλλάγη ἐσαεὶ παντός οἰουδήποτε δημοσίου τέλους καὶ βάρους. Ὡς παράδειγμα δὲ τῶν κτημάτων τῆς δευτέρας τάξεως ἀναφέρομεν τὸ σωζόμενον χρυσόβουλλον, τὸ ἐν ἔτει 1228 ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Δούκα Βατάτση ἐκδοθὲν, δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ὄρος Λέμβου, πλησίον τῆς Σμύρνης, ἀνοικοδομηθεῖσα μονὴ μεθ' ὄλων τῶν ἀνηκόντων αὐτῇ κτημάτων, ἀπηλλάττετο παντός φόρου καὶ βάρους, παρεκτός τοῦ ἐγγείου. Ὡσαύτως καὶ τὰ στρατιωτικὰ κτήματα ἦσαν ἐντελῶς ἀφορολόγητα. Ὡστε οἱ ἄμεσοι φόροι, ἐνῶ ἦσαν ὑπέρογκοι, ἀντιπαραβάρυνσι τοῦλάχιστον ὅλα τὰ κτήματα, κατεβάλλοντο ὑπὸ πινων μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων οἱ ἰδιοκτῆται ἐξαντλούμενοι καθ' ἡμέραν πρὸς ἰδίαν τε καὶ κοινὴν βλάβην, οὐδένα ζῆλον κατήντησαν νὰ ἔχωσι πρὸς συντήρησιν τοῦ καταστρέφοντος αὐτοὺς κράτους. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐπελθόντων νέων καὶ φοβερωτέρων πολεμίων, ἀπ' ἀνατολῶν μὲν τῶν Τούρκων, ἀπὸ δυσμῶν δὲ τῶν Νορμαννῶν καὶ τῶν σταυροφόρων, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξη ἐξ ἰδίων εἰς τὸν νέον τοῦτον κλονισμόν, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ συμμαχίαν τοῦς Ἑνετοῦς, τοῦς Γενουαίους, τοῦς Πισάτας καὶ ἄλλους. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὗτοι ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον εἰς ἀμοιβὴν τὴν ἐμπορικὴν καὶ ναυτικὴν ἀτέλειαν εἰς τε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα ἐμπορεῖα τοῦ κράτους. Ἰδρύσαντες δὲ πανταχοῦ ἀποικίας ἰσχυρὰς, αἵτινες ἀπετέλεσαν ἴδια ἐντὸς τοῦ κράτους ἐκείνου κράτη, συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διασειώσωσι αὐτὸ πολυειδῶς, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐμμέσων αὐτοῦ φόρων. Ὡστε ἡ πολιτεία αὕτη ἐνῶ ἐστερεῖτο οἰκιοθελῶς πολλῶν ἐκ τῶν ἀμέσων αὐτῆς φόρων, διὰ τὸ ἀφορολόγητον τοσούτων κτημάτων, ἠναγκάζετο, ἵνα θεραπεύσῃ τὴν ἐντεῦθεν προκύψασαν ἀμηχανίαν, νὰ θυσιάσῃ καὶ πολλοὺς ἐκ τῶν ἐμμέσων.

Ἀλλ' ὅσα σπέρματα διαλύσεως καὶ ἀν περιεῖχε τὸ ἔργον τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ θαυμάσωμεν τὴν τέχνην καὶ μέχρι τινὸς τὴν σύνεσιν, δι' ἧς αὕτη κατώρθωσεν ἐπὶ δύο ὅλας ἐκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρήσῃ τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακτήσῃ οὐκ ὀλίγας προηγουμένως ἀπολεσθείσας χώρας. Ἐὰν ἤμαρτε πολλάκις, ἤμαρτε διότι καὶ οἱ ἐπιφανέστατοι τῶν ἡρώων αὐτῆς δὲν ἠδυνήθησαν νὰ διαφύγωσι τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἀτμοσφαιρας ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζων. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἀξιοσημείωτοι εἶναι καὶ οἱ ὑλικοὶ καὶ ἠθι-

κοὶ πόροι τοῦ ἔθνους, δι' ὧν ἠδυνήθη ἡ δυναστεία ἐκείνη νὰ διαπράξῃ ὅσα διέπραξε· διότι τελευταῖον, ἂν τὸ ἔθνος τοῦτο δὲν εἰργάζετο καὶ δὲν ἐμάχετο μέχρι τινός, οὐδεμία τέχνη ἦτο ἰκανὴ νὰ διασώσῃ ἐπὶ τοσοῦτον τὴν ἀνεξαρτησίαν του. Τὰ κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ ἐλαττώματα πρὸς τὰ ὅποια εἶχον νὰ πολεμήσωσι κυβερνήται καὶ κυβερνώμενοι, ἦσαν ἐκ τῶν ἀνεπανορθώτων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου, ὡς ἀπέδειξεν ἡ τοσοῦτον πεισματωδῶς διεξαχθεῖσα, ἀλλὰ καὶ τοσοῦτον ἀτελέσφορος ἀποβάσα μεταρρυθμίσεις τῆς 8 ἑκατονταετηρίδος. Ἄλλ' ὅπως εἶχε τότε ἡ ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις, ἀνάγκη νὰ ἔμολογήσωμεν ὅτι κυβερνῆται καὶ κυβερνώμενοι ἀντέσχον, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνθέξωσι, μάλιστα ἐὰν ἀναλογισθῶμεν ὅτι οὐδέποτε ἴσως κράτος ἐπὶ τῆς γῆς ἠναγκάσθη ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον εἰς τοσοῦτους καὶ τηλικούτους ν' ἀντιπαραταχθῇ πολεμίους.

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

ΚΟΜΝΗΝΟΙ. ΣΤΑΥΡΟΦΟΡΙΑΙ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

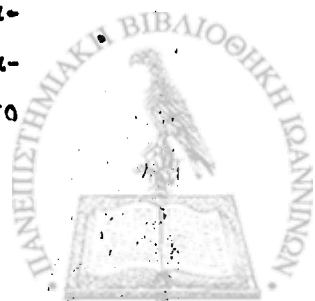
Τὰ μεταξὺ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνὸς ἀνήκεν εἰς μίαν τῶν μεγάλων ἐκείνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἐξελληνισθεῖσαι καὶ ταυτίσασαι τὴν τύχην καὶ τὰ συμφέροντα αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης καὶ τῶν συμφερόντων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας, ἀπετέλεσαν τὸ πλεῖστον τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, ἣτις ἐκυβέρνησεν, ἐστήριξε καὶ ἐκλείσει τὸ κράτος ἐπὶ τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου. Οἱ Κομνηνοὶ κατήγοντο ἐκ Παφλαγονίας· τοῦλάχιστον ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ μέγα αὐτῶν κτῆμα, ἡ Κασταμών. Οἱ πρῶτοι ἐξ αὐτῶν ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονευόμενοι εἶναι οἱ δύο ἀδελφοὶ οἱ ἐπὶ Βασιλείου τοῦ βουλγαροκτόνου ἀκμάσαντες, Μανουὴλ καὶ Νικηφόρος. Τούτων ὁ νεώτερος, ὁ πρωτοσπαθᾶριος Νικηφόρος ὁ Κομνηνός, καθυπέταξε τῷ 1016 τὴν ἄρμενιακὴν χώραν Ἀσπρακανίαν (Vaspuracan) καὶ διατελέσας ἔκτοτε κυβερνήτης τῆς ἀνατολικωτάτης ταύτης χώρας, πολλάκις κατετρόπωσε τὰ περίξ πολέμια ἔθνη, μέχρις οὐ μετὰ δεκαετίαν, ὁ Κωνσταντῖνος Η΄ φθονήσας τὴν ἐπιρροὴν ἣν ὁ ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ βεβοημένος ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐκτίσατο ἐπὶ τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καθήρσεν αὐτὸν, καὶ καταδικάσας ὡς συνομόσαντα κατὰ τῆς βασιλείας, ἐπῆρσε τὰς ὄψεις αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος τούτου ἀδελφὸς Μανουὴλ Κομνηνὸς διετέλεσεν ἐπὶ Βασιλείου ὡσαύτως μέγας τῆς Ἀνατολῆς ὁμοεστικός· καὶ τούτου υἱὸς ἦτο ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὅστις διέπρεπεν ὡσαύτως ὡς στρατηγὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ἦτο ἄνθρωπος συνετός καὶ μετριοπαθής. Ἀλλὰ βασι-

λεύσας ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ, παρεκτός τῶν ποικίλων ἄλλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν δυσχερειῶν, τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς τὸν ἀναγνώστην, νέαν τινὰ περιπλοκὴν τῆς ὁποίας τὰ σπέρματα ἀνέκαθεν μὲν ὑφίσταντο ἐν τῷ κράτει, πρὸ μικροῦ δὲ τότε ἤρχισαν νὰ λαμβάνωσι πολιτικὴν σπουδαιότητα.

Ἐπὶ τῶν λαμπροτέρων χρόνων τοῦ μακεδονικοῦ οἴκου, τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἦσαν καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν εἰς χεῖρας τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἄλλ' ἐπὶ τῶν τελευταίων ἀσθενῶν τοῦ οἴκου, τούτου διαδόχων, ἤρχισε νὰ ὑψώνη τὴν κεφαλὴν μερίς τις ἀνθρώπων, οἵτινες διέπρεπον μὲν ἐπὶ παιδείᾳ, ἦσαν δὲ ὅλως ἀδαεῖς τῶν πολεμικῶν πραγμάτων, καὶ ὁμως ἤξιοι νὰ ἀναλάβωσι τὴν κυβέρνησιν πολιτείας, ἣτις, περιεστοιχισμένη πανταχόθεν ὑπὸ πολεμίων ἀδικόπως κατ' αὐτῆς ἐπιτιθεμένων, εἶχε πρὸ πάντων χρεῖαν στρατοῦ καλῶς ὀργανωμένου καὶ ἡγεμόνων ἐπιτηδείων νὰ συντηρῶσι καὶ νὰ ἄγωσι τὸν στρατὸν τοῦτον. Αἱ ἀφορμαὶ ἐξ ἧς παρήχθη ἡ συγκρότησις τῆς νέας ταύτης πολιτικῆς μερίδος εἶναι ἄξια μελέτης. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος εἶχε μὲν ἐξελληνισθῆ κατὰ τὰς τελευταίας ἑκατονταετηρίδας, ἀλλ' εἶχεν ἐξελληνισθῆ διὰ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ χριστιανικοῦ μᾶλλον ἢ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, ἐξεπροσώπει τὸν ἐπίκτητον, τὸν ἀσιανὸν ἐλληνισμόν μᾶλλον, ἢ τὸν ἀρχικόν, τὸν εὐρωπαϊκόν. Τοῦτο ἦτο τόσον ἀληθές, ὥστε ἐνῶ ἀπὸ Ἰουστινιανοῦ καὶ μάλιστα ἀπὸ Ἡρακλείου ἔπαυσεν ὅλως νὰ μεταχειρίζεται τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ μόνην γλῶσσαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ νομοθεσίᾳ, ἐν τῷ στρατῷ εἶχε τὴν ἐλληνικὴν, δὲν ἐπωνομάσθη ἐλληνικὸν κράτος. Καὶ οὐ μόνον ἐξήκολούθει ὀνομαζόμενον ῥωμαϊκόν, ἀλλὰ καὶ πολέμιον ὑπελάμβανεν εἰς τὰ συστατικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, καθόσον ἀνέκαθεν τὸ ὄνομα τοῦτο ἐταυτίσθη μετὰ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰδωλολάτρου, Ἑλληνας δὲ ἐκαλοῦντο ἰδίως οἱ ἐθνικοὶ καὶ ἐντεῦθεν αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς κυρίως Ἑλλάδος ὠνομάζοντο Ἑλλαδικοὶ, ἵνα μὴ γίνῃ χρῆσις τοῦ ὀνόματος Ἑλλην, ὡς ἀσυμβιβάστου ὅλως λογιζομένου πρὸς τὴν νέαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν. Ὡςτε συνέβη ἐνταῦθα τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον, ὅτι ἡ μὲν γλῶσσα τῆς κοινωνίας ταύτης καὶ τῆς πολιτείας ἦτο ἡ γλῶσσα ἣτις ἀποτελεῖ ἐν τῶν κυριωτάτων τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικῶν, συγχρόνως ὁμως ἡ πολιτεία αὕτη καὶ κοινωνία δὲν ἀπεδέχοντο τὸ ἕτερον κύριον τοῦ ἐλληνισμοῦ χαρακτηριστικόν, τὸ ὄνομα. Τοῦτο δὲ διότι ὁ μεσαιωνικὸς ἐλληνισμὸς δὲν ἦτο

ὡς γνωρίζομεν αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις εἶχε διαπλασθῆ πάλαι ποτὲ ἐν τῇ μητροπόλει αὐτοῦ, ἀλλὰ νῦν τις διασκευὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις καὶ προηγουμένως ἤδη εἶχεν οὐσιωδῶς τροπολογηθῆ διὰ τῆς διαδόσεως εἰς Ἀσίαν καὶ τῆς μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιμιξίας καὶ συμπράξεως.

Προϊόντος ὁμῶς τοῦ χρόνου, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἡ κοινωνία αὕτη διὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐλάλει γλώσσης, ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ἡ γλῶσσα αὕτη ἐσπουδάζετο ὡς πατριος, ὅτι τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο, ἠρμηνεύοντο, ἐθχυμάζοντο, ἀναγκαίως ἐπῆλθε συνοικειώσις τις μεταξὺ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἀρχαίου. Τίς δύναται νὰ ἀναπνεύσῃ τὴν αὖραν τῶν αἰσθημάτων καὶ διανοημάτων τοῦ ἀειθαλοῦς διανοητικοῦ καὶ ἠθικοῦ παραδείσου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, χωρὶς νὰ ἀγαπήσῃ αὐτὰ καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν ᾔηται ἰκανὸς νὰ ῥυθμίσῃ πρὸς ταῦτα τὸν ἴδιον βίον; Τοιοῦτό τι λοιπὸν ἤρχισε συμβαῖνον ἐν Βυζαντίῳ περὶ τοὺς χρόνους καθ' οὓς εὕρισκόμεθα. Δὲν λέγομεν ὅτι εἶχεν ὄλως διόλου παύσει ποτὲ αὐτόθι ἡ μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Τὰ ἐπιγράμματα τῆς 6 καὶ τῆς 7 ἑκατονταετηρίδος, τὰ περὶ τῶν κατορθωμάτων τοῦ Ἡρακλείου ποιήματα τοῦ Γεωργίου Πισίδου, αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἡ ὑπὲρ τῶν πλατωνικῶν δογμάτων ἐπελθοῦσα ἐν τῇ 9 ἑκατονταετηρίδι ἀντίδρασις, αἱ περὶ τῶν ἄθλων τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ἀκροάσεις τοῦ διακόνου Θεοδοσίου, καὶ μάλιστα ὁ περίφημος διάλογος *Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος*, μαρτυροῦσιν ὅτι αἱ ἀναμνήσεις, αἱ παραδόσεις καὶ μέχρι τινὸς τὰ φρονήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ οὐδέποτε καθ' ὅλοκληρίαν ἐξέλιπον ἀπὸ τῆς κοινωνίας ἐκείνης. Ὅπόσον ὁμῶς ὀλίγον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπενήργουν εἰς τὰ πνεύματα καὶ αὐτῶν τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν, ἐξάγεται ἀναμφισβητήτως ἐκ τούτου, ὅτι ἀπὸ τῆς 6 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος σπανιώτατα οἱ χρονογράφοι ὑπαινίττονται ὅπωςδὴποτε τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν βίον, καὶ οὐδ' ἅπαξ τὸ ὄνομα Ἑλλην ἀναφέρεται ὡς οἰκείον τοῦ ἔθνους ὄνομα. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι γράφουσι μὲν τὴν ἑλληνικὴν, ὀνομάζονται ὁμῶς Ῥωμαῖοι, καὶ ἐκπροσωποῦσι κατάστασιν πραγμάτων ἐκ ποικίλων μὲν συστατικῶν ἀπαρτισθεῖσαν, ἐν ἧ ὁμῶς ἐπεκράτει προδήλως ὁ χριστιανικὸς βίος, καὶ ὁ χριστιανικὸς βίος ὅπως ἐτροπολογήθη καὶ διεπλάσθη ὑπὸ τοῦ ἀσιανοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἀφ' ἧς τὰ γράμματα, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι τοσοῦτον ζωηρῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπὸ τε τῶν τελευταίων βασιλέων τῆς μεταρρυθμίσεως, καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων μά-

λιστα βασιλέων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐπῆλθε φυσικῶ τῷ λόγῳ καὶ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαιότητος πολὺ πλειότερα ἢ ἄλλοτε ἐπίδοσις. Ἡ ἐπίδοσις αὕτη, τῆς ὁποίας θέλομεν παρακολουθήσει βραδύτερον τὰς περιπετείας, ἐπενήργησεν οὐσιωδῶς εἰς τὴν βαθμιαίαν διαμόρφωσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, παρασκευάσασα τὴν ἐν αὐτῷ ἀναζωπύρησιν τοῦ ζωηφόρου ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἀντὶ τοῦ πρότερον ἐπικρατοῦντος ἀσιανοῦ. Κατ' ἀρχὰς ὅμως παρήγαγε, διὰ παραδόξου συνδυασμοῦ περιστάσεων, μεγάλας συμφοράς. Ὡς ἐκ τῆς ἰδιαιζούσης προστασίας ἣτις ἀπενεμήθη εἰς τὰ γράμματα, συνεκροτήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τάξις λογίων ἀνδρῶν πολυάριθμος καὶ ἰσχυρὰ, ἣτις ἐπὶ τέλους ἐφθόνησε τὴν κατέχουσαν ἅπαντα τὰ κυριώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν. Ναὶ μὲν ἀνέκαθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὐκ ὀλίγοι λόγιοι ἄνδρες ἐτέλουν πολλὰς καὶ ποικίλας τῆς κυβερνήσεως λειτουργίας, ἀπὸ τίνος ὅμως χρόνου αἱ ἀξιώσεις αὐτῶν ὑπερεξωγκώθησαν. Οὐ μόνον ἦσαν ἤδη ἀσυγκρίτως πλειότεροι ἢ ἄλλοτε, ἀλλὰ καὶ μετὰ περιφρονήσεως ἀπέβλεψαν πρὸς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν τὴν τύχην τοῦ κράτους. Ἡ περιφρόνησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως καθ' ὅλα δεδικαιολόγημένη. Ἡ παιδεία τῶν χρόνων ἐκείνων ἦτο ἥμιστος πρακτικὴ. Οἱ λόγιοι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον ἢ ἄλλοτε, καὶ ἀνεγίνωσκον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχον ἐτι τοῦ νὰ ἐμφορῶνται βρώμης καὶ δραστηριότητος ἀξίας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φρονήματος. Ἡ τοιαύτη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίρρωσις δὲν ἐπῆλθεν εἰμὴ βραδύτερον, πολὺ βραδύτερον. Τότε δὲ ἡ νέα ἐκείνη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, νηπιάζουσα ἐτι, εἶχε πλείονα περὶ τοὺς λόγους ἢ περὶ τὰ ἔργα ἐμπειρίαν. Οὐδὲν ἦττον οἱ ἐκπροσωποῦντες αὐτὴν ἄνθρωποι, δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἔγραφον τὴν ἑλληνικὴν καθαρώτερον καὶ ἐνόουν τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς, ἤρχισαν νὰ συναισθάνωνται ὅτι εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἀλλότριον τῶν ἀσιανῶν ἐκείνων σπαθοφόρων, οἵτινες δὲν συνεδέοντο μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰμὴ διὰ γλώσσης ἐκβαρβαρωθείσης. Πλὴν τούτου ἡ τάξις τῶν λογίων ἀνδρῶν ἐπέτυχε τότε σύμμαχον ἰσχυρὸν, τὸν κληρὸν, ὅστις ἀπετροπιάζετο ὡσαύτως τοὺς μαχητὰς ἐκείνους διὰ τὸν λόγον ὅτι οὗτοι, ἂν οὔτε τὴν συνείδησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὔτε ὑγιεῖς πάντοτε θρησκευτικὰς ἀρχὰς εἶχον, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως πρακτικοῦ πνεύματος, καὶ πολλάκις ἐπεχείρησαν νὰ περιορίσωσι τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ κράτους προνόμια αὐτοῦ καὶ ὠφελήματα. Οὕτω δὲ προστατευθεῖσα,

αὐξήσασα, καὶ ὀχυρωθεῖσα ἢ τῶν λογίων ἀνδρῶν τάξις, ἐκήρυξεν ἤδη ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Εἰδόμεν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου τὴν μερίδα ταύτην ὑπεσκελίσασαν τὸν Νικηφόρον τὸν πρωτεύοντα καὶ περιποίησασαν τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν ἀσθενῆ Θεοδώραν, δι' ἧς ἤλπισεν εὐλόγως ὅτι θέλει ἄγει καὶ φέρει τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν· πάλιν δὲ μετὰ τὸν θάνατον τῆς Θεοδώρας ἀναβιβάσασαν εἰς τὸν θρόνον τὸν μωρὸν γέροντα Μιχαὴλ Στρατιωτικόν, καὶ δι' αὐτοῦ τοσοῦτον καταπίεσασαν τὴν στρατιωτικὴν ἀριστοκρατίαν, ὥστε αὕτη ἠναγκάσθη νὰ ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς στάσεως ἐκείνης, δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους προΐσταντο τῆς πολιτικῆς μερίδος ὁ πρόεδρος Κωνσταντῖνος ὁ Λειχοῦδης, ὅστις ἐπὶ πολὺν χρόνον εἶχε κυβερνήσει τὸ κράτος ὡς παραδυναστεύων τοῦ Μονομάχου, ἔπειτα δὲ μετὰ τὴν κατὰ τὸν Ἄδην τροπὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Μιχαήλ, διετέλεσεν εἰς τῶν πρεσβευτῶν, δι' ὧν ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐζήτησε νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὸν Κομνηνὸν καὶ τρὺς περὶ τοῦτον μεγάλους στρατηγούς· ὁ σύγκελλος Λέων Στραβοσπόνδυλος, ὁ ἐπὶ Μιχαὴλ Δ' καὶ Θεοδώρας κυβερνήσας τὰ πράγματα· ὁ πρόεδρος Θεόδωρος ὁ Ἄλωπος καὶ ὁ ἐπιλεγόμενος ὕπατος τῶν φιλοσόφων Ψελλός, ἀμφότεροι μετὰ τοῦ Λειχοῦδου πρὸς τὸν Κομνηνὸν πρεσβεύσαντες. Καὶ εἶχε μὲν τὸ σύστημα τοῦτο ταπεινωθῆ ἤδη προφανῶς, ἀλλὰ δὲν εἶχε παραιτηθῆ τῶν ἀξιώσεών του, καὶ, συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πολυμηχάνων, εἶχε μυρίους τρόπους νὰ ἐξουδετερώσῃ διὰ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας τὴν ἤτταν, ἣν ὑπέστη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης. Τοῦτο δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ, ἢ ἀγέρωχος στρατιωτικὴ ἀριστοκρατία ἢ ἔχουσα τὴν συνείδησιν ὅτι δι' αὐτῆς μάλιστα ἐσώζετο τὸ κράτος. Ὡστε ὁ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων ἀγὼν ἐμελλεν ἀπαραιτήτως νὰ ἐξακολουθήσῃ. Πρὸς ταύτην λοιπὸν τὴν νέαν δυσχέρειαν ἐδέησε πρὸ πάντων νὰ παλαίσῃ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός ἅμα κατέλαβε τὴν ἀρχὴν. Καὶ ἐπειδὴ ὁ νέος βασιλεὺς ἦτο ἄνθρωπος μετριοπαθῆς καὶ συνετός, δὲν ἠθέλησεν, ὠφελούμενος ἐκ τῆς νίκης του, νὰ ἐξευτελίσῃ ὅλως διόλου τὸ σύστημα τῶν λογίων ἀνδρῶν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ περὶ τὰ τέλη εἶτε πρεσβευταὶ καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος συνέπραξαν ἐξ ἀνάγκης μὲν, ἀλλ' ὅπωςδὴποτε συνέπραξαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν αὐτοῦ.

Ὅθεν ἐπεχείρησε νὰ οἰκονομήσῃ μᾶλλον τὰ πράγματα, συμβιβάζων ὅσον ἐνεστί τὰς δύο μερίδας.

Ἐπὶ τούτῳ προεχειρίσατο μὲν πρόεδρον τὸν Ψελλὸν, ἐτίμησε δὲ ἐξαιρέτως τὸν πατριάρχην, περιεποίησε τῇ ἐκκλησίᾳ πλείστην ἐλευθερίαν, ἐπέτρεψεν αὐτῇ τὸν πρότερον ὑπὸ τοῦ βασιλέως γινόμενον διορισμὸν τοῦ μεγάλου οἰκονόμου καὶ τοῦ σκευοφύλακος, καὶ ἐτίμησε δι' ἀξιωμάτων τοὺς ἀνεψίους τοῦ Κηρουλαρίου. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως μὴ δυνάμενος οὔτε τοὺς συναγωνιστὰς αὐτοῦ νὰ ἀδικήσῃ, οὔτε νὰ θυσιάσῃ καθ' ἑλοκληρίαν τὰς ἀρχὰς τῆς μερίδος ἧς ἰδίως προΐστατο, καὶ δι' ἧς κατέλαβε τὴν βασιλείαν, διώρισε τὸν Κατακαλὼν Κεκαυμένον, κουροπαλάτην, καὶ τὸν ἴδιον αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἰωάννην, μέγαν δομέστικον, εἰκόνισεν ἑαυτὸν ἐπὶ τῶν νομισμάτων κρατοῦντα σπάθην εἰς τὰς χεῖρας, καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἀνεκάλεσε τὰς ἐπὶ τῶν τελευταίων βασιλέων πρὸς βλάβην τοῦ δημοσίου ταμείου γενομένας δωρεὰς καὶ ἐδήμεισε πολλὰ μοναστηριακὰ κτήματα. Ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν δυσηρέστησεν οὐδ' αὐτὴν τὴν μερίδα τῶν λογίων ἀνδρῶν, συνάγεται ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁμιλεῖ περὶ τοῦ πράγματος ὁ Ἰωάννης Σκυλίτσης, ὅστις εἰς ταύτην ἀνῆκε τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, καὶ θέλει εἶναι ὁ κύριος ἡμῶν ὁδηγὸς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς προκειμένης περιόδου, ὡς πλησιέστατος εἰς τὰ πράγματα καὶ νοήμων ἀνὴρ. Ὁ Σκυλίτσης λοιπὸν ἱστορήσας τὰ περὶ τῆς δημεύσεως ἐπιφέρει τὰ ἑξῆς. «Πρᾶγμα μὲν τοῖς ἀκρίτως σκοποῦσιν ἐκ τοῦ προχείρου ἀσεβείας καὶ παρανομίας ἐς ἄγαν πρὸς ἱεροσουλίαν φερόμενον, ἀποτέλεσμα δὲ μηδὲν ἄτοπον φέρον τοῖς ἐμβριθῶς σκοποῦσι καὶ πνευματικῶς, ἅτε εἰς ἀκτημοσύνην ἀπάγον τοὺς ταύτην ἐπαγγειλαμένους καὶ τὴν συβαριτικὴν καὶ χλιδῶσαν περικόπτου τρυφήν, καὶ μηδὲ τῶν πρὸς χρείαν ἐπιτηδείων καὶ ἀναγκαίων ἀποστεροῦν, καὶ τοὺς ἀγρογείτονας τῆς ἐκ τῶν μοναχῶν κακότητος καὶ πλεονεξίας ἐλευθεροῦν. Ὁ καὶ εἴθε εἰς τέλος αὐτῷ κατώρθωτο, οὐκ ἐπὶ τοῖς σεμνεῖσις μόνοις, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πᾶσιν ἀπλῶς.»

Ἄλλ' ἐὰν τοιαῦτα ἐφρόνουν οἱ λόγοι ἀνδρες, τοῦλάχιστον οἱ συνετώτεροι ἐξ αὐτῶν, περὶ τῶν διαταχθέντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ κτήματα, ὁ πατριάρχης παρωργίσθη δεινῶς ἐνεκα τῶν διατάξεων τούτων, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Σκυλίτσης ἀποδίδει τὴν αἴφνης ἐκραγείσαν ἀντιπολίτευσιν τοῦ ἀνδρὸς εἰς τὸν ἀγέρωχον αὐτοῦ χαρακτῆρα, τὸν ὑπεῖον ὁ βασιλεὺς προξέβαλε μὴ ἀπο-

δεχόμενος πάντοτε τὰς συνεχεῖς καὶ πολλάκις ἀτόπους ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς καίτοι μὴ ἀρνούμενοι τὸν χαρακτῆρα ἐκεῖνον τοῦ πατριάρχου, δὲν ἐννοοῦμεν πῶς, ἀφοῦ τοσοῦτον συνεβιάσθη, πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον, παρὰ τοῦ ὁποίου δὲν λέγεται λαβὼν ἐξαιρετὰ τῶν προνόμια, μετέβαλε διὰ μιᾶς τρόπον πρὸς τὸν ἐπιδαψιλεύσαντα αὐτῷ τοσαῦτα ὠφελήματα Κομνηνόν, διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι οὗτος δὲν ἐνέειδεν εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς ἀξιώσεις. Ἡ ὀλοσχερῆς μεταβολὴ τῶν πρὸς τὴν βασιλείαν σχέσεων τοῦ Κηρουλαρίου δυσκόλως δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἄνευ σπουδαιότερας καὶ πρακτικωτέρας ἀφορμῆς πρὸς τὴν διένεξιν. Ἡξεύρομεν δὲ ἤδη ὅτι ἐδόθη ἀφορμὴ τοιαύτη διὰ τῆς δημεύσεως πολλῶν μοναστηρικῶν κτημάτων, ἣτις αἰετοποτε ἐλογίσθη ὡς καιρία κατὰ τῆς ἐκκλησίας προσβολή. Καὶ φαίνεται λοιπὸν πιθανώτερον ὅτι ἐνεκα αὐτῆς κυρίως ὁ πατριάρχης ἤγειρε σημαίαν στάσεως κατὰ τοῦ βασιλέως. Διότι ἄλλως δὲν δύναμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε πρὸς τὸν ὑπέρτατον τῆς πολιτείας ἄρχοντα. Ἐπρέσβευσε ὅτι ἡ ἱερωσύνη κατ' οὐδὲν διαφέρει τῆς βασιλείας, καὶ περὶ τὰ τιμιώτερα μάλιστα εἶναι ἀνωτέρα αὐτῆς. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς μόνην τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ ἐφόρεσε καὶ τὰ κοκκοβαφῆ πέδιλα, τὰ ὁποῖα μόνοι οἱ βασιλεῖς ἐφόρου. Καὶ οὕτω παρὰ τὰς ἐνώπιον τοῦ κοινοῦ ὡς ἐπίσημος ἀντίπαλος τοῦ πολιτικοῦ ἄρχοντος, ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ αὐτὸν ἀναφανδόν, ἐπαναλαμβάνων πολλάκις παροιμίαν, ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς σήμερον λεγομένην, καὶ προφέρων αὐτὴν ἐπὶ τὸ δημωδέστερον «ἔω σὲ ἐκτίσα φοῦρνε, ἔω ἵνα σὲ χαλάσω.» Ταῦτα δὲ μὴ ἀνεχόμενος ἐπὶ τέλος ὁ βασιλεὺς ἐξώρισεν αὐτὸν καὶ τοὺς ἀνεψίους αὐτοῦ, περὶ τὰ μέσα τοῦ 1058, εἰς Προκόννησον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος αὐτοῦ προεχειρίσατο πατριάρχην, τῆ ψήφῳ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ παντός, τὸν γνωστὸν εἰς ἡμᾶς Κωνσταντῖνον Λειχούδη.

Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, ἀπῆλλαξε μὲν ἐν τῷ μεταξύ τὸ κράτος νέας τινὸς τῶν Οὐγγρων ἐπιδρομῆς καὶ τινος τῶν Πετσενέγων ἐπαναστάσεως, δὲν ἠδυνήθη ἡμῶς νὰ ἐξομαλίσῃ τὰς δυσχερείας ὅσας ἀπήντησεν εὐθύς ἐξ ἀρχῆς ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οὔτε διὰ τῆς ἰσοσταθμίας ἣν ἠθέλησε νὰ τηρήσῃ πρὸς τὰς δύο ἀντιπάλους πολιτικὰς μερίδας, οὔτε διὰ τῆς αὐστηρότητος ἣν ἐπεδείξατο πρὸς τὸν πατριάρχην Μιχαὴλ Κηρουλάριον. Τὰ δύο συστήματα ἐξηκολούθησαν ἐρίζοντα πρὸς ἀλληλα, ἡ δὲ τῶν λογίων ἀνδρῶν μερὶς ἐπλεονέκτει τῆς ἐτέρας.

Ὁ Κατακαλὼν Κεκαυμένος, τὸ κυριώτατον ἀγλαΐσμα καὶ ἔρεισμα τῶν στρατιωτικῶν, δὲν ἀναφέρεται πλέον καὶ πιθανώτατα εἶχεν ἀποθάνει, διότι ὁ μετὰ εἴκοσι περίπου ἔτη, ὡς ὑποστράτηγος τοῦ Βρυεννίου ἀναφερόμενος Κατακαλὼν, ἦτο συγγενής τις μόνον τοῦ ἡμετέρου ἥρωος· πολλοὶ δὲ τῶν δευτερευόντων στρατηγῶν εἶχον αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, πειθόμενοι ὅτι δι' αὐτῶν πρὸ πάντων ἠδύναντο νὰ διασωσῶσι καὶ νὰ αὐξήσωσι τὰ ὠφελήματα αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον ἡ στρατιωτικὴ μερίς ἐταπεινώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ στρατὸς παρημελήθη, ὡς τε ὁ 'Ισαάκιος Κομνηνός, ὅστις ἦτο ὁ φυσικὸς τῆς μερίδος ἐκείνης ἀρχηγὸς καὶ προσέτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν παραλυσίαν τοῦ στρατοῦ, δι' οὐ κυρίως τὸ κράτος ἐσώζετο ἀπὸ τοσοῦτων πολεμίων, περιέστη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ δὲν εἶχε τὴν δυναμὴν τοῦ χαρακτῆρος τὴν ἀπαιτούμενην ἵνα ρυθμίσῃ κατὰ τὸ θέον τὴν περὶ αὐτὸν ἐπικρατοῦσαν ἀνωμαλίαν. Ταῦτα τοῦλάχιστον συνάγονται ἐκ τῶν μετ' ὀλίγον ἐπεληθόντων διαφόρων γεγονότων. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1059 ὁ 'Ισαάκιος Κομνηνός, προσβληθεὶς ἐν κυνηγίῳ ὑπὸ κεραυνοῦ καὶ νοσήσας, προσητήθη τῆς βασιλείας καὶ ἠσπάσθη τὸν μοναχικὸν βίον ἐν τῇ μονῇ τοῦ Στουδίου.

Μέχρι τίνος ἡ νόσος αὐτοῦ ὑπῆρξε τοιαύτη, ὡς τε νὰ καταναγκάσῃ αὐτὸν νὰ παραιτηθῆ, δὲν ἠξεύρομεν βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπέζησε περὶ τὰ δύο ἔτη, καὶ ὅτι τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ παριστῶσιν αὐτὸν ὡς ὑγεινίζοντα. Ἀλλ' ὡς ἐκ τοῦ διαδόχου ἦν προεχειρίσατο, καθίσταται πρόδηλον ὅτι εἶχε πτοηθῆ μᾶλλον ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν περισπασμῶν, καὶ ὅτι μὴ δυνάμενος νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς προϊούσας ἀξιώσεις τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτήν. Τφόντι ὁ 'Ισαάκιος εἶχε μὲν στερηθῆ τὸν ἕνα καὶ μόνον υἱὸν αὐτοῦ, ἠδύνατο ὅμως νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὴν θυγατέρα του, συζευγνύων αὐτήν μετὰ τινος τῶν ἐπισημοτέρων στρατηγῶν. Ἡδύνατο νὰ καταλίπῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν ἀδελφόν του 'Ιωάννην, εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Θεόδωρον τὸν Δοκειανόν, ἢ εἰς ἄλλον τινὰ τῶν πολλῶν συγγενῶν τοὺς ὁποίους εἶχε. Καὶ ὅμως οὐδὲν τούτων ἔπραξε, διότι οὐδένα τῶν οἰκείων ἠθέλησε νὰ ἐκθέσῃ εἰς τὴν ἀγωνίαν δι' ἧς εἶχεν αὐτὸς διέλθει. Προεχειρίσατο δὲ βασιλεῖα τὸν ἀρχαῖον αὐτοῦ συναγωνιστὴν Κωνσταντῖνον Δούκαν, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν στρατηγῶν οἵτινες ἐστρασίασαν κατὰ τοῦ Μιχαὴλ Στρατιωτικοῦ, ἀλλ' ἔκτοτε ἐπὶ τοσοῦτον παρεδόθη εἰς τὴν μερίδα τῶν λογίων, ὡς τε κτοῖς λόγοις ἐξόχως προσκείμενος, ὡ-

φελον, ἔλεγεν, ἐκ τούτων ἢ τῆς βασιλείας γνωρίζεσθαι.» Εἰς δὲ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ διάθεσιν συνετέλεσε βεβαίως καὶ τοῦτο ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν σοφολογιωτάτην Εὐδοκίαν, τὴν ποιήσασαν «τὴν Ἰωνιάν, ἧτοι συναγωγὴν θεῶν, ἡρώων τε καὶ ἡρώϊων γενεαλογίας, καὶ τῶν περὶ αὐτοὺς μεταμορφώσεων, μύθων τε καὶ ἀλληγοριῶν.»

Τότε ἐπέσκηψαν ἤδη ἀκατάσχετα καὶ ὀλέθρια τὰ δεινὰ, καὶ μάλιστα τὰ ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινὰ, τὰ ὁποῖα ἤρχισαν μὲν νὰ ἀπειλῶσι τὸ κράτος ἐπὶ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, δὲν ἀπεσοβήθησαν δὲ, καθ' ἃ ἡδύνατό τις νὰ ἐλπίσῃ, ἐπὶ μίαν στιγμὴν, διὰ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, στεφθεὶς κατὰ τὴν ἐορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως 1059, ἐπέστησε μὲν πλείστην προσοχὴν εἰς τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, εἰς τὴν διαχείρισιν τῆς δικαιοσύνης, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οικονομικῶν, εἰς τὴν προστασίαν τῶν γραμμάτων, παντελῶς δὲ ὀλιγόρησε τοῦ στρατοῦ, ὅστις περιῆλθεν ἐκ τούτου εἰς τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν. Ἰδίως δὲ ἡ περὶ τὰς σοφιστικὰς μεθόδους καὶ τὰ δικανικὰ προβλήματα ἐπικρατήσασα τότε μανία κατήντησε τοσαύτη, ὥς καὶ αὐτοὺς τοὺς στρατευομένους, τὰ ὄπλα κατὰ τὴν στρατείαν μεθέντας, συνηγόρους καὶ νομικῶν ζητημάτων γενέσθαι ἐραστάς.» Περὶ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα ἀσχολουμένου τοῦ βασιλέως διηνεκῶς, «τῶν δὲ στρατιωτικῶν ἡμεληκότος καὶ βραθυμῆσαντος, τὰ τῆς Ἀνατολῆς καὶ μᾶλλον τὰ ἐν τοῖς τέρμασι τῶν μερῶν τῶν Ῥωμαϊκῶν, ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐφέροντό τε καὶ ἤγοντο, καὶ ἐλπίζοντο καὶ διεφθείροντο ἅπαντα τῇ τε τῶν Τούρκων ἐπίδρομῇ καὶ κατισχύσει καὶ τῇ βιαίᾳ ὑποχωρήσει καὶ δειματώσει τῶν ἡμελημένων στρατιωτῶν.» Ἐν τῷ διαστήματι τῆς ὀκταετοῦς τοῦ Δούκα βασιλείας, 1060-1067, οἱ Τούρκοι οὐ μόνον ἐληλάτησαν τὴν Ἰβηρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Χαλδαίαν, τὴν Μελιτηνήν, τὴν Κολώνειαν, καὶ ὅλας τὰς περὶ τὸν Εὐφράτην χώρας, ἀλλὰ καὶ ὀριστικῶς ἐκυρίευσαν τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν. Ἀφ' ἑτέρου ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ οἱ Νορμαννοὶ κατέλαβον ὅλας τὰς πόλεις ὅσας κατεῖχον ἔτι αὐτόθι οἱ ἡμέτεροι, ἐξαιρέσει μιᾶς καὶ μόνης, τῆς Βάριος. Ἀλλὰ καὶ τῶν πλησιεστέρων εἰς τὴν πρωτεύουσαν εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν ἡ τύχη δὲν ἀπέβη ἀγαθωτέρα κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Ἐν ἔτει 1065 ἐπεφάνη ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰστρου ἕτερόν τι τουρκικὸν ἔθνος, οἱ καλούμενοι Οὐζοὶ, ἢ Οὐγοῦζοὶ. Οἱ βάρβαροι οὗτοι, συμ-

ποσούμενοι κατὰ μὲν τὸν Σκυλίτην εἰς ἐξήκοντα μυριάδας μαχιμῶν ἀνδρῶν, κατὰ δὲ τὸν Ζωναρᾶν εἰς χιλιάδας μόνον ἐξήκοντα, διεπέρασαν παγγενεὶ ἐπὶ ἀναριθμητῶν ἀκκτίων παντὸς εἶδους τὸν Ἴστρον, καὶ κατατροπώσαντες τὸν ἐκ Βουλγάρων καὶ Ἑλλήνων συγκείμενον στρατὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ διακωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν, ἐπλήρωσαν ἅπασαν τὴν ὑπαιθρον Βουλγαρίαν. Μοῖρα δὲ τις αὐτῶν προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης καὶ αὐτῆς τῆς Ἑλλάδος, λυμαινομένη πᾶν τὸ προστυχόν, καὶ ἀρπάζουσα λείαν ἀναρίθμητον. Καὶ αὐτὴ μὲν καταληφθεῖσα ἐν τῇ ἐπιστροφῇ ὑπὸ χειμῶνος βαρυτάτου, ἀπέβαλε πᾶν ὅ,τι εἶχεν ἢ προσεκτῆσατο καὶ ἐπανεζευξεν ἀθλίως εἰς τὴν τῶν οἰκείων παρεμβολήν. Ἄλλ' οἱ τελευταῖοι οὗτοι, οἵτινες ἀπετέλουν καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ ἔθνους, ἐξηκολούθουν κατέχοντες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι ἐληλάτουν Θράκην καὶ Μακεδονίαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ καταπέσῃ αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ὑποχωρήσωσι διὰ ποικίλων δώρων, καὶ ἀποτυχῶν ἀπεφάσισε τελευταῖον νὰ ἐκστρατεύσῃ. Ἐποσάυτη ὅμως ἦτο ἡ τῶν στρατιωτῶν ἔνδεια, ὥστε ἐνῶ πρὸ 50 ἐνιαυτῶν στρατοὶ πολυάριθμοι ἤλαυνον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀδιακόπως κατὰ τῶν ποικίλων τοῦ κράτους πολεμίων, ἤδη ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξέλθῃ κατὰ τῶν Οὐζῶν εἰρῆ μετὰ 150 καὶ μόνων ἀνδρῶν. Εὐτυχῶς μόλις ἀφίκετο εἰς τοὺς λεγομένους Χειροβάκχους, καὶ κατέφθασεν ἡ ἀγγελία ὅτι οἱ φοβεροὶ ἐκεῖνοι ἐχθροὶ κατεστράφησαν ὑπὸ λοιμοῦ καὶ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιτεθέντων κατ' αὐτῶν Βουλγάρων καὶ Πετсенέγων. Οἱ δὲ ὀλίγοι περισωθέντες προσῆλθον πρὸς τὸν βασιλέα καὶ λαβόντες γῆν δημοσίαν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐγένοντο σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ ὑπήκοοι. Ἡ ἐπιδρομὴ αὐτῇ ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τῶν ἀναριθμητῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ὅσαι ἐγένοντο ἀπὸ βορρᾶ ἐν διαστήματι ἐτῶν ἑπτακοσίων τούλάχιστον ἡ τελευταία ὅπως οὖν σπουδαία καὶ μεγάλη. Καὶ ἦτο καιρὸς τῇ ἀληθείᾳ νὰ παύσῃ τὸ κακὸν τοῦτο, διότι ἂν ἐξηκολούθει, οὐ μόνον τὰ τελευταῖα λείψανα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἤθελον ἐξαλειφθῆ εἰς τὰς βρειοτέρας ἐκεῖνας χώρας, ἀλλὰ καὶ οἱ προηγουμένως αὐτόθι ἐγκατασταθέντες ἀλλόφυλοι, οἱ ὅπως οὖν ἐν τῷ μεταξύ πολιτισθέντες, ἤθελον καταστραφῆ. Καὶ τούτου ὅμως μὴ γενομένου, οἰκτρὰ ὅπως δὴ ποτε ἦτο ἡ κατάστασις τῆς Βουλγαρίας καὶ ἐν μέρει τῆς Μακεδονίας, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὴν πρώτην προσετέθησαν ἀπὸ τινος χρόνου παρεκτός τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σλαύων, οἱ Πετсенέγοι, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἐκτός τῶν προηγουμένων ἀλλοφύλων, οἱ Οὐζοί. Ὡστε ὁ Ἑλληνισμὸς ἠλαττώθη

μὲν πάλιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἀπέβαλλε δὲ ἡσημέραι τὴν πιθανότητα τοῦ νὰ κατισχύσῃ αὐθις ποτὲ ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ.

Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα ἀποτελέσματα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς πολιτικῆς μερίδος κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ συστήματος· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέβησαν ἐτι δεινότερα. Ὁ Κωνσταντῖνος Δούκος ἀπέβίωσε κατὰ μαῖον τοῦ 1067. Περὶ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου εἶχεν ἀναγορεύσει καίσαρα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην Δούκαν, καὶ εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐπιτροπείαν τῶν ἀνηλικῶν αὐτοῦ υἱῶν Μιχαὴλ, Ἀνδρονίκου καὶ Κωνσταντίνου, εἰς τὴν μητέρα αὐτῶν Εὐδοκίαν, ἀφοῦ ἔλαβε παρ' αὐτῆς ἔγγραφον διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν θέλει ἔλθει εἰς δεύτερον συνοικέσιον. Ἡ δὲ ἔγγραφος αὕτη διαβεβαίωσις κατετέθη παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ Σιφιλίνῳ, ὅστις ἦτο εἰς τῶν μᾶλλον περιβλέπτων ἀνδρῶν τῆς πολιτικῆς μερίδος, καὶ εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀπὸ τοῦ 1064, ὅτε ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖνος Λειχοῦδης. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα τὰ μηχανήματα δι' ὧν ἡ πολιτικὴ μερίς ἤθελε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ κράτος αὐτῆς, ἔμελλον νὰ ἀνατραπῶσι διὰ τῆς βίας τῶν πραγμάτων. Πρὸς δυσμὰς μὲν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἀπέβαινον ἰσχυροὶ, ὥστε μετ' οὐ πολὺ ἔμελλον νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Βάριος, ἣτις ἦτο τὸ τελευταῖον ἐν τῇ Ἰταλίᾳ προπύργιον τῆς αὐτόθι ἀνατολικῆς κυριαρχίας, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Τοῦρκοι, ἐμβαλόντες αὐθις εἰς τὸ κράτος, ἐληλάτουν τὰ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος σύνορα αὐτοῦ. Οἱ βασιλικοὶ στρατοὶ ὄντες ἀπλήρωτοι, πάσχοντες ἐνδεῖαν τῶν ἀναγκαίων, καὶ κακῶς στρατηγούμενοι, ἢ ἀπεποιοῦντο νὰ πολεμήσωσιν, ἢ ματαίως ἠγωνίζοντο. Οἱ Τοῦρκοι τρέψαντες τοὺς Μελιτηνοὺς, οἵτινες καὶ μόνοι ἐπεχείρησαν ν' ἀντισταθῶσι, προήλασαν μέχρι Καισαρείας, ἐκυρίευσαν καὶ ἐληλάτησαν τὴν μεγάλην ταύτην πόλιν, ὥρμησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν, ἐδήλωσαν ὡσαύτως τὴν ἐπαρχίαν ταύτην, καὶ ἐμβαλόντες εἰς Συρίαν, ἐπήγαγον μέγαν ὄλεθρον περὶ Χαλέπ καὶ Ἀντιόχειαν. Ἡ κοινὴ γνώμη ἐκραύγαζεν ὅτι ἡ κυβέρνησις δεῖται χειρῶν στιβρωτέρων· «ἐξ ἀνάγκης, λέγει ὁ Σκυλίτσης, βασιλέως ἐδεήθη τὰ πράγματα δυναμένου αὐτὰ ποσῶς καταστῆσαι τε καὶ ὁμαλίσαι ἐν οὕτως ἐναντίοις καιροῖς.» Ἡ Εὐδοκία ἐνόησεν ὅτι πρέπει νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ἀνάγκην ταύτην, καὶ ἔρριψε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἕνα τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς κατὰ τὴν Ἀσίαν στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, στρατηγὸν γενναϊότατον ἅμα καὶ τὴν ὄψιν

κάλλιστον. Ἄλλ' ἠσθάνετο, ὅτι δὲν θέλει ὀυνηθῆ εὐκόλως νὰ κατα-
 πείσῃ εἰς τὴν τοῦ στρατηγοῦ ἀνάρρησιν τὴν σύγκλητον, ἐν ἣ ἐπλειο-
 νοψῆται ἡ πολιτικὴ μερίς, καὶ τὸν πατριάρχην, ὅστις ἦτο εἰς τῶν κυ-
 ριωτέρων τῆς μερίδος ταύτης ὑπαδῶν. Ὅθεν ἐσοφίσθη τέχνασμα ἀ-
 στείον ἅμα καὶ ἐπιτήδειον. Ὁ πατριάρχης εἶχεν ἀδελφὸν ὀνόματι Βάρ-
 δαν, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος ἀσελγέστατος καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς σφόδρα
 ἐκδοτος, μηδὲν ἄλλο κεκτημένος προτέρημα. Ἡ βασίλισσα λοιπὸν
 διεμήνυσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας ὅτι, ἐὰν ἐξαφανίσῃ τὴν ἐγ-
 γραφον ἐκείνην διαβεβαίωσιν τῆς, προθύμως θέλει συζευχθῆ τὸν ἀδελ-
 φὸν του. Ὁ δὲ κατέπιεν ἀμέσως τὸ δέλεαρ, καὶ μετεχειρίσθη πᾶσαν
 αὐτοῦ τὴν εὐγλωττίαν, ἵνα δώσῃ εἰς τοὺς συγκλητικούς καὶ μάλιστα
 εἰς τὸν μέγιστα πρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα Ψελλὸν, νὰ ἐννοήσωσι τὴν ἀνάγκη-
 κην τοῦ νὰ ἐκπληρωθῆ ἡ κοινὴ γνώμη ἢ ἀπαιτοῦσα νὰ συζευχθῆ ἡ
 βασίλις ἀνδρὶ γενναίῳ καὶ θυμωδεῖ, προσέξας, ἐννοεῖται, νὰ μὴ ἐκ-
 στομίσῃ τίς ἦτο ὁ θυμωδὴς οὗτος καὶ γενναῖος ἀνὴρ. Ἄφρῳ δὲ παρε-
 σκεύασεν οὕτω τὰ πάντα, ἐνόμισεν ὅτι ἐμελλεν ἔδῃ νὰ χαιρετίσῃ τὴν
 βασίλισσαν ὡς νύμφην τοῦ ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ. Ἀλλὰ τότε αἴφνης, πρὸς
 δεινὴν ἐκπλήξιν τοῦ ἀρχιερέως καὶ πρὸς μέγα σκάνδαλον τῆς μεγάλης
 πολιτικῆς μερίδος καὶ ἰδίως τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς Ψελλοῦ, εἰσέρχε-
 ται διὰ νυκτὸς εἰς τὰ βασίλειον ὁ Ῥωμανὸς Διογένης καὶ συζευχθεὶς
 τῇ βασιλίδι ἀναγκρεύεται παρευθὺς βασιλεὺς τῇ 1 ἰανουαρίου 1068.

Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐγεννήθη ἐν Καππαδοκίᾳ καὶ ἀνήκεν εἰς μίαν
 τῶν στρατιωτικῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν, αἵτινες, ἔλκουσαι τὸ γένος ἐκ
 μικρᾶς Ἀσίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον προΐσταντο τῆς πολεμικῆς μερίδος
 καὶ ἀπετέλουσαν τὸ κύριον στήριγμα τοῦ κράτους. Ἦτο ἄνθρωπος δρα-
 στήριος, γενναῖος, φιλόδοξος καὶ χρηστὸς, ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ ἴναι
 τις τότε χρηστὸς ἐν Κωνσταντινουπόλει· ἀλλ' εἶχε νὰ παλαίσῃ πρὸς
 δυσχερείας μεγάλας, ὧν ἡ μέγιστη ἦτο ἡ ἀκμάζουσα καὶ ὀσσημέραι
 προσαγομένη ἀπ' ἀνατολῶν ἐπίδρομὴ τῶν Σελτζουκιδῶν Τούρκων. Ἐ-
 λάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ὀμιλήσωμεν περὶ τῆς καταγωγῆς, περὶ τῶν
 πρώτων ἡγεμόνων καὶ περὶ τῶν πρώτων κατορθωμάτων τῶν νέων τού-
 των ὑπαδῶν τοῦ Ἰσλάμ, οἵτινες ἐπέπρωτο νὰ ἀναζωπυρήσωσι κατὰ
 τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα τὸν ἐν Ἀσίᾳ μαρνανθὲντα μωαμεθα-
 νισμόν. Δὲν εἶχον δὲ μόνον τὴν πολεμικὴν ὀρμὴν, τὴν συνήθη εἰς ἅ-
 παντας τοὺς νεοφύτους μωαμεθανούς, ἀλλὰ καὶ ἀρετάς τινὰς ἄλλας,

τάς ὁποίας οἱ μὲν τελευταῖοι Τούρκοι, οἱ Ὀσμανίδαι, οἱ τὴν Κωνσταντινούπολιν κυριεύσαντες, οὐδέποτε ἐκτήσαντο, οἱ δὲ πρῶτοι μωαμεθανοὶ, οἱ Ἄραβες, δὲν ἀνέδειξαν εἰμὴ μέχρι τινὸς μόνον. Οἱ Σελδζουκίδαι ὑπῆρξαν ζηλωταὶ τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ συνέβη καὶ ἐν τῷ πρῶτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ· ἀλλ' ὅπερ οὐδέποτε συνέβη καὶ ἐν τῷ πρῶτῳ τούτῳ μωαμεθανικῷ κόσμῳ, αὐτοὶ οἱ σουλτάνοι τῶν Σελδζουκιδῶν, αὐτοὶ οἱ ὑπατοὶ αὐτῶν λειτουργοὶ διέπρεπον ἐπὶ παιδείᾳ. καὶ, τὸ σπουδαιότερον, ἐφήρμοζον ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ τὰς ἐξ αὐτῆς ἀπορρεούσας ἀρετάς. Ἡ χρυσῆ αὕτη περίοδος τῶν Σελδζουκιδῶν δὲν διήρκεσε πολὺ· ἀλλ' ὅμως διήρκεσεν ἀρκούντως, ὥστε νὰ καταφέρωσιν οὗτοι πληγὰς καιρίας κατὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐτι ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, 1063, εἶχεν ἀποθάνει ὁ Τογρουλβέγ, τὸν ὁποῖον ἤξεύρουσιν ἤδη οἱ ἀνυχνῶσται ἡμῶν ὡς ἓνα τῶν ἰδρυτῶν τοῦ σελδζουκικοῦ κράτους. Ἐπειδὴ υἱὸν δὲν εἶχε, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ὅστις ἐφημίσθη ἐπὶ τε πολεμικοῖς κατορθώμασι καὶ ἐπὶ τῇ ἀκριθείᾳ μὲ τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν ἐν τῷ βίῳ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς θρησκείας. Ἐτι δὲ ὀνομαστότερος ὑπῆρξε καθ' ὅλα ταῦτα ὁ βεζύρης αὐτοῦ Νεζάμ-έλ-Μούλκ. Ἡδὴ ὁ τοῦ Τογρουλβέγ βεζύρης Κχαυερὰν ἐφημίσθη ἐπὶ τῷ ζήλῳ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποτελεῖ μετὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου Ἀβουσαῖδ Μεχεμέχ, ὅστις ἔζησεν ἐπὶ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καὶ ἐτέρου Ἀβουσαῖδ, ὅστις ὠνομάσθη βασιλεὺς τοῦ διανοητικοῦ βίου, καὶ τοῦ ποιητοῦ Ἀνουαρῆ, ὅστις ἤκμασεν ἐν τῇ ἐπομένῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τοῦ σουλτάνου Σανδζάρ, τὴν τετρακτὺν τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν. οὓς ἄχρι τοῦδε οἱ Πέρσαι ὑπολαμβάνουσιν ὡς τὰ κόσμηματα τοῦ Κχορασάν, τῆς χώρας ἐξ ἧς οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι ὠρμῶντο. Ἀλλὰ πάντας τούτους ὑπερέβαλεν ὁ βεζύρης Νεζάμ-έλ-Μούλκ, ὅστις ὑπῆρξεν οὐ μόνον κυβερνήτης τῶν πραγμάτων ἔμπειρος καὶ ἀνὴρ λόγιος περιφανής, ἀγωνισθεὶς ὡς οὐδεὶς ἄλλος περὶ τὴν διάδοσιν καὶ ἀναζωπύρησιν τῆς παιδείας καθ' ὅλον τὸν μωαμεθανικὸν κόσμον· ἀλλὰ καὶ περὶ ἕκαστον βῆμα τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοῦ βίου ἐτήρησε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς θρησκείας αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς δικαστὴς μὲν ἀυστηρότατος, εὐεργέτης δὲ τῶν πενήτων ἀκάματος καὶ ὑπηρέτης πιστὸς τοῦ κυριάρχου του.

Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ πολέμιοι, οἵτινες, κυριεύσαντες ἤδη τὴν μεγάλην Ἀρμενίαν, ἠπέιλουν δι' ἐπιδρομῶν φοβερῶν τὴν κατάκτησιν ἀπάσης

τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς αὐτούς, καὶ κατὰ τοῦτο καλῶς ἔπραξεν. Ἄλλ' ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ αὐτούς πρὶν ἢ ὀργανώσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον, καὶ πρὶν ἢ ἀσφαλίσῃ ὕπωσθαι τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράγματα, κατὰ δὲ τοῦτο ἤμαρτεν ἐκ πρώτης ἀφειτηρίας. Ἡ ὑλικὴ τοῦ κράτους ἀναδιοργάνωσις ἦτο τόσῳ μᾶλλον ἀπαραίτητον νὰ προηγηθῇ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅσῳ οὐ μόνον ὁ λαὸς, καθ' ἃ γινώσκομεν, ἔπασχεν ἠθικὴν νόσον ἀνεπανόρθωτον, ἀλλ' ἡ νόσος αὕτη εἶχε καταλάβει πρὸ ἱκανοῦ χρόνου καὶ αὐτούς τοὺς ὑπερτάτους τῆς πολιτείας ἄρχοντας. Ἐνῶ τὸ κράτος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων, καὶ δὲν ἠδύνατο τὰ σωθῆ εἰμὴ διὰ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν βασιλέα ἀφοσιώσεως, πάντες ἐξ ἐναντίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεβούλευον αὐτόν· ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀνδρόνικος καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ υἱοὶ τοῦ προβασιλεύσαντος Κωνσταντίνου Δούκα, ὁ ὑπάτος τῶν φιλοσόφων Ψελλὸς, ὁ ὑπέρτιμος Νικηφόρος ὁ Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Αὕτη ἡ Εὐδοκία δὲν ἔμελλε νὰ μείνῃ πιστὴ εἰς τὸν σύζυγον, εἰμὴ ἐνόσῳ κύνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ῥωμανὸς, καίτοι ἦτο ὁ χρηστότερος ἴσως ἀνθρώπος τοῦ κράτους, δὲν διετέλει ἀμέτοχος ἀγενῶν τινῶν αἰσθημάτων, τὰ ὅποια ἐπενήργησαν ὀλεθρίως εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐνάμιλλος μὲν βεβαίως τοῦ ἀντιπάλου του κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν τόλμην, δὲν εἶχεν ὅμως τὴν ἐξαιρετον αὐτοῦ σύνεσιν καὶ μετριοπάθειαν.

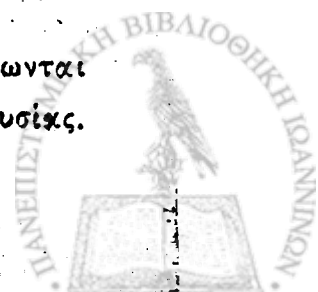
Ὁ Ῥωμανὸς ἅμω ἐβασίλευσε διέταξε τὸν στρατὸν νὰ συγκεντρωθῇ εἰς Φρυγίαν· δύο δὲ μόλις μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ, μετέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν ἵνα διατάξῃ ἐκ τοῦ προχείρου τὰ θέοντα πρὸς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν. Ἡ περιγραφή ἦν δίδει ἡμῖν ὁ Σκυλίτσης τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι ὄντως ἐλεεινὴ. Εὐάριθμος ὧν, λέγει, καὶ τεταπεινωμένος ὑπὸ τῆς πενίας καὶ κακουχίας, ἀπεστερημένος ὀπλῶν καὶ ἵππων καὶ τῆς ἄλλης παρασκευῆς ἀπλήρωτος, ἀναλκίς καὶ φέρων σημαίας ῥυπαρὰς, πολλὴν ἐπροξένει τὴν ἀθυμίαν εἰς πάντα ἄνθρωπον ἀναλογιζόμενον ὑποῖά τινα ἦσαν τὰ στρατόπεδα τοῦ κράτους ἄλλοτε καὶ ποῦ ἤδη κατήντησαν. Ὁ Ῥωμανὸς ἠγωνίσθη πάσῃ δυνάμει νὰ ζωογονήσῃ τὸ ἄψυχον τοῦτο σῶμα διὰ τῆς προμηθείας τῶν ἀναγκαίων, ὅσα ἦτο δυνατόν νὰ συλλεγῶσιν ἐν τοσούτῳ βραχεῖ χρόνῳ διαστήματι καὶ διὰ τῶν ὀλίγων τοῦ δημοσίου ταμείου πόρων καὶ ἐνεθάρρυνεν ὕπωσθαι τὸν ὄχλον ἐκεῖνον διὰ προ-

βιθασμῶν καὶ δώρων καὶ ἐπιτηδεΐας ἐκλογῆς τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πρὸ πάντων διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ παρουσίας. Ἄλλ' ὁ στρατὸς οὗτος ἐπάσχε καὶ ἄλλην τινὰ δυσθεράπευτον νόσον. Συνέκειτο ἐξ ἔθνῶν ποικίλων, οὐ μόνον ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Μακεδόνων καὶ Καππαδοκῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ Βουλγάρων καὶ Οὐζῶν καὶ Φράγκων καὶ Βαριάγων καὶ ἄλλων συγκλύδων φυλῶν ἐξ ὧν οἱ μὲν Οὐζοὶ καὶ οἱ Φράγκοι ἀπέδειξαν μετ' οὐ πολὺ ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ στασιάσωσιν ἐπὶ ἐλαχίστη προφάσει, οἱ δὲ ἄλλοι ἤγοντο ὑπὸ στρατηγῶν οἵτινες, ῥαδιουργούμενοι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπολιτεύσεως, ἐμελλον νὰ θυσιάσωσι πᾶν κοινὸν συμφέρον εἰς τὰ κατὰ τοῦ Ῥωμανοῦ πάθη αὐτῶν. Διὰ στρατοῦ τοιοῦτου δὲν ἦτο δυνατόν βεβαίως νὰ κατορθωθῶσι μεγάλα πράγματα. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ῥωμανὸς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἀναστείλῃ ὀπισθεῶν τὴν ὁρμὴν τῶν Τούρκων, ἐστράτευσεν ἐπ' αὐτοὺς ἀνευ ἀναβολῆς. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι διὰ τόλμης καὶ δραστηριότητος, καὶ τῆς μεγάλης ὑπολήψεως ἣν εἶχον περὶ αὐτοῦ οἱ πολέμιοι, ἂν δὲν ἐπέτυχε νίκην ὀλοσχερῆ, ἀνεχαίτισεν ὁμως τὰς προόδους αὐτῶν.

Οἱ Τούρκοι εἶχον ἐκπέμψει δύο στρατοὺς, τὸν μὲν εἰς τὴν ἄνω μικρὰν Ἀσίαν, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Εὐξείνου πόντου, τὸν δὲ εἰς Κιλικίαν καὶ Συρίαν. Ἡ πρώτη μοῖρα αὐτῶν, ἅμα ἤκουσε τὴν ἐκστρατείαν τοῦ βασιλέως, ὑπεχώρησεν, ὥστε οὗτος ὁρμήσας ἤδη πρὸς μεσημβρίαν διετέλεσεν ἀγωνιζόμενος, κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1068, ἐν Συρίᾳ. Ἐκεῖ, ὅτε μὲν τρέπων τοὺς πολεμίους, ὅτε δὲ ὑπενδίδων εἰς αὐτοὺς, αείποτε δὲ κινδυνεύων καὶ λαμπρῶς ἀγωνιζόμενος, τοῦτο τοῦλάχιστον ἐπέτυχεν, ὅτι διεκώλυσεν ἐπὶ μικρὸν τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἐν ἀρχῇ δὲ ἰανουαρίου τοῦ 1069 ἀποπέμφας τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἰς παραχειμασίαν, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ πιστὴ εἰσέτι Εὐδοκία, τιμῶσα τὴν τοῦ βασιλέως ἀρετὴν, καὶ βραβεύουσα τοῦ ἐραστοῦ τὰ ἄθλα, προσέφερεν αὐτῷ τὴν Ἰωνίαν. Ἄλλ' αὐτὸς μὴ διατρέψας παρ' αὐτῇ εἰμῇ δύο μόνον μῆνας, καθ' οὓς ἐνησχολήθη περὶ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν καὶ περὶ τὴν περιποίησιν τῶν συγκλητικῶν διὰ δεξιώσεων, τιμῶν καὶ χρηματικῶν δωρεῶν, ἀπῆλθεν αὐθις, οὐδὲ τὰς πασχαλίους ἡμέρας περιμείνας, κατὰ τῶν πολεμίων.

Ἐπὶ τῆς δευτέρας ταύτης ἐκστρατείας ἤρχισαν νὰ ἀναφαίνωνται ἀριδῆλως τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἠθικῆς τοῦ στρατοῦ παραλυσίαις.

Μία τῶν φράγκων μοῖρα ἀποστατήσασα ἀπῆλθεν εἰς Μεσοποταμίαν ἐπὶ λεηλασία, ὃ δὲ στρατηγὸς Φιλάρετος, ἄγων ἰσχυρὸν τοῦ στρατοῦ σῶμα, ἐγκατέλιπε τὴν χώραν ἧς εἶχεν ἐπιτραπῆ τὴν φυλακὴν, καὶ κατετροπώθη αἰσχροῦς ὑπὸ τῶν πολεμίων. Τὸ δὲ δεινότερον, οἱ Τοῦρκοι ἐπανελάβον τὰς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπιδρομάς. Ὁ βασιλεὺς ἐνίκησε μὲν αὐτοὺς περὶ Καισάρειαν, ἀλλὰ βλέπων ὅτι παντοῦ ὅπου δὲν ἦτο παρῶν οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ ἢ ἐνικῶντο, ἢ οὐδόλως ἠγωνίζοντο, καὶ ἀηδιάσας ἐπέστρεψε κατὰ τὸ φθινόπωρον εἰς Βυζάντιον. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1070 δὲν ἐστράτευσεν αὐτὸς, ἀλλ' ἐπέστρεψε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν κουροπαλάτην Μανουὴλ Κομνηνόν. Ὁ Μανουὴλ ἦτο ἀνεψιὸς τοῦ προβασιλεύσαντος Ἰσαακίου, καὶ εἰς τῶν πέντε υἱῶν τοῦ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθανόντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωάννου. Οἱ ἄλλοι τέσσαρες ἦσαν ὁ Ἰσαάκιος, ὁ Ἀλέξιος, ὁ Ἀδριανός, καὶ ὁ Νικηφόρος. Τὰ πλεῖστα τῶν τέκνων τούτων τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ ἦσαν παῖδες ἔτι, καὶ αὐτὸς ὁ Μανουὴλ ἦτο νέος· ἀλλ' ἡ οἰκογένεια διετέλει πάντοτε ἐπιφανής, ὃ δὲ Ῥωμανός, αἰσθανόμενος ἐαυτὸν περιστοιχισμένον ὑπὸ ἀνδρῶν ἐπιβούλων, ἠθέλησε νὰ περιποιηθῆ αὐτὴν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπένειμε μὲν εἰς τὸν Μανουὴλ τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα, ἀπέστειλε δὲ ἤδη αὐτὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐν Ἀσίᾳ. Ἡ ἐκλογή δὲν ἦτο ἀτυχής. Ὁ Μανουὴλ ἀθροίσας τὰς δυνάμεις ἀπῆλθεν εἰς Καισάρειαν, διέταξε τὰ τοῦ στρατοῦ συνετῶς, ἐπέβαλεν αὐτῷ αὐστηρὰν πειθαρχίαν καὶ ἀνεφάνη νικητὴς εἰς τὰς πρώτας πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκάς. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Ῥωμανός, ἐνῶ ἐφάνετο χαίρων ἐπὶ τούτοις, πράγματι ἐφθόνησε τὸν νέον, καὶ ἐπὶ προφάσει τινὶ ἀπέσπασε μοῖραν ἀξιόλογον τοῦ στρατοῦ εἰς Συρίαν, ὥστε ὁ Μανουὴλ, κολοβωθείσης οὕτω τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, κατετροπώθη περὶ Σεβάστειαν, καὶ ἠχμαλωτεύθη μετὰ τῶν δύο γαμβρῶν του, Μιχαὴλ τοῦ Ταρωνίτου καὶ Νικηφόρου τοῦ Μελισσηνοῦ. Οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ κατόρθωμα τούτο διελθόντες τὴν Καππαδοκίαν, ἐνέβαλον εἰς τὴν Φρυγίαν καὶ ἐδήλωσαν τὰς Κολοσσάς. Δὲν ἠξέυρομεν ἂν ὁ Μανουὴλ ἠθελε νικήσει ἔχων ἄπασαν τὴν δύναμιν τοῦ στρατοῦ· κατὰ τὴν ἀνεπίδεκτον ὅμως ἀμφιβολίας μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτη, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα ἀνομολογεῖ τὰς ἀρετὰς τοῦ Ῥωμανοῦ, ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ ἀγενοῦς ἀντιζηλίας φερόμενός, ἐπραξεν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συμφορὰν ἐκείνην. Ὅσον δηλητηριώδης ἄρα γε ἦτο ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου ἀτμόσφαιρα, ἀφοῦ ἄνθρωπος οἷος ὁ Ῥωμανός δὲν ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν ἐπίδρα-

σιν αὐτῆς! Καὶ νῦν δὲν τὸν ἔμενεν ἄλλο εἰμὴ νὰ ἐκστρατεύσῃ παλιν αὐτός· ἀλλὰ τὸ μὲν ἵνα λάβῃ ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ πλήθους τῶν πολεμίων, τὸ δὲ ἵνα παρασκευασθῆ ὅπως οὖν καλῆτερον, ἀνέβαλε τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Τῶντι τῇ 13 μαρτίου 1071 ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἀναζεύξεώς του ἡμέρας πολλοὶ συνέβησαν ἀπαίσιοι οἰωνοί· ἀλλ' αὐτός, εἴτε μὴ πιστεύων εἰς τοιαύτας προλήψεις, εἴτε πειθόμενος ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατὸν ὅπως δῆποτε νὰ ἀναβληθῆ, ἐξήκολούθησε τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν. Ἀφικόμενος δὲ εἰς τὸ θέμα τῶν Ἀνατολικῶν, ἤθροισεν αὐτόθι τὰς ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν βαρβάρων διασκεδασθείσας δυνάμεις, ἀπέπεμψεν ἐξ αὐτῶν τοὺς ἀγρήστους στρατιώτας καὶ τοὺς ὑπόπτους ἀξιωματικούς, ἐν οἷς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην, καὶ μὴ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ εἰμὴ ὅσους ἐνόμιζε πιστοτέρους καὶ ἰκανωτέρους, ἐπέρασε τὸν Ἄλυν ποταμὸν, καὶ ἐπορεύθη διὰ τῆς Σεβαστείας πρὸς τὴν Ἰβηρίαν. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἦτο νὰ μὴ ἀπασχοληθῆ ὅπως ἄλλοτε ὑπὸ τῶν διατρεχόντων τὴν χώραν τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ εὐθὺ κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἵνα συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον περὶ τῶν ὄλων ἀγῶνα· καὶ ἦτο καλῶς νενοημένον τὸ σχέδιον, διότι, ἡττηθέντος τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, οἱ δευτερευόντες στρατοὶ ἤθελον ὑποκύψει, ἐνῶ, καὶ ἂν οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατετροποῦντο ὁ κίνδυνος ἤθελε πάντοτε ὑφίστασθαι, ἐνόσω ἡ δύναμις τοῦ σουλτάνου ἔμενεν ἀκεραία. Καταλαβὼν λοιπὸν τὴν Θεοδοσιούπολιν, ἐπειδὴ ἡ χώρα δι' ἧς ἐμελλε νὰ προελάσῃ ἦτο ἀοίκητος καὶ ἔρημος, διέταξεν ἕνα ἕκαστον στρατιώτην νὰ συνεπαγάγῃ δύο μηνῶν τροφήν μεθ' ἑαυτοῦ. Καὶ πῶς μὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκτελεσθῆ τοιαύτη διαταγή, δὲν τὸ ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ ὁ σουλτάνος ἀπήλλαξε τὸν ἀντίπαλον τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, διότι μετ' ὀλίγον ἐπλησίασε. Τὸ δὲ ἔτι παραδοξότερον, ἐνῶ ὁ Ῥωμανὸς ἐσχόπει νὰ ἀνταγωνισθῆ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἐνῶ ἐμάνθανε μάλιστα ὅτι οὗτος φθάνει ἠσονούπω, ἀπέσπασε δύο ἀξιολόγους μοίρας τοῦ ἰδίου στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸ ἄριστον τοῦ ἰππικοῦ ὑπὸ τὸν φράγκον στρατηγὸν Ρουσέλιον (οὕτω καλοῦσιν αὐτὸν οἱ ἡμέτεροι, τὸ δὲ ἀκριβές ὄνομά του ἦτο Oursel de Bailleuil)³ καὶ τὸν Ἕλληνα στρατηγὸν Ἰωσήφ Ταρχανιώτην εἰς τὴν πέριξ χώραν, ὅπου ἤκουσεν ἐπελθοῦσαν μυρίανδρον Τούρκων δύναμιν. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὰ ἀποσπάσματα ταῦτα δὲν προέκειτο νὰ ἀπομακρυνθῶσι πολὺ, καὶ ὅτι ἀνακαλούμενα ἠδύναντο τάχιστα νὰ ἐπιστρέψωσιν· ἀλλὰ ἐπι-

κειμένου τοιούτου ἀντιπάλου, ἡ σύνεσις ἀπήτει νὰ διατηρῆται ὁ στρατός ὅσον ἐνδέχεται συμπετυκνωμένος, διότι μυρία περιστάσεις ἠδύναντό νὰ διακωλύσωσι τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀποσπασμάτων, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἢ ὀλίγη τῶν στρατηγῶν αὐτῶν προθυμία. Μόλις δὲ εἶχον ἀπέλθει ὁ Ῥουσέλιος καὶ ὁ Ταρχανιώτης, ὁ βασιλεὺς κυριεύσας τὴν ὑπὸ μικρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς κατεχομένην πόλιν Ματζικιέρτ, μανθάνει ὅτι ἐπεφάνη εἰς τὰ περίξ πολὺ πλῆθος Τούρκων. Κατ' ἀρχὰς δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἶναι ὁ σουλτάνος αὐτός, καὶ ἐξέπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βρυέννιον μετὰ δυνάμεως ἣν ἐνόμιζεν ἀρκοῦσαν. Ἄλλ' ὁ Βρυέννιος διαμηνύει μετ' ὀλίγον ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶναι πολυάριθμοι καὶ ζητεῖ ἐπικουρίαν. Ὁ βασιλεὺς, τυφλώτων πάντοτε, ὠμίλησε περὶ αὐτοῦ περιφρονητικῶς ἐνώπιον τῶν ἄλλων στρατηγῶν ἐπὶ τέλους ὅμως ἔστειλεν εἰς βοήθειάν του τὸν μάγιστρον Νικηφόρον Βασιλάκιον. Οἱ ἐχθροὶ ἤδη ὑπενέδωκαν· ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βρυέννιος διέταξε τὴν παῦσιν τῆς διώξεως, ὁ ὀρμητικὸς Βασιλάκιος ἐξηκολούθησε προελαύνων, καὶ φθάσας μόνος σχεδὸν μέχρι τοῦ χάρακος τῶν πολεμίων συνελήφθη αἰχμάλωτος. Τότε τελευταῖον ὁ Ῥωμανὸς ἤρχισε νὰ πείθεται ὅτι ἔχει κατέναντι αὐτοῦ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν καὶ ἐξῆλθε μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν πραγμάτων. Μὴ βλέπων ὅμως ἀντεπερχόμενόν τινα, ἐπέστρεψε τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν παρεμβολήν. Ἄλλὰ νυκτὸς ἐπελθούσης ἀσελήνου, οἱ Τούρκοι περιέζωσαν τὸν χάρακα καὶ διὰ τόξων καὶ παριππεύσεων εἰς πολλὴν ἐνέβαλον αὐτὸν ἀγωνίαν· τὸ δὲ δεινότερον, τὸ πρῶτὸν μίαν τῶν Οὐζῶν μοῖρα ἠύτομόλησε πρὸς τοὺς πολεμίους. Τελευταῖον ἀπεκρούσθησαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τῆς παρεμβολῆς, ὁ δὲ βασιλεὺς θέλων ν' ἀγωνισθῆ ἔκ παρατάξεως, ἀπέστειλε ταχυδρόμους πρὸς τὸν Ταρχανιώτην καὶ τὸν Ῥουσέλιον, παραγγέλλων νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅσον τάχιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Αὐτοὶ ὅμως δι' εἰσηγήσεως κυρίως τοῦ Ταρχανιώτου, ἀντὶ νὰ ὑπακούσωσιν, ἀπῆλθον διὰ τῆς Μεσοποταμίας εἰς τὰ ἴδια. Ὁ βασιλεὺς ἠγνόει τὴν προδοσίαν ταύτην καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξ ἄλλης αἰτίας ἐκωλύθησαν νὰ προσέλθωσιν· ἀπεφάσισε δὲ οὐδὲν ἤττον νὰ ἀγωνισθῆ τὴν ἐπιούσαν καὶ ἄνευ αὐτῶν. Ἐνῶ δὲ ἐτιμωρεῖτο τοιοῦτοτρόπως ἕνεκα τοῦ πρώτου αὐτοῦ σφάλματος, ἤτοι τῆς ἀπὸ τοῦ στρατοῦ ἀπομακρύνσεως δύο αὐτοῦ μεγάλων μοιρῶν, ἐπέπρωτο νὰ περιπέσῃ μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον σφάλμα. Ὁ σουλτάνος, ἄδηλον πόθεν κινούμενος, ἔπεμψε πρέσβεις περὶ εἰρήνης· ὁ δὲ Ῥωμανὸς ἀντὶ νὰ δεχθῆ προθύμως τὴν πρότασιν, ἵνα λάβῃ και-

ρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀπήντησεν ἀγερώχως ὅτι εἰάν ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν, καταλιπὼν τὸν τόπον τῆς ἰδίας παρεμβολῆς, στρατοπεδεύσῃ ἀπωτέρω, ὁ δὲ βασιλεὺς πῆξῃ τὸν χάρακα ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ τόπῳ ὃν εἶχε πρότερον ὁ σουλτάνος, τότε μόνον θέλει ἔλθει εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς αὐτόν. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰδέτι δευτῆ ἀπάντησις εἰς τὴν πρότασιν ταύτην, καὶ ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐσυζήτουν τὰ περὶ τῆς εἰρήνης, ὁ βασιλεὺς, πεισθεὶς εἰς συμβουλὰς ἀσυνέτους ἢ ἐπιβούλους, ὅτι δῆθεν οἱ πολέμιοι εὐάριθμοι ὄντες ἐδειλίασαν καὶ ὅτι ἐζήτουν ἀπλῶς νὰ μετεωρίσωσι τὸν χρόνον, μέχρις οὐ φθάσωσιν αἱ ἐπικουρίαι αὐτῶν, διέταξεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναχωρῆς τὴν ἐπίθεσιν. Οἱ Τοῦρκοι, καταπλαγέντες ἐκ τῆς ἀπροσδοκίῃ ταύτης προσβολῆς καὶ συνταχθέντες ἐκ τοῦ προχείρου ὅπως ἠδυνήθησαν, ἐτράπησαν πρὸς τὰ ὀπίσω, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδίωκεν αὐτοὺς κατόπιν. Ἦρχισε δὲ ἔδῃ νὰ κλίνη ἡ ἡμέρα, ὅτε ὁ Ῥωμανός, μὴ ἔχων τοὺς ἀντιπολεμοῦντας, καὶ φοβηθεὶς μήπως, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐπιστρέψωσιν αἰφνης οἱ Τοῦρκοι καὶ προσβάλωσιν ἢ τὸ ἀφύλακτον στρατόπεδόν του, ἢ καὶ αὐτὸν μακρὰν τοῦ στρατοπέδου του εὕρισκόμενον, ἀπέφασκε νὰ ἀνακάμψῃ εἰς αὐτό. Ὅθεν διέταξε νὰ τραπῇ πρὸς τὰ ὀπίσω ἡ βασιλικὴ σημαία. Ἀλλὰ τὰ τάγματα ὅσα εὕρισκοντο ὀπισθοῦν μακρὰν, ἰδόντα τὰς σημαίας ὀπισθοσμήτους, ὑπέλαβον τὸ πᾶγμα ὡς ἦσαν, τὴν δὲ πλάνην ταύτην ἐνίσχυσεν ἐξ ἐπιβουλῆς, ἂν πρῶτος δὲν διέδωκεν, ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα υἱὸς Ἀνδρόνικος, ὥστε ἀντιτακτικῆς ἐπιστροφῆς, συνέβη φυγὴ ἐλεεινὴ, προεξάρχοντος τοῦ Ἀνδρόνικου. Εἰς μάτην ὁ βασιλεὺς ἀνεκάλει τοὺς φεύγοντας, οὐδεὶς ἦτο ὁ ὑπακούων. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, οἱ ἐναντίοι, οἵτινες ἔβλεπον τὰ γινόμενα ἐπὶ λόφων ἰστάμενοι, ἐπιπίπτουσιν οἱ μὲν διώκοντες τοὺς φεύγοντας, οἱ δὲ κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἔμεινε μὲν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, ἀλλὰ διὰ τὴν παράλογον ἐκείνην ταραχὴν, ἐγκατελείφθη μετ' ὀλίγον καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν πλησιέστερον ἰσταμένων Καππαδοκῶν, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν βασιλικῶν ἵπποκόμων. Οὕτω δὲ μὴ ἔχων περὶ ἑαυτὸν εἰμὴ ὀλίγους ἄνδρας καὶ πανταχόθεν περικυκλωθεὶς ὑπὸ τῶν πελαγίων, ἀντέσχεν ὅμως ἐπὶ μακρὸν, πολλοὺς τούτων φονεύσας. Τελευταῖον ἐπληρώθη εἰς τὴν χεῖρα διὰ φασγάνου. Ἐπειτα κατὰ κλοντισθέντος τοῦ ἵππου αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ πεζεύσῃ, καὶ πάλιν δὲ ἀντηγωνίζετο, ὅτε περὶ τὸ ἑσπέρας ἀποβαλὼν τὰς δυνάμεις συνελήφθη αἰχμαλωτός.

Καὶ τὴν μὲν νύκτα ἐκείνην παρέμεινε κατὰ γῆς κείμενος μετὰ πολλῶν ἄλλων τραυματιῶν. Τῇ δ' ἐπαύριον ἀναγγελθείσης τῆς συλλήψεως αὐτοῦ εἰς τὸν σουλτάνον, οὗτος ἐχάρη μὲν ἐπὶ τῷ εὐτυχίματι ἀνθρωπίνως δὲ ὄμως τὸ γεγονός λογισάμενος καὶ τὴν νίκην μετριοφρόνως ἐνεγκῶν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, Θεῷ τὸ πᾶν ἀνετίθει ὡς μείζον ἢ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ ἰσχὺν ἀποτελέσας τὸ τρόποιον.» "Ὅτε κατ' ἀρχῆς προσήχθη ὁ βασιλεὺς ἐνδεδυμένος εὐτελὲς στρατιωτικὸν ἱμάτιον, ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἐδίστασεν ἄν ἐκείνος ἦτο ὁ ἀγέρωχος αὐτοῦ ἀντίπαλος· ἀλλ' ὅτε εἶδε τὸν προηγουμένως αἰχμαλωτευθέντα Βασιλάκιον πεσόντα εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ οἰκτρῶς ἀνοιμώξαντα ἐπέισθη, καὶ ὡς περ ἐμμανῆς ἀνεπήδησε τοῦ θρόνου, καὶ ἔστη ὀρθός. Τότε ἔπεσεν ὁ Ῥωμανὸς πρὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ ἐπάτησεν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἀκαριαίας ἐκείνης παραφορᾶς ἀνεσήκωσε τὸν ἀντίπαλον καὶ ἐναγκαλισθεὶς αὐτὸν, «μὴ φοβεῖσαι, τὸν εἶπεν, ὦ βασιλεῦ· οὐδένα θέλεις πάθει σωματικὸν κίνδυνον· θέλεις τιμηθῆ ἄξιως τῆς αὐτοκρατορικῆς σου μεγαλειότητος· διότι κατ' ἐμὲ ἄφρων εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ μὴ ἀναλογιζόμενος τὸ παλίντροπον τῆς τύχης καὶ μὴ εὐλαβούμενος τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς.» Διατάξας δὲ νὰ ἀποταχθῇ αὐτῷ σκηνὴ καὶ θεραπεία ἢ ἀρμόζουσα, καὶ περιβαλὼν αὐτὸν ἐξ ἀνάγκης τουρκικὴν σουλτανικὴν στολὴν, τὸν εἶχε σύνδειπνον καὶ ὁμοδίαιτον καὶ κατὰ πάντα ὁμοταγῆ, δὶς τῆς ἡμέρας συνερχόμενος μετ' αὐτοῦ, καὶ συλλαλῶν καὶ διὰ πολλῆς τρόπων εὐγενείας ἀνακτώμενος τὸν ἄνθρωπον, μηδέποτε μὴδ' ἄχρι βραχυτάτου λόγου εἰπὼν τι προσβλητικὸν εἰς αὐτὸν, ἀλλὰ μόνον παρατηρήσεις τινὰς ὑποβαλὼν περὶ τινῶν σφαλμάτων τὰ ὑποῖα ἐνόμιζεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπραξεν ἐν τῇ ἐλάσει τῆς στρατιᾶς. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἠρώτησεν ὁ σουλτάνος τὸν βασιλέα τί ἤθελε πράξει εἰάν εἶχεν αὐτὸν ὑποχείριον· ὁ δὲ ἀπήντησεν ἀνυποκρίτως, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν ἤθελε τὸν τιμωρῆσαι δεινῶς. «Ἄλλ' ἐγὼ, εἶπεν ὁ σουλτάνος, δὲν σε μιμοῦμαι, ὡς βλέπεις, κατὰ τοῦτο· καὶ ἀπορῶ πῶς πρεσβεύεις σὺ τὰ ἐναντία, ἐνῷ ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Μετὰ οὕτω δὲ ἡμέρας συνωμολόγησαν συνθήκην εἰρήνης ἐπὶ τῇ βᾶσει τῆς καταπαύσεως τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῆς ἀμοιβαιᾶς τῶν αἰχμαλώτων ἀποδόσεως. Ὁ βασιλεὺς ὑπέσχετο προσέτι ἄδρᾶ εἰς τὸν σουλτάνον λύτρα· καὶ ἀπολυθεὶς μετὰ

πάσης τιμῆς ἀπῆλθεν εἰς Θεοδοσιούπολιν. Ἐνταῦθα παρέμεινεν ἐπί τινες ἡμέρας ἵνα μεταβάλλῃ ἱματισμὸν καὶ προσέτι θεραπεύσῃ τὴν πληγὴν τῆς χειρὸς του. Ἐπειτα δὲ ἀναχωρήσας ἐκείθεν διῆλθε τὰς Ἰβηρικὰς κώμας καὶ ἔφθασε μέχρι τῆς Κιλικίας. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ συνέβαινεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὀλεθρία πραγμάτων μεταβολή.

Ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, ἀμα ἔμαθε τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ Ῥωμανοῦ, ἦν τοσοῦτον ἐπιβούλως παρεσκεύασεν ὁ υἱὸς του Ἀνδρόνικος, ἔσπευσεν ἀπὸ κείνου μετὰ τῶν ὁμοφρόνων καὶ πρὸ πάντων μετὰ τοῦ ὑπάτου τῶν φιλοσόφων Ψελλοῦ, νὰ ἀναγορεύσῃ μόναρχον αὐτοκράτορα τὸν ἀνεψιὸν του Μιχαήλ, τὸν υἱὸν τοῦ προηγουμένου βασιλέως. Ἡ Εὐδοκία ἣτις συνετέλεσεν εἰς τὸ πραξικόπημα τοῦτο, προδίδουσα τὸν σύζυγον, δὲν ἔσωσεν οὐχ ἦττον ἑαυτὴν, διότι ἐξωρίσθη εἰς μοναστήριον καὶ ἀπεκάρη ἄκουσα· διαταγαὶ δὲ ἐξεδόθησαν ἀπανταχοῦ νὰ μὴ ὑποδεχθῶσι τὸν Ῥωμανὸν ἐπανερχόμενον καὶ νὰ μὴ τιμῆσωσιν αὐτὸν ὡς βασιλέα, καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν διαταγῶν τούτων ἐξαπεστάλη εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν μετὰ δυνάμειος πολλῆς ὁ τοῦ Ἰωάννου Δούκα νεώτερος υἱὸς Κωνσταντῖνος. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης ἐπεχείρησε ν' ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς ἀντιπάλους καὶ παρέτεινεν ἐπί τινα χρόνον τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' ἐπὶ τέλος ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ εἰς τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἐπέμφθη βραδύτερον κατ' αὐτοῦ, ἐπιστρέψαντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ ἀδελφοῦ του Κωνσταντίνου εἰς τὸ Βυζάντιον. Πρὶν ἢ παραδοθῆ, συλλέξας ἅπαν τὸ ἀργύριον καὶ τὰ κειμήλια ἅπαντα ὅσα εἶχεν, ἐπέμψεν αὐτὰ εἰς τὸν σουλτάνον τῶν Τούρκων διαμηνύσας ὅτι ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώτῃ ἄκέραια τὰ λύτρα ὅσα ὑπέσχετο, ἐπεθύμει τοῦλάχιστον διὰ τοῦ μικροῦ τούτου ἐνθυμήματος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐλησμόνησεν οὐδ' ἐν τῇ ὑστάτῃ ταύτῃ ὥρᾳ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀντιπάλου ἐκείνου. Καὶ δὲν περιωρίσθη εἰς τοῦτο ἡ ἀτυχία αὐτοῦ ἢ μᾶλλον ἡ τοῦ κράτους ἀτυχία. Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης παρεδόθη διὰ συνθηκῶν, καθ' ἃς αὐτὸς μὲν ἀπέθετο τὴν βασιλείαν, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος ἐβεβαίωσεν αὐτῷ ὅτι θέλει μείνει τοῦ λοιποῦ ἀνενόχλητος περιβαλλόμενος τὸ μοναχικὸν σχῆμα· καὶ τὰς συνθήκας ταύτας ἐπεκύρωσαν τρεῖς ἀρχιερεῖς, ὁ Χαλκηδόνος, ὁ Ἡρακλείας καὶ ὁ Κολωνεῖας. Τούτων δὲ γενομένων ἀπήχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου ἀπὸ Ἀδάνων, ὅπου εἶχε παραδοθῆ μέχρι Κοτυαίου ἐν εὐτελεῖ ὑποζυγίῳ ὀχοῦμενος, καὶ πάσχων δεινῶς ἐκ κοιλιακοῦ νοσήματος, τὸ ὁποῖον λέ-

γεται ὅτι ἦτο ἀποτέλεσμα προηγουμένης αὐτοῦ δηλητηριάσεως. Ἡ κατάστασις του ἦτο τοιαύτη ὥστε προδήλως ἐμελλε νὰ ἀποθάνη μετ' οὐ πολὺ καὶ ὅμως εἰς Κοτυαεῖον κατέφθασε διαταγὴ τοῦ βασιλέως διορίζουσα νὰ ἐξορυχθῶσιν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ. Εἰς μάτην οἱ τρεῖς ἀρχιερεῖς ὑπέμνησαν τοὺς ὄρκους καὶ τὴν ἐκ τοῦ θεοῦ νέμεσιν ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη, καὶ ἐξτελέσθη τοσοῦτον ἀπηνῶς, ὥστε ὁ ἐλεεινῶς νοσῶν ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀφοῦ προσετέθησαν καὶ αἱ δύο ἄλλαι αὐτοῦ πληγαί, κατήντησε πτώμα ἀληθές· καὶ οὕτως ἔχων δὲ ἐσύρθη ἀνηλεῶς μέχρι Προποντίδος, ὅπου ἀπέθανε τηρήσας μέχρις ἐσχάτων ἀπτόητον φρόνημα, καὶ κηδευθεὶς ἐν τῇ νήσῳ Πρώτῃ ὑπὸ τῆς Εὐδοκίας, ἣτις ἐν τῇ ἀτυχίᾳ αὐτῆς ἐπανῆλθεν εἰς εὐπρεπέστερα πρὸς αὐτὸν αἰσθήματα.

Ὅταν ἀνχλογισθῶμεν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς τὸ κράτος ἦτο ἐκτεθειμένον ἀπὸ ἀνατολῶν ἐκ τῆς ἀκμαζούσης τῶν Σελδζουκιδῶν Τούρκων δυνάμεως, καὶ ὅσοι ἐκυφοροῦντο ἀπὸ δυσμῶν, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, τὴν ἐσχάτην παραλυσίαν εἰς ἣν ἔφερε τὰ πράγματα ἡ μερίς τῶν Ψελλῶν, Δουκῶν καὶ συντροφίας, τοὺς ἀπηλπισμένους ἀγωνάσας οὓς κατέβαλεν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, τὴν ἐπιτυχίαν ἣτις μέχρι τινὸς ἔστεψε τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ διὰ τῶν πρὸς τὸν Ἀλπ-Ἀρσλάν γενομένων συνθηκῶν, καὶ τὴν οἰκτρὰν ἀμοιβὴν ἣς ἠξιώθη ὁ ἀνὴρ, δὲν δυνάμεθα εἰμὴ νὰ ἐλεεινολογήσωμεν τὴν τύχην τοῦ κράτους καὶ νὰ συγκινηθῶμεν ἐκ τῶν θλιβερῶν περιπετειῶν τῆς βασιλείας αὐτῆς, αἵτινες περὶ τὰ ἔσχατα ἀπέβησαν ὄντως τραγικαί. Ὅπόσον διάφοροι ὑπῆρξαν αἱ περιστάσεις ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἐτελεύτησεν ὁ τοῦ Διογένης ἀνταγωνιστής. Καὶ αὐτὸς ἀπέβη μετ' ὀλίγον, τῷ 1072, ἐκ θανάτου οὐχὶ φυσικοῦ, ἀλλ' ὁ μὲν Διογένης ἐξέπνευσεν ὡς ὁ ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων, ὁ δὲ Ἀλπ-Ἀρσλάν ὡς ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ἡγεμόνων. Ἀμα ἀπολύσας τὸν βασιλέα ἐτράπη κατὰ τοῦ καλίφου, ἐταπείνωσεν αὐτὸν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐν Συρίᾳ καὶ ἐν Ἀραβίᾳ, ἐπανελάβε τὸν κατὰ τοῦ κράτους πόλεμον διὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένης, ὡς θέλει ἐξηγηθῆ μετ' οὐ πολὺ ἀκριβέστερον, ἐπεχείρησεν ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ ἰσλαμισμοῦ ζήλω του νὰ καταναγκάσῃ διὰ πολλῆς βίας καὶ ἀγριότητος τοὺς χριστιανούς τῆς Γεωργίας εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ θρησκευματος τούτου, καὶ ἔπειτα, μαθὼν ὅτι ἐξερράγησαν ταραχαὶ εἰς Τουρκεστάν, ἠτοιμάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιθεωρήσει τὸν στρατὸν

αὐτοῦ συγκείμενον ἐκ 200,000 ἰππέων, καὶ εἶχεν ἀναγορεύσει ἐν μέσῳ λαμπρῶν πανηγύρεων διάδοχόν του τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαλεκ-σάχ, ἐπιτρέψας αὐτῷ τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν τῇ Γεωργίᾳ πολέμου, ὅτε αἰφνης εἰς τῶν αἰχμαλώτων ὃν ἤλεγξε διὰ τὴν ἐπιμονὴν μεθ' ἧς εἶχεν ὑπερασπίσει ἑαυτὸν, καὶ ὃν ἠθέλησεν ἰδίᾳ χειρὶ νὰ τιμωρήσῃ θεινῶς, ἐξαγαγὼν ξίφος κεκρυμμένον ἐτραυμάτισε τὸν σουλτάνον θανασίμως. Τότε ὁ Ἄλπ-Ἀρσλάν ἀποθνήσκων ὠμολόγησεν ὅτι παρεβίασε τὴν ὀφειλομένην ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ταπείνωσιν· ὅτι ὑπέλαβεν ἑαυτὸν ὡς τὸν μέγιστον κυριάρχην καὶ ὡς ἀνώτερον πάσης προσβουλῆς· ὅτι τούτου ἕνεκα ὁ Θεὸς κατεκρήμνισεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου καὶ ἀπέδειξεν αὐτῷ διὰ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀσθένειαν τῆς δυνάμεώς του, καὶ ὅτι διὰ ταῦτα πάντα καθικετεύει τὸν Ὑψιστὸν νὰ συγχωρήσῃ τὰ ἁμαρτήματά του καὶ νὰ τῷ ἐπιδαψιλεύσῃ τὴν ἑαυτοῦ χάριν. Ἐτάφη δὲ εἰς τὴν πόλιν Μερῶ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του διέταξε νὰ τεθῆ ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή· «Ἵμεῖς πάντες ὅσοι εἶδατε τὴν μέχρις οὐρανῶν μετεωρισθεῖσαν μεγαλειότητα τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν, ἔλθετε εἰς Μερῶ καὶ ἰδέτε αὐτὴν εἰς κόνιν μεταβληθεῖσαν.» Ὁ Ῥωμανὸς Διογένης δὲν ἔδειξε κατὰ τὰς τελευταίας τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἡμέρας αἰσθήματα ὀλιγώτερον εὐγενῆ· ἀλλὰ περὶ μὲν τὸν ἕνα τῶν νεκρῶν τούτων ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος τῆς ζωῆς, περὶ δὲ τὸν ἕτερον κατήρχοντο αἱ σκιαί τοῦ θανάτου. Ἐκεῖ δὴν ἰσχυρὰ καὶ ἠθικὴ ἀκατάσχετος ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ πολλῶν μὲν ἑκατοντάδων χιλιάδων ἰππέων, συμπεπηγμένων διὰ τοῦ αὐτοῦ αἰσθήματος καὶ συμφέροντος, ὑπὸ διαδόχου δὲ τῆς ἀρχῆς ἀξίου καὶ ὑπὸ τοῦ ἔτι ἀξιώτερου βεζύρου Νεζάμ-έλ-Μούλκ· ἐδῶ ὀλιγὴ καὶ ἠθικὴ παραλυσία οἰκτρὰ ἐκπροσωπούμενη ὑπὸ στρατοῦ μὲν συγκειμένου ἐκ πάσης φυλῆς καὶ γλώσσης, καὶ κακῶς συντηρουμένου, ὑπὸ ἡγεμόνος δὲ ἀθλίου, τοῦ Μιχαήλ Ζ', καὶ τοῦ ἔτι ἀθλιωτέρου διδασκάλου καὶ συμβούλου Φελλοῦ, ὅστις δὲν ἠσχύνθη νὰ καυχῆθῃ ἐν τισι τῶν ἰδίων συγγραμμάτων, ὅτι εἶπερ τις καὶ ἄλλος συνετέλεσεν εἰς τὴν πτώσιν τοῦ ἀνδρός, ἐξ οὗ ἐν τούτοις καὶ μόνου ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ κοινὴ σωτηρία.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ θλιβερά τῆς ἀντιθέσεως ταύτης ἀποτελέσματα. Ὁ Σκυλίτσας λέγει ῥητῶς καὶ ἐπανειλημμένως, ὅτι ὁ ὕπατος τῶν φιλοσόφων κατέστησε τὸν Μιχαήλ Ζ' ἀπρὸς ἅπαν ἔργον ἀδέξιον καὶ ἄπρακτον,» καὶ ὅτι ὁ νέος ἐκεῖνος, ἐν μέσῳ τῶν κρι-

σιμωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὐρέθη, ποτὲ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἡσχολεῖτο εἰς τὸ νὰ συνθέτῃ ἰάμβους καὶ ἀναπαίστους, ἀμειψίστους μὲν ὄντας καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ φανταζόμενος, χάρις εἰς τὴν κολακείαν καὶ τὴν ἀπάτην τοῦ διδασκάλου του, ὅτι εἶναι ὁ ἄριστος τῶν ποιητῶν. Μηδὲ νομίσθη τις ὅτι ὁ Ψελλὸς ἀποτρέπων οὕτω τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν κυριωτάτων καθηκόντων, ἀνέλαβε τοῦλάχιστον αὐτὸς τὴν τῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ὁ ἐπὶ σοφίᾳ τοσοῦτον θαυμαζόμενος ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ἐκεῖνος ἀνὴρ ἐνόμιζε φαίνεται εἰλικρινέστατα ὅτι ἀρκεῖ εἰς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐθνῶν νὰ γνωρίζωσι τοὺς κανόνες τῆς μετρικῆς, καὶ οὐδ' αὐτὸς ἡσχολεῖτο περὶ σπουδαιότερόν τι, ἀφίνων τὸν Μιχαήλ Ζ', τοιοῦτον ὄντα, νὰ ἐκλέγῃ κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς ὑπουργοὺς αὐτοῦ καὶ τοὺς στρατηγοὺς. Ὅθεν ὁ νέος βασιλεὺς προεχειρίσατο μέγαν λογοθέτην τὸν εὐνοῦχον Νικηφόρον, ὅστις διατελέσας γραμματεὺς τοῦ πατρὸς του Κωνσταντίνου, καὶ ἔπειτα δούξ Ἀντιοχείας καὶ τελευταῖον δικαστὴς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, δὲν εἶχε διακριθῆ εἰμὴ ἐπὶ διαβολαῖς καὶ βλαδιουργίαις καὶ δωροδοκίαις. Πραχθεῖς δὲ εἰς τὸ ὑπατον ἀξιωματικῶν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν ὑπουργῶν, ὁ Νικηφόρος, ὅστις ὠνομάζετο συντήεστερον Νικηφορίτσης, δὲν μετέβαλε φύσιν, ἀλλ' ἠϋξῆσε τὰς κακίας αὐτοῦ ἀναλόγως τῆς εὐρύτητος τοῦ θύματος τοῦ παραδοθέντος εἰς τὴν διάθεσιν του· ἐσυκοφάντησε καὶ ἀπεμάκρυνεν ἀπὸ τὸν βασιλέα πάντα χρηστὸν ἢ ὅπως οὖν ἔμπειρον ἄνθρωπον ὅστις ἐσώζετο ἔτι τυχὸν ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ γενόμενος οὕτω ἀπόλυτος κύριος τοῦ βασιλέως, ἀνέπτυξε πλεονεξίαν ἀγανῆ, δημεύων, ἀπαιτῶν ἀχρεώστητα καὶ ἄλλως πολυειδῶς καταπιέζων τοὺς ἀνθρώπους· διότι μετ' οὐ πολὺ ἐσφετερίσθη ἀναφανδὸν τὸ μονοπώλιον ὄλων τῶν σιτηρῶν τῆς Θράκης, καὶ οὐ μόνον ἐπώλει αὐτὰ εἰς τιμὴν ὑπέρογκον (ἐν χρυσοῦν τὸ μῶδιον ἦτοι τὸ κοιλόν) ἀλλ' ὑπεξῆρει προσέτι τὸ τέταρτον τοῦ μωδίου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ τέταρτον τοῦτο ὠνομάζετο πινάκιον, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐπεκλήθη, ἐντεῦθεν ὑπὸ τῶν πολλῶν *Παραπινάκιος*· καὶ οὕτω παρέμεινε διακρινόμενος ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τοσαύτη δὲ προέκυψεν ἐκ τούτου ἐνδεῖα τροφῶν, ὥστε συνέβη ἐν Κωνσταντινουπόλει λιμὸς μέγας. Ἡ κυβέρνησις ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ παύσῃ τὸ κακὸν εἴτε καταργούσα τὸ μονοπώλιον, εἴτε μεταφέρουσα εἰς τὴν βασιλεύουσαν σίτον ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερον εἰς τὸν Νικηφορίτσην, ὅστις ἐπέμεινε λιμοκτονῶν τὸ πλῆθος, ἐξ οὗ προσεπῆλθεν ἕτερον δεινὸν φοβερώτερον, λοιμὸς. Ἄλλ'

ὁ Νικηφωρίτης ἐξηκολούθει ἀδιαφορῶν πρὸς τὴν κοινὴν συμφωρᾶν, καὶ ἀντὶ πάσης παραμυθίας ἐπέξέτεινε τὴν πλεονεξίαν ἄχρι τῶν θείων σηκῶν, ἀφαιρέσας τὰ ἱερά τούτων κειμήλια καὶ ἐπιπλα.

Οὕτως ἐκυβερνῶντο τὰ πράγματα, ἐνῶ οἱ Τούρκοι, ὑπολαβόντες διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους ἀνατραπείσας τὰς πρὸς αὐτὸν γενομένας συνθήκας, οὐ μόνον εἰς τὴν Γεωργίαν ὡς προείπομεν ἐνέβαλον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰσώρμησαν πολυάριθμοι, κατακυριεύοντες ἤδη τὰ θέματα αὐτῆς καὶ οὐχὶ ὡς πρότερον εἰς σποραδικὰς λεηλασίας περιοριζόμενοι. Εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ μέγα σελδζουκικὸν κράτος εἶχεν ἀρχίσει τότε νὰ παρακμάζη πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ὁ Μαλεκσάχ κατεκερμάτισεν αὐτὸ ἰδρύσας πολλοὺς ὑποτελεῖς κυριάρχας. Ἀλλ' ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Σολιμάν Α' εἰς ὃν ἐπέτρεψε τὴν μικρὰν Ἀσίαν, συνέπεσε νὰ ἦναι ἄνθρωπος ἰκανώτατος, καὶ κατεσκεύασεν ἐνταῦθα δύναμιν ἰδίαν ἀξιόλογον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ πολεμηθῇ ὁ ἐχθρὸς οὗτος· ἀλλ' ὁ τρόπος καθ' ὃν διεζήχθη ὁ πόλεμος προσεπιμαρτυρεῖ, ἐὰν ἦτο χρεῖα νέας μαρτυρίας, τὴν ἀθλιότητα τῶν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου πραγμάτων καὶ ἀνθρώπων. Πρῶτος ἐξαπεστάλη ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ἀδελφὸς τοῦ Μανουήλ· ἐγκαταλειφθεὶς ὁμῶς ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ εἰς ἡμᾶς ἡγεμόνος τῶν Φράγκων μισθοφόρου Ῥουσελίου, ἠττᾶται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τῶν Τούρκων περὶ Καισάρειαν. Κατόπιν ἐξεπέμφθη ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας· ἀλλ' αὐτὸς ἔπαθεν ἄλλο χειρότερον. Πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μετρηθῇ πρὸς τοὺς Τούρκους, προσβάλλεται, κατατροποῦται καὶ αἰχμαλωτεύεται ὑπὸ τοῦ Ῥουσελίου, ὅστις συνεπαχόμενος αὐτὸν σιδηροδέσμιον ἔρχεται καὶ κατασκηνοῖ ἐν Χρυσοπόλει, πολλὰ πράττων κακά. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικαλοῦνται ἤδη τὴν συνδρομὴν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ῥουσέλιος βλέπων ἑαυτὸν ἀσθενῆ πρὸς τοσαύτην πολεμίων πληθύν, ἀπολύει τῶν δεσμῶν τὸν καῖσαρα καὶ ἀναγορεύει αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, οἵτινες προθύμως ἐννοεῖται παρέσχον τὴν ζητηθεῖσαν ἐπικουρίαν, ὡς συντελεστικὴν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς δυνάμεως αὐτῶν, κατατροποῦσι τὸν τε καῖσαρα καὶ τὸν Ῥουσέλιον. Καὶ ἀμφότεροι μὲν μετ' ὀλίγον ἐλυτρώθησαν, ὁ καῖσαρ, ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του, τοῦ βασιλέως, ὁ Ῥουσέλιος ὑπὸ τῆς ἰδίας γυναίκος· ἀλλ' ὁ μὲν καῖσαρ ὑποπτεύων τὴν διαθεσιν τοῦ βασιλέως μετὰ τὴν προηγηθεῖσαν αὐτοῦ ἀναγόρευσιν, δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὰ βασίλεια εἰμὴ ἀφοῦ ἔκειρε τὴν τρίχα καὶ περιεβλήθη τὴν μοναχικὴν ἐσθῆτα, προλαβὼν οὕτω πᾶν ἄλλο πάθημα, καὶ μετ'

οὐ πολὺ μάλιστα αὐτίς προκύψας ἐπὶ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς. Ὁ δὲ Ῥουσέλιος κατ' ἀρχὰς ἐπανελάβε τὰς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐχθροπραξίας· ἔπειτα ὅμως συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς συνθήκην φιλίας, ἣτις δὲν τοὺς ἠμπόδισε νὰ τὸν συλλάβωσιν ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ νὰ τὸν πωλήσωσιν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀντὶ πολλῶν χρημάτων. Τότε ὁ τυχοδιώκτης οὗτος ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐμαστιγώθη καὶ ἐφυλακίσθη σιδηροδέσιμος. Ὁ Σκυλίτσης διηγούμενος τὴν παρὰ τὰς συνθήκας σύλληψιν ἐκείνην τοῦ Ῥουσελίου ἐπιφέρει τὴν παρατήρησιν «ἀπατᾶν γὰρ Ῥωμαίους ἐνωμότως παρὰ τοῖς Τούρκοις ὄρος καὶ λόγος ἐνδόσιμος καὶ ἀλογοθέτητος» ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι αἱ ἀρεταὶ τοῦ Ἄλπ-Ἀρσλάν καὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐνδόξων ἀνδρῶν, δὲν εἶχον ρίψει ρίζας βαθείας ἐντὸς τοῦ ἀκατεργάστου ἐκείνου λαοῦ.

Ἐνῶ δὲ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ κυβερνώσα τὰ πράγματα πολιτικῆ μερίς, κατ' ἀρχὰς μὲν ἠττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔπειτα δὲ ζητήσασα τὴν ἐπικουρίαν τῶν πολεμίων τούτων, ἀνεγνώρισεν οὕτω σιωπηρῶς τὰς κατακτήσεις αὐτῶν, δεινῶς αὐτὸς πραγμάτων ἀναστάτωσις ἐπεκράτει καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις. Οἱ Βούλγαροι ἀγανακτήσαντες διὰ τὰς καταπιέσεις τοῦ Νικηφόριτση, ἐπανέστησαν αὐτίς, ὅπως ἄλλοτε, ἐπὶ Μιχαὴλ Δ', 1040, εἶχον ἐξεγερθῆ ἕνεκα τῶν καταπιέσεων τοῦ ὀρφανοτρόφου Ἰωάννου. Ἐλάβον δὲ συμμάχους τοὺς Σέρβους, οἵτινες εἶχον ἀνακτήσει τὴν αὐτονομίαν ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐνιαυτῶν τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ὥστε τὸ κίνημα ἀπέβη φοβερὸν, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοὺς σταλείς Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνὸς ἠττήθη ὑπὸ τῶν στασιαστῶν κατὰ κράτος. Τότε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ καταφύγη εἰς τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, πρὸς τὸν ὑποῖον, συναγωνισθέντα ἐν Ἀσίᾳ μετὰ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, εἶχον φέρεται πρότερον ὑπόπτως οἱ περὶ τὸν Μιχαὴλ Ζ'. Ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐδάμασεν ἐντὸς μικροῦ τοὺς Βουλγάρους, ὑπεχρέωσε τοὺς Σέρβους νὰ ἐκχωρήσωσιν ἐκ τῆς Βουλγαρίας καὶ κατετρόπωσε τοὺς τε Χρωβάτους ἐπιχειρήσαντας ληστρικὰς ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν ἐπιδρομὰς, καὶ τοὺς Νορμαννοὺς, οἵτινες συμπληρώσαντες τὴν κατάκτησιν τῆς κάτω Ἰταλίας κατὰ ἀπρίλιον τοῦ 1071 διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Βάριος, εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐπέρχωνται εἰς τὰ ἀνατολικά τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης παράλια. Μόλις ὅμως κατηνύσθη ἡ θύελλα αὕτη τῶν βορειοδυτικωτέρων ἐπαρχιῶν καὶ ἐξερράγη ἄλλη εἰς τὰς βορειανατολικωτέρας. Ὁ δούξ τῶν παριστρίων

Νέστωρ, τοῦ ὁποίου ὁ στρατὸς ἔμενεν ἀπλήρωτος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαιτῶν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφορίτση· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούσθη, ἐπέχειρησε τὴν λεηλασίαν τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Βουλγαρίας, ἔχων συμπράκτορας εἰς τοῦτο τοὺς Πετσελέγους. Ὡς ἂν μὴ ἦρκουν δὲ ταῦτα πάντα, ἡ πολιτικὴ μερὶς ἀπεφάσισε τὴν καθαίρεσιν τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου, διορισθέντος στρατηγοῦ Ἰλλυρίας καὶ ἐπροοιμίασεν εἰς τοῦτο περιφρονήσασα τὸν τε ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωάννην καὶ τὸν γενναῖον στρατηγὸν Βασιλάκιον, ἐν τῇ βασιλευδίᾳ εὐρισκομένους. Τοιαύτη πραγμάτων κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κραταθῇ ἐπὶ πλέον. Ἐν διαστήματι ἕξ περίπου ἐνιαυτῶν οἱ διέποντες αὐτὰ ἄνθρωποι ἀπέδειξαν ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σώσωσι τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ἐκ συστήματος παρημέλουν τὸν ἐπὶ τούτῳ ἀγωνιζόμενον στρατὸν, καὶ κατέτρεχον τοὺς ἀρίστους τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ. Ὅθεν κατὰ Σεπτέμβριον καὶ ὀκτώβριον τοῦ 1077, δύο ἐξερράγησαν συγχρόνως σχεδὸν κατ' αὐτῆς ἐπαναστάσεις, ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ.

Οἱ μὲν περὶ τὸν Βρυέννιον συνεννοηθέντες καὶ παρασκευασθέντες ἀνηγόρευσαν αὐτὸν αὐτοκράτορα ἐν Δυρραχίῳ ὅπου ἔδρευε, καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι κατέλαβον ὅλας σχεδὸν τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας καὶ ἠπέιλησαν αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ ἐν Ἀσίᾳ στρατηγοί, οἱ Συναδηνοί, ὁ Στραβορωμανὸς καὶ ἄλλοι, ἀνηγόρευσαν τῇ 10 ὀκτωβρίου τὸν μετὰ αὐτῶν πρεσβύτερον Νικηφόρον τὸν Βοτανειάτην, ἔλκοντα πρὸ γένους ἀπὸ τῶν Φωκᾶδων καὶ μὴ ἔχοντα μὲν τὴν στρατιωτικὴν τοῦ Βρυεννίου ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀρχαιοτέρας ἐκδουλεύσεις πλείοτερον ἰσχύοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ὁ μὲν Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῆς βασιλευούσης, ἀπέτυχε καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ, κυρίως διότι οἱ κάτοικοι ἠγανάκτησαν ἕνεκα τῶν λεηλασιῶν τὰς ὁποίας ἐπέχειρησαν οἱ στρατιῶται αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου, ὁ Νικηφορίτσης ἠθέλησε νὰ συμπράξῃ μετὰ τῶν Τούρκων· ἀλλ' ὁ Βοτανειάτης προλαβὼν προσφκειώθη διὰ μεγαλητέρων ὑποσχέσεων καὶ δώρων τοὺς ὀλεθρίους τούτους συμμάχους, καὶ ἦλθεν εἰς συνεννοήσεις μετὰ πολλῶν κληρικῶν καὶ συγκλητικῶν τῆς πρωτεύουσας. Ὅθεν ἅμα πλησιάσαντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ὁ Μιχαήλ Ζ' ἐγκαταλειφθεὶς σχεδὸν ὑπὸ πάντων, ἀπέθετο τὴν ἀρχὴν, καὶ ἔλαβε τὸ μοναχικὸν

σχῆμα μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου, ὁ δὲ στρατηγὸς τῶν ἀνατολικῶν ἀναιμωτὶ κατέλαβεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1078 τὸ ὑπέρτατον ἀξίωμα.

Ἄλλ' ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης δὲν ἦτο ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ θεραπεύσῃ τὴν νοσηρὰν τῶν πραγμάτων κατάστασιν τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πενήκοντα ἔτη. Ἐκδοτος εἰς πολλὴν βίου τρυφὴν καὶ ἀκολασίαν, ὑπέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, καίτοι γέρων ἤδη, ὡς τρόπον κορέσεως τῶν ἀγαλινῶτων αὐτοῦ ὀρέξεων καὶ οὐχὶ σταδιοδρομίαν ἐν ἣ ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτᾶτο ἀπὸ ἀδιακόπου καὶ συνετῆς ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος. Ἐλογίζετο μὲν εἰς τῶν ἐγκρίτων στρατηγῶν τοῦ κράτους, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχεν, ὡς φαίνεται, συνείδησιν τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, ἢ τοῦλάχιστον οὐδόλως ἐγίνωσκε πῶς πρέπει νὰ πολιτευθῇ ἵνα διορθώσῃ τὰ κακῶς κείμενα. Ἐπειδὴ ἅμα τῇ ἀναρρήσει ἐτελεύτησεν ἡ σύζυγός του, ἀμέσως ἐσκέφθη περὶ νέων γάμων καὶ ἀπεφάσισε νὰ νυμφευθῇ, ἢ τὴν Εὐδοκίαν, τὴν χήραν τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα καὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἢ τὴν Μαρίαν, τὴν σύζυγον τοῦ πρὸ μικροῦ καθαιρεθέντος καὶ ζῶντος ἐτι Μιχαήλ Ζ'. Αἱ δύο αὐταὶ κυρίαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἦτο πενθερὰ τῆς ἄλλης, ἐφάνησαν ἀμφοτέραι πρόθυμοι νὰ ἀναβῶσιν αὐθις τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ἔστω καὶ ὡς σύντροφοι ἀνθρώπου τοῦ ὁποίου ἡ ἡλικία οὐδὲ πρὸς τὴν πρεσβυτέραν ἐξ αὐτῶν ἤρμοζεν. Ἀλλὰ τὴν μὲν Εὐδοκίαν ἀπέτρεψεν ἀπὸ τοῦ ἀτοπήματος τούτου ὁ πατριάρχης Κοσμᾶς, ὁ δὲ Βοτανειάτης συνεζεύχθη τότε τὴν Μαρίαν παρὰ πάντας τοὺς κανόνας τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ πρέποντος. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Νικηφορίτης ἐτέθη ἐκποδῶν, ἀλλ' ἡ πραγματικὴ διοίκησις περιῆλθεν εἰς δύο ὑπηρέτας τοῦ αὐτοκράτορος, Σλαύους τὴν καταγωγὴν, Βορίλον καὶ Γερμανόν, τῶν δυοῖων ἡ πλεονεξία καὶ ἡ κοινωνικὴ θέσις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καταπάυσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ πρώην λογοθέτου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐπροσιμιάζεν ὁ Βοτανειάτης εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους, ὁ μὲν Βρυέννιος ἤρχεν ὄλων τῶν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἐπαρχιῶν, οἱ δὲ Τοῦρκοι τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὑπὸ τὸν ἄμεσον αὐτῶν ἡγεμόνα Σολιμάν Α', ὠφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν ἐκείνων, εἶχον καταλάβει πᾶσαν τὴν Καππαδοκίαν, τὴν Κιλικίαν, τὴν Ἰσαυρίαν καὶ πολλὰ ἄλλα τμήματα τῆς χερσονήσου ἀπ' ἑλλήλων κεχωρισμένα. Ὡστε τὸ κράτος τὸ ὁποῖον πρὸ δεκαετίας ἐτι, ὅτε εἶχεν ἀναγορευθῆ ὁ Ῥωμανὸς Διογένης, ἀπετέλει ὄγκον μέγαν καὶ συμπαγῆ ἀπὸ

Ἰστρου μέχρι Ταινάρου ἐκτεινόμενον καὶ ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Θεοδοσιουπόλεως καὶ Ταύρου, ἤδη εἶχε κατεκερματισθῆ εἰς τρία τμήματα, ἐξ ὧν τὸ ἐν τῷ μέσῳ κείμενον καὶ ὑπεῖκον εἰς τὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐκδιδομένας διαταγὰς τοῦ Βοτανειάτου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἰσχυρότερον, καὶ δὲν ἐφαίνετο ἰκανὸν νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ εἰς τὰς τῶν δύο ἄλλων ἐπιθέσεις.

Ἄλλ' ὅσον ὀλεθρία καὶ ἄν ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἦτο ἔτι μακράν. Οἱ ὑλικοὶ αὐτοῦ πόροι ἦσαν ἔτι θαυμάσιαι καὶ ὁ ἰθαγενὴς στρατὸς δὲν εἶχεν ἀποβάλλει ἀπ᾽ αὐτὰς τὰς παραδόσεις τῶν ἐνδόξων τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἡμερῶν. Ἐχρειάζετο μόνον νὰ προκύψῃ εἰς μέσον ἄνθρωπος ἐπιτήδειος νὰ ὠφελήθῃ ἐκ τῶν δυνάμεων τούτων, ὁ δὲ ἄνθρωπος οὗτος ἠδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ προέκυψε τῶντι ἐξ ἑνὸς τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν οἰκῶν, ἐν αἷς εἶχε καταφύγει ἅπαν τὸ μάχιμον καὶ κυβερνητικὸν τῆς βασιλείας ἐκείνης πνεῦμα.

Ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠύξανει καὶ ἐπρόκυπτεν ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν τούτων νέος τις προωρισμένος νὰ ἀπαλλάξῃ τότε τὸν μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν ποικίλων ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν κινδύνων ὑφ' ὧν ἠπειλεῖτο καὶ νὰ γίνῃ δεῦτερος ἀρχηγὸς τῆς τῶν Κομνηνῶν δυναστείας, ἥτις ἔμελλε νὰ διατηρήσῃ τὴν ἀρχὴν ἐνδόξως ἐπὶ ὅλην ἑκατονταετηρίδα. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Ἀλέξιον, τὸν τρίτον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ πρὸ εἰκοσαετίας βασιλεύσαντος Ἰσαακίου. Ὁ πρῶτος τοῦ Ἰωάννου υἱὸς, ὁ Μανουήλ, ὃν ὁ Ῥωμανὸς Διογένης εἶχε πέμψει τῷ 1070 ἐπίτροπόν του εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν κατὰ τῶν Τούρκων, ἐλυτρώθη ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἣν τότε ἔπαθε καὶ ἠκολούθησε τὸν Ῥωμανὸν ἐν τῇ τελευταίᾳ τούτου ἐκστρατείᾳ, ἀλλὰ νοσήσας ἀπέθανεν ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας ταύτης. Ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου, ὁ Ἰσαάκιος, ἐξαπεστάλη, ὡς εἶδομεν, ἐπὶ Μιχαὴλ Ζ' κατὰ τῶν Τούρκων λυτρωθεὶς δὲ ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς ἣν καὶ οὗτος περιέπεσε, διωρίσθη δούξ Ἀντιοχείας καὶ ἦτο ἄνθρωπος λόγου ἄξιος, ἀλλὰ δὲν εἶχε τὴν στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν δεξιότητα τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ ἀδελφοῦ, τοῦ ὁποῦ καὶ ἀνωμολόγει τὴν ὑπεροχὴν. Ἐν ἔτει 1071 ὁ Ἀλέξιος εἶχεν ὡσαύτως παρακολουθήσει τὸν Ῥωμανὸν Διογένην εἰς τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατείαν αὐτοῦ, καί-

τοι μόλις ἦτο 14 ἐτῶν. Ἀποθανόντος ὁμως τοῦ Μανουήλ, ὁ βασιλεὺς θέλων νὰ πρραμυθῆσῃ τὴν μητέρα των τοσοῦτον δεινὸν παθοῦσαν τραῦμα, ἠνάγκασε τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον ἄκοντα νὰ ἐπιστρέψῃ παρ' αὐτῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Ἀλέξιος σταλείς ἐπὶ Μιχαήλ Ζ' ὡς στρατηγὸς αὐτοκράτωρ εἰς μικρὰν Ἀσίαν, κατώρθωσε νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὸν Ρουσέλιον καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ οὕτω τὸ κράτος ἐνὸς τῶν ἐπικινδυνωτέρων αὐτοῦ ἐχθρῶν ἄλλο τι ὁμως λόγου ἄξιον τότε δὲν ἔπραξεν.

Ὅτε ἔπειτα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος ἐπολιόρησε τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐπιχειρήσας ἐξοδόν, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Βρυεννίου. Καὶ πάλιν ὅτε πλησιάσαντος ἐξ Ἀσίας τοῦ Βοτανειάτου ἤρχισαν νὰ κινῶνται οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πολυάριθμοι αὐτοῦ ὀπαδοί, ὁ Ἀλέξιος εἶχε προτείνει εἰς τὸν Μιχαήλ Ζ' νὰ διαλύσῃ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοὺς στασιαστάς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιχαήλ Ζ' ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν, εἰπὼν ὅτι προτιμᾷ νὰ παραιτηθῇ καὶ ὑποδείξας ὡς διάδοχον τὸν ἀδελφόν του Κωνσταντῖνον, ὁ Ἀλέξιος ἐφάνη προθύμος νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τοῦτον. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ νέου τούτου συναίνεσαντος νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀπελθόντος μάλιστα πρὸς τὸν Βοτανειάτην, συναπῆλθε μετ' αὐτοῦ καὶ ὁ Ἀλέξιος, καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ νέου κυριάρχου εἶπε πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῶς, ὅτι, καίτοι δὲν εἶχε συνταχθῆ μετὰ τῶν ὀπαδῶν του μείνας πιστὸς πρὸς τοὺς Δούκας, ἀπὸ τοῦδε, ἐπειδὴ οὗτοι πρηνῆθησαν, διαβεβαιοῖ αὐτὸν περὶ τῆς πίστεώς του.

Ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο τότε εἰκοσάετης· ἀλλὰ ὡς ἐκ τῆς ἐπιφανείας τοῦ οἴκου αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὡς ἐκ τῆς προσωπικῆς ἀξίας, εὐφημον ἤδη ἐκτῆσατο ὄνομα· καὶ διετέλει περιβέβητος τὸ μετὰ τὸν καίσαρα ὑπατον τῆς πολιτείας ἀξίωμα τοῦ νωβελισίμου· ὥστε ὁ Βοτανειάτης ἐδέξατο προθύμως τὴν ὑποταγὴν τοῦ νέου τούτου, τόσῳ μᾶλλον ὅσω ἔχων ἔτι κατέναντι αὐτοῦ πολέμιον φοβερὸν, τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, ἠσθάνετο ὅτι οὐδένα ἠδύνατο νὰ ἀντιτάξῃ εἰς αὐτὸν ἀντίπαλον ἐπιτηδειότερον τοῦ Ἀλεξίου. Οὐδὲν ἦττον ὁ Βοτανειάτης, πρὶν ἢ ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὄλων κύβον, ἔπεμψε πρὸς τὸν Βρυέννιον, ἐν Ἀδριανουπόλει ἐδρεύοντα, τρεῖς ἐπανειλημμένας πρεσβείας, προτεινῶν νὰ ἀναγορεύσῃ αὐτὸν καίσαρα· καὶ νὰ ἐπικυρώσῃ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀπονεμηθέντα ἀξιώματα. Ἄλλ' ὁ Βρυέννιος δὲν ἀπεδέχθη τὸν συμβιβασμὸν τούτον, καὶ τότε ὁ Βοτανειάτης, διορίσας τὸν Ἀλέξιον

Κομνηνὸν δομέστικον τῶν σχολῶν τῆς Δύσεως, ἐπέτρεψεν αὐτῷ τὸν προκείμενον ἀγῶνα, 1078. Τὰ στρατεύματα δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε νὰ διεξαγάγῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἦσαν ἀσθενῆ καὶ εὐάρημα· διότι τὰ μὲν τάγματα τῆς Ἀνατολῆς ἀπησχολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, τὰ δὲ τάγματα τῆς Δύσεως συνετάσσοντο μετὰ τοῦ Βρυεννίου. Ὁ Ἀλέξιος ἐξεληθὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως δὲν παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ εἰμῆ, τοὺς ἰππεῖς τοὺς καλουμένους μὲν πομπωδῶς ἀθανάτους, ἀπολέμους ὅμως ὄντας, προσέτι δὲ μικρὸν τι ἀπόσπασμα τοῦ ἀνατολικοῦ στρατοῦ, ὀλίγους Φράγκους καὶ τινὰς Τούρκους μισθοφόρους, ἐνῶ ὁ Βρυέννιος ἀντιπαρετάσσετο ἔχων τὰ μακεδονικὰ καὶ θρακικὰ τάγματα, καὶ τὸ ἰππικὸν τῆς Θεσσαλίας, καὶ πολλοὺς Νορμαννοὺς καὶ Πετσενέγους. Πλὴν δὲ τούτου αὐτὸς ὁ Βρυέννιος ἦτο στρατηγὸς ἀρχαῖος, ἐμπειρὸς καὶ γενναῖος. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀλέξιος παρασύρας τὸν ἀντίπαλον ἐντὸς χώρου στενοῦ, καὶ παρασκευάσας περὶ αὐτὸν ἐπιτηδεῖας ἐνέδρας, κατετρόπωσε καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον τὸν Βρυέννιον, πρὸς ὃν προσήνεχθη μετὰ τὸ πάθημα φιλανθρώπως· ἔπειτα ὅμως ἠναγκάσθη νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν Βορίλον, ὅστις ἀπετύφλωσε τὸν ἄνδρα. Μόλις δὲ καταλυθέντος τοῦ ἀγῶνος τούτου, ἐδέησε νὰ πολεμήσῃ ἕτερον στρατηγὸν ἐπιφανῆ ὡσαύτως, τὸν Βασιλάκιον, ὅστις συμπράττων τῷ Βρυεννίῳ καὶ ὁρμήσας ἐκ Δυρραχίου προήλασε μέχρι Θεσσαλονίκης, ἔχων στρατὸν ἀξιόλογον ἐκ Φράγκων καὶ Βουλγάρων καὶ Ῥωμαίων καὶ Ἀρβανιτῶν, λέγει ὁ Σκυλίτσης, ὁ πρῶτος, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ἀναφέρων τὸ τῆς φυλῆς ταύτης ὄνομα. Ἀλλὰ καὶ τὸν Βασιλάκιον ἐνίκησεν ὁ Ἀλέξιος περὶ Ἀξιὸν καὶ ἠθέλησε νὰ σώσῃ δι' ἐπεικῶν προτάσεων, ἐκεῖνος δὲ ἀγέρωχος ὧν κατέφυγεν εἰς Θεσσαλονίκην ἵνα ἐξακολουθήσῃ ἐκεῖθεν τὸν ἀγῶνα. Παρεδόθη, ὅμως ὑπὸ τῶν κατοίκων εἰς τὸν δομέστικον τῶν σχολῶν, ὅστις ἐπανήρχετο ἤδη τροπαιοῦχος εἰς Κωνσταντινούπολιν συνεπαγόμενος τὸν αἰχμάλωτον μηδὲν ἄλλο παθόντα, ὅτε καθ' ὁδὸν ἔφθασαν ἀπεσταλμένοι τοῦ βασιλέως καὶ παραλαβόντες τὸν Βασιλάκιον ἀπετύφλωσαν αὐτὸν ἀμέσως, καθ' ὃς εἶχον διαταγὰς. Πάλιν δὲ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος 1079, ὁ Ἀλέξιος ἐδάμασε τοὺς Πετσενέγους ἐπιχειρήσαντας νέας λεηλασίας εἰς Βουλγαρίαν.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ νεαρὸς ἐκεῖνος στρατηγὸς καθυπέτασεν οὕτω εἰς τὸν Βοτανειάτην ἅπαν τὸ εὐρωπαϊκὸν τοῦ κράτους μέρος, καὶ ἐγένετο ἤδη σκέψις πῶς νὰ καταπολεμηθῶσιν οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡσημέραι προαγόμενοι Τούρκοι, αἴφνης νέα ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους ἐξερράγη θύελλα. Ὁ

Νικηφόρος Μελισσηνός, γαμβρός τοῦ Ἀλεξίου ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ τούτου Εὐδοκίᾳ, καὶ διαμένων εἰς Κῶν, ὅπου εἶχε μεγάλα κτήματα, ἀνακηρύσσει ἑαυτὸν αὐτοκράτορα. τῷ 1080, συμμαχήσας δὲ μετὰ τῶν Τούρκων καταλαμβάνει τὴν Νίκαιαν. Ἐπὶ τινὰ καιρὸν ἀναχαιτίζει, αὐτὸν ὁ λαμπρὸς Γεώργιος Παλαιολόγος, ἑ τοῦ Νικηφόρου Παλαιολόγου υἱός· εἶναι δὲ οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες οἱ πρῶτοι ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀναφερόμενοι πρόγονοι τοῦ οἴκου ἐκείνου, ὅστις ἐπέπρατο βραδύτερον καὶ νὰ ἀνακτήσῃ καὶ νὰ ἀπολέσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος κινεῖ τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Βοτανειάτην ἀθλίων αὐλικῶν καὶ συκοφαντηθεὶς ἀνακαλεῖται, καίτοι ὁ πατήρ αὐτοῦ ἦτο εἰς τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ὁ δὲ Μελισσηνός μένει ἤδη κύριος ἀνεόχλητος ἀξιολόγου μέρους τῆς μικρᾶς Ἀσίας συμμαχῶν πάντοτε μετὰ τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐν τούτοις ὠφελοῦμενοι ἐκ τῆς τοσαύτης ἐκείνης διχοστασίας, ἐκυρίευσαν τότε δι' ἴδιον λογαριασμὸν τὴν Κύζικον, καὶ μετ' ὀλίγον τὴν Νίκαιαν, ὅπου ἔστησαν, οὐ μακρὰν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἑδρὰν αὐτῶν.

Καὶ ὡς ἂν μὴ ἤρχουν ταῦτα, οἱ περὶ τὸν Βοτανειάτην δυσηρέστησαν καὶ αὐτοὺς τοὺς Κομνηνοὺς. Ὁ βασιλεὺς ἐτίμα καὶ ἠγάπα τοὺς νέους τούτους, ἀλλὰ ἤξεύρομεν ἤδη ὅτι εἶχε παρ' ἑαυτῷ δύο Σλαῦους, τὸν Βορίλον καὶ τὸν Γερμανόν, οἵτινες ἐκ τοῦ ἀφανοῦς ἦγον καὶ ἔφερον τὰ πράγματα κατὰ τὸ δοκοῦν. Οἱ δὲ ἄνθρωποι οὗτοι ἐφθόνησαν καὶ ἐμίσησαν ἐξ ἀρχῆς τὸν τε Ἰσαάκιον, καὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ πᾶσαν ἐμηχανῶντο σκευωρίαν ἵνα παραγάγωσι δυσπιστίαν κατ' αὐτῶν εἰς τὸν νοῦν τοῦ βασιλέως. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος (διότι περὶ αὐτοῦ κυρίως προέκειτο) ἐκτὸς τῶν γενναίων προτερημάτων, εἶχε μυηθῆ ἐκ παίδων κατ' ἀνάγκην καὶ εἰς τὴν λεπτοτέραν ἐκείνην τῆς πολιτικῆς βραδυσουργίας τέχνην, ἧτις οὐδαμοῦ ἄλλοῦ ἐτελειώθη τσοῦτον ὅσον ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Νοήσας ἐγκαίρως τὰ τεκταινόμενα, ἀφ' ἐνὸς μὲν περιποιεῖτο. ὅσον ἐνεστι τὸν βασιλέα, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατώρθωσε νὰ υἰοθετηθῇ ὑπὸ τῆς βασιλίδος Μαρίας διὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Καὶ μετ' οὐ πολὺ προσφκειώθη ἐτι μᾶλλον τὴν εὖνοιαν αὐτῆς διὰ τούτου ὅτι ὁ μὲν Βοτανειάτης ἤθελε νὰ καταστήσῃ διάδοχον νέον τινὰ συγγενῆ του, Συναδηνόν, ἡ δὲ βασιλὶς ἐπόθει μᾶλλον φυσικῶ τῷ λόγῳ νὰ ἴδῃ τὴν ἀρχὴν μεταβιβαζομένην εἰς τὸν υἱὸν αὐτῆς Κωνσταντῖνον, ὁ δὲ Ἀλέξιος ὑπέσχετο αὐτῇ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ἰσαακίου πᾶσαν ἐπὶ τούτῳ συνδρομήν. Προστατευόμενος λοιπὸν διὰ

τοῦτο ὑπὸ τῆς Μαρίας, ἑματαίου τὰ ὑπὸ Βορίλου καὶ Γερμανοῦ σκευωρούμενα. Ἀλλὰ τότε οὗτοι πειθόμενοι ὅτι διὰ τοῦ βασιλέως οὐδὲν κατορθοῦσιν, ἀπεφάσισαν νὰ καταστήσωσιν αὐτοὶ ἐκποδῶν τοὺς Κομνηνοὺς, καλοῦντες αὐτοὺς ἐν νυκτὶ εἰς τὴν βασιλείαν ὡς ἐξ ἀνωτέρας δῆθεν διαταγῆς, ἐξορύσσοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ δικαιολογούντες ἔπειτα τὰ γενόμενα διὰ ψευθοῦς τινος κατηγορίας. Εἶχον δὲ ἤδη ὀρίσει τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐμελλε νὰ τελεσθῇ ἡ ἐπιβουλὴ αὐτῆ, ὅτε οἱ Κομνηνοὶ ἐβεβαίωθησαν τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς τοῦ 1087, παρά τινος τῶν φίλων αὐτῶν περὶ τῶν παρασκευαζομένων. Ἡ ἀγγελία αὕτη κατέπεισεν αὐτοὺς ὅτι ὁ κίνδυνος ἦτο ἀναπόδραστος, ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐλπίσωσιν τι παρὰ τοῦ γέροντος βασιλέως καὶ τῆς ἀσθενοῦς βασιλίδος, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ φροντίσωσιν οἰκοθεν περὶ σωτηρίας. Ὅθεν συνεννοηθέντες ἀμέσως μετὰ τῶν φίλων καὶ παραλαβόντες ἰδίως μεθ' ἑαυτῶν τὸν τε γενναῖον Ἀρμένιον στρατηγὸν Πακουριανὸν καὶ τὸν οὐδὲν ἤττον ἀρειμάνιον Οὐμβερτόπουλον, ἀνεψιὸν ὄντα τοῦ Νορμαννοῦ Ῥοβέρτου, καὶ τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ἐξῆλθον πολλὰ πρῶτῃ τῆς μετὰ τὴν κυριακὴν δευτέρας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Οὐμβερτόπουλος αὐτὸς καὶ ὁ Γαβριηλόπουλος, ὅστις ὑπῆρξεν εἰς τῶν ἐπιτρόπων τοῦ Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, καὶ ἄλλοις τις Λογγιβαρδόπουλος, οὐ μνημονεύουσιν οἱ χρονογράφοι ἐπὶ τῆς τελευταίας βουλγαρικῆς ἐπαναστάσεως, εἶναι, καθ' ὅσον ἠξέυρομεν, οἱ πρῶτοι ὄπουλοι οὓς ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ ταχύτης δι' ἧς ὁ Ἀλέξιος, ἅμα μαθὼν τὴν ἐπιβουλὴν, ἐνήργησε τὰ δέοντα καὶ διέφυγε τὸν κίνδυνον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς Κωνσταντινουπολίτας νὰ ποιήσωσιν ἄσμάτιόν τι, τὸ ὁποῖον ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐψάλλετο εἰς τὰς ἡδούς τῆς πρωτευούσης, ἔχον αὐταῖς λέξεσιν οὕτω, κατὰ Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν. «Τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, χαρεῖς Ἀλέξιε, ἐνόησές το, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ', εἶπα κελῶς γεράκιον μου.» ὃ ἐστὶ τὸ σάββατον τῆς τυρινῆς, εὐγέ σου Ἀλέξιε, ἐνόητες τί σὲ εἰτοίμαζον, καὶ τὴν δευτέραν τὸ πρῶτ' ἐσώθης ὡς ἱεραξ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων σου.

Οὕτω τοῦλάχιστον διηγεῖται τὰς περιστάσεις αἰτινες ἠνάγκασαν τὸν Ἀλέξιον νὰ φύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα Κομνηνὴ. ἥτις ἐστόργησε τὰ κατὰ τὸν βίον αὐτοῦ καὶ τὴν πολιτείαν, ὀνομάσασα τὸ ἔργον «Ἀλεξιάδα» καὶ εἶναι ὡς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τῆς προκειμένης περιόδου ὁ κυριώτατος ἡμῶν ὁδηγός, διότι ἡ τοῦ Σκυλίτση σύντομος χρονογραφία ἀπολήγει εἰς τὸν Βοτανειάτην. Τινὲς

ὕπώπτευσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐστασίασεν ἄνευ τῆς ἐσχάτης ἐκείνης ἀνάγκης, καὶ ὅτι ἡ Ἄννα Κομνηνὴ παρέστησεν οὕτω τὰ πράγματα ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν φιλαρχίαν τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Καὶ εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Ἀλεξιάς εἶναι ἐγκώμιον μᾶλλον ἢ ἔργον ἱστορικόν, ὅπως σήμερον τὸ ἐννοοῦμεν, ἡ δὲ κυρία αὐτῆς ἀξία συνίσταται εἰς τὴν λεπτομερῆ τῶν γεγονότων ἐκθεσιν ὑπὸ αὐτόπτου σχεδὸν μάρτυρος. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δύο τινὰ πείθουσιν ἡμᾶς νὰ μὴ ἀπορρίψωμεν ἐντελῶς τὴν ἐκθεσιν τῆς Ἄννης. Τὴν μὲν ὀλεθρίαν καὶ κακόβουλον ἐπὶ τοῦ Βοτανειάτου ἐπιρροὴν τοῦ Βορίλου καὶ τοῦ Γερμανοῦ ἀναφέρει ἤδη καὶ ὁ Σκυλίτσης αὐτός, τὸ δὲ πρὸ μικροῦ παρατεθὲν δημῶδες ἄσμάτιον ὑποδεικνύει τὴν κοινῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικρατήσασαν πεποίθησιν περὶ τῆς γενομένης κατὰ τοῦ Ἀλεξίου ἐπιβουλῆς. Ὅπως δὴποτε ὁ Ἀλέξιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀπῆλθον εἰς Θράκην καὶ ἀνέλαβον τὴν ἀρχηγίαν στρατιωτικῆς τινος ἀποσπάσματος τὸ ὅποιον εἶχε συγκροτηθῆ αὐτόθι ἵνα στρατεύσῃ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐκεῖ προσῆλθε καὶ ὁ καῖσαρ Ἰωάννης Δούκας, τοῦ ὁποίου ὁ Ἀλέξιος εἶχε νυμφευθῆ τὴν ἐγγόνην, καὶ ὅστις εἰ καὶ ἔφερε τὸ μοναχικὸν ἱμάτιον, δὲν ἔπαυσεν ἀναμιγνύμενος εἰς τὰ τῆς πολιτείας πράγματα, ἐνταῦθα δὲ ἰδίως ὅτε ἐγίνε λόγος περὶ ἀναγορεύσεως νέου βασιλέως συνετέλεσε νὰ προτιμηθῆ τοῦ Ἰσαακίου ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Ἰσαάκιος ἄλλως τε προθύμως παρεχώρησε τὰ πρωτεῖα εἰς τὸν νεώτερον ἀδελφὸν καὶ μετ' ὀλίγων ἀπαντρες ἐπορεύθησαν ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν καὶ εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν τὴν μεγάλην πέμπτην διὰ συνεννοήσεως μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γερμανῶν μισθοφόρων τῆς φρουρᾶς. Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ὁ στρατὸς τοῦ Κομνηνοῦ ἐπεχείρησεν ἤδη δεινὴν τῆς πόλως λεηλασίαν καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐσχορπίσθη τῆδε κάκεισε, ὁ Βοτανειάτης ἠδύνετο διὰ τῶν Βασιλέων, οἵτινες εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς αὐτὸν, νὰ συλλάβῃ τὸν ἀντίπαλόν του μείναντα ἐπὶ τινὰ χρόνον μεμονωμένον μετὰ ὀλίγων ἀξιωματικῶν. Καὶ ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις διετέλεσε μέχρι τέλους πιστὸς ὡσαύτως, καίτοι ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος ἐπρωταγωνίστει ἐν τῷ ἀντιθέτῳ στρατοπέδῳ, προέτεινε νὰ ἀναλάβῃ τὸ ἔργον. Ἀλλ' ὁ γέρον βασιλεὺς, ἀφοῦ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ ἐν Χρυσοπόλει διατρίβοντος ἐτέρου ἀντιπάλου, τοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, καὶ δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ νὰ πέμψῃ πρὸς αὐτὸν τὸν ἀνθρωπινὸν εἰς ὃν εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν ἐκείνην, ἀπελπισθεὶς προετίμησε νὰ συμβιβασθῆ πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ἀνέθηκε δὲ τὰ περὶ τούτου εἰς τὸν Νικηφόρον Παλαιολό-

γον, ὅστις προσελθὼν τῶντι πρὸς τὸν Ἀλέξιον, εἶπεν ὅτι ὁ βασιλεὺς προτείνει νὰ τὸν υἱοθετήσῃ ἐπιτρέπων αὐτῷ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν, καὶ μὴ διατηρῶν εἰμὴ τὸ ψιλὸν τῆς βασιλείας ὄνομα, καὶ τὴν εὐφημίαν, καὶ τὰ ἐρυθρὰ πέδιλα, καὶ τὴν ἐν τοῖς ἀνακτόροις διατριβὴν. Ὁ Ἀλέξιος ἐφαίνετο διατεθειμένος νὰ δεχθῆ τὰ προτεινόμενα· ἀλλ' ὁ καῖσαρ Δούκας μεσολαβήσας ἀσυμπένθερε, εἶπε πρὸς τὸν Παλαιολόγον, (διότι ὁ τούτου υἱὸς Γεώργιος ἦτο γαμβρὸς τοῦ Δούκα ἐπὶ θυγατρὶ) συμπένθερε, αὐτὰ ἦσαν καλὰ πρὶν γίνωμεν κύριοι τῆς πόλεως· τῶρα δὲ δὲν μένει ἄλλο εἰς τὸν γέροντα βασιλέα, εἰμὴ νὰ καταβῆ τοῦ θρόνου καὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῆς σωτηρίας του.» Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην στιγμὴν ἠθέλησε καὶ ὁ Βορίλος ν' ἀντιταχθῆ μετὰ τοῦ ἐτοιμοῦ πρὸς πόλεμον βασιλικῷ στρατοῦ, ἀλλὰ ὁ πατριάρχης ἀπέτρεψε τὸν Βοτανειάτην τοῦ νὰ δώσῃ τὴν περὶ τούτου ἀναγκαίαν διαταγὴν, καὶ κάτεπεισεν αὐτὸν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ μετ' οὐ πολὺ νὰ λάβῃ τὸ μοναχικὸν σχῆμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.

Τοιοιουτρόπως ἐν μηνὶ ἀπριλίῳ 1081 κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, εἰς ἡλικίαν ἐτῶν 24. Οὐ μόνον οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοὶ οἰκοὶ συνετάχθησαν μετ' αὐτοῦ εἴτε ἐξ ἀρχῆς εἴτε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ καὶ οἱ τῆς πολιτικῆς μερίδος ἄνδρες ἐνόησαν ἐπὶ τέλους ὅτι ἀνάγκη νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς ἡγεμόνα ἰσχυρότερον τῶν Δουκῶν καὶ τῶν Βοτανειατῶν· ὥστε ἀπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἡ νεὰ τοῦ ἐλληνισμοῦ φάσις συνεχωνεύθη ἐν τῇ κυβερνήσει μετὰ τῆς μεσαιωνικῆς, καὶ ἔπαυσε ταραττοῦσα τὰ πράγματα καὶ ἀποβαίνουσα βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας πρόξενος. Πρὸ πάντων δὲ ὁ νέος βασιλεὺς ἐδέησε νὰ κανονίσῃ τὰ κατὰ τοὺς ποικίλους αὐτοῦ συγγενεῖς ἐξ ὧν, ἵνα κατ' ἀρχὰς περιορισθῶμεν εἰς τοὺς κυριωτέρους, ὁ μὲν γαμβρὸς τοῦ Μελισσηνός, ἀναγορευθεὶς ὡς αὐτῶς αὐτοκράτωρ, ἵστατο ἐν Χρυσόπολει· ὁ δὲ πρεσβύτερος ἀδελφὸς Ἰσαάκιος εἶχε μὲν παραχωρήσει αὐτῷ τὰ πρωτεῖα, ἀλλ' ἐδικαιοῦτο νὰ λάβῃ ἐξαιρέτὸν τινα ἐν τῇ πο-

λιτεία τάξιν. Πλὴν τούτου, ὁ Ἰωάννης Δούκας, καὶ ὡς πάππος τῆς γυναικὸς τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνης καὶ ὡς συμπράξας εἰς τὴν μεταβολὴν, καὶ ὡς ἀνὴρ φύσει πολυπράγμων, δὲν ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ παραμεληθῆ ὑπὸ τοῦ νέου βασιλέως· ἡ δὲ Μαρία ἡ σύζυγος τοῦ πρὸ μικροῦ κηχαυρεθέντος Βοτανειάτου, ἐπεριειδομένη εἰς τε τὴν προστασίαν ἣν προσφάτως ἔτι εἶχεν ἀπονεύει τοῖς Κομνηνοῖς καὶ ἰδίως τῷ Ἀλεξίῳ, καὶ εἰς τὸ θαυμάσιον αὐτῆς κάλλος, εἶχε μείζονας πάντων ἀξιώσεις. Ὅποση ἦτο ἡ εὐλάβεια ἣν ὁ Ἀλέξιος, καὶ τοι ἦτο τοσοῦτον νέος, ἐνέπνεεν ἤδη εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν, μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ταχύτητος μεθ' ἧς ὠκονόμησε τὰς πρώτας ταύτας περιπλοκάς, εἰς τὴν διάλυσιν τῶν ὁποίων, ὅσον μικρολόγοι καὶ ἂν φαίνωνται σήμερον εἰς ἡμᾶς, ἦτο ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ ἀσχοληθῆ, ἵνα εἰμπορέσῃ ἀσφαλῶς καὶ ἀπερισπᾶστως νὰ ἐπιστήσῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ δημόσια πράγματα. Ἐτι πρὶν ἢ γίνῃ κύριος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶχε λάβει παρὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προτάσεις περὶ διανομῆς τοῦ κράτους εἰς δύο· ἀλλὰ μὴ ἀποδεχθεὶς, καὶ εὐλόγως, τὸν ὀλέθριον τοῦτον συμβιβασμὸν, ὑπέσχετο τὸ πολὺ νὰ ἀπονεύμῃ μετὰ τὴν ἀλῶσιν τῆς πρωτεύουσας τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα εἰς τὸν ἀντίζηλον ἐκείνον· ἐτήρησε δὲ ἤδη τὴν ὑπόσχεσιν, καὶ ὁ Μελισσηνὸς, νοήσας ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ τι πλεῖότερον, ἠρέσθη εἰς τοῦτο. Ἀλλ' ἐνῶ πρότερον ὁ καῖσαρ ἦτο τὸ πρῶτον μετὰ τὸν βασιλέα ἀξίωμα τοῦ κράτους, ὁ Ἀλέξιος τιμῶν τὴν ἀδελφικὴν στοργὴν τοῦ Ἰσαακίου, ἔπλασε τότε νέαν τινὰ προσηγορίαν, τὴν τοῦ σεβαστοκράτορος, ἣν ἀπένειμε τῷ πρεσβυτέρῳ ἀδελφῷ, ὡς ἀξίωμα ἀμέσως τῷ βασιλεῖ ἐπόμενον, καταβιβασθέντος τοῦ καίσαρος εἰς τὴν τρίτην τάξιν. Καὶ ὁ μὲν Μελισσηνὸς ὅστις εἶχεν ἤδη ὑποταχθῆ, ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ ἄπορον ὅμως εἶναι πῶς ἠνέσχετο ὁ Ἰωάννης Δούκας νὰ διατεθῆ τοιοῦτοτρόπως τὸ ἀξίωμα τὸ ὁποῖον ἕως τότε αὐτὸς ἔφερον. Ἴσως ἤλπισεν ὅτι καὶ ἄνευ ἀξιωματός τινος θέλει διατηρήσει τὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ Ἀλεξίου ἐπιρροὴν αὐτοῦ. Τφόντι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ἐγένοντο, φαίνεται, παραχωρήσεις τινὲς πρὸς χάριν αὐτοῦ. Ἡ μήτηρ τῶν Κομνηνῶν Ἄννα Δαλασσηνὴ, γυνὴ διακεκριμένη ἐπὶ συνέσει καὶ ὑπὸ τῶν υἱῶν σφόδρα τιμωμένη, δὲν εἶχεν, ὡς ἐλέγετο, πολλὴν συμπάθειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Εἰρήνην, τὴν ἐγγόννην τοῦ Ἰωάννου Δούκα, τοῦ ὁποίου ἐν γένει ἀπεστρέφετο τὴν οἰκογένειαν. Συνέπεσον δὲ περιστάσεις, τινὲς ὑποδείξασαι κατ'

ἀρχὰς ὅτι καὶ ὁ Ἀλέξιος ἦτο εὐδιάθετος νὰ διαζευχθῆ ἀπὸ αὐτῆς τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ αὐτὴ μόλις πεντεκαίδεκάετης οὔσα, δὲν εἶχεν ἔτι τεκνοποιήσει. Ὅτε ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, γενόμενος ἅμα εἰσελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν κύριος τοῦ στόλου, ἐχαιρέτισε μετὰ τῶν ναυτικῶν τὸ πρῶτον ὡς βασιλέα τὸν Ἀλέξιον, καὶ σὺν αὐτῷ τὴν Εἰρήνην ὡς βασίλισσαν, οἱ περὶ τοὺς Κομνηνοὺς, προκύψαντες ἐκ τῶν ἀνακτόρων τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταλάβει, διέταξαν νὰ μὴ συνάπτηται ἐν ταῖς ἀνευφημίαις ταύταις τὸ ὄνομα τῆς Εἰρήνης. Ἀφ' ἐτέρου ἢ τοῦ Βοτανειάτου σύζυγος Μαρία ἐξηκολούθει διατρίβουσα ἐν τοῖς βασιλείοις μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, καὶ πολλοὶ ὑπεφιθύριζον ὅτι τοῦτο γίνεται, διότι ὁ νέος βασιλεὺς σκοπὸν ἔχει νὰ νυμφευθῆ αὐτήν. Καὶ ἀληθῶς ὅτε ἐστέφθη ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ, ἐστέφθη μόνος ἄνευ τῆς Εἰρήνης. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ πράγματα μετέβαλον ὄψιν. Ὁ Ἰωάννης Δούκας εἶχε μέγιστον προσωπικὸν συμφέρον νὰ μὴ διαλυθῆ ὁ μετὰ τῆς Εἰρήνης γάμος τοῦ Ἀλεξίου. Ἦτο μὲν καὶ ἡ Μαρία συγγενὴς αὐτοῦ, διότι εἶχε διατελέσει σύζυγος τοῦ ἀνεψιοῦ του Μιχαὴλ Ζ', ἀλλ' ὁ Μιχαὴλ Ζ' δὲν εἶχε διατεθῆ περὶ τὰ ἔσχατα φιλικῶς πρὸς τὸν θεῖόν του τοῦτον. Κατόπιν δὲ ἡ Μαρία συνεζεύχθη τὸν Βοτανειάτην, πρὸς ὃν ἔτι ὀλιγώτερον φιλικῶς ἐπολιτεύθη ὁ Δούκας. Καὶ ἡ πρὸς τὴν Μαρίαν συγγένεια ἦτο ἀπλῆ κηδεστεία, ἐνῶ ἡ Εἰρήνη ἦτο τέκνον τοῦ τέκνου του. Ὅθεν ἐνεργήσας μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ δραστηριότητος παρά τε τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ πατριάρχει, κατώρθωσεν ὥστε 7 μόλις ἡμέρας ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀλεξίου στέψεως νὰ στεφθῆ καὶ ἡ Εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Κοσμᾶ βασίλισσα, μετ' οὐ πολὺ δὲ νὰ ἐξέλθῃ τῶν βασιλείων καὶ ἡ Μαρία. Συγχρόνως ὅμως παρέχων τελευταῖόν τι δεῖγμα φροντίδος ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Κωνσταντίνου, ὅστις ἦτο μικρὸς ἀνεψιὸς του, κατέπεισε τὸν Ἀλέξιον νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν παῖδα ἐκεῖνον ὡς συμβασιλέα καὶ νὰ περιβάλῃ τὴν Μαρίαν διὰ πάσης τιμῆς. Ὁ Ἀλέξιος ἐπέισθη εἰς τοῦτο τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ νέος Κωνσταντῖνος εἶχεν ἀρραβωνισθῆ τὴν θυγατέρα τοῦ ἄρχοντος τῆς κάτω Ἰταλίας Ῥοβέρτου, ὁ δὲ πολυμήχανος οὗτος ἡγεμὼν μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἐκπτώσιν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' πατρὸς τοῦ Κωνσταντίνου, ἠπέιλει νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν διὰ τοῦ πολέμου παλινόρθωσιν τοῦ συμπενηθέρου τούτου. Ἡ ἐλπὶς λοιπὸν τοῦ νὰ ἀποσοβηθῆ ὁ νέος οὗτος κίνδυνος συνετέλεσε βεβαίως πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου. Ἀφ' ἐτέρου

ὅμως ἔκτοτε δὲν ἀναφέρεται πλέον ὁ Ἰωάννης Δουῦ αὐτόθι ῥωμαῖ-
 Ἄλλὰ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος ἐκεῖνος, ἀφοῦ μετὰ τὴν κατ' νέου πρὸς τὸν
 Ῥοβέρτου, ἠρραβωνίσθη τὴν Ἄνναν Κομνηνὴν, ἀπέθανε πᾶς. Πάλιν
 δὲ Ἀλέξιος, ἐξακολουθῶν τὴν οἰκονομίαν ταύτην τῶν συγγοῦντο
 πραγμάτων, ἐπλασεν ἔτι δύο νέα ἀξιώματα, τὸ τοῦ πανυπερσεβαστά-
 καὶ τὸ τοῦ πρωτοσεβάστου· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἀπένειμεν εἰς τὸν Μι-
 χαὴλ Ταρωνίτην, γαμβρὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἀδελφῇ Μαρίας, τὸ δὲ τοῦ
 πρωτοσεβάστου εἰς τὸν μετ' αὐτὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἀδελφόν του Ἀ-
 θριανόν. Εἶχε δὲ καὶ ἕτερον ἔτι νεώτερον ἀδελφόν, τὸν Νικηφόρον, ὃν
 ἀνηγόρευσε μέγαν δρουγγάριον τοῦ στόλου, ἤτοι μέγαν ναύαρχον, καὶ
 εἰς ὃν ἀπένειμεν ὡσαύτως τὴν τοῦ σεβαστοῦ προσηγορίαν, ἥτις ἄλλοτε
 ἦτο πρωτίστη τοῦ κράτους καὶ μόνῃ τῷ βασιλεῖ προσήκουσα, ἥδη
 δὲ ἀπέβη πέμπτη κατὰ τὴν τάξιν μετὰ τὸν βασιλέα. Ἄλλ' ἂν προσε-
 τέθησαν οὕτω τρία νέα ἐν τῇ αὐτῇ ἀξιώματα, ἀφ' ἑτέρου ὁλῶς ἐξέλι-
 πεν ἔκτοτε τὸ ἀρχαιότατον ἀξίωμα τοῦ νωβελισίμου.

Ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται πόσας δυσκολίας ἀπήντησεν ὁ Ἀ-
 λέξιος περὶ τὴν θεραπείαν τῶν συγγενικῶν τούτων φιλοτιμιῶν καὶ συμ-
 φερόντων· πολὺ δὲ μᾶλλον δυσκοινομήτα ἦσαν τὰ δημόσια πράγ-
 ματα, τὰ ὅποια εἶχον τοσοῦτον ἀθλίως, ὥστε τῇ ἀληθείᾳ ἐφαίνοντο
 ἀνεπανόρθωτα. Τὸ ἡμισυ τῆς μικρᾶς Ἀσίας κατεῖχτο ὑπὸ τῶν Τούρ-
 κων, οἵτινες διὰ τῆς ἐπ' ἐσχάτων ἀλώσεως τῆς Κυζικου καὶ τῆς Νι-
 καίας, προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ
 ἄλλο ἡμισυ οὐ μόνον ἀδιακόπως ἐκινδύνευεν ἀπὸ τῶν ἐπιθέσεων τῶν
 πολεμίων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ εἰς δεινὴν περιῆλθε παραλυσίαν ἕνεκα τῶν
 ἀλλεπαλλήλων στάσεων τοῦ Βοτανειάτου καὶ τοῦ Μελισσηνοῦ. Ἡ
 αὐτὴ δὲ παραλυσία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας ἕνεκα τῶν
 στάσεων τοῦ Νικηφόρου Βρυεννίου καὶ τοῦ Βασιλακίου, ἕνεκα τῆς ἐ-
 παναστάσεως τῶν Βουλγάρων, ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Πετσενέγων,
 τῶν Σέρβων, τῶν Χρωθᾶτων, τῶν Νορμαννῶν καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τοῦ τε-
 λευταίου κινήματος τοῦ Ἀλεξίου. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ
 στρατὸς αὐτοῦ ἐξετράπη εἰς δεινὴν ἀκολασίαν ἐν Κωνσταντινουπόλει,
 ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς βασιλευσούσης εἶχον ἀγανακτήσει ὡς ἐκ τούτου
 δεινῶς· καὶ ὅτι ὁ Ἀλέξιος μὴ δυνάμενος νὰ τιμωρήσῃ τὰς ἀταξίας ἐ-
 κείνας, ἠναγκάσθη, πρὸς ἐξίλωσιν τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν, νὰ ὑ-
 ποβάλλῃ ἑαυτὸν καὶ ἅπασαν αὐτοῦ τὴν οἰκογένειαν εἰς θρησκευτικὰ ἐ-

ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς δύσεως παρεβίασεν αὐτὰ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὅτι τὸ σπουδαῖον ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο τὸ πολιτικόν, τὸ κυβερνητικὸν ζήτημα καὶ οὐχὶ ἡ δογματικὴ διαφωνία. ἀπεδείχθη ἀριδῆλως μετ' ὀλίγον ὅτε, μηδεμιᾶς γενομένης ἐκ μέρους οὐδετέρας τῶν ἐκκλησιῶν παραχωρήσεως περὶ τὰ δόγματα καὶ τὰ νόμιμα, περιῆλθον αὐταὶ αὐθις εἰς εἰρηνικὰς καὶ φιλικὰς σχέσεις, διὰ τὸν λόγον ὅτι τὰ πράγματα δὲν εἶχον εἰς ἐτι ὠριμάσει τοσοῦτον ὥστε νὰ διαλυθῇ ἡ διένεξις διὰ τῆς βίας. Βραδύτερον, περὶ τὰ μέσα τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἡ ἔρις ἐπανελήφθη, καὶ εἶδομεν ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ πάπα Λέοντος Θ' ἀνακηρύξαντας ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει, ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ ἁγίου βήματος τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν ἔνοχον μυρίων αἰρέσεων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἐτι ἐπιστῆ ἡ πρόσφορος τῆς ἐνόπλου συγκρούσεως καιρὸς, ἡ δὲ δογματικὴ ἔρις ἦτο ὡς πάντοτε ἀπλή πρόφασις, ἐπανῆλθεν ἀμέσως ἔπειτα ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἐκκλησιῶν εἰρήνη καὶ φιλία.

Ἐτι ἐπὶ Κηρουλαρίου ἀναφέρεται πρεσβεία τις σταλεῖσα εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τοῦ πάπα Στεφάνου Ι', ἃν καὶ ἄδηλον τί ἐπραξεν ἡ πρεσβεία αὕτη. Ἐπὶ δὲ τῶν δύο ἀμέσων διαδόχων τοῦ Κηρουλαρίου, Κωνσταντίνου Ι" τοῦ Λειχοῦδη (1059—1063) καὶ Ἰωάννου Η' τοῦ Ξιφιλίνου (1064—1075) αἱ σχέσεις ἀναφαίνονται αὐθις φιλικαί. Ὁ πάπας Ἀλέξανδρος Β' (1061—1073) μαρτυρῶν ὅτι ἡ μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν κοινωνία δὲν ἔπαυσεν, ἐπέμφεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀποκρισιάριον, τὸν εὐλαβῆ ἐπίσκοπον Ἀναγνίας Πέτρον, τοῦ ὁποῦ αἰ πρὸς τὸν Ἰψιστον δεήσεις ἴσχυσαν νὰ ἀπαλλάξωσι τὸν τότε βασιλεύοντα Μιχαὴλ Ζ' ἀπὸ δεινοῦ νοσήματος· ὁ δὲ βασιλεὺς οὗτος ἀπέστειλε δῶρα πολλὰ εἰς τὴν ἱεράν μονὴν τοῦ Μόντε-Κασίνου, ἐπεκκλήσατο τὰς εὐχὰς τῶν Βενεδικτίνων ὑπὲρ ἑαυτοῦ τε καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλείου, καὶ ὤρισεν διὰ χρυσοβούλλου ὅτι θέλουσι πέμπονται κατ' ἔτος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην λίτραι 400. Δὲν θέλομεν ἀναφέρει ὅτι ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἠρραβώνισε τὸν υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντίνον μετὰ τῆς θυγατρὸς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου Ἐλένης, καὶ ὅτι μετ' οὐ πολὺ ὁ Νικηφόρος Βοτανειάτης ὑπἄνδρευσε μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἐξ ἀδελφῆς ἀνεψιάν· διότι οἱ μικτοὶ γάμοι οὐδέποτε ἔπαυσαν μεταξὺ ὀρθοδόξων καὶ καθολικῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν διαδοχὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Β'

τὸν περιφανῆ Γρηγόριον Ζ' (1073—1085), περιῆλθον κατ' ἀρχὰς οἱ ἡμέτεροι εἰς φιλικὰς σχέσεις. Ὁ Μιχαὴλ Ζ' ἐπεμφεν εἰς αὐτὸν ἅμα ἀρχιερατεύσαντα πρέσβεις, ὁ δὲ ἀνταπέστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸν πατριάρχην Ἐνετίης Δομίνικον μετὰ ἐπιστολῆς ἐκδήλουσθης τὴν ζωηρὰν ὑπὲρ ἀνανεώσεως τῆς εἰρήνης ἀπανταχοῦ γῆς εὐχὴν, καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἐκκλησιῶν Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐμμέσους καὶ εἰρηνικὰς ταύτας ἐνεργείας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκεσθῆ ἐπὶ μακρὸν ἀνὴρ βέκτης καὶ πρακτικὸς οἷος ὁ Γρηγόριος Ζ'· τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ὁ φίλος αὐτοῦ βασιλεὺς Μιχαὴλ Ζ' καθρέθη ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου, ὅστις μικρὸν ἐκήδετο περὶ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν ἀξιώσεων τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ὅθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' ἐνόησε τάχιστα ὅτι ἡ σπᾶθη μόνη δύναται νὰ διελύσῃ τὴν προαιώνιον ταύτην ἔριν καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὠφελθῆ ἐκ τῶν πολιτικῶν ἀντιζηλιῶν καὶ τῶν ἐθνικῶν ἀντιπαθειῶν ὅσαι πρὸ καιροῦ ἐπεκράτουν μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς, ἵνα ἐπιβάλῃ τελευταῖον εἰς ἡμᾶς διὰ τῆς βίας τὴν θέλησίν του. Αἱ δὲ περιστάσεις τοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦσαν τῶντι ἐπιτήδεια ἵνα οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Ῥώμης ἀρχίσωσι νὰ παρασκευάζωνται καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐπὶ τούτῳ.

Καθὼς συμβαίνει συνήθως εἰς τὰ ἀσιανὰ κράτη, οἱ Σελδζουκίδαι, οἵτινες περιεποίησαν ἐπὶ τινα χρόνον τοσαύτην δύναμιν εἰς τὸν μωαμεθανισμόν τῆς ἀνατολῆς, παρήκμασαν ἐπίσης ταχέως ὅσον καὶ ἤκμασαν. Ἦδη ὁ τρίτος μέγας αὐτῶν σουλτάνος Μαλεκσάχ περιέπεσεν εἰς πλεῖστα ἁμαρτήματα, οὐ μόνον κτεκερματίσας τὸ κράτος διὰ τῆς ἰδρύσεως πολλῶν ὑποτελῶν κυριάρχων, ἀλλὰ καὶ ἀσχοληθεὶς περὶ κυνηγέσια πολὺ μᾶλλον, ἢ εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, καὶ ἐπὶ τέλος διὰ γυναικείας τινὸς ἐξιδιουργίας καθαιρέσας τὸν συνετὸν βεζύρην Νεζάμ ἐλ Μούλκ. Εἶχε δὲ ἐπιτρέψει τὴν κληρονομικὴν διοίκησιν τῆς Συρίας εἰς τὸν ἀδελφόν του Τουτούς, ὅπως εἶχεν ἐπιτρέψει τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἰς τὸν συγγενῆ του Σολιμάν, καὶ εἰς ἄλλους ἄλλας ἀνατολικωτέρας χώρας. Ἡ Συρία ἐκυβερνᾶτο πρὸ καιροῦ ὑπὸ πολλῶν μωαμεθανῶν ἡγεμονίσκων, καὶ ἐπ' ἐσχάτων εἶχε κατακτηθῆ καθ' ὀλοκληρίαν σχεδὸν ὑπὸ ἀγρίας τινὸς φυλῆς τῶν Νογαίων Τουρκομάνων. Οὐδὲν ἤττον ὁ Τουτούς ἤθελε δυναθῆ νὰ κατισχύσῃ διὰ τε τοὺς ἀδιακόπους ἐμφυλίους πολέμους τῶν

(ΕΛΛ. ΙΣΤΟΡ. Κ. ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΔΟΥ ΤΟΜ. Δ΄.)

μικρῶν ἐκείνων δυναστειῶν, καὶ διότι ὁ ἡγεμὼν τῶν Νογαίων Τουρκομάνων Ἀτζίτς, ἐπιχειρήσας νὰ κατακτήσῃ καὶ τὴν Αἴγυπτον, κατετροπώθη ὀλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ βεζύρου τῶν αὐτόθι ἀρχόντων Φατιμιδῶν. Ἀλλ' αὐτὸς ὁ Μαλεκσάχ εἴτε ὑπέικων εἰς τὴν ἀνάγκην, εἴτε θέλων νὰ μετριάσῃ τὴν ἰσχύν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐξησφάλισε μὲν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν Δαμασκῶ, ἀλλ' ἐπέτρεψε τὸ μὲν Χαλέπ εἰς ἓνα τῶν ἰδίων στρατηγῶν, τὸν γενναῖον καὶ ἄμα ἄγριον Ἀκζογκὸρ, τὴν δὲ Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Βαγί Σεϊάν. Πλὴν τούτου ἐδόθησαν μικραὶ τινες ἡγεμονίαι εἰς τὸν πρὸ καιροῦ ἰσχύοντα ἐν Συρίᾳ οἶκον τῶν Ὀκαϊλιδῶν, καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐνιδρύθη ὁ Τουρκομάνος Ὀρτόκ. Τὸ ἀνατολικὸν κράτος δὲν ἤρχεν αὐτόθι εἰμὴ τῆς ἐπέκεινα τοῦ Εὐφράτου κειμένης Ἐδέσσης, καὶ χριστιανοὶ Ἀρμένιοι κατεῖχον τὰ πρὸς βορρᾶν τῆς Συρίας ὄρη. Πᾶσα ὅμως ἡ λοιπὴ χώρα ἦτο εἰς χεῖρας τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἀδιακόπως μετέβαλλε κυριάρχας. Αἱ δὲ ποικίλαι αὐταὶ μεταβολαὶ καὶ ἡ εἰς αὐτὰς ἀνάμιξις τῆς θηριώδους τῶν Τουρκομάνων φυλῆς, ἐπήγαγον συμφορὰς δεινοτάτας εἰς τε τοὺς χριστιανούς τῆς Συρίας κατοίκους καὶ εἰς τοὺς εὐλαβεῖς ἀνθρώπους, ὅσοι προσήρχοντο ἐξ Εὐρώπης εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου καὶ τῶν ἄλλων ἱερῶν τῆς χώρας ταύτης τόπων. Οἱ Τοῦρκοι ἰδίως ἐλήστευον καὶ ἐφόνευον ἀνηλεῶς, εἰσέρχοντο κραυγάζοντες καὶ μαινόμενοι εἰς τοὺς ναοὺς τελομένης τῆς θείας μυσταγωγίας, ἐκάθηντο ἐπὶ τῶν ἱερῶν βημάτων καὶ πολυειδῶς περιύβριζον καὶ ἐκακοποιοῦν τοὺς ἱερεῖς.

Αἱ περὶ τῶν δεινοπαθημάτων τούτων ἀγγελίαι ἐκομίζοντο ὑπὸ τῶν ἐπιστρεφόντων προσκυνητῶν εἰς Εὐρώπην, ἐν ἧ τὰ πνεύματα ἦσαν παραδόξως ἤδη παρεσκευασμένα εἰς τὸ νὰ παροργισθῶσιν ἐκ τῆς τοιαύτης πρὸς τὴν θείαν τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν ἀσεβείας καὶ νὰ ὀρμήσωσιν εἰς ἐκδίκησιν αὐτῆς. Ἡ ἐν Ἰσπανίᾳ πρὸ πολλῶν αἰῶνων διεξαγομένη πάλιν τῶν ἰθαγενῶν κατὰ τῶν Ἀράβων οἵτινες εἶχον κατακτήσει τὴν χώραν ταύτην ἀπὸ τῆς ὀγδότης ἑκατονταετηρίδος, παρήγαγε, τοῦ καιροῦ προϊόντος, εἰς τὴν Δύσιν τοσοῦτον ἐνθουσιασμὸν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων τοῦ Σωτῆρος, ὥστε ἤρχισε νὰ λογίζεται ὡς κοινὸς τῆς χριστιανωσύνης κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ἀγὼν καὶ ἐπ' ἐσχάτων πολλοὶ μάχιμοι ἄνδρες τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας καὶ αὐτῆς τῆς Γερμανίας συμμετέσχον τῶν ἄθλων τῆς Καστιλλίας καὶ τῆς Ναυάρρας καὶ τῆς Ἀραγωνίας. Τὰ δὲ περὶ τῶν κατορθωμάτων

αὐτῶν ἥρωικά ἄσματα ἐξῆπτον ἔτι μᾶλλον τὸ κοινὸν φρόνημα. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Γερμανίᾳ, ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πολλὰ εἶχον συμβῆ πρό κειροῦ ἀνωμαλίας ὡς ἐκ τῶν ὑποκρίων πολυάριθμοι τῶν χωρῶν τούτων ἱππῶται εἴτε ἀμαρτήσαντες ἐνόμιζον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἐξιλεωθῶσιν εἰμὴ δι' ἱεροῦ τινος ἀγῶνος, εἴτε μετὰ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ἡσυχίας ἀπρακτοῦντες ἐπεζήτησαν ἀφορμὴν νέων ἐχθροπραξιῶν. Καὶ ἐνῶ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ δύσει, ἡ ἀκολασία ἦν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐν Ῥώμῃ κατὰ τὴν δεκάτην ἑκατονταετηρίδα, ἐξέλιπε κατὰ μικρὸν, ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ θρόνου τῆς πόλεως ἐκείνης ἐκάθηντο ἄνδρες χρηστότεροι, καὶ ἤδη προήχθη εἰς τὸ ὑπατον τοῦτο ἀξίωμα ὁ ἐνάρετος καὶ μεγαλοφυῆς Γρηγόριος Ζ΄. Ὁ δημιουργὸς οὗτος τῆς παπικῆς παντοδυναμίας, ὅστις κύριον μὲν σκοπὸν συνέλαβε νὰ καθυπαγάγη καὶ αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἐλησμόνει δὲ ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία οὐδ' αὐτὴν τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν ἀπεδέχετο, ἐνόησεν ἀμέσως ὅπως αἱ περιστάσεις ἦσαν πρόσφοροι ἵνα μεταβληθῶσιν εἰς ἔργα αἱ ἀρχαῖαι τοῦ ῥωμαϊκοῦ θρόνου ἀπαιτήσεις. Ἡ ἰδέα γενικῆς τινος τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως ἐπιστρατείας πρὸς λύτρωσιν τοῦ ἀγίου τάφου ἀπὸ τῆς τυραννίδος τῶν μωαμεθανῶν δὲν ἦτο νέα. Ἐτι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος, ὁ πάπας Σέργιος Δ' ἀπηύθυνε περὶ τούτου ἐγκύκλιον ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς βασιλεῖς, τὸν κληρὸν καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ἀλλ' ἐν τῷ νῶ τοῦ Γρηγορίου Ζ' ἡ ἰδέα αὕτη συνεδυάσθη μετὰ πολὺ μειζόνων βουλευμάτων. Κατ' αὐτὸν ἐὰν ἡ δυτικὴ Εὐρώπη ὑπέκουσα εἰς τὴν φωνὴν του ἐστράτευε τῶντι ἀπὸ κοινοῦ κατὰ τῆς μωαμεθανικῆς ἀνατολῆς, ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνο του γεγονότος ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἤθελε λάβει τάξιν τινὰ ὑπερέχουσαν ὅλων τῶν κοσμικῶν ἡγεμόνων, διότι οἱ ὑπ' αὐτῶν κυβερνώμενοι λαοὶ ὑπ' ἐκείνου ἤθελον χειραγωγηθῆ καθ' ὅλον τοῦτο τὸ κίνημα, οἱ δὲ κοσμικοὶ αὐτῶν ἄρχοντες ἤθελον παρισταθῆ ὡς ἀπλοὶ αὐτοῦ ὑποστράτηγοι. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκει. Ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χωρῶν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ λάβῃ ποικίλας ἀφορμὰς διενέξεως πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ· ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' κάλλιστα εἰδὼς τὴν ἀσθένειαν εἰς ἣν περιέστη τὸ κράτος τοῦτο, εἶχε τὴν προαίσθησιν ὅτι τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα ἠδύνατο νὰ συνε-

παγάγη τὸν θρίαμβον τῶν βουλευμάτων αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει. Ὁ δαιμόνιος οὗτος νοῦς δὲν ἔμελλε μὲν νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενα ἅπαντα τὰ κολοσσιαῖα αὐτοῦ σχέδια. Τὸ μέλλον μόνον ἐπέπρωτο νὰ μαρτυρήσῃ ὅποσον ὀρθῶς διέκρινε τὰ πράγματα τὸ ἀετῶδες αὐτοῦ βλέμμα. Ἀλλ' ἐτι αὐτοῦ ἀρχιερατεύοντος συνέβησαν τὰ προανακρούσματα τοῦ γεγονότος, τοῦ γνωστοῦ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν σταυροφοριῶν.

Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν ἐκ διαλειμμάτων ὅτι κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος εἶχον ἐπέλθει εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν στίφη τινὰ Νορμαννῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς ὑπηρετήσαν ὡς μισθοφόροι τοὺς αὐτόθι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πεμπομένους ἄρχοντας, μετ' ὀλίγον δὲ ἐγένοντο κύριοι τῆς ὠραίας ταύτης χώρας, ὠφεληθέντες ἅμα μὲν ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς ἐρίδων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Γερμανῶν αὐτοκρατόρων, ἅμα δὲ ἐκ τῶν ὀλεθρίων ἀνωμαλιῶν εἰς ἃς περιῆλθε κατὰ τὰ τελευταῖα πεντήκοντα ἔτη τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ Νορμαννοὶ οἵτινες δὲν ἔδωκαν τὸ ὄνομα αὐτῶν εἰς οὐδεμίαν τῶν νεωτέρων ἐπικρατειῶν, ἔμελλον ἐν τούτοις νὰ διαπράξωσι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος δύο τινὰ τὰ ὁποῖα παραδόξως ἐπενήργησαν εἰς τὴν ὅλην τύχην τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα Γουλιέλμον, τὸν ἐπικληθέντα Κοστακτητῆν, ἐκυρίευσαν τότε τὴν Ἀγγλίαν, διατελέσαντες οἱ πρῶτοι δημιουργοὶ τῆς ἄχρι τοῦδε αὐτόθι ὑφισταμένης καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ αὐτοὶ ὑπὸ ἡγεμόνα ἕτερον ἐγένοντο συγχρόνως σχεδὸν οἱ πρῶτοι αὐτουργοὶ τῆς πρὸ τσοῦτου χρόνου προπαρασκευαζομένης μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς ρήξεως ἧτις ἂν ὄχι ἀμέσως, ἔμελλεν ὅμως, προϊόντος τοῦ χρόνου, νὰ ἐπαγάγη τὴν χεῖρωσιν τῆς ἀνατολικῆς βασιλείας καὶ ἐκκλησίας. Τῶντι τῷ 1057 ἡ ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ Νορμαννῶν περιῆλθεν εἰς χεῖρας Ῥοβέρτου τοῦ ἐπικληθέντος Γυσκάρδου, ἧτοι πανούργου, ὅστις ἦτο τῇ ἀληθείᾳ ὁ πολυτροπώτατος καὶ τολμηρότατος τῶν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνων ἀνδρῶν, καὶ κατώρθωσε νὰ ἀσφαλίσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰς προτέρας τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ κατακτήσεις. Ὁ Ῥοβέρτος θεωρῶν τοὺς δύο αὐτοκράτορας τοὺς περὶ τῆς κάτω Ἰταλίας ἐρίζοντας, ὡς ἐξ ἴσου πολεμίους αὐτοῦ, ἐζήτησεν ἕτερον σύμμαχον, τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, ὅστις ἐχθρικῶς ὡσαύτως διακείμενος πρὸς ἀμφοτέρους

τοὺς ἡγεμόνας ἐκείνους, προθύμως ἐδέχθη τὴν συμμαχίαν τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ὡς δούκα οὐ μόνον τῆς Καλαβρίας καὶ τῆς Ἀπουλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων ἔτι κατεχομένης Σικελίας. Ὑπὸ ταύτης δὲ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως ἐνισχυθεὶς ὁ Ῥοβέρτος, ἔνθεν μὲν διὰ τοῦ ἀδελφοῦ Ῥογέρου ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν διαιρεθέντων καὶ ἐξασθενησάντων μωαμεθανῶν τὴν Σικελίαν, ἔνθεν δὲ αὐτὸς κατέλυσε ὀλοσχερῶς τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἀρχὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ γενόμενος οὕτω κύριος ἀπάσης τῆς χώρας, μέχρι τῶν συνόρων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κράτους, ἔρριψεν ἤδη βάσκανον ὀφθαλμὸν καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐπὶ τάδε τοῦ Ἀδρίου κτήσεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Ῥοβέρτος παρεσκεύασε τὸ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχείρημα μετὰ πανουργίας πληρέστατα δικαιολογούσης τὸ ἀποδοθὲν αὐτῷ ἐπωνύμιον. Ὅτε, τῷ 1071, ἐκάθησεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς ἀνατολῆς ὁ ἀσθενὴς Μιχαὴλ Ζ', ἡ ὑπὸ τῶν Νορμανῶν κατάκτησις τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχε συμπληρωθῆ. Οἱ δὲ περὶ αὐτὸν πολιτικοὶ ἄνδρες θριαμβεύοντες μὲν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ βλέποντες ὅποσον ἐλεεινῶς εἶχε τὸ κράτος καὶ ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς ἐπαρχίαις, ἀντὶ νὰ μελετήσωσι τὴν ἀνάκτησιν τῆς πόρρω κειμένης ἐκείνης χώρας, ἐνόμισαν φρονιμώτερον νὰ συνάψωσι φιλικὰς πρὸς τὸν Ῥοβέρτον σχέσεις· καὶ πρὸς ἐμπέδωσιν αὐτῶν ἀπεφασίσθη νὰ συζευχθῇ ὁ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸς Κωνσταντίνος τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου Ἑλένην. Ἡ Ἑλένη, καίτοι ἀνήλικος ἔτι, εἶχε σταλῆ ἀμέσως εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν, ἵνα ἀνατραφῇ αὐτόθι, μέχρις οὐ ἔλθῃ εἰς ὦραν γάμου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Βοτανειάτης, καθαιρέσας τὸν Μιχαὴλ, κατέκλεισεν αὐτὸν μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς οἰκογενείας, ἔτι δὲ καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Ῥοβέρτου εἰς μοναστήριον. Τοῦτο ἤθελεν ἴσως ἀρκέσει ἵνα περιποιήσῃ πρόσχημά τι νομιμότητος εἰς τὸ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχείρημα τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος, ὅστις ἠδύνατο νὰ παραστῆ ὡς σύμμαχος καὶ ἐκδικητῆς τοῦ μέλλοντος αὐτοῦ συμπενθέρου· ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος, θέλων νὰ ἐνισχυθῇ ἔτι μᾶλλον, κατέφυγεν εἰς μηχανήματι χαρακτηριστικώτατον τῶν τότε δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν ἠθῶν.

Αἱ μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως θρησκευτικαὶ σχέσεις δὲν εἶχον ἔτι, ὡς ἠξέυρομεν, διακοπῆ· καὶ καθὼς πολλοὶ προσκυνηταὶ τῆς Δύσεως προσήρχοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν, οὕτω πολλοὶ ἄλλοι, μάλιστα μοναχοὶ, ἐπορεύοντο ἔτι ἐξ Ἑλλάδος εἰς Ἰταλίαν πρὸς τοὺς αὐτόθι ἱεροῦς

τόπους. Ὁ Ῥοβέρτος ἀπεφάσισε νὰ ὠφελθῆ ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, καὶ πέμψας εἰς Καλαβρίαν δύο ἐπιτηδαιοτάτους καὶ πιστοὺς ἀξιωματικοὺς, παρήγγειλεν αὐτοῖς νὰ κατορθώσωσι νὰ εὔρωσι μεταξὺ τῶν προσερχομένων ἐξ Ἑλλάδος μοναχὸν τινα παρεμφερῆ ὄντα τὴν ὄψιν πρὸς τὸν Μιχαήλ. Παραπινάκιον καὶ δυνάμενον ἄπως δῆποτε νὰ παραστήσῃ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Οἱ ἀπεσταλμένοι ἐπέτυχον τῶντι μετ' ὀλίγον εἰς Κρότωνα μοναχὸν, ὀνόματι Ῥαίκτηρα, ἄνδρα ποικίλον τε καὶ πρὸς πανουργίαν ἀπαράμιλλον, ὃς ὡς λέγει ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἀνήκοντα, ὡς φαίνεται, εἰς οἰκογένειαν οὐχὶ ἄσημόν, καὶ γινώσκοντα τὰ κατὰ τὴν αὐλὴν τοῦ Βυζαντίου καλῶς (διότι, πρὶν ἢ ἀσπασθῆ τὸν μοναχικὸν βίον, εἶχε μετέλθει ὑπηρεσίαν τινα παρὰ τῷ βασιλεῖ) προθύμως δὲ ἤδη ἀναλαβόντα νὰ ὑποκριθῆ τὸ πρόσωπον τοῦ Μιχαήλ. Ὅθεν ἀμέσως ἔγραψαν πρὸς τὸν ἐν Σαλέρνῳ διατρίβοντα Ῥοβέρτον, καθ' ἃς εἶχον ὁδηγίας, ὅτι εὔρον εἰς Κρότωνα τὸν πενθερὸν τῆς θυγατρὸς του, διαφυγόντα ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου, ὅπου ἐκρατεῖτο περιωρισμένο καὶ ἐλθόντα εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅστις εἰς μόνους ἐκείνους τοὺς δύο ἀξιωματικοὺς εἶχεν ἐμπιστευθῆ τὰ σχέδιά του, δεικνύει τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν σύζυγον καὶ εἰς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἅπαντες προτρέπουσιν αὐτὸν νὰ μὴ κωφεύσῃ εἰς τὴν αἴτησιν, καὶ ὁ Ῥοβέρτος προσποιεῖται ὅτι ἐνδίδει εἰς τὴν γνώμην αὐτῶν. Φέρεται λοιπὸν ὁ μοναχὸς εἰς τὴν αὐλὴν, καὶ περιβλήθεις βασιλικὴν πομπὴν, ἀρχίζει μετὰ παραδόξου τέχνης νὰ δραματούργῃ τὸ τοῦ ἐξωσθέντος αὐτοκράτορος πρόσωπον· διηγεῖται μετὰ θαυμάσιων πῶς ὁ Βοτανειάτης, ἀφαιρέσας ἀπὸ αὐτοῦ τὸν σύζυγον, υἱὸν, διάδημα, περιέθετο μοναχικὰ ῥάκη· ὅτι τὸ ἔγκλημα του ἦτο ὅτι ἀπεφάσισε νὰ συζεύξῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ μετὰ τῆς τοῦ δουκὸς θυγατρὸς, ὅτι ἡ δυστυχὴς αὕτη κόρη ἐστέναζεν ἐπίσης ἐν τῇ φυλακῇ καὶ ὅτι ὁ τύραννος ἔτρεμε μήπως ὁ γενναῖος Νορμαννὸς ἀναλάβῃ τὴν ὑπεράσπισιν τοσοῦτον ἱερῶν δικαίων. Ἐφαίνετο δὲ καὶ ὅτι ἀποσιωπᾷ πολλὰ τῶν δυστυχημάτων, φειδόμενος τῆς καρδίας εὐαισθήτου φίλου, ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου ἔλεγεν ἱκανὰ ὥστε νὰ διεγείρῃ τὴν πλεονεξίαν τῶν ἀκορόστων ἐκείνων μαχητῶν, ἐπαγγελλόμενος αὐτοῖς χρυσοῦ θημῶνας· καὶ ὁ Ῥοβέρτος ἐστέναζε καὶ ἐπολλαπλασίαζε τὰς ἀποδιδόμενας τῷ ἀπατεῶνι τιμὰς καὶ τὰ δείγματα τῆς ἀφοσιώσεως, καὶ οἱ μεγιστᾶνες ἠγανάκτουν ἤδη διὰ τὴν ἀναβολὴν τοῦ ἐπιχειρήματος. Ἄλλ' ὁ πανοῦργος ἠγεμὼν ἤξευρεν ὅτι ἡ κωμικὴ αὕτη σκηνή, ἵνα εὐ-

δοκιμῆσιν μέχρι τέλους, εἶχε χρεῖαν νὰ ὑποστηριχθῆ ὑπὸ δυνάμεων πεζικῶν καὶ ναυτικῶν μεγάλων, περὶ δὲ τὴν προπαρασκευὴν τῶν δυνάμεων τούτων ἠσχολήθη δραστηρίως ἐν διαστήματι δύο περιήπου ἐνιαυτῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως δὲν ἠμέλησε καὶ ἄλλας τέχνας. Ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ κατισχύουσι βεβαίως πάντοτε ἐπὶ τέλους οἱ δυνατώτεροι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνατώτεροι ἠσθάνθησαν αἰείποτε τὴν ἀνάγκην νὰ περικαλύψωσι τὴν βίαν διὰ προσχήματός τινος τοῦ δικαίου καὶ δι' ἠθικῆς τινος δυνάμεως. Εἶδομεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠθέλησε νὰ δικαιολογήσῃ τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ ἀξιῶν ὅτι ἀπέρχεται εἰς βοήθειαν τοῦ καθαιρεθέντος συμπεπθέρου του συγχρόνως ἐνόμισε πρόσφορον νὰ κυρώσῃ αὐτὸ διὰ τῶν εὐχῶν τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἀπετάθη πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης. Ὁ Γρηγόριος Ζ', ἅμα ἀναλαβὼν τοὺς οἴκους τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐργάζεται πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ εἰς τὴν διὰ παντὸς τρόπον ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς. Ἦδη ἐν τῇ πρώτῃ ἐπιστολῇ ἣν ἐξἀπέστειλε διὰ τοῦ πατριάρχου Ἐνετίας Δομνίκου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα ὡς ἀρχιεράτευσεν, ὑπεμύνησκει τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Ζ' ὁποῖων ἀγαθῶν πρόξενος ἐγένετο τῷ τε ἀποστολικῷ θρόνῳ καὶ τῷ κράτει ἢ πάλαι ποτὲ ἐπικρατήσασα μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τῶν βασιλέων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἁμοφροσύνη, καὶ ὁπόσων συμφορῶν παραίτιος ἀπέβη ἢ βραδύτερον μεταξὺ αὐτῶν ἐπελθοῦσα διαφωνία. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπειδὴ ἦτο ἄνθρωπος ἐξόχως πρακτικὸς, ἀπεφάσισε νὰ ἐλθῆ εἰς ἔργα, ἠξεύρων ὅτι ψιλοὶ λόγοι οὐδὲν ἠδύναντο νὰ ἐπαγάγῃ σπουδαῖον ἀποτέλεσμα, διότι οἰαδῆποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ προαίρεσις τοῦ ἀσθενοῦς Μιχαὴλ Ζ' εἰς τὸ νὰ ἐνδώσῃ, ἡ κοινὴ τῆς Ἀνατολῆς γνώμη ἦτο πολεμιωτάτη πρὸς πᾶσαν εἰς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν κατὰ τοῦτο παραχώρησιν. Καὶ δὲν ἐκήρυξε μὲν ἄμεσον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους πόλεμον, ἀλλ' ὠφελούμενος ἐκ τοῦ ὁσημέραι προαγομένου ἐν τῇ Δύσει ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων ἕνεκα τῶν συμφορῶν ὅσας ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ εἰς Συρίαν καὶ ἰδίως εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐζήτησε νὰ προκαλέσῃ μέγαν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἀγῶνα, ἐπ' ἐλπίδι ὅτι διὰ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἠθελε λάβει ἀφορμὴν νὰ καθυπαγάγῃ εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ καὶ ἅπαντας τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ὅθεν τῷ 1074, ἀφοῦ διὰ δύο ἐγκυκλίων πρὸς ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα, παρεσκεύασε τὰ πνεύματα εἰς τὴν ἰδέαν γενικῆς τινος κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήσεως, ἐ-

πειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἔτοιμοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάπυς καὶ στρατηγός, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἔνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μετὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραφε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάπυς, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐμπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἴφνης δὲν ἐξερρήγνυτο ἀγὼν φοβερὸς μετὰ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ' ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλεπήβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθαρῖσθαι τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοθηριῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένης τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαυωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος Δ' ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας· καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρώτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης

διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ' ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ', ἔπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ', ἀποθάνων μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐν Σαλέρνῳ τῷ 1085· ἐπὶ τέλος ὅμως ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ' ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. "Ὅθεν ἀπεφάσισε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ', τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσας, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἐκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἰκτῶ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέτασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευσῶσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον, ἔχαντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἀγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφραστον ἀμαρτιῶν.

πειτα ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Ἐρρίκον Δ' ὅτι πλείονες τῶν 50,000 ἀνδρῶν εἶναι ἔτοιμοι ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν ταῖς ἐπέκεινα τῶν Ἀλπεων χώραις νὰ στρατεύσωσιν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐὰν αὐτὸς ἀναλάβῃ, ὡς πάππυς καὶ στρατηγὸς, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἐπιστολὴ αὐτοῦ δὲν ἀπέκρυπτε ποῖος ἦτο ἐν τῇ ἐνδομύχῳ αὐτοῦ διανοίᾳ ὁ κύριος τῆς προκειμένης ἐκστρατείας σκοπός. «Πρὸ πάντων, ἔλεγε, παροτρύνει με εἰς τοῦτο, ὅτι ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ πρὸς ἡμᾶς διαφωνοῦσα ἐν τῷ δόγματι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ποθεῖ τὴν μετὰ τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου ἔνωσιν. Ἀλλὰ καὶ πάντες σχεδὸν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐν γένει πάντες σχεδὸν οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς, πλανώμενοι ὡς πρὸς τὸ καθολικὸν δόγμα, προσδοκῶσι νὰ μάθωσι τίς εἶναι ἡ γνησία τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πίστις μετὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπικρατούντων ποικίλων φρονημάτων.» Ἀνάλογα δὲ ἔγραψε κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1075 πρὸς ἕτερόν τινα περιφανῆ τῆς Δύσεως ἱερωμένον ὥστε ἔκτοτε ἤθελεν ἐκραγῆ τὸ μέγα τῶν σταυροφοριῶν κίνημα, καὶ ἔκτοτε ὁ πάππας, συνεπαγόμενος πολλὰς μυριάδας μαχητῶν, ἤθελεν ἔλθει εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα δι' αὐτῶν διδάξῃ εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀλήθειαν, ἐὰν αἴφνης δὲν ἐξερρήγνυτο ἄγῶν φοβερὸς μετὰ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Ὁ Γρηγόριος Ζ' ὑπῆρξεν ἀναμφιβόλως εἰς τῶν μεγαλεπήβολωτέρων ἀνδρῶν ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἐνῶ ἠτοιμάζετο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν, εἰργάζετο συγχρόνως εἰς τὸ νὰ καθάρῃ μὲν τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ τῶν ποικίλων καταχρήσεων καὶ κακοθηριῶν ὅσαι εἶχον παρεισδύσει ἐν αὐτῇ κατὰ τὰς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδας, νὰ καθυπαγάγῃ δὲ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῆς πᾶσαν κοσμικὴν ἐξουσίαν. Ἐκ τῶν βασιλέων καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης οἱ ἀσθενέστεροι ὑπέκυψαν εἰς τὰ ἐπὶ τούτῳ ψηφισθέντα παρ' αὐτοῦ δόγματα καὶ εἰς τὰς πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐνεργείας, γενομένης τῇ ἀληθείᾳ μετὰ καταπληκτικῆς δραστηριότητος καὶ θαυμαστῆς ἐπιτηδειότητος: ἐν Ἰσπανίᾳ, ἐν Βοημίᾳ, ἐν Σουηδίᾳ, ἐν Νορβηγίᾳ, ἐν Δανίᾳ, ἐν Σλαυωνίᾳ, ἐν Κροατίᾳ, ἐν Δαλματίᾳ, ἴσχυσαν αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἀπολύτως. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Γουλιέλμος ὁ Κατακτητῆς, καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Φίλιππος Α' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Ἐρρίκος Δ' ἀπέκρουσαν τὰς ἀπαιτήσεις ταύτας: καὶ εἰς μὲν τοὺς δύο πρώτους ἐνέδωκεν ἐξ ἀνάγκης

διὰ πανούργων παραχωρήσεων, πρὸς δὲ τὸν Ἑρρίκον Δ' ὠφελούμενος ἐκ τῆς κατ' αὐτοῦ ἐπικρατούσης ἐν Γερμανίᾳ ἀντιπολιτεύσεως, ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1076 ἀγῶνα μακρὸν καὶ πεισματωδέστατον, καθ' ὃν κατ' ἀρχὰς μὲν ἐταπεινώθη δεινῶς ὁ Ἑρρίκος Δ', ἔπειτα δὲ κατετροπώθη ὁ Γρηγόριος Ζ', ἀποθκνῶν μακρὰν τῆς Ῥώμης ἐν Σαλέρνῳ τῷ 1085· ἐπὶ τέλος ὁμῶς ἐπέπρωτο, διὰ τῶν ἀκαμάτων ἐνεργειῶν τῶν διαδόχων αὐτοῦ, νὰ θριαμβεύσωσιν αἱ ἀξιώσεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ φοβεροῦ ἐκείνου ἀγῶνος ἔμαθεν ὁ Γρηγόριος Ζ' τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου παρασκευαζομένην ἐπὶ τὴν Ἀνατολὴν ἐκστρατείαν, καὶ ἔλαβε τὰς περὶ κυρώσεως αὐτῆς προτάσεις τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος. Ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε προτιμήσει ἐπὶ τοῦ παρόντος ν' ἀντιπαρατάξῃ αὐτὸν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου Δ', ἀλλ' ὁ Ῥοβέρτος εἶχεν ἀποφασίσει τὸ ἐπιχειρήμα αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος Ζ' ἤξευρεν ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δὲν θέλει μεταβάλλει γνώμην. "Ὅθεν ἀπεφάσιτε νὰ συμπράξῃ τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἤλπισεν ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὕτη ἤθελεν ἀναπληρώσει τὴν ἐκστρατείαν ἣν αὐτὸς εἶχε μελετήσει νὰ ἀναλάβῃ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς ἀρχιερατείας αὐτοῦ ἔτη, ἔπειτα δὲ ἠναγκάσθη νὰ παραιτήσῃ ἕνεκα τῶν προεκτεθεισῶν περιστάσεων. Καὶ τῷ μὲν 1078 καθήρσε συνοδικῶς τὸν Νικηφόρον Βοτανειάτην ὡς σφετερισθέντα τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ νομίμου βασιλέως Μιχαὴλ Ζ', τῷ δὲ 1080 ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς πιστοὺς τῆς ἐκκλησίας διαλαμβάνουσας, ὅτι ὁ Μιχαὴλ ὁ ἐνδοξότατος αὐτοκράτωρ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δι' ἀδίκου βίας γενόμενος ἐκπτωτος τῆς ἀρχῆς, προσῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπικαλούμενος τὴν συνδρομὴν τοῦ ἀγίου Πέτρου καὶ τοῦ δουκὸς Ῥοβέρτου, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς, οἴκτῳ κινούμενος ἐν τοῖς πατρικοῖς αὐτοῦ σπλάγγνοις, προέτρεπε τοὺς πιστοὺς νὰ ὀρέξωσιν αὐτῷ χεῖρα βοηθείας. Διέτασσε δὲ δυνάμει τῆς ἀποστολικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας εἰς μὲν τοὺς μαχίμους νὰ ἀναλάβωσι τὴν ὑπὲρ τοῦ Μιχαὴλ ἄμυναν, εἰς δὲ τοὺς ἐπισκόπους νὰ συμβουλευσῶσιν αὐτοὺς νὰ παρασκευασθῶσιν εἰς τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς δεούσης μετανοίας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσι πιστῶς τὸν Μιχαὴλ καὶ τὸν Ῥοβέρτον, ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνισχυόμενοι ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης. Ἐπὶ τοῖς ὅροις αὐτοῖς παρήγγειλε τοῖς ἀρχιερεῦσι, τῇ δυνάμει αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον τῇ τοῦ ἀγίου Πέτρου δυνάμει, νὰ δῶσωσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἄφεισιν ἁμαρτιῶν.

Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης συνάγεται ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἀπεδέχετο τὸν ἀπατεῶνα Ῥαίκτορα ὡς αὐτὸν τούτον τὸν πρῶτον βασιλέα Μιχαήλ. Ἄρα γε ἠπατήθη ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου, ἢ ἐν γνώσει τῆς ἀληθείας ἔγραφεν ὅσα ἔγραφε; Πρὸς διευκρίνησιν τοῦ σπουδαίου τούτου ζητήματος ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν πρὸ πάντων, ὅτι, κατὰ τινὰς τῶν συγχρόνων, καὶ αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ἐγένετο θῦμα τῆς τοῦ μοναχοῦ ἐκείνου πανουργίας· ἀλλὰ οἱ πλείστοι ἐπρέσβευον ἕκτοτε ὅτι παρεσκεύασε τὴν φενάκην ταύτην ὅπως ἀνωτέρω ἱστορήσαμεν τὰ περὶ αὐτῆς, ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν πόλεμον ἀπὸ τοῦ ὁποίου πολλοὶ τῶν περὶ αὐτὸν ἐπιφανεστάτων ἀνδρῶν καὶ ἡ σύζυγός του Γαίτα ἀπέτρεπον αὐτὸν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἦτο ὅλως ἄδικον. Καὶ τρώντι, παρεκτός τοῦ ὅτι ἐξ ἀρχῆς ὁ Ῥοβέρτος δὲν ἦτο ἄθρῳπος δυνάμενος εὐκόλως νὰ διαπαιδαγωγηθῇ, ἵπως προϊόντος τοῦ χρόνου, ἀφοῦ ἐπανειλημένως ἔλαβεν, ὡς θέλομεν ἶδει, ἀποδείξεις περὶ ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀμφιβάλη ὅτι ὁ γνήσιος Μιχαήλ εὕρισκετο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθει ἐν τούτοις μεταχειριζόμενος τὸ ἀνδρείκελον ἐκεῖνο πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ του; Ὅθεν πάντες οἱ νεώτεροι πιστεύουσι μᾶλλον εἰς τὸ τέχνασμα τοῦ Ῥοβέρτου. Ἀλλὰ καὶ ἂν εἰς ἄλλον τινὰ ἐπετρέπετο ἀμφιβολία ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὁ πάπας δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὸν ἐλάχιστον περὶ τῆς ἀπάτης δισταγμὸν, διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβαίνοντα, καὶ ἐπομένως δὲν ἠγνόει ὅτι ὁ Μιχαήλ Ζ' διέτριβε πάντοτε ἐν τῇ βασιλευσούσῃ ἐκείνῃ. Τούτου ἕνεκα ὅσοι τῶν νεωτέρων δὲν παρῆλθον ἐν σιγῇ τὴν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην πολιτείαν τοῦ Γρηγορίου Ζ' διαρρήδην λέγουσιν, ὅπως ἐπὶ παρὰδείγματος ὁ Γερμανὸς ἱστοριογράφος Σλόσερ, ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησίαν ὡς ὄργανον ἵνα προστατεύσῃ τὸν ἀπατεῶνα, ἔχων τὴν βεβαιότητα ὅτι εἶναι ἀπατεῶν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ καθολικώτατος Λεβὼ, ὅστις θέλει κατ' ἀρχὰς νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ Γρηγόριος φενακισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου ὑπέθετε δ' ἦθεν γνήσιον τὸν Μιχαήλ, μετ' ὀλίγον ὑποδεικνύει τὴν ὄλην ἀλήθειαν, προσπαθῶν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἀρχιερέα διὰ τοῦ λόγου ὅτι εἶχε χρεῖαν τοῦ Νορμαννοῦ ἡγεμόνος εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἐρρίκον πάλην. Τούτου ὅμως τεθέντος, ἵπως συμβιβάζεται ἡ τοιαύτη καταπάτησις ὄλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων πρὸς τὰ ἐγκώμια ὅσα δὲν ἔπαυσαν πλέκοντες περὶ τῶν ἀρετῶν τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ αὐτοὶ οἱ ἀντίπαλοι αὐτοῦ, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Γρηγόριος Ζ' ἦτο ἀνὴρ μεγα-

λοφύτης, μεγαλοπράγμων καὶ χρηστός. Ἀλλὰ χρηστός ἦτο περὶ τὸν κατ' ἰδίαν βίον, ὅσάκις δὲ τὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ βουλευμάτων τὸ ἀπῆται, δὲν ἐδίωτασε νὰ θυσιάσῃ χάριν τοῦ συμφέροντος ἐκείνου πᾶσαν τοῦ δικαίου ἀρχήν. Οὐδὲ τολμῶμεν νὰ καταδικάσωμεν αὐτὸν διὰ τοῦτο. Δυστυχῶς, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν δύο ἢ τρία ὀνόματα ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, οἱ ἄλλοι πολιτικοὶ ἄνδρες δὲν ὑπῆρξαν ἐν τῷ δημοσίῳ αὐτῶν βίῳ, παντοῦ καὶ πάντοτε, πολὺ ἀκριβεῖς τηρηταὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἠθικῆς, οὔτε τὸ πάλαι, οὔτε νῦν, οὔτε πρὸς βορρᾶν, οὔτε πρὸς μεσημβρίαν, οὔτε ἐν τῇ ἀνατολῇ, οὔτε ἐν τῇ δύσει. Ἐκ τῆς διαγωγῆς ὅμως ἐκείνης τοῦ Γρηγορίου Ζ' δικαιούμεθα νὰ κατηγορήσωμεν τὴν ἀξίωσιν ἣν προέτειναν πολλοὶ εὐρωπῆιοι ἱστορικοὶ, ὅτι παρὰ τοῖς τότε δυτικοῖς ἔθνεσι τὸ δόγμα τοῦ εὐαγγελίου παρῆγεν ἄνδρας ἱεροῦς ἅμα καὶ ἡρωϊκοῦς, ἐνῶ ἐξεναντίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὁ δόλος καὶ ἡ ἀπιστία ἐκοσμοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἤξιούντο τῶν ὁποίων καὶ ἡ ἀνδρεία ἐπαινῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπελάμβανον ἐπίσης ἐνδοξὸν τὸ τε ἀπατῆσαι καὶ τὸ νικῆσαι τοὺς ἀντιπάλους. Τὸ προνόμιον τοῦτο τῆς χρηστότητος τὸ ὁποῖον ἠθέλησαν νὰ σφετερισθῶσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἱ δυτικοὶ, δὲν ἐπικυροῦται βεβαίως ὑπὸ τῶν πρᾶγματων. Τὰ δυτικὰ ἔθνη ἦσαν μὲν μαχιμώτερα τῶν ἀνατολικῶν καὶ εἶχον ὡς ἐκ τούτου πάσας τὰς συμπαρομαρτούσας τῇ ἀνδρείᾳ ἀρετὰς, τὴν γενναιοφροσύνην, τὴν ἀφοσίωσιν, τὴν θυσίαν· ἀλλὰ δὲν ἦσαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἀπηλλαγμένα τῶν κακιῶν ὅσας συνεπάγεται τὸ σφοδρὸν μάχιμον πνεῦμα, τῆς πλεονεξίας, τῆς βίας, τῆς ἀπάτης. Ἐπειδὴ ἐπὶ τέλους ἐθριάμβευσαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, ἡ παρ' αὐτῶν γραφεῖσα ἱστορία, τοὺς παρέστησεν ὡς ἡμιθέους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐταπεινώθησαν, διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία, πάντοτε ἢ ὑπὸ τῶν δυτικῶν γραφεῖσα ἱστορία, μᾶς περιεφρόνησεν. Ἀλλὰ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα ἀπαθέστερον, εὐρίσκομεν ὅτι οἱ ἡμέτεροι εἶχον μὲν πολλὰ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀσθενείας, δὲν ἐστεροῦντο ὅμως καὶ ὅλων τῶν ἀρετῶν ὅσας ἐμπνέει εἰς τὰ ἔθνη ἡ συνειδήσις τοῦ δικαίου καὶ ὁ πόθος τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, πολλάκις ἀναδείξαντες καὶ ἀνδρείαν καὶ καρτερίαν καὶ χρηστότητα εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους ἀγῶνας ὅσους ἠγωνίσθησαν νὰ διεξγάγῃσι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πρὸς τὴν Δύσιν, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ἀφήγησιν ἐπανερχόμεθα.

Διὰ τῶν προτροπῶν ἐκείνων τοῦ πάπα καὶ μάλιστα διὰ τῆς ἰδίας δραστηριότητος ὁ Ροβέρτος κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1081 ἔτους, στρατὸν 30,000 ἀνδρῶν, τοῦ ὁποῖου τὸ κράτιστον ἀπετέλουν 1,300 Νορμαννοὶ ἵππεῖς· προσέτι καὶ στόλον 150 μεγάλων πλοίων, ὧν τὰ πλεῖστα παρέσχον οἱ πολεμίως πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακείμενοι Δαλμάται. Διέταξε δὲ νὰ συνέλθῃ ἡ ὅλη δύναμις εἰς Βρεντήσιον, ὅθεν ἐμελέτα νὰ διαπεράσῃ εἰς Δυρραχίον, μεταβαλὼν τὸ προηγούμενον αὐτοῦ βούλευμα νὰ ἐπέλθῃ ἀπὸ Ὑδροῦντος εἰς Νικόπολιν, διὰ τὸ μακρότερον τοῦ τελευταίου τούτου πλοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ χειμῶνος ἔτι ὄντος, δὲν ἠδύνατο νὰ ὀρμήσῃ ἀμέσως, ἐμελέτησε καὶ τρίτον μηχανήμα ἵνα ἀσφαλίσῃ ἔτι μᾶλλον τὸ ἐπιχείρημα. Γινώσκων τὴν μεταξὺ τοῦ Βοτανειάτου καὶ τῶν Κομνηνῶν ἀρξάμενην ἔριν, ἠλπίσε νὰ προσοικειωθῇ τὸν Ἀλέξιον, νὰ παροξύνῃ τὴν διχόνοιαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, νὰ υποθάλψῃ τὴν διαίρεσιν, καὶ οὕτω νὰ καταστήσῃ μᾶλλον εὐάλωτον τὸν πολέμιον. Ὅθεν ἐκλέξας ἕνα τῶν παρ' ἐχυτῶ μεγιστάνων ὀνομαζόμενον Ραοῦλ, ἐπιλεγόμενον δὲ Λυκοφόρον, δι' ἣν ἔφερε λυκὴν ἐπὶ τῆς πανοπλίας, πέμπει εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ τῇ προσφάσει τοῦ νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Βοτανειάτου, πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἱκανοποίησιν τῆς γενομένης εἰς τὴν Ἑλένην ὕβρεως· ἀληθῶς δὲ ἵνα κομίσῃ δῶρα πρὸς τὸν Ἀλέξιον, καὶ ἔλθῃ πρὸς αὐτὸν εἰς λόγους φιλίας. Οὐ μόνον ὅμως καθ' ὅλα ταῦτα ἀπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ ἐκινδύνευσε νὰ ἴδῃ ἀνατροπόμενον ὀλόκληρον τὸ μηχανήμα αὐτοῦ. Ὁ Βοτανειάτης ἀπέπεμψε τὸν πρέσβυν ἄπρακτον, ὁ Ἀλέξιος οὐδόλως ἐνεθάρρυνε τὸ μελετώμενον ἐπιχείρημα, ὁ δὲ Ραοῦλ, μαθὼν τὴν ὅλην ἀλήθειαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ πολὺ χρηστότερος ὢν τοῦ κυρίου του, διετράνωσεν αὐτῷ μετὰ τὴν ἐπανοδὸν του, ὅτι ὁ μοναχὸς τὸν ὁποῖον τιμᾷ ὡς αὐτοκράτορα εἶναι ὑποκριτῆς καὶ γόης ἀνὴρ, ὅλως δὲ πλάσμα τὸ κατ' αὐτὸν, διότι αὐτὸς, ὁ Ραοῦλ, εἶδεν αὐταῖς ὄψεσι τὸν ἀληθῆ αὐτοκράτορα Μιχαὴλ εἰς τὴν βασιλεύουσαν φαιὸν ἐνδεδυμένον τριβώνιον καὶ ἐν μοναστηρίῳ διάγοντα. Προσέθετο δὲ ὅτι ἐπνερχόμενος ἤκουσε καθ' ὁδὸν τὴν γενομένην ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταβολὴν τῶν πραγμάτων, τὴν ἐξωσιν τοῦ Βοτανειάτου καὶ τὴν τοῦ Ἀλεξίου ἀναγόρευσιν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος κατέστησε συμβασιλέα τὸν Κωνσταντῖνον τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ', τὸν μέλλοντα γαμβρὸν τοῦ Ροβέρτου ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ· ὅτι ἱκανοποιήθη οὕτως ἀποχρώντως ἡ φιλοτιμία τοῦ ἡγεμό-

νος τῶν Νορμαννῶν, καὶ ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἤδη λόγος δίκαιος πολέμου πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἕνεκα τῶν ὑπὸ τοῦ Βοτανειάτου διαπραχθέντων ἀδικημάτων. Ἀλλ' ὁ Ροβέρτος, ὅστις κάλλιστα ἐγίνωσκε καὶ τίς ἦτο ὁ μοναχὸς ὁ παρ' αὐτῷ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ ὑποκρινόμενος, καὶ τίς ἦτο ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ ἐπιχειρήματος, οὐδὲ περιέμενε διδασκαλίας παρὰ τοῦ Ῥαούλ, παρωργίσθη τοσοῦτον, ὥστε ἀπεδίωξεν ἀμέσως αὐτὸν, ἀπειλήσας ἔτι δεινότερα, τὸσῶ μᾶλλον ὅσῶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ῥαούλ Ῥογέρος εἶχεν ἤδη αὐτομολήσει πρὸς τοὺς ἡμετέρους· διότι, ὡς θέλομεν μετ' ὀλίγον ἐξηγήσει πλατύτερον, οἱ Νορμαννοὶ δὲν ὠμονόουν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ καὶ ὑπὸ πολλῶν κατετρύχοντο ἐμφυλίων παθῶν καὶ διενέξεων. Κωμικώτατος δὲ ὑπῆρξεν ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ὅστις ἐνόμισεν ὡσαύτως εὐλόγον νὰ ὀργισθῆ καὶ «μεγάλα κεκραγῶς καὶ τὸν μηρὸν τῇ δεξιᾷ πλήττων» ἐν καὶ μόνον, μεθ' ὄρκων φοβερῶν παρεκάλει τὸν Ροβέρτον, τοῦτο, ὅτι ἂν ἀναλάβῃ τὴν βασιλείαν, καὶ ἀποκατασταθῆ εἰς τὸν θρόνον, νὰ παραδοθῆ εἰς αὐτὸν ὁ Ῥαούλ, ἵνα ὑποβάλῃ τὸν μιαρὸν ἀμέσως εἰς οἰκτιστον θάνατον. Κατ' εὐτυχίαν αὐτοῦ ὁ χρηστὸς Ῥαούλ κατέφυγεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὴν ὁποίαν οὔτε ὁ Ροβέρτος οὔτε ὁ ψευδομιχαὴλ ἔμελλον ποτὲ νὰ ἴδωσιν. Ἀλλὰ πόσον δίκαιον εἶχεν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ, ἐμπαίζουσα τὴν πρωτοφανῆ ταύτην ἀγυρτίαν.

Μετὰ τὴν τοιαύτην ἐκβασιν τῆς πρεσβείας τοῦ Ῥαούλ, ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ἐν τῷ μεταξύ τὸ ἔαρ, ὁ Ροβέρτος, ὅστις εἶχε συμπληρώσει τὰς παρασκευάς του, εἶχε διατάξει τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τῆς χώρας ἐπὶ τῆς ἀπουσίας αὐτοῦ καὶ εἶχε προσέλθει εἰς Βρεντήσιον, ἀπεφάσισε νὰ μὴ ἀναβάλῃ πλείοτερον τὴν ἐναρξιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Δοὺς δὲ πρὸ πάντων πεντεκαίδεκα πλοῖα εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, τὸν ἔπειτα διαβόητον ἐν τῇ πρώτῃ σταυροφορίᾳ γενόμενον, παρήγγειλεν αὐτὸν νὰ κυριεύσῃ τὴν Κέρκυραν, ἣν ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ὀνομάζει Κορυφῶ. Ἀλλ' ὁ Βοημοῦνδος ἐπελθὼν εὗρε τὴν νῆσον ταύτην τοσοῦτον ὀχυρὰν, ὥστε δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπόβασιν μετὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης δυνάμεως, καὶ ἀνέκκμηψεν ἄπρακτος πρὸς τὸν πατέρα. Ὁ δὲ, κατὰ μῆνα ἰούνιον τοῦ 1081, ἐπέπλευσεν αὐτὸς ἐπὶ τὴν Κέρκυραν μετὰ σύμπαντος τοῦ στόλου καὶ τοῦ ψευδοβασιλέως Μιχαὴλ, ἐγένετο κύριος τῆς νήσου ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, καὶ, ἐνῶ ἤσχολεῖτο περὶ τοῦτο, προκατέπεμψε πάλιν τὸν Βοημοῦνδον, ἵνα καταλάβῃ περὶ τὸ Δυρράχιον χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν τοῦ

στρατοῦ, ὅστις ἐμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ στόλου τὴν πολιορκίαν τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου.

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀγγελίαι τὰς ὑποίας ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως ὁ Ἀλέξιος ἐντὸς τῶν δύο πρώτων ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ μηνῶν. Κατ' ἀρχὰς ἤλπισεν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος μαθὼν τὰς τιμὰς τὰς ἀποδοθείσας εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Μιχαὴλ Ζ' Κωνσταντῖνον, θέλει ἀποτραπῆ τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη δὲν διήρκεσε πολὺ, καὶ μετ' ὀλίγον ἔμαθε τὰς ἐπανειλημμένας κατὰ τῆς Κερκύρας ἐπιθέσεις, τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ τὴν πρώτην ἀπόβασιν τοῦ Βοημούνδου περὶ Δυρράχιον. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν περιέμενε τὰ τελευταῖα ταῦτα γεγονότα ὅπως παρασκευασθῆ πρὸς ἄμυναν, καὶ ὅτι ἤρχισεν ἐργαζόμενος συντόνως ἐπὶ τούτῳ, ἅμα πρὸ τοῦ τέλους τοῦ ἀπριλίου ἐβεβαιώθη ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἐπιμένει εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτοῦ. Ἡ κατάστασις τοῦ κράτους ἦτο, ὡς ἠξέυρομεν ἤδη, τοιαύτη ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελεν ἀπελπισθῆ. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τούτου ῥηθέντα, ἐνθυμίζομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν εἰς τὴν Κύζικον καὶ τὴν Νίκαιαν, ὅτι στρατὸς δὲν ὑπῆρχεν, ὅτι χρήματα δὲν ὑπῆρχον, καὶ ὅτι πολλὴ ἀναρχία ἐπεκράτει εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας ἐπὶ τὰς ὁποίας ἐπήρχετο ὁ Ῥοβέρτος. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἐφρόντισε περὶ κατασκευῆς στρατοῦ, περὶ προχείρου ἐξοικονομήσεως χρηματικῶν τινῶν πόρων, περὶ ὀχυρώσεως τῶν κατὰ τὴν Ἑλλάδα φρουρίων, περὶ προχείρου τινὸς ἐξασφαλίσεως τοῦ κράτους ἀπὸ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τοῦρκων καὶ περὶ εὐρέσεως συμμάχων κατὰ τοῦ ἀπὸ δυσμῶν πολεμίου.

Τὰ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ τελευταίου τούτου σκοποῦ ἐνεργηθέντα ἀποδεικνύουσι τὴν ἔκτασιν τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ τὴν ἐπιτηδειότητα τῆς πολιτικῆς του. Ὑπεδείξαμεν ἤδη ὅτι οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας δὲν ὠμονόουν πρὸς ἀλλήλους· πολλοὶ ἐξ αὐτῶν δυσηρεστημένοι ὄντες κατὰ τοῦ Ῥοβέρτου, εἶχον καταφύγει εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλήν. Ἐκτὸς τῶν προμνημονευθέντων ἀδελφῶν Ῥογέρου καὶ Ῥαοῦλ, πολλοὶ τῶν πλησιεστάτων συγγενῶν τοῦ Ῥοβέρτου ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ τῶν ἡμετέρων. Ὁ ἀδελφός του Οὐμβερτος διέτριβε πρὸ καιροῦ ἐν Βυζαντίῳ, ὁ δὲ υἱὸς τοῦ Οὐμβέρτου αὐτοῦ, ὁ Οὐμβερτόπουλος ἦτο, ὡς ἠξέυρομεν ὡσαύτως, στενὸς τοῦ Ἀλεξίου φίλος καὶ συνετέλεσεν ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὴν ἀνάρρη-

σιν αὐτοῦ. Ἐτερος δὲ ἀνεψιὸς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐξ ἀδελφοῦ πρεσβυτέρου, ὁ Ἑρμᾶνος, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ κεκρυμμένος, ἐκαραδῶκει ἀφορμὴν ἵνα διεκδικήσῃ τὴν αὐτῷ μᾶλλον ἢ τῷ θείῳ αὐτοῦ προσήκουσαν ἡγεμονίαν τῶν Νορμαννῶν. Ὁ τραχὺς καὶ πλεονέκτης Ῥοβέρτος εἶχε κινήσει πολλὰς καθ' ἑαυτοῦ ἀντιπαθείας καὶ παρὰ τῷ κλήρῳ τῆς κάτω Ἰταλίας, ἰδίως δὲ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Καπύης Ἐρβασίος ἐφάνη προθυμότετος νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ Ἀλεξίου, καὶ προέτρεπε τὸν ἡγεμόνα τῆς χώρας ἐκείνης Ἰορδάνην εἰς τὴν μετὰ τῶν Ἑλλήνων συμμαχίαν. Διὰ τῆς ἐπιτηδείας ὄλων τούτων τῶν πολεμίων ὑποκινήσεως, παρεσκευάσθη κατὰ νότων τοῦ Ῥοβέρτου ἐν αὐτῇ τῇ Ἰταλίᾳ στάσις, ἣτις ἠνάγκασε βραδύτερον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα νὰ ἀνακάμψῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Ἀλέξιος δὲν περιορίσθη εἰς ταῦτα, ἀλλὰ συνεννοήθη καὶ μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Ἐρρίκου τοῦ Δ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἀπῆτει τὴν ἐπὶ τῆς ὅλης Ἰταλίας κυριαρχίαν, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ῥοβέρτου καταληφθείσης, πρὸς δὲ διέκειτο πολεμίως πρὸς τὸν Νορμαννὸν τοῦτον ἡγεμόνα καὶ ὡς σύμμαχον τοῦ Γρηγορίου Ζ'. Ἐντεῦθεν ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος ἔγραψε πρὸς αὐτὸν ἐπανειληγμένως προτείνων συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Ἐπεμψε δὲ καὶ πρέσβυν εἰς Γερμανίαν, τὸν Χοιροσφάκτην, καὶ σῶζεται ἡ διὰ τούτου διαβιβασθεῖσα πρὸς τὸν Ἐρρίκον Δ' ἐπιστολή, ἣτις περιέχει τοὺς κυριωτέρους τῶν συμφωνηθέντων ὅρους, καὶ προσέτι παρέχει ἡμῖν ἔννοιάν τινά τοῦ ἐπισήμου ὕφους τὸ ὁποῖον μετεχειρίζετο τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτῇ γράφουσα πρὸς τὸν ἰσχυρότερον μονάρχην τῆς Δύσεως. Αἱ προσαγορεύσεις ἃς ἀπονέμει αὐτῷ ὁ Ἀλέξιος εἶναι *πανευγενέστατε καὶ τωόντι χριστιανικώτατε ἀδελφὲ*, ἐτι δὲ καὶ ἡ *εὐγενία σου καὶ ἡ μεγαλοδύναμος σου ἐξουσία*. Περὶ ἑαυτοῦ δὲ ὁμιλῶν λέγει ἡ βασιλεῖά μου, καὶ τὸ κράτος ἡμῶν. Καθὼς βλέπει ὁ ἀναγνώστης καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἐσχάτῃ ἀμνηχανίᾳ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπέφευγε τοῦ ν' ἀποκαλέσῃ βασιλεῖα τὸν Ἐρρίκον. Ἐρχόμενος δὲ εἰς τὰ πράγματα, ὁ Ἀλέξιος προτρέπει αὐτὸν νὰ ἐπιπέσῃ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Καλαβρίαν, πέμπει αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ ποικίλα δῶρα καὶ εἰς χρήματα 144,000 χρυσῶν (2,160,000 περίπου δραχμῶν), ὑπόσχεται νὰ στείλῃ, ἀφοῦ τελεσθῶσιν οἱ νενομισμένοι περὶ τῶν συνθηκῶν ὅροι, ἑτέρας 216,000 χρυσῶν (3,240,000 περίπου δραχμῶν), καὶ, ἵνα καταστήσῃ τὸν σύνδεσμον στενότερον, προσφέρει τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ, τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου, ὡς σύζυγον μιᾶς τῶν τοῦ Ἐρρίκου θυ-

γατέρων. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι ἡμιλίῳν περὶ τοῦ ἀποστελλομένου ἀργυρίου, λέγει αὐτὸ *ῥωμανάτον παλαιᾶς ποιότητος*, ἐξ οὗ ὑποδεικνύεται ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἕκτοτε τὸ ἠλέθριον σύστημα τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κιβδηλείας τῶν νομιμάτων. Ὁ Ἐρρίκος ἀπεδέχθη προθύμως τὰς γενομένας προτάσεις, καὶ εἰς μὲν τὴν Ἀπουλίαν μικρὰν ἐπέχειρσεν ἐπιδρομὴν, ἀλλ' οἱ ἀδιάλειπτοι κατὰ τοῦ Γρηγορίου πόλεμοι αὐτοῦ παρήγαγον οὐδὲν ἤττον ἐπωφελῆ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξίου ἀντιπερισπασμὸν ὃ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη τελευταῖον νὰ δράμῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀρχιερέως, ἢ μᾶλλον τῆς κινδυνεύουσας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἡγεμονίας αὐτοῦ· διότι περὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἀληθῶς εἰπεῖν ὀλίγον ἐκήθετο, φενακίζων καὶ αὐτὸν ἀσυνειδήτως ἰσάκεις εἶχε πρὸς τοῦτοῖδ' ἰδιον συμφέρον.

Πλὴν τούτου ὁ Ἀλέξιος ἔλαβεν ἐπικουρίαν καὶ παρὰ τῶν Ἐνετῶν. Ἡ ἀνατολικὴ μοναρχία ἢ κατὰ τοὺς προηγουμένους χρόνους πολλάκις θαλασσοκρατήσασα, ἀπέβαλε τὸ πλεῖστον τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ὅπως καὶ τῆς πεζικῆς, ἐπὶ τῶν μακρῶν ἐμφυλίων διενέξεων αἵτινες προηγήθησαν τῆς τῶν Κομνηνῶν ἀναρρήσεως. Καὶ τὸν μὲν ἠπειρωτικὸν στρατὸν ἤλπισεν ὁ Ἀλέξιος νὰ ἀναπληρώσῃ οἴκοθεν, στόλον δὲ ὡς οὐκ ἔστι λόγος ἄξιον ἦτο ἀδύνατον νὰ παρασκευάσῃ δι' ἔλλειψιν καιροῦ καὶ πόρων. Ἐπραξε μὲν καὶ κατὰ τοῦτο ὅ,τι ἦτο δυνατόν, καὶ ἔπεμψε ναυτικὴν τινα μοῖραν εἰς τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον, ἀλλ' ἐπειγόμενος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸς πολέμιον ἔχοντα πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ στόλον ἰσχυρὸν, καὶ συμμάχους τοὺς ναυσιβίους Δαλματοὺς, ἐδέησε νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τῶν Ἐνετῶν. Δυστυχῶς μὴ δυνάμενος νὰ πληρώσῃ τὰς ὑπηρεσίας αὐτῶν διὰ χρημάτων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὴν πολιτείαν ἐκείνην προνόμια ὑπέρογκα περὶ ὧν θέλομεν εἶπει ἐνταῦθα πλείοτερά τινα, διότι εἶπερ τι καὶ ἄλλο συνετέλεσαν τοῦ καιροῦ προϊόντος εἰς τὴν τοῦ κράτους καταλυσιν.

Ἐκ τῶν ἰταλίδων πόλεων ἡ Ἀμαλφίς καὶ ἡ Ἐνετία ἰδρύσαν τὰς πρώτας ἐμπορικὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἀποικίας κατὰ τὴν δεκάτην καὶ τὴν ἐνδεκάτην ἑκατονταετηρίδα· ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἐνδεκάτης αἱ τῶν Ἀμυλφιτανῶν ἀποικίαι ὑπέκυψαν ὅλως εἰς τὰς ἐνετικὰς. Ἐλαβόμεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῷ προηγουμένῳ βιβλίῳ, τὰς τε ἀρχαιοτέρας τῶν Ἐνετῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεις καὶ τὰς ἐπὶ Βασιλείου Β' ἐτι ἐπιτραπέισας αὐτοῖς προνομίας. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος περιέστη ἤδη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραχωρήσῃ εἰς αὐτοὺς

πολὺ μείζονα δικαιώματα. Ἰπῆρχον μὲν καὶ πρότερον πολλοὶ ἔμποροι Ἑνετοὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἶχον αὐτόθι ἰδίας οἰκίας, δὲν ἀπετέλουν ὁμῶς σωματεῖον αὐτοτελές καὶ αὐθύπαρκτον. Ἦδη δὲ ἡ κυβέρνησις αὐτῶν, ὠφελουμένη ἐκ τῆς ἀμηχανίας τοῦ Ἀλεξίου, κατώρθωσε νὰ συγκροτήσῃ ἐν τῇ βασιλευούσῃ κοινότητα ὅλως σχεδὸν ἀνεξάρτητον, ἣτις διὰ τῶν προνομίων τὰ ὁποῖα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔλαβε καὶ τῆς ἐπιτηδεΐας αὐτῶν τοῦ καιροῦ προϊόντος χρήσεως καὶ ἐπεκτάσεως, κατήντησε νὰ συγκροτήσῃ ἀληθὲς κράτος ἐν κράτει. Αἱ ὑποχρεώσεις τὰς ὁποίας ὁ Ἀλέξιος ἀνέλαβε περὶ τούτου διευτυπώθησαν ἐν χρυσοβούλλῳ ἐκδοθέντι κατὰ μάϊον τοῦ 1082. Εἰς τοὺς Ἑνετοὺς παρεχωρήθη περὶ τὸν λιμένα τοῦ Πέραν, ὅστις ἀνέκαθεν ἐλογίζετο ὡς τὸ κυριώτατον ἔμπορειον τῆς πρωτευούσης, πλησίον τῆς παλαιᾶς ἐβραϊκῆς σκάλας, ὁλόκληρον τμήμα ὡς κτῆμα αὐτῶν ἀναπαλλοτρίωτον μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἀποβαθρῶν, οἰκιῶν, ἐργαστηρίων, ἀποθηκῶν καὶ ἐκκλησιῶν, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ ἁγίου Ἀκινδύνου ἐκκλησία, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς φαίνεται, ἀνέκαθεν ἐλειτουροῦντο οἱ αὐτόθι διατρίβοντες Ἑνετοί. Ὁ δούξ Ἑνετίας ἐτιμήθη διὰ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοσεβαστοῦ μετὰ ἀναλόγου μισθοδοσίας· ὁ πατριάρχης Ἑνετίας ἔλαβε τὴν προσηγορίαν τοῦ ὑπερτίμου μετὰ ἀναλόγου ὡσαύτως μισθοδοσίας. Εἰς πάσας τὰς ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίας ὠρίσθη ὅτι θέλει διανέμεται ἐτησίως ἰκανὴ χρυσοῦ ποσότης ἀπὸ τῶν βασιλικῶν ταμείων. Εἰς δὲ τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐπ' ὀνόματι τοῦ εὐαγγελιστοῦ ἀποστόλου Μάρκου μητρόπολιν κατέστησαν ὑπόφοροι πάντες οἱ ἐξ Ἀμάλφιος κατέχοντες ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐργαστήρια. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἡ παραχώρησις ἰδίου τμήματος δὲν ἐγένετο μόνον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀπάσας τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις «ὅποι ποτ' ἂν ἐκεῖνοι ἠτήσαντο» καὶ προσέτι ὠρίσθη ὅτι οἱ Ἑνετοὶ καθ' ὅλον τὸ κράτος θέλουν πωλεῖ καὶ ἀγοράζει μηδὲνα καταβάλλοντες τελωνιακόν, λιμενικόν, ἢ ἄλλον οἶον δῆποτε φόρον, ὄντες «ἐξω πάσης Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας.» Ἴνα κατανοήσωμεν ὑπόσῃ ἐλάττωσις ἐκ τούτου ἐπῆλθεν εἰς τὰς εἰσπράξεις τοῦ δημοσίου ταμείου, δεόν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τιοιαῦται ἐντελῶς ἀφορολόγητοι ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἰδρῦθησαν, παρεκτὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ εἰς ὅλα τὰ ἄλλα ἀξιόλογα τοῦ κράτους ἔμπορεῖα τὰ ὁποῖα συνέπεσε μὲν καὶ ἄλλοτε νὰ ἀναφέρωμεν, ὀνομάζομεν δὲ αὐθις ἐνταῦθα πρὸς πλείονα τοῦ ἀναγνώστου εὐκολίαν. Ῥητῶς λοιπὸν μνημονεύονται ἐνετικαὶ ἀποικίαι ἐν Ἀσίᾳ μὲν εἰς Λαοδικεῖαν, Ἀντιόχειαν, Μάμιττρα, Ἀδανα

Ταρσόν, Ἀττάλειαν, Στρόβιλον, Χίον, Θεολόγον καὶ Φώκαιαν ἐν Εὐρώπῃ δὲ εἰς Δυρράχιον, Αὐλῶνα, Κέρκυραν, Βόνιτσαν, Μεθώνην, Κορώνην, Ναύπλιον, Κόρινθον, Θήβας, Ἀθήνας, Εὐβοίαν, Δημητριάδα, Θεσσαλονίκην, Χρυσόπολιν, Περιθεώριον, Ἄβυδον, Ῥαιδεστόν, Ἀδριανούπολιν, Ἄπραν, Ἡράκλειαν, καὶ Σηλυβρίαν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι τὸ μὲν ἐξ ἀρχῆς, τὸ δὲ τοῦ καιροῦ προϊόντος, ἀνάλογοι ἐνετικάι ἀποικίαι ἐσυστήθησαν καὶ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰς Κρήτην καὶ εἰς Κύπρον καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου, καὶ ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ἐνετικῆς σημαίας καὶ διὰ τινων πρὸς αὐτὴν παραχωρήσεων πολλαὶ καὶ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις καὶ ἐπικράτειαι ἠδύνατο καταχρηστικῶς νὰ νέμονται τὴν αὐτὴν ἐν τῷ κράτει ἀτέλειαν, εὐλόγως δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις ἀπώλεσεν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων κατὰ μικρὸν ἀξιολογώτατον μέρος τῶν εἰσπράξεων αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν ἄλλ' αἱ ἐνετικάι αὐταὶ ἀποικίαι κυβερνώμεναι ἅπασαι ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μητροπόλεως αὐτῶν καὶ διὰ ταύτης ὑπὸ τῆς ἐν Ἐνετίᾳ κεντρικῆς κυβερνήσεως, καὶ πλουτήσασαι καὶ θαλασσοκρατήσασαι, καὶ ἀκριβεστάτας συλλέξασαι γεωγραφικὰς καὶ πολιτειογραφικὰς περὶ τοῦ τόπου γνώσεις, καὶ ποικιλοτρόπως περιπλακεῖσαι εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικὰ αὐτοῦ συμφέροντα, ἀναγκαίως παρεσκευάσαν τὴν μετὰ 120 ἔτη ἐπελθοῦσαν ὀριστικὴν αὐτοῦ κατάλυσιν.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ θυσίαι δι' ὧν ὁ Ἀλέξιος ἐξηγόρασε τὴν συμμαχίαν. Ἡδύνατο ἄρα γε νὰ ἀποφύγῃ τὰς θυσίας ταύτας; Νομίζομεν ὅτι ἠδύνατο. Βεβαίως οἱ Ἐνετοὶ προσήνεγκον αὐτῷ λόγου ἀξίας ὑπηρεσίας. Ἀλλὰ δὲν ἐμπόδισαν τὸν Ῥοβέρτον νὰ διαπεράσῃ τὸν Ἀδριανὸν καὶ ἐπὶ τέλους ὁ ἀγὼν ἐκρίθη κατὰ ξηρὰν καὶ οὐχὶ κατὰ θάλασσαν. Οὐδὲ ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος δὲν προσωκειοῦτο διὰ πάσης θυσίας τοὺς Ἐνετοὺς, οὗτοι ἠδύνατο νὰ ρίψωσι τὸ βᾶρος τῆς δυνάμεώς των εἰς τὴν ἀντίθετον πλάστιγγα συμμαχοῦντες μετὰ τοῦ Ῥοβέρτου. Οἱ Ἐνετοὶ ἐκέρδαινον τσαῦτα ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σχέσεων, ὥστε δὲν ἤθελον διακινδυνεύσει τὰ βέβαια αὐτῶν ὠφελήματα ἐπὶ τῇ ἐπισφαλεῖ ἐλπίδι τοῦ νὰ προσπορισθῶσιν ἔτι μείζονα. Τὸ πολὺ δὲν ἤθελον παράσχει τῷ Ἀλεξίῳ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ στόλου των ἄλλὰ τὰ πράγματα ἀπέδειξαν ὅτι ὁ Ῥοβέρτος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ βούλευμα αὐτοῦ, οὐχὶ διότι ἠττήθη κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ διότι ἐπανειλημμένως κατὰ ξη-

ράν κατετροπώθη. Αί παραχωρήσεις λοιπόν εκείναι υπήρξαν ἐν τῶν μεγαλητέρων τοῦ Ἀλεξίου σφαλμάτων.

Εὐτυχῶς ἐνῶ ἐπραττε τὸ λάθος τοῦτο, ἡσχολεῖτο ἐνταύτῃ δραστηρίως εἰς τὴν διοργάνωσιν τῶν ἐσωτερικῶν δυνάμεων. Πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, καὶ τόσῳ πλειοτέρων χρημάτων, ὅσῳ ἐπρόκειτο νὰ ἐπαρκέσῃ ὄχι μόνον εἰς συντήρησιν μεγάλου στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀξιώσεις τῶν συμμάχων. Εἶδομεν ὅτι εἰς μόνον τὸν Ἐρρίκον Δ' ἐδέησε νὰ ἀποστείλῃ 360,000 χρυσῶν, ἤτοι ὑπὲρ τὰ 5,400,000 δραχμῶν. Ἐπειδὴ δὲ αἱ τακτικαὶ εἰσπράξεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ νὰ θεραπεύσωσι τὸσαύτας χρείας, διὰ τὴν παραλυσίαν εἰς ἣν εἶχε περιέλθει ἡ διοίκησις, ἥτις ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνορθωθῇ, ἐντὸς μικροῦ διαστήματος, ἡ νέα κυβέρνησις ἠναγκάσθη, νὰ ζητήσῃ ἐκτάκτους συνδρομὰς. Ἡ μήτηρ τοῦ βασιλέως, ὁ ἀδελφὸς Ἰσαάκιος, ἅπαντες οἱ Κομνηνοὶ, ἅπαντες οἱ μεγιστᾶνες ἐφιλοτιμήθησαν νὰ ἀποθέσωσιν εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν, τὸ πλεῖστον τῆς ἰδίας αὐτῶν περιουσίας. Καὶ μετ' ὀλίγον κατέστη ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβληθῇ χεῖρ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θησαυρῶν. Ἐπειδὴ δὲ τινες ἐκ τῶν τοῦ κλήρου ἀνθίσταντο, ὁ Ἰσαάκιος, ὅστις ἐκυβέρνηα τότε τὰ πράγματα, διότι ὁ Ἀλέξιος ἀντηγωνίζετο ἤδη πρὸς τὸν Ροβέρτον, ἐκκλησιάσας σύνοδον εἰς τὸ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας τέμενος, ἀφοῦ πολλὰ εἶπεν ὅπως καταπίσει τοὺς δυστροπωτέρους, «ἀναγκάζομαι,» ἀνέκραξεν ἐπὶ τέλους, «ἀναγκάζειν οὐς οὐ βούλομαι ἀναγκάζειν,» καὶ ἐξετέλεσε τὸ βούλευμα. Ἀλλὰ τὸσαύτη ἦτο ἡ ἀντίπραξις τοῦ ἱερατείου, ὥστε μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὁ Ἀλέξιος ἐπανελθὼν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐνόμισε δέον νὰ ἀπολογηθῇ περὶ τῆς χρήσεως τῶν ἱερῶν τούτων χρημάτων ἐπὶ συνελεύσεως εἰς ἣν παρῆσαν ἡ σύγκλητος, τὸ στρατιωτικὸν, καὶ οἱ ἐγκριτοὶ τοῦ κλήρου, καὶ νὰ ὑπομνήσῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς ὅτι πάντα τὰ ἀφαιρεθέντα αἰς δέον ἀνήλωτο κατὰ τὸν Περικλέα ἐκείνον, καὶ ὑπὲρ τῆς ὑμῶν τιμῆς δεδαπάνηται.» Τούτους τοῦλάχιστον τοὺς λόγους ἀποδίδει αὐτῷ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἄννα, μαρτυροῦσα οὕτω ὅτι ἕκτοτε καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγεμόνες τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ εἶχον ἀρχίσει νὰ παραθέτωσιν ἐπισήμως τὰς ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἡμῶν ἱστορίας.

Πρὸ τούτων πάντων ὁ Ἀλέξιος εἶχε διατάξει τοὺς στρατηγοὺς τῆς κατὰ πρόιον Ἡρακλείας, καὶ Παφλαγονίας, καὶ Καππαδοκίας, καὶ

Χώματος νὰ δράμωσι μεθ' ὄλων τῶν δυνάμεων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀφοῦ καταλίπωσιν εἰς τὰ θέματα αὐτῶν τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας φρουράς. Προέτι παρήγγειλε νέαν μεγάλην στρατολογίαν κατὰ τε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρώπην, προέτρεψεν ἅπαντας τοὺς φρουράρχους τῶν δυτικῶν παραλίων καὶ νήσων νὰ ἀνθέξωσιν ὅσον ἔνεστι μέχρι τῆς ἀφίξεως αὐτοῦ· ἰδίως δὲ δυσπιστῶν πρὸς τὸν στρατηγὸν Ἰλλυρίας Γεώργιον Μονομαχάτον, τὸν ἐδρεύοντα εἰς Δυρράχιον, τὸ ἐπισημότερον φρούριον τῆς δύσεως, ἐξάπέστειλεν ἀντ' αὐτοῦ ἓνα τῶν πιστοτέρων καὶ ἰκανωτέρων φίλων του, τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον. Καὶ τούτων γινομένων, ἐφρόντισε νὰ καταστήσῃ ὅσον οἶόν τε ὀλιγώτερον ὄχληράν τὴν γειτονίαν τῶν Τούρκων. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι οὗτοι, ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σολιμάν, εἶχον γίνεαι κύριοι πολλῶν θεμάτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ ὅτι εἶχον προελάσει μέχρι Κυζίκου καὶ Νικαίας· ἐκεῖθεν δὲ ὀρμώμενοι ἐλεηλάτουν τὰς περίξ χώρας, καὶ ἐφορολόγουν πᾶσαν σχεδὸν τὴν Βιθυνίαν. Κατὰ δυστυχίαν δὲν προέκειτο ἤδη νὰ καταπολεμηθῶσι σπουδαίως. Ὁ ἐλληνικὸς χριστιανισμὸς, προσβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ δυτικοῦ, ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἀγωνισθῇ πρὸ πάντων πρὸς τοῦτο τὸ μέρος, ὥστε ὁ βασιλεὺς μόνον σκοπὸν προέθετο νὰ ἀπομακρύνῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοὺς Τούρκους, ἀναγκάσας δὲ αὐτοὺς εἰς ἀνακωχὴν τινα, νὰ λάβῃ καιρὸν νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατὰ τοῦ μεγαλητέρου κινδύνου. Ὅθεν διὰ μικρῶν συμπλοκῶν καταστρέψας τὰ περὶ τὴν παραλίαν ἐσπαρμένα τουρκικὰ ἀποσπάσματα, καὶ βιάσας τοὺς πολεμίους νὰ ὑποχωρήσωσι πέραν τῆς Νικομηδείας, συνωμολόγησε πρὸς αὐτοὺς σπονδὰς, δι' ὧν ἐδόθη μὲν αὐτοῖς ὄριον τὸ ποτάμιον ὁ Δράκων (σήμερον ὀνομαζόμενον Κιργετσιδ καὶ ἐκβάλλον εἰς τὸν Ἀστακηνὸν κόλπον), ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ μὴ ὑπερβαίνωσι τὸ ποτάμιον τοῦτο.

Πρὶν ἔτι ἐξομαλυνθῶσιν οἱ πρὸς ἀνατολὰς περισπασμοὶ, εἶχεν ἀρχίσει ὁ Ροβέρτος τὴν πολιορκίαν τοῦ Δυρραχίου, καίτοι πολλὰ ἔπαθεν ἐν τῷ μεταξύ ἀτυχήματα. Εἶδομεν ὅτι, ἐκπλεύσας ἐκ Βρεντησίου περὶ τὰ τέλη τοῦ ἰουνίου μηνός, αὐτὸς μὲν ἐπεχείρησε τὴν ἄλωσιν τῆς Κερκύρας, τὸν δὲ υἱὸν Βοημοῦνδον ἐπέμψεν ἵνα προκαταλάβῃ ἐπὶ τῆς στερεᾶς χωρία τινὰ ἐπιτήδεια εἰς ἀπόβασιν. Ἡ κατάστασις τῶν φουρῶν εἶχε παραμεληθῆ οὐδὲν ἦττον ἢ ὁ στρατὸς ἐπὶ τῶν προηγουμένων βασιλέων, τὸ δὲ βραχὺ διάστημα τοῦ χρόνου τὸ μεσολαβῆσαν με-

ταξὺ τῆς ἀφίξεως τοῦ Παλαιολόγου εἰς τὴν παραλίαν ἐκείνην καὶ τῆς ἐπιπλεύσεως τῶν πολεμίων δὲν ἐπέτρεψεν ὄλων τῶν φρουρίων τὴν ἀποχρῶσαν ἐπισκευήν. Ὁ Παλαιολόγος μόλις προέφθασε νὰ βελτιώσῃ ὁπωςοῦν τὰ ὀχυρώματα τοῦ Δυρραχίου, τοῦ δὲ πρὸς μεσημβρίαν τῆς μεγάλῃς ταύτης πόλεως κειμένου Αὐλώνας, ἠδυνήθη εὐχερῶς νὰ καταστῆ κύριος ὁ Βοημοῦνδος. Μετὰ δὲ τὴν χείρωσιν τῆς Κερκύρας, ἐπελθόντος καὶ τοῦ Ῥοβέρτου εἰς Αὐλώνα, μία μὲν τοῦ στρατοῦ μοῖρα ἀπεβιβάσθη ἐνταῦθα, καὶ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ἐπετράπη νὰ ὀδηγήσῃ αὐτὴν διὰ ξηρᾶς ἐπὶ Δυρράχιον, ἐνῶ ὁ Ῥοβέρτος μετὰ τῆς λοιπῆς στρατιᾶς καὶ τοῦ στόλου ἀπῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Ἄλλ' ἅμα διελθὼν τὴν Κέρκυραν καὶ πρὸς τὸ Δυρράχιον ἀποκλίνας, καταλαμβάνεται ὁ στόλος, περὶ τὸ ἀκρωτήριον τὸ καλούμενον Γλῶσσα, ὑπὸ τρικυμίας φοβερᾶς, καὶ διασκορπισθεὶς πάσχει τὰ πάνδεινα. Αὐτὸς ὁ Ῥοβέρτος ὑπέστη τὸν ἐσχατον κίνδυνον, ἀνεδείχθη ὅμως ὡς πάντοτε ἀτρόμητος, ἐσώθη μετὰ τῶν πλείστων πλοίων, καὶ περιμεινας εἰς Γλαβινίτζαν 7 ἡμέρας, ἵνα συνέλθωσι μὲν οἱ θαλασσομαχῆσαντες, ἀναπαυθῶσι δὲ τὰ στρατεύματα, ἐπέλθη δὲ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ὁ Βοημοῦνδος, ἐξώρμησεν αὐθις ἐπὶ τὸ Δυρράχιον, ὥστε περὶ τὰ μέσα ἰουλίου ἐστρατοπέδευσαν πάντες ἐνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης, τῆς πάλαι πολυθρυλήτου Ἐπιδάμνου. Μόλις ὅμως συμπληρώσαντες τὰς πρώτας τῆς πολιορκίας παρασκευᾶς, μανθάνουσιν ὅτι ἐπέρχεται ὁ ἐνετικὸς στόλος. Ὁ Ῥοβέρτος ἐκπέμπει κατ' αὐτοῦ τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις ἀνέδειξεν ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐξάαιρετον τόλμην καὶ καρτερίαν, ἀλλ' ἠττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῆς ὑπερεχούσης τέχνης καὶ ἐμπειρίας τῶν ἀντιπάλων. Οἱ νικηταὶ εἰσελθόντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Δυρραχίου ἐτροφοδότησαν τὸ φρούριον. Ἐπειδὴ δὲ μετ' ὀλίγον προσῆλθε καὶ ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως σταλεῖσα ναυτικὴ μοῖρα καὶ ἠνώθη μετὰ τῶν Ἐνετῶν, ὁλοσχερῶς ἐθαλασσοκράτησεν ὁ Ἀλέξιος. Πᾶσα ἡ πρότερον ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν καταληφθεῖσα παραλία ἀπέστη ἤδη καὶ ἔπαυσε παρέχουσα χρήματα καὶ τροφάς· ἢ μετὰ τῆς Ἰταλίας συγκοινωνία διεκόπη· οἱ πολέμιοι περιῆλθον ἐντεῦθεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν· πρὸς τούτοις ἡ ἔνδεια τῶν ἀναγκαίων παρήγαγε παρ' αὐτοῖς λιμὸν μέγαν· ὁ ἀπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῆς ναυτικῆς ἠττησῆς ἐλαττωθεὶς στρατὸς ἠκρωτηριάσθη ἔτι μᾶλλον· ἀνηγγέλλετο δὲ ἡ προσεχὴς ἀφίξις αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς. Καὶ ὅμως οὐδεμίαν τῶν συμφορῶν τού-

των ἴσχυσε νὰ διασειῇ τὸ ἀπτόγητον τοῦ Ῥοβέρτου φρόνημα, ὅπερ δικαίως θαυμάζει ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνή.

Ἄλλ' ἂν τοιοῦτος ἦτο ὁ Ῥοβέρτος, εἶχε κατέναντι αὐτοῦ ἄνδρα ἴσον μὲν κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν πολεμικὴν ἄσκησιν, πλεονεκτοῦντα δὲ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους αὐτοῦ. Πρὸ τῆς ναυτικῆς ἡττης τὸ μέγεθος τοῦ ἔτι ἀκμάζοντος νορμαννικοῦ στρατοῦ, ὁ πανταχόθεν ἀποκλεισμός τῆς πόλεως, ἡ λαμπρότης τῶν ἰπποτικῶν πανοπλιῶν τῶν πολεμίων καὶ ἡ πολλὴ τοῦ ἠγεμόνος φήμη εἶχον ἐκφοβίσει ὡς εὖ τὴν φρουρὰν τοῦ Δυρραχίου. Ἄλλ' ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἐπιτηδεῖως παρασκευάσας τὴν πόλιν πρὸς ἄμυνάν τε καὶ ἐπίθεσιν, νυχθημερὸν περιφερόμενος εἰς τὰ τείχη, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ἀκριβῆ τῶν διατεταγμένων ἐκτέλεσιν, ὑπομιμνήσκων τοῖς πᾶσι τὸ καθήκον τὸ ὁποῖον πρῶτος αὐτὸς ἐξεπλήρου προθύμως, καὶ ἐπαγγελλόμενος ταχείας καὶ ἀποκρώσας τὰς ἐπικουρίας, μετέδωκεν εἰς πάντας τὸ πληροῦν τὴν καρδίαν αὐτοῦ θάρρος. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευρεν ὅτι τινὲς τῶν κατοίκων πιστεύουσιν εἰς τὸν περὶ τοῦ Μιχαὴλ μῦθον τοῦ Ῥοβέρτου, διὰ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὸν ἀντίπαλον τὸ ἠθικὸν τοῦτο προτέρημα, κατέφυγεν εἰς μηχανήματα μαρτυροῦν ὅτι πολλάκις ἡ χρηστότης εἶναι ἐπιτηδειότερα τῆς μοχθηρᾶς πανουργίας. Διότι ἐξάπεστειλε πρὸς τὸν Νορμαννὸν ἠγεμόνα πρεσβείαν τῶν ἐπιστημοτέρων πολιτῶν, εἰπόντων ὅτι, ἂν τῶντι συνεπάγεται μεθ' ἑαυτοῦ τὸν βασιλέα Μιχαὴλ, δὲν ἔχει οὗτος εἰμὴ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τῆς πόλεως, ἵνα πάντες προσκυνήσωσιν αὐτόν. Ὁ Ῥοβέρτος ἐνέπεσεν εἰς τὴν παγίδα ταύτην καὶ ἀπελθόντων τῶν πρέσβειων, προστάσσει εὐθύς νὰ κοσμήσωσι πολυτελῶς τὸν Ψευδομιχαὴλ, μετὰ λαμπρᾶς δὲ προπομπῆς, παντοίοις ὄργανοις μουσικοῖς καὶ κυμβάλοις συνοδευόμενον, προσάγει αὐτὸν εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἄπαντες οἱ κάτοικοι εἶχον συρρεύσει εἰς τὰς ἐπάλξεις, ἵνα παρευρεθῶσιν εἰς τὸ παράδοξον τοῦτο θέαμα. Ἄλλ' ἅμα πλησιάσαντος ὡς εὖ τοῦ γόητος, ὥστε διεκρίθησαν οἱ χαρακτῆρες τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καταιγὶς χλευασμῶν καὶ ὕβρεων ὑπεδέχθη τὸν αὐτοσχέδιον βασιλέα, διότι πλεῖστοι τῶν ἐπιφανεστέρων πολιτῶν εἶχον γνωρίσει τὸν ἄνθρωπον ὑπηρετοῦντα ἄλλοτε ὡς οἰνοχόον ἐν τῇ αὐλῇ. Ἐτι δὲ ἀγχανκτοῦντος τοῦ ἥρωος καὶ σφαιδάζοντος τοῦ Ῥοβέρτου διὰ τὸν ἐμπαιγμὸν ὃν ὑπέστησαν, ἐξορμᾷ αἰφνης ἡ τοῦ Δυρραχίου φρουρὰ, καὶ οὐ μικρὰν ἐπαγαγοῦσα εἰς τὸ τεθορυβημένον στρατόπεδον τῶν πολεμίων ζημίαν, ἐπανῆλθεν ἀβλαβῆς

ἐντὸς τοῦ τείχους. Καὶ ἐπὶ τῆς ναυμαχίας δὲ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, ὁ Παλαιολόγος ἐπεχείρησεν ἐξοδὸν, καθ' ἣν προελάσας μέχρι τῆς παρεμβολῆς τοῦ Ῥοβέρτου, ἐπήγαγεν ἱκανὸν εἰς τοὺς πολεμίους φόνον.

Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θάλασσαν ἦτταν τῶν Νορμαννῶν ἐπήρθη ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων. Ἄν ὁ πεισματώδης Ῥοβέρτος δὲν ἔπαυεν ἐπιτιθέμενος διὰ ποικίλων μηχανῶν ἐπιτηδείων πρὸς τειχομαχίαν, ὁ Παλαιολόγος μὴ ἀρκούμενος νὰ ἀποκρούῃ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς ἐφόδους τοῦ ἀντιπάλου, ἐπεχειρεῖ ἐξόδους πολὺ τῶν προτέρων μεγαλητέρας, καθ' ἃς αἰείποτε μὲν ἔδιδε δείγματα λαμπρᾶς γενναιότητος, πολλάκις δὲ ἔλαβε πληγὰς βαρείας. Οὐδὲν ἦττον ὁμῶς ἐνεκαρτέρει ὁ Ῥοβέρτος, περιέσφιγγεν ὁσημέραι στενότερον τὴν πόλιν καὶ κατέλαβε τὰ περίξ ὄρη καὶ τέμπη εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀποκλείσῃ πᾶσαν τροφῶν διάβασιν. Μάλιστα δὲ ἠνώχλει τοὺς πολιορκουμένους καὶ πλείστας παρεῖχεν ἐλπίδας τῷ Ῥοβέρτῳ μέγας τις μόνον, ἦτοι ξύλινος πύργος, ὃν οὗτος κατεσκεύασεν ὑψηλότερον τῶν πύργων, δι' ὧν ἦσαν ὠχυρωμένα τὰ τείχη τοῦ φρουρίου. Τὸ ἄνω τοῦ ξυλίνου τούτου πύργου πάτωμα ἐκλείετο διὰ θύρας δι' ἧς 500 ἄνδρες ἔμελλον νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Παλαιολόγος παρατηρήσας καλῶς τὰ κατὰ τὴν μηχανὴν ταύτην, κατεσκεύασε διὰ νυκτὸς ἕτερον πύργον τοῦ αὐτοῦ ὕψους, ἔχοντα δὲ προσηρημένην ἀπὸ τῆς μιᾶς αὐτοῦ ἄκρας δοκὸν ἰσομήκη τῇ ἀποστάσει εἰς ἣν ἴστατο ὁ τῶν πολεμίων πύργος· ὥστε καταπίπτουσα ἔφρασσε διὰ τῆς ἄλλης ἄκρας τὴν θύραν τὴν μέλλουσαν νὰ χρησιμεύσῃ ὡς γέφυρα καὶ ἐμπόδιζεν αὐτὴν τοῦ νὰ ἀνοιχθῇ. Τὸ ἐπινόημα τοῦτο ἐματαίωσε παντάπασι τὸ ἐπιχειρήμα τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ ἐνῶ οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἠγωνίζοντο παντὶ σθένει νὰ καταβιβάσωσι τὴν θύραν, κατεχαλαζοῦντο ἀπὸ τοῦ ἀντιθέτου πύργου διὰ βελῶν καὶ λίθων, καὶ κατεφλέγοντο διὰ ναύθης καὶ πίσης, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐμπρησθέντος τοῦ τῶν πολεμίων πύργου, οἱ μὲν εἰς τὸ ἄνω αὐτοῦ πάτωμα εὐρισκόμενοι Νορμαννοὶ ἐκρημνίζοντο, οἱ δὲ κάτω ἰστάμενοι ἀνοίξαντες τὴν περιπέζιον θύραν ἔφευγον. Τῇ δὲ στιγμῇ ἐκείνῃ ὁ Παλαιολόγος ἐξάγει διὰ τῆς πυλίδος τοῦ φρουρίου λογάδας τινὰς ἄνδρας, οἵτινες κατακόψαντες ὅσους ἀπήντησαν Νορμαννοὺς, συνεπλήρωσαν ἔπειτα τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ πύργου.

Ἄλλ' ἤδη ἐπήρχετο εἰς βοήθειαν τοῦ Δυρραχίου αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος. Συμβιβασθεῖς, ὡς προείπομεν, προχείρως πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ συγ-

κεντρώσας εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅπαντα τὰ διαθέσιμα τάγματα τῆς Ἀσίας, ἔτι δὲ καὶ πολλοὺς νεοσυλλέκτους, ἐξεστράτευσεν ἐκ τῆς πρωτευούσης περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, μετὰ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ Νικηφόρου Μελισσηνοῦ, ἀφοῦ κατέστησεν ἐπίτροπον τῆς κυβερνήσεως τὸν πρεσβύτερον ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς μητρός. Ἐγγραφε δὲ πρὸς τὸ ἐν Ἀνδριανουπόλει στρατόπεδον, ὅπου εἶχον συρρεύσει οἱ ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν νεοσύλλεκτοι, νὰ ἔλθῃ νὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν τοῦ Ἐβρου διάβασιν. Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ἐτάσσετο ὑπὸ τὸν γνωστὸν ἤδη ἡμῖν Πακουριανὸν, προχειρισθέντα δομέστικον τῆς Δύσεως, καὶ διορίσαντα ὑποστράτηγον αὐτοῦ τὸν Νικόλαον Βρανᾶν « ἄνδρα γενναῖον καὶ πολλὴν ἐμπειρίαν ἔχοντα περὶ τὰ πολεμικά. » Ἐνωθέντων δὲ τῶν δύο μεγάλων τοῦ στρατοῦ τμημάτων, ὁ Ἀλέξιος ἐπεθεώρησε τὴν ὅλην δύναμιν καὶ ὥρισε τὰς ἀναγκαίας αὐτῆς διαιρέσεις καὶ ὑποδιαιρέσεις. Τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦρχεν ὁ Κωνσταντῖνος Ὁπρος, τῶν Μακεδόνων ὁ Ἀντίοχος, τῶν Θετταλῶν ὁ Ἀλέξανδρος Καθασίλας. Παρείποντο δὲ διςχίλιοι καὶ ὀκτακόσιοι Παυλιανῖται ὑπὸ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν Ἐαντᾶν καὶ Κουλέοντα· οἱ Παυλιανῖται οὗτοι ἦσαν ἀπόγονοι τῶν πολυθρυλῆτων ἐκείνων αἰρετικῶν τῆς Ἀσίας, οἵτινες, πολλάκις κατατροπωθέντες ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων, μετωκίσθησαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὰς περὶ Φιλιππούπολιν χώρας καὶ ἀνεδείχθησαν ἀείποτε μαχηταὶ μὲν φοβεροὶ διὰ τὴν ἀρεμάνιον ἀνδρείαν, σύμμαχοι δὲ τοῦ κράτους ἀμφίβολοι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα τῶν δογμάτων. Τοὺς Βαρδარიώτας, ἀποικίαν περσικὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Θεοφίλου περὶ Ἀξίον ἐγκατασταθεῖσαν, ἦγεν ὁ γενναῖος Τατίκιος, ἐκ πατρὸς μὲν Τούρκου γεννηθεὶς, ἀλλ' ἀνατραφεὶς ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ ἀναδείξας ἀρετὰς ἀξίας τοῦ νέου αὐτοῦ δόγματος. Καὶ ἄλλους δὲ τοιούτους Τούρκους θέλομεν ἀπαντήσαι εἰς ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεταξύ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ μωαμεθανισμοῦ πάλης, ἀποδεξαμένους τὸ θεῖον βάπτισμα καὶ διαπρέψαντας εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἡμῶν ἱστορίαν. Τελευταῖον, τῶν σωματοφυλάκων τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φραγκικῶν ταγμάτων προΐσταντο ὁ Πανουκωμίτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Οὐμπερτόπουλος, τῶν δὲ Βαριάγων, ὁ Ναμπίτης. Προςῆλθε δὲ ὡς σύμμαχος καὶ ὁ τῶν Σέρβων ἡγεμῶν Βοδῖνος.

Ὁ Ἀλέξιος χρονοτριβήσας ἐπὶ μικρὸν εἰς Θεσσαλονίκην διὰ νὰ γυμνάσῃ ὁπωςοῦν τὸν αὐτοσχεδίως συναρμολογηθέντα ἐκείνον στρατὸν, καὶ νὰ λάβῃ ἀκριβεστέρας περὶ τῶν κατὰ τὸν Ῥοβέρτον εἰδήσεις,

ἐπλησίασε μεσουῆτος τοῦ ὀκτωβρίου εἰς τὸ Δυρράχιον, ἐστρατοπέδευ-
 σεν ἐπὶ λόφου ἐν διαστήματι τεσσάρων σταδίων ἀπὸ τοῦ φρουρίου,
 ἔχων ἀριστερόθεν μὲν τὴν θάλασσαν, δεξιόθεν δὲ ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐν
 τῷ ἄμα ἐμήνυσε πρὸς τὸν Παλαιολόγον νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατήγιον.
 Ὁ συνετὸς τοῦ Δυρραχίου πρόμαχος ἐδίστασε κατ' ἀρχὰς νὰ ὑπακού-
 σῃ, διότι δὲν ἐνόμιζε φρόνιμον νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν πόλιν εἰς τοσοῦτον
 ἐπισφαλῆ στιγμήν· ἀλλὰ λαβὼν ἐπανειλημμένην παραγγελίαν ἠναγ-
 κάσθη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἀφοῦ ἐξέθετο
 πάντα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς πολιορκίας γεγόμενα καὶ τὴν παροῦσαν
 τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ἠρωτήθη ἂν νομίζῃ καλὸν νὰ συναφθῇ
 μάχη κρίσιμος πρὸς τοὺς πολεμίους. Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος ἀπήν-
 τησεν ὅτι ὄχι· καὶ ὅτι φρονεῖ προτιμότερον νὰ ἀποκλεισθῇ πανταχό-
 θεν ὁ Ῥοβέρτος, νὰ στενοχωρηθῇ δι' ἀδιαλείπτων ἀκροβολισμῶν, νὰ
 στερηθῇ τῶν ἀναγκαίων τροφῶν καὶ οὕτω νὰ βιασθῇ νὰ παραδώσῃ
 τὰ ὄπλα. Ἡ γνώμη αὕτη τὴν ὁποίαν πολλοὶ ἄλλοι τῶν πρεσβυτέρων
 ἀξιωματικῶν ἀπεδέχοντο, ἦτο ὁμολογουμένως ἡ συνετωτέρα. Τῶντι
 ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου ἦτο μὲν πολυαριθμότερος τοῦ ἐχθρικοῦ, διότι
 κατὰ τοὺς πιθανωτέρους ὑπολογισμοὺς ὀρίζεται εἰς 70,000 ἀνδρῶν,
 ἐνῶ οἱ περὶ τὸν Ῥοβέρτον δὲν ἦσαν πλείοτεροι τῶν 30.000· ἀλλὰ πρὸς
 τὸν ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶνα οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ἐπι-
 τηδειότεροι τοῦ ὑπερδιπλασίου ἐκείνου πλήθους. Ἡ πανοπλία αὐτῶν
 ἦτο πληρεστέρα, τὰ ὄπλα βαρύτερα, τὰ σώματα ἐν γένει ἀθλητικώ-
 τερα καὶ πρὸ πάντων τὸ μάχιμον πνεῦμα σφοδρότερον. Πλὴν τούτου
 ὁ στρατὸς τοῦ Ἀλεξίου συνηθροίσθη ἐκ τοῦ προχείρου, δὲν ἔλαβε παν-
 τάσασιν χαρὸν νὰ ἀσκηθῇ, καὶ τὸ χεῖριστον ἐστερεῖτο ἐθνικῆς ἐνότη-
 τος, συγκείμενος, ὅπως εἶδομεν, ἐκ φυλῶν ποικίλων, αἵτινες συνετάσ-
 στοντο μὲν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλ' ἦτο σφόδρα ἀμφίβολον
 ἂν ἤθελον μείνει πισταὶ εἰς αὐτάς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐνδεχομένων ποι-
 κίλων περιπετειῶν τῆς ἐκ παρατάξεως μάχης καὶ μάλιστα ἐν περι-
 πτώσει ἀποτυχίας. Δὲν συνεκροτεῖτο μὲν καὶ ὁ τοῦ Ῥοβέρτου στρατὸς
 ἐκ μαχητῶν ἀνηκόντων εἰς μίαν καὶ μόνην φυλὴν· οἱ Νορμαννοὶ δὲν
 ἦσαν εἰμῆ 1,300, ὁ δὲ λοιπὸς ὄμιλος ἀπηρτίσθη ἐξ Ἰταλῶν καὶ ἄλλων
 τυχοδιωκτῶν. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ πλεονεκτήματος τῶν ὄπλων, ὁ
 στρατὸς οὗτος παρεσκευάζετο καὶ ἠσκεῖτο ἀπὸ τριῶν ἡδὴ ἐτῶν, ἐντὸς
 τῶν ὑποίων ἀπέβη ὁμοειδέστερος τοῦ ἀντιπάλου· ἐπὶ πᾶσι δὲ ἐμελλε
 νὰ δεκαπλασιάσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἢ πεποιθήσῃς ὅτι ἂν ἦττάτο,

οὐδεμίαν εἶχε σωτηρίας ἐλπίδα. Τὸ φρονιμώτερον λοιπὸν ἦτο ἀναμφιβόλως νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος, κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Παλαιολόγου καὶ τῶν ἐμπειροτέρων στρατηγῶν, πάντα κρίσιμον ἀγῶνα, τρίβων τὸν πόλεμον καὶ φθειρῶν οὕτω κατὰ μικρὸν τὸν ἀντίπαλον. Ἀναλογιζόμενοι ὅποσον δεινῶς εἶχον τὰ κατὰ τὸν Ῥοβέρτον, συμπεπιεσμένον ὄντα πρὸς τὴν θάλασσαν, μὴ ὄντα κύριον αὐτῆς καὶ δυσκόλως δυνάμενον νὰ λάβῃ ἐπικουρίαν τινὰ ἐξ Ἰταλίας, οὐδόλως δισταζόμεν ὅτι ἀπλοῦς ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμοῦ ἤθελεν ἀρκέσει ὅπως ἐπαγάγῃ τὴν ἀπώλειαν τῶν πολεμίων. Ὅτε μετὰ τινὰς ἐνιαυτούς, ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου υἱὸς Βοημούνδος ἐπανάλαβε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος στρατείαν, ὁ Ἀλέξιος ἐμπειρότερος γενόμενος ἰνάγκασε, διὰ τοιοῦτου τινὸς ἀποκλεισμοῦ, τὸν ἀκάθεκτον Νορμαννὸν νὰ καταθέσῃ τὰ ὄπλα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Ἑλληνοσ μονάρχου. Ἀλλὰ ἤδη παρήκουσε τὴν φωνὴν τῆς συνέσεως. Τὸ λαμπρὸν ἐπιτελεῖον ὑπὸ τοῦ ὁποίου περιστοιχίζετο, οἱ Δοῦκαι, οἱ Συναθηνοὶ, οἱ υἱοὶ τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, νεανίαι φιλότιμοι καὶ φιλοκίνδυνοι, ἠγανάκτησαν ἀκούσαντες τὴν γνώμην τῆς ἀφανοῦς τοῦ πολέμου διεξαγωγῆς· αὐτὸς ὁ βασιλεὺς εὐρισκόμενος ἔτι εἰς τὰ μεθόρια τῆς νεανικῆς καὶ τῆς ἀνδρικῆς ἡλικίας διετέλει ὀργῶν νὰ ἐκδικήσῃ τὴν τιμὴν τοῦ περιῦβρισθέντος κράτους καὶ νὰ ἀντιπαραταχθῇ πρὸς ἓνα τῶν ὀνομαστοτέρων μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὅθεν ἀπεφασίσθη ὁ ἐκ τοῦ συστάδην ἀγῶν.

Ὁ ἀγὼν οὗτος συνεκροτήθη παρὰ τὴν παραλίαν αὐτὴν τὴν περὶ τὸ Δυρράχιον τῇ 18 ὀκτωβρίου 1081. Ἡ δεξιὰ τῶν Νορμαννῶν πτέρυξ τεταγμένη οὕσα παρὰ τὴν θάλασσαν, εἶχε, ἤδη κατατροπωθῆ, ὅτε ἡ ἀνένδοτος καρτερία τοῦ Ῥοβέρτου στρατηγοῦντος ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρατάξεως, μετέβαλε τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος· ἡ δ' ἀπιστία τοῦ βασιλέως τῶν Σέρβων Βοδίνου, ἐγκαταλιπόντος τὸ στρατόπεδον εἰς τὴν κρίσιμωτέραν στιγμήν, συνεπλήρωσε τὴν ἤτταν τῶν περὶ τὸν Ἀλέξιον, καὶ τὴν ἐσπέραν τῆς θλιβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας ὁ εὐτυχὴς Ῥοβέρτος διενυκτέρευσε ἐντὸς τῆς βασιλικῆς σκηνῆς. Ἀλλὰ ἐξακισχίλιοι νεκροὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐμαρτύρησαν ὅτι ἡ νίκη ἠμφισβητήθη πεισματωδῶς. Ἐν τοῖς πρώτοις ἔπεσε ὁ γηραιὸς Νικηφόρος Παλαιολόγος, ὅστις, ἀφοῦ ἔπραξεν ἄλλοτε τὸ λάθος νὰ ἀντιταχθῇ εἰς τὸν Ῥωμανὸν Διογένην, ἔπειτα δὲ ἔμεινε πιστὸς μέχρις ἐσχάτων εἰς τὸν Βοτανειάτην, εἶχεν ἐπὶ τέλους ἀφοσιωθῆ ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς

τὸν νέον τοῦ κράτους σωτῆρα. Καὶ εἶχε μὲν γνωματεύσει ἑκατὰ τῆς μάχης, ἀλλ' ἀποφασισθείσης ἅπαξ αὐτῆς ἀπέθανε περιφανῶς ἀγωνιζόμενος παρὰ τῷ υἱῷ Γεωργίῳ. Ἀλλὰ καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ νεανίαὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει τὸν Ἀλέξιον, ἐξέπλυναν διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸ ἀμάρτημα τῆς προπετοῦς συμβουλῆς των· ἅπαντες σχεδὸν ἔπεσον ἐκθύμως ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους καὶ ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος προπολεμοῦντες, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ υἱὸς τοῦ προβεδοασιλευκότος Κωνσταντίνου Δούκα καὶ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαὴλ Ζ', ὁ Νικηφόρος Συναδηνός, «ἀνὴρ γενναῖος καὶ ὠραιότατος, καὶ σφαδάζων πάντων ὑπερτερῆσαι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μαχόμενος,» ὁ Ζαχαρίας, πλείστοι ἄλλοι, ὀνόματα ἀδικηθέντα ἐλεεινῶς ὑπὸ ἀλλοφύλων, ἤτοι ἀποσιωπηθέντα ἢ προπηλακισθέντα, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἡρώων τῆς αὐτῆς τοῦ παρελθόντος ἡμῶν περιόδου, ἐπὶ 800 ἤδη ἑνιαυτοῦς, ἀπεκδεχόμενα ἔτι, ὅπως καρδίαι ἑλληνικαὶ ἀποδώσωσι τελευταῖον αὐτοῖς τὴν ὀφειλομένην ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην. Αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐρριψοκινδύνευσεν ὡς ὁ ἔσχατος τῶν στρατιωτῶν. Ἦδη διαλυομένης τῆς μάχης, τρεῖς λογάδες τοῦ νορμανικοῦ στρατοῦ μαχηταί, θεωροῦντες αὐτὸν ἐγκαρτεροῦντα ἔτι καὶ ἀγωνιζόμενον νὰ ἐμψυχώσῃ τὰ ἀπανταχόθεν τρεπόμενα τάγματα, ὤρμησαν ἀπὸ ῥυτῆρος κατ' αὐτοῦ, προτείναντες τὰ μακρὰ αὐτῶν δόρατα, καὶ ὁ μὲν πρῶτος διήμαρτε τοῦ βασιλέως, μικρὸν παρεκκλίνας τὸς τοῦ ἵππου, τοῦ δὲ, ἀπωσάμενος ὁ Ἀλέξιος τὸ δόρυ διὰ τοῦ ξίφους, ἀποτέμνει τὴν χεῖρα τοῦ σώματος· ὁ δὲ τρίτος πλήττει τὸν βασιλέα κατὰ μέτωπον καὶ συντρίβει τὴν περικεφαλαίαν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ ἡγεμὼν διαφεύγει τὸν θάνατον, ὑπτιος πεσῶν ἐπὶ τὴν οὐρὰν τοῦ ἵππου καὶ μετ' ὀλίγον ὀρθωθείς ἐπὶ τῆς ἐφεστρίδος, καὶ ἐδραῖος καθήσας, καὶ μηδὲν τῶν ὀπλων ἀποβαλὼν, ἀλλὰ γυμνὸν τὸ ξίφος κρατῶν τῇ δεξιᾷ, περίρρυτος δὲ ὑπὸ τοῦ ἰδίου αἵματος, τὴν κεφαλὴν ἀπερικάλυπτον ἔχων καὶ τὴν μακρὰν κόμην περιπλανωμένην ταῖς ὄψεσιν, ἐξηκολούθει μαχόμενος μέχρις οὐ ἐπέστη ἢ ἀναπόδραστος τῆς ἀποχωρήσεως ὥρα. Ἐκ τῶν πολεμίων διέπρεψαν ὁ μὲν Ροβέρτος ἐπὶ ἀκραδάντῳ εὐσταθείᾳ, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἐπὶ ὀρμῇ ἀκαθέκτω, ἅπαντες δὲ οἱ Νορμαννοὶ ἱππῶται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, τῆς ὁποίας, πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἐγένοντο θύματα κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐκείνην ἡμέραν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι μεταξὺ τῶν πεσόντων εὐρέθη καὶ ὁ ψευδοβασιλεὺς Μιχαὴλ, ἄδηλον πῶς φονευθεὶς. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἄξιονημόνευτα εἰσὶ βεβαίως τὰ κατὰ

τὴν σύζυγον τοῦ Ῥοβέρτου Γαίταν, ἣτις παρακολουθήσασα μὲν αὐτὸν εἰς τὴν διαπόντιον ταύτην στρατείαν, μετασχοῦσα δὲ ὄλων τῶν προτέρων κινδύνων, ἠγωνίσθη περιφανῶς καὶ ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Τεταγμένη εἰς τὴν δεξιὰν πτέρυγα, τὴν κατ' ἀρχὰς ὑπενδούσαν εἰς τοὺς ἡμετέρους, διὰ φωνῆς μεγάλης ἀνεκάλει καὶ ὠνειδίζε τοὺς φεύγοντας· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἰσηκούετο, ἔδραμεν ἐπ' αὐτοὺς κρατοῦσα μακρὸν δόρυ, καὶ πλήττουσα δεξιᾶ καὶ ἀριστερᾶ διεκώλυσε τὴν πάροδον, καὶ ἀνατρέπουσα τοὺς ἀπειθεστέρους, ἐπανήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν μάχην. Τὸ ἔτι παραδοξότερον ἴσως εἶναι ὅτι ὁ Νορμαννὸς χρονογράφος Γουλιέλμος ὁ Ἄπουλος, ἠθέλησεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐλαττώσῃ τὰ κατορθώματα τῆς ἀληθοῦς ἐκείνης ἀμαζόνος, διότι ἔτυχε νὰ μὴ ἦναι Νορμαννὴ, ἀλλὰ Λογγοβαρδία τὸ γένος, ὁ δὲ χρονογράφος δὲν ἠνείχετο νὰ ὁμολογήσῃ διαπρέψασαν μεταξὺ τῶν ὁμογενῶν αὐτοῦ γυναῖκα ἀλλόφυλον. Καὶ ἔπειτα περιμένομεν νὰ μάθωμεν τὴν περὶ τῶν ἡμετέρων ἀλήθειαν, ἀπὸ τοιούτων ἱστορικῶν. Ὅπόσον εὐγενεστέρα ἀνεδείχθη ἡ Ἑλληνὶς Ἄννα Κομνηνὴ, μὴ διστάσασα νὰ ἀποθαυμάσῃ τὴν ἐξαισίαν ἐκείνην ἀρετὴν καὶ Παλλάδα ἄλλην νὰ ὀνομάσῃ τὴν ἑσπερίαν ἡρωίδα.

Ἡ νίκη λοιπὸν τοῦ Ῥοβέρτου ὑπῆρξε λαμπρὰ καὶ ὀλοσχερής. Καὶ ὁ μὲν Γρηγόριος Ζ' σπεύσας νὰ συγχαρῇ ἐπ' αὐτῇ τὸν σύμμαχόν του, ἀπέδωκε τὸ κατόρθωμα εἰς τὰς εὐλογίας τοῦ ἀγίου Πέτρου· ἡ δὲ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νίκη ὠφείλετο εἰς τὸ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀκμάζον ἀρειμάνιον πνεῦμα τῶν δυτικῶν. Ἀλλὰ καίτοι πολλάκις τὴν κατὰ τοῦτο ὑπεροχὴν αὐτῶν, νομίζομεν ἐντούτοις δίκαιον νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι, καθ' ἃ ἐξάγεται ἐξ αὐτῶν τῶν περιπετειῶν τῆς προκειμένης μάχης, ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἄνδρες πολλοὶ ἀντάξιοι τοιούτων ἀντιπάλων, καὶ προσέτι ὅτι οἱ ἀντίπαλοι οὗτοι ἦσαν τότε ἀσυγκρίτως ἀνώτεροι ὄλων τῶν δυτικῶν ἐθνῶν. Οὔτε οἱ Φράγκοι, οὔτε οἱ Λογγοβαρδιοὶ, οὔτε οἱ Ἀγγλοσάξωνες ἠδυνήθησαν νὰ ἀνθέξωσιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς. Πλὴν τούτου εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν, εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ Νορμαννοὶ ἠδυνήθησαν νὰ ἰδρῦσωσι κράτη διαρκῆ καὶ οὐσιωδῶς νὰ ἀλλοιώσωσι τοὺς χαρακτῆρας τῶν ἠττηθέντων, ἐνῶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπὶ τέλος ἀπεκρούσθησαν. Πρὶν ὅμως ἐπέλθῃ τὸ σωτήριον τοῦτο ἀποτέλεσμα, τὰ πρῶτα τῆς ἠττης ἐπακόλουθα ὑπῆρξαν ὀλέθρια.

Ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος δὲν ἠδυνήθη μετὰ τὴν μάχην νὰ ἐπα-

νέληθαι εἰς τὸ Δυρράχιον. Ὅθεν τῆς μὲν ἀκροπόλεως αὐτοῦ ἡ ἄμυνα ἀνετέθη ἤδη εἰς τοὺς προὔχοντας τῶν ἀποίκων Ἐνετῶν, τῆς δὲ λοιπῆς πόλεως «τῷ ἐξ Ἀρβανῶν ὀρμωμένῳ Κομισκόρτῃ,» λέγει ἡ Κομνηνή. Δευτέραν λοιπὴν ταύτην φορὰν βλέπομεν ἀναφερομένους τοὺς Ἀλβανούς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς ἓκ τῶν τῆς φυλῆς ἐκείνης ἀνδρῶν λαμβάνει ἀξίωμα δημόσιον ἐπιφανέστατον. Ὁ Κομισκόρτης ἀντέστη καρτερικῶς περὶ τοὺς τέσσαρας ἔτι μῆνας, ἀλλὰ κατὰ φεβρουάριον τοῦ 1082 διὰ προδοσίας Ἐνετοῦ τινος, ὁ Ροβέρτος κατέστη τελευταῖον κύριος τοῦ μεγάλου ἐκείνου φρουρίου. Ἐντεῦθεν δὲ ὡς ἀπὸ ἀσφαλοῦς ὀρμητηρίου ἐπεχείρησε τὴν κατάκτησιν τῆς ἄλλης Ἰλλυρίας καὶ, προελθὼν μέχρι Καστορίας, παρέλαβεν εὐχερῶς τὴν δυσπρόρητον ταύτην πόλιν ἀπὸ τῶν μισθοφόρων Βαριάγων, εἰς οὓς εἶχεν ἀναθέσει αὐτὴν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς, ὅστις εἶχε στήσει τὸ στρατήγιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην περιῆλθε τότε εἰς ἔτι μείζονα τῆς προτέρας ἀμνηχανίαν, οὐ μόνον διὰ τὴν τοιαύτην ῥαγδαίαν τῶν πολεμίων πρόοδον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ περὶ Δυρράχιον ἡττηθέντος στρατοῦ. Ἐτερος τούτου δὲν ὑπῆρχε συγκεντρωμένος, εἰς δὲ τὸν ἀπαρτισμὸν νέας δυνάμεως παρενεβάλλοντο ποικίλα προσκόμματα. Ἐνῶ αἱ περισωθεῖσαι ἐν Ἀσίᾳ ἐπαρχίαι ἐκινδύνευον ἀδιαλείπτως ἀπὸ τῶν Τούρκων, πολλαὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν κατελήφθησαν ἤδη ὡσαύτως ὑπὸ πολεμίων ἐνῶ οἱ Σέρβοι ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ αὐτῆς τῆς μάχης, οἱ Παυλιανῖται ἀποχωρήσαντες εἰς Φιλιππούπολιν, ἀπεικοῦντο νὰ στρατεύσωσι καὶ πάλιν ἐνῶ οἱ πρῶτοι πόροι ἠναλώθησαν ἐπὶ ματαίῳ, πολλὴ ὑπῆρχε πρὸς εὐρεσιν νέων δυσκολία.

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος ἦτο ἄνθρωπος ἀπτόητος καὶ πολυμήχανος. Εἰμποροῦμεν ἐνίοτε νὰ κατακρίνωμεν τοὺς τρόπους δι' ὧν ἀντεπάλασε πρὸς τὰς ἀπανταχόθεν περικειμένας δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν θέλομεν εὖρει ποτὲ αὐτὸν ἀμνηχανοῦντα καὶ μὴ ἠξεύροντα τί νὰ πράξῃ. Ἡ ἐγκαίρως παρασκευασθεῖσα ἐπανάστασις τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐξερράγη τελευταῖον καὶ ἠνάγκασε τὸν Ροβέρτον νὰ ἐπιστρέψῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1082 εἰς τὴν ἰδίαν χερσόνησον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ συγχρόνως ὁ πάπας Γρηγόριος Ζ' περιέστη εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἀπὸ τοῦ Ἐρρίκου Δ'. Ὁ Ροβέρτος κατέλιπε μὲν ἐν Ἑλλάδι τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως, ὁ δὲ Βοημοῦνδος κατ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἐκυρίευσε τὰ τε Ἰωάννινα καὶ τὴν Ἄρταν· ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος συγκροτήσας ἓκ νέου καὶ γυμνάσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ, δὲν ἔπαυσε παρενοχλῶν

τοὺς πολεμίους. Ἐν ἀρχῇ δὲ τοῦ 1083, ἐπελθόντος τοῦ Βοημούνδου κατὰ τῆς ὀχυρᾶς Λαρίσης, ἀντεπεξέρχεται ὁ βασιλεὺς, συγκροτεῖται περὶ τὴν πόλιν ταύτην μάχη μεγάλη, καὶ ἐναγώνιος κατατροποῦνται τελευταῖον οἱ Νορμαννοὶ, καὶ ἐγκαταλιπόντες τὸ κατὰ τῆς Λαρίσης ἐπιχειρήμα, ὑποχωροῦσι κακῶς ἔχοντες εἰς Καστορίαν, ἣν εἶχον καταστήσει δεύτερον αὐτῶν μετὰ τὸ Δυρράχιον ὀρμητήριον ἐν Ἑλλάδι. Ἡ ἀποτυχία αὕτη, ἡ παράτασις τοῦ πολέμου, ἡ δυσμένεια τῶν πέριξ κατοίκων, ὡς ἐκ τῆς ὁποίας δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργηθῇ τακτικὴ φορολογία, ἄρα οὔτε τακτικὴ μισθοδοσία τοῦ στρατοῦ τῶν πολεμίων, ἔτι δὲ αἱ ἀδιάλειπτοι εἰσηγήσεις τῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων τεταγμένων Νορμαννῶν, παρήγαγον μετ' ὀλίγον ἐν Καστορίᾳ στάσιν δεινὴν. Ὁ στρατὸς ἐξεγερθεὶς, ἀπήτησε τοὺς μισθοὺς του· ὁ δὲ Βοημούνδος δὲν ἠδυνήθη νὰ κατευνάσῃ ἐπὶ μικρὸν τοὺς ἀφηνιάσαντας συναγωνιστάς, εἰμὴ ὑποσχόμενος νὰ μεταβῇ ἄμεσως εἰς Ἰταλίαν ἵνα ζητήσῃ παρὰ τοῦ πατρὸς του καὶ κομίσῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα. Ἀναχωρήσας δὲ κατέλιπεν ἐπίτροπον αὐτοῦ ἐν Ἑλλάδι τὸν κοντόσταυλον Ἀπουλίας καὶ Καλαυρίας Βρυέννιον, ὅστις οὐδεμίαν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σχέσιν πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ Βρυεννίους. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι κατήγοντο ἐξ Ἀδριανουπόλεως, ἐνῶ ὁ φραγκικὸς τῶν Βρυεννίων οἶκος ἦτο ἀπόγονος τῶν δουκῶν τῆς Βρετανίας· ὁ δὲ ἀνὴρ περὶ οὗ ἰδίως ὁ λόγος, συμμετέσχε τῆς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Νόθου γενομένης τότε πρό τινων ἐνιαυτῶν κατακτήσεως τῆς Ἀγγλίας, καὶ προσελθὼν ἔπειτα πρὸς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον προήχθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸ ὕπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα.

Ὁ Βρυέννιος αὐτός, ἐξ οὗ λογιζέται ἔλκων τὸ γένος ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος αἰῶνος περιφανὴς φιλέλλην Σατωβριάνδος, ἦτο ἀνὴρ γενναῖος καὶ συνετός. Ἄλλ' ἐξ ὅλων τῶν προεκτεθέντων γίνεται κατάδηλον ὅτι οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδύναντο νὰ παραμείνωσι πολὺ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἂν δὲν ἐλάβανον ἄνευ ἀναβολῆς ἀπὸ τὸν Ῥοβέρτον ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος ἅμα μαθὼν τὴν ἀποδημίαν τοῦ Βοημούνδου, ἀπεφάσισε, προλαμβάνων πᾶσαν ἐνδεχομένην τοιαύτην συνδρομὴν, νὰ ἐξώσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἰσχυρᾶς Καστορίας. Καὶ ἔτι πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1083 ἐπῆλθεν ἐπὶ τὸ φρούριον τοῦτο μετὰ τῶν ἀπαιτουμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν. Ἡ Καστορία κεῖται ἐπὶ χερσονήσου εἰσεχούσης ἐντὸς τῆς ὀμωνύμου λίμνης καὶ κοινωνούσης μετὰ τῆς ἠπείρου διὰ γλώσσης στενῆς, ἣτις ἦτο τότε ὠχυρωμένη διὰ περιβόλου καὶ πύργων καὶ μεσοπυργίων· ἡ δὲ χερσόνησος ἐκείνη στεφανοῦται ὑπὸ ἀποτόμων βράχων

ἀσφαλεστέρων καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν. Ὁ Ἀλέξιος στρατοπεδεύσας ἔμπροσθεν τοῦ ἀύχενος ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον νὰ προσβάλη τὸ φρούριον κατὰ μέτωπον, καὶ, στήσας τὰς ἐλεπόλεις καὶ τὰ πετροβόλα μηχανήματα, ἤρχισε νὰ σείη νυχθημερὸν τὸν τοῦ τείχους περίβολον· ἀλλὰ θεωρῶν τοὺς ἐντὸς ἐπιμόνως ἀνθισταμένους καὶ ἀδιαλείπτως διορθοῦντας τὰ γερόμεγα ῥήγματα, μετέβαλε τρόπον ἐφόδου, διανοηθεὶς τολμηρότερον τι ἅμα καὶ εὐστοχώτερον. Ἐν ὑπὸ τῆς λίμνης περικλυστον μέρος τῆς πόλεως περιεκυκλοῦτο, ὡς προείπομεν, διὰ βουνῶν ἀπορρώγων, οἵτινες φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν τοσοῦτον ἐπιμελῶς ὅσον τὸ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τείχος. Τοῦτο εἰκάσας ὀρθῶς ὁ Ἀλέξιος, ἀπεφάσισε νὰ προσβάλη τὴν πόλιν συγχρόνως ἀπὸ δύο ἀντιθέτων μερῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τε τοῦ ἰσθμοῦ ἐνώπιον τοῦ ὁποῦ ἐστρατοπέδευε, καὶ ἀπὸ τῆς λίμνης. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ λίμνῃ πλοῖα δὲν ὑπῆρχον, διέταξε νὰ συλλεγῶσι πάντα τὰ ἐν τοῖς πέριξ ποταμοῖς ἀκάτια, μετεκόμισεν αὐτὰ ἐπὶ ἀμαξῶν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ἐκεῖθεν κατεβίβασε διὰ νυκτὸς εἰς τὴν λίμνην, ἐνέβαλεν εἰς αὐτὰ ἄνδρας λογάδας καὶ ἀνέθεσε τὸ ὄλον ἐπιχείρημα εἰς τὸν δεξιώτατον τῶν συναγωνιστῶν τὸν Γεώργιον Παλαιολόγον, ὅστις, ἀφοῦ ἄκων δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὸ Δυρραχίον, κτύπησε τὸνλάχιστον νὰ ἀναδειχθῆ πρωτουργὸς τῆς ἀνακτῆσεως τῆς Καστορίας. Τῶντι ὁ Παλαιολόγος ἐκπλεύσας ἀπὸ τῆς ὄχθης τοῦ ἰσθμοῦ, προσπελάζει ἔτι νυκτὸς οὔσης καὶ ἐν σιγῇ βαθεῖα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν βράχων καὶ περιμένει ἐκεῖ νὰ ἀκούσῃ τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα. Ἄμα δὲ ἐξημέρωσεν ἐφορμῶσιν ἀφ' ἐνὸς τὰ περὶ τὸν βασιλέα τάγματα ἀπὸ τοῦ ἰσθμοῦ κατὰ τοῦ τείχους, ἀναρριχᾶται δὲ ἀφ' ἐτέρου ὁ Παλαιολόγος μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ εἰς τὴν ἀντίθετον πετρολοφίαν καὶ ἐπιπίπτει ἀπροσδοκῆτως κατὰ νώτων. Ὁ Βρυέννιος, καίτοι οὔτω ἀπανταχόθεν περιζωσθεὶς, ἐπέμεινεν ἐπὶ τινα χρόνον ἀνταγωνιζόμενος· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνόησεν ὅτι ἡ ἀντίστασις ἦτο ματαία, καὶ ἐνδίδων εἰς τὰς κραυγὰς τῶν πτοηθέντων Νορμαννῶν, παρεδόθη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ νικητοῦ. Ἡ ἐλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη αὐθις ἐπὶ τοῦ δυσπορθήτου ἐκείνου φρουρίου. Οἱ πλεῖστοι τῶν Νορμαννῶν ἐτάχθησαν εἰς τὸν βασιλικὸν στρατὸν, ὁ δὲ χρηστὸς Βρυέννιος τοῦτο μὲν δὲν κατεδέχθη νὰ πράξῃ, ὡμοσεν ὅμως πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ὅτι δὲν θέλει ποτὲ πολεμήσει εἰς τὸ ἐξῆς κατὰ τοῦ βασιλέως.

Ἡ ἄλωσις τῆς Καστορίας ἐγένετο ἐγκαίρως· διότι ἅμα ἐπανελθόντος τοῦ Βοημούνδου εἰς Ἰταλίαν, ὁ γέρων Ῥοβέρτος, ὅστις εἶχεν ἤδη

καταβάλλει τὴν ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ στάσιν καὶ συνέτρεξεν ὅπως οὖν τὸν ὑπ' αὐτοῦ προστατευόμενον Γρηγόριον Ζ', ἐπεχείρησε παρασκευάσας πολλὰς ἵνα ἐπανορθώσῃ τὸ κατὰ τὴν Ἑλλάδα ἀτύχημα. Ἐξεστράτευσε δὲ τὸ δεύτερον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1084. Ἀλλὰ μόλις φθὰς εἰς Βουθρωτὸν μανθάνει τὴν ἀποστασίαν τῆς Κερκύρας. Ὅθεν ἀνεκαμψε μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως εἰς αὐτὴν καὶ κατατροπώσας τὸν ἐνετικὸν καὶ τὸν ἐλληνικὸν στόλον γίνεται αὐθις κύριος τῆς νήσου. Ἡ ἀποστασία ὅμως αὕτη ἐχρησίμευσε κατὰ τοῦτο ὅτι, ἐπελθόντος ἐν τῷ μεταξύ τοῦ χειμῶνος, ἀνεβλήθη τὸ κατὰ τὴν ἤπειρον ἐπιχείρημα. Ἐν ἔαρι δὲ τοῦ ἐπομένου ἔτους, ὁ Ῥοβέρτος ἐκυρίευσε μὲν πρὸ πάντων τὴν Κεφαλληνίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπέθανεν αὐτόθι· καὶ τότε ὁ νορμαννικὸς στρατὸς στερηθεὶς τοῦ κυριωτάτου αὐτοῦ ἡγεμόνος, διελύθη τῇδε κάκεισε. Ἡ ἐπελθοῦσα μεταξύ τῶν υἱῶν τοῦ Ῥοβέρτου διχόνοια ἀπέτρεψεν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν τοῦ πατρὸς βουλευμάτων. Τὸ δὲ Δυρράχιον καὶ πάντα τῆς παραλίας τὰ φρούρια καὶ πᾶσαι αἱ πρὸς δυσμὰς νῆσοι ἀνεκτῆθησαν αὐθις ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα ἀπὸ δυσμῶν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατείας. Τὸ ἐπιχείρημα ἐπὶ τέλους ἀπέτυχεν· ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τετραετεῖς ἀγῶνας κατέστη πάλιν κύριος ὀλοκλήρου τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τούλάχιστον μέρους τοῦ κράτους. Ἀλλ' ὅπως εἶχον τότε, κατὰ τὰ προεκτεθέντα, αἱ μεταξύ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις, δὲν ἦτο δύσκολον νὰ προῖδῃ τις ὅτι νέαι ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσιν ἐξ Εὐρώπης ἐπιδρομαί, καθὼς καὶ ἐπῆλθον τῶντι πολυφοβερώτεραι τῆς πρώτης, αἱ καλούμεναι σταυροφορίαι. Ἐν τῷ μεταξύ διῆλθον μὲν ἔτη δέκα ἐντὸς τῶν ὁποίων ὁ Ἀλέξιος ἐπεχείρησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν διοίκησιν, νὰ ἀνορθώσῃ τὴν πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ, νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ στόλου, νὰ ἐμψυχώσῃ τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, τὴν βιομηχανίαν, τὴν ἐμπορίαν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὔτε τότε ἔλαβε τὴν ἀπαιτουμένην πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου εὐκαιρίαν. Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ κράτος δὲν ἔπαυσε προσβαλλόμενον ἀπ' ἀνατολῶν, ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ μεσημβρίας ὑπὸ ἐχθρῶν ἀνεξαντλήτων· διότι τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ εἰμαρμένη τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἰστάμενος εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης, ἐδέχθη τὰ πρῶτα καὶ ὀρμητικώτερα κύματα τῶν χειμάρρων ἐκείνων

οἷτινες ἐπὶ 1000 καὶ ἐπέκειντα ἐνικαυτοῦς, ἐκχεόμενοι ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς, ἠπέιλησαν τὴν ὑπαρξίν τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ περιωθέντων λειψάνων τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ καὶ τοῦ μετ' ὀλίγον ἐν τῇ δύσει ἀνατείλαντος νέου. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς, ἐνῶ ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ὑπῆρξε συγχρόνως τὸ προπύργιον τῆς τότε Εὐρώπης κατὰ τῆς ἰσχυρᾶς τότε Ἀσίας. Τὸ δὲ παράδοξον, ἀφοῦ συνέτριψε τὰς δυνάμεις τῆς βαρβαρότητος, προσήχθη αὐτὸς βορὰ ἐσχάτη τῶν τελευταίων αὐτῆς σπαραγμῶν.

Ὁ Σελδζουκίδης Σολιμάν κατεῖχεν ἤδη τὸν Πόντον, τὴν Παφλαγονίαν, τὴν πρὸς μεσημβρίαν τῆς Νικαίας Βιθυνίαν, τὴν Ἰσαυρίαν, μέρος τῆς Κιλικίας, καὶ τὴν μέχρι τῆς Ἀτταλείας παμφυλιακὴν παραλίαν. Τῷ δὲ 1085 ἐκυρίευσεν καὶ αὐτὴν τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήγαγεν τὴν καταστροφὴν του, διότι εἰς τὸ κατὰ πόδας ἔτος προσβλήθεισ ὑπὸ τοῦ Τουτοῦς, ἀδελφοῦ τοῦ Μαλεκσάχ καὶ κληρονομικοῦ ἡγεμόνος τῆς Συρίας, κατετροπώθη αὐτόθι καὶ ἐτελεύτησεν. Τότε ὁ ἐπίτροπος ὃν εἶχε καταλίπει εἰς Νίκαιαν, ὀνόματι Ἀβούλ Κασέμ, ἀπεφῆνατο ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ διέλυσε τὰς συνθήκας, ἃς ὁ Σολιμάν εἶχε συνομολογήσει πρὸς τὸν Ἀλέξιον. Ὁ δὲ ὠφελήθη μὲν ἐκ τῆς ἀνωμαλίας, ἣτις ἐπεκράτησεν ἐπὶ τινα χρόνον παρὰ τοῖς Τούρκοις τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἵνα ἀνακτήσῃ τὴν Σινώπην, τὴν Νικομήδειαν καὶ ἄλλα τινὰ φρούρια· καὶ αὐτὸς μάλιστα ὁ Μαλεκσάχ ἐπεζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον κατέλαβεν τὴν ὅλην ἀρχὴν τῆς χερσονήσου ἐκείνης ὁ τοῦ Σολιμάν υἱὸς Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀφ' ἑτέρου πρὶν εἶτι ἐξασφαλισθῆ, καθ' ὁλοκληρίαν τὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν κράτος, Τούρκος τις πειρατῆς, ὀνόματι Ἰζαχᾶς, ἐγένετο ἀπὸ τοῦ 1089 κύριος οὐ μόνον τῆς Σμύρνης, τῶν Κλαζομενῶν καὶ τῆς Φωκαίας, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν νήσων Χίου καὶ Λέσβου, ὥστε ὁ Ἀλέξιος, ἀντὶ νὰ ζητῆ νὰ κυριεύσῃ ὅσα εἶχεν ἀπολέσει ἐπὶ τῆς στερεᾶς μικρᾶς Ἀσίας, ἐδέχθη νὰ ἀσχοληθῆ εἰς τὸ νὰ μὴ ἀφήσῃ τοὺς Τούρκους νὰ ἐπεκτείνωσι τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς θαλάσσης. Λι νῆσοι ἀνεκτήθησαν τῶντοντι τῷ 1092, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον ἔτος ὁ Ἰζαχᾶς ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ὁ τελευταῖος οὗτος ἀπέβη ἰσχυρότερος παρὰ ποτε, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδυνήθη πλέον νὰ ἀνταγωνισθῆ πρὸς αὐτὸν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἀδικακόπως περιεσπᾶτο ὑπὸ ποικίλων ἐτέρων πολεμίων.

Τῶντοντι ἐν τῷ μεταξὺ ἐστασίασαν ἡ Κρήτη καὶ ἡ Κύπρος. Καὶ

ταῦτα μὲν τὰ κινήματα εὐχερῶς περιεστάλησαν· ἀλλὰ πολὺ φοβερώτερη δεινὰ ἐνέσκηψαν ἀπ' ἄρκτου. Εἶδομεν ὅτι μετὰ τὴν περί Δυρράχιον μάχην οἱ Παυλιανῖται ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας διότι ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐπέιθετο νὰ σεβάσθῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεώς των. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγάλων αὐτοῦ σφαλμάτων. Καθ' ἃ πολλὰκις εἶπομεν, οἱ Παυλιανῖται ἦσαν ἄνδρες μαχημώτατοι, ὥστε συνέφερον εἰς τὸν Ἀλέξιον νὰ τοὺς περιποιηθῇ, ὅσον ἔνεστιν. Ἐνῶ δὲ ἀντὶ τούτου ἐψύχρανεν αὐτοὺς δι' ἀνοήτου θρησκευτικοῦ ζήλου, ἔπειτα θελήσας νὰ τοὺς τιμωρήσῃ διότι ἀπεποιήθησαν νὰ στρατεύσωσι, κατέφυγεν εἰς δόλον αἰσχρὸν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν βασιλεύουσαν, παρέμεινε ἡμέρας τινὰς εἰς Μοσυνόπολιν, προσεκάλεσεν ἐκεῖ καὶ ἀφώπλισεν αὐτοὺς δι' ἀπάτης, ἐδήμεισε τὰ κτήματά των, τὰ ὅποια διένειμεν εἰς τοὺς ἰδίους στρατιώτας καὶ ἔπειτα ἐξώρισε τοὺς πλείστους εἰς τὰς διαφόρους νήσους, στερηθεὶς οὕτω ἄνευ λόγου μαχητῶν ἀρίστων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὑπῆρξε τὸ μόνον ὀλέθριον ἀποτέλεσμα τοῦ πολιτικοῦ ἐκείνου ἀμαρτήματος.

Ὁ Ἀλέξιος εἶχε πρὸ καιροῦ παρ' ἑαυτῷ Παυλιανίτην τινὰ θεράποντα ὀνόματι Τραυλὸν, ὅστις ἀγανακτήσας διὰ τὴν γενομένην εἰς τοὺς ὁμοδόξους αὐτοῦ ἀδικίαν καὶ καταδρομὴν, ἐδραπέτευσεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ συναγαγὼν περὶ αὐτὸν μοῖραν οὐ μικρὰν ὀπλιτῶν, ἤρχισε νὰ λεηλατῇ τὴν Θράκην καὶ τὴν Βουλγαρίαν. Οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀρκούμενος, συνεννοήθη μετὰ τῶν πρὸ καιροῦ ἐντὸς τοῦ κράτους κατασταθέντων Πετσενέγων, καὶ εὔρεν αὐτοὺς ὡς πάντοτε προθύμους νὰ κοινωνήσωσι τῆς λεηλασίας. Συνεμάχησε δὲ μετ' αὐτῶν ἡ τουρκικὴ ὡσαύτως φυλὴ τῶν Κομάνων, καὶ πάντες ὁμοῦ ἐπεχείρησαν πόλεμον διαρκέσαντα ἔτη πολλὰ καὶ ἐπαγαγόντα πλείστας εἰς τὰς χώρας ἐκείνας συμφοράς. Τῷ 1086 οἱ Πετσενέγοι, ὑπερβάντες τὸν Αἶμον, κατετρόπωσαν τὸν μέγαν δομέστικον Πακουριανὸν καὶ τὸν ὑποστράτηγον Βρανᾶν, ἀμφοτέρους πεσόντας εἰς τὴν μάχην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἕτερος τοῦ Ἀλεξίου στρατός, ὃν ἤγειν ὁ Τατίκιος, ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς, ἠττηθέντας καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Μαυροκατακαλῶν καὶ Βεμπητζιώτου καὶ ἀναγκασθέντας νὰ ὑποχωρήσωσιν ἐκ τῆς Θράκης ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως Ἀδριανοῦ, ὅστις εἶχε διορισθῆ μέγας δομέστικος μετὰ τὸν τοῦ Πακουριανοῦ θάνατον. Ἀλλὰ τῷ 1088 αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ὑπερβὰς τὸν Αἶμον κατε-

τροπώθη εἰς μάχην μεγάλην ἐν Βουλγαρίᾳ, καίπερ λαμπρῶς ἠγωνίσθησαν αὐτόθι· αὐτός τε ὁ Ἀλέξιος, καὶ οἱ περὶ αὐτὸν Μιχαὴλ Δούκας, Νικηφόρος Διογένης, Γεώργιος Παλαιολόγος καὶ ἄλλοι. Ἀφ' ἐτέρου ὁμῶς οἱ Πετσαενοί προσβάλλονται ὑπὸ τῶν συμμάχων αὐτῶν Κομάνων, ὥστε ἐν ἀρχῇ τοῦ 1089 διετέλεσαν πρὸς τὸν βασιλέα εἰρηνεύοντες. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διέλυσαν πάλιν τὰς συνθήκας καὶ ἐμβαλόντες εἰς τὴν Θράκην κατετρόπωσαν πρὸς τοῖς ἄλλοις τοὺς λεγομένους Ἀρχοντοπούλους. Οἱ ἀρχοντόπουλοι ἀπετέλουν ἴδιον τάγμα διςχιλίων λογάδων νέων, τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος συνεκρότησε καθ' ὕλοκληρίαν ἐξ υἱῶν ἀρχαίων στρατιωτῶν, καὶ ἐπωνόμασε μὲν οὕτω ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν τῶν νέων ἐκείνων, παρέβαλλε δὲ πρὸς τὸν ἱερόν τῶν ἀρχαίων λόγον, ὥστε ἡ καταστροφή τοῦ τάγματος τούτου ἐλύπησε πολὺ τὸν βασιλέα. Τελευταῖον τῷ μὲν 1091 παραλαβὼν οὗτος συμμάχους τοὺς Κομάνους ὀλοσχερῶς ἐξωλόθρευσε τοὺς Πετσαενοὺς εἰς τὴν περὶ Λεβούνιον μάχην, τῷ δὲ 1094, ἐπειδὴ οἱ Κομάνοι ἀντισυμμάχων ἐγένοντο αὐθις πολέμιοι, ἐνίκησε καὶ τούτους κατὰ κράτος περὶ τὴν Ἀδριανούπολιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη Σταυροφορία.

Ἀπὸ τοῦ τέλους λοιπὸν τοῦ νορμαννικοῦ πολέμου ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσεν ἀδιακόπως σχεδὸν ἀγωνιζόμενος, ὅτε αἴφνης τῷ 1096 νέα ἐξεργάγη ἀπὸ δυσμῶν θύελλα, ἡ καλουμένη πρώτη σταυροφορία. Οἱ πλείστοι τῶν δυτικῶν ἱστοριογράφων ἀξιοῦσιν ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἐγένετο κυρίως ἐπὶ τῇ αἰτήσει τῶν ἀνατολικῶν, βεβαιοῦντες ὅτι ὁ Νορμαννός Πέτρος ὁ ἐρημίτης, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς προσκύνησιν τοῦ ἀγίου Ἰάφου κατὰ τὰ ἔτη 1093 καὶ 1094, καὶ εἶδε τὰ δεινὰ ὅσα ἔπασχον οἱ χριστιανοὶ αὐτόθι, ἐπανελθὼν ἐκόμισεν ἐπιστολὰς τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Συμεὼν πρὸς τε τὸν πάπαν καὶ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως, ἐξαιτουμένως τὴν συνδρομὴν αὐτῶν· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος ἐπεκαλέσατο τὴν κατὰ τῶν Τούρκων ἐπικουρίαν τῆς Εὐρώπης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν κόμητα Φλανδρίας Ροβέρτον.

γης Συμεῶν ἴσως ἐπέστειλε τὰς ἀποδιδόμενας εἰς αὐτὸν ἱκετηρίου ἐπιστολάς, ἂν καὶ, τούτου τεθέντος, κακῶς, ὡς θέλομεν ἴδει, ἀντημεῖφθη διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του αὐτὴν πρὸς ὁμοθρήσκους. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος βεβαίως δὲν ἀπηύθυνε τοιαύτην τινὰ πρὸς τὴν Δύσιν αἴτησιν. Οὐδὲν τοιοῦτο λέγουσιν οἱ ἡμέτεροι καὶ ἰδίως ἡ Ἄννα Κομνηνή, ἣτις τούναντίον ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἐκστρατείας ὡς ὄλως ἀπροσδοκῆτου καὶ θεωρεῖ αὐτὴν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας ὡς ἐχθρικὸν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιχείρημα. Ἐν τῷ βιβλίῳ δεκάτῳ τῆς Ἀλεξιάδος, μνημονεύσασα τῆς προαναφερθείσης κατατροπώσεως τῶν Κομάνων, εἶτι δὲ καὶ μικροῦ τινος ἐπιχειρήματος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, ἐπιφέρει· «Οὕτω δὲ μικρὸν ἑαυτὸν ἀναπαύσας, λογοποιουμένην ἡχηκοῖι ἀπείρων φραγκικῶν στρατευμάτων ἐπέλευσιν. Ἐδεδίει μὲν οὖν τὴν τούτων ἔφοδον γνωρίσας αὐτῶν τὸ ἀκατάσχετον τῆς ὁρμῆς, τὰ τῆς γνώμης ἄστατον καὶ εὐάγωγον καὶ τ' ἄλλα ὅποσα ἢ τῶν Κελτῶν φύσις ὡς ἴδια ἢ παρακολουθήματά τινα ἔχει διὰ παντός· καὶ ὅπως ἐπιχειρήμασι κεχηνότες αἰεὶ διὰ τὴν τυχοῦσαν αἰτίαν τὰς σφῶν συνθήκας εὐκόλως ἀνατρέποντες φαίνονται. Εἶχε γὰρ αἰεὶ τοῦτο ἀδόμητον, καὶ πάνυ ἐπαληθεῦον, καὶ οὐκ ἀναπεπτῶκει, ἀλλὰ παντοίως παρεσκευάζετο, ὥστε καιροῦ καλοῦντος ἔτοιμον πρὸς τὰς μάχας εἶναι.» Ἀποδίδει δὲ μικρὸν κατωτέρω τὸ ὅλον κίνημα εἰς τὰ κηρύγματα τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ οὐδὲ τοῦ πατριάρχου Συμεῶν αἴτησιν τινα ἀναφέρει.

Ἀλλ' ὅποσον τὰ περὶ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλεξίου θρυλούμενα εἰσὶν ἀνυπόστατα, προσεπιμαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὁ ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν κίνδυνος δὲν ἦτο ἤδη μεγαλύτερος ἢ πολλάκις ἄλλοτε. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, οἵτινες διηρημένοι ὄντες εἰς πολλὰς δυναστείας, καὶ εἰς ἀδιακόπους διατελοῦντές ἐμφυλίους ἀγῶνας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀπειλήσωσι σπουδαίως τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Οἱ μόνοι ἀληθῶς ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἀντίπαλοι ἦσαν οἱ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκοι. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πολὺ ἀπέχοντες εἶτι τοῦ νὰ ἦναι κύριοι ἀπάσης τῆς χερσονήσου, μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Σολιμάν εἰς πολλὰς περιπεσόντες ἀνωμαλίας, καὶ πρὸ μικροῦ μόνον ταχθέντες αὐθις ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν, δὲν ἦσαν πολέμιοι φοβερώτεροι τῶν πολλῶν ἄλλων πολεμίων ὑφ' ὧν περιεστοιχίζετο τὸ κράτος. Ὁ Ἀλέξιος, ὁ κατατροπώσας ἐπὶ τέλους Νορμαννοὺς, Πετсенέγους καὶ Κομάνους, ἠδύνατο εὐλογώτατα νὰ ἐλπίζῃ ὅτι

θέλει ἂν ὄχι ἐξώσει καθ' ὀλοκληρίαν ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοὺς Τούρκους, τούλάχιστον περιστείλει τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν. Οὐδεμία λοιπὸν τῶν γνωστῶν ἡμῖν περιστάσεων εἴμπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ὁ Ἀλέξιος εὗρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ γράψῃ τὴν ἀποδιδδομένην αὐτῷ ἰκετήριον ἐπιστολὴν καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐκβάλλῃ τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ παρὰ τῶν Δυτικῶν προτεινόμενα κείμενα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης. «Τὰ ἄγρια τῶν Τούρκων στίφη, φέρεται ἐν τοῖς κειμένοις ἐκείνοις, τὰ περιυβρίσαντα, ἐν τῇ ἀκολασίᾳ καὶ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης, καὶ φύσιν καὶ ἀνθρωπότητα, εἰσι πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Βυζαντίου, καὶ ἂν ἅπαντα τὰ χριστιανικὰ ἔθνη δὲν σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν ἡμῶν, ἡ πόλις τοῦ Κωνσταντίνου γίνεται ἀφεύκτως ὑποχείριος τῆς φρικτοτέρας καταδυναστείας Τουρκικὴ κατὰκτησις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, ἃς δύναται νὰ ὑποστῇ ὁ ἄρχων χριστιανικοῦ βασιλείου, διὰ νὰ ἀποτρέψωμεν δὲ τὴν συμφορὰν ταύτην, νομίζομεν τὰ πάντα δίκαια καὶ θεμιτά. Ἡ ἀπώλεια τοῦ στέμματος εἶναι κακὸν μικρὸν, συγκρινομένη πρὸς τὸ ὄνειδος τοῦ νὰ ἴδωμεν τὸ κράτος ἡμῶν καθυποβαλλόμενον εἰς τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Ἐὰν δὲ πέπτωται νὰ πχύσωμεν βασιλεύοντες, ἃς ἔχωμεν τούλάχιστον τὴν παραμυθίαν ὅτι τὸ κράτος θέλει περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Λατίνων, σωζόμενον οὕτω ἀπὸ τοῦ μούσουλμανικοῦ ζυγοῦ.»

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν ἔγραφεν ὅτι εὐχαρίστως ἤθελεν ἴδει τὸν θρόνον αὐτοῦ περιερχόμενον εἰς χεῖρας ἐκείνων τοὺς ὁποίους πρὸ ὀλίγων ἔτι ἐνιαυτῶν μετὰ τσαύτης καρτερίας κατεπολέμησεν; Ὁ Ἀλέξιος ἐκάλει οἴκοθεν καὶ εἰσῆγεν εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἐκείνους οἵτινες πρὸ μικροῦ ἔτι ἐπεβούλευσαν τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐνέβαλον ἐπὶ ἀνυποστάτοις προφάσεσιν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ μετὰ τοσοῦτων κόπων καὶ κινδύνων κατωρθώθη νὰ ἐξωσθῶσιν; Ἐὰν ἤδη ἐκάλει αὐτούς, ἰδιὰ τί πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, καὶ ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου τοὺς κατεπολέμησε, διὰ τί ἤδη ἐκάλει αὐτούς; Ἀλλ' εἶναι καὶ τυφλῶ δῆλον ὅτι τὰ τοιαῦτα ἐχαλκεύθησαν ὑπὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ἤθελον νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς βασιλεῖς τοῦ Βυζαντίου καὶ νὰ παρασκευάσωσι πόρρωθεν τὰ πνεύματα εἰς τὴν μελετωμένην διανομήν καὶ διαρπάγην τοῦ κράτους. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ παρεσύρθησαν ὑπὸ τοῦ πάθους αὐτῶν οἱ πλαστογράφησαντες τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην, ὥστε, ὑπερβαίνοντες καὶ αὐτὰ τὰ ἔσχατα ὅρια τῆς εὐπρεπείας, παρέστησαν τὸν Ἀλέξιον ἀγωνιζόμενον νὰ δελεάσῃ ἐκ παντὸς τρόπου τοὺς ἰππεῖς

καὶ τοὺς βαρῶνους ἵνα φέρῃ αὐτοὺς ὅσον ἔνεστι τάχιον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ οὐ μόνον προσκαλοῦντα αὐτοὺς νὰ λεηλατήσωσι τὸν δημόσιον θησαυρὸν καὶ τὰ ἀμύθητα πλοῦτη τῶν κατοίκων τῆς βασιλευούσης, καὶ, τὸ ἀπαισιώτερον, τὰ ἀνεκτίμητα κειμήλια τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῆς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις ζωγραφίζοντα τὸ κάλλος τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, αἵτινες ἐμελλον νὰ βραβεύσωσι τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθερωτῶν αὐτῶν! Τοιαῦτα αἴσχη ἀνασκευῆς οὐ χρῆζουσι. Πλὴν τούτων τὰ κείμενα τῆς ὑποτιθεμένης ἐκείνης ἐπιστολῆς ὅσα δίδουσιν ἡμῖν οἱ δυτικοὶ διαφέρουσιν οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ μὲν συλλογὴ ἢ ἐπιγραφομένη *Thesaurus novus anecdotorum*, ὑπὸ Μαρτίνου καὶ Δυράνθου, καταχωρίζει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Ῥοβέρτον, κόμητα Φλανδρίας· οἱ δ' αὐτῷ ἐκδύται ἐν ἑτέρᾳ συλλογῇ ἐπιγραφομένη *Amplissima collectio*, δημοσιεύουσι τὸ κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἀλλὰ κείμενον οὐχὶ ἀπράλλακτον τοῦ πρώτου, καὶ προσέτι οὐχὶ φέρον τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, διότι ἐνῶ τὸ πρῶτον χρονολογεῖται τῷ 1095, τὸ δεύτερον χρονολογεῖται τῷ 1100. Ἐρχεται ἔπειτα ἕτερος ἐκδότης, ὁ Γουιβέρτος Νογεντίνος, ὅστις ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ *Historia Hierosolimitana* δίδει ἕτερον κείμενον τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς, ἐν γένει μὲν κατ' αὐτὴν τὴν προτέραν ἑννοίαν συνεταγμένον, δι' ἄλλων ὅμως λέξεων· ἰδίως δὲ περιέχον τὴν περικοπὴν ἐν ἣ ὁ αὐτοκράτωρ ἐμιλεῖ περὶ τοῦ ἀμιμήτου κάλλους τῶν ἐλληνίδων γυναικῶν, περικοπὴν ὅπως ἐλλείπουσαν ἀπὸ τῶν προτέρων.

Ἐν τούτοις ἀπὸ τῶν μέσων τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἔπαυσε διεξαγόμενος ἀγὼν πεισματώδης περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἐγράφη τῳόντι ἢ δὲν ἐγράφη ἢ προκειμένη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀλεξίου. Ὁ δὲ ἀγὼν οὗτος διήλθε δι' ἀπροςδοκῆτων περιπετειῶν. Ἐπὶ μακρότατον οἱ Γάλλοι, οἱ Βέλγαι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἱστορικοὶ ὑπελάμβανον ἁμοφῶνως ὡς γνησίαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην· ὁ Lebeau, ὁ Michaud, ὁ Brunet de Presle, ὁ Peyré, ὁ Van de Velden, ὁ Kervyn de Lettenhove, ὁ Van Campen. Ἀπ' ἐναντίας ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατ' ἀρχὰς ἡ ἐπιστολὴ ἐλογίσθη ὑποπτος καὶ ἐπὶ τέλους καταγγέλθη ὡς πλαστή. Ὁ μὲν Γίββων ἑμιλῶν περὶ αὐτῆς εἶπεν· «εἴτε ἀληθὴς εἶναι εἴτε νόθος.» Ὁ δὲ Mills καὶ ὁ Finlay ἀπεφάναντο αὐτὴν παραδόξως τυλᾶχιστον ἀλλοιωθεῖσαν· οἱ δὲ Γερμανοὶ Reiske, Heeren, Schlosser, Wilken, Raumer,

Schrœekh ὄλως ἀπεδοξίμασαν τὴν ἐπιστολὴν ὡς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑποβολιμαίαν.

Ἐπὶ ζητήματος ἐπιστημονικοῦ, καὶ κατὰ τὰ φαινόμενα οὐχὶ πολλοῦ λόγου ἀξίου, ἡ Εὐρώπη διηρέθη εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα, ὅτε αἰφνης τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἀντήλλαξαν τὴν σημαίαν αὐτῶν. Ἡ μὲν Γερμανία, ἀντὶ νὰ ἐπιτίθεται κατὰ τῆς ἐπιστολῆς, ἀνέλαβε τὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἀμυναν, ἐνῶ ἡ Γαλλία ἣτις ἦτο πρότερον ὁ κράτιστος τῆς ἐπιστολῆς πρόμαχος, ἐστρεψε τὰ ὄπλα κατ' αὐτῆς. Ἐν τῇ νέα ταύτῃ φάσει τοῦ ἀγῶνος ἡ Ἀγγλία ἔμεινεν οὐδετέρα. Ἀλλ' ἐν Γερμανίᾳ μὲν ὁ Haken, ὁ Sybel, ὁ Hagenmayer ἐπροσπάθησαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀποκαταστήσωσι τὸ κῦρος τοῦ κειμένου τούτου· ἐν Γαλλίᾳ δὲ, ἀφοῦ ὁ περιφανὴς Hase ἐξέθηκεν ἀμφιβολίας τινὰς περὶ τῆς γνησιότητος αὐτοῦ, ὁ κόμης Riant παρελθὼν εἰς μέσον τῷ 1879 κατέστησεν ἡλίου φαινότατον ὅτι ἡ περιβόητος ἐκείνη ἐπιστολὴ οὐδέποτε ἐγράφη. Καὶ ὅμως τοσαύτη εἶναι ἡ μανία τῆς ἀντιλογίας, ἡ καταλαβοῦσα ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τὰ περὶ τὴν ἱστορίαν ἐνδιατρίβοντα πνεύματα, μεγάλα τε καὶ μικρά, ὥστε ὁ Ῥώσος Βασίλευσκι, ὁ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1872 ὑπέρμαχος ἀναδειχθεὶς τῆς ἐπιστολῆς, ἐπανελθὼν εἰς τὸ αὐτὸ ζήτημα, τῷ 1880, ἠγωνίσθη διὰ ποικίλων σοφιστικῶν καὶ παρεξηγήσεων νὰ ἀναιρέσῃ τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ καθολικοῦ Riant. Ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν ἀνήρπεν.

Οὐδὲ ἠρκέσθησαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ῥοβέρτον ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξίου, διότι ἄλλοι πάλιν ἠξίωσαν ὅτι ὁ πάπας Οὐρβανὸς Β' ἐδέχθη κατὰ τὴν ἐν Πλακεντία σύνοδον, ἣν συνεκάλεσε τῷ 1095, καὶ πρεσβείας καὶ ἐτέρας ἐπιστολάς τοῦ αὐτοῦ βασιλέως, δι' ὧν οὗτος ἐξελιπάρει τὴν βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τῷ 1095 τὸ σταυροφορικὸν κίνημα εἶχεν ἤδη ἀποφασισθῆ, ἡ δὲ Σύνοδος ἐκείνη δὲν εἶχε συγκροτηθῆ εἰμὴ ἵνα κυρώσῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ τῶν εὐλογιῶν τῆς ἐκκλησίας. Καὶ ἔπειτα πῶς συμβιβάζεται καὶ αὕτη ἡ αἰτησις μὲ τὴν ἀπορίαν τοῦ Ἀλεξίου ὅτε οὗτος ἔμαθε τὴν ἀφίξιν τῶν πρώτων σταυροφόρων; Καὶ πῶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἀπὸ τοῦ 1095 ἀλληλογραφία περὶ τούτου μεταξὺ Οὐρβανοῦ Β' καὶ Ἀλεξίου, ἐνῶ, ὡς θέλομεν μετ' οὐ πολὺ ἴδει, ὁ πάπας γράφων ἑραδύτερον περὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀλέξιον, παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ πάσῃ δυνάμει τὸ ἐπιχείρημα, οὐδ' ὄλως μνημονεύων τῶν ὑποτιθεμένων ἐκείνων αὐτοῦ αἰτήσεων; Τὸ ἀληθές, τὸ βέβαιον, τὸ ἀναμφισβήτητον

εἶναι ὅτι πάντα τὰ περὶ ἰκετηρίων ἐπιστολῶν καὶ πρεσβειῶν θρυληθέντα ἐν τῇ Δύσει ἀνεπλάσθησαν ἀπλῶς ἵνα δώσωσι πρόσχημά τι δικαίου εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν Σταυροφόρων, ἧτις ἐγένετο μᾶλλον κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἢ κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ μουσουλμανικῶν.

Τὸ μέγα τοῦτο κίνημα τῆς Δύσεως κατὰ τῆς Ἀνατολῆς παρεσκευάσθη, ὡς προεξηγήσαμεν, διὰ ποικίλων καὶ προαιωνίων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν συμφερόντων. Ἐννοεῖται μὲν ὅτι, καθὼς πάντοτε συμβαίνει, συνετέλεσαν εἰς τοῦτο καὶ πολλὰ δευτερεύοντα αἷτια· ἀλλὰ βεβαίως μεταξὺ τῶν δευτερευόντων τούτων αἰτίων οὐδένα ἀποχρῶντα λόγον ἔχομεν νὰ περιλάβωμεν τὰς ὑποτιθεμένας ἐπιστολάς καὶ πρεσβείας τοῦ Ἀλεξίου. Καὶ ἤδη ἐρχόμεθα νὰ ἱστορήσωμεν διὰ βραχέων τὰς εἰδικὰς περιπετείας, αἵτινες παρεσκευάσαν τὴν πρώτην σταυροφορίαν. Μέχρις ἐσχάτων ἐπρεσβεύετο ὅτι τῷ 1093 καὶ 1094 εἶχεν ἀπέλθει ὡς προσκυνητῆς εἰς Ἱεροσόλυμα ὁ ἐκ τῆς γαλλικῆς πόλεως Ἀμβιανοῦ καταγόμενος ἐρημίτης Πέτρος. Ἰδὼν δὲ ὑπόσα καὶ ὅποια οἱ χριστιανοὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης πόλεως ἔπασχον δεινὰ ἀπὸ τῶν ἀρχόντων τότε τῆς Παλαιστίνης ἀγρίων Τούρκων, συνεννοήθη μετὰ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐντολὴν νὰ προτρέψῃ ἐπανερχόμενος εἰς Εὐρώπην τοὺς χριστιανοὺς τῆς Δύσεως διὰ πανηγυρικοῦ κηρύγματος νὰ δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν σήμερον κατέστη βέβαιον ὅτι ὁ Πέτρος δὲν ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ μέχρι Παλαιστίνης, καὶ ὅτι, ποθῶν νὰ κατορθώσῃ τοῦτο, προεκάλεσε μετὰ τὴν εἰς Εὐρώπην ἐπιστροφήν του τὸ ἐπὶ ἀπελευθέρωσει τοῦ ἁγίου Τάφου κίνημα, προτείνων καὶ τινὰς ἐπιστολάς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον γνησίας. Ὅπως δὴποτε ἐπανελθὼν εἰς Ἱταλίαν ὁ Πέτρος ἐπορεύθη πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν Β', ὅστις μετὰ τὸν ἐν ἔτει 1085 θάνατον τοῦ Γρηγορίου Ζ' καὶ τὴν βραχεῖαν ἀρχιερωσύνην τοῦ πρώτου αὐτοῦ διαδόχου Βίκτωρος Γ' ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ἀρχιερατικοῦ τῆς Ῥώμης θρόνου ἀπὸ τοῦ μαρτίου μηνὸς 1088. Ἀμφότεροι οἱ τοῦ Γρηγορίου διάδοχοι οὗτοι ἐξηκολούθουν δυστρόπως πολιτευόμενοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλὴν καὶ ἐκκλησίαν. Ὁ Βικτωρ Γ' δι' ἐπιστολῆς γραφείσης πρὸς τὸν Ἀλέξιον τῷ 1086, ἀφοῦ παρεπονεῖτο περὶ τῶν τελῶν τῶν ἐπιβαλλομένων εἰς τοὺς προσκυνητὰς τοῦ ἁγίου Τάφου, καὶ τῶν ἄλλων συμβαινόντων αὐτοῖς ἀτοπημάτων, προέτρπε τὸν βασιλέα νὰ μὴ λητμονῇ ὅτι ἡ ῥωμικὴ

ἐκκλησία εἶναι ἡ πρώτη τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἰδία αὐτοῦ μήτηρ, ἣν ὀφείλει πάντοτε νὰ εὐλαβῆται. Ὁ δὲ Οὐρβανὸς Β' ὀλίγας ἀπὸ τῆς ἀναορήσεως αὐτοῦ ἡμέρας εἶχε πέμψει εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο ἀποκρισιάρχους, ἵνα παραστήσωσι τῷ βασιλεῖ ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταναγκάζῃ τοὺς Λατίνους τοὺς ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ οἰκοῦντας εἰς παραδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ δόγματος καὶ νὰ ἀπαγορεύῃ αὐτοῖς τὴν χρῆσιν τῶν ἁζύμων. Εἰς ταῦτα εἶχεν ὁ Ἀλέξιος ἀπαντήσῃ ὅτι παρακαλεῖ τὸν πάπαν νὰ ἔλθῃ μετὰ θεολόγων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα συγκροτηθῇ αὐτόθι σύνοδος ἐπιτηδεῖα πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τούτων. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ πάπας δὲν συνήνεσεν εἰς τὴν συγκρότησιν τοιαύτης συνόδου καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ περιεσπᾶτο ὑπὸ πολλῶν ἰδίων δυσχερειῶν. Ὁ Οὐρβανὸς Β' ἐξηκολούθει τὸν πρὸς τὸν Ἑρρίκον Δ' τῆς Γερμανίας ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ Ζ' ἀρξάμενον ἀγῶνα, καὶ πλὴν τούτου δεινῶς ἐπιέζετο ὑπὸ τοῦ ἀντίπαπα Κλήμεντος Γ' τοῦ ἀπὸ τῶν χρόνων ὡσαύτως τοῦ Γρηγορίου Ζ' εἰς τὸν φοβερὸν τοῦτον πολέμιον ὑπὸ τοῦ Ἑρρίκου Δ' ἀντιταχθέντος. Οὕτω λοιπὸν κακῶς ἔχων ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὴ εἰσακουόμενος, ὁ Οὐρβανὸς Β', προθύμως φυσικῶ τῷ λόγῳ ἠσπᾶσθη τὴν πρότασιν τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Ἔτι τῶντι προέθετο νὰ πράξῃ ὁ ἀπλοϊκὸς οὗτος ἀνὴρ; Προέθετο νὰ προτρέψῃ ἅπαντα τῆς Εὐρώπης τὰ ἔθνη εἰς μεγάλην τινὰ πολεμικὴν ἐπιχείρησιν, ἣτις, καθὸ ἐπαγγελιομένη τὸν ἱερὸν σκοπὸν τῆς ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἐξ ὅσων ἔπασχον ἀπὸ τῶν Τούρκων δεινῶν, ἀναγκαίως ἐμελλε νὰ ταχθῇ ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἄκρου τῆς Δύσεως ἀρχιερέως. Ἐὰν τὸ βούλευμα τοῦτο ἐξετελεῖτο, ἐὰν ἡγεμόνες καὶ λαοὶ ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τῆς ἐκκλησίας ἀπεφάσιζον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σημαίαν αὐτῆς, ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἐπετύγχανε διὰ μιᾶς τοὺς δύο μεγάλους σκοποὺς, τοὺς ὁποίους ἀνέκαθεν ἐβυσσοδόμουν οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ, ὁ δὲ Γρηγόριος Ζ' εἶχε διατυπώσῃ ἠριστικῶς εἰς σύστημα πολιτικόν. Οἱ τῆς Εὐρώπης λαοὶ καὶ ἡγεμόνες, ἐὰν ἐπέιθοντο νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην στρατείαν ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ἤθελον δι' αὐτὸ τοῦτο ἀνομολογήσῃ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐκκλησιαστικὴν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὴν ἡγεμονίαν. Ἀφ' ἐτέρου ἡ στρατεία ἐκείνη διερχομένη διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἤθελεν ἀναγκαστικῶς ἀκαταγώνιστον ἐπὶ τῆς τύχης τοῦ κράτους ἐπιρροὴν, καὶ συνεπαγάγει θᾶσσον ἢ βράδιον τὴν ἐκκλησιαστικὴν τοῦλάχιστον ἂν ὄχι καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ χεῖρωσιν.

Ὅθεν ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀνέλαβε μετὰ πλείστου ζήλου τὸν ἀγῶνα καὶ παρέσχεν ἀμέσως εἰς τὸν ἐρημίτην Πέτρον πᾶσαν πληρεξουσιότητα νὰ προσκαλέσῃ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς εἰς ἐπιστρατεῖαν κατὰ τῆς Παλαιστίνης. Ὁ Πέτρος, ἀρξάμενος ἀμέσως τοῦ κηρύγματος αὐτοῦ, ἔτυχε πολλαχοῦ ἐνθουσιώδους ἀκροάσεως, μάλιστα δὲ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ, ἐν τῇ Βουργουνδίᾳ καὶ ἐν ταῖς Κάτιω Χώραις, ὅπου, ὡς προείπομεν, πολὺς ἀπὸ τινος χρόνου ἐπεκράτει κατὰ τοῦ μωαμεθανισμοῦ ζήλος, ἔνεκα τοῦ ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ κατὰ τῶν Ἀράβων διεξαγομένου ἀγῶνος. Ὅπόσον δὲ ὀρθῶς ὑπελόγισε τὰ πράγματα ὁ Οὐρβανὸς Β' ἀπεδείχθη εἰς τὴν μικρὸν κατόπιν κατὰ μάρτιον τοῦ 1095 ἐν Πλακεντίᾳ συγκαλεσθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ ἐκκλησιαστικὴν σύνοδον, ἐπὶ τῷ κυρίῳ σκοπῷ τοῦ νὰ κανονίσῃ πρακτικώτερον τὸν ἐνθουσιασμὸν ὃν παρήγαγον τὰ κηρύγματα τοῦ ἐρημίτου Πέτρου. Εἰς τὴν σύνοδον ταύτην συνέρρευσαν πλειότεροι ἢ εἰς πᾶσαν ἄλλην ἄνθρωποι, ὁ δὲ μέχρι πρὸ ὀλίγου παρηγκωνισμένος καὶ περιφρονημένος πάπας παρέστη οὐ μόνον ὡς δικαστὴς τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου Δ', ἀλλὰ καὶ ὡς κεφαλὴ τῆς κατὰ τοῦ ἰσλαμισμοῦ παρασκευαζομένης στρατείας. Τὸ δ' ἐν ἔαρι εἰς Πλακεντίαν ἀρξάμενον ἔργον συνεπληρώθη ἐν μετοπύρῳ εἰς Κλερμόν, ὅπου ὁ Οὐρβανὸς Β' συνεκάλεσε νέαν σύνοδον. Ἐκεῖ συνῆλθεν ἀπειράριθμον πλῆθος ἀνθρώπων. Ὁ δὲ πάπας ὁμιλήσας αὐτὸς πρὸς τοὺς ἠθροισμένους χριστιανούς, ἀπήτησε νὰ συνασπισθῶσιν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν κκκουχουμένων ἀδελφῶν αὐτῶν. Οἱ λόγοι του καὶ αἱ εὐλαβεῖς τελεταὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ἀπηγγέλλοντο, ἐπροξένησαν τσαύτην ἐντύπωσιν, ὥστε οἱ ἀκροώμενοι, πρὶν εἰσεῖτι παύσῃ λαλῶν, ἀνέκραξαν· «αὕτη ἡ θέλησις Κυρίου,» καὶ ἐν τῷ ἅμα οἱ πλείστοι τῶν παρόντων ἀνέλαβον τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ νὰ ἀπέλθωσιν εἰς τὸν ἱερὸν πόλεμον, ὁ δὲ ἅπαξ ἐκραγεῖς ἐνθουσιασμὸς συμπάρεσυρε μετ' ὀλίγον ἅπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐπιχείρημα. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἅπαντας τοὺς ἀναλαβόντας νὰ ἀγωνισθῶσι τὸν νέον τοῦτον ἱερὸν πόλεμον διενεμήθησαν σταυροὶ ἐξ ἐρυθροῦ ὑφάσματος κατεσκευασμένοι, οἱ δὲ σταυροὶ οὗτοι ἐρράφησαν εἰς τὰ ἐνδύματα αὐτῶν εἴτε ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ὤμου, εἴτε ἐπὶ τῆς πλάτης μεταξὺ τῶν δύο ὤμων, τούτου ἔνεκα οἱ ἀγωνισταὶ ἐκεῖνοι ὠνομάσθησαν σταυροφόροι καὶ τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν σταυροφορία.

Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα περὶ τῶν ποικίλων λόγων οἵτινες

προεκάλεσαν τὸ κίνημα τοῦτο, δὲν ἔχομεν χρεῖαν νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι οὗτοι δὲν ἀφωσιώθησαν εἰς τὸ μέγα ἐκεῖνο ἔργον ἐκ θρησκευτικῶν μόνον αἰσθημάτων. Κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτῶν τῶν συγχρόνων πλεῖστοι μετέσχον αὐτοῦ δι' αἰτίας ἥκιστα εὐλαβεῖς, οἱ μὲν ἵνα ζητήσωσι τύχην, οἱ δὲ ἄπλῶς ἐκ φιλοπολέμου πνεύματος, οἱ δὲ ἵνα μὴ ἐγκαταλίπωσι τοὺς φίλους, οἱ δὲ ἵνα μὴ λογισθῶσιν ἄνανδροι, οἱ δὲ ἐξ ἀπερισκεψίας, καὶ οὐκ ὀλίγοι ἵνα διαφύγωσι τοὺς δανειστάς αὐτῶν. Ὁ μὲν πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἀναλαβὼν τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ σταυροφόρου ὑπῆρξεν ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ Ρουγ Ἀδεμάρ· οἱ δὲ πρῶτοι κοσμικοὶ ἡγεμόνες, ὁ κόμης Ῥογέρος Β' τοῦ Φοίχ καὶ ὁ κόμης Ῥαιμοῦνδος τῆς Τολώσσης, ὁ πλουσιώτατος καὶ ἰσχυρότατος δυνάστης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας. Τὸ παράδειγμα αὐτῶν ἐμιμήθησαν πλεῖστοι ἄλλοι Γάλλοι μεγιστᾶνες, ὧν οἱ ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος μετὰ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν Εὐσταθίου καὶ Βαλδουίνου, ὁ κόμης Ῥοβέρτος τῆς Φλανδρίας, ὁ δούξ τῆς Νορμαννίας Ῥοβέρτος καὶ ὁ κόμης Οὐγὼν ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου Α' ἀδελφός. Ἀλλὰ καὶ ἄλλος τις Νορμαννὸς ἡγεμὼν γνωστότερος εἰς ἡμᾶς, ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, κατήλθεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα, ἡ δὲ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς σταυροφορίας ἐπάνοδος αὐτοῦ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας τὰς ὁποίας πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχεν ἐπιχειρήσει ἀναφανδὸν νὰ κατακτήσῃ, δὲν προσιώνιζεν αἴσια εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος πράγματα. Μετὰ δὲ τοῦ Βοημοῦνδου συνεξέστράτευσε καὶ ὁ ἐξ ἀδελφῆς αὐτοῦ ἀνεψιὸς Ταγκρέδος, ὁ πολυθρύλητος γενόμενος παρὰ τοῖς δυτικοῖς ἐπὶ ταῖς ἰπποτικαῖς αὐτοῦ ἀρεταῖς. Ὁ Ταγκρέδος λογίζεται παρ' αὐτοῖς, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ νεαροῦ τῶν χρόνων ἐκείνων ἰππότου, ὁ δὲ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος, ὡς τὸ πρότυπον τοῦ εὐλαβοῦς καὶ συνετοῦ χριστιανοῦ μαχητοῦ, καὶ τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἐπωνομάσθη Ἄγγιλλεὺς, ὁ δὲ Νέστωρ τοῦ νέου τούτου τρωϊκοῦ πολέμου, τοῦ ὁποίου ἐξ ἀναλογίας δυνάμεθα ν' ἀποκαλέσωμεν Ἐκτορα τὸν ἡμέτερον Ἀλέξιον.

Ἐνῶ δὲ οἱ ἡγεμόνες καὶ μεγιστᾶνες ἡσχολοῦντο ἔτι περὶ τὰς ἀπαιτήτους εἰς τὸ ἐπιχείρημα αὐτῶν παρασκευάς, προσέδραμον αὐτῶν ἐπὶ τὴν Ἀνατολήν σμήνη ἄσύντακτα καὶ ἀκόλαστα, ὧν τὸ μὲν ἦγετο ὑπὸ τοῦ γενναίου ἀλλὰ πένητος ἰππότου Οὐαλτέρου, τοῦ ἐπικληθέντος ἕνεκα τῆς πενίας «Μηδὲν ἔχοντος» τὸ δὲ ὑπὸ αὐτοῦ τοῦ Πέτρου τοῦ ἐρημίτου, καὶ τὸ τρίτον ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ ἱερέως Γ'οττεσχάλκ.

Ἐκ τούτων οἱ μὲν περὶ τὸν Γοττεσχάλλκ διέπραξαν ἔτι καθ' ὁδὸν ὄντες τοσαύτας ἀσεβεῖς καὶ μιαρὰς πράξεις, ὥστε κατεστράφησαν ἐν Οὐγγαρία ὑπὸ τῶν ἀγανακτησάντων κατοίκων τῆς χώρας ταύτης, πρὶν ἔτι φθάσωσιν εἰς τὰ σύνορα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ καὶ οἱ συρφετώδεις ὄχλοι τοὺς ὁποίους ἤγον ὁ Οὐάλτερος ὁ μηδὲν ἔχων καὶ ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης, παρεξεστράπησαν καθ' ὁδὸν, ἐν Οὐγγαρία τε καὶ ἐν Βουλγαρία, ἔπειτα δὲ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς σφαγὰς καὶ δηλώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθησαν εἰμὴ νὰ ὁμολογήσωσι καὶ νὰ στιγματίσωσιν οἱ καθολικοὶ ιστοριογράφοι. Μάλιστα δὲ ἄξια σημειώσεως εἶναι ὅσα ὁ Λεβὼ λέγει περὶ τῆς ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους διαγωγῆς τῶν πρώτων τούτων σταυροφόρων. «Ἐκτὸς τῶν βιαιοπραγιῶν, παρατηρεῖ ὁ Λεβὼ, δι' ὧν ἡ μερὶς αὕτη τῶν σταυροφόρων καθημάτωσε τὸν δρόμον αὐτῆς, ὁ Ἀλέξιος εἶδε μετ' ἀγανακτήσεως ὅσα οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπραξαν ἐν τῷ διαστήματι τῆς περὶ τὴν πόλιν διατριβῆς των. Οἱ ἀγαλίνωτοι καὶ ἄτακτοι ἐκεῖνοι ὄχλοι, στρατηγούμενοι ὑπὸ ἐρημίτου τὸν ὁποῖον δὲν ἐσέβοντο, καταχρώμενοι τῇ ἐλεήμονι δεξιῶσει ἧς ἔτυχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξύβρισαν τοὺς εὐεργέτας αὐτῶν. Οἱ ἄνθρωποι οὗτοι μὴ ἀρκούμενοι νὰ λεηλατῶσι τὰς ἀγροικίας καὶ τὰ παλάτια δι' ὧν ἦσαν κεκοσμημένα τὰ περίχωρα τῆς μεγάλης ἐκείνης πόλεως, ἔβαλλον καὶ πῦρ εἰς αὐτά. Ἀναδεικνύμενοι δ' ἐπίσης ἀσεβεῖς ὅσον καὶ οἱ ἄπιστοι οὓς ἔμελλον νὰ πολεμήσωσιν, ἐσύλουν τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἀφαιροῦντες τὰς στέγας αὐτῶν ἐπώλουν τὸν μόλυβδον εἰς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ ληστεῖαι αὗται παρήγαγον εἰς τὴν καρδίαν τοῦ αὐτοκράτορος δυσπιστίαν, ἣτις μηδέποτε ἐγκαταλιποῦσα αὐτὸν μετεβιβάσθη εἰς τὴν καρδίαν τῶν διαδόχων του. Ἐκ τοῦ πρώτου τούτου δείγματος τῆς αὐθάδους κτηνωδίας τῶν σταυροφόρων ἔκρινε τί ἔμελλε νὰ περιμένῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν ἄλλων ἀρειμανίων ἀνδρῶν, ὧν προανηγέλλετο ἡ ἄφιξις. Κατήντησε νὰ φοβῆται ὀλιγώτερον τοὺς Τούρκους ἢ τοιοῦτους ἐλευθερωτὰς, καὶ ἂν ἦναι ἀληθές, ὡς ἠξίωσαν οἱ δυτικοὶ, ὅτι βραδύτερον ὁ Ἀλέξιος συνεννοήθη μετὰ τῶν Τούρκων διὰ νὰ ἐπαγάγῃ τὴν καταστροφὴν τῶν σταυροφόρων, οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὤφειλον νὰ αἰτιῶνται ἔνεκα τούτου αὐτοὶ ἑαυτοὺς, διότι αὐτοὶ προεκάλεσαν καθ' ἑαυτῶν τὰς φοβερωτέρας ὑπονοίας· τὸ δὲ ἀποδιδόμενον αὐτῷ ὑπουλον πολίτευμα εἶναι ἐν τῶν ἐγκλημάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ οὐδέποτε μὲν ὁμολογεῖ, οὐδέποτε ὁμως ἀποφεύγει τοῦ νὰ πράξῃ.»

Θέλομεν ἰδεῖ προΐούσης τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν μέχρι τίνος εἶναι ἀληθῆς ἢ κατὰ τοῦ Ἀλεξίου πολλακίς γενομένη κατηγορία, ὅτι δὲν προσηνέχθη εἰλικρινῶς πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ Λεβὼ ἄλλως τε δὲν ἀποφαίνεται περὶ τούτου εἰμὴ μετὰ δισταγμοῦ. Ὡς πρὸς δὲ τὸν στρατὸν τοῦ Πέτρου ἐρημίτου, αὐτὸς ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδωκεν αὐτῷ τὰς μᾶλλον σωτηριώδεις συμβουλὰς. Προτοῦ οἱ περὶ τὸν Πέτρον παρεκτραπῶσιν εἰς τὰς πρὸ μικροῦ μνημονευθείσας καταχρήσεις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Ἀλέξιος καίτοι ἐγίνωσκεν ἀπὸ τῶν καθ' ὁδὸν συμβάντων τὸ πνεῦμα τῆς ἀκολασίας τὸ ὅποιον ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς καὶ ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ἐπιθυμῇ νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς ὑποχρέωσης τοῦ συντηρεῖν καὶ ἐπιτηρεῖν πολυάριθμον καὶ ἀκάθεκτον συρφετὸν, οὐδὲν ἥττον συνεβούλευσεν εἰς αὐτοὺς νὰ περιμείνωσι πρὶν ἢ ἀρχίσωσι τὸν πόλεμον, τὴν ἀφίξιν τῶν σταυροφορησάντων ἡγεμόνων καὶ ἄλλων ἐπιστήμων ἀνδρῶν. Ἄλλ' οἱ ἄφρονες ἐκείνοι ἐπέμειναν νὰ διαβῶσιν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀσίαν, καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξώκειλαν εἰς τὰς φοβερωτέρας θηώσεις, παρέσχεν ὁ Ἀλέξιος αὐτοῖς πλοῖα νὰ μετακομίσωσιν αὐτοὺς πέραν τοῦ Βοσπόρου. Ὁ Μισὼ μάλιστα βεβαίῳ ὅτι οἱ περὶ τὸν Πέτρον ἔπραξαν ὅσα ἔπραξαν, ἵνα ἀναγκάσωσι τὸν βασιλέα νὰ τοὺς διαπεράσῃ ὅσον ἔνεστι ταχύτερον εἰς τὴν Ἀσίαν. Οἰκτρὰ δὲ τῇ ἀληθείᾳ ὑπῆρξεν ἐπὶ τέλους ἢ τύχη τῶν πρώτων τούτων τοῦ χριστιανισμοῦ προμάχων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἀπόβασιν, ἀφοῦ καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἐξετραχηλίσθησαν εἰς τὰ ἔσχατα κατὰ τῶν Ἰθαγενῶν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν κατατροπώθησαν ὁλοσχερῶς. Ἀπὸ πολλῶν δὲ μυριάδων τρισχίλιοι μόλις διεσώθησαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, χάρις πάλιν εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης σταλεῖσαν αὐτοῖς ἐπικουρίαν πλοίων καὶ στρατευμάτων. Οἱ λοιποὶ πάντες ἢ ἐσφάγησαν ἢ ἐξηνδραποδίσθησαν. Μεταξὺ τῶν πρώτων ἦτο καὶ ὁ Οὐάλτερος, ὁ δὲ προνοητικὸς ἐρημίτης εἶχε πρὸ τῆς μάχης ἔτι ἐπανάλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Σημειωτέον ὅτι πᾶσαι αἱ περιπέτειαι τῆς ὑποδοχῆς ἣτις ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς τοὺς πρώτους τούτους σταυροφόρους καὶ ἰδίως εἰς τὸν Πέτρον τὸν ἐρημίτην, ὅπως ἐκτίθενται ὑπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δυτικῶν, μαρτυροῦσιν ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος δὲν ἐκάλεσεν αὐτοὺς, ἀλλ' ὅτι οὐδὲ συνεννόησις τις εἶχε γίνει προτιγουμενῶς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅταν ὁ Πέτρος ὁ ἐρημίτης παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου καὶ ἐξέθηκεν εἰς

αὐτὸν τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν εἶπεν ὅτι ἔρχεται ἐπὶ τῆ προσκλήσει τοῦ βασιλέως, ἀλλ' ὅτι δι' ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλιπε τὴν ἰδίαν πατρίδα, ἵνα ἐπισκεφθῆ τὸν ἅγιον Ἰάφον. Καὶ ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι μετ' ὀλίγον ἐμελλον νὰ παρακολουθήσωσιν αὐτὸν οἱ μεγάλοι τῆς Δύσεως ἡγεμόνες, οἵτινες, παροτρυνόμενοι ὕπως καὶ αὐτὸς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶσι τὸν τάφον τοῦ Σωτῆρος, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιχειρήσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὴν ἐπὶ τὰ Ἱεροσόλυμα πορείαν. Ὅθεν αὐδὲ περὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως ἡμιλλῶν ὑπὸνίξατο ὕπως δῆποτε τὴν γενομένην δῆθεν πρὸς αὐτοὺς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου πρόσκλησιν. Καὶ ὅταν ἐπὶ τέλους ἐζήτησε παρὰ τοῦ βασιλέως τὰς ἀναγκαίας εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν ὄχλους τροφάς, καθικέτευσε τὸν Ἀλέξιον νὰ οἰκτείρῃ τὴν θλιβεράν αὐτοῦ τε καὶ αὐτῶν θέσιν, οὐδὲν δὲ ἐπεκαλέσατο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἤθελεν ἔχει ὁ Ἀλέξιος νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν συντήρησιν τῶν ὄχλων ἐκείνων, εἰάν τῶντι εἶχε καλέσει αὐτοὺς εἰς ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ὅτι ἅπαντες προσῆλθον οἴκοθεν καὶ ἄνευ αἰτήσεώς τινος ἢ προσκλήσεως τοῦ Ἀλεξίου, θέλει καταστῆ ἔτ. μᾶλλον πρόδηλον ἐκ τῶν σχέσεων εἰς τὰς ὁποίας οὗτος περιῆλθε πρὸς τοὺς μετ' ὀλίγον καταφθάσαντας ἡγεμόνας τῆς Δύσεως.

Ἡξεύρομεν ἤδη τίνες ἦσαν οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων τούτων. Ἀναχωρήσαντες ἀπὸ διαφόρων σημείων τῆς Εὐρώπης καὶ διαφόρους ἀκολουθήσαντες ὁδοὺς, ὡς χεῖμαρροι ἀπὸ διαφόρων ὁρέων κατερχόμενοι εἰς μέγαν τινὰ ποταμὸν, ἐμελλον νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς ἓν μέγα στρατόπεδον περὶ τὰς πύλας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Πρῶτος ἔφθασεν αὐτόθι ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, δούξ τῆς κάτω Λοθαριγγίας. Ὁ Γοδοφρέδος ἀναχωρήσας κατὰ αὐγούστον τοῦ 1096 μετὰ 10,000 ἰππέων καὶ 70,000 πεζῶν, καὶ διελθὼν διὰ τῆς Γερμανίας καὶ Οὐγγαρίας ἐν πλειοτέρῃ βεβαίως τάξει ἢ οἱ πρόδρομοι ἐκεῖνοι, ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τῆς Βουλγαρίας. Ὁ Ἀλέξιος ἅμα πληροφορηθεὶς τὴν ἐκεῖ ἄφιξίν του, παρεκάλεσεν αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς νὰ μὴ ἐπιτρέψῃ λεηλασίαν τινὰ, ὑποσχόμενος ἀντὶ τούτου πᾶσαν εὐκολίαν περὶ τῶν τροφῶν προμήθειαν. Ὁ δὲ δούξ ἀπήντησεν ὅτι θέλει προθύμως πράξει κατὰ τὰ αἰτούμενα, καὶ τῶντι ἐξέδωκεν ἀμέσως διαταγὴν περὶ ἀποχῆς ἀπὸ πάσης βίας, καὶ περὶ τακτικῆς πληρωμῆς τοῦ τιμήματος ὅλων τῶν παρεχομένων πραγμάτων, ἐξαιρέσει τῆς τῶν ἵππων τροφῆς ἣτις ἐδίδετο δωρεάν. Ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας ταύτης βεβαιοῦται πᾶ-

λιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν προσῆλθον κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου, διότι, ἂν κατὰ παράκλησιν τοῦ Ἀλεξίου προσήρχοντο, ἤθελον ἔχει ὁμολογουμένως τὸ δικαίωμα νὰ τρέφωνται δαπάναις αὐτοῦ· τοιαύτην δὲ ἀξίωσιν οὐδόλως πρότεινεν ὁ Γοδοφρέδος. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἐφθασεν ἐν εἰρήνῃ μέχρι Φιλιππουπόλεως· ἀλλ' ἐκεῖ μανθάνει ὅτι ἕτερός τις σταυροφόρος ἡγεμὼν, ὁ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου τοῦ Α' ἀδελφὸς Οὐγῶν, διετέλει περιορισμένος ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Οὐγῶν εἶχε διαπεράσει ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς Δυρράχιον, ἀφοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν βασιλέα κομπορρήμονα ἐπιστολήν. Οὐδὲν ἦττον ἐγένετο δεκτὸς εἰς Δυρράχιον μετὰ πάσης τιμῆς καὶ ἐπετηρεῖτο μὲν, ἀλλὰ τοσοῦτον λεληθότως, ὥστε οὐδ' ἐνόησε τὸ πρᾶγμα· οὕτω δὲ ἐπιτηρούμενος ἀφίκετο εἰς τὴν βασιλεύουσαν ὅπου, τυχὼν λαμπρᾶς ὑποδοχῆς καὶ ὑπερευχαριστηθεὶς ἐκ τούτου ἔδωκεν ἀδισταχτῶς τὸν ἀπαιτηθέντα παρ' αὐτοῦ ὄρκον πίστεως. Οὕτως ἀφηγεῖται τὰ περὶ τούτου ὁ νεώτατος Γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν σταυροφοριῶν Β. Κοῦγλερ. "Ἄλλοι ὁμως προγενέστεροι, καὶ ἰδίως οἱ Γάλλοι ἠξίωσαν ὅτι ὁ Ἀλέξιος διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀπαγωγὴν τοῦ Οὐγῶνος, καὶ ὅτι ταῦτα μαθὼν ὁ Γοδοφρέδος ὅτε ἀφίκετο εἰς Φιλιππούπολιν ἀπήτησε τὴν ἄμεσον ἀπόλυσίν του· ἀποποιηθέντος δὲ τοῦ Ἀλεξίου, ἐκήρυξε κατ' αὐτοῦ πόλεμον καὶ ἐπροξένησε δεινοτάτην περὶ Σηλυβρίαν δῆωσιν. Ὅπως δῆποτε τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος συνεβιβάσθη μετ' οὐ πολὺ πρὸς τὸν Γοδοφρέδον ὅστις, παύσας τὰς ἐχθροπραξίας ἐστρατοπέδευσε περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ἡμέρας πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ πολὺ πρὸ ὅλων τῶν λοιπῶν ἡγεμόνων. Ὁ Γοδοφρέδος ἦτο ἄνθρωπος συνετὸς καὶ μετριοπαθής, ἀλλ' ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπικρατήσῃ μετὰ τῶν φράγκων αὐτῶν καὶ τῶν ἡμετέρων δυσπιστία μεγάλη. Ἐνῶ οἱ ξένοι ἐκεῖνοι ἔλεγον ὅτι ἔρχονται νὰ λυτρώσωσι τὸν ἄγιον Τάφον ἀπὸ τῆς τουρκικῆς τυραννίας, ἐν τῷ μετὰ τὸ ἐπιλαμβανόμενοι πάσης περιστάσεως, ἐπεχείρουν δεινὴν τοῦ κράτους δῆωσιν. Οἱ πρόδρομοι αὐτῶν εἶχον πράξει τὰ αὐτά· καὶ, τὸ χεῖριστον, ἐφημίζοντο ἐπερχόμενοι ἄλλοι πολλαπλάσιοι οἵτινες ἦτο πιθανώτατον ὅτι θέλουσιν ἐκτραπῆ εἰς ὁμοίας, ἂν ὄχι φοβερωτέρας, κακοπραγίας.

Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπιζημιῶν τούτων ἐπικούρων, ἐστοχάσθη ἀπαραίτητον τοῦλάχιστον νὰ ὁρίσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου τὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις του, ὑποσχόμενος μὲν πᾶσαν εὐλογον συνδρομήν, ἀπαιτῶν δὲ ἀφ' ἐτέρου ὥστε νὰ ἀ-

ποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν πάντα ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει εἰς Ἀσίαν. Πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ἐπανερχόμεθα διὰ τελευταίαν φορὰν εἰς τὸ ζήτημα τῶν φημιζομένων ἐπιστολῶν καὶ ἰκεσιῶν τοῦ Ἀλεξίου. Πρὸ πάντων παρατηροῦμεν ὅτι ὁ πάππας Οὐρβανὸς, ἅμα ἀποφασισθείσης τῆς ἐπιχειρήσεως, εἶχε γράψει πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολήν, ἧς τὸ κείμενον δίδεται ὑπὸ τοῦ Βαρωνίου (Annales Ecclesiastici) καὶ δι' ἧς παρεκάλει τὸν βασιλέα νὰ συνδράμῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν τὸν δίκαιον καὶ ἐνδοξόν τοῦτον ἀγῶνα. Οὐδὲ λέξιν δὲ ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ περὶ τῶν ὑποτιθεμένων αἰτήσεων τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἔτι ὀλιγώτερον περὶ τῶν ὑποχρεώσεων τὰς ὁποίας οὗτος ἤθελεν ἔχει, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο. Πλὴν τούτου, ἂν τοιαῦται αἰτήσεις ἐγίνοντο, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τῶν ἡγεμόνων νὰ πληρώσωσι πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς τρόφιμα, ὡς ἐξάγεται ἐκ τε τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Γοδόφρέδον καὶ ἐξ ἑτέρας πρὸς τὸν Βοημοῦνδον, αὐτολεξεί παρατιθεμένης ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, ἐν ἣ ῥητῶς λέγεται ὅτι ἐξεδόθησαν διαταγαὶ ἵνα ἐπὶ τιμῇ εὐλόγῳ παρέχωνται πάντα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους καθίστησιν ἀναμφισβήτητον ὅτι ὁ Ἀλέξιος οὐδέποτε εἶχε ζητήσει τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης εἶναι αὐταὶ αἱ συνθήκαι τὰς ὁποίας ἤδη προέτεινεν εἰς τοὺς σταυροφόρους νὰ συνομολογήσωσι. Ἐφώντι δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ Ἀλέξιος, ἀνομολογῶν ἑαυτὸν ἐν ταῖς ἀποδιδομέναις αὐτῷ ἐπιστολαῖς κινδυνεύοντα τὸν ἑσχατον ἀπὸ τῶν Τούρκων κίνδυνον, ἤθελε καθικετεύσει μετὰ γοερῶν κραυγῶν τῆς ἐλεεινοτέρας ἀπελπισίας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως νὰ σώσωσιν αὐτὸν καὶ ἔπειτα, ἀφοῦ προσῆλθον, ἤθελεν ἀπαιτήσῃ νὰ μὴ πορισθῶσιν οὐδὲν ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν ὠφέλημα, ἀλλὰ ν' ἀποδώσωσιν αὐτῷ πάντα ὅσα κατακτήσωσιν. Ἐὰν δὲ ὁ πρὸ μικροῦ ἰκέτης Ἀλέξιος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ προτείνῃ τοιαύτας ἀξιώσεις, οἱ κατ' αἴτησιν αὐτοῦ προσδραμόντες σύμμαχοι δὲν εἶχον εἰμὴ νὰ ἀναγνώσωσιν εἰς αὐτὸν τὰς ἐπιστολάς του καὶ ἂν ἐπέμενε, νὰ κυριεύσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπ' ἐναντίας δὲ οὐδεμίαν βλέπομεν αὐτοὺς προτείνοντας τοιαύτην ἐνστασιν, καὶ ἐπὶ τέλους ἔδωκαν τὴν παρὰ τοῦ Ἀλεξίου αἰτηθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Ἀπόδειξις ὅτι ὠμολόγησαν αὐτὴν δικαίαν, καὶ τόσῳ μᾶλλον δικαίαν, ὅσω οὐ μόνον δὲν ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ οὐδὲ ἠδύνατο οἰκοθεν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὸ ἔργον, ἄνευ τῆς συντονωτέρας τοῦ Ἀλεξίου συμπράξεως· διότι διὰ τῆς χώρας αὐ-

τοῦ διήλθον, διὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ ἔμελλον νὰ περάσωσιν εἰς τὴν Ἀσίαν· δι' ἑλληνικῶν δὲ στρατευμάτων ἔμελλον ἀπραϊτήτως νὰ συνοδευθῶσι, καὶ ὡς ἐπικούρων κατ' ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον οἱ μὲν Ἕλληνες πρὸ καιροῦ ἐγίνωσκον, οἱ δὲ σταυροφόροι κατὰ πρῶτον τότε ἔμελλον νὰ ἀπαντήσωσι, καὶ ὡς ἠδηγῶν εἰς χώρας τὰς ὁποίας τότε κατὰ πρῶτον οἱ ὀυτικοὶ προέκειτο νὰ ἴδωσιν. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τὰς ἀνυπολογίστους ζημίας, τὰς ὁποίας ἐκ προουμίου ἐπροξένησαν εἰς ὅλον τὸ κράτος, καὶ προσέτι ὅτι ἐπῆλθον, καθ' ἃ ἔλεγον τούλάχιστον, ἐπὶ μόνῃ τῇ εὐλαθεῖ προαιρέσει τοῦ νὰ λυτρώσωσι τοὺς ἀγίους τόπους ἀπὸ τῆς τυραννίας τῶν ἀπίπτων, οὐχὶ δὲ ἐπὶ σκοπῶν κατακτήσεων, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐδικαιούτο νὰ προτείνῃ ἢ προέτεινεν ἀπαίτησιν. Ὁ Γοδοφρέδος ἐδίστασεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ δώσει τὴν ζητουμένην ὑπόσχεσιν. Ἐπὶ τέλους ὁμως ἐπειδὴ ἔβλεπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι δίκαιον καὶ εὐλογον, συνωμολόγησε περὶ τούτου συνθήκην πρὸς τὸν Ἀλέξιον, ἣτις ἀποτελεῖ τὴν βάσιν ἀπάσης τῆς μετέπειτα νομίμου σχέσεως τῶν σταυροφόρων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος.

Ἡ συνθήκη αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Οὐγὼν, ὁ πρὸ καιροῦ, ὡς ἠξέυρομεν, διατρίβων παρὰ τῷ Ἀλέξιῳ, εἶχε πρῶτος παραδεχθῆ. ἐγένετο ἤδη ἐπισήμως πρὸς τὸν Γοδοφρέδον Βουϊλλῶνος, ὅστις ἦτο ὁ μόνος τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ὁ ἀφίχθεις εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἑορτήν, 25 μαρτίου 1097, ἡμέραν ἣτις μετὰ παρέλευσιν τοσοῦτων ἐκχτονταετηρίδων ἔμελλε καὶ αὐτίς νὰ ἀντηγήσῃ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ βασιλεύουσα καὶ τὰ λαμπρὰ αὐτῆς ἀνάκτορα ἠύτρεπίσθησαν μεγαλοπρεπῶς διότι ἔμελλε νὰ πανηγυρισθῇ ἐν αὐτοῖς τελετῇ ἣς ὁμοίαν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἴδῃ πλέον ὁ ἑλληνισμός. Ἡγεμόνες ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης ἔμελλον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην νὰ προσέλθωσιν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ὁμόσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγήν. Ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτόν ἐπιφανεῖς κόμητες παρεπέμφθησαν εἰς τὰ ἀνάκτορα ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει. Ὅσον δὴποτε καὶ ἂν ἦσαν εἰθισμένοι οἱ δῆμοι Κωνσταντινουπόλεως εἰς θεάματα μεγαλοπρεπῆ, αἱ πολυτελεῖς ἐκεῖνα! στολαί. ἐν αἷς ἡ πορφύρα καὶ ὁ χρυσὸς συνεδύαζοντο πρὸς τοὺς ποικίλους χρωματισμοὺς τοῦ κακουμίου, τοῦ σεντζαπίου καὶ τῶν ἄλλων βχρυτίμων γουναρικῶν, δι'

ὧν ἑκοσμοῦντο τότε οἱ μεγιστᾶνες τῆς Δύσεως, ἐπροξένησαν φαίνεται εἰς τὸ πλῆθος βραθεῖν ἐντύπωσιν. Οἱ δ' ἀξιωματικοὶ τῶν ἀνακτόρων οἱ παρτεταγμένοι εἰς τὰς πολυαριθμούς χρυσοδαυδάλους αἰθούσας καὶ παρόδους, δι' ὧν οἱ ξένοι διήλθον ἵνα φθασωσι μέχρι τοῦ βασιλέως, ἐπέστησαν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ἀθλητικὰ σώματα καὶ τὴν ἀρεϊμάνιον ὄψιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, ὧν ἕκαστος ἐφημίζετο ἐπὶ κατορθώμασι πολυθρυλήτοις. Ὁ μονάρχης ἐκάθητο ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὰ σύμβολα τῆς βασιλείας καὶ περιεστοιχισμένος ὑπὸ τῶν ἀνωτάτων τοῦ κράτους ἀξιωματικῶν, ἐν οἷς οἱ ξένοι ἠδύναντο νὰ διακρίνωσιν οὐκ ὀλίγους ἐκ τῶν παλαιμάχων ἐκείνων, οἵτινες περὶ Δυρράχιον καὶ Λάρισαν καὶ Καστορίαν εἶχον τὸ πρῶτον ἀντεπεξέλθει κατὰ τῶν ὀνομαστοτέρων ἵπποτῶν τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης.

Ὅταν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ὕπατοι ἀξιωματικοὶ παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, αὐτὸς ἔμεινεν ἀκίνητος ἐπὶ τοῦ θρόνου, ἐκεῖνοι δὲ, κλίναντες γόνυ καὶ προσκυνήσαντες, ἤσπασθησαν πρῶτον μὲν τὸν πόδα, ἔπειτα δὲ τὰ γόνατα καὶ ἔπειτα τὸ στόμα τοῦ βασιλέως. Πρῶτος ἔδωκε τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς εὐλαθείας ὁ Γοδοφρέδος, καὶ κατόπιν αὐτοῦ πάντες οἱ λοιποὶ ἀλληλοδιαδόχως ἕκαστος κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτοῦ καὶ τὴν τάξιν.

Μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τελετῆς ταύτης ὁ Ἀλέξιος ἐλάλησε πρὸς τὸν Γοδοφρέδον τάδε· «Ἡ βασιλεία μου γινώσκει ὅτι εἶσαι ὁ ἰσχυρότατος ὄλων τῶν περὶ σὲ ἡγεμόνων, καὶ ὅτι ὠπλίσθης ἐπὶ σκοπῷ ἀγαθῷ· τὸ δὲ σπουδαιότερον ὅτι ἡ φήμη διεσάλπισεν ἀπανταχοῦ τὴν τε ἀκράδαντον ἀνδρείαν σου καὶ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς πίστεώς σου. Τοῦτου ἕνεκα καὶ προσέτι διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν τρόπων σου ἀπέκτησας τὴν ἀγάπην καὶ αὐτῶν ἐκείνων ὅσοι κατὰ πρῶτον σὲ βλέπουσιν. Ὅθεν προαιρούμενοι νὰ σὲ περιλάβωμεν εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς στοργῆς ἡμῶν, ἀπεφασίσαμεν νὰ σὲ υἱοθετήσωμεν ὡς ἴδιον τέκνον ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν μεγιστάνων τῆς αὐλῆς ἡμῶν, καὶ νὰ θέσωμεν τὴν βασιλείαν ἡμῶν ὑπὸ τὸ σὸν κράτος, ὅπως διὰ τοῦ πλῆθους τῶν παρόντων καὶ ἐπερχομένων μαχητῶν σου ἀγωνισθῆς ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος αὐτῆς.» Τότε ὁ δουξ τῆς Λοθαριγγίας ἐθέτετο τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἑλληνος μονάρχου, καὶ ὤμοσεν αὐτῷ πίστιν ὡς ὑποτελής· τὸν δ' αὐτὸν ὄρκον ὤμοσαν ἐν τῷ ἄμυ πάντες οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί. Καὶ ὁ Ἀλέξιος ἀνθυπέσχετο νὰ συντρέξῃ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐκστρατείας. Πάλιν δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων ὑπεχρεώθη-

σαν νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς ἐπιτρόπους τοῦ βασιλέως πάσας τὰς ἀρχαίας τοῦ κράτους κτήσεις, ὅσας ἐμελλον νὰ ἀνγκτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ ἤδη ὁ Γοδοφρέδος Βουϊλλῶνος περιεβλήθη τὰ βασιλικὰ ἱμάτια κατὰ τοὺς νενομισμένους ἐν τοιαύταις περιστάσεσι τύπους καὶ ἀνευφημήθη ὡς θετὸς τοῦ βασιλέως υἱός.

Ἡ σεμνοπρεπὴς αὕτη τελετὴ συνεπληρώθη διὰ τῶν δώρων τὰ ὅποια ὁ Ἀλέξιος διέταξε νὰ προσφερθῶσιν εἰς τε τὸν Γοδοφρέδον καὶ εἰς πάντας τοὺς περὶ αὐτόν, δώρων λαμπροτάτων, τὰ ὅποια συγκείμενα ἐκ χρυσοῦ, πολυτίμων λίθων, μετξωτῶν ὑφασμάτων, ἵππων, ἡμιόνων καὶ ἀγγείων τεχνικώτατα ἐκ ποικίλης ὕλης εἰργασμένων, ἐκίνησαν τὸν θαυμασμόν καὶ ὑπερέβαλον ἀπάσας τὰς προσδοκίας τῶν φράγκων ἡγεμόνων. Καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἐπέμποντο ἐκ διαταγῆς τοῦ Ἀλεξίου εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γοδοφρέδου ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον κατὰ πᾶσαν ἐβδομάδα ἀξιόλογα χρηματικὰ ποσὰ εἰς χρυσὸν καὶ εἰς χαλκόν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὰ χρήματα ταῦτα ἐπανήρχοντο ἐν μέρει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ κράτους· διότι κατὰ τὰ συμφωνημένα οἱ σταυροφόροι ἐπλήρωνον ἀπάσας τὰς προμηθείας ὧσων εἶχον χρεῖαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον τὸ γεγονὸς εἶναι ἀξιοσημείωτον, ἐνθεν μὲν διότι, συνδυαζόμενον μάλιστα μετὰ τῆς πολυτελείας τῶν γενομένων δώρων, μαρτυρεῖ ὅποσον θαψιλεῖς πόρους εἶχεν ἔτι τὸ κράτος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἐνθεν δὲ διότι ἀποδεικνύει ὅποσον ὁ Ἀλέξιος ἀπέφευγεν ἐκ παντὸς τρόπου, ἔστω καὶ διὰ μεγάλης χρηματικῆς τοῦ ταμεῖου προκαταβολῆς, νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς σταυροφόρους τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ λαμβάνωσι παρὰ τῶν κατοίκων ἄνευ πληρωμῆς τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ στρατοῦ ἀναγκασίᾳ. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ τελετὴ ἐκείνη, ἥτις ἐφαίνετο καταστήσασα ἐκ μέσου πᾶσαν ἀφορμὴν ἐριδὸς καὶ ἀσφαλίσασα τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ μεγάλου κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχειρήματος. Ἐὰν οἱ ὅροι τῶν γενομένων συνθηκῶν ἐξετελοῦντο εἰλικρινῶς, οὐδέποτε ἡ ἱστορία ἤθελεν ἀναφέρει ἐπιχείρημα χριστιανικώτερον, δικαιότερον καὶ εὐεργετικώτερον. Ἀλλ' ἡ χρηστὴ τοῦ Γοδοφρέδου προαίρεσις δὲν συνεβιβάζετο πρὸς τὰ πάθη καὶ τὰ συμφέροντα ἐξ ὧν ἐκινήθησαν οἱ πλείστοι τῶν συναγωνιστῶν αὐτοῦ καὶ πρὸ πάντων ὁ προκηρύξας τὰς σταυροφορίας ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης. Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἴδῃ οὗτος μὲ ὄμμα ἀδιάφορον τὸν στρατὸν ἐκείνον, ὅστις ἦτο προωρισμένος νὰ καθυπαγάγῃ τὴν Ἀνατολήν ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, ὁμνύοντα πίστιν καὶ ὑποταγὴν εἰς τὸν

προστάτην καὶ πρόμαχον τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας βασιλέα; Ὁ πάππας ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ἐνόει παντάπασιν νὰ παραδοθῶσιν οἱ ἀνακτηθέντες τόποι εἰς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ὅτι ἀπεναντίας ἤξιον νὰ ἀνακτηθῶσι πρὸς ὄφελος τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ ταῦτα ἐμελλον νὰ ἀποκαλυφθῶσι βραδύτερον μετ' οὐ πολὺ δὲ πολλοὶ καὶ τῶν κοσμικῶν τῆς Δύσεως ἡγεμόνων ἀπέδειξαν διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ὅτι ἦλθον εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐπὶ σκοπῶ ἄλλω καὶ οὐχὶ ἐπὶ τῇ ἀπαλλαγῇ τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων καταπίεσεως.

Σημειωτέον ὅτι οἱ ὅροι τῆς γενομένης μεταξὺ Γοδοφρέδου καὶ βασιλέως συμβάσεως ταύτης δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων ἀπαρχλλάκτως ὅπως ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς. Ἡ τελευταία αὕτη λέγει περὶ αὐτῶν ἐπὶ λέξεως τάδε· «Προσελθὼν οὖν ὁ Γοντοφρέ (ἧτοιχὰ δὲ ὁ Γοδοφρέδος) τῷ βασιλεὶ ἐπωμόσατο ὄνπερ ἄπητεῖτο ὄρκον, ὥστε ὅποσας πόλεις καὶ χώρας ἢ φρούρια φθάσει κατασχεῖν ὑπὸ τὴν βασιλείαν Ῥωμαίων τὸ πρῶτον τελούντα, πρὸς τὸν ἐπ' αὐτῷ τούτῳ πρὸ τοῦ βασιλέως ἀποστελλόμενον ἀρχηγὸν παραδιδόναι. Ταῦτ' οὖν ἐπομύταμενος, χρήματά τε ἰκανὰ λαβὼν, ἡμέστιός τε καὶ ἡμοτροπέζος αὐτῷ γεγονώς, καὶ δαψιλῶς εὐωχηθεὶς, διαπεράσας κατὰ τὸν Πηλεπόννησον ἠύλισατο.» Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν «ὅτι ὁ μὲν Ἀλέξιος ὑπέσχετο ἐνόρκως νὰ βοηθήσῃ τοὺς σταυροφόρους, ἄγων μάλιστα αὐτὸς τὸν ἴδιον στρατόν· νὰ παράσχῃ αὐτοῖς τροφὰς εἰς εὐλόγον τιμὴν καὶ νὰ μὴ ἀνεχθῇ τινα πρὸς οὐδένα τῶν σταυροφόρων ἀδικίαν. Οἱ δὲ τούτων ἡγεμόνες ὑπεχρεοῦντο νὰ μὴ ἐπιχειρήσωσι τι κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ νὰ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰ κυριώτερα τοῦ κράτους φρούρια, ὅσα ἤθελον ἀνακτήσει ἐν Ἀσίᾳ. Ὡς πρὸς δὲ τὰς ἄλλας γαίας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸ συμφέρον τῆς κατακτήσεως τῶν Ἱεροσολύμων ἤθελον ἀναγκασθῆναι νὰ φυλάξωσιν αὐτοὶ, ὑπέσχοντο νὰ ὁμώσωσιν αὐτῷ πίστιν καὶ ὑποταγὴν· ἐπιφυλαττόμενοι νὰ μὴ τηρήσωσι τοὺς ὄρκους αὐτῶν εἰμὴ καθ' ὅσον καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε μείνει πιστὸς εἰς τὸν ἴδιον λόγον.» Ἰπαρχουσι λοιπὸν μεταξὺ τῶν δύο τούτων μαρτυριῶν διαφοραὶ τινες, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν συζητήσεως θέλομεν παραδεχθῆναι ὡς γνησίους τοὺς ὄρους τῆς συμβάσεως ὅπως οὗτοι διαγράφονται ὑπὸ τῶν δυτικῶν χρονογράφων, καὶ ἐπὶ τῇ βᾶσει αὐτῶν θέλομεν ἐκτιμῆσαι τὴν ἀμοιβαίαν διαγωγὴν τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ αὐτοκράτορος.

Μετὰ τὴν συνομολογίαν τῶν συνθηκῶν, ὁ Γοδοφρέδος διεπεραιώθη ἐπὶ τῶν βασιλικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἀσίαν ἐν ἀρχῇ ἀπριλίου 1097, καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ Χαλκηδόνα ἵνα περιμείνῃ ἐκεῖ τοὺς ἄλλους συναγωνιστάς. Ἄλλ' οἱ ἀδιακόπως ἐπερχόμενοι οὗτοι συναγωνισταὶ ἐμελλον νὰ ἐπιπαροξύνωσι καὶ καταστήσωσι δυσχερέστερα τὰ πράγματα. Ὁ μετὰ τὸν Γοδοφρέδον πρῶτος ἀφικόμενος εἰς Κωνσταντινούπολιν σταυροφόρος ἡγεμὼν ὑπῆρξεν ὁ τοῦ Ῥοβέρτου Γουσκάρδου υἱὸς Βοημοῦνδος, ὅστις παρέστη νῦν ὡς προστατῆς καὶ πρύμαχος τοῦ κράτους ἐκείνου τοῦ ὁποίου πρὸ μικροῦ ἔτι εἶχε διατελέσει ἀναφανδὸν πολέμιος. Εἰς τὸ ἀνέκαθεν χειραγωγῆσαν τὸν Βοημοῦνδον πνεῦμα τῆς πλεονεξίας, εἶχε τότε προστεθῆ καὶ ὁ πόθος τῆς ἐκδικήσεως, δι' ἣν ἔπαθε πρὸ τινῶν ἐνιαυτῶν ἦτταν. «Καὶ γὰρ ὁ μὲν Πέτρος (ὁ ἐρημίτης), λέγει ἡ Ἄννα, ἐξ αὐτῆς τῆς ἀρχῆς εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου τάφου τὴν τοσαύτην ὁδοιπορίαν ἀνεθέξατο. Οἱ δὲ γε λοιποὶ κόμητες καὶ τούτων μᾶλλον ὁ Βαϊμοῦντος, παλαιὰν μῆνιν κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος τρέφοντες, καὶ εὐκαιρίαν ζητοῦντες ἀντίποινα τούτῳ παρασχεῖν τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης νίκης ἦν ἤρατο κατ' αὐτοῦ, ἵπότε κατὰ τὴν Ἀχρίσαν τὸν μετ' αὐτοῦ συνῆψε πόλεμον ὁμογνωμονήσαντες καὶ αὐτὴν τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ὄνειρώττοντες εἰς τὴν αὐτὴν ἐληλύθεισαν γνώμην . . . τῷ μὲν φαινόμενῳ τὴν πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ὁδοιπορίαν ποιούμενοι, τῇ δ' ἀληθείᾳ τὸν αὐτοκράτορα τῆς ἀρχῆς παραλύσαι καὶ τὴν μεγαλόπολιν κατασχεῖν ἐθέλοντες.» Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐμπίπτει ἐνταῦθα εἰς ὑπερβολὴν ἀξιοῦσα ὅτι πάντες οἱ τῆς δύσεως κόμητες ἐβουλεύοντο ἔκτοτε τὴν κατάληψιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος καὶ πολλοὶ ἄλλοι χρηστοὶ ἡγεμόνες ἐξεστράτευσαν εἰλικρινῶς ἵνα ἐλευθερώσωσι τὸν ἅγιον τάφον. Τινὲς ὅμως, καὶ ἐξαιρέτως ὁ Βοημοῦνδος, ἤθελον τρώντι νὰ ὠφεληθῶσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης, ἵνα γίνωσι κύριοι τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Βοημοῦνδος ἐξεστράτευσεν ἐξ Ἰταλίας περὶ τὰ τέλη τοῦ 1096 μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ Ταγκρέδου, συνεπαγόμενος μυρίους μὲν ἵππεις, πολυαριθμούς δὲ πεζοὺς. Ἀποβιβασθεὶς δὲ εἰς Χαονίαν ἐπορεύθη ἐκεῖθεν εἰς Καστορίαν, ὅπου ἐπληγύρισε τὴν ἑορτὴν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως. Ὀλίγαις ἡμέραις πρὶν ἠέκπλευσῆ ἐξ Ἀπουλίας, εἶχε γράψαι πρὸς Γοδοφρέδον τὸν Βουϊλλῶνος ἐπιστολὴν, ἣς ἡμφισβητήθη μὲν ὑπὸ τοῦ κόμητος Riant τὸ κείμενον, οὐχὶ ὁμως καὶ ἠέννοια, θεωροῦντος πιθανώτατον ὅτι ὁ Βοημοῦνδος προέτεινε νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ Ἀλεξίου. «Δὲν ἀγνοεῖς, ἔγρα-

φε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον, ὃ ἀγαθώτατε ἀνδρῶν, ὅτι ἔχεις νῦν πολιτευθῆς πρὸς ὃν ἀχρεῖον, ἢ μᾶλλον πρὸς θηρίον τοῦ χειρίστου εἶδους, τοῦ ὁποίου σκοπὸς εἶναι νὰ ἀπατήσῃ καὶ νὰ καταδιώξῃ μέχρις ἐξοντώσεως τὸν λατινικὸν λαόν. Ὅ,τι φρονῶ ἐγὼ περὶ τοῦ ἀνθρώπου τούτου, θέλεις τὸ φρονῆσαι καὶ σύ ποτε, διότι γινώσκω τὴν πονηρίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ ἄσπονδον αὐτῶν μῖσος. Μὴ πορευθῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ὕπαγε νὰ στρατοπεδεύσῃς περὶ Φιλιππούπολιν· ἐκεῖ, Θεοῦ θέλοντος, θέλω φθάσει καὶ ἐγὼ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀνοιξέως, καὶ θέλω σοὶ παράσχει μετὰ ἀδελφικῆς ἀγάπης, ὡς εἰς κύριόν μου, τὰς τε συμβουλὰς καὶ τὸν βραχίονά μου κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς ἡγεμόνος τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους.» Ἐννοεῖται ὅτι τοιαῦτα ἔχων φρονήματα καὶ πάθη, μετεχειρίσθη τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, δι' ὧν διήρχετο, ὡς πολέμιος, λεηλατῶν ἀφειδῶς τὴν χώραν καὶ κταπιέζων ἀνηλεῶς τοὺς κατοίκους. Οὐδὲ τοῦτο ἤρακεν· ἀλλ' ἀναχωρήσας ἐκ Καστορίας καὶ ἀφικόμενος εἰς Πελαγονίαν, ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου πόλιν τινά, κατεπυρπόλησεν αὐτήν καὶ κατέβαλεν εἰς εἶδος, ἐξηφάνισεν ἅπαντας τοὺς κατοίκους διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦ σιδήρου καὶ ἔπειτα ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ συνεπαγόμενος πλουσιωτάτην λείαν. Ταῦτα δὲ πάντα ἔπραξε κατὰ Γουλιέλμον τὸν Τύριον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους δυτικούς χρονογράφους, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ ταλαίπωρος ἐκείνη πόλις κατωκεῖτο ὑπὸ αἰρετικῶν. Τίς ἦτο ἡ πόλις αὕτη καὶ τίνες οἱ λεγόμενοι ἐκεῖνοι αἰρετικοί, οὐδεὶς τὸ ἠξεύρει. Οἱ μὲν εἶπον ὅτι ἦσαν Ἰουδαῖοι καὶ Τουρκοπῶλοι, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν Παυλιανῖται, οἱ δὲ ὅτι ἦσαν ἀπλῶς ὀρθόδοξοι Ἕλληνες. Ἀλλ' οἰοιδήποτε καὶ ἂν ἦσαν, ἡ καταστροφή ἐκείνη ἦτο ἀποτρόπαιος· καὶ οὕτω πως χαρακτηρίζει αὐτήν (*une odieuse exécution*) εἰς τῶν νεωτέρων Γάλλων ιστοριογράφων τῆς πρώτης σταυροφορίας, ὁ Ρεγρέ, καίτοι ἄλλως ὢν φανατικώτατος πολέμιος τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς. Ἀπέναντι τῶν παραδόξων τούτων ἐπικούρων, οὕτω πως πολιτευομένων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνωσι μὲ χεῖρας ἐσταυρωμένας οἱ ἐλληνικοὶ στρατοί· καὶ δὲν ἠδυνήθησαν μὲν νὰ καταβάλλωσιν αὐτοὺς πάντοτε, ἀλλὰ βεβαίως ἐξεπλήρωσαν καθήκον ἰερὸν ἀντιπαραταχθέντες. Τελευταῖον τὴν 1 ἄπριλίου τοῦ 1097, ὁ Βοημοῦνδος ἔφθασεν εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἐκεῖ ὁ Γοδοφρέδος ὁ Βουϊλλῶνος, ὅστις πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαντήσῃ εἰς τὸν Βοημοῦνδον ὅτι πᾶσα κατὰ τοῦ βασιλέως τῆς ἀνατολῆς ἐπιχείρησις ἀντιβαίνει εἰς τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσαν τοῦ νὰ πο-

λεμήσωσι τοὺς ἀπίστους, κατέπεισε τὸν δυσήνιον ἐκεῖνον σύμμαχον νὰ προσέλθῃ αὐτοπροσώπως εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ. Μόνος ὁ ἀγέρωχος Ταγκρέδος ἀπεποιήθη νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν τελετὴν ταύτην.

Ὁ κόμης τῆς Φλανδρίας Ροβέρτος, ὅστις ἐπῆλθεν, ὅπως καὶ ὁ Βοημοῦνδος, διὰ τῆς Ἀδριατικῆς μετὰ ἔτι πολυαριθμοτέρου στρατοῦ, δὲν ἐδίστασε νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ Γοδοφρέδου καὶ τοῦ Βοημοῦνδου, καὶ διεπεραιώθη ἐπίσης εἰς Ἀσίαν. Ἄλλ' ὁ ἔσχατος παντῶν στρατεύσας Ραιμοῦνδος, κόμης Τολώσσης καὶ τοῦ ἁγίου Γιλλίου (ἢ Αἰγιδίου Saint-Gilles) ὅστις βραδύτερον ἐμελλε νὰ ἀναδειχθῇ εἰς τῶν πιστοτέρων ὑπερμάχων τοῦ Ἀλεξίου, κατ' ἀρχὰς λέγεται ὅτι ἐπολιτεύθη ἄλλως, Πορευθεὶς μετὰ δεκακιςμυρίων ἀνδρῶν διὰ Λομβαρδίας, Φριουλίας, Ἰστρίας, Δαλματίας, Δυρραχίου καὶ Πελαγονίας, ὁ Ραιμοῦνδος περιῆλθεν, ὡς πάντες οἱ λοιποὶ, εἰς ῥήξεις πρὸς τοὺς κατοίκους, ἐκυρίευσε καὶ ἐδήλωσε διαφόρους πόλεις, ἐν αἷς τὴν Ῥαιδεστόν καὶ κατεπίσθη μὲν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου νὰ εἰσέλθῃ ἄνευ στρατοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλ' ἅμα γενομένου λόγου νὰ ὁμώσῃ πίστιν τῷ βασιλεῖ, ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦλθεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἵνα ζητήσῃ δεσπότην· ὅτι ἂν ὁ αὐτοκράτωρ ἐνώσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ μετὰ τοῦ σταυροφορικοῦ, καὶ ἀναλάβῃ τὴν ὅλην ἡγεμονίαν, θέλει ὑπακούσει αὐτῷ ὡς στρατηγῷ, οὐδέποτε ὅμως θέλει προσκυνήσῃ αὐτὸν καὶ ἀναγνωρίσει ὡς κυρίαρχον, ὅπως ἔπραξαν οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες. Ὁ Ἀλέξιος ἀγανακτήσας προσέβαλε τὸν στρατὸν τοῦ Ραιμοῦνδου, ὁ δὲ κόμης τῆς Τολώσσης ἐμελέτα ἤδη σπουδαιότερον καὶ αὐτοῦ τοῦ Βοημοῦνδου, τὴν τοῦ βασιλέως κατάλυσιν, ἐπὶ δὲ τούτῳ πρότεινε νὰ ἐπιστρέψωσιν ἐξ Ἀσίας, ὅσοι ἔφθασαν νὰ διαπεράσωσιν εἰς αὐτήν. Ἄλλ' οἱ ἄλλοι ἡγεμόνες βλέποντες τὸ πρᾶγμα ἀκκόρθωτον, διότι ὁ στόλος, δι' οὗ ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἡ προτεινομένη κάθοδος ἀνῆκεν εἰς τὸν Ἀλέξιον, καὶ πρὸς τούτοις ἀναλογιζόμενοι ὅτι ἡ ῥῆξις αὕτη ἠδύνατο νὰ ἀποβῇ ὀλεθρία ὡς πρὸς τὸ κύριον ἐπιχείρημα, ἐδύσώπησαν τὸν Ραιμοῦνδον καὶ ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ ὁμώσῃ, «ὅτι οὐδέποτε θέλει πράξει τι κατὰ τῆς τιμῆς ἢ τῆς ζωῆς τοῦ Ἀλεξίου, ἐνόσω καὶ ὁ Ἀλέξιος τηρήσῃ τὰς ἰδίας ὁμολογίας.» Διεμαρτυρήθη ὅμως ὅτι προτιμᾷ τὸν θάνατον παρὰ νὰ ὁμώσῃ ὑποταγὴν, ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ τὸ δυσχερὲς τῶν περιστάσεων ἠναγκάσθη νὰ εὐχαριστηθῇ εἰς τὴν διαβεβαίωσιν ἐκείνην,

καὶ ἠγωνίσθη διὰ τῶν περιποιήσεων αὐτοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν ἀγέρω-
χον ἡγεμόνα.

Τοιαῦτα περὶ Ταγκρέδου καὶ Ραιμοῦνδου λέγουσιν οἱ δυτικοὶ χρο-
νογράφοι. Καὶ τὰ μὲν περὶ τοῦ πρώτου εἶναι ἀναμφισβήτητα, καθὼς
καὶ ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς συνομολογούμενα. Τὰ δὲ κατὰ τὸν
κόμητα Τολώσσης καὶ ἀγίου Γιλλίου, τὸν ὁποῖον ὀνομαζεῖ αὕτη Σαγ-
γέλην, ἄλλως ἀναφέρονται ὑπὸ τῆς βασιλόπαιδος ἱστοριογράφου. Ὁ
βασιλεὺς, λέγει ἡ Ἄννα, ἠγάπα τὸν Σαγγέλην διαφερόντως διὰ τὸ
περὶ αὐτῷ τοῦ φρονήματος, καὶ τῆς ὑπολήψεως τὸ ἀνόθευτον καὶ τὸ
τοῦ βίου καθαρὸν. Τούτου δὲ ἔνεκα ἐκράτησε παρ' ἑαυτῷ τὸν ἄνδρα
ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἀφοῦ διεπέρασαν οἱ ἄλλοι εἰς Ἀσίαν καὶ μετε-
πέμπετο αὐτὸν συχνάκις διεξηγῶν τὰς δυσκολίας τὰς ὁποίας ἐμελλον
κατ' ὁδὸν νὰ ἀπαντήσωσι καὶ τὰς ὑπονοίας τὰς ὁποίας εἶχε περὶ τῆς
εἰλικρινείας τῶν Φράγκων, καὶ ἰδίως περὶ τῆς κακίας τοῦ Βοημοῦνδου,
παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸν ἐπιτηρῇ καὶ νὰ προλαμβάνῃ τὰς ἐπιβου-
λάς του. Ὁ δὲ ἀνωμολόγησεν ὅτι ὁ Βοημοῦνδος ἐκληρονόμησεν ἐκ
τῶν προγόνων τὴν ἐπιπορκίαν καὶ τὸν δόλον, ὅτι θαῦμα μέγιστον θέ-
λει εἶναι ἂν τηρήσῃ ὅσα ὤμοσε, καὶ ὅτι αὐτὸς ὁ Ραιμοῦνδος θέλει
τὸ κατ' ἑαυτὸν σπεύσει νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως προσταχ-
θέν. Αὕτη τῆς Ἄννης ἡ ἐκθεσις συμφωνεῖ πλειότερον πρὸς ὅλην τὴν
μετέπειτα διαγωγὴν τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης, ὅστις ἀνεδείχθη εἰς
τῶν πιστοτέρων τοῦ βασιλέως φίλων. Ἄλλ' ὅπωςδ' ἦ ποτε, καὶ ἀνδη-
λαθῆ τινὲς τῶν σταυροφόρων ἀπεποιήθησαν τὸν ὄρκον, τὸ κῦρος τῶν
προσχεφερθεισῶν συμβάσεων δὲν ἠλκτώθη ἐκ τούτου, διότι οἱ πλειό-
τεροι ὤμοσαν νὰ τηρήσωσιν αὐτάς, μάλιστα δὲ ὁ πάντων ἐπιφανέστε-
ρος Γοδοφρέδος, μετὰ δὲ τὴν ἄλωσιν τῆς Νικαίας καὶ πάντες οἱ λοιποὶ
κατ' αὐτὴν τῶν δυτικῶν τὴν ὁμολογίαν, ἐποίησαν τὸν ὄρκον.

Οἱ σταυροφόροι, ἀφοῦ διεπεριώθησαν τελευταῖον ἅπαντες εἰς τὸ
περὶ Χαλκηδὸνα στρατόπεδον, ἀπεφάσισαν νὰ προελάσωσιν, ἀρχόμε-
νοι τοῦ ἔργου ἀπὸ τῆς πολιτορκίας τῆς Νικαίας, ὅπου ἔφθασαν διὰ
Νικομηδείας ἐν ἀρχῇ τοῦ μαΐου 1097. Ἔτι ἐνῶ διέτριβον περὶ Χαλ-
κηδὸνα εἶχε προσέλθει καὶ συνταχθῆ μετ' αὐτῶν ἐν σῶμα τοῦ ἐλληνι-
κοῦ στρατοῦ συγκείμενον μὲν ἐξ ἀνδρῶν 40,000 κατὰ τὴν ὁμολογίαν
τοῦ ἄγγλου χρονογράφου Ὀρδερίκου Βιτάλ, τεταγμένον δὲ ὑπὸ τὸν
στρατηγὸν Τατίκιον τὸν γνωστὸν ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρ-

του Γυτκάρδου. Τὸν Τατίκιον τοῦτον πάντες μὲν οἱ χρονολογῶντες τῆς δύσεως χλευάζουσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἐπιβουλότατον ἄνδρα, εἰς δὲ καὶ μόνος ὁ τοῦ «ἄσματος Ἀντιοχείας» συγγραφεύς, λέγει εὐλικρινῆ τῶν Φράγκων φίλον· ἡ δ' ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἔδωκεν εἰς τοὺς σταυροφόρους ἓνα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ στρατηγῶν, ὅστις ἐπολιτεύθη πρὸς αὐτοὺς ὅσον ἦτο δυνατὸν εὐλικρινῶς πρὸς τοιοῦτους συμμάχους. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Ἀλέξιος, διατρέθων εἰς Πελεκκνον, οὐ μακρὰν τῆς Νικαίας, παρηκολούθει καὶ ἐπετήρει τὸ ὅλον ἐπιχείρημα.

Ἡ Νίκαια, ἡ πόλις ἐν ἣ ἔδρευσαν δύο οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ἦτις κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἀσπονδοτέρων τοῦ χριστιανισμοῦ πολεμίων, ἦτο ἀνέκαθεν μὲν ἀσφαλέστατα ὠχυρωμένη, κατέστη δὲ ἔτι μᾶλλον δυσπρόρητος διὰ νέων ἀμυντικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ σουλτάνου Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἅμα μαθόντος ὅτι ἐπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ μεγάλη τῶν σταυροφόρων ἐπιστρατεία· καὶ πλὴν τούτου ὁ σουλτάνος συνεκρότησε στρατιὰν λόγου ἄξιαν, δι' ἧς ἐμελλε νὰ ἐπιτεθῆ ἔξωθεν κατὰ τῶν πολιορκούντων. Τῶντι τῆ, 16 Μαΐου ἐπέπεσεν ἀπὸ τῶν πέριξ ὁρέων μετὰ πενήκοντα ἢ ἐξήκοντα χιλιάδων ἰππέων κατὰ τῶν σταυροφόρων, ἀλλὰ μετὰ πεισματώδη μάχην ἠττήθη κατὰ κρατος. Οὐδὲν ἦττον ἠφρουρὰ τῆς Νικαίας, καὶ τοὶ ἐγκατελείφθη εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, καίτοι ἔβλεπεν ἑαυτὴν περιεζωσμένην ὑπὸ ἑκατὸν μὲν χιλιάδων ἰππέων, ἑξακοσίων δὲ χιλιάδων πεζῶν, δὲν ἀπέβαλε τὸ θάρρος, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας ἀνθίστατο εἰς τὰς ἐπανειλημμένας τῶν πολεμίων αὐτῆς ἐφόδους, δεινὰ ἐπαγαγοῦσα εἰς αὐτοὺς τρυμάτα. Τὰ τείχη ὑπεσκάπτοντο μὲν καὶ ἐρήγνυντο διὰ τῶν ποικίλων πολιορκητικῶν μηχανῶν, τὰς ὁποίας προσήγαγεν ὁ Ἀλέξιος, ἀλλὰ παλιν τάχιστα ἐπεσκευάζοντο. Τὸ δὲ χερίστον, διὰ τῆς παρακειμένης εἰς τὴν πόλιν Ἀσκανίας λίμνης, οἱ πολιορκούμενοι ἐλάμβανον ἀκωλύτως πάντα τὰ ἀναγκαῖα αὐτοῖς ἐφόδια. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάσισε νὰ καταλάβῃ τὴν, λίμνην, ἵνα φράξῃ οὕτω πᾶσαν τῆς πόλεως μετὰ τῆς ἔξω γῶρας κοινωνίαν. Ἐπὶ τούτῳ δὲ διέταξε νὰ ἀθροισθῶσιν εἰς Κίον (Γκεμλικ) πολυάριθμα πλοῖα δυνάμενα νὰ περιλάβωσιν 100 ἄνδρας ἕκαστον. Ἀπὸ δὲ τῆς Κίου τὰ πλοῖα ταῦτα μετεκμιίσθησαν διὰ ξηρᾶς μέχρι τῆς λίμνης, καὶ καθελκυσθέντα εἰς αὐτὴν καὶ ὀπλισθέντα διὰ τῶν λεγομένων Τουρκοπῶλων, τεταγμένων ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Βουτουμίτην, περιέζωσαν καὶ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὴν πόλιν. Ἦσαν δὲ οἱ Τουρκοπῶλοι στρατιωτικὸν σῶμα συγκείμενον ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρ-

κων γεννηθέντων, ἀπαραλλάκτως ὅπως βραδύτερον παρὰ τοῖς ὀσμανί-
 δαις τούρκοις οἱ γενίτσαροι ἦσαν σώμα στρατιωτικὸν συγκείμενον ἐκ
 παίδων ἀπὸ χριστιανῶν γεννηθέντων. Καὶ ἐνῶ λοιπὸν οἱ Τούρκοι πολέ-
 κητέλαβον τὴν λίμνην, συγχρόνως ὁ Τατικίος ἐξέπεμψε διςχιλίους το-
 ξότας ἐπὶ τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τῶν ἀπὸ ξηρᾶς ὄχυρωμάτων, καὶ
 μηχανὴν ἐπιτηδεῖαν νὰ καθαιρέσῃ μέγαν τινὰ πύργον, ὃν οἱ σταυροφό-
 ροι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι. Μετὰ τῶν Ἑλλήνων τοξοτῶν
 συνηγωνίσθησαν ἀμέσως καὶ οἱ φράγκοι ἡγεμόνες, ὥστε ἡ ἐφοδος ἀ-
 πέβη γενική. Τότε οἱ πολιορκούμενοι ἀπηλπίσθησαν καὶ ἦλθον εἰς λό-
 γους περὶ παραδόσεως πρὸς τὸν Βουτουμίτην, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὸ
 φρούριον τῇ 20 ἰουνίου ἕψωσεν ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων αὐτοῦ τὰς αὐτοκρη-
 τορικὰς σημαίας, καὶ ἀνοίξας μίαν τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πυλῶν εἰσήγαγε
 δι' αὐτῆς τὸ σώμα τοῦ Τατικίου, οὐχὶ δὲ καὶ σὺμπαντα τὸν στρατὸν
 τῶν Λατίνων· οὗτοι ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ εἰσερχῶνται διὰ μικρῶν
 μόνον ἀποσπασμάτων εἰς τὰ ὅποια δὲν ἐπιτρέπετο νὰ παρατείνωσι
 τὴν διατριβὴν των εἰμὴ ἐπὶ ὠρισμένον χρόνον.

Οἱ χρονογράφοι καὶ βραδύτερον οἱ ἱστορικοὶ κατηγοροῦσιν τὸν Ἀλέ-
 ξιον ὅτι ἐπιβούλως ἐπολιτεύθη πρὸς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ εὐθύς ἀπὸ
 τῆς πρώτης τυχῆς περιστάσεως· διότι διενήργησε δῆθεν διὰ τοῦ Βου-
 τουμίτου, ὥστε ἡ πόλις νὰ παραδοθῇ εἰς αὐτὸν καὶ ὄχι εἰς τοὺς σταυ-
 ροφόρους, ἀποστερήσας οὕτω τοὺς τῆς ἀνηκούσης εἰς αὐτοὺς λαίχας.
 Παρὰ πάντων ἐν τούτοις ὁμολογεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεζημίωσε
 τοὺς μὲν ἡγεμόνας διὰ δώρων, τοὺς δὲ στρατιώτας διὰ χρημάτων καὶ
 τροφῶν. Καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν προεκτεθεισῶν περιπετειῶν τῆς πολιορκίας,
 τῆς ὁποίας δὲν ἀρνοῦνται οἱ δυτικοὶ χρονογράφοι καὶ ἱστορικοὶ, καθί-
 σταται πρόδηλον ὅτι ἡ ἄλωσις ὠφέλιμο πολὺ μᾶλλον εἰς τὸν Ἀλέ-
 ξιον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Ἐφώντι ἡ πόλις δὲν περιῆλθεν εἰς τὰ ἔ-
 σχατα τοῦ κινδύνου εἰμὴ ἀφοῦ κατελήφθη ἡ Ἀσκανία λίμνη· κατε-
 λήφθη δὲ ἡ λίμνη διὰ πλοίων κατασκευασθέντων, μεταβίβασθέντων
 καὶ ὑδηγηθέντων ὑπὸ ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Πρὸς δὲ αἱ ἐπιτηδειό-
 τεραι τῶν μηχανῶν ἐπρομηθεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπὶ πᾶσι
 οἱ ἐν Νικαίᾳ Τούρκοι ἐπροτίμων νὰ παραδοθῶσιν εἰς τὸν βασιλέα μᾶλ-
 λον ἢ εἰς τοὺς σταυροφόρους. Τί κακὸν λοιπὸν ἔπραξεν ὁ Ἀλέξιος; εἰς
 παρέλαβε μὲν τὴν κατὰ τὰ συντεθειμένα ἀνήκουσαν αὐτῷ πόλιν, δια-
 σώσας δὲ αὐτὴν ἀπὸ φοβερᾶς λεηλασίας, ἀπεζημίωσεν οὐδὲν ἧττον
 τοὺς συμμάχους διὰ δωρεῶν πολυτίμων; Τοσοῦτον δὲ εἶναι βέβαιον

ὅτι οἱ σταυροφόροι οὐδ' ὅλως δυσηρεστήθησαν διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ βασιλέως πολιτείαν, ὥστε πάντες οἱ πρότερον ἀποποιηθέντες τὸν ὄρκον τῆς πίστεως, ἰδίως ὁ Ῥαιμοῦνδος καὶ ὁ Ταγκρέδος, ὤμωσαν αὐτὸν μετὰ τὴν ἄλωσιν. Καὶ πρόδηλον ἔρα εἶναι ὅτι πᾶσα ἡ κατηγορία ἐκείνη ἐσκευωρήθη ἵνα ἀντιταχθῆ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων αὐτῶν μετ' ὀλίγον γενομένας παραβιάσεις τῶν συνθηκῶν.

Οἱ σταυροφόροι προήλασαν ἀπὸ Νικαίας περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Ὁ δ' Ἀλέξιος συνεκπέμψας μετ' αὐτῶν τὴν ὑπὸ τὸν Τατίκιονμοῖραν, ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπως, παρασκευάσας δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἰσχυροτέραν, δυνήθη νὰ συντρέξῃ συντονώτερον τοὺς συμμάχους αὐτοῦ. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι νικήσαντες ἐπανειλημμένως τὸν Κελιδζέ Ἀρσλάν, ἀγωνισθέντα νὰ διακλύσῃ τὴν διάβασιν αὐτῶν, μάλιστα δὲ περὶ Δορύλαιον, καὶ κυριεύσαντες πᾶσαν τὴν Κιλικίαν, ἔφθασαν κατὰ ὀκτώβριον εἰς Ἀντιόχειαν, τῆς ἧποίας ἐπεχείρησαν τὴν πολιορκίαν. Διαρκούσης ὅμως τῆς πολιορκίας ταύτης εἰς τῶν φράγκων ἡγεμόνων, ὁ τοῦ Γοδοφρέδου ἀδελφὸς Βαλδουῖνος, παρεβίασε πρῶτος ἀναφανδὸν τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας. Εἶπομεν ἤδη ὅτι τὸ κράτος κατεῖχεν ἔτι εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐκείνας χώρας τὴν Ἑδεσσάν (σήμερον Ὀρφαν), κειμένην πρὸς βορρᾶν τῆς Μεσοποταμίας μεταξύ τῶν πηγῶν τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου. Ὁ διοικητὴς αὐτῆς Θεόδωρος εἶχε προσκαλέσει τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἵνα ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ καταπολεμήσῃ τοὺς περίξ Τούρκους. Ὁ σταυροφόρος εἰσελθὼν οὕτω εἰς τὴν ἑλληνίδα πόλιν, υἱοθετεῖται ὑπὸ τοῦ γέροντος διοικητοῦ· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διενεργήσας τὴν δολοφονίαν τοῦ θετοῦ πατρὸς, γίνεται κύριος τῆς πόλεως, καὶ ἠρμώμενος ἀπὸ αὐτῆς ἰδρύει τὴν πρώτην φραγκικὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἡγεμονίαν, ἣτις, κειμένη εἰς τὴν ἀρκτικὴν ἄκρην τῆς Μεσοποταμίας, ἐξῆπλώθη καὶ εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τοῦ Εὐφράτου χώρας, ἥτοι πρὸς βορρᾶν μὲν μέχρι τῆς κυριωτέρας τοῦ Ταύρου σειρᾶς, πρὸς δὲ τὸ βορειοδυτικὸν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Χαλέπ. Κυβερνηθεῖσα δὲ ὑπὸ τοῦ Βαλδουῖνου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ὑπῆρξε σπουδαιότατη ὡς πρὸς τοὺς σταυροφόρους πρόσκτησις, διότι ἐχρησίμευεν ὡς προμαχῶν ἀπὸ τοῦ μέρους ἐκεῖνου τῶν ἐν Συρίᾳ ἰδρυμάτων αὐτῶν. Ἄλλ' εἶναι περιττὸν νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἡ διαγωγή αὕτη τοῦ Βαλδουῖνου ἦτο τόσῳ μᾶλλον σκανδαλώδης, ὅσῳ δὲν προέκειτο περὶ πόλεως ἀπὸ Τούρκων ἀνακτηθείσης, προέκειτο περὶ κτήματος

ἀπὸ χριστιανῶν ἀρπαγέντος, ἢ δ' ἀρπαγὴ συνωδευθῆ ὑπὸ δεινοῦ ἰδιωτικοῦ κλορογῆματος. Αὐτὸς ὁ Μισῶ, ἂν καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιολογήσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βηλθουίνου, δὲν δύνανται νὰ κρούσῃ τὴν συνενοχὴν αὐτοῦ· καὶ ἠμολογεῖ φητῶς ὅτι «ἐνεκα τῶν πλεονεκτημάτων τὰ ὁποῖα οἱ σταυροφόροι ἐκαρπώθησαν ἐκ τῆς ἰδρύσεως τοῦ νέου τούτου κράτους, οἱ ἱστορικοὶ αὐτῶν ἐλησμόνησαν ὅτι ὑπῆρξε καρπὸς ἀδικίας καὶ βίας.» Καὶ ἔπειτα ἔχουσι ἔτι τὴν γενναϊότητα νὰ ἠμιλώσι περὶ τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς ἐπιβουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ παράδειγμα τοῦ Βηλθουίνου ἐμελλον μετ' ὀλίγον νὰ μιμηθῶσι οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων ἡγεμόνων. Ἡ πολιτοκρία τῆς Ἀντιοχείας διήρκασε μῆνας ἑννέα, μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἀκολουθοῦ 1098 ἔτους. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Λατῖνοι εἶχον περιέλθει εἰς ἐσχάτην ἀμνηχανίαν, παθόντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τε τῆς στέρησεως τροφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ χειμῶνος. Ὁ Τατίκιος, ὑπολαμβάνων κινδυνεύουσαν τὴν ἐπιχείρησιν, προσέτρεψε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς γείτονας χώρας, μέχρις οὐ ἐπέληθῃ ὁ Ἀλέξιος μετὰ μεγαλητέρου στρατοῦ, καὶ ἐνωθῆ μετ' αὐτῶν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔαρος. Ἐπειδὴ δὲν εἰσκηρούετο ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἄφιξιν τοῦ βασιλέως, κομισθῆ δὲ καὶ τροφάς. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ βεβαιοῖ μάλιστα ὅτι τὴν ἀναχώρησιν ταύτην τοῦ Τατικίου ἐπήγαγον αἱ ῥαδιουργίαι τοῦ Βοημούνθου, ὅστις, θέλων νὰ σφετερισθῆ τὴν πόλιν μετὰ τὴν ἄλωσιν, καὶ ὄχι νὰ παραδώσῃ αὐτὴν κατὰ τὰ συνθεθειμένα εἰς τὸν στρατηγὸν τοῦ βασιλέως, ἐβουλεύθη νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὸν ἐκεῖθεν ἐκ παντὸς τρόπου. Ὅθεν εἶπε τῷ Τατικίῳ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑποπτεύουσιν αὐτὸν ὡς συνεννοούμενον μετὰ τῶν ἀπίστων, καὶ ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐξασφαλίσῃ ἑαυτὸν τε καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐὰν λοιπὸν ὁ Τατίκιος ἀνεχώρησε διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπικουρίαν τοῦ βασιλέως, ἢ διαγωγὴ αὕτη οὐδὲν ἔχει τὸ ἐπιλήψιμον. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἄννης, ἐμειολάβησε μὲν ἐπιβουλὴ, ἀλλὰ ταύτης ὄψμα, οὐχὶ αὐτουργός, ὑπῆρξεν ὁ ἡγεμὼν τῶν βασιλικῶν ταγματῶν.

Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Τατικίου ἐξ Ἀντιοχείας, τὸ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπνευθῶν ἀπὸ Νικαίας εἰς Κωνσταντινούπολιν παρεσκευάσε δύναμιν πεζικὴν καὶ ναυτικὴν ἀξιόλογον, ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συμπράξῃ εἰς τὴν ἐπιχείρησιν τῶν σταυροφόρων. Εἰς τὸν πεζικὸν στρατὸν εἶχον καταταχθῆ καὶ 40,000 περίπου φράγχοι, ἐξ ἐκείνων ὀφτινες ἢ εἶχον καθυστερήσει

ἐν Ἀσίᾳ, ἢ νεωστὶ ἐπῆλθον ἐξ Εὐρώπης εἰς Κωνσταντινούπολιν. Πρὸ πάντων ἦτο ἀπαραίτητον νὰ ἐξασφαλισθῆ ἢ διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας πορεία, ἀναλαμβάνομένων τῶν παρχλίων, καὶ ἰδίως τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Ἐφέσου. Τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον ὄχι μόνον διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς προδιαβάντας σταυροφόρους· διότι ἂν οἱ Τούρκοι, οἵτινες κατεῖχον τὸ πλεῖστον τῆς μεσογαίας, διετέλουν προσέτι κύριοι καὶ τῆς παραλίας, πᾶσα συγκοινωνία μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠδύνατο νὰ διακοπῆ, καὶ ὁ ἐν Συρίᾳ στρατὸς νὰ περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην ἀμυχανίαν. Μόνον λοιπὸν ἀφοῦ ἀνεκτῆθη ἡ παραλία, κατέστη δυνατόν νὰ προελάσῃ ὁ Ἀλέξιος ἐπὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Ἀφίχθεις δὲ εἰς Φιλομήλιον τῆς Φρυγίας, μανθάνει ὅτι ἡ πόλις ἐάλω τῇ 3 ἰουνίου ὑπὸ ἀρνησιθρήσκου τινὸς παραδοθεῖσα, συνεννοηθέντος μετὰ τοῦ Βοημούνδου. Οὐδὲν ἦττον ὁ βασιλεὺς προέθετο νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν αὐτοῦ, τοσούτῳ μᾶλλον ὅσω μετ' ὀλίγον ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ κυριεύσαντες τὴν Ἀντιόχειαν χριστιανοὶ ἐπολιορκήθησαν αὐτοὶ ἐν τῷ νέῳ αὐτῶν κτήματι ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τὸν ὁποῖον ἐπήγαγεν ὁ Κερβογᾶ κατὰ προσταγὴν τοῦ σελδζουκικοῦ σουλτάνου Βαρκιάρου. Ἀλλὰ τότε προελθόντες εἰς Φιλομήλιον Στέφανος ὁ κόμης Βλεσῶν καὶ Σαρτρῶν (comte de Blois et de Chartres), Γουλιέλμος ὁ Γραμμεσνίλιος, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μεγιστᾶνες φράγκοι παρέστησαν τὰ κατὰ τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ χριστιανούς ὡς μηδεμίαν παρέχοντα ἐλπίδα σωτηρίας, τὴν δὲ δύναμιν τοῦ Κερβογᾶ ὡς ἀκαταγώνιστον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον διέδωκαν τὴν ἰδίαν κατὰπληξιν καὶ ἀθυμίαν εἰς ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Ἀλεξίου, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ πολυαρίθμους φράγκους, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη καὶ ἄκων νὰ ἀνκαμψῇ, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐφρόντισε περὶ τῆς σωτηρίας τῶν πέριξ κατοίκων. Ἄπαντες δὲ οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσι τὴν εὐθύνην τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης εἰς τοὺς κατεπτοῦμένους ἐκείνους φυγαδας, καὶ οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ σταυροφόροι ὑπέλαβον ὡς ὑπαίτιον αὐτῆς τὸν Ἀλέξιον.

Οἱ σταυροφόροι οὗτοι, κατατροπώσαντες ἐπὶ τέλους τὸν Κερβογᾶ, καὶ ἀσφάλισαντες οὕτω τὴν κατοχὴν τῆς Ἀντιοχείας, ἐπεμψαν πρὸς τὸν βασιλέα πρέσβεις ἐπιτετραμμένους νὰ ζητήσωσι μὲν τὴν ἐπικουρίαν αὐτοῦ εἰς τὴν κατάκτησιν τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὰ συντεθειμένα, νὰ ἀποφανθῶσι δὲ ὅτι ἐπὶ τῷ ὄρω τούτῳ θέλουσι παραδώσει τὴν Ἀντιόχειαν. Ἄλλως οὔτε τὴν Ἀντιόχειαν, οὔτε ἄλλην τινὰ πόλιν ἐξ

ὄσων κυριεύσωσι, προτίθενται νὰ ἀποδώσωσιν. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ἂν οἱ σταυροφόροι ἠδύναντο νὰ ὑπολάβωσι τὸν Ἀλέξιον ὡς ὀπωροδότητε παραβάντα ἤδη τὰς συνθήκας, δὲν ἤθελον πέμψει πρὸς αὐτὸν τὴν πρεσβείαν ταύτην. Ἡ δὲ ἐκπλήρωσις τῆς ἐντολῆς τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ ἀνετέθη εἰς δύο ἄνδρας, Οὐγωνα τὸν ἀδελφὸν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Φιλίππου, καὶ Βαλδουῖνον τὸν κόμητα Ἐννεγαύης (Hainaut). Ἐκ τούτων ὁ μὲν τελευταῖος ἐγένετο ἄφαντος κλη' ἡδὸν, ὁ δὲ Οὐγων ἔφθασε μὲν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ εἶδε τὸν βασιλέα, ἀλλ' ἀντὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Συρίαν κομίζων τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀνέκαμψεν εἰς Γαλλίαν. Μὴ ἐλθούσης δὲ ἀμέσως ὡς ἐκ τούτου τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀλεξίου, οἱ πλείστοι σταυροφόροι καὶ μάλιστα ὁ Βοημοῦνδος, ὅστις πρόφασιν ἐζήτηε νὰ σφετερισθῇ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐπέμενε νὰ κηρυχθῇ ὁ αὐτοκράτωρ ἑκπτώτος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Εἰς μάτην ὁ χρηστός κόμης Τολώσσης Ῥαιμουῦνδος ἤξιον ὅτι δὲν δύνανται νὰ ἀφαιρέσωσιν ἀπὸ τοῦ βασιλέως τὴν πόλιν, εἰμὴ παραβιάζοντες τοὺς ἐνώπιον αὐτοῦ γενομένους ὄρκους. Ἡ ἐναντία μερὶς ὑπερίσχυεν, ὁ δὲ Βοημοῦνδος, ὅστις εἶχε κατορθώσει τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς Ἀντιοχείας διὰ τῆς συνεννοήσεώς του μετὰ τοῦ ἀρνησιθρήσκου Πύρρου ἢ Φυρρούς, κατέλαβεν ἤδη αὐτὴν ὀριστικῶς, καὶ ἰδρυσεν αὐτόθι δευτέραν φραγκικὴν ἡγεμονίαν. Δὲν ἠρκέσθη δὲ ὁ Βοημοῦνδος εἰς τὸ νὰ σφετερισθῇ τὴν πολιτικὴν κυριαρχίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀλλ' ἐγκατέστησεν ἀμέσως ἐν αὐτῇ καὶ λατίνον πατριάρχην μετὰ κλήρου πολυαρίθμου ἀνωτέρου τε καὶ κατωτέρου. Κατ' ἀρχὰς ὁ Ἀλέξιος εἶχε κατορθώσει ὥστε νὰ ὑπάρχῃ τοῦλάχιστον αὐτόθι καὶ ὀρθόδοξος πατριάρχης μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ ὄρος οὗτος παρεβιάσθη, τὸ ὀρθόδοξον πλήρωμα ἐστερήθη τοῦ ἀρχιποιέμενος αὐτοῦ, μόλις δὲ μετὰ 50 καὶ ἐπέκεινα ἔτη ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ Κομνηνός, ταπεινώσας διὰ λαμπρῶν πολεμικῶν κατορθωμάτων τοὺς ἐν Συρίᾳ φράγκους, ἐπέτυχε τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πάππου αὐτοῦ συνολογηθέντος ἐκείνου ὄρου. Ἐπὶ πᾶσι δὲ οἱ σταυροφόροι ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν πόλεμον κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, τοὺς ὁποίους ἤλθον δῆθεν νὰ ἀπαλλάξωσι τῆς ἀλλοθρήσκου τυραννίας. Σώζεται δὲ ἐπιστολὴ τῶν φράγκων ἡγεμόνων πρὸς τὸν πάπαν Οὐρβανὸν ἐξ Ἀντιοχείας σταλεῖσα καὶ διαλαμβάνουσα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐπὶ λέξεως τάδε· «Ἐνικήσαμεν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ καταπολεμήσωμεν τοὺς αἰρετικούς Ἕλληνας, Ἀρμενίους, Σύρους, Ἰακωβίτας. Ὅθεν ἐξορκίζομέν σε, πάτερ ἀγιώτατε, σὲ τὸν πατέρα τῶν

πιστῶν, ἵνα προσέλθῃς ἐν τῷ μέσῳ τῶν τέκνων σου. Σὺ δὲ ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου, ἔλθῃς νὰ ἐδρεύσῃς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ. Ἐλθῃς νὰ ἐκριζώσῃς καὶ καταστρέψῃς διὰ τοῦ κράτους σου καὶ τοῦ βραχίονος ἡμῶν πᾶν εἶδος αἰρέσεως· ἔλθῃς νὰ χειραγωγήσῃς ἡμᾶς ἐν τῇ δόξῳ ἣν ἀρχῆθεν ἡμῖν διέγραψας καὶ νὰ διανοίξῃς ἡμῖν τὰς πύλας ἑκατέρας τῆς Ἱερουσαλήμ.»

Ἐν τούτοις ἐν ἀρχῇ τοῦ κατὰ πόδας ἔτους 1099 ἔφθασεν ἀπόκρισις τοῦ Ἀλεξίου, διὰ πρεσβείας ἦν ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψε πρὸς τοὺς σταυροφόρους. Ὁ βασιλεὺς παρεπονείτο διὰ τὴν κατάληψιν πολλῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Συρίας παρὰ τὰ συντεθειμένα, ἔπεμπε χρήματα πολλὰ πρὸς τοὺς ἡγεμόνας, ὑπέσχετο δὲ νὰ συνεχστρατεύσῃ εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, πικρακαλῶν μόνον νὰ περιμείνωσιν αὐτὸν μέχρις οὗ συμπληρώσῃ τὰς παρσκευάς του. Ὁ κόμης Τολώσσης Ῥαιμουῦνδος παρετήρησε πάλιν ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι νὰ πράξωσι κατὰ τὴν αἴτησιν τοῦ Ἀλεξίου· ἀλλ' οἱ λοιποὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἐπανειλημμένως ἤδη παρεβίασαν τὰς συνθήκας διὰ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς Ἐδέσσης, τῆς Ἀντιοχείας καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων, διὰ τῆς ἐγκαθιδρύσεως λατίνου πατριάρχου ἐν Ἀντιοχείᾳ, διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐκεῖ πατριάρχου τῶν ὀρθοδόξων, καὶ διὰ τοῦ διωγμοῦ ὃν ἐπίσημως ἐκήρυξαν κατὰ τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανῶν, ἀπεφάσισαν ἀναφανδὸν νὰ ῥήξωσι τοὺς ὄρκους. Ὁθεν μὴ περιμείναντες τὸν Ἀλέξιον ἐπεχείρησαν ἀπὸ τοῦ ἰουνίου 1099 τὴν πολιορκίαν τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ κατὰ τὸν ἐπόμενον μῆνα ἐγένοντο κύριοι τῆς πόλεως ταύτης, διαπράξαντες ἐπὶ τῆς ἀλώσεως σφαγὴν καὶ δῆωσιν, ἣτις κατέστη περιβόητος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καὶ ἣτις κατὰ πολὺ ὑπερβᾶσα τὴν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Ἀντιοχείας ἀνωφελεῖ καὶ ἄδικον αἱματοχυσίαν, προσέθηκε νέον καὶ ἀνεξίτηλον στίγμα εἰς τὰ ἱστορικὰ ἁμαρτήματα τοῦ σταυροφορικοῦ ἐπιχειρήματος. «Οὔτε φύλον, οὔτε ἡλικίαν, οὔτε ὑποταγὴν τῶν ἠττηθέντων εὖρον χάριν ἐνώπιον αὐτῶν, λέγει εἰς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν. Παιδιά νήπια, παιδιά θηλάζοντα ἠρπάζοντο ἀντιλεῶς ἀπὸ τῶν ποδῶν καὶ κατεσφενδονίζοντο εἰς τοὺς τοίχους ἢ κατὰ γῆς. Οὐδὲ μητέρων οὐδὲ ἐγκύων γυναικῶν ἐπείθοντο νὰ φεισθῶσιν. Ἐν τῇ οἰκτρᾷ ταύτῃ συμφορᾷ, οἱ μὲν ἐσφάζοντο, (καὶ οἱ τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ὀλιγώτερον ἄξιοι ἐλέους, παρατηρεῖ εἰς τῶν ἀρχαίων χρονογράφων,) οἱ δὲ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν πύργων, κατελιθάζοντο, καθυπεβάλλοντο εἰς τρομερὰς βασάνους, ἐρρίπτοντο ζῶντες εἰς τὰς φλόγας. Οἱ σταυροφόροι περιεπάτουν ἐπὶ τῶν πτωμά-

των ἀνθρώπων καὶ ἵππων, διηγεῖται εἰς τῶν αὐτοπτῶν τῆς τραγωδίας ταύτης ἱερωμένος, καὶ πανταχοῦ εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ εἰς τὰς πλατείας ἀπηντῶντο κεφαλαὶ καὶ μέλη ἀνθρώπινα φύρδην μίγδην συνεσωρευμένα. Διηγοῦνται δὲ ταῦτα πάντα οἱ χρονογράφοι ψυχρῶς καὶ ἄνευ ἐλαχίστου πάθους. Εἰς μάτην ἐν μέσῳ τῶν φρικτῶν αὐτῶν εἰκόνων ἤθελεν ἀναζητήσει τις ἐν τοῖς διηγήμασιν αὐτῶν ἴχνος οἴκτου ἢ συμπαθείας. Οἱ σύγχρονοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ, ὅπως καὶ οἱ πλείστοι τῶν σταυροφόρων, δὲν ὑπελάμβανον ὡς ἀνθρώπους οὔτε τοὺς ἀπίστους, οὔτε τοὺς Ἰουδαίους, οὔτε τοὺς αἰρετικούς. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμπαίζουσι τὸ ἐλεεινὸν ἐκεῖνα θύματα· καὶ εἰς ἐξ αὐτῶν, ἀνὴρ ἱερωμένος, ὁμιλῶν περὶ τινῶν ἀράβων καταφυγόντων εἰς τὰ ὑπερῶα τοῦ μεγάλου ναοῦ, λέγει ὅτι οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἤθελον πολὺ ἐπιθυμήσει νὰ πετάξωσιν· ἀλλὰ μὴ λαβόντες πτερὰ παρὰ τῆς φύσεως ἐξ ἀνάγκης κατεστράφησαν ἀθλίως.» Τοιοῦτοτρόπως ἐνόμιζον ὅτι θεραπεύουσι τὸ θεῖον οἱ πρόμαχοι ἐκεῖνοι τοῦ Σωτῆρος καὶ ὁπαδοὶ τῶν εὐαγγελικῶν αὐτοῦ παραγγελμάτων. Μόνος ὁ Ῥαιμοῦνδος δὲν ἔβαψε τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς τὰ αἵματα ἀνθρώπων ἀόπλων καὶ πλασμάτων τοῦ Θεοῦ ἀθῶων· δούς δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς διαγωγῆς λαμπρὸν δεῖγμα τῆς μεγάλης ταύτης ἀληθείας, ὅτι μία εἶναι ἡ δικαιοσύνη ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, καὶ ὅτι ἡ σεβασθεὶς τὰ δίκαια τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἦτο φυσικὸν νὰ σεβασθῆ, καὶ τὰ δίκαια τῆς ἀνθρωπότητος ἐν γένει.

Οἱ σταυροφόροι γενόμενοι κύριοι τῶν Ἱεροσολύμων προέβησαν ἤδη ὀριστικῶς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν ἰδρύσαντες ἐν Συρίᾳ βασιλείον αὐτοτελές, καὶ ἐγκαταστήσαντες ἴδιον ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχην. Ἄξιον ὅμως σημειώσεως εἶναι ὅτι ὁ Γοδοφρέδος Βουιλῶνος, ὅστις ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῶν συναγωνιστῶν ὕπατος τοῦ νέου ἐκείνου κράτους ἄρχων, οὐδέποτε ὠνόμασεν ἑαυτὸν βασιλεῖα τῶν Ἱεροσολύμων, καίτοι οἱ ἱστορικοὶ ἀποδίδουσιν αὐτῷ συνήθως τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Ὁ Γοδοφρέδος περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ ἀποκαλέσῃ ἑαυτὸν μετριοφρόνως πρόμαχον καὶ βαρῶνον τοῦ ἀγίου τάφου. Ἀπεποιήθη δὲ τὸ διάδημα καὶ τὰ τῆς βασιλείας παράσημα λέγων, ὡς βεβαιουῶσιν ἐγγράφα δημοσία, ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῆ, στέφανον χρυσοῦν εἰς τὴν πόλιν ἐν ἧ ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου περιεβλήθη στέφανον ἐξ ἀκανθῶν. Εἰς τὴν ἀποποίησιν ταύτην συνετέλεσεν ἴσως καὶ ἡ τύψις τοῦ συνειδότος τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ ἔχη, ἕνεκα τῆς παραβιάσεως τῶν πρὸς τὸν Ἀλέξιον συν-

τεθειμένων, ὁ Γοδόφρέδος, ὅστις ὁμολογουμένως ἦτο εἰς τῶν ὀλίγων χρηστῶν ἡγεμόνων τῆς πρώτης σταυροφορίας. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Βαλδουῖνος, ὦν ὀλιγώτερον εὐσυνείδητος, ὡς ἠξεύρομεν ἐκ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐσφετερίσθη τὴν Ἐδέσσαν, ἐσπευσεν ἅμα μετὰ τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ νὰ στεφθῆ ὡς βασιλεὺς ἐν τῇ ἱερᾷ πόλει· ὥστε οὗτος εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν ὁ πρῶτος λατῖνος βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων.

Ἄλλ' ἂν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία ἐδείξε κατ' ἀρχὰς δισταγμὸν τινα περὶ τὸν ὀλοσχερῆ σφετερισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ἑλλήνων, ἡ λατινικὴ ἐκκλησία ἐπέβαλε χεῖρα ἀνυπερθέτως καὶ ἀνυποστόλως εἰς τὰ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας δικαιώματα. Ὁ πατριάρχης Συμεὼν διατρίβων εἰς Κύπρον δὲν εἶχε παύσει πέμπων τροφὰς εἰς τοὺς σταυροφόρους καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας. Οἱ δὲ ἅμα ὡς ἐκυρίευσαν τὴν μητρόπολιν αὐτοῦ, παντάπασιν ὀλιγωρήσαντες τοῦ ἀνδρός, ἐπεχείρησαν νὰ διορίσωσιν ἀπανταχοῦ ἰδίους ἐπισκόπους καὶ ἱερεῖς. Ὁ Μισὼ ὁμολογεῖ ὅτι οἱ προχειρισθέντες εἰς τὰ ἀξιώματα ταῦτα οὔτε ἐπὶ συνέσει οὔτε ἐπὶ ἀρετῇ διεκρίνοντο. Ὁμολογεῖ ὅτι ἰδίως ὁ εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιεπίσκοπου ἀναβιβάσθεις Ἀρνούλδος ἦτο ἄνθρωπος ἀξιομέμπτου ἠθικῆς καὶ διαγωγῆς· ὁμολογεῖ ὅτι τὰ δικαιώματα τῶν Ἑλλήνων ἱερέων ἐθυσιάσθησαν ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας τοῦ λατινικοῦ κλήρου· ὁμολογεῖ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι ἐδείχθησαν ἄδικοι καὶ ἀγνώμονες πρὸς τὸν πατριάρχην Συμεὼν. Καὶ ὁ μὲν πατριάρχης οὗτος ἀπεβίωσεν ἐν τῷ μεταξὺ· ἀλλ' ὁ ὀρθόδοξος κληρὸς δὲν παρήτησε τὰ δικαιώματα αὐτοῦ· συνελθὼν ἐχειροτόνησε νέον ἴδιον πατριάρχην, τὸν ὅποιον οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀνεχθῶσι, διότι, ἀδιαλείπτως κινδυνεύοντες ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν, ἐφοβοῦντο μήπως οἱ Ἕλληνες ἀπελιπισθέντες συμμαχήσωσι μετὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων. Τοιοῦτοτρόπως διετηρήθη καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν σταυροφόρων ἡ σειρά τῶν ὀρθόδοξων πατριαρχῶν, οἵτινες ὅμως πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν ἑτεροθρήσκων κυριάρχων, καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ ἅπαξ μόνον τοῦ ἐνιαυτοῦ εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν, ἵνα ἱεουργῶσιν ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τοῦ Ἀδάμ τῇ ἑορτῇ τοῦ Πάσχα. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς παρανόμου καταλήψεως τοῦ ἁγίου Τάφου χρονολογοῦνται καὶ ἐπὶ τῶν ἱερῶν τόπων ἀξιώσεις τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, αἱ προκαλέσασαι μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τοσαύτας ὀλεθρίας ἐπεμβασεῖς δυτικῶν τινῶν δυνάμεων εἰς τὰ ἀνατολικά πράγματα.

Ἐν τούτοις ἡ ἄλωσις τῶν Ἱεροσολύμων ἀφ' ἐνός παρώξυνε τὴν κατὰ τῶν χριστιανῶν ὀργὴν τῶν μουσουλμάνων, ἀφ' ἐτέρου ἀναζωπυρήσασα τὸν ζῆλον τῆς Εὐρώπης, προεκάλεσε νέας ἐπιδρομὰς σταυροφόρων. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Συρίας καὶ τῆς Περσίας διατελοῦντες εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, κατέλυσαν τὰς ἐμφυλίους τχύτας διενέξεις, καὶ ἐπῆλθον πολυάριθμοι εἰς τὴν Παλαιστίνην ὑπὸ τὸν Καλίφην τοῦ Καΐρου. Οἱ ἐχθροὶ οὗτοι κατετροπώθησαν ὑπὸ τοῦ Γοδοφρέδου περὶ Ἀσκάλωνα κατὰ αὐγούστον τοῦ 1099. Ἀλλὰ τότε οἱ πλεῖστοι τῶν περιλιπομένων σταυροφόρων, ὑπολαμβάνοντες τοὺς ὄρκους αὐτῶν ἐκπληρωθέντας, ἀπεφάσισαν νὰ ἀνακάμψωσιν εἰς τὰ ἴδια. Τριακόσιοι δὲ μόνον ἱππῶται παρέμειναν πρὸς ἄμυναν τῆς ἱερᾶς πόλεως. Ὡς τε ἀναγκαιότατον κατέστη ὁ ἐνθουσιασμὸς ὁ διχδοθεὶς ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως, νὰ παραγάγῃ νέους τῶν Ἱεροσολύμων προμάχους.

Τῶντι ἐν ἔτει 1101 ἐξώρμησαν αὐθις πολυάριθμοι πρὸς ἀνατολὰς μαχηταί· μάλιστα δὲ συνετέλεσαν εἰς τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο αἱ χῶραι αἱ μηδ' ὀλως ἢ μικρὸν τῆς πρώτης ἐκστρατείας μετασχοῦσαι, ἰδίως ἡ Γερμανία καὶ ἡ Ἰταλία. Πρῶτοι ἀνεχώρησαν οἱ Λουβαρδοὶ σταυροφόροι, οἵτινες ἄμα φθάσαντες εἰς Βουλγαρίαν καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, λέγει αὐταῖς λέξεσιν ὁ Μισῶ, ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πᾶν εἶδος βίας, κακοποιοῦντες καὶ γυμνοῦντες τοὺς κητοίκους, διαρπάζοντες τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα καθ' ὁδόν· τὸ δὲ χεῖριστον, ὡς ἐπιφέρει ὁ σύγχρονος Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος, ἐτρέφοντο ἀπὸ τοῦ κρέατος τῶν ζώων τούτων ἐν ταῖς ἀγίαις ἡμέραις τῆς τεσσαρᾶκοστῆς. Ὅτε δὲ ἀφίκοντο εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐξακολουθεῖ ὁ Μισῶ, ἐπραξάν τὰς δεινοτάτας ἀταξίας. Εἰςβαλόντες ἐνοπλοὶ εἰς τὴν πρωτεύουσαν, κατεπάτησαν τὴν οἰκίαν τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἐφόνευσαν ἓνα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ. Κατευνασθέντες τελευταῖον διὰ τῆς μετριότητος τοῦ Ἀλεξίου διεπέρασαν εἰς τὴν Ἀσίαν· ὅπου μετ' ὀλίγον προσῆλθον εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλοι Γερμανοὶ καὶ Γάλλοι σταυροφόροι, ὥστε τὸ ὄλον πλῆθος συνεποσώθη μετὰ τῶν μοναχῶν, τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν εἰς 260 χιλιάδας. Ὁ ὄχλος οὗτος παρακούων τὰς συμβουλὰς τῶν ἡγεμόνων αὐτοῦ, ὧν τινες μεταλαβόντες τῆς πρώτης στρατείας, εἶχον τὴν δέουσαν ἐμπειρίαν τῶν τόπων καὶ τῶν πραγμάτων, ἀντὶ νὰ πορευθῆ διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν ἐβάδισεν ὁ Γοδοφρέδος καὶ οἱ τούτου συναγωνισταί, περιεπλάκη εἰς τὰ ὄρη τῆς Παφλαγονίας καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἔπαθε τὰ πάνδεινα ἀπὸ

ἐπιβληθέντας ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ἔπειτα κατὰ ἰούλιον τοῦ 1101 ὁλοσχερῶς συνετρίβη ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων, οἵτινες ἔδραμον ἅπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Τίγρεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ἵνα φράξωσιν εἰς τοὺς ἀντιπάλους τὰς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ τὴν Συρίαν παρόδους. Οἱ παλαιοὶ χρονολογοῦντες εἰς 160,000 τοὺς χριστιανοὺς τοὺς φονευθέντας κατὰ τὴν συμφορὰν ταύτην. Ὁμοίαν δὲ τύχην ἔλαβον καὶ δύο ἄλλοι στρατοὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διὰ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τὴν Ἀσίαν ἐρημύσαντες ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς Γάλλους καὶ Γερμανούς. Τὸ ὅλον πλῆθος τῶν ἀπολεσθέντων καθ' ὅλην τὴν δυστυχῆ ταύτην ἐπιχείρησιν συνεποσώθη, ὡς βεβαιουῦται, εἰς 400 χιλ. ψυχῶν. Ἐκ τῶν ἐπιζητάντων οἱ πλείστοι ἠχμαλωτεύθησαν, ὀλίγοι δὲ τινες μόνον ἐσώθησαν ἢ εἰς Κωνσταντινούπολιν ἢ εἰς Ἀντιόχειαν.

Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην οἱ Λατίνοι εἶπον πάλιν ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἐπεβούλευσεν αὐτοὺς καὶ ὅτι κατ' εἰρήγησιν αὐτοῦ περιθύντες δι' ἐρήμων καὶ ἀβάτων ὁδῶν, ἐπέπεσον εἰς τὴν τριπλῆν παγίδα τῆς πείνης, τῆς δειψῆς καὶ τῆς τουρκικῆς σπάθης. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος (ὁ Γοδωφρέδος εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1100) ἔπεμψε τῶντι πρὸς τὸν αὐτοκράτορα πρέσβεις μετὰ δώρων, παρακαλῶν αὐτὸν νὰ ἐλεήσῃ τοὺς χριστιανοὺς καὶ νὰ βοηθήσῃ αὐτοὺς καλῆ τῆ πίστει, παύων τὰς μετὰ ἀπίστων συνεννοήσεις. Ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος ἀπέδειξεν εὐχερῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν τοιούτων κατηγοριῶν. Καίτοι δὲ ἔχων δικαιοσύνην ἀφορμὰς δυσαρρεσκείας κατὰ τῶν σταυροφόρων, διὰ τε τὰς κακώσεις τὰς ὁποίας ἐπήγοντο διερχόμενοι διὰ τοῦ κράτους, καὶ διὰ τὴν γενομένην πρᾶξιν τῶν ὄρκων, ὑπέσχετο οὐδὲν ἕττον νὰ συντρέξῃ αὐτοὺς τὸ κατὰ δύναμιν. Παρεκάλεσε μάλιστα ἕνα τῶν πρέσβων μέλλοντα νὰ περάσῃ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα δικαιολογήσῃ αὐτὸν παρὰ τῷ πάπα Πασχαλίῳ, καὶ ὁ πρέσβυς γνωρίσας τὴν ἀλήθειαν ἀνέλαβε νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν αἴτησιν. Ἀλλ' ἄμυ ἀφίκετο εἰς Ἰταλίαν, παραβάτης γενόμενος τῶν λόγων του, ἐπανάλαβεν εἰς τὸν πάπαν τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας, καὶ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ ἐπιστολὰς πρὸ πάντων τοῦ Γάλλου μεγιστάνος καθαπτομένας πικρῶς τοῦ Ἀλεξίου. Πῶς ἐντούτοις ἐπολιτεύετο ὁ Ἀλέξιος; Ἄρπινος ὁ κόμης Βουργικίου (Bourges), ἀνὴρ ὀνομαστός ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἀχμαλωτευθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων διετέλει φυλακισμένος ἐν Βαγδατίῳ· ὁ βασιλεὺς πληροφορηθεὶς περὶ τούτου διεμήνυσεν εἰς τὸν σουλτάνον, ὅτι εἰάν ᾄδεν ἀπολύσῃ τὸν Ἄρπινον, ἅπαντες οἱ ἔμποροι Τούρκοι οἱ ἐντὸς τοῦ κράτους

εὐρισκόμενοι θέλουσι φυλακισθῆ. Ὅθεν ὁ Ἀρπίνος ἠλευθερώθη, καὶ ὁ Ἀλέξιος φιλοξενήσας τὸν ἄνδρα ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς τὴν αὐλὴν του, παρέπεμψεν ἔπειτα μετὰ πλουσίων δώρων εἰς τὴν Γαλλίαν. Κορράδος ὁ κοντόσταυλος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, αἰχμάλωτος ὢν τοῦ σουλτάνου τῆς Αἰγύπτου, ἀνέκτησεν ὡςχύτως τὴν ἐλευθερίαν διὰ μεσιτείας τοῦ Ἀλεξίου. Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ πολλαπλασιάζωμεν τὰς μερικὰς ταύτας ἀποδείξεις, ἐνῶ ἔχομεν μαρτυρίαν γενικὴν ἀνδρὸς αὐτόπτου τῶν πραγμάτων; Ὁ Ἀλβέρτος ὁ Ἀκουίνσιος λέγει διαρρήδην ὅτι πάντα τὰ περὶ τῶν ἐπιβουλῶν τοῦ Ἀλεξίου ῥηθέντα εἶναι καθαρὰ συκοφαντία. «Ἐξ ἐναντίας, προστίθησιν ὁ χρονογράφος οὗτος, ὁ Ἀλέξιος δὲν ἔπαυσε δίδων εἰς τοὺς σταυροφόρους σωτηρίους συμβουλὰς καὶ ἐπανειλημμένως προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπλέκωνται εἰς ὁδὸς καθ' ἃς δὲν ἐμελλον νὰ ἀπαντήσωσιν εἰμὴ κακουχίαν καὶ θάνατον.» Καὶ ὁ Μισὼ δὲ συνεστάλη νὰ ἐπαναλάβῃ ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰς στερεοτύπους περὶ δολιότητος τῶν Ἑλλήνων κατηγορίας, καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἡ ἀπώλεια τῶν τριῶν ἐκείνων στρατῶν ὀφείλεται ἀπλῶς εἰς τὴν ἀπροβλεψίαν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἡγεμόνων καὶ εἰς τὴν ἀταξίαν τοῦ πλήθους.

Ὁ Ἀλέξιος λοιπὸν οὔτε προέδιδε τοὺς σταυροφόρους, οὔτε ἡμέλει τοῦ καθήκοντος τῆς φιλανθρωπίας πρὸς αὐτούς· δὲν ἠδύνατο ὅμως καὶ νὰ λησμονήσῃ ὅτι κατὰ παράβασιν τῶν συνθηκῶν καὶ ὀρκῶν κατεκράτου χώρας ἀνηκούσας εἰς αὐτὸν, τόσῳ δὲ ὀλιγώτερον ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τοῦτο, ὅσῳ ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας Βοημοῦνδος, μὴ ἀρκοῦμενος εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Κιλικίας καὶ τῆς Παμφυλίας, δὲν ἔπαυε κυριεύων πόλεις οὐχὶ πλέον ἀπὸ μωαμεθανῶν, ἀλλ' ἀπὸ Ἑλλήνων, μελετῶν νὰ ἐκτελέσῃ ἀπὸ τούτου τοῦ μέρους τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ βούλευμα, ἧτοι τὴν κατάλυσιν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ κράτους, συνεννοούμενος δὲ ἐπὶ τούτῳ μετὰ τῶν Τούρκων. Ὅθεν τῷ 1103 ὁ Ἀλέξιος, βλέπων τὸν κίνδυνον κορυφούμενον, ἔγραψε πρὸς τὸν Βοημοῦνδον ἐπιστολὴν εἰλικρινῆ, δι' ἧς ἀπῆτει τὴν ἀπόδοσιν τῆς τε Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων πόλεων, ὅσαι κατελήφθησαν ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὸ δίκαιον. Ὁ Βοημοῦνδος ἀπεκρίθη ὅτι δὲν εἶναι αὐτὸς αἴτιος τῶν γενομένων, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ, ὅστις δὲν ἐτήρησε τὴν δοθεῖσαν εἰς τοὺς σταυροφόρους ὑπόσχεσιν τοῦ νὰ ἔλθῃ κατόπιν αὐτῶν μετὰ δυνάμεως πολλῆς. Δὲν θέλομεν ἐπανέλθει ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐξετασθὲν ἤδη

ζήτημα μέχρι τίνος ὁ Ἀλέξιος ἐξετέλεσεν ἢ δὲν ἐξετέλεσε τὴν εἰρημένην ὑπόσχεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθῆ ἀναμφισβήτητον ὅτι δὲν ἐτήρησε καθ' ὀλοκληρίαν τὰ πρὸς αὐτοὺς συνωμολογημένα καὶ ὅτι ὡς ἐκ τούτου οἱ σταυροφόροι ἠδύνατο νὰ ἔχωσιν εὐπρόσωπόν τινα λόγον νὰ μὴ ἀποδώσωσιν αὐτῷ τὰς πόλεις ὅσας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνέκτησαν, τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ δικαιώσῃ τὴν διαγωγὴν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ κατακρατῆ τὰς ἀπὸ μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις, ἐσφετερίζετο καὶ ἄλλας τὰς ὁποίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἤρπασεν. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ ὁ Βοημούνδος ἀπεποιήθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς εἰρηνικὰς αὐτοῦ παραστάσεις, ἐκήρυξεν ἐξ ἀνάγκης κατ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ ἐξέπεμψεν ἐπὶ τὴν Κιλικίαν στρατὸν ἐκ λογάδων ἀνδρῶν συγκείμενον καὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Βουτουμίτην τεταγμένον.

Ὁ στρατὸς οὗτος διελάσας δι' ἅπαντος τοῦ πεδινοῦ τῆς χώρας μέρους μέχρι τῆς ἀνατολικῆς αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἐκυρίευσε τὴν ἀρχαίαν Γερμανίκειαν, ἔτι δὲ καὶ τὰς παρακειμένας κωμοπόλεις, καὶ καταλιπὼν αὐτόθι φρουρὰν ἀποχρῶσαν ὑπὸ τὸν Μοναστράν ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸ προοίμιον τοῦτο τοῦ πολέμου εἶπετο νὰ ἐμβάλη εἰς ἀνησυχίαν τὸν Βοημούνδον, ὅστις ὅμως ὑπέλαβεν ὅτι κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ οἴκοθεν εἰς τὸν ἀγῶνα, καὶ ὅτι ἀπὸ θαλάσσης μᾶλλον εἶχε χρεῖαν ἐπικουρίας. Τούτου ἔνεκα ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τῶν Πισατῶν, τῶν Φλωρεντινῶν καὶ τῶν Γενουαίων, ὄντων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου ναυτικῶν ἐπιτηδείων. Πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Πίσσης ἐξέπλευσεν ἐπὶ τὰ ἑλληνικὰ παράλια μετὰ 900, ὡς βεβαιούσι, διήρεων, τριήρεων, ὀρομώνων καὶ ἄλλων ταχυδρόμων πλοίων· διερχόμενος δὲ τὴν Μεσόγειον, ἀπέσπασε μοῖραν τοῦ πολυαρίθμου ἐκείνου στόλου ἵνα λεηλατήσῃ τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον· τοῦτο ἐλέγετο σταυροφορεῖν ὑπὲρ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ πίστεως. Ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος μαθὼν τὴν ναυτικὴν ταύτην ἐπιδρομὴν, ἐκπέμπει τὸν ἴδιον στόλον ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Γατίκιον καὶ τὸν Λαντοῦλφον, Λομβαρδὸν ναυτικὸν ἔμπειρον, οὔτινες διελθόντες διὰ τῆς Σάμου, τῆς Κῷ καὶ τῆς Κνίδου, ἔμαθον ὅτι οἱ Πισαταὶ ἔπλεον περὶ τὴν Ῥόδον. Ἐπέρχονται λοιπὸν ἐπ' αὐτοὺς καὶ, καταλαβόντες τοὺς πολεμίους μετὰ τὴν Ῥόδον καὶ Πατάρων, παρασκευάζονται ἀμέσως ὡς εἰς πόλεμον. Ἡ ναυμαχία ἤρχισε διὰ τῆς τολμηρᾶς ἐφόδου τοῦ Πελοποννησίου πλοιάρχου Περιχιτάνους, ὅστις δις διασχίσας

ἅπαντα τὸν ἐχθρικὸν στόλον, καὶ ἐξακοντίζων δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ τὸ ἐλληνικὸν πῦρ, ἐπανῆλθε σῶος εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Τότε ἡ σύρραξις ἀπέβη γενική. Ἔτερος Ἕλλην πλοίαρχος, Ἐλεήμων καλούμενος, ἐπυρπόλησε τέσσαρας ἐχθρικὰς ναῦς. Ἀλλ' ἐνῶ ὁ ὀλοσχερῆς ὄλεθρος τῶν Πισατῶν ἐφαίνετο ἀναπόδραστος, τρικυμία σφοδρὰ ἀΐφνης ἐπισκῆψασα ἐπήγαγεν ἐξ ἀνάγκης τὴν διάλυσιν τῆς ναυμαχίας. Οὐδὲν ἤττον αἱ ζημίαι τῶν ἐχθρῶν ἀπέβησαν μεγάλαι. Ὁ ἐλληνικὸς στόλος ἔχων νὰ παλαίῃ πρὸς μόνην τὴν καταιγίδα, κατάρβωσε νὰ σωθῆ ἀκέραιος σχεδὸν εἰς τι παρὰ τὴν Ῥόδον νησιδίον. Οἱ δὲ Πισᾶται δεινὰ πάσχοντες ἀπὸ τε τῶν κυμάτων καὶ τῶν φλογῶν, ὑφ' ὧν πολλὰ τῶν πλοίων αὐτῶν εἶχον καταληφθῆ, ἀπέβαλον πλείστας τῶν νηῶν. Νεὶ μὲν τὸ πλῆθος αὐτῶν ἦτο ἐξ ἀρχῆς τοσοῦτον, ὥστε καὶ οἱ περιλιπούμενοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ ἐπιχειρήσωσι δῆσῃν τινα εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς παραλίας, ἀλλὰ δοκιμάσαντες νὰ ἀποβίβασθῶσιν εἰς Κύπρον, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Φιλοκάλου Εὐμαθίου καὶ στερηθέντες ἐνταῦθα πάλιν οὐκ ὀλίγων συναγωνιστῶν, ἀπεσώθησαν τελευταῖον εἰς Λαοδίκειαν, οὕτω ὁμῶς κακῶς ἔχοντες, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν πλέον νὰ πράξωσι τι τοῦλάχιστον οὐδὲν αὐτῶν ἐπιχειρηματικὰ φέρεται πλέον.

Αὕτη τῶν Πισατῶν ἡ ἀποτυχία δὲν ἐπτόχησε τοὺς Γενουαίους, ἐκπλεύσαντας τὴν ἔνοιξιν τοῦ 1104 εἰς βοήθειαν τοῦ Βοημούνδου. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐξέπεμψε δύο ἐν τῷ ἅμα στρατοὺς τὸν μὲν κατὰ ξηρὰν, ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν, τὸν δὲ κατὰ θάλασσαν, ὑπὸ τὸν Λαντούλφον. Ὁ τελευταῖος οὗτος ὤρμησεν ἐπὶ Μαλέαν, ἵνα κωλύσῃ τὴν διάβασιν τῶν Γενουαίων· ἀλλὰ προσβληθεὶς καθ' ἡδὸν ὑπὸ τρικυμίας μεγάλης, ἠνυχκάσθη νὰ καταφύγῃ ἄπρακτος εἰς Κορώνην, ὥστε ὁ στόλος τῶν Γενουαίων ἔφθασεν ἀκωλύτως εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀντιοχείας. Ἀλλ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐκυρίευσε τὴν Λαοδίκειαν, τῆς ὁποίας μόνη ἡ ἄκρα ἀνθίστατο ἔτι. Συγχρόνως δὲ ὁ Μοναστράς συνεπλήρωσε τὴν ἀνάκτησιν ἀπάσης τῆς Κιλικίας καταλαβὼν τὴν Λογγινιάδα, τὰ Ἄδανα, τὴν Ταρσὸν καὶ τὴν Μάμιστραν. Ὅθεν ὁ Βοημούνδος πεισθεὶς ὅτι οὔτε κατὰ ξηρὰν δύναται νὰ ἀνθέξῃ τῷ βασιλεῖ, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἵνα ζητήσῃ νέας ἐκεῖθεν δυνάμεις, καὶ κατέλιπεν ἐν τῷ μεταξύ τὰ κατὰ τὴν Συρίαν πράγματα εἰς τὸν περιώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν Ταγκρέδον.

Ἐπειδὴ ἐν τούτοις ἐφοβεῖτο μήπως συλληφθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων,

διέδωκε τὴν φήμην ὅτι ἀπέθανε, καὶ εἰσελθὼν ἐντὸς φερέτρου διέπλευσεν οὕτω τὴν μεταξὺ Συρίας καὶ Ἰταλίας θάλασσαν. Ἄμα δὲ φθάσας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα παροξύνῃ ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Δύσεως κατὰ τοῦ Ἀλεξίου· παρέστησεν αὐτὸν ὡς ἐχθρὸν θανάσιμον τῶν χριστιανῶν καὶ ὡς συνεννοούμενον μετὰ τοῦ Κελιδῆ Ἀρσλάν ἐπὶ τῇ καταστροφῇ αὐτῶν· ἔλεγεν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀποποιεῖται εἰς τοὺς σταυροφόρους τροφάς· ὅτι διακωλύει κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὴν διάβασιν αὐτῶν· ὅτι ἐνὶ λόγῳ εἶναι χειρότερος τῶν ἀπίστων καὶ ὅτι αὐτὸν πρὸ πάντων ὤφειλεν ἡ Εὐρώπη νὰ καταπολεμήσῃ. Καὶ ποῖος ἔλεγε ταῦτα; Ὁ Βοημούνδος, περὶ οὗ ἅπαντες οἱ δυτικοὶ βεβαιοῦσιν ὅτι λαβὼν παρὰ τῶν Τούρκων πρότασιν νὰ ἀνταλλάξῃ μίαν ἐπίσημον μωαμεθανὴν ἢ εἶχεν εἰς χεῖράς του, ἀντὶ δύο ἐπιφανῶν Γάλλων, Βαλδουίνου τοῦ ἐκ Βούργης, καὶ τοῦ Ἰοσελίνου, ἀπήντησεν ὅτι προτιμᾷ νὰ λάβῃ διὰ τὴν αἰχμάλωτον αὐτοῦ χρήματα, καὶ ἐγκατέλιπεν οὕτω εἰς τὴν τύχην των τοὺς δύο συναγωνιστάς. Ἄλλ' ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλβέρτου Ἀκουίνσιου ἀποδεικνύει ἀρκούντως ὅτι ὅσα κατὰ Ἀλεξίου ἐλέγοντο ἦσαν ψεῦδη ἀναιδῆ. Πῶς ὅμως ἡ φωνὴ ἀνδρὸς ἰδιώτου ἠδύνατο νὰ κατισχύσῃ τῆς ἐνεργείας ἄρχοντος τοσοῦτον δραστηρίου καὶ ἐπιβούλου; Εἰς μάτην ὁ Ἀλέξιος ἠγωνίζετο ν' ἀντιπαλαίσῃ δι' ἔργων πρὸς τὴν συκοφαντίαν ἐκείνην. Εἰς μάτην, ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ παρὰ τῷ σουλτάνῳ τῆς Αἰγύπτου, ἀπηλευθέρωσεν ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Καΐρου 300 Γάλλους εὐπατρίδας, αἰχμαλωτευθέντας εἰς τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν πολέμους· καὶ φιλοφρονήσας αὐτοὺς μεγαλοπρεπῶς ἐν Κωνσταντινουπόλει παρέπεμψεν εἰς τὴν πατρίδα των ἵνα διατρανώσωσι τὴν ἀλήθειαν. Τὰ ἄγρια καὶ ἀκοίμητα τοῦ Βοημούνδου πάθη, συνάδοντα μᾶλλον πρὸς τὰς προλήψεις αἰτινες ἐπεκράτουν ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ καθ' ἡμῶν, ἐτύγχανον ἀκροάσεως εὐμενεστέρας ἢ αἱ εἰλικρινεῖς ἐκθέσεις ἀνθρώπων προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου εὐεργετηθέντων. Ὁ Ἀλέξιος ἐμάνθανε καθ' ἑκάστην, ὅτι ὁ Βοημούνδος ἠὲδοκίμει παραδόξως παρὰ τῷ πάπα, καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν. Γρόντι ὁ Νορμαννὸς ἡγεμὼν, πορευθεὶς μετὰ συστατικῶν τοῦ ἄκρου ἀρχιερέως κατ' ἀρχάς εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χώραν, ἔτυχεν ἐξαίρετου δεξιώσεως παρὰ τῷ βασιλεῖ Φιλίππῳ· συνεζεύχθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Κωνσταντίαν· προσέλαθεν ἐκεῖθεν πολλοὺς γενναίους συναγωνιστάς, καὶ ὑπερβάς μετ' αὐτῶν τὰ Πυρρηναῖα συνήγαγεν ἐν Ἰσπανίᾳ οὐδὲν ἥττον ἀξιόλο-

γον ἐπικουρίαν. Ἐπιστρέψας δὲ ἐκεῖθεν πάλιν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου εὗρε πολλὴν ὡσαύτως προθυμίαν, ἤθροιζεν ἤδη τὰς δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἵνα διαπεράσῃ οὐχὶ πλέον εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ, κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Γυσκάρδου πραγθέντα, εἰς Ἰλλυρίαν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίαν στρατεία, ἣτις ἦτο παρακολούθημα τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπανάληψις τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιχειρήσεως, εἶναι νέα ἀπόδειξις, εἰάν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις νέα, ὅτι αἱ σταυροφορίαι δὲν εἶχον μόνον σκοπὸν τὴν τῆς Παλαιστίνης ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλον οὐδὲν ἦττον σπουδαῖον, τὴν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησιν.

Ὁ Ἀλέξιος, ἐπειδὴ οἱ πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ πολέμου ἀγῶνες αὐτοῦ ἐματαιώθησαν, διέταξεν ἐγκαίρως τὰ πρὸς ἄμυναν κατὰ τὴν Εὐρώπην ἀναγκαῖα. Τὰ ἄριστα τοῦ βασιλείου τάγματα εὕρισκοντο τότε ἐν Συρίᾳ μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, καὶ ἐν Κιλικίᾳ μετὰ τοῦ Μοναστρᾶ. Ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς δύο τούτους στρατοὺς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα διαβιβάσῃ αὐτοὺς εἰς τὰς ἀπειλουμένας εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Καὶ ἔπεμψε μὲν ἀντ' αὐτῶν ἑτέρας δυνάμεις εἰς Λαοδικεῖαν ὑπὸ τὸν Πετσεάν, καὶ εἰς τὰς μεσημβρινὰς τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὸν Ἀρμένιον Ἀσπιέτην· ἀλλὰ τὰ στρατεύματα ταῦτα δὲν ἦσαν ἐνάμιλλα τῶν προτέρων, καὶ, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ Μοναστρᾶ, ὁ Ταγκρέδος εὐχερῶς ἀνέκτησεν ἅπασαν τὴν Κιλικίαν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Συρίαν καὶ ὀπλίσας πλοῖα τινα συνέλαβε πρόσκοπον ἑλληνικὴν ναῦν, ἣς ῥινοκοπήσας καὶ δακτυλοκοπήσας τοὺς ναυβάτας, ἀπέπεμψεν ἵνα διασαλπίσωσι βεβαίως τὴν ἵπποτικὴν καὶ ὄντως χριστιανικὴν αὐτοῦ ἀρετὴν. Μόνη λοιπὸν ἡ ἀγγελία τῆς νέας τοῦ Βοημούνδου ἐκστρατείας ἐπήγαγε τὴν μείωσιν τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἀνατολικοῦ κράτους. Ἀλλὰ τὸ τέλος τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης ἐμελλεν ἀποβῆ ὅλως διάφορον τῆς ἀρχῆς.

Ἐτι ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1105 ἔτους ὁ Ἀλέξιος συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἅπαντα τὰ κατὰ τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικὰ σώματα, καὶ παρήγγειλε νὰ ἔλθωσι νὰ σταθμεύσωσι περὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου μετέβη καὶ αὐτὸς κατὰ σептέμβριον μετὰ τῶν ἐξ Ἀσίας ἀνακληθέντων στρατῶν, καὶ ὅπου διέτριψε τὸ λοιπὸν τοῦ ἔτους τούτου, καὶ ὀλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐπόμενον, γυμνάζων τὰ τάγματα ἐκεῖνα καὶ ὀχυρῶν τὰ φρούρια. Ἰδίως δὲ ἐξησφάλισε τὸ πρὸ πάντων τῶν ἄλλων

κινδυνεῦον Δυρράχιον, καταστήσας ἡγεμόνα αὐτοῦ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Ἀλέξιου, δεύτερον υἱὸν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου, νέον διαπρέποντα ἐπὶ συνέσει καὶ ἀνδρείᾳ. Ἀφ' ἑτέρου συνήγαγε καὶ κτήρτισεν εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν λιμένας πλοῖα ἱκανὰ, τὰ ὁποῖα, ὑπὸ ναύαρχον τὸν Ἰσαακίον Κοντοστέφανον, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν τοῦ Δυρραχίου παραλίαν, παραγγείλας νὰ διακωλύσωσι πάσῃ δυνάμει τὴν διαπεραιώσιν τοῦ Βοημούνδου, ὅστις παρσκευάσας τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς αὐτοῦ δυνάμεις εἰς Βᾶριν, ἠτοιμάζετο νὰ διαπλεύσῃ τὸν Ἀδρίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1107. Κατὰ δυστυχίαν ὁ Κοντοστέφανος, ἀντὶ νὰ περιμείνῃ αὐτὸν, καθ' ἃς εἶχε ῥητὰς ὁδηγίας, εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραλίαν, ἐπεχείρησεν ἄφρονά τινα ἐπὶ τὴν Ἰταλίαν ἐπιδρομὴν, καὶ ἀποκρουσθεὶς ἐκεῖθεν, ἐπτοήθη τοσοῦτον, ὥστε δὲν ἐτόλμησε νὰ ἀντιπαραταχθῆ ἰεὶς τὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιπλεύσαντα πολέμιον, ὅστις ἀπεβιβάσθη ἀκωλύτως τῇ 9 ὀκτωβρίου εἰς Αὐλῶνα. Συνεπήγητο δὲ 12 μὲν χιλιάδας ἰππέων, 60 δὲ χιλιάδας πεζῶν, Γάλλων, Ἀγγλῶν, Γερμανῶν, Ἰταλῶν καὶ Ἰσπανῶν, οἵτινες ἅμα πατήσαντες εἰς τὴν στερεὰν ἐτράπησαν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν τῆς περὶ τὴν χώρας, καὶ τὴν 13 τοῦ μηνὸς, τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως, ἐστρατοπέδευσαν περὶ Δυρράχιον.

Ὁ Ἀλέξιος, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1106 εἶχεν ἐπανέλθει εἰς Κωνσταντινούπολιν, πληροφορηθεὶς ἤδη παρὰ τοῦ ἐν Δυρραχίῳ ἡγεμόνος, τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Βοημούνδου, ἔσπευσε νὰ μεταβῆ εἰς Θεσσαλονίκην. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ δὲν ἦτο νὰ περιπέσῃ αὐτῷ εἰς τὸ λάθος τῆς ἐκ τοῦ συστάδην παρατάξεως· λάθος τὸ ὁποῖον ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου στρατείας ἐπροξένησε τοσοῦτον δεινὰς συμφοράς. Ἀλλὰ προέθετο μᾶλλον ν' ἀποκλείσῃ τὸν Βοημούνδον εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, παρεμποδίζων τὴν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦτο μεταφορὰν τροφῶν καὶ ἄλλων ἀναγκαίων ἀπὸ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, ἀκρωτηριάζων αὐτὸ διὰ μικρῶν συμπλοκῶν, καὶ φθείρων τοιοῦτοτρόπως τὸν ἀντίπαλον κατ' ὀλίγον μὲν ἀλλ' ἀσφαλῶς. Γινώσκων δὲ ὅτι ἐν χειμῶνι ὁ Βοημούνδος δὲν θέλει δυνηθῆ νὰ ἐπιδιώξῃ δραστηρίως τὴν πολιορκίαν, οὐδὲ ἐπικουρίαν νὰ λάβῃ τινὰ ἐξ Ἰταλίας, καὶ προσέτι ὅτι τὸ Δυρράχιον εἶχεν ἄφθονον τροφῶν προμήθειαν, ὀχυρώματα δυσπρόρητα, ἡγεμόνα πιστὸν καὶ ἱκανόν, φρουρὰν πολυάριθμον καὶ κατοίκους ἀφωσιωμένους εἰς τὴν βασιλείαν, ἀπεφάσισε νὰ διαχειμάσῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἐξασκῶν ἐν ἀνέσει τὸν στρατὸν, καὶ μόνον μικρά

τινα ἀποσπάσματα προεξέπεμψεν ἵνα καταλάβωσι τὰς διόδους τὰς ἀγούσας εἰς τὸ ἐνδότερον τοῦ κράτους.

Τῶντι ὁ Βοημοῦνδος ἀνέβαλεν ἐξ ἀνάγκης τὴν ἐφοδὸν μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξέως, παρατηρῶν ἐν τῷ μεταξὺ τὰ φοβερά ἐκεῖνα ὄχυράματα, παρασκευάζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ ἐπιχειρῶν μικροὺς τινὰς ἀκροβολισμοὺς κατὰ τῆς φρουρᾶς, ἢ ἐπιδρομὰς εἰς τὴν πέριξ χώραν. Εἶχον δὲ ἔκτοτε δυσχερῶς τὰ κατ' αὐτόν, διότι καύσας τὸν στόλον αὐτοῦ, ἵνα κόψη οὕτω πᾶσαν ἐλπίδα ὑποχωρήσεως καὶ καταστήσῃ ἀπαραίτητον τὴν νίκην εἰς τοὺς συναγωνιστὰς, ἀπεστέρησεν ὅμως τοιουτοτρόπως ἑαυτὸν πάσης μετὰ τῆς Ἰταλίας καὶ αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν παραλίῶν συγκοινωνίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεῖχε τὸν κόλπον, αἱ δὲ κατὰ ξηρὰν διόδοι ἐφράχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου, ὥστε ὁ στρατὸς τῶν πολεμίων ἤρχισε νὰ πάσῃ πρωϊμώτατα στέρησιν τροφῶν, καὶ νὰ δεκατεύηται ὑπὸ τῶν νοσημάτων, τὰ ὁποῖα παρεκλούθησι τὴν στέρησιν ταύτην ἢ τὴν κακὴν τροφήν. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν αὐτῷ ἀθυμία. Πᾶσαι αἱ προτάσεις ὅσαι ἐγένοντο εἰς τὸ φρούριον περὶ παραδόσεως εἶχον ἀποκρουσθῆναι, ὁ δὲ Βοημοῦνδος ἀνυπομόνως περιέμενε τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν ἐπιτηδεῖαν εἰς ἀγῶνας κρισίμους, δι' ὧν ἤλπιζε νὰ ἀνακύψῃ ἐκ τῶν προτέρων παθημάτων.

Τελευταῖον τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1108 ἔτους ἤρχισε τὴν πολιορκίαν· ἀλλ' οὐδὲ τότε ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησε ν' ἀνοίξῃ ῥῆγμα διὰ χελώνης κριοφόρου, τῆς ὑποίας ὅμως ὁ ὀγκώδης κριὸς περισσότερον ἔβλαπτε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χελώνην, ἢ τὰ τεῖχη τὰ ὁποῖα ἐπάτασσε. Καὶ ἔπειτα ἡ φρουρὰ ἔκαυσε μετ' ὀλίγον τὴν μηχανὴν διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πυρός. Τότε οἱ πολέμιοι ὄρυξαν ὑπόνομον· ἀλλ' οἱ πολιορκούμενοι ἀνθυπονομήσαντες, κατέπρησαν διὰ πυρφόρων σωλήνων καὶ ἐξέωσαν τοὺς πολέμιους ἐργάτας. Μετὰ δὲ τὴν διττὴν ταύτην ἀποτυχίαν οἱ περὶ τὸν Βοημοῦνδον κατεσκεύασαν πύργον ὑψηλότερον τοῦ τεύχους τοῦ Δυρραχίου, ἔχοντα δὲ γέφυραν, ἣτις καταβιβασθεῖσα ἐμελλε νὰ εἰσαγαγῇ τοὺς πολιορκητὰς εἰς τὸ φρούριον καταστράφη ὅμως διὰ τοῦ πυρός καὶ τοῦτο τὸ μηχανήμα, παθόντων τὰ πάνθεινα τῶν ἐν αὐτῷ εἰσελθόντων πολεμίων. Καὶ ἐν τούτοις ὁ Ἀλέξιος ἀναχωρήσας ἐκ Θεσσαλονίκης μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ, πρόεβη εἰς Πελαγονίαν καὶ ἐστρατοπέδευσε κατὰ τὴν Δεαβόλιν, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν ὀρέων τῶν διαχωριζόντων τὴν Ἰλλυρίαν ἀπὸ τῆς Μακεδονίας, ὀχυρώσας ἔτι μᾶλλον τὰ προηγουμένως καταληφθέντα στενὰ καὶ

παρενοχλῶν ἀδιακόπως τὸ τοῦ Βοημούνδου στρατόπεδον. Ἐνίοτε αἱ συμπλοκαὶ αὐταὶ ἀπέβαινον διὰ τὴν τῶν πολεμίων ἡρμὴν μάχαι σπουδαῖαι. Μίαν τῶν ἡμερῶν ὁ τοῦ Βοημούνδου ἀνεψιὸς Γουίδων, ἀγανακτήσας διὰ τὴν ἐνώπιον τῶν τειχῶν ἀπραξίαν, παραλαμβάνει μοῖραν τοῦ στρατοῦ ἀρίστην, καὶ ἐξορμᾷ πρὸς τὰ Κάνινα, ὅπου ὁ Μιχαὴλ Κεκαυμένος ἐφύλαττε τὰ τέμπε. Νικήσας δὲ καὶ τρέψας εἰς φυγὴν τὸν Μιχαὴλ, βουλεύεται ἤδη νὰ ἐκπορθήτῃ καὶ τὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ στρατόπεδον ὅστις ἦτο ὠχυρωμένος εἰς χωρίον ἀσφαλές, ἔχων δεξιᾷ μὲν τὸν ποταμὸν Χαρζάνην, ἀριστερᾷ δὲ ἔλος ἄβατον. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ Γουίδων ἐννοήσας τὸ τοῦ χωρίου δυσάλωτον, παραμένει ἐκεῖθεν τοῦ Χαρζάνου. Ἀλλὰ τότε ὁ Καντακουζηνὸς περὶ διὰ νυκτὸς τὸν ποταμὸν καὶ ἀντιπαρατάσσεται ὡς ἐπὶ μάχην. ἄγων μὲν αὐτὸς τοὺς ἐν τῷ μέσῳ τεταγμένους Ἕλληνας, συνεπαγόμενος δὲ ἐπικούρους κατὰ μὲν τὸ εὐώνυμον κέρασ Τούρκους τινὰς μισθοφόρους, κατὰ δὲ τὸ ἕτερον Ἀλανοὺς, καὶ προπέμφας ὡς ἀκροβολιστὰς τοὺς Πετσειέγους. Οἱ Φραγκοὶ συνησπικότες, καὶ τὴν παράταξιν οὐδόλως λύοντες, ἀπατέλουν ὄγκον συμπαγῆ καὶ δυσδιάσπαστον. Ὅθεν πρῶτοι οἱ Πετσειέγοι ἐπελθόντες, καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι, καὶ τρίτοι οἱ Ἀλανοὶ, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν ταξιν τῶν πολεμίων, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἐσχατοὶ ὁμοῦς πάντων ὁρμήσαντες οἱ Ἕλληνες, τοσοῦτον βιαίως προσέκρουσαν κατὰ τοῦ κινητοῦ ἐκείνου τείχους, ὥστε τρέψαντες κατὰ κράτος τοὺς Φράγκους ἵππεις ἐδίωξαν αὐτούς, ἐγκαταλιπόντας πολλοὺς εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μέχρι τοῦ πολιγνίου τοῦ καλουμένου Μύλου.

Ἀλλ' ἐνῶ ὁ Βοημούνδος ἀπεκλείετο καὶ ἠκρωτηριάζετο ἀπὸ ξηρᾶς, ὁ ναυρὸς Κοντοστέφανος τοσοῦτον ἀμελῶς ἐπετήρει τὴν παραλίαν, ὥστε δύο στόλοι ἐξ Ἰταλίας πεμφθέντες μετὰ τροφῶν καὶ ἐπικούρων, ἐπέτυχον νὰ διαβῶσι καὶ νὰ φθάσωσιν εἰς Αὐλῶνα, ἐκ δὲ τούτου ἔλαβεν ἐπὶ τινα χρόνον ἄνεσιν καὶ ἀναψυχὴν τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων. Ὁ Κοντοστέφανος αὐστηρῶς ἐπιτιμηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως κατάρθρωσε τελευταῖον νὰ κωλύσῃ τρίτην ἐπικουρίαν ἀπὸ τῆς Ἀπουλίας ἐπερχομένην, διώξας τὰ κομίζοντα αὐτὴν πλοῖα καὶ ἄλλα μὲν καύσας ἐξ αὐτῶν ἄλλα δὲ καταποντώσας. Οὐδὲν ἦττον ὁ Ἀλέξιος πειθόμενος εἰς τὰ παράπονα τῶν ἄλλων τοῦ στόλου ἀξιωματικῶν καὶ τοῦ διοικητοῦ τοῦ Δυρραχίου, ἀνεκάλεσε τὸν Κοντοστέφανον, διορίσας ἀντ' αὐτοῦ ναύαρχον τὸν Μαριανὸν Μαυροκατακαλῶν, ὅστις ἀνε-

δείχθη τῇ ἀληθείᾳ πολὺ ἀξιώτερος τοῦ προκατόχου, διότι συνέλαβε μεγάλην προμήθειαν ἐπερχομένην αὐθις εἰς τὸ περὶ Δυρράχιον στρατόπεδον, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθαλασσοκράτησεν, ὥστε οὐδὲ ἐν πλοῖον ἠδύνατο νὰ διέλθῃ τὸν κόλπον, πᾶσα δὲ κοινωνία μεταξύ Ἰταλίας καὶ Βοημοῦνδου ἐκόπη ὀλοσχερῶς. Τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων περιῆλθεν ὡς ἐκ τούτου εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν· λοιμὸς καὶ λιμὸς ἐπεκράτησαν αὐθις ἐν αὐτῷ· οἱ στρατιῶται ἐγόγγυζον, τινὲς δὲ ἤρχισαν καὶ νὰ δραπετεύωσιν. Ὁ Γουλιέλμος Κλαρέτ, Προβεγκιανὸς ἔγκριτος, ἀθυμήσας ἐκ τῶν δεινῶν ὅσα ἔπαθε, καὶ ὅσα ἔτι ἠπειλοῦντο, κῆτομολήσῃ μετὰ ἑὸ ἄλλων ἰππέων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τότε ὁ ἀγέρωχος Νορμαννὸς ἐνόησεν ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα νὰ κύψῃ τὸν αὐχένα καὶ ἐζήτησεν νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὁ δ' Ἀλέξιος ἀπήντησεν ὅτι, ἂν καὶ πολλάκις ἠπατήθη ὑπὸ τῶν ὄρκων τοῦ Βοημοῦνδου, ἐπιθυμῶν ὁμως νὰ ἀποφύγῃ πλειοτέραν αἵματος χριστιανῶν χύσιν, θέλει δεχθῆ αὐτὸν καὶ ἀκούσει τὰς προτάσεις του.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐζήτησεν ἡμέρους τρεῖς ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ· ὁ βασιλεὺς συνήνεσε καὶ εἰς τοῦτο. Ὁ Βοημοῦνδος ἐπεθύμησε νὰ ὀρισθῆ ὁ τρόπος καθ' ὃν ἠθελεν ὑποδεχθῆ αὐτὸν ὁ Ἀλέξιος. Ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς τρεῖς ἡμέρους νὰ κανονίσωσι τὰ περὶ τούτου, προσεπιστείλας ἐπὶ τούτῳ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Εὐφορβηρόν. Προσελθόντων δὲ πάντων εἰς τὸ στρατόπεδον, ὁ Βοημοῦνδος ἀπήτησεν ὥστε οἱ συγγενεῖς τοῦ Ἀλεξίου καὶ οἱ κυριώτατοι τῶν ἐν τέλει νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ ἐν διαστήματι ἑξ σταδίων· νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἀλεξίου μετὰ δύο ἰππέων, καὶ μήτε γόνυ μήτε τὸν τράχηλον νὰ κλίνῃ εἰς σημεῖον εὐλαβείας. Εἰσερχομένου αὐτοῦ νὰ ἐξαναστῆ ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ ἐν γένει νὰ ὑποδεχθῆ αὐτὸν οὐχὶ ὡς ὑποτελῆ, ἀλλ' ὡς ἀνεξάρτητον ἡγεμόνα, μηδὲ ὡς ἐπειθόμενος ἐπὶ τῆς ὑποτελείας ἦν ἄλλοτε ὤμοσεν αὐτῷ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Βοημοῦνδος. Ἄν ἐν μέσῳ τοσοῦτον κρισίμων περιστάσεων, καθ' ἃς ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐπρόκειτο νὰ σώσῃ οὐ μόνον ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ μέγχα πλῆθος συναγωνιστῶν, ὄλων εἰς τὴν διάκρισιν τῶν πολεμίων εὐρισκομένων, βασιλεὺς ἢ στρατηγὸς ἡμέτερος ἠθέλε προτείνει τιαύτας ἀξιώσεις, οἱ Εὐρωπαῖοι ἱστορικοὶ δὲν ἠθέλον εὖρει λόγους ἀποχρῶντας ἵνα καταμεμφθῶσι τὰς μικρολογίας αὐτοῦ καὶ ματαιοσχολίας. Ὅπως δὴποτε οἱ ἀπεσταλμένοι ἐδέχθησαν καὶ ταύτας τὰς ἀξιώσεις, ἐκτὸς

μόνων τῶν ὄρων τοῦ νὰ ἐξαναστῇ ὁ βασιλεὺς, καὶ εἰσερχόμενος ὁ Βοημοῦνδος νὰ μὴ δώσῃ δεῖγμα τι εὐλαθείας. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἐπιούσαν ὁ Βοημοῦνδος ἐπέμεινε νὰ γίνωσι δεκτοὶ καὶ οἱ δύο οὗτοι ὄροι, τῶν δὲ ἀπεσταλμένων μὴ συγκατανευόντων, ἐνέπεσεν ἕρις δεινὴ, εἰς τῶν Γάλλων ἵπποτῶν οἵτινες συνώδευον τὸν Νορμαννὸν ἡγεμόνα, δυσανασχετήσας διὰ τὴν πολυλογία ταύτην, καὶ στραφεῖς ἀγερώχως πρὸς αὐτὸν, «οὐδεὶς, εἶπεν, ἐξ ἡμῶν τῶν ἐλθόντων ἐνταῦθα ἵνα συνάψωμεν πόλεμον πρὸς τὸν βασιλέα, ἐπληξεν εἰσέτι τινα διὰ δόρατος, ἀλλ' ἀναλίσκομεν τὸν χρόνον εἰς τείχη προσκρούοντες. Ἐὰ τοίνυν τὰ πολλά. Τὴν εἰρήνην τῆς μάχης ἀλλάξασθαι χρή.» Καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ.

Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ περιγράφει μετριοπαθέστατα τὴν γενομένην τότε συνέντευξιν μεταξύ τοῦ πατρὸς αὐτῆς καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὅστις, ἀφοῦ τοσαύτας παρήγαγεν εἰς τὸ κράτος συμφορὰς, καὶ τοσάκις παρεβίασεν ὄρκους τοὺς ὁποίους ἔμελλεν αὐτῆς μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀθετήσῃ, ἤδη εὐρίσκετο εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ βασιλέως. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ δὲν ὠφελεῖται ἐκ τῆς παρουσίας αὐτοῦ δυσπραγίας, ἵνα περιφρονήσῃ ἢ ταπεινώσῃ τὸν Βοημοῦνδον, ἀλλ' ἀξιοπρεπέστατα ὁμιλοῦσα περὶ αὐτοῦ ἀποθαυμάζει τὸ ἠρωϊκὸν τοῦ ἀνδρὸς ἀνάστημα, τὸ ἀρειμάνιον ὕψος, τὴν ἀγέρωχον ἄμα καὶ χαρίεσσαν ὄψιν, καὶ εἰλικρινῶς ὁμολογεῖ τὴν βαθεῖαν τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαθείας ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλήν. Ἄλλ' οἵαιδ' ἄποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀποδοθεῖσαι αὐτῷ τιμαὶ, ἀνάγκη ἦτο τελευταῖον νὰ ἀνατραπῶσιν αἱ ἄδικοι ἐκεῖναι ἀξιώσεις, καὶ νὰ τεθῇ ὀριστικὸς τις φραγμὸς εἰς τὰς ἀδιαλείπτους κατὰ τοῦ κράτους ἐπιβουλὰς. Ὅθεν μετὰ βραχεῖαν εἰσαγωγικὴν διάλεξιν ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε ῥητῶς νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς κυρίαρχος ὑπὸ τοῦ Βοημοῦνδου, νὰ ἐπιβάλλῃ οὗτος τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν εἰς τὸν ἀνεψιὸν του Ταγκρέδον, νὰ τὸν διατάξῃ νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀντιόχειαν εἰς τὸν ἐπὶ τούτῳ σταλγόμενον ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐπίτροπον, καὶ, καθόλου εἰπεῖν, ἀπήτησε νὰ ἐκπληρωθῶσιν ἀκριβέστατα πάντες οἱ ὄροι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνθηκῶν. Ὁ Βοημοῦνδος κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε κατ' οὐδένα λόγον νὰ συναινέσῃ εἰς τὰς ὑποχρεώσεις ταύτας, δι' ὧν ἀνετρέποντο οἱ καρποὶ ὅλων τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀγώνων, καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπιούσαν πρῶτ' εἰς τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ. Ὁ βασιλεὺς ἀπήτησεν ὅτι εἶναι ἐλεύθερος νὰ πράξῃ τοῦτο. Ἀλλ' ὁ Νορμαννὸς διανυκτερεύσας ἐν τούτοις εἰς τὸ ἐλ-

ληνικὸν στρατόπεδον, καὶ σκεφθεὶς ὠριμώτερον περὶ τῆς δεινῆς ἀμπα-
χανίας εἰς ἣν εὐρίσκετο, ἀνήγγειλε τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ὅτι δέχεται
πάντα καὶ συνωμολόγησε πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας, τῶν ὁποίων τὸ
μὲν κείμενον διασωθὲν ἡμῖν ὑπὸ τῆς Ἄννης Κομνηνῆς δὲν δυνάμει θα-
νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα ὑλόκληρον, ἀλλὰ καὶ ἡ περίληψις μόνη ἀρκεῖ
νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῶν ὑποχρεώσεων ὅσας ἀνέλαθεν ὁ τεταπει-
νωμένος ἐκεῖνος πολέμιος.

Ἡ μὲν προτέρα, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει γενομένη, συμφωνία ἠθε-
τήθη καὶ ἀνεκηρύχθη ἄκυρος καὶ μηδὲν ἔχουσα τὸ ἐνεργόν. « . . . νῦν
δὲ οὖν ὡς περ ἐκ μεταμελείας ἐρχόμενος . . . εἰς ἑτέραν συμφωνίαν
μετὰ τοῦ κράτους σου τράπωμαι ταυτηνί, ὥστε λίξιον γενέσθαι τοῦ
σκήπτρου σου ἄνθρωποι καὶ, ἵνα σαφέστερον εἴποιμι καὶ φανερώτε-
ρον, οἰκέτην καὶ ὑποχείριον. Ἐπειδὴ καὶ σὺ ὑπὸ τὴν σὴν δεξιάν ἐμέ
ἔλκειν βεβούλησαι καὶ ἄνθρωπόν σου ἐθέλεις ποιήσασθαι λίξιον, ἔσο-
μαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ νῦν κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην συμφωνίαν, ἣν
καὶ φυλάττειν εἰς αἰεὶ βούλομαι καὶ ἐπόμνυμι Θεόν τε καὶ πάντας
τοὺς ἁγίους αὐτοῦ . . . ἄνθρωπος πιστὸς τῆς σῆς βασιλείας καὶ
τοῦ περιποθήτου σου υἱοῦ καὶ βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Πορφυρο-
γεννήτου, καὶ ὑπλίσσομαι τὴν δεξιάν κατὰ παντός ἀνθισταμένου τῷ
κράτει σου, εἴτε τοῦ χριστιανικοῦ γένους ἐστὶν ὁ χεῖρας ἀνταράμενος,
εἴτε καὶ ἀλλότριος τῆς ἡμετέρας αὐλῆς, οὗς Παγάνους ἡμεῖς ὀνομάζο-
μεν . . . » « ἔτι συμφωνῶ, καὶ ἔσται τῶν συμπεφωνημένων μάρ-
τυς ὁ Θεὸς, μηδεμίαν μηδέποτε χώραν τεταγμένην ὑπὸ τὰ ὑμέτερα
σκήπτρα, εἴτε νῦν εἴτε πρότερον, εἴτε πόλιν ἢ νῆσον, κρατεῖν τε καὶ
ἔχειν· καὶ ἀπλῶς ὅποσα ἡ βασιλεία Κωνσταντινουπόλεως περιεῖχεν ἢ
νῦν κατέχει κατὰ τε ἀνατολήν καὶ τὴν δύσιν, ἐκτὸς τῶν ῥητῶς δε-
δωρημένων μοι παρὰ τοῦ Θεοπροβλήτου κράτους ὑμῶν, ἃ καὶ κατ'
ὄνομα δηλωθήσεται ἐν τῷ παρόντι ἐγγράφῳ· ἀλλ' ὅποσῃν ἂν δυνα-
θεῖν χερῶσασθαι χώραν, τελούσαν ποτε ὑπὸ τὴν βασιλείαν ταύτην,
ἀπωσάμενος τοὺς τὴν χώραν ἐκείνην κατέχοντας, εἰς τὴν γνώμην τὴν
ὑμετέραν ἀναρτᾶν ὀφείλω τὴν περὶ ταύτης οἰκονομίαν . . . » « Ἀλλ'
οὐδὲ ἄνθρωπος ἑτέρου γενήσομαι ἢ ἑτέρας ἀρχῆς μείζονος ἢ ἐλάσσονος,
ἄνευ τοῦ κράτους τοῦ ὑμετέρου . . . τοὺς δὲ προσερχομένους μοι
ἄνθρώπους τῆς βασιλείας σου ὡς κατεξαναστανας τοῦ κρατους τοῦ

σοῦ ἐμοὶ ἐκδουλεύειν, καὶ μισήσω καὶ ἀποπέμψομαι, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτῶν ἐξοπλίσομαι »

Ἄταῦτα μὲν περὶ τῶν πόλεων καὶ χωρῶν ὅσαι ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Ῥωμαίων τύχης ἐτύγγανον οὔσαι. Περὶ δὲ τῶν μηδέπω δεδουλευκότων τῇ Ῥωμανίᾳ, ταῦτα ἐνόρκως κατεπαγγέλλομαι, ὡς ἵνα τὰς τε ἐπερχομένας μοι χώρας ἄνευ πολέμου ἢ μετὰ πολέμου μάχης, καὶ ταύτας ἀπάσας ὡς ἀπὸ τῆς ὑμετέρας βασιλείας λογίζομαι, εἴτε τουρκικαὶ εἴσιν, εἴτε ἀρμενικαί.» « Πρὸς μὲν τοὶ τὸν Ταγκρέ καὶ ἀνεψιὸν μου ἀκέρυκτον ἐξῶ πόλεμον εἰ μὴ θελήσει καθυφεῖναί τι τῆς πρὸς τὴν βασιλείαν ὑμῶν δυσμενείας, μηδὲ ἀπολύει τῆς χειρὸς αὐτοῦ τὰς πόλεις τῆς ὑμετέρας βασιλείας. Ἐπὶ δὲ, καὶ θέλοντος αὐτοῦ καὶ μὴ θέλοντος, ἀναρρυσθῶσιν αἱ πόλεις, αὐτὸς μὲν ἵνα δεσπόζω τῇ ἀντιλήψει τοῦ κράτους ὑμῶν τὰ διὰ χρυσοβούλλου λόγου δεδωρημένα μοι, ἃ καὶ ῥητῶς ἐξαριθμηθήσεται, καὶ δὲ πόλεις ἐκεῖναι μετὰ τῆς ἐν Συρίᾳ Λαοδικείας, καὶ ὅσαι εἴσιν ἐκτὸς τῶν δεδωρημένων ἐμοί, τῷ σκῆπτρῳ ὑμῶν προσαρμόζονται.» « Ἔτι καθυπισχνοῦμαι καὶ ταυτὶ πρὸς τοῖς ἄνωθεν εἰρημένοις, βεβαιωτέρας τὰς συμφωνίας ποιούμενος. Συμφωνῶ γὰρ, ἵνα ἐγγυητὰς ἀποδοίην ἐπὶ ταύταις ταῖς συμφωνίαις, ὥστε ἀπαραβάτους καὶ ἀπαραθραύστους μένειν εἰς τὸ διηνεκές τοὺς μέλλοντας ἀνθρώπους μου ἐμῷ δικαίῳ κατέχειν τὴν δεδομένην μοι χώραν τῆς βασιλείας σου παρασκευάσω γὰρ καὶ τούτους ὁμόσαι τὰ φρικωδέστατα, ὡς ἂν καὶ οὗτοι φυλάττωσι πίστιν ὀρθὴν πρὸς τὸ ὑμέτερον κράτος.» « καὶ ὅσοι μὲν ἐνταυθοῖ τυγχάνουσιν ἐμοὶ συνεπιδημοῦντες, αὐτίκα καὶ τὰς ἐνόρκους πίστεϊς καὶ τὰς συμφωνίας δώσουσι πρὸς τοὺς σεβαστοὺς τόν τε κύριον Ἀλέξιον καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων καὶ τὸν Πορφυρογέννητον βασιλέα καὶ σὸν υἱόν. Ὅσοι δὲ ἀπῶσι τῶν ἐμῶν ἱππέων καὶ ὑπλιτῶν, οὓς καθάλλαρῖους σύνηθες καλοῦμεν, ἀποστειλάσης ἄνθρωπον τῆς βασιλείας σου κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν πόλιν, ἐκεῖ τοὺς αὐτοὺς ὄρκους ἀποτελέσουσι κάκεῖνοι.»

Μετὰ ταῦτα ἠνοιάζονται ῥητῶς ἐν ταῖς συνθήκαις αἱ πόλεις καὶ αἱ χώραι ὅσας ἐμελλε νὰ κρατήσῃ ὁ Βοημοῦνδος ὡς λίζιος τοῦ βασιλέως ἀνθρώπος. Καὶ ἐπειδὴ μετὰ αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἐπιφέρεται ἡ ἐξῆς ἀξιοσημείωτος ὕψος. « Συμφωνῶ δὲ καὶ ἐπόμενι τὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀντιόχου πρεσβευόμενον Θεόν, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου γένους πατριάρχης ἔσται Ἀντιόχειας, ἀλλ' ὅν ἂν προβαλεῖται ἡ βασιλεία ὑμῶν ἐκ τῶν θρεμμάτων τυγχάνοντα τῆς κατὰ τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν μεγάλης ἐκκλησίας. Ὁ τοιοῦτος γὰρ καὶ τοῦ θρόνου τοῦ κατὰ τὴν Ἀντιόχου ἐπιβαίη καὶ πράξει πάντα ἀρχιερατικῶς ἐν ταῖς χειροτονίαις καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐκκλησιαστικαῖς ὑποθέσεσι. κατὰ τὰ τοῦ θρόνου τούτου προνόμια.»

Κατόπιν δρίζονται αἱ πόλεις καὶ αἱ χῶραι ὅσαι ἀποτμηθεῖσαι ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας, ἐντελῶς ἐμελλον νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ κράτους· μεταξύ δὲ τούτων ἦν, ὡς προεῖρηται, καὶ ἡ Λαοδικεῖα. Ἐπειτα μνημονεύονται χῶραί τινες, κείμεναι εἰς τε τὰ ἐπὶ τάδε τῆς Συρίας καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, τὰς ὁποίας ὁ βασιλεὺς παρεχώρει τῷ Βοημούνδῳ πρὸς ἀποζημίωσιν τῶν ὅσα ἀπενεμάσθησαν ἀπὸ τοῦ δουκάτου Ἀντιοχείας. Τελευταῖον ἐπαναλαμβάνονται ὄρκοι φρικτοὶ περὶ τῆς τηρήσεως τῶν προκειμένων συνθηκῶν καὶ σημειοῦται ὅτι «ταῦτα ἐγράφη τε καὶ οἱ ὄρκοι συνετελέσθησαν παρουσίᾳ τῶν ὑπογεγραμμένων μαρτύρων κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον δευτέρας ἐπινεμῆσεως ἔτους ἡδὴ διαρυῖσκομένου 5χιζ» (6617) ἤτοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1108.»

Μεταξὺ τῶν ὑπογραψάντων μαρτύρων ἦν καὶ ὁ Ἀμάλφης ἐπίσκοπος Μαῦρος, ὁ σταλεὶς παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ὑπὸ τοῦ πάπα ὡς ληγάτος. Τὸ δὲ ἐγγραφον ἐπεσφραγίζετο ὡς ἐξῆς. «Τὸν μὲν οὖν ἐγγραφον ὄρκον τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ παρὰ τοῦ Βοημούνδου ἔλαβεν, ἀντιδέδωκε δὲ πρὸς αὐτὸν χρυσόβουλλον λόγον, ἐνσημασμένον διὰ κινναβάρεως ὡς ἔθος διὰ βασιλικῆς δεξιᾶς.» Ῥητότεροι συνθῆκαι καὶ σαφέστεροι, ὑποχρεώσεις δὲν συνωμολογήθησαν ποτέ, οὔτε διὰ φοβερωτέρων ὄρκων ἐκυρώθησαν. Σημειωτέον πρὸς τούτοις ὅτι ὁ Ἀλέξιος ἀνεδείχθη καὶ ἐπιεικέστατος πρὸς τὸν Βοημούνδον· διότι τελευταῖον εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ νορμαννὸς ἡγεμὼν ἦτο εἰς χεῖρας του· ὁ βασιλεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ κρατήσῃ αὐτὸν τε καὶ σύμπαντα αὐτοῦ τὸν στρατὸν ἀίχμαλώτους. Ἡδύνατο τοῦλάχιστον νὰ κρατήσῃ αὐτοὺς μέχρις οὗ ἐκπληρωθῶσι τὰ συμφωνηθέντα· οὐδὲν τούτων ἐπραξεν, ἀλλ' ἠρέσθη εἰς μόνον τὸν λόγον τοῦ ἀνδρός. Ἀφῆκεν αὐτῷ τὴν Ἀντιόχειαν μετὰ ἀξιολόγου περιοχῆς· καὶ ἂν ἀφήρσεν ἀπὸ τοῦ δουκάτου ἐκείνου χώρας τινὰς, ἀπενεμάσθη αὐτὸν διὰ παραχωρήσεως ἄλλων. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν ἐτίμησε καὶ ἐθεράπευσε πολυειδῶς τὸν Βοημούνδον, νείμας αὐτῷ τὸ τοῦ σεβαστοῦ ἀξίωμα, καὶ παρασχὼν δῶρα πολλὰ εἰς χρυσὸν, εἰς ἄργυρον, εἰς ὑφάσματα πολύτιμα.

Πῶς ἀνταπέδωκε τὴν εὐεργεσίαν ταύτην καὶ τὴν ἐπιείκειαν, πῶς

ἐδικαίωσε τὴν πίστιν ταύτην τοῦ Ἀλεξίου ὁ Βοημούνδος; Ἄμα ἐπα-
 νελθὼν εἰς Ἀπουλίαν, ἤρχισε νὰ παρασκευάζεται αὐθις εἰς πόλεμον
 κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει τὸν ἀναγκαῖον πρὸς τοῦ-
 το στόλον, ὅτε νοσήσας ἀπεβίωσεν ἐν ἀρχῇ τοῦ 1111 ἔτους. Τὸ δὲ
 δεινότερον πάντων καὶ χαρακτηριστικώτατον τῆς ὅλης ταύτης ιστορι-
 κῆς κατὰ τῶν βασιλέων τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους βραδουργίας εἶναι, ὅτι
 οἱ χρονογράφοι τῆς Δύσεως ὄχι μόνον δὲν ὠμολόγησαν τὴν ἀγαθὴν τοῦ
 Ἀλεξίου προαίρεσιν, ἀλλὰ διὰ νὰ περικαλύψωσι τὸ αἶσχος τῆς τοῦ Βοη-
 μούνδου διαγωγῆς, ἐπενόησαν ὅτι ὁ βασιλεὺς, διὰ δηλητηρίου ὀψὲ
 ἐνεργούντος, ἐθανάτωσεν αὐτόν. Ἄλλ' ὁ καλὸς κάγαθος Λεβὼ δὲν ἠνέ-
 σχετο τὴν ἀποτρόπαιον ταύτην συκοφαντίαν, καὶ ἀνασκευάζει αὐτὴν
 λαμπρῶς διὰ τῶν ἐξῆς ἀξιολογημένων λόγων. «Ἀποδεικνύει δὲ μέ-
 χρι τίνος βαθμοῦ οἱ Λατῖνοι ἦσαν προκατειλημμένοι κατὰ τοῦ Ἀλε-
 ξίου τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν ιστορικῶν αὐτῶν ἠξίωσαν ὅτι ὁ βασιλεὺς οὗ-
 τος δὲν ἄφησε τὸν Βοημούνδον νὰ ἀναχωρήσῃ εἰμὴ ἀφοῦ παρεσκεύασε
 τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ δηλητηρίου ὀψὲ ἐνεργούντος. Καὶ διὰ νὰ κα-
 ταστήσωσι τὴν συκοφαντίαν ταύτην πιθανωτέραν, εἶπον ὅτι ὁ Βοημούν-
 δος ἀπέθανεν ἐξ μῆνας ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα
 ταῦτα ἐπιβεβαιωμένα ὑπὸ τοῦ μίσους, καταψεύδονται ὑπὸ τῶν ἐπισημο-
 τέρων μαρτυριῶν.» Ἄν ἐχρειάζεται δὲ καὶ ἄλλη ἀπόδειξις τῆς πονη-
 ρῆς τοῦ Βοημούνδου φύσεως, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν τὸν τρόπον καθ' ὃν
 προσηνήχθη πρὸς τοὺς συναγωνιστὰς τοῦ τελευταίου κατὰ τῆς Ἑλλά-
 δος ἐπιχειρήματος αὐτοῦ, τοὺς κοινωνήσαντας τῶν ἀγώνων ἐκείνων
 καὶ κινδύνων. Ἐκ τῶν δώρων ὅσα ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον οὐδὲν ἔδω-
 κεν εἰς αὐτούς, καὶ περιωρίσθη μόνον εἰς τὸ νὰ συμφωνήσῃ ὅτι θέλου-
 σι παραχειμάσει ἐν Ἑλλάδι, ἐπιχορηγομένων αὐτοῖς τῶν χρειωδῶν
 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ὅτι παρελθόντος τοῦ χειμῶνος, θέλουσιν ἔχει
 τὴν ἄδειαν νὰ ἀπέλθωσιν ὅπου βούλονται. Ὁ Ἀλέξιος ἔδωκε τὰς πρὸς
 ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν πάντων τούτων διαταγὰς, καὶ ὁ Λεβὼ παρατηρεῖ
 ὅτι αἱ διαταγαὶ αὗται περιποιῶσι τῷ βασιλεῖ τόσῳ πλείονα τιμὴν,
 ὅσῳ πλείοτερον κακὸν ἠθέλησαν νὰ προξενήσωσιν αὐτῷ οἱ Λατῖνοι.
 Τὴν δὲ ἄνοιξιν ὁ Ἀλέξιος οὐ μόνον ἐπέτρεψεν εἰς ἕκαστον νὰ μεταβῇ
 ὅπου ἤθελεν, ἀλλὰ καὶ δῶρα παρασχὼν δαψιλῆ παρεμύθησεν αὐτούς
 διὰ τὴν ἰδιοτέλειαν τοῦ Βοημούνδου, λέγει ὁ αὐτὸς γάλλος ἱστορικός.
 Καὶ ὅμως τοῦ μὲν μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐζωγραφήθη διὰ
 μελάνωτάτων χρωμάτων ὁ χαρακτήρ, τῶν δὲ ἠγεμόνων τῆς Δύσεως

δὲν ἔπαυσεν ἐξυμνουμένη ἡ ἀρετὴ, ἡ χρηστότης καὶ ἡ καλὴ πίστις.

Αὕτη δὲ ἡ κατὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος ἐκστρατεία τοῦ Βοημούνδου ὑπῆρξεν ἡ τελευταία σκηνὴ τῆς πρώτης πράξεως τοῦ μακράωνος σταυροφορικοῦ δράματος. Ἡ δευτέρα σταυροφορία δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ τριάκοντα περίπου ἔτη ἐπὶ Μανουήλ Κομνηνοῦ, ἐγγόνου καὶ δευτέρου διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου. Ἐν τῷ μεταξύ ἐπῆλθον μὲν ἐκ διαλειμμάτων ἐπικουρίαι τινὲς ἐξ Εὐρώπης εἰς Συρίαν, ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο μεγάλη ἐπιστρατεία. Ὅθεν πρόσφορον νομίζομεν ἐναυθῆνα νὰ παραστήσωμεν πῶς ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία ἐπενήργησεν εἰς τὴν τύχην καὶ εἰς τὴν κατάστασιν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τῶν μετριοπαθεστέρων ἱστορικῶν τῆς δύσεως, ὁ γερμανὸς Σλόσπερ, ἀξιοῖ ὅτι ἡ σταυροφορία αὕτη ἀπεμάκρυνε τὸν ἀπ' ἀνατολῶν ἐπαπειλοῦντα τὸ ἀνατολικὸν κράτος κίνδυνον, καὶ ἀνύψωσε τὸ ἀξίωμα τοῦ κράτους τούτου· ἐζημίωσε δὲ αὐτὸ κατὰ τοῦτο μόνον ὅτι ἠῤῥξησε τοὺς ξένους μισθοφόρους καὶ τοὺς ξένους κατοίκους τῆς βασιλευούσης. Πολλοί, λέγει, τῶν σταυροφόρων, εἴτε μηδ' ὄλωσ ἐξακολουθοῦντες τὴν πρὸς τὴν Παλαιστίνην ὁδοιπορίαν, εἴτε ἐπανερχόμενοι ἐκεῖθεν ἐγκληθίσταντο ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαπλασιασθέντος εἰς ὑπερβολὴν τοῦ ξενικοῦ ταύτης πληθυσμοῦ, ἐνοθεύθη μὲν ἐπὶ μᾶλλον ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ, ἀπέβη δὲ δυσχερεστάτη ἡ κυβέρνησις. Ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ καλὸς κάγαθός ἐκεῖνος ἀνὴρ δὲν ἐξηκρίβασεν ἀποχρώντως τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἱστορικὸν ζήτημα. Ὁμολογοῦμεν ὅτι ὁ μωαμεθανισμὸς ἠττήθη κατ' ἀρχὰς καὶ μέχρι τινὸς ἐταπεινώθη ὑπὸ τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως· ὡς ἐκ τούτου δὲ ὠφελήθη κατὰ τι τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ἀλλ' αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν εἰς αὐτὸ ἡ πρώτη σταυροφορία ὑπῆρξαν τοιαῦται καὶ τοσαῦται, ὥστε παντελῶς ἐματαίωσαν τὴν πρώτην ἐκείνην ὠφέλειαν. Εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν εἰς τὸν ἀναγνώστην τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας, τὴν διαρπαγὴν τῶν πρᾶγματων, τὴν σφαγὴν τῶν ἀνθρώπων ἣν διέπραξαν οἱ σταυροφορικοὶ στρατοί; Τὴν ἐντεῦθεν ζημίαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπολογίσωμεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἠξέυρομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1096 μέχρι τοῦ 1101 δύο περίπου ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, τὸ πλεῖστον ἀσυντάκτων, ἐν γένει δὲ ἐμπαθῶς διαχειμένων πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Ἀνατολῆς, διῆλθον ὡς πολέμιοι διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Θράκης, διὰ τῆς Μκεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, ὅ ἐστι διὰ τῶν πλουσιωτέρων καὶ μεγαλητέρων τμη-

μάτων τοῦ κράτους, δὲν εἶναι δυνατὸν εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δι' αὐτοῦ καὶ μόνου τοῦ γεγονότος ἠλαττώθησαν μὲν αἱ δημόσιαι πρόσοδοι, ἠκρωτηριάσθησαν δὲ παραδόξως τὰ κεφάλαια τῆς κοινῆς περιουσίας. Μὴ λησμονήσωμεν προσέτι ὅτι ὡς ἐκ τῆς σταυροφορίας ὁ Ἀλέξιος ἠναγκάσθη νὰ διεξαγάγῃ δύο μεγάλους πολέμους καθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ἐκείνης, τοῦ Βοημούνδου, τὸν μὲν ἐν Ἀσίᾳ τὸν δὲ ἐν Εὐρώπῃ. Προστιθεμένης δὲ εἰς ταῦτα πάντα καὶ τῆς πρώτης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἂν ὁ Ἀλέξιος μετεχειρίζετο κατὰ τῶν Τούρκων τὰς ναυτικὰς καὶ πεζικὰς δυνάμεις, ἅς ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ κατὰ τῶν λεγομένων τούτων συμμάχων, καὶ τὰς δυνάμεις ἅς συνεξέπεμψε μετ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς εἰς μικρὰν Ἀσίαν καὶ εἰς Συρίαν, καὶ τοὺς πόρους ὧν ἐστερήθη διὰ τῶν λεηλασιῶν καὶ δηλώσεων, ἤθελε βεβαίως ἀπαλλαγῆ παντὸς κινδύνου ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν πολὺ ἀφαιλέστερον καὶ ὀριστικώτερον, παρ' ὅτι ἀπηλλάγη διὰ τῶν προκαιρῶν κατορθωμάτων τῆς Δύσεως. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ὑποτιθεμένου ὅτι εἰς τοῦτο καὶ μόνον περιωρίζοντο αἱ ζημίαι τὰς ὁποίας ἐπροξένησεν ἡ πρώτη σταυροφορία, ἡ δυνάμεθα ἐπὶ τέλους νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐπῆλθεν ἰσοζυγίον τι πλεονεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων ὡς ἐξ αὐτῆς. Ἡ ἀλήθεια ὁμῶς εἶναι ὅτι ἡ πρώτη σταυροφορία ἐπήνεγκεν εἰς τὸ κράτος καὶ ἄλλας πληγὰς ὑλικὰς τε καὶ ἠθικὰς, ἀνιάτους καὶ θανασίμους.

Ὁ Σλόσσερ ὁμιλεῖ περὶ τῆς πληθύος τῶν ξένων τῶν ἔκτοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει κατασταθέντων. Ἄν οἱ ξένοι οὗτοι ἐγκαθίσταντο αὐτόθι ὡς ἰδιῶται μετερχόμενοι ἐμπορίαν ἢ ἄλλην τινὰ βιομηχανίαν καὶ ὑποβαλλόμενοι εἰς τοὺς νόμους τοῦ κράτους, τὸ πρᾶγμα δὲν ἤθελεν εἶναι ἄτοπον, τοῦλάχιστον ἕκτακτόν τι ἄτοπον, διότι συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς μεγάλας ἐμπορικὰς ἢ βιομηχανικὰς πόλεις· ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου συνέβη ἄλλο τι. Εἶδομεν ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Ἐνετοὺς προνόμια προσβάλλοντα αὐτὴν τοῦ κράτους τὴν ὕπαρξιν. Καὶ ἴσως μὲν ἠδύνατο τότε νὰ ἀποφύγῃ ὁ Ἀλέξιος τὴν τοιαύτην θυσίαν ἀλλ' ἐπελθούσης τῆς σταυροφορίας, ἤθελεν ἀναγκασθῆ νὰ ὑποβληθῆ εἰς αὐτήν, διότι ἄλλως οἱ Ἐνετοὶ ἤθελον πράξει ὅ,τι ἔπραξαν οἱ Πισᾶται καὶ οἱ Γενοואῖοι· ἤθελον συνταχθῆ μετὰ τῶν πρώτων σταυροφόρων· τούτου δὲ γενομένου, τὸ κράτος ἤθελεν ἐκτεθῆ ἔκτοτε εἰς

τὸν ἔσχατον τῶν κινδύνων. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ Ἀλέξιος δυσχερῶς ἤθελε δυνηθῆ νὰ ἀποφύγῃ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἑνετῶν εἶναι ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς τῶν Πισατῶν ἀπαιτήσεις. Καθάπερ ἠξέυρομεν ἤδη οἱ Πισαταὶ καὶ οἱ Γενουαῖοι εἶχον συμμαχήσει μετὰ τοῦ Βοημούνδου ἐν ἔτει 1103, καὶ εἶχον λεηλατήσῃ δεινῶς τὴν Κέρκυραν, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν Ζάκυνθον. Τῷ δὲ 1111 συνεκρότησαν νέον στόλον, λόγῳ μὲν ἵνα δραμῶσιν εἰς βοήθειαν τοῦ ἁγίου Γάφρου, πράγματι δὲ ἵνα λεηλατήσωσι τὰς ἑλληνικὰς παραλίαις καὶ νήσους. Καὶ τὸ δεινότερον οἱ Ἑνετοὶ οἱ τοσαύτας λαβόντες προνομίας, δὲν ἔδειξαν πολλὴν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ συνδράμωσι τὸν Ἀλέξιον. Ἰ Τί ἠδύνατο ἤδη οὗτος νὰ πράξῃ; Ἐὰν κατήργει τὰς προνομίας τῶν Ἑνετῶν, ἤθελε προσθέσει εἰς τοὺς ἀναριθμήτους αὐτοῦ πολεμίους καὶ ἄλλον φοβερῶτατον. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ προσοικειωθῇ τὴν μίαν τούλάχιστον τῶν δύο, κατ' αὐτοῦ ἀναφανδὸν ἀντιστρατευομένων ἰταλίδων πόλεων, καὶ τῷ 1112 ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Πισατάς προνόμια ἂν ὄχι ἀπαράλλακτα, τούλάχιστον ἀνάλογα πρὸς τὰ τῶν Ἑνετῶν προνόμια. Οἱ Πισαταὶ ἐκτήσαντο ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει τμημα ἴδιον καὶ λιμένα, ὅπως πρότερον οἱ Ἑνετοὶ. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ ἐνέμοντο πληρεστάτην ἀτέλειαν, οἱ Πισαταὶ, κατὰ τὰς γενομένας τότε πρὸς αὐτοὺς συνθήκας, ὁσάκις μὲν ἐμπορεύοντο ἰθαγενῆ ἑλληνικὰ προϊόντα, τοῦτο μόνον ἔλαβον τὸ προνόμιον τοῦ νὰ μὴ τελῶσι φόρους ἀνωτέρους τῶν καταβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, διὰ δὲ τὰ ἐξ ἄλλουδαπῆς εἰσαγόμενα παρ' αὐτῶν ἀντὶ τοῦ τέλους τῶν 10 % ἐπὶ τῆς ἀξίας κατέβαλλον μόνον 4 % . Αἱ συνολογηθεῖσαι λοιπὸν πρὸς τοὺς Πισατάς συνθήκαι ἦσαν ὀλιγώτερον ἐπιζήμιοι τῶν προηγουμένως παραχωρηθέντων εἰς τοὺς Ἑνετοὺς προνομίων· ἀλλ' ὅμως ἦσαν πάντοτε ἐπιζήμιοι, καθ' ὅσον ἠλάττωσαν πάλιν οὐσιωδῶς τὰ τελωνιακὰ τοῦ κράτους εἰσοδήματα. Παρεκτὸς δὲ τούτου ἐπήγαγον καὶ ἄλλα ἀτοπήματα. Ἀντὶ ἐνὸς κράτους ἐν κρᾶτει, τοῦ Ἑνετικοῦ, πκρήχθη ἤδη καὶ ἕτερον, συνεπαγαγὸν ἄπικντα τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα ὅσα ἠξέυρομεν ἤδη ὅτι προέκυψαν ἐκ τῶν ἐνετικῶν ἰδρυμάτων. Καὶ προσέτι αἱ δύο κοινότητες διὰ τὸν ἀμοιβαῖον φθόνον, περιήρχοντο πολλάκις εἰς ῥήξεις, ἢ κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ ἐπεμβαίνῃ, ἐντεῦθεν δὲ προέκυψεν ἀληθῆς ἐμφύλιος ἀγὼν, περὶ τὰ τέλη τῆς τοῦ Ἀλεξίου βασιλείας, ἀγὼν ὅστις ἐπέφερεν ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Ἀλεξίου, δεινοτάτας εἰς τὸ κράτος συμφοράς. Τὰ

κακὰ ταῦτα ὑπερέπλεόνασαν, ὅτε μετὰ τεσσαράκοντα πέντε ἔτη, διὰ τῆς φυσικῆς ἀναπτύξεως τοῦ δόγματος τοῦ λέγοντος ὅτι τὸ ἐν ἀτόπημα φέρει τὸ ἄλλο, παρεχωρήθησαν καὶ εἰς τοὺς Γενουαίους προνόμια ἀνάλογα τῶν Πισατικῶν. Ἡ δ' ἐντεῦθεν παρὰ χθεῖσα ἐν τῷ κράτει πολυαρχία, καὶ ἡ συμπάρεδρος αὐτῆς ἀναρχία, παρεσκεύασαν τὴν μετὰ ἕτερα τεσσαράκοντα ἔτη ἐπεληθῶσαν καταστροφὴν. Ὡστε μίᾳ τῶν κυριωτάτων ἀφορμῶν τῆς τοῦ κράτους καταλύσεως προέκυψεν ἐκ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, διότι τότε κατὰ πρῶτον ἐδέησε νὰ παρεχωρηθῶσι τὰ προνόμια ἐκεῖνα, τὰ ὑποῖα, ὡς πολλάκις εἶπομεν, καὶ ὡς θέλει κατασταθῆ πρόδηλον ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν προϊόντος τοῦ λόγου, εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσαν ἢ εἰς τὸ νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν τὴν ἰκμάδα τοῦ κράτους καὶ νὰ τὸ παραδώσωσιν ἐτοιμοθάνατον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν δυτικῶν αὐτοῦ πολεμίων, πολὺ πρὶν περιπέσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἄλλων αὐτοῦ πολεμίων, τῶν μωαμεθανῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα δεινὰ ἐπήγαγεν ἡ πρώτη αὕτη σταυροφορία. Ἡ προαιώνιος ἀντιπάθεια ἣτις ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν λαῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἐνεκα ποικίλων πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων, ὑπερηύξησεν ἀφ' ἧς τὰ ποικίλα ταῦτα πολέμια συμφέροντα ἤλθον εἰς ἄμεσον συνάφειαν καὶ σύγκρουσιν. Ἡ διαφορὰ τῆς γλώσσης, τῆς διαίτης, τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως, ἅπαντος ἐν γένει τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου κατέστη πολὺ ἐπαισθητοτέρα, ἤδη ὅτε σύμπασα οὕτως εἶπειν ἡ Εὐρώπη ἤλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὰ δύο αὐτῆς διάφορα τμήματα ἤλθον εἰς ἄμεσον ἀντιπαράθεσιν. Ἐὰν οἱ Λατῖνοι ἔβλεπον μετὰ περιφρονήσεως τὸν ἡμέτερον βασιλέα προσκυνούμενον ὡς πρόσωπον ἱερὸν καὶ ἅγιον, καὶ ἠγανάκτουν διὰ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ἀπονεύωσιν αὐτῷ τοιαῦτα ὑπερμέτρου εὐλαθείας δείγματα· οἱ ἡμέτεροι ἀφ' ἑτέρου ἔβλεπον μετὰ φρίκης τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως, περιβεβλημένους περικεφαλαίαν καὶ θώρακα, ἠγουμένους στρατῶν καὶ στόλων, λεηλατοῦντας χώρας οὐ μόνον μωαμεθανικὰς ἀλλὰ καὶ χριστιανικὰς καὶ ἐκτρεπομένους εἰς πᾶσαν βίαν καὶ ἀκολασίαν. Ἀπέβλεπον δὲ οἱ ἡμέτεροι εἰς τὰ τοιαῦτα μετὰ τοσοῦτον πλείονος φρίκης, ὅσον ἤξευρον τὴν ἀξίωσιν τῆς ἐκκλησίας ἐκείνης τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνατολήν. Οἱ Δυτικοὶ κατηγοροῦν τοὺς ἡμετέρους ὡς πολεμῶς πρὸς αὐτοὺς πολιτευομένους, οἱ δὲ ἡμέτεροι τοὺς Λατίνους ὡς παραβάτας τῶν συντε-

θειμένων. Τὰ ἀμοιβαία πάθη καὶ μίση ἐκορυφώθησαν τόσο μάλλον, ὅσο μετ' οὐ πολὺ τὰ πράγματα ἤλθον εἰς κύρωσιν τῶν ἀμοιβαίων κατηγοριῶν.

Οἱ σταυροφόροι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ ἴδιον βασιλεῖον ὠργανωμένον φεουδαλικῶς κατὰ τὸν τότε εὐρωπαϊκὸν τρόπον, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀπέδωκαν τὰς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας πόλεις εἰς τὸν Ἀλέξιον, ὅπως ὤφειλον νὰ πράξωσι κατὰ τὰς γενομένας πρὸς αὐτὸν συνθήκας, ἀλλὰ οὐδὲ σκιάν τινα ὑποτελείας πρὸς αὐτὸν ἐτήρησαν. Καὶ οὐ μόνον ἐσφετερίσθησαν πόλεις καὶ χώρας ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ἀνακτηθείσας, ἀλλὰ καὶ πόλεις καὶ χώρας τὰς ἠπορίας ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων διήρπασαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν ὅλων ἐκείνων τῶν χωρῶν ἰδιοποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ ἱεράρχας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας αὐτόθι ἐγκατέστησαν, ὅπως ἐκβαλόντες τὸν κληρὸν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, καὶ τὰ κτήματα αὐτοῦ καὶ τὰ δικαιώματα διαρπάσαντες.

Ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως οἱ Νορμαννοὶ τῆς κάτω Ἰταλίας συγκροτήσαντες τῷ 1096 τοπικὴν σύνοδον ἀπεφάσισαν ὅτι πᾶσαι αἱ αὐτοῦ ἐπισκοπαὶ αἱ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ὑπὸ Ἑλλήνων κατεχόμεναι καὶ ὑπαγόμεναι εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησίαν, θέλουσιν ἐφεξῆς ἔχει Λατίνους ἐπισκόπους ὑπὸ τοῦ πάπα κυρουμένους, τὸ ἰσοζύγιον τῆς πρώτης σταυροφορίας δύνχται νὰ συγκεφαλαιωθῇ ὡς ἀκολούθως. Δι' αὐτῆς ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀνεκτέσαστο μὲν τὴν Νίκαιαν, ἀπέβαλε δὲ ὅσας πόλεις καὶ χώρας κατεῖχεν ἔτι ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐν Κιλικίᾳ καὶ ἰδίως τὴν μεγάλην πόλιν Ἐδεσσαν. Καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲ ὅτι ἡ τῆς Νικαίας ἀνάκτησις ἰσοδυνάμει πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἢν ὑπέστη τῶν ἄλλων αὐτῆς χωρῶν καὶ πόλεων, πάντα τὰ λοιπὰ ἀπέβησαν καθαρὰ διὰ τοὺς ἡμετέρους ζημίαι· ἡ δὴ ὤσις καὶ ἡ λεηλασία τοῦ πλείστου μέρους τῶν εὐρωπαϊκῶν τοῦ κράτους ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν διελθόντων δι' αὐτῶν ἀναριθμητῶν σταυροφορικῶν στρατῶν αἱ ὑπέρογκοι χρηματικαὶ καὶ ἄλλαι χορηγήσεις τοῦ Ἀλεξίου πρὸς τοὺς αὐτοὺς στρατοὺς· οἱ πόλεμοι οὗς ἠναγκάσθη ὁ βασιλεὺς νὰ διεξαγάγῃ πρὸς μὲν τὸν Ῥοβέρτον Γουσκάρδον ἐν Εὐρώπῃ, πρὸς δὲ τὸν Βοημοῦνδον ἐν Εὐρώπῃ τε καὶ ἐν Ἀσίᾳ· ἡ θυσία εἰς ἣν ἠναγκάσθη νὰ υποβληθῇ ὁ Ἀλέξιος παραχωρῶν εἰς τοὺς Ἑνετοὺς καὶ εἰς τοὺς Πισάτας προνόμια ὑπέρογκα κολοβώσαντα τὴν τε πολιτικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν καὶ τὴν χρηματικὴν πρόσοδον ἢ ἀπώλεια ἢν ὑπέστη ἡ ἀνατολική

ἐκκλησία ὅλων τῶν ἐπισκοπῶν τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ ἡ ἔτι μείζων ἀπώλεια τῶν δύο πατριαρχείων τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὰ ὅποια δὲν εἶχον παύσει ὑφιστάμενα καὶ κατὰ τοὺς δεινότερους χρόνους τῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας, ἤδη δὲ κατηργήθησαν ὑπὸ τῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἀντιπροσώπων. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθῶμεν ὅτι, καθὼς πρὸ μικροῦ παρετηρήθη, διὰ τῆς πρώτης σταυροφορίας δὲν κατηνάσθησαν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὰ προϋπάρχοντα μεταξύ δύσεως καὶ ἀνατολῆς πάθη, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἐπιπαρωξύνθησαν ὅτι ἐκ τοῦ προαχθέντος τούτου παροξυσμοῦ προέκυψεν ἐπὶ τέλος ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὑπὸ τῆς Δύσεως κατάκτησις· ὅτι δι' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἀσυμβίβαστον τῶν δύο κόσμων ἡ κατάκτησις ἐκείνη δὲν ἐπέτυχεν, ἀλλὰ μόνον διηκούλυνε τὴν μωαμεθανικὴν ἐπιδρομὴν καὶ κυριαρχίαν· ὅτι καὶ τούτου γενομένου, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία δὲν ἔπλευσεν οὐδὲν ἤττον ἐπιτιθεμένη κατὰ τῆς ἡμετέρας, καὶ ὅτι οὕτω διαιωνίσθησαν τὰ πάθη ἐκεῖνα τὰ ὅποια μέχρι τῆς σήμερον, ὡς μὴ ὄφελεν, ὑφιστάμενα, ἐπενεργούσιν εἰς τε τὴν τύχην τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Δύσεως, ἀνάγκη νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γεγονός ἀπαισιώτερον τῆς πρώτης σταυροφορίας οὐδὲν ἔχει νὰ ἀναφέρῃ ἡ πατριὸς ἡμῶν ἱστορία. Δὲν ἀνήκει εἰς ἡμᾶς ἐνταῦθα νὰ πραγματευθῶμεν τίς εἶναι ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὡς πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Οἱ ἱστορικοὶ αὐτῆς ἀξιούσιν ὅτι ὡς ἐκ τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας τῶν δυτικῶν καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πολλὰ ἐπῆλθον ὡς πρὸς τὰς δυτικὰς τῆς Εὐρώπης χώρας τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα, ἐμπορικὰ, βιομηχανικὰ, πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ. Οὐδὲ ἀρνούμεθα τούτο μέχρι τινός· ἀλλὰ θέλομεν μόνον παρατηρήσει ὅτι ὁ κύριος τῆς σταυροφορίας σκοπὸς ἀπέτυχε, διότι ἐπὶ τέλος ἡ Εὐρώπη δὲν διετήρησε τὴν κυριαρχίαν τῶν ἱερῶν τόπων· ὅτι καὶ ὁ δεύτερος αὐτῆς σκοπός, ἡ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάκτησις ἐπὶ τέλος ὡσαύτως ἀπέτυχε, καὶ ὅτι πᾶσαι αὐταὶ αἰχῶραι μετὰ τσσαύτας θυσίας καὶ τσσαῦτα παθήματα ὑπέκυψαν εἰς τὸν μωαμεθανικὸν ζυγόν· ἐνῶ ἂν οἱ σταυροφορικοὶ ἄγωνες διεξήγοντο ἐν πνεύματι ἀδελφικῆς ἀγάπης μεταξύ τῶν χριστιανῶν τῆς δύσεως καὶ τῆς ἀνατολῆς καὶ εἰλικρινοῦς προθέσεως τοῦ νὰ ἐνισχυθῶσιν οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ἡ μὲν δυτικὴ Εὐρώπη ἤθελεν οὐδὲν ἤττον καρπωθῆ ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα ὅσα προέκυψαν ἐκ τῆς μεγάλης ἐκείνης κινήσεως καὶ ἐπιμιξίας, ἀλλὰ συγχρόνως ἤθελε θριαμβεύσει καὶ ὁ χριστιανισμὸς ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ

δὲν ἤθελον πάθει ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τοσαύτας συμφορὰς αἱ ὠραιοτέραι τῆς γῆς χῶραι.

Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη θέλουσι φανῆ ὅπως οὖν ὠχρὰ μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας τῆς πρώτης σταυροφορίας, καὶ τῶν προσιμίων καὶ τῶν παρακολουθημάτων αὐτῆς. Ἡ θύελλα εἶχε παρέλθει· ἀλλ' εἶχε παρέλθει ἀφοῦ κατέστρεψε τοὺς ζωτικωτέρους τοῦ κράτους πόρους. Καὶ ἔπειτα αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος διῆγεν ἤδη τὸ 53 τῆς ἡλικίας αὐτοῦ ἔτος, καὶ ἀφοῦ ἐκ παίδων διετέλεσε μαχόμενος, δὲν ἦτο πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ἐπαναλάβῃ πολλοὺς καὶ μακροὺς νέους ἀγῶνας. Ὅθεν δὲν ἐπολέμησεν ἔκτοτε εἰμὴ πρὸς τοὺς ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκους· καὶ πρὸς τοὺτους ἐνίοτε μὲν αὐτοπροσώπως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲ δι' ἄλλων ἡγεμόνων, καὶ ἰδίως τοῦ Εὐμαθίου Φιλοκάλου. Τὸ κράτος τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων ὠνομάζετο κράτος τοῦ Ἰκονίου, ἀφ' ἧς ὁ Κελιδζέ Ἀρσλάν ἀπολέσας τὴν Νίκαιαν, ἔδρευσε ἐν Ἰκόνιον, ὠνομάζετο δὲ καὶ κράτος τοῦ Ροῦμ ἢ τῆς Ῥωμανίας, καθὸ συγκείμενον ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ Ῥωμαϊκῶν χωρῶν, ὅπως ἐκαλοῦντο ἐπισήμως αἱ ἀπαρτίζουσαι τὸ ἀνατολικὸν κράτος χῶραι. Μετὰ τὰς ἡττας ὅσας οἱ Τούρκοι οὗτοι ὑπέστησαν ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας, εἶχεν ἐλαττωθῆ πολὺ ἡ δύναμις αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἀλέξιος στρατεύσας κατὰ τοῦ τότε σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου Σαῖσσᾶ, ἐνίκησεν αὐτὸν ἐπανειλημμένως. Ὁ σουλτάνος οὗτος ἠναγκάσθη νὰ δώσῃ τὰ ταπεινότερα τῆς ὑποταγῆς δείγματα, διότι προσελθὼν ἐφίλησε τὸ γόνυ τοῦ αὐτοκράτορος ἐφίππου ὄντος, καὶ τὸ σπουδαιότατον συνωμολόγησεν εἰρήνην, δι' ἧς ὑπέσχετο νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ κράτος ὅσα τοῦτο κατεῖχε πρὸ τῆς ἡττης τοῦ Ῥωμανοῦ Διογένους, ἧτοι πᾶσαν σχεδὸν τὴν μικρὰν Ἀσίαν. Ἀλλ' ὁ Σαῖσσᾶς μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Μασοῦδ (1117), ἡ συνθήκη δὲν ἐξετελέσθη, οἱ δὲ Τούρκοι ἐπανελάβον τὰς ἀδιακόπους αὐτῶν ἐπιδρομὰς. Ὁ Ἀλέξιος ἀπήτησε συγχρόνως παρὰ τοῦ Ταγκρέδου τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τὸν Βοημοῦνδον γενομένων συνθηκῶν, καὶ μὴ θελήσαντος ἐκείνου νὰ ἐνδώσῃ, ἀπετάθη πρὸς τοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων. Ἐκ τούτων ὁ κόμης Τριπόλεως Βερτράνδος, υἱὸς τοῦ κόμητος τῆς Τολώσσης Ῥαιμούνδου, ὁμόσας καὶ πρότερον πίστιν εἰς τὸν Ἀλέξιον, ἐφάνη πάλιν πρόθυμος νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτόν· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Βερτράνδου τῷ 1112, οἱ ἐπίτροποι τοῦ ἀνηλίκου υἱοῦ καὶ διαδόχου του

ἐπανελάβον τὸν ὄρκον τῆς πίστεως. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος, ὁ διάδοχος καὶ ἀδελφὸς τοῦ Γοδόφρέδου, ἀπέφυγε τοῦ νὰ ὑποσχεθῆ συνδρομὴν νέαν δὲ κατὰ τῶν σταυροφόρων ἐκστρατείαν οὔτε ἐπεχείρησεν ὁ Ἀλέξιος, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἐπιχειρήσῃ. ὥστε ἐντελῶς ἐματαιώθησαν αἱ περὶ Δεάβολιν γενόμεναι συνθήκαι, καθὼς εἶχον ματαιωθῆ αἱ προηγουμένως ἐν Κωνσταντινουπόλει συνομολογηθεῖσαι.

Ὁ Ἀλέξιος δὲν ἠσχολήθη ἕκτοτε σπουδαίως εἰμὴ εἰς τὸ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν ὀρθοδοξίαν ἀπὸ πάσης ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπιβουλῆς, ἀποδεικνύων κατὰ τοῦτο, ὅτι ἐν τῇ πεποιθήσει του ἡ γνησιότης καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος ἦτο ἡ ἰσχυροτάτη πανοπλία δι' ἧς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἠδύνατο νὰ διασωθῆ ἀπὸ τῶν περιστοιχίζοντων αὐτὸ ποικίλων καὶ ἀδιαλείπτων κινδύνων. Διὰ μόνης δὲ τῆς πεποιθήσεως ταύτης δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν μέχρι τινός, ἂν ὄχι νὰ δικαιολογήσωμεν, τὸν τρόπον καθ' ὃν προσηνέχθη πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν λεγομένων Βογομίλων. Ἡ αἵρεσις αὕτη, ἣτις ὑπὸ αἵρεσιάρχην τὸν ἱατρὸν Βασίλειον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐξκπλώνεται εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἦτο, καθ' ὅσον γνωρίζομεν τὰ περὶ αὐτῆς, παραφυσίς τις τοῦ τῶν Παυλιανιτῶν δόγματος, ἀλλὰ παραφυσίς τσοῦτῳ μᾶλλον νόθος, ὅσῳ καὶ αὐτὴ ἡ αἵρεσις τῶν Παυλιανιτῶν εἶχεν ἐκτραπῆ διὰ τῆς ἀμαθείας εἰς πολλὴν δεισιδαιμονίαν. Καὶ τοὺς μὲν Παυλιανίτας μὴ ὄντας πολυαριθμούς, εἶδομεν ἄνωτέρῳ πῶς ἐτιμώρησε καὶ περιέστειλεν ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ροβέρτου Γυσκάρδου. Ὁ δὲ ἱατρὸς Βασίλειος ἐπεχείρησε νὰ διαδώσῃ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διασκευασθεῖσαν πλάνην καθ' ὅλην τὴν Βουλγαρίαν, ἐπὶ τούτῳ δούς εἰς τὴν αἵρεσιν καὶ τὸ σλαυονικὸν ὄνομα τῶν Βογομίλων, ὃ ἐστὶ τῶν ἐπικαλουμένων τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ. Τότε ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ἀπαραίτητον νὰ ἀπαλλάξῃ τὸ ὑπήκοον ἀπὸ τοῦ μιάσματος ἐκείνου. Ὁ αἵρεσιάρχης μάτην προτραπείς νὰ μετανοήσῃ, κατεδικάσθη ὑπὸ συνόδου συγκροτηθείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1110, προεδρευθείσης δὲ ὑπὸ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Νικολάου, εἰς τὸν διὰ τοῦ πυρός θάνατον. Οἱ δὲ ὀπαδοὶ του συνεχωρήθησαν, καὶ οὕτως ἐξέλιπε τὸ κακόν. Ἄλλ' ἡ φοβερὰ ἐκείνη ποινὴ ὑπῆρξε μία τῶν μᾶλλον ἀξιοκατακρίτων πράξεων τοῦ Ἀλεξίου. Πρώτην ταύτην φορὰν ἡ ἐκκλησία ἡμῶν ἐπέβαλε σωματικὴν ποινὴν εἰς αἵρετικόν. Εὐτυχῶς ἡ ἀσεβὴς αὕτη παραβίασις τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως δὲν ἐπανελήφθη παρ' ἡμῖν. Καὶ οὐ μόνον δὲν ἐπανελήφθη, ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ταύτης ὁ πατριάρχης Ἀν-

τιοχείας Βαλσαμών κατεδίκασεν αὐτὴν ἐπισήμως, ἀποφηνάμενος ὅτι ὁ ἐκκλησιαστικός ἡμῶν νόμος οὐκ οἶδε σωματικὰς ποινάς.

Ἐνῶ δὲ ὁ Ἀλέξιος ἔκοπτεν οὕτω ἀπὸ βίβης πᾶσαν ἐσωτερικὴν τῆς ὀρθοδοξίας νοθείαν, συγχρόνως ἀπέκρουε τὰς ἰσημέραι ἐπιθετικωτέρας γινεσμένους ἀξιώταις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Δύσεως. Ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἤλπισε μάλιστα ὅτι θέλει καταλάβει αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως θρόνον. Ἐπειδὴ ὁ τοῦ Οὐρβανοῦ Β' διάδοχος Πασχάλιος Β' ἐξακολουθῶν τὴν πρὸς τὸν Ἐρρίκον Ε' τῆς Γερμανίας πάλιν τῆς παπικῆς ἀρχῆς, ἠχμαλωτεύθη παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου, ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς ἐριδος ταύτης, καὶ ἔπεμψε τῷ 1117 πρέσβεις εἰς Ῥώμην ἵνα διενεργήσωσι τὴν παρὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ πάπα ἀναγνώρισιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος τῆς Δύσεως. Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐφάνησαν ὅτι ἀπρόδεχονται τὴν πρότασιν εὐμενῶς, διότι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν μεγάλην πρεσβείαν ἀνδρῶν ἑξακοσίων ἵνα δηλώσωσι τῷ βασιλεῖ τὴν προθυμίαν αὐτῶν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ προκειμένου βουλεύματος καὶ νὰ καλέσωσι μάλιστα αὐτὸν εἰς Ῥώμην. Ἀλλ' ἂν ὁ Ἀλέξιος ἐφαντάσθη ὅτι ἠδύνατο νὰ προχειρισθῇ αὐτοκράτωρ τῆς δύσεως ὑπὸ τοῦ πάπα, χωρὶς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν κοσμικὴν καὶ μάλιστα εἰς τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ κυριαρχίαν, ὅ ἐστι χωρὶς νὰ θυσιάσῃ τὸ πολυτιμότεον ἀγαθὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἠπατήθη παραδόξως. Ὁ πάπας ἔπεμψε πρὸς αὐτὸν κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος τὸν ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολᾶνον, οὐχὶ ἵνα προσφέρῃ αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς δύσεως στέμμα, ἀλλ' ἵνα συζητήσῃ πρὸς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ ὥστε τὸ βούλευμα ἐκεῖνο, τοῦ ὁποίου ἄλλως τε ἡ πραγμάτωσις ἦτο καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἀκατόρθωτος, παρῆλθεν ὡς ὄναρ, καὶ οὐδὲ ἀναφέρομεν αὐτὸ ἐνταῦθα εἰμὴ ὡς νέαν ἀπόδειξιν τοῦ πόσον ἀντίθετοι ἦσαν τότε οἱ ἐνέργειαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, τῶν μὲν δυτικῶν ἐπιζητούντων ἀναφρανθὸν τὴν κατάκτησιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, τοῦ δὲ βασιλέως τοῦ κράτους τούτου ἐπιζητούντος συγχρόνως τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Δύσεως στέμμα. Ἀλλὰ, ὡς προείπομεν, τὰ πράγματα ἐπανελάβον τὸν φυσικὸν αὐτῶν ροῦν.

Ἡ νέα περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος συζήτησις, ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὴν διένεξιν, παρώξυνεν αὐτὴν ἀπ' ἐναντίας. Πολλοὶ τῶν ἡμετέρων καὶ ἰδίως ὁ Μεθώνης Νικόλαος, ὁ μητροπολίτης Νικαίας Εὐστράτιος, καὶ ὁ μοναχὸς Ἰωάννης ἀντετάχθησαν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκο-

πον Μεδιολάνων. Περὶ δὲ τὰ τέλη αὐγούστου 1115 ἔγραψεν αὐτὸς ὁ Πασχάλιος πρὸς τὸν Ἀλέξιον ἐπιστολὴν δι' ἧς ὑπερίμνησεν αὐτῷ, «ὅτι ἐνῶ ἄλλοτε ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως πλείστην ὄσσην ἐπεδείκνυε πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ῥώμης εὐλάβειαν καὶ ὑπακοήν, ἀποτινων ἐνιαυτῶν οἱ ἀρχιερεῖς τῆς βασιλευσύσης καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν, ἀποπτύσαντες τὴν ἀρχαίαν πρὸς τὸν ἀποστολικὸν θρόνον ἀγάπην καὶ εὐπείθειαν, οὔτε ἐπιστολάς παρ' αὐτοῦ δέχονται, οὔτε πρὸς τοὺς ἀποκρισιάρχους αὐτοῦ θέλουσι νὰ κοινωνήσωσιν. Ἄν δὲν ὑπῆρχεν, ἐξηκολούθει ὁ πάπας, ἡ σύνοσις καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους φιλία, ὁ χωρισμὸς τῶν δύο ἐκκλησιῶν ἤθελε βεβαίως ἐξακολουθήσει, ἡ δὲ μνήμη τῆς προτέρας οἰκειότητος ἐξαφανισθῆ. Ἴνα ἐπέλθῃ δὲ ἡ ποθουμένη συνδιαλλαγὴ, ἀπαιτεῖται πρὸ πάντων νὰ ἀναγνωρίσῃ ὁ ἡμέτερος συνάδελφος, ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης, τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, καὶ νὰ ἀποδώσῃ αὐτῷ τὰς μητροπόλεις καὶ ἐπαρχίας ὅσαι ὑπήγοντο εἰς αὐτὸν ἐκπαλαι. Μόνον δὲ ἀφοῦ τὰ μέλη ἐνωθῶσι μετὰ τῆς κεφαλῆς, θέλουσιν ἐξομαλισθῆ καὶ αἱ περὶ τὸ δόγμα καὶ τὰ ἔθιμα ὑφιστάμεναι μεταξύ Λατίνων καὶ Ἑλλήνων διαφοραί, ὅπερ ἀδύνατον, ἐνόσω ἡ μία ἐκκλησία δὲν ἀναγνωρίσῃ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἄλλης.» Ἐπὶ τούτῳ δὲ ἐμελλε νὰ συνέλθῃ σύνοδος κατὰ τὸν ὀκτώβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους. Ἄλλ' ἦτο πρόδηλον ὅτι πᾶς συμβιβασμὸς ἦτο ἀκατόρθωτος. Ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία δὲν ἠρνεῖτο νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸ πρωτεῖον τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, διὰ τοῦ πρωτείου ὁμῶς ἐνόει τὴν ἀπλὴν προεδρείαν· ὁ δὲ πάπας, ὡς ἐξάγεται καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἐπιστολῆς του, ἀπῆτει εὐπείθειαν καὶ ὑπακοήν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅ ἐστιν ἡξίου νὰ λάβῃ ἐπ' αὐτῆς κυριάρχου ἐξουσίαν. Τοιοῦτό τι οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἠδύνατο νὰ ἀποδεχθῆ καὶ ὀλιγώτερον παντῶν τῶν ἄλλων ὁ Ἀλέξιος, ὅστις κάλλιστα ἠσθάνετο ὅτι, ἀργούντων κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῶν ἄλλων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ἡ θρησκευτικὴ ἀνεξαρτησία ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἵνα διατηρήσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν. Ὅθεν αἱ μεταξύ Πασχαλίου Β' καὶ Ἀλεξίου διαπραγματεύσεις δὲν ἐξηκολούθησαν, ὡς φαίνεται, ἢ τοῦλάχιστον εἰς οὐδὲν ἀπέληξαν πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεβίωσαν ἀμφότεροι· ὁ μὲν Πασχάλιος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1118, ὁ δὲ Ἀλέξιος κατὰ αὐγούστον.

Ἐν γένει τὸ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν πολίτευμα τοῦ Ἀλεξίου δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπόδειγμα τοῦ πῶς ἐνόει ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει

μοναρχία τὴν μεταξύ τῶν δύο ἐξουσιῶν σχέσιν. Κατ' ἀρχὴν ὁ Ἀλέξιος ἐπρέσβευεν ὅτι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία ἔχουσιν ἰδίαν ἑκατέρα ὑπόστασιν αὐτοτελῆ καὶ ἀνεξάρτητον, καὶ ὥρισε τὴν ἀρχὴν ταύτην διερρήδην διὰ τῆς ΚΖ' αὐτοῦ νεαρᾶς ἀποφηνάμενος: «τὰ μέντοι ψυχικὰ ἅπαντα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ συνοικέσια παρὰ τῶν ἀρχιεπισκόπων καὶ ἐπισκόπων ὀφείλουσι κρίνεσθαι τε καὶ ἐκθιβάζεσθαι.» Ἐν τῇ πράξει ὅμως πολλάκις ἐξετράπη τῆς ἀρχῆς ταύτης, εἴτε ἐξ εὐλόγου ἀνάγκης εἴτε διὰ τὴν φυσικὴν τῆς ἀπολύτου ἐξουσίας ῥοπὴν πρὸς τὴν κατὰ χρῆσιν. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπέμβασις τῆς βασιλείας εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐξηγεῖται παρ' ἡμῖν καὶ δικαιολογεῖται μέχρι τινὸς ἐκ τούτου ὅτι, ὡς καὶ ἄλλοτε διὰ μακρῶν εἶπομεν, τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα συνεδέετο παρ' ἡμῖν ἀναποσπάστως μετὰ τοῦ ζητήματος τῆς πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἴνα δὲ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα εἰς τὰς περιστάσεις μόνου τοῦ Ἀλεξίου, ἐρωτῶμεν ἐάν ἦτο δυνατόν οὗτος νὰ ἀδιαφορήσῃ εἴτε πρὸς τὰς ἐνεργείας τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, εἴτε πρὸς τὰς αἱρέσεις, αἵτινες ἐσωθεν ἢ ἐξωθεν ἠγωνίζοντο νὰ φθείρωσι τὴν ὀρθοδοξίαν; Ὅθεν ἐξ ἀνάγκης συνεζήτητε πρὸς τὸν πάπαν περὶ τῆς μεταξύ τῶν δύο ἐκκλησιῶν διαφορίας, κατεδίκασε τὴν ἀπὸ δυσμῶν ἐνσκήψασαν αἵρεσιν τοῦ Ἰωάννου Ὑπάτου τοῦ ἐπιλεγομένου Ἰταλοῦ, καθήρεσε τῷ 1084 τὸν πατριάρχην Εὐστράτιον Γαρίδην, ὅστις γενόμενος τῷ 1081 διάδοχος τοῦ πατριάρχου Κοσμά, καὶ ἀμαθῆς ὢν καὶ ἀνόητος, εἶχε φαίνετα: ἀποπλανηθῆ ὑπὸ τῆς αἱρέσεως ἐκείνης: συνεζήτητε πρὸς τὸν μοναχὸν Νεῖλον, ὅστις ἀποδεξάμενος τὴν αὐτὴν πλάνην παρέσυρεν εἰς αὐτὴν πολλὰς γυναικας: καὶ ἐπὶ πᾶσι προσεπάθησε νὰ μεταπέισῃ τὸν αἱρεσιάρχην τῶν Βογομίλων· ἀλλὰ τὴν ὀριστικὴν καταδίκην τοῦ τε Νεῖλου καὶ τοῦ ἱατροῦ Βασιλείου παρέπεμψεν ὁ Ἀλέξιος εἰς τὴν σύνοδον. Ἀφ' ἐτέρου δὲν θέλομεν ἀρνηθῆ ὅτι ἐνίοτε ἐπενέβη ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς ἐπραξεν ἐπὶ παραδείγματός ἐπιτρέψας δι' ἰδίου προστάγματος, παρὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας κεκανονισμένα: γάμον μεταξύ δύο συγγενῶν εἰς ἕκτον βαθμόν. Ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν ἐξαιρέσεις, ἐξ ὧν οὐδεὶς δικαιῶται νὰ ἐξαγάγῃ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἀρχηγὸς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἶναι ὁ βασιλεὺς. Αἱ ἐξαιρέσεις ἐκεῖναι, τὸ μὲν εὐλογοὶ τὸ δὲ παράλογοι, οὐδέποτε ἴσχυσαν νὰ ἀνατρέψωσι τὴν παρ' ἡμῖν ἀνέκαθεν ἐπικρατήσασαν καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ χωρισμοῦ τῶν δύο ἐξουσιῶν.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ βασιλεία τοῦ Ἀλεξίου· μία τῶν μακροτέρων, τῶν κατ' ἐπιφάνειαν λαμπροτέρων καὶ τῶν πράγματι ὀλεθριωτέρων τῆς ὅλης μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἐξ ὅλων τῶν προκατόχων του μόνος ὁ Ἰουστινιανὸς διεξήγαγε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ ἔτη 38, ἦτοι ὅσον καὶ ὁ Ἀλέξιος. Οὐδ' αὐτὸς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ἤξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ ἴδῃ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας γονυκλιτοῦντας ἐνώπιον αὐτοῦ, ὅπως ἐνώπιον τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ἀναγνωρίζοντας τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ κυριαρχίαν. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς μεγαλειότητος ἐκάλυπτεν ἀσθένειαν δεινὴν, προερχομένην ἐξ ἀφορμῶν ἐν μέρει μὲν ἀρχαίων, ἐν μέρει δὲ προσφάτων καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἀλεξίου παραχθειςῶν. Ἡ πλημμυρὴς κοινωνικὴ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἄλλοτε πολλάκις περιεγράψαμεν, ἦτο νόσος ἀρχαία, ἣν εἰς μάτην ἡγωνίσθησαν νὰ θεραπεύσωσιν οἱ βασιλεῖς τῆς μεταρρυθμίσεως· ὅθεν οὐδ' ὁ Ἀλέξιος δύναται νὰ λογισθῆ ἕνεκεν αὐτῆς ὑπεύθυνος, ἂν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἠῤῥξῆσε τὸ κακὸν ἀντὶ νὰ τὸ ἐλαττώσῃ διὰ νέων πρὸς τὰ μοναστήρια παραχωρήσεων, καὶ ἰδίως διὰ τῆς πλήρους ἀτελείας τῆς ἐπιτραπέισης εἰς τὰ μοναστήρια τῆς Πάτμου καὶ τοῦ Ἀθωνος. Γνωρίζει δὲ ἤδη ὁ ἀναγνώστης τὰς οὐδὲν ἦττον ὀλεθρίας θυσίας εἰς ἃς καθυπεβλήθη ὁ Ἀλέξιος πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς καὶ τοὺς Πισάτας. Ἀλλ' ἐὰν ἔπταισε καθ' ὅλα ταῦτα ὑπέικων εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν πίεσιν τῶν πολιτικῶν περιστάσεων, οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῆ, ὅτι, παραλαβὼν τὴν διοίκησιν παραλυθεῖσαν ἐπὶ ἔτη ὅλα πεντήκοντα, ἠνώρθωσεν αὐτὴν μετὰ θαυμαστῆς δραστηριότητος, ὅτι ἐδημιούργησεν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος στρατοὺς καὶ πόρους, ὅτι ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς περὶ αὐτὸν θάρρος καὶ πεποίθησιν, ὅτι ἤξιώθη τῆς τιμῆς τοῦ νὰ καταβάλλῃ ἐπανειλημμένως τοὺς φοβερωτέρους τῶν μαχητῶν τῆς Δύσεως, ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ σκάφος τῆς πολιτείας μετὰ πλείστης συνέσεως καὶ δεξιότητος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς δεινοτέρας θυέλλης ἧτις μετὰ τοσαύτας ἄλλας ἐνέσκηψε ποτὲ εἰς τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ ὅτι ἂν δὲν ἀνέκτησεν οὐδὲν σχεδὸν τῶν προαπολεσθέντων, διετήρησεν ὁμως ἀκέραια ὅσα παρέλαβε καὶ εἰς πολὺ βελτίονα κατάστασιν παρέδωκεν αὐτὰ τῷ διαδόχῳ. Οἱ δυτικοὶ ἀπεκάλεσαν αὐτὸν ψεύστην, δόλιον, ἐπίβουλον, ἐπίορκον. Δὲν ἀξιοῦμεν βεβαίως νὰ παραστήσωμεν τὸν ἄνδρα ὡς τύπον εἰλικρινείας καὶ εὐθύτητος· ἀλλ' ὅσοι ἐμελέτησαν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἔστα καὶ μικρὸν, γινώσκουσιν ὅτι παντοῦ καὶ πάντοτε οἱ κυβερνῆται τῶν ἐθνῶν δὲν δύνανται νὰ κρι-

θῶσι κατὰ τοὺς κανόνες τῆς κοινῆς ἠθικῆς. Τὰ μεγάλα τῶν ἔθνων συμφέροντα καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν πολεμίων αὐτῶν ἠνάγκασαν αἰείποτε καὶ αὐτούς τοὺς χρηστοτέρους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν νὰ λοξοδρομήσωσιν, ἵνα κατισχύσωσι μὲν τῶν ἀντιπάλων, ἐπιτύχωσι δὲ τὴν κοινὴν σωτηρίαν. Μήπως οἱ ἡγεμόνες τῆς Δύσεως δὲν ἐπεβούλευσαν ἀναφανδὸν αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ δὲν παρεβίασαν ἐπανειλημμένως τὰς συνθήκας αὐτῶν καὶ τοὺς ὄρκους; Τί παράδοξον λοιπὸν ἐν καὶ ὁ Ἀλέξιος δὲν ἀνεδείχθη πρὸς αὐτούς εἰλικρινέστερος; Ἐὰν ἐπέτρεπεν εἰς αὐτούς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν Νίκαιαν, εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι δὲν ἤθελον ἀποδώσει αὐτῷ τὴν πόλιν· καὶ ἂν ἔπεμπε στρατοὺς ἐπὶ στρατῶν καὶ στόλους ἐπὶ στόλων εἰς Συρίαν, ἤθελον ἐξαντλήσει τοὺς πόρους τοῦ κράτους χάριν ἀλλοτρίων συμφερόντων. Διότι αὗται εἶναι αἱ δύο μόναι κατηγορίαι τὰς ὑποίας δύνανται ὁπωσοῦν εὐλόγως νὰ ἐκφέρωσι κατ' αὐτοῦ οἱ Δυτικοί· ὅτι προλαβὼν κατέλαβε τὴν Νίκαιαν δι' ἰδίας φρουρᾶς, καὶ ὅτι δὲν ἐπέμεινε στέλλων ἢ ἄγων ἐπικουρίας εἰς Συρίαν. Πάντα δὲ τὰ λοιπὰ εἶναι καθαραὶ συκοφανταίαι, καὶ δὲν δύνανται σπουδαίως νὰ ἐπαναληφθῶσι, μάλιστα ἐνώπιον τῆς σκανδαλώδους ἐπιπορκίας τοῦ Βαλδουίνου, τοῦ Βοημούνδου καὶ τοῦ Ταγκρέδου. Ἀλλὰ, λέγουσι, καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν κατὰ τὴν ἐσχάτην τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὥραν. Ναι, ἀπεκάλεσεν αὐτὸν ὑποκριτὴν· ἐὰν ὑπάρχη ὅμως περίστασις, καθ' ἣν ὁ Ἀλέξιος ἔπραξεν ὅ,τι ὄφειλε νὰ πράξῃ, εἶναι ἡ περίστασις, καθ' ἣν ἡ βασίλισσα Εἰρήνη ἐξήνεγκε κατ' αὐτοῦ τὴν βλάβσημον ἐκείνην κατηγορίαν.

Θέλομεν ἱστορήσει τὰ περὶ τούτου κατὰ τὸν Νικήταν Ἀχομινάτον τὸν Χωνιάτην τοῦ ὁποίου ἡ χρονικὴ διήγησις ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου καὶ ἀπολήγουσα εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ὡς πρὸς τὸ ὑπόλοιπον τῆς παρούσης περιόδου μέρος ἡ κυριωτάτη ἡμῶν ἐλληνικὴ πηγή. Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἶχε τρεῖς υἱοὺς καὶ τέσσαρας θυγατέρας. Ἐκ τῶν υἱῶν ὁ πρεσβύτερος ἦτο ὁ Ἰωάννης· ἐκ τῶν θυγατέρων δὲ πρώτη ἦτο ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς Ἄννα Κομνηνὴ, ἣτις, μετὰ τὸν πρόωρον θάνατον τοῦ πρώτου αὐτῆς μνηστῆρος Κωνσταντίνου Δούκα, εἶχε συζευχθῆ τὸν Νικηφόρον Βρυέννιον, υἱὸν τοῦ περιφανοῦς στρατηγοῦ, ὃν εἶδομεν διαπρέψαντα ἐπὶ Ῥωμανοῦ Διογένοους κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ βραδύτερον στασιασάντα μὲν κατὰ τοῦ Βοτανιαίου, κατατροπωθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλ:-

ξίου. Ἡ Ἄννα ἦτο τὸ πρωτότοκον τῶν τέκνων τοῦ Ἀλεξίου· καὶ ἐπειδὴ διεκρίνετο οὐ μόνον ἐπὶ τῇ παιδείᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ φιλαρχίᾳ, ἤξιον νὰ κληρονομήσῃ αὐτὴ τὴν ἀρχὴν μετὰ τοῦ συζύγου Νικηφόρου, καὶ εἶχεν εἰς τοῦτο συναρωγὸν τὴν μητέρα Εἰρήνην. Ἄλλ' ὁ Ἀλέξιος προετίμα τὸν υἱὸν Ἰωάννην· καὶ εὐλόγως τῇ ἀληθείᾳ. Κατὰ τὰ ἀνέκθεον ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει νενομισμένα ἢ διαδοχὴ τῆς βασιλείας μετέβαινεν ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν· εἰς δὲ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς συζύγους αὐτῶν μόνον ὡς ἄκις ἢ δὲν ὑπῆρχεν υἱός, ἢ ὁ υἱὸς ἦτο ἀνήλικος. Ἄλλὰ πλὴν τούτου ὡς ἀσχυροφαντίας καὶ ἂν ἐπεσώρευεν ἡ Εἰρήνη κατὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ἰωάννου, διαβάλλουσα αὐτὸν ἐλεεινῶς ὡς προπετῆ καὶ ἀκόλαστον, ὅσους ἐπαίνους καὶ ἂν ἔλεγεν ὑπὲρ τοῦ Βρυεννίου, ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἤξευρε, τὰ δὲ πράγματα ἔμελλον μετ' οὐ πολὺν ἄμαρτυρήσωσιν, ὅτι ὁ μὲν Ἰωάννης ἠδύνατο νὰ ἀναδειχθῆ εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων βασιλέων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ὁ δὲ Βρυέννιος ἦτο ἀνὴρ μετριώτατος. Ὅθεν ὁ Ἀλέξιος ἀπένειμε μὲν ἐξαιρετα εὐνοίας δείγματα εἰς τὴν Ἄνναν, τιμήσας αὐτὴν πρὸς τοῖς ἄλλοις Καισαρίτσαν, ἠγωνίσθη ὅμως ἐνταύτῳ νὰ πείσῃ τὴν Εἰρήνην ὅτι ζητεῖ ἄτοπα. Καὶ ἐπειδὴ ἔβλεπεν αὐτὴν ἐπιμένουσαν, δὲν ἤθελε δὲ νὰ προσθέσῃ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους δυσχερείας τὴν πρὸς τὴν σύζυγον διένεξιν, τὴν εἶπεν ὅτι θέλει σκεφθῆ. Ὁ ἱστορῶν ταῦτα Νικήτας παρατηρεῖ ὅτι ἦτο κρυφίνους ὁ ἀνὴρ καὶ δὲν ἀπεκάλυπτεν εὐχερῶς τὸ τί εἶχε σκοπὸν νὰ πράξῃ. Ἄλλ' ἐρωτῶμεν, ἂν τοῦτο δὲν δύναται νὰ λογισθῆ ὡς μία τῶν ἀρετῶν τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων περιστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὕρισκετο, ἰδίως δὲ ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὅταν τελευταῖον ἐπλησίασεν ἡ ὥρα τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης, λαβὼν τὴν μητέρα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τὸν πατρικὸν καὶ ἔλαβε παρὰ τῆς χειρὸς τούτου τὸν σφραγιστῆρα δακτύλιον. Ἀθροίσας δὲ πάντας τοὺς φίλους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον, ἀνηγορεύθη ὑπὸ τοῦ πλήθους αὐτοκράτωρ. Τότε ἡ βασίλισ Εἰρήνη, ἀφροῦ προέτρεψε τὸν Βρυέννιον νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, καὶ αὐτὸς δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο, προσῆλθε μετὰ κραυγῶν καὶ δακρύων εἰς τὴν κλίνην τοῦ ψυχορραγοῦντος Ἀλεξίου, καὶ ἤρχισε νὰ καταβοᾷ τοῦ υἱοῦ ὡς κλέψαντος τὴν βασιλείαν ἐτι ζῶντος τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἀπαιτῆ τὴν ἔνεκα τούτου τιμωρίαν του. Ὁ δὲ μόλις ἀναπνέων ἦδη ὑπεδέχθη τὴν γυναῖκα διὰ βεβιασμένου μειδιήματος, καὶ παρετήρησεν αὐτῇ ὅτι δὲν εἶναι ὥρα νὰ κινή λόγους περὶ ἀρχῆς, ἐνῶ μόλις τὸν

μένουσιν ὀλίγαί στιγμαὶ ἵνα ἐξιλεώσῃ τὸ θεῖον ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν αὐτοῦ. Καὶ εἰς ταύτην τοῦ μετ' ὀλίγον ἐκπνεύσαντος συζύγου αὐτῆς τὴν ἀπάντησιν ἢ γυνὴ ἐκείνη δὲν εὐρέ τι ἄλλο εὐλογώτερον καὶ εὐπρεπέστερον ν' ἀποκριθῆ εἰμὴ τούτους τοὺς πικροὺς λόγους: «ὦ ἄνερ, καὶ ζῶν παντοίαις μεθοδίαις ἐκέκασο, ἀντίφθογον τὴν γλῶτταν πλουτῶν τοῖς νοήμασι, καὶ νῦν δὲ ὡσαύτως τοῦ βίου ἀπκλαττόμενος ἀμεταπτώτως ἔχεις οἷς καὶ πρόην προσέκεισο.» Καὶ ὁμοῦς ὁ Γίββων βεβαίως ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι ἠδύναντο νὰ χαραχθῶσιν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Ἀλεξίου, ὡς χαρακτηρίζοντες τὸν ὅλον αὐτοῦ βίον, ἐνῶ μετ' ὀλίγον ἐγκωμιάζει ἀφειδῶς καὶ δικαίως τὰς ἀρετὰς τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου, ὅστις τοσοῦτον ὑπὸ τῆς μητρὸς κατατρεχόμενος, δὲν ἔλαβε τὴν ἀρχὴν εἰμὴ χάρις εἰς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ πατρὸς του. Ὅποιος δὲ τις ἦτο ὁ Βρυέννιος, ὃν ἡ Εἰρήνη ἤθελε νὰ προτιμήσῃ τοῦ Ἰωάννου, ἐξάγεται ἐκ τῆς γνώμης ἣν εἶχε περὶ αὐτοῦ ἢ ἰδίᾳ αὐτοῦ σύζυγος, ἣτις ἠγανάκτει, διότι ἡ φύσις κατὰ λάθος ἐσχημάτισεν αὐτὴν μὲν γυναῖκα, ἐκείνον δὲ ἄνδρα, καὶ ἐξέφραζε τοῦτο, ἐὰν πιστεύσωμεν τὸν Νικήταν, διὰ τρόπου ὅστις ἦτο βεβαίως εἰκονικώτατος, ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλου τῇ ἀληθείᾳ πολλὴν ἐκ μέρους αὐτῆς περὶ τοὺς λόγους κοσμιότητα. Ὁ Νικηφόρος οὗτος Βρυέννιος δὲν ἀπέβη μνήμης ἄξιος εἰμὴ διὰ τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ τὴν ἐπιγεγραμμένην «ἱστοριῶν βιβλία Δ'» εἰς ἣν πολλάκις ἀναφέρεται ἡ Ἄννα Κομνηνὴ ἐν τῇ Ἀλεξιάδι καὶ ἣτις δύναται νὰ λογισθῆ ὡς εἰσαγωγή τις εἰς τὴν Ἀλεξιάδα, διότι πραγματεύεται τὰ περὶ Κομνηνῶν καὶ ἰδίως τοῦ Ἀλεξίου, μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως αὐτοῦ.

Πρὶν ἢ τελειώσωμεν ὅσα ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ἐνταῦθα περὶ τῆς μακρᾶς καὶ πολυειδῶς ἀξιομνημονεύτου ταύτης βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου, μὴ λησμονήσωμεν νὰ ἀναφέρωμεν τὰς φημιζομένας σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν ῥωσικὴν μοναρχίαν. Ὁ Ἀλέξιος, λέγουσι, βλέπων ἑαυτὸν δεινῶς ἀπὸ δυσμῶν κινδυνεύοντα, ἀπεφάσισε νὰ συνδεθῆ ὅσον ἐνδέχεται στενότερον μετὰ τοῦ μεγάλου δουκὸς Βλαδิมήρου Β', καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔπεμψεν αὐτῷ περὶ τὸ 1116 διὰ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, παρεκτὸς πολυτίμων δώρων, τὸ στέμμα, τὴν χρυσὴν ἄλυσιν καὶ τὸν αὐτοκρατορικὸν μανδύαν τοῦ Κωνσταντίνου Μονομάχου. Ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ἔστειπε τὸν Βλαδิมήρον Β' ἐν τῇ κατὰ τὸ Κιέβ ἐκκλησίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας καὶ ἀνηγόρευσε αὐτὸν Τσάρ. Ἀλλ' ὁ Βλαδิมήρος ἀπηγόρευσε εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ νὰ φέρωσι τὸ αὐτοκρατορικὸν

ἐκεῖνο στέμμα, ἵνα μὴ κινήσωσι τὸν φθόνον καὶ τὴν ἐχθραν τῶν ἄλλων Ῥώσων ἡγεμόνων. Ταῦτα πάντα ὅμως οὐδεὶς τῶν συγχρόνων ἰστόρησε. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀναφέρονται ἐν τινὶ ῥωσικῇ χρονογραφίᾳ συνταχθεῖσα ἐπὶ τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσίας Ἰωάννου Βασιλειάδου τοῦ Φοβεροῦ. ἦτοι ἐν τῇ ΙΣΤ' ἐκκτονταετηρίδι· καὶ ἀναφέρονται ἐν αὐτῇ τε καὶ παρά τισιν ἄλλοις μεταγενεστέροις διὰ πολλῶν καὶ προδήλων μυθευμάτων πεποικιλμένα. Ὅθεν πιθανώτατον νομίζομεν ὅτι ἐπενοήθησαν πρωθυστέρως ἵνα ἀναγάγῃσιν εἰς χρόνους ἀρχαίους τὰς βραδύτερον τῶντι παραχθείσας μεταξὺ τῶν δύο ὀρθοδόξων λαῶν φιλικὰς σχέσεις, αἵτινες ἐμελλον τοσοῦτον νὰ ἐπενεργήσωσιν εἰς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα Σταυροφορία.

Ὀλίγοι τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχῶν ἠξιώθησαν τοσοῦτων ἐγκωμίων ὅσων ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης. Ἐπωνομάσθη *Καλοῖωάννης* εἰς ἐνδειξιν τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς του· παρεβλήθη πρὸς τὸν Μάρκον Αὐρήλιον καὶ αὐτοὶ τῶν σταυροφοριῶν οἱ ἱστορικοὶ ἀνομολογοῦσι μὲν τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰλικρίνειαν, ὁμιλοῦσι δὲ περὶ αὐτοῦ ἐν γένει εὐλαβῶς. Βεβαίως δὲ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξεν ἀνὴρ διακεκριμένος ἐπ' ἀνδρείᾳ, ἐπὶ μετριοπαθείᾳ, ἐπὶ χρηστότητι. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου δὲν ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ πρὸς τὰς πολυπλόκους δυσχερείας ἃς ἔφερον εἰς μέσον ἡ πρώτη σταυροφορία. Οὐδεμία σταυροφορία ἐγένετο ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐδέησε μὲν νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς πρὸς τὰς ἀνατολὰς, ἀλλὰ ἦ κατὰ τῶν συνήθων ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπ' ἀνατολῶν ἀντιπάλων τοῦ ἀνατόλικου κράτους· ἢ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπαχθῶν ὑποχρεώσεων ἃς ἀνέλαβεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἐνετούς. Πρᾶγμα δὲ παράδοξον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ κράτους τούτου, ἐκ τῶν 25 ἐνιαυτῶν τῆς προκειμένης βασιλείας, ἐπὶ δέκα συνεχῆ ἔτη οὐδεὶς ἀναφέρεται πόλεμος, καὶ πάντες οἱ ἀγῶνες αὐτῆς ἐσωρεύθησαν εἰς τὰ πρῶτα ἑννέα καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἑξ ἔτη. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1121 μέχρι τοῦ 1124 ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπέκρουσε τὰς ἀλληλοδια-

δόχους ἐπιδρομὰς τῶν Πετσενέγων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Οὐγγρων, ἀναγκάσας τὰ μὲν δύο τελευταῖα ἔθνη νὰ εἰρηνεύσωσιν, εἰς δὲ τοὺς Πετσενέγους ἐπαγαγὼν τηλικαύτην φθορὰν ὥστε οὗτοι ἐπὶ μακρὸν πάλιν οὐδεμίαν ἐπεχείρησαν κατὰ τοῦ κράτους ἐπιθεσιν. Πρὶν ἢ ἀγωνισθῆναι πρὸς τοὺς τρεῖς τούτους πολεμίους εἶχε στρατεύσει ἀπὸ τοῦ 1119 κατὰ τῶν ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ Τούρκων, οἵτινες ῥήξαντες τὰς πρὸς τὸν Ἀλέξιον συνθήκας ἐλεηλάτουν τὴν Φρυγίαν. Καὶ κατὰ μὲν τὸ ἔτος τοῦτο ἀνέκτησεν ἐξ ἐφόδου τὴν Λαοδίκειαν, κατὰ δὲ τὸ ἀκόλουθον εἰσελθὼν εἰς Παμφυλίαν ἐκυρίευσεν τὴν Σωζόπολιν. Τότε ἐδεησε νὰ διακόψῃ τοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀγῶνας, ἵνα ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν ἀπὸ βορρᾶ ἐπιτεθέντων πολεμίων, περὶ ὧν πρὸ μικροῦ ἐλαλήσαμεν. Μόλις δὲ ἀπαλλαγείς ἀπ' αὐτῶν ἔτρεψεν αὐθις τὴν προσοχὴν τῷ 1125 ἐπὶ τὴν Ἀσίαν. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐμβολῶν εἰς Παφλαγονίαν ἀνέκτησεν τὴν Κασταμῶνα, ἐφ' ᾧ ἀνακάμφας εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἐτέλεσε θρίαμβον τῆς Παναγίας ὁμοίον ἐκείνου ὃν εἶχε πανηγυρίσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς μετὰ τὸ πέρας τοῦ ῥωσοβουλγαρικοῦ πολέμου (σελ. 201 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἄλωσις τῆς Κασταμῶνος πολὺ ἀπέιχε τοῦ νὰ ἔχῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ γεγονότος, ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εἶχε θριαμβεύσει ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Τσιμισκῆς. Ἄλλ' ἡ Κασταμῶν ἦτο ἡ ἀρχαία τῶν Κομνηνῶν πατρίς καὶ ὡς ἐκ τούτου καὶ μόνου δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς ἀνὴρ τοιοῦτος οἷος ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός ἀπέδωκεν εἰς τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς τηλικαύτην ἀξίαν. Κατὰ τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη, 1126 καὶ 1127, ἐξηκολούθησαν οἱ πρὸς τοὺς Τούρκους πόλεμοι, ἠττωμένων αὐτῶν ὁσάκις ἐπήρχετο ὁ βασιλεὺς, ἐπανκλαμβανόντων δὲ τὰς ἐπιδρομὰς, ἀμα ὁ Ἰωάννης ἐπανήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τί δ' ἐπήγαγε τὴν ἔκτοτε ἐπὶ δεκαετίαν κατὰπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἄδηλον· ἀλλὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην τῆς βασιλείας αὐτοῦ περίοδον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης περιῆλθε καὶ εἰς ἑτέρας τινὰς περιπλοκάς πολὺ σπουδαιότερας ὄλων ὅσας προῖστορήσαμεν.

Εἶπομεν ὅτι αἱ παρχχωρήσεις αἱ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου γενομέναι πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, κατέστησαν τούτους αὐθαδεστάτους, μάλιστα ἀφ' ἧς ὁ Ἀλέξιος ἐνόμισεν πρέπον νὰ ἐπιτρέψῃ ἀνλόγᾳ τινὰ πλεονεκτήματα καὶ εἰς τοὺς Πισάτας. Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀμα καταλαβὼν τὴν ἀρχὴν, μὴ ἀνεχόμενος τὴν αὐθάδειαν ἐκείνην τῶν Ἐνετῶν, ἀπεποιήθη τῷ 1118 τὴν ἀπαιτουμένην ἐπικύρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ πατρὸς του παραχωρηθέντος προνομίου. Ὁ τότε Δόγης τῆς Ἐνετίας Δομένικος Μικιέλης

δὲν ἠνέσχετο, ἐννοεῖται, τὴν ἀποποίησιν ταύτης, ἣν ἐχαρακτήρισεν ὡς ἀδικίαν καὶ ἀγνωμοσύνην, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐπιπλεύσῃ διὰ στόλου ἀξιολόγου, ἵνα ἐπιτύχῃ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀφαιρεθέντων προνομίων. Ὅθεν τῷ 1122 ἐπολιόρκησε τὴν Κέρκυραν· ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε τότε εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, προτιμήσας νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην ἵνα συμπράξῃ μετὰ τῶν ἄλλων σταυροφόρων εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Τύρου, τῆς ὁποίας τὸ τρίτον μετὰ πολλῶν ἐμπορικῶν προνομίων παρεχωρήθη τῇ Ἑνετίᾳ. Ἐπανέλαθε δὲ ὁ Μικιέλης τὸν κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀγωνία ἐπανερχόμενος ἐκ Παλαιστίνης. Καὶ πρῶτον ἐτράπη κατὰ τῆς Ρόδου, ἣν ἐλεηλάτησεν. Ἐπιτεθείς ἔπειτα κατὰ τῆς Βύβοιας, ἀπέτυχεν· ἀλλὰ κυριεύσας τὴν Χίον καὶ διαχειμάσας αὐτόθι, 1124—1125, ἐδήλωσεν ἐκεῖθεν ἐρμώμενος τὴν Λέσβον, τὴν Σάμον, τὴν Ἄνδρον, τὴν Πάρον καὶ τὰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1125 οἱ Ἑνετοὶ ἀπεβιβάσθησαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅθεν ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ ὅπου καθήρσαν τὰ ὄχυράματα τῆς Μεθώνης. Ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος κατεκτήθη ὡσαύτως ἡ Κεφαλληνία, ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὅτι ἀνάγκη νὰ ἐνδώσῃ καὶ ἐπεκύρωσῃ κατὰ αὐγούστον τοῦ 1126 τὸ πατρικὸν χρυσόβουλλον. Οἱ Ἑνετοὶ ἔμποροι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὰς ἄλλας τοῦ κράτους πόλεις, ἐν αἷς ἦσαν πρότερον ἐγκατεστημένοι· ἀνέλαβον ὅλα τὰ κτήματα καὶ πλεονεκτήματα αὐτῶν, ὅλας τὰς ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ὅλην τὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰ οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα, ἣ δὲ γενομένη πρὸς ἐξωσιν αὐτῶν ἀπόπειρα δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμῆ εἰς τὸ νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τὸ κράτος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοῦ καταβιβρώσκοντος αὐτὸ ἐκείνου καρκίνου. Μετὰ τινα δὲ ἔτη ἤτοι τῷ 1137, ἀνενεώθη καὶ ἡ ἀρχαία πρὸς τοὺς Πισάτας συμμαχία.

Ὅτε ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, οὔτε ὁ Ἰωάννης ὁ Κίναμος λέγουσι τί ἐπραξεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν ἐν τῷ διαστήματι τῆς δεκαετίας, καθ' ἣν οὐδὲν ἀναφέρεται πολεμικὸν γεγονός. Τοῦτο μόνον ἠξέυρομεν ὅτι δὲν ἔπαυσε προτείνων ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας τὰς τοῦ πατρὸς ἀξιώσεις καὶ ἀπαιτῶν τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν τῆς πόλεως ταύτης. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ τότε κόμητος τῆς Ἀντιοχείας Βοημούνδου Β', καὶ μὴ καταλιπόντος εἰμῆ τριετῆ θυγατέρα, ὀνόματι Κωνσταντίαν, οἱ ἐπίτροποι τῆς κόρης ταύτης, ἵνα ἐ-

πιτύχωσιν ἰσχυρόν τινα αὐτῆς προστάτην, προέτειναν νὰ συζεύξωσιν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μανουήλ, τοῦ νεωτέρου τῶν υἱῶν τοῦ Ἰωάννου. Ἄλλ' ὁ Ἰωάννης ἀπεποιήθη τὴν πρότασιν καὶ ἐπειδὴ ὁ τότε βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Φούλκων συνέζευξε τὴν Κωνσταντίαν μετὰ τοῦ κόμητος τῆς Πικταυίας Ραιμούνδου, τοῦ καὶ καταλαβόντος ἀμέσως τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ Ἰωάννης ἀπεφάσισε νὰ ἀνακτήσῃ τὰ δίκαια αὐτοῦ διὰ πολέμου. Ὁ δὲ μαθὼν αὐτὸν μεγάλας ποιούμενον ἐπὶ τῆς Συρίας προπαρασκευᾶς, συνεμάχησε μετὰ Λέοντος τοῦ ἡγεμόνος τῶν ἑκατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίων. Οἱ Ἀρμένιοι τοὺς ὁποίους εἶδομεν ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ταύτισαντας τὴν τύχην αὐτῶν μετὰ τῆς τύχης τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ εἴτε μεταναστεύοντας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ὑπηρετοῦντας ἀμέσως τὸ κράτος τοῦτο, εἴτε ἐν ταῖς ἰδίαις χώραις ἀναγνωρίζοντας τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, δυστυχῶς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν σταυροφοριῶν μετέβαλον φρόνημα καὶ πολιτείαν. Αἱ ἀδιάκοποι ἐπιθέσεις τῆς ἰσχυρᾶς τῶν Τούρκων φυλῆς καὶ ἡ ἀσθενῆς τῶν ἡμετέρων ἀντίστασις ἔφερε τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους συμμάχους εἰς ἀπελπισίαν, ὥστε ἐζήτησαν προστασίαν ἄλλην, τὴν τῶν σταυροφόρων, τόσῳ προθυμότερον, ὅσῳ ἀνέκαθεν ὑφίσταντο θρησκευτικαὶ τινες διαφωνίαι μετὰ τῶν Ἀρμενίων καὶ ἡμῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας εὐκολον ἦτο εἰς τοὺς δυτικούς νὰ ὠφεληθῶσι. Τοῦτο ἐξηγεῖ πῶς καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κιλικίας ἔσπευσαν νὰ συνταχθῶσι μετὰ τοῦ Ραιμούνδου. Ὁ Ἰωάννης φυσικῶ τῷ λόγῳ ἐπεχείρησε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὴν Κιλικίαν καὶ μόνον ἀφοῦ ἐξεπολιόρκησεν ἀλληλοδιαχωρῶς ἅπαντα τῆς χώρας ταύτης τὰ φρούρια, παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀντιοχείας. Ἡ ἔκθεσις τοῦ Γαλλοῦ Μισὼ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπολιτεύθη τότε ὁ Ἰωάννης πρὸς τοὺς σταυροφόρους εἶναι πολυειδῶς ἀξιωματικῶς, καὶ τοῦτου ἕνεκα θέλομεν παραθέσει αὐτὴν αὐτολεξεί.

«Αἱ ποικίλαι μεταβολαί, λέγει, αἱ ἀνασεύσασαι τὴν τῆς Ἀντιοχείας ἡγεμονίαν ἐξήγειραν τὰς ἀξιώσεις τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Ἰωάννης Κερμηνὸς, υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Ἀλεξίου, προήλασε μετὰ στρατοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ τῇ Κιλικίᾳ, καταπολεμῶν Τούρκους, Ἀρμενίους καὶ Φράγκους. Οἱ νικηφόροι Ἕλληνες ἤλθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν περὶ Ἀντιόχειαν, ἐμποιήσαντες τρόμον εἰς ὅλας τὰς χριστιανικὰς τῆς Συρίας πόλεις. Τὰ κατὰ τοὺς Φράγκους εἶχον τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐπισφαλῶς, ὅσῳ ὁ μὲν κόμης Τριπόλεως Ραιμούνδος, τοῦ ὁποίου ὁ πατὴρ εἶχε φονευθῆ ὑπὸ τῶν μουσουλμάνων τῆς

Δαμασκού, προσεβάλλετο τότε ὑφ' ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ σουλτάνου τοῦ Μοσοῦλ καὶ τοῦ Χαλέπ· ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων, τοῦ ὁποίου ὁ ἡγεμὼν τῆς Ἀντιοχείας ἐπεκαλεῖτο τὴν συνδρομὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων, εἶχεν ἀναχωρῆσαι ἀπὸ τῆς πρωτεύουσας αὐτοῦ, ἵνα δράμῃ εἰς βοήθειαν τῆς Φοινίκης, καὶ ἤδη, πολιορκούμενος αὐτὸς ἐν τῷ φρουρίῳ τοῦ Μομφερράνδου, ἐκινδύνευε νὰ αἰχμαλωτευθῇ ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ σουλτάνου Ζεγκῆ, οὐδὲ ἤλπιζε σωτηρίαν εἰμὴ ἀπὸ τῆς ταχείας ἐπικουρίας τῶν ἄλλων χριστιανῶν ἡγεμόνων. Ἐν ταύτῃ τῇ ἀμηχανίᾳ εὐρισκομένων τῶν Φράγκων, ἔσωσεν αὐτοὺς ἡ μετριοπάθεια τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου, τοῦ ὁποίου ἐφοβοῦντο τὰ βουλευματα.»

«Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, ἐλεῶν τὰς συμφορὰς αὐτῶν, διέκοψε τὸν κηρυχθέντα ὑπ' αὐτοῦ πόλεμον, καὶ, ἀρκεσθεῖς εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας τοῦ ὑπὸ τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας, συνετάχθη μετὰ τῶν Λατίνων, ἵνα ὑπερασπίσῃ τὰς χριστιανικὰς ἀποικίας, καὶ καταπολεμήσῃ τοὺς μουσουλμάνους ἡγεμόνας τῆς Συρίας. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ πολιορκήσῃ τὴν πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀρόντου Καισάρειαν, καὶ ἔπειτα νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τὸ Χαλέπ. Ὁ δὲ ἱερός οὗτος πόλεμος, ὅστις ἀνεζωπύρησεν ἀπάσας τῶν πιστῶν τὰς ἐλπίδας, ἤθελε βεβαίως ἐπιτύχει, ἐὰν οἱ νέοι σύμμαχοι δὲν ἐδιχονόουν μετ' ὀλίγον πρὸς ἀλλήλους. Ὁ κόμης τῆς Ἐδέσσης καὶ ὁ πρίγκηψ τῆς Ἀντιοχείας, οἵτινες συναπῆλθον μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Καισαρείας, κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς πανηγύρεις καὶ εὐωχίας, ἀντὶ νὰ συναγωνίζωνται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὥστε οὗτοι βλέποντες ἑαυτοὺς ἐγκαταλελειμμένους μόνους, διέκοψαν αἴφνης τὰς προσβολὰς των, καὶ, εἴτε ἵνα τιμωρήσῃ τὴν ἀπραξίαν τῶν συμμάχων αὐτῶν, εἴτε ἀπελπισθέντες περὶ τῆς νίκης, συνωμολόγησαν ἀναχωρῆσιν πρὸς τὸν πολέμιον ἐκεῖνον, ὅστις εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου, ἰδὼν αὐτοὺς ἐπερχομένους. Ὁ βασιλεὺς, ἀφοῦ διήγαγεν ἡμέρας τινὰς εἰς Ἀντιόχειαν, ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ τῆς πόλεως ταύτης, ἕνεκα στάσεως κατ' αὐτοῦ ὑποκινηθείσης, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐγκαταλείπων εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἀνθρώπους τυφλωθέντας ὑπὸ ἀδίκων προκαταλήψεων καὶ δεικνύοντας ἐλάχιστον ζῆλον περὶ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου αὐτοὶ κυρίως ἐμελλον νὰ ὠφεληθῶσι. (Ταῦτα συνέβησαν κατὰ τὰ ἔτη 1137 καὶ 1138). Βραδύτερον δὲ ἐπανελθὼν εἰς Συρίαν μετὰ νέου στρατοῦ, εἰ καὶ ἡ μετριοπάθεια αὐτοῦ ἦτο ἀποχρῶσα τῆς ἀγαθοπι-

στίας του ἐγγύησις, οὐδὲ ἐπῆλθεν εἰμὴ ὑπὸ τῶν Φράγκων προσκληθεῖς, οὐδὲν ἤττον εὗρεν αὐτοὺς περὶ Ἀντιόχειαν πάλιν δυσπιστοῦντας καὶ λησμονοῦντας τὴν ἡσυχίαν φοβερωτέραν ἀποβαίνουσαν δύναμιν τῶν Τούρκων. Εἰς μάτην ἐπροςπάθησε νὰ διαλύσῃ τὰς ὑπονοίας τῶν Λατίνων, ἀναγγέλλων ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπάγῃ εἰς προσκύνησιν τοῦ ἁγίου Τάφου· ἡ ἀγγελία αὕτη ἠῤῥξησεν ἀπεναντίας τὰς ἀνησυχίας αὐτῶν, ἡ δὲ Φούλκων ἔσπευσε διὰ πρεσβείας νὰ τὸν παρατηρήσῃ, ὅτι, πρὶν εἰσελθεῖν εἰς τὴν πόλιν τῶν προσκυνητῶν, ὀφείλει νὰ ἀποθέσῃ πᾶν βασιλείας πρόσχημα. Ὁ βασιλεὺς χωρὶς νὰ παροργισθῇ διὰ τὴν πлагίαν ταύτην ἀποποίησιν, ἀνεχώρησεν ἐκ Συρίας διελθὼν τὸν Ταῦρον καὶ ὅτε μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσε (τῆ 8 ἁπριλίου 1143) οἱ Φράγκοι ἐνόμισαν ὅτι ἀπηλλάγησαν πολεμίου φοβερῶ. Οἱ Φράγκοι τότε κατέστησαν ἄξιοι τῆ ἀληθείας τῆς μομφῆς ἣν αὐτοὶ πολλακίς εἶχον ἀπευθύνει κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅτι δὲν γνωρίζουσι τοὺς εἰλικρινεῖς αὐτῶν συμμάχους, καὶ ὅτι ἀπομακρύνουσι δι' ὑβριστικῶν προκαταλήψεων αὐτοὺς ἐκείνους τῶν ὁποίων ἐπεζήτουν τὴν συνδρομὴν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ συμμαχία τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων ἠδύνατο νὰ ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τῆς κυριαρχίας τῶν Τούρκων τὴν τε μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Συρίαν. Ἀξιοθρήνητον δὲ βεβαίως ὑπῆρξε τὸ ἐπικρατῆσαν πνεῦμα τῆς διχονοίας καὶ ζηλοτυπίας, ἐξ οὗ ὠφελούμενοι οἱ μουσουλμάνοι κατέλυσαν ἐπὶ τέλους ἀλληλοδιαδόχως καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδρύματα τῶν σταυροφόρων καὶ αὐτὸ τὸ ἑλληνικὸν κράτος.»

Ὅποσον μετριοπαθῆς καὶ δίκαια εἶναι ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Γάλλου ἱστορικοῦ, μάλιστα ὅταν παραβάλωμεν αὐτὴν πρὸς τὴν ὕβριν καὶ τὴν συκοφαντίαν, ἣν τοσάκις ἐπεσώρευσε κατὰ τοῦ Ἀλέξιου τοῦ Κομνηνοῦ. Καὶ ὅμως ἐν Συρίᾳ ὁ Ἰωάννης ἐπολιτεύθη, ὅπως ἤθελε πολιτευθῆ καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ· ἦλθεν ἵνα ὑποστηρίξῃ τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἰδὼν κινδυνεύοντας τοὺς χριστιανούς ἀπὸ τῶν μουσουλμάνων, συνετάχθη μετὰ τῶν πρώτων, μέχρις οὗ, ἐπειδὴ οἱ Λατῖνοι ἀντὶ νὰ πολεμήσωσι κατηνάλισκον τὸν χρόνον ἢ εἰς εὐωχίας ἢ εἰς πικρὰ λόγους δυσπιστίας, ὑπεχώρησεν. Ἄλλ' ὁ Ἰωάννης δὲν περιῆλθεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παροξύνῃ ἐπανειλημμένως τοὺς δυτικούς, ὅπως ὁ Ἀλέξιος. Ἐντεῦθεν οἱ μετριοπαθέστεροι τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν βλέποντες ὅτι οἱ ἐν Συρίᾳ Φράγκοι εἶχον ἀπαραίτητον χρεῖαν τῆς ἐπικουρίας του, καὶ ὅτι οὗτος ἐφάνη πρόθυμος νὰ παράσῃ τὴν ἐπικουρίαν ταύτην, ἔκριναν αὐτὸν ἐπιεικέστερον ἢ τὸν πατέρα του. Καὶ

πρός τόν άρχιερέα δέ 'Ρώμης συνέπεσε νά μή λάβη άφορμήν διενέξειώς τινος· αί δύο έκκλησίαι δέν διέκειντο φιλικώτερον ή άλλοτε, άλλ' ό 'Ιωάννης άμα βασιλεύσας έγραψεν έπανειλημμένως προς τόν πάπαν 'Ονώριον Β' έκδήλων ειρηνικάς διαθέσεις. "Όλα ταυτα έξηγουσι διατί δέν ήρεθίσθη ή χολή τών Λατίνων κατ' αύτου. Δέν λέγομεν ότι δέν υπήρξε διαφορά τις χαρκατῆρος μεταξύ πατρός και υίου. 'Ο Νικήτας ό Χωνιάτης λέγει ότι ό 'Ιωάννης ήτο ζωηρός και ευθυμος «και μηδένα δια ζυμπάσης αύτῶ τῆς αρχῆς ή ψυχῆς στερήσας, ή ές τό σώμα όσονουν λυμνηάμενος, επαινέτος ές δευρο παρα πασι λελόγισται, και κορωνίς ως είπειν τών όσοι 'Ρωμαίων έκ του τών Κομνηνών γένους υπερεκάθησαν.» 'Αλλά και τό ευτράπελον τουτο και επεικειές, τό όποιον ό χρονογράφος προδήλως αντιπαρατίθησι προς τό σύννου και σκυθρωπόν και άυστηρόν του πατρός, έξηγεΐται μέχρι τινός ως έκ τών πολυ ήμαλωτέρων περιστάσεων έν αις εύρέθη ό υίός.

Βεβαίως ό βασιλεύς 'Ιωάννης ήτο άνήρ γενναίος· διότι, παρεκτός τών 'Ενετών εις ους δέν ήδυνήθη νά αντιπαταχθῆ δι' έλλειψιν ικανού στόλου, κατετρόπωσεν άπαντας τους άλλους πολεμίους αύτου. 'Αλλ' ώφελήθη άρά γε άποχρώντως, ως προς τήν ρύθμισιν τών έσωτερικών πραγμάτων, έκ τῆς σχετικῆς ευδίας ήτις επεκράτησεν επί τῆς βασιλείας ταύτης, και ιδίως έκ του δεκαετούς εκείνου διαστήματος κατá τό όποιον ουδεμία αναφέρεται πολεμική πράξις; 'Εκ του ότι ουδέν ή σχεδόν ουδέν αναφέρουσι περι τών ενεργηθέντων υπ' αύτου ως προς τήν διοίκησιν, τόν στρατόν και τά οικονομικά πράγματα, δέν θέλομεν έξαγαγει τό συμπέρασμα ότι ουδέν περι τούτων άπάντων ενήργησεν. Εΐναι βέβαιον ότι κατέλιπεν εις τόν διάδοχον, στρατόν μέν πολυάριθμον, ταμείον δέ πλήρες χρημάτων· άλλά δια νά επιτύχη τό τελευταϊον τουτο, άν δέν έξετράπη εις καταπιέσεις, προσέβαλεν όμως καιρίως έτερα σπουδαϊα του κράτους συμφέροντα. Αί άπό τών ναυτικών στρατειών λείαι άπετίθεντο πρότερον εις ειδικόν ταμείον έξ ου κατεβάλλοντο οί μισθοί τῆς ναυτικῆς δυνάμεως· και πλην τουτου πασαι αι παράλιχι γῶραι και νῆποι ήσαν υπόχρεοι νά συντηρῶσιν έξ ιδίων ανάλογόν τινα αριθμόν ώπλισμένων πολεμικών πλοίων. 'Αλλ' επί του βασιλέως 'Ιωάννου, ό τῶ οικονομικά πράγματα επιτετραμμένος 'Ιωάννης ό έκ Πούτσης, φιλοτιμούμενος νά αύξήσῃ τά έν τῶ δημοσίῳ ταμείῳ σωρευόμενα χρήματα, τάς τε έκ τών ναυτικῶν στρατειών λείας ειζε-

κόμισεν εἰς αὐτό, καὶ τῆς συντηρήσεως τῶν πολεμικῶν πλοίων ἀπήλαξε τὰς παραλίας καὶ νήσους, ἀπαιτήσας, ὡς φαίνεται, τὸ τίμημα αὐτῶν νὰ καταβάλληται ὡσαύτως εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα τοῦ προκειμένου ταμεῖου κατεδαπανῶντο πολλάκις εἰς ἑτέρας χρεῖας, συνετέλεσε καὶ τοῦτο οὐ μικρὸν εἰς τὴν προϊούσαν παρακμὴν τῆς νευτικῆς δυνάμεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ πεζικὴ δύναμις, εἰ καὶ πολυαριθμὸς γενομένη καὶ κάλλιστα διασκευασθεῖσα, ἐνοθεύθη ἴσως δεινότερον ἢ ἄλλοτε διὰ ξενικῶν στοιχείων. Καὶ πλὴν τούτου ἐν γένει ἀναφέρονται ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης συμπτώματά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἡ ήθικὴ καὶ υλικὴ τοῦ κράτους ἀλλοίωσις ἠῦξάνεν ὁσημέραι, οὐδὲν προσιωνιζομένη αἴσιον.

Ἐκ τῶν πολυαριθμῶν Πετσενέγων καὶ Σέρβων αἰχμαλώτων οἱ μὲν κατετάχθησαν εἰς τὸν στρατὸν, οἱ δὲ ἔλαβον γαίας εἰς κατοικίαν ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀσιαναῖς ἐπαρχίαις, ἰδίως δὲ ἐν Ἀσίᾳ περὶ Νικομήδειαν. Ὡστε ἐξηκολούθει πολὺ ξενικὸν γένος ἀναμιγνυμένον μετὰ τῶν ἰθαγενῶν κατοίκων, καὶ τὸ χεῖριστον ἐν τῷ στρατῷ. Οὐδεὶς ἀναφαίνεται Ἑλληναὶ στρατηγὸς, ὅπως οὖν λόγου ἄξιος ἐν τοῖς πολέμοις τῆς βασιλείας ταύτης, ὅσοι δὲ μνημονεύονται, οὐδ' ἐπὶ τόλμῃ οὐδ' ἐπὶ συνέσει χαρακτηρίζονται. Ἐπὶ τοῦ πρὸς Οὐγγρους πολέμου ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ τιμωρήσῃ διὰ μαστιγώσεως τὸν ἐξ Ἀδριανουπόλεως καταγόμενον Κουρτίκιον, ὡς μὴ ὑπερασπίσαντα δεόντως πόλιν ἣν μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς κατεῖχε. Καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸς Σέρβους πολέμου, δι' ὁμοίου καθήκοντος παράβασιν, ἐπέβαλεν ἔτι βαρυτέραν ποινὴν εἰς τὸν στρατηγὸν Κριτόπλον, διότι ἐνδύσας αὐτὸν γυναικείαν στολὴν περιήγαγε διὰ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ὄνου ἐποχοῦμενον. Ταῦτα ἱστορεῖ ὁ Ἰωάννης Κίνναμος, ὅστις ἔγραψεν ἱστοριῶν βιβλία ἑπτὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰωάννου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ διαδόχου Μανουήλ, καὶ εἶναι μετὰ τὸν Νικήταν τὸν Χωνιάτην εἰς τῶν κυρίων ἡμῶν ὀδηγῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους. Τί ἀπέγιναν αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι τῆς μικρᾶς Ἀσίας οἰκογένειαι, αἱ τοσοῦτον περιφανεῖς ἡγεμόνας ἀναδείξασαι κατὰ τὰς δύο προηγούμενας ἑκατονταετηρίδας, καὶ ὧν τινες εἶχον ὑπηρετήσει ἐντίμως ἀκόμη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάννου; Θέλομεν ἰδεῖ ἔτι τινὰς αὐτῶν ἀντιπροσώπους ἀναφαινομένους ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰωάννου ἐν τοῖς πεδίοις τῆς μάχης, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἀποβαλοῦσαι τὰ πλούσια κτήματα ἅπερ εἶχον ἐν Ἀσίᾳ, ἔνεκα τῶν τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ κατακτήσεων, καὶ ἐν ταύτῳ τὸ ἀξίωμα ὅπερ

είχον ως ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ κράτει, ἐμαράνθησαν. Οὐδὲ ἦτο δυνατόν, νὰ ἀναπληρωθῶσιν ἀφοῦ τὸ πλεῖστον τῆς χερσονήσου ἐκείνης διετέλει εἰς διηνεκῆ ἀναστάτωσιν ἕνεκα τῶν Τούρκων καὶ τῶν σταυροφόρων. Ἐν γένει δὲ ἐπὶ τῶν Κερμηνῶν ἡ μικρὰ Ἀσία ἔπαυσε τοῦ νὰ ἦναι τὸ κύριον ἔρεισμα τοῦ κράτους, ὅπως ἄλλοτε ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας· ἡ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐστηρίχθη ἐξ ἀνάγκης εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας. Ἄλλ' ἐνῶ ἡ μικρὰ Ἀσία, τῆς ὁποίας ὁ πληθυσμὸς ἦτο μέχρι τῶν μέσων τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος πυκνὸς ἄμα καὶ ἀνόθευτος, παρεῖχεν ἄλλοτε εἰς τὴν μακεδονικὴν δυναστείαν καὶ πόρους θαψιλεῖς καὶ ἀνδρασιθαγενεῖς γενναίους, αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐπαρχίαι, μάλιστα αἱ βορειότεραι καὶ μεγαλήτεραι, τῶν ὑποίων οἱ κάτοικοι πρὸ καιροῦ συνέκειντο ἐκ λαῶν ποικίλων καὶ μιγάδων, καὶ αἴτινες οὐδέποτε ἔσχον τὴν εὐπορίαν τῆς μικρᾶς Ἀσίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν καιρίαν ἐκείνην τοῦ κράτους κολόβωσιν.

Καὶ αὐτὸς ὁ ἀνώτατος ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἄρχων τοῦ κράτους, καὶ φίλος πιστὸς τοῦ Ἰωάννου διατελέσας, δὲν ἦτο ἰθαγενής. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Νικαίας ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἀλεξίου, παῖς τούρκος ὀνόματι Ἀξούχ αἰχμαλωτευθεὶς προσεφέρθη δῶρον εἰς τὸν Ἀλέξιον. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο δημήλικος τοῦ Ἰωάννου συναντράφη μετ' αὐτοῦ, βαπτισθεὶς, ἐννοεῖται, ἐκ πρώτης ἀρχῆς καὶ λαβὼν τὸ τοῦ Ἰωάννου ὄνομα. Ἐπειτα προϊόντος τοῦ χρόνου ἠγαπήθη πολὺ ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος, καὶ ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ Ἰωάννης, ἐτιμήθη ὑπ' αὐτοῦ μέγας δομέστικος καὶ ἀπέβη παντοδύναμος. Ἀνεδείχθη δὲ ἄξιος τῇ ἀληθείᾳ τῆς λαμπρᾶς ταύτης τύχης διὰ τε τὴν ἐν τοῖς πολεμικοῖς ἔργοις δεξιότητα, καὶ τὸ εὐγενές καὶ ἐλευθέριον τῆς γνώμης. Ἄλλ' οὐδὲν ἦττον κατήγετο ἐκ Τούρκων, ἐνῶ ἐπὶ πέντε καὶ ἐξ ἑκατονταετηρίδας πάντες οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ στρατηγοὶ ἀνῆκον εἰς τὰς ἰθαγενεῖς ἢ ἐξελληνισμένας φυλάς. Καὶ ἔπειτα ἂν ὁ Τούρκος οὗτος ἐξελληνίσθη, ἂν καὶ ἄλλα τινὰ ἔχωμεν τοιαῦτα παραδείγματα, μάλιστα δὲ τὸ τῶν Τουρκοπῶλων, ἦτοι τοῦ τάγματος ἐκείνου τὸ ὑποῖον συνέκειτο ἐκ παίδων ἀπὸ Τούρκων γεννηθέντων, πολλοὶ πλείοτεροι δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ ἀποβαίνωσιν οἱ ἐκτουρκιζόμενοι χριστιανοί. Οἱ Τούρκοι ἀπέβησαν ἐπικινδυνότατοι εἰς τὸ κράτος, οὐ μόνον διότι τελευταῖοι ἐπέδραμον εἰς αὐτὸ καὶ ὠφελήθησαν πλείοτερον παντὸς ἄλλου ἐκ τῆς ὑλικῆς ἐκλύσεως εἰς ἣν εἶχε περιέλθει, ἀλλὰ καὶ διότι, ὅπως ἅπαντες οἱ μωαμεθανοὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῶν ὁρμὴν, εἶχον

πολλήν προσηλυτιστικὴν δύναμιν, ἧς παντάπασιν ἔστεροῦντο τὰ ἄλλα παντοδαπὰ φύλα ὅσα κατὰ τὰς προηγουμένας ἑκατονταετηρίδας εἶχον ἐμβάλει εἰς τὸ κράτος. Ἐκ τῶν φύλων ἐκείνων πολλὰ ἐξελληνίσθησαν καὶ ἐχριστιανίσθησαν, οὐδὲν δὲ κατώρθωσε νὰ μεταδώσῃ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν καὶ θρησκείαν εἰς τοὺς ἰθαγενεῖς· ἐνῶ ἀπεναντίας πολλοὶ μὲν Ἕλληνες ἐξἰσλαμίσθησαν, τὸ δὲ ἀνάπαλιν σπανίως συνέβαινεν. Ἰδίως μάλιστα ἡ εὐκολία μὲ τὴν ὑποίαν ἐκυριάρχησαν οἱ Τούρκοι τοσοῦτων τῆς μικρᾶς Ἀσίας χωρῶν, ἐνῶ ἡ χερσόνησος αὕτη εἶχε πολλοὺς καὶ μαχίμους κατοίκους, καθίστησι πρόδηλον ὅτι οἱ κάτοικοι οὗτοι ἀπελπισθέντες ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν ἣν παρῆγον ἐν αὐτῇ οἱ ἀδιακοποὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ ἀπὸ τὴν ὀλίγην προστασίαν ἣν ἐλάμβανον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀντέστησαν εἰς τοὺς πολεμίους ὅσον ἠδύναντο, καὶ πολλοὶ μάλιστα προετίμησαν νὰ ταυτίσωσι τὴν τύχην των μετὰ τοῦ μαμεθανισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ῥητὸν γεγονὸς μαρτυρεῖ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἄνδρες τῆς αὐτῆς αὐτοῦ ἠσπάζοντο τὸν ἰσλαμισμόν. Εἰς μίαν τῶν τελευταίων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τούρκων ἐκστρατειῶν, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἰωάννης, ὁ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰσαακίου υἱὸς, λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως διαταγὴν ἣτις τὸν δυσηρέστησεν, ἐξετέλεσε μὲν αὐτὴν, ἀλλ' ἀγανακτήσας κῦτομόλησε διαρκούσης ἔτι τῆς μάχης πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἔπειτα ἐξωμότης γενόμενος ἔγημε τὴν θυγατέρα τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου καὶ ἀπεκάλυψεν εἰς αὐτὸν πάσας τὰς ἀδυναμίας τῆς κυβερνήσεως καὶ στρατιᾶς τοῦ κράτους. Εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ λοιπὸν ἀμφιβολία ὅτι ἀφοῦ συγγενὴς στενότητος τοῦ βασιλέως δὲν ἐδίστασε νὰ πράξῃ τοῦτο, πολλοὶ ἄλλοι ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα του; Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς προκειμένης βασιλείας οἱ Ἐνετοὶ ἀνεκτήσαν ἀπάσας τὰς ὀλεθρίας προνομίας ὅσας εἶχον συνομολογήσει ἐπὶ τῆς προηγουμένης, καὶ ὅτι παρεκτός αὐτῶν ἐπεκυρώθη καὶ τὸ τῶν Πισατῶν προνόμιον, ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὅσα καὶ ἂν ὑπῆρξαν τὰ προτερήματα τοῦ Ἰωάννου, τὰ αἷτια τῆς παραλυσίας ἠὔξησαν ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων εἰς τρόπον ὑπεμφαίνοντα προεχθὴ καταστροφὴν.

Ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεδίωξε κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Συρίαν στρατείαν τῷ 1143, ἐκ πληγῆς ἣν ἔλαβεν ἐν κυνηγεσίῳ περὶ τὸν Ταῦρον τὸ ὄρος. Ἐκ τῶν τεσσαρῶν αὐτοῦ υἱῶν οἱ μὲν δύο πρῶτοι εἶχον προαποθάνει, ἐκ δὲ τῶν δύο λοιπῶν παρηκολούθησεν αὐ-

τὸν εἰς τὴν στρατείαν ἐκείνην μόνος ὁ νεώτατος Μανουήλ. Ὁ τούτου πρεσβύτερος Ἰσαάκιος εἶχε μείνει εἰς Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὰ ἀνεκάθεν εἰθισμένα ὁ θρόνος ἀνῆκεν εἰς αὐτόν. Ἄλλ' ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν λαμπροτάτην τοῦ νεωτέρου ἀνδρείαν, ἧς οὗτος εἶχε δώσει ἐπιφανῆ δειγματα προσφάτως κατὰ Τούρκων, ἐνόμισεν αὐτὸν ἐπιτηδειότερον νὰ πηδᾶλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐντὸς τῶν δυσχερῶν παριστάσεων εἰς τὰς ὁποίας εὐρίσκειτο. Ὄθεν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου, συγκαλέσας περὶ τὴν κλίνην αὐτοῦ τοὺς ἀνωτάτους τοῦ στρατοῦ ἀξιωματικούς, ἐξήγησεν εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους δι' οὓς ἐξελέξατο τὸν Μανουήλ ὡς διάδοχον· οἱ δὲ ἀνεκήρυξαν αὐτὸν προθύμως βασιλέα. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δικαίως προετιμῆθη ὁ νέος οὗτος. Ὁ Μανουήλ ὑπῆρξεν ὁ ἥρωϊκώτερος τῶν βασιλέων ὅσοι ἐκάθησάν ποτε ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀνεδείχθησαν μὲν καὶ ἄλλοι πολλοὶ γενναῖοι, καὶ πρὸς τοὺς ἄλλοις αὐτὸς ὁ πατήρ, αὐτὸς ὁ πάππος αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ Μανουήλ ἐπεζήτη τὸν πόλεμον ὡς τὸ μᾶλλον πρέπον τῇ βασιλείᾳ ἐνασχόλημα, καὶ ἐν πολέμῳ ἐπεζήτη τὸν κίνδυνον ὡς τὴν ἡδίστην τῶν τοῦ βίου περιπετειῶν· ὥστε ὁμοίαζε πολὺ τοὺς πολυθρυλήτους τότε ἱππότες τῆς Δύσεως, τοὺς ὁποίους καὶ ἐφιλοτιμῆθη νὰ μιμηθῇ, παραδεξάμενος ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ τὸν βαρὺν αὐτῶν ὀπλισμὸν, τὰς μεγάλας ἀσπίδας, τὰς μακρὰς λόγχας· ἰδίως δὲ αὐτὸς ὑπόδειγμα γενόμενος τοῖς ὑπηκόοις, τῶν στρατιωτικῶν προτερημάτων δι' ὧν καὶ μόνων ἠδύναντο νὰ ἀντιπαραταχθῶσι πρὸς τοὺς πολεμίους ἐκείνους. Καὶ τὸ καθ' ἑαυτὸν τούλάχιστον ὑπερέβαλλε βεβαίως πάντας τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους συναγωνιστάς. Ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐμπειρία αὐτοῦ περὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὀπλῶν ἦτο τοσαύτη, ὥστε ὁ Ραιμοῦνδος τῆς Ἀντιοχείας, τὸν ὑποῖον ὁ Κίνναμος λέγει «ἄνδρα ἰσχυρὸν καὶ ῥώμην κατὰ τοὺς θρυλουμένους ἐκείνους Ἡρακλεῖς» δὲν ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῇ τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων. Συμμετασχὼν ποτε περιφήμου τινὸς ἱπποτικοῦ ἀγῶνος, παρεστάθη εἰς τὸ στάδιον ἐπὶ ἵππου πυρώδους, καὶ κατέβαλε διὰ μιᾶς δύο Ἴταλοὺς νομιζομένους ὡς τοὺς ῥωμαλεωτέρους τῶν ἱπποτῶν. Ἄλλοτε, πάλιν καθήσας ἐνέδραν ἐντὸς δάσους προήλασεν αὐτὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ παρκαλουθούμενος ὑπὸ δύο καὶ μόνων ἀνθρώπων, τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου καὶ τοῦ πιστοῦ δομεστικοῦ Ἀξούχ. Ὁ Μανουήλ μετὰ τῶν δύο τούτων συντρόφων ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον ὀκτωκαίδεκα Τούρκους ἱππεῖς καὶ τρέπει αὐτοὺς εἰς φυγὴν· ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχθρῶν αὐξά-

νει, οἱ σταλέντες εἰς ἐπικουρίαν αὐτοῦ προέβαινον κωθρῶς ὀπωροῦν, ὁ δὲ Μανουήλ μηδεμίαν λαβὼν πληγὴν, διεξήλασε σῶος ἀναμέσον πεντακοσίων Τούρκων ἰππέων. Ὀλιγώτερον παράδοξον δὲν εἶναι καὶ τὸ ἐπόμενον γεγονός, τὸ ὁποῖον συνέβη ἐν τῷ κατὰ τῶν Οὐγγρων πολέμῳ. Ἐν τῷ μέσῳ μάχης τινὸς ἀγανακτήσας διὰ τὴν ὀλίγην τοῦ στρατοῦ προθυμίαν, ἀρπάζει τὴν σημαίαν ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ φέροντος αὐτὴν ὑπαξιωματικοῦ καὶ πρῶτος καὶ μόνος σχεδὸν διέρχεται τὴν γέφυραν ἣτις διεχώριζεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ πόλεμον ἀναλαβὼν τὸ κράτιστον τοῦ στρατοῦ καὶ διαβάς τὸν Σᾶον ποταμὸν ἵνα συμπλακῆ πρὸς τοὺς φοβέρους ἐκείνους ἀντιπάλους, διέταξε τὸν στόλαρχον τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ ναυτικῆς δυνάμεως νὰ θανατώσῃ πάντα φυγάδα προαιρούμενον νὰ ἀνακάμψῃ εἰς τὴν ἐτέραν ὄχθην, ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἦτο· «κἂν αὐτὸς» προσέθηκε «παρέσομαι βασιλεὺς ἕτερα τῶν παρόντων ἐλόμενος, ἀποπροποιεῖσθαί σε τοὺς λόγους χρεῶν, ἢ μὴν μὴ οὔτω ποιῶν, τὸν αὐτίκα οὐκ ἐκφεύξῃ ἀνασκολοπισμόν.» Λέγουσι δὲ ὅτι μίαν ἡμέραν ἐφόνευσεν ἰδίᾳ χειρὶ τεσσαράκοντα βαρβάρους, καὶ ὅτι ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον σύρων τέσσαρας αἰχμαλώτους Τούρκους ἀνηρτημένους εἰς τοὺς κρίκους τοῦ ἐφιππίου του. Ἡ ζέσις του πρὸς τὰς μονομαχίας ἦτο ἀκτανόητος, καὶ αἰείποτε ἐτρύπα διὰ τῆς λόγχης ἢ διὰ τοῦ ξίφους ἐσχίζε τοὺς γιγαντώδεις ἀντιπάλους, ὅσοι ἐτόλμων νὰ ἀτιπαραταχθῶσιν εἰς τὸν στιβαρὸν αὐτοῦ βραχίονα.

Ἄλλὰ ὑπάρχει ἐν τῷ βίῳ τῶν ἐπικρατειῶν, καθὼς καὶ ἐν τῷ βίῳ τῶν κατ' ἰδίαν ἀνθρώπων, ἡλικία τις καθ' ἣν πᾶσα ὑπερβολὴ εἶναι ἐπισφαλής. Ὅθεν τὰ λαμπρὰ ἐκείνῃ προτερήματα τοῦ ἀνδρὸς ἀπέβησαν πολλάκις ἐπιβλαβῆ μᾶλλον ἢ ὠφέλιμα. Τὸ κράτος περιεστοιχισμένον ὑπὸ τοσοῦτων πολεμίων καὶ εἰς τοιαύτην περιελθὼν ἐνδεικν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν πόρων, δὲν ἦτο φρόνιμον νὰ προκαλῆ νέους ἀντιπάλους. Πλὴν τούτου ἡ ἀνάγκη ἦν συνησθάνετο ὁ Μανουήλ τοῦ νὰ προσοικειωθῆ τὰ πλεονεκτήματα τῶν δυτικῶν, καὶ ἰδίως τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τοσαύτας πρὸς αὐτοὺς παραχωρήσεις, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐξεγερωθῆ ἐκ τούτου ἐπὶ τέλους ἐθνικὴ ἀντίδρασις καὶ ὀλεθρία ῥῆξις. Ὅχι ὅτι ὁ Μανουήλ ἐθύσιασε χάριν τῶν συμπαθειῶν αὐτοῦ τούτων κἀνέν τῶν σπουδαίων συμφερόντων τοῦ κράτους. Ἄπ' ἐναντίας θέλομεν ἴδει αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας, καὶ ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκ-

κλησίαν διαπραγματεύσεων, καὶ εἰς τὰς πρὸς τοὺς Φράγκους τῆς Συρίας σχέσεις, οὐδὲ κατὰ κεραίαν παρεκκλίναντα τῆς πολιτικῆς τοῦ πάππου αὐτοῦ. Ἀλλὰ περιεστοιχίσθη ὑπὸ πολλῶν δυτικῶν ἐνῶ ἤξεύρομεν καὶ μετ' ὀλίγον θέλομεν ἔτι σαφέστερον νοήσει ὅτι ἐξ ὄλων τῶν ξένων πρὸς τοὺς δυτικούς μάλιστα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμβιβασθῶσιν οἱ ἡμέτεροι. Ἐπὶ πᾶσι δὲ ὁ Μανουήλ, ὅπως πολλάκις συμβαίνει εἰς τὰς τοιαύτας ὀξείας φύσεις, διητᾶτο μὲν οὐχὶ σωφρόνως, διεχειρίζετο δὲ τοὺς δημοσίους πόρους οὐχὶ φειδωλῶς, ἐνῶ οἱ καιροὶ δὲν ἐπέτρεπον τῷ ἡγεμόνι οὔτε χρηματικᾶς, οὔτε ἄλλας ἀσωτείας.

Ἄμα ἀναγορευθέντος αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περὶ τὸν Ταῦρον στρατοπέδου, ἀπῆλθεν ἐν τάχει εἰς Κωνσταντινουπόλιν ὁ μέγας δομέστικος, ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου φίλος Ἀξούχ, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφασισθέντων καὶ προλάβῃ πᾶσαν ἀντίπραξιν τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ Ἰσαακίου, περιορίζων αὐτὸν ἐντὸς μονῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀφίκετο καὶ ὁ Μανουήλ μετὰ στρατοῦ, καὶ ἠξιώθη ὁμογνώμονος δεξιώσεως, διὰ τε τὴν φήμην τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν τοῦ προσώπου καὶ τῶν τρόπων χάριν, ἐνῶ ὁ Ἰσαάκιος ἐλογίζετο ὄξυς περὶ τὰς ὀργὰς καὶ δυσξύμβλητος τοῖς πολλοῖς, καὶ, τὸ πάντων χερίστον, φοφοδεής· διὸ καὶ ἔσπευσεν ὁ Μανουήλ νὰ ἀπολύσῃ αὐτὸν παντὸς περιορισμοῦ, ὡς μηδένα ἔχοντα ὁπαδὸν καὶ παντελῶς ἀκίνδυνον ὄντα. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἔγημε τὴν γυναικὰ ἀδελφὴν τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Κορράδου Γ', ὀνόματι Βέρθαν, ἀλλὰ μετονομασθεῖσαν ἐν Κωνσταντινουπόλει Εἰρήνην. Ἡ Εἰρήνη, διέπρεπεν ἐπὶ ψυχικῇ μᾶλλον ἀρετῇ ἢ ἐπὶ τῷ σωματικῷ κάλλει καὶ τῇ φιλαρεσκείᾳ· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐτίμα μὲν αὐτὴν διαπρεπῶς, ἀλλ' ἐτράπη πρῶιμώτατα εἰς ποικίλους ἀθέσμους ἔρωτας, μάλιστα πρὸς τὴν ἰδίαν ἀνεψιῶν Θεοδώραν, σπαταλῶν περὶ τὰ τοιαῦτα τὸν δημόσιον θησαυρόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐνῶ παρέλαβεν αὐτὸν βριθόντα χρημάτων παρὰ τοῦ πατρὸς, ἠναγκάσθη μετ' οὐ πολὺ νὰ ἐπιχειρήσῃ, δεινὴν τοῦ ὑπηκόου καταπίεσιν, ἀπαιτῶν ἀδυσωπήτως τὰ καθυστεροῦντα καὶ ἐπιβάλλων νέους φόρους, διὰ τοῦ Ἰωάννου ἐκείνου ὃν εἶδομεν καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἐπιτραπέντα τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, καὶ χάριν τῆς πληρώσεως τοῦ ταμείου θυσιάσαντα ἐνίοτε πολυτιμώτατα ἄλλα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Συγχρόνως ὁ Μανουήλ ἐπεχείρησε δύο πολέμους, ὧν ὁ εἰς τοῦλάχιστον δὲν ἠδύνατο νὰ λογισθῇ ὡς ἠπαραίτητος. Γινώσκομεν τὰς τελευταίας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σχέσεις πρὸς τοὺς ἐν Συρίᾳ Φράγ-

κους. Ὁ Μανουὴλ ἀπεφάσισε νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς Ἀντιοχείας κυριαρχικὰς ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας ὁ πατὴρ καὶ ὁ πάππος αὐτοῦ φρονίμως ποιοῦντες εἶχον ἐπὶ τέλους ἐγκαταλείψει. Ὅθεν ἐπεμψε κατὰ τοῦ δουκὸς Ἀντιοχείας Ῥαιμούνδου ναυτικὴν καὶ πεζικὴν δύναμιν, τὴν μὲν ὑπὸ τὸν ναύαρχον Δημήτριον Βραχνᾶν, τὴν δὲ ὑπὸ τοὺς στρατηγούς Ἰωάννην καὶ Δημήτριον Κοντοστεφάνους, οἵτινες τρέψαντες τὸν στρατὸν τοῦ Ῥαιμούνδου, ὑπεχρέωσαν αὐτὸν νὰ προσέλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν τῷ 1144 ἵνα ζητήσῃ συγγνώμην παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ ὁμώσῃ πίστιν πρὸς αὐτόν. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ φιλή αὕτη διατύπωσις κατ' οὐδὲν ἠῤῥῆσε τὴν πραγματικὴν τοῦ κράτους δύναμιν καὶ ἐχρησίμευσεν εἰς τοῦτο μόνον ὅτι ἀπησχόλησε στρατὸν καὶ ἠνάλωσε πόρους, οἵτινες ἠδύνατο νὰ ἀποβῶσι πολὺ ὠφελιμώτεροι κατ' ἄλλων ἐπικινδυνότερων πολεμίων. Εὐλογώτερος ὑπῆρξεν ὁ κατὰ τῶν Τούρκων ἀγὼν, καθ' ὃν ἐστράτευσεν ἐπανειλημμένως αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, δούς ποικίλα δειγμάτα τόλμης καὶ ἀνδρείας. Ἀλλὰ τῷ 1147 ἐδέησε νὰ συνομολογήσῃ πρὸς τοὺς Τούρκους εἰρήνην, δι' ἧς οὗτοι παρεχώρησαν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχον κυριεύσει εἰς Παμφυλίαν καὶ Κιλικίαν. Ἐδέησε δὲ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς ταῦτα καὶ μόνον ὁ βασιλεὺς, διότι μέγας ἐπεκρεμάσθη κατὰ τοῦ κράτους ἀπὸ δυσμῶν κίνδυνος, ἡ λεγομένη δευτέρα σταυροφορία.

Τὴν δευτέραν σταυροφορίαν προεκάλεσεν ἡ καὶ ἀνωτέρω ὑποδειχθεῖσα ἀναζωπύρησις μὲν τοῦ κατὰ τὴν Συρίαν Σελδζουκικοῦ κράτους ὑπὸ τὸν σουλτάνον Ἐμαδεθδὶν Ζεγγί, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀκζογκόρ, ἐξασθένησις δὲ τῆς λατινικῆς κυριαρχίας. Πολὺν δὲ μάλιστα φόβον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς αὐτόθι Φράγκους ἡ ἐπανειλημμένη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Ζεγγί, 1144, καὶ ἔπειτα πάλιν ὑπὸ τοῦ πολυθρυλήτου αὐτοῦ υἱοῦ Νουρεθδὶν, 1146, ἄλωσις τῆς Ἐδέσσης. Ἡ Ἐδεσσα ἦτο οὐ μόνον μία τῶν τεσσάρων ἡγεμονιῶν ὅσας οἱ Λατῖνοι ἱδρυσαν ἐν Συρίᾳ, ἀλλὰ καὶ τὸ κυριώτατον αὐτῶν προπύργιον κατὰ τῶν ἐξ ἀνατολῶν πολεμίων. Ὅθεν ἡ πτώσις αὐτῆς κατέπληξε τὸν τε βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ τὸν τῆς Ἀντιοχείας δούκα, καὶ τὸν κόμητα τῆς Τριπόλεως, οἵτινες ἔσπευσαν νὰ ζητήσωσιν ἐπιμόνως τὴν συνδρομὴν τῆς Εὐρώπης. Τὸ εὐλογώτερον ἦτο (ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ Μισὼ παρετήρησεν ἐπὶ τῶν σχέσεων αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην) νὰ ἐπικαλεσθῶσι τὴν σύμπραξιν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου, ἧτις ἤθελε βεβαίως

ἀρκέσει ἵνα περιστείλῃ τοὺς μωσμεθανούς, εἴαν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπικρατήσῃ εἰλικρίνεια μεταξύ τῶν δύο τούτων συμμάχων. Ἄλλ' ἡ εἰλικρίνεια αὕτη ἦτο ἀδύνατος διὰ τὰ ἀμοιβαῖα τῶν δύο φύλων καὶ ὀρησκευμάτων πάθη. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κινηθῇ αὐτίς ἡ δυτικὴ Εὐρώπη. Καὶ τῶντι οἱ δύο ἰσχυρότεροι αὐτῆς ἡγεμόνες, ὁ βασιλεὺς τῆς Γερμανίας Κορράδος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ', ἀπεφάσισαν νὰ ἀπέλθωσιν αὐτοὶ εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Συρίας τῷ 1147.

Πρῶτος ἐξεστράτευσεν ὁ Κορράδος συνεπαγόμενος, ὡς λέγεται, 70 χιλιάδας βαρέως ὀπλισμένων ἵπποτῶν, πολυάριθμον δὲ ἑλαφρὸν ἱππικὸν καὶ πεζικόν. Καὶ αὐτὸς καὶ ὁ Λουδοβίκος εἶχον ζητήσῃ παρὰ Μανουήλ τὴν ἄδειαν νὰ διέλθωσι διὰ τοῦ κράτους αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν οὗτος δὲν ἀπεποιήθη. Ὁ Κορράδος ἦτο σύγγαβρός του. Εἶναι ἀληθές ὅτι συγχρόνως σχεδὸν ἐγένετο εἰς τὰς ἐλληνικὰς χώρας ἐπιδρομὴ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας Ρογέρου Β' καὶ ἐγένετο ἡ ἐπιδρομὴ αὕτη καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας ἐκ συνεννοήσεως πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας. Ἄλλὰ τὰ περὶ τούτου δὲν ἦσαν ἐτι γνωστὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὅταν ὁ Κορράδος ἐπλησίασεν εἰς τὸν Ἰστρον, ὁ Μανουήλ ἠρέσθη νὰ πέμψῃ πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ἐπιτετραμμένους νὰ λάβωσι τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι προξενήσῃ ζημίας εἰς τὰς χώρας τοῦ κράτους. Ὁ Κορράδος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστᾶνες ὤμωσαν ἀδιστάκτως τὸν περὶ τούτου ἕρκον, καὶ τότε ὁ Μανουήλ ὑπέσχετο αὐτοῖς πᾶσαν συνδρομὴν καὶ τροφὰς ἐπὶ πληρωμῇ τῆς ἀξίας των. Μέχρι Φιλιππουπόλεως ὁ στρατὸς ὠδευσε τῶντι ἐν τάξει καὶ ἐλάμβανε κατὰ τὰ συμπεφωνημένα τὰς ἀναγκαίας τροφὰς. Ἐν Φιλιππουπόλει ὁμως ἡ θρασύτης τινῶν Γερμανῶν μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαγάγῃ ῥῆξιν δεινὴν, ἣν προέλαβεν εὐτυχῶς ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ αὐτόθι ἀρχιερέως Μιχαήλ τοῦ Ἰταλικοῦ. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ σταυροφόροι ἐξετραχηλίσθησαν εἰς πολλὰς καταχρήσεις· ἔπαυσαν νὰ πληρώνωσι τὰ τρόφιμα, ἐλάμβανον αὐτὰ διὰ τῆς βίας καὶ περιύβριζον τὰ ἱερὰ καταγώγια. Ἐντεῦθεν ἦλθον εἰς χεῖρας πρὸς τε τοὺς κατοίκους καὶ τὸν στρατὸν ὃν ἔπεμψεν ὁ Μανουήλ ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν τῶν ξένων διάβασιν. Ὁ Μανουήλ πληροφορηθεὶς ταῦτα πάντα διεμήνυσεν εἰς τὸν Κορράδον νὰ μὴ ἔλθῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ τῆς ὀρακτικῆς χειρὸς ἡμεῶν. Ὁ Κορράδος ἐκώφευσεν εἰς τὴν παραίνεσιν ταύτην,

καὶ ἀφοῦ ἔπαθεν ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Χοιροβάκχων, ἕνεκα τῆς πλημμύρας δύο ποταμῶν, συμφορᾶς μεγάλας· ἀφοῦ, ἀφικόμενος περὶ τὴν πρωτεύουσιν, περιῆλθεν εἰς νέας διενέξεις πρὸς τὸν Μανουήλ, διεπεραιώθη τελευταῖον εἰς τὴν Ἀσίαν. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας οἱ μαχηταὶ τῆς δύσεως δὲν ἐπροξένησαν εἰς τοὺς ἡμετέρους τὴν ἐντύπωσιν ἐκείνην τῆς ὑπεροχῆς ἣν εἶχον προξένησει ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ ἣν θέλομεν ἴδει κορυφωθεῖσαν κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους. Παρεκτός ὅτι μετὰ τὴν πρώτην σταυροφορίαν εἶχον λάβει πολλάκις ἀφορμὴν νὰ μετρηθῶσι πρὸς αὐτοὺς καὶ νὰ τοὺς νικήσωσιν, ὁ βασιλεὺς Μανουήλ δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ πτοηθῇ ἀπέναντι οὐδενὸς πολεμίου, καὶ πολλάκις ἀπεναντίας δεινῶς ἐταπείνωσε τοὺς ἀγερῶχους ἐκείνους ἄνδρας. Ἐπὶ παραδείγματος ὁ Κορράδος, μετὰ τὰ ἐν Χοιροβάκχοις παθήματα, ἐννοήσας ὅτι οὔτε τὴν Κωνσταντινούπολιν ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ, οὔτε νὰ διαπλεύσῃ τὸν Βόσπορον παρὰ τὴν ἄδειαν τοῦ βασιλέως, ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ δικαιολογήσῃ ἑαυτὸν ἐπὶ τοῖς πρότερον πεπραγμένοις, λέγων ὅτι αὐτὸς δὲν ὑπῆρξε τούτων ὁ αἴτιος, ἀλλ' ἡ τοῦ ἀγομένου ὑπ' αὐτοῦ πλήθους παράλογος ὀρμή. Εἰς ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν εἰρωνικῶς, ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὸν τέως μὲν ὑπελάμβανε τοὺς ἡγεμόνας ὑπευθύνους ἕνεκα τῶν πραττομένων ὑπὸ τῶν στρατῶν αὐτῶν, νῦν δὲ διδασκόμενος τὸ ἐναντίον, θέλει ἐπιρρίψει καὶ αὐτὸς εἰς τὴν τοῦ πλήθους ἀλογιστίαν πάντα τὰ δεινὰ ὅσα θέλουσι πάθει οἱ σταυροφόροι εἰς τὸ ἐξῆς. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Κορράδος, ἐπιμένων ἔτι εἰς τὴν ὑπεροψίαν αὐτοῦ, ἠξίωσε νὰ διαπεραιωθῇ εἰς τὴν καταντικρὺ παραλίαν ἐν πομπῇ βασιλικῇ, ὁ Μανουήλ τὸν διεμήνυσεν ὅτι ἄτοπα ζητεῖ. Ὡστε ὁ Κορράδος, ὅστις εἶχε μάθει ἐν τῷ μεταξύ ὅτι ὁ στρατὸς αὐτοῦ θελήσας νὰ προσβάλῃ τοὺς ἡμετέρους πολλὴν ἔπαθε φθορὰν, ἐταπεινώθη καὶ διεπέρασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ἐπὶ ταπεινοῦ λεμβαδίου.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασεν εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους παρὰ τὸν Ἴστρον ποταμὸν μετὰ τοῦ ἰδίου στρατοῦ καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Λουδοβίκος Ζ'. Ὁ Μανουήλ ἔπεμψεν ὡς αὐτὸς πρὸς τοῦτον πρέσβεις ἀπαιτήσαντας ὄρκους σαφεστέρους ἢ ἀπὸ τὸν Κορράδον· διότι ἐζήτησαν νὰ ὁμώσῃ μὲν ὁ Λουδοβίκος, νὰ ὁμώσωσι δὲ καὶ οἱ περὶ αὐτὸν μεγιστάνες ὄχι μόνον ὅτι οὐδεμίαν θέλουσι κυριεύσει πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸ κράτος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θέλουσιν ἀποδώσει εἰς τοὺς ἡμετέρους πάσας τὰς πόλεις ὅσας ἀνακτήσωσιν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Καὶ τὴν μὲν πρώτην ὑπόσχεσιν ἔδωκαν προθύμως ὅ,τε Λουδοβίκος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τοῦ δὲ

δευτέρου ὄρου τὴν διευκρίνησιν ἀνέβαλον μέχρι οὗ συνεννοηθῶσι μετὰ τοῦ Κορράδου. Ὅτε δὲ ἀφικομένων αὐτῶν περὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ βασιλεὺς ἐπανάλαβε τὴν ἀπαίτησιν, εἰς τῶν παρακολουθούντων τὸν γαλλικὸν στρατὸν ἀρχιερέων, ὁ ἐπίσκοπος Λάγγρης, ἀφοῦ πολλὰς ἐξήμεσεν ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ ἐν τῷ περὶ τούτου συγκροτηθέντι συμβουλίῳ, ὅτι πρέπει νὰ κυριεύσῃ τὴν βασιλεύουσαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ μὲν χρηστότεροι τῶν σταυροφόρων ὑπέλαβον τὸ πρᾶγμα ἀλλότριον τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἐστράτευσαν, οἱ δὲ συνετώτεροι ἀκατόρθωτον, ἠναγκάσθησαν πάντες νὰ κύψωσι τὸν αὐχένα καὶ νὰ ὁμώσῃσι τὸν ἀπαιτηθέντα ὄρκον πίστεως καὶ εὐλαβείας, μεθ' ὃ διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Κορράδος εἶχε προπορευθῆ ἵνα ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἰκονίου, πρωτεύουσας τοῦ ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἀποπλανηθεὶς τῆς ὁδοῦ ἔπαθε τὰ πάνδηνα ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀπέβαλε τὰ ἐννέα δέκατα τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον εἰς Νίκαιαν, ὅπου ἐν τῷ μεταξύ ἀφίκετο καὶ ὁ Λουδοβίκος. Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἡμέτεροι δὲν προσηνέχθησαν πρὸς τοὺς Δυτικούς μετὰ τῆς εἰλικρινείας ἣν εἶχε δεῖξει πρὸς αὐτοὺς ἄλλοτε ὁ Ἀλέξιος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ῥητῶς, ὅτι, ἐκ διαταγῆς τοῦ Μανουήλ, ἐνέδραι ἐστήθησαν ἐν αἰς οὐκ ὀλίγοι τῶν πολεμιστῶν ἐκείνων ἐφονεύοντο. ὅτι δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς ἢ εἰς τὰς πόλεις εἰσοδος, ἀλλ' ὅτι οἱ κάτοικοι ἀποκρεμῶντες ἀπὸ τὰ τείχη σχοινία πρῶτον μὲν ἀνεῖλκον τὸ τίμημα τῶν ζητουμένων πραγμάτων, ἔπειτα δὲ κατεβίβαζον ὅσα καὶ οἷα ἤθελον τῶν τροφίμων, ἄθεσμα δρῶντες περὶ τε τοὺς σταθμούς καὶ τὴν ποιότητα τῶν πραγμάτων, ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε οἱ χεῖριστοι οὐδ' ἀπέδιδόν τι ἀντὶ τοῦ ληφθέντος ἀργυρίου ἢ χρυσοῦ, παγκάκιστοι δὲ τινες ἀναμιγνύοντες τίτανον εἰς τὰ ἄλφιστα ἐποίουν ὀλέθρια τὰ σῖτα. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις δικαίως ἀγανακτεῖ διὰ τὴν ἀπανθρωπίαν ταύτην, δὲν ἠξεύρει ἀκριβῶς ἂν καὶ τοῦτο ἐγένετο ἐκ διαταγῆς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐλέγετο· τὸ δ' ἀναμφισβήτητον εἶναι, ἐπιφέρει, ὅτι ἔκοψεν ἀργύριον ἀδόκιμον, ἵνα δίδεται εἰς τοὺς Λατίνους, ὁσάκις εἶχον νὰ λαμβάνωσι τι, καὶ ὅτι ὑπεκίνησε τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν σταυροφόρων διὰ γραμμάτων καὶ προτροπῶν. Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιχειρήσει νὰ δικαιολογήσωμεν τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Μανουήλ· ἀλλ' ἀφ' ἐτέρου δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν δυτικῶν ἦτο ἐπιτηδεῖα νὰ φέρῃ εἰς ἀληθῆ ἀ-

πόγνωσιν τοὺς ἡμετέρους. Παραλείποντες ὅσα οὗτοι ἔπαθον ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας καὶ περιοριζόμενοι εἰς τὴν παρούσαν ἰπὼς ἴτο δυνατόν νὰ μὴ ζητήσωσιν ἐκδίκησιν κατὰ ἀνθρώπων, οἵτινες ἐνῶ ἔλεγον ἑαυτοὺς στρατιώτας τοῦ Σταυροῦ ἐπερχομένους εἰς βοήθειαν τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα ἐλεηλάτουσιν ὅσον ἠδύναντο τοὺς χριστιανούς τούτους καὶ ἐβουλεύοντο ἀκαταπαύστως νὰ κυριεύσωσι τὴν πρωτεύουσαν αὐτῶν. Τὸ δὲ δεινότερον, ὃ εἰς τοῦλάχιστον τῶν ἡγεμόνων τῆς σταυροφορίας ταύτης, φαίνεται βέβαιον ὅτι συνεννοήθη μετὰ τοῦ Ρογέρου, τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐνεθάρρυνεν αὐτὸν νὰ στρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα, δηγῶν καὶ πορθῶν αὐτήν, ὡς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει, ἐπιπωρεύσῃ ὅσον ἐνδέχεται μείζονας συμφορὰς εἰς τὸ χριστιανικὸν τῆς Ἀνατολῆς κράτος.

Ὁ Κορράδος, εἰ καὶ εὖρεν ἐν Νικαίᾳ τὸν Λουδοβίκον Ζ' μετὰ στρατοῦ ἀκεραίου ἐπελθόντα, δὲν ἐπαχθέλαθεν ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα, διότι εἶχεν ἀθυμήσει ἐκ τοῦ ἀτυχήματος αὐτοῦ. Ὅθεν ἐπανελθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν διεχειράσεν αὐτόθι. Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους ἀπῆλθε μὲν διὰ θαλάσσης εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' ἀποτυχούσης τῆς πολιορκίας τῆς Δαμασκοῦ, ἧς μετέσχε μετὰ τοῦ ἐν τῷ μετὰξὺ ἐμβαλόντος εἰς τὴν Συρίαν βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἐπέστρεψε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1148 εἰς τὰ ἴδια, ἀφοῦ ματαίως ἐξήντησε τοὺς πόρους καὶ ἔφθειρε τοὺς πολεμιστὰς τῆς Γερμανίας εἰς τὸ ἐπιχειρημα τοῦτο. Οὐδ' ὁ Λουδοβίκος δὲ ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος. Πολεμούμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔφθασε κακῶς ἔχων εἰς Ἀττάλειαν, ἐκεῖθεν διεπερικιῶθη διὰ θαλάσσης εἰς Συρίαν, ἀλλὰ, ὡς πρὸ μικροῦ εἶπομεν, ἀπέτυχεν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμασκοῦ· ἀπέτυχεν ὡσαύτως εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀσκάλωνος· κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1149 ἐπανῆλθε διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Γαλίαν ἕπρακτος. Τοιαύτη ἐγένετο ἡ δευτέρα σταυροφορία. Εἰ καὶ ἐστρατήγησαν αὐτῆς οἱ δύο ἰσχυρότατοι τῆς Εὐρώπης βασιλεῖς, ἀπέβη ὅπως ἀτελέσφορος. Ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας οἱ δυτικαὶ κατώρθωσαν τοῦλάχιστον νὰ κυριεύσωσι πόλεις τινὰς τῆς Συρίας, καὶ νὰ ἰδρύσωσιν αὐτόθι ἴδιον βασίλειον. Ἐπὶ δὲ τῆς προκειμένης οὐδεμιᾶς πόλεως ἐγένοντο κύριοι· τὸ δὲ χεῖριστον, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μισῶ, ἡ ἀποτυχία αὐτῶν ὑπῆρξεν ἕθοξος, δι' οὐδενὸς ἡρωϊκοῦ ἔργου κοσμηθεῖσα. Καὶ ἔκτοτε αἱ μὲν χριστιανικαὶ ἐν Συρίᾳ ἡγεμονίαι δὲν ἔπαυσαν ὅσημέραι παρακμάζουσαι, ὃ δὲ ὑπὲρ αὐτῶν ζῆλος τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤρχισε παραδόξως νὰ μαραίνεται.

Ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ δευτέρα αὕτη σταυροφορία κατέστη ἰδίως ἐπονείδιστος διότι ἐγένετο πάλιν ἀφορμὴ νὰ καταπολεμηθῇ δεινῶς τὸ χριστιανικὸν ἐκεῖνο τῆς ἀνατολῆς κράτος ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἤρχοντο δὴθεν νὰ προπολεμήσωσιν οἱ ἡγεμόνες αὐτῆς.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐδέσποζεν ὅλων τῶν κατὰ τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν νορμαννικῶν κτημάτων ὁ Ῥογέρος Β', ὅστις ἦτο ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, υἱὸς δὲ τοῦ κατακτήσαντος τὴν Σικελίαν Ῥογέρου Α'. Τῷ δὲ 1147, ἐνῶ ὁ Κορράδος καὶ ὁ Λουδοβίκος διέβαινον τὰς ἀρκτικὰς τοῦ κράτους ἐπαρχίας ὡς πολέμιοι μᾶλλον ἢ ὡς σύμμαχοι, καὶ ἠνάγκαζον τὸν Μανουήλ νὰ συμπυκνώσῃ πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἀπάσας αὐτοῦ τὰς δυνάμεις, ὁ Ῥογέρος Β' ἐπεχείρησε δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Εἶναι ἀληθές ὅτι εἶχε ζητήσῃ ὡς σύζυγον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου μίαν τῶν βασιλοπαίδων τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς, καὶ ὅτι ἡ διαπραγματεύσις αὕτη ἀπέτυχε διὰ τὰς παραλόγους ἀπαιτήσεις τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ μόνον δὲν ἦτο ἰκανὸν νὰ προκαλέσῃ τὴν ἐπιδρομὴν αὐτοῦ, εἰάν ὁ Ῥογέρος δὲν ἤξευρεν ὅτι, ἐπερχομένων συγχρόνως τοῦ Κορράδου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ἀπὸ βορρᾶ, ὁ Μανουήλ ἤθελε διακωλυθῆ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντεπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Νικήτας ὁ Χωνιάτης βεβαιοῖ, ὅτι, καθὰ τότε ἐλέγετο, ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ Ῥογέρου ἐγένετο διὰ ῥητῆς συνθήκης πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας. Ὅπως δὴποτε τῷ 1147 νορμαννικὸς στόλος ἐκ πλοίων 60 ὤρμησεν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐγένετο εὐχερῶς κύριος τῆς πόλεως καὶ τοῦ φρουρίου αὐτῆς, διότι οἱ πενέστεροι τῶν κατοίκων, οἱ καλούμενοι Γυμνοὶ, πάσχοντες, ἢ, κατὰ τὸν Χωνιάτην, ἀξιοῦντες ὅτι πάσχουσι δεινὰ ἀπὸ τῆς καταπιεστικῆς τοῦ κράτους φορολογίας, οὐδεμίαν ἐδείξαν προθυμίαν εἰς τὸ νὰ ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους. Τὸ φρούριον κατελήφθη ὑπὸ χιλιῶν ἵπποτῶν καὶ ἐν τῷ ἄμα ὁ ἀρχικαὶνάρχος τοῦ στόλου Γεώργιος Ἀντιοχεύς, ὅστις εἰ καὶ Ἕλλην τὸ γένος ὑπερέτει τοὺς ξένους ἐκείνους, ἀναχωρήσας περιέπλευσε τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐπεχείρησε νὰ κυριεύσῃ τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, ὅστις ἀγανακτῶν διὰ τὴν προθυμίαν μεθ' ἧς εἶχον ὑποταχθῆ οἱ Κερκυραῖοι, λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἀκαπνὸν φορολογίας ἀποδιδράσκοντες ἔλαθον ὑπὸ χαυνότητος νοῦ τῷ τῆς δουλείας ἐμπεσόντες πυρὶ,» ἀποθαυμάζει τοὺς Μονεμβασιαῖους, οἵτινες, συνετοὶ ὄντες καὶ γινώ-

σκοντες τὸ ἀγαθὸν τῆς ἐλευθερίας, ἀπέκρυσαν γενναίως τὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐπίθεσιν καὶ κυριαρχίαν. Τότε ὁ Γεώργιος Ἀντιοχεὺς ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐλεηλάτησε πρῶτον τὰ δυτικὰ τῆς Ἑλλάδος παράλια « Ἀκαρνᾶνας τε καὶ Αἰτωλοὺς τοὺς νῦν λεγομένους Ἀρτινοὺς, » ἔπειτα δὲ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ ἀποβίβασθεις εἰς Κρίσσαν, ἐστράτευσεν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰς Θήβας, δηρῶν τὰς κωμοπόλεις δι' ὧν διήρχετο. Αἱ Θῆβαι ἦσαν τότε πόλις πλουσιωτάτη, ἣτις ὅμως δὲν ἔδειξε τὴν ἀνδρείαν τῆς Μομεβασίας, ἀλλὰ παρεδόθη ἄνευ ἀντιστάσεως, καὶ ἐτιμωρήθη διὰ τοῦτο παθοῦσα διαρπαγὴν φοβερὰν. Χρυσός, ἄργυρος, πολυτίμοι λίθοι, τὰ πάντα ἀπήχθησαν ἐμπορικῶς ἀποθήκαι, ἰδιωτικαὶ οἰκίαι, ἱεροὶ ναοί, τὰ πάντα ἐγυμνώθησαν καὶ ἔπειτα πάντες οἱ πολῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμώσωσιν ὅτι οὐδὲν ἀπέκρυψαν τῶν πολυτίμων πραγμάτων καὶ οὐδὲ τοῦτο ἤρκεσεν, ἀλλὰ πολλοὶ ἠχμαλωτεύθησαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ μάλιστα ὅσοι ἐφημιζοντο ὡς ἐπιτήδειοι μεταξουργοί. Ταῦτα δὲ διαπράξαντες ἐν Θήβαις οἱ Νορμαννοὶ ἐπέστρεψαν εἰς Κρίσσαν καὶ ἐπλευσαν ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Κόρινθον, ἐπίσης ὀνομαστήν τότε οὔσαν διὰ τε τὰ μεταξουργεῖα αὐτῆς καὶ τὸν ἄλλον ἐμπορικὸν πλοῦτον ὃν ἐπορίζετο, εὐφρῶς κειμένη μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας. Τῆς Κορίνθου ἡ μὲν κάτω πόλις καὶ οἱ λιμένες ἦσαν εὐάλωτοι, διότι οὔτε ὀχυρώματα εἶχον οὔτε φρουρὰν· ἀλλ' ὁ Ἀκροκόρινθος ἐφαίνετο ἀπόρητος, διότι καὶ φρούριον ἦτο ὀχυρὸν, καὶ φρουρὰν εἶχεν ἀξιόμαχον, ἐνισχυθεῖσαν διὰ τῶν ἀνδρῶν οἵτινες κατέφυγον αὐτόθι ἐκ τε Κορίνθου καὶ τῶν πέριξ κωμοπόλεων. Ἀλλὰ πάντες ἦσαν ἄνανδροι καὶ ἐξαιρέτως ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Νικηφόρος Χαλούφης, ὅστις, ἅμα ἐπιπλεύσαντος τοῦ ἐχθροῦ εἰς Λέχαιον, ἔσπευσε νὰ συνθηκολογήσῃ. Ὄταν ὁ ναύαρχος εἰσῆλθεν εἰς τὸ φρούριον καὶ παρετήρησεν ὑπόσον ἦτο δυσπόρητον « σὺν Θεῷ πολεμήσαι, ἔφη, καὶ Θεὸν εἶναι τὸν τοιοῦτον αὐτῷ χῶρον κατασχεῖν παρασχόμενον, κακῶς φασκῶν τοὺς ἔνδον καὶ πλύνων ὡς ἀγενεῖς τὰ πολέμια, μάλιστα δὲ τὸν Χαλούφην ὃν καὶ γυναικὸς ὠνόμαζε μαλακώτερον. » Ἐπραξάν δὲ ἐνταῦθα οἱ Νορμαννοὶ ὅσα καὶ ἐν Θήβαις, ἀπαγαγόντες χρυσόν, ἄργυρον, ἐγκρίτους ἄνδρας, γυναῖκας ὠραίας καὶ εὐγενεῖς, καὶ τεχνίτας ἐπιτηδέιους, καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Θεοδώρου. Ἐπειτα ἐλεηλάτησαν τὴν Εὐβοίαν, καθὰ δὲ λέγουσιν τινες καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον, διότι δὲν ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου,

ὅστις ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὰς Ἀθήνας κάλλιστα (ἀφοῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιχαήλ διετέλεσε μετ' οὐ πολὺ ἀρχιερεὺς Ἀθηναίων) καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποσιωπήσῃ τὸ γεγονός ἐάν συνέβαινε. Μετὰ δὲ τὰ κατορθώματα ταῦτα, ὁ νορμαννικὸς στόλος ἐπανῆλθε θριαμβεύων εἰς Πανόρμω τῆς Σικελίας, ὅπου μέχρι τῆς σήμερον σώζεται μνημεῖον τῆς ἐπιδρομῆς ταύτης, ἡ γέφυρα ἢ καλουμένη τοῦ νευάρχου (ponte dell' Ammiraglio) ἢ κατασκευασθεῖσα ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀντιοχέως ἐκ τῆς λείας ἦν εἰσεκόμεση. Τὸ δὲ σπουδαιότερον εἶναι ὅτι ὁ Ῥογέρος ἔδρυσεν ἐν Πανόρμω τὰς μεταξουργοὺς γυναῖκας ὅσας ἠχμαλώτευσεν ἐν Θήβαις καὶ ἐν Κορίνθῳ, καὶ ἐδίδαξε δι' αὐτῶν εἰς τοὺς ὑπηκόους τὴν βιομηχανίαν ταύτην, καθ' ἣν μετ' οὐ πολὺ ἡ Σικελία διηγωνίσθη πρὸς τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ κράτει ἐργαστάσια.

Ἄλλὰ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, 1148, ὁ Μανουήλ, ἀπαλλαγείς τῶν κινδύνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας, ἀπεφάσισε νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὸν Ῥογέρον καὶ τοῦτο τόσῳ μᾶλλον εὐλόγως ὅσῳ ὁ πόλεμος ἐκεῖνος δὲν περιωρίσθη εἰς ἀπλᾶς δηώσεις, ἀλλὰ κατέλαβε καὶ μίαν τῶν κυριωτέρων νήσων τοῦ κράτους. Ἐδέησεν ὁμως νὰ ἀναβάλῃ καὶ αὐθις τὸν ἀπαραίτητον τοῦτον ἀγῶνα ἕνεκα νέας ἐπιδρομῆς τῶν Πετσαενέγων. Καὶ τούτους μὲν ἐξέωσε πέραν τοῦ Ἰστροῦ καὶ αὐτόθι δεινῶς ἐμάστιξεν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τούτοις παρήλθεν ἡ ἐπιτηδεῖα τοῦ ἔτους ὦρα, δὲν εἰμπόρεσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας εἰμὴ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους 1149. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὡς μεγίστην καὶ λαμπροτάτην τὴν γενομένην ἐπὶ τούτῳ παρασκευὴν, λέγων ὅτι αἱ μὲν πεζικαὶ δυνάμεις εἰς μυριάδας ἠθροίσθησαν, ὁ δὲ στόλος συνεκροτήθη ἐκ χιλίων περίπου πλοίων· διότι, ἐπιφέρει, καὶ εὐανδρούσα τότε ἦτο πᾶσα ἡ τῷ βασιλεῖ ὑποκειμένη χώρα, καὶ ἄνδρας ἔτρεφεν ἠρωϊκοὺς, καὶ ὁ στρατὸς ἦτο λαμπρῶς διεσκευασμένος καὶ ἀριστα γεγυμνατμένος ἔτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁμολογεῖ δὲ καὶ ὁ Κίνναμος ὅτι ὁ στόλος συνέκειτο ἐκ πεντακοσίων μὲν πολεμικῶν πλοίων, ἑτέρων δὲ πεντακοσίων φορταγωγῶν καὶ ἵππαγωγῶν. Τοῦ στόλου ἀρχηγός, (ἢ καθὼς ἐλέγετο, ἤδη τότε ὁ ἀρχιναύαρχος, μέγας δούξ) διωρίσθη ὁ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβρὸς τοῦ Μανουήλ Στέφανος Κοντοστέφανος, τὴν δὲ ἡγεμονίαν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς.

Ἄλλὰ πρὸς τὸν στόλον τοῦτον τούλάχιστον, καίτοι τοσοῦτον πο-

λυαριθμὸν ὄντα, δὲν εἶχε φαίνεται πολλήν πεποιθήσιν ὁ βασιλεὺς· διότι ἔτι ἀπὸ τοῦ 1148 ἐζήτησε τὴν κατὰ τὸν προκείμενον ἀγῶνα συνδρομήν τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νέα ὠφελήματα, δούς μὲν ἀξιόλογον ἔκτασιν εἰς τὸ τμήμα τὸ ὑποῖον κατεῖχον ἐν Κωνσταντινουπόλει, συνομολογήσας δὲ ῥητῶς ὅτι ἡ παραχωρηθεῖσα εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν Κύπρον καὶ εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπεχείρησαν λοιπὸν ἀπὸ κοινοῦ οἱ αὐτοκρατορικοὶ καὶ οἱ Ἑνετοὶ, ἀπὸ ξηραῶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, τὴν πολιτείαν τῆς Κερκύρας. Καίτοι ὅμως λαμπρῶς ἠγωνίσαντο, μάλιστα οἱ περὶ τὸν Μανουήλ, δὲν ἐπέτυχον ἐπὶ πολλοὺς μῆνας τοῦ σκοποῦ διὰ τε τὸ ὄχυρόν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν ἀμυνομένων. Ἐπεσεν ὁ μέγας δούξ λαβὼν καίριον τραῦμα. Μάτην τέσσαρες ἀδελφοὶ ἐκ τῶν πρὸ καιροῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ κράτους διατελούντων Φράγκων, Πετραλεῖφαι ἐν Κωνσταντινουπόλει καλούμενοι (καθὸ ἀπόγονοι τοῦ Γάλλου Pierre d' Aulps) ἐπεχείρησαν τολμηροτάτην πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἀνοδὸν ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλων τινῶν καὶ ἰδίως ἐνός τῶν δορυφόρων τοῦ μεγάλου δομεστίκου, Ἰωάννου Ἀξούχ, ὅστις ἀνέλαβε τὴν προσωρινὴν τοῦ στόλου ἡγεμονίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Στεφάνου. Τὸ ἐπιχείρημα ἀπέτυχεν οἰκτρῶς· ἅπαντες δὲ οἱ ἀτρόμητοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐκρημίσθησαν κατὰ πετρῶν, παρεκτός μόνου τοῦ προειρημένου δορυφόρου, τοῦ καλουμένου Πουπάκη, ὅστις κατορθώσας πρῶτος νὰ ἐπιβῆ εἰς τὸ τεῖχος πρὶν ἢ ἐξολισθήσῃ ἡ κλιμαξ ἣτις παρέσυρε τοὺς λοιπούς, ἠδυνήθη νὰ σωθῆ ἐκ θαύματος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ σῶος πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, μεγάλην προξενήσας ἐκπληξιν εἰς αὐτοὺς τε καὶ τοὺς πολεμίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς ἠγωνίσθη ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἐπειδὴ εἶδε ναῦν ἐκ τῶν μεγίστων τοῦ στόλου πρόσκειλασαν διὰ τῆς βίας τοῦ ἀνέμου πρὸς τινὰ βραχώδη τοῦ περιβάλλοντος ἀκτὴν καὶ τὸν ἔσχατον κινδυνεύουσιν κίνδυνον ἕνεκα τῶν ἐπιρριπτομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τοῦ φρουρίου πετρῶν καὶ βελῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ ὀρμήσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς διήρους πρὸς τὴν ναῦν ἐκείνην, καὶ διὰ μόνης τῆς εὐρείας καὶ βαρείας αὐτοῦ ἀσπίδος προφυλαττόμενος, εἴλκυσε διὰ καλωδίων καὶ ἔσωσε τὸ πλοῖον αὐτοῦ. Τότε δὲ λέγεται ὅτι ὁ Νορμαννὸς φρούραρχος Κερκύρας, ἰδὼν τοὺς στρατιώτας ῥίπτοντας λίθους πολλοὺς κατὰ τοῦ βασιλέως, ἀνέκραξε νὰ σεβασθῶσι τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἀνδρείαν, προσθεὶς ὅτι αὐτὸς ἀναλαμβάνει τὴν ἕνεκα τούτου εὐθύνην ἐνώπιον τοῦ Ῥογέρου. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θαυμάσια τοῦ βασιλέως τολμήματα ἐλάβομεν ἡδὴ

ἀφορμὴν νὰ ἱστορήσωμεν, ὥστε δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἢ σύζυγος αὐτοῦ Βέρθη ὠμολόγησέ ποτε ἐν μέσῃ συγκλήτῳ, ὅτι ἐκ μεγάλου μὲν καὶ πολεμικωτάτου κατήγετο γένους, οὐδέποτε ὅμως ἤκουσεν ἐν Γερμανίᾳ ὑπ' οὐδενὸς τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα διαπραχθέντα, οἷα καὶ ὅσα τὰ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἀριστεύματα.

Ἐν τούτοις ὅμως ἡ Κέρκυρα ἀντεῖχεν ὁ δὲ Ῥογέρος ἐξοπλίσας νέον στόλον ἐξέπεμψεν αὐτὸν ἵνα κομίσῃ τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Οἱ αὐτοκρατορικοὶ ἀντεπελθόντες ἐνίκησαν τὸν στόλον τοῦτον καὶ μία μὲν αὐτοῦ μοῖρα ἐκ τεσσαράκοντα πλοίων συγκειμένη, ἀπεσπάσθη περὶ τὰ τέλη τῆς ναυμαχίας καὶ ἐπλευσεν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἵνα πυρπολήσῃ τὰ προάστεια· ἀπεκρούσθη δὲ ἐκεῖθεν καὶ κατεδιώχθη. Ἄλλ' ἕτερα περὶ τὴν Κέρκυραν συνέβαινον θαινὰ. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων τὸ φρούριον Ἑλλήνων καὶ Ἐνετῶν ἐξεργάγη ἕρις τοιαύτη, ὥστε ἦλθον εἰς χεῖρας. Εἰς μάτην οἱ ἐπισημότατοι ἐκατέρων τῶν στρατοπέδων ἄνδρες ἠγωνίσθησαν νὰ καταπαύσωσι τὸ κακόν. Οἱ Ἐνετοὶ πρὸ πάντων ἀνεδείχθησαν ἀμετάπειστοι, μέχρις οὐ ὁ μέγας δομέστικος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν μετὰ τῶν ἰδίων δορυφόρων καὶ μέρους τῆς στρατιᾶς, ἠνάγκασέ τοὺς στασιαστὰς νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖά των. Ἀλλὰ τότε οἱ Ἐνετοὶ ἀναχθέντες εἰς τὸ πέλαγος κατέπλευσαν εἰς τὴν νῆσον Ἀστερίδα καὶ ἐπέπεσον κατὰ τῶν αὐτόθι ναυλοχούντων ἐξ Εὐβοίας πλοίων καὶ κατεπυρπόλησαν αὐτὰ. Μεθ' ὅ συλλαβόντες καὶ τὴν βασιλίδαν νῆα ἐνεβίβασαν εἰς αὐτὴν ἀνδράριον αἰθιοπικὸν καὶ ἀνευφήμησαν ὡς βασιλέα, περιάγοντες μετὰ λαμπρᾶς στεφανηφορίας καὶ προπομπῆς καὶ ἐμπαίζοντες οὕτω τὸν Μανουήλ. Ὁ βασιλεὺς ἠδύνατο νὰ τιμωρήσῃ τὴν ὕβριν ταύτην, ἀλλὰ προαιρούμενος πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὸ φρούριον, ἠγωνίσθη ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταπαύσῃ τὸ κακὸν εἰρηνικῶς, καὶ ἐπιτρέψας ἀμνηστίαν εἰς τοὺς κακοουργήσαντας, ἀποκατέστησε τὴν τάξιν. Δὲν θυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα ὅπως μάταια ἦσαν αἱ πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς ἐκεῖναι συμμαχίαι, αἱ διὰ τοσούτων θυσιῶν ἐξαγοραζόμεναι. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου λόγῳ ἀφοῦ ἐπετρέπησαν εἰς αὐτοὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου νὰ ἀφελήματα, οὐ μόνον οἱ ὑποτιθέμενοι ἐκαῖνοι σύμμαχοι εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν, ἀλλὰ καὶ ζημίαν οὐ μικράν εἰς τὸ στρατόπεδον ἐπροξένισαν, καὶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα θεινῶς περιύβρισαν καὶ μετ' οὐ πολὺ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ἐπανειλημμέγως καὶ ἀναφανδὸν ἐπρόδωκαν τὸν βασιλέα.

Τελευταῖον ἡ Κέρκυρα, στερουμένη τροφῶν καὶ μὴ ἐλπίζουσα νὰ

λάβη βοήθειάν τινα παρὰ τοῦ Ῥογέρου, παρεδόθη. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐγκαταστήσας ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀσφαλῆ ἐκ Φράγκων μισθοφόρων συγκειμένην, ἀπέπλευσεν εἰς Αὐλώνα, ὅπου ἀπεφάσισε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν κατὰ τοῦ Ῥογέρου πόλεμον καὶ νὰ πέμψῃ ἐπὶ τούτῳ τὸν στόλον αὐτοῦ εἰς Ἰταλίαν, ἐπιτρέψας τὸ ἐπιχείρημα εἰς τὸν γνωστὸν ἡμῖν δομέστικον τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως Ἰωάννην, εἰς ὃν παρήγγειλε νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀγκῶνα καὶ ἐκεῖθεν ὡς ἐξ ὁρμητηρίου νὰ χωρήσῃ πρὸς τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν. Συγχρόνως δὲ μαθὼν ὅτι οἱ Δαλμάται καὶ οἱ Σέρβοι καὶ ἄλλα ὄμορα ἔθνη, καὶ αὐτοὶ οἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν Τούρκοι, ὠφελούμενοι ἐκ τοῦ ἀνά χειρας πολέμου, ἐμελέτησαν νὰ ἐπιτεθῶσι πανταχόθεν κατ' αὐτοῦ, ἐπεχείρησεν αὐτὸς τὸν κατὰ τῶν πολεμίων τούτων ἀγῶνα. Ἐπρεπε τῶνόντι νὰ κατέχεται ἀπὸ τὸ δαιμόνιον τοῦ πολέμου ὁ Μανουὴλ ἵνα, ὅπως εἶχον τότε τὰ τοῦ κράτους πράγματα καὶ οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, νομίσει εὐλογον ν' ἀντεπεξέλθῃ ἐν ταύτῳ κατὰ τοσοῦτων ἀντιπάλων. Ἡ φρόνησις ἀπήτει νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς Κερκύρας καὶ νὰ μὴ ζητήσῃ νὰ ἐκδικηθῇ πλείυτερον τὸν Ῥογέρον, τοῦλάχιστον νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ τοῦτο εἰμὴ ἀφοῦ ἀσφαλισθῇ ἀπὸ τῶν πολλῶν ἄλλων τοῦ κράτους ἐχθρῶν. Ἀγωνισθεὶς δὲ σὺνάμα καθ' ὄλων, ἦτο φυσικὸν νὰ περιπέσει εἰς πολλοὺς κινδύνους. ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐξῆλθε μὲν ἐπὶ τέλος νικηφόρος διὰ θαυμαστῆς ἀνδρείας καὶ καρτερίας, ἐξῆλθεν ὅμως νικηφόρος ἀφοῦ ἐξήντησεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τοὺς δημοσίους πόρους.

Καὶ πρῶτον ὁ δομέστικος Ἰωάννης δὲν ἐξετέλεσεν ἀκριβῶς τὰς δοθείσας αὐτῷ παραγγελίας. Ἄντὶ νὰ πλεύσῃ ἐπ' Ἀγκῶνα, ἐλθὼν μέχρι τοῦ ποταμοῦ Βοόσης (ὡς λέγει ὁ Κίνναμος, ἐννοῶν πιθανώτατα τὰς ἐκβολὰς τοῦ ποταμοῦ Ἀφίου) δὲν προέβη περαιτέρω, εἴτε, ἐπιφέρει ὁ Κίνναμος, διὰ τὴν περὶ τὰ ναυτικὰ ἀπειρίαν, εἴτε διὰ τὰς τῶν Ἑνετῶν ἐνεργείας, εἰς οὓς κατ' οὐδένα λόγον δὲν ἐσύμφερε νὰ γίνωσιν οἱ ἡμέτεροι αὐθις κύριοι τῆς ἰταλικῆς χερσονήσου. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ἐπῆλθεν ὁ μὴν Σεπτέμβριος καὶ συνέβη τρικυμία δεινὴ, κατεστράφησαν τὰ πλείστα τῶν πλοίων, ἐνῶ ἦτο δυνατὸν νὰ σωθῶσιν ἀνελκόμενα ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ κατασκευασθῇ νέος στόλος· καὶ ἐν τῷ μεταξύ, κατὰ τὰ ἔτη 1150—1153, ὁ βασιλεὺς ἀδιακόπως ἀγωνιζόμενος κατὰ τῶν Δαλματῶν, τῶν Σέρβων, τῶν Οὐγγρων, καὶ τῶν Πετσενέγων, ἀλληλοδιαδόχως κατετρόπωσεν αὐτούς

καὶ ἐταπείνωσε. Τότε ἀντὶ νὰ ἐπιμείνη εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον, τὸ συνετώτερον ἦτο νὰ τρέψη ἀπάσας τὰς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τούρκων. Τοῦτο ἦτο τόσῳ μᾶλλον συνετὸν, ὅσῳ ἐν ἔτει 1154, ἀποθνήσκοντος τοῦ Ῥογέρου, ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Γουλιέλμου προέτεινεν εἰς τὸν Μανουὴλ εἰρήνην ὑποσχόμενος νὰ ἀποδώσῃ πάντα ὅσα τὰ σικελικὰ στρατεύματα εἶχον ἀρπάσει ἐξ Ἑλλάδος κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπιδρομὴν. Πλὴν τούτου δὲ καὶ οἱ Ἑνετοὶ, ἀναφανδὸν ἤδη χωρισθέντες ἀπὸ τοῦ βασιλέως, συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην.

Οὐδὲν ἦττον ὁ Μανουὴλ ἐπέμεινεν εἰς τὸ νὰ ἐκδικηθῇ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ Γουλιέλμου εἰς τὸ κράτος ὕβριν, καὶ ἐπέτρεψε τὸ ἔργον εἰς τὸν στρατηγὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης ἀναφαίνονται αὐθις ὀνόματά τινα τῆς ἀρχαίας στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, τὰ ὅποια ὄλως σχεδὸν εἶχον ἐκλείψει ἐπὶ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ ὀνόματα ταῦτα δὲν συνδέονται βεβαίως μετὰ κατορθωμάτων ἀνταξίων τῶν ἔργων δι' ὧν ἐκλείσθη ἡ ἀριστοκρατία ἐκείνη ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἀλλὰ μαρτυροῦσι τούτῳλάχιστον ὅτι οἱ ἰθαγενεῖς δὲν ἔπαυσαν παρέχοντες εἰς τὸν στρατὸν ἡγεμόνας λόγου ἀξίους. Οὕτως ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν τὸν Δημήτριον Βρανᾶν καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κονταστεφάνους. Ἐπὶ δὲ τοῦ κατὰ Σέρβων πολέμου ἐφημίσθη μεγάλως ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Καντακουζηνὸς, εἰς τῶν ἀρχαιοτέρων προγόνων οἴκου γενομένου πολυκρότου βραδύτερον ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἱστορίᾳ. Καὶ ὁ ἰταλικὸς πόλεμος ἀνέδειξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον, ἀπόγονον ἀνδρῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς καὶ πρόγονον ἄλλων ἐτι ὀνομαστοτέρων γενομένων. Ὁ Μιχαὴλ εὐρῶν πρόθυμον σύμμαχον τὸν κόμητα Λοριτέλης Ῥοβέρτον Βασεῖλιον, ἐξ ἀδελφῶν μὲν ὄντα τοῦ Γουλιέλμου, ἀλλὰ δυσηρεστημένον κατ' αὐτοῦ, ἐκυρίευσεν πολλὰ φρούρια τῆς κάτω Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ τὴν Βᾶριν. Ὁ δὲ συστράτηγος αὐτοῦ Ἰωάννης Δούκας κατετρόπωσε ἐκ τοῦ συστάδην τὸν κόμητα Ἀνδρίας Ῥιχάρδον. Μετ' οὐ πολὺ νέα δυνάμεις ἐστάλησαν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ Ἰωάννην Ἀγγελον, καὶ ὁ Ἰωάννης Δούκας, ἐνωθεὶς μετ' αὐτοῦ κατέβαλε τὸν συγχρόνως ἐκ Σικελίας ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου ἐκπεμφθέντα στρατόν. Εἰς δὲ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων συνετέλει οὐ μικρὸν καὶ ἡ ἀγανάκτησις ἣν ἠσθάνοντο κατὰ τῶν Νορμανῶν οἱ μέχρι τινὸς ἐλληνίζοντες κάτοικοι τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἄλ-

λά μετ' οὐ πολὺ ὁ Παλαιολόγος, ὅστις ἦτο ἄνθρωπος τφόντι ἐξαιρετός, ἀπέθανεν εἰς Βᾶριν. Ὁ δὲ ἀναλαβὼν τότε τὴν ὅλην ἀρχιεγίαν Ἰωάννης Δούκας ἦτο μὲν ἀνὴρ γενναῖος καὶ ἐκυρίευσεν ἐτι διάφορα φρούρια, ἐνόησεν ὁμως τάχιστα ὅτι ἄνευ ἐπικουριῶν δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου παρασκευαζομένας ἐν Σικελίᾳ νέας δυνάμεις. Ἐπικουρίας ἐξ Ἀνατολῆς ὁ Μανουήλ δὲν εἶχε νὰ τῷ πέμψῃ. Ὅθεν περιωρίσθη νὰ ἀποστείλῃ εἰς Ἀγκῶνα, οὖσαν πόλιν σύμμαχον, τὸν υἱὸν τῆς γνωστῆς ἡμῖν Ἀννης Κομνηνῆς Ἀλέξιον, παραγγείλας αὐτῷ νὰ στρατολογήσῃ καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν παραλίαν καὶ οὕτω νὰ ἀπέλθῃ εἰς Ἀπουλίαν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἰωάννου Δούκα. Ὁ δὲ, μὴ ἐκτελέσας τὴν παραγγελίαν ταύτην, ἐνεφανίσθη μόνος εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Δούκα, καὶ τὸ χεῖριστον ἀνέλαβε τὴν ὑπερτάτην στρατηγίαν. Ἐπελθόντος δὲ μετ' ὀλίγον ἐκ Σικελίας τοῦ Γουλιέλμου μετὰ πεζικῆς καὶ ναυτικῆς δυνάμεως ἀξιολόγου, συνεκροτήθη μάχη κρίσιμος, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἠττήθησαν ὁλοσχερῶς καὶ μετὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γουλιέλμος ἀνέλαθεν ἅπαντα τὰ φρούρια ὅσα εἶχεν ἀπολέσει. Ὁ Μανουήλ, ἔπεμψε μὲν εἰς Ἰταλίαν ἑτερόν τινα Ἀλέξιον (υἱὸν τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀνδρονίκου) μετὰ νέας δυνάμεως ἐν Ἀγκῶνι ἤδη συλλεγείσης· καὶ οὗτος ἀνέκτησεν ἐν Ἀπουλίᾳ διάφορα φρούρια, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀφ' ἑτέρου ὁ μὲν στόλος τοῦ βασιλέως ἠττήθη περὶ Εὐβοίαν ὑπὸ τοῦ Σικελοῦ ναυάρχου Μαΐου, ὁ δὲ Γουλιέλμος προέτεινεν αὐθις λόγους περὶ εἰρήνης, ὁ Μανουήλ ἐνόμισε τελευταῖον φρόνιμον νὰ συνομολογήσῃ τὴν εἰρήνην ταύτην, δι' ἧς ὁ Γουλιέλμος ἀπέδωκεν ἅπαντας τοὺς αἰχμηκλιώτους ἄνευ λύτρων, ἐτι δὲ καὶ πᾶσαν τὴν λείαν τὴν ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ γενομένην, ἐξαίρεσει τῶν μεταξουργῶν οἵτινες ἔμειναν ἐν Σικελίᾳ. Καὶ πότε μὲν ἐγένετο ἡ συνθήκη ἀκριβῶς δὲν γνωρίζομεν· ἄλλοι λέγουσι τῷ 1155, ἄλλοι τῷ 1158· φαίνεται ὁμως ὅτι οἱ ὅροι αὐτῆς ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ὠφέλιμοι τῶν ὄρων οὓς εἶχε προτείνει ὁ Γουλιέλμος ἅμα βασιλεύσας, διότι τότε δὲν ἀνεφέρετο ὅτι θέλουσι κρατηθῆ οἱ ἤδη μὴ ἀποδοθέντες μεταξουργοί. Ὡς τεμάτην ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μανουήλ κατεδάπανησεν εἰς τὸν πεισματῶδη αὐτὸν ἀγῶνα τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους τοῦ κράτους.

Εἴπερ ποτὲ δὲ ἐφάνη ὁπόσον ἄτοπον ἦτο τὸ σύστημα τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὸ κράτος τοῦ νὰ παραχωρῇ ἐξαιρετικὰ εἰς τὰς ἰταλίδας πόλεις προνόμια ἐπ' ἐλπίδι ὅτι θέλει τύχει τῆς ἐπικουρίας αὐτῶν. Ἡ Ἐνετία οὐδεμίαν σχεδὸν σπουδαίαν συνδρομὴν παρέσχε τῷ βασιλεῖ εἰς

τὸν προκείμενον πόλεμον. Ἀπ' ἐναντίας οἱ Ἐνετοὶ ἦλθον εἰς ῥῆξιν πρὸς τὸν στρατὸν αὐτοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κερκύρας, κατέστρεψαν ἐν μέρος τοῦ βασιλικοῦ στόλου, περιύβρισαν τὸν ὑπέρτατον ἄρχοντα, διεκώλυσαν πιθανώτατά τὸν μέγαν δομέστικον νὰ μετῴβῃ εἰς Ἀγκῶνα, γενόμενοι οὕτω παραίτιοι τῆς καταστροφῆς ὁλοκλήρου τοῦ βασιλικοῦ στόλου, καὶ ἐπὶ τέλους συνωμολόγησαν ἰδίαν πρὸς τὸν Γουλιέλμον εἰρήνην τῷ 1154, ὅπως ἐγκαταλιπόντες τὸν Μανουὴλ κατὰ τὰ τελευταῖα τοῦ πολέμου ἔτη. Τοιαύτη τῶν συντεθειμένων παραβασίς ἔπρεπε νὰ φέρῃ καὶ ἐπὶ τέλους ἔφερε τὴν μεταξύ τοῦ κράτους καὶ τῆς Ἐνετίας ῥῆξιν. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος ὁ Μανουὴλ, ἀπησχολημένος ὢν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐνόμισεν ὅτι θέλει τιμωρήσει τοὺς Ἐνετοὺς, καὶ ὅτι θέλει ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψιν τῆς συμμαχίας των, ἐπιτρέπων καὶ εἰς ἄλλην ἰταλίδα πόλιν ἀνάλογα ἐντὸς τοῦ κράτους προνόμια. Ὅθεν περὶ τὸ 1157 συνωμολόγησε πρὸς τοὺς Γενουσίους συνθήκην, δι' ἧς αὐτὸς μὲν παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς ἴδιον ἐμπορεῖον ἐν τῷ φραγκικῷ τμήματι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μεταξύ τοῦ ἐμπορείου τῆς Ἐνετίας καὶ τοῦ ἀντικτόρου τοῦ δεσπότη Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, ἡλαττώσεν εἰς 4 % ἀντὶ τῶν 10 τὰ ὑπ' αὐτῶν πληρωτέα τελωνιακὰ δικαιώματα, ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν καὶ δικαιοσύνην ἐν τῷ κράτει, καὶ δῶρα, οἱ δὲ Γενουσῖοι ἀνθυπέσχοντο οὐ μόνον νὰ μὴ ὑποστηρίξωσι προσβολὴν τινα κατὰ τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ νὰ ἔρχωνται ὡς σύμμαχοι πιστοί. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὁ Μανουὴλ ἀντὶ νὰ διορθώσῃ τὸ κακὸν, ἠύξησεν αὐτὸ ἐγκαθιδρύσας ἐντὸς τῆς βασιλευούσης νέαν ξένην πολιτείαν, ἧτις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποβῇ σωφρονεστέρα καὶ εὐλικρινεστέρα τῶν προηγουμένων.

Συγχρόνως ἠγωνίζετο ἀδιακόπως ἐν τῇ ἀνατολῇ πρὸς ποικίλους πολεμίους καὶ ἀπέβη αὐτόθι εὐτυχέστερος ἢ ἐν τῇ δύσει. Ἐπειδὴ οἱ Τούρκοι ἐπαναλαβόντες τὰς ἐχθροπραξίας εἶχον κυριεύσει πολλὰς πόλεις περὶ Πόντον καὶ ἐν Καππαδοκίᾳ, ὁ Μανουὴλ στρατεύσας ἐνίκησεν αὐτοὺς καὶ ἠνάγκασε νὰ εἰρηνεύσωσιν ἀποδίδοντες ὅλα τὰ φρούρια ὧσων εἶχον γίνεαι κύριοι. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Ἀρμένιοι ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Τερρόζην ἐξορμήσαντες ἀπὸ τῶν περὶ Ταῦρον ἰδρυμάτων αὐτῶν, ἐκυριεύσαν πρό τινας ἄπασαν σχεδὸν τὴν Κιλικίαν. Ναὶ μὲν ὁ νέος τῆς Ἀντιοχείας δούξ Ῥενάλδος (Renaud de Chatillon) ὁ τοῦ Ῥαιμούνδου διάδοχος, κατετρόπωσε τῇ τοῦ Μανουὴλ προτροπῇ τοὺς Ἀρμένιους

καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐκχωρήσωσιν εἰς τὰ περὶ Ταῦρον χωρία, ἀλλὰ μὴ λαβὼν τὴν ὑποίαν ἐνόμιζεν ἑαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἀπαιτήσῃ παρὰ τοῦ Μανουὴλ ἀνταμοιβήν, ἐδήλωσεν ἀνηλεῶς τὴν νῆσον Κύπρον· οἱ δ' Ἀρμένιοι ἀνέλαβον αὐτὴν τὴν Κιλικίαν. Τότε ὁ Μανουὴλ ἐξεστράτευσε πρῶτον εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀνέκτησεν αὐτὴν ἐν τάχει. Ὁ δὲ Ῥενάλδος ἐκπλαγεὶς ἐκ τῆς ἀπροσδοκῆτος ταύτης ἐμφανίσεως τοῦ βασιλέως, καὶ αἰσθανόμενος ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀνθέξῃ, ἐδραμεν αὐτοπροσώπως εἰς Μάμιστραν, ὅπου ἦτο τότε ὁ βασιλεὺς, καὶ ἐζητήσατο παρ' αὐτοῦ συγγνώμην, καὶ ὑπετάχθη εἰς ἀπάσας αὐτοῦ τὰς ἀπαιτήσεις μετὰ πλείστου ὅσου ἐξευτελισμοῦ. Ἀφαιρεῖται μὲν τὴν καλύπτραν τῆς κεφαλῆς, λέγει ὁ Κίνναμος, γυμνώσας δὲ τῷ χεῖρει ἕχρι καὶ ἐς ἀγκῶνας αὐτοῦς, ἀνυπόθετος σὺν τῶν μοναχῶν πολλοῖς διὰ μέσης τῆς πόλεως πορευόμενος ἐπὶ βασιλέα παραγίνεται. Ἐξῆπτο δὲ αὐτῷ τοῦ μὲν τραχήλου καλώδιον, χειρὶ δὲ τῆ ἑτέρα ξίφος ἐφέρετο. Ἦρτ' οὖν τηνικαῦτα βῆμα λαμπρὸν καὶ Ῥενάλδος μὲν ἀποθὲν πού τῆς βασιλείου σκηνῆς ἵστατο, ὡς ἂν μὴ θαρρῶν τὴν εἰσφοίτησιν, ὁ δὲ τῶν ἀμονάχων μοναχῶν ὄμιλος ἀσάνδαλοι τε καὶ ἀκαλυφεῖς κεφαλὰς εἰσῆσαν ἐπὶ βασιλέα, ἐπὶ γόνυ τε ὀκλάσαντες ἅπαντες δάκρυά τε τῶν ὀφθαλμῶν ἔπεμπον καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον. Βασιλεὺς δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀνένευε· παρακληθεὶς δ' ὕστερον, παρελθεῖν τὸν πρίγκηπα ἐκέλευσεν. Εἰσελθόντι δὲ τρόπῳ τῷ εἰρημένῳ, ἐπικαμφθεὶς ἀφῆκεν αὐτῷ τὸ ἐμπαροίνημα, ὅρκους ἄλλα τε πολλὰ πιστωσαμένῳ, ὅσα δηλονότι βασιλεῖ βουλομένῳ ἐτύγχανε, καὶ δὴ καὶ ἀρχιερέα ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἀντιόχειαν κατὰ ἔθος πέμπεσθαι τὸ παλαιόν.» Καὶ ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν πρέσβων πολλῶν ἐθνῶν χριστιανικῶν ἅμα καὶ μωαμεθανικῶν, οἵτινες εὐρεθέντες τότε παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐν Κιλικίᾳ εἶδον μετὰ θαυμασμοῦ τὸν ἐξευτελισμὸν ἐκείνου τοῦ πρίγκηπος τῆς Ἀντιοχείας καὶ κατενόησαν ἐκ τούτου πόσον μεγάλη ἦτο ἡ δύναμις τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει μονάρχου. «Ὅτε δὴ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κίνναμος, καὶ θαῦμα κατεῖχε τοὺς ὅσοι τηνικάδε ἐτύγχανον πρέσβεις ἐνταῦθα παρατυχόντες τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐθνῶν, Χωρασμίων τε καὶ Σουσίων καὶ Ἐκβατάνων, Μηδικῆς τε τῆς ἀπάσης καὶ Βαβυλωνος, ὧν δὴ τὸν ἄρχοντα μέγαν ἐκείνοι κλεῖζουσι σουλτάν, Νουραδὶν τε τοῦ Βερροιαίου σατράπου, καὶ Ἰαγουπασάν τῶν Περσῶν φυλάρχου, καὶ Ἀβασγῶν καὶ Ἰβήρων, ἔτι δὲ καὶ Παλαιστινῶν καὶ Ἀρμενίων τῶν ἐπέκεινα Ἰσαύρων.» Τὸ χαρακτηριστικώτατον ἐπὶ τοῦ προκειμέ-

νου εἶναι ὅτι ὁ Μισῶ ἀπεσιώπησεν ἀπάσας ταύτας τὰς σκηνὰς καὶ ὅσας μετ' ὀλίγον θέλομεν ἀναφέρει· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια συγκαλύπτεται μὲν πολλάκις ὑπὸ τοῦ νέφους τῶν πολιτικῶν συμφερόντων, δὲν βραδύνει ὅμως νὰ ἀνατεῖλῃ αὐθις λαμπροτάτη. Ὁ καλὸς κάγαθὸς Γουσταῦος Schlumberger γεγωνυῖα τῆ φωνῆ πρό τινων ἐτῶν ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Ῥενάλδος ἡμίγυμνος καὶ φέρων καλώδιον περὶ τὸν τράχηλον καθικέτευσε τὸν βασιλέα Μανουήλ νὰ τὸν συγχωρήσῃ καὶ ὤμοσε πίστιν εἰς αὐτόν.

Ἐκ τῶν υποχρεώσεων τὰς ὑποίας ἀνέλαβε τότε ὁ Ῥενάλδος ἡ μία ἦτο ὅτι θέλει πέμπεται εἰς Ἀντιόχειαν ἀρχιερεὺς ἐκ Βυζαντίου κατὰ τὸ ἔθος τὸ παλαιόν. Τῶντι ὁ ὄρος οὗτος εἶχε συνομολογηθῆ ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης ἀλώσεως τῆς Ἀντιοχείας ὑπὸ τῶν Φράγκων ἐπὶ Ἀλεξίου, ἀλλὰ δὲν εἶχε τότε τηρηθῆ, καὶ ἤδη ἐπανελήφθη αὐθις ἐπισήμως. Ἀλλὰ πλὴν τούτου συνομολογήθη ὅτι ἡ Ἀντιόχεια θέλει παρέχει τῷ βασιλεῖ ὠρισμένον τι ποσὸν στρατευμάτων, ὑσάκις οὗτος τὸ ἀπῆτει Συγχρόνως καὶ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρμενίων Τερόζης ὤμοσεν ὄρκον πίστεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Καὶ τότε, 1156, ὁ Μανουήλ κατελθὼν εἰς Συρίαν εἰσῆλασε τροπαιοῦχος εἰς Ἀντιόχειαν. Ὁ μὲν Ῥενάλδος πεζὸς παραπορευόμενος, ἐκράτει τὸν ἀναβολέα αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ' παρείπετο ἔφιππος μὲν, μηδὲν ὅμως φέρων βασιλικὸν παράσημον· «ὡς ἐκπεπλήχθαι τὸ ξένον ἅπαν καὶ ἔπηλυ, λέγει πάλιν ὁ Κίνναμος, ὄρων πρὸς τούτοις Ῥενάλδον μὲν καὶ τοὺς ἐπὶ δόξης Ἀντιοχείων, ποσὶν ἀμφὶ τὸν βασιλεῖον παραθέοντας ἵππον, Βαλδουῖνον δὲ ἄνδρα στεφίφοροῦντα μακρὰν ἄποθεν ἔφιππον μὲν παντάπασι δὲ ἀσήμαντον πορευόμενον.» Αἱ σκιαὶ τοῦ Ἀλεξίου καὶ τοῦ Ἰωάννου ἐσκήρτησαν βεβαίως ἰδοῦσαι ἀνταμειφθέντας διὰ τοῦ Μανουήλ τοὺς μακροὺς αὐτῶν ἀγῶνας. Οὐδὲ εἰς ταῦτα περιωρίσθη ὁ θρίαμβος τοῦ Μανουήλ. Ἐξ Ἀντιοχείας ὤρμησεν ἐπὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Χαλέπ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Νουρεδδὴν, ὁ τῆς πόλεως ταύτης σουλτάνος, ἐξῆτήσατο τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν χριστιανῶν αἰχμαλώτων (6,000 Γάλλων καὶ Γερμανῶν, ἀθλίων λειψάνων τῆς δευτέρας σταυροφορίας) καὶ τῇ ὑποσχέσει ὅτι θέλει ἔπεται αὐτῷ εἰς ὅλους τοὺς κατὰ τὴν Ἀσίαν πολέμους. Ὁ Μανουήλ ἤξευρεν ὅτι ἡ τελευταία αὕτη ὑπόσχεσις δὲν θέλει τηρηθῆ· ἐπιθυμῶν ὅμως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἐλευθερίαν τῶν ὁμοθρήσκων ἐκείνων, συνήνεσε νὰ παραιτηθῆ τοῦ ἐπιχειρήματος.

Ἐπιστρέψας δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ θριαμβεύσας ἐπανελάβε τῷ 1157 τὸν ἀδιάκοπον πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς μικρᾶς Ἀσίας πόλεμον καὶ πολλάκις κατετρόπωσεν αὐτούς, ὥστε ὁ τοῦ Ἰκονίου σουλτάνος Ἀζεδδὶν, ἐξητήσατο τῷ 1158 τὴν εἰρήνην ἐπὶ τῇ ἀποδόσει ὅλων τῶν αἰχμαλώτων, ἔτι δὲ ὑποσχόμενος ὅτι θέλει παρέχει κατ' ἔτος ἐν στρατιωτικὸν σῶμα, ὅτι δὲν θέλει ἐπιτρέψει ἐπιδρομὴν τινα εἰς τὰς χώρας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὅτι πάσῃ δυνάμει θέλει ἀντισταθῆ εἰς τὰς ἐχθροπραξίας τῶν ἄλλων μουσουλμάνων ἡγεμόνων, ὅτι θέλει ἀποδώσει πάντα τὰ φρούρια ὅσα ἐκυρίευσεν ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοῦ Μανουήλ βασιλείας, καὶ ὅτι θέλει πιστῶς ἐκτελεῖ ἀπάσας τὰς διαταγὰς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μανουήλ ἀπεδέχθη τὰς συνθήκας ταύτας καὶ κατὰ τὸ ἀκόλουθον ἔτος, 1159, αὐτὸς ὁ σουλτάνος προσελθὼν εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἐπανελάβεν ἐν πάσῃ ταπεινότητι ὅλους ἐκείνους τοὺς ὄρκους.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς δυσμὰς ὁ Μανουήλ, εἰ καὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακτήσῃ τὴν κάτω Ἰταλίαν, ὕψωσεν ὁμως πολὺ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους. Αἱ πρὸς τὴν δυτικὴν ἐκκλησίαν σχέσεις του ὑπῆρξαν πάντοτε ὅσον ἐνδέχεται φιλικαί. Αἱ μὲν ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ὡς καὶ πρότερον, περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἀπέτυχον· διότι ὁ Μανουήλ δὲν ἐνόει νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν παπικὴν κυριαρχίαν. Κατὰ τὰ λοιπὰ ὁμως δὲν ἔπαυσε δεικνύων πρὸς τοὺς κατὰ τὴν δύσιν ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς πολλὴν εὐλάβειαν καὶ οἰκειότητα. Ἐδωρήσατο εἰς τὰς λατινικὰς ἐκκλησίας τοῦ κράτους πολλὰ κτήματα, ὥστε οἱ λατῖνοι μοναχοὶ εὐγνωμονοῦντες τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τούτῳ ἐζωγράφισαν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐκκλησίαις. Ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας ἐλθόντος τοῦ Λουδοβίκου Ζ' εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἡ ἑορτὴ τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ προστάτου τῆς Γαλλίας, ἐπανηγυρίσθη μεγαλοπρεπέστατα ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ Ἑλλήνων τε καὶ Λατίνων, ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Τῷ 1159, ἐπειδὴ ὁ τότε αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Φρειδερίκος Α' ἀνεδείχθη πρόμαχος μὲν τοῦ ἀντίπαπα Οὐίκτωρος, ἀντίπαλος δὲ τοῦ πάπα Ἀλεξάνδρου Γ', ὁ Λουδοβίκος Ζ' συνηγόρησε παρὰ τῷ Μανουήλ ὑπὲρ τοῦ Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς συνετάσσετο. Ὁ δὲ ἀπάντησεν ὅτι ἐπιθυμεῖ εἰλικρινῶς νὰ ἀνανεώσῃ τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς Γαλλίας φιλίαν, καὶ πείθεται ἐπὶ τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ ὅτι ὁ Ἀλέξαν-

δρος εἶναι καλὸς ἀγαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν ὀφείλεται πᾶσα εὐλάβεια καὶ τοῦ ὁποίου ἐπικαλεῖται τὰς εὐχάς. Μετὰ τινὰ δὲ ἔτη, ἐπειδὴ ἔξηκολούθει ἡ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου καὶ τοῦ πάπα ἔρις, ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ προβῆ ἔτι περαιτέρω, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἰσχυρὰν τοῦ Ἀλεξάνδρου ὑποστήριξιν, νὰ ἀνακτήσῃ μὲν τὴν Ἰταλίαν, νὰ ἀναλάβῃ δὲ τὸ αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥώμης στέμμα. Ὅθεν τῷ 1166 ἐπεμφεν εἰς Ῥώμην πρέσβυν μετὰ δώρων μεγάλων καὶ μετὰ τῆς ἐντολῆς τοῦ νὰ δηλώσῃ τὴν εἰλικρινῆ αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Ἐὰν πιστεύσωμεν τοὺς Λατίνους, ὁ πρέσβυς εἶπεν εἰς τὸν πάπαν, ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐπόθει πρὸ καιροῦ νὰ τιμήσῃ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, τὴν μητέρα αὐτοῦ. Νῦν δὲ ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Φρειδερίκος, ἀντὶ προστάτου ἐγένετο διώκτης αὐτῆς, ἐπιθυμεῖ ἔτι μᾶλλον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ συνδράμῃ τὴν ἐκκλησίαν ταύτην· ἐπιθυμεῖ νὰ ἐνώσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα ἀνέκαθεν, μετὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ νὰ τὴν καθυποτάξῃ εἰς αὐτήν, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως ὅτι καὶ ὁ πάπας θέλει ἀποδώσει αὐτῷ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα, ὅπως ἀπαιτεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ τὸ δίκαιον. Ὁ πάπας μετὰ μακρὰν συνδιάσκεψιν πρὸς τε τὸν ἀνώτερον κληρὸν καὶ τοὺς εὐπατρίδας, ἀπεκρίθη, ὅτι εὐγνωμονεῖ τῷ βασιλεῖ ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ προαιρέσει, ὅτι ἐπιδοκιμάζει προθύμως τὴν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως αἴτησιν αὐτοῦ, ὅτι ὅμως ἡ περὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στέμματος ἐφesis δὲν εἶναι εὐλόγος, ἀλλὰ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καὶ προσέτι ἀντιθαίνει εἰς τοὺς ὄρους τῶν ἀγίων πατέρων· διὸ οὔτε δύναται οὔτε ὀφείλει νὰ δώσῃ αὐτῇ τὴν συναίεσιν του, ἵνα μὴ ταραξῇ τὴν κοινὴν εἰρήνην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν ὁ πάπας ἀπέλυσε τὸν πρέσβυν χωρὶς νὰ παραλάβῃ τὰ κομισθέντα παρ' αὐτοῦ δῶρα, καὶ ἐξαπέστειλε μετ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλέα δύο καρδινάλιους, ἵνα ἐξακολουθήσωσι τὴν συζήτησιν, οὐχὶ πλέον περὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν ἂν ὁ βασιλεὺς Μανουήλ προέτεινεν εἰς τὸν πάπαν ὡς ἀντάλλαγμα τῆς αὐτοκρατορίας τῆς δύσεως τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κυριαρχίας αὐτοῦ. Ὁ Κίνναμος ἀξιοῖ ὅτι τὸ πρᾶγμα δὲν ἀπέτυχεν εἰμὴ διότι ὁ πάπας ἀπῆτει νὰ μεταφέρῃ ὁ βασιλεὺς τὴν καθέδραν αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ὅπερ ὁ Μανουήλ δὲν ἐδέχετο. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεδείχθη τρανῶς ὅτι ὁ Μανουήλ ποτὲ δὲν ἀπεφάσισε σπουδαίως νὰ ὑποτάξῃ τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὴν δυτικὴν. Τῶντι οἱ δύο ἀποκρισιᾶριοι τοὺς ὑποίους

ἔστειλε τότε ὁ πάπας μετὰ τοῦ πρέσβεως τοῦ βασιλέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐνόμισαν ὅτι θέλουσι διευκολύνει τὴν ἔνωσιν, εἰάν ἀφίνοντες τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν νὰ πρεσβεύη ὅ,τι βούλεται, περιορίσωσι τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς τρία τινά: τὸ πρωτεῖον, τὸ ἔκκλητον, τὸ μνημόσυκον, ὃ ἐστὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παπικῆς κυριαρχίας, διὰ τούτου ὅτι ὁ πάπας ἤθελεν ἔχει τὸ δίκαιωμα νὰ δικάζη κατ' ἐκκλησίαν περὶ ὅλων τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀποφάσεων. Μετὰ πολλὰς δὲ τῶν νέων τούτων προτάσεων συζητήσεις, ὁ βασιλεὺς, ἡ σύνοδος, προεξάρχοντος τοῦ τότε πατριάρχου Μιχαὴλ Ἀγγιᾶλου, καὶ πᾶσα ἡ σύγκλητος ἀπεφάσισαν τῷ 1168, ὅτι ἡ συνεννόησις μετὰ τῶν ἀποκρισιαρίων τοῦ πάπα εἶναι ἀδύνατος, καὶ διέκοψαν πᾶσαν σχέσιν μετ' αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀναθέμενοι τὰ περαιτέρω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ. Ὡστε κατέστη καὶ αὐθις πρόδηλον ὅτι ἄπας ἐκεῖνος ὁ ἀγὼν τῆς παπικῆς ἐκκλησίας δὲν ἐγένετο περὶ τῆς τῶν δογμάτων καθαρότητος, ἀλλὰ περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας εἰς τὴν δυτικὴν, εἰς ὃ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἠδύνατο εὐλόγως νὰ συναινέσωσιν.

Ἄλλ' εἰάν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἐπέτυχε τὸ ἀξίωμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς δύσεως, ἠγωνίσθη ὅμως καὶ κατώρθωσε νὰ ἀντιπράξῃ εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας βουλευμάτα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ζητήματος καιρίου διὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὅπόσον ἦτο πρόχειρος ἡ ἀπὸ τῆς Ἰταλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιδρομὴ ἐμαρτύρησαν ἐπανειλημμένως αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ῥοβέρτου Γυσκάρδου, τοῦ Βοημούνδου, καὶ τοῦ Ῥογέρου. Ὁ δὲ ἐκεῖθεν κίνδυνος ἤθελεν ἀποβῆ ἔτι φοβερώτερος, εἰάν ἡ Ἰταλία σύμπασα κατελαμβάνετο ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ μονάρχου τῆς Γερμανίας. Ὅθεν ὁ Μανουὴλ μὴ δυνηθεὶς ν' ἀνακτήσῃ αὐτὸς τὴν Ἰταλίαν, ἀντέπραπτεν εἰς τὰς τοῦ Φρειδερίκου ἐνεργείας, καὶ διὰ τῆς συμμαχίας αὐτοῦ μετὰ τῶν Ἐνετῶν, τῆς Παδούης, τῆς Κρεμόνης, τῆς Γενούας, διὰ τῶν ἀποστόλων τοὺς ὁποίους ἀδιαλείπτως ἔστελλεν εἰς Πίσαν, εἰς Μεδιόλανον, καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. ἔτι δὲ διὰ τῆς φρουρᾶς ἣν εἶχε πάντοτε εἰς Ἀγκῶνα, συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καὶ εἰς τὴν διάσωσιν τῆς ἐλευθερίας τῶν πόλεων τῆς χερσονήσου ταύτης.

Συγχρόνως ἐξηκολούθει καθιστῶν ὅσον ἐνεστι σεβαστὴν τὴν βασιλείαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους εἰς τοὺς πλησιεστέρους ἡγεμόνας. Εἶδο-

μεν πόσον ἐταπεινώθησαν ἐνώπιον αὐτοῦ οἱ Φράγκοι ἡγεμόνες τῆς Συρίας καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουῖνος Γ'. Ὁ δὲ τοῦ Βαλδουῖνου ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἀμαλάρικος ἐπὶ τοσοῦτον ἐνόμισε φρόνιμον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐνοίαν τοῦ Μανουήλ, ὥστε διαζευχθεὶς τὴν σύζυγόν του Ἀγνήν, ἐγῆμε τὴν Κομνηνὴν Μαρίαν, τὴν θυγατέρα Ἰωάννου τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σέρβοι ἐπιχειρήσαντες νὰ ἀποπτύσωσι τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους, κατ' εἰσήγησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ἤναγκάσθησαν αὐθις νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τῶν Οὔγγρων πράγματα ἐδέησε πολλάκις νὰ ἐπεμβῆ, διότι μέγα συμφέρον εἶχε τὸ κράτος νὰ ἰσχύῃ ἐν τῇ γείτονι καὶ μαχίμῳ ἐκείνῃ χώρᾳ.

Ὁ ἡγεμὼν τῆς Οὔγγαρίας Γεῖζας εἶχε μὲν υἱούς, ἀλλ' εἶχεν ἐν ταύτῳ καὶ δύο ἀδελφούς, Λαδισλάον καὶ Στέφανον, ὧν ὁ πρεσβύτερος ἦτο, κατὰ τὰ παρὰ τοῖς ἀνατολικοῖς ἔθνεσιν εἰθισμένα, ὁ νόμιμος τῆς βασιλείας διάδοχος. Ἀλλ' ὁ Γεῖζας προετίμησε τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ, Στέφανον ὡσαύτως καλούμενον ὅθεν οἱ δύο ἀδελφοὶ του κατέφυγον πρὸς τὸν Μανουήλ, καὶ ὁ ἕτερος μάλιστα αὐτῶν, ὁ Στέφανος, ἐγῆμε Μαρίαν τὴν ἀνεψιὰν τοῦ βασιλέως, θυγατέρα δὲ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰσαακίου. Ἀποθανόντος λοιπὸν τοῦ Γεῖζα τῷ 1161, ἀνεκηρύχθη μὲν διάδοχος ὁ υἱὸς του, ἀλλ' οἱ δύο θεῖοι τούτου ἐμβαλόντες εἰς τὴν χώραν τῇ συνδρομῇ τοῦ Μανουήλ, ἠνάγκασαν τὸν ἀνεψιὸν αὐτῶν νὰ παραιτηθῆ. Τότε ἀνηγορεύθη βασιλεὺς ὁ Λαδισλάος· ἀποβιώσαντος ὅμως αὐτοῦ μετ' ὀλίγον, περιῆλθεν ἡ ἀρχὴ εἰς τὸν Στέφανον. Ὁ Στέφανος οὗτος τοσοῦτον κατεπίεσε τὸ ὑπήκοον, ὥστε οἱ Οὔγγροι ἐπαναστάντες καθήρεσαν αὐτὸν, καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸν θρόνον αὐθις Στέφανον τὸν νεώτερον. Ἐντεῦθεν δὲ παρήχθη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Οὔγγρων πόλεμος διαρκέσας ἀπὸ τοῦ 1164 μέχρι τοῦ 1168, ὅτε διὰ νίκης περιφανοῦς, ἦν περὶ Ζεύγμινον ἐνίκησαν οἱ στρατηγοὶ Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, Ἀνδρόνικος Λαμπαρδῆς καὶ Δημήτριος καὶ Γεώργιος Βρανᾶς, οἱ Οὔγγροι ἠναγκάσθησαν νὰ εἰρηνεύσωσι. Καὶ μετ' οὐ πολὺ, τῷ 1172, θανόντος τοῦ νεωτέρου Στεφάνου, ἐδέχθησαν βασιλεὺς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βέλαν, τὸν ὁποῖον ὁ Μανουήλ, ἐπειδὴ ἐπίεσθη περὶ τῆς ἀνεπιτηδειότητος τοῦ Στεφάνου, εἶχεν ἀρχίσει πρὸ καιροῦ νὰ προστατεύῃ. Ὁ δὲ Βέλας παρέμεινε πιστὸς τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως σύμμαχος. Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης περιγράφει ὑπερφάνως τὸν θρίαμβον ὃν ἐτέλεσεν ὁ Μανουήλ ἐν Κωνσταντινουπό-

λει ἐπὶ τῷ κατὰ τὸ Ζεύγμινον κατορθώματι. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πανήγυρις αὕτη εἶναι ἡ τελευταία τῆς μεσαιωνικῆς ἡμῶν ἱστορίας, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὴν περὶ αὐτῆς ἔκθεσιν τοῦ χρονογράφου. «Βασιλεὺς δὲ τὴν καλλίστην ταυτηνὴν νίκην ἐνωτισάμενος θύει Θεῷ χαριστήρια καὶ αὐτὸς ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς. Κοινοῦμενος δὲ τοῖς τῆς βασιλίδος οἰκήτορσι πόλεως ταῦτα δὴ τὰ εὐφρόσυνα κατορθώματα, γράμματα εὐθὺς εὐάγγελα στέλλει, τὴν τροπαιουχίαν περισαλπίζοντα. Μεθ' ἡμέρας δὲ τινὰς καὶ αὐτὸς τὴν μεγαλόπολιν εἰσιῶν κατάγει θρίαμβον ἀπὸ τῆς ἐώας πύλης, ἣτις ἀνέφυγε κατὰ τὴν ἀκρόπολιν. Οἷα δ' ἐπὶ μεγίστῳ τροπαίῳ καὶ ἀκραιφνεῖ κατορθώματι θριαμβεύειν μεγαλοπρεπῶς προθέμενος, καὶ τὰ τῆς πομπείας διασκευασθῆναι πρὸς τὸ ὑπέρογκον διατέταχεν. Ἄπας οὖν περιπόρφυρος πέπλος καὶ χρυσίῳ κατάστιχτός ἀπώρητο, καὶ οἱ ἀστυνόμοι ἄλλος ἄλλοθεν ἐπὶ τὴν πρόοδον ἐκείνην μεταρρυσθέντες ὡς ῥεῦμα κατὰ πρᾶνοῦς ὀχετηγούμενον ἐξεκένωσαν ἀγορὰς, οἴκους, νεῶς, ἐργαστήρια καὶ ἄλλο μέρος ἅπαν τῆς πολυχανδοῦς πόλεως. Οὐδὲ τῆς τῶν αἰχμαλώτων συμμορίας ὁ θρίαμβος ἀπεστέρητο, ἀλλὰ καὶ τούτων πολλοὶ διῆγον τοὺς παρόντας καὶ ἐσέμνυνον τὴν πομπὴν παριόντες. Αὐτὰ μέντοι τὰ καθ' ἑκάτερα μέρη τῆς ἀγυιᾶς καθ' ἣν ἐμελλε τελεῖσθαι ὁ θρίαμβος, παρυφιστάμενα δρύφακτα εἰς διώροφά τε καὶ τριώροφα παρυψούμενα, πᾶσιν ἐνεποίουν θαυμασμόν, καὶ τὰ τέγη δ' οὐχ ἥκιστα μάλιστα πολλοὺς τοὺς θεωμένους καὶ πάντας ἀνέχοντα ἐκκρεμεῖς. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦ τὸν αὐτοκράτορα παρελθεῖν ἐπῆγε καιρὸς, προηγεῖτο μὲν ἀργύρεον ἐπίχρυσον τέτρωρον, ἵπποις λευκοῖς ὡς αἱ χιόνων ἀποσπάδες ἐλκόμενον, ἤδρυτο δὲ ἐπ' αὐτοῦ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπροςμάχου συμμάχου καὶ ἀκαταγωνίστου συστρατήγου τῷ βασιλεῖ Θεομήτορος. Οὐ μέγα δ' ἔβραχεν ἄξων, ὅτι μηδὲ θεᾶν ἦγε δεινὴν τὴν ψευδοπάρθενον Ἀθηνᾶν, ἀλλὰ τὴν ὡς ἀληθῶς παρθένον καὶ ὑπὲρ λόγον διὰ λόγου τὸν λόγον λοχεύσασαν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ καθ' αἷμα τῷ βασιλεῖ περιώνυμοι, καὶ ὅσοι γερουσιάζοντες τὰς πολιτικὰς διεῖπον ἀρχὰς, καὶ οἱ λαμπροὶ τοῖς ἀξιώμασι καὶ τῇ τοῦ βασιλέως εὐνοίᾳ περίκλυτοι. Ἐπειτα δ' ὁ κρατῶν προῆει αὐτὸς, ἵππῳ ὑψαύχενι ἔποχος, κύνιστος καὶ κόσμους τοὺς βασιλικούς περιφανῶς περικείμενος. Πᾶρείπετο δὲ οἱ καὶ ὁ τοῦ θριαμβοῦ αἴτιος Κοντοστέφανος, ὑμνούμενος τῆς νίκης, τοῦ δεξιοῦ μακαριζόμενος ἀγωνίσματος. Εἰς δὲ τὸν μέγαν νεῶν εἰσιῶν καὶ τοῦ παντὸς ἐνώπιον λεῶ τὴν τοῦ Κυρίου λαλήσας αἶνεσιν, πρόεισιν ἐκεῖθεν εἰς τὰ βασίλεια. Ὡσπερ

«Ὁ δὲ τόξον ἀνιείς ἑαυτὸν τῆς ἄγαν τάσεως διεχεῖτο ἵππων ἀμίλλαις.»

Ἄλλ' αὕτη ὑπῆρξεν ἡ τελευταία τοῦ Μανουήλ εὐτυχὴς ἐπιχειρήσεις. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους παρεσύρθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Ἀμαλαρίχου εἰς ἐκστρατείαν τινά, ἣτις δύναται νὰ λογισθῆ ὡς ἡ μᾶλλον ἄσυνετος τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ἀμαλάριχος εἶχεν ἐπανειλημμένως ἀναμιχθῆ εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου πράγματα, ὠφελούμενος ἐκ τῶν ἐμφυλίων διενέξεων τοῦ ὅλως παρακμάσαντος αὐτόθι μωαμεθανισμοῦ. Οὐ μόνον οἱ φατιμίδαι καλίφαι, ἀλλὰ καὶ οἱ κληρονομικοὶ καταστάντες βεζύραι αὐτῶν εἶχον παντελῶς ἐξαχρειωθῆ. Κατὰ τοῦ τότε βεζύρου Σαβέρ εἶχεν ἐγερθῆ ἀντίπαλος φοβερὸς, ὁ Δαργάμ, εἰς τῶν κυριωτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, ὅστις καὶ ἐξέωσε τὸν Σαβέρ. Ὁ τελευταῖος οὗτος ἐζήτησε κατ' ἀρχὰς τὴν βοήθειαν τοῦ Νουρεδδίν· καὶ τῶντι ὁ Νουρεδδίν διὰ τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Σιρκούχ, κατετρόπωσε τὸν Δαργάμ. Ἄλλ' ὁ Σαβέρ πιεζόμενος ὑπὸ τῶν ὑπερόγκων ἀξιώσεων τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ ἐπομένως κινδυνεύσας νὰ ἀπολέσῃ δι' αὐτῶν τὴν ἀρχὴν, ἐπεκαλέσατο τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἀμαραλίχου· καὶ ἐπελθόντος τούτου τῷ 1164 μετὰ δυνάμεως ἱκανῆς, κατεπίσθη ὁ τοῦ σουλτάνου τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀφοῦ ὅμως ἔλαβε τὰ ἐξόδα τοῦ πολέμου. Ἄλλὰ τῷ 1167 ὁ Σιρκούχ ἀπεστάλη αὐτίς ὑπὸ τοῦ Νουρεδδίν ἐπὶ τῷ ἀπαρακαλύπτῳ ἤδη σκοπῷ τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν γῶραν. Πάλιν δὲ ἐπελθόντος τοῦ Ἀμαλαρίχου εἰς βοήθειαν τῶν Αἰγυπτίων, ἠναγκάσθη ὁ τῆς Συρίας στρατηγὸς νὰ ἀπέλθῃ ἄπρακτος. Τότε ὅμως ὁ Ἀμαλάριχος ἐνόμισεν ὅτι δύναται νὰ κατακτήσῃ αὐτὸς τὴν γῶραν, ἣν δις ἔσωσεν ἀπὸ τοῦ Νουρεδδίν. Καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐζήτησε καὶ ἔλαβε τὴν συνδρομὴν τοῦ Μανουήλ, μετὰ τοῦ ὁποίου συνῆψεν ἤδη, ὡς προείπομεν, καὶ δεσμὸν κηδεστίας. Πῶς ὁ Μανουήλ ἀπεφάσισε νὰ ἀναμιχθῆ εἰς τὸν πόλεμον τούτον, εἶναι τῆ ἀληθείᾳ ἀκατανόητον. Ἦτο πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἐμελλε νὰ προσκρούσῃ πρὸς δυσκολίας μεγάλας διὰ τε τὴν δυσπιστίαν ἣτις δὲν ἐπαυσε ἐπικρατοῦσα μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Φράγκων, καὶ διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐπέμβασιν τοῦ Νουρεδδίν μετὰ τοῦ ὁποίου ἦτο φυσικὸν νὰ συμμαχήσωσιν ἤδη οἱ Αἰγύπτιοι κατὰ τῶν ἀπειλούντων νὰ κατακτήσωσιν αὐτοὺς χριστιανῶν. Ἄλλὰ καὶ ἐν ὑποθετῇ ὅτι ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπιχειρήσις, ἡ κατάκτησις τῆς Αἰγύπτου ἤθελε γίνεαι πρὸς ὄφελος τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων, πα-

ρεκτός ἂν ὁ Μανουήλ διεννοεῖτο νὰ ἀφαιρέσῃ αὐτὴν διὰ νέου πολέμου ἀπὸ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ, ὅπερ ἤθελεν εἶναι ἡ ἐσχάτη πλάνη. Οὐδὲν ἥττον παρεσκεύασε δύναμιν μεγάλην πεζικὴν καὶ ναυτικὴν, καὶ ἐξάπεστειλεν αὐτὴν τῷ 1170 ὑπὸ τὸν γενναῖον καὶ δεξιὸν Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀμαλάριχος, μαθὼν τὰς μεγάλας προπαρασκευὰς τοῦ βασιλέως καὶ ὑποπτεύσας μήπως ἡ ἐπικουρία αὐτῆ σκοπὸν εἶχε μᾶλλον τὴν κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου πρὸς ὄφελος τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, ἐστράτευσε μόνος ἀπὸ τοῦ 1168 κατὰ τῆς χώρας ἐκείνης. Ἄλλ' ἐμβαλόντος τρίτην φορὰν τοῦ Σιρκούχ εἰς Αἴγυπτον μετὰ στρατοῦ φοβεροῦ, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ κακῶς ἔχων εἰς τὰ ἴδια. Καὶ ἤδη συνταχθέντων τῶν Αἰγυπτίων μετὰ τῶν Τούρκων τῆς Συρίας, φονεύεται μὲν ὁ Σαβέρ, ἀναγορευέται δὲ ὑπὸ τοῦ καλίου βεζύρης ὁ Σιρκούχ. Μετὰ δύο δὲ μῆνας ἀποθανόντος αἰφνιδίως τοῦ Σιρκούχ, προεχειρίσθη ἀντ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ καλίου ὁ νεώτατος τῶν ἐμιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Νουρεδδίν, ὀνόματι Σαλαδδίν, ὅστις, ὢν μόλις τριακοντούτης, ἐμελλε μετ' οὐ πολλὸν νὰ καταπλήξῃ ἀνατολὴν καὶ δύσιν διὰ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1170 ἔφθασε τελευταῖον εἰς Πτολεμαῖδα ὁ ἑλληνικὸς στόλος. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ ἀγὼν, καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἱεροσολύμων ἐπεχείρησεν ἤδη ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Κοντοστεφάνου τὴν πολιορκίαν τῆς Δαμιέττας, ἣτις κεῖται παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τοῦ Νείλου, καὶ εἶναι ἡ ἀρχαία Ταμιάθις. Ἐπὶ πεντήκοντα ὅλας ἡμέρας ματαίως ἠγωνίσθησαν νὰ κυριεύσωσι τὴν πόλιν ταύτην διὰ τὴν ὀλίγην προθυμίαν τῶν Λατίνων, ὡς βεβαιοῦσιν οἱ ἡμέτεροι χρονογράφοι. Τότε ὁ Κοντοστέφανος, βλέπων ὅτι πλησιάζουσι νὰ ἐξαντληθῶσι τὰ τρόφιμα τοῦ στρατοῦ, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ νέα ἔφοδον ἄνευ τῆς συμπράξεως τῶν συμμάχων του. Καθ' ἣν ὅμως στιγμὴν ἠτοιμάζετο νὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τοῦ ἀγῶνος, ὁ Ἀμαλάριχος τῷ ἀνήγγειλεν ὅτι συνωμολόγησεν ἰδίαν εἰρήνην πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἀπέλθωσιν ἀπρακτοί.

Ἐτι δὲ ὀλιγώτερον συνετὴ ὑπῆρξεν ἡ ῥήξις εἰς ἣν ὁ Μανουήλ περιῆλθε πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς. Πολλὰς ἀφορμὰς δυσαρσεκείας εἶχε λάβει βεβαίως πρὸς τὴν πολιτείαν ἐκείνην, ἣτις ἐνῶ τὸσαῦτα ἐπέτυχε προνόμια, οὐ μόνον δὲν ἐτήρει τὰ συντεθειμένα, ἀλλὰ καὶ ἐπανειλημμένως

ἐπρόδωκε τὰ πολυτιμότερα τοῦ κράτους συμφέροντα. Ἀφοῦ ὁμως ἅπαξ ἐγένετο τὸ λάθος τοῦ νὰ συνομολογηθῇ ἡ ἐπιζήμιος αὕτη συμμαχία, τὸ συνετώτερον, ὅπως εἶχον ἤδη τὰ πράγματα, ἦτο νὰ οἰκονομηθῇ ἡ ὕβρις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπιβουλὴ, ἕχρισ οὐδέπελθωσιν εὐμενέστεραι περιστάσεις, καὶ νὰ μὴ αὐξήσωσιν αἱ δυσχέρειαι διὰ τῆς εἰς τοσοῦτους ἐχθροὺς προσθήκης πολεμίου ἐπικινδυνότερου ἴσως πάντων τῶν λοιπῶν. Ἄλλ' ὁ Μανουήλ δὲν ἤκουσε τὴν φωνὴν ταύτην τῆς φρονήσεως· καὶ τῷ 1170 περιεπλάκη εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς, αἵτινες δὲν ἠδύναντο εἰμὴ νὰ ἐπαγάγωσι τὸν πόλεμον. Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο σπειρὰ τις τυχοδιωκτῶν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἐνετοὶ οὐκ ὀλίγοι, ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορείου τῶν Γενουαίων καὶ κατέστρεψαν τὰς οἰκίας αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διέταξε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κατεδαφισθέντων, καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν παθόντων, ἐπιρρίψας πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν γενομένων ἐπὶ τῆς ἐνετικῆς ἀποικίας. Οἱ δὲ δυτικοὶ βεβαιουῦσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς δὲν ὑπῆρξεν ἀμέτοχος τοῦ ληστρικοῦ ἐκείνου κινήματος, ὅτι αὐτοὶ οἱ Γενουαῖοι βραδύτερον ἀπήλλαξαν τοὺς Ἐνετοὺς πάσης τῶν γενομένων εὐθύνης, καὶ ὅτι ὁ Μανουήλ δὲν ἐκίνησε τὴν ὑπόθεσιν ταύτην εἰμὴ ἵνα λάβῃ ἀπὸ τῆς πλούσιας ἐνετικῆς ἀποικίας χρήματά τινα τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην ἐνεκα τῶν ἀδιακόπων πολέμων καὶ τῆς ἀσωτίας τοῦ βίου αὐτοῦ. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Ἐνετοὶ εἶχον πράξει ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἵνα ἐξαντλήσωσι τὴν ὑπομονὴν τοῦ βασιλέως, ὅστις, παροξυνθεὶς εὐλόγως, δὲν ἐδίστασε νὰ μεταχειρισθῇ ὡσαύτως πάντα τρόπον ἵνα τοὺς ἐκδικηθῇ. Ὁ δόγης τῆς Ἐνετίας Βιτάλης Μικιέλτης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἀποζημιώσεως ἀπαίτησιν τοῦ Μανουήλ, δι' ἀπαγορεύσεως πάσης μετὰ τοῦ κράτους ἐμπορίας. Ὁ Μανουήλ, ὅστις ἤθελε μὲν νὰ ταπεινώσῃ τοὺς Ἐνετοὺς ἐμπόρους καὶ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῶν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν, ἀλλ' ὅχι καὶ νὰ καταστήσῃ εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Ἐνετικὴν πολιτείαν, ἠγωνίσθη νὰ κατευνάσῃ τὸν δόγην πέμψας ἐπὶ τούτῳ πρέσβεις οἵτινες προέτρεψαν αὐτὸν νὰ ἄρῃ τὴν τῆς ἐμπορίας ἀπαγόρευσιν, ὑποσχόμενοι ὅτι τοῦ λοιποῦ οἱ Ἐνετοὶ θέλουσιν εἶναι οἱ μόνοι τῶν ἐλληνικῶν συναλλαγῶν κύριοι. Οἱ δυτικοὶ ἱστοροῦντες ταῦτα θέλουσι νὰ τὰ παραστήσωσιν ὡς νέαν τοῦ Μανουήλ ἐπιβουλὴν, καὶ βεβαιουῦσιν ὅτι ὁ δόγης, μηδένα ὑποπτεύσας κίνδυνον, ἐξαπέστειλεν εἰς τὸ κράτος μετὰ δύο πρέσβων 20,000 Ἐνετῶν, οἵτινες συνεπήγοντο καὶ χρήματα πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' οἱ δισμῦριοι οὗτοι Ἐνετοὶ δὲν συνεπήγοντο μόνον χρήματα, συ-

νεπήγοντο καὶ ὄπλα· ὥστε ἦτο πρόδηλον ὅτι δὲν ἀπεστάλησαν ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐπαναλάβωσι τὰς εἰρηνικὰς τοῦ ἐμπορίου σχέσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ βιαίαν εἰς τὰ πράγματα τοῦ κράτους ἐπέμβασιν. Πρόδηλον δὲ ὑπῆρχεν ὡσαύτως ὅτι ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνεχθῆ τὴν ἐν τῇ βασιλευούσῃ παρουσίαν στρατοῦ εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν οὐχὶ φιλικῶς πρὸς τὸ κράτος διακειμένων. Δὲν λέγομεν ταῦτα ἵνα δικαιολογήσωμεν ὅσα μετ' οὐ πολὺ ἐνήργησεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ. Νομίζομεν ὅμως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἂν αὐτὸς ἀπώλεσε τὴν ὑπομονὴν του, οὐδ' οἱ Ἑνετοὶ προσηνέχθησαν μετὰ τῆς ἀποδιδομένης εἰς αὐτοὺς εἰλικρινείας, πολιτευθέντες ἀπ' ἐναντίας εἰς τρόπον ὅστις δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ παροξύνῃ τὰ πράγματα ἀντὶ νὰ τὰ κατευνάσῃ.

Τῶντι τῇ 12 μαρτίου 1171 βασιλικὸν διάταγμα παρήγγειλε νὰ συλληφθῶσιν ἅπαντες οἱ ἐν τῷ κράτει Ἑνετοὶ καὶ νὰ δημευθῶσιν αἱ περιουσίαι αὐτῶν. Τὸ διάταγμα ἐξετελέσθη πάραυτα, καὶ ἐν μόνῃ τῇ πρωτευούσῃ συνελήφθησαν δεκακισχιλιοὶ ἄνδρες. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία ἐκήρυξεν ἕνεκα τούτου πόλεμον κατὰ τοῦ Μανουὴλ καὶ μετ' οὐ πολὺ προέβαλε τὰς παραλίαις καὶ τὰς νήσους, ἰδίως τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Χίον. Πλὴν τούτου ἡ Ἑνετία ὑπεκίνησε τοὺς Σέρβους κατὰ τοῦ κράτους καὶ συνεμάχησε μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου τῷ 1174, καὶ συνωμολόγησε τῷ 1175 συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν μετὰ τῶν Νορμαννῶν ὥστε ὁ Μανουὴλ, τοῦ ὁποίου ὁ στόλος εἰς μάτην εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἶχεν ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τῶν Ἑνετῶν περὶ Μαλέαν, ἐνόησεν ἐπὶ τέλους ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν τριπλῆν ἐκείνην συμμαχίαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ καὶ οἱ Πισᾶται ἐφάνησαν εὐδιάθετοι νὰ προσβάλωσιν αὐτόν. Καὶ ἐνέδωκε λοιπὸν ὑποσχόμενος νὰ πληρώσῃ, εἰς διαφόρους δόσεις, λόγῳ ἀποζημιώσεως, ἐν ἑκατομμύριον καὶ πεντακοσίας χιλιάδας χρυσῶν καὶ νὰ διατηρῆ εἰς τὸ ἐξῆς πιστῶς τὰ παραχωρηθέντα προνόμια. Οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες Πισᾶται εἶχον περιέλθει ἔτι ἀπὸ τοῦ 1162 εἰς ῥῆξιν πρὸς τε τὸ κράτος καὶ πρὸς τοὺς ἐν αὐτῷ ἐγκατασταθέντας Γενουαίους. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν Πισᾶται ἐξώσθησαν τῆς πόλεως, οἱ δὲ Γενουαῖοι ἀνεχώρησαν οἴκοθεν καθὼς μὴ εὐρίσκοντες ἐν αὐτῇ τὴν ἀπαιτουμένην ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Κατὰ δὲ τὸ 1175, ὅτε συνωμολογήθη ἡ πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς εἰρήνη, ἐγένοντο αὐθις δεκτοὶ ἐντὸς τοῦ κράτους οἱ ἄποικοι καὶ τῶν δύο ἐκείνων πόλεων μετὰ τῶν ἀρχαίων καὶ ἐν μέρει μετὰ νέων προνομίων. Πᾶσαι λοιπὸν

αἱ προσπάθειαι ὅσας ἐποίουν οἱ βασιλεῖς ἵνα ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῶν ζένων ἐκείνων, καὶ ἰδίως πάντα τὰ ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Μανουήλ γεγόμενα, δὲν ἀπέληξαν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὸν ζυγὸν ἐπαχθέστερον. Περὶ τοὺς χρόνους τούτους ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἰταλῶν οἵτινες ὄκουν μονίμως ἐν μόνῃ τῇ βασιλευούσῃ τοῦ κράτους, ὑπερέβαινε τὰς 60,000 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν Ἐνετοὶ, ἅπαντες δὲ, ὡς ἐκ τῶν προειρημένων συνάγεται, οὐχὶ εἰρηνικοὶ κάτοικοι καὶ πιστοὶ τοῦ βασιλέως σύμμαχοι.

Μάλιστα δὲ ἀτυχής ἀπέβη ὁ τελευταῖος κατά Τούρκων ἀγῶν, 1174—1176, διὰ τε τὴν ἐξάντλησιν τῶν πόρων τοῦ κράτους καὶ τὴν προβεηκυῖαν τοῦ βασιλέως ἡλικίαν. Ὁ πόλεμος οὗτος ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν δι' ἧς ὁ Μανουήλ εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐνδώσῃ εἰς ὅλας τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Ἰταλῶν. Οἱ δὲ Τούρκοι εἶχον παραβιάσει ἐπανελημμένως τὰς πρὸς αὐτὸν συνθήκας, διότι ἤξευρον αὐτὸν ἀπησχολημένον ὑπὸ τῶν δυτικῶν ἐκείνων περισπασμῶν ὥστε ἅμα ἀπαλλαγεῖς τῶν περισπασμῶν τούτων ἐδέησε νὰ στρατεύσῃ κατά τοῦ σουλτάνου τοῦ Ἰκονίου. Καὶ πρῶτον ἀνέκτησε τὸ Δορύλαιον καὶ τὸ Σούβλεον. Τότε ὁ σουλτάνος προέτεινε νὰ συμβιβασθῆ, διότι ἔμαθεν αὐτὸν ἐπερχόμενον μετὰ δυνάμεως ἰσχυρᾶς· ἀλλ' ὁ Μανουήλ ἀπήντησεν ὅτι δὲν θέλει συνομολογήσει εἰρήνην εἰμὴ ἐντὸς τοῦ Ἰκονίου. Εἶχε δὲ ἀναχωρήσει ἀπὸ τοῦ Μυριοκεφάλου, φρουρίου παλαιοῦ καὶ ἀοικήτου, κειμένου παρὰ τὰς πηγὰς τοῦ Μαιάνδρου, καὶ εἶχε πράξει τὸ λάθος νὰ εἰσέλθῃ μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ, συνεπαγόμενος καὶ ἀμάξας πολλὰς καὶ πολιορκητικὰς μηχανὰς, εἰς τὰς δυσχωρίας αἵτινες ὠνομάζοντο κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη. Ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ, ὑπὸ ἡγεμόνας τὸν Ἰωάννην καὶ Ἀνδρόνικον Ἀγγελον, εἶχεν ἤδη ἐξέλθει τῶν δυσχωριῶν, καὶ καταβῆ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅτε αἴφνης ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ λοιποῦ στρατοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες εἶχον ἐγκαίρως καταλάβει ὅλα τὰ ὑψώματα. Ὁ γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως Βαλδουῖνος, ὅστις ἦγε τὸ δεξιὸν κέρασ, ἠγωνίσθη εἰς μάτην νὰ διελάσῃ διὰ τῶν στενῶν μετὰ τῶν τεταγμένων ὑπ' αὐτὸν λατίνων ἵπποτῶν. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἔπεσε μὲν ὁ Βαλδουῖνος, τὰ δὲ λείψανα τῆς μοίρας αὐτοῦ ὑποχώρησαντα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀγόμενα τάγματα, περιήγαγον αὐτὰ εἰς δεινὴν ἀταξίαν· τὸ πεζικὸν κατεπατήθη ὑπὸ τῶν ἵππων καὶ τῶν φορτηγῶν ζώων αἱ ἐπισωρευθεῖσαι ἄμαξαι διεκώλυσαν πᾶσαν ἐπιστροφὴν, καὶ ἔπειτα οἱ

Τούρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη ὅλας τὰς διόδους. Τὴν στιγμὴν ταύτην ἔρχεται ἕτερον πολεμίων στίφος, συνεπαγόμενον ἐπὶ αἰχμῆς λόγχης τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀνδρονίκου Βατάτζη, ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως ἀποσταλέντος ὑπ' αὐτοῦ κατὰ τῶν ἐν Ἀμασειᾷ Τούρκων. Ἡ θέα τοῦ οἰκτροῦ ἐκείνου τῶν πολεμίων τροπαίου ἠϋξήσε τὴν ταραχὴν καὶ τὴν ἀθυμίαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, βλέπων ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σώσῃ ὀλόκληρον τὸν στρατὸν, ὁρμᾷ μετὰ ὀλίγων τῶν γενναιοτέρων πρὸς τὰς πυκνοτέρας τῶν πολεμίων τάξεις καὶ ἀγωνισθεὶς ὅπως ἐν τῇ νεότητι ἠγωνίζετο, καὶ λαβὼν τραύματα πολλὰ, κατώρυσεν οὐδὲν ἥττον νὰ διαπεράσῃ καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν αὐτοῦ, εἰς ἣν προσῆλθον καὶ ὅσοι ἄλλοι ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς. Καὶ τὴν μὲν ἐπελθοῦσαν νύκτα οἱ βάρβαροι ἀσχοληθέντες εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν σκευῶν καὶ τῶν νεκρῶν, δὲν ἠνώχλησαν τὸ μικρὸν ἐκεῖνο στρατόπεδον· τὴν δὲ ἐπιοῦσαν πρωὶ περιέζωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, οὐδὲ ἐφαίνετο ὑπολειπομένη ἐλπίς σωτηρίας, ὅτε αἰφνης ὁ σουλτάνος ὑπέβαλε λόγους εἰρήνης. Οἱ προταθέντες ὅροι δὲν ἦσαν ὅσον ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις τραχεῖς ὡς ἐκ τῆς προηγηθείσης ὀλεθρίας ἡττης. Πρὸ πάντων ὁ Ἀζεδδὴν ἀπήτησε τὴν καταστροφὴν τοῦ Σουβλέου καὶ τοῦ Δορυλαίου· ὁ δὲ Μανουήλ ἀποδεξάμενος ἐξ ἀνάγκης τὰ ζητούμενα, ἔσπευσε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἴδια ἐπιστροφὴν. Μόλις ὅμως εἶχε διέλθει ἐκ νέου τὸ στενὸν καὶ ἡ ὀπισθοφυλακὴ αὐτοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ παράβασιν τῶν συντεθειμένων. Τούτου ἕνεκα καὶ ὁ Μανουήλ δὲν ἐτήρησεν ἀκριβῶς τὰς γενομένας συνθήκας, ἀποποιηθεὶς μετὰ τὴν ἐπάνοδόν του εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὴν καθαίρεσιν τοῦ Δορυλαίου. Ἐντεῦθεν δὲ παροργισθεὶς ὁ σουλτάνος ἐπεχείρησε διὰ στρατοῦ 24,000 ἀνδρῶν τὴν λεηλασίαν πάσης τῆς χώρας μέχρι τῆς θαλάσσης, δηλώσας ἰδίως τὰς Τράλλεις καὶ τὴν ἐν Καρίᾳ Ἀντιόχειαν. Ὁ βασιλεὺς πάσχων ἔτι ἐκ τῶν πληγῶν αὐτοῦ, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκστρατεύσῃ καὶ ἀνέθηκε τὴν ἡγεμονίαν εἰς τὸν Ἰωάννην Βατάτζην καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δούκαν, οἵτινες ἐπέτυχον νὰ διαλύσωσι καὶ καταστρέψωσι τὸν τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξηκολούθησαν δὲ αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Μανουήλ τοῦ συμβάντος ἐν ἔτει 1180. Καὶ ἀπεκρούοντο μὲν συνήθως αἱ τῶν Τούρκων ἐπιδρομαὶ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς ὀλοσχεροῦς ἐκ τῆς Ἀσίας ἐξώσεως αὐτῶν. Ἡ δεινὴ αὕτη ἤττα ἐπαγίωσε τὸ ἐν τῇ χερσονήσῳ κρά-

τος τῶν πολεμιῶν ὥστε δύναται νὰ λογισθῇ ὡς ἐν τῶν κρισίμων γεγόντων τῆς πατρῖου ἡμῶν ἱστορίας.

Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ μακρὰ καὶ πολυπράγμων βασιλεία τοῦ Μανουήλ Κομνηνοῦ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν, ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἑσωτερικῆς τοῦ κράτους καταστάσεως καὶ ἰδίως τῶν χωρῶν αἵτινες ἀπετέλουν τότε τὸ κύριον αὐτοῦ ἔρεισμα, ἤτοι τῶν εὐρωπαϊκῶν αὐτοῦ ἐπαρχιῶν. Ὀλίγας τινὰς τῶν εἰδήσεων τούτων θέλομεν ἀρυσθῆ ἐκ τῶν ἡμετέρων χρονογράφων, τὰς δὲ πλείονας ἐξ ἀλλοδαπῶν τινων συγγραφῶν καὶ γεωγραφικῶν ἔργων, πρὸ πάντων δὲ ἐκ τῆς γεωγραφίας ἣτις συνετάχθη ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι, τῷ 1153, ὑπὸ τοῦ Ἄραβος Ἐδρισῆ κατὰ προτροπὴν τοῦ βασιλέως Ρογέρου Β', ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ ὀποίου ἤκμασεν ἡ Ἄραψ ἐκεῖνος. Ἐν τῇ αὐτῇ ἑκατονταετηρίδι περιηγήθη τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ γνωστὸς ἤδη εἰς ἡμᾶς Βενιαμὴν Τουδέλας. Ἀλλ' οὗτος ἐπέστησεν ἰδίως τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἑβραϊκὰς ἀποικίας, περὶ ὧν ἐλάβομεν ἄλλοτε ἀφορμὴν νὰ ἀκριβολογήσωμεν. Τοῦτο μόνον προσθέτομεν ἐνταῦθα, ὅτι οἱ κατοικοῦντες τότε εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας Ἰουδαῖοι δὲν ἦσαν μόνον πλούσιοι ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἀναφέρονται μεταξὺ αὐτῶν καὶ ποιηταὶ καὶ ἄλλοι λόγιοι ἄνδρες. Ἐρχόμενοι δὲ νῦν εἰς τὸν ἄραβα γεωγράφον, παρατηροῦμεν πρὸ πάντων ὅτι ὁ Ἐδρισῆς ὀνομάζει τὴν Πελοπόννησον *Μπελλοπέζ*· καὶ ἐπειδὴ βεβαίως δὲν ἐλλήνιζεν, ἀλλ' ἠκολούθει τὴν τοῦ λαοῦ γλῶσσαν, τὸ παρ' αὐτοῦ ἀναφερόμενον ὄνομα τῆς χερσονήσου μαρτυρεῖ ὅτι δὲν ἦτο ἔτι ἐν χρήσει τὸ τοῦ Μωρέως ὄνομα· τούτου δὲ ἀπαξ τεθέντος, καθίσταται πρόδηλον ὅτι ὅπως ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐρρέθησαν περὶ τῆς σλαυικῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Μωρέας, διότι οἱ Σλαῦοι κατεστάθησαν ἐν Πελοποννήσῳ τὸ βραδύτερον κατὰ τὴν ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα, καὶ ἂν αὐτοὶ τῶντι μετωνόμαζον τὴν χερσονήσον Μωρέαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀπέβαινεν ἐπικρατέστατον τὸ ὄνομα τοῦτο μετὰ 400 ὅλα ἔτη. Κατὰ τὸν αὐτὸν γεωγράφον τὰ μὲν μεγαλύτερα τῶν πλοίων περιέπλεον τὴν χερσονήσον, τὰ δὲ μικρότερα εἰσῆρχοντο εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον καὶ μετεβιβάζοντο διὰ ζηρᾶς ἀπὸ τοῦ κόλπου τούτου εἰς τὸν Σαρωνικόν· ὅπως εἶδομεν τῶντι πρᾶξαντα τὸν ναύαρχον Νικήταν Ὁροῦφαν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος (σελ. 74 τοῦ παρόντος τόμου). Εἶχε δὲ ἡ Πελοπόννησος τριςκαίδεκα πόλεις καὶ ἄλλα πολλὰ φρούρια, ἀκμάζουσα λόγῳ πλθυσμοῦ

καὶ λόγῳ εὐπορίας. Ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Ἐδρισῆ μνημονευομένων μεγάλων πόλεων θέλομεν ἀναφέρει ἐκείνας μόνον ὅσων τὰ ὀνόματα εἶναι καταληπτά· Κόρινθον, Πάτρας (Μπάτρα) ἐπὶ ἀκρωτηρίου μετὰ περιφήμου ναοῦ (τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου)· Ἀρκαδίαν, πόλιν μεγάλην καὶ πολυάνθρωπον, ἔχουσαν πολυφοίτητον λιμένα· Μεθώνην μετὰ φρουρίου· Κορώνην, μικράν μὲν ἀλλ' ὄχυράν· Μαλέαν (ἥτις κατὰ τὸν Χόπφ κεῖται ἐνταῦθα ἀντὶ τοῦ Ταινάρου, διότι αἱ δύο ἄκραι πολλάκις τότε ἐσυγχέοντο), ἐπὶ ὁμωνύμου ἄκρας, ἀπὸ τῆς ὁποίας, αἰθρίας οὔσης, διακρίνεται καὶ αὐτὴ ἡ Κρήτη· Λακεδαίμονα (Ἐλ Κεδαιμονά) πόλιν ἀξιόλογον· τὸ ὑψηλὸν φρούριον Μονεμβασίας (Μαλιάσα), Ἄργος ἐν ὠραίᾳ χώρᾳ, Ναύπλιον (Ἀνάμπολι). Ἐκ δὲ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρονται Βέλβινα (Μπαρεμπαλά, ἔρημος), Μῆλος, Πολύαιγος (Μπολινοῦ, ὅπως καὶ σήμερον λέγεται), Πολύκανθρος (Μπελίκεντρα), Ἴος (Νίο, καλῶς οἰκουμένη, εὐφορος, καὶ ἔχουσα δύο λιμένας), Ἀστυπάλαια (Σταμπαλέα, καλῶς οἰκουμένη καὶ πλουσία εἰς βόας καὶ πρόβατα), Σαντορίνη, τὰ ἔρημα Ψάρᾶ, Σάμος, ἔχουσα πολλοὺς κατοίκους καὶ πλούσια προϊόντα, ἡ οὐχ ἦττον πλουσία Χίος, τῆς ὁποίας ὁμοῦς τὰ μαστιχόδενδρα ἀποδίδει ὁ ἄραψ γεωγράφος ἐκ παραδρομῆς εἰς τὴν Σάμον· Ἄνδρος (πολυάνθρωπος καὶ ἀκμάζουσα), Τῆνος, Μύκονος (Μίκουλη), ἡ στρογγύλη Δῆλος, ἔχουσα καλὸν λιμένα, ἀλλ' ἀκατοίκητος· Νάξος, νῆσος ἀξιόλογος τῆς ὁποίας οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μετέρχονται τὴν κτηνοτροφίαν· Ἀμοργὸς (Ναμοργκὸ) πυκνῶς οἰκουμένη· Λέρος, Κάλαμος, Κῶς (Κουῖ) καὶ Νίσυρος· Ρόδος καὶ Κύπρος. Εἰς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια ὁ Ἐδρισῆς ἀναφέρει τὴν ἀκμάζουσαν ἐμπορικὴν πόλιν Δυρράχιον (Ἀδραστώ), τὴν Αὐλῶνα (Λαμπλονά), τὴν Χίμαιραν (Δζούμαρα, οἰκουμένην), καὶ τὸ Βουθρωτὸν, πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον· Ἐπειτα τὰς νήσους Ἰθάκην (Θακοῦ), χαρίεσσαν καὶ πολύδενδρον· Κέρκυραν (Κορφὸς), μεγάλην καὶ ἀκμάζουσαν πόλιν, ἔχουσαν φρούριον ἐπὶ βράχου δυσβάτου καὶ γενναίους Ἕλληνας κατοίκους· Κεφαλληνίαν (Τζεφαλούνια), καλῶς κατωκημένην, καὶ τὴν τριγωνοειδῆ Λευκάδα· Ἐν Ἀλβανίᾳ μνημονεύει πρὸς τοῖς ἄλλοις τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς πόλεως Ἀχρίδος· Ἐπειτα ἀναφέρονται αἱ Μακεδονικαὶ πόλεις Σκόπια, Σέρραι, Δράμα, Χρυσόπολις καὶ ἄλλαι, ἔτι δὲ καὶ λεωφόροι, οἷον ἡ ἀπὸ Δυρραχίου εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βελιγράδιον ἄγρουα. Μετ' ἔπειτα ὁ Ἐδρισῆς ὀνομάζει τὴν Δρυνόπολιν (Ἀδερνόπολι), τὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποία ὀνομάζει Ἰάλνα, καὶ λέγει ὑψη-

λῶς κείμενα, ἱκανῶς κατοικούμενα καὶ ὑπὸ ὕδατος περιστοιχισμένα, τὴν Καστορίαν, κειμένην μὲν παρὰ λίμνην πλήθουςαν ἰχθύων, πολυάνθρωπον δὲ καὶ ὑπὸ κωμῶν ἐστεφανωμένην· τὰ Τρίκαλα (Ταρούφνικα) ἐν πεδίῳ ἀμπελοφύτῳ, τὴν Λάρισαν, πόλιν ἀξιόλογον ἔχουσαν πολλὰς σιτοφόρους καὶ οἰνοφόρους γαίας, καὶ τὸ ἀξιόλογον ἐμπορεῖον τοῦ Ἀλμυροῦ. Περί Ἀθηνῶν παρατηρεῖ ὅτι εἶναι πόλις πολυάνθρωπος, περιστοιχισμένη ὑπὸ κήπων καὶ σιτοφόρων πεδίων. Ἀναφέρει ἐπὶ τῆς Εὐβοίας διαφόρους πόλεις· προσέτι τὴν Δημητριάδα (Δεμετριάνα), πόλιν μικρὰν μὲν ἀλλ' ἱκανῶς κατωκημένην, τὸν Πλαταμῶνα, εὐλίμενον, εὐφορον καὶ ἔχοντα ὑψηλὰς καὶ ὠραίας οἰκίας, τὴν Κύτρον, ὄχυρόν καὶ πολυάνθρωπον ἐμπορεῖον, τελευταῖον τὴν Θεσσαλονίκην καὶ ἄλλας πόλεις. Εἰς τὴν μεγάλην ἐμπορικὴν πανήγυριν, ἣτις ἐτελεῖτο ἐν Θεσσαλονίκῃ, κατὰ μῆνα ὀκτώβριον διὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ προστάτου αὐτῆς ἀγίου Δημητρίου, συνέρρεον, κατ' ἄλλας συγχρόνους μαρτυρίας, Ἕλληνες, ἰδίως Θηβαῖοι μεταξουργοὶ, καὶ προσέτι Σλαῦοι, Ἴταλοὶ, Γάλλοι, Ἰσπανοὶ καὶ Ἀσιανοὶ. Περιγράφει δὲ ὁ γεωγράφος ἡμῶν καὶ τὴν διὰ θαλάσσης ἀπὸ Δυρραχίου μέχρι Κωνσταντινουπόλεως ἑδὸν. Περί μικρᾶς Ἀσίας ὁμιλῶν λέγει τὴν Τραπεζοῦντα πρωτεύουσαν τῶν αὐτόθι ἐλληνικῶν κτήσεων, καὶ περίφημον διὰ τὰ πρωτεῖα ἅτινα οἱ βασιλεῖς αὐτῆς, ὅ ἐστιν οἱ κληρονομικοὶ διοικηταί, εἶχον ἀείποτε ὡς πρὸς τοὺς διοικητὰς τῶν παρακειμένων χωρῶν.

Τοσαῦτα ἐν κεφαλαίῳ τὰ παρὰ τοῦ Ἐδριση ἀπομνημονευόμενα. Αἰ δὲ πληροφορίες τὰς ὑποίας δίδει περὶ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς εὐπορίας τῶν διαφόρων τοῦ κράτους πόλεων, δεόν νὰ συμπληρωθῶσι διὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῶν χρόνων τοῦ Μανουήλ λέγει, καθάπερ ἤξεύρομεν ἤδη, ὅτι «εὐανδροῦσα ἦν ἡ Ῥωμαίων πᾶσα τὸ τότε καιροῦ καὶ τρέφουσα ἄνδρας ἠρωϊκὴν ἐνδεικνυμένους ἀλκὴν.» Πλὴν τούτου εἰς τὸν Ἐδρισην δὲν εὐρίσκομεν τί ἀπέγιγεν ἢ λαμπρὰ τῶν Θηβῶν πόλις μετὰ τὴν δόξωσιν ἣν ὑπέστη ἐπὶ τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Ῥογέρου Β', παρὰ τοῦ Νικήτα δὲ μαυθάνομεν ὅτι τῷ 1195, μετὰ τὴν δώρων τὰ ὁποῖα οἱ ἐν Ἰκονίῳ Τοῦρκοι ἀπήτησαν νὰ πέμπωνται εἰς αὐτοὺς κατ' ἔτος, ἦσαν καὶ τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ὑφάσματα «ἅπερ ἐκ Θηβῶν ἐπταπύλων βασιλεῖ κεχορήγηται,» ἐξ οὗ δῆλον ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν Θηβῶν ἀνίδρυσαν αὐθις τὰ περιώνυμα αὐτῶν μεταξουργεῖα. Ἐκ τῶν πληροφοριῶν λοιπὸν τούτων διδασκόμεθα μέχρι τινὸς ὅτι ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἡ εὐπορία τοῦ

κράτους ἦτο ἰκανή, καὶ ὁ πληθυσμὸς οὐκ ὀλίγος. Ἄλλ' ὁ ἀναγνώστης γινώσκει ἤδη, ἐξ ὧσων διὰ μακρῶν εἶπομεν ἐν τῷ τέλει τοῦ προηγουμένου βιβλίου, ὅτι ὁ ὅπως οὖν πυκνὸς οὗτος πληθυσμὸς πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ ἦναι γνήσιος ἐλληνικὸς, μάλιστα εἰς τὰς βορειοτέρας χώρας. Ἐκεῖ κατόπιν πρὸ καιροῦ μετὰ Ἑλλήνων ἢ ἐξελληνισθέντων φύλων καλουμένων πάντοτε εἰς τὴν ἐπίσημον τούλάχιστον γλῶσσαν Ῥωμαίων, πρῶτον μὲν οἱ πρὸ αἰώνων ἀποκατασταθέντες αὐτόθι Σλαῦοι, ἔπειτα δὲ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Ἄλβανοί· προσέτι οὐκ ὀλίγοι ἀπανταχοῦ Ἰουδαῖοι, Ἀρμένιοι, ἄποικοι Ἰταλοὶ, ἕτεροι Φράγχοι καὶ Νορμαννοὶ, οἵτινες ἐν τῇ βασιλικῇ ὑπηρεσίᾳ ὄντες, πολλάκις παρέμενον διαρκῶς ἐν τῷ κράτει, οἳ οἱ ἦσαν λ. γ. οἱ καὶ ἄλλοτε μνημονευθέντες Ῥαοὺλ καὶ Πετραλεῖφαι τελευταῖον ἔμποροι ἐξ Ἰσπανίας, Ῥωσίας, χριστιανικῆς Γεωργίας καὶ τῶν μωαμεθανικῶν χωρῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Τὸ δὲ πολυμιγὲς τοῦτο τῶν κατοίκων συνετέλει πολὺ εἰς τὴν ἐξασθένησιν τοῦ κράτους. Εἰς τὴν μετ' ὀλίγον συμβῆσαν πολιορκίαν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Σικελῶν, καὶ ἐπὶ τῆς τρίτης σταυροφορίας, θέλομεν ἶδει τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς Ἀρμενίους, μάλιστα δὲ τοὺς Ἀρμενίους, ἀναφανδὸν συντασσομένους μετὰ τῶν πολεμίων. Κατ' εὐτυχίαν ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι ὁ πληθυσμὸς ἦτο καθαρώτερος. Οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἔμποροι δὲν ἦσαν πολυάριθμοι, οἱ δὲ Βλάχοι καὶ οἱ Σλαῦοι ἦσαν ὁμολογουμένως πολὺ τῶν ἰθαγενῶν εὐαριθμότεροι. Καθαρώτατος δὲ ἦτο ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς μέχρι τῶν χρόνων τούτων, ἦτοι πρὸ τῆς φραγκικῆς κατακτήσεως, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, διότι οἱ Ἀραβες καίτοι ἐπὶ πολλὰς ἐκατονταετηρίδας ἐπιδραμόντες εἰς αὐτάς, μάλιστα δὲ ἐνόσω ἐκυριάρχουν τῆς Κρήτης, δὲν φαίνονται οὐδαμοῦ αὐτῶν μονίμως κατασταθέντες.

Πολλὰ δὲν εἶναι οὐδ' αἰ περὶ τῆς ἐπαρχιακῆς τοῦ κράτους διοικήσεως σωζόμεναι εἰδήσεις. Τινὲς τῶν πόλεων διετήρουν ἔκπαλαι ἢ ἐκτήσαντο κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους οὐκ ὀλίγα δίκαια καὶ προνόμια. Τοῦτο γινώσκομεν ἀκριβῶς ὅπως οὖν περὶ Ἀθηνῶν ἐκ τοῦ ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον Κομνηνὸν τὸν Γ', τοῦ ὑποβληθέντος εἰς αὐτὸν τῷ 1198 ὑπὸ τῆς πόλεως ταύτης, συνταχθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ τότε ἀρχιερέως αὐτῆς Μιχαήλ Χωνιάτου, περὶ οὗ οὐκ ὀλίγα θέλομεν εἶπει κατωτέρω. Κατὰ τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα οὐδὲ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν τῶν Ἀθηνῶν πόλιν, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον νὰ εἰσπράξῃ φόρους, ἢ νὰ μετέλθῃ τὴν δι-

καστικὴν ἐξουσίαν ἀντὶ τῶν ἀρχόντων. Καὶ ἐπὶ αὐτῶν τῶν ἐκτάκτων φορολογιῶν τῶν ὀριζομένων διὰ τὴν τοῦ στόλου συντήρησιν, τὸ ἐπιβάλλον εἰς τὰς Ἀθήνας μέρος ἦτο, δυνάμει τοῦ παναρχαίου αὐτῶν προνομίου, ἐλάχιστον. Ἐν τῷ δικαιώματι ταῦτα κατεπατοῦντο ἐπὶ τῶν πρώτων Κομνηνῶν, ὅπως ἐγένετο ἐπὶ τοῦ Ἀλεξίου Γ' βραδύτερον, ὅτε καὶ θέλομεν ὁμιλήσει περὶ τῶν καταχρήσεων τούτων, δὲν γνωρίζομεν ὅπως δὴποτε ὅμως ἀξιωματικὸς εἶναι ἢ ἐξαιρετικὴ αὕτη περιποίησις ἦν ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἀπένευε πάντοτε εἰς τὴν πόλιν ταύτην τῶν ἐνδόξων ἀναμνήσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι αἱ Ἀθηναῖαι συνετήρουν ἔτι τότε δημοσία παιδευτήρια, ὀνομαστὰ καθ' ὅλην τὴν ἀνατολήν καὶ τὴν δύσιν. Ὁ Παγκρατίδης Δαβὶδ Β', ὁ ἀπὸ τοῦ 1088 μέχρι τοῦ 1125 ἄρξας τῆς Γεωργίας, εἶχε διατάξει ὥστε κατ' ἔτος εἴκοσι Γεωργιανοὶ νέοι, διακρινόμενοι ἐπὶ εὐφυΐᾳ, νὰ πέμπωνται εἰς Ἀθήνας ἵνα διδασκῶσιν αὐτόθι τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ ἐλληνικὴν σοφίαν. Καὶ μετὰ τῶν νέων τούτων φημίζεται εἰς μάλιστα μέγα κτησάμενος ὄνομα ἐν τῇ Γεωργίᾳ ὡς ἐπικός ποιητὴς καὶ βασιλικὸς βιβλιοφύλαξ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ δυσμῶν ἀναφέρονται ἰδίως Ἕλλησι τινὲς ἀναζητήσαντες ἐν Ἀθήναις ἀνωτέραν ἐπιστημονικὴν παιδείαν. Ὁ μάλιστα Αἰγίδιος, περιώνυμος τῶν χρόνων ἐκείνων ἰατρικὸς συγγραφεὺς, ἐξεπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις καὶ ἤκμασεν ἐν Παρισίοις περὶ τὸ 1198 ἔτος. Ἔτερος Ἕλλησις, ὁ μάλιστα Ἰωάννης Βαζιγγελστόκης, ὅστις ἀπέβίωσε τῷ 1252 ὡς ἀρχιδιάκονος τοῦ Λάϊσσεστερ καὶ ἦτο ἐγκρατέστατος τῆς ἐλληνικῆς καὶ λατινικῆς, διηγήθη εἰς τὸν αὐτόθι ἐπίσκοπον Ροβέρτον ὅτι εἶχε σπουδάσει εἰς Ἀθήνας, καὶ ἔμαθεν ἐνταῦθα παρὰ ἐγκρίτων Ἑλλήνων διδασκάλων πολλὰ ἄγνωστα εἰς τοὺς Λατίνους πράγματα. Ἐβεβαίου μάλιστα ὁ μάλιστα Ἰωάννης ὅτι ἰδίως ἐδιδάχθη τὰ βεβήωτατα μυστήρια τῆς σχολαστικῆς σοφίας παρὰ τινος νεάνιδος Κωνσταντίνου, θυγατρὸς τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, ἧτις καίτοι μὴ συμπληρώσασα τὸ εἰκοστὸν τῆς ἡλικίας ἔτος διέπρεπεν ἐπὶ τε τῇ ἀρετῇ αὐτῆς καὶ τῇ παιδείᾳ οὐ μόνον περὶ τὴν σοφιστικὴν, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν φυσικὴν, διότι κατὰ τὸν μάλιστα προεφήτευε μετὰ πλείστης ἀσφαλείας λιμούς, καταιγίδας, ἐκλείψεις ἡλίου καὶ αὐτοὺς τοὺς σεισμούς. Ὁ Χόπφ εἰκάζει ὅτι ἡ νέα αὕτη ἦτο θυγάτηρ τοῦ Μιχαήλ Χωνιάτου· ἀλλὰ παρατηρεῖ συγχρόνως ὀρθῶς ὅτι ἡ μὲν ἄλλη σοφία ἦν ὁ μάλιστα Ἰωάννης ἠρύσθη ἐν Ἀθήναις εἰμπορεῖ νὰ ἦτο ἀξιόλογος, περὶ τὸ ἐτυμολογικὸν ὅμως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἐχώλαιεν ὁ ἀνὴρ.

διότι παρῆγε τὸ ὄνομα Ἀθηναί ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τῆς λέξεως θάνατος, ἀξιῶν ὅτι τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Ἀθήναι ἦτο ταυτόσημον τοῦ ἀθάνατος. Ταῦτα περὶ Ἀθηνῶν τὰ ὅποια τοσοῦτω μᾶλλον εὐχαρίστως παραθέτομεν ὅσω συνήθως ἀλλοίαν ἔχομεν ἰδέαν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ νὰ προσθέσωμεν ὅτι καθ' ἑτέρας εἰδήσεις, οἱ τότε Ἀθηναῖοι, δὲν ὠφελούντο ὡς φαίνεται πολὺ ἐκ τῆς σωζομένης ἐκείνης ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν παιδείας. Διότι ἐπὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ σοφοῦ ἀρχιεπισκόπου Μιχαήλ, φέρονται περὶ αὐτῶν αἱ ἀκβλουθοὶ πικραὶ εἰδήσεις. «Τῶν ἀκρωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προσεκκαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος κατὰ τὴν παροιμίαν τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται.»

Ἀξιόλογα αὐτοτελείας προνόμια ἐνέμετο ὡσαύτως ἡ Μονεμβασία, τὴν ὁποίαν εἶδομεν τοσοῦτον γενναίως ἀποκρούσασαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ νορμαννικοῦ στόλου ἐπὶ Ῥογέρου Β'. Τρία ἐν αὐτῇ ἀρχόντων γένη, ὁ Μαμωνᾶς, ὁ Εὐδαίμονογιάννης (κατὰ συγκοπὴν Δαιμονογιάννης ἢ καὶ Μονογιάννης) καὶ ὁ Σοφιανὸς (τοῦ ὁποίου κλάδος ἦσαν οἱ Νοταράδες) ἐπρώτεον τῶν συμπολιτῶν καὶ ἐκυβέρνων τὰ τῆς κοινότητος πράγματα. Καὶ ἤριζον μὲν πρὸς ἄλληλα τὰ γένη ταῦτα, μέχρις οὐ βραδύτερον οἱ Μαμωνάδες κατίσχυσαν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῶν Παλαιολόγων, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον οἱ τοπικοὶ οὗτοι ἄρχοντες πολλάκις ἀπέκρουσαν τὰς ξενικὰς ἐπιδρομὰς καὶ ἰδίως ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τοὺς κυριαρχήσαντας τῆς Πελοποννήσου Φράγκους.

Τοιαύτας ἀκριθεῖς ὁπρῶσιν εἰδήσεις περὶ ἑτέρας τινὸς πόλεως δὲν ἔχομεν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· ἀλλ' ἐξ ἄλλων τεκμηρίων γινώσκομεν ὅτι ἡ δύναμις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικῆς κυβερνήσεως εἶχεν ἐν γένει χαλαρωθῆ εἰς τὰς ἐπαρχίας ἔτι ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν δωδεκάτην. Πολλοὶ μεγάλοι ἰδιοκτῆται καὶ ἄρχοντες ἀπέβησαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἀπὸ τε τῆς βασιλείας καὶ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἀπατηθέντες τινὲς τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, ἀξιούσιν ὅτι εἰδὸς τι τιμαριωτικοῦ πολιτεύματος εἶχεν ἐπικρατήσῃ ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ἀνατολῆς πρὶν ἔτι οἱ δυτικοὶ, οἱ μετὰ εἰκοσιπενταετίαν κατακτήσαντες αὐτὸ, ἐπιχειρήσωσι νὰ εἰσαγάγῃσι συστηματικῶς τὸ πολίτευμα

τοῦτο παρ' ἡμῖν. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ νέα αὕτη τῶν πραγμάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασις οὐδὲν εἶχε τὸ κοινὸν πρὸς τὸ τιμαριωτικὸν πολίτευμα τῆς δύσεως καὶ ὅτι παρήχθη ἐνταῦθα ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις, ἕνεκα τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ ἕνεκα τῶν φοβερῶν ἐξωτερικῶν περισπασμῶν τῆς δωδεκάτης, οὔτε δύναντο οὔτε καιρὸν εἶχε πλέον νὰ ἐπιτηρῇ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις γινόμενα καὶ νὰ συνέχῃ τὰς ποικίλας ῥοπὰς ὅσαι ἐκ ποικίλων ἀφορμῶν παρήχθησαν αὐτόθι πρὸς τὴν τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Εἶδομεν τοὺς ἀγῶνας οὓς κατέβαλον οἱ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας βασιλεῖς ἵνα περιστείλωσι τὰς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν κατὰ τὰς ἐπαρχίας δυνάτων, καὶ ἐκ τῶν ἐπανελημμένων περὶ τούτου διατάξεων τῶν βασιλέων ἐκείνων δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν τὸ εὐλογον συμπέρασμα ὅτι οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἀπέβησαν πολλάκις ἀτελέσφοροι. Ἐννοεῖται λοιπὸν τί συνέβη ἐπὶ τῆς ἀναρχίας τῶν χρόνων καθ' οὓς ἐξέλιπεν ἡ μακεδονικὴ δυναστεία καὶ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν, οἵτινες ἠνώρθωσαν μὲν μέχρι τινὸς τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, ἀλλὰ ὑπὸ τοσοῦτων περισπῶντο ἐξωτερικῶν πολεμίων, ὥστε δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἀνεχωνται πολλὰ τῶν ἀτοπημάτων τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἠνέσχετο ἡ μακεδονικὴ δυναστεία. Ἐντεῦθεν πολλοὶ τῶν μεγιστάνων κατήντησαν νὰ γίνωσι κύριοι ὀλοκλήρων ἐπαρχιῶν, τὰς ὁποίας διεχειρίζοντο οὐχὶ ὡς ἀπλοῖ ἰδιοκτῆται ὑποκείμενοι εἰς τοὺς νόμους καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ κράτους, ἀλλὰ ὡς δυνάσται σχεδὸν αὐτοκέφαλοι καὶ ἀνεξάρτητοι, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ τινὲς τῶν δυναστῶν ἐκείνων, συγγενεῖς ὄντες τοῦ βασιλικοῦ οἴκου, ἀπέβαινον καὶ ὡς ἐκ τούτου φοβεροὶ εἰς τε τοὺς ὑποτελεῖς καὶ τοὺς κατὰ τόπους ἄρχοντας. Ὁ Βρανᾶς, ὁ Καντακουζηνὸς καὶ ἡ Εἰρήνη Παλαιολογίνα εἶχον τοιαῦτα ἀχανῆ κτήματα ἐν Ἠπείρῳ. Ὁ Κοντοστέφανος καὶ ὁ Καμύτζης ἦσαν κύριοι τοῦ πλείστου μέρους τῆς κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπαρχίας Λαοδικείας. Τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης Δούκαινας, τῆς συζύγου τοῦ μετὰ μικρὸν βασιλεύσαντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ, περιελάμβανον τὰς θεσσαλικὰς πόλεις Βίσσεναν, Φάρσαλον, Θαυμακὸν, Ῥαβένικαν, Ἀλμυρὸν καὶ Δημητριάδα· καὶ σημειώτέον ὅτι ἡ πόλις τοῦ Ἀλμυροῦ ἦτο τότε μία τῶν ἐμπορικωτέρων καὶ λαμπροτέρων πόλεων τοῦ κράτους. Οὐδὲν ἦττον δὲ ἰσχυροὶ ἦσαν ὡς ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οἱ Ῥαοῦλ, οἱ Πετραλεῖφαι (ἐν Αἰτωλίᾳ), οἱ Μελισθηνοὶ καὶ πλείστοι ἄλλοι, ὧν οὐκ ὀλίγοι κα-

τήντησαν καὶ δι' ἐπισήμων ἐγγράφων νὰ ἀναγνωρισθῶσι κύριοι τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων.

Εἰς τῶν ὀνομαστοτέρων ἐπαρχιακῶν ἀρχόντων τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἐπὶ τε τῷ πλούτῳ καὶ τῇ εὐγενείᾳ αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Ναυπλιεὺς Σγουρός. Ὁ Σγουρός γενόμενος κύριος τοῦ Ναυπλίου, κατέλιπε τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ κληρονομικῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν υἱὸν του Λέοντα, ὅστις ἐπεχείρησεν, ὡς θέλομεν ἴδει, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ κυριαρχήσῃ ἀπάσης τῆς Πελοποννήσου καὶ σχεδὸν ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλος ἰσχυρὸς οἶκος τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα ταύτην ἦσαν οἱ λεγόμενοι Μαυροζῶμαι ἢ Μαυροζοῦμαι, περὶ ὧν θέλομεν εἰπεῖ βραδύτερον πλείοτερα τινά. Ἐλάβομεν δὲ ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι (σελ. 227—228 τοῦ παρόντος τόμου) τὸν ἰσχυρὸν τῆς Λακεδαιμόνος προύχοντα Ἰωαννην Μαλακηνόν.

Ἄλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων αἰτιῶν παρήχθησαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἄρχοντες αὐτοτελεῖς καὶ αὐτόνομοι. Ἐν Τραπεζοῦντι λόγου χάριν ἦτοι ἐν τῷ δουκάτῳ Χαλδίας, ὅπως ἐκαλεῖτο ἡ ἐπαρχία αὕτη ἐπισήμως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Λέοντος Γ', οἱ στρατηγοὶ ἀπέβησαν ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι, καὶ διατελοῦντες εἰς φιλικὰς σχέσεις ἔνθεν μὲν μετὰ τῶν Σελτζούκων, ἔνθεν δὲ μετὰ τῶν βασιλέων τῆς Γεωργίας, ἠδύναντο ἐκ διαλειμμάτων νὰ λογισθῶσιν ὡς ὑποτελεῖς τοῦ κράτους ἡγεμόνες μᾶλλον ἢ ὡς στρατηγοὶ κατὰ τὸ δοκοῦν ὑπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως διοριζόμενοι καὶ παυόμενοι. Οὕτως ὁ Θεόδωρος Γαβρᾶς Α', γενναῖος ἐγχώριος ἀνὴρ, ἦλθε τῷ 1091 εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον Α' ὡς πρὸς ἴσον καὶ μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ διετέλεσε κύριος τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γρηγόριος, ὁ συζευχθεὶς τὴν βασιλόπαιδα Μαρίαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον διαζευχθεὶς ἀπὸ αὐτῆς, ἀπέβη ἥττον εὐτυχῆς, διότι κατετροπώθη ὑπὸ τῶν βασιλικῶν περὶ Κολώνειαν τῷ 1106, καὶ ἠχμαλωτεύθη. Μετὰ ἐνὸς ὁμῶς ἔτους φυλάκισιν ἀπελύθη πάλιν, λαβὼν ἐκ νέου τὸ δουκάτον Χαλδίας. Ἦτο δὲ ὁ Γρηγόριος οὗτος ὁμολογομένως συγγενῆς τῶν Ταρωνιτῶν, οἵτινες ἐξ Ἀρμενίων ἔλκοντες τὸ γένος, πολλάκις διέπρεψαν ὡς στρατηγοὶ ἐν τῷ κράτει καὶ ὑφ' ἡμῶν ἐμνημονεύθησαν. Ὁ Γρηγόριος ἀπέβη ὡσαύτως ἀτυχῆς τῷ 1119 εἰς τὴν κατὰ τῶν μωαμεθανῶν τῆς Μελιτινῆς ἐκστρατείαν αὐτοῦ, ὅτε ἠχμαλωτεύθη ἐκ δευτέρου καὶ ἐδέησε νὰ καταβάλλῃ λύτρα ὑπέρογκα, τριάκοντα χιλιάδας

χρυσῶν. Μετὰ τοῦτον ἀναφάνεται ὁ Κωνσταντῖνος Γαβρᾶς, ἴσως υἱὸς τοῦ Γρηγορίου, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος διώρισε στρατηγὸν Φιλαδελφείας, τῷ δὲ 1123 κύριον Τραπεζοῦντος. Καὶ αὐτὸς ἐζήτησε νὰ ἀποβῆ ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἐπὶ τέλος περὶ τὸ 1142 ἠναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ ὡς πρέσβυς εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου. Μετὰ τὸν Κωνσταντῖνον μνημονεύεται ὁ Μιχαήλ, ὅστις διετέλεσε σύζυγος τῆς Εὐδοκίας Κορνηνῆς, διέπρεψεν ὡς στρατηγὸς ἐν τῷ σούγγαρικῷ πολέμῳ, καὶ ἔπειτα ἀπεστάλη κατὰ τῶν Σελτζούκων τοῦ Ἰκονίου μετὰ τῶν ταγμάτων τῆς Τραπεζοῦντος καὶ τοῦ παρακειμένου Οἰναίου. Φαίνεται δὲ ὅτι ὁ Μιχαήλ, περιπεσὼν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς δυσμένειαν, ἐστερήθη τοῦ δουκάτου αὐτοῦ, καὶ ἐδέησε νὰ καταφύγῃ παρὰ τοῖς τούρκοις τοῦ Ἰκονίου. Τοῦλάχιστον μνημονεύεται Γαβρᾶς τις ἐλθὼν πρὸς τὸν Μανουὴλ πρέσβυς τοῦ σουλτάνου. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι ὅτι τῷ 1167 δούξ Τραπεζοῦντος ὑπῆρχεν ὁ Νικηφόρος Παλαιολόγος, καὶ ὅτι μόλις περὶ τὰ τέλη τῆς ἑκατονταετηρίδος ἀναφέρεται πάλιν περὶ Τραπεζοῦντα ἑδρεύων τελευταῖός τις τῶν Γαβράδων ἀπόγονος, ὁ Θεόδωρος Β', ὅστις ἐπὶ τῆς κατακτήσεως τοῦ κράτους ὑπὸ τῶν Φράγκων κατώρθωσε νὰ μείνῃ ἀνεξάρτητος κύριος τῆς Ἀμισοῦ.

Ὡσαύτως καὶ ἐν Κρήτῃ ὑπῆρχον οἰκογένειαι οὐκ ὀλίγαι νεμόμεναι κτήματα μεγάλα, φέρουσαι τὸ τῶν ἀρχόντων ὄνομα καὶ οὔσαι σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως. Ἐν τῷ Κεφαλ. Ζ' τοῦ προηγουμένου βιβλίου ἀνεφέρομεν τὰ ὀνόματα τῶν οἰκῶν τούτων, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Λυγῆνοὺς, τοὺς Βλαστούς, τοὺς Κλάδους, τοὺς Μουσούρους, τοὺς Γαβαλάδες καὶ ἄλλους· καὶ εἶπομεν ὅτι κατὰ τινὰς οἱ οἴκοι οὗτοι ἐγκατεστάθησαν ἐν Κρήτῃ μετὰ τὴν ἀνάκτησιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν μωαμεθανῶν ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ, ὅστις κατέφυγεν εἰς τὴν μετοικεσίαν ταύτην ἵνα ἐνισχύσῃ αὐτόθι τὸν πολυειδῶς μαρνανθέντα ἐπὶ τῆς ξενικῆς κυριαρχίας ἑλληνισμόν. Κατ' ἄλλους ὅμως ἢ ἐπὶ τῆς Κρήτης ἐγκατάστασις τῶν οἰκογενειῶν τούτων συνέβη ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ Κορνηνοῦ, καὶ κατ' ἄλλους ἔτι βραδύτερον, ἀλλὰ πάντοτε πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Φράγκων κατακτήσεως· διότι ἐπὶ τῆς κατακτήσεως ταύτης βλέπομεν τοὺς ἀπογόνους τῶν κρητικῶν ἐκείνων ἀρχόντων ἐξωσθέντας μὲν ἐν μέρει ἀπὸ τῶν κτήσεων αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἐπιδραμόντων Ἐνετῶν, λαμπρῶς δὲ καὶ ἐπανειλημμένως ἀγωνισαμένους κατὰ

τῶν πολεμίων τούτων, μάλιστα δὲ τοὺς Μελισσηνοὺς, τοὺς Χορτάτους, τοὺς Καλλέργας καὶ ἄλλους.

Ἄλλὰ σώζονται τεκμήριά τινα ὑποδεικνύοντα ὅτι ἐν Πελοποννήσῳ, παρεκτός τῶν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντων εὐαρίθμων ἐπιφανῶν οἰκῶν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλα πολλὰ γένη ἀρχοντικά, ἔχοντα κτήματα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλα, καὶ ἐπιβάλλοντα πολλάκις τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Ἐν τῇ προοιμίῳ τοῦ παρόντος τόμου (σελ. 59) εἶδομεν ὅτι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ πρωτοσπαθάριοι, σπαθαροκανδιδάτοι, σπαθάριοι καὶ στρατορες ἐτέλουν πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις τινὰς καὶ χρήματα καὶ ἵππους, ὅσας δὲν ἐστράτευον αὐτοπροσώπως. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι οὐ μόνον οἱ ἀπλοὶ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ αὐτῶν ἦσαν μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ χερσονήσῳ, ἔχοντες ἐν αὐτῇ κτήματα λόγου ἄξια. Ὅτι δὲ οἱ ἀξιωματικοὶ οὗτοι καὶ μάλιστα οἱ ἀνώτατοι ἐξ αὐτῶν, οἱ πρωτοσπαθάριοι, δὲν περιωρίζοντο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν στρατιωτικῶν αὐτῶν καθηκόντων, ἢ τῶν ἀναπληρουσῶν αὐτὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων ὑποχρεώσεων, ἀλλ' ἀνemiγνύοντο καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ τοῦ τόπου πράγματα, λαμβάνοντες τὴν τάξιν καὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχόντων, δηλοῦται ἐξ ὧν συνέβησαν ἐπὶ Ῥωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ (σελ. 99 τοῦ παρόντος τόμου). Ἡ τότε ἱστορηθεῖσα στάσις τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βάρδαν Πλατυπόδην, μαρτυρεῖ ὅτι οἱ πρωτοσπαθάριοι τῆς χερσονήσου ἀπετέλουν κοινόν τι σωματεῖον ἔχον κοινὰ συμφέροντα, καὶ πρὸ πάντων τὸ συμφέρον τοῦ νὰ κυβερνῶσι τὰ πράγματα τῆς χερσονήσου κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς. Οὐδὲ ὑπάρχει ἀμφιβολία τις ὅτι οἱ ἐν τῇ 13 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῆς τῶν Φράγκων ἐπιδρομῆς ἀναφερόμενοι ἄρχοντες καὶ προεστῶτες, ὡς ἀντιπρόσωποι καὶ πρόμαχοι τοῦ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ, εὐδὲν ἄλλο ἦσαν, ἢ ἀπόγονοι, ἴσως διάδοχοι τῶν πρωτοσπαθαρίων ἀρχόντων τῆς δεκάτης ἑκατονταετηρίδος.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τοῦ κράτους τῷ 1180, ὅτε ἀπεβίωσεν ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός. Κατ' ἐπιφάνειαν δὲν ἦτο οὔτε μικρότερον οὔτε ἀσθενέστερον τῶν χρόνων καθ' οὓς, πρὸ μιᾶς ἑκατονταετηρίδος, εἶχεν ἀναλάβει τὴν κυβέρνησιν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός. Εἰμπορεῖ μάλιστα νὰ εἴπη τις ὅτι εἶχε πρόσχημά τι λαμπρότερον. Αἱ μεγάλαι στάσεις τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος οὐδό-

λως ἐπανελήφθησαν κατὰ τὴν δωδεκάτην. Ἐὰν ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ οὐδεμία ἀνεκτήθη τῶν χωρῶν ὅσαι προηγουμένως εἶχον ἀπολεσθῆ, οὐδὲ ἀπωλέσθη ὅμως ἄλλη τις χώρα. Ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐτροπολογοῦντο μὲν συχνότατα τὰ μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων ὄρια, ἀλλὰ καὶ μετ' αὐτὴν τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ μεγάλην ἦτταν, ἐν γένει εἰπεῖν, οἱ Τούρκοι, ἐδρεύοντες ἐν Ἰκονίῳ, ἤρχον ὅλων τῶν περὶ μεσογείων χωρῶν, οἱ δὲ Ἕλληνες ἐξηκολούθουν ἄρχοντες ὅλων τῶν μᾶλλον παραλίων χωρῶν ἀπὸ τοῦ θέματος Χαλδίας πρὸς βορρᾶν, μέχρι τοῦ θέματος Κιλικίας πρὸς μεσημβρίαν. Παρεκτὸς δὲ τοῦ ἀξιολόγου ἐτι τούτου τμήματος τῆς μικρᾷς Ἀσίας, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία ἐδέσποζεν ἀπάσης τῆς εὐρείας χώρας τῆς ἐκτεινομένης ἐν Εὐρώπῃ ἀπὸ τοῦ Ἰστρου μέχρι τοῦ Ταινάρου, τῶν Ἰονίων νήσων, καὶ ὅλων τῶν μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης νήσων μεγάλων τε καὶ μικρῶν, Κρήτης, Κύπρου, Ρόδου, Σάμου, Λέσβου, Χίου, Εὐβοίας καὶ τῶν ἄλλων. Οὐ μόνον δὲ τὸ κράτος ἀπετέλει ἐτι ὄγκον συμπαγῆ λόγου ἕξιον, ἀλλὰ διὰ τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ τόλμης τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε περιβληθῆ αἴγλην τινὰ ἣτις ἠδύνατο νὰ ἀπατήσῃ περὶ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως πάντα ὅστις ἤθελε προσέχει μόνον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν τῶν πραγμάτων ἐπιφάνειαν. Διότι εἶδομεν τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν μεγιστάνων τῆς Εὐρώπης κύψαντας τὸ γόνυ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, καὶ ὁμόσαντας εἰς αὐτὸν πίστιν ὑπακοῆς καὶ ὑποτελείας. Εἶδομεν τοὺς στρατοὺς τῶν γενναιοτέρων τῆς Εὐρώπης λαῶν καὶ ἡγεμόνων πολλάκις κατατροπωθέντας ὑπὸ τῶν ἐλληνικῶν στρατῶν. Εἶδομεν τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων παρακολουθήσαντα ὡς ἰδιώτην τὴν πεμπικὴν εἰς Ἀντιόχειαν εἰσοδὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τὸν δὲ ἡγεμόνα τῆς πόλεως ταύτης ὡς ὑπηρετὴν τινὰ παρεπόμενον τῷ ἑπιφάνειαν τοῦ μονάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Εἶδομεν τοὺς βασιλεῖς Ἀλέξιον καὶ Μανουὴλ Κομνηνὸν ἀξιώσαντας νὰ λάβωσι καὶ αὐτὴν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς δύσεως. Ὡστε ἐκ πρώτης ὀψεως ἠδύνατό τις νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ κράτος ἔσωζε δυνάμεις ἀκμαίας καὶ ὅτι πολὺ εἰσέτι ἀπέμεινε τῆς πτώσεως αὐτοῦ. Καὶ ὅμως 25 δὲν παρήλθον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μανουὴλ ἐνιαυτοὶ καὶ ὁ κολοσσὸς ἐκεῖνος, ὁ τοσοῦτον κατ' ἐπιφάνειαν λαμπρὸς, κατέπιπτε διὰ μιᾶς ὡς σῶμα ἰσθενὲς καὶ ἄψυχον.

Ὁ ἀναγνώστης ὁ διεξελθὼν μετ' ἐπιστασίας τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία τῆς μακρᾷς ταύτης ἱστορίας εἶναι βεβαίως πρὸ καιροῦ παρεσκευασμένος εἰς τὴν κατὰ τὸ φαινόμενον ἀπροσδόκητον ταύτην

καταστροφῆν. Ἡξεύρει πρὸ πάντων ὅτι τὸ ἀχανές ἐκεῖνο κράτος οὐδέποτε ἐκτῆσατο μίαν τῶν βάσεων τῆς πραγματικῆς δυνάμεως παντός κράτους, τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα. Ἡ μεσαιωνικὴ ἡμῶν μοναρχία ἀπήρτισθη ἀνέκαθεν ἐκ κράματος ποικίλων ἄλλων φυλῶν, τῶν ὁποίων ἐπρώτευσε μὲν προϊόντος τοῦ χρόνου ἡ ἑλληνικὴ, πολιτικῶς καὶ κοινωνικῶς, τὰς ὁποίας ὅμως αὕτη οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ συγχωνεύσῃ ἐν ἑαυτῇ καθ' ὁλοκληρίαν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ καὶ ἐγκαταστάσεις ἄλλοφύλων ἐπολλαπλασίαζον τὰ πλῆθη αὐτῶν· ὥστε ἐπὶ τέλους ἀφοῦ ἀπωλέσθη ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Συρίας, ἔτι δὲ τὸ ἡμισυ καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ κατήντησε λόγῳ ἀριθμητικῶς νὰ μειονοψηφῇ ἐντὸς τοῦ κράτους. Πλὴν τούτου, ὁ μεσαιωνικὸς οὗτος ἑλληνισμὸς ἐξησθένησε καὶ ἠθικῶς πολὺ διὰ τε τὰς ἡμαρτημένας θρησκευτικὰς δοξασίας αἰτινες ἐπεκράτησαν παρ' αὐτῷ καὶ τὴν θεινὴν τοῦ λαοῦ ἀπαιδευσίαν· πᾶσαι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι κατὰ τὴν ὁγδόην καὶ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς πλημμελοῦς ταύτης καταστάσεως, ἐμάταιώθησαν. Εἶναι ἀληθές ὅτι διὰ τοῦ ἐπιτηδείου διοικητικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ, ὅστις ἀνέκαθεν διεῖπε τὸ ἀνατολικὸν κράτος, ἐπὶ δὲ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ἐβελτιώθη, καὶ ἐτελειώθη, ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατῴρθωσε κατὰ τὰς δύο ἐπομένας ἑκατονταετηρίδας οὐ μόνον νὰ συντηρηθῇ, ἀλλὰ καὶ εἶπερ ποτὲ ἰσχυρὸς νὰ ἀποβῇ. Ἐν ἑλλείψει ὅμως ἀποχρώντων ἠθικῶν ἐλατηρίων, ὁ ὅλως τεχνητὸς ἐκεῖνος ὀργανισμὸς ἐφθάρη δι' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδίων αὐτοῦ συστατικῶν. Ἰδίως δὲ, ἐπειδὴ τὸ πλεῖστον τῶν ὑπηκόων δὲν ἐστράτευε, μέγα τοῦ στρατοῦ μέρος συνέκειτο ἐκ ξένων μισθοφόρων, οἳτινες οὐδεμίαν παρεῖχον ἐγγύτησιν πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, καὶ ἐπὶ τέλους πολλάκις ἐπρόδωκαν πολῦτιμα τῆς πολιτείας συμφέροντα. Καὶ ἡ δυσκολία αὕτη ἦν ἀπῆντων οἱ ἡγεμόνες περὶ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἰθαγενοῦς στρατοῦ ἐγένετο πρόξενος τοῦ ὀλεθριωτάτου τῶν θεινῶν, ὑπὸ τῶν ὁποίων κατεβιβρώσκειτο ἤδη τὸ κράτος. Διότι αὕτη ὑπεχρέωσε τοὺς Κομνηνοὺς νὰ ἀγοράσωσιν ἀλληλοδιαδόχως τὴν συμμαχίαν τῶν Ἑνετῶν, τῶν Γενουαίων καὶ τῶν Πισατῶν διὰ τῆς εἰς αὐτοὺς παραχωρήσεως προνομίων καὶ δικαιωμάτων, ἅτινα συνεπήγαγον πολυειδῆ τοῦ κράτους ἐξασθένησιν. Νὰ μὲν ἀπὸ τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος πολλὴν ἔλαβεν ἐπίδοσιν ἡ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν ἀρχαῖον συνοικείωσις. Ἀλλὰ ἡ

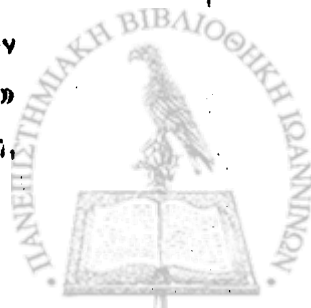

νέα αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσις, ἣτις βραδύτερον ἔμελλε νὰ συντελέσῃ εἴπερ τι καὶ ἄλλο εἰς τὴν ἀναζωπύρῃσιν καὶ ἀνάπλασιν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνότητος, δὲν εἶχεν ἐτι τότε συμπληρωθῆ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ ἀναπληρώσῃ τὸν ἤδη παρακμάσαντα μεσαιωνικὸν ἑλληνισμόν. Κατ' ἀρχὰς μάλιστα, ἦτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς μακεδονικῆς δυναστείας μέχρι τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναρρήσεως τοῦ Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ὁ νέος ἐκεῖνος ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ πρὸς τὸν καθεστῶτα μεσαιωνικὸν, προδήλως ἐπετάχυνε τὴν τοῦ κράτους κατάλυσιν, ὅπως διὰ μακρῶν ἐξηγήσαμεν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος βιβλίου. Ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προσθέσωμεν τοὺς ἀδιαλείπτως ἐπιτιθεμένους ἐξωτερικοὺς πολεμίους, ὧν δύο μάλιστα κατὰ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα ἀπέβησαν φοβερώτατοι, ἀπ' ἀνατολῶν οἱ Τούρκοι καὶ ἀπὸ δυσμῶν οἱ σταυροφόροι, καὶ προσέτι τὴν ὡς ἐκ τῶν περισπασμῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως κορυφωθείσαν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πολυαρχίαν καὶ ἀναρχίαν, θέλομεν κατανοήσῃ πῶς ὁ φαινόμενός ἐκεῖνος κολοσσὸς δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνθέξῃ ἤδη εἰς τὴν πνοὴν τοῦ ἐλαχίστου σφοδροῦ ἀνέμου. Τὰς ἐπαρχίας ἐνέμοντο ἢ μεγιστᾶνες αὐτοκέφαλοι, ἢ ξένοι ἐπίβουλοι, καὶ αὐτὴν τὴν βασιλεύουσαν ἐπηπείλουν ἀδιακόπως 60,000 ἀλλόφυλοι ἔχοντες ἐν αὐτῇ ἴδια φρούρια καὶ ἰδίους στόλους. Ἐν τῇ δωδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι τὸ κράτος δὲν διετηρήθη εἰμὴ διὰ τῆς ποικίλης καὶ ἐξαίρετου προσωπικῆς ἀξίας τῶν τριῶν Κομνηνῶν Ἀλεξίου, Ἰωάννου καὶ Μανουήλ. Ἀλλ' ἤδη εἰς ἐπίμετρον πάντων τῶν προεκτεθέντων κακῶν ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας παιδῶς, καὶ παιδὸς εὐρισκομένου ἐν μέσῳ περιστάσεων, τῶν ὁποίων πᾶσαν τὴν δεινότητα δὲν θέλει ἐκτιμῆσαι ὁ ἀναγνώστης εἰμὴ ἀφοῦ πρὸς τοῖς προηγουμένοις διεξέλθῃ καὶ τὰ ἐπόμενα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

οἱ τελευταῖοι Κομνηνοί.

Ὁ Μανουήλ Κομνηνὸς ἔλαβεν ἀλληλοδιαδόχως δύο συζύγους ἐξ ὧν πρώτη μὲν ἦν ἀπὸ τῆς Ἀλαμανῶν Εἰρήνης, τὸ ἅγιον ἐκείνη γέννημα, ἢ λέγει ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος· δευτέρα δὲ ἡ Γαλλίς Μαρία ἢ Ξέννη,

θυγάτηρ τοῦ Ραιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας, ἐπὶ καλλονῇ μᾶλλον, ἢ ἐπ' ἀρετῇ φημιζομένη. Ἐκ τοῦ πρώτου γάμου δὲν ἐγέννησεν εἰμὴ μίαν θυγατέρα, τὴν Μαρίαν, ἣν συνέζευξε τῷ 1178 τριακονταετῇ τότε οὖσαν, μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ὅστις διετέλεσε πιστὸς αὐτοῦ φίλος εἰς τὰς πρὸς τὸν Φρειδερίκον ἐριδας. Ἐκαλεῖτο δὲ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ οὗτος Ραινέριος καὶ ἦτο μόλις 17 ἐτῶν. Υἱὸν δὲν ἐκτήσατο ὁ Μανουὴλ εἰμὴ ἐκ τοῦ δευτέρου γάμου καὶ τὸν υἱὸν τοῦτον ὀνόματι Ἀλέξιον Β', ὄντα δὲ δωδεκαετῇ, συνέζευξε μετὰ τῆς Ἀγνῆς, τῆς ἑλληνιστὶ μετονομασθείσης Ἄννης, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ', ἣτις καίτοι μόλις διέτρεχε τὸ ὄγδοον τῆς ἡλικίας ἔτος, ἀπεστάλη ὑπὸ τῶν γονέων αὐτῆς τῷ 1179 εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, ἡ χήρα αὐτοῦ Μαρία κατ' ἀρχὰς ἀπεχώρησε τῶν ἀνακτόρων καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι μελετᾷ νὰ μονάσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινεν ἐπὶ πολὺ εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἣτις ἤκιστα συνεπιβάζετο πρὸς τὰς κοσμικὰς αὐτῆς ἐξεις, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐπιστρέψασα εἰς τὰ βασιλεία ἀνέλαβε τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ ἀνγλικοῦ αὐτῆς υἱοῦ καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, ἀνεψιοῦ ὄντος τοῦ πρώην αὐτοκράτορος. Τοιαύτη κυβέρνησις δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δεινότητα τῶν περιστάσεων, ὅτε μετ' ὀλίγον ἐγνώσθη ὅτι μεταξὺ τῆς Μαρίας καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ὑπῆρχον σχέσεις ἄθεσμοι. Ἐντεῦθεν δὲ πάντες οἱ μεγιστᾶνες δυσαρεστηθέντες ἤρχισαν ἀμέσως ἀντιπολιτευόμενοι καὶ μετ' ὀλίγον συνομνύοντες. Ἰβὼλλὰ δὲ ὑπῆρχον κατὰ δυστυχίαν τὰ ὄπλα τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῶσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Παρεκτὸς τῆς σκανδαλώδους ἐκείνης τῆς βασιλίδος μητρὸς διαγωγῆς, ἣτις ἔδωκε μετ' ὀλίγον ἀφορμὴν εἰς τὴν συκοφαντίαν, ὅτι αὕτη ἐμελέτησε νὰ δηλητηριάσῃ τὸν ἴδιον υἱόν, ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι ἀφορμαὶ δυσαρεσκείας παρὰ τῷ λαῷ. Ὅλη σχεδὸν ἡ κυβέρνησις συνέκειτο ἐκ ξένων. Ἡ Μαρία ἦτο Γαλλίς· ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ Μανουὴλ γαμβρὸς, ὅστις εἶχεν ἀναγορευθῆ ὑπ' αὐτοῦ καῖσαρ, ἦτο Ἴταλός· τὸ γένος. Ἐν γένει δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, καίτοι ἐκθύμως κατὰ τῶν Φράγκων ἀνταγωνιζόμενος εἶχε περιστοιχισθῆ ὑπὸ πολυχρίθμων ἱπποτῶν τοῦ γένους τούτου, οἵτινες νεμόμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις κτήματα πλοῦσια καὶ μεγάλα προεχάλουν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἐγγυωρίων. Εἶδόμεν δὲ ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐπικυρώσῃ καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ πρόνομια τῶν ἐντὸς τοῦ κράτους ἰταλικῶν κοινοτήτων, ὅπερ οἱ μικρόν-

ὡς αὐτὸς συνετέλει εἰς τὸν ἐρεθισμόν τῶν πνευμάτων. Ὡστε ἡ ἀρξαμένη ἤδη ἀντιπολίτευσις προσέλαβε τὸν χαρακτήρα ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως καὶ ἀπέβη ἐπὶ τέλους διὰ τοῦτο μάλιστα φοβερά καὶ ὀλεθρία. «Διεκπεσόντες γὰρ, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς τοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων στέργεσθαι, ἀπέβλεψαν εἰς τοὺς Λατίνους,» καὶ προσωκλειώθησαν αὐτοὺς «δῶροις καὶ μάλιστα ὑποσχέσει τοῦ τὴν πόλιν τε προνομεῦσαι καὶ ὑπὸ δουλείαν αὐτοῖς τοὺς Ῥωμαίους θέσθαι.» Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι διηρέθησαν πρὸς ἀλλήλους. Ἡ ἑτεροθαλῆς ἀδελφὴ τοῦ νεαροῦ βασιλέως καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς, ὁ καίσαρ, συνέτάχθησαν μετὰ τῶν συνωμοτῶν, ἢ μᾶλλον ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ ἐπιχειρήματος μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Ἀνδρόνικου Κομνηνοῦ, Μανουὴλ καὶ Ἰωάννου, τοῦ πρωτοστράτορος Ἀλεξίου, πρώτου ἐξαδέλφου τοῦ Μανουὴλ, τοῦ ἐπάρχου Ἰωάννου Δούκα καὶ ἄλλων. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐπιβουλὴ ἀνεκαλύφθη, οἱ ἀρχηγοὶ αὐτῆς κινδυνεύοντες νὰ συλληφθῶσιν ἐκαλεσαν τὸν λαὸν εἰς τὰ ὄπλα τῷ 1182, καὶ οὕτως ἐξερράγη δεινὸς ἐμφύλιος ἀγὼν ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ. Αἱ δύο μερίδες συνῆψαν μάχην αἱματηρὰν ἐπὶ τῆς πλατείας τῶν βασιλείων, οἱ δὲ στασιασταὶ ὀχυρωθέντες ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ὑπέστησαν αὐτόθι πολιορκίαν τακτικὴν. Τελευταῖον ὁ πατριάρχης κατῴρωσε νὰ ἐπιφέρῃ συνδιαλλαγὴν τινα μετὰ τοῦ καίσαρος καὶ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ, ἡ δ' ἀρχὴ τοῦ τελευταίου τούτου ἐφαίνετο ἀσφαλίσθαι, ὅτε αἴφνης παρέστη ἐπὶ τῆς ἀσιανῆς τοῦ Βοσπόρου παραλίας μετὰ στρατοῦ ἀξιολόγου ἀνὴρ ὅστις πρὸ καιροῦ μὲν εἶχεν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ δημόσια πράγματα, ἀπὸ δὲ τῆς στιγμῆς ταύτης ἐμελλε νὰ πρωταγωνιστήσῃ ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Ὁ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός εἶχε δύο υἱοὺς, τὸν διαδεξάμενον τὴν ἀρχὴν Ἰωάννην, καὶ τὸν Ἰσαάκιον. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἐγέννησε δύο πάλιν υἱοὺς, τὸν Ἰωάννην, ἐκεῖνον ὃν εἶδομεν αὐτομολήσαντα πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ ἀλλαξοπιστήσαντα, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον, ὅστις ἦτο λοιπὸν πρῶτος ἐξαδελφὸς τοῦ Μανουὴλ, υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ὁ Ἀνδρόνικος αὐτὸς ὑπῆρξεν εἰς τῶν παραδοξοτέρων χαρακτήρων ἐξ ὧν ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ὁ δὲ χαρακτήρ οὗτος ἐζωγραφήθη ὑπὸ δύο ἐξ ἴσου ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τοῦ ἡμετέρου Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης ἱεράρχου, ὅστις ἔγραψε τὰς εἰς Ὅμηρον παρεμβολὰς, καὶ τὰ εἰς Διονύσιον τὸν Περιηγητὴν σχόλια· καὶ τοῦ δαιμονίου Ἀγγλοῦ Γίββωνος, ὅστις

ἔγραψε τὴν πολυθρύλητον ἐκείνην ἱστορίαν τῆς παρχικῆς καὶ πτώσεως τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Καὶ θέλομεν λοιπὸν παραθέσει ἐνταῦθα ἄμφοτέρας ταύτας τὰς εἰκόνας, ἵνα δι' αὐτῶν ὁ ἀναγνώστης οὐ μόνον οἰκειωθῆ ἔκ προοιμίου πρὸς τὸ πρωτότυπον, ἀλλὰ καὶ λάβῃ, προσέτι ἐννοϊάν τινα τῆς ἀντιθέτου φύσεως τῶν δύο ζωγράφων. Ὁ μὲν εἰναίεπιεικέστερος, ὁ δὲ αὐστηρότερος· ὁ μὲν πρακτικώτερος, ὁ δὲ θεωρητικώτερος ὁ μὲν παρίστησι τὸ νεώτερον ἱστοριογραφικὸν πνεῦμα, ὁ δὲ τὸ ἀρχαιότερον. Ἀλλ' ἀφήσωμεν τὰ ἔργα νὰ λαλήσωσιν ἄφ' ἑαυτῶν.

Ὁ Ἀνδρόνικος, λέγει ὁ Γίββων, εἶναι εἰς τῶν ὠραιότερων χαρακτήρων τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, ὁ δὲ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ πολιτεία ἠδύναντο νὰ δώσωσιν ἀφορμὰς εἰς παραδοξότατον μυθιστόρημα. Ἠγαπήθη ὑπὸ τριῶν γυναικῶν βασιλικῆς καταγωγῆς, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὁ ἀριστοτέχνης ὅστις ἤθελε νὰ παραστήσῃ τὴν ῥώμην καὶ τὴν καλλονὴν, αὐτὸν ἔπρεπε νὰ λάβῃ ὡς τύπον καὶ ὑπογραμμὸν. Ὁ Ἀνδρόνικος δὲν εἶχε τὰς θηλυπρεπεῖς χάριτας τοῦ ἀμερίμου καὶ ἀπράγμονος βίου, ἀλλὰ διέπρεπε διὰ τὸ ἀρρενωπὸν αὐτοῦ ὕφος, τὸ πελώριον ἰνάστημα καὶ τοὺς ἀθλητικούς μυῶνας. Διετήρησε δὲ μέχρι γήρως τὴν ῥώμην καὶ τὴν ὑγείαν διὰ τῆς ἐγκρατείας καὶ τῆς σωμασκίας· πολλάκις τὸ δεῖπνον αὐτοῦ συνίστατο εἰς ἄρτον ξηρὸν καὶ ὕδωρ ἄκρατον· ὁσάκις δὲ ἐγεύετο συάγρου ἢ δορκάδος, αὐτὸς ἐφόνευσε τὴν ἄγραν ταύτην, καὶ αὐτὸς ἰδίαις χερσὶ τὴν ἔψησε. Καὶ ἤξευρε μὲν θαυμασίως νὰ μεταχειρίζεται τὰ ὄπλα, ὅπως δὲ ἠγνόει τί ἐστὶ φόβος. Ἡ καταπειστικὴ αὐτοῦ γλῶσσα ἐλάμβανεν ὅλους τοὺς χρωματισμοὺς τοῦ χαμαιλέοντος· ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁσάκις προέκειτο νὰ κακοπραγήσῃ, συνελάμβανε τὰ βουλευμάτα του καὶ ἐξετέλει αὐτὰ μετὰ τῆς αὐτῆς τόλμης καὶ γενναιότητος, ἣν ἐδείκνυεν ὅταν προέκειτο νὰ ἐκτελέσῃ τὰ εὐγενέστατα τῶν διανοημάτων.

Ὁ δὲ Εὐστάθιος ὅστις ἦτο σύγχρονος τοῦ Ἀνδρονίκου, καὶ ἐγνώρισε τὸν ἄνδρα, λέγει αὐτὸν παντοδαπὸν ἄνθρωπον καὶ παμποικίλον, καὶ τοῦτο «οὐ χαμαιλέοντος δίκην, εἴτε πολυπόδος, Πρωτέως δὲ μᾶλλον, καὶ μάλιστα κατὰ Ἐμπουσαν, ἣ φρικτὰ ἐφάνταζεν. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ κατὰ εὐρίπους πολύστροφος ἦν, καὶ κατὰ τὴν ἀρχέγονον ἀνείδεον ὕλην ἅπαντι ὑποτέθειτο εἶδеси πολυειδῶς ὧν τὰ μὲν ἐπαινοῖτο, τὰ δ' οὐκ ἄν. Ἔστι δ' ἐπ' αὐτοῦ προσαρμόσαι καὶ τὸ εἶναι μὲν τινα παρ' αὐτῷ οἰκτόν, εἶναι δὲ καὶ θυμὸν μέγαν· ἐτι δὲ συμβιβᾶσαι καὶ

τὸ «ἦν ὁμοῦ ἐν αὐτῷ χρήματα πάντα,» καὶ ὡς πολυμιγέων ἔνωσις ἦν τις καὶ παρ' αὐτῷ, καὶ διὰ φρονεόντων συμφρόνησις, οὐ μὴν ὄθεν συγκροτεῖται ἀρμονίως ἀρετὴ, ἀλλὰ κακία συγχύσεως. Πολύτροπον γὰρ τι χρῆμα ὁ ἀνὴρ καὶ πολυπόριστον τοῖς ἐφ' ἑκάτερα γράφειν δεινοῖς Εἰ δὲ καὶ ἐν αὐτῷ δύο πίθους ἐστάναι τις φησὶ, τὸν μὲν ἀγαθῶν πλήρη, κακῶν δὲ τὸν ἕτερον, ὧν ἀρυόμενος καὶ καταμιγνύων ἐκεῖνος ἐπεμέτρει τοῖς ὑπ' αὐτὸν, τὰ πλείω δὲ γε μόνου τοῦ τῶν κακῶν, αἰνίζαίτο ἂν προσφυστάτα ἦν γὰρ σύμμικτος καὶ πρὸς ἀκραίφνη χάριν οὐκ ἄκρατος, οὐδὲ μὴν εὐκρατος.»

Ὁ Ἀνδρόνικος, νεώτατος ὧν ἔτι, παρηκολούθησε τὸν θεῖόν του βασιλέα Ἰωάννην εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἐκστρατείας. Καὶ ἐν ἔτει 1143, ἀποθανόντος τοῦ βασιλέως τούτου εἰς Κιλικίαν, ὑπεχώρησε μετὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν τεταγμένης μοίρας τοῦ στρατοῦ. Διερχόμενος δὲ τὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἐπλανήθη εἰς τὰ ὄρη κατὰ τύχην ἢ ἐπὶ σκοπῷ καὶ περιστοιχισθεὶς ὑπὸ Τούρκων παρέμεινεν ἐκὼν ἢ ἄκων ἐπὶ τινα χρόνον αἰχμάλωτος παρὰ τῷ ἡγεμόνι αὐτῶν. Ἠγαπήθη δὲ πολὺ ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ, διότι συνανέτραφη καὶ συνεπαιδεύθη μετ' αὐτοῦ, καὶ διότι τὴν αὐτὴν μὲν εἶχον ἀνδρείαν, τὸν αὐτὸν δὲ πρὸς τοὺς ἵπποτικούς ἀγῶνας ἔρωτα. Ἐντεῦθεν συμμετέσχε μὲν τῶν κινδύνων αὐτοῦ, συμμετέσχε δὲ καὶ τῶν ψυχαγωγιῶν καὶ ἐνῷ ὁ βασιλεὺς διῆγε τὰς ὥρας τῆς ἀνεσεως εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀνεψιᾶς του Θεοδώρας, ὁ φίλος του κατάρθρωσε νὰ δελεασθῇ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Εὐδοκίαν, ἣν ἐλαβόμεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς γενομένην ἔπειτα σύζυγον τοῦ ἡγεμόνος Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ Γαβρᾶ, καὶ ἦτις ἐπὶ τοσοῦτον ἐλάτρευσε τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνον, ὥστε ἐκαυχᾶτο φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς παλλακῆς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐν γνώσει ὅλου τοῦ κόσμου. Ἐν ἔτει 1153 ὁ Μανουὴλ θέλων νὰ περιστείλῃ τοὺς κατὰ τὴν Κιλικίαν Ἀρμενίους, ἐπέμφε κατ' αὐτῶν τὸν ἐξάδελφόν του. Ἡ Εὐδοκία ἦτις δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῇ ἀπὸ αὐτοῦ, τὸν συνώδευσε εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἀτυχῆ αὐτῆς ἔκθασιν. Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεδίωξε μὲν μετὰ πλείστου ζήλου τὴν πολιορκίαν τῆς Μοψουεστίας καὶ δι' ὅλων ἡμερῶν τολμηρότατα ἐπετίθετο κατὰ τῆς πόλεως ταύτης, ἀλλὰ διῆγε τὰς νύκτας περὶ μουσικᾶς, χορευτικᾶς καὶ ἄλλας διαχύσεις, διότι, ἐκτὸς τῆς ἐρωμένης, χορὸς κωμῳδῶν ἀπετέλει τὸ μέρος τῆς συνοδίας του εἰς ὃ πλείστην μετ' ἐκείνην ἀπέδιδον ἄξίαν.

Τοῦτο μαθὼν ὁ τῶν Ἀρμενίων ἡγεμὼν Τερόζης, φυλάττει νύκτα ἀσέληνον καθ' ἣν κατέπιπτε ῥαγδαία καὶ συνεχὴς βροχὴ, ἐπιτίθεται ἀπροδοκῆτως κατὰ τῶν πολιορκητῶν καὶ τρέπει αὐτοὺς κατὰ κράτος. Ο Ἀνδρόνικος περιστοιχισθεὶς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, ἔδωκε θαυμαστὰ δείγματα γενναιότητος καὶ διεπέρασε τὰς πυκνοτέρας τῶν Ἀρμενίων φάλαγγας, οὐδὲν ἥττον ὅμως μόλις διεσώθη εἰς Ἀντιόχειαν. Ἐπανελθόντος δὲ αὐτοῦ ἐκεῖθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν Μακεδονίαν βασιλικὸν στρατόπεδον, ὁ Μανουὴλ ἐδέχθη μὲν αὐτὸν δημοσίᾳ φιλικῶς, ἰδίᾳ δὲ πικρότατα ἤλεγξε διὰ τὴν περὶ τὸν πόλεμον ὀλιγωρίαν καὶ τὰς παρακαίρους διασκεδάσεις καὶ, διὰ τὰ παραμυθήσῃ ἐν τούτοις τὸν ἀτυχῆ στρατηγόν, προεχείρισεν αὐτὸν δοῦκα Ναῖτου καὶ Βρανιτζόβης, ἔδωκε δὲ αὐτῷ καὶ τὴν Καστορίαν. Ἡ ἐρωμένη του τὸν συνώδευεν ἀπανταχοῦ, οἱ δὲ ἀδελφοὶ τῆς ἀγανακτήσαντες μέχρι μανίας διὰ τὴν ἀτιμίαν αὐτῆς, καὶ θέλοντες τὰ τιμωρήσωσιν αὐτὸν διὰ τὸ προσγινόμενον αὐτοῖς αἴσχος, ἐφώρμησαν αἰφνιδίως εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἡ Εὐδοκία τὸν συμβουλεύει τὰ μεταμφιεσθῆ, εἰς γυναῖκα διὰ τὰ σωθῆ. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος μὴ καταδεχθεὶς τὴν ἀκούσῃ τιαύτην συμβουλήν, περιβάλλεται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν πανοπλίαν καὶ διασχίζει τὴν φάλαγγα τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ δολοφόνων. Τότε ἔδειξε κατὰ πρῶτον τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιβουλήν. Οἱ χρονογράφοι λέγουσιν ὅτι πρὸ καιροῦ εἶχε λάβει, ἢ εἶχε νομίσει ὅτι ἔλαβεν ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας κατὰ τοῦ ἑξαδέλφου του, διότι ἐν τινι τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱπποτικῶν τοῦ Μανουὴλ ἀγώνων, βλαφθέντος τοῦ ἐνὸς τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἰωάννου, υἱοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ βασιλεὺς, θέλων τὰ παραμυθήσῃ τὸν περικαλλῆ τοῦτον νεανίαν διὰ τὸ ἀτύχημα ὅπερ ἔπαθε, διώρισεν αὐτὸν πρωτοβεστιαρίον καὶ ἀνεβίβασεν εἰς τὸ τῶν πρωτοσεβαστῶν ἀξίωμα. Τοῦτο δὲ ἐπέπραξε τὴν φιλοτιμίαν Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ Μανουὴλ, ὅχι μόνον ποτὲ δὲν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν εὐλογόν τινα ἀφορμὴν δυσαρρεσκείας, ἀλλὰ πολλάκις πέρα τοῦ μετρίου ἐμακροθύμησε πρὸς αὐτὸν, καὶ ποτε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἔσωσε δι' ἰδίου κινδύνου. Διότι διατρίβοντας τότε τοῦ βασιλέως εἰς ἐξοχὴν τινα, συνέπεσε λόγος, ἐπὶ τοῦ γεύματος, περὶ τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ· καὶ οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἀπεθαύμαζον ταῦτα, εἰς δὲ τῶν ἀυλικῶν διίσχυριζετο ὅτι ἀνώτερα ὑπῆρξαν τὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Καλοῖωάννου ἔργα. Ἐξαφθείσης δὲ τῆς ἐριδος, ὁ Ἀνδρόνικος τσοῦτον πικρῶς ὕβρισεν ἕνα τῶν παρισταμένων, ὥστε οὗτος ἐ-

πέπεσε κατ' αὐτοῦ μετὰ τοῦ ξίφους, καὶ ἤθελε βεβαίως ἀφαιρέσει τὴν κεφαλὴν του, ἐὰν ὁ Μανουὴλ δὲν ἀπέτρεπε τὸ καταφερόμενον ὄπλον, λαβὼν αὐτὸς πληγὴν, τῆς ὑποίας τὴν οὐλὴν δι' ὄλου τοῦ βίου ἔφερεν ἐπὶ τοῦ καρποῦ τῆς χειρός. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ἦτο ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ὑποίων τὴν ἀκοίμητον φιλοδοξίαν οὐδεμίᾳ εὐεργεσίᾳ δύναται νὰ ἐξευμενίσῃ. Ἐζήτει δὲ νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν μάλιστα διὰ συνδρομῆς τῶν ἐχθρῶν τοῦ κράτους ἡγεμόνων, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἔτι μὲν ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Κιλικίαν στρατείας, περιεποιεῖτο τὴν εὐνοίαν τοῦ λατίνου βασιλέως τῆς Παλαιστίνης καὶ τοῦ σουλτάνου τῶν Τούρκων· ἤδη δὲ ἄρχων τῆς Ναϊσοῦ καὶ Βρανιτζόβης ἔγραψε πρὸς τὸν γείτονα βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Γεῖζαν, ὑποσχόμενος νὰ τὸν παραχωρήσῃ τὰς πόλεις ταύτας, ἐὰν οὗτος τὸν συντρέξῃ εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείαν. Φοβούμενος δὲ μήπως φωραθῇ ἢ προδοσία, ἔγραψε συγχρόνως πρὸς τὸν Μανουὴλ, ὅτι ἔχων φίλους τινὰς τῶν οὐγγρων μεγιστάνων, ζητεῖ τὴν ἄδειαν νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς αὐτοῦς, ἵνα ὑπαγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων. Ὁ βασιλεὺς ἤξευρεν ἤδη τὴν ἀλήθειαν τοῦ πράγματος, καὶ τὸν δόλον τὸν ὑποῖον μηχανεύεται ὁ Ἀνδρόνικος, διότι τὰ πρὸς τὸν Γεῖζαν γράμματα τούτου, συλληφθέντα εἶχον σταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Διὰ νὰ ἐξελέγξῃ ὅμως αὐτὸν καταφανεστέρων, ἐπροσποιήθη ὅτι πιστεύει εἰς τοὺς λόγους του καὶ τὸν ἔδωκε τὴν ἄδειαν τὴν ὑποίαν ἐζήτει. Ὁ δὲ Ἀνδρόνικος φρονῶν, ὅτι ἐξησφαλίσθη ἀπὸ τοῦ Μανουὴλ, ἀδεῶς ἤδη διεπρεσβεύετο πρὸς τε τὸν Γεῖζαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας, ἐπικαλούμενος καὶ τούτου τὴν ἐπικουρίαν ἐν καιρῷ τῷ προσήκοντι. Ἐπειτα δὲ ἦλθε καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν τελειώσας κατ' ἐπιφάνειαν τὰς μεταξὺ τοῦ κράτους καὶ τῶν Οὐγγρων σπονδὰς.

Ὁ Μανουὴλ ἐφείσθη τότε ἔτι τοῦ προδότου· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἀνδρόνικος ἐπεβούλευσε καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Διότι δις διὰ νυκτὸς μετημφισμένος καὶ ἐνοπλος, ἐπλησίασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ βασιλέως· ἀνακαλυφθεὶς δὲ ἐβεβαίωσεν, ὅτι ἤθελε δῆθεν νὰ ἐκδικηθῇ τὸν θανάσιμον ἐκείνον ἐχθρὸν του, τὸν νέον Ἰωάννην, περὶ οὗ ὠμιλήσαμεν. Ἄλλοτε πάλιν, ἐπειδὴ ἐπεμελεῖτο πολὺ ἕνα τῶν ἵππων του, καὶ περὶ τὸν δρόμον ἀκαταπαύστως ἐγύμναζεν, ἐρωτηθεὶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως τί σημαίνει ἡ συνεχὴς αὕτη περὶ τοῦ ἵππου ἐκείνου φροντίς, πῶς ἂν, ἔλαβε τὴν ἀυθάδειαν νὰ ἀποκριθῆ, «τὸν πάντων ἐμοὶ δυσ-

μενέστατον τῆς κεφαλῆς ἀφελόμενος οἰχήσομαι ἀπιών.» Τότε τελευταῖον ὁ Μανουὴλ διέταξε νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ φυλακισθῆ εἰς πύργον τινὰ τῶν ἐν Βυζαντίῳ βασιλείων. Ἡ φυλάκισις αὕτη διήρκεσεν ὑπὲρ τὰ ἐννέα ἔτη. Ὁ Ἀνδρόνικος μὴ δυνάμενος νὰ ὑποφέρῃ τὴν ἀπραξίαν ἐκείνην καὶ τὴν τῶν ἡδονῶν στέρησιν, ἀκαταπαύστως ἐνησχολεῖτο πῶς νὰ εὕρῃ τρόπον νὰ διαφύγῃ. Παρατήρησε δὲ ὅτι εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου του αἱ κεραμίδες ἦσαν τεθραυσμέναι· κατορθώνει λοιπὸν νὰ ἀνοίξῃ ὀπήν, εὕρισκει ὀπισθεν σκοτεινὸν καὶ παρεωραμένον κρησφύγετον, καὶ μεταβαίνει εἰς αὐτὸ μὲ τὰς ἡλίγας τροφὰς τὰς ὁποίας εἶχεν ἔτι, ἀφοῦ ἐτοποθέτησε πάλιν καλῶς τὰς κεραμίδας, καὶ ἐξήλειψε πᾶν ἴχνος δυνάμενον νὰ ὑποδείξῃ ποῦ κατέφυγεν. Οἱ φύλακες ἐλθόντες νὰ ἐπισκεφθῶσι, κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν, αὐτὸν, ἠπόρησαν διὰ τὴν σιωπὴν καὶ τὴν ἐρημίαν ἣτις ἐπεκράτει ἐν τῇ φυλακῇ καὶ διέδωκαν ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἀπέδρα ἄδηλον πῶς. Ἀμέσως αἱ πύλαι τῶν βασιλείων ἐκλείσθησαν, ἐδόθησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας διαταγαὶ αὐστηραὶ διὰ νὰ συλλάβωσι τὸν δραπετήν, ἡ δὲ σύζυγός του, τὴν ὁποίαν ὑπώπτευσεν ὅτι συνέδραμεν εἰς τὴν δραπετεύσειν, ἐφυλακίσθη εἰς τὸν αὐτὸν πύργον. Τὴν νύκτα ἡ γυνὴ αὕτη βλέπει αἴφνης μορφήν ἀνθρωπίνην προκύπτουσαν ἀπὸ τοῦ τοίχου· ἡ δυστυχὴς ἐνόμισε κατ' ἄρχας ὅτι ἐξῆλθε φάντασμα ἐμπρὸς τῆς· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐγνώρισε τὸν σύζυγον. Ἐκτοτε ἡ διδομένη εἰς αὐτὴν τροφή ἐπῆρκει εἰς ἀμφοτέρων τὴν συντήρησιν. Ἡ δὲ λαθραία ἐκείνη συμβίωσις, ἐκτὸς τῶν ἄλλων παραμυθιῶν ὅσας παρεῖχεν αὐτοῖς, ἀπέληξεν εἰς γέννησιν υἱοῦ. Πρὸς τούτοις οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν φρουρήσιν τῆς γυναικὸς δεσμοφύλακες ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀλιγώτερον ἄγρυπνοι, ὥστε ὁ Ἀνδρόνικος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ· ἀλλὰ συνελήφθη καὶ ἀπήχθη εἰς Κωνσταντινούπολιν διὰ διπλῆς δεδεμένως ἀλύσειος. Ἡ φυλακὴ του ἀπέβη τότε αὐστηροτάτη. Εὐρὲν ὁμῶς τὸν τρόπον νὰ ἐξέλθῃ αὐτῆς πάλιν. Νέος τις ὑπηρέτης του, μεθύσας τοὺς φύλακας, ἔλαθε διὰ κηροῦ τὸν τύπον τῶν κλειδῶν· ἡ δὲ γυνὴ καὶ ὁ υἱὸς του τὸν ἐστειλαν ἐντὸς πίθου ἀντίκλειδας καὶ σχοινίον. Ὁ Ἀνδρόνικος μετεχειρίσθη ταῦτα πάντα γενναίως καὶ ἐπιτηδεύσας, ἤνοιξε τὰς θύρας, κατέβη ἀπὸ τὸν πύργον, ἔμεινε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας κεκρυμμένος ἐντὸς τοῦ βασιλικοῦ κήπου, καὶ διὰ νυκτὸς πηδήσας ἀπὸ τὸν τοίχον εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἀκάτιον τὸ ὁποῖον τὸν περιέμενον, ἐπεσκέφθη τὸν οἶκόν του, ἠσπάσθη τὰ τέκνα, ἀπέβαλε τὰς ἀλύσεις, καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸν Δούναβιν.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀγγίαλον, φίλος αὐτοῦ τις πιστὸς τὸν ἔδωκεν ἵππους καὶ χρήματα· ἡ δὲ δραπέτης διαβάς οὕτω τὸν ποταμὸν, διῆλθεν ἐν σπουδῇ τὴν ἔρημον τῆς Μολδαυίας, καὶ ἤδη ἐπλησίαζεν εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ μοίρας Βλάχων, οἵτινες ἀπεφάσισαν νὰ τὸν φέρωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ, διὰ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματός του, ἐσώθη ἀπὸ τὸν κίνδυνον τοῦτον. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἔχει νὰ ἐκπληρώσῃ ἀνάγκην κατέβη τοῦ ἵππου διὰ νυκτὸς καὶ ἀπεμακρύνθη ὀπωροῦν ἀπὸ τῶν συνοδοιπόρων. Τότε, ἐμπήξας εἰς τὴν γῆν τὸ ῥόπαλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπροσποιεῖτο ὅτι στηρίζεται, ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὸν πῖλόν του καὶ τινα τῶν ἐνδυμάτων, ὑπεξέφυγεν εἰς τὰ πέριξ δάση, καὶ ἦτο ἤδη μακρὰν, ἐνῶ οἱ Βλάχοι περιέμενον ἔτι αὐτὸν, ἀπατώμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνδρικήλου. Φθάσας εἰς τὴν Πολωνικὴν Ῥωσίαν, ἔτυχεν εὐμενοῦς δεξιώσεως, καὶ ὠδηγήθη εἰς Κίεβ ὅπου ἔδρευεν ὁ μέγας τῶν Ῥώσων δούξ Γιαροσλάβ. Ὁ ἐπιτήδειος Ἀνδρόνικος περιποιήθη τὴν εὖνοιαν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Γιαροσλάβ, διότι ἤξευρε νὰ λαμβάνῃ τὰ ἔθνη πάσης χώρας, οἱ δὲ βάρβαροι ἐκεῖνοι ἐθαύμασαν τὴν ἀφοβίαν καὶ τὴν δεξιότητα ἣν ἐδείκνυε περὶ τὴν ἄγρην τῆς ἄλκης καὶ τῆς ἄρκτου. Συνέπεσε δὲ τότε νὰ παρακληθῇ ὁ ἡγεμὼν τῶν Ῥώσων ὑπὸ τοῦ Μανουήλ ἐπὶ συμμαχίᾳ κατὰ τῶν Οὐγγρων. Ὁ Ἀνδρόνικος συνετέλεσεν εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην διαπραγματεύσειν, διὰ συνθήκης δὲ ἰδίας ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ἀνθομολογήσαντα ἀμνηστίαν τοῦ παρελθόντος. Ὅθεν κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ Βορυσθένους εἰς τὰς τοῦ Δουνάβειος ὄχθας μετὰ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Ῥώσων, καὶ, λαμπρῶς διαπρέψας κατὰ τὴν ἔφοδον τῆς Ζεύγμης, συνεχωρήθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Μανουήλ, ὅστις, καίτοι τοσαύτας παρ' αὐτοῦ λαβῶν ἀφορμὰς θλίψεως, ἡγάπα ὅμως πάντοτε τὸν ἀρειμάνιον ἐκεῖνον χαρακτηῖρα.

Ὁ Ἀνδρόνικος ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὸ 1165. Ὁ Μανουήλ δὲν εἶχε τότε γεννήσει ἔτι υἱόν· τὴν δὲ θυγατέρα αὐτοῦ, ἣν βραδύτερον ἔδωκε σύζυγον εἰς τὸν υἱὸν τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ, ἐσκόπει, καθ' οὓς εὐρισκόμεθα χρόνους, νὰ ὑπανδρεύσῃ μετὰ τοῦ Οὐγγαρικοῦ ἡγεμόνος Βέλα, τὸν ὁποῖον ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ καταστήσῃ ἴδιον διάδοχον. Ἡ πιθανότης τοῦ νὰ περιέλθῃ ὁ θρόνος τῶν Κομνηνῶν εἰς τὸν βάρβαρον ἐκεῖνον καὶ ξένον, δυσηρέσται ἀπαντας τοὺς μεγιστᾶνας καὶ μάστιστα τοὺς συγγενεῖς τοῦ βασιλέως, οἵτινες ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὀρθῶς

ἑσκέπτοντο, ὅτι ἦτο πολὺ εὐλογώτερον νὰ ἀναπληρωθῇ ἢ ἔλλειψις τοῦ ἀμέσου διαδόχου δι' ἐνὸς ἐξ αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἄλλοφύλου τινός. Οὐδὲν ἦττον ὅταν προσεκλήθησαν νὰ ἁμόσωσι πίστιν εἰς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, πάντες ὑπήκουσαν· μόνος ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις τοσαῦτα ὤφειλεν εἰς τὴν ἐπιείκειαν τοῦ βασιλέως, ἀπεποιήθη τὸν ἀπαιτηθέντα ὄρκον καὶ διεμαρτυρήθη κατὰ τοῦ τοιοῦτου τῆς διαδοχῆς κανονισμοῦ. Τοῦτο φυσικῶς τῷ λόγῳ δυσηρέστησε πάλιν τὸν βασιλέα, ὅστις ὄρωσ γινώσκων ὅτι ὁ λαὸς ἐφρόνει ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὰ τοῦ Ἀνδρονίκου, ἐπέβαλεν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπιεικῆ καὶ ἐντιμον τιμωρίαν, ἀναθεὶς αὐτῷ τὸ δεύτερον τὴν διοίκησιν τῶν περὶ Κιλικίαν χωρῶν καὶ προσθεὶς τὴν ἀπόλυτον διαχείρισιν τῶν τῆς Κύπρου εἰσοδημάτων. Ὁ Ἀνδρόνικος διέπρεψεν ἐπ' ἀνδρείᾳ εἰς τοὺς πρὸς τοὺς Ἀρμενίους πολέμους. Ἡδουκίμησε δὲ καὶ εἰς ἄλλους χαριεστέρους ἀγῶνας, κυριεύσας τὴν καρδίαν τῆς καλῆς Φιλίππης, ἀδελφῆς μὲν τῆς δευτέρας τοῦ Μανουὴλ συζύγου, θυγατρὸς δὲ τοῦ Ῥαιμούνδου τῆς Ἀντιοχείας. Διὰ νὰ περιποιηθῇ αὐτὴν ἐγκατέλιπε τὴν θέσιν του, καὶ διήγαγεν ὄλον τὸ ἱερός παρ' αὐτῇ εἰς χοροὺς καὶ ἵπποτικὰς πανηγύρεις· ἡ δὲ Φιλίππα τυφλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἔρωτος, ἐβυσίασεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ὑπόληψιν αὐτῆς, καὶ τὸν μετ' ἀνδρὸς σώφρονος καὶ ἐντίμου γάμον. Ἡ ταλαίπωρος, δὲν ἤξευρεν εἰς ποῖον ἔδιδε τοιαῦτα ἀφοσιώσεως δείγματα. Ὁ Ἀνδρόνικος μαθὼν μετ' ὀλίγον τὴν ὀργὴν τοῦ Μανουὴλ διὰ τὴν γενομένην εἰς τὸν πενθερόν του ὕβριν, προετίμησε νὰ ἐξευμενίσῃ αὐτὸν μᾶλλον, ἢ νὰ μείνῃ πιστὸς εἰς τὴν ἐρωμένην, καὶ ἐγκαταλιπὼν τὴν ἀθλίαν Φιλίππαν ἀπῆλθεν ἐν συνοδίᾳ πολυαρίθμων τυχοδιωκτῶν εἰς Ἱεροσόλυμα. Οἱ ἐκεῖ Φραγχοὶ δελεασθέντες ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ αὐτοῦ γένους, ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἐπὶ ἀνδρείᾳ ὀνόματος, καὶ ὑπὸ τοῦ ζήλου τὸν ὁποῖον ὑπὲρ τῆς θρησκείας ἐπεδείκνυεν, ἐπεθύμησαν νὰ κοινωνήσῃ τῶν ἀγῶνων αὐτῶν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ὄθεν διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ κλήρου λαμβάνει τὴν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Φοινίκης ἡγεμονίαν τοῦ Βηρυτοῦ. Ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς πόλεως ταύτης, διέτριβε νέα καὶ ὠραιότατη βασιλῆς, ἐλληνικὸς τὸ γένος, συγγενῆς δὲ τοῦ Ἀνδρονίκου, διότι ἦτο δισεγγόνη τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἡ βασιλῆς αὕτη ἦτις ἦτο χήρα τοῦ βασιλέως τῶν Ἱεροσολύμων Βαλδουίνου Γ' καὶ ἐκαλεῖτο Θεοδώρα, θελήσασα νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν συγγενῆ της ἠράσθη αὐτοῦ, καὶ ὑπῆρξε

τὸ τρίτον τῆς ἀμάχου ἐκείνης γοητείας θῦμα, τὸ δὲ αἷσχος αὐτῆς ἀπέβη δεινότερον καὶ σκανδαλωδέστερον ἢ τῶν δύο πρώτων.

Ὁ Μανουὴλ, πνέων πάντοτε ἐκδίκησιν, προέτρεψε τοὺς ὑπηκόους καὶ τοὺς συμμάχους ὅσους εἶχε περὶ Κιλικίαν, νὰ συλλάβωσι τὸν Ἀνδρόνικον καὶ νὰ ἐξορύξωσι τοὺς ὀφθαλμούς του. Ὁ δὲ μαθὼν διὰ τῆς Θεοδώρας τὸν κίνδυνον, φεύγει ἐκ Παλαιστίνης, καὶ ἡ παρακολουθήσασα αὐτὸν βασιλὶς τῶν Ἱεροσολύμων παρέστη ἤδη εἰς ὄλην τὴν ἀνατολήν ὡς παλλκκίς τοῦ Ἀνδρονίκου, δύο δὲ νόθα τέκνα ἐμαρτύρουν τὸν ἄσεμνον ἐκεῖνον ἔρωτα. Ὁ ἐραστής αὐτῆς κατέφυγε κατ' ἀρχὰς εἰς Δαμασκὸν καὶ ἐθαύμασε τὸν μέγαν σουλτάνον Νουρεδδὶν καὶ τὸν ὑπουργὸν αὐτοῦ Σαλαδδὶν. Ὡς φίλος τοῦ Νουρεδδὶν ἐπεσκέφθη τὸ Βαγδάτιον καὶ τὰς ἄλλας τουρκικὰς αὐλὰς, ἐπὶ μακρὸν δὲ πλανηθεὶς περὶ τὴν Κασπίαν καὶ τὰ ὄρη τῆς Γεωργίας ἔδρευσε τελευταῖον μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς μικρᾶς Ἀσίας, εὐρῶν ἄσυλον φιλόξενον παρὰ τῷ τῆς Κολωνείας σουλτάνῳ. Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἦσαν πολυειδῶς ἕτοπα· ἀλλὰ τὸ δεινότερον ἦτο ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἐθνικὴν συνείδησιν, διότι ἵνα δείξῃ τὴν πρὸς τὸν σουλτάνον εὐγνωμοσύνην, συχνὰς ἐποίει ἐπιδρομὰς εἰς τὸ θέμα τῆς Χαλδίας, ἀπάγων ἐκάστοτε πολλὰ μὲν λάφυρα, πολλοὺς δὲ χριστιανοὺς αἰχμαλώτους. Ὅταν ἐπεῖτα διεγείτο τὰ περιστατικὰ αὐτὰ τῆς ζωῆς του, παρέβαλλεν ἑαυτὸν πρὸς τὸν Δαβὶδ, ὅστις δι' ἐξορίας μακρᾶς διέφυγε τῶν πονηρῶν τὰς παγίδας. Ἀλλ' ὁ προφήτης βασιλεύς, προσέθετε, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ κρυβῆι πῶς τῆς Ἰουδαίας, νὰ φονεύσῃ ἓνα Ἀμαλικίτην, καὶ νὰ ἀπειλήσῃ τὸν ἄπιστον καὶ ἄθλιον Ναβάλ· ἐνῶ αἱ τοῦ Ἀνδρονίκου περιδρομαὶ ὑπῆρξαν πολὺ μακρότεραι καὶ διεθρύλησαν τὸ ὄνομα αὐτοῦ κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀνατολήν. Ὁ πολυμήχανος αὐτὸς ἄνθρωπος ἀφωρίσθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἠδυνήθη ὁμως ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ διαφύγῃ ἢ νὰ ἀποκρούσῃ τὴν καταδρομὴν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ. Ἀλλὰ ἡμέραν τινὰ ὁ στρατηγὸς Χαλδίας κατώρθωσε νὰ συλλάβῃ τὴν Θεοδώραν, καὶ ἐπεμψεν εἰς Ἱεροσόλυμα τὴν βασιλίδεα ταύτην μετὰ τῶν τέκνων. Τότε ὁ πλάνης ἐκεῖνος βίος ἐφάνη, πλέον εἰς τὸν Ἀνδρόνικον ἠγληρὸς· ὅθεν ἐζήτησε συγγνώμην καὶ ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἡγεμόνος του, εὐχαριστηθέντος διὰ τὴν ὑποταγὴν ταύτην τοῦ ἀγερῶχου ἀνδρός. Πρηνῆς δὲ γενόμενος, μετενόησε διὰ τὴν ἀποστασίαν του μετὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν· ἀπεφάνηνατο ὅτι δὲν θέλει ἐγερθῆ εἰμὴ ὅταν πιστὸς τις ὑπῆκοος, ἀρπάσας αὐτὸν ἀπὸ τοῦ

κλοιοῦ τὸν ὁποῖον ἔφερε περὶ τὸν λαιμὸν, τὸν σύρει μέχρι τῶν βαθμίδων τοῦ θρόνου· καὶ τὸ ἐξάισιον τοῦτο δεῖγμα τῆς συντριβῆς ἐκίνησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἀπορίαν τῶν παρισταμένων. Ἡ ἐκκλησία καὶ ὁ βασιλεὺς συνεχώρησαν τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ, ἀλλ' ὁ Μανουὴλ, ὑποπτεύων πάντοτε τὸν ἄνθρωπον, ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς αὐλῆς, καὶ ὤρισεν αὐτῷ εἰς κατοικίαν τὴν Οἰνόην, τὴν ὑπὸ εὐφόρων ἀμπελώνων περιεστοιχισμένην παραλίαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου πόλιν.

Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διέτριβε πρό τινας χρόνους τῷ 1180 ὅτε, ἀποθανόντος τοῦ Μανουὴλ, διεδέξατο τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνήλικος αὐτοῦ υἱὸς Ἀλέξιος, καὶ προεκλήθη ἡ γνωστὴ ἤδη εἰς ἡμᾶς δυσαρέσκεια, καὶ μετεβλήθη ἡ δυσαρέσκεια εἰς συνωμοσίαν, καὶ ἡ συνωμοσία εἰς στάσιν. Ὁ Ἀνδρόνικος τοῦ ὁποῖου δύο υἱοὶ ἦσαν ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς συνωμοσίας, καὶ πρὸς ὃν ἀπέβλεπον πάντες ὡς πρὸς σωτῆρα, ἐξηκολούθει μένων ἐν Οἰνόῃ μακρὰν τοῦ θορύβου τῆς πρωτευούσης, καὶ βεβαιῶν ὅτι πρὸς μὲν τὸν βασιλέα ὀφείλει νὰ τηρήσῃ τὴν πίστιν τὴν ὁποίαν ὤμοσεν, ὅτι ὅμως, ἂν ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ τιμὴ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου κινδυνεύσωσι, θέλει προθύμως προμαχήσῃ ὑπὲρ αὐτοῦ, παρῆλθον δὲ τὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου καὶ τῶν μεγιστάνων ἀλληλογραφίαν τοῦ διὰ ῥητῶν τοῦ Λαβιδῆ καὶ τῶν ἀποστόλων, καὶ περιέμενεν ἐν ἡσυχίᾳ ὥστε νὰ ὠριμάσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ προσκληθῇ οὗτος ὡς ἐπιδημιολογὸς αὐτῶν. Ἀπεναντίας ὅμως ἔμαθεν ὅτι ἡ στάσις κατηνάσθη, ὅτι ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισα ἠναγκάσθησαν νὰ συμβιβασθῶσι πρὸς τὸν πρωτοσεβαστὸν, καὶ ὅτι οὗτος ἀπέβη εἴπερ ποτὲ παντοδύναμος. Τότε ἐνόησεν ὅτι ἀνάγκη νὰ λάβῃ ἐνεργητικώτερον μέρος εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἀνεχώρησεν ἐπὶ τούτῳ ἐξ Οἰνόης. Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ εὐάριθμοι ὄντες κατ' ἀρχάς, ἠύξησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἀπετέλεσαν καθ' ὅσον ἐπλησίαζον εἰς τὸ Βυζάντιον στρατὸν πολυάριθμον. Ἐν τῇ πορείᾳ ταύτῃ ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ὠμίλει εἰμὴ περὶ θρησκείας καὶ πίστεως καὶ δὲν ἐφόρει εἰμὴ ἀπλούστατόν τι ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον ἀνεδείκνυε μεγαλοπρεπέστερον τὸ ἀνάστημά του, καὶ ἐν ταύτῳ ὑπεμίμησκε τὴν πενίαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξορίαν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς Νικομήδειαν, ὁ πρωτοσεβαστὸς Ἀλέξιος ἐπέμφε κατ' αὐτοῦ μεθ' ἱκανῶν δυνάμεων τὸν στρατηγὸν Ἀνδρόνικον Ἀγγελὸν· ἀλλ' οὗτος ἠττηθεὶς ἠύτομόλησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἔφθασεν ἤδη εἰς Χαλκηδόνα. Τότε ἐστάλη πρὸς αὐτὸν πρέσβυς ὁ Γεώργιος Ξιφιλῖνος, εἰς τῶν φω-

στήριων τῆς ἐκκλησίας, ἐπαγγελλόμενος πολλὰ παρὰ βασιλέως, ἐὰν πεισθῆ νὰ ἐπανέλθῃ ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰ ἴδια· ἀλλ' αὐτὸς ἀπήντησε, κατ' εἰσήγησιν ὡς λέγεται αὐτοῦ τοῦ Ἐπιφιλίνου, ὅτι δὲν θέλει ἀποθέσει τὰ ὄπλα, εἰμὴ ἂν ὁ βασιλεὺς, ἀποβαλὼν καὶ τιμωρήσας τὸν πρωτοσεβαστὸν, τὴν δὲ μητέρα παραπέμψας εἰς τὸν μοναχικὸν βίον, ἀναλάβῃ αὐτὸς τὰς ἡνίας τοῦ κράτους. Ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἐνεψύχωσεν ἅπαντας τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἠυτομόλησε πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στόλου, ὁ περιφανὴς Ἀνδρόνικος Κοντοστέφανος, μεθ' ὅλης τῆς ναυτικῆς δυνάμεως, ἡ δὲ πόλις ἅπαντα ἐστασίασε καὶ ἀναφανδὸν συνέπραττε μετὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, πάντες δὲ οἱ ὑπὸ τοῦ πρωτοσεβαστοῦ φυλακισθέντες, ἐν οἷς καὶ οἱ τοῦ Ἀνδρονίκου παῖδες, Ἰωάννης καὶ Μανουὴλ, ἀπελύθησαν μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοσεβαστὸς συλληφθεὶς ἀπεστάλη πρὸς τὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν ἐτι διατρίβοντα Ἀνδρόνικον καὶ ἐκεῖ ἐξωρύχθη τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ κοινῆς ἀποφάσεως ἀπάντων τῶν μεγιστάνων, οἵτινες περιεστοίχιζον ἤδη τὸν Ἀνδρόνικον.

Πᾶσα λοιπὸν ἡ ἀρχὴ εἶχε περιέλθει εἰς τὸν πολυμήχανον τοῦτον ἄνδρα καὶ πρὶν οὗτος εἰσέτι μεταβῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' ἐν τούτοις μέγας ἐτι ἐν αὐτῇ ἐπεκράτει σάλος. Εἶδομεν ὅτι ἡ δέσποινα καὶ ὁ πρωτοσεβαστὸς ἐστηρίζοντο κυρίως ἐπὶ τῶν Φράγκων, οἵτινες ἀπετέλουν ἰσχυρὸν ἐν τῇ βασιλευούσῃ στρατόν· καὶ ἂν ὁ πρωτοσεβαστὸς εἶχε τὴν ἀπαιτουμένην ἰκανότητα καὶ δραστηριότητα, ἠδύνατο βεβαίως δι' αὐτῶν νὰ καταβάλλῃ τοὺς ἀντιπάλους. Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰ ὄπλα, ἡ μὲν δύναμις ἐκείνη ὑφίστατο ἀκεραία, πολλὴ δὲ ὑπῆρχεν ἡ κατὰ τῶν ξένων ὀργὴ τῶν Βυζαντινῶν, διότι, καθ' ἃ προείπομεν, ὁ πρωτοσεβαστὸς ὑπέσχετο εἰς τοὺς ἀρχαίους ἐκείνους φίλους καὶ ὁπαδοὺς νὰ παραδώσῃ αὐτοῖς εἰς λεηλασίαν τὴν πόλιν καὶ νὰ καταστήσῃ δούλους αὐτῶν τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Ἀνδρόνικος ἠδύνατο νὰ προλάβῃ πᾶσαν ῥῆξιν· διότι οἱ Φράγκοι ἀναγκαίως περιεφρόνησαν τὸν τοσοῦτον ἀνάξιον ἀναδειχθέντα πρῶτον αὐτῶν καὶ προθύμως ἤθελον διαγάγει ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὸν νέον τῶν πραγμάτων κυβερνήτην, ἅμα δὲν ἤθελε προσβάλλει αὐτούς. Ἀλλ' ὁ Ἀνδρόνικος ὅστις ἐπερείδετο κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς κατὰ τῶν ξένων ἀντιδράσεως, ἐνέδωκεν εἰς τὰς κραυγὰς τοῦ δήμου τοῦ μισοῦντος καὶ φθονοῦντος μέχρι θανάτου αὐτοῦ· καὶ ἐνῶ εἰσέτι διέτριβεν ἐπὶ τῆς ἰσταννῆς παραλίας.

προκατέπεμψε τὸ κράτιστον τῆς δυνάμεως μετὰ τοῦ στόλου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων φυλετικῶν παθῶν. Ἐντεῦθεν φοβερὰ ἐξερράγη ἐν τῇ βασιλευούσῃ σφαγὴ ὄλων τῶν δυτικῶν. Ἰυναῖκες καὶ παῖδες, ἱερεῖς καὶ μοναχοὶ, καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσθενεῖς ἀνηλεῶς ἐθανατώθησαν· οὐκ ὀλίγοι ἐπωλήθησαν ὡς δοῦλοι εἰς τοὺς μωαμεθανούς· αἱ ἐμπορικαὶ ἀποθῆκαι ἐληλατήθησαν· αἱ ἐκκλησῖαι καὶ αἱ οἰκίαι κατεπυρπολήθησαν. Καὶ ὁ μὲν ἀπόλεμος ὄχλος ἀπώλετο οὕτως ἐλεεινῶς· οἱ δὲ μάχιμοι ἄνδρες ἐπιβάντες εἰς τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐσώθησαν, ἀντεκδικούμενοι διὰ δεινότητος λεηλασίας ὄλων τῶν παραλίων τῆς Προποντιδος, διὰ τῆς καταστροφῆς πολλῶν μοναστηρίων, διὰ τῆς δηώσεως πολλῶν πόλεων τῆς Μακεδονίας καὶ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, διὰ τῆς συλλήψεως ὄλων τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ὅσα ἀπήντησαν κη' ὁδόν, καὶ διὰ τῆς ἐπὶ πολὺν χρόνον παρακωλύσεως τοῦ ἐν τῇ Μεσογείῳ ἐλληνικοῦ ἐμπορίου. Οὐδὲ εἰς τοῦτο περιωρίσθησαν τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα τῆς κατὰ τῶν Λατίνων γενομένης τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῆς. Τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη τὰ πρὸ τοσοῦτου χρόνου κυοφορούμενα καὶ παρξυνόμενα, ἐκορυφώθησαν διὰ τῆς συμφορᾶς ἐκείνης· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐμελλον νὰ ἐπισυμβῶσιν ἐκ τούτου καταστροφῆς δεινῆς καὶ ἀνεπανόρθωτοι.

Τοιοιουτρόπως ἐπροοιμίασεν εἰς τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀρχῆς ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Ἐπειτα διεπεραιώθη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν, κατέλαβε τὰ βασίλεια, ἐχαιρέτισε τὸν βασιλέα, ἐφυλάκισε τὴν μητέρα αὐτοῦ, καὶ ἀποκατέστησεν ὁπωςοῦν τὴν κοινὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν. Μετὰ δὲ ταῦτα προσευχήθη μετὰ παρατάξεως ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Μανουὴλ, καὶ τελευταῖον διέταξε τὴν στέψιν τοῦ Ἀλεξίου Β'. Ἡ τελετὴ αὕτη ἐγένετο μετὰ τῆς συνήθους πομπῆς· ὁ ἄπιστος αὐτοῦ ἐπίτροπος, κρατῶν εἰς χεῖρας τὸ σῶμα καὶ τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀπεφώνησε, ὅτι θέλει ζῆσει, καὶ εἶναι ἕτοιμος νὰ ἀποθάνῃ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ ἐκείνου ὄρφανου. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολυάριθμοι τοῦ Ἀνδρονίκου ὀπαδοὶ παρηγγέλλοντο νὰ ἰσχυρίζωνται, ὅτι τὸ ἐτοιμόρροπον κράτος θέλει βεβαίως καταστραφῆ· πικρῶς κυβερνῶντος, ὅτι ἡγεμῶν πολὺπειρος, τολμηρὸς ἐν πολέμῳ, σοφὸς περὶ τὴν διοικητικὴν ἐπιστήμην, καὶ ὑπὸ τῶν μεταβολῶν τῆς τύχης διδάχθεις τὴν τέχνην τοῦ βασιλεύειν, ἡδύνατο μόνος νὰ σώσῃ τὴν πολιτείαν, καὶ ὅτι οἱ πολῖται ἅπαντες ὄφειλον νὰ ὑποχρεώσωσι τὸν ἀφιλόδοξον Ἀνδρόνικον

νὰ ἀναλάβῃ τὸ βᾶρος τοῦ στέμματος. Αὐτὸς δὲ νέος βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐνώσῃ τὰς παρακλήσεις τοῦ μὲ τὰς ὁμοφώνους ταύτας εὐχὰς καὶ νὰ ζητήσῃ συνάροντα. Πρὸ τούτου δ' ἔτι ἔδωκε δεῖγμα αἰσχροῦς εὐπειθείας, μαρτυροῦν ὅτι τὸ αἶμα τοῦ Μανουὴλ ἐνοθεύθη πρὶν ἢ περᾶσθαι εἰς τὰς φλέβας τοῦ ἀγεννοῦς ἐκείνου υἱοῦ. Ὁ Ἀνδρόνικος ἤθελεν ἐξάπαντος νὰ καταστρέψῃ τὴν βασιλίδαν Μαρίαν. Ἡ δυστυχὴς αὕτη ἦτο ἀδελφὴ τῆς πάλαι ἐρωμένης αὐτοῦ Φιλίππης· ἀλλὰ τὰ πάθη εἶναι ἀμείλικτα. Ὅθεν ἀφοῦ ἐδυσφήμησε τὴν ὑπόληψιν τῆς γυναικὸς ταύτης, καὶ παρώξυνε κατ' αὐτῆς τὸν ὄχλον, εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς δίκην ὡς ἔνοχον κακούργου συνεννοήσεως μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας. Αὐτὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ὁ πρεσβύτερος υἱὸς Μανουὴλ, νέος χρηστὸς καὶ εὐθύς, ἀπετροπιάσθη τὴν βδελυρὰν ταύτην πράξιν, καὶ τρεῖς τῶν δικαστῶν προετίμησαν τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως ἀπὸ τὴν ἀσφάλειαν τῆς θέσεως αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ λοιποὶ, τυφλῶς ὑπέεικοντες εἰς τὴν θέλησιν τοῦ τυράννου, καὶ μηδεμίαν ἀπαιτήσαντες ἀπόδειξιν, μηδὲ ἀκούσαντες τὴν ἀπολογίαν τῆς κατηγορουμένης, καταδίκασαν εἰς θάνατον τὴν χήραν τοῦ Μανουὴλ· τὸ δὲ φοβερώτερον, ὁ δεκαπενταέτης ἤδη υἱὸς αὐτῆς ὑπέγραψε τὴν καταδίκην. Ἡ Μαρία ἀπηγχονίσθη, τὸ πτώμα της ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν, αἱ δὲ εἰκόνες αὐτῆς, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἀνακαλῶσιν εἰς τοὺς ἐπιζῶντας τὸ ἀμίμητον ἐκεῖνο κάλλος, μετεζωγραφήθησαν ἐπὶ τὸ γελοιωδέστερον, ἵνα περιῦθρισθῇ καὶ ἡ μνήμη αὐτῆς διὰ τοῦ πικροτάτου εἰς τὴν φιλαυτίαν τῆς γυναικὸς τρόπου. Μετ' ὀλίγον δὲ ἀναγορευθέντος τοῦ Ἀνδρονίκου συνάρχοντος, ὁ ἄθλιος Ἀλέξιος ἔλαβε τὰ ἐπίχειρα τῆς ἀγεννοῦς αὐτοῦ φύσεως. Ἡ σύγκλητος ἀπέφηνετο ὅτι ἡ διπλῆ ἐκείνη βασιλεία εἶναι ἐπιβλαβὴς εἰς τὸ κράτος, καὶ ὅτι τούτου ἕνεκα καθαιρεῖται ὁ Ἀλέξιος· μὴ ἀρκουμένη δὲ εἰς τοῦτο, προσεψήφισεν, ἄνευ δίκης, ἐννοεῖται, ὅτι εἶναι περιττὸν καὶ νὰ ζήσῃ. Ὁ Ἀλέξιος ἔλαβε τὸν τῆς μητρὸς θάνατον· καὶ ὁ Ἀνδρόνικος, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία πρὸ καιροῦ εἶχε παύσει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τί ἐστὶν οἶκτος καὶ τύψις συνειδότης, ἀφοῦ παρετήρησε τὸ πτώμα τοῦ ἀθλίου νέου, τὸν ἐκτύπησε βαναύσως διὰ τοῦ ποδὸς ἀνακραξάς «ὁ μὲν πατήρ σου ἦτο ἐπίορκος, ἡ δὲ μήτηρ σου ἐταιρικὸν γόνυκισιν.» Ὅπισσον ἑμὰ· ἄλλοτε ἐθεραπεύετο ἡ ἀνηλικιότης τῶν βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, ἐνῶ νῦν τοσοῦτοι ἐγένοντο καὶ ἔμελλον ἔτι νὰ γίνωσιν ἐπὶ τούτῳ φόνει.

Πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐδίστασε νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν νεαράν μνηστὴν τοῦ ἀτυχοῦς Ἀλεξίου, τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας Ἀγνήν. Ἡ ταλαίπωρος ἀπετροπιάζεται τὸν παρήλικα ἐκείνον ἐραστὴν, «ἤδη γὰρ φρενῶν ὑπεπέμπλατο, λέγει ὁ Εὐστάθιος, καὶ πεπειραμένη δὲ ἄλλως λειότητος ἐραστοῦ, τὸν τραγὺν ἀπέστεργεν» ἄλλ' ἐδέησε νὰ ὑποκύψῃ· «καὶ ποτε, φασὶ, καθ' ὑπνοῦς φαντασαμένη τὸν νεανίαν, καὶ ὧ Ἀλέξιε ἀνακράξασα, οἷα ἔπαθεν, οἶδεν αὐτή.» Ταῦτα ὅμως ἦσαν προοίμια ἄλλων δεινοτέρων κακῶν. Ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις διήγαγεν ἅπαντα τὸν βίον μελετῶν καὶ ἐνεργῶν ἐπιβουλάς κατὰ τοῦ πιστοτέρου αὐτοῦ φίλου καὶ τοῦ μεγαλητέρου εὐεργέτου, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστεύσῃ εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν πίστιν τῶν ἄλλων. Ὅθεν ἔπραξε καὶ ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀλεξίου καὶ μετὰ θάνατον αὐτοῦ ἀναριθμήτους φόνους, τυφλώσεις, ἐξορίας. Ὁ μὲν πατριάρχης Θεοδόσιος μὴ συναινέσας εἰς τὸν πολυειδῆς ἀθέμιτον γάμον νόθου τοῦ Ἀνδρονίκου θυγατρὸς μετὰ νόθου υἱοῦ τοῦ Μανουὴλ, προετίμησε νὰ παραιτηθῇ· καὶ μηδὲν ἕτερον παθὼν, ἀνεπληρώθη διὰ τοῦ πατριάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ, ὅστις γενόμενος τυφλὸν ὄργανον τοῦ τυράννου, ἔλυσε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀνδρόνικον τοῦ ὄρκου ὃν εἶχεν ὁμοῦσι πρὸς τε τὸν βασιλέα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὸν δυστυχῆ αὐτοῦ παῖδα. Ἀλλὰ πάντες οἱ λοιποὶ ὅσοι ἐτόλμησαν νὰ ἀντισταθῶσιν εἰς αὐτὸν, ἢ ἀπλῶς ὑποπτοὶ ἐγένοντο ἀποδοκιμασίᾳς τινός, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα· ὁ καῖσαρ καὶ ἡ καיסάρισα Μαρία, οἱ υἱοὶ τοῦ μεγάλου Δομεστίκου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Κορινθίων, τοῦ ἐπιλεγομένου Βατάτζη, ὁ μέγας δούξ Ἀνδρόνικος ὁ Κοντοστέφανος καὶ τέσσαρες αὐτοῦ υἱοὶ, ὁ Θεόδωρος Καντακουζηνός, ὁ Ἀνδρόνικος Λαμπαρδάς, ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν ἀνδρῶν, τοὺς ἐπὶ Μιχαὴλ ἐν μυρίαῖς μάχαις ἀριστεύσαντας, πάντες ἢ ἐθανατώθησαν ἢ ἐξωρύχθησαν τοὺς ὀφθαλμούς. Οἱ δὲ ἄλλοι φόνοι ὑπῆρξαν τοσοῦτον συνεχεῖς, ὥστε μία ἐβδομάς καθ' ἣν δὲν ἐχύθη αἷμα ἀνθρώπινον ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης, ἐλογίσθη ὡς εὐτυχές τῶν χρόνων τούτων συμβεβηκός. Καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Μανουὴλ ἀνέκαθεν ἀπεδοκίμαζε ταῦτα πάντα, ὁ δὲ νεώτερος Ἰωάννης ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον συνεφώνει πρὸς τὸν πατέρα, διόπερ καὶ συμβασιλεὺς ἀνηγορεύθη προτιμηθεὶς τοῦ πρωτοτόκου. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἤρχισε καὶ αὐτὸς νὰ φρίττῃ ἐπὶ τοῖς γινομένοις. Ἀλλ' ὁ πατὴρ ὠνόμαζεν ἀμφοτέρους γυναικας καὶ ἔλεγεν ὅτι δὲν νοοῦσι τὴν ἔννοιαν τῶν πραττομένων. Ὁ

τικοπὸς αὐτοῦ ἦτο, ὡς ἐβεβαίου, νὰ μείνωσιν αὐτοὶ μόνοι μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπερέχοντες ἐν τῷ κράτει, προσθέτων ὅτι δὲν θέλει ἡσυχάσει εἰμὴ ὅταν κατορθώσῃ νὰ βλέπῃ περὶ αὐτὸν μόνον μακελλαρίουσ καὶ μάγγιπας καὶ μύρων ἐψητάς, ἀνθρώπους δηλαδὴ τῆς ἐσχάτης τάξεως, μὴ δυναμένους ποτὲ νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν καθαίρειν τοῦ οἴκου του. Ἐν τούτοις ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς ἦτο, ὡς πολλάκις εἶπομεν, ἀλλόκοτον κράμα κακίας καὶ ἀρετῆς. Ὅθεν ἐνῶ ἐκακούργει τοσοῦτον ἀφειδῶς, ἀνέδειξε συγχρόνως πολλὰ τοῦ ἀρίστου κυβερνήτου προτερήματα. Ἀπηνῆς ὑπῆρξεν ὡς πρὸς τὰς ἀνωτέρας τῆς κοινωνίας τάξεις, ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ δὲ ἠμίλου τῶν ἀνθρώπων πλείστην συνήθως κατέβαλλεν ἐπιμέλειαν. Περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν φορολόγων, ἀπηγόρευσε τὴν πώλησιν τῶν δημοσίων ὑπουργημάτων, ἐτιμῶρει ἀνηλεῶς τὴν ἀδικίαν τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ κατήργησε τὸ πρότερον ἐπικρατοῦν ἀπάνθρωπον ἔθος τῆς ἀπογυμνώσεως τῶν ναυαγούντων, μὴ προσέξας εἰς τὴν διὰ τοῦτο δυσἀρέσκειαν τῶν συγκλητικῶν καὶ τῶν ἀρχόντων, οἵτινες ὠφελοῦντο ἀπὸ τοῦ ἔθους ἐκείνου. Ἐπεχείρησε πρὸς τούτοις μεγάλα οἰκοδομήματα ἵνα παράσῃ ἐπωφελεῖ εἰς τὸ πλῆθος ἐνασχόλησιν, καὶ δώσῃ ἀφορμὴν κυκλοφορίας εἰς τὰ χρήματα καὶ ἐμψυχώσῃ τὰς τέχνας. Ἐπροστάτευσε τοὺς πένητας κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ἀυλικῶν, καὶ ἔτυπεν, ὅπως βραδύτερον ὁ Πέτρος ὁ Μέγας, ἰδιοχείρως διὰ τῆς βακτηρίας αὐτοῦ τοὺς ἀγαπητοτέρους τῶν φίλων ὅσοι κατηνάγκαζον τοὺς ἀπλοῦς πολίτας εἰς ἄμισθόν τινα πρὸς αὐτοὺς ὑπηρεσίαν. Τὸ δὲ σπουδαιότερον, ἐπεμελήθη τὰ γράμματα, αὐτὸς δὲν λόγιος ἀνὴρ, καὶ συνετέλεσεν οὐκ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος ὁσημέραι προαγομένου ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ πρώτης λοιπὸν ὄψεως ἂν ὁ Ἀνδρόνικος Κομνηνὸς ἐκακούργησεν ἐν πολλοῖς, ἐν πολλοῖς ὅμως πάλιν ἐθεράπευσε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἐξώσας τοὺς φράγκους ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, περιέστειλε τὰς καταπιέσεις τῶν μεγιστάνων, ἐπροστάτευσε τὸν λαὸν καὶ συνέπραξεν εἰς τὴν ἀναζωπύρησιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ἀληθῶς ὅμως εἰπεῖν, ἐὰν ἡ τύχη ἐφιλοτιμεῖτο νὰ ἐπιθέσῃ τὴν κορωνίδα εἰς ἀπάσας τὰς προὑπαρχούσας τοῦ κράτους συμφοράς, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκλέξῃ ἐπιτηδειότερον πρὸς τοῦτο ἡγεμόνα. Ἡ φοβερὰ ἐκείνη ἀφ' ἐνὸς κατὰ τῶν φράγκων καὶ ἀφ' ἑτέρου καθ' ὅλων τῶν μεγιστάνων καταδρομὴ, ἦτο πρόδηλον ὅτι θέλει ἐπισπάσει κατὰ τοῦ κράτους θυέλλας, καθ' ὧν ὁ

Ἄνδρόνικος οὔτε καιρὸν εἶχεν οὔτε πόρους ὅπως ἀντιπαρατάξῃ ἀποχρώσας δυνάμεις. Οἱ μὲν Λατῖνοι ἀφορμὴν ἐζήτουν ἵνα ἐκδικηθῶσι τὰ παθήματα ὅσα ὑπέστησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὅπως εἶχον τότε αἰ μεταξὺ Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς σχέσεις ἦτο εὐκολώτατον νὰ εὑρωσι πρὸς τοῦτο συνεργούς καὶ συμμάχους. Οἱ δὲ Βυζάντιοι μεγιστάνες τὸ μὲν διωκόμενοι, τὸ δὲ οἰκοθεν φυγόντες ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἐζήτουν εἴτε δι' ἐσωτερικῶν στίσεων, εἴτε διὰ ξένης συνδρομῆς νὰ ἀπαλλαγῶσι τοῦ τυράννου ἐκείνου· καὶ ἐπὶ τούτῳ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτῶν κατέφυγον εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων, ἢ τὸν πρίγκηπα τῆς Ἀντιοχείας, ἄλλοι εἰς τὸν ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνον καὶ εἰς τὸν Σαλαδδίν, καὶ ἄλλοι εἰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνας.

Εἰς δὲ τῶν ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ὀνόματι Ἀλέξιος, ὅστις εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς Ῥωσίαν, δραπετεύσας ἐκεῖθεν καὶ διελθὼν λάθρα τὴν Μακεδονίαν, κατέφυγε πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον Β'. Ὁ Γουλιέλμος Β' ἦτο ἀπόγονος ἡγεμόνων οἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ ἐπεχείρησαν ἐπιδρομὰς κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους, καὶ ἐβουλεύθησαν μάλιστα αὐτὴν αὐτοῦ τὴν κατὰ λυσιν. Ἐννοεῖται λοιπὸν ὅτι ἤκουσε προθύμως τὰς περὶ ἐπικουρίας προτάσεις τοῦ πρόσφυγος, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ἐμάνθανε τὴν κατὰ τοῦ Ἀνδρόνικου ἐξεγερθεῖσαν κοινὴν ἀγανάκτησιν καὶ παρ' ἄλλων πολλῶν φυγάδων, οἵτινες ζητήσαντες καὶ εὐρόντες παρ' αὐτῷ ἄσυλον, δὲν ἔπαυον προτρέποντες αὐτὸν εἰς ἐκδίκησιν. Πλὴν τούτου ἤλπιζεν εἰς τὴν συνδρομὴν τῶν Ἰταλῶν, ἐξηγριωμένων ὄντων πάντοτε διὰ τοὺς ἐν ἔτει 1182 γενομένους φόνους· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐμελλε νὰ ἐπέλθῃ οὐχὶ δῆθεν ἐπὶ κατακτήσει τῆς χώρας, ἀλλὰ ὡς σύμμαχος ἰθαγενοῦς μνηστῆρος τῆς βασιλείας. Ἐνεκα λοιπὸν ὄλων τούτων τῶν περιστάσεων ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑπολάβῃ ὅτι τὸ ἐπιχείρημα ἔχει πολὺ πλείονας πιθανότητας ἐπιτυχίας ἢ ἄλλοτε. Λέγεται μάλιστα ὅτι καὶ παῖς τις προσήχθη ὡς ὢν δῆθεν αὐτὸς ὁ νεαρὸς βασιλεὺς Ἀλέξιος· ὅπερ μαθὼν ὁ Ἀνδρόνικος, ὅστις ἐγίνωσκε κάλλιστα ὅτι τὸ πτώμα τοῦ Ἀλεξίου ἔκειτο ἐν τῷ βυθῷ τῆς περὶ Κωνσταντινουπόλιν θαλάσσης, ἀνεκἀγχασεν εἰπὼν· «ἦ, δὴ ἄριστος κολυμβητῆς, εἶπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει κατακυβιστήσας εἰς βαθεῖαν θάλασσαν, ἀπνευστὶ διεξέδου περὶ τὸν ἐκεῖσε πορθμόν.» Ἄλλ' ἂν ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ὑπῆρχε τῶνόντι ἐν τοῖς οὕτιν, ἄλλοι προέκυψαν ζῶντες αὐτοῦ ἐκδι-

κηταί. Ἐν Σικελίᾳ παρεσκευάσθη τάχιστα στρατὸς καὶ στόλος πολὺς 80,000 πεζοί, ἐν οἷς ὁμῶς μόνοι 5,000 ἰππῶται, καὶ διακόσιαι νῆες. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἦς τὸ μὲν πεζικὸν ἤγετο ὑπὸ τῶν κομητῶν Ῥικάρδου καὶ Ἀλδουίνου, τὸ δὲ ναυτικὸν ὑπὸ Ταγκρέδου ἀνεψιοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας, καὶ ἐπιδόξου αὐτοῦ διαδόχου, καὶ προσέτι ὑπὸ τοῦ ὀνομαστοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνου, ἀπεβιβάσθη τῷ 1185 κατὰ τὸ σῦνθηες εἰς Δυρράχιον καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὸ μέγα τοῦτο φρούριον, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε τοσοῦτον γενναίως καὶ καρτερικῶς ἀντέστη εἰς τὸν Ῥοβέρτον Γυσκάρδον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Βοημούνδον. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, πάσχοντες τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς πλεονεξίας τοῦ διοικητοῦ αὐτῶν Ῥωμανοῦ, γαμβροῦ τοῦ Ἀνδρονίκου, δὲν ἐνόμισαν ὅτι πρέπει νὰ θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοιαύτης κυβερνήσεως. "Ὅ,τι δὲ χαρακτηρίζει τὴν τότε κατάστασιν τῶν πνευμάτων καὶ τῶν πραγμάτων εἶναι, ὅτι ὁ στρατηγὸς Ἰωάννης Βραναῆς, ἀνὴρ δόκιμος περὶ τὰ πολέμια, ἀλλὰ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐκπεμφθεὶς εἰς ἐπικουρίαν τῆς πόλεως, ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ προλάβῃ τὴν πτώσιν αὐτῆς, προετίμησε νὰ ἀπαχθῇ ἐκουσίως ἀιχμάλωτος εἰς Σικελίαν, παρὰ νὰ μείνῃ ἐντὸς τοῦ κράτους, ὅπου ἦτο βέβαιος ὅτι θέλει κατηγορηθῆ ἐπὶ προδοσίᾳ καὶ θανατωθῆ. Οἱ πολέμιοι, γενόμενοι κύριοι τοῦ Δυρραχίου, ἐχωρίσθησαν εἰς δύο· καὶ ὁ μὲν πεζικὸς στρατὸς ἐπορεύθη κατ' εὐθείαν διὰ τῆς Ἀλβανίας ἐπὶ Θεσσαλονίκην, ὅπου καὶ ἔφθασε τῇ 6 αὐγούστου, μηδεμίαν ἀπαντήσας καθ' ὁδὸν ἀντίστασιν, ὁ δὲ στόλος, κυριεύσας τὰς νήσους τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ περιπλεύσας τὴν Πελοπόννησον, παρέστη τῇ 15 αὐγούστου ὡσαύτως ἐνώπιον τῆς Θεσσαλονίκης.

Περὶ τῆς πολιορκίας ταύτης καὶ ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν εἰδικὴν πραγματείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς πόλεως ἐκείνης Εὐστάθιου, ὅστις τοσοῦτον μέγα ὄνομα φέρει εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμάτων· ὑπῆρξε δὲ αὐτόπτης τῶν πραγμάτων μάρτυς. Ὁ Εὐστάθιος εἶναι εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀντιπροσώπων τῆς νέας ἐκείνης τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσεως, ἣτις πολλὴν ἔλαβε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους μάλιστα ἐπίδοσιν καὶ ὑπῆρξεν ἡ κυρία ἀφετηρία τοῦ κατὰ τὰς ἐπομένους ἑκατονταετηρίδας διαπλασθέντος νέου ἑλληνισμοῦ. Ὁ νέος οὗτος ἑλληνισμὸς διέφερε τοῦ μεσαιωνικοῦ κατὰ τοῦτο, ὅτι ὁ μὲν τελευταῖος ἠρύετο τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰς δυνάμεις ἰδίως ἐκ τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ δὲ ἤδη ἡσήμεραι ἀποκαλυπτόμενος ἐζήτει

παρεκτός τούτου νὰ παραλάβῃ καὶ ἄλλας ιδιότητας καὶ δυνάμεις διὰ τῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον οἰκειώσεως. Ἡ ἐπὶ τούτῳ ἐργασία δὲν ἔπαυσε νενεργουμένη λεληθότως δι' ὅλου τοῦ μέσου αἰῶνος, ἀλλὰ δὲν ἀναφαίνεται εἰμὴ ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ἑκατονταετηρίδι, καὶ ἤδη ἤρχισε νὰ παράγῃ ἔργα, ὧν ἐν εἶναι καὶ ἡ προκειμένη τοῦ Εὐσταθίου συγγραφή. Σῶζει μὲν ἔτι ὁ Εὐστάθιος τὸ ὀγκῶδες ὕψος, καὶ τὴν ἐπιτετηδευμένην φράσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ τὰς προλήψεις τοῦ μεσαιωνικοῦ κόσμου, ἀλλ' ἔχει περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν πραγμάτων χάριν, καὶ εὐφυΐαν, καὶ ζωηρότητα, ἧς ἔχνη δυστυχῶς σπκνιώτατα ἀπαντῶμεν παρὰ τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις· διαμαρτύρεται ὅτι δὲν ἀναγράφει ἀντίφωνα κατὰ τοὺς φαύλους τῶν σοφιστῶν καὶ τολμᾷ νὰ μεταχειρισθῇ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα οὐχὶ πλέον εἰς τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου, ἀλλ' ὡς ὄνομα τοῦ ἔθνους εἰς ὅπερ καὶ αὐτὸς ἀνήκει. Ἐλάβομεν ἤδη ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν τὸν παρ' αὐτοῦ γενομένον ἐπιτήδειον χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἀνδρονίκου, χαρακτηρισμὸν καταδεικνύοντα γνῶσιν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας διὰ πολλῆς λεπτότητος ἐκδηλουμένην. Ἀλλ' ὅ,τι ἰδίως προξενεῖ ἐντύπωσιν εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς τοῦ Εὐσταθίου συγγραφῆς, εἶναι ἡ ποικιλία τῶν αἰσθημάτων ἡ ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσα καὶ ὁ ὄντως τραγικὸς συνδυασμὸς τῆς βαρυτάτης θλίψεως ἐνεκα τῶν συμφορῶν ἃς ἔχει νὰ ἱστορήσῃ, καὶ τῆς χαριτωμένης πικρίας καὶ εἰρωνείας δι' ἧς μαστίζει τοὺς αἰτίους τῶν συμφορῶν τούτων καὶ μάλιστα τὸν πάντων πρωταίτιον, τὸν ἄθλιον διοικητὴν αὐτῆς Δαβὶδ Κομνηνόν. Κατὰ τὰς ἡμέρας καθ' ἃς, πρὶν ἔτι φθάσῃ ὁ στόλος τῶν πολεμίων, ὁ πεζικὸς αὐτῶν στρατὸς δὲν εἶχεν ἀρχίσει τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ περιωρίζετο εἰς ἀπλοῦν ἀποκλεισμὸν, τινὲς τῶν στρατιωτῶν τῆς πόλεως, θέλοντες, λέγει ὁ Εὐστάθιος, νὰ δώσωσι δεῖγμα τῆς ἀνδρείας αὐτῶν «ὁ γὰρ τοι στρατηγὸς θεινῶς ἦν κοιμᾶσθαι,» ὥρμησαν ἔξω τοῦ τείχους καὶ συνέλαβον ἕνα τινὰ πολέμιον, τὸν ὁποῖον ἔπειτα ἐνδύσαντες λαμπρὰ στρατιωτικὰ φορέματα «οὐκ ἐκ τῶν ἐκείνου (ψιλὸς γὰρ ἦν) ἀλλ' ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς, ἐπόμπειον τε διὰ μέσης τῆς πόλεως καὶ ὡς μέγαν τινὰ ἐλόντες ἐκύδαινον καὶ γραφὴ εὐθύς τοῦ καὶ στρατηγοῦ καὶ δουκὸς εἰς τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχῶς ἡμῖν τὰ εἰς μάχην φέρεται. Ἡμέρα μετὰ ταύτην δευτέρα, καὶ μετεξέτεροι στέλλονται καὶ αἰρούσιν οὐκ ἔτι οὐδ' ἄνθρωπον, ἀλλὰ δύο ἰππάρια δυστυχῆ καὶ σκίασμα στρατιώτου κεφαλῆς· ὁ γὰρ τοῦτο ἔχων διεκπέφευγε, προηκόμενος οἶον εἰς λυττόν αὐτὸ τοῖς ἐπιδιώ-

κουσιν. Καὶ αὐτίκα ἄριαμβοὶ πάλιν ἐν τῇ πόλει, καὶ τὰ αἰχμάλωτα ἱππαρίδια περιεβλέποντο, οἷα μέγα ὄν ὅτι περ αὐτὰ εἶλον, καὶ τὸ σκιάδιον ἐπὶ σημαίας ἤρετο, καθά τι κορυφαῖον σκύλευμα. Καὶ γράμμα πάλιν τοῦ διαριστέως παρὰ τὸν βασιλέα, ὡς εὐτυχοῦμεν τὰ κατὰ πόλεμον. Ὡς δὲ ἐκεῖθεν ἐρεθισθέντες οἱ κατὰ γῆν πολέμιοι, καθὰ καὶ τινες σφῆκες, ταχύ καθ' ἡμῶν ἐπτερούξαντο (τὰ γὰρ πρὸ τούτων ἀνεβάλλοντο, κκραδοκοῦντες τὸ ναυτικὸν κατὰ τι σύνθημα) καὶ τὴν πόλιν ἐκ τῶν δυσμῶθεν πυλῶν ἕως καὶ εἰς ὅλην τὴν ἀκρόπολιν ἀκηρυκτεῖ ἐπιδραμόντες ἐκυκλώσαντο, γίνεται τις ἐκεῖ ἐκδρομὴ δύο μὲν λατίνων ἱπέων ἐκ τοῦ τῶν Πρεβεντζούνων ἔθνους, ὃ δὲ πολὺ καὶ τεθαρρημένον παρείπετο τῷ Σικελικῷ στρατῷ, πλειόνων δὲ ἐκ τῶν ἡμεδαπῶν ὑπὲρ τοὺς δέκα γὰρ καὶ πίπτει μὲν οὐδεὶς, ἐναγώνιοι δὲ οἱ Λατίνοι διεκφεύγουσι τὸ πεσεῖν. Καὶ πάλιν ἀναφορὰ εἰς τὸν βασιλέα τρίτη, ὡς τῇ βασιλικῇ εὐχῇ τε καὶ εὐτυχίᾳ νενικήκαμεν καὶ τὸν τρίτον πόλεμον. οὐκ οἶδα τίνων περιγεγόμενοι.» Ἐδίδε δὲ ὁ στρατηγὸς ὅλας ταύτας τὰς γελοίας εἰδήσεις εἰς τὸν βασιλέα διὰ τὰ καθησυχάσῃ αὐτὸν, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ ἀπὸ τοῦ νὰ στείλῃ στρατηγὸν ἕτερον μετὰ δυνάμεως εἰς ἐπικουρίαν· διότι, τούτου γενομένου, ἤθελεν ἐκπέσει αὐτὸς τῆς πρώτης ἀρχῆς καὶ ἠδύνατο νὰ πάθῃ ἄλλο χειρότερον, νὰ περιπέσῃ δηλαδὴ εἰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου, ὅτε ἤθελε κινδυνεύσει αὐτὴ αὐτοῦ ἢ ζωὴ.

Καὶ οἱ μὲν εὐπορώτεροι τῶν κατοίκων καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ὑπλοφορίαν ἐπιτήδειοι, προλαβόντες ἔφυγον ἐκ τῆς πόλεως, συνευδοκοῦντος εἰς τοῦτο τοῦ στρατηγοῦ. Ἄλλ' οἱ παραμείναντες ἐν αὐτῇ κάτοικοι πολλὴν ἔδειξαν προθυμίαν ἵνα ἀγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας· καὶ οὐ μόνον οἱ ἄνδρες ἀλλὰ καὶ αἱ γυναῖκες συνέπραττον εἰς τὸν καλὸν τοῦτον ἀγῶνα· καὶ ἡ φρουρὰ ὡσαύτως ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτῆς. Πλὴν τούτου τὰ τείχη ἦσαν ἀσφαλῆ ἀπὸ τε τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς παραλίας, ἐξαιρέσει μόνον τοῦ ἐπὶ τοῦ λιμένος μέρους, ὅπερ ἠδύνατο ὡσαύτως νὰ ἀποβῆ, ἀπρόσβλητον, ἀλλὰ παρημελήθη ὑπὸ τοῦ καλοῦ στρατηγοῦ. Δὲν ἐγκατελείφθη δὲ οὐδ' ἕξωθεν ἀνεπικούρητος ἡ πόλις. Ὁ Πελοποννήσιος Ἰωάννης Μαυροζώμης ἀναβαίνων μετὰ στρατοῦ ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνης, παρέμεινεν ἐν Θεσσαλονίκῃ, καὶ πολλὰς καὶ καλὰς ἔδωκεν εἰς τὸν στρατηγὸν συμβουλὰς. Τοιαύτη ὅμως ἦτο ἡ ἠθικὴ παραλυσία ἣν ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου κακοβουλία ἐκορύφωσεν, ὥστε καὶ αὐτὰ αἱ ἄρισται τῶν προκίρσεων ἢ ἐματαιοῦντο, ἢ εἰς

κακὸν ἐπὶ τέλος ἐτρέποντο. Ὁ Ἰωάννης Μαυροζώμης δὲν εἶχε διαταγὴν νὰ μείνῃ εἰς Θεσσαλονίκην, ἀλλ' ἀλλαγῶς ἐπορεύετο, ἴσως εἰς Κωνσταντινούπολιν· φοβηθεὶς δὲ μὴ πάθῃ παρ' Ἀνδρονίκου δεινόν τι, προετίμησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν κινδυνεύουσαν πόλιν, καὶ ἐπὶ τέλος, ἐπειδὴ εἶδεν ὅτι ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχε, συνετάχθη, ὡς φαίνεται, μετὰ τῶν πολεμίων· τοῦλάχιστον κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου φιλικῶς ὡπρωσῶν πρὸς ἓνα τῶν ἡγεμόνων αὐτῶν διακείμενος

Ἄλλὰ λόγου συμπεσόντος περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου Μαυροζώμου, πρόσφορον νομίζομεν νὰ εἴπωμεν πλείοτέρᾳ τινι περὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ τούτου οἴκου, ὅστις ἦτο κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἰς τῶν ἐπιφανεστέρων τῆς χερσονήσου ταύτης, καὶ πολλοὺς καὶ ποικίλους ἀνέδειξεν ἐν τοῖς πράγμασιν ἀνδρας. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἠκμασεν ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ἢ, καθὼς τὸν λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, Μαυροζούμης, ὡς στρατηγὸς ὡπρωσῶν λόγου ἄξιος κατὰ τε τὴν ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον στρατείαν, καὶ τὴν ἐν Μυριοκεφάλῳ ὀλεθρίαν μάχην. Ἄλλ' ὁποῖός τις ἦτο κατὰ τὰ ἄλλα ὁ τοῦ ἀνδρὸς χαρακτήρ, ὑποφαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου τοῦ Εὐσταθίου ἱστορήματος. Ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης ὁ ἐκ Πελοποννήσου, λέγει ὁ Εὐστάθιος, « ἀνθρώπος πολυμεμφῆς ἐφ' οἷς ὑπὲρ τὸ δέον ἔδρα, » εἶχεν ἰσχύσει τὰ μέγιστα παρὰ τῷ βασιλεῖ Μανουὴλ· καὶ οἱ μὲν σωφρονέστεροι τῶν ἀντιζήλων αὐτοῦ ὠκονόμουν τὸν ἑαυτῶν φθόνον, ὁ δὲ Στέφανος Ἀγιοχριστοφορίτης, ὅστις δικαιότερον ἦτο νὰ παρωνυμῆται Ἀντιχριστοφορίτης, προσελθὼν εἰς τὰ πρόθυρα τοῦ βασιλικοῦ καταλύματος, ἀνέκραξεν ἀγανακτῶν εἰς πολλῶν ἐπήκοον, ὅτι ἀπορεῖ πῶς ὁ μὲν δεῖνα καὶ ὁ δεῖνα μέτριοι ὡπρωσῶν ὄντες τὴν κακίαν, ὑψοῦνται καὶ βραβεύονται, αὐτὸς δὲ φαυλεπίφαυλος ὢν, καὶ ἄβυσσος πονηρίας, παραμελεῖται καὶ δὲν προάγεται. Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Εὐσταθίου καταδεικνύεται ὅτι ἂν ὁ Στέφανος ἦτο ἀνθὸς κηκίας, ὁ Θεόδωρος Μαυροζώμης δὲν ἐλογίζετο πολὺ τούτου καλῆτερος· καὶ ἐν τούτοις ὁ μὲν διετέλει ἰδιαίτατος τοῦ βασιλέως σύμβουλος, ὁ δὲ εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ ἀγανακτῇ διότι, χείρων ὢν αὐτοῦ, δὲν προετιμάτο. Χαρακτῆρες ἀλλόκοτοι καὶ πραγμάτων κατάστασις ἔτι μᾶλλον ἀλλόκοτος, μαρτυροῦσα τὴν ἠθικὴν ἔκλυσιν εἰς ἣν περιέστη ἡ κοινωνία ἐκείνη καὶ πολιτεία, ἔκλυσιν τῆς ὁποίας τὴν δεινότητα θέλει ἐκτιμῆσαι ὁ ἀναγνώστης μνηθάνων ὅτι ὁ Στέφανος αὐτὸς Ἀγιοχριστοφορίτης προήχθη τῶντι ἔτι ἐπὶ Μανουὴλ εἰς

ὑπατόν τι ἀξίωμα, ἐπὶ δὲ Ἀνδρονίκου συντελέσας εἰς τὴν ἀνάρρησιν αὐτοῦ, ἀπέβη παντοδύναμος καὶ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκτελεστής τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαπραχθέντων φόνων. Ἀλλὰ καὶ ἕτερος ἀναφαίνεται Μαυροζώμης ὀνόματι Μανουήλ, ὅστις καὶ τὸ τῆς βασιλείας ὄνομα ἐπεδίωξε, καὶ τὸ παράδοξον γαμβρὸς ἐπὶ θυγατρὶ ἐγένετο τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου Καίχοσρόη. Καὶ μέχρι τῆς σήμερον σώζεται τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας ταύτης εἰς Μεσσηνίαν· διότι πλησίον τοῦ Μελιγαλᾶ ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Βαλύρα γέφυρα ὀνομαζομένη καὶ νῦν τῆς Μαυροζούμενας. Ἀλλ' ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν τῆς Θεσσαλονίκης πολιορκίαν.

Παρεκτός τῆς ἐπικουρίας ἦν ἔλαβεν ἡ πόλις διὰ τῆς εἰς αὐτὴν εἰσόδου τοῦ Ἰωάννου Μαυροζώμῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος, δυσπιστήσας μετ' ὀλίγον εἰς τὰ νικηφόρα ἀγγέλματα τοῦ στρατηγοῦ Δαβὶδ Κομνηνοῦ, ἔπεμψεν ἄλλεπαλλήλως εἰς βοήθειαν αὐτῆς τὸν τε μέγαν δομέστικον τῶν ἀνατολικῶν Γίδον, καὶ τὸν Ἀνδρόνικον Παλαιολόγον, καὶ τὸν Μανουήλ Καμύτζην καὶ τὸν Χοῦμνον καὶ ἄλλους ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τὸν παρακοιμώμενον Νικηφόρον, ὅστις ἔγραψε πρὸς τὸν Δαβὶδ ὅτι ἐπέρχεται μετὰ στρατιᾶς ἀναριθμήτου, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον φοβεῖται μήπως οἱ Λατῖνοι, μαθόντες τὸν ἐπικρεμάμενον κίνδυνον, φύγῃσι καὶ μείνῃ αὐτὸς κενὸς τοιαύτης ἄγρας. Εἷς δὲ τοῦλάχιστον ἐκ τῶν ἀποσταλέντων τούτων, ὁ Χοῦμνος, ἐπέπεσε γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητῶν, καὶ εἰς τοσαύτην ἤγαγεν αὐτούς ἀμηχανίαν, ὥστε αὐτοὶ βραδύτερον ὠμολόγουν, ὅτι ἂν τὴν ὄψαν ἐκείνην καθ' ἣν ὁ Χοῦμνος προσέβηκεν αὐτούς, ἐξώρων συγχρόνως καὶ οἱ τῆς πόλεως, βεβιαίως ἤθελον κυριεύσει ἀπάσας αὐτῶν τὰς μηχανάς, ἅπαν τὸ στρατόπεδον, πολλὴν δυνάμενοι νὰ ἐπαγάγῃσι ζημίαν καὶ εἰς τὰς νῆας. Ἀλλ' ὁ Δαβὶδ ἀντὶ νὰ πράξῃ τοῦτο, ἀνέβη εἰς ὑψωμά τι τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν πανηγυρικῶς ἐθεώρει τὴν συγκροτουμένην μάχην, γινόμενος παίγνιον καὶ αὐτῶν τῶν γυναικῶν, αἵτινες ἐμηκτύριζον αὐτὸν κραυγάζουσαι ὅτι, καθελὼν αὐτὰς ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐκείνου χώρου, αὐτὸς προσανέβη αὐτόθι· ἀλλ' οὐδ' ἕνεκα τῶν ὀνειδισμῶν τούτων ἀνδρικώτερόν τι ἐφρόνησεν ἢ ἐπραξεν.

Ἦτο δὲ ἐν γένει ἐλεεινὸς ὁ Δαβὶδ οὗτος καὶ ἐμαρτύρει πρὸς τοῖς ἄλλοις πολλοῖς τῶν χρόνων τούτων Κομνηνοῖς ὅποσον εἶχεν ἐξαχρειωθῆ τὸ γένος τοῦτο μετὰ τοὺς τρεῖς πρώτους μεγάλους αὐτοῦ ἡγεμόνας. Ἐμέμφοντο οἱ στρατιωτικοὶ ὅτι τὰ πετροβόλα τῆς πόλεως ὄργανα δὲν ἦσαν ἱκανὰ νὰ ἀνταγωνισθῶσι πρὸς τὰ τῶν πολεμίων· ἡ δὲ

ἀντὶ τὴν φροντίσιν περὶ τῆς θεραπείας τοῦ πράγματος, ἀκαὶ τί ποιήσω» ἔλεγε, μηδὲν ἕτερον πράττων. Ἦκουεν ὅτι τὸ περὶ τὸν λιμένα τεῖχος ἀσθενὲς ὄν κινδυνεύει νὰ καταληφθῆ, καὶ ἀπεκρίνετο δι' αἰσχρολογίας ἦν δὲν τολμῶμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν. Οἱ ἐπὶ τῶν τειχῶν μαχόμενοι ἐζήτουν βέλη, ἡ δὲ, καὶ ποῦ νὰ τὰ εὔρω, ὑπετονθόρυζε, καὶ ἔδιδε μηδὲν, καὶ ἐντούτοις ἡ πόλις κατεβάλλετο. Ἐθραύετο μηχανὴ καὶ ἐζητεῖτο ξύλον ἵνα ἐπισκευασθῆ, αὐτὸς δὲ παρελάλει ὅτι δὲν ἤξεύρει ποῦ ὑπάρχει. Ὀφείλων νὰ προνοήσῃ περὶ προμηθείας σίτου εἰς τὴν πόλιν, παντάπασιν παρημέλησε τὰ περὶ τούτου, φροντίσας μόνον περὶ ἑαυτοῦ καὶ συγκομισάμενος τοῦ τοιοῦτου καλοῦ πλοῦτον παχύν, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ἄθλιος οὐδὲν ἐπὶ τέλους ὠφελήθη, ἐνῶ ὁ λαὸς ἔπαθε λιμὸν τοιοῦτον, ὥστε ἐκινδύνευσαν νὰ καταφάγωσιν ἀλλήλους, εἰάν μὴ ἐπήρχετο ὁ τῶν πολεμίων θρίαμβος. Ἀλλὰ καὶ ὕδατος ἔλλειψις συνέβη δεινὴ. Ἡ τῆς ἀκροπόλεως δεξαμενὴ, ἀργῶς ἔχουσα ἐκ μακροῦ, ἐδέετο ἐπισκευῆς. Καὶ ἡ μὲν ἐπισκευὴ ἐγένετο ὡς ἐκ θαύματος, ἀλλ' ὁ διαπράξας τὸ ἔργον Λέων ὁ Μαζιδᾶς παρετήρησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ εἰσαχθῆ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ὕδωρ εἰς αὐτήν, ἵνα στεγανωθεῖσα φυλάττῃ ἔπειτα ἀσφαλῶς τὸ ὕδωρ. Ὁ Δαβιδὸς ὅμως διέταξε νὰ εἰσρεύσῃ αὐθημερόν τὸ ὕδωρ ἐντὸς τοῦ σκεύους. Μανθάνει τοῦτο ὁ Μαζιδᾶς καὶ σπεύδει νὰ παρατηρήσῃ εἰς τὸν στρατηγὸν ὅτι ματαίᾳ ἀποβαίνει ὡς ἐκ τούτου ἡ γενομένη ἐπισκευή, διότι, ἀναλυομένης τῆς ὑγρᾶς τιτάνου, ἡ δεξαμενὴ ἐκενοῦτο ἅμα πληρωθεῖσα. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς ἐπέμεινε, καὶ ἡ ἀκρόπολις ἔμενεν ἄνευ ὕδατος, καὶ ἐξέλειπεν οὕτω ἡ τελευταία ἐλπίς ἦν εἶχον οἱ κάτοικοι τοῦ νὰ σωθῶσιν ἐν αὐτῇ, ἀλισκομένης τῆς κάτω πόλεως. Ὁ δὲ Μαζιδᾶς κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον κητύχησεν ὅτι οὐδὲν ἔπαθε κακὸν ἕνεκα τῶν συμβουλῶν ἃς ἔδωκε, διότι ὅσοι ἄλλοι ἐτόλμων νὰ μεμφθῶσι τὰ συμβαίνοντα ἄτοπα, ἠπειλοῦντο, ὅτι θέλουσι δαρῆ, ἢ τυφλωθῆ, ἢ ἀνασκολοπισθῆ, ἐνὸς δὲ τῶν δημοτῶν καὶ ἐθραύσθη ἡ κεφαλὴ ἕνεκα τοιαύτης τινὸς παρατηρήσεως. Καὶ ἐνῶ οὐδεμίαν ἐδέχετο ὁ Δαβιδὸς παραινέσιν, αὐτὸς οὐ μόνον οὐδὲν τῶν δεόντων ἔπραττεν, ἀλλὰ οὐδὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς προσηκούσης τῷ ἄξιώματι αὐτοῦ εὐπρεπείας ἐφύλαττε, καὶ ἀντὶ νὰ περιβάλληται τὰ συνήθη τοῦ στρατηγοῦ - ὄπλα, καὶ νὰ ἐπιβαίνῃ ἐπὶ ἵππου εὐγενοῦς, περιεφέρετο ἐπὶ ἡμιόνου καθήμενος καὶ ἐνδεδυμένος ἱματισμὸν ἀλλόκοτον καὶ θηλυπρεπῆ καὶ πολὺ μᾶλλον ἐπιτήδειον νὰ περιφλάξῃ αὐτὸν ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου ἢ ἀπὸ τῶν πολεμίων βελῶν, εἰς τὰ ὁποῖα

ὅμως, ἤξευρομεν ἤδη, ὅτι ἐφρόντιζε νὰ μὴ ἐκτεθῆ ποτέ. Ὄταν μεγάλη τις τῶν πολεμίων μηχανὴ ἔρριπτε μυκωμένη πέτρας ὀγκώδεις, αἴτινες τὰς μὲν ἐπάλλξεις κατήρειπον, τὸ δὲ τεῖχος ἐγύμνου τῶν φυλάκων, ὁ πόρρω ἰστάμενος στρατηγὸς ἔλεγεν ἀταράχως· «ἄκουε τὴν γραῖαν.» Ὄταν ἦλθον νὰ τῷ ἀναγγείλωσιν ὅτι τρυπᾶται τὸ τεῖχος ἔξωθεν, «τρυπητέον, ἀπεκρίθη χασμώμενος, καὶ ὑμᾶς ἐσωθεν.» «᾿Ω παίγνια, ἀνακράζει ὁ Εὐστάθιος, δι' ὧν ἐσφαττόμεθα μὲν ἡμεῖς, αὐτὸς δὲ τὸν δύνουον βασιλέα ἐξέφευγε.» Καὶ δικαίως τῇ ἀληθείᾳ ἐπιφέρει ὅτι ἂν καὶ ῥηταὶ αὐτοῦ πρὸς τοὺς πολεμίους συνθῆκαι περὶ προδοσίας δὲν ὑπῆρξαν, ἀλλ' ὅμως ἡ τοσαύτη περὶ τὴν ἄμυναν ἀμέλεια, μᾶλλον δὲ κακοβουλία, καὶ ἡ εὐχὴ ἦν ἐξήνεγκεν ἐκ διαλειμμάτων τοῦ νὰ ἐπιτμηθῆ ὁ τῆς ἀλώσεως χρόνος, ἵνα διαφύγη τὸ πρόσωπον τοῦ βασιλέως οἰανδ' ἢ ποτε ἄλλην λαμβάνων τύχην, εἶναι τοσοῦτον τῆς προδοσίας συγγενεῖς, ὥστε δυσκόλως δύνανται δι' ἄλλου νὰ στιγματισθῶσιν ὀνόματος.

Τοιοῦτου λοιπὸν ὄντος τοῦ στρατηγοῦ, εὐκόλως θέλομεν ἐννοήσαι πῶς ἡ πόλις δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ πλειότερον τῶν ἐννέα ἡμερῶν. Καὶ πολλοὶ μὲν τῶν κατοίκων ἔπραξαν ἔργα γενναῖα, μάλιστα δὲ ὁ Λέων Κουταλάς, ὁ Ἀβούδιμος Μανουήλ, ὁ Λέων Ἀγιοευφημίτης, ὁ Βασίλειος Τζύσκος, καὶ ἄλλοι τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἀναφέρονται. Ἀλλὰ πολλοὶ ὑπῆρχον ἐν τε τῇ πόλει καὶ περὶ αὐτὴν οἱ εἰς προδοσίαν ῥέποντες εἴτε ἀλλόφυλοι, εἴτε ἀπελπισθέντες ἐκ τῆς ἀγρίας κυβερνήσεως τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς ἀθλίας πολιτείας τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Δαβίδ· οἱ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς παρακειμένης Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ὁ Θεοφάνης Προβατᾶς, ὅστις ἐκ Δυρραχίου ἐτι μετὰ τῶν Λατίνων φιλίως συνέπραττε, καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς Θεσσαλονίκης οἱ ἀδελφοὶ Χονναβῆται, ὥστε μάταιοι ἀπέβησαν οἱ τῶν χρηστῶν πολιτῶν καὶ στρατιωτῶν ἀγῶνες· τῇ δὲ 25 αὐγούστου οἱ πολέμιοι ῥήξαντες τελευταῖον τὸ πρὸς τὸν λιμένα τεῖχος, εἰσώρμησαν ἀπανταχόθεν ἐντὸς τῆς πόλεως. Ἐὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβερὰν ταύτην στιγμὴν περιγράφει λαμπρῶς ὁ Εὐστάθιος, πικρῶς πάλιν εἰρωνευόμενος τὸν στρατηγὸν Δαβίδ.

«Τοῦ τοίνυν τεύχους ἐκείνου παθόντος ὡς ἔπαθεν, ἐπεὶπερ ἡμέρα διέφασκε, καὶ εἶδον τὸ ἐκεῖσε Χαρόνιον χάσμα οἷ τε ἐχθροὶ οἷ τε ἡμεδαποὶ, ἐκεῖνοι μὲν συνέχασκον θηριωδῶς τοῦ λοιποῦ καθ' ἡμῶν, ἡμῖν δὲ συμύσασσι ξύμπασα ἐκλείσθη ἐλπίς. Καὶ ἦν μὲν τὰ πρὸ τούτου

Θρασύς ὁ στρατηγός, κομπάζων πρὸς τοὺς εὖ εἰδότες τὸ τεῖχος οὐκ εὖ πείσεσθαι, ὡς εἰ καὶ καταπεσεῖται, ὅμως αὐτὸς ἐπιλέγδην κρίνας τοὺς ἀρίστους τῆς στρατιᾶς τεῖχος σιδήρεον ἀντιστήσει, τὸ ἐκ τῶν ὄπλων, καὶ ἕως καὶ εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας φύλαξ ἔσται τῆς πόλεως. Τότε δὲ ὁ μέχρι λόγου Θρασύς ῥηξήνωρ, τῇ τοῦ τείχους ῥήξει διεκόπη τῶν ἀύχημάτων καὶ μὴ μένων ὁ αὐτὸς ἔμπαλιν ἐξένευσεν. Ἄμα γὰρ δόρυ ἐσκέψατο πολεμικὸν ἐπὶ τοῦ ῥήγματος ἀναρριχησαμένου τῶν τινὸς πλωίμων, οὓς ἀνδρικούς τὰ τοιαῦτα καὶ δεξιούς ἢ τοῦ Σιφάντου ναῦς ἐπλώϊζε (πειρατῆς δὲ ὁ Σιφάντος, ἐκὼν προσχωρήσας τοῖς Σιαλεοῖς κατὰ τινα ῥήτρην τὴν συνδόξασαν ὃς καὶ ἡμᾶς ἐλὼν ἐξένισε, — ῥητέον γὰρ οὕτως — ἐπὶ νεῶς τῆς κατ' αὐτὸν, ὡς καὶ ὑποκαταβάντες λόγῳ βραχὺ παραστησόμεθα) ἄμα γοῦν οὕτως εἶδεν ὁ τρέσας Δαβίδ, καὶ ἄμα κατόπιν βαλὼν τὰς ἀνδρικός ὑποσχέσεις καὶ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας εἰς οὐδὲ λεπτὸν συστείλας ὥρας, ἔδειξε μετὰφροντα τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τῶν στρατιωτικῶν φωνούντων λεωφορουμένη βοῇ τὸ «Κομνηνέ, στάμα καὶ πέζευμα,» ὁ δ' ἐπιτελεύτιον οἶον ἀντιμύξας τὸ «καθκλίκευμα» καὶ τὸ «καθὰ μὲ βλέπετε,» ἐπόθει μὲν ἴσως πρᾶτυχεῖν πῶς τὸ τηνικάῦτα Πήγασόν τινα, δι' οὗ πτερύσσεται εἰς ὄρος εἴθε ἢ εἰς κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης, ἠρκέσθη δὲ ὅμως τῇ φίλῃ ἡμιόνῳ, ἢ καὶ τότε φέρειν αὐτὸν ἔλαχε. Καὶ παρὰδειγματικῶς προφεύγων, τρυφερὸς ἰδεῖν, εὐφρος τὴν ἀναβολὴν. ἄτριπτος ὄπλοισ τὰς χεῖρας, γυμνασίῳ πρέπων, ἀμίαντος αἵματι, εἶχεν ὡσεὶ καὶ κτίλος ἐφεπομένους τοὺς ἄπαντας παρά τι ὀλίγον ἦσαν γὰρ ἐν τοσοῦτῳ πλήθει καὶ μεγάθυμοι ἄνδρες, οἳ καὶ ἀντισταθέντες ἐν τῷ τὸν στρατηγὸν ἀνετα διώκειν ἐκυτὸν εἰς φυγὴν, οἱ μὲν ἔπεσον μακκρίως καὶ εὐγενῶς, οἱ δὲ γενναῖα δράσαντες ἐνδεδώκασιν, ὅπου γε καὶ τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο δόρυ, καὶ οἱ συναναβάντες τὴν ἀρχὴν βάρβαροι κατεσεύθησαν ὑπὸ τινῶν ἡμετέρων πολιτῶν, οὐκ οὖν γε στρατιωτῶν. Οἱ δὲ πολῖται καὶ κατὰ κράτος ἀντέσχον, ἕως κυκλωθέντες εἶδον κίνδυνον, οὐ πτυρέντες δειγματικῶς τῷ τοῦ Δαβίδ, ἀλλὰ μεμνημένοι βλάπτειν ἔσω μάλιστα πόλεως οὓς καὶ ἐκτὸς ὤρμαινον σίνεσθαι, εἶπερ ἀφίεντο. Ὁ δὲ ἐτροχαλώθησαν οὗτοι κύκλωμα, οὐκ ἐκ τῶν ἄνωθεν ἦν ἀλλὰ τῶν εἰσδραμόντων βαρβάρων ἐκ τῶν ἐφῶν πυλῶν, ἃς ὁ στρατηγὸς ἀνεφγμένας ἔωθεν τοῖς ἐχθροῖς ἐχαρίσατο εἰς παρεΐδουσιν ἄπονον, ἐπειδὴν ἐγχειρήσας φυγεῖν ἐπέτρεψε τῷ κατεπανανεύοντι συναναφεύγειν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. ἔασσαντα τὰς πύλας, αὐτὸν δὲ τὸν ἐκεῖνου φάναι λόγον, πυρέσσειν, ὡς

οὐκ ἀκηκοότες διδάσκουσιν.» Οὕτω δὲ γενόμενοι κύριοι τῆς πόλεως οἱ πολέμιοι ἤρχισαν σφαγὴν καὶ λεηλασίαν δεινοτάτην, μὴ φρεσθέντες μήτε γυναικῶν, μήτε παιδῶν, μήτε ἐμβρύων, μήτε ἱερῶν ἀνδρῶν καὶ τόπων, καὶ πάσαν ἐπινοήσαντες μηχανὴν πρὸς ἀνεύρεσιν παντὸς ὅ,τι τιμιον ἠδύνατο νὰ κρυβῆ. Ὁ ὄλος ἀριθμὸς τῶν οὕτω πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως πεσόντων ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου εἰς χιλιάδας ἑπτὰ καὶ ἑπέκκεια, περιλαμβανομένων καὶ τῶν στρατιωτῶν· οἱ δὲ νικηταὶ ἠξίωσαν ὅτι μόνον πεντακισχίλιοι συνεποσώθησαν οἱ νεκροὶ, ἀλλὰ τοῦτο διότι δὲν ἠρίθμησαν εἰμὴ τὰ εὐρεθέντα ἀμέσως πτώματα, ἐνῶ πολλοὶ τυγκατεκάρησαν μετὰ τῶν οἰκιῶν ὅσαι ἐपुरπολήθησαν καὶ ἄλλοι ἄλλως ἀφανῶς ἐθανατώθησαν, μέχρις οὗ διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἀρχηγῶν τοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ναυτικοῦ τῶν πολεμίων στρατοῦ, κατέπαυσε τοῦτο τούλάχιστον τὸ μέγα δεινόν.

Ἐν μέσῳ τῆς οἰκτρᾶς ταύτης τραγωδίας προκύπτει παρήγορος ἡ εἰκὼν τοῦ σοφοῦ καὶ ἱεροῦ ἀνδρός, ὅστις προίστατο τότε τοῦ τῆς Θεσσαλονίκης θρόνου. Ὁ Εὐστάθιος ὁμολογεῖ ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς πολιορκίας ἠθέλησε καὶ αὐτὸς νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἀπετράπη τῆς προαιρέσεως ταύτης τὸ μὲν διότι ὄλος ὁ λαὸς εἶπεν ὅτι ἂν ἐκεῖνος ἀναχωρήσῃ οὐδὲ αὐτοὶ θέλουσι μείνει, τὸ δὲ διότι ἐφοβήθη τὸν κοινὸν κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου φόβον, μήπως δῆλαδὴ ἐμπέσῃ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ὅθεν ἀφοῦ ἐξαπέστειλεν ἐγκαίρως εἰς Κωνσταντινούπολιν πάντας τοὺς περὶ αὐτὸν ὅσοι κατήγοντο ἐκ τῆς βασιλευούσης, ἀφοῦ καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ μὴδὲν δυναμένων νὰ χρησιμεύσωσιν ἐν τῇ κινδυνεύουσῃ πόλει, ἀλλὰ μόνον νὰ ἀυξήσωσι τὸ ἐπικρατοῦν δέος, πρόετρεψε νὰ σωθῶσιν, αὐτὸς ἀπεφάσισε νὰ παραμείνῃ, εὐελπίς ὅτι ἴσως ἀποβῆ ἀγαθοῦ τινος πρόξενος. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐψεύσθη ἡ ἐλπίς αὕτη. Δι' ὅλης τῆς πολιορκίας δὲν ἔπαυσεν ἐλέγχων καὶ ἐξουειδίζων τὸν ἄθλιον στρατηγὸν καὶ καταγγέλλων τὰ ἐκάστοτε γινόμενα σφάλματα, καὶ ἀπαιτῶν εἰ καὶ ἐπὶ ματαίῳ τὴν διόρθωσιν αὐτῶν. Ὅτε δὲ εἰσώρμησαν οἱ πολέμιοι, πολλοὺς ὑπέστη κινδύνους καὶ πολλὰς ἔπαθε συμφορὰς, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἐξευμενίσῃ τοὺς ἡγεμόνας αὐτῶν καὶ μάλιστα τὸν κόμητα Ἀλδουϊνον, διὰ τῆς προστασίας τοῦ ὑποαίου περιεποίησε παραμυθίας τινὰς εἰς τοὺς περιωθέντας συμπολίτας. Τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ὁ Εὐστάθιος ἔμενεν ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπῇ ἀπεκδεχόμενος τὸ πεπρωμένον τέλος· ἐκεῖ εἶδεν ἐπὶ τινὰς ὄρας καὶ ἔπαθε μυρία κακὰ μέχρις οὗ ἐνέβαλε καὶ εἰς τὸν ἱερὸν οἶκον

σπεῖρα ἀγρίων κατακτητῶν, οἵτινες, κρατοῦντες ἀνατεταμένα τὰ ξίφη, ἤρπασαν ἀπὸ τοῦ πύγωνα τὸν πρεσβύτερον καὶ ἀπήγαγον ὠθοῦντες, ὑβρίζοντες, κονδυλίζοντες καὶ κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀπειλοῦντες ὅτι θέλουσι βάψει τὰ ξίφη των εἰς τὰ σπλάγχνα του. Οὕτω δορυφορούμενος ἔφθασε μέχρι τοῦ πολιτικοῦ ἵπποδρόμου. Ἐκεῖ εὖρον οἱ δῆμιοι αὐτοῦ ἓνα τῶν πειρατῶν, οἵτινες μετέσχον τῆς ναυτικῆς τῶν πολεμίων στρατιᾶς, τὸν προμνημονευθέντα Σιφάντον, ὅστις ἔφιππος ἰστάμενος, παρεμόνευεν ἀξίαν λόγου τινα λείαν. Καὶ ἄμα ἰδὼν τὸν ἀρχιεπίσκοπον ἀπαγόμενον, ἔβαλε χεῖρα ἐπ' αὐτοῦ, λόγῳ μὲν ἵνα μὴ ἐπὶ πλέον κοπιᾷ ὁ ἱερός ἀνὴρ, ἀληθῶς δὲ ἵνα πάθῃ ἕτερα χείρονα κακά. Ἐνόησε ἀφοῦ ἐπὶ μικρὸν ἀφέθη νὰ καθήσῃ ἐν τινι μικροκαλύβῃ, καὶ ἔφαγεν ἄρτον ξηρὸν, καὶ ἔπιεν ὀλίγον ὕδωρ, οὐ πλείστην εἶχε χρεῖαν ἢ ζέουσα αὐτοῦ καρδία, προσεκλήθη νὰ ἐπιβῆ εἰς ἵππαρίδιον, καὶ ἀπήχθη εἰς τὸν ναύσταθμον διὰ μέσου σωρείας νεκρῶν ἀτμιζόντων αἱμασιν, ὧν ἡ θεὰ ἐκίνησε τὰ δάκρυα αὐτοῦ. Ἐπιβίβασθεις δὲ εἰς τὴν ναῦν τοῦ Σιφάντου, ἦτις ὡς καὶ πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἔγεμεν αἰχμαλώτων, ἐζητήθη λύτρα τέσσαρας χιλιάδας χρυσῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἀπεκρίθη ὅτι μηδὲ ἄρμου ἢ χώματος δράκα ἔχει, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοσοῦτον χρημάτων πλῆθος, τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ὀλίγα μάλιστα εἶναι τὰ ἀπαιτούμενα παρ' ἀνθρώπου ὅστις προϊστάτο ἀρχιεπισκοπῆς δωροφορούσης αὐτῷ κατ' ἔτος κεντηνάρια ἑκατὸν, ἦτοι ἑπτακοσίας εἴκοσι χιλιάδας χρυσῶν, ὅπερ ἴσως ἦτο ἀληθές ὡς πρὸς ἄρπαγὰς τινὰς καὶ καταχραστὰς προκατόχους καὶ διαδόχους τοῦ Εὐσταθίου, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸν καλὸν κάγαθόν τοῦτον ἄνδρα ἦτο καθαρὸς μῦθος· διότι μετ' ὀλίγον ἐνόμισεν ἑαυτὸν εὐτυχῆ λαβὼν παρά τινος ὀλίγα χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἀφοῦ δὲ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν μόλις ἠδυνήθη νὰ πορισθῆ 50 χρυσᾶ. Ἐν τῇ νηὶ λοιπὸν τοῦ Σιφάντου διέτριψε καθ' ὅλον τὸ ὑπόλοιπον τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπὶ τῇ καρδοκίᾳ, ὡς λέγει, τῶν χιλιάδων ἅς ἐπέγραψαν αὐτῷ οἱ μεγαλοπρεπεῖς πειραταί. Ἐν δὲ ἐπαύριον, εἴτε διότι ὁ Σιφάντος ἀπηλπίσθη τοῦ νὰ λάβῃ ὀβολὸν παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος, εἴτε διότι ἄλλοι ἰσχυρότεροι αὐτοῦ πολέμιοι ἀπήτησαν τὸν ἄνδρα, ἀπήχθη οὗτος μετὰ τῆς αὐτῆς τιμῆς πρὸς τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον, ἐκείνον ὅστις ἐγένετο πρωτουργὸς τῆς ἐπιστρατείας ταύτης. Παρ' αὐτῷ εὖρεν ἄγριόν τινα Γουλιέλμον, ὅστις πλησιάσας πρὸς αὐτὸν κατακείμενον, ὡς οἷά τις ἔρυννις τραγωδικῆ ἔχων ὡς ἐκείνη καὶ δᾶδας, διότι ἦτο ἤδη νύξ, ἤρ-

χισε νὰ ἀναθεματίζῃ ἐπανελημμένως τὸν μὴ φονεύσαντα αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ ἠρώτησεν ὁ Εὐστάθιος τί τὸ αἷτιον τοῦ φονευτέου αὐτὸν εἶναι, κατ' ἀρχὰς ἐπέμενεν ἐκεῖνος βεβαιῶν ὅτι, ἂν πρῶτος τὸν συνελάμβανε, δὲν ἤθελεν ἔχει πλέον κεφαλὴν, διὰ τὸν λόγον δῆθεν ὅτι πιστὸς ὦν τῷ Ἀνδρονίκῳ, ἦτο ἄπιστος τῷ Θεῷ· «πρὸς ἅπερ ἡμεῖς, ἐπιφέρει εἰλικρινέστατα ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὑπουλευσάμενοι, ποικίλα λαλήσαντες ἢ λαλαγήσαντες πρὸς ἄνδρα μαινόμενον (ἠγαπῶμεν γὰρ ἔχειν κεφαλὴν) μόλις ἐξημερώσαμεν τὸν ἀτίθασον, ὡς καὶ ἀσπάσασθαι ἡμᾶς καὶ εἰς χεῖρα φιλήσαντα εἶχεσθαι.» Διατρίψας δὲ ἡμέρας τινὰς παρὰ τῷ Κομνηνῷ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναιχμαλώτων, ἐκομίσθη ἔπειτα καὶ εἰς τοὺς κόντους, ἢ μᾶλλον, λέγει, τοὺς κόμητας «μισῶ γὰρ τὸ ἀκράτως βάρβαρον.» Ἐκεῖ παρέμεινεν ὡσαύτως ἡμέρας τινὰς, μέχρις οὗ ἀποκατέστη τελευταῖον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν αὐτοῦ. Εὗρε δὲ τὸν ἱερόν οἶκον εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν, καὶ ἄνω κάτω γυνόμενον ὑπὸ τῶν κατασχόντων αὐτὸν πολεμίων, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ἐν αὐτῷ διατρίβοντες μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ ἀρχιερέως, καὶ καταστρέφοντες τὰ πάντα, τὸ δὲ χεῖριστον ἀσχημονοῦντες. Διότι καταφυγόντος τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ κατὰ τὸν οἶκον κηπίδιον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ μικρότατον λουτρόν, ὡς εἰς ἄσυλόν τι, οὐδ' ἐκεῖ δὲν ἄφινον αὐτὸν ἤσυχον οἱ ἀλιτήριοι. Ἐνῶ παρεκάθητο μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν εἰς τὴν πτωχικὴν αὐτοῦ τράπεζαν, ἐκεῖνοι, «ἐγγίσαντες, εἶτα στραφέντες καὶ τὰ περὶ τὴν ἐδρὰν γυμνώσαντες καὶ εἰς ἔκκρισιν ὑφιζήσαντες, κατεστοχάζοντο ἐξ ἐναντίας ἡμῶν ἀποκοντοῦν τὰ περιττὰ τῆς γαστροῦ, ρυῖσκόμενα καθ' ὕδωρ διὰ τὰς ὀχετηγοὺς σταφυλὰς (διότι φθινοπώρου ὄντος, εἶχον τραπῆ εἰς πολλὴν σταφυλοφαγίαν). Καὶ ἐποίουν οὕτω.»

Ἄλλὰ καὶ πᾶσα ἡ μεγάλη καὶ πλουσία τῆς Θεσσαλονίκης πόλις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑβδομάδας πάσχουσα τὰ πάνδεινα. Οἱ μὲν πολλοὶ φόνοι καὶ αἱ σφοδραὶ ἀρπαγαὶ καὶ τὰ χεῖριστα κακὰ ἐκόπασαν μέχρι τινός μετὰ μεσημβρίαν τῆς 24 αὐγούστου, καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ἀλωσις, ἐξ ἐπιτάγματος τῶν κομητῶν. Πᾶσαι ὁμῶς σχεδὸν αἱ οἰκίαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν κατακτητῶν καὶ πᾶσαι αἱ τροφαὶ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἀνηλίσκοντο, οἱ δὲ πολῖται περιεφέροντο ἄστεγοι, πεινῶντες, διψῶντες, ῥιγοῦντες, διότι ἐστερήθησαν καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλουστέρων ἱματίων καὶ κατήντησαν γυμνοί. Καὶ ἐνταῦθα περιελθὼν τοῦ λόγου ὁ Εὐστάθιος, περιγράφει τὰ ποικίλα μηχανήματα, ἅπερ ἐσοφίζοντο οἱ ταλαίπωροι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, ἵνα

καλύψωσι τὴν γύμνωσιν, εἰς τρόπον κηταδεικνύοντα ὑπόσον ἢ ποι-
κίλη αὕτη φύσις ἤξευρε νὰ συγκιρναῖ πάντοτε τὸ ἀστεῖον μετὰ τοῦ
τραγικοῦ. Ἀφοῦ εἶπεν ὅτι οἱ πλείστοι τῶν πολιτῶν κατήντησαν γυ-
μνοὶ, ἐπιφέρει· «Καὶ εἶθε μὲν γυμνοὶ, ὡς ἂν που ἐλεοῖντο ἐκ τῶν
γυμνωσάντων· νῦν δὲ σοφίζόμενοι τὴν ἔνδυσιν διὰ τὸ ἄλλως κατ' ὄψιν
αἰσχρὸν, οὐκ εἶχον ἔλεον, οἷς τῆς ἀνάγκης ἐκάστω, εἰ καὶ ἀναλλοι.
ἀλλ' οὖν τινὰ στολὴν ἀφοσιούσης, ὁποῖαν ἰδὼν ὁ μὲν ἔξω πένθους γε-
λάσοι ἂν διὰ τὸ σκηρικώτερον, ὁ δὲ συγγεγευμένος τοῦ πάθους οὐκ
ἂν ὀκνήσοι μὴ ἐκθανεῖν λυπούμενος. Ἐτρώπησέ τις ψίχθον καὶ περι-
βαλόμενος ἔκρυπτε μόλις τὴν προσθίαν αἰσχύνην, καὶ ἠγάπα οὕτω
καλυψάμενος, εὐδαίμων αὐτὸς τῇ πρὸς ἑτέρους παραβολῇ, ὅσοι τὸ
κατὰ χεῖρα θέναρ καὶ τὰ δάκτυλα καθά τι παραπέτασμα προθέμενοι,
καὶ κρύπτοντες ἄπερ ἐχρῆν, ἤρκοῦντο, μὴ ἔχοντες ὅτι πλέον δρά-
σουσι. Καὶ ἦν μὲν καὶ αὐτὸ οὐ θέας ἄξιον· εἰ δὲ καὶ γυναῖκες τοῦ
πάθους ἐκοινωνοῦν τοῦδε, τί δὴ ἔλαμπεν ἡλῖος ὡς καὶ τοιαῦτα κα-
θορᾶν;» «Αἱ δὲ κεφαλαὶ τοῖς μὲν πλείοσιν ἦσαν
ἀκατακάλυπτοι, τῶν Λατίνων οὕτω σκευωρησάντων, ὡς ἂν ἔχοιμεν
τὸ ὁμόστολον. Καὶ τοῦτο μὲν οἱ δυνάμενοι ἔπασχον· ὅσοις δὲ τὰ τῆς
κεφαλῆς οὐκ εἶχεν ἀπαθῶς, ἀλλ' ἔδει κατακεκαλύφθαι αὐτὰς διὰ τὸ
ἄρρωστον, ἀλλ' αὐτοὺς βλέπων τις παντοῖος ἂν τὴν λύπην γένοιτο,
τῇ ποικιλίᾳ τῶν βλεπομένων συμπεριαγόμενος. Πῖλον μὲν γὰρ ἀσκη-
τὸν περιτεθεῖσθαι· οἱ εὐτυχέστατοι κατεπλούτου· τῶν δ' ἄλλων οἱ
πλείους ψιᾶθων πλέγματα ἢ σχοίων ἢ καλάμης ἐσχεδιάζον εἰς τοι-
αύτην σκέπην, τὰ πολλὰ καὶ διατετρημένα τὴν κορυφὴν κατὰ κα-
πνοδόκην, τὰ μὲν εὐρῶτος καταβοσκταμένου, τὰ δὲ καὶ κατὰ βαρ-
βαρικὸν ἄθυρμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ πρὸς τέχνην, ἵνα διὰ τοῦ τρή-
ματος ὁ πῖλος, οἷα καὶ τις χώνη τοῖς διψῶσιν, ἐνερευῆται· συμβολὴν.
Καὶ ἦσαν οἱ πάντες ἐκ τῶν τοιούτων στολισμάτων, ὧν πολλοῖς
ἐνέλαμπον, ὡς οἷά τινες πορφύρεοι λίθοι, πληγαὶ πορφύρουσαι τῷ ἔξ
αἵματος λύθρῳ, θέαμα καὶ δυσπρόσωπον καὶ δυσεῖκαστον, τὸ μὲν οἷς
ἐκ νερτέρων ἤκειν ἐδόκουν, σκιαὶ τινες ἀίσσουσαι, τὸ δ' ὅτι τοὺς
κατὰ φύσιν χαρακτῆρας οὐκ ἔτ' εἶχον διὰ τὸ ἔνδον που ἀναχωρῆσαι·
ἢ καὶ τέλειον ἐκλιπεῖν τὸν φίλιον χυμὸν, δι' οὐπερ ἐξάνθει τὸ ἐρύθημα.
Ἦν οὖν ἔργον γνωρίσαι καὶ τὸν πάνυ ἐν τούτοις φίλτατον· καὶ ἕκα-
στος ἀνηρώτα ἕκαστον, ὅστις 'ποτ' ἂν καὶ εἴη, διὰ τὸ κατὰ χρόαν
πάντων ὁμοειδὲς καὶ διάφορον κατ' οὐδέν.»

Ἄλλὰ τὰ παθήματα ταῦτα δὲν ἦσαν τὰ μόνα ὅσα ὑφίσταντο οἱ κάτοικοι. Ὅσάκις ἀπῆντων αὐτοὺς οἱ κατακτηταὶ κατέπτυσον, ὤθουν, ἐσκέλιζον, κατέβρεχον ὕβρεις καὶ ἐμυκτήριζον αὐτοὺς. Καὶ ἐπειδὴ πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχεν ἐκστοχτεῦσαι ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς Ἰωάννης, οἱ δὲ ταλαίπωροι τῆς Θεσσαλονίκης κάτοικοι πολλάκις ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἔλεγον ὅτι θέλει ἐπέλθει ὁ καλὸς Ἰωάννης ἢ ὁ Καλοῖωάννης, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς, ἐνῶ ἐκεῖνος διέτριβε περὶ κυνηγέσια ἐν Φιλιππούπολει, ἥδη οἱ νικηταὶ ἐπεσφράγιζον πάντοτε τοὺς ποικίλους αὐτῶν κατὰ τῶν νικηθέντων μυκτηρισμοὺς καὶ κολαφισμοὺς, λέγοντες ἐν εἴδει ἐπωδῆς· «ἐλθέ Καλοῖωάννη· ἐλθέ Καλοῖωάννη.» Καὶ οὐδὲ νὰ λυπηθῶσιν οὐδὲ νὰ μειδιάσωσιν ἐπέτρεπον αὐτοῖς ἀτιμωρητεῖ· ἀλλ' εἰ μὲν ἀπῆντων τινὰ σκυθρωπάζοντα, «διάβολε, τί στενάζεις;» τὸν ἔλεγον, ὡς ἂν ἀπαιτοῦντες νὰ χαίρωσιν ἐφ' οἷς κακῶς ἔπασχον· ἐὰν δὲ πάλιν συνέπιπτε νὰ μειδιάσῃ τις, «τί γελάς, ὦ διάβολε;» ἐκράυγαζον σχηματίζοντες τὴν χεῖρα εἰς γρόνθον κατὰ τοῦ θυμάτος αὐτῶν, διότι ἐνόμιζον ἢ ὅτι καταγελά τῶν λατινικῶν πράξεων, ἢ ὅτι ἀγαθόν τι προσδοκᾷ. Καὶ ἄν τινες τῶν οἰκοδεσποτῶν τῆδε κάκεισε φερόμενοι ἀνεπόλουν τὴν οἰκίαν εἰς τὸν νοῦν, καὶ ἐπλησίαζον εἰς αὐτήν, καὶ ἐπεχείρουν νὰ εἰσέλθωσι, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδεξιοῦντο φιλικῶς καὶ ἐκαλοῦντο νὰ φάγωσι καὶ νὰ πῖωσι. Μετ' ὀλίγον ὁμῶς ἡ σκηνὴ μετέβαλλεν ὄψιν καὶ διὰ ποικίλων βασάνων καταναγκάζοντο νὰ ἐμολογήσωσι ποῦ ἔχουσι κεκρυμμένα τὰ πολύτιμα πράγματα. Ἦσαν δὲ αἱ βάσανοι «κρεμάθραι καὶ αἰκισμοὶ καὶ ἐξ ἀχύρων καπνοὶ καὶ ἕτερα κινότροπα κακὰ ἐπὶ γρημάτων ἐκφάνσει καὶ δόσει· ὧν διδομένων πάλιν κύκλος ἐν τοῖς αὐτοῖς. Ἀναρτήσεις γὰρ τοῦ ἀθλίου καὶ καταφορικὴ βαρεῖαι πληγῶν, ἕως ἂν ἢ ἐμπλησθῶσι τῶν ποθημένων οἱ δῆμιοι, ἢ ἐλεήσωσι.» Τινὲς δὲ καὶ ἐθανατώθησαν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπετείαις, ὅπως συνέβη εἰς τὸν ἀγαθὸν καὶ πλούσιον ἄνδρα Κωνσταντῖνον Κεκαλεσμένον, ὅστις εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν του, ἀφοῦ ἐπανελημμένως βασανισθεὶς, πολλὰ μετὰ ἐκάστην βάσανον ἔδωκε χρήματα, ἔπειτα ταραχθεὶς τὴν κεφαλὴν ἠπέλησεν ὅτι θέλει καταμηνῦσαι τὰ γινόμενα εἰς τοὺς κόμητας· τότε ὁμῶς «οὐκ ἔσχεν ἔτι κεφαλήν, ἀλλ' αὐτὴ μὲν κατεχώσθη πρὸς ἐκκοπεῖσα, ὁ δὲ λοιπὸς Κωνσταντῖνος ἐξερρίφη νεκρὸς ἀβοήθητος.» Καὶ οὐδὲ τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἐσεβάσθησαν οἱ πολέμιοι συλήσαντες αὐτοὺς ἀνηλεῶς, εἰσερχόμενοι ζιφῆρεις, ἐνῶ ἐτελοῦντο αἱ ἱεροτελεστῖαι, καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἐμπνίζοντες καὶ ἄλλως ἀσχημονοῦντες.

Ἰτί παράδοξον μεθ' ὅλα ταῦτα ἐάν τὰ μεταξὺ τῶν δύο φύλων καὶ ἐκκλησιῶν μίση ἐκορυφώθησαν; Ὁ ἀγαθὸς Εὐστάθιος ἐπεχείρησε πολλάκις νὰ ἐπιβάλῃ χαλινὸν εἰς τὴν ὀργὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῖς πρακτομένοις καὶ νὰ ἀποδώσῃ δικαιοσύνην εἰς τινὰ δείγματα μετριοπαθείας τῶν νικητῶν, τὰ ὅποια ἐνίοτε ἦσαν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀμφίβολα. «Ἐγὼ καλὸν τι ἐνταῦθα τῶν βαρβάρων εἶπεῖν, λέγει που λ. χ., ὅτι φονεῦειν τοὺς ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιβαλλόμενοι τινες ἀπέσυρον αὐτοὺς ἔξω γούν, καὶ οὕτω καθήρουν.» Ὁμολογεῖ ὅτι ὅσα ἔπαθον ἤδη οἱ Θεσσαλονικεῖς ἦσαν δικαία ἀνταπόδοσις τῶν πρὸ τριετίας γενομένων ἐν Κωνσταντινουπόλει σφαγῶν. Ἀποδίδει καὶ χάριτάς τινας εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας, τὸν κόμητα Ἀλδουῖνον. «Τοῦ δὲ κόμητος τούτου ἐκεῖνο μάλιστα τὸ καλὸν, εἰ καὶ ἄλλως εἶχέ τι καὶ κακὸν συμμιγές, παρὰ καὶ καλῶ κακὸν θεμένης τῆς φύσεως, κρατῆρὸς τοιοῦτον κερασαμένης αὐτῷ. Εἶχε μὲν γὰρ τὸ Λατινικὸν ὑπόουλως περὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς, καὶ συχνὸν αὐτοῖς ὑπ' ὀδόντας ὡς ἀνάθεμα τοῖς μὴ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἀλώσεως ἅπαν τὸ πολιτικὸν κατασφάξασι, καὶ τὸ ἰδιὰ τί κεφαλὰ ἐπικάθηται τοιοῦτοις σώμασι; καὶ ὅτι τὸ τούτων αἷμα οὐ ποιεῖ σύγκρασιν πρὸς τὸ ἡμέτερον, καὶ ὅτι παρακλητεύσομεν τὸν ῥῆγα (τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δηλαδὴ) καὶ πεσοῦνται μὲν πάντες οὗτοι, ἀντειροικισθήσονται δὲ κατὰ μόνας Λατῖνοι, καὶ οὕτως ἅπαντα καλὰ ἔσονται. Οὐκοῦν ἀκόλουθοι τούτοις ἀπειλαὶ καθ' ἡμῶν, καὶ ῥίπισμα ὅσαι ὥραι τοῦ κατὰ τὸν κόμητα θυμοῦ ἐκ διαβολῶν, καὶ ἀναφώνησις τῶν ἐνδιαβαλλόντων τὸ αὔριον, αὔριον, καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ λαὸς ἅπας εὐθύς περὶ ἡμᾶς. Καὶ ἦν ἀνάγκη κοπιᾶν καὶ λαλεῖν, καὶ ἐποιούμεν οὕτω συχνά, πολυτρόπως πονούμενοι. Καὶ Θεοῦ χαριτοῦντος ἐπέειθομεν, καὶ τοῦτο πλειστάκις, διὰ τὸ τὸν ἄρχοντα ῥέπειν ἐκεῖσε· καὶ οὐ πρόην ἀνήκαμεν, ἕως τὸ τελευτάϊον παντοῖοι (οὐ λέγω τὰ εἰς ὀμιλίαν, ἀλλὰ δημηγορίαν) γενόμενοι καὶ δικαιολογησάμενοι καὶ οὐδὲ κολακείας ἀπεσχημένοι καὶ χαριεντισάμενοι, καὶ ἐμβριθῶς δέ τι λαλήσαντες καὶ μεμφάμενοι μὲν τὴν τῶν συγκλύδων Λατίνων δεινότητα, ἔπαινον δὲ τῶν Θεσσαλονικέων προενεγκόντες καίριον, καὶ ὅλους τοὺς λόγους πολυειδῶς ἀρμολογῶντες πρὸς ἀνθρώπους ἀγρίους κατὰ τι ἀμυδρὸν ἀπήχημα γραφικῆς ἐλέγχσεως καὶ ἐπιτιμῆσεως καὶ παρακλήσεως, οἱ καὶ κατὰ καιρὸν εἰρήνης ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ἄτολμοι ὄντες ποιεῖν τὰ εὐαγγελικὰ εἰς ἄκρατον, ἵνα μὴ πάσχοιμεν ἀβούλητα. ἔβεβαιώσαμεν τὸν ἄνδρα, καὶ εἰς ἔμπεδον καταστήσαντες περιηγάγο-

μεν διομόσασθαι ἢ μὴν μηκέτι φόβον ἐπαρτηθήσεσθαι φόνου ἢ τινος ἐτέρου κακοῦ τοῖς ἐαλωκόσι. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν ἀνεπαυόμεθα, εἰς ὅσον ἦν ἐγγωροῦν. Ἐνεχώρει δὲ μὴ εἰς τὸ πᾶν παρά γε τοῖς οὕτω μισορωμαίοις Λατίνοις.»

Ἄλλ' ὁσηδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐπιείκεια τῆς κρίσεως τοῦ καλοῦ κἀγαθοῦ ποιμενάρχου τῆς Θεσσαλονίκης, αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας ἐπασχον οἱ ὁμογενεῖς αὐτοῦ καὶ ὁμόδοξοι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ κινήσωσι τὴν ἀγανάκτησιν αὐτοῦ, ἥτις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπεκράτει τῆς μετριοπαθείας. Ὅθεν ὀνομάζει τοὺς κατακτητὰς ἀγριολατίνους. Ὄνομάζει αὐτοὺς Ὀζόλας. (Καὶ δὲν εἶχε δίκαιον μετὰ τὰς ἐν τῷ κηπιδίῳ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς σκηνάς;) Ὀμιλῶν δὲ περὶ τῶν καταπιέσεων ἐπασχον οἱ κάτοικοι καὶ ἀπὸ ἄλλων πολεμίων, βεβαιοῖ ὅτι «λατινικῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀπέπριγον.» Διότι ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι τοιοῦτοι πολέμιοι, οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς Κρανίας καὶ τοῦ Ζεμενίκου, ἐξ ὧν κατὰ τῶν Ἀρμενίων μάλιστα πολλὴν αἰσθάνεται ἀποστροφὴν ὁ ἀρχιερεὺς. Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπειδὴ ἡ περὶ τὰ ὕβρια μάλιστα κρέατα κατάχρησις καὶ ἡ περὶ τὸν νεογνὸν καὶ βρασματίαν οἶνον πολυποσία, οὐκ ὀλίγον ἐπροξένει εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὁ Εὐσταθιος ἀνομολογεῖ τούτου ἔνεκα ἐπανειλημμένως χάριτας ἰδίως εἰς τὸν βρασματίαν ἐκείνον οἶνον. «Τὸν δὲ συχνὸν τοῦτον λατινικὸν θάνατον αὐτὸς ὁ Ἀλδουῖνος ἐτράνωσε, περίλυπος φάμενος ὑπὲρ χιλιάδας τρεῖς μεγάλων αὐτοῖς ἀνθρώπων ἐκ νόσου πεσεῖν. Σωρὸς οὗτος ἠδὺς ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ ἀντεσήκου πρὸς τὴν ἐξ ἡμῶν στοιβήν. Συναριθμουμένων δὲ γε καὶ τῶν ἐν πολέμῳ πεπτωκότων εἶχομεν παρχαμυθίαν πλείονα. Ὅ αὐτὸς γὰρ αἰτιώμενος ἄλογον ἀντιστάσιαν ἡμῶν καὶ ζημίαν ἐντεῦθεν τοῦ ῥηγός, ἐξετραγώδησεν ὑπὲρ τριςχιλίους πεσεῖν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ τείχους ἔξω καταπιπτομένων βελῶν, δίχα γε τῶν ἐν προνομαῖς πιπτόντων ἢ καὶ ἄλλως, ὡς ὁ τοῦ πολέμου κύβος ἔρριπτε καὶ ὁ τῆς δίκης τροχὸς κατεκύλιεν, εὐστροφα περιφερόμενος. Πολλοὺς δὲ καὶ λιμὸς ἀπῆγεν· ἐστενοχωρεῖτο γὰρ καὶ σφίσι τὰ ἀναγκαῖα.»

«Καὶ οὕτως ἡμῖν ἐπεσταλάττετο νέκταρ παραμυθίας τῇ ὑποκαταβάσει τῆς πολεμίου στρατιᾶς, ἣν οἱ δεξιῶς φιλιωθέντες ἡμῖν Λατῖνοι (πολλοὺς γὰρ ὑπηγόμεθα, πραγματευόμενοι τὰ ἐκ Θεοῦ) ἐξεκάλυπτον, ὑπὲρ ὀγδοήκοντα χιλιάδας πεζῆ ἐπελθεῖν· ὧν χίλιοι μὲν πεντάκις φερέγγυοι ἐμαρτυροῦντο ἰππόται εἶναι, πενήκοντα χιλιάσι ῥωμαϊκαῖς ἐναντία κατὰ τὴν ἐκείνων δόξαν ἀντιδραμεῖν, τῶν δὲ λοιπῶν, οἱ μὲν

ἰπποτοξόται ἦσαν, οἱ δὲ ψιλῆται, καὶ ἄλλως δὲ μεθ' ὀπλων χρήσιμοι. Καὶ τοσοῦτοι μὲν τὸ πεζοί, τὸ δὲ ναυτικόν—ἄλλ' αὐτοὶ δῆλοι κατ' ἀριθμὸν τὸν ὑπὲρ διακοσίας νεῶν, σὺν γε τοῖς πειραταῖς ὑφ' ὧν κατὰ γῆν τε καὶ θάλασσαν πιεσάντων ἡμᾶς ἐξεθλίβημεν τῆς ζωῆς, καὶ οἱ μὲν θανάτῳ κατεσπᾶσθημεν, οἱ δὲ, τοῦ Ἄδου τὸ στόμα συγκλείσαντος οἷς οἶμαι κεκόρεστο, ἡμιθνήτες ἐμείναμεν.»

Ὁ ἀναγνώστης ἐννοεῖ ἤδη διατί τοσοῦτον ἐνδιετρίψαμεν εἰς τὴν προκειμένην τῆς Θεσσαλονίκης ἄλωσιν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸ λόγου ἄξιον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦτο ὅτι σώζεται περὶ αὐτοῦ συγγραφὴ ἔχουσα, καθ' ἣ καὶ προοιμιάζοντες εἶπομεν, χαρακτῆρα ὅλως ἰδιάζοντα. Ὁ λόγος τοῦ Εὐσταθίου δὲν εἶναι πλέον ὁ συνήθως ψυχρὸς καὶ νεκρὸς λόγος τῶν μεσαιωνικῶν χρονογράφων, ἀλλὰ λόγος ζῶν, αἰσθανόμενος, πείθων καὶ συγκινῶν· λόγος μαρτυρῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἐπεφύσησεν ἐπὶ τὸν ἄνδρα, πνεῦμα τὸ ὁποῖον ἔκτοτε σφοδρότερον ὁσημέραι γινόμενον, ἐμελλε νὰ παραγάγῃ νέαν τοῦ ἑλληνισμοῦ φάσιν. Δυστυχῶς ἐκ τῆς αὐτῆς συγγραφῆς δηλοῦται ὅτι τὰ μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ἐκορυφούντο ὁσημέραι. Αὐτὴ αὕτη τῆς Θεσσαλονίκης ἢ ἄλωσις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν εἰμὴ ἀνταπόδοσις μὲν τῶν συμφορῶν ἃς ὑπέστησαν οἱ Δυτικοὶ πρὸ τριετίας ἐν Κωνσταντινουπόλει, προανάκρουσμα δὲ τῆς βραδύτερον ἐπελθούσης ἀλώσεως καὶ αὐτῆς τῆς βασιλευούσης. Παρετείναμεν λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν λόγον ἵνα καταστήσωμεν ἐμφανεστέρους τοὺς δύο τούτους χαρακτῆρας τῶν χρόνων ἐκείνων· τὴν ἀναβίωσιν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, καὶ τὴν αὐξοῦσαν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν ἀντιπάθειαν. Νῦν δὲ ἐπαναλαμβάνομεν τὴν συνέχειαν τῆς ἀφηγήσεως ἡμῶν.

Οἱ κατακτηταὶ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ παρέμειναν ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ πόλει μέχρι τῶν μέσων τοῦ Σεπτεμβρίου, καταλιπόντες ἔπειτα ἐν αὐτῇ φρουρὰν ἀποχρῶσαν, ἐπεχείρησαν τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου αὐτῶν καὶ ἐπορεύθησαν διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, τοσοῦτῳ μᾶλλον πεποιθότες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ βουλευμάτος των, ὅσω ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε πέσει αὐτόθι πτώσιν οἰκτρὰν ὁ Ἄνδρόνικος Κομνηνός. Πρὶν ὅμως ἱστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν πτώσιν ταύτην, ἀνάγκη νὰ ἐκθέσωμεν καὶ ἕτερά τινα γεγονότα οὐκ ὀλίγον συντελέσαντα εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδρός. Ἡ ἐστρατεία τῶν Σικελῶν ἐπέφερε κατ' αὐτοῦ πληγὴν καιρίαν,

ἀλλ' ἡ πληγὴ αὕτη δὲν ἦτο ἡ μόνη. Πολλαχοῦ ἄλλοῦ τοῦ κράτους ἡ ἀφροσύνη τοῦ Ἀνδρονίκου προεκάλεσεν ἡ ἐσωτερικὰς στάσεις ἡ ἐξωτερικὰς ἐπιδρομὰς ὀλεθρίας. Καὶ πρῶτον ἐν Κύπρῳ. Ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ εἶχε προχειρισθῆ στρατηγὸς Ἀρμενίας καὶ Ταρσοῦ ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός. Ὁ Ἰσαάκιος οὗτος ἦτο υἱὸς μιᾶς ἐγγόνης τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἐκ πατρὸς δὲ ἦτο Δούκας· ἀλλὰ προσεπωνυμείτο Κομνηνός διὰ τὸ ἐνδοξότερον τοῦ ἐκ μητρὸς γένους. Εἶχε δὲ αἰχμαλωτευθῆ ὑπὸ τῶν Ἀράβων καὶ φυλακισθῆ μέχρι οὗ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ ἐλυτρώθη ὑπὸ τῶν ἵπποτῶν τῆς Δύσεως τῶν καλουμένων Ἰωαννιτῶν. Τότε διὰ μεσιτείας τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Κωνσταντίνου Μακροδόκα καὶ Ἀνδρονίκου Δούκα, ἔλαβε παρὰ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Φοβηθεὶς ὅμως καὶ αὐτὸς τὸν κοινὸν ἀπὸ τοῦ βασιλέως φόβον, συνέλεξε στρατὸν καὶ ἀπελθὼν εἰς Κύπρον, κατέλαβε τὴν μεγάλην ταύτην νῆσον, ἀπατήσας τοὺς κατοίκους αὐτῆς διὰ πλαστῶν ἐγγράφων ὅτι εἶχε διορισθῆ Κατεπάνω τοῦ θέματος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀνεκηρύχθη ἀνεξάρτητος, ἠσφάλισε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ διὰ καταπίεσεων καὶ δημεύσεων, ἠύξησε τὸν στρατὸν· συνεμάχησε μετὰ τῶν Μουσουλμάνων καὶ τοῦ Γουλιέλμου τῆς Σικελίας καὶ ἐπὶ τέλους τῷ 1184 ἀνηγορεύθη αὐτοκράτωρ. Αὕτη δὲ ἡ στάσις, οὐ μόνον ἠκρωτηρίασεν οὐσιωδῶς τὴν τοῦ Ἀνδρονίκου δύναμιν, ἀλλὰ ἐπέπρωτο νὰ ἀποβῆ φθοροποιὸς εἰς τὴν μοῖραν ἐκείνην τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Διότι ὁ μὲν Ἰσαάκιος Κομνηνός κατέστη τῷ 1191 ἐκποδὼν ὑπὸ τοῦ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σταυροφορήσαντος Ριχάρδου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας, ἡ δὲ νῆσος ἐπωλήθη ὑπ' αὐτοῦ εἰς τοὺς ἵπποτάς τῆς δύσεως τοὺς λεγομένους Ναΐτας, καὶ ὑπὸ αὐτῶν μετεδόθη τῷ 1192 εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα τῶν Ἱεροσολύμων Γίδον Λουζινιάν, τοῦ ὁποίου οἱ διάδοχοι ἐκυριαρχήσαν αὐτόθι μέχρι τοῦ 1489, ὅτε ἐκυριεύθη ἡ νῆσος ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὡστε οἱ Κύπριοι, ἕνεκα τῆς ἐπὶ Ἀνδρονίκου γενομένης ἐκείνης στάσεως, ἔπαυσαν κυβερνώμενοι ὑπὸ Ἑλληνικῆς ἀρχῆς ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ διατελοῦσιν ἔκτοτε μέχρι τῆς σήμερον δεσποζόμενοι ὑπὸ διαφόρων ἄλλοφύλων δυναστῶν.

Καὶ ἐνῶ τὸ κράτος ἠκρωτηριάζετο οὕτω ἀπὸ δυσμῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ἔπασχεν ὁμοίον τι καὶ ἀπὸ βορρᾶ. Εἶδμεν ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνός εἶχε περιποιήσει τῷ 1172 τὸν θρόνον τῆς Οὐγγαρίας

εἰς τὸν Βέλαν Γ', τὸν νέον ἐκείνον τὸν ὁποῖον κατ' ἀρχάς, πρὶν ἢ γεννήσῃ υἱὸν, εἶχε σκοπὸν νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν κόρην τοῦ Μαρϊαν καὶ νὰ ἀναδείξῃ ἴδιον διάδοχον. Ὁ Βέλαν λοιπὸν οὕτως, ὅστις ἔκτοτε διέκειτο φιλικῶς πρὸς τὸν Μανουήλ, εἶχε δράμει εἰς βοήθειαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ ἅμα ἔμαθεν αὐτὸν κινδυνεύοντα. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἔπροέφθασε νὰ τὸν σώσῃ, κατέλαβεν ἅπασαν τὴν μέχρι Ναῖσοῦ (Νίσης) χώραν, καὶ παρέμεινε κατέχων αὐτὴν δι' ὅλης τῆς βασιλείας τοῦ Ἀνδρονίκου. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν εἶχον περιέλθει εἰς ὀλεθρίαν κατάστασιν. Ὁ σουλτάνος τοῦ Ἰκονίου ἐκυρίευσεν τὴν Σωζόπολιν καὶ τὰς περὶξ κωμοπόλεις, ἐξεπόρθησεν τὸ Κοτυάειον, καθυπέταξε πολλὰς ἄλλας χώρας καὶ διὰ πολιορκίας μακρᾶς ἐκάκωσε τὴν τοῦ Ἀττάλου ἐπώνυμον λαμπροτάτην πόλιν. Πλὴν τούτου ὁ μὲν Θεόδωρος Καντακουζηνὸς ἐστασίασεν ἐν Νικαίᾳ, ὁ δὲ Ἰσαάκιος Ἄγγελος ἐν Προύσση. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἀνδρόνικος ἐπιχειρήσας τὴν πολιορκίαν τῶν δύο τούτων πόλεων, ἐτιμώρησεν τὴν ἡρωϊκὴν ἀμφοτέρων ἀντίστασιν διὰ λεηλασίας, καὶ πικρίλων ποινῶν ἃς ἐπέβαλεν εἰς τοὺς κυριωτέρους αὐτῶν κατοίκους· στασιάσαντος δὲ ὡς αὐτῶς καὶ τοῦ δομεστίκου Ἰωάννου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐπωνυμουμένου Βατάτζη, ἐν Φιλαδελφείᾳ, ἔπαυσε καὶ αὕτη ἡ στάσις, ἀποθανόντος μὲν τοῦ Βατάτζη, ὑποταχθέντων δὲ τῶν Φιλαδελφῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἀεμφυλίων πολέμων αἱ Ἀσιάτιδες ἔγεμον πόλεις, λέγει ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Καὶ ἦν τὰ ἐντεῦθεν δρώμενα πολλῶν δυσαχθέστερα τῶν ἐξ ὁμόρων συμβαινόντων ἐθνῶν, ἢ καὶ οὕτως εἰπεῖν, ὡς χεῖρ οὐκ ἐπέξῃλθεν ἀλλόγλωττος, τοῦτο ἢ ἐγχώριος ἐθέριζε δεξιὰ, καὶ κατ' ἀλλήλων ἐκπέπολέμωτο τὸ ὁμόφυλον, βαρβαρωθὲν ἅπαν καὶ τοὺς τῆς συγγενείας νόμους ἡγνοηκός.»

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν ἀρχῇ τοῦ Σεπτεμβρίου 1185, ὅτε ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ μέγας σικελικὸς στρατὸς ὁ γενόμενος ἤδη κύριος τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἠτοιμάζετο νὰ ἐπέλθῃ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν βασιλεύουσαν. Ὁ Ἀνδρόνικος φύσει προληπτικὸς δὲν ἦτο βεβαίως· ἀλλ' ἡ ἀμηχανία εἰς ἣν περιῆλθεν ὡς ἐκ τῆς γενικῆς ἐκείνης ἀναστατώσεως, καὶ μάλιστα τοῦ ἐπικρεμασθέντος ἤδη ἐκ Θεσσαλονίκης κινδύνου, κατέπληξεν αὐτὸν τοσοῦτον, ὥστε ἠθέλησε νὰ συμβουλευθῇ τὴν μαντικὴν περὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ τύχης. Καὶ ἔκρουσε λοιπὸν ἀπὸ τὸν

μάντιν ὅτι ὁ μέλλων νὰ παύσῃ αὐτόν τῆς ἀρχῆς ὀνομάζεται Ἰσαάκιος· ἔπειτα ἠρώτησε, πότε θέλει συμβῆ ἡ πτῶσις αὕτη, καὶ ἔμαθεν ὅτι θέλει συμβῆ τὴν ἡμέραν τῆς ὑψώσεως τοῦ Σταυροῦ. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπερώτησις αὕτη τὴν 11 τοῦ Σεπτεμβρίου. Ὄθεν ὁ Ἀνδρόνικος νομίσας ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ καταλαβόντος τὴν Κύπρον, ἀνέκραξε γελάσας ὅτι ὁ μάντις ἀνοηταίνει, διότι ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἠδύνατο νὰ ἔλθῃ ἐκ Κύπρου καὶ νὰ καταβάλῃ αὐτόν. Ἄλλ' ὁ Ἀνδρόνικος δὲν ἐνεθυμήθη ὅτι οἱ ἄγγελοι ἦσαν πολλοὶ, καὶ ὅτι ὁ κυριαρχήσας τῆς Κύπρου Ἰσαάκιος ἄγγελος δὲν ἦτο ὁ μόνος ἐξ αὐτῶν, ὅστις ἔφερε τὸ κύριον ἐκεῖνο ὄνομα. Ἐλησμόνησεν ἰδίως ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἰσαάκιος ἄγγελος ὁ ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ στασιάσας ἐν Προύσῃ. Ναὶ μὲν τοσαύτην ἔδειξεν ἀνανδρίαν κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ὥστε ἔζη ἤδη ἀπαρατήρητος ἐν τῇ βασιλευούσῃ, καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι εἴμπορεὶ ὁ ἄθλιος ἐκεῖνος ἄνθρωπος νὰ τολμήσῃ τι κατὰ τοῦ βασιλέως. Ἐφώντι δὲ οὐδ' ἐφαντάσθη τοιοῦτό τι, ὅτε ὁ κακῶς νενοημένος ζῆλος τοῦ Στεφάνου Ἀγιοχριστοφορίτου ἠνάγκασε τὸν ἀκίνδυνον ἐκεῖνον ἄνθρωπον νὰ γίνῃ θηρίον.

Ὁ ἀναγνώστης ἤξεύρει ἤδη ὁποῖός τις ἦτο ὁ Στέφανος οὗτος, ἐκ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ ἣν ἔγραψεν ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος. Ὁ Στέφανος ἀπέβη παντοδύναμος ἐπὶ Ἀνδρόνικου καὶ κατέστη ὁ κύριος ἐκτελεστῆς τῶν φόνων αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τιμωριῶν. Ἀφωσιωμένος δὲ ὢν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἰς τὸν βασιλέα, δὲν ἐνόμισεν ὅτι πρέπει νὰ ἀδιαφορήσῃ ὡς αὐτὸς πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβοντα Ἰσαάκιον ἄγγελον, καὶ ἀπεφάσισε νὰ συλλάβῃ τὸν ἄνθρωπον ἵνα κατ' ἀρχὰς μὲν φυλακίσῃ, ἔπειτα δὲ θανατώσῃ αὐτόν, ὃν τρόπον ἤθελεν ἀποφασίσῃ ὁ Ἀνδρόνικος. Ἄλλ' ὅταν τὴν ἑσπέραν τῆς 11 Σεπτεμβρίου εἰςῆλθεν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἰσαακίου μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ καὶ ἐκάλεσε τὸν ἐνοικούντα νὰ κατέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὗτος νοήσας περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐγένετο ἐκ φόβου ἤρωσ ἀπαξ τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ πηδήσας ἐπὶ ἵππου ἔκοψε τὴν κεφαλὴν τοῦ Στεφάνου, διέσχισε τοὺς ἀκολουθοῦσους του, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν μέγαν ναόν. Ἐκεῖ ἠθροίσθησαν περὶ αὐτόν ἐν τῷ ἅμα φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ πολὺ λαοῦ πλῆθος, διότι ὁ λαὸς οὗτος, ὁ κατ' ἀρχὰς τοσοῦτον εὐμενῆς διατελέσας πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον, εἶχεν ἀπὸ τίνος καιροῦ ἀποστραφῆ αὐτόν διὰ τὰς ἀπανταχόθεν συμβαινούσας συμφοράς. Ὁ

Ἀνδρόνικος διέτριβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εἰς τὰς θελκτικὰς τῆς Προποντίδος νήσους μετὰ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ συζύγου καὶ μιᾶς τῶν παλλακῶν, διότι ὅσον νεαρὰ καὶ ἀνῆτο ἡ Ἄννα, δὲν ἤρκειτο εἰς μόνην αὐτήν. Ἄμα μαθὼν τὰ συμβαίνοντα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔσπευσε νὰ ἔλθῃ διὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐνόχους. Ἄλλ' εἶδεν ἀπροσδοκῆτως τὰ μὲν βασιλεία ἔρημα, τὴν δὲ πόλιν στασιάζουσαν, καὶ πάντας ἐγκαταλείποντας αὐτόν. Ἡθέλησε νὰ κηρύξῃ ἀμνηστίαν, ἀλλὰ τὸ πλῆθος ἐνέπαιξε τὴν ἀμνηστίαν ταύτην, ἀνακράξαν ὅτι αὐτὸς ἔχει χρεῖαν συγγνώμης, ἣν ὁμως δὲν θέλει λάβει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡθέλησε νὰ παραχωρήσῃ τὴν βασιλείαν εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μανουὴλ, ἀλλ' αἰ ἄρεται τοῦ υἱοῦ δὲν ἐφάνησαν ἱκαναὶ νὰ ἐξαγοράσωσι τὰ τοῦ πατρὸς ἁμαρτήματα. Τότε ἐζήτησε νὰ σωθῆ διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ συνελήφθη καὶ περιβληθεὶς ἀλύσει καὶ κλοιὸν μέγαν, ἐσύρθη εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου. Ἡ εὐγλωττία του καὶ τὰ δάκρυα τῶν γυναικῶν αἰτινες τὸν συνώδευον, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀποτρέψωσι τὴν ἐσχάτην αὐτοῦ τιμωρίαν, καὶ, ἀντὶ τοῦ συνήθους τῆς θανατώσεως τρόπου, παρεδόθη εἰς τὸν φοβερώτατον τῶν δημίων, τὸν ὄχλον τῆς πρωτευούσης. Ὁ δὲ ὄχλος ἐξερρίζωσε μὲν πρῶτον τοὺς ὀδόντας καὶ τὰς τρίχας αὐτοῦ, ἐξώρυξε δὲ τὸν ἕνα τῶν ὀφθαλμῶν, ἔκοψε δὲ ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας· καὶ ταῦτα πάντα οὐχὶ διὰ μιᾶς, ἀλλ' ἐκ διαλειμμάτων. Ἐπειτα ἐκάθισαν αὐτὸν ἐπὶ καμήλου, καὶ περιήγαγον εἰς ἀπάσας τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως, ἐπάγοντες ἀδιακόπως ὕβρεις καὶ πληγὰς. Τελευταῖον ἐκρέμασαν τὸν δυστυχῆ ἐκ τῶν ποδῶν μεταξύ δύο κιόνων ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πεποιημένοι ἐκ χαλκοῦ, λύκαινα, καὶ ὕαινα, ἀντιβλέπουσαι ἀγρίως πρὸς ἀλλήλας· πάντες δὲ ὅσοι ἠδύναντο νὰ φθάσωσι τὸ σῶμά του, ἐξηκολούθουν πλήττοντες μέχρις οὗ δύο Ἴταλοὶ ἐλεήσαντες τὸν ἄνθρωπον, ἀπήλλαξαν αὐτὸν διὰ τῆς σπάθης ὄλων τῶν βασάνων τοῦ κόσμου τούτου.

Ὅποσον οἰκτρὰ τοῦ βίου καταστροφή ἀντιπαραβαλλομένη μάλιστα πρὸς τὸ λαμπρὸν αὐτοῦ προοίμιον! Γεννηθεὶς περὶ τὰς βαθμίδας τοῦ θρόνου, ὁ Ἀνδρόνικος ἐτελεύτησεν ὡς ὁ ἐσχάτος τῶν κακούργων. Καὶ ἡ αὐτὴ ἀντίθεσις ἀναφαίνεται εἰς ἀπάσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὰς περιπετείας. Ἡγαπήθη ὡς ἀδελφὸς ὑπὸ τοῦ χρηστοῦ καὶ μεγαλοπράγμονος Μανουὴλ, ἀνταπεκρίθη δὲ εἰς τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἶσθημα δι' ἀδιακόπου ἐπιβουλῆς. Ὑπῆρξεν ἄνδρειος ὡς οὐδεὶς ἄλλος καὶ τολμηρὸς, ἠτύχησε δὲ σχεδὸν πάντοτε ἐν τοῖς πολεμικοῖς αὐτοῦ ἐπιχειρήμασιν. Ἐλατρεύθη, ἐν τῇ νεότητι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων καὶ ὠραιότερων κατ' ἐκεῖνο

τοῦ χρόνου γυναικῶν, ἐγκατέλιπε δὲ αὐτὰς ἀσυνειδήτως τὴν μίαν κατόπιν τῆς ἄλλης, καὶ πρεσβύτης ἤδη γενόμενος, προσέλαβε διὰ τῆς βίας σύζυγον νεαράν, ἣτις ἀπετροπιάζετο αὐτόν. Ἐπὶ πᾶσι δυναμένος νὰ ἀναφανῆ ἄξιος διάδοχος τῶν τριῶν μεγάλων Κομνηνῶν, νὰ ἐπιτροπεύσῃ τὸν ἀνήλικον Ἀλέξιον καὶ νὰ σώσῃ τῇ ἀληθείᾳ τὸ κράτος, ἐδολοφόνησε τὴν τε χήραν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ, καὶ προεκάλεσε δι' ἀπιστίας καὶ ἀγριότητος φοβερᾶς δυστυχήματα ὀλέθρια, τῶν ὁποίων ἐγένετο τὸ πρῶτον θῦμα. Πῶς τὰ κάλλιστα τῶν προτερημάτων ἐπὶ τοσοῦτον παρεμορφώθησαν καὶ διεστράφησαν; Ἐρωτᾶτε ἀκόμη πῶς; Διότι ἂν ὑπάρχη τι τὸ ὁποῖον διδάσκει ἀσφαλῶς ἡ ἱστορία εἶναι, ὅτι ἡ χάρις, ἡ εὐφυΐα, ἡ ἀνδρεία, ἡ τύχη καὶ αὐτὴ ἡ περὶ νοῖα δὲν εἶναι ἀγαθὰ ἀληθῆ εἰμὴ καθ' ὅσον ρυθμίζονται ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθητηρίου. Τὸ ἠθικὸν αἰσθητήριον εἶναι ἐν τῷ βίῳ, ὅ,τι τὸ αἰσθητήριον τοῦ καλοῦ εἶναι ἐν τῇ τέχνῃ. Καὶ καθὼς ἐκ καλλίστης ὕλης δύναται νὰ σχηματισθῇ σφόδρα ἀπειρόκαλον ἔργον, οὕτω ἐκ καλλίστων προτερημάτων δύναται νὰ προκύψῃ κακοηθέστατος ἄνθρωπος. Ὁ Σλόσσερ ἀντιπαραβάλλει τὸν Ἀνδρόνικον ἐπιτηδείως πρὸς τὸν Ἀλκιβιάδην. Καὶ τοιοῦτοι μὲν δαιμόνιοι ὀλετῆρες διὰ μιᾶς ἀνατρέποντες τὰς πατρίδας, δὲν ὑπάρχουσι πολλοὶ κατ' εὐτυχίαν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· πολλοὶ ὅμως εἶναι οἱ διὰ μετριωτέρων κακιῶν φθειρόντες τὰ μέτρια αὐτῶν προτερήματα, διότι ταῦτα στεροῦνται ἀποχρώσεως ἠθικῆς βάσεως, οἱ δὲ πολλοὶ οὗτοι ὑπονομεύουσι κατὰ μικρὸν τὴν ζωτικὴν τῶν ἔθνῶν δύναμιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Οἱ Ἄγγελοι. Τρίτη Σταυροφορία.

Ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος, ὁ καταλαβὼν τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρονίκου ἐκείνου Ἀγγέλου, ὃν εἶδομεν στρατεύσαντα κατὰ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ, ὅτε οὗτος τῷ 1182 ἐπλησίαζεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἐν γένει οἱ Ἄγγελοι ἦσαν ἐπιφανεῖς τὸ γένος. Ἐπιφανεῖς ὅμως διὰ τὴν μετὰ τῶν Κομνηνῶν συγγένειαν, καὶ διὰ τὰ μεγάλα ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα πολλακίς περιεβλήθησαν, οὐχὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν ἢ τὴν ἄλλην ἀρετὴν. Ἰδίως δὲ μετριώτατος ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ἡ νῦν κατὰ παράδοξον συγκυρίαν περιστάσεων βλ-

σιλεύσας Ἰσαάκιος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀνδρονίκου διέταξε τὴν τύφλωσιν τοῦ νεωτέρου αὐτοῦ υἱοῦ Ἰωάννου. Καὶ οὐδὲ τοῦ πρεσβυτέρου Μανουὴλ ἐφείσθη, ὅστις καίτοι μηδ' ὅλως συμμετασχὼν τῶν τοῦ πατρὸς ἀνομημάτων, ἐστερήθη οὐδὲν ἥττον τῆς δράσεως. Ἄλλ' ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ ἀποζημιώσῃ τὸν Μανουὴλ διὰ τὸ ἄδικον τοῦτο πάθημα, καθότι οἱ δύο αὐτοῦ υἱοί, Ἀλέξιος καὶ Δαβὶδ, ἱδρυσαν μετὰ τινα ἔτη ἰδίαν ἐν Τραπεζοῦντι βασιλείαν, ἣν οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν διετήρησαν ἐπὶ τρεῖς περίπου ἑκατονταετηρίδας. Ἡ τοῦ Ἀνδρονίκου χήρα Ἄννα ἔπαθεν οὐδὲν ἄλλ' ἢ θυγάτηρ αὐτῆ τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ σύζυγος διατελέσασα ἀλληλοδιαδόχως δύο αὐτοκρατόρων, ἔζησεν ἤδη ἐν παλλακίᾳ μεθ' ἑνὸς τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχόντων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Θεοδώρου Βρανᾶ, υἱοῦ τοῦ μετ' ὀλίγον ἀριστεύσαντος κατὰ τῶν Νορμαννῶν Ἀλεξίου Βρανᾶ, καὶ μόλις μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν κύλογῆθη διὰ νομίμου γάμου ἢ συμβίωσις αὐτῆς αὕτη. Τὸ πάντων ὅμως παραδοξότερον εἶναι ὅτι ὁ Ἰσαάκιος ἀνεδείχθη νικηφόρος ἐν τῷ πρὸς τοὺς κατακτητὰς τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἀγῶνι. Φαίνεται ὅτι ἡ ἔνεκα τῆς πτώσεως τοῦ Ἀνδρονίκου ἀγαλλίασις ὑπῆρξε τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ κοινὴ, ὥστε στρατιῶται καὶ στρατηγοὶ συνέρρευσαν περὶ τὸν νέον βασιλέα, ὅστις ἠτύχησε πρὸς τούτοις νὰ ἐπιστήσῃ τῆς προχείρως συγκροτηθείσης ταύτης δυνάμεως ἡγεμόνα γενναῖον καὶ δεξιόν, τὸν πρὸ μικροῦ μνημονευθέντα Ἀλέξιον Βρανᾶν, ἀπόγονον ἑνὸς ἐκ τῶν ὀλίγων ἐτι σωζομένων οἴκων τῆς ἄλλοτε πολυαρίθμου καὶ ἐνδόξου στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ἀφ' ἑτέρου οἱ Σικελοὶ περιέπεσον εἰς πολλὰ σφάλματα. Εἶδομεν ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ Σεπτεμβρίου καταλιπόντες φρουρὰν ἐν Θεσσαλονίκῃ, ἀπῆλθον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὁ πεζικὸς στρατὸς ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τῶν προτέρων κατορθωμάτων, καὶ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἀρχὰς οὐδὲν ἀπῆντησεν ἀντίπαλον, διηρέθη εἰς πολλὰ ἀποσπάσματα, καὶ ἐτράπη εἰς ἄτακτον λεηλασίαν περὶ τὰς Σέρρας καὶ τὴν Ἀμφίπολιν καὶ Μοσυνόπολιν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Βρανᾶς προσέβαλε κατ' ἀρχὰς τὰ μεμονωμένα ἐκεῖνα ἀποσπάσματα καὶ τρέψας αὐτὰ καὶ ἐνισχύσας οὕτω τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ, ἀντιπαρετάχθη τελευταῖον τῇ 7 νοεμβρίου κατὰ τῆς κυριωτέρας τῶν πολεμίων μοίρας εἰς χῶρόν τινα καλούμενον τοῦ Δημητρίτζη, περὶ τὸν Στρυμόνα ποταμόν. Ἡ ἥττα τῶν πολεμίων ἀπέβη ὀλοσχερῆς, καὶ αὐτοὶ οἱ κόμητες Ῥικάρδος καὶ Ἀλδουϊ-

νος συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Οἱ περισωθέντες κατέφυγον ἢ εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς Δυρράχιον. Ἐκ δὲ τῶν εἰς Θεσσαλονίκην καταφυγόντων ἀπέπλευσαν ἀμέσως ὅσοι ἠδυνήθησαν ἐπὶ τῶν αὐτόθι εὐρεθεισῶν μακρῶν νηῶν· πολλοὶ ὅμως μὴ εὐρόντες πλοῖα ἀνηλεῶς κατεσφάγησαν ἐν τῇ πόλει ἐκεῖνη ἣτις ἀμέσως ἐπανῆλθεν εἰς τὴν κυριαρχίαν τοῦ κράτους. Ἄλλ' οὐδ' ὁ στόλος τῶν πολεμίων ἔπραξε γεννηχίον τι. Ἐπιπλεύσας εἰς τὸν ἀστακηνὸν κόλπον προσεβλήθη διὰ ξηρῆς καὶ διὰ θαλάσσης, καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἀναχωρήσῃ ἄπρακτος εἰς τὰ ἴδια παθῶν ἐν τῇ ἐπιστροφῇ τὰ πάνθηνα ἐκ καταιγίδων καὶ λιμοῦ καὶ νόσου. Τὸ Δυρράχιον καὶ αἱ Ἴόνιοι νῆσοι παρέμειναν μὲν ἐπὶ τινα ἔτι χρόνον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Σικελῶν, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τό τε Δυρράχιον καὶ ἡ Κέρκυρα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου μὴ δυναμένου νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην ἣν ἀπῆτει ἡ κατοχὴ αὐτῶν. Μόναί αἱ νῆσοι Κεφαλληνία καὶ Ζάκυνθος ὑπέκυψαν ἔκτοτε εἰς τὴν τῶν δυτικῶν δεσποτείαν, γινόμεναι κτῆμα τοῦ ναυάρχου Μαργαριτόνη ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας. Τιοιουτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ σικελικὸς οὗτος πόλεμος, ὅστις ἐμαρτύρησεν αὐτῆς δύο τινά· πρῶτον ὅτι οἱ δυτικοὶ ἐπέμενον ἀρπάζοντες πᾶσαν εὐκαιρίαν ἵνα καταλύσωσι τὸ ἀνατολικὸν κράτος· καὶ δεύτερον ὅτι τὸ κράτος τοῦτο, ὅσον καὶ ἂν εἶχον ἐλαττωθῆ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, εἶχεν ἔτι πόρους καὶ ἄνδρας ἱκανοὺς ἵνα ἀποκρούσῃ τὰς ἐπιθέσεις ἐκεῖνας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ νίκη αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητος· ναὶ μὲν ἐπὶ τέλος ἔπαθε μικρὰν τινα χώραν στέρησιν, ἀλλ' ὁ λαμπρὸς καὶ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου ὑπέστη δεινὴν καταστροφὴν κατὰ τε ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν. Βῆδομεν ὅτι ἐν Θεσσαλονίκῃ εἶχεν ἀποβάλλει πολλὰς ἀνδρῶν χιλιάδας· κατὰ τοὺς μετέπειτα ἀγῶνας ἀπώλεσεν οὐχὶ ὀλιγωτέρους τῶν 10,000 μαχίμων ἀνδρῶν, οἱ δὲ ζωγρηθέντες ἦσαν περὶ τοὺς τετρακισχιλίους. Μεταξὺ τῶν τελευταίων ἦτο καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνός, ὁ παραίτιος γινόμενος πάσης ταύτης τῆς συμφορᾶς, ὅστις ἐστερήθη τῆς ὀράσεως. Ἄλλὰ καὶ οἱ δύο ἀγέρωχοι ἡγεμόνες τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, οἱ κόμητες Ἀλδουῖνος καὶ Ρικάρδος, οἵτινες μετὰ πολλῶν χλευασμῶν εἶχον ἀπαντήσῃ εἰς τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τὰς ὁποίας διεβίβασε πρὸς αὐτοὺς ὁ Ἰσαάκιος ἄμνα βασιλεύσας, ἠναγκάσθησαν ἤδη νὰ προσκυνήσωσιν ὡς δοῦλοι τὸν βασιλέα ἐκεῖνον ἐπὶ θρόνου πανηγυρικῶς καθήμενον καὶ διὰ πολλῆς κολακείας νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Καὶ οἱ

μὲν ἄλλοι αἰχμάλωτοι ἢ ἀπέθανον ἐκ τῆς κκουχίας, ἢ περισωθέντες ὑπῆρέτησαν τὸ κράτος ὡς μισθοφόροι. Οἱ δὲ δύο ἐκεῖνοι ἡγεμόνες οὐδὲν ἔπαθον κακόν, διότι ἔκτοτε ὁ Ἰσαάκιος συνέλαβε τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ ἐξευμενίσῃ τὸν βασιλέα τῆς Σικελίας δίδων σύζυγον εἰς τὸν ἐπίδοξον αὐτοῦ διάδοχον τὴν θυγατέρα τοῦ Εἰρήνην, ὅπερ ἐξετέλεσε μετ' ὀλίγον.

Ἄλλὰ τὸ κατόρθωμα τοῦτο ὤφειλετο εἰς τὴν προθυμίαν ἣν πάντες εἶδειξαν, μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀνδρονίκου, ἵνα ἀποκρούσωσι τοὺς πολεμίους, καὶ εἰς τὴν ἐπιτυχῆ τοῦ στρατηγοῦ ἐκλογὴν ἣ δὲ τοῦ Ἰσαακίου ἀφροσύνη ἔμελλε καὶ τὸν ζῆλον ἐκεῖνον νὰ μαράνη, καὶ νέας νὰ προκαλέσῃ συμφορὰς, ὥστε ἔκτοτε ἡ βασιλεία αὐτοῦ παρίσται σειρὰν ἀδιάκοπον σχεδὸν ἀτυχημάτων. Ὁ μὲν Ἀλέξιος Βρανᾶς ἐπιχειρήσας νὰ ἀρπάσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν βασιλείαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διότι ἡδίκηθῃ παρὰ τοῦ Ἰσαακίου, εἴτε διότι περιεφρόνει αὐτὸν, ἀπέτυχε διὰ τὴν τοῦ πλήθους ἀδιαφορίαν· καὶ τὸ παράδοξον ἔτυχε συγγνώμης παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ ὁ στόλος ὁ ἐκπεμφθεὶς κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ δυναστεύοντος Ἰσαακίου Κομνηνοῦ κατεστράφη ὀλοσχερῶς ὑπὸ τε τοῦ μεγάλου ἐκείνου στασιαστοῦ καὶ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Μαργαριτόνη. Τὸ δὲ χεῖριστον ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος, θελήσας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ προσοικειωθῇ τὸν βασιλέα τῆς Οὐγγαρίας Βέλαν Γ' νὰ λάβῃ σύζυγον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, ἐπέβαλεν ἐπὶ τῇ δαπάνῃ τοῦ γάμου βαρὺν εἰς ἅπαν τὸ κράτος φόρον. Τῆς ἀφορμῆς ταύτης ἐπιλαθόμενοι οἱ περὶ τὸν Αἴμον Βλάχοι καὶ Βούλγαροι ἐπανεστήσαν. Τρεῖς ἀδελφοὶ Πέτρος, Ἀσᾶν καὶ Ἰωάννης, οἵτινες καίτοι ἐκ Βλάχων καταγόμενοι, παρέστησαν ἑαυτοὺς ὡς ἀπογόνους τοῦ ἀρχαίου Γερνοβητικῆ βασιλείου οἴκου, ἐκάλεσαν ἀμφοτέρω ἐκεῖνα τὰ φῦλα εἰς τὰ ὄπλα τῷ 1186. Ὁ μῦθος ὅτι ὁ ἅγιος Δημήτριος ἐγκατέλιπε τὴν Θεσσαλονικὴν μετὰ τὴν πρόσφατον σικελικὴν ἐκστρατείαν καὶ κατέφυγεν εἰς τοὺς πιστοὺς Βουλγαροβλάχους, ἐξῆψε τὰ πνεύματα τοῦ δεισιδαίμονος τούτου λαοῦ. Ὁ Πέτρος ἔκτισεν ἐν Βουλγαρίᾳ νέαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ καλλιμάρτυρος ἐκείνου ἐκκλησίαν, ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ, καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὴν Θράκην. Κατ' ἀρχὰς οἱ στασιασταὶ ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστρου παρὰ τοῖς Κομάνοις. Καὶ ἑτέραν δὲ ἐπιχειρήσαντες ἐπίδρομὴν τῷ 1187, ἠττήθησαν ὑπὸ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάν-

νου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ Ἰσαάκιος δυσπιστήσας πρὸς τὸν ἀγαθὸν τοῦτον ἄνδρα, ἀφῆρεσεν ἀπὸ αὐτὸν τὴν στρατηγίαν, καὶ ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς τὸν τυφλὸν Ἰωάννην τὸν Καντακουζηνόν, ὅστις φυσικῶ τῷ λόγῳ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι ὅτι οὐ μόνον ὁ Ἰωάννης οὗτος Καντακουζηνὸς προεχειρίσθη στρατηγὸς, τυφλὸς ὢν, ἀλλὰ καὶ ὁ κατὰ τοῦ ἐν Κύπρῳ Ἰσαακίου ἐκπεμφθεὶς στρατηγὸς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἦτο ὡσαύτως τυφλός. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι πλείστοι ὅσοι ἄνδρες ἐκ τῶν εἰς τὰ πρῶτα τοῦ κράτους γένη ἀνηκόντων εἶχον στερηθῆ τῆς ὁράσεως ὑπὸ τοῦ ματιώδους Ἀνδρονίκου· ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἐσώζοντο ἔτι καὶ ἄλλοι μὴ ὄντες ἀόμματοι· ὥστε ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἰσαακίου εἰς τὸ νὰ διορίζῃ τυφλοὺς στρατηγοὺς δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο εἰμὴ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ τύφλωσιν. Ὅχι ὅτι οἱ ἀτυχεῖς ἐκεῖνοι ἄνθρωποι δὲν ἦσαν γενναῖοι· ἐξ ἐναντίας καὶ ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς λέγεται ἀνδρείος ὑπὸ τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ἐφημίζετο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτοῦ. Καὶ ἔδωκεν ἐν αὐτῷ δὴ τούτῳ τῷ βουλγαρικῷ πολέμῳ δείγμα τρανὸν τῆς ἀρετῆς ταύτης· διότι μαθὼν τὴν ἥτταν τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων, ἀφοῦ ὕβρισε τοὺς τραπέντας εἰς φυγὴν, ὤρμησε κατὰ μέσον τῶν πολεμίων φωνάζων «ἀκολουθεῖτέ μοι.» Ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἐγίνωσκεν οὔτε ποῦ πορεύεται, οὔτε τί ἐν τῷ στρατῷ γίνεται, τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς οὐδὲν ἄλλο συνετέλεσεν εἰμὴ εἰς τὸ νὰ συμπληρώσῃ τὴν καταστροφὴν.

Τελευταῖον ἡ ἡγεμονία ἐπετράπη εἰς τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν, τὸν νικητὴν τῶν Νορμαννῶν, ὅστις ἐξέωσε τοὺς πολεμίους ἐκ τῆς Θράκης. Ἀλλὰ τότε, ἀντὶ νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν Βουλγαρίαν καὶ νὰ συμπληρώσῃ τὴν νίκην, ἀπεφάσισεν αὐθις νὰ ἀρπάσῃ τὴν βασιλείαν, ἐπέστρεψε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἀνήγορεύθη ἐκεῖ αὐτοκράτωρ καὶ προήλασεν ἐπὶ τὸ Βυζάντιον. Καὶ οἱ μὲν κάτοικοι τῆς πρωτευούσης δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν μεταβολὴν· ἀλλ' ὁ Βρανᾶς, συγκροτήσας ἐκ τοῦ προχείρου καὶ ναυτικῆν δύναμιν ἐν τῇ Προποντίδι, κατετρόπωσε δι' αὐτῆς τὸν βασιλικὸν στόλον, καὶ περιέζωσεν οὕτω ἅπανταχόθεν τὴν πόλιν· πλὴν δὲ τούτου, ἦτο κύριος ἤδη ὅλων τῶν παρακειμένων ἐσπερίων καὶ ἐσίων χωρῶν, ὁ δὲ Ἰσαάκιος δὲν ἐτόλμα νὰ ἐπιχειρήσῃ ἐξοδὸν· ὥστε τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἤθελεν ἐπὶ τέλους κατισχύσει, ἐὰν αἴφνης δὲν προέκυπτεν εἰς μέσον ἀπροσδόκητός τις τῶν καθεστώτων σωτῆρ.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία διετέλει εἰς φιλικὰς καὶ συγγενικὰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐν Ἰταλίᾳ ἡγεμονικὸν οἶκον τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Εἶδομεν ἓνα τοῦ οἴκου τούτου γόνον, τὸν Ῥαινέριον, συζευχθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ καὶ λαβόντα τὸ τοῦ καίσαρος ἀξίωμα, ἔπειτα δὲ θανατωθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου. Τούτου τοῦ Ῥαινερίου ὁ νεώτερος ἀδελφὸς Κορράδος ἀπερχόμενος εἰς Ἱερσόλυμα, διήλθε διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου ὁ Ἰσαάκιος περιποιούμενος τὸν ἄνδρα ἔδωκεν αὐτῷ σύζυγον τὴν ἰδίαν ἀδελφὴν Θεοδώραν καὶ ἀνηγόρευσε πρὸς ἑτι αὐτὸν καίσαρα. Ὁ Κορράδος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος· καὶ βλέπων τὸν βασιλέα μὴδὲν τῶν δεόντων ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ ἐκείνῃ πράττοντα, ἀλλὰ μόνον τὰς προσευχὰς καὶ τὰς συμβουλὰς τῶν μοναχῶν ἐπικαλούμενον. ἀντὶ ὀπλιτῶν δὲ ἀναβιβάζοντα εἰς τὰ τείχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος. τὴν καλουμένην Ὁδηγήτριαν, ἠγανάκτησεν, ἐνέπαιξεν αὐτὸν, καὶ τὸν παρέστησεν ὅτι καλὸν ἦτο ἀντὶ τῶν ἀγίων ἐκείνων ἀνδρῶν, γὰρ συλλέξῃ μαχητὰς ἐπιτηδειότερους εἰς τὴν τοῦ ἐχθροῦ κατατρόπωσιν. Ἐντεῦθεν ἐνθαρρυνθεὶς ὁπωσοῦν ὁ Ἰσαάκιος ἐπεχείρησε τὴν συγκρότησιν μικρᾶς τινος στρατιᾶς καὶ μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὰ τε χρυσᾶ τῶν ἐκκλησιῶν κειμήλια καὶ οὐκ ὀλίγα χρήματα χορηγηθέντα αὐτῷ ὑπὸ τοῦ βαθυπλούτου πρωτοστράτορος Μανουὴλ Καμύτση, ὅστις, ὢν προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Βρανᾶ, δὲν ἐδίστασε νὰ προσφέρῃ ὀλόκληρον αὐτοῦ τὴν περιουσίαν εἰς τὸν βασιλέα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην. Τὰ χρήματα ἐμελλον νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν μισθοφόρων, ὅσοι πρόκειται νὰ στρατολογηθῶσιν ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένων Λατίνων. Διότι εἶχον μὲν οὗτοι πάθει τὰ πάνδεινα καὶ φυγαδευθῆ ἐκ τῆς βασιλευούσης ἐπὶ Ἀνδρονίκου, ἀλλὰ βασιλεύσαντος τοῦ Ἰσαακίου ἐπανῆλθον ἀλληλοδιαδόχως αὐτόθι Ἐνετοὶ, Πισᾶται καὶ Γενοαῖοι, ἐπαναλαβόντες τὰ ἀρχαῖα προνόμια καὶ τὰς ἀρχαίας ὑποχρεώσεις. Συνέβη δὲ τότε ὅ,τι συνήθως συνέβαιεν ἐν τοιαύταις περιστάσεσιν, ὅτι τὰ μὲν προνόμια ἠῤῥξησαν, ἔνα οὕτως ἀναπληρωθῆ ἢ ἀποζημιώσῃς ἦν ἀπῆτουν δι' ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν τελευταίων Κομνηνῶν καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ἀνδρονίκου, αἱ δὲ ὑποχρεώσεις τοσοῦτον ὀλίγον ἐξεπληροῦντο, ὥστε καίτοι ἐγένοντο αἱ νέαι ἐκεῖναι συνθηκαί, ἐξηκολούθουν αἱ πειρατεῖαι μαστίζουσαι τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας, μάλιστα αἱ τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενοαίων πειρατεῖαι. Ἐκ τῶν Λατίνων λοιπὸν ὅσοι ἕνεκα τῶν συνθηκῶν τούτων ἐγκατε-

στάθησαν αὐθις ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐστρατολόγησεν ὁ Κορράδος διακοσίους πεντήκοντα μὲν ἰππεῖς, πεντακοσίους δὲ πεζοὺς. Πρὸς τούτοις ἐστρατολογήθησαν καὶ ἐκ τῶν Τούρκων καὶ Γεωργιανῶν ἐμπόρων οὐκ ὀλίγοι. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ στρατεύσωσι προσέτι ἐκ τῶν περὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασιλείον αὐτὴν ἐπισήμων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν περὶ τοὺς χιλίους. Ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἐξῆλθε τελευταῖον τῶν τειχῶν, ἵνα ἀντιπαραταχθῆ κατὰ τοῦ Βρανᾶ. Τὸ δὲ παραδοξότερον εἶναι ὅτι οἱ ἐπαναστάται, καίτοι ὄντες πλείοτεροι καὶ ἀγόμενοι ὑπὸ ἀνδρὸς πρὸ τριετίας κατατροπώσαντος τὸν πολὺ μείζονα νορμανικὸν στρατὸν, ἐτράπησαν ἤδη ἀμέσως εἰς φυγὴν. Εἰς μάτην ὁ Βρανᾶς ἀνεκάλει αὐτοὺς εἰς τὰς τάξεις των, κραυγάζων ὅτι πλείονες πρὸς ἐλάσσονας ἔχουσι νὰ πολεμήσωσι καὶ ὅτι αὐτὸς πρῶτος θέλει ἐμβάλει κατὰ τῶν πολεμίων. Οἱ φεύγοντες δὲν ἐπέστρεψαν, αὐτὸς δὲ ὀρμήσας κατὰ τοῦ Κορράδου, ἐπλήγωσε μὲν αὐτὸν ἄλλ' ἐλαφρῶς, καὶ ἀντιπληγείς παρ' ἐκείνου καιρίως καὶ κατακρημνισθεὶς ἐκ τοῦ ἔππου, ἀπεκόπη τὴν κεφαλὴν. Ἡ στάσις τότε διελύθη· ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπανεληθὼν εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ θριαμβεύων ἐπὶ κατορθώματι εἰς ὃ κατ' οὐδὲν συνετέλεσεν, ἐτράπη εἰς ἐστίασιν, καὶ διέταξε νὰ ἀνοιχθῶσιν ὄλαι αἱ πύλαι, ὥστε οἱ βουλόμενοι νὰ δύνανται νὰ εἰσέλθωσι καὶ νὰ ἴδωσιν αὐτὸν τροπαιοῦχον. Τὸ οἰκτρότερον ἦτο ὅτι παρεϊρήθη εἰς τὴν τράπεζαν ταύτην ἄθυρμα ἐπιδείπνιον ἢ κεφαλὴ τοῦ Βρανᾶ, ἣτις «ὠδὲ τε κακεῖσε δίκην σφαίρας διαγομένη τε καὶ μεταγομένη διηκοντίζετο.» Μεθ' ὃ ἄθλιος βασιλεὺς ἠθέλησε νὰ πέμψῃ αὐτὴν καὶ εἰς τὴν σύζυγόν του, ἣτις ὅμως, ἀνεψιὰ οὖσα πρὸς μητρὸς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ καὶ σώζουσα τὰς πρώτας τοῦ γένους ἐκείνου ἀρετάς, ἀηδίασεν ἐπὶ τῷ θεάματι καὶ ἐπειδὴ ἠρωτήθη ἂν συνοιδε τίνας ἐστὶν ἢ κεφαλὴ, «οἶδα, ἀπεκρίθη, καὶ ταλανίζω ἐμυτὴν.»

Τὰ δ' ἐπακολουθήσαντα ὑπῆρξαν, εἰ δυνατόν, ἔτι ἀθλιώτερα. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Βρανᾶν ὀλίγοι ἔπεσον ἐν τῇ μάχῃ, οἱ δὲ πλεῖστοι ἔφυγον προτροπάδην. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται καὶ οἱ κατώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια, ἔμειναν, ὡς ἀφανεῖς, ἀκαταζήτητοι. Οἱ δὲ ἐπιφανέστεροι τῶν ἡγεμόνων ἐζήτησαν συγγνώμην καὶ ἔλαβον αὐτὴν, διότι ἠπέλιθσαν ὅτι ἄλλως θέλουσι καταφύγει εἰς τοὺς πολεμίους τοῦ κράτους καὶ ἐξεγείρει αὐτοὺς εἰς νέον πόλεμον. Ἄλλ' ἐνῶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς στάσεως ἐπανήρχοντο οὕτω ἀνενόχλητοι εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ὕπου καὶ ἐγλεύαζον καὶ ἐμυκτῆριζον ἀναφανδὸν τὸν βασιλέα,

ἀφ' ἑτέρου οὗτος διεκήρυξεν ὅτι ὅσοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἡμεῶν ποί τε καὶ ἀλλοδαποί θέλουσιν, εἰμποροῦν νὰ ἐξέλθωσιν ἐπὶ τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν δῆωσιν τῶν περὶ τὴν πόλιν καὶ τὴν Προποντίδα κατοίκων, οἵτινες ἐξ ἀνάγκης εἶχον συνταχθῆ μετὰ τοῦ Βρανᾶ. Καὶ ἐξῆλθον λοιπὸν ἐκ τῆς πόλεως οἱ τε Λατῖνοι καὶ πολὺς ἄλλος συρφετός, οἵτινες τοιαύτην ἐπήγαγον εἰς τοὺς περιοίκους συμφορὰν, ὥστε ὁ Ἰσαάκιος ἐκπλαγεὶς ἐπὶ τέλους, ἐξαπέστειλέ τινας τῶν ἀνωτέρων τοῦ κράτους λειτουργῶν, ἵνα ἀναστείλωσι τὸ κακόν· ὅπερ καὶ κατωρθώθη ἐπὶ τέλους. Τότε ὅμως συνέβη ἄλλη σκηνή. Οἱ πλείστοι τῶν χρηστοτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀποδοκιμάζοντες τὰ γενόμενα καὶ ἀγανακτοῦντες κατὰ τῆς ὑπεροψίας καὶ τῆς ἀδικίας τῶν Λατίνων, ὥρμησαν δίκην χειμάρρου κατὰ τῶν λατινικῶν συνοικιῶν, καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἐπαναληφθῶσιν αἱ ἐπὶ Ἀνδρονίκου συμφοραὶ. Εὐτυχῶς οἱ Λατῖνοι προλαβόντες περιέφραξαν τὰς λεωφόρους διὰ μεγίστων σκολόπων· ὥστε οἱ προσβαλόντες αὐτοὺς ἀντιπαραταχθέντας ὀπισθεν τῶν περισταυρωμάτων τούτων, οὐ μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τὰ ὑπερβῶσιν, ἀλλὰ καὶ κακῶς πολλοὶ ἔπαθον. Μόλις δὲ, ἀφοῦ ἐπὶ ἱκανῆς ὥρας διήρχεσε τὸ δεινὸν τοῦτο, ἠδυνήθησαν νὰ καταπαύσωσιν αὐτὸ οἱ συνετώτεροι ἐκατέρωθεν ἄνθρωποι. Εἴτε πολέμιοι λοιπὸν ἦσαν οἱ Λατῖνοι εἴτε σύμμαχοι, δὲν ἔπαυον τὰ μετὰξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων πάθη ὑπεκκαίόμενα. Καὶ ὁ μὲν Κορράδος τοῦ ὁποίου ἡ σύζυγος Θεοδώρα ἐν τῷ μετὰξὺ ἀπεβίωσεν, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην ἵνα συνδράμῃ τοὺς ἀπὸ τῶν Τούρκων κινδυνεύοντας αὐτόθι οἰκείους· ὥστε συνετέλεσε καὶ τοῦτο ἵνα κατευνασθῆ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ἔρις. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐρριπίσθη αὐτῆς ὑπὸ τῆς τρίτης σταυροφορίας.

Ἐν τούτοις οἱ Βλαχοβούλγαροι ἐκυριάρχουν εἰς τὰς ἐπέκεινα τοῦ Αἰμου χώρας. Ὁ Ἰσαάκιος ἀπαλλχγεὶς ὅπως δὴ ποτε τοῦ Βρανᾶ, ἐστράτευσε δις κατ' αὐτῶν. Οὐδὲν ὅμως λόγου ἄξιον κατώρθωσε, διότι οὐδεμίαν εἶχε τῶν ἀρετῶν τοῦ πολεμικοῦ ἀνδρός. Καὶ ἔπειτα συγχρόνως ἀνηγορεύθη ἐν Φιλαδελφείᾳ τῷ 1189 αὐτοκράτωρ ὁ Θεόδωρος Μαγκαφᾶς, ὅστις καὶ νόμισμα ἀργυροῦν ἔκοψε φέρον τὴν ἰδίαν εἰκόνα. Ὁ Ἰσαάκιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ τὸν ἠναγκάσει ν' ἀποθέσῃ διὰ συνθήκης τὴν σφετερισθεῖσαν ἀρχήν, καὶ νὰ ὑποταχθῆ. Μετ' ὀλίγον ὅμως ὁ Μαγκαφᾶς, ἐπειδὴ ἔμαθεν ὅτι ὁ δομέστικος τῆς Ἀνατολῆς ἠτοιμάζετο νὰ τὸν συλλάβῃ, ἔφυγεν εἰς Ἰκόνιον, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεχείρησε τῇ συνδρομῇ τῶν Σελδζούκων νέας ἐπιδρομὰς μέχρις οὗ, γενομένης ἐπὶ τέλους συμ-

φωνίας μεταξύ Ἰσαακίου καὶ τοῦ Σουλτάνου, ὁ Μαγκαφᾶς, ὁ ἕνεκα τῶν ἀποτυχιῶν αὐτοῦ Μωροθεόδωρος τότε ἐπικληθεὶς, παρεδόθη εἰς τὸν βασιλέα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅτι θέλει φυλακισθῆ μηδὲν ἕτερον πάσγων κακόν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε ἐνέσκηψεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν νέον πάλιν ἀπὸ δυσμῶν κακόν, ἡ λεγομένη τρίτη σταυροφορία. Τὴν σταυροφορίαν ταύτην προεκάλεσεν ἡ περὶ τοὺς χρόνους τούτους συμβᾶσα ὁλοσχερῆς σχεδὸν κατάλυσις τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν ἡγεμονιῶν. Εἶδόμεν ἀνωτέρω τὰ κατορθώματα τοῦ σουλτάνου Νουρεδδίν καὶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου διὰ τοῦ στρατηγοῦ του Σαλαδδίν. Ὁ Νουρεδδίν ἀπέθανεν εἰς Δαμασκὸν τῷ 1174, μὴ καταλιπὼν εἰμὴ ἓνα ἀνήλικον υἱόν, τὸν Μαλέκ Σαλέχ Ἰσμαήλ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ παῖς οὗτος ἦτο ἀνίκανος νὰ κυβερνήσῃ, πολλὴ ἀνωμαλία καὶ ταραχὴ ἐπεκράτησεν ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Μοσούλ, ἐξ ἧς ὠφελούμενος ὁ ἰσχυρὸς καὶ μεγαλοφυῆς κυβερνήτης τῆς Αἰγύπτου Σαλαδδίν, κατέλαβε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν, ἀναγορευθεὶς σουλτάνος τῆς Δαμασκοῦ καὶ τοῦ Καῖρου. Καὶ ἐνῶ ἡ μωαμεθνικὴ κυριαρχία ἀπέβη ἐντεῦθεν εἴπερ ποτὲ φοβερὰ ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις, ἡ ἡγεμονία τῶν χριστιανῶν διεξήγετο αὐτόθι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ λεπροῦ βασιλέως Βαλδουίνου Δ' τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀμκλαρίχου, μετ' οὐ πολὺ δὲ ὑπὸ τοῦ ὄλως ἀνικάνου γαμβροῦ αὐτοῦ ἐπ' ἀδελφῆ, Γουίδωνος Λουζιניάνου· ὥστε ὁ Σαλαδδίν ἐγένετο ἀλληλοδιαδόχως κύριος ὄλων σχεδὸν τῶν ἐν Συρίᾳ χριστιανικῶν κτήσεων· τὴν δὲ 3 ὁκτωβρίου 1187 καὶ αὐτῶν τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἱστορικοὶ τῆς Δύσεως, ἀρχαῖοί τε καὶ νεώτεροι, ἠναγκάσθησαν νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη καὶ ἡ φιλάνθρωπία ἦν ἐπεδείξατο ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης ὁ Σαλαδδίν, κατήσχυνε τοὺς κατακτητὰς τῆς ἱερᾶς πόλεως χριστιανούς, οἵτινες ἤξεύρομεν ἤδη εἰς ποίας καὶ πόσας φοβερὰς σφαγὰς ἐξετραχηλίσθησαν ὅτε ἐγένοντο κύριοι αὐτῆς. Ὁ μουσουλμάνος νικητὴς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς κατοίκους τὸ ζῆν, καὶ προσέτι ὤρισεν ὅτι δύνανται νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καταβάλλοντες οἱ μὲν ἄνδρες δέκα χρυσᾶ, αἱ δὲ γυναῖκες πέντε, οἱ δὲ παῖδες δύο. Οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἔμενον δούλοι. Ὁ Σαλαδδίν οὐ μόνον ἐτήρησεν ἀκριβέστατα τὰ συντεθειμένα, μηδένα φονεύσας χριστιανόν, ἀλλὰ καὶ θαυμαστὴν ἐπέδειξατο πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἐπιείκειαν. Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν οἱ δυνηθέντες νὰ καταβάλωσι τὰ λύτρα αὐτῶν χριστιανοὶ, προέκειτο νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ Ἱεροσόλυμα.

ἐκλείσθησαν πᾶσαι τῆς πόλεως αἱ πύλαι πλὴν μιᾶς, τῆς πύλης τοῦ Δαβίδ. Ὁ Σαλαδδὴν καθήμενος ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ ἔβλεπεν ἀπερχόμενον τὸν τεθλιμμένον ἐκεῖνον λαόν. Πρῶτος παρέστη ὁ πατριάρχης τῶν Λατίνων παρακολουθούμενος ὑπὸ τοῦ κλήρου αὐτοῦ καὶ συνεπαγόμενος τὰ ἱερά σκεύη, τὰ κοσμήματα τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου τάφου καὶ θησαυροὺς, ὧν ὁ Θεὸς μόνος λέγει ὁ ἄραψ ἱστοριογράφος, ἐγίνωσκε τὴν ἀξίαν. Ἦρχετο κατόπιν ἡ βασίλισσα τῶν Ἱεροσολύμων (διότι ὁ σύζυγος αὐτῆς δὲν ἦτο ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπὶ τῆς πολιορκίας) παρακολουθουμένη ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων βαρῶνων καὶ ἵπποτῶν. Ὁ Σαλαδδὴν ἐσεβάσθη καὶ ἐπαραμύθησε τὴν θλιψὴν αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν παρεπομένων γυναικῶν ἐθρήνου διότι ἤξευρον τοὺς οἰκείους ἐν δουλείᾳ ὄντας, ὁ σουλτάνος δὲν ἐδίστασε νὰ ἀποδώσῃ εἰς μὲν τὰς μητέρας τὰ τέκνα, εἰς δὲ τὰς συζύγους τοὺς ἄνδρας αὐτῶν, ὅσοι εὐρίσκοντο μεταξὺ τῶν αἰχμαλώτων. Πλὴν τούτου ὁ Σαλαδδὴν θεωρῶν πολλοὺς τῶν χριστιανῶν, ἐγκαταλιπόντας τὰ πολυτιμότεα τῶν σκευῶν, ἵνα ἀνακομίσωσιν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῶν οἱ μὲν τοὺς γέροντας γονεῖς, οἱ δὲ φίλους ἀσθενεῖς, συνεκινήθη ὑπὸ τοῦ θεάματος τούτου, καὶ ἀντήμειψε διὰ χρηματικῶν ὤψεων τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν εὐλάβειαν τῶν πολεμίων ἐκεῖνων. Ἐλεῶν δὲ πᾶσαν ἀτυχίαν ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἱερωμένους ἵπποτας, οἵτινες ἔργον εἶχον τὴν τῶν προσκυνητῶν ἐπιμέλειαν, νὰ μείνωσιν ἐν τῇ πόλει, ἵνα περιποιηθῶσι πάντας ὅσοι βαρέως νοσοῦντες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν αὐτῆς. Καὶ οὐ μόνον ὁ Σαλαδδὴν ἐπολιτεύθη τοιοῦτοτρόπως, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μαλέκ-Ἀδὲλ ἐπλήρωσεν ἐξ ἰδίων τὰ λύτρα διςχιλίων αἰχμαλώτων· καὶ ὁ ταμίας τοῦ στρατοῦ Βαλεᾶν Ἰβελὴν μετεχειρίσθη, οὐκ ὀλίγα χρήματα τοῦ ταμείου τούτου, ἵνα ἀπελευθερώσῃ ἱκανοὺς κατοίκους. Ὡστε ἐνῶ ἐπὶ τῆς πολιορκίας ἡ ἱερά πόλις περιελάμβανεν ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν χιλιάδας χριστιανῶν, ἐπὶ τέλους δὲν παρέμειναν ἐν τῇ δουλείᾳ εἰμὴ δέκα ἑξ χιλιάδες. Ὅποια ἀντιθεσις πρὸς τὰς ὑπὸ τῶν δυτικῶν διαπραχθείσας σφαγὰς καὶ λεηλασίας οὐ μόνον κατὰ μωαμεθανῶν ἀλλὰ καὶ κατὰ χριστιανῶν πολλάκις. Καὶ ἔπειτα ἀποροῦσί τινες πῶς οἱ ταλαίπωροι χριστιανοὶ τῆς Ἀνατολῆς κατήντησαν νὰ προτιμῶσι τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τοὺς δυτικούς.

Ἄλλ' ὅσον ἐπιεικῶς καὶ ἀν' ἐπολιτεύετο ὁ Σαλαδδὴν, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι κατέλυσε τὴν ἐν Συρίᾳ χριστιανικὴν κυριαρχίαν, ἧτις περιεστάλη εἰς ὀλίγας μόνον τινὰς παραλίαις πόλεις. Ὅθεν ἡ περὶ τούτου

άγγελία προεκάλεσε νέαν μεγάλην ἐκ τῆς Δύσεως ἐκστρατείαν ὑπὸ τοὺς ἰσχυροτάτους αὐτῆς ἡγεμόνας, τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Α' Βαρβαρόσσαν, τὸν βασιλέα τῆς Γαλλίας Φίλιππον Αὐγούστον, καὶ τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἐρρίκου Β' Ριχάρδον τὸν Λεοντόθυμον. Ἐκ τούτων μόνος ὁ Φρειδερίκος ἐστράτευσε διὰ ξηρᾶς, καὶ περιῆλθεν εἰς ἀμέσους σχέσεις πρὸς τὸ ἀνατολικὸν κράτος. Ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ γενναῖος, συνετός, ἐμπειρος καὶ ὁ ἀριστος βεβαίως τῶν στρατηγῶν οὓς ἀνέδειξεν ἢ δυτικῇ Εὐρώπῃ ἀπὸ Καρόλου τοῦ μεγάλου. Ὅθεν τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ σπουδαιότερον ἐξ ὅλων ὅσα ἐγένοντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Ὁ στρατὸς αὐτοῦ οὔτε τοὺς συρφετώδεις ὄχλους τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν περιελάμβανεν, οὔτε γυναῖκας οὔτε ἄλλα ἄχρηστα σώματα· ὥστε ἦτο εὐάριθμος, ἀλλὰ κάλλιστα συγκεροτημένος. Συνέκειτο ἐν ὅλοις ἐκ 30,000 λογάδων ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 15,000 ἦσαν ἵππεις. Συνεννοήθη δὲ ὁ Φρειδερίκος ἐκ προοιμίου μεθ' ὅλων τῶν ἡγεμόνων, ὅσων ἔμελλε νὰ ἀπαντήσῃ τὰς χώρας καθ' ἑαυτὸν, καὶ ἰδίως μὲ τὸν Ἰσαάκιον. Πρὸς τοῦτον ἐπεμψεν ἔτι ἐκ Γερμανίας πρέσβεις παρκαλῶν νὰ ἐπιτραπῇ αὐτῷ νὰ διέλθῃ μετὰ τοῦ στρατοῦ του διὰ τοῦ κράτους ὡς φίλος καὶ νὰ χορηγηθῶσιν αὐτοῖς τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐπὶ πληρωμῇ. Ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνταπέστειλε τὸν λογοθέτην τοῦ δρόμου Ἰωάννην Δούκαν συνομολογήσαντα σύμβουλον, δι' ἧς ὁ μὲν ἡγεμὼν τῆς σταυροφορίας ὑπέσχετο νὰ διέλθῃ ἀμαχεῖ διὰ τοῦ κράτους, μηδὲν κακὸν πράττων εἰς πόλιν ἢ κώμην ἢ φρούριον ἢ πολίχνην, ὁ δὲ Ἰσαάκιος ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς ἐπερχομένους ἄφθονα τὰ ἐπιτήδεια. Καὶ τῶντι ὁ βασιλεὺς διέταξε τοὺς κατοίκους τῶν ἐπαρχιῶν νὰ μεταφέρωσιν ἀμέσως τὰ ἀναγκαῖα ὄνια εἰς τοὺς τόπους δι' ὧν ἔμελλε νὰ διέλθῃ ὁ γερμανικὸς στρατός. Ὅτε δὲ κατὰ αὐγούστον τοῦ 1189, ἔφθασεν ὁ Φρειδερίκος εἰς τὰ σύνορα τοῦ κράτους, ἀνήγγειλε τοῦτο διὰ νέας πρεσβείας ἐπιφανοῦς εἰς τὸν βασιλέα, ὅστις ἀνταπέστειλε πάλιν τὸν αὐτὸν λογοθέτην καὶ προσέτι τὸν Ἀνδρόνικον Καντακουζηνόν, ἵνα διαθέσωσι τὰ κατὰ τὴν δίοδον τοῦ Γερμανοῦ κυριάρχου. Ἀλλὰ τότε ἀμέσως ἐξερράγησαν δειναὶ διενέξεις καὶ ῥήξεις.

Ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ἀποδίδει τὴν παραβίασιν τῶν γενομένων συνθηκῶν εἰς τὴν ἀνικανότητα τῶν δύο ἀπεσταλμένων, εἰς τὴν ἀβουλίαν τοῦ Ἰσαακίου, καὶ εἰς τὴν δυσπιστίαν ἣν ἐνέπνευσαν εἰς αὐτὸν

τινὲς τῶν συμβούλων του πρὸς τὸν Φρειδερίκον, ἀξιοῦντες ὅτι οὗτος δὲν προηρεῖτο νὰ ἀπέλθῃ εἰς Παλαιστίνην, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ καταλάβῃ τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων. Καὶ προστίθησι μὲν ὅτι ἤκουσε τοὺς Γερμανοὺς ἐλέγχοντας τὸν βασιλέα ὡς συνομολογήσαντα μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν συνθήκας, δι' ὧν ἀνέλαθε νὰ διακλύσῃ τὴν διάβασιν τοῦ Φρειδερίκου· αὐτὸς ὅμως ὁ Νικήτας δὲν φρίνεται πιστεύων τοιοῦτό τι ἢ τοῦλάχιστον δὲν λέγει τοῦτο ῥητῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τῆς δευτέρας σταυροφορίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ διαρρήδην τὰς συνεννοήσεις τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, καὶ πλὴν τούτου ἀποθαυμάζει μὲν τὰς ἀρετὰς τοῦ Φρειδερίκου, περιφρονεῖ δὲ πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως τὸν Ἰσαάκιον, δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἠθέλησε νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἐπιβουλὴν αὐτοῦ. Φαίνεται ὅμως βέβαιον ὅτι δὲν ἐγίνωσκεν ἀκριβῶς κατὰ τοῦτο τὰ πράγματα, διότι ἐξ ἄλλων ἀξιοπίστων μαρτυριῶν συνάγεται σχεδὸν ἀναμφισβητήτως, ὅτι ὁ Ἰσαάκιος, ἐνῶ συνωμολόγει τὰς προεκτεθείσας συνθήκας πρὸς τοὺς Γερμανοὺς, συνεννοεῖτο συγχρόνως μετὰ τοῦ Σαλαδδὶν. Ὁ Ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὶν παρατίθησιν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου πρὸς τὸν δεύτερον διαλαμβάνουσαν, ὅτι ἔκοψε τὰ πτερὰ τῆς νίκης τῶν ἀπὸ δυσμῶν ἐπερχομένων πολεμίων, καὶ ὅτι ἂν φθάσωσι ποτε εἰς τὴν Συρίαν, δὲν θέλουσιν εἶναι εἰς κατάστασιν νὰ προξενήσωσι βλάβην τινὰ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν μουσουλμάνων. Δὲν θέλομεν λοιπὸν ἀρνηθῆ οὐδ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου τὴν διπρὸςωπον διαγωγὴν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας· ἀλλ' ἄρα γε πρέπει πάντα τὰ ἄδικα νὰ ἐπιρριφθῶσιν εἰς τοὺς χριστιανοὺς τῆς ἀνατολῆς; Παραλείποντες τὰς ποικίλας ἐπιβουλάς τῶν προηγουμένων σταυροφοριῶν, αἵτινες ἦσαν φυσικώτατον νὰ παραγάγῃσι δυσπιστίας καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν ἰμῆπως πρὸ τεσσάρων μόλις ἐνιαυτῶν στρατὸς πολυάριθμος τῆς Δύσεως δὲν ἐκυρίευσε τὰς Ἰονίους νήσους, τὸ Δυρράχιον, τὴν Θεσσαλονίκην, ἐπὶ τῷ κεκηρυγμένῳ σκοπῷ τοῦ νὰ καταλύσῃ τὸ ἀνατολικὸν κράτος, καὶ δὲν ἔπραξε σφραγὰς καὶ δῆλώσεις ἐν τῇ δευτέρᾳ τοῦ κράτους τούτου πόλει; Ἄλλ' ὁ Φρειδερίκος ἦτο ἀνὴρ χρηστός· καὶ ὁ Γοδοφρέδος ὅμως καὶ ὁ Λουδοβίκος Ζ', καίτοι μὴ ἔχοντες τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Φρειδερίκου ἦσαν οὐδὲν ἥττον χρηστοί, ἀλλ' ἡ χρηστότης αὐτῶν δὲν διεκώλυσε οὔτε τὸν Βοημοῦνδον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους, οὔτε τὸν ἐπίσκοπον Λάγγρης νὰ ἀπαιτῇ ἀναφανδὸν τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Καὶ ἔπειτα ὁ Φρειδερίκος ἦτο

σύμμαχος τῶν Σικελῶν ἐκείνων, οἵτινες διέπραξαν ὅσα διέπραξαν πρὸ μικροῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐπολιτεύοντο οἱ δυτικοί, ὁ Σαλαδδὴν οὐ μόνον φιλανθρώπως προσέφερετο πρὸς τοὺς χριστιανούς τῶν Ἱεροσολύμων, ἀλλὰ προσέτι ἀπέδιδε τὰς ἐκκλησίας τῶν πόλεων ὅσας ἀνέκτησεν ἀπὸ τῶν Φράγκων, εἰς τὸν κλῆρον τοῦ ἀνατολικοῦ δόγματος. Τί θέλετε; Ὅπως εἶχον περιπλακῆ τὰ πράγματα, δυσκόλως οἱ χριστιανοὶ τῆς ἀνατολῆς ἠδύναντο νὰ ᾔναι εἰλικρινεῖς πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς δύσεως, δυσκόλως ἠδύναντο νὰ ἀποδέχωνται αὐτοὺς ὡς ἀδελφούς. Εἶδμεν ποῖον μῖσος κατήντησε νὰ ἔχη πρὸς τοὺς Λατίνους ὁ μετριοπαθέστατος Εὐστάθιος. Ἀλλὰ καὶ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὅστις μετ' ἀληθοῦς καὶ δικαίου ἐnthουσιασμοῦ ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ τοῦ ἀποστολικοῦ ζήλου τοῦ Φρειδερίκου, ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὸ ἀμοιβαῖον τῶν δύο ἔθνων πάθος. «Καὶ πᾶς μὲν γὰρ ἕτερος πολέμῳ τὸ ἀντίπαλον χειρωσάμενος, κακῶς αὐτῷ κέχρηται, καὶ ἀνελεημόνως προσφέρεται, καὶ ὅσα ἢ ἐκ τῆς νίκης ὑπεροψία ὑποτίθησι διαπράττεται. Λατῖνος δὲ πορθήσας τὸ ἀντιπίπτον, καὶ ὑποχείριον ἐργασάμενος, ἀνύποιστόν ἐστι μάλιστα κακὸν καὶ λόγῳ ἀπεριήγητον. Ἐὶ δὲ καὶ Ῥωμαῖος εἴη ὁ συλληφθεὶς, καὶ οὗτος καθαρεύων γλώττης Ἰταλιώτιδος, καὶ τοσοῦτον τοῦ ἑτεροφύλου ἔθνους ἀποξενούμενος ὡς μηδὲ κατὰ τὴν σωματικὴν περιβολὴν βραχὺ τι γούν Λατίνοις ἐπικοινωνεῖν, εἴη ἂν οὗτος ἐστυγημένος Θεῷ καὶ τῆς ὀργῆς κυρίου ἀμιγῆ κατακριθεὶς πιεῖν τὴν κύλικα καὶ τὸ ποτήριον ἀκέραστον προσενέγκασθαι. Ποία γὰρ θανατηφόρος ἐχιδνα ἢ πτεροφύλαξ ὄφις ὀλέθριος ἢ ταυροφόντης λέων, τὰ τῶν βρωμάτων ἔωλα παρορῶν, θερμῆς δ' εἶ τῆς θήρας ἐμφορούμενος, οὕτως ἂν ἐλυμήνατο, ὡς ἀπανθρωπία Λατίνῃ ζωγρήσασα; Οὐκ ἐπικλᾶται λιταῖς, οὐ βηλύνεται δάκρυσιν, οὐχ αἰμύλοις ἰλαρύνεται φθέγμασι. Κἂν ἄσση τις χάρην, κλαγγὴ τούτῳ ἰκτινῶν, ἢ κρωγμὸς κορώνης λογίζεται. Εἶδ' οὕτως εἴη θελκτῆριον, ὡς καὶ πέτρας αἰρεῖν, ἢ ποῖα τὰ Ὀρφαϊκὰ κρούματα, εἰς κενὸν μὲν καὶ οὕτως ὁ φορμίζων ἐψάλαξε καὶ μᾶτην ἀεῖδειν ἀνεβαλετο λιγυρόν. Εἶδὲ πού καὶ ἄλοιη τῆ ἀειδῆ ὁ βάρβαρος, ἀλλ' εἰς κύκνειον ἄσμα τελευταῖόν τε καὶ φιλότιμον ἢ ἀμείλικτος τοῦτο ψυχὴ συλλογίζεται αὐτὸ πάλιν κατεργαζομένη θάνατον, καὶ μένουσα πάλιν ὡς πρότερον ἄθελκτος, ἢ ὡς περ ἄκμων ἀνήλατος, πρὸς πᾶσαν ἰκετείαν ἀνένδοτος. Μόνῳ οἱ τοῦ γένους τούτου τῷ θυμῷ χαρίζεσθαι ἴσασι, καὶ οἷς οὗτος ἐπιτάσσει ὑπερηδύναται πεφύκασι. Τί δ' ἔν κακὸν εἴη παρει-

κὼς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμαιος, καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' Ἑλληνας ἀνδρὸς ἀπέχθειαν, ὅποιαν οὐδ' ὄφρις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπέου γένους ἐπίβουλος συνειληφῶς πάλαι ἀπέτεκεν ; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἄντικρυς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἦν ἡμεῖς ἐλάχρμεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ὄγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττωνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὡς ἐχθιστοὶ· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλαϊον ῥέων ἀψοφητὶ ἀπαλύνηται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοὶ, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομιώτεροι. Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον, καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμὲν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφεστήκαμεν. εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλὰκις εἰλήχειμεν οἴκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα παθῆ δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερίκον Α', ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβειων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἑλληνας ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεισιν τῶν ἀμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἑλλήνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προστίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατίνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἀμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γενόμεναι συνθήκαι ἀνετράπησαν· τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὑρέθησαν παρεσκευασμένοι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου Α', διέταξεν ἵνα ἀποκλεισθῶσιν αἱ ἑοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος, καταλιπὼν τὰς περιφραχθεῖσας πηρόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης

ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὖρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικὰς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεσίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἔννομα. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἔνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλιππούπολιν ὁ Φρειδερίκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μὴδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλέα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενε ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαί, καθ' ἃς ἠττήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατός, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαίωσιν τῶν Γερμανῶν. Ἄλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναβάλη μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μετάβασιν. Ἐντεῦθεν παλινώδησεν αὐθις ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱὸν τοῦ Ἑρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμητῶν ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλείστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπέισθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῆ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἡ-

κὼς ἀτέλεστον ἀνὴρ μισορώμιος, καὶ τοσαύτην ἀποθησαυρίσας ἐν ἑαυτῷ καθ' Ἑλληνας ἀνδρὸς ἀπέχθειαν, ὅποιαν οὐδ' ὄφις αὐτὸς ὁ ἀρχαῖος τοῦ ἀνθρωπέου γένους ἐπίβουλος συνειληφῶς πάλαι ἀπέτεκεν ; Ἐπεὶ καὶ παραδείσῳ μὲν ἄντικρυς παρὰ τοῖς καταρατοτάτοις Λατίνοις εἰκάζεται ἦν ἡμεῖς ἐλάχομεν οἰκεῖν καὶ ἀποκαρπεύεσθαι, καὶ δυσέρωτες ὄντες τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, κακογνωμονοῦσιν αἰεὶ περὶ τὸ ἡμέτερον γένος καὶ κακῶν τέκτονες εἰσὶ διὰ παντός. Κἂν φιλεῖν πλάττῳνται, τὸν καιρὸν ὑποδυόμενοι, μισοῦσιν ὡς ἐχθιστοὶ· κἂν ὁ λόγος αὐτοῖς εὐπροσήγορος καὶ ὑπὲρ ἔλασιον ῥέων ἀφορητὶ ἀπαλύνηται, ἀλλὰ βολίδες εἰσὶ καὶ οὕτως αὐτοὶ, καὶ μαχαίρας ἀμφιστόμου τομώτεροι. Οὕτω μέσον ἡμῶν καὶ αὐτῶν χάσμα διαφορᾶς ἐστήρικται μέγιστον, καὶ ταῖς γνώμαις ἀσυναφεῖς ἐσμεν, καὶ κατὰ διάμετρον ἀφεστήκαμεν. εἰ καὶ σώμασι συναπτόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν πολλὰκις εἰλήχειμεν οἴκησιν.» Ἐὰν πιστεύσωμεν μάλιστα τοὺς δυτικούς, τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα παθῆ δὲν ἀνεγράφοντο μόνον ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἄμβωνος τῶν ἐκκλησιῶν ἐκηρύσσοντο. Ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Μύνστερ ἀνέφερεν εἰς τὸν Φρειδερίκον Α', ὅτι ὁ τότε πατριάρχης Μουντάνης Νικήτας ἠξίωσεν ἐν τῷ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπὶ παρουσίᾳ αὐτοῦ τοῦ ἀναφέροντος καὶ τῶν ἄλλων πρέσβειων τῆς Γερμανίας, ὅτι ὁ Ἑλληνας ὁ φονεύσας ἑκατὸν Λατίνους προσκυνητὰς θέλει λάβει ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ, καὶ ἂν εἶχε φονεύσει δέκα Ἑλλήνας. Ὁ δὲ παρατιθέμενος τὴν μαρτυρίαν ταύτην Πίχλερ, προστίθησιν ὅτι καθ' ἑτέραν μαρτυρίαν καὶ οἱ Λατίνοι τὴν αὐτὴν ἐφήρμοζον ἀρχὴν ὡς πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.

Τοιαύτης οὔσης τῆς μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ δογμάτων διαθέσεως, εὐκόλως θέλει ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅσα ἔχομεν νὰ ἱστορήσωμεν. Ἀμα ὁ γερμανικὸς στρατὸς εἰσῆλθεν ἐντὸς τοῦ κράτους, αἱ γεγόμενα συνῆλκεν ἀνετράπησαν τροφαὶ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ δὲν εὐρέθησαν παρεσκευασμένοι, καὶ οἱ μὲν σταυροφόροι ἐπεχείρησαν ἐκδρομὰς ἵνα πορισθῶσι τὰ πρὸς τὸ ζῆν, ὁ δὲ βασιλεὺς κατακρατήσας ἐν Κωνσταντινουπόλει τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου Α', διέταξεν ἄποκλεισθῶσιν αἱ ὁδοὶ διὰ περιφραγμάτων, καὶ προσέτι παρήγγειλε τὸν τε πρωτοστράτορα Μανουὴλ Καμύτσην καὶ τὸν δομέστικον τῆς Δύσεως Ἀλέξιον Γίδον, νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν γερμανικῶν ἀποσπασμάτων, ὅσα περιεφέροντο ἐπὶ ζητήσῃ τροφῶν. Ἀλλ' ὁ Φρειδερίκος, καταλιπὼν τὰς περιφραχθεῖσας παρόδους, ἐπορεύθη δι' ἄλλης

ὁδοῦ εἰς Φιλιππούπολιν, ἣν εὖρεν ἐκκενωθεῖσαν ὑπὸ τῶν πλειόνων καὶ περιφανεστέρων αὐτῆς κατοίκων. Δὲν εἶχον μείνει εἰς αὐτὴν εἰμὴ μόνοι οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ Ἀρμένιοι, οἵτινες φιλικῶς προσεδέξαντο τοὺς Γερμανοὺς, διότι, κατὰ τὸν Νικήταν, εἶχον τὰς αὐτὰς πρὸς τούτους ἐν πολλοῖς θρησκευτικῆς δοξασίας, μὴ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας, μεταχειριζόμενοι τὰ ἄζυμα κατὰ τὰς ἱεροτελεσίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀπόβλητα τοῖς ὀρθοδόξοις τηροῦντες ὡς ἐννομα. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι οἱ Ἀρμένιοι καὶ μετὰ τῶν πρὸ τετραετίας ἐμβαλόντων Σικελῶν ἐπίσης προθύμως συνέπραξαν, κυρίως διότι ἕνεκα πολιτικῶν ἀφορμῶν καὶ περιστάσεων, ἃς ἄλλοτε ὑπεδείξαμεν, μεγάλη τις συνέβη εἰς τὰ πνεύματα αὐτῶν τροπὴ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος. Ἀφικόμενος εἰς Φιλιππούπολιν ὁ Φρειδερίκος ἔγραψε κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸν πρωτοστράτορα ὅτι εἰς μάτην διακωλύουσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτοῦ, μηδὲν οὔτε πρότερον οὔτε νῦν κακὸν διανοηθέντος κατὰ τοῦ κράτους. Ὁ δὲ ἀνέφερε ταῦτα εἰς τὸν βασιλέα ζητῶν διαταγὰς περὶ τοῦ πρακτέου. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἰσαάκιος ἐπέμενε ὅτι πρέπει νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐπερχόμενοι, ἐγένοντο ἤδη διάφοροι συμπλοκαὶ, καθ' ἃς ἠττήθη ὁ ἀνατολικὸς στρατὸς, περὶ οὗ ὁ Νικήτας ὁμιλεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου μετὰ δεινῆς περιφρονήσεως. Τότε ὁ βασιλεὺς μετέβαλε γνώμην καὶ ἤρχισε νὰ ἐπιθυμῇ τὴν ταχίστην εἰς τὴν Ἀσίαν περαίωσιν τῶν Γερμανῶν. Ἄλλ' εἶχεν ἤδη ἐπέλθει ὁ μὴν νοέμβριος, ὥστε ὁ Φρειδερίκος ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἀναβάλη μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μεταβάσιν. Ἐντεῦθεν παλινώδησεν αὐτίς ὁ βασιλεὺς καὶ ἤρχισε νὰ ἀπειλῇ τὸν Φρειδερίκον, ὅστις ἤδη ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Γερμανίᾳ υἱὸν τοῦ Ἑρρίκον νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν, τὸν Ἀγκῶνα καὶ τὴν Γένουαν πλοῖα μικρὰ καὶ μεγάλα ἵνα πολιορκήσωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ θαλάσσης, καὶ συγχρόνως προέτρεψε τὸν πάπαν νὰ κηρύξῃ σταυροφορίαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ χρηστοῦ Φρειδερίκου ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένη· ἀλλ' ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι ἡ πρὸς αὐτὸν δυσπιστία τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς δικαιολογεῖται ὁμοίως, ὡς ἐκ τῶν ἀναριθμητῶν ἀδικιῶν ἃς εἶχον διαπράξει προηγουμένως οἱ πλείστοι ἄλλοι τῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως. Τελευταῖον ὁ Ἰσαάκιος ἐπέισθη νὰ ἀφήσῃ τοὺς πρέσβεις τοῦ Φρειδερίκου νὰ ἐπιστρέψωσι πρὸς τὸν κυριάρχην αὐτῶν. Τότε ὅμως οὗτος μαθὼν ὅτι δὲν εἶχον ἀξιωθῆ ἐν τῇ αὐλῇ τῆς προσηκούσης τιμῆς, καὶ ἰδίως ὅτι δὲν προσεφέρθησαν αὐτοῖς καθέδραι ἵνα καθήσωσιν, ἀλλ' ἡ-

ναγκάζοντο νὰ ἴστανται ἐνώπιον τοῦ βασιλέως δουλοπρεπῶς ὡς οἱ ὑπῆκοι αὐτοῦ, ἐνῶ ἦσαν οὐ μόνον ἀντιπρόσωποι μονάρχου ἰσχυροῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσκοποι καὶ συγγενεῖς, ἀπεφάσισε νὰ ἀποδώσῃ τὰ ἴσα καὶ προσελθόντων πρέσβειων τοῦ Ἰσαακίου, ἐκάλεσε μὲν αὐτοὺς νὰ παρακαθήσῃ παρ' αὐτῷ, μετέδωκεν ὅμως τῆς αὐτῆς τιμῆς καὶ εἰς ἅπαντας αὐτῶν τοὺς ὑπηρέτας, μηδὲ τῶν ὑψοποιῶν καὶ ἱπποκόμων ἐξαίρουμένων, καὶ ἠνάγκασεν ἄκοντας τοὺς τελευταίους τούτους νὰ γίνωσι συμπάρεδροι τῶν κυρίων αὐτῶν, ἵνα ἀποδείξῃ ὅτι παρὰ τοῖς ἡμετέροις οὐδεμία γίνεται διαστολὴ ἀρετῆς καὶ γένους, «ἀλλ' ὡς εἰς συμφερόν οἱ συφορβοὶ τὰς σὺς ἀπαξάπασας εἰσελῶσιν εἰς ἓνα σταθμὸν, μὴ διίστωντες τὰς πίονας καὶ πλειόνως διαχέειν ἐχούσας τὸ ἀποδίδοσθαι, οὕτω δὴ καὶ Ῥωμαῖοι παραστατοῦντας ἔχουσιν ἅπαντας.» Καὶ ἐπὶ πολὺ ἐτι ἐπέμεινε ὁ Φρειδερίκος ἐνθυμούμενος τὴν γενομένην εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους του προσβολήν· διότι ὅταν μετὰ τινα καιρὸν ἐδέησε διὰ τὴν σπάνιν τῶν ἐπιτηδείων νὰ μερίσῃ τὸν στρατὸν, καὶ αὐτὸς μὲν ἀπῆλθεν εἰς Ὀρεστιάδα, εἰς δὲ τὴν Φιλιππούπολιν ἀφῆκε τὸν μετ' αὐτοῦ συνεστρατεύσαντα δεύτερον υἱὸν του Φρειδερίκου, τὸν δούκα τῆς Σουαβίας καὶ τοὺς ἐπισκόπους, εἶπεν εἰς τούτους ὅτι «ἀναπαύσασθαι χρεῶν ὑμᾶς ἐνταυθοῖ, ἄχρι δὴ τὰς παρειμένας κνήμας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἐκ τοῦ παρίστασθαι τῷ βασιλεῖ Γραικῶν ἀναρρωσθεῖητε.»

Ἐν μέσῳ τοιούτων καὶ ἄλλων παρομοίων ἀντιπερισπασμῶν διήλθεν ὁ χειμὼν τοῦ 1189 καὶ τοῦ 1190. Ἐπιστάντος δὲ τοῦ ἔαρος μετεβιβάσθη ἤδη ὁ Φρειδερίκος εἰς Ἀσίαν οὐχὶ διὰ τοῦ Βοσπόρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀφοῦ νέας συνωμολόγησε πρὸς τὸν βασιλέα συνθήκας, ὅτι θέλουσι χορηγηθῆ αὐτῷ ὁδηγοὶ καὶ ἐφόδια, καὶ ἀφοῦ ἔλαβεν ὁμῆρους περὶ τῆς ἀκριβοῦς τῶν συντεθειμένων ἐκτελέσεως. Ἐκεῖ, ἐνόσῳ μὲν διήρχετο χώρας ὑπὸ τὸν βασιλέα τεταγμένας, μόνον περὶ Φιλαδέλφειαν ἀπήντησε διαθέσεις δυσμενεῖς. Εἰς δὲ τὴν ἐν Φρυγίᾳ Λαοδίκειαν ἐφιλοφρονήθη, ἐξ ἐναντίας ἀσπασιώτατα καὶ ἐξαναγωγῆθη, ὥστε πάντες μὲν οἱ περὶ αὐτὸν ἐπηύζοντο τοῖς Λαοδίκευσι πάντα τὰ θεοῦ ἐν ἀγαθῷ, ὁ δὲ Φρειδερίκος ἀνατείνας τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν, καὶ ἄρας ἄνω τὰ ὄμματα, τὸ δὲ γόνα κάμψας εἰς γῆν, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὰς αὐτὰς ἐπὶ τῆς πόλεως ἐκείνης εὐλογίας, προσέθηκεν, ὅτι ἂν ἡ Ἀνατολὴ εἶχε πολλοὺς τοιούτους ἀγαθοὺς χριστιανούς, πρὸ καιροῦ οἱ σταυροφόροι ἤθελον φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον

ἄγευστοι ἀδελφικοῦ αἵματος. Τοῦτο ἦτο ἀληθές, ἀλλὰ πόσοι ἄρα γὰρ ἀπ' ἐτέρου ὑπῆρχον ἐν τῇ δύσει οἱ καλοὶ καγαθοὶ ἄνδρες, οἱ ὁμοιάζοντες αὐτόν τε καὶ τοὺς περὶ αὐτόν μαχητάς; Ὅταν δὲ ἔφθασεν εἰς τὰς κτήσεις τοῦ ἐν Ἰκονίῳ σουλτάνου, ἤλπισε μὲν ὅτι θέλει εὔρει κῦτὸν φιλίως διακείμενον, διότι συνεννοηθεὶς πρὸς τοῦτον ἐξ ἀρχῆς, εἶχε λάβει χρηστάς ἐπαγγελίας καὶ πρεσβείαν λαμπροτάτην, ἀλλ' ἠπατήθη, διότι ἀπήντησε πανταχοῦ τοὺς Τούρκους ἐτοιμοὺς ν' ἀντισταθῶσιν εἰς τὴν διάβασιν αὐτοῦ. Ἠπατήθησαν ὅμως καὶ οἱ Τούρκοι νομίσαντες ὅτι θέλουσι καταβάλλει αὐτόν ὅπως ἄλλοτε τὸν Κορράδον. Ὁ Φρειδερίκος κατατροπώσας αὐτοὺς ἐπανειλημμένως ἐγένετο καὶ αὐτοῦ τοῦ Ἰκονίου κύριος. Καὶ ἀφικόμενος εἰς Ἀρμενίαν ὅπου ἔτυχε φιλοτίμου δεξιώσεως, ἐφάνετο τῇ ἀληθείᾳ προωρισμένος νὰ ἀνοικοδομήσῃ τὴν ἐν Παλαιστίνῃ χριστιανικὴν κυριαρχίαν. Αὐτὸς ὢν ἀνὴρ κατὰ πάντα ἔγκριτος, ἠγεῖτο στρατοῦ ἀρίστου. « Οἱ Γερμανοὶ, λέγει ἀνὴρ αὐτόπτης τῶν τότε πραγμάτων, εἶναι ἄνθρωποι θαυμάσιοι· ἔχουσι θέλησιν ἀδιάσειστον, οὐδὲ δύναται τι νὰ ἀποτρέψῃ αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ὑπόκειται εἰς πειθαρχίαν αὐστηράν, καὶ οὐδὲν ἁμάρτημα μένει παρ' αὐτοῖς ἀτιμώρητον. Πράγμα παράδοξον· ἀπέχουσι πάσης ἡδονῆς, καὶ οὐαὶ εἰς ἐκεῖνον ἐξ αὐτῶν ὅστις ἠθέληεν ἐκτραπῆ εἰς ἀκολασίαν. Διακείνται δὲ οὕτω ἕνεκα τῆς θλίψεως ἣν συναισθάνονται διότι ἀπώλεσαν τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀποβάλλουσι πᾶν πολῦτιμον ἱμάτιον, καὶ δὲν θέλουσι νὰ περιβληθῶσιν εἰμῆ σιδήρον· οὔτε εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῇ τις ὅποιαν ἔχουσι καρτερίαν ἐν τοῖς κόποις καὶ ἐν τοῖς ἀτυχήμασιν. » Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν ἦσαν τὰ προτερήματα τοῦ στρατοῦ τούτου, συμβεβηκὸς ἀπροσδόκητον ἔμελλε μετ' ὀλίγον νὰ ἀποδείξῃ ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ γενναῖον ἄνευ τοῦ ἡγεμόνος αὐτοῦ. Ὁ Φρειδερίκος ἐνῶ διήρχετο τὴν Κιλικίαν, ἐπνίγη ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ Καλυκάδου (τοῦ σήμερον καλουμένου Σαλέφ ἢ Γκιούκ Σοῦ) τῇ 10 ἰουνίου 1190, εἴτε διότι, ὡς πάλαι ποτὲ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις, ἠθέλησεν ἀπερισκέπτως νὰ λουσθῇ, εἴτε διότι ἐπεχείρησε νὰ διέλθῃ ἔφιππος τὸ βραχθαῖον ἐκεῖνο ρεῦμα. Ἀμα δὲ ἐκλιπόντος αὐτοῦ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν συναγωνιστῶν ἐπέστρεψαν ἀμέσως εἰς τὰ ἴδια· οἱ δὲ λοιποὶ εἰσῆλασαν μὲν μετὰ τοῦ δουκὸς τῆς Σουαβίας εἰς Παλαιστίνην, ἀλλ' οἱ μὲν ἀπώλοντο καθ' ὁδόν, οἱ δὲ ἀπέθανον ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐκ λοιμοῦ· μόνον δὲ ὀλίγα τινὰ αὐτῶν λείψανα συνή-

γωνίσθησαν μετὰ τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐπελθόντων δύο ἄλλων τῆς τρίτης σταυροφορίας ἡγεμόνων. Ὁ Φίλιππος Αὐγούστος καὶ ὁ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος ἐπορεύθησαν εἰς Παλαιστίνην διὰ θαλάσσης, ὡς προείπομεν, καὶ δὲν ἔφθασαν αὐτόθι ἀλληλοδιαδόχως εἰμὴ περὶ τὰ μέσα τοῦ 1191, οὐδὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἐκτελέσωσι τὸ ἀρχικὸν αὐτῶν βούλευμα. Ἐκυρίευσαν μὲν παραλίαις τινάς τῆς Συρίας πόλεις, οὐχὶ ὅμως καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἐδιχονόησαν δὲ πρὸς ἀλλήλους, ὥστε ὁ Φίλιππος Αὐγούστος ἐπέστρεψε μετὰ μικρὸν εἰς τὰ ἴδια, ὁ δὲ Ῥιχάρδος ὁ Λεοντόθυμος παρέμεινε μὲν αὐτόθι ὑπὲρ τὸ ἔτος, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀπῆλθε καὶ αὐτὸς ἐν ἀρχῇ ὀκτωβρίου 1192, μηδὲν ἄλλο κατορθώσας εἰμὴ νὰ δώσῃ δείγματα πολυθρυλῆτου μὲν γενομένης ἀνδρείας, διαβοήτου δὲ οὐδὲν ἥττον καταστάσεως ἀγριότητος. Τοιοῦτοτρόπως ἡ δύσις ἠγωνίσθη ἐπὶ ματαίῳ αὐθις νὰ κυριαρχήσῃ τῆς ἀνατολῆς. «Ἄν ὁ Φρειδεῖκος ἐπέζη, ἴσως ἐπετύγγανε ταύτην τοῦλάχιστον τὴν φορὰν τὸ τοσάκις ἐπικνηθηθὲν ἐπιχείρημα· ἀλλὰ, λέγει ὁ ἄραψ χρονογράφος Βοχὰ Ἐδδὴν, ὁ Φρειδεῖκος ἐπνίγη εἰς τόπον ὅπου τὸ ὕδωρ δὲν ἔφθανε μέχρι ζώνης· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἐπέκρινε τὸ ἔργον αὐτοῦ.»

Ἄλλ' ἐὰν ὁ Ἰσαάκιος ἀπηλλάγη τῶν κινδύνων τῆς τρίτης σταυροφορίας, πολλαὶ ἄλλαι πληγαὶ τοῦ κράτους διετέλουν φλεγμαίνουσαι καὶ ἠπέιλον ἔτι σπουδαιότερον τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ. Καθὼς συνέβη πολλάκις περὶ τὰ τέλη δυναστείας τινός καὶ τὰς ἀρχάς τῆς νέας, ἡ στάσις ἀπέβη ἀδιάκοπος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ. Καὶ ἐπὶ μὲν Ἀνδρονίκου ὑπεξέκαυσεν αὐτὴν ἡ ἀγριότης καὶ ἡ δυσπιστία τοῦ ἡγεμόνος, ἐπὶ δὲ Ἰσαακίου ἡ ὁμολογουμένη τούτου ἀνικανότης. Μετὰ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν καὶ τὸν Θεόδωρον Μαγκαφᾶν, ἐστάσισε πρῶτον εἰς τὰς κατὰ Μικιάνδρον πόλεις Ἀλέξιός τις ὅστις μετὰ πολλῆς ἐπιτηδειότητος ὑπεκρίνατο τὸν ἀτυχῆ υἱὸν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ· καὶ παραλαβὼν συνεργούς τοὺς Σελδζούκους κατέστρεψε τὰς περὶ τὸν ποταμὸν ἐκεῖνον πόλεις ὅσαι δὲν ἤθελον νὰ ὑποταχθῶσιν, ἔκαιεν ἰδίως τὰ ἀλώνια, ὅθεν καὶ Καυσαλώνης ἐπεκλήθη, καὶ τὸ χεῖριστον ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς συμμάχους αὐτοῦ Τούρκους νὰ βεβηλῶσι καὶ νὰ φθείρωσι τοὺς ἱεροὺς ναοὺς. Οἱ ἐπανειλημμένως σταλέντες κατ' αὐτοῦ στρατηγοὶ, οὐδὲν γενναῖον ἔπραξαν μέχρις οὗ ἐδολοφονήθη ὁ νέος ἐκεῖνος ὑπὸ τινος τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας

παρέστη καὶ ἄλλος Ψευδαλέξιος εἰς Παφλαγονίαν, τὸν ὁποῖον ὁμῶς ἐνίκησε καὶ συλλαβὼν ἀπέκτεινεν ὁ Θεόδωρος Χοῦμνος· καὶ κατόπιν ἐπανέστη ὁ Χοτζας Βασιλεὺς περὶ Νικομήδειαν, ὅστις συλληφθεὶς ὡσαύτως ἐτυφλώθη καὶ ἐφυλακίσθη. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπεχείρησαν νὰ ἀρπάσωσι τὴν βασιλείαν ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ἀνδρονίκου Ἰσαακίος Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος Ταττίκιος, καὶ ἄλλος πάλιν Κομνηνός, ἐξ ὧν ὁ μὲν πρῶτος βασανισθεὶς ἀπέθανεν, οἱ δὲ δύο ἄλλοι ἐστερήθησαν τοῦ φωτός. Πολλοὶ δὲ ἐτιμωρήθησαν καὶ ἐπὶ ἀπλάις ὑπονοαίαις, οἷον ὁ ἐγγονος τῆς Ἄννης Κομνηνῆς Ἀνδρόνικος, καὶ ὁ νόθος υἱὸς τοῦ Μανουὴλ Ἀλέξιος, καὶ ὁ στρατηγὸς Κωνσταντῖνος Ἀσπιέτης. Ὁ δὲ τοῦ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντος Ἀνδρονίκου υἱός, ἀγανακτῆσας διὰ τὸ τοῦ πατρὸς πάθημα, ἐπεχείρησε τῶντι νὰ σφετερισθῇ τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ συλληφθεὶς ἐστερήθη καὶ οὗτος τοῦ φωτός.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ συμβαίνωσιν αἱ στάσεις αὗται καὶ αἱ συνωμοσίαι ἀφοῦ ὁ Ἰσαάκιος, μηδεμίαν ἔχων δεξιότητα καὶ προαίρεσιν τοῦ νὰ ἐπιμελῆται τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἐπέτρεπεν εἰς εὐνοουμένους τὴν ἀνεξέλεγκτον αὐτῶν διεξαγωγὴν, καὶ ἐπὶ τέλους κατέστησε κυβερνήτην ἀπόλυτον «νεανισκάριον τι γραμματιστοῦ καὶ πινακιδίου δεόμενον.» Καὶ ἰδοὺ λοιπὸν «παιδίον μικρὸν τὴν τῶν κοινῶν διοικήσιν ἀναζώννυται, οὐπω πέρυσιν ἀφειμένον δονακίσκου καὶ μέλανος, ὃς οὐ τὸν κρατοῦντα μόνον αὐτὸν ὡς τὸ κῆτος ὁ λεγόμενος προπομπεύς μετήγεν ὡς ἡρεῖτο καὶ περιέφερον, ἀλλὰ μετῆει καὶ ὅσα τῶν στρατιωτικῶν εἰσι καταλόγων, ὡς εἶπερ' ἐκ σπαργάνων αὐτῶν τῇ πηδάλιουχίᾳ τῶν μεγίστων ἐνετέθραπτο πραγμάτων, ἢ τὰς κοσμικὰς φροντίδας ἠπίστατο πρὸ γενέσεως.» Καὶ ἐνῶ τοιούτους ἐξέλεγε πρῶτο-πουργούς, αὐτὸς διέτριβε περὶ λουτρούς καὶ κομψὰ ἱμάτια· καὶ πολυτελεῖς ἐστιάσεις καὶ μίμους καὶ αἰοιδούς καὶ πλείστην ἕλλην ἀσωτείαν, ἧς ἔννοιαν παρέχει ἡμῖν ὁ Χωνιάτης δι' ἀστείου τινὸς διηγηματίου καὶ λογοπαίγνιου, τὸ ὁποῖον ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἰδίως διότι, ὡς γνωστὸν, αἱ τοιαῦται λόγου παιδιαὶ, εἶναι σπανιώταται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ βασιλεὺς, λέγει, δειπνῶν ποτε περιεστοιχισμένος κατὰ τὴν συνήθειάν του ὑπὸ πολλῶν γυναικῶν, εἶπεν «ἐνέγκαστέ μοι ἄλλας» εἰς δὲ τῶν παρισταμένων, ἀφοῦ ἀπέβλεψε πρὸς τὰς καλὰς ἐκείνας, «γνωσόμεθα, ἀπεκρίθη, πρῶτως ταύτας, ὦ βασιλεῦ, εἴθ' οὕτως ἄλλας εἰσενεχθῆναι κέλευσον.» Κατηνάλισκε δὲ τὸν δημοσίον πλοῦτον εἰς κατασκευὰς καὶ ἐπισκευὰς καὶ κατεδαφίσεις ἀσκόπους,

ἐνθεν μὲν πλείστην ἐπιδεικνύων εὐλάβειαν πρὸς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια, ἐνθεν δὲ ὑπεξαίρων τὰ πολυτελῆ ἱερὰ σκευὴ καὶ αὐτὰ τὰ ἐν τοῖς τάφοις τῶν βασιλέων πολύτιμα ἀναθήματα, καὶ μεταχειριζόμενος ταῦτα πάντα εἰς ἰδίαν χρείαν καὶ εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν τράπεζαν. Ἐκοψε προσέτι κίβδηλον νόμισμα, καὶ εἰς δεινὴν καταπίεσιν ἐξετράπη περὶ τὴν τῶν φόρων εἰσπραξίν, καὶ ἐπώλει τὰς ἀρχὰς «ὡς τὰς ὀπώρας οἱ ἀγοραῖοι.»

Ἐννοεῖται ὅτι οὕτω κυβερνωμένων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχωσι βέλτιον τὰ ἐκκλησιαστικά. Ὅθεν πολλὴ ἀτοπία συνέβη περὶ τε τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν καθάρσεις τῶν πατριαρχῶν ἐπὶ τῆς βασιλείας ταύτης. Τῷ 1186 ἐξώσθη τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου ὁ Βασίλειος Β' ὁ Καματηρὸς, ὅστις εἶχε μὲν διατελέσει πρόθυμος θεράπων τοῦ Ἀνδρόνικου, εἶχεν ὁμως βοηθήσει καὶ τὸν Ἰσαάκιον εἰς τὸ νὰ καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν· καθήρεθη δὲ ἤδη διότι ἐπέτρεψεν εἰς τὰς εὐγενεῖς γυναῖκας ὅσας ἀκούσας ἀπέκειρεν ὁ Ἀνδρόνικος, νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν κόσμον. Ὅπως δὴποτε ὁμως ἡ τοῦ Καματηροῦ καθάρσεις δὲν ἤθελεν εἶναι ζημίαι μεγάλη, εἰάν προεχειρίζετο ἀντ' αὐτοῦ ἀνὴρ μᾶλλον λόγου ἄξιος. Ἄλλ' ὁ Ἰσαάκιος προεχειρίσατο τότε πατριάρχην τὸν Νικήταν Β' Μουντάνην ἐπιλεγόμενον, ἐσχατόγηρων ὄντα καὶ εὐήθη. Μετ' ὀλίγον δὲ καθήρεσεν αὐτὸν δι' αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο ἐσχατόγηρος καὶ εὐήθης, καὶ ἀναγορεύει μέγαν ποιμέναν Λεόντιόν τινα μοναχόν, τὸν ὁποῖον ὠμολόγησεν ὅτι δὲν ἐγίνωσκε πρότερον, ἀλλ' ὑπέδειξεν αὐτῷ ἡ θεομήτωρ καθ' ὕπνου. Οὐδὲν ἦττον ἀποπέμπει καὶ τοῦτον μετὰ τινος μῆνας καὶ ἀποφασίζει νὰ μεταθέσῃ εἰς τὴν οἰκουμενικὴν καθέδραν τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δασίθεον, τὸν ὁποῖον ἠνύοει ἰδιαζόντως διότι ἄλλοτε εἶχε προειπεῖ αὐτῷ ὅτι θέλει βασιλεύσει. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἱ κανόνες δὲν ἐπέτρεπον τὴν ταυαὐτὴν μετάθεσιν, ἐσοφίσθη τέχνασμα τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει μέχρι τινὸς τὴν πανουργίαν δι' ἧς κατώρθωσεν ἄλλοτε ἡ Εὐδοκία νὰ λάβῃ σύζυγον τὸν Ῥωμανὸν Διογένην. Ἦκμαζε τότε ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών, ὁ πολὺς περὶ τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων σοφίαν. Ἀλλὰ, καθὼς συμβαίνει εἰς πολλοὺς σαφοὺς ἄνδρας, ἦτο ὁ Βαλσαμών φιλόδοξος. Τοῦτο γινώσκων ὁ Ἰσαάκιος ἐκάλεσεν αὐτὸν καὶ τὸν παρετήρησεν, ὅτι ἄτοπον ἦτο αὐτὸς, ὁ φωστὴρ τῆς ἐκκλησίας, νὰ κατέχη τὴν δευτερεύουσαν τῆς Ἀντιοχείας καθέδραν, ἐνῶ ἄνθρωποι ἀμαθεῖς προχειρίζονται εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον, καὶ

ὅτι εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι νὰ εὐρεθῆ τρόπος τις τοῦ νὰ ἐπιτραπῆ ἢ μετάρθεσις αὕτη. Τότε ὁ Βαλσαμών ἀναδιψήσας τὰ ἱερά ἀρχεῖα, καὶ ἀνακαλύψας προηγούμενα, καὶ συγκροτήσας συλλόγους ἀρχιερέων, καὶ εὐγλώττως ὑπὲρ τοῦ πράγματος συνηγορήσας, κατορθοῖ νὰ ψηφισθῆ τόμος ἐπιτρέπων τὴν μετάρθεσιν, ὅστις ἐν τῷ ἅμα καὶ ἐπεκυρώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Τότε ὁ μὲν Ἀντιοχείας ἔμεινε πάλιν Ἀντιοχείας, ὁ δὲ Δοσίθεος, γενόμενος Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ Ἱεροσολύμων, εἰσῆλθεν εἰς τὸ πατριαρχεῖον μετὰ προπομπῆς λαμπροτάτης ὡς ἐν Θριάμβῳ, οἱ δ' ἐπ' ἄλλῳ σκοπῷ τοὺς κανόνας καταπατήσαντες ἀρχιερεῖς ἐγένοντο τὸ παίγνιον τοῦ κόσμου. Εὖρον ὁμῶς οὗτοι πάλιν θεραπείας τρόπον, καὶ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἤξεύρομεν πῶς ἐκήρυξαν ἐπιθάτην ἀλλοτρίας ἐκκλησίας τὸν Δοσίθεον καὶ κατήγαγον αὐτὸν τοῦ θρόνου. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐπέμεινε καὶ κατώρθωσε πάλιν μετ' ὀλίγον νὰ ἀνατρέψῃ τὰ ἐπιγεγόμενα καὶ νὰ στηρίξῃ τὸν Δοσίθεον, ὅτε καὶ διὰ τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς προέπεμψε τὸν φίλον αὐτοῦ εἰς τὸ πατριαρχεῖον, φόβούμενος μήπως τὸ πλῆθος, τὸ ὅποιον ἐμίσει τὸν Δοσίθεον ὡς φίλαρχον, παρεμποδίσῃ τὴν νέαν ταύτην αὐτοῦ ἐπιτυχίαν. Τελευταῖον ὁμῶς τῷ 1193 καθηρέθη ὑριστικῶς οὗτος καὶ ἔπαθε κατὰ Χωνιάτην τὸ τῆς Αἰσωπείας κυνός· ἅμα μὲν ἐκπεσὼν τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς ἦν πρότερον διεῖπε (διότι ἐν τῷ μεταξύ ἕτερος ἐχειροτονήθη Ἱεροσολύμων), ἅμα δὲ στερηθεὶς τοῦ μείζονος θρόνου. Προεχειρίσθη δὲ τότε πατριάρχης ὁ Γεώργιος Β' Ξιφιλῖνος.

Καὶ ἐντούτοις ἐξηκολούθει ἡ βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις. Διὰ τοὺς ποικίλους ἐκείνους τοῦ κράτους περισπασμούς καὶ μάλιστα διὰ τὴν τοῦ ἡγεμόνος ἀνικανότητα, οἱ Βλαχο-Βούλγαροι οὐ μόνον ἐπέκεινα τοῦ Αἴμου ἀνθίσταντο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν ἐπεχείρουν ἐπιδρομάς, μάλιστα ἀφ' ἧς τῷ 1192 ὁ Ἰσαάκιος, στρατεύσας αὐτὸς κατὰ τῶν πολεμίων τούτων καὶ προσβληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἐντὸς στενῆς τινος παρόδου, ὀλοσχερῶς κατετροπώθη καὶ μετὰ κόπου ἠδυνήθη νὰ σωθῆ. Διάφοροι στρατηγοὶ ἐξεπέμφθησαν κατ' αὐτῶν, ἀλλὰ ἢ δὲν ἠγωνίζοντο ἢ ἐτρέποντο. Τῷ δὲ 1194 οἱ δύο δομῆστικοί, ὁ τῆς ἀνατολῆς καὶ ὁ τῆς δύσεως, ὁ Ἀλέξιος Γίδος καὶ ὁ Βασίλειος Βατάτζης, ἔπαθον ἦταν ὀλεθρίαν, καὶ ὁ μὲν Βατάτζης συνεφθάρη μετὰ τῶν ταγματῶν αὐτοῦ, ὁ δὲ Γίδος ἔφυγεν ἄκρίως ἀποβαλὼν τὸ κρεῖττον τῆς στρατιᾶς. Τότε ὁ Ἰσαάκιος ἀπε-

φάσισεν αὐθις νὰ στρατεύσῃ αὐτός καὶ ἐπὶ τούτῳ διέταξε μεγάλην στρατολογίαὶν ἰθαγενῶν καὶ ξένων, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἐπικουρίαν παρὰ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως τῆς Οὐγγαρίας, ἐζήθη τῆς πόλεως κατὰ μῆνα μάρτιον τοῦ 1195, ἐπανηγύρισε τὸ πάσχα εἰς Ῥαιδεστόν καὶ προήλασεν ἐκεῖθεν εἰς Κύφελα (τὰ σήμερον καλούμενα Ἰψαλα ἢ Χαψιλάρ). Ἀλλ' ἐνταῦθα ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ τὸ τέλος τῆς ὀλεθρίας ταύτης βασιλείας, ἣν καὶ δυστυχῶς ἡ συμβᾶσα μεταβολὴ οὐδεμίαν συνεπήγαγε πραγμάτων βελτίωσιν. Βεβαίως ὁ Ἰσαάκιος δὲν ἔπρεπε νὰ βασιλεύσῃ ποτέ· βασιλεύσας δὲ ὅπωςδήποτε, κατέστη μυριάκις ἄξιος καθαιρέσεως. Ἐὰν ὅμως οἱ μεγιστᾶνες τοῦ κράτους ἀπέβλεπον εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον, ὄφειλον νὰ προνοήσωσι περὶ ἐπιτηδείας τοῦ ἀνδρὸς ἀναπληρώσεως, ἐνῶ ἡ διαγωγὴ αὐτῶν ἐμαρτύρησεν ἤδη ὅπόσον ἀληθῆς εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, ὅτι ἐπεζήτησαν νέον ἄρχοντα, οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ βελτιώσωσι τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπὶ σκοπῷ χρηματισμοῦ. Ἐὰν προηροῦντο τῶνόντι νὰ σώσωσι τὴν πολιτείαν, ἠδύναντο νὰ πράξωσι τοῦτο πρὸ καιροῦ. Ἠδύναντο ἐκ πρώτης ἀφετερίας νὰ ἀσπασθῶσι τὴν μερίδα τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ, ὅστις ἦτο ἡμολογουμένως στρατηγὸς ἐξαιρέτος. Ἠδύναντο βραδύτερον νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν ἐξάδελφον τοῦ Ἰσαακίου Κωνσταντῖνον, ὅστις μόνος ἐξ ὅλων τῶν τότε στρατηγῶν εἶχε περιστείλει τοὺς Βλάχους, καὶ ἔπειτα περιβληθεὶς τὸ βασιλικὸν διάδημα ἐπροδόθη εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὑπὸ τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ συνεργῶν, καὶ ἐτυφλώθη ὑπ' αὐτοῦ, ὅπερ μαθόντες οἱ Βλάχοι νύφρανθησαν καὶ ἠγαλλιάσαντο, οἱ δ' ἠγεμόνες αὐτῶν Πέτρος καὶ Ἀσάν εἶπον ὅτι ἡ μεγαλητέρα εὐεργεσία ἦν ἠδύνατο ὁ βασιλεὺς νὰ πράξῃ πρὸς αὐτοὺς ἦτο νὰ ἐκκόψῃ τὰς κόρας τοῦ Κωνσταντίνου. Νῦν δὲ οἱ τοῦ Ἰσαακίου στρατηγοὶ, οἵτινες καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ἐπρόδωκαν καὶ τὸν Ἀλέξιον Βρανᾶν ἐγκατέλιπον, ἀπεφάσισαν νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον, ἀντὶ τοῦ Ἰσαακίου, τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀλέξιον. οὐδὲν ἦττον ἐκείνου ἀνάξιον ὄντα τῆς ἀρχῆς. Οἱ ἐπὶ τούτῳ συνομόσαντες ἦσαν ὁ Γεώργιος Παλαιολόγος, ὁ Μιχαὴλ Καντακουζηνός, ὁ τοῦ Ἀλεξίου Βρανᾶ υἱὸς Θεόδωρος, ὁ Ἰωάννης Πετραλείφας, ὁ Κωνσταντῖνος Ῥαοῦλ καὶ ἄλλοι πολλοὶ, οἵτινες δι' ὑποσχέσεων χρηματικῆς ἀμοιβῆς κατώρθωσαν νὰ προσοικειωθῶσιν ἅπαν τὸ στρατιωτικόν. Τὸ περίεργον εἶναι ὅτι πρὶν ἢ ἐκστρατεύσῃ ὁ Ἰσαάκιος πολλοὶ τὸν εἶχον εἰπεῖ ὅτι προπαρασκευάζεται κατ' αὐτοῦ συνωμοσία ὑπὸ

τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλ' αὐτὸς δὲν ἐπίστευσε τὰ λεγόμενα, ἀποδεικνύων οὕτω ὅτι ὅσον ἄθλιος καὶ ἂν ἦτο, ἔσωζεν ὁμως ἴχνη τινὰ ἠθικῆς, ἧς παντάπασιν ἐστερεῖτο ὁ Ἀλέξιος. Καὶ ἐξεληθόντος λοιπὸν εἰς κυνηγέσιον περὶ Κύψελα τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου, οἱ συνωμόται εἰσάγουσιν εἰς τὴν βασιλείον σκηνὴν τὸν Ἀλέξιον καὶ ἀναγορεύουσιν αὐτοκράτορα. Ὁ Ἰσαάκιος ἄμα ἀκούσας τὰ γινόμενα ἐτρέπη ἀνάνδρως εἰς φυγὴν· ἀλλ' ἀφικόμενος εἰς Μάκρην συνελήφθη ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ νέου αὐτοκράτορος καὶ τυφλωθεὶς ἐφυλακίσθη εἰς τὸ προάστειον τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ καλούμενον Διπλοκιδόνιον (εἰς Μπεσίχ-τασί), μετὰ τοῦ ἐκ τοῦ πρώτου γάμου ἀνηλίκου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξίου.

Ὁ διὰ τοιούτης κακουργίας καταλαβὼν τὴν βασιλείαν Ἀλέξιος ἀπέβαλε τὴν τῶν Ἀγγέλων προσωνυμίαν καὶ μετωνομάσθη Ἀλέξιος Γ' Κομνηνός. Ἄρα γε ἵνα λησμονηθῇ ἡ συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὸ θῦμα τῆς ἀνοσίτου ἐκείνης ἐπιβουλῆς, ἢ ἵνα περιποιήσῃ πλείονα εἰς ἑαυτὸν λαμπρότητα, παριστάμενος ὡς ἀπόγονος τοῦ περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν οἴκου; Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ἅπαντες οἱ ἄρπαγες τῆς βασιλείας ἐν Βυζαντίῳ ἐφιλοτιμοῦντο νὰ καταδεικνύωσιν ἐν τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὴν πρὸς τοὺς νομίμους βασιλικούς οἴκους συγγένειαν. Καὶ ἐν τῇ 14 ἑκατονταετηρίδι θέλομεν ἶδει τὸν βασιλέα Ἰωάννην Καντακουζηνὸν προσεπωνυμούμενον παραδόξως Ἀγγελὸν Κομνηνὸν Παλαιολόγον Καντακουζηνόν, ὃ ἐστὶ συνάπτοντα τῷ ἰδίῳ ὀνόματι τὰς προσωνυμίας ὄλων τῶν βασιλικῶν οἴκων, ὅσοι ἐκυριάρχησαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλ' ἐὰν ὁ Ἀλέξιος Γ' προχείρως ἐπωνομάσθη Κομνηνός, οὐδεμίαν προσφκειώθη διὰ τοῦτο τῶν ἀρετῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου οἴκου.

Πρώτη αὐτοῦ πρᾶξις ὑπῆρξε νὰ διανείμῃ εἰς τοὺς συνωμότας καὶ εἰς τὸν στρατὸν ὅλα τὰ χρήματα τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου τὸ ὅποιον συνεπήγαγεν ὁ Ἰσαάκιος κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἤρκεσαν νὰ κορέσωσιν αὐτούς, παρέσχεν εἰς τοὺς αἰτουμένους, γαίας καρποφόρους καὶ δημοσίας εἰσφοράς. Ἀφοῦ δὲ ἐξέλιπον καὶ ταῦτα, ἀπένειμεν ἀξιώματα οὐχὶ ἱεραρχικῶς, ἀλλ' ὅπως ἔτυχε κατὰ τὴν ἐκάστου ἀπαίτησιν. Ἐπειτα δὲ ἀμέσως κατέλιπε τὴν κατὰ τῶν Βλάχων ἐκστρατείαν, καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ὅπου

ἡ πολυπράγμων καὶ πολυμήχανος σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη ἡ Δούκαινα παρεσκεύασεν αὐτῷ εὐπρεπῆ τὴν δεξιῶσιν. Καὶ μετὰ τὴν ἀφιξίν δὲ αὐτοῦ εἰς τὴν βασιλεύουσαν τὰ πράγματα ὑπ' ἐκείνης μάλλον ἢ ὑπὸ τούτου ἐκυβερνῶντο, ἐχούσης συνεργούς τὸν τε ἐραστὴν αὐτῆς Βατάτσην καὶ τοὺς δύο ἀγερώχους γαμβρούς, Ἀνδρόνικον Κοντοστέφανον καὶ Ἰσαάκιον Κομνηνόν. Ἄλλ' ὅστις δῆποτε καὶ ἂν ἐκυβέρνα τὰ πράγματα, ἡ μὲν ἐσωτερικὴ παραλυσιὰ ἐκορυφώθη, οἱ δὲ ἐξωτερικοὶ κίνδυνοι ἀπέβησαν εἴπερ ποτὲ φοβεροί· ὁ στρατὸς καὶ ὁ στόλος περιῆλθον εἰς ἀθλίαν κατάστασιν· ὁ μέγας δούξ, δηλαδὴ ἀρχιναύαρχος, Μιχαὴλ Στρυφνός, σύγγαμβρος ὦν τοῦ βασιλέως, ἐκένωσε πάντος μακροῦ πλοίου τὰ νεώρια, πωλήσας τὰς ἀγκύρας, τοὺς γόμφους, τὰ πρότονα, τὰ ἰστία καὶ σφετερισθεὶς καὶ σπαταλήσας πάντα τὰ ἐκ τούτου προκύψαντα χρήματα. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στόλου μετήρχοντο ἀναφανδὸν πειρατείας. Ἐξ πλοῖα ἀπεστάλησαν εἰς τὸν Εὐξεινον πόντον ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Φραγκόπουλον, λόγῳ μὲν ἵνα ἐξετάσῃσι τὸ φορτίον πλοίου τίνος περὶ Κερασσοῦντα νηυαγῆσαντος, πράγματι δὲ ἵνα σκυλεύσῃσι πάντα τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ὅσα εἴτε ἀνέπλεον ἐκ Βυζαντίου εἴτε κατέπλεον εἰς αὐτό. Πράξας δὲ τοιαῦτα ἀσυστόλως ἐπὶ δύο μῆνας καὶ ἄλλους μὲν τῶν ἐμπόρων φονεύσας, ἄλλους δὲ ἀποπέμψας ὑπέρου γυμνοτέρους, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν, αὐτὸς μὲν μηδὲν παθὼν, πρόξενος ὅμως γενόμενος πολλῶν κακῶν εἰς τὸ κράτος· διότι μεταξὺ τῶν οὕτω ληστευθέντων ὑπῆρχον καὶ Τυῦρκοι ἐξ Ἰκονίου ἔμποροι καὶ Πισᾶται. Ὅθεν οἱ μὲν Τυῦρκοι ἐπεχείρησαν πολλὰς κατὰ τῶν ἐφ' ὧν πόλεων ἐπιδρομάς, οἱ δὲ Πισᾶται οἵτινες, ὡς προείπομεν, καὶ ἀφ' οὗ κατεστάθησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐξηκολούθουν πειρατεύοντες εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, λαβόντες ἤδη εὐλογον ἐκ τοῦ ἀδικήματος ἐκείνου ἀφορμὴν, ἐνέβαλον εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ μόλις καὶ μετὰ βίας τῷ 1196 ἐξεβλήθησαν ἐκεῖθεν τῇ συνδρομῇ τῶν Ἑνετῶν. Ἄλλὰ τοῦτο πάλιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας μεταξὺ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποικιῶν, ὅπου ἐπεκράτησε δεινὴ ἀναρχία. Συγχρόνως νέος παρέστη εἰς μέσον Ψευδαλέξιος, ἀλλ' ἐδολοφονήθη. Καὶ ὁ ἐξωσθεὶς δὲ ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ Κύπρου ὑπὸ Ῥιχάρδου τοῦ Λεοντοθύμου Ἰσαάκιος Κομνηνός ἐζήτησε νὰ ἀνακτήσῃ τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ἀλλ' ἐδηλητηριάσθη. Ὡσαύτως οἱ Σελδζοῦκοι οἵτινες εἶχον συμμαχίσει μετὰ τοῦ Ψευδαλεξίου ἐξηυμενίσθησαν διὰ χρηματικῶν καὶ ἄλλων δω-

ρεῶν. Ὅ,τι ὁμῶς ἔσῳσε τότε τὰς περιλιπομένας ἔτι ἐν τῇ μικρῇ Ἀσίᾳ κτήσεις εἶναι, ὅτι ἀποθανόντος τῷ 1193 τοῦ Κελιδζέ Ἀρσλάν Β', οἱ δέκα αὐτοῦ υἱοὶ ἐδιχονόησαν πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ μὲν Γκαγιασεδδὴν Κκιχοσροῦ Α' ἤρξεν ἐν Ἰκονίῳ, 1193—1200 καὶ 1205—1211, ὁ δὲ Ροκνεδδὴν εἰς Τοκάτιον, 1193—1203, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἀδελφοὶ ἔλαβον μικροτέρας κτήσεις. Οὐδὲν ἤττον πᾶσαι τοῦ κράτους κί πρὸς τοῦτο τὸ μέρος ἐπιχειρήσεις ἀπέτυχον, ὥστε ἐδέησε νὰ διατελέσῃ ἀπλῶς ἀμυνόμενον, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὅπως ἐν Εὐρώπῃ τοὺς Βουλγαροβλάχους, οὕτω καὶ ἐν μικρῇ Ἀσίᾳ εἶχεν ἀντιπάλους προσέτι τοὺς πολυαριθμοὺς Ἀρμενίους. Ἀπὸ δυσμῶν δὲ πρέστη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἕτερος δεινὸς πολέμιος, ὁ τοῦ Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα υἱὸς καὶ διάδοχος Ἑρρίκος ΣΤ', ὅστις, γενόμενος κύριος καὶ τῆς Σικελίας, ἀπήτησεν, ὡς κληρονόμος τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων τοῦ πρώην τῆς νήσου ἐκείνης βασιλέως, πᾶσαν τὴν μεταξὺ Δυρραχίου καὶ Θεσσαλονίκης χώραν, ἢ ἀντ' αὐτῆς φόρον ὑποτελείας 50 κεντηναρίων χρυσοῦ, ἤτοι 5,400,000 δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος. Καὶ περιώρισε μὲν ἐπὶ τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀλεξίου τὸν ἀπαιτηθέντα φόρον εἰς 16 κεντηνάρια, ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο τὸ ποσὸν εὐρέθη ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ διὰ τὴν σπατάλην τῆς αὐλῆς. Ὡστε ἐδέησε νὰ ἐπιβληθῇ φόρος ἑκτακτος, τὸ καλούμενον Ἀλλαμαρικόν, καὶ μηδὲ τούτου μὴ ἀρκούντος, πολλὴ ἐγένετο καταπίεσις πρὸς εὐρεσίαν χρημάτων καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῶν βασιλέων ἐτυμβωρυχήθησαν, ὅτε ἀποθανόντος τοῦ Ἑρρίκου τῷ 1197, ἐπῆλθον ἐμφύλιοι ἐντὸς τοῦ κράτους αὐτοῦ ἄνωμαλῆαι, ἢ δ' ἀνατολῆ ἀπηλλάγη τούτου τοῦ ἀπὸ δυσμῶν κινδύνου.

Ἄλλὰ τὸ ἀνατολικὸν κράτος ἐξηκολούθει πάσῃον τὰ πάνδεινα ἀπὸ τῶν Βουλγαρο-Βλάχων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις κραταιουμένη ἡσήμεραι ἔμελλε νὰ προκαλέσῃ ἤδη ὀριστικῶς τὸν πολιτικὸν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ χωρισμόν. Ὁ μὲν Ἀσάν ἐφρονεῖθη ὑπὸ τοῦ βογιάρου Ἰβάγκο, ὅστις ἤλπισε καὶ τὴν βασιλείαν αὐτὴν νὰ καταλάβῃ, διότι ὁ μὲν υἱὸς τοῦ Ἀσάν Ἰωάννης ἦτο ἀνήλικος, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ συνάρχων Πέτρος, ὀλίγους ἐφαίνετο ἔχων ὀπαδοὺς εἰς Τέρνοβον. Ἀλλ' ὁ Ἰβάγκο, καίτοι συμμαχήσας μετὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἠττήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν πόλιν ταύτην· ὁ δὲ Πέτρος ἀνεγνωρίσθη παρὰ πάντων ὡς βασιλεὺς. Ἐδολοφονήθη ὁμῶς καὶ οὗτος μετ' οὐ πολὺ. Τότε δὲ παρέστη εἰς μέσον ὁ

τρίτος τοῦ Ἀσάν καὶ τοῦ Πέτρου ἀδελφὸς Ἰωαννίσης ἡ Καλοϊωάννης, ὡς ἐπωνόμαζεν αὐτὸς ἑαυτὸν, ὅστις εἶχε μὲν ἄλλοτε παραδοθῆ εἰς τὸν Ἰσαάκιον ὡς ὄμηρος, ἤδη δὲ δραπετεύσας εἰς τὰ ἴδια ἀνηγορεύθη βασιλεὺς, καὶ ἤρξε τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Βλάχων ἐπὶ δέκα ὅλα ἔτη, 1197—1207. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει μὴ δυνάμενοι οἰκοθεν νὰ τὸν καταβάλωσιν ἀντέταξαν αὐτῷ τὸν τε προειρημένον Ἰβάγκο καὶ ἄλλον τινὰ ἄρχοντα βλάχον τὸ γένος, ὀνόματι δὲ Στραζομήρ ἢ Χρυσὸν, ὡς ὀνομάζουσιν αὐτὸν οἱ Ἕλληνες. Ἀλλ' ἀμφότεροι καίτοι ἔλαβον συζύγους ἐκ τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ χρήματα, ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι ὁ μὲν Ἰβάγκο ἐν Φιλιππουπόλει, ὁ δὲ Στραζομήρ ἐν Προσάκω καὶ Στρομνίτζῃ· ὥστε τρεῖς ἤδη ἀπέβησαν οἱ πολέμιοι ἀντὶ ἐνὸς, δεινοτάτας δὲ συμφορὰς ἔπαθον οὐ μόνον ἡ Θράκη καὶ ἡ Μακεδονία, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ἡπειρος καὶ αὐτὴ ἡ κυρίως Ἑλλάς, διότι ἕνεκα τῆς πλεονεξίας καὶ τῆς ἀπιστίας τοῦ Ἀλεξίου καὶ αὐτὸς ὁ πρωτοστράτωρ Μανουὴλ Καμύτζης, ὅστις εἶχεν ἀγωνισθῆ τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολεμίων ἐκείνων, ἠναγκάσθη νὰ στασιάσῃ καὶ ἐμβαλῶν εἰς Πελαγονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἐζήτησε νὰ ἰδρύσῃ ἴδιον ἐνταῦθα κράτος ὠφελούμενος ἐκ τῆς κοινῆς ἐπικρατοῦσης δυσαρρεσκείας καὶ ἀναρχίας. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἐπὶ τέλος ἀπαντες οὗτοι οἱ δευτερεύοντες στασιασταί, Ἰβάγκο, Στραζομήρ, Καμύτζης, ἀπέτυχον, ὑποκύψαντες μᾶλλον εἰς τὰς βραδουργίας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς ἢ εἰς τὴν πραγματικὴν αὐτῆς δύναμιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῶν Βουλγαρο-Βλάχων Ἰωαννίσην συνωμολογήθησαν συνθήκαι, δι' ὧν ἐπετράπησαν αὐτῷ πᾶσαι αὐτοῦ αἱ κατακτήσεις.

Συγχρόνως κάκιστα εἶχον τὰ πράγματα καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν μικρᾷ Ἀσίᾳ. Ἐν τῇ πρωτεύουσῃ αἱ στάσεις ἦσαν σχεδὸν ἀδιάκοποι. Τῷ 1201 ὁ λαὸς ἀπέλυσε ἐκ τῆς φυλακῆς τὸν κολλυβιστὴν Καλομόδιον, ἔτρεψε εἰς φυγὴν τὸν φρούραρχον Ἰωάννην τὸν ἐπιλεγόμενον *Λαγών*, ἐπυρπόλησε τὰ τζαμιά τὰ ὅποια εἶχον ἄλλοτε κτισθῆ αὐτόθι χάριν τῶν παρεπιδημούντων Σαρακηνῶν ἐμπόρων καὶ μικροῦ ἐδέησε νὰ ἀναγορεύσῃ ἕτερον βασιλέα. Μετ' ὀλίγον μάλιστα Ἰωάννης τις Κομνηνὸς Παχὺς ἐπιλεγόμενος, κατέλαβεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ κατετροπώθη ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων τοῦ Ἀλεξίου. Μικρὸν δὲ πρότερον ἐστασίασεν ἐν Καρίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ὁ νέος καὶ τολμηρὸς Μιχαὴλ Ἄγγελος ὁ τοῦ θείου τοῦ βασιλέως, τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου, νόθος υἱὸς, ὃν θέλομεν ἰδεῖ βραδύτερον ἰδρυτὴν γε-

νόμενον ἐν Εὐρώπῃ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἑλλάδος. Ἦδη δὲ ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος ἠττήθη μὲν ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων, καταφυγὼν ὁμῶς πρὸς τοὺς ἐν Ἰκονίῳ Τούρκους καὶ λαβὼν παρ' αὐτῶν ἐπικουρίαν ἐδήλωσε πᾶσαν τὴν περὶ Μαϊάνδρον χώραν, ὃ δ' Ἀλέξιος στρατεύσας κατ' αὐτοῦ, νοεμβρίῳ 1200, δὲν ἠδυνήθη νὰ τὸν καταβάλη ὀριστικῶς. Καὶ ἐπὶ τέλος μὲν ὁ νέος οὗτος συνεβιάσθη πρὸς τὸν βασιλέα, ἀλλὰ μέγα τῆς βορειοδυτικωτέρας μικρᾶς Ἀσίας μέρος ἀπεσπάσθη ἔκτοτε ὀριστικῶς ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἶπομεν καὶ ἄλλοτε ὅτι ὁ τοῦ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ υἱὸς Μανουὴλ εἶχε δύο υἱοὺς, τὸν Ἀλέξιον καὶ τὸν Δαβίδ. Ὁ Μανουὴλ τυφλωθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου, ἀπέθανε μικρὸν ἔπειτα τῷ 1186· ὁ δὲ πρεσβύτερος τῶν παιδῶν αὐτοῦ, ὁ Ἀλέξιος, κατέφυγεν ἅμα μετὰ τὴν τύφλωσιν τοῦ πατρὸς του, τετραέτης μόλις ὄν, πρὸς τὴν θείαν του Θάμαρ, τὴν μεγάλην βασιλίδαν τῆς Γεωργίας (1184—1212), ἣτις μένεα πνέουσα κατὰ τῶν Ἀγγέλων παρέσχεν εἰς τὸν ἀνεψιὸν της, ἅμα ἠλικιωθέντα ὅπως οὖν, περὶ τὸ 1200 ἔτος, τὸν τρόπον τοῦ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τραπεζοῦντα, τὴν Λιμνίαν, τὸν Κερασοῦντα, τὸ Οἰναῖον, τὴν Σινώπην, τὴν Κίδρον, τὴν Ἀμαστριν, ἅπασαν τὴν Παφλαγονίαν, ἅπαντα τὸν Πόντον. Ἐν μόνῃ δὲ τῇ Ἀμισῷ διεσώθη τότε ὁ τελευταῖος Γαβρᾶς ὡς βασιλικὸς τοπάρχης, καὶ κατόπιν ὡς ἴδιος τύραννος.

Ἀλλὰ καὶ τῶν μεσημβρινωτέρων εὐρωπαϊκῶν ἐπαρχιῶν, ἥτοι τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν ἡ κατάστασις ἦτο σφόδρα ἀνώμαλος. Προκειμένου δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ αὐτῶν τινα, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ὑμιλήσωμεν περὶ ἐνὸς τῶν εὐφυστέρων, τῶν χρηστοτέρων καὶ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῶν χρόνων τούτων. Ἀπὸ τοῦ 1178 ἀρχιεράτευσε τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὁ Μιχαήλ Ἀχομινᾶτος ὁ Χωνιάτης, πρεσβύτερος ἀδελφὸς τοῦ γνωστοῦ ἤδη εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς χρονογραφίας αὐτοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου. Ἡ πατρίς αὐτῶν, αἱ ἐν Φρυγίᾳ Χῶναι, ἦτο μία τῶν πόλεων τῆς μικρᾶς Ἀσίας αἵτινες διασωθεῖσαι ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως διετήρουν ἔτι ἀκέραιον τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Χῶναι δὲ ἐκλήθησαν ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι αἱ Κολοσσαὶ τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Ξενοφῶντος, αἵτινες ἐπὶ μὲν τῶν ἀρχαίων Περσῶν ἦσαν πόλις μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ, βραδύτερον ὁμῶς ὅτε ἐκτίσθησαν πλησίον αὐτῶν ἡ Ἱεράπολις καὶ ἡ Λαοδίχεια, παρήκμασαν καὶ κατήντησαν ἐπὶ Στράβωνος καὶ Πλινίου ἀπλοῦν πόλισμα. Εἰς Κολοσσᾶς ἐν τούτους συνε-

κρετήθη μία τῶν πρώτων χριστιανικῶν ἐκκλησιῶν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔγραψεν ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐπιστολήν. Κατὰ δὲ τὴν δωδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν εὐρισκόμεθα, αἱ Κολοσσαί. μετονομασθεῖσαι Χῶναι, εἶχον ἀναλάβει τὸ πάλαι ἀξίωμα, διότι ὁ Νικήτας λέγει αὐτὰς ἀπό τὴν εὐδαιμόνιαν καὶ μεγάλην, ἐκθειάζων μάλιστα τὸν ἀρχαγγελικὸν αὐτῶν ναὸν «μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον.» Ἄλλ' ὅσον λαμπραὶ καὶ ἂν ἦσαν τότε αἱ Χῶναι, τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν λογίων ἀνδρῶν ὑπῆρχον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν ὁ πατήρ τοῦ Μιχαὴλ ἀφοῦ ἐπεμελήθη ἐν τῷ τόπῳ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὴν περὶ τὰ γραμματικὰ καὶ τὰ ποιητικὰ προκαταρκτικὴν μάθησιν τοῦ νέου τούτου, ἐξέπεμψεν ἔπειτα αὐτὸν εἰς τὴν βασιλεύουσάν, ἵνα συμπληρώσῃ ἐκεῖ τὴν ἐκπαίδευσίν του.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συνέβαινε τότε, ὡς προὔπεδειξαμεν, ἀξιωμαζόμενός τις διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μεταβολή. Ἐνῶ ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἐμαραίνετο καὶ ἠτοιμάζετο νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα, προέκυπτεν εἰς μέσον ἄλλη ἑλληνισμοῦ φάσις, ἥτις ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ νέαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐθνότητα ζωὴν, καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ πρόρρωθεν νέας αὐτῇ τύχας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς εἶχε διαπλκασθῆ ἐν Ἀσίᾳ διὰ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ, οἷος οὗτος διεμορφώθη ἀπὸ τῆς 5 ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐφεξῆς καὶ ἔπραξε μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα, ἀλλ' ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν δὲν εἶχε, καὶ οὐδὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔφερεν, ἐκλήθη δὲ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἑλληνισμὸς, διότι πράγματι ἦτο μία τῶν ποικίλων μεταμορφώσεων ὅσας ἔλαβεν ἐν τῷ κόσμῳ ἡ ἑλληνικὴ ἐθνότης, καὶ ἰδίως διότι ἐλάλει τὴν ἑλληνικὴν χριστιανικὴν γλῶσσαν. Ναι μὲν ἐκ παραλλήλου πρὸς αὐτὸν ὑπῆρξεν αἰείποτε εὐάριθμὸς τις λογίων τάξις ἥτις διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν συγγραφέων καὶ παραδόσεων διετήρει οἰκειότητά τινα πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν, ἀλλὰ ἡ τάξις αὕτη τῶν ἀνθρώπων διετέλεσεν ἐπὶ μακρότατον χρόνον ἀφανὴς καὶ ὅλως ἀμέτοχος τῶν δημοσίων πραγμάτων. Μόλις δὲ ἀπὸ τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος ἔφερεν εἰς μέσον ἀξιώσεις πολιτικῆς ἐνεργείας. Καὶ κατ' ἀρχάς, ὡς ἠξέυραμεν ἤδη, αἱ ἀξιώσεις αὗται ἀπέβησαν ὀλέθριαι εἰς τὴν τύχην τοῦ κράτους· διότι ἡ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἐκείνην οἰκειώσις δὲν ἐπενήργησεν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας εἰς τὸν πρακτικὸν τῶν ἀνθρώπων τούτων βίον, ἀλλὰ παρήγαγε μόνον παρ' αὐτοῖς ἢ τὴν οἴησιν ἀνυποστάτου τινὸς ὑπε-

ροχῆς, ὅπως συνέβη εἰς τὸν Ψελλὸν τὸν ἐπιχειρήσαντα νὰ κυβερνήσῃ τὸ κράτος διὰ μόνης τῆς ἐπιτηδειότητος ἣν ἐκέκτητο τοῦ νὰ συρράπτῃ ἀναπαίστους καὶ ἰάμβους· ἢ τὸν πόθον κακοζήλων τινῶν ἀπομιμήσεων, ὅπως συνέβη εἰς τὴν Εὐδοκίαν τὴν Μακρεμβολίτισσαν, ἣ τις ἔγραψε τὴν Ἰωνίαν. Προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου αὐτῆ τῶν πραγμάτων ἡ βία ἠνάγκασε τὴν ἐλληνοκοποῦσαν μᾶλλον ἢ ἐλληνίζουσαν ἐκείνην μερίδα ἀφ' ἐνὸς μὲν νὰ συνδιαλλαγῇ πρὸς τὴν δυναστείαν τῶν Κομνηνῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἀντλήσῃ ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ προπατορικοῦ ἐλληνισμοῦ πρακτικώτερα διδάγματα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτε ἐφθασεν αὐτόθι ὁ νέος Μιχαήλ Χωνιάτης.

Πολλοὶ μὲν ὑπῆρχον εἰσέτι αὐτόθι, καθὼς καὶ βραδύτερον πολλοὶ ἔμελλον νὰ ὑπάρξωσιν ἄνθρωποι παρ' οἷς ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος δὲν παρῆγεν εἰμὴ ψυχρὰς τινὰς μιμήσεις ἐμφαινούσας θλιβεράν ἔλλειψιν αὐτοτελοῦς διανοητικοῦ βίου. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν πρὸ πάντων τότε οἱ ἀδελφοὶ Ἰωάννης καὶ Ἰσαάκ Ἰζέτζης, ἐξ ὧν ὁ πρῶτος εἶναι γνωστότερος καὶ ἔγραψεν εἰς ἑξαμέτρους στίχους «Ἰλιακὰ ἢ τὰ πρὸ Ὀμήρου, τὰ Ὀμήρου καὶ τὰ μεθ' Ὀμηρον.» Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι βαπτιζόμενοι εἰς τὸ ζωοποιὸν ῥεῦμα τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ ἐξήρχοντο ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας ταύτης ὅλως ἀνακκινισθέντες, καὶ προσελάμβανον ἐξ αὐτῆς οὐ μόνον εὐφυΐαν, χάριν, ζωηρότητα περὶ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ τόλμην περὶ τὸν ἐνεργόν. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἔχωσι τὴν συνείδησιν ὅτι ὁ ἐλληνισμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ εἰμὴ ἀναζωπυρούμενος, δὲν δύναται δὲ νὰ ἀναζωπυρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας μετὰ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς. Καὶ τῶντι βλέπομεν παρ' αὐτοῖς τὰς δύο ταύτας κυρίας ὑποστάσεις τῆς ἐθνότητος ἡμῶν ἐναρμονίως ἐνουμένας ὅπως εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐνῶνται ἐναρμονίως ἐν τῇ 4 ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ τῶν Βασιλείων, τῶν Γρηγορίων, τῶν Συνεσιῶν. Ἀλλὰ ἐκείνη μὲν ἡ πρώτη ἀπόπειρα ἀπέτυχεν, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος ἀρξασμένη, ἀφοῦ διὰ πολλῶν ἔτι ἐπέπρωτο νὰ διέλθῃ δοκιμασιῶν, ἔμελλεν ἐπὶ τέλους νὰ θριαμβεύσῃ καὶ νὰ ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τῆς τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ διαπλάσεως. Κυριώτατος δὲ ἀντιπρόσωπος τῆς κρίσιμου ταύτης τοῦ ἐλληνισμοῦ τροπῆς περὶ τὰ μέσκα τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος ἦτο ὁ Εὐστάθιος, τοῦ ὁποῦ γνωρίζομεν ἤδη τὴν ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης διαγωγὴν καὶ τὴν περὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης πραγματείαν, καὶ τοῦ ὁποῦ το

θεωρητικὸν ἅμα καὶ πρακτικὸν πνεῦμα, ἡ χριστιανικὴ ἅμα καὶ ἑλληνικὴ φύσις δύνανται νὰ λογισθῶσιν ὡς ὁ τύπος τῆς τότε κυοφορουμένης ἀναβιώσεως.

Ὁ Μιχαήλ Χωνιάτης ἔφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὶν ἢ ὁ Εὐστάθιος προχειρισθῆ τῆς Θεσσαλονίκης ἀρχιεπισκοπῆς καὶ διετέλεσεν οὐ μόνον μαθητὴς ἀλλὰ καὶ σύνοικος τοῦ ἐξόχου ἐκείνου ἀνδρός, ὡς τε ἐποτίσθη δαψιλῶς τὰ νάματα τῶν μεγαλοφρόνων ἀναμνήσεων, τῶν χαριεστάτων ἰδεῶν, τῶν γενναίων συγκινήσεων καὶ ἐνταύτῳ τῶν ὑψηλῶν χριστιανικῶν δογμάτων καὶ τῶν σωτηρίων ἠθικῶν τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου παραγγελιῶν, ἐκ τοῦ συνακρτισμοῦ τῶν ὁποίων προέκειτο νὰ διαπλασθῆ ἡ νέα ἑλληνικὴ ἀνατροφή.

Μετ' οὐ πολὺ ὁ Εὐστάθιος ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλονίκην. Δὲν ἔπαυσεν ὅμως οὐδὲ τότε ἡ μετὰξὺ αὐτῶν σχέσις, ἀλλ' ἐξηκολούθησε δι' ἄλληλογραφίας, τῆς ὁποίας περιεσώθησαν τινες ἐπιστολαί. Ἐν αὐταῖς ζωγράφεται πρὸ πάντων ἡ βαθεῖα θλίψις τοῦ Μιχαήλ διὰ τὸν χωρισμὸν ἀπὸ τοῦ διδασκάλου ἐκείνου καὶ φίλου καὶ εὐεργέτου, καὶ ἡ ἄπλαστος εὐγνωμοσύνη ὡς ἂν ὁ Εὐστάθιος εὐκαιρήσας ἀπέστειλεν αὐτῷ ἀπάντησιν τινά. Συχναὶ εἶναι δὲ καὶ αἱ ἀναμνήσεις τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ τῆς μυθολογίας· καθὼς λόγου χάριν ὅτε ὁ Μιχαήλ περιεπλάκη ἐν Κωνσταντινουπόλει εἰς δυσχέρειαν τινά ἧτις δὲν ἐξηγεῖται καθαρῶς, καὶ ἀπαλλαγεῖς ἀπὸ αὐτῆς διὰ μεσιτείας τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερέως, γράφει πρὸς αὐτόν. «Καὶ τὸ μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰνοῦς οὐκ οἶδα, ὅ,τι ποτε τῷ τλήμονι Ὀδυσσεῖ συνεισκήνεγκεν, ἕτε θαλαττομοχοῦντι τοῖς στέρνους αὐτοῦ ὑπετείνετο. Τὸ γε μὴν σὸν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνους φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἶργασται, καὶ ταῦτα ὅτε οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπίς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσυχολον εἰδόσι τῆς σῆς ἀγιότητος.» Ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἐνοχλήσεως ἐκείνης ἀπαλλαγὴ ὑποκαθίστησιν ὀλίγον τὰς ὀφρῦς τοῦ Μιχαήλ, ὅς τις φαιδρότερος γενόμενος, ἀστειέζεται χαριέστατα περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου σταλέντος γραμματοκομιστοῦ. Ὁ γραμματοκομιστὴς οὗτος συνέπεσε νὰ ἦναι ἄραψ, προσελθὼν εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ ὀνομασθεῖς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μωσῆς, ὃ δὲ Μιχαήλ, ἀφοῦ εἶπεν ἀνωτέρω ὅτι δὲν ἤλπιζε νὰ ἀξιώθῃ τῆς προστασίας τοῦ Εὐσταθίου εἰδὼς τὸ πολυάσχολον αὐτοῦ, προστίθησιν· «Ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν Αἰθιοπικὸν τοῦτον γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶτα μεταβαλεῖν ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς μετὰ χειρας ἄρτι λαβεῖν· ὃν πάνυ

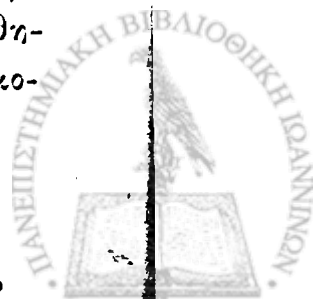
καταλλήλως εἰς Μωσῆν ἐξεδέξω διὰ τὸ οἶον ἐκ γνόφου κατέρχεσθαι ὄλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζομαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ σοῦ γράμματα. Μήποτε δέ, ὡς δέσποτα, καὶ βάτω καιομένη που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἴτ' οὐκ ἐνόησεν ἀποστρέψαι τὰς ὄψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσωπον κατησβόλωτο; Ἄλλ' ὁ μὲν ἕως ἡμῖν γράμματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἷον τετάσσεται, κἄν ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαίνης σκιάζεται.» Ὁ μέλλων ἀρχιερεὺς γράφων πρὸς ἄλλον ὄντα ἤδη ἀρχιερέα, μεταχειρίζεται ἐλευθερώτερον ὅπως οὖν τὴν παλαιὰν γραφὴν. Ἐνίστε ὁμῶς εἶναι, ὅπως προσήκει, ἐμβριθέστερος περὶ ταῦτα. Ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ εἰκονίζων τὸν Εὐστάθιον, ἀπὸ τῆς μετεώρου τῶν ἀρετῶν χώρας συγκαταβαίνοντα πρὸς τοὺς ταπεινότερους τῶν θνητῶν, καὶ ἔπειτα αὐθις ἀναβαίνοντα εἰς τὴν μετάρσιον αὐτοῦ διατριβὴν, φθάνει εἰς ἀληθὲς ὕψος λόγου, αἰνιττόμενος τὸ τῆς Γενέσεως ἐκεῖνο· «Καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἐστηριγμένη ἐν τῇ γῆ, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπ' αὐτῆς.» Ταύτην τὴν εἰκόνα ἔχων κατὰ νοῦν ὁ Μιχαήλ ἀναφωνεῖ· «ὡ γράμματων, ἃ διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἀρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἄν, δι' ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς κατιέναι προνοητικῶς οὐκ ὀκναῖς ὁ τὰς ἀναγωγούς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν ἢ βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σέ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκεῖνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα.»

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἐστάλη ἐκ Χωνῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς τὸν Μιχαήλ καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Νικήτας, πρὸς ὃν ἐκεῖνος προσηνήχθη ὡς πατὴρ, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐτιμήθη παρὰ τούτου δι' ἀπαντος τοῦ βίου. Ὁ Νικήτας προήχθη βραδύτερον εἰς ὑψηλὰ τοῦ κράτους ἀξιώματα, ἐσυγγένευσε μεθ' ἐνὸς τῶν περιφανεστέρων οἰκῶν τῆς πρωτευούσης, λαβὼν σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τῶν συγκλητικῶν Μιχαήλ καὶ Ἰωάννου τῶν Βελισσαριωτῶν, ἀπογόνων λογιζομένων τοῦ μεγάλου Βελισσαρίου· περιεπλέχθη εἰς ποικίλα πολιτικὰ πράγματα· παρευρέθη εἰς τὴν πτώσιν τῶν Κομνηνῶν, εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ἀγγέλων, εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων, συνέδραμεν εἰς τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῆς ἐν Νικαίᾳ βασιλείας τῶν Λασκάρεων· ἀλλ' οὐδέποτε ἔπαυσεν ἐνθυμούμενος καὶ συμβουλευόμενος

τὸν ἐν στενοτέρῳ κύκλῳ διαβιώσαντα Μιχαήλ, καὶ ὅτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ του λαμβάνει ἀφορμὴν νὰ ἀνκρέρῃ τὸν ἀρχιερέα Ἀθηνῶν, ἐγκαυχώμενος ἀνακηρύττει ὅτι οὗτος εἶναι ἀδελφὸς αὐτοῦ καὶ πολὺ καθυπέρτερος κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀρετὴν. Ὁ δὲ Μιχαήλ πάλιν συνεκέντρωσεν ἐπὶ τῆς ἀγαπητῆς ἐκείνης κεφαλῆς ἅπαν τὸ φίλτρον, καὶ ἅπασαν τὴν φιλοτιμίαν τῆς καρδίας αὐτοῦ. Ὅτε δὲ γέρων ἤδη ταλαίπωρος καὶ ἐξόριστος εἰς Κέα, ἀφοῦ οἱ Φράγκοι ἐγένοντο κύριοι τῶν Ἀθηνῶν, ἔλαβε τὴν εἶδησιν τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Νικήτα, ἐξέβαλεν ἐν τῇ μονωδίᾳ ἣν περὶ αὐτοῦ ἔγραψε, φωνὴν γοερὰν, οἷα δὲν ἐξέρχεται εἰμὴ ἀπὸ στέρνων πατριῶν. Ἐν τῇ μονωδίᾳ ταύτῃ ὁ Μιχαήλ ἀπονέμει καὶ ὑπεροχὴν τινα εἰς τὸν ἀδελφόν του, λέγων ὅτι αὐτὸς μὲν ἐμελέτησε θεωρητικῶς τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ἐνῶ ὁ Νικήτας ἀνεζήτησεν ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ τὰς αἰδίου ἀρχὰς τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ τελείου, καθ' ἃς ἐρύθμισε τὸν ἅπαντα βίον. Ἀλλ' ἡ μετριοφροσύνη ὑπῆρξεν εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φίλοι του ἤλεγχον αὐτὸν διὰ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε καὶ λόγον ἔγραψε πρὸς τοὺς αἰτιωμένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον. Τῇ ἀληθείᾳ δὲ ἡ μελέτη τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀρχαιότητος δι' οὐδέτερον τῶν ἀδελφῶν ὑπῆρξε νεκρὰ καὶ ἄγονος. Ἡ παρατήρησις τοῦ Μιχαήλ ἔχεται ἴσως ἀκριβείας τινὸς κατὰ τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Νικήτας διαγαγὼν τὸν βίον ἐν μέσῳ δεινῶν πολιτικῶν περιστάσεων καὶ μεγάλων ἀξιωματίων (διατελέσας ὑπογραμματεὺς βασιλικὸς, ἀρχὼν τοῦ θέματος Φιλιππουπόλεως, ἐκ τῆς συγκλήτου βουλῆς, ἐπὶ τῶν κρίσεων, γενικὸς λογιστὴς τῶν φόρων, προκαθήμενος τοῦ κοιτῶνος καὶ τὰ τριαῦτα) οὐδέποτε ἐντὸς τῆς τύχης ταύτης ἐλησμόνησε τὰς ἀρχὰς, τῶν ὁποίων αἰδίου διδάσκαλος εἶναι ἡ ἐλληνικὴ ἀρχαιότης οὐδέποτε ἀπέβαλε τὴν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων πεποιθήσιν, τῆς ὁποίας κρουνὸς ἀνεξάντλητος εἶναι ἡ ἱερά ἡμῶν πίστις. Ἀλλ' ἡ αὐτῆ πρακτικὴ ἀρετὴ ἐφωταγώγησε καὶ τοῦ ἀρχιερέως τῶν Ἀθηνῶν ἅπασαν τὴν πολιτείαν. Ἡ δὲ μόνη μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του διαφορὰ εἶναι ὅτι ὁ Μιχαήλ ἐπορεύθη διὰ χώρας μᾶλλον ἀθροῦβου καὶ ὑμάλης.

Τῶνόντι οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐχωρίσθησαν περὶ τὸ 1178, ὅτε ὁ πρεσβύτερος, ὅστις εἶχεν ἀσπασθῆ ἔξ ἀρχῆς τὸ ἱερατικὸν στάδιον προεχειρίσθη ἐν ἡλικίᾳ 38 ἐτῶν ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν. Ὁ θρόνος τῶν Ἀθηνῶν προβιβασθεὶς εἰς τὸ ἀρχιεπισκοπικὸν ἄξιωμα ἀπὸ ἀπλῆς ἐπισκο-

πῆς ἐν τῇ ἐνάτῃ ἑκατονταετηρίδι ἐπὶ Φωτίου, περιελάμβανεν ἤδη δέκα ἐπισκοπὰς· Αὐλῶνος ἐν Φωκίῃ (τῆς ἀρχαίας Ἀμφίσσης καὶ ἔπειτα Σαλῶνος), Δαυλίης καὶ Κορωνείας ἐν τῇ ἄνω Βοιωτίᾳ, Ὠρεοῦ, Εὐρίπου, Πορθμοῦ καὶ Καρύστου ἐν Εὐβοίᾳ· τελευταῖον τὰς τρεῖς ἐπισκοπὰς τῶν νήσων Σκύρου, Ἄνδρου καὶ Σύρου. Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦτο οὔτε ἐκ τῶν πολυανθρωπιτέρων, οὔτε ἐκ τῶν ἐμπορικωτέρων τοῦ κράτους· ἐν αὐτῇ τῇ κυρίως Ἑλλάδι αἱ Θῆβαι, ἡ Κόρινθος, αἱ Πάτραι, ἡ Λακεδαιμῶν ἦσαν ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι κατὰ τοῦτο τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλ' ὡς ἤξεύρομεν ἤδη ἡ μητρόπολις αὕτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἤξιστο πάντοτε ἰδιαζούσης τινὸς τιμῆς παρά τε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας καὶ παρ' αὐτῶν τῶν ξένων, σώζουσα ἐτι ἀμυδρὰ τινα ἴχνη τῆς ἀρχαίας παιδείας. Οὐδὲν ἦττον ἡ θεὰ τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ εἰμὴ θλιβεράν ἐντύπωσιν εἰς πᾶσαν γενναίαν καὶ φιλότιμον καρδίαν. Ὁ ἀρχαῖος βίος τοῦ ὁποίου αὕτη ὑπῆρξεν ἡ κυριωτάτη ἐστίν, εἶχεν ἐκλείψει πρὸ καιροῦ· ὁ δὲ μεσαιωνικὸς εἶχεν ἐκλέξει ἐαυτῷ καθέδραν ἄλλην, τὴν ἐν τῷ μέσῳ δύο θαλασσῶν καὶ δύο πορτέμων, καὶ δύο μερῶν τοῦ κόσμου ἐνθρονισμένην βασιλίδαν τῶν πόλεων. Μὴ λησμονήσωμεν ὅτι καθ' οὓς χρόνους ὁ Μιχαὴλ ἀνεχώρησεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐβασίλευεν ἐτι αὐτόθι ὁ λαμπρὸς Μανουὴλ Κομνηνός, καὶ ὅτι δὲν εἶχον ἐτι ἐπέλθει αἱ συμφοραὶ τὰς ὁποίας προϊστορήσαμεν ἐπὶ Ἀνδρονίκου καὶ τῶν δύο Ἀγγέλων. Ἐν ἔτει 1178 ἡ Κωνσταντινούπολις διетήρει ἀκόμη ἅπασαν τὴν αἴγλην τοῦ ἀρχαίου μεγαλείου. Ἐκεῖ ἔδρευον οἱ μονάρχαι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους· ἐκεῖ ὁ τῶν ἀρχιερέων ὑπάτος· ἐκεῖ αἱ μεγάλαι σχολαὶ καὶ οἱ σοφώτεροι τοῦ ἔθνους ἄνδρες. Ἐκεῖ μετεωρίζετο ὁ θόλος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας, τοῦ Παρθενῶνος αὐτοῦ τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἐκεῖ ἐστάθμευον τὰ τάγματα τὰ τοσάκις νικηφορήσαντα κατὰ Μωαμεθανῶν, κατὰ Βουλγάρων, κατὰ Νορμαννῶν· ἐκεῖ ἐπανηγυρίζοντο οἱ θρίαμβοι τῶν Φωκάδων, τῶν Βασιλείων, τῶν Κομνηνῶν, ἐκεῖ συνέρρεον οἱ θησαυροὶ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς δύσεως, τῆς ἀρκτου καὶ τῆς μεσημβρίας. Ἐκεῖ ἐνὶ λόγῳ ἦσαν ἡ ζωὴ, ἡ δόξα, ἡ σοφία, ὁ πλοῦτος· ἐνταῦθα δὲ σιγὴ νεκρικὴ καὶ εὐτέλεια. Τὰ περιφνητῆ ἀρχαιότητος μνημεῖα, τὰ ὁποῖα ἐσώζοντο τότε ἀκεραιότερα ὡπρὸς τὴν σήμερον, ἠῤῥανον ἐτι μακρόν τὴν λυπηρὰν τῆς ἀντιθέσεως ἐντύπωσιν, μηδεμίαν στιγμὴν λήθης ἐπιτρέποντα εἰς τὸν ἄγωνιῶντα θεατὴν. Ἡ καρδία τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, τοῦ

πρότερον ζήσαντος εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐν μέσῳ ἀκαταμαχῆτων ἀναμνήσεων καὶ σεβαστοῦ ἔτι ἐνεστῶτος, δὲν ἠδυνήθη νὰ μὴ συγκινηθῆ ἑνώπιον τῆς πόλεως ἐκείνης ἣτις ἀποβαλοῦσα τὸ παρελθὸν μεγαλεῖον, μηδὲν τοῦ παρόντος προσεκτήσατο· καὶ ὁ γνήσιος οὗτος Ἕλληνας κατέφυγεν, ὡς εἰς ἄσυλον εἰς τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ διὰ ποιήματος τοῦ ὁποίου δὲν περιεσώθη εἰμὴ μόνον τὸ προοίμιον, ἐξεκόνισε τὸ ἴνδαλμα τῶν Ἀθηνῶν, ὁποίας τὰς ὠνειρεύθη καὶ ἠγάπησεν ἐν τῇ νεότητι.

« Ἐρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλουμένων
 Ἐγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαθύρων,
 Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων.
 Ἐπεὶ δ' ἐτ' οὐκ ἔν οὐδαμοῦ φεῦ! προσβλέπειν
 Αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοιδίμον πόλιν,
 Τοῦ δυσαρίθμου καὶ μακρῶνος χρόνου
 Λίθοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφαντωμένην,
 Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
 Οἱ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποιομένων θεὰς
 Ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
 Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
 Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώτων τὴν φλόγα.
 Ὡς δυστυχῆς ἔγωγε, καινὸς Ἰβίαν,
 Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἦρας,
 Εἶτα λαβὼν εἰδῶλον ἠγλαίσμένης,
 Φεῦ! οἶα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
 Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
 Κένιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
 Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ τλημονεστάτη πόλις;
 Ὡς φροῦδὰ πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
 Δίκαι, εἰκασταί, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
 Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ῥητόρων,
 Βουλὴ, πανηγύρεις τε, καὶ στρατηγίαι
 Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
 Ἡ παντοδαπῆς Μεῦσα, τῶν λόγων κράτος!
 Ὀλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος,
 Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρὸν τις ἴδη.
 Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
 Τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοιδίμον πόλιν,
 Ἰνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην. »

Δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι ὁ γράφων ταῦτα ἄνθρωπος εἶναι ἤδη ἀλλότριος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ; Ἡ ποίησις αὐτῆ εἰμπορεῖ νὰ ἔχη ἄλλα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ψυχρὰ βεβχίως δὲν εἶναι. Τὸ ὑπαγορευσαν

αὐτὴν αἴσθημα, εἶναι ζωηρὸν ἄμα καὶ φυσικόν. Ὁ Μιχαήλ ὁμιλεῖ περὶ Ἀθηναίων μετὰ πόνου ψυχῆς, ὅπως ὠμίλησαν περὶ αὐτῶν ὁ Βύρων καὶ ὁ Σατωβριάνδος, καὶ πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς καρδίαι ὅσαι ἐγνώρισαν αὐτὰς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς νεκρώσεως αὐτῶν, μετὰ πόνου ψυχῆς τοῦ ὁποίου ἔχνος δὲν εὐρίσκομεν εἰς οὐδένα τῶν προτέρων στιχοῦργῶν καὶ χρονογράφων. Εἶναι πρόδηλον ὅτι ὁ Μιχαήλ, ὅπως ὁ Εὐστάθιος, ἀνεζωογονήθησαν ὑπὸ τῆς αὔρας τοῦ ἀρχαίου ἐλληνισμοῦ, καὶ εἶναι ἄνθρωποι ἐν πολλοῖς διάφοροι τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπικρατήσαντος ἐλληνισμοῦ τῆς Ἀσίας. Ἴνα πεισθῶμεν δὲ ὁποῖα μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἔκτοτε εἰς τὰ πνεύματα, δὲν ἔχομεν εἰμὴ νὰ ἀνοίξωμεν τὴν ἱστορίαν ἣν ἔγραψεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μιχαήλ, Νικήτας ὁ Χωνιάτης. Ἡ συνείδησις τῆς ἐλληνικῆς ἐθνότητος ἀναφαίνεται καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφήγησιν πολὺ ἰσχυροτέρα ἢ παρὰ παντὶ ἄλλῳ χρονογράφῳ. Καὶ μέχρι μὲν τινος βλέπετε τὴν συνείδησιν ταύτην λεληθότως οὕτως εἰπεῖν ὑπάρχουσιν. Ὁ Νικήτας ἰμιλεῖ μὲν πάντοτε περὶ τῶν συγχρόνων γεγονότων ὡς Ἑλληνα κατὰ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ ὀνομάζων τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς Ῥωμαίους, ὅπως ὀνομάζοντο καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἐλληνισμοῦ. Ὅτε ὅμως περὶ τὰ τέλη τῆς ἱστορίας εὐρέθη κατέναντι τῆς ἐσχάτης καὶ φοβερωτέρας ἀπὸ δυσμῶν ἐπιδρομῆς, ἧς μετ' ὀλίγον θέλομεν ἱστορήσει τὰς περιπετείας, αἴφνης ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἀποβάλλει τὸ ἐπίσημον μεσαιωνικὸν προσωπεῖον, ἀποκρούει τὸ ἀλλότριον τῶν Ῥωμαίων ὄνομα, περιβάλλεται τὴν καθαρὰν ἐλληνικὴν πανοπλίαν, καὶ θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται ὡς ὁ γνησιώτατος τῶν Ἑλλήνων.

« Ἀλλ' ἤδη μοι καὶ τὸ λέγειν αὐτὸ ἐπιλέλοιπεν, ἀνακράζει, ὅσα καὶ σῶμα συμφυῆς ψυχῇ καὶ ἑμόστολον τῇ τοῦ λόγου σοὶ τροφῷ πόλει συναπιόν τε καὶ συνθανόν. Κωφοῖς τοίνυν δάκρυσιν καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις τὰ πολλὰ τῶν θρηνημάτων ἀφρασιωτέον, καὶ τοῦ περαιτέρω ἀφεκτέον τῆς ἱστορίας εἰρμοῦ. Τίς γὰρ ἀνάσχοιτ' ἂν ἐπὶ γῆς ἄλλοτριωθείσης ἤδη τοῦ λόγου καὶ βαρβαρωθείσης τέλειον τὰ Μουσῶν ἐπιδείκνυσθαι κρούματα; Οὐκ ἂν ἄσαιμην τὰ βαρβάρων αὐτὸς, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἔπειτα πράξεις πολεμικὰς ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἑλληνες. Ἢ γὰρ ὁ Κῶρος Ἰπποκράτης πολλοῖς μεταπεμπόμενος χρήμασι πρὸς τοῦ τότε Περσῶν βασιλεύοντος, ὡς ἂν τὰς ὑπ' ἐκείνον ἐπισκέψαιτο πόλεις κακῶς πασχούσας νοσηλείᾳ σώματος, οὐδ' ἄκροισ ὡσὶ τὰς ὑπερόγκους ὑποσχέσεις ἠνέξατο δέξασθαι, ἔρρειν καὶ οἰμῶζειν

τοὺς βαρβάρους ἀφείς, πῶς ἂν εἶην ἐγὼ τὸ βέλτιστον χρῆμα, τὴν ἱστορίαν, καὶ κάλλιστον εὖρημα τῶν Ἑλλήνων, βαρβαρικάς πράξεις καθ' Ἑλλήνων χαριζόμενος; Ἄλλ' οὗτοι μὲν κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ νεὸν τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθουσιν ἄϊστοί τε καὶ ἄπιστοι, μηδὲ προσήματος γοῦν τινος ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι, ἕως οὐ παρέλθοι ἡ ἀνομία καπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ θεῖον παρακληθήσεται. Οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἐστιν ὁ Θεὸς ἡμῶν εἰς τέλος ἐπιληθόμενος, ἢ συνέχων ἐν τῇ ὀργῇ αὐτοῦ τοὺς οἰκτιροῦς αὐτοῦ, μηδὲ προστιθείς τοῦ εὐδοκῆσαι ἔτι, ἀλλὰ πητάσσων ἰᾶται καὶ θανατῶν ἐπιστρέφων ζωοποιεῖ.»

Οὐδέποτε ἴσως ὁ συνδυασμὸς τῶν ἀναμνήσεων τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος μετὰ τῶν πεποιθήσεων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, τῶν δύο τούτων ἀκραδάντων κιόνων ἐφ' ὧν στηρίζεται ὁ ὅλος βίος τοῦ νεωτέρου ἐλληνισμοῦ, ἐξεδηλώθη εὐκρινέστερον ἢ ἐν τῇ περικοπῇ ταύτῃ τῆς τοῦ Νικήτα συγγραφῆς. Ἀλλὰ χαριεστέρα εἶναι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ ἐν τῷ ἀκολουθῶν χωρίῳ ὅπου ὁ Νικήτας ἱστορεῖ τὴν βαγδαίαν ὑπὸ τῶν ὀυτικῶν κατάκτησιν τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

« Πρὸεῖσι (τὸ βάρβαρον) εἰς πόλιν πρὸς Ἴσθμῳ κειμένην καὶ πάλαι ἀφνειὸν, τὴν Κόρινθον, μεθίσταται πρὸς Ἄργος, περιπαπταίνει τοὺς Λάκωνας, ἐς Ἀχαΐαν ἔνθεν προσβάλλει, ἐκ τοῦδε τὴν Μεθώνην μετέρχεται καὶ ὄρμα πρὸς Πύλον τὴν πατρίδα Νέστορος, οἶμαι δ' ὡς Ἀλφειῷ ἐπιστάν, ἀρύσεται τοῦ ρείθρου καὶ λούσεται, καὶ μνήμην λήφεται παλαιοῦ χαρίεντος διηγήματος, καὶ μῦθον τὸν ποταμὸν τῷ τῆς Ἀρεθούσης ὑγραίνόμενον ἔρωτι, Σικελικῆς πηγῆς καὶ παιδᾶς Ἰταλῶν ποτιζούσης, δέδια μὴ καὶ αὐτὸ τυραννῆσαν τὸ ὕδωρ γράψει καθ' ὑγρῶν καὶ δι' Ἀλφειοῦ τοῖς ἐκ τοῦ γένους ἐκείσε διασαφήσειε τὰ καθ' Ἑλλήνων ἀνδραγαθήματα. Ἄλλ' ὦ Ἑλλήν ποταμὲ Ἀλφειέ, ρεῦμα ρέον δι' ἄλμης πότιμον, ξενίζον ἄκουσμα, ἐμπύρευμα ἔρωτος, μὴ δὴ τὰ ἐλλήνια δυσπραγήματα τοῖς ἐν Σικελίᾳ βαρβάρους διατρανώσειας, μηδ' ἐκπυστα θείης ὅσα οἱ ἐκ σφῶν ἐπιστρατεύσαντες Ἕλλησι, καθ' Ἑλλήνων ἐμεγαλοῦργησαν, ἵνα μὴ χοροὶ στῶσι καὶ παιᾶνες ἄσθῶσι, καὶ πλείους καταρῶσιν οἱ διάφοροι. Βραχὺ τι ἐπίμεινον. Ἄλλοπρόσαλλος ἡ μάχη, πεπτευτὰ τὰ ἀνθρώπινα, καὶ νίκη ἐπαμείβεται ἀνδρας. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, οὐδ' ἀδιάπτωτος ἡ τύχη παράπαν τοῦ Καίσαρος.»

Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὸν Μιχαήλ Χωνιάτην. Ὅσον εὐγενεῖς, ὅσον ζωηραὶ καὶ ἂν ἦσαν αἱ συγκινήσεις τὰς ὁποίας παρῆγεν εἰς τὴν

ψυχὴν αὐτοῦ ἢ θῆα τῆς πόλεως τῆς ἑποίας ἤδη προΐστατο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν δὲν ἐλησμόνει τὰ ἱερά καθήκοντα τὰ ὑποῖα ἦτο ἰδίως ἐπιτετραμμένος νὰ ἐκπληρώσῃ, στηρίζων τὴν πίστιν κατὰ τῶν ἀδιαλείπτων πειρασμῶν τῆς ἀδιαφορίας, τῆς ἀμαθείας, τῆς κακίας. παραμυθῶν συμφορὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καθοδηγῶν καὶ νοουθετῶν τὸν ὑπ' αὐτὸν τεταγμένον πολυάριθμον κληρὸν. Καὶ ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σωζομένων αὐτοῦ λόγων καὶ ἔμιλιων, διεξήγαγεν εὐγλώττως καὶ εὐλαβῶς τὰ ποικίλα ταῦτα ἔργα. Οὐδὲ περιωρίσθη εἰς τὴν ἠθικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἀρμοδιότητα. Ἡ ὕσημέραι ἀΐξουσα ἀνωμαλία τῶν πραγμάτων ἠνάγκασεν αὐτὸν πρὸς τοῦτοις νὰ συνηγορήσῃ μὲν παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης τῆς ἑποίας ἦτο ὁ ἐκ Θεοῦ τεταγμένος προστάτης καὶ κηδεμὼν, νὰ ὑπερμαχήσῃ δὲ ὑπὲρ αὐτῆς καὶ ὡς στρατηγός, καθάπερ πάλαι ποτὲ ὁ Συνέσιος τῆς Κυρήνης, καὶ ὅπως ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις, μάλιστα δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς τοσοῦτοι ἀρχιερεῖς ἐπρωταγωνίστησαν ὑπὲρ τῶν ποιμνίων αὐτῶν.

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν μετὰ τῆς περιφερείας αὐτῆς, τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν, ἐνέμετο τότε, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπομεν, ποικίλα προνόμια. Δὲν ἀπελάμβανε μὲν πλήρη φόρων ἀτέλειαν, ὡς ἐρρέθη ὑπὸ νεωτέρων τινων, ἀλλ' ἦτο ἀπηλλαγμένη πάσης δικαιοδοσίας τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ στρατηγὸς οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν δικαστικὴν ἠδύνατο νὰ ἐνασχόσῃ αὐτόθι ἐξουσίαν, ἥτις ὑπὸ μόνων τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως διεξήγετο, ἀλλὰ ἀπηγορευμένον ἦτο αὐτῷ καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπλῶς εἰς τὸ τῶν Ἀθηνῶν ὄριον. Ὁ ἔγγειος φόρος (ἢ τοῦ κήνσου ἀπαίτησις, τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον) ἦτο μέτριος καὶ αὐταὶ δὲ αἰ εἰσφοραὶ, αἰ πρὸς κατασκευὴν πολεμικῶν πλοίων ὀριζόμεναι, ἦσαν ἐλαφρότεραι τῶν ἐπιβεβλημένων εἰς τὰ ὅρια Θηβῶν καὶ Εὐρίπου. Δυστυχῶς τὰ προνόμια ταῦτα πολλάκις παρεβιάζοντο ὑπὸ τῶν ἐν Θήβαις ἐδρευόντων στρατηγῶν, καὶ μάλιστα καθ' οὓς εὕρισκόμεθα χρόνους, ὅτε ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὴ κυβέρνησις ὀλίγον ἠδύνατο νὰ ἐπιτηρῇ καὶ νὰ συνέχῃ τοὺς κατὰ τὰς ἐπαρχίας ὑπαλλήλους αὐτῆς. Προσφάτως ἔτι τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ἠναγκάσθη τὰ πληρώσῃ τρεῖς κατ' ἐπανάληψιν, λόγῳ κτίσεως πλοίων, εἰσφορὰς πολὺ βαρυτέρας τοῦ ὀρίου τῶν Θηβῶν καὶ τοῦ ὀρίου Εὐρίπου. Πλὴν τούτου ὁ στρατηγὸς τῆς Ἑλλάδος, προφασιζόμενος τὴν προσκύνησιν τῆς ἐπὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἁερο-

πόλεως θεομήτορος, εἰσῆρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ στρατιᾶς ὀλοκλήρου ἀκολούθων. οἵτινες οὐ μόνον ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ μισθὸν ἀπῆρουν παρ' αὐτῶν ὑπέρογκον. Ὁ στρατηγὸς ἔχων συνεργούς τοὺς κακοθηεστέρους τῶν ἐγχωρίων κηφήνων, ἐφυλάκιζε καὶ ἐφορολόγει τοὺς εὐπορωτέρους τῶν κατοίκων, ἄλλους μὲν διότι δὲν προὔπληνθησαν αὐτὸν, ἄλλους δὲ δι' ἄλλας αἰτίας. Καὶ ἔπειτα ψηφίσας βαρύτερον γενικὸν φόρον, ἀπῆρχετο καταπιέζων πάλιν καθ' ὁδὸν τοὺς κατοίκους, καὶ διαρπάζων πᾶν τὸ προστυχόν. Ἐνώπιον τοιούτων ἀδικημάτων, πολλάκις ἐπαναληφθέντων, ὁ Μιχαὴλ Χωνιάτης δὲν ἐνόμισεν ὅτι εἰμπορεῖ νὰ σιωπήσῃ. Καὶ ἀφοῦ εἰς μάτην ἐζήτησε τὴν θεραπείαν αὐτῶν ἀπὸ τῶν στρατηγῶν τῆς Ἑλλάδος, διενήργησεν ἀναφορὰν τῶν κατοίκων πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα τῷ 1198, ἣ ὑπομνηστικὸν, ὅπως τότε ἐλέγετο, τὸ ὑποῖον αὐτὸς συνέταξε καὶ δι' οὐ ἐπεκαλέσατο τὴν μεσολάβησιν τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς πρὸς κατάπαυσιν τοῦ δεινοῦ. Τὸ ὑπομνηστικὸν τοῦτο εἶναι γεγραμμένον μετὰ πολλῆς μὲν εὐλαθείας, μετὰ πολλοῦ δὲ ἄμα θάρρους μαρτυροῦντος τὸν γενναῖον καὶ ἀνεξάρτητον χαρακτῆρα τοῦ καλοῦ κάγαθοῦ ἀνδρός. «Εἰς τί γοῦν ἢ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, Δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, ἐπιφέρει ἐν ἐπιλόγῳ τὸ ὑπομνηστικὸν, τοῦ δημοσίου μὴδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἢ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες, δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος, καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν κατακλυσμὸν τῶν ἐπιρρειῶν.....(ἐνταῦθα ὀρίζονται διὰ μακρῶν καὶ ἀκριβῶς ὅσα παρεκαλεῖτο νὰ διατάξῃ ὁ βασιλεὺς πρὸς σωτηρίαν τοῦ ὑπηκόου καὶ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἥτοι νὰ ἀπαγορευθῇ ἢ τε εἰς τὴν πόλιν εἰσδοσ τοῦ στρατηγοῦ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἢ εἰσπραξίς φόρων καὶ εἰσφορῶν πλειοτέρων τῶν κεκανονισμένων· ἔπειτα δ' ἐπέρχεται τὸ τέλος τῆς ἀναφορᾶς οὕτως ἔχον). Καὶ τούτων γενομένων σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ὑπερεύχεσθαι τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.»

Πολὺ ὅμως ὑποπτεύομεν ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν ἐν τῇ προθυμίᾳ αὐτοῦ τοῦ νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν πόλιν ταύτην πάσης καταπίεσεως, ἐνέπεσεν εἰς ὑπερβολὰς τινάς. Διότι ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ ὑπο-

μνηστικοῦ ὅτι ὡς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ἐκείνων ἐπηρειῶν τὸ ὄριον τῶν Ἀθηνῶν κινδυνεύει νὰ ἀποβῆ *Σκυθικὴ ἐρημία*· καὶ ἐν ἐτέρῳ λόγῳ ἐγκωμιαστικῶ εἰς τὸν βασιλέα Ἰσαάκιον τὸν Ἀγγελον, ἀξιοῖ ὅτι ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν κατήντησε νὰ μὴ εἴμπορῆ νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν βασιλέα οὐδὲ τὸν νενομισμένον χρυσοῦν στέφανον· ὅτι κατέστη ἀχρήματος καὶ πενιχρὰ, καὶ ὅτι θέλει παντάπασιν ἐξαφανισθῆ, ἐὰν δὲν λάβῃ ἀνακούφισιν τινα διὰ τῆς μεγαλοεργοῦ καὶ πλουτοδότιδος δεξιᾶς τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος, λέγει πράγματα δυσκόλως συμβιβαζόμενα πρὸς τὰς ἄλλας εἰδήσεις ὅσας ἔχομεν περὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς ἀμέσως ἐπομένους χρόνους. Πολλάκις ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ ἀναφέρωμεν ὡς τεκμήριον τῆς εὐπορίας καὶ τῆς πολυανθρωπίας τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὴν τρισκαιδεκάτην ἑκατονταετηρίδα, τὸ γεγονός ὅτι ἡ χώρα αὕτη ἠδυνήθη νὰ ἐπαρκέσῃ ἀφ' ἐαυτῆς κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν συντήρησιν μιᾶς τῶν μεγαλοπρεπεστέρων αὐλῶν καὶ τῶν ἰσχυροτέρων κυβερνήσεων ἐξ ὧν ὅσαι προέκυψαν ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς φραγκικῆς κυριαρχίας, τῆς αὐλῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως τῶν δουκῶν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶναι ἀναμφισβήτητον καὶ δὲν ἤθελεν εἶναι δύσκολον νὰ ἐξηγηθῆ ἐὰν ἐξελαμβάνομεν κατὰ γράμμα τὰς μεμψιμοιρίας τοῦ ὑπομνηστικοῦ καὶ τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ πρὸς τὸν Ἰσαάκιον λόγου.

Κατ' αὐτὸ δ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος 1198 καθ' ὃ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Μιχαήλ τοσοῦτον ἐκθύμως ὑπερεμάχει ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ, πολλὴν ἠσθάνθη θλίψιν μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρὸς ὃν εὐλόγως ὑπελάμβανεν ὡς τὸ πρότυπον τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ γνησίου ἐλληνισμοῦ. Ἡ μονωδία ἦν τότε ἔγραψεν εἰς τὸν ἀγιώτατον Θεσσαλονίκης κύριον Εὐστάθιον, εἶναι ἴσως τὸ κάλλιστον τῶν δειγμάτων τοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀρξαμένου συνδυασμοῦ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου περὶ τὰ διανοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔλαβεν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μιχαήλ εὐκαιρίαν νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δὲν ὠφελεῖτο μέχρι λόγων μόνον ψιλῶν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν προπατόρων ἐκείνων, ἀλλὰ καὶ ἐν ἔργοις ἐμιμείτο τὰς ἀρετὰς αὐτῶν. Ἡ πολιτικὴ ἀναρχία ἦν εἶδομεν ἐπικρατήσασαν ἐπὶ Ἀλεξίου Γ' εἰς τε τὰς ἄσιανὰς ἐπαρχίας καὶ τὰς βορειοτέρους εὐρωπαϊκὰς, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ μεταδοθῆ καὶ εἰς τὰς κυρίως ἐλληνικὰς χώρας. Ἠξεύρομεν ἤδη ὅτι ἐπὶ τοῦ Βλαχοβουλγαρικοῦ πολέμου ὁ βαθύπλουτος πρωτοστράτωρ

Μανουὴλ Καμύτζης ἐπεχείρησε νὰ ἰδρῦσῃ ἀνεξάρτητον ἑαυτῷ κράτος ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐν Ἑλλάδι. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀπέτυχεν. Ἄλλοι ὅμως μικρότεροι δυναῖσται κατέλαβον οὐκ ὀλίγα τῆς Ἑλλάδος μέρη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος καὶ τὰ πρῶτα τῆς τρικαίδεκάτης, διατελοῦντες σχεδὸν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας. Εἰς τὰ ὅρα τῆς ἀρχαίας Δολοπίας ἦρχεν Ἀγρᾶφιώτης τις πολέμαρχος, περὶ τοῦ ὁποίου πλείοτερα δὲν γνωρίζομεν. Ἄλλ' ὀνομαστότερος ἀπέβη ὁ δεσπότης Λακεδαιμόνος Λέων Χαμάρετος. Τῆς Μεσσηνίας κύριος ἦτο ὁ Θεόδωρος Μελισσηνός, συγγενῆς τῶν Κομνηνῶν ἐκ κηδεστίας. Ἰσχυρότατος δὲ καὶ τολμηρότατος τῶν ἐγχωρίων τούτων ἡγεμονίσκων ὑπῆρξεν ὁ ἄρχων τοῦ Ναυπλίου Σγουρός. Ὁ πλούσιος οὗτος εὐπατρίδης εἶχεν, ἔτι ἐπὶ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου πιθανώτατα, καταστῆ κύριος τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἄντι νὰ καταπολεμηθῇ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, διετέλει ἐξ ἐναντίας εἰς φιλικὰς πρὸς αὐτοὺς σχέσεις ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν στρατηγῶν Ἑλλάδος εἰσέπραξε καὶ ἐξ Ἀθηνῶν ποσότητὰ τινα χρηματικὴν λόγῳ κατασκευῆς πλωϊμῶν. Τὴν δὲ ἀρχὴν αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν ὁ υἱὸς του Λέων, ὅστις κατ' ἀρχὰς ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν τοῦ Ναυπλίου ἡγεμονίαν, μετ' οὐ πολὺ ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ δεσπόσῃ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου καὶ ἀπάσης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Τῷ 1202 κατέλαβε δι' ἀπάτης μὲν τὸ Ἄργος, διὰ ληστρικῆς δὲ ἐπιδρομῆς καὶ αὐτὴν τὴν Κόρινθον. Ὁ αὐτόθι μητροπολίτης Νικόλαος εἶχε φαίνετάι κατ' ἀρχὰς ἀντιπράξει εἰς αὐτόν. Ἐπειτα ὅμως ὑπέκυψεν ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξιλέωσε τὸν ἄνδρα διὰ τῶν φιλικῶν αὐτοῦ τρόπων. Ἄλλ' ὁ Λέων Σγουρός ἦτο φιλόδοξος ἄμα καὶ ἄπιστος ἄνθρωπος· ἀφοῦ ἐπροσποιήθη ὅτι ἐλησμόνησε τὴν προηγηθεῖσαν διχόνοιαν καὶ ἐκάλεσε τὸν μητροπολίτην εἰς γεῦμα, αἶφνης ἐτύφλωσεν αὐτόν καὶ κατὰ τῶν σκοπέλων κατεκρήμνισεν. Οὕτω δὲ ἀσφαλίσας τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς χερσονήσου, ἐπεχείρησε δεινὴν τῆς χώρας λεηλασίαν· καὶ ἤδη ἔχων ὡς αὐτῶς στόλον ὑφ' ἑαυτόν, ἐξῆλθεν εἰς τὴν στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ἀπεφάσισε πρὸ πάντων νὰ κυριεύσῃ τὰς Ἀθήνας. Ὅπόσον εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ τοῦτο ἀπεδείχθη ἐκ τῆς εὐκολίας μεθ' ἧς εἶχε γίνει κύριος τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου, μετ' ὀλίγον δὲ εἰσῆλασε καὶ εἰς αὐτὰς τὰς Θήβας. Ἄλλ' ἐν Ἀθήναις ἀντιπαρέστη κατ' αὐτοῦ ἀνὴρ γενναῖος ἄμα καὶ συνετός. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος

Μιχαήλ, καλέσας τοὺς κατοίκους εἰς τὰ ὄπλα, ἀνῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, διότι ἡ κάτω πόλις δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀσφαλεστέρου ἐκείνου χώρου ἠγωνίσθη δι' εἰρηνικῶν λόγων νὰ ἀποτρέψῃ τὸν Σγυρὸν ἀπὸ τῆς ἐκτελέσεως τῶν βουλευμάτων του. Παρέστησεν αὐτῷ ὅποσον ἀσεβῆς μὲν ἦτο ἐν γένει ἡ μεταξὺ χριστιανῶν γενομένη αὕτη ἀδελφοκτονία, ὅποσον ἄδικος δὲ ἡ κατὰ τῶν Ἀθηνῶν προσβολή. Κατὰ τῶν Ἀργείων καὶ τῶν Κορινθίων ἠδύνατο ἴσως νὰ ἔχῃ αἰτιάσεις τινάς, οἱ δὲ Ἀθηναῖοι οὐδεμίαν εἶδον αὐτῷ ἀφορμὴν δυσαρεσκείας. Ἐπὶ τέλους ἀνεκάλεσεν εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ τὰς προτέρας φιλικὰς σχέσεις, ὅτε ὁ μὲν Σγυρὸς ἔλεγε τὸν ἀρχιεπίσκοπον πατέρα, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος ἐκαυχᾶτο ὀνομάζων αὐτὸν ἐν πνεύματι υἱόν. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος παρέμεινεν ἀδυσώπητος· καὶ ἐπειδὴ εἶχεν ἀνάγκην αἰτίας τινός, ἀπήτησε τὴν εἰς αὐτὸν παράδοσιν νεανίου Ἀθηναίου, τὸν ὁποῖον ἤθελε νὰ θανατώσῃ, δὲν ἤξευρομεν τίνος ἕνεκα. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ νέος αὐτὸς ἦτο αἰσχιστὸν ἀγγεῖον, καὶ ὅτι ὄχι μόνον πολλοὺς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀδικήσει, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ἱεράρχην ἄλλοτε ἐξύβρισεν ὥστε πᾶς ἄλλος ἤθελε προθύμως παραδώσει αὐτόν. Ἄλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπεποιήθη τὴν παράδοσίν του, διότι ἐπρέσβευεν ὅτι δὲν ἔπρεπεν ἕκκριτος νὰ θανατωθῇ, καὶ διότι ἤξευρεν ὅτι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀπαίτησις εἶναι πρόφασις ἀπλῆ, ἣν ἤθελε παρακολουθήσει ἑτέρα ἀξίωσις. Τότε ὁ Σγυρὸς προσέβαλε τὴν ἀκρόπολιν, ἐπιρρίπτων κατ' αὐτῆς βέλη παντοειδῆ· τότε ὁμῶς ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ ἐπεκαλέσατο τὴν θεῖαν δίκην κατὰ τοῦ αἰτίου τῶν κακῶν, ἀντέστη ἀπὸ τῶν τειχῶν διὰ παντοίων μηχανημάτων ἀμυντηρίων τε καὶ ἐπιθετικῶν. Ὁ δὲ Σγυρὸς ἀπελπισθεὶς νὰ κατισχύσῃ τοιοῦτου ἀντιπάλου, ἐπεχείρησε παντοίαν δῆωσιν τῆς κάτω πόλεως, ἐμπρήσας τὰς οἰκίας καὶ διαρπάσας τὰ κινητὰ. Ἐπειτα δὲ ἀνῆλθεν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἐκυρίευσεν εὐχερῶς τὰς Θήβας, διῆλθε τὰς Θερμοπύλας καὶ ὑπερβὰς τὴν Οἴτην εἰσῆλασεν εἰς Λάρισαν, ὥστε ἐφαίνετο προωρισμένος νὰ κυριαρχήσῃ συμπάσης τῆς Ἑλλάδος.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰ πέντε τελευταῖα ἔτη τῆς δωδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, καὶ τὰ τέσσαρα πρῶτα τῆς τριςκαιδεκάτης. Ἐπὶ τοῦ θρόνου ἐκάθητο ἀνὴρ μηδεμίαν ἔχων πολεμικὴν ἀρετὴν. Ἡ κυβέρνησις, ἐὰν δύναται ποτὲ νὰ ὀνομασθῇ κυβέρνησις ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ ἀσωτεία, ἡ κυβέρνησις διεξήγετο ὑπὸ τῆς ἀσελγοῦς καὶ ἀσυνέ-

του βασιλίδος Εὐφροσύνης καὶ τοῦ ναυάρχου Μιχαὴλ Στρυφνοῦ, ὅστις ἄλλον σκοπὸν δὲν εἶχεν εἰμὴ πῶς νὰ σφετερισθῆ ὅσον ἐνδέχεται πλείοτερα χρήματα. Ὁ στόλος ἐπωλήθη ἵνα πληρωθῆ τὸ βαλάντιον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ· τὰ δὲ περιλιπόμενα τῆς ναυτικῆς δυνάμεως λείψανα ἐξεπέμποντο ἐπισήμως ἵνα διαπράξωσι πειρατείας, αἵτινες προεκάλουν πειρατείας ἄλλας τῶν Πισατῶν καὶ τῶν Γενουαίων, καὶ ληστρικὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομάς. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπεκράτει ἀδιάκοπος σχεδὸν ἀναρχία, τὴν ὑποίαν μετὰ κόπου περιέστειλεν ἡ ἐκ ξένων μισθοφόρων συγκειμένη αὐτοκρατορικὴ φρουρά. Οἱ αὐτοὶ Ἐνετοὶ διετέλουν ἡσυχοὶ κατὰ τὸ φαινόμενον καὶ συνέδραμον μάλιστα τὴν κυβέρνησιν νὰ περιστείλῃ τὰς πειρατείας τῶν Πισατῶν· ἀλλὰ παρεπονοῦντο ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν φόρους παρὰ τὰ συντεθειμένα προνόμια, ὅτι προστατεύει μᾶλλον τοὺς Γενουαίους καὶ ἐν γένει δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σκανδαλίζωνται διαλογιζόμενοι ὅπως ἐν ἑσπερῆς ἦτο ἡ κατάλυσις τῆς ἀσθενοῦς ταύτης βασιλείας καὶ ὁ ὄλοσχερῆς σφετερισμὸς τῶν ὑπ' αὐτὴν τεταγμένων πλουσιῶν καὶ ἐμπορικῶν χωρῶν, καθ' ὅσον μάλιστα ἐμάνθανον καθεκάστην τί συνέβαιnen εἰς τὰς χώρας ταύτας. Ἡ μεγάλη νῆσος Κύπρος, εἶχεν ἤδη ὑποκύψει ὑπὸ τὴν φραγκικὴν κυριαρχίαν· ἐν τῇ μικρᾷ Ἀσίᾳ ἡ περὶ Τραπεζοῦντα χώρα, καὶ ὁ Πόντος καὶ ἡ Παφλαγονία, εἶχον ἀποσπασθῆ ἀπὸ τοῦ κράτους ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ, τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἀνδρονίκου, διὰ τῆς ἰσχυρᾶς προστασίας τῆς θείας του, τῆς βασιλίδος τῆς Γεωργίας Θάμαρ· ἐν Καρίᾳ δὲ ἐστασίασεν ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος Κομνηνός. Ἀφ' ἐτέρου ἐν Εὐρώπῃ ἡ Βλαχοβουλγαρικὴ ἐπανάστασις ἐθριάμβευσε, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τῶν φυλῶν ἐκείνων ἀνεγνωρίσθη ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Πρὸ μικροῦ δὲ εἶδομεν ὅτι καὶ ἐν ταῖς κυρίως ἑλληνικαῖς χώραις οἱ Χαμάρετοι, οἱ Σγουροὶ καὶ ἄλλοι ἴδρυσαν ἰδίᾳς δυναστείας. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἔπνεε προδήλως τὰ λοιπῶν. Ναὶ μὲν ἐσώζοντο εἰσέτι λείψανά τινα τῆς ἀρχαίας καὶ ἐνδόξου αὐτοῦ στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας, οἱ Βρανάδες, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Λασκάρεις, ἐξ ὧν ὁ νέος καὶ ἀνδρεῖος Θεόδωρος εἶχε προσφάτως συζευχθῆ τὴν μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Ἀλεξίου Γ', χηρεύσασαν ἄλλ' οἱ ἄνδρες οὗτοι στερηθέντες τοῦ κυριωτάτου αὐτῶν ἐρείσματος, τοῦ κατὰ τὴν Ἀσίαν ἄλλοτε ἀκμάσαντος μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ὡμοίαζον ὡσεὶ κεφαλαὶ ἄνευ σώματος. Ὁ δ' ἐν Εὐρώπῃ κυφορούμενος νέος ἑλληνισμὸς τοῦ ὁποίου πρόδρομοὶ δύνανται νὰ λογισθῶσιν οὐ

μόνον ὁ Εὐστάθιος καὶ οἱ Χωνιάται, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ μικροῦ ἀναφερθέντες ἰθαγενεῖς δυνάσται, εἶχε μὲν ἀρχίσει νὰ κινῆται, ἐνεργῶν ὁμως ἄνευ ἐνότητος καὶ ἄνευ τῆς προσηκούσης ἐμπειρίας, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς γενικῆς παραλυσίας ἢ εἰς τὴν τῶν πραγμάτων ἀνόρθωσιν· ὥστε κορυφωθείσης τῆς παραλυσίας ἐκείνης, ἡ ἐλαχίστη ἀνέμου πνοὴ ἤρκει τῇ ἀληθείᾳ ἵνα ἐπαγάγη τὴν πτώσιν τοῦ κράτους.

Ἐπνευσε δὲ ἀπὸ δυσμῶν καταιγὶς σφοδρότατη, ἣτις εἶναι εὐεξήγητος. Ἔϊναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ ἐνθυμίσωμεν ἐνταῦθα τὴν διαρκῆ καὶ ἀδυσώπητον τῆς δύσεως πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς ἐχθροπάθειαν, ἣτις δὲν ἠδύνατα εἰμὴ νὰ ἀποβῆ τολμηροτέρα ὡς ἐκ τῆς πρὸ μικροῦ ἐκτεθείσης καταστάσεως τῶν πραγμάτων; Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὅπως πολλακις συμβαίνει ἐπὶ τοιούτων κρίσεων, ἐπῆλθε καὶ τότε παράδοξός τις συνδρομὴ περιστάσεων ἐπιτηδείων νὰ ἐπιταχύνωσι τὴν καταστροφὴν. Τῷ 1198 προεχειρίσθη ἀρχιερεὺς Ῥώμης εἰς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἵτινες ἀνελάμβανον ἐκ διαλειμμάτων νὰ προαγάγωσι τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἀρχῆς βουλευμάτος, τοῦ αἰείποτε μὲν ὑπὸ τῆς παπικῆς ἐκκλησίας βυσσοδομουμένου, ἀλλ' ἐπιδιωκομένου ἄλλοτε μὲν νοηρότερον, ἄλλοτε δὲ δραστηριώτερον. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ μεγαλουργὸς Ἰννοκέντιος Γ'. Συγχρόνως σχεδὸν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑρρίκου ΣΤ', υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Φρειδερίκου Α' Βαρβαρόσσα, ἀνηγορεύθη βασιλεὺς τῆς Γερμανίας, ὁ ἕτερος τούτου υἱὸς Φίλιππος, ὅστις ἔλαβε σύζυγον τὴν θυγατέρα τοῦ Ἰσαακίου Ἀγγέλου Εἰρήνην, τὴν κατ' ἀρχῆς μνηστευθεῖσαν μετὰ τοῦ ἐπιδόξου διαδόχου τῆς Σικελίας· ὥστε ὁ ἐκπεσὼν τοῦ θρόνου Ἰσαάκιος ἔλαβεν οὕτω προστάτην ἓνα τῶν ἰσχυροτέρων δυναστῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ περὶ τοὺς αὐτοὺς ὡσαύτως χρόνους προήχθη εἰς τὸ ὑπατον τῆς ἐνετικῆς πολιτείας ἀξίωμα ὁ δόγης Ἑρρίκος Δάνδολος, ὅστις ἦτο μὲν ἤδη ἀνὴρ ἐνενηκοντούτης καὶ σχεδὸν τυφλός, ἀλλ' ἐνταύτῳ φιλόδοξος, πανοῦργος, ἐπιτηδειότατος. Γινώσκων κάλλιστα τὴν ἀθλίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους κατάστασιν ὁ Δάνδολος ἐβουλεύθη πρὸ καιροῦ τὴν κατάλυσιν αὐτοῦ. Παρεκτὸς δὲ τῶν πολιτικῶν λόγων εἶχε καὶ προσωπικὴν ἀφορμὴν μίσους κατὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐλῆς· διότι ἀποσταλεῖς πρὸ τινων ἐνιαυτῶν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμφανισθεὶς ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, ἐτοποθετήθη ἐξεπίτηδες, ὡς λέγεται, τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τῶν αὐλικῶν

ἀπέναντι κατόπτρου, ἐν ᾧ συνεκεντροῦντο αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτῖνες, ὥστε οἱ προσβληθέντες ὀφθαλμοὶ του ἔπαλον ἐκ τούτου δεινῶς. Ἰδῶμεν νῦν πῶς τὰ ποικίλα ταῦτα καὶ πολλάκις ἀντίθετα πάθη καὶ συμφέροντα συνεδυάσθησαν καὶ συνέπραξαν ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς καταλύσεως τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους.

Ἄμα ἀρχιερατεύσαντος τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ὁ Ἀλέξιος Γ' ὅστις ἐγίνωσκε τὸν νέον ἀρχιερέα παντοδύναμον ὄντα παρὰ τῷ Φιλίππῳ τῷ βασιλεῖ Γερμανίας, συνεχάρη αὐτὸν διὰ πρεσβείας, ἐπέμφε πρὸς αὐτὸν πλούσια δῶρα, καὶ τὸν προσεκάλεσε νὰ ἀποστείλῃ ἀποκρισιarioύς εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Ἰννοκέντιος ἀπεκρίθη ἀμέσως διὰ τῆς ἀποστολῆς δύο πρέσβειων, ἀπαιτῶν ὅμως ὥστε ἡ ἐκκλησία ἡ ἀνατολικὴ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, ὡς θυγάτηρ πρὸς μητέρα, καὶ ἀπειλῶν ὅτι ἄλλως θέλει ἀναγκασθῆ νὰ μεταχειρισθῆ τὴν ὑπερτάτην αὐτοῦ διχαστικὴν ἐξουσίαν. Τὰ αὐτὰ δὲ περίπου ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰωάννην Γ' τὸν Καματηρὸν, ὅστις εἶχε τότε διαδεχθῆ τὸν πρὸ μικροῦ θανόντα Γεώργιον Β' Σιφιλῖνον. Ὁ Ἀλέξιος Γ' δὲν ἤθελε διστάσει νὰ προσοικειωθῆ διὰ πάσης θυσίας τὴν εὐνοίαν τοῦ Ἰννοκεντίου Γ', ἀλλὰ ἤξευρεν ὅτι ἅμα ἀνεγνώριζε τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης ἤθελεν ἐγκαταλειφθῆ παρὰ πάντων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὅθεν τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενος δὲν ἐπρόδωκε κατὰ τοῦτο τοῦλάχιστον τὴν αὐτονομίαν τῆς ἀνατολῆς. Καὶ μετὰ πλείστης μὲν μετριοπαθείας καὶ ἐπιτηδειότητος, ἀπέκρουσεν ὅμως κατ' οὐσίαν τὰς ἀποτόμους ἀξιώσεις τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, διὰ τοῦ λόγου πρὸ πάντων, ὅτι πᾶσαι αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ἓνα μόνον ἀναγνωρίζουσι ποιμένα καὶ μίαν κεφαλὴν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἰννοκέντιος ἤλεγξε πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν Ἀλέξιον ἐπὶ ἀμελείᾳ περὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Ἁγίου τάφου ἄμυνάν, ὁ βασιλεὺς ἀπεκρίθη ὡς πρὸς τοῦτο, ὅτι παρέσχε πάντα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τοὺς σταυροφόρους, καὶ ὅτι αὐτοὶ ἀπεναντίας εἶναι ἄξιοι τῆς μομφῆς τοῦ πάπα, διότι ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι μάχονται ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος καταπατοῦσι πάντα θεῖον νόμον. Ἡ ἀλληλογραφία λοιπὸν αὕτη ἣτις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἰκανὸν χρόνον, δὲν ἐχρησίμευσεν εἰς ἄλλο εἰμὴ εἰς τὸ νὰ παροξύνῃ τὴν μεταξὺ Ῥώμης καὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχθροπάθειαν, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ Ἰννοκέντιος Γ' περιῆλθεν ἐνταύτῳ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν νέον ἡγεμόνα τοῦ Βλαχο-βουλγαρικοῦ κράτους. Εἰς τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας

ἔδωκεν ἀφορμὴν ἢ ἐπιθυμίαν ἣν εἶχεν ὁ Ἰωαννῆς νὰ νομιμοποιήσῃ τὸ στέμμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἐπικυρωθῇ ὡς γνήσιος διάδοχος τῶν ἀρχαίων τῆς Βουλγαρίας βασιλέων. Καὶ ἡ μὲν συμπλήρωσις τοῦ μηχανήματος τούτου δὲν ἐγένετο εἰμὴ μετὰ πενταετίαν ὄλγην διότι μόνις κατὰ ὀκτώβριον τοῦ 1203 εἰςῆλθεν εἰς Τέρνοβον ὁ καρδινάλιος Λέων, ὅστις, ἀφοῦ τὴν 7 νοεμβρίου προεχειρίσατο πατριάρχην Βουλγαρίας τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον, ἔπειτα τὴν ἐπιούσαν ἔστεψε βασιλέα τὸν Ἰωαννῆσιν. Ἄλλ' αἱ ἐν τῷ μεταξύ ἀδιακόπως σχεδὸν διεξαγόμεναι μετὰ Βουλγαρίας καὶ Ῥώμης συνεννοήσεις, δὲν συνετέλεσαν βεβαίως εἰς τὸ νὰ κατευάσωσι τὴν προκλιώνιον ἔριν, ἣτις ἐπλησίαζεν ἤδη εἰς τὴν κρίσιν αὐτῆς.

Τῷντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐνῶ ἀφ' ἐνὸς ἐνήργει τὰ προεκτεθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν Βουλγαρίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἐνόμισε πρόσφορον νὰ προκηρύξῃ νέαν σταυροφορίαν πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ὅλως σχεδὸν ἀπολεσθέντων ἀγίων τῆς Παλαιστίνης τόπων. Ἐξεύρομεν ἤδη ὅτι πᾶσα σταυροφορία, καθὸ περιβεβλημένη χαρακτηρὰ ἱερὸν, διετέλει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην ἡγεμονίαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ συνετέλει οὕτω εἰς τὴν ἐνίσχυσιν οὐ μόνον τῆς πνευματικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας. Ἄλλὰ παρεκτὸς τούτου, αἱ περιστάσεις τῆς Συρίας ἦσαν ἐπιτηδειόταται νὰ προκαλέσωσι νέαν τῆς Εὐρώπης ἐπιστρατείαν. Ὁ μέγας Σαλαδδὴν εἶχεν ἀποθάνει τῷ 1193, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ διακίρουντες τὸ κράτος μετὰ τῶν περιῆλθον εἰς διενέξεις. Τῷ 1197 ἀπεβιβάσθη εἰς Συρίαν στρατὸς γερμανικὸς, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἀπῆλθεν ἐκεῖθεν ἀπρακτος διὰ τε τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἀντιζηλίαν τῶν περιλιπομένων ἐν Συρίᾳ βαρῶνων, καὶ μάλιστα διὰ τὸν ἐπελθόντα θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Ἑρρίκου ΣΤ', ὡς ἐκ τοῦ ὁποῖου οἱ Γερμανοὶ μεγιστᾶνες ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἵνα ὑπερασπισθῶσι τὰ δίκαια καὶ τὰ κτήματά των κατὰ τὰς ἀνωμαλίας αἵτινες προέκυψαν ἤδη ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν. Τότε ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἐστράφη πρὸς τὴν Γαλιαν ἰδίως καὶ δι' ἐπιστολῶν καὶ ἀποστόλων κατώρθωσε τῷ 1199 νὰ συγκροτήσῃ αὐτόθι πρὸ πάντων τὴν στρατιάν, ἣτις ἐμέλλε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν λεγομένην τετάρτην σταυροφορίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

Οἱ Ἄγγελοι. Τετάρτη Σταυροφορία. Κατάλυσις τοῦ
Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἡγεμόνων καὶ ἰππέων ὅσοι τότε ἐσταυροφόρησαν οἱ μᾶλλον ὀνομαστοὶ γενόμενοι ὑπῆρξαν ὁ κόμης Φλανδρίας Βαλδουῖνος, ὁ προχειρισθεὶς βραδύτερον αὐτοκράτωρ Κωνσταντινουπόλεως ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός, ὁ νεώτερος ἀδελφὸς τῶν γνωστῶν ἤδη εἰς ἡμᾶς Ῥεναιρίου καὶ Κορράδου, ὅστις προχειρίσθη ὑπατος ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας ὁ συγγενὴς τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας κόμης Λουδοβίκος Βλεσσῶν, καὶ ὁ γενναῖος Οὔγων κόμης τοῦ Ἁγίου Παύλου, οἵτινες μετὰ τοῦ Βαλδουῖνου ἀπετέλουν τοὺς ἐπισημοτάτους τῶν ὑποστρατῆγων τοῦ Βονιφατίου ὁ στρατάρχης Καμπανίας Γοδοφρέδος Βιλλεαρδουῖνος, ὅστις συνέταξε περιγραφὴν τῆς ἐκστρατείας ταύτης λόγου ἄξιαν ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν κομήτων τῆς Καμπανίας Γουλιέλμος Σαμπλίττης, ὁ πρῶτος τῆς Πελοποννήσου κυριάρχης γενόμενος ὁ Ὄθων Λαρόσης, τοῦ ὁποίου ὁ οἶκος ἐπέπρωτο νὰ ἄρξῃ ἐπὶ ὄλην ἑκατονταετηρίδα περίπου τῶν Ἀθηνῶν. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ πορευθῶσιν εἰς Αἴγυπτον (ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐμελλον νὰ ἀρχίσωσι τὸ κατὰ τῶν μωαμεθανῶν ἐπιχείρημα) διὰ θαλάσσης καὶ ἐπὶ τούτῳ νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῆς ἐνετικῆς πολιτείας. Ὄθεν περὶ τὰ μέσα φεβρουαρίου τοῦ 1201 ἀφίκετο εἰς Ἑνετίαν πρεσβεία τῶν σταυροφόρων, ἧς προϊστάτο ὁ Βιλλεαρδουῖνος, καὶ ἦτις συνωμολόγησε πρὸς τὸν δόγην Ἐρρίκον Δάνδολον τὴν ἀκόλουθον συνθήκην. Ὁ μὲν δόγης ὑπέσχετο νὰ παράσχη τὰ πλοῖα τὰ ἀναγκαῖα πρὸς μεταφορὰν 4500 ἰππέων, 9,000 ἀκολούθων, καὶ 20 χιλιάδων πεζῶν, νὰ ἀναλάβῃ τὴν τροφοδοσίαν τοῦ στρατοῦ ἐπὶ ἓν ἔτος, νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν χρῆσιν τοῦ στόλου ἐπὶ ἓν ὡσαύτως ἔτος, καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸ ἐπιχείρημα διὰ 50 γαλερῶν ἦτοι πολεμικῶν πλοίων. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀνέλαβον νὰ πληρώσωσιν εἰς τὴν ἐνετικὴν πολιτείαν 85,000 μάρκας ἀργύρου (ἦτοι περὶ τὰ 4,250,000 δραχμῶν) εἰς τέσσαρας δόσεις μέχρι τέλους ἀπριλίου 1202, ὅτε ἠλπίζετο ὅτι θέλουσι παρευρεθῆ εἰς Ἑνετίαν ἅπαντες οἱ μαχηταί, ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἐκπλεύσωσι περὶ τὰ τέλη ἰουνίου. Πᾶσαι αἱ κατακτήσεις καὶ πᾶσαι αἱ λείαι ἐμελλον νὰ διανεμηθῶσιν εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξύ τῶν δύο συμβαλλομένων μερῶν. Διαιτηταὶ ἐμελλον νὰ συμβιβάζωσι τὰς ἐνδεχο-

μένας διενέξεις· ὠρίσθη δὲ νὰ διακοινωνηθῇ ἡ σύμβασις εἰς τὸν πάπαν.

Ὅτι ὁ Δάνδολος συνωμολόγησε τὴν συνθήκην ταύτην οὐχὶ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ τὴν ἐκτελέσῃ εἰλικρινῶς, οὐχὶ δηλαδὴ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ νὰ μεταφέρῃ τοὺς σταυροφόρους εἰς Αἴγυπτον, συνάγεται ἐν μέρει ἐκ τοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τὸ ὁποῖον παρ' αὐτῶν ἀπήτησε. Τὴν σήμερον τὸ ποσὸν τοῦτο ἤθελεν εἶναι ἐλάχιστον· καὶ τότε δὲ δὲν ἦτο μέγα ἐὰν προέκειτο νὰ καταβληθῇ ὑπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας, ἀφοῦ εἶδομεν οἷα καὶ ὅσα ἀποταμιεύματα ἐπλήρουν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν ἡμετέρων βασιλέων ἀπὸ τῆς 8 μέχρι τῆς 11 ἑκατονταετηρίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δωδεκάτῃ, ὅτε ἐπεσκέφθη, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνεῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Βενιαμὴν Τουδέλας, περὶ οὗ πολλάκις ἤδη ὠμιλήσαμεν, τὸ δημόσιον ταμεῖον εἰσέπραττεν ἐκ μόνης τῆς βασιλευούσης ὑπὲρ τὰ 109 ἑκατομμύρια δραχμῶν τοῦ τότε νομίσματος (τόμου 3, σελ. 74 καὶ 360, τόμου 4, σ. 47). Ἐν τῇ Δύσει ὅμως τὸ κυκλοφοροῦν κεφάλαιον οὐδεμίαν εἶχε τότε ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐν τῇ Ἀνατολῇ κυκλοφοροῦν· ὡς πρὸς τὴν Δύσιν λοιπὸν τὸ ὑπὸ τοῦ Δανδόλου ἀπαιτηθὲν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκστρατείας χρηματικὸν ποσὸν ἦτο τῶντι ὑπέρογκον. Ἴνα πεισθῶμεν περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ἐπὶ τῆς πρώτης σταυροφορίας ὁ μὲν δούξ τῆς Νορμανδίας Ροβέρτος ὑπεθήκευσεν εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γουλιέλμον τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας, ὁλόκληρον τὸ δουκάτον τῆς Νορμανδίας ἐπὶ πέντε ἔτη διὰ μόνας δέκα χιλιάδας μάρκας· τὸ δὲ δουκάτον Βουιλλῶνος καὶ ἡ κομητεία Μαρκίας ἐπωλήθησαν τὸ μὲν διὰ 4,000 μάρκας, ἡ δὲ διὰ 6,000. Τὰ χρήματα λοιπὸν ἦσαν τότε ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ τοσοῦτον ἔτι σπάνια, ὥστε ὁ Δάνδολος ἐδύνατο νὰ ἦναι ἐκ προοιμίου σχεδὸν βέβαιος ὅτι οἱ σταυροφόροι δὲν θέλουσι δυνηθῆναι νὰ πληρώσωσι τὰς 85,000 μάρκας. Ἀλλὰ παρεκτὸς τούτου, ὀλίγον ἀφοῦ διεπραγματεύθη τὴν προαναφερθεῖσαν συνθήκην, ὁ δόγης τῆς Ἑνετίας ἐξέπεμψε πρὸς τὸν Μαλέκ-Ἀδὲλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σαλαδδῖν, τὸν κατορθώσαντα τότε νὰ λάβῃ ἅπαν τὸ κράτος αὐτόθι, δύο πρέσβεις δι' ὧν συνωμολόγησε τῇ 13 μαΐου 1202 συνθήκην, δυνάμει τῆς ὁποίας οὐ μόνον παρεχωροῦντο εἰς τοὺς Ἑνετοὺς πολλὰ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ προνόμια, καὶ ἰδίως ὁλόκληρον τῆς πόλιως ταύτης τμήμα, ἀλλὰ καὶ πλήρης ἐπηγγέλλετο ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας εἰς πάντας τοὺς προσκυνητὰς ὅσοι ἤθελον ἐπέλθει μετὰ Ἑνετῶν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ

τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετακομίσωσι τοὺς σταυροφόρους εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἡ ἑνετικὴ λοιπὸν πολιτεία ἔπραττεν ὡς πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ ὁ Ἰσαάκιος Ἄγγελος κατηγοροῦντο ὅτι ἔπραξαν ὡς πρὸς τὸν Κορράδον καὶ τὸν Φρειδερίκον Α'. Ἀλλ' οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὕτω πολιτευόμενοι εἶχον τούλάχιστον νὰ προτείνωσι πρὸς δικαιολογίαν αὐτῶν ὅσα παρὰ τῶν σταυροφόρων ἔπαθον, ἐνῶ ἡ ἑνετικὴ πολιτεία προέδιδεν ἀνθρώπους οἵτινες, οὐ μόνον οὐδὲν κακὸν ἐποίησαν εἰς αὐτὴν, ἀλλ' ἀνελάμβανον καὶ νὰ τὴν πληρώσωσιν ὑπέρογκον ἀποζημίωσιν. Ἰδωμεν ἤδη πῶς ἐπολιτεύθη ὁ Ἰννοκέντιος Γ'.

Ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἐπεκύρωσε τὴν σύμβασιν τὴν γενομένην μεταξὺ Ἑνετίας καὶ σταυροφόρων, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οὗτοι δὲν θέλουσι πολεμήσει κατὰ χριστιανῶν, παρεκτός ἐάν χριστιανοὶ διχλωλύσωσι τὸ ἐπιχείρημα κακοβούλως, καὶ τότε ὅμως πάλιν δὲν ἐπέτρεπετο νὰ πολεμηθῶσιν εἰμὴ τῇ συναινέσει τῶν συστρατευόντων ἀποστολικῶν ἐπιτρόπων. Ὁ πάπας λοιπὸν ἐφαίνετο ἐκ προοιμίου ἀπαγορεύων πᾶσαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχείρησιν. Πόθεν ὅμως ὀρμώμενος παρενέβαλεν ἐν τῇ κυρώσει αὐτοῦ τὸν προκείμενον ὄρον; Ἀκόμη οὐδεὶς εἶχε γίνει λόγος ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἤθελε στραφῆ κατὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ἀκόμη ὅλος ὁ κόσμος ἐπίστευεν ὅτι ἡ σταυροφορία διενεργεῖται κατὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Συρίᾳ μωαμεθανῶν, καὶ ὅτι ἐμελλε νὰ διαβῆ εἰς τὰς χώρας ἐκεῖνας κατ' εὐθείαν διὰ θαλάσσης, ὥστε δὲν προέκειτο νὰ διέλθῃ διὰ χριστιανικῆς τινος χώρας καὶ νὰ προκύψωσιν εἰς μέσον αἱ περιστάσεις τὰς ὁποίας τοσοῦτον προνοητικῶς προέβλεπεν ὁ ἀρχιερεὺς Ῥώμης. Ἀλλ' ὁ Ἰννοκέντιος Γ' εἶχε λάβει ἤδη πιθανώτατα νύξιν περὶ τῶν μυστικῶν διαπραγματεύσεων τοῦ Δανδόλου μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδέλ· καὶ πλὴν τούτου συνέβησαν ἐν τῷ μεταξὺ ἄλλα τινὰ γεγονότα τὰ ὁποία ἐξήγουσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης. Ἐνῶ παρεσκευάζετο ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου Ἀλέξιος κατώρθωσε νὰ διαφύγῃ κρυφίως ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσελθὼν τῷ 1201 πρὸς τὸν πάπαν ἐζήτησε τὴν ἰσχυρὰν προστασίαν του κατὰ τοῦ σφετερισθέντος τῆν βασιλείαν θεοῦ αὐτοῦ. Ἄν ὁ Ἰννοκέντιος Γ' ἤθελε τῶνόντι τοσοῦτον εἰλικρινῶς ὅσον ἔλεγεν ὅτι θέλει, νὰ ἀποφύγῃ πᾶσαν μεταξὺ χριστιανῶν ῥῆξιν, εἶχε μυρίου

τρόπους νὰ ἀποτρέψῃ τὰς ἐπὶ τῶν σταυροφόρων ἐνεργείας τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰσαακίου. Ἐντὶ τούτου δὲ τί ἔπραξεν; Ἐπειδὴ διεπραγματεύετο εἰσέτι περὶ ἐνώσεως τῶν ἐκκλησιῶν μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Γ', ἐδέχθη μὲν τὸν ὁμώνυμον αὐτοῦ ἀνεψιὸν ψυχρῶς ὑπώσῳν, ἐπέτρεψεν ὅμως αὐτῷ νὰ μεταβῆ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Γερμανίας Φίλιππον, ὅστις ἦτο γαμβρὸς ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ νέου Ἀλεξίου καὶ ἐπόθει τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ ὡς αὐτοκράτορος. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Φίλιππος δὲν ἠδύνατο οἰκοθεν νὰ βοηθήσῃ τὸν γυναικάδελφον αὐτοῦ· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἦτο φίλος στενός τοῦ Βονιφάτιου τοῦ ἀρχιερέως τῶν σταυροφόρων καὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. ἤρχισαν λοιπὸν διαπραγματεύσεις καθ' ἃς ὁ νέος Ἀλέξιος δὲν ἐδίστασε νὰ ὑποσχεθῇ τὴν τε ἐνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν ἄνευ ὄρου τινός, καὶ προσέτι συνδρομὴν ἀπόλυτον πρὸς ἀνάκτησιν τῶν ἁγίων τόπων. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις παρακολουθῶν ἀπάσας τὰς διαπραγματεύσεις ταύτας, ἤξευρεν ὅτι ὁ Βονιφάτιος καὶ ὁ Δάνδολος θέλουσι προθύμως ὠφελθῆ ἀπὸ πάσης προφάσεως ἵνα στρέψωσι κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὴν κατὰ τῆς Αἰγύπτου παρασκευαζομένην ἐκστρατείαν, ἤξευρεν ἐν ἄλλαις λέξεσιν ὅτι οὐδεμίαν εἶχεν ἀνάγκην νὰ παροτρύνῃ τὸν ζῆλον αὐτῶν πρὸς τοῦτο, ἔφησε τὰ πράγματα νὰ τρέχωσιν ὕπως ἔτρεχον, οὐδὲν ἔπραξε σπουδαίως πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπιχειρήματος, κατὰ τὸ φαινόμενον μάλιστα ἀπηγόρευσε αὐτὸ, ἐφρόντισεν ὅμως ἐκ πρώτης ἀφετηρίας νὰ ἴδῃ ὅτι ἂν συμβῆ, ἐπιφυλάττεται· ἑαυτῷ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν διὰ τῶν παρὰ τοῖς σταυροφόροις ἐπιτρόπων τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου.

Ἐν τούτοις οἱ σταυροφόροι, οἵτινες οὐδὲν ἐγίνωσκον περὶ τῶν ὑπολανθανόντων τούτων ποικίλων παθῶν καὶ συμφερόντων, ἤρχισαν νὰ συνέρχωνται ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ 1202 εἰς Ἐνετίαν. Ἀλλ' ὅταν ἠριθμήθησαν, εὐρέθη ὅτι ἐντὶ 4500 ἰππέων δὲν προσῆλθον εἰμὴ 1000· ἐντὶ δὲ τῶν 20,000 πεζῶν μόλις περὶ τοὺς 10,000· οἱ λοιποὶ ἀπέπλευσαν εἰς Παλαιστίνην δι' ἄλλων ὁδῶν, οἱ μὲν διὰ τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Μεσογείου, οἱ δὲ διὰ Μασσαλίας ἢ Γενεύης ἢ Βάριος. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Δάνδολος ἠδιαφόρησε περὶ τούτου καὶ ἀπήτησε τὴν πληρωμὴν ὅλου τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἠτοίμασε τὸν στόλον δι' ὅλον τὸν στρατόν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὡσαύτως ὅτι οἱ σταυροφόροι, οἵτινες καὶ ἂν ὅλοι συνήρχοντο εἰς Ἐνετίαν δυσκόλως ἤθελον δυνηθῆ νὰ καταβάλωσι τὰς 85,000 μάρκας, περιῆλθον ἤδη εἰς παν-

τελῆ ἀμηχανίαν τοῦ νὰ ἐκτελέσωσι τὰ συμφωνηθέντα. Ἐντεῦθεν δὲ πολλαὶ προέκυψαν δυσaréσκειαι, καὶ ἀμοιβαῖαι κατηγορίαι, καὶ στερήσεις, καὶ νοσήματα· ὁ δὲ Δάνδολος ἐπέμενε πάντοτε ζητῶν τὰ χρήματα αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ ἔτους οἱ μεγιστᾶνες τῶν σταυροφόρων, βλέποντες ὅτι εἶναι εἰς τὴν διάκρισιν τῆς πανούργου ἐκείνης πολιτείας, ἀφοῦ εἰσέπραξαν ὅσα ἕκαστος τῶν συναγωνιστῶν αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ συνεισφέρῃ, ἔδωκαν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι εἶχον καὶ δὲν εἶχον, διότι συνωμολόγησαν πρὸς τοῖς ἄλλοις δάνεια τοκογλυφικά· ἀλλὰ πάλιν ὅσας καὶ ἂν κατέβαλον προσπαθείας, δὲν εἰμπόρουν νὰ πληρώσωσιν οὐδὲ τὸ ἡμισυ τῆς ὀφειλῆς. Τοῦτο δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τοῦ ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἑνετοὶ μετ' ὀλίγον ἔλαβον ὄλην σχεδὸν τὴν λείαν τῆς Ζάρας, ἐδέησε κατόπιν νὰ πληρωθῶσιν εἰς αὐτούς ἔτι πρὸς ἐξόφλησιν ἐν Κωνσταντινουπόλει 34,000 μάρκαι. Τότε ὁ Δάνδολος ὅστις εἶχεν ἤδη τελειώσει τὰς μετὰ τοῦ Μαλέκ-Ἀδὲλ διαπραγματεύσεις του, ἐφάνη ὅτι ἤρχισε νὰ ἐλεῇ τοὺς μαχητὰς ἐκείνους τοῦ σταυροῦ καὶ προέτεινεν εἰς αὐτούς ὅτι εἰμπόρεϊ νὰ μὴ ἀπαιτήσῃ τὸ ἐλλεῖπον καὶ νὰ ἐκστρατεύσῃ μετ' αὐτῶν, ἐὰν ἀναλάβωσι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐξοφλήσωσι τὸ χρέος ἐκ τοῦ εἰς αὐτούς ἀνήκοντος ἡμίσεως τῆς λείας, ἅμα κατορθώσωσι τὴν πρώτην αὐτῶν κατάκτησιν. Οἱ σταυροφόροι ἐδέχθησαν ἀσμένως τὴν πρότασιν· ὁ δὲ Δάνδολος παρετήρησε τότε ὅτι ἐπειδὴ εὐρίσκοντο περὶ τὰ τέλη αὐγούστου, ὁ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον πλοῦς ἀπέβαινεν ἐπικίνδυνος, καὶ ὅτι καλὸν ἦτο νὰ μὴ διατελέσωσι δι' ὅλου τοῦ χειμῶνος ἐν ἀπραξίᾳ, ἀλλὰ νὰ ἐπιχειρήσωσι προχειροτέραν τινὰ στρατείαν καὶ κατάκτησιν. Ἡ ἐν Δαλματία πόλις Ζάρα διέκειτο ἀνέκαθεν πολεμίως πρὸς τοὺς Ἑνετούς. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς ζῶντες ἀπὸ πειρατείας, ἐκτῆσαντο πλοῦτον πολὺν, ἡ δὲ καταστροφή τοῦ ληστρικοῦ τούτου ὀρμητηρίου ἦτο ἔργον ἱερόν. Ἴδού λοιπὸν καλὴ ἀφορμὴ νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸν χειμῶνα, καὶ ἔπειτα τὴν ἀνοιξιν ἀπέρχονται εἰς Αἴγυπτον. Ταῦτα εἶπεν ὁ Δάνδολος. Καὶ οὐκ ὀλίγοι μὲν τῶν σταυροφόρων, ἐνθυμούμενοι τὸν ὄρκον ὃν ἔδωκαν νὰ στρατεύσωσι κατὰ μωαμεθανῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι πῶς ὁ ὄρκος οὗτος συνεβιβάζετο μετὰ τῆς προτεινομένης καταστροφῆς τῆς χριστιανικῆς ἐκείνης πόλεως. Ὁ δὲ Ἰννοκέντιος Γ', ὅστις ἔβλεπε τὴν μετὰ τοσοῦτου κόπου παρασκευασθεῖσαν σταυροφορίαν κινδυνεύουσαν νὰ ἀποβῆ ἀπλοῦν ὄργανον τῶν ἐνετικῶν συμφερόντων, ἀπηγόρευσε τὸ ἐπιχειρημα ἐπὶ ἀπειλῇ ἀφορισμοῦ. Ὁ Δάνδολος ὁμῶς ἐλάχιστα φροντίζων

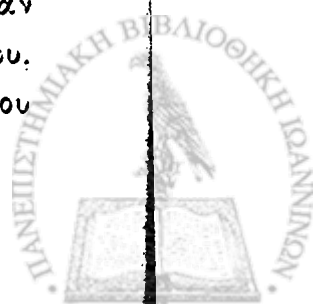
περὶ ἀφορισμῶν, ἐπέμεινε· καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας Βονιφάτιος, ὀλίγον ὡσαύτως προσέχων εἰς τὴν ὄργην τοῦ πάπα, ἐπεκύρωσε τὴν νέαν συνθήκην, τόσῳ προθυμότερον ὅσῳ ἡ πρώτη αὕτη ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σκοποῦ παρεκτροπὴ ἠδύνατο νὰ εὐκολύνη καὶ δευτέραν, ἥτοι τὴν ἐπὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκστρατείαν, περὶ ἧς πρὸ καιροῦ συνεννοεῖτο μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ Ἀλεξίου τοῦ νεωτέρου, καὶ μετὰ τοῦ Δανδόλου, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ πάπα.

Ὅθεν τῇ 1 ὀκτωβρίου 1202 ἀπέπλευσεν ἐξ Ἐνετίας ὁ ἰσχυρὸς αὐτῆς στόλος, συγκεῖμενος ἐξ 72 γαλερῶν καὶ 140 φορτηγῶν πλοίων, κομίζων τοὺς σταυροφόρους, ἀξιόλογον Ἐνετῶν μοῖραν, ὑπὲρ τὰς 300 πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ τὰ ἀναγκαῖα τρόφιμα. Αὐτὸς ὁ Δανδολος, παρέχων δεῖγμα θαυμασίον τῇ ἀληθείᾳ ἀδαμάστου θελήσεως, ἀνέλαβεν εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐνιαυτῶν, καὶ ἐνῶ ἦτο σχεδὸν ἀόμματος, τὴν ἡγεμονίαν τῆς ναυτικῆς ταύτης δυνάμεως καὶ τοῦ ἐνετικοῦ στρατοῦ· συγχρόνως ὅμως ἐμπαίζων μέχρι τέλους πάντῃ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, δὲν ἐδίστασε νὰ προσράψῃ τὸν σταυρὸν εἰς τὴν δουρικὴν αὐτοῦ καλύπτραν, ὡσὰν προηρεῖτο τῶντι νὰ στρατεύσῃ κατὰ μωαμεθανῶν. Καὶ τὴν μὲν 10 νοεμβρίου ἠγκυροβόλησαν οἱ σύμμαχοι εἰς Ζάραν, τῇ δὲ 24 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξεπόρθησαν τὴν πόλιν, ἐπιτρέψαντες μὲν τὸ ζῆν εἰς τοὺς κατοίκους, ἀφαιρέσαντες δὲ ἀπὸ αὐτῶν ὅ,τι κελὶ ἂν εἶχον. Ἡ πόλις κατεστράφη, ἡ δὲ πλουσιωτάτη λεία ἀπεδόθη, κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, ὀλίγα μόνον τινὰ λαβόντων τῶν βαρῶνων, καὶ σχεδὸν τίποτε τοῦ κοινοῦ τῶν σταυροφόρων ὀμίλου. Πολλοὶ τούτου ἕνεκα ἀντήχησαν πάλιν γογγυσμοί, τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ πάπας ἐξέδωκεν ἤδη τὸν ἀφορισμὸν του. Ἄλλ' ὁ Βονιφάτιος καθησύχασε τὰ πνεύματα ἐπιχειρήσας συμβιβαστικὰς διαπραγματεύσας ἐπιτηδεῖας μετὰ τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, ὅστις ἐξηκολούθησε πράττων καὶ λέγων ἀμφιβόλως ὅπως καὶ πρότερον. Ἐπέμεινε μὲν ἀποδοκιμάζων τὰ γενόμενα καὶ ἀπαγορεύων πᾶσαν νέαν κατὰ χριστιανῶν προσβολὴν, ἀλλ' ἐν ταύτῃ παρετήρει ὅτι οἱ ἐν Βυζαντίῳ ἐγένοντο τῶντι ἔνοχοι βαρυτάτων κατὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας ἐγκλημάτων, ὅτι ἀπεποιοῦντο πεισματωδῶς νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Γ' διέπραξε τὰς δεινότερας βιαιοπραγίας κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ καὶ νομίμου κυρίου. ἀ' Ἀλλὰ, προσέθετεν, ἔργον ὑμῶν δὲν εἶναι

νὰ τιμωρήσετε τὰς ἁμαρτίας ταύτας.» Ὁ Δάνδολος καὶ ὁ Βονιφάτιος ἐνόησαν κάλλιστα τί ἐσήμαινον ἀληθῶς αἱ ποικίλαι αὐταὶ τῶν λόγων τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' ἀντιφάσεις. Ἀφοῦ οὐ μόνον ὁ Ἀλέξιος ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ Βυζάντιοι ἦσαν ἄξιοι τιμωρίας, ἡ τιμωρία αὐτῶν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λογισθῇ ὡς ἁμάρτημα. Ἐπερειθόμενοι δὲ εἰς τὴν ἐρμηνεῖαν ταύτην προέβησαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βουλευμάτων αὐτῶν εἴπερ ποτὲ θαρραλεώτερον, διότι οἱ τάναντία φρονούντες σταυροφόροι ἐγκυταλιπόντες τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Ἐκ τοῦ περὶ Ζάραν στρατοπέδου, ὅπου διεχίμαζον, ἔπεμψεν πρέσβεις πρὸς τὸν Φίλιππον προσκαλοῦντες τὸν Ἀλέξιο, νὰ προσέλθῃ πρὸς αὐτούς, ἵνα διὰ συνθήκης ὀριστικῆς ἀποφασισθῇ τὸ πρακτέον. Καὶ τῇ 1 ἰανουαρίου 1203 ἔφθασαν εἰς Ζάραν ἀπεσταλμένοι τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ γυναικαδέλφου του, ἀναγγέλλοντες μὲν τὴν προσεχῆ τοῦ νέου ἡγεμονόπαιδος ἄφιξιν, ἐπιτετραμμένοι δὲ τὴν συνομολόγησιν τῆς συμβάσεως. Κατὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην, ὁ Ἀλέξιος ὑπέσχετο νὰ συντηρήσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὁλόκληρον τὸν στρατὸν ἐπὶ ἔτος ἓν, νὰ πληρώσῃ ἑκατὸν χιλιάδας μάρκας ἀργύρου εἰς τοὺς Ἐνετούς, καὶ ἄλλας τόσας εἰς τοὺς σταυροφόρους, νὰ συντηρῇ ἐπὶ ἔτος μὲν, δέκα χιλιάδας μαχητῶν, ἐφ' ὅρου δὲ ζωῆς πεντακοσίου πρὸς ἄμυναν τῆς Παλαιστίνης, καὶ τελευταῖον νὰ καθυποτάξῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐκκλησίαν εἰς τὸν παπικὸν θρόνον. Πρὶν ἔτι φθάσῃ εἰς Ζάραν ὁ Ἀλέξιος, εἶχεν ἐκπλεύσει ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τῶν ἐνετικῶν πλοίων, κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὸ Δυρράχιον, ἀνεκήρυξεν αὐτόθι τὸν Ἀλέξιον Δ', καὶ ἔπειτα ἀπῆλθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐμελλε νὰ συνέλθῃ ὁ στόλος, ὅστις ἀφίκετο τῶν ἐκεῖ περὶ τὴν ἑορτὴν -τῆς Πεντηκοστῆς μετὰ τοῦ ἡγεμονόπαιδος. Ἐν Κερκύρα, ἐνώπιον ὁλοκλήρου τοῦ στρατοῦ, ἐπανελάβεν ὁ Ἀλέξιος ἐνόρκως τὰς πρότερας ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ἡ ἀκρόπολις τῆς νήσου ταύτης ὑποστηριζομένη ὑπὸ Γενουαίων πειρατῶν, δὲν ἠθέλησεν νὰ ἀναγνωρίσῃ τὸν νέον βασιλέα, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν, ἐπειγόμενοι νὰ φθάσωσιν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὕρον, δὲν ἐπέμειναν εἰς τὴν ἄλωσιν αὐτῆς, καὶ λαβόντες μόνον τροφὰς ἀφθόνους, ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν πανστρατιᾷ τὴν 25 μαΐου. Περιπλεύσαντες δ' αἰσίως τὴν Πελοπόννησον, ἀπεβιβάσθησαν εἰς Εὐβοίαν· συνεκρότησαν ἐκεῖ πολεμικὸν συμβούλιον καὶ ἀπεφάσισαν μίαν μὲν μοῖραν τοῦ στρατοῦ νὰ καθυποτάξῃ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. τὸ δὲ κράτιστον τοῦ στόλου νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Προποντίδα, ὅπου

ἐνόμιζον ὅτι θέλει ἀντιπαραταχθῆ κατ' αὐτῶν ὁ στόλος τοῦ βασιλέως. Καί ἡ μὲν πρώτη μοῖρα, ἔχουσα μεθ' ἑαυτῆς τὸν νέον Ἀλέξιον, ἀπῆλθεν εἰς Ἄνδρον, ὅπου οὗτος ἀνεγνωρίσθη πάραυτα βασιλεύς· ὁ δὲ Δάνδολος, μηδεμίαν ἀπαντήσας ἀντίστασιν, ἀπεβίβασθη προςωρινῶς εἰς Ἄβυδον, περιμένων τὸν Ἀλέξιον καὶ ἅμα φθάσαντος αὐτοῦ προήλασε, καὶ τὸ ἐσπέρας τῆς 23 ἰουνίου ἠγχυροβόλησεν εἰς Ἅγιον Στέφανον, ἐνώπιον τῆς μεγάλης, τῆς ἰσχυρᾶς, τῆς πολυτελοῦς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἧς προέκειτο ἡ κατὰκτησις. Σύμπας τῶν σταυροφόρων καὶ τῶν Ἑνετῶν ὁ στρατὸς συνεποσοῦτο κατὰ τὸν Βιλλεαρδουῖνον εἰς 20,000 μόλις ἀνδρῶν· πρὸ ὀλίγων δὲ ἔτι ἐνιαυτῶν ὁ νορμαννικὸς στρατὸς ὁ κυριεύσας τὸ Δυρράχιον καὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ συμποσοῦμενος εἰς 80,000, εἶχε κατὰ κράτος νικηθῆ οὐ μακρὰν τοῦ χώρου ὅπου ἤδη προσῆλθον οἱ σταυροφόροι. Πολλοὶ λοιπὸν ἐξ αὐτῶν βλέποντες τὰ ὑψηλὰ καὶ ἰσχυρὰ τείχη τῆς πόλεως ἐκείνης, ἧτις πολλάκις πολιορκηθεῖσα, οὐδέποτε εἶχεν ἔτι κυριευθῆ, καὶ ἀναλογιζόμενοι τὰ πρόσφατα τῆς δυνάμεως δείγματα τὰ ὅποια εἶχε δώσει τὸ κράτος, συνησθάνθησαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμήν τοῦ τολμηροῦ αὐτῶν ἐπιχειρήματος ἀγωνίαν καὶ ἀθυμίαν δεινὴν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος, ὅστις ἤξευρε κάλλιστα πόσον βραγδαίαν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν καταστροφὴν ὑπέστη τὸ κράτος κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκοσαετίαν, ἐνεθάρρυνε τοὺς συναγωνιστάς· ἔπειτα δὲ προέτεινε νὰ μὴ ἀποβιβασθῶσιν εἰς Ἅγιον Στέφανον, οὐδὲ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῆς βασιλευούσης, ἀλλὰ, προμηθευθέντες ὅσον ἠδύναντο περισσοτέρας τροφάς, νὰ καταλάβωσι πρὸ πάντων τὰς παρακειμένους νήσους τῆς Προποντίδος. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ ἀνεμὸς μὴ ἐπιτρέψας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ βουλευμάτος τούτου, παρέσυρε τὸν στόλον εἰς Χαλκηδόναν, ἀνεπαύθησαν αὐτόθι δύο ἡμέρας, καὶ τῆς 27 ἰουνίου κατέλαβον διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης τὸ Σκούταρι (τὸ Σκουτάριον, ὡς ἐλέγετο ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι).

Ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος Γ' ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ πρὸ καιροῦ τὰ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεργούμενα, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ τὸν κίνδυνον διὰ τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ἀμφιβόλως, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐκώλυσε σπουδαίως τὸ ἐπιχείρημα. Ἐπειτα ἀφοῦ ἔμαθεν ὁ Ἀλέξιος Γ' τὴν ἄλωσιν τοῦ Δυρραχίου, ἤρχισεν ἐτοιμασίας τινάς, ἐπισκευάσας περὶ τὰ εἴκοσιν ὑπόσαθρα σκαφίδια, κατερειπώσας τὰς ἐξωθεν τῶν τειχῶν οἰκήσεις, καὶ συναγαγὼν πολυάριθμον ἐκ τῶν ἐπαρ-

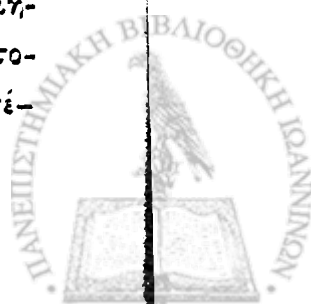
χιῶν στρατόν· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἔπεμψε μοῖραν τοῦ στρατοῦ τούτου ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Στρυφνὸν εἰς τὴν ἀντιπέραν παραλίαν, ἵνα καταλάβῃ τοὺς περὶ τὸ Σκούταρι λόφους, καὶ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν πολεμίων. Ἄλλ' ὁποῖός τις ἦτο ὁ στρατὸς οὗτος καὶ ἰδίως ὁποῖός τις ὁ καὶ ἄλλοθεν γνωστὸς ἡμῖν ἡγεμὼν αὐτοῦ Στρυφνός, ἀπεδείχθη ἅμα ὅτε τῇ 1 ἰουλίου οἱ Φράγκοι ὤρμησαν κατ' αὐτῶν. Οἱ βασιλικοὶ οὐδὲ στιγμὴν ἀντιστάντες εἰς τοὺς πολεμίους ἐτράπησαν εἰς φυγὴν ἐπονείδιστον, πρῶτου τοῦ στρατηγοῦ δόντος τὸ καλὸν τοῦτο παράδειγμα. «Πῶς δ' ἂν καὶ συμβαλεῖν ἀνδράσιν ὑπήνεγκον, οὓς ψυχάρπαγας ἀγγέλους καὶ χαλκηλάτους ἀνδριάντας οὐκ ὤκνουσιν ἀποκαλεῖν καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν θέαν ἐξέθνησκον;» ἀνακράζει ὁ Χωνιάτης, μαρτυρῶν τὴν φοβερὰν κατάπτωσιν εἰς ἣν κατήντησαν τὰ τάγματα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια, ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν παλαιότερα κατορθώματα, προσφάτως ἔτι, ἐπὶ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, τοςάκις ἐνικηφόρησαν, ἐν Ἰταλίᾳ μὲν κατὰ Νορμανῶν, περὶ Ζεύγμινον δὲ κατὰ Οὐγγρων, ἐν Κιλικίᾳ δὲ κατὰ Φράγκων. Τότε δ' Ἀλέξιος Γ' ἔπεμψε τῇ 2 ἰουλίου τὸν Λομβαρδὸν φίλον αὐτοῦ Νικολὸν Ῥόσσην πρὸς τοὺς ἡγεμόνας τῶν σταυροφόρων, προτείνων εἰς αὐτοὺς χρήματα ἵνα ἀπέλθωσιν. Ἄλλ' οἱ ἡγεμόνες ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν, καὶ ἀπήτησαν ἀπλῶς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Ἀλεξίου Δ'. Ἐλπίζοντες δὲ ὅτι ἅμα ὁ πελάτης αὐτῶν οὗτος ἐμφανισθῆ ἐνώπιον τῶν κατοίκων Κωνσταντινουπόλεως, θέλει ἀνακτυρηθῆ ἐνθουσιωδῶς, ἐπεχείρησαν τὴν 3 ἰουλίου λαμπρὰν ἐπὶ τούτῳ πρὸ τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης παράταξιν πολλῶν γαλερῶν. Τὰ πολεμικὰ ταῦτα πλοῖα κομίζοντα τοὺς βαρώνους καὶ τοὺς ἰππεῖς, ἐπλησίασαν εἰς τὰ ἐπὶ τῆς Προποντίδος τεῖχη. Ἐπὶ ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ἴστατο καταφανῆς ὁ νέος Ἀλέξιος, κρατούμενος ἐνθεν καὶ ἐνθεν ὑπὸ τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ μαρκίωνος τοῦ Μομφερρατικοῦ. Κήρυξ δὲ γεγωνυῖα τῇ φωνῇ ἀνέκραξεν· αἰδοῦ ὁ νόμιμος ὑμῶν βασιλεὺς ἀναγνωρίσατε αὐτὸν, εἰδὲ μὴ θέλομεν σᾶς καταπολεμήσει πάσῃ δυνάμει.» Οὐδεμίαν φωνὴν ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην· καὶ οὔτε ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκριθῆ, ἀφοῦ ἦτο γνωστὸν ὅτι ἡ ἀναγνώρισις τοῦ Ἀλεξίου Δ' ἦτο συγχρόνως ἀναγνώρισις τῆς παπικῆς κυριαρχίας. Ὅθεν ἀπεφασίσθη ἡ ἐκπόρθησις τῆς βασιλευούσης· καὶ τῇ 5 ἰουλίου ὁ στόλος ὀλόκληρος ἐκπλεύσας μεθ' ὅλου τοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὸ Σκούταρι προεπέλασεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου.

Ὁ Ἀλέξιος Γ', παρατηρήσας τὰς προπαρασκευὰς τῶν σταυροφόρων, εἶχε καταλαβεί μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀπάσας τὰς πρὸς τὸν Βόσπορον νευούσας κλιτύας τοῦ Σταυροδρομίου ἀπὸ τῆς σκαλας τοῦ Τοπχανέ μέχρι τοῦ παλατίου τοῦ Μπεσικτασί (τοῦ τότε καλουμένου Διπλοκιονίου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου βεβαίως πρὸ καιροῦ εἶχεν ἀπαγάγει ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον.) Ἀλλ' ἅμα προσεγγίσαντος τοῦ στόλου καὶ ἀρξάμενης τῆς ἀποβιβάσεως, ὁ Ἀλέξιος ἐτρέπη ἀμαχητὶ εἰς φυγὴν. Οἱ δὲ σταυροφόροι ἀποβιβάσθέντες ἀκωλύτως ἐκυρίευσαν τὴν ἐπιούσῃ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ, ἐθραυσαν ἔπειτα τὴν σιδηρᾶν ἄλυσον ἣτις ἔφρασσε τὴν εἰσοδὸν τοῦ Κερατίου κόλπου, καὶ εἰσελθόντες ἐν αὐτῷ, καὶ εὐχερῶς κυριεύσαντες ἢ καταστρέψαντες τὰ ἐλεεινὰ σκάφη τὰ ὁποῖα ἀπετέλουν τὸν λεγόμενον βασιλικὸν στόλον, ἐγένοντο οὕτω κύριοι τοῦ τε λιμένος καὶ τοῦ Γαλατᾶ. Τούτων δὲ κατορθωθέντων, ἀπεφάσισαν νὰ προσβάλωσι συγχρόνως ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν πόλιν ἐκ τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας. Ὄθεν τῆ 11 καὶ 12 ἰουλίου ὁ μὲν πεζικὸς καὶ ἰππικὸς στρατὸς προήλασεν ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Κιατχανέ, καὶ περάσας τὸν Κύδαριν, ἦλθεν ἀκωλύτως σχεδὸν καὶ ἐστρατοπέδευσε ἐν τῷ λεγόμενῳ Κοσμίδιον, τὸ ὁποῖον κατεῖχε τὴν θέσιν τοῦ σημερινοῦ Ἐγιοῦπ· ὁ δὲ στόλος ἐναυλόγησε περὶ τὰ ἐν Βλαχέρναις ἀνάκτορα, ὥστε οὐ μακρὰν ἦσαν ἀπ' ἀλλήλων αἱ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θαλάσσαν δυνάμεις, καὶ εὐχερῶς εἰμπόρουν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀμοιβαίαν βοήθειαν. Τότε τελευταῖον προσεβλήθησαν σπουδαίως ὁπωςοῦν, ἀπὸ ξηρᾶς τοῦλάχιστον, ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρως τοῦ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἀπέδειξε, καὶ δι' ἀπαντος τοῦ βίου ἐμελλε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ὑπῆρχον ἐτι ἐν τῷ κράτει ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ ἀντιπύραταχθῶσιν εἰς τοὺς Λατίνους. Ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπεχείρησεν ἐπανελημμένας ἐξόδους, καὶ οὐ μικρὰς ἐπήγαγεν εἰς τοὺς πολεμίους ζημίας. Δυστυχῶς οὔτε στόλον εἶχεν οὔτε τάγματα ἐπιτηδείως προπαρασκευασμένα, ὥστε δὲν κατάρθωσε νὰ διαλύσῃ τὴν πολιορκίαν. Καὶ τῆ 17 ἰουλίου οἱ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀναλάβωσι τὸν κρίσιμον ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀγῶνα. Καὶ ἡ μὲν ἀπὸ ξηρᾶς ἐφοδὸς γενομένη κατὰ τῆς πύλης Ἐγρί-καπού, ἀπεκρούσθη ἰδίως ὑπὸ τῶν Βαριάγων, μεθ' ὧν συνηγωνίσθησαν γενναίως καὶ οἱ Πισῆται. Ἀλλ' ἀπὸ θαλάσσης οἱ Ἐνετοὶ ὑπῆρξαν εὐτυχέστεροι. Ὁ στόλος κομίζων τὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς καὶ κλίμακας ὑψηλάς, ἀφ' ὧν ἠδύνάτο νὰ προσβάλλῃ ἐξ

ὑπερδεξίου τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρετάχθη κατέναντι τῶν Πετριῶν (τοῦ Πετρί-Καποῦ) καὶ ἐπετέθη ἀκαθεκτος κατὰ τῶν αὐτόθι πύργων. Τοῦ στόλου ἠγεῖτο αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Δάνδολος, ὅστις διέταξε νὰ τὸν ἀποβιβάσωσι πρῶτον εἰς τὴν παραλίαν, φέροντες πρὸ αὐτοῦ τὴν σημαίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὁ Δάνδολος, εἰς ἡλικίαν ἐνενήκοντα τριῶν ἐτῶν καὶ σχεδὸν ἀόμματος ὢν! Ὅποια διαφορὰ μεταξὺ τοῦ ἡμιθνήτος τούτου ἦρωος καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ Ἀλεξίου Γ', ὅστις ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας δὲν ἐτόλμα νὰ ἀνταγωνισθῆ, ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ τῆς τιμῆς αὐτοῦ. Τὸ παράδειγμα τοῦ ἡγεμόνος ἠλέκτρισε τὸν ἐνετικὸν στόλον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε μετ' ὀλίγον καταλαμβάνεται εἰς τῶν πύργων τοῦ περιτειχίσματος καὶ κατόπιν ἄλλοι παρακείμενοι. Διὰ νὰ καταστήσῃ δὲ ἀδύνατον τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως ἄμυναν, ὁ Δάνδολος διέταξε νὰ βάλωσι πῦρ εἰς τὰς παρὰ τὰ τεῖχη οἰκίας· καὶ ἐπειδὴ ὁ καπνὸς ἐφέρετο πρὸς τὴν πόλιν, ἠσφαλίσθη οὕτως ἡ κατοχὴ τῶν ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν καταληφθέντων ὀχυρωμάτων. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλέξιος Γ' μαθὼν ὅτι ἡ ἀπὸ ξηρᾶς ἐφοδὸς ἀπεκρούσθη, ἐνεθαρρύνθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν καὶ ἐξῆλθε μετὰ δυνάμεως πολλῆς διὰ τῶν πυλῶν τῆς Σηλυβρίας καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τοῦ ἠττηθέντος πεζικοῦ στρατοῦ. Ὁ Δάνδολος ἅμα πληροφορηθεὶς περὶ τούτου ἐφοβήθη μήπως κινδυνεύσωσι τῶν οἱ περὶ τὸ Ἐγρί-καποῦ ἐστρατοπεδευμένοι συναγωνισταὶ αὐτοῦ, διέταξε νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις, καὶ ἀποβιβάσθῃ εἰς ἐπικουρίαν τῶν συμμάχων. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἀν ἐκαυχᾶτο ὅτι γνωρίζει τὴν ἀθλιότητα τῶν ἀντιπάλων, τὰ μετ' ὀλίγον γινόμενα ἀπέδειξαν ὅτι δὲν ἤξευρε πᾶσαν τὴν δειλίαν τοῦ Ἀλεξίου Γ'. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἐξεληθὼν, ὡς προείπομεν, διὰ τῶν πυλῶν Σηλυβρίας καὶ Ἀδριανουπόλεως, ἐστράφη δεξιὰ καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τινός. Ἄμα ὅμως ἰδὼν τὴν πυκνὴν τῶν πολεμίων φάλαγγα γενναίως πρὸς ἄμυναν παρεσκευασμένην, δὲν ἐτόλμησε νὰ τὴν προσβάλῃ. Εἰς μακτὴν ὁ Λάσκαρις προέτρεπεν αὐτὸν ν' ἀγωνισθῆ ἅπαξ τοῦλάχιστον, ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ κράτους, παρατηρῶν ὅτι ἡ νίκη ἦτο σχεδὸν βεβαία, διότι ὁ βασιλικὸς στρατὸς ἦτο ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερος, οἱ δὲ πολέμιοι κατεπτοημένοι. Ὁ βασιλεὺς παρετάχθη ἐπὶ τινὰ ὥραν, ἐπανῆλθεν ἔπειτα ἀμαχητὶ εἰς τὴν πόλιν πρὸς μεγαλὴν ἐκπλήξιν τῶν Φράγκων, καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, παραλαβὼν τὰ τιμαλφέστερα κειμήλια τοῦ στέμματος καὶ δέκα χρυσοῦ κεντηνάρια καὶ τινὰς τῶν πιστοτέρων φίλων, ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ μόνην τὴν Εἰρήνην, ἐδραπέ-

τευσε διὰ θαλάσσης εἰς Δεβελτὸν, καταλιπὼν ὁ αἰσχιστος γυναῖκα, βασιλείαν, κράτος καὶ λαὸν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμνηχανίαν.

Ἡ ἐπελθοῦσα ἐντεῦθεν καθ' ὅλην τὴν πόλιν ἀπελπισία κατέστησεν ἀδύνατον τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν. Ὁ βασιλικὸς θησαυροφύλαξ Κωνσταντῖνος, προσικειωθεὶς τοὺς Βαριάγους, συνέλαβε τὴν βασίλισσαν Εὐφροσύνην καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς, ἀπεφυλάκισε τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον καὶ τὴν σύζυγον αὐτοῦ Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ τὴν πρωίαν τῆς 18 ἰουλίου ἀνηγόρευσε αὐτὸν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει, ὡς ἂν εἶχε παρέλθει πᾶς κίνδυνος. Ὁ Ἰσαάκιος ἔπεμψεν ἀμέσως πρέσβεις πρὸς τοὺς σταυροφόρους ἵνα ἀναγγείλῃ τὴν φυγὴν τοῦ ἄρπαγος τῆς βασιλείας, καὶ νὰ προσκαλέσῃ εἰς Βλαχέρνας τοὺς τε ἄρχηγούς τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν υἱὸν του, ὡς συμβασιλέα. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι ἀπήτησαν πρὸ πάντων νὰ ἐπικυρώσῃ ὁ Ἰσαάκιος τὴν συνθήκην, ἣν εἶχον συνομολογήσει πρὸς τὸν νέον Ἀλέξιον. Καὶ τούτου γενομένου, εἰσῆλθε πανηγυρικῶς ὁ Ἀλέξιος εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ τῶν βαρῶνων συνοδευόμενος, τῇ δὲ 1 αὐγούστου ἐστέφθη ὡς συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Ἴνα ἀποφύγῃ δὲ πᾶσαν ἀφορμὴν διενέξεων καὶ ῥήξεων μεταξύ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Φράγκων, ὁ σταυροφορικὸς στρατός, τοῦ ὁποίου μέρος εἶχε κατ' ἀρχὰς καταλάβει τὴν βασιλεύουσαν, ὑποχωρήσας ἐπέκεινα τοῦ Κερατίου κόλπου, ἐστρατοπέδευσε εἰς τὴν περὶ τὸν πύργον τοῦ Γαλατᾶ εὐρείαν πεδιάδα, καὶ ὁ στόλος ὡσαύτως ἀπεσύρθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πέρα. Μικρὸν τι μόνον ἀπύσπασμα Φράγκων παρέμεινε παρὰ τῷ Ἀλεξίῳ Δ' ἵνα προστατεύῃ αὐτὸν ἅμα καὶ ἐπιτηρῇ· ὁ δὲ προνοητικὸς Δάνδολος κατηδάφισε μέρος τοῦ πρὸς τὸν Κεράτιον κόλπον τείχους. Οἱ Φράγκοι πρὶν ἢ ὑποχωρήσωσιν ἠθέλησαν νὰ προσφέρωσι τὰ σεβάσματά των πρὸς τὴν χήραν τοῦ Ἀλεξίου Β' καὶ τοῦ Ἀνδρονικοῦ Κομνηνοῦ Ἄνναν, τὴν θυγατέρα μὲν τοῦ πρώην βασιλέως τῆς Γαλλίας Λουδοβίκου Ζ' ἀδελφὴν δὲ τοῦ τότε βασιλέως Φιλίππου Β'. Ἀλλ' ἡ κυρία αὕτη, ἣτις συνέζη πρὸ καιροῦ ἐν παλλακείᾳ μετὰ τοῦ Θεοδώρου Βρανά, εἶχε τσοῦτον ἐξελληνισθῆ, ὥστε κατ' ἀρχὰς δὲν ἠθέλησε νὰ τοὺς δεχθῆ. Μόλις δὲ ἐπὶ τέλους ἐπείσθη νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ συγγενοῦς αὐτῆς Λουδοβίκου, κόμητος Σαρτρῶν καὶ Βλεσσῶν· καὶ τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο εἰμῆ διὰ διερμηνέως, διότι ἡ κόρη ἐκείνη καὶ ἀδελφὴ τῶν βασιλέων τῆς Γαλλίας εἶχεν ὅλως ἀπομάθει τὴν πάτριον γλῶσσαν. Ἀλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰ κυριώτατα γεγονότα.

Οἱ σταυροφόροι ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλωσι τὴν ἐπιτυχίαν των εἰς τὸν πάπαν, ὅστις, μακρὰν τοῦ νὰ ἐπικυρώσῃ τὸν ἀφορισμὸν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων οἵτινες τοσοῦτον πασιφανῶς παρέβησαν τὸν περὶ σταυροφορίας ὄρκον, ἀπήτησε πρὸ πάντων παρ' αὐτῶν νὰ ἐκτελέσωσιν ἄνευ ἀναβολῆς τὴν περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν. Οὐκ ὀλίγοι Φράγκοι ἐνόμιζον βεβαίως καὶ τοῦτο σπουδαιότατον. Οἱ πλείστοι ὅμως, καὶ μάλιστα οἱ Ἑνετοὶ, ἤθελον ἰδίως νὰ λάβωσι τὰ ὀφειλόμενα εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἡ δὲ εὐρεσις τῶν χρημάτων τούτων δὲν ἦτο εὐκόλος, διότι τὸ μὲν ταμεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῆ. αὶ δὲ ἐπαρχίαι δὲν ὑπήκουον εἰσέτι εἰς τὸν νέον βασιλέα. Ὁ Ἰσαακιὸς καὶ ὁ Ἀλέξιος Δ', ἀφοῦ συνέλεξαν ὅ,τι εὕρισκετο ἔτι εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἐδήμειυσαν δὲ καὶ τὰ κτήματα τῆς Εὐφροσύνης καὶ τῶν ὀπαθῶν αὐτῆς κατώρθωσαν οὕτω νὰ πληρώσωσιν εἰς τοὺς σταυροφόρους 100,000 μάρκας. Τὸ ποσὸν τοῦτο διενεμήθη ἐξ ἴσου μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἀπὸ τῆς μερίδος ὅμως τῶν πρώτων ἀφηρέθησαν 34,000 μάρκαι, καὶ ἐδόθησαν εἰς τοὺς δευτέρους, καθὼ ὀφειλόμεναι ἔτι εἰς αὐτούς, δυνάμει τῆς πρώτης αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἑνετοὺς συνθήκης. Ὅπως δὴποτε τὸ πληρωθὲν ὑπὸ τῶν βασιλέων ποσὸν ἦτο μὲν λόγου ἄξιον, ἀλλ' ὑπελείποντο ἄλλαι 100,000 μάρκαι καὶ τὰ οὐκ ὀλίγα ἔξοδα, τὰ ὑποῖα ἔπρεπε νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Δ' διὰ τὴν ἐπὶ τὴν Παλαιστίνην στρατείαν. Ἐπειδὴ δὲ τὰ χρήματα ταῦτα ἦτο ἐδύνατον νὰ εὐρεθῶσιν ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὁ Ἀλέξιος Δ' παρεκάλεσε τοὺς σταυροφόρους νὰ ἀναβάλωσι τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην μέχρι τῆς προσεχοῦς ἀνοιξεως. Ἡ παράτασις τῆς κατοχῆς ἦτο ἀναγκαία καὶ δι' ἄλλους λόγους. Ὁ Ἀλέξιος Γ', μεταθὰς ἐκ Δεβελτοῦ εἰς Ἀδριανούπολιν, ἤρχετο ἀπασῆς τῆς Θράκης, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ καταβληθῆ εἰμὴ τῆ συμπράξει τῶν Φράγκων. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει ὁ Ἀλέξιος Δ' δὲν ἤθελεν εἶναι ἀσφαλῆς ἅμα ἀνεχώρουν οἱ σύμμαχοι αὐτοῦ, διότι οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως μαθόντες τὰς ὑποχρεώσεις τὰς ὑποίας πρὸς τοὺς ξένους ἀνέλαβεν, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ τὸν καθαιρέσωσιν· ὅθεν οἱ σταυροφόροι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος. Δυστυχῶς τοῦτο δὲν προέλαθε τὴν μεταξὺ τῶν δύο φυλῶν καὶ θρησκευμάτων ῥῆξιν. Ὁ λαὸς ἠρεθισμένος ὦν ἐκ τῆς παρασκευαζομένης ὑποταγῆς εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, ἐταύτισεν ἐν τῷ μίσει αὐτοῦ τοὺς ἀποίκους, οἵτινες μετήρχοντο πρὸ καιροῦ

ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐμπορικὰ ἔργα, οἱ ἔρχοντες προέτρεπον πολεμίων, καὶ, ὑπολαβὼν τοὺς πρώτους τοῦ στρατοῦ ὁ ἄνκνῆρος ρων, προσέβαλε τὴν 19 αὐγούστου καὶ κατὰ ἐπικειμένας συμπτῶν Πισατῶν καὶ τῶν Ἀρχαλιτανῶν. Οἱ παθόντες Ἀλέξιος Δούκας τοῖς σταυροφόροις καὶ παρὰ τοῖς Ἐνετοῖς, οἵτινες ἔνθα καὶ ὄφρως τοὺς ὁμοθρήσκους, χωρὶς νὰ προσβάλωσιν ἀμέσως τοὺς ὑπήκουε συμμάχου των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθῶσι τῇ 22 αὐγούστου κατὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὑπάρχοντος μουσουλμανικοῦ τζαμίου, ἐπιπλεύσαντες πρὸς τοῦτο ἀκωλύτως ἀπὸ τὸν Γαλατῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεθ' ὧν προθύμως συνεμάχησαν καὶ οἱ Ἕλληνες, οἱ Φραγκοὶ κατέφυγον εἰς τὸ πῦρ, δι' οὗ καὶ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐφόδου τοσοῦτον ἐζημίωσαν τοὺς ἀντιπάλους. Μετ' οὗ πολὺ τὸ κακὸν διεδόθη εἰς ἅπαν τὸ πρὸς τὴν Προποντίδα γεῦον τμήμα τῆς βασιλευσύνης, καὶ, ἐξασκολευθῆσαν ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας, ἐπήγαγεν ἀνυπολόγιστον καταστροφὴν ἀνθρώπων καὶ πραγμάτων, τόσῳ μᾶλλον ὕψῳ ἐν τῷ μεταξύ στίφος Φράγκων περιερχόμενοι ἐληλάτουσαν πᾶν τὸ προστυχόν.

Ἐνῶ δὲ ταιαῦται συμφοραὶ συνέβαινον ἐντὸς τοῦ Βυζαντίου, ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέμενε ἀγωνιζόμενος ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐκτελέσῃ τὰ πρὸς τοὺς σταυροφόρους συμφωνηθέντα. Ἡ χρηματικὴ καταπίεσις, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ὀφειλόμενον ποσόν, ὑπερέβαλε πᾶν ὄριον καὶ αὐτὰ τὰ ἱερά ἐσυλήθησαν, καὶ ὁμῶς ἡ ὀφειλὴ ἀπέῤῃχε πολὺ τοῦ νὰ ἐξοφληθῇ. Ἐν ταύτῳ τῇ 25 αὐγούστου ὁ Ἀλέξιος Δ' ἐπέστειλεν εἰς Ῥώμην τὴν ἀπαιτηθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ὁμολογίαν τῆς πίστεως, βραδύτερον δὲ ὁ πατριάρχης Καματηρὸς, κατηναγκασμένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ἀνεκήρυξεν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, τὸν Ἰννοκέντιον Γ' ὡς πρῶτον ἐπὶ γῆς ἐπίτροπον τοῦ Σωτῆρος καὶ περιέλαβε τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὰ δίπτυχα. Ἀλλ' ὁμῶς ὁ μὲν λαὸς καὶ ὁ κληρὸς ἀπετροπιάζοντο τὴν ἔνωσιν, ἡ δὲ ψιλὴ ἐκείνη περὶ τῶν πρωτείων διακλήρυξις δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς προσδοκίας τοῦ ἱεράρχου τῆς Ῥώμης, ὅστις ἤξιον νὰ λάβῃ πλήρες τὸ δικαίωμα τῆς δικαιοδοσίας καὶ τῆς κυρώσεως ὡς πρὸς τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας. Ὡστε ὁ Ἀλέξιος Δ' παρώργιζε μὲν τὸ ὑπήκουον, δὲν κατάρθωνε δὲ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς Φράγκους. Καὶ ἐξῆλθε μὲν κατὰ μῆνα αὐγούστου ἐπὶ Θράκην μετὰ τινος μοίρας τοῦ φραγκικοῦ στρατοῦ,

δι' ἧς καθυπέταξεν εἴκοσι πόλεις καὶ τεσσαράκοντα κώμας, ἀλλὰ τῆ 11 νοεμβρίου ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Βυζάντιον ὅπου ἡ δυσκρέσκεια εἶχε κορυφωθῆ, οἱ δὲ ὀλίγοι περιλιπόμενοι ἔτι χρῆστοι ἄνδρες εἶχον πείσει τὸν τυφλὸν Ἰσαάκιον ὅτι ἡ κατάστασις αὕτη τῶν πραγμάτων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ, ὅτι νέος πρὸς τοὺς δυτικούς πόλεμος ἦτο ἀναπόδραστος καὶ εἶχον ἀρχίσει νὰ ἀνορθώωσι μὲν τὰ τεῖχη, νὰ πληρῶσι δὲ τὰ ῥήγματα. Ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ἠθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν πρὸς τοὺς ξένους συντεθειμένων, καὶ ἠγωνίσθη νὰ κορέσῃ τὴν χρηματικὴν αὐτῶν πλεονεξίαν. Ἀλλὰ ἡ βία τῶν πραγμάτων διδάσκει πολλάκις ὅτι δὲν ἰσχύει νὰ διδάξῃ ἡ σύνεσις. Μετ' ὀλίγον ἐδέησε νὰ πεισθῇ καὶ ὁ Ἀλέξιος ὅτι ἄρχων μόνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν πλησιχώρων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πορισθῇ τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα· ὅθεν μετὰ τινὰς ὑπεκφυγὰς εἶπε ῥητῶς εἰς τὸν Βονιφάτιον ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν δύναται νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς πληρωμὰς του. Τότε πρεσβεία τῶν σταυροφόρων προσελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα προῖσταμένου τοῦ Conon de Béthune, ἀνδρὸς περιφήμου διὰ τὴν εὐγλωττίαν αὐτοῦ, ἤλεγξεν ἀθάδέστατα τὸν Ἀλέξιον Δ' ἐπὶ παραβάσει τῶν συντεθειμένων καὶ ἠπέιλυσεν ὅτι ἐὰν ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παράβασιν ταύτην, θέλει καταπολεμηθῆ. Ἐντεῦθεν πολλὴ ἐξερράγη ἀγανάκτησις περὶ τὸν Ἀλέξιον, οἱ δὲ πρέσβεις ἔσπευσαν νὰ ἀναχωρήσωσιν, ἵνα μὴ πάθωσι τι κακόν. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ τὸν ἴδῃ καὶ ὁ Δάνδολος, καὶ ἦλθον εἰς προσωπικὴν συνέντευξιν ἐν τῷ λιμένι. Ὁ Δάνδολος ἐλέγξας πάλιν αὐτὸν, τὸν προέτρεψε νὰ πληρώσῃ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ Ἀλέξιος ἀπεφάνητο ἀποτόμως ὅτι οὔτε δύναται οὔτε θέλει νὰ δώσῃ, πλειότερα, ὁ γηραιὸς τῆς Ἐνετίας δόγης, ὅστις δὲν εἶχε συνειθίσει ν' ἀκούῃ τὸν νεανίσκον ἐκεῖνον εἰμὴ ὡς ἰκέτην πρὸς αὐτὸν λαλοῦντα, παροργισθεὶς διὰ τὴν τοιαύτην τοῦ ὄφους του μεταβολὴν, αἰσχιστον παιδάριον, ἀνεφώνησεν, ἡμεῖς ἀπὸ κοπρίας σὲ ἀνεστήσαμεν, καὶ ἡμεῖς πάλιν θέλομεν σὲ ρίψει εἰς τὴν κοπρίαν.» Μεθ' ὃ ἐγένετο ἐπίσημος τοῦ πολέμου διακήρυξις περὶ τὰ τέλη νοεμβρίου 1203.

Συμβάντες δὲ χειμῶνος βαρυτάτου, οἱ Φράγκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μεταχειρισθῶσι τὰ πλοῖα αὐτῶν ἐντὸς τοῦ Κερατίου κόλπου καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν προσέβαλον ἀμέσως τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ περιωρίσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ νὰ ληστεύωσι καὶ νὰ πυρπολῶσιν ἀπάσας τὰς

περὶ τὴν Προποντίδα ἐπαύλεις. Εἰς μάτην οἱ ἄρχοντες προέτρεπον τὸν βασιλέα νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ στρατοῦ· ὁ ἄνκνδρος ἐκεῖνος νέος ἐθεώρει ἀτάραχος τὰς συμβαινούσας καὶ ἐπικειμένας συμφοράς. Ἐντεῦθεν εἰς τῶν ἀπωτέρων αὐτοῦ συγγενῶν, ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος (οὕτως ἐπονομασθεὶς ἐκ τοῦ ἀσυνεσπᾶσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἶον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι), ὅστις ἀνέκχθη μὲν ἐπὶ πρῶτον τὸν κατὰ Λατίνων πόλεμον, ἦτο δὲ ἀνὴρ γενναῖος, πλούσιος, πονηρὸς καὶ ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ἀνέλαβε τὸν κατὰ τῶν ληστρικῶν ἐκείνων ἐπιδρομῶν ἀγῶνα. Καὶ τῇ μὲν 1 δεκεμβρίου ἐξελθὼν τῆς πόλεως κατ' ἄρχας ἠύδοκίμησεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγκαταλειφθεὶς παρὰ πάντων σχεδὸν, μόλις διεσώθη ἐκ τοῦ ἐσχάτου κινδύνου. Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβησαν καὶ τῇ 27 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατόπιν ἐπεχείρησεν ὁ Μούρτζουφλος νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, ἀλλὰ διὰ τῆς τοῦ Δανθόλου πρόνοιᾳς ἐματαιώθη τὸ τόλμημα. Ἐπειτα τῇ 9 ἰανουαρίου ἐγένετο πάλιν νέα ἐξοδος, ἣν ἀπέκρουσεν ὁ Βονιφάτιος. Ὡστε πόλεμοι, φόνοι, δολοφονίαι, ληστεῖαι ἐξηκολούθησαν οὕτω καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν ἰανουάριον καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἠττώοντο, τὸ δὲ στρατόπεδον τῶν Φράγκων ἤρχισε νὰ πάσχη τὰ πάνδεινα ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν. Τελευταῖον τῇ 25 ἰανουαρίου ἡ πρὸ χειροῦ κατὰ τῶν Ἀγγέλων βόσκουσα ἀγανάκτησις ἐξερράγη εἰς ἐπανάστασιν, λαὸς δὲ καὶ μοναχοὶ συρρέυσαντες εἰς τὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναὸν ἀπήτησαν παρὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ ἀνωτέρου κλήρου τὴν καθάρισιν τῶν ἀνικάνων βασιλέων καὶ τὴν ἀναγόρευσιν νέου ἡγεμόνος. Ὁ Μούρτζουφλος δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ ἐπειδὴ ἐλογίζετο ὀπκδὸς τῆς καθαιρέσεως δυναστείας, οὐδεὶς ἐσκέφθη νὰ προχειρίσῃ αὐτὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἐν τούτοις ἡ ἐκλογή ἀπέβη δυσχερής, διότι ἅπαντες οἱ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἀπεποιούντο τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην τιμὴν. Ὁ μᾶλλον τῶν ἄλλων πλειονοψήφησας Κωνσταντῖνος ὁ Ῥαδεινὸς κατέφυγεν εἰς μονὴν τινα καὶ ἐγένετο μοναχός, ἀναρχία δὲ πλήρης ἐπὶ τρεῖς ἐπεκράτησεν ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀνδρεῖός τις νεανίας, κατὰ δὲ τὰ ἄλλα ἄσημος, ὁ Νικόλαος Καναθός, ἀπεδέξατο τὸ στέμμα καὶ τῇ 28 ἰανουαρίου ἐχρίσθη βασιλεὺς ἄνευ τῆς συμπράξεως τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου Καματηροῦ. Ὁ Καναθὸς ἐστρατοπέδευσεν ὡς ἐν φρουρίῳ ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἐνῶ ὁ Ἀλέξιος Δ' καὶ ὁ ἐτοιμοθάνατος Ἰσαάκιος ἐφυλάττοντο ἐν Βλαχέρναις ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὄταν ὁ πρῶτος ἔμαθε

τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ἀντὶ νὰ τωφρονισθῆ, καὶ νὰ ὑποκύψῃ, ἐζήτησε πάλιν σωτηρίαν ἀπὸ τῶν Φράγκων, καὶ ἔπεμψε τὸν Μούρτζουφλον πρὸς τὸν Βονιφάτιον ἵνα ἐξορκίσῃ αὐτὸν νὰ καταλάβῃ τὰς Βλαχέρνας. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ Φράγκοι δὲν ἐκώφευσαν εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην. Ἄλλ' ὅτε τὴν ἐπιούσαν νύκτα ἐπῆλθον, ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὰ βασίλεια ἐκεῖνα, εὗρον τὰς πύλας κεκλεισμένας καὶ ἀνεχώρησαν κατὰ κράτος τὸν ἐπίορκον νεανίαν· ἀδίκως ὁμῶς ταύτην τὴν φορὰν, διότι ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἄθλιος εἶχε φυλακισθῆ ὑπὸ τοῦ Μουρτζούφλου. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις πρὸ καιροῦ ἐπωφθαλμία εἰς τὸν θρόνον, ἐνόμισεν ἤδη ἐπιτηδείαν τὴν περίστασιν νὰ πληρώσῃ τὸν πόθον αὐτοῦ. Ὄθεν συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ θησαυροφύλακος Κωνσταντίνου, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις εἶχε πρὸ μικροῦ προδώσει τὸν Ἀλέξιον Γ', προσωκειώθη τοὺς Βαριάγους, οἵτινες εἰς 15,000 ἀνδρῶν συμποσούμενοι, ὤρμησαν ἐπὶ τὰ βασίλεια. Ὁ Ἀλέξιος Δ' καταπτηθεὶς ὑπὸ τοῦ θορύβου, καθίκετεύει τὸν νομιζόμενον φίλον του νὰ σώσῃ αὐτὸν, ὁ δὲ κατ' ἀρχὰς τὸν κρύπτει εἰς τι τῶν δωματίων, ἔπειτα δὲ τὸν ἀποπέμπει δέσμιον εἰς τὴν φυλακὴν, ἀναγορεύεται βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, πειθομένων ὅτι αὐτὸς μᾶλλον ἢ πᾶς ἄλλος δύναται νὰ πηδαλιουχήσῃ τὸ κράτος ἐν τῇ τρικυμίᾳ ἐκείνῃ, στέφεται πανηγυρικῶς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ 5 φεβρουαρίου ὑπὸ τοῦ πατριάρχου, καὶ φονεύει τὸν τε Καναβὸν θελήσαντα νὰ ἀντισταθῆ κατ' τὸν Ἀλέξιον Δ' ὅστις καθ' ἑαυτὸν μὲν δὲν ἤθελε βεβαίως φαντασθῆ ἀντίστασιν τινα, ἠδύνατο ὁμῶς νὰ ἀποβῆ ἐπικίνδυνος διὰ τῆς προστασίας τῶν Φράγκων. Ὁ δὲ γέρον Ἰσαάκιος ἐξέπνευσεν ἅμα μαθὼν τὸν τραγικὸν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θάνατον.

Ὁ Ἀλέξιος Ε' (διότι οὕτως ὀνομάζεται ὁ Ἀλέξιος Δούκας Μούρτζουφλος ἐν τῇ σειρά τῶν βασιλέων τοῦ Βυζαντίου) εἶλκε τὸ γένος ἐξ ἐνὸς τῶν ἀρχαίων τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας οἰκων, καὶ εἶχεν ἅπαντα τὰ συνήθη αὐτῶν προτερήματα καὶ τὰ συνήθη ἐλαττώματα. Ἰδίως δὲ ἦτο ἀνὴρ γενναῖος μὲν, ἀσθενὲς δὲ ἔχων τὸ ἡθικὸν αἰσθητήριον. Ἀφοῦ ἠγωνίσθη τὸ κατὰ δύναμιν κατὰ τῶν πολέμων, ἔπειτα ἐδολοφόνησε τὸν ἄνθρωπον τὸν πιστεύσαντα εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπέκρυψε τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξίου Δ', καὶ ἐξηκολούθησεν ἐν ὀνόματι αὐτοῦ, νοσοῦντος δῆθεν, πράττων, ἵνα μὴ διακωλυθῆ ὑπὸ τῶν σταυροφόρων περὶ τὰς προπα-

ρσκαυάς. Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Δάνδολος ὑπώπτευσεν τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπήτησεν τὴν παράδοσιν τοῦ βασιλέως, ἀνηγγέλθη τελευταῖον ὅτι αὐτὸς ἀπέβίωσεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου· κηδευθέντος δὲ τοῦ νεκροῦ αὐτοῦ βασιλικῶς, προσεκλήθησαν οἱ σταυροφόροι νὰ ἀπέλθωσιν ἐκ τῆς χώρας ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Ἀλλ' οἱ σταυροφόροι δὲν ἀπῆλθον. Ναὶ μὲν ὁ ἡγεμονόπαις τὸν ὁποῖον ἤλθον νὰ ἀναβιβάσωσιν εἰς τὸν θρόνον δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τοῖς ζῶσιν, αὐτοὶ δὲ εἶχον λάβει ἤδη ὑπὲρ τὸ ἡμισυ τῆς συμφωνηθείσης πρὸς αὐτοῦς ἀποζημιώσεως· ἀλλ' ὁ μὲν Δάνδολος δὲν ἦτο ἄνθρωπος νὰ καταλίπη ἀμαχητὶ χρηματικὸν ποσὸν ἀξιόλογον ὀφειλόμενον αὐτῷ διὰ συνθήκης τῆς ὁποίας τὸ κῦρος ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε', πρὸ μικροῦ ἔτι κηδεύσας τὸν Ἀλέξιον Δ' ὡς νόμιμον βασιλέα· οἱ δὲ Φράγκοι, μετὰ τὴν γενομένην, ἐκ τοῦ ἐπιβάλλοντος εἰς αὐτοὺς μέρους τῆς πληρωθείσης ἀποζημιώσεως, ἀφαίρουν τοῦ ὑπολοίπου τῶν ὕσα ἀνάκαθεν ὀφειλὸν εἰς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν, ὀλίγα τῆ ἀληθείᾳ ἔλαβον χρήματα· ὁ δὲ δυτικὸς κληρὸς ὁ παρακολουθῶν τὸν στρατὸν, ἔβλεπεν ὅτι, τούτου ἀνχωρήσαντος, ἐματαιοῦτο ἀμέσως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἡ ὑποταγή. Ὅθεν ἀπεφασίσθη νὰ ἐμμείνωσι καὶ κυριεύσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ κράτος δι' ἑδιδιον λογαριασμὸν, τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς ἦτο ὁ σκοπὸς τοῦ Δανδόλου.

Δὲν ἐγένετο δὲ ἀμέσως ἐναρξίς τῆς πολιορκίας, διότι οἱ σταυροφόροι ἐκ τῆς προηγουμένης αὐτῶν ἐπιχειρήσεως ἐπαίσθησαν, φαίνεται, ὅτι αἱ πολιορκητικαὶ μηχαναὶ τὰς ὁποίας ἐκόμισαν μεθ' ἑαυτῶν δὲν ἦσαν ἀποχεῶσαι, καὶ ἠσχολήθησαν καθ' ὅλον τὸν μάρτιον περὶ τὴν κατασκευὴν ἄλλων ἐπιτηδαιότερων. Καὶ ἐκ τούτου ὀφελούμενος ὁ Ἀλέξιος Ε' ὠχύρωσεν ἀφ' ἐτέρου ἔτι μᾶλλον τὰ τείχη, ἔκτισε πύργους ἰσχυροὺς καὶ ἠσφάλισεν αὐτὰ διὰ διπλῆς τάφρου. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ πολλαὶ συνέβησαν ἐχθροπραξίαι, ἰδίως διότι οἱ Φράγκοι ἐστεροῦντο τροφίμων. Διὰ νὰ θεραπεύσωσι τὴν ἀνάγκην ταύτην μία τοῦ στρατοῦ αὐτῶν μοῖρα ἐκυρίευσεν τὴν παρὰ τὸν Εὐξείνιον Πόντον κειμένην πλουσίαν πόλιν Φιλέαν καὶ εὔρεν ἐν αὐτῇ λείαν τροφοδοτήσασαν τὸν στρατὸν ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας. Καὶ ἡ μὲν λεία ἐστάλη διὰ θαλάσσης εἰς Πέρα, ὁ δὲ φραγκικὸς στρατὸς ἐπανερχόμενος διὰ ξηρᾶς προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξίου Ε' γενναίως. Ἀντέστη ὁμως ἔτι γενναίωτερον καὶ ἐπὶ τέλος κατετρόπωσε τοὺς ἀντιπάλους. Ὁ βασιλεὺς, ἐκθύμως ἀγωνισθεὶς καὶ πληγωθεὶς, ἀπήχθη ἄκων ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης

ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, ἀφ' οὗ ἀπέβαλε τοὺς ἀρίστους τῶν μαχητῶν καὶ τὰ βασιλικὰ παράσημα καὶ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῆς Ὁδηγητρίας, ἣτις, λογιζομένη ἔργον τοῦ εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ὑπελαμβάνετο ὡς τὸ τοῦ κράτους παλλάδιον. Ὅθεν πολλὴ ἐπεκράτησεν ἐν Βυζαντίῳ ἀθυμία. πλεῖστον δὲ ἐθάρρησαν οἱ Φράγχοι, ἐμπαικτικῶς ἐπιδεικνύοντες εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως τὴν συστράτηγον τοῦ βασιλέως αὐτῶν εἰκόνα, παρ' αὐτοῖς τότε διακείμενους. Ὁ Ἀλέξιος Β' ἐπεχείρησεν αὖθις νὰ καταστρέψῃ διὰ πυρπολικῶν τὸν ἐνετικὸν στόλον, καὶ αὖθις ἀπέτυχεν. Ἦλθεν ἅπαξ καὶ εἰς διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν Δανδόλον, συνελθόντων ἐπὶ τούτῳ παρά τινι τοῦ Κοσμιδίου ἀκτῆν, τοῦ μὲν δόγου διὰ θαλάσσης, τοῦ δὲ βασιλέως ἐφίππου. Οὐ μόνον ὁμῶς αἱ ἀπειτήσεις τοῦ Δανδόλου ἦσαν ὑπερβολικαί, ἀλλὰ, ἐνῶ «τὰ πρὸς εἰρήνην εἰς διάλεξιν προὔκειντο, ἰππικαὶ λατινικαὶ δυνάμεις ἐξ ὑπερδεξίων κίφνης φανεῖσαι ἠνίας ὄλαις τῷ βασιλεῖ ἐπιτίθενται, ὡς μόλις ἐκείνον παρέρυσαντα τὸν ἵππον διεκφυγεῖν τὸν κίνδυνον, τῶν δὲ συνόντων χειρωθῆναι τινάς.» Ὅπερ ἔστω νέα ἀπόδειξις τοῦ ὅτι οἱ δυτικοὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ μεταχειρίζωνται ἀπιστίας καὶ δολιότητος. καίτοι ἤξιουν ὅτι μόνοι οἱ ἡμέτεροι ἔπραττον τὰ τοιαῦτα.

Τοιαύτη ἐν τούτοις ἦτο ἡ πεποίθησις αὐτῶν ὅτι θέλουσι γίνεαι κυριοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ κράτους, ὥστε ἔτι ἀπὸ τῆς 7 μαρτίου συνώμολογήθη ἐν Πέρα συνθήκη δι' ἧς ὠρίσθη ἡ μέλλουσα αὐτοῦ τύχη. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐγένετο μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς τοῦ Ἐρρίκου Δανδόλου, ἐλέω Θεοῦ δόγου Ἐνετίας, Δαλματίας καὶ Κροατίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου τῶν ἐπιφανεστάτων κυρίων (les très-illustres Seigneurs) Βονιφατίου, μαρκιῶνος Μομφερρατικοῦ, Βαλδουίνου, κόμητος Φλάνδρίας, Λουδοβίκου, κόμητος Βλεσσῶν, καὶ Οὐγῶνος, κόμητος τοῦ Ἁγίου Παύλου. Κατὰ δὲ τὰ ὑπ' αὐτῶν ὁρισθέντα, πᾶσα ἡ λεία ὅσα ἐμελλε νὰ γίνῃ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς πόλεως, συγχομιζομένη εἰς ὠρισμένον τόπον, διηρεῖτο εἰς τέσσαρα, καὶ τὰ μὲν τρία τέταρτα ἀπεφασίσθη νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς Ἐνετοὺς, τὸ δὲ ἓν τέταρτον εἰς τοὺς Φράγχους. Οἱ Ἐνετοὶ διετήρουν ἅπαντα τὰ ἐμπορικὰ προνόμια ὅσα ἀνεκαθεν ἀπελάμβανον ἐν τῷ κράτει. Ἐνετοὶ καὶ Φράγχοι ἐμελλον νὰ συμπράξωσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ νέου αὐτοκράτορος, διορίζοντες ἐπὶ τούτῳ ἑκάτεροι ἀνὰ ἓξ ἐκλογεῖς. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπερτατος ἄρχων ὀλοκλήρου τοῦ κράτους, ἀλλὰ ἀμέσως δὲν ἤθελε ἄρχε

είμη τοῦ ἐνὸς τετάρτου αὐτοῦ, ἔχων ὡς ἴδια κτήματα καὶ τὰ βασι-
 λεια τῶν Βλαχερνῶν καὶ τοῦ Βουκολέοντος. Τὰ δὲ λοιπὰ τρία τέταρτα
 τοῦ κράτους διενέμοντο εἰς δύο ἴσα μερίδια μεταξὺ τοῦ στρατοῦ καὶ
 τῶν Ἑνετῶν, διατελούντων ὅλων ὑποτελῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ κλη-
 ρος τῶν Ἑνετῶν, εἴαν ὁ ἐκλεχθῆσόμενος αὐτοκράτωρ ἦτο Φράγκος, ἦ ὁ
 κληρὸς τῶν Φράγκων, εἴαν ὁ ἐκλεχθῆσόμενος ἦτο Ἑνετὸς, ἐλάμβανε
 τὸν τῆς Σοφίας ναόν, καὶ προεχειρίζε τὸν πατριάρχην. Αἱ ἐκκλησίαι
 καὶ τὰ ἱερατεῖα ἐπροικίζοντο ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τοῦ κράτους
 κτημάτων εἰς τρόπον ὥστε νὰ δύνανται νὰ συντηρῶνται εὐπρεπῶς,
 τὸ δὲ πλεονάζον, τῶν κτημάτων ἐκείνων διενέμετο μεταξὺ τῶν κατα-
 κτητῶν. Ἀμφότεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ παραμείνωσιν
 ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ ἓνα ὁλόκληρον ἔνιαυτὸν ἀπὸ τοῦ μαρτίου
 μηνὸς καθ' ὃν συνωμολογεῖτο ἡ συνθήκη, ἵνα συμπληρώσωσι τὴν κατά-
 κτησιν τοῦ κράτους. Παρελθούσης δὲ τῆς προθεσμίας ταύτης, ἕκαστος
 ἠδύνατο νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ ἴδια. Δώδεκα ἀξιόχρεοι ἄνδρες ἐμελλον
 νὰ διανείμωσι τὰ κτήματα (φέουδα) καὶ νὰ ὀρίσωσι τὴν ὑπηρεσίαν
 ἣν ἕκαστος ὑποτελής ὀφείλει τῷ αὐτοκράτορι. Οὐδεὶς πολέμιος τῆς
 Ἑνετίας ἦτο δεκτὸς ἐν τῷ κράτει. Ἐνεκα δὲ τῶν κτημάτων τὰ ὁποῖα
 ἐλάμβανεν ὁ Δόγης, ἐμελλε νὰ τελεῖ τὴν ὀφειλομένην τῷ αὐτοκράτορι
 ὑπηρεσίαν οὐχὶ αὐτοπροσώπως ἀλλὰ δι' ἐπιτρόπου. Τελευταῖον ἀμφό-
 τεροι οἱ συμβαλλόμενοι ὀφείλον νὰ ζητήσωσι τὴν παπικὴν κύρωσιν
 ἵνα ὁ Ἰννοκέντιος ἐπιβάλῃ ποινὴν ἀφορισμοῦ εἰς πάντα τῆς συμμαχίας
 παραβάτην. Συγχρόνως ἐσχεδιάσθη προσωρινὴ πρᾶξις διανομῆς ὀρί-
 ζουσα κατὰ μέρος τὰ κτήματα ὅσα ἐμελλον νὰ λάθωσιν οἱ τρεῖς τοῦ
 ἐπιχειρήματος μέτοχοι, ἦτοι ἡ Ἑνετία, οἱ Φράγκοι καὶ ὁ δυτικὸς
 κληρὸς. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ Ἑνετία, καθὸ γινώσκουσα κάλλιστα τὰ κατὰ
 τὴν ἀνατολήν, ἐλαβε τὰ ἐπιτηδειότερα καὶ πλουσιώτερα ἐμπορεῖα.
 Ἡ δὲ ἐκ προοιμίου τεθεῖσα ἀρχή, ὅτι ὅλα τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήματα
 δὲν θέλουσι περιέλθει εἰς τὴν κυριότητα τοῦ λατινικοῦ κλήρου, ἀλλὰ
 μόνον εὐλογόν τι μέρος αὐτῶν, δυσχρέστησε φυσικῶ τῷ λόγῳ τὸν
 ἱερατεῖα τῆς Ῥώμης.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐσκέπτοντο περὶ τῆς διανομῆς τοῦ κράτους, οἱ πολέμιοι
 ἰργάζοντο ἐν ταύτῳ ἀνευδρότως περὶ πάντα ὅσα ἀπητῶντο ἵνα κυριευθῇ,
 πρωτεύουσα αὐτοῦ. Ἡ προσβολὴ ἀπερασίσθη, νὰ γίνῃ, οὐχὶ ὡς πρότερον
 πὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ ἀπὸ θαλάσσης μόνον, καὶ ἰδίως κατὰ

τῆς παραλίας καθ' ἣς εἶχον καὶ προηγουμένως ἐπιτεθῆ, ἀπὸ τοῦ Φαναρίου μέχρι τοῦ Ἐγιοῦπ-ένσαρι. Ὅθεν τὴν μὲν 8 Ἀπριλίου ἐπέβη-
 θάσθη ὁ ἐν Πέρσῃ στρατὸς ἐπὶ τοῦ στόλου, καὶ τὴν ἐπιούσαν πολὺ
 πρῶτ' ἐπλησίασεν ὁ στόλος εἰς τὰ τείχη καὶ ἤρχισε νὰ προσβάλη ταῦτα
 μὲν διὰ μηχανῶν, τοὺς δὲ προμάχους αὐτῶν διὰ βελῶν καὶ ἀκοντίων.
 Ἄλλ' εὗρεν ἀντίστασιν γενναίαν, διότι ὁ Ἀλέξιος Ε' διευθύνων καὶ
 ἐφορευῶν τὰ πάντα ἔδωκε νέαν ψυχὴν εἰς τοὺς ἀμυνομένους. Ἦτο δὲ
 καὶ ὁ ἄνεμος ἐναντίος τῶν Ἐνετῶν, ὥστε μετὰ πεισματιώδη ἀγῶνα
 ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἀφοῦ ἀπέβαλον
 πολλὰς πολιορκητικὰς μηχανὰς. Ἡ ἀποτυχία αὕτη κατέπληξε τὸν
 κοινὸν τῶν πολεμίων ὄμιλον. Ἄλλ' ὁ κλῆρος, οἱ βαρῶνοι καὶ πρὸ πάν-
 των ὁ ἀπτόητος Δάνδολος ἐνεψύχωσαν αὐτούς, καὶ τῇ 12 Ἀπριλίου
 ἐγένετο νέα ἐφοδος ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἀπὸ τοῦ ὀπίου καὶ ἡ προ-
 τέρα. Οἱ Ἕλληνες ἀντετάχθησαν πάλιν καρτερικῶς, καὶ ὁ Ἀλέξιος Ε'
 ἐνόμιζε βεβαίαν τὴν νίκην, ὅτε μετὰ μεσημβριανὴν πνεύσας βόρειος
 ἄνεμος ὤθησε τὰς ἐχθρικὰς γαλέρας πρὸς τὰ τείχη. Δύο τῶν πλοίων
 τούτων, ἡ *Προσκυρήτρια* καὶ ὁ *Παράδεισος*, συνδεδεμένα δι' ἀλύτων,
 προσήγγισαν εἰς ἓνα τῶν περὶ τὸ Πιτριὸν πύργον καὶ ἔρριψαν ἐπ' αὐ-
 τοῦ τὰς κλίμακας αὐτῶν. Πρῶτος ὤρμησεν ἐπὶ τῆς γεφύρας ταύτης
 Ἐνετὸς ἀνὴρ προθυμούμενος νὰ κερδήσῃ τὸ ἔπαθλον τῶν χιλίων χρυ-
 σῶν, ὅπερ εἶχε τάξει ὁ Δάνδολος εἰς τὸν πρῶτον μαχητὴν ὅστις πε-
 τήσῃ τὰ τείχη Κωνσταντινουπόλεως· ἀλλ' ὁ γενναῖος Ἐνετὸς κατε-
 κρουργήθη ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ πύργου. Ἀμέσως κατόπιν αὐτοῦ ἤλ-
 θον δύο Γάλλοι, ὁ Ἀνδρέας Durboise καὶ ὁ Ἰωάννης Choisy, ἀμφό-
 τεροι ἐκ τῆς ἀκολουθίας τοῦ ἐπισκόπου Νευελῶν, ὅστις ἐκυβέρνα τὴν
Προσκυρήτριαν. Ὁ δὲ πρῶτος ἐξ αὐτῶν ἐκέρδησε τῷ ὄντι τὸ βραβεῖον
 εἰσβαλὼν εἰς τὸν πύργον καὶ ἀπωθήσας τοὺς ἀμυνομένους. Μετ' αὐτὸν
 εἰσῆλθεν ὁ Choisy καὶ ἔπειτα ὁ λοιπὸς τῶν συναγωνιστῶν ὄμιλος,
 ὥστε ὁ πύργος ἐκυριεύθη. Διὰ δὲ τῆς ἐναερίου γεφύρας ἧτις συνῆπτεν
 αὐτὸν μὲ τὰς δύο γαλέρας, νέα τῶν πολεμίων ἐπαρχόμενα στίφη ἐκυ-
 ρίσσαν μετ' οὐ πολὺ καὶ ἄλλους πύργους, καὶ διέσπασαν τὰς πρὸς
 τοῦτο τὸ μέρος πύλας τοῦ τείχους, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Φράγκοι ἤρχι-
 σαν ἤδη νὰ εἰσελεύωνται ἐπιπποὶ εἰς τὴν πόλιν. Ἡ φρουρὰ ἐντρομος
 ἐτράπη εἰς φυγὴν, καὶ αὐτὸς ὁ Ἀλέξιος Ε' ἠναγκάσθη νὰ κλεισθῆ εἰς
 τὰ παλάτια τοῦ Βουκολέοντος. Καὶ ἤρχισε μὲν ἔκτοτε διαδραματιζο-
 μένη ἡ δεινὴ ἐκείνη διαρπαγὴ, ἧτις ἐμελλε νὰ καταστήσῃ τὰς ἐπο-

μένας ημέρας άπαισιωτάτας εξ ὧων αναφέρει ἡ ἱστορία, ἀλλ' ὅμως κατὰ τὴν πρώτην ταύτην εἰσοδὸν συνεῖχεν ἔτι τοὺς Φράγκους ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες ὀρμήσωσι κατ' αὐτῶν ἀπὸ τῶν παλατίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ὅπου εἶχον καταφύγει. ὅθεν παρέμειναν συντεταγμένοι ὡς ἐπὶ νέον ἀγῶνα. Δυστυχῶς ὁ Ἀλέξιος Ε' εἰς μάτην ἠγωνίσθη νὰ ἀθροίσῃ καὶ συντάξῃ τοὺς φυγάδας· οὔτε παρακλήσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἴσχυσαν νὰ πείσωσι τοὺς ἀνάνδρους ἐκείνους ὅτι δύνανται ἔτι νὰ ἀντιταχθῶσι. Τότε ὁ Ἀλέξιος Ε' βλέπων ὅτι εἰς οὐδὲν ὠφελοῦσιν αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ, καὶ φοβηθεὶς «μὴ συλληφθεῖη καὶ ὡς ὄψον ἢ ἐπιτράγημα ταῖς γνάθοις τῶν Λατίνων προκείσεται,» ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ, καὶ παραλαβὼν τὴν σύζυγον τοῦ Ἀλεξίου Γ' Εὐφροσύνην καὶ τὴν θυγατέρα αὐτῆς Εὐδοκίαν, τὴν ὁποίαν περιπαθῶς ἠγάπα, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς χρυσῆς πύλης μετὰ τινῶν ὀπαδῶν, καὶ ἀνεχώρησε διὰ θαλάσσης ἀπὸ τῆς πόλεως, ἥτις κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην παρέστη κατάφλεκτος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι οἱ ἡγεμόνες τῶν σταυροφόρων εἶχον ἀποφασίσει νὰ ματαιώσωσι τὴν ἐπιούσαν πᾶσαν ἀντίστασιν παραλαμβάνοντες σύμμαχον τὸ πῦρ. Ἀλλὰ τινὲς τῶν Γερμανῶν, ἀντὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπομένην ἡμέραν, κατέφυγον εἰς τὸ ἀδυσώπητον ἐκεῖνο ὄπλον τὴν νύκτα τῆς 12 πρὸς τὴν 13, καὶ νέον φλογῶν ρεῦμα φοβερώτερον μὲν τῶν δύο προτέρων, διαρκέσαν δὲ 24 ὥρας, συνεπλήρωσε τὴν καταστροφὴν τὴν ὑπ' ἐκείνων ἀρξάμενην. Ὁ Βελλεαρδουῖνος λέγει ὅτι κατὰ τὰς τρεῖς ταύτας πυρκαϊὰς ἐπυρπολήθησαν πλειότεραι οἰκίαι ἀφ' ὧσας περιεῖχον αἱ τρεῖς μεγαλήτεραι τῆς Γαλλίας πόλεις. Ἐνῶ δὲ ὁ μὲν Ἀλέξιος Ε' ἔφευγεν, ἡ δὲ πόλις ἐκαίετο, τινὲς τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν εἶχον ἀποβάλλει ἔτι πᾶσαν ἐλπίδα σωτηρίας, συνελθόντες μετὰ τοῦ πλήθους εἰς τὸν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ἐπεχείρησαν τὴν ἐκλογὴν αὐτοκράτορος. Τὰ βλέμματα πάντων ἐστράφησαν εἰς δύο νέους, τὸν Θεόδωρον Δούκαν καὶ τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν, ἐξ ἴσου γενναίους καὶ δεξιούς τὰ πολέμια· ὥστε ἐδέησεν ὁ κληρὸς νὰ ἀποφασίσῃ μετὰξὺ αὐτῶν. Ὁ δὲ κληρὸς ἀπένειμε τὴν ψυχorraγοῦσαν ταύτην βασιλείαν εἰς τὸν Θεόδωρον Λάσκαριν. Ὁ Λάσκαρις τοῦ ὁποίου γινώσκομεν τὴν ἀρετὴν, ἐμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι δικαίως ἠξιώθη τῆς τιμῆς ταύτης κατὰ τὴν ἀπαίσιον ἐκείνην στιγμὴν. Ἀλλὰ τότε οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ. Μάτην παρέστησεν εἰς τὸν λαὸν ὁποία εἰκτρά περιμένει αὐτὸν τύχη ἐὰν δὲν ἀντιταχθῇ καρτερικῶς εἰς τοὺς πολεμικοὺς μάτην ὑπέ-

μνησεν εἰς τοὺς Βαριάγους τὴν ἐπιβεβλημένην αὐτοῖς ὑπὸ τῆς τιμῆς ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος· οἱ μὲν ξένοι ἐζήτησαν αὐξήσει μισθοῦ, οἱ δὲ Ἰθαγενεῖς δὲν ἐτόλμησαν νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα. Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἐξημέρωσεν ἡ 13 Ἀπριλίου. Οἱ ἰππεῖς καὶ οἱ πεζοὶ οἰπτινες, ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς ἐμβαλόντες εἰς τὴν πόλιν, κατέλαβον τὸ μεταξὺ Πετρίων καὶ Βλαχερνῶν τμήμα, δὲν εἶχον μάθει ἔτι τὴν φυγὴν τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ περιέμενον συντεταγμένοι τὸν τελευταῖον κρίσιμον ἀγῶνα. Ἀλλὰ τὰ γερμανικὰ στίφη ἀφηνιάσαντα ὤρμησαν δηρῶντα καὶ πορθοῦντα πρὸς τὸν μέγαν ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας καὶ ἐπλησίασαν πρὸς τὸ Μίλιον, τὴν μεγάλην πλατεῖαν, ἣτις περιεστοιχισμένη ὑπὸ πολλῶν στοῶν καὶ λαμπρῶν οἰκοδομημάτων ἐπέιχε τὴν θέσιν ἣν ἔχουσι σήμερον ἡ πρώτη τοῦ σεραγίου αὐλὴ καὶ τὰ περὶ τὴν πύλην Μπάμπυ-Χουμαγιούν μέρη. Ἐκεῖ ἔστατο ὁ Λάσκαρις μετὰ τῶν Βαριάγων, οἵτινες ὁμῶς ἅμα ἰδόντες τοὺς πολεμίους ἐπερχομένους, διελύθησαν ὥστε ὁ νέος βασιλεὺς, πεισθεὶς ὅτι οὐδεὶς ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ πικράντος τρόπος σωτηρίας, ὑπεχώρησε καὶ περάσας διὰ τοῦ Βοσπόρου εἰς τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἐπεχείρησεν αὐτόθι τὴν ἄμυναν ἐκείνην, ἣτις ἐμελλε νὰ παραγάγῃ τὴν ἰδρύσιν τοῦ ἐν Νικαίᾳ βασιλείου, ἐξ οὗ ὀρμώμενος μετὰ πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ ἔτη ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος ἐπέπρωτο νὰ ἀνακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἀποχωρήσαντος δὲ τοῦ Λασκάρους, ἡ πόλις ἔμεινεν εἰς τὴν διακρίσιν τῶν Φράγκων ἀπὸ τῶν Βλαχερνῶν μέχρι τοῦ Βουκολέοντος καὶ μέχρι τῆς χρυσῆς πύλης, ἣτοι ὡς ἠθέλομεν εἶπει σήμερον ἀπὸ τοῦ Ἐγιοῦπ-ένσαρι μέχρι τοῦ Κάτεργα λιμανι καὶ τοῦ Γεντι-Κουλέ, τῶν ἑπτὰ πύργων· καὶ προελθόντες λοιπὸν οἱ κατακτηταὶ ἐπέισθησαν μετ' ὀλίγον ὅτι οὐδεμίαν οὐδαμοῦ εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἀντίστασιν. Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ἐξῆλθον ἐν λιτανείᾳ ἱερεῖς καὶ πολλὸς λαὸς, οἵτινες εἶχον ζητήσαι ἄσουλόν ἐν αὐτῷ, καὶ προσπεσόντες εἰς τοὺς πόδας τοῦ Βονιφατίου ἐκραύγαζον ἐλεεινῶς· ἅγιε βασιλεῦ μαρκίωρ, ἐλέησον ἡμᾶς· ἀλλὰ μόλις ἔσωσαν τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἡ λεηλασία, ἡ δῆωσις καὶ αὐτὴ ἡ σφαγὴ ἐξεχείλισαν ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀκκατάσχετοι. Βεβαίως ἡ ἄτακτος αὕτη διαρπαγὴ καὶ βία δὲν συνέφερε κατ' οὐδένα λόγον εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὡς ἐξ αὐτῆς πολλοὶ τῶν προκειμένων θησαυρῶν ἐμελλον νὰ ὑπεξαιρεθῶσι, πολλοὶ ὅλως νὰ καταστραφῶσιν· οὐδεμία δὲ εὐλογος καὶ δικαία διανομὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἐμελλον ἐκ πρώτης ἀφρητίας νὰ δια-

λυθῶσι πάντες τῆς πειθαρχίας οἱ δεσμοί. Ὅθεν ἐπανελήφθη ἢ καὶ πρότερον εἰς τὸν στρατὸν δοθεῖσα διαταγὴ νὰ ἀποφύγη πᾶσαν βιαιοπραγίαν· καὶ πᾶσαν λεηλασίαν, καταλαμβάνων δὲ τὰ διάφορα τῆς πόλεως τμήματα νὰ περιμείνη μέχρις οὗ οἱ ἡγεμόνες διαταξῶσι τὰ δέοντα περὶ τῆς λείας. Ἀλλὰ τίς ἤκουε τὰ προστάγματα ταῦτα; Οἱ μὲν Ἑνετοὶ οἱ μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐλαβούμενοι τὴν φωνὴν τοῦ γέροντος δόγου, ἦσαν κατ' ἀρχάς εὐδιάθετοι νὰ τηρήσωσι τὰ παραγγελλόμενα. Οἱ Γάλλοι ὅμως καὶ οἱ Γερμανοὶ, φοβούμενοι μήπως ἀπατηθῶσιν ὑπὸ τῶν πανούργων αὐτῶν συνεταίρων, ἤθελον ἐξάπαντος νὰ γυμνώσωσι τὴν πόλιν. Καὶ ἔπειτα οἱ ἡγεμόνες ἐνῶ ἀπήτουν παρὰ τῶν κατωτέρων πᾶσαν ἀπὸ διαρπαγῆς ἀποχὴν, αὐτοὶ πρῶτοι ἐσπερίσθησαν τὰ κάλλιστα τῆς πόλεως κτήματα, ὁ μὲν Ἑρρίκος τὰς Βλαχέρνας, ὁ δὲ Βονιφάτιος τὸν Βουκολέοντα, ὅπου εἶχον ζητήσῃ ἄσυλον ἢ τε Γαλλίς Ἀγνή ἢ τοῦ Βρανᾶ ἐρωμένη, καὶ ἡ ὠραία καὶ νεάζουσα ἔτι τοῦ Ἰσαακίου χήρα, Μαργαρίτα ἢ Οὐγγαρικὴ. Ἐλκυσμονήθησαν λοιπὸν μετ' ὀλίγον πᾶσαι αἱ δοθεῖσαι διαταγαί, καὶ ἡ μεγάλη ἐκείνη πόλις, ἡ ἐπὶ ἐννεακόσια ἔτη ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς παρθένος πάσης ἀλώσεως διατελέσασα, καὶ ἐν τῷ μακρῷ τούτῳ διαστήματι συγκεντρώσασα μὲν ἐν ἐαυτῇ τοὺς θησαυροὺς ἑλοκλήρου τοῦ κόσμου, διασώσασα δὲ ὡς ἐν κιβωτῷ τὰ κάλλιστα κειμήλια τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ τῆς ἀρχαίας διανοίας, ἐγένετο ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας ἑλοκλήρους θῦμα τῆς φοβερωτέρας βίας καὶ καταστροφῆς.

Οἱ σταυροφόροι, διασπαρέντες εἰς ὅλα αὐτῆς τὰ τμήματα, ἤρπαζον ἀνηλεῶς πᾶν τὸ ἐπιτήδειον νὰ ἐρεθίσῃ τὴν ἀπληστίαν αὐτῶν χρυσόν, ἄργυρον, πολυτίμους λίθους, μεταξωτὰ ὑφασματα, γουναρικά βαρύτιμα. Εἰσέβαλλον δὲ οὐ μόνον εἰς τὰ μέγαρα τῶν πλουσίων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πτωχοτάτας οἰκίας. Μάτην οἱ κάτοικοι ἐπεκαλοῦντο τὴν φιλανθρωπίαν τῶν κομητῶν καὶ τῶν βαρῶνων· οὐδεμία εἰσηκούετο ἐπιεικείας φωνή. Ἡ θεὰ τῆς λείας ὑπεξέκαμε τὴν ἀκολασίαν τῶν πολλῶν, ἡ δὲ μέθη τῆς νίκης εἰς οὐδένα ὑπετάσσετο χαλινόν. Μετὰ τῶν ἔξωθεν ἐπελθόντων πολεμίων συνέπραττον οἱ πρὸ καιροῦ ἐν τῇ πόλει ἐγκαταστημένοι ἄποικοι Πισᾶται, Γενουαῖοι, Σικελοὶ, Ἀπουλοὶ, Οὐγγροὶ, Ἰσπανοὶ, Γερμανοὶ. Θρησκευτικὰ, ἔθνικὰ, πολιτικὰ, ἐμπορικὰ, κοινωνικὰ πάθη, ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τρεφόμενα, συνεδύαθησαν μετὰ τῶν ληστρικῶν ὀρέξεων καὶ περιεποίησαν εἰς αὐτὰς χα-

ρακτῆρα ὄντως τραγικόν. Ὁ φόνος δὲν ὑπῆρξεν, ὡς φαίνεται, ἀνάλογος τῆς ἄλλης καταστροφῆς. Ἐντούτοις διςχίλιοι πολῖται κατεκρεουργήθησαν τὴν πρώτην ἡμέραν, Κύριος δὲ οἶδε πόσοι ἔθανατώθησαν κατὰ τὰς ἐπομένας. Ἄλλ' οἱ ἐπιζῶντες ἦσαν δυστυχέστεροι τῶν θνησκόντων· διότι δὲν ἐγυμνοῦντο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο ὑπὸ τῶν κατακτητῶν οἵτινες οὐδὲν ἐσεβάσθησαν, οὔτε γυναῖκας, οὔτε ἱερά, οὔτε τάφους. Ὁ νεκρὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ, οὐ ἐφείσθησαν οἱ αἰῶνες, καὶ ὅστις πρέσβη ἀκέραιος εἰς τὰ ὄμματα των, δὲν ἀνεχάτισε τὰς ἱεροσύλους αὐτῶν χειράς. Εἰσερχόμενοι εἰς τὰς ἐκκλησίας ἔχεον κατὰ γῆς καὶ ἔρριπτον τὸ θεῖον αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ διαρπάζοντες τὰ τιμολογία τούτων ὄργανα, ὧν τὰ μὲν ἔθραυον ἵνα σφετερισθῶσι τοὺς ἐγκειμένους κόσμους, τὰ δὲ παρέθετον ἐπὶ τῶν ἑαυτῶν τραπεζῶν εἰς οἴνων κεράσματα καὶ ὡς φαγητῶν σκεύη. Δεινότατα δὲ ἠσχημόνησαν καὶ ἠσέβησαν ἐν τῷ μεγάλῳ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ναῷ. Ἡ θυωρὸς τράπεζα, τὸ ἐκ πασῶν τῶν τιμῶν ὑλῶν κάλλιστον ἐκεῖνο καὶ ἐξαισίον καὶ ἀξιάγαστον σύνθεμα, κατεκερματίσθη καὶ διμερίσθη μεταξύ τῶν σκυλευτῶν ὡσαύτως καὶ ἅπας ὁ ἀπείρανος πλοῦτος ὅστις ἐκόσμηε τὰ ἱερά καὶ τεχνικώτατα σκεύη καὶ ἐπιπλα, καὶ προσέτι τὸ βῆμα, τὸν θριγκόν, τὸν ἄμβωνα, τὰς πύλας, ἀφῆρέθη καὶ διηρπάγη. Ἴνα δὲ φορτωθῶσι τὰ λάφυρα ταῦτα εἰσῆγοντο εἰς τὸν ναὸν ἡμίονοι καὶ ὑποζύγια σεσαγμένα. Καὶ ἐπειδὴ πολλὰ ἐξ αὐτῶν ἐξωλίσθουν καὶ ἐπιπτον διὰ τὴν τῶν ἐπιπέδων λίθων στιλπνότητα, οἱ στρατιῶται ἐξεκέντουν αὐτὰ, ὥστε τὸ θεῖον δάπεδον ἐμολύνθη ἐκ τε τοῦ προχυθέντος αἵματος καὶ ἐκ τῆς κόπρου τῶν ζώων. Γυναικάριον δὲ πορνικὸν ἀνελθὸν εἰς τὴν πατριαρχικὴν καθέδραν ἀφῆκεν ἄσεμνον ἀπὸ αὐτῆς μέλος καὶ ἐχόρευσε ἐν τῷ ναῷ, εἰς ὕβριν τῶν ἱερωτάτων τῆς θρησκείας τελετῶν. Καὶ τούτων ἐν τοῖς ναοῖς γινομένων, συνέβαινον συγχρόνως εἰς τὰς πλατείας, εἰς τὰς τρόδους, εἰς τὰς στενωπούς, θρῆνοι καὶ κλαυθμοὶ καὶ ἰδύρμοι, καὶ ἀνδρῶν οἰμωγαὶ, καὶ γυναικῶν ὀλολυγαὶ, ἐλκυσμοὶ, ἀνδραποδισμοὶ, διασπασμοὶ καὶ βιασμοὶ. Οὐδὲ ὑπερβολὰς λέγομεν συνοψίζοντες οὕτω ὅσα περὶ τῶν συμφορῶν τούτων ἐκτραγωδοῦσιν οἱ ἡμέτεροι· διότι, ὅπως ἄρθότατα παρατηρεῖ ὁ Χόπφ, οἱ μὲν Φράγκοι συγγραφεῖς, καὶ ἰδίως ὁ πολιτικώτατος Βιλλεαρδουῖνος, ἀπεσιώπησαν πολλὰ, ἀλλ' αὐταὶ τοῦ Ἰννοκεντίου Γ' αἱ ἐπιστολαὶ παρέχουσιν ἀπόδειξιν τρανοτάτην τῆς ἀληθείας τῶν ὅσα οἱ ἀνατολικοὶ περὶ πάντων τούτων ἀνέφερον.

Ὅθεν δικαίως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης ὁ αὐτόπτης τῆς τραγωδίας ἐκείνης μάρτυς ἀνακράζει. «Τοιαῦθ', ὡς ἐκ πολλῶν βραχέα δοῦναι τῇ ἱστορίᾳ, οἱ ἐξ ἐσπέρας στρατοὶ κατὰ τῆς Χριστοῦ κληρονομίας παρηνομήκασιν, ἐπ' οὐδενὶ τῶν ὄλων τὸ φιλάνθρωπον ἐνδειξάμενοι, ἀλλὰ πάντας ἀποξενώσαντες χρημάτων καὶ κτημάτων, οἰκημάτων τε καὶ ἐσθημάτων, καὶ μηδενὸς τῶν πάντων μεταδόντες τοῖς ἔχουσι. Ταῦτα ὁ χαλκοῦς ἀύχην, ἡ ἀλαζῶν φρὴν, ἡ ὀρθὴ ὀφρὺς, ἡ ἀεὶ ξυριῶσα καὶ νεανισκευομένη παρειά, ἡ φιλαίματος δεξιὰ, ἡ ἀκρόχολος ῥὶν, ὁ μετέωρος ὀφθαλμὸς, ἡ ἄπληστος γνάθος, ἡ ἄστοργος γνώμη, ἡ τορὴ καὶ τροχαλὴ λαλιὰ, καὶ μόνον οὐκ ἐπορχουμένη τοῖς χεῖλεσι, μᾶλλον δὲ οἱ παρ' ἑαυτοῖς ἐπιστήμονες καὶ σοφοὶ, οἱ εὖορκοι καὶ φιλαλήθεις καὶ μισοπόνηροι καὶ τῶν Γραικῶν ἡμῶν εὐσεβέστεροι τε καὶ δικαιοτέροι καὶ τῶν Χριστοῦ διαταγμάτων φύλακες ἀκριβέστεροι, τὸ δὲ πλεόν, οἱ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμων ἀράμενοι, καὶ πολλάκις κατὰ τοῦτου καὶ τῶν θείων λογιῶν ἐπομοσάμενοι τὰς μὲν τῶν χριστωνύμων χώρας παρελθεῖν ἀναιμωτὶ, μὴ προσνεύσαντες ἀριστερὰ μὴδ' ἐκκλίναντες δεξιὰ, κατὰ δὲ Σαρακηνῶν ὀπλίσει τὰς χεῖρας καὶ τὰ ξίφη πορφυρῶσαι τοῖς αἵμασιν οἱ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐξεπόρθησαν, μὴδ' ἀγδρίσασθαι γυναῖξιν ἢ καθ' ὁμιλίαν αὐταῖς συνελθεῖν ἐφ' ὅσον ἂν χρόνον τὸν σταυρὸν ἐπωμάδιον φέρωσιν, ὡς ἠγνισμένοι Θεῷ καὶ τὴν αὐτοῦ πορείαν στελλόμενοι. Ὅντως λογοποιοὶ ἐξεφάνθησαν, καὶ τοῦ θείου τάφου διψῶντες ἐκδίκησιν, κατὰ Χριστοῦ προδήλως ἐλύττησαν, καὶ μετὰ σταυροῦ τὴν τοῦ σταυροῦ κατάλυσιν ἠνομήκασιν, ὃν ἐπινώτιον ἔφερον, τοῦτον πρὸ ποδῶν τιθέναι μὴ φρίττοντες διὰ χρυσεῖον βραχὺ καὶ ἀργύριον. Οἱ δ' ἐξ Ἰσμαήλ οὐχ οὕτως, ὅτι μὴ καὶ πάνυ φιλανθρώπως καὶ προσηνῶς τοῖς ἐκ τοῦ γένους αὐτῶν προσηνέχθησαν, τῆς Σιών κατισχύσαντες. Οὔτε γὰρ γυναῖξὶ Λατινίσιν ἐπεχρεμέτισαν οὔτε τὸ Χριστοῦ κενήριον πολυάνδριον πεσόντων ἔδειξαν, οὐδὲ κάθοδον εἰς ἄδου τὴν πρὸς τὸν ζωηφόρον τάφον εἰσοδον, οὐδὲ θάνατον τὴν ζωὴν, οὐδὲ πτώσιν τὴν ἀνάστασιν, ἀπαξάπασιν δ' ἀνέντες τὴν ἐξοδον χρυσεῖοις ἀριθμῶν κατ' ἄνδρα βραχέσιν ἀφώριζον τὰ ζωάγρια, τὰ λοιπὰ τοῖς κεκτημένοις παρέντες, κἂν ψάμμῳ ἦσαν παρόμοια. Καὶ τοιῶσδε μὲν τὸ Χριστομάχον τοῖς ἄλλοπίστοις Λατίνοις ἐχρήσατο, μὴ ξίφος, μὴ πῦρ, μὴ λιμὸν, μὴ διωγμὸν, μὴ γυμνότητα, μὴ συντρίμματα, μὴ πιέσματα, μεγαλοψύχως σφίσιν ἐπενεγκόν· ἡμῖν δ' ἐκείνως τὸ φιλόχριστον καὶ

δρόδοξον προσενήνεκται, ὡς ἐπιτρέχοντες εἶπομεν, μηδὲ ἐπεγκαλεῖν ἀδίκημα ἔχοντες.»

Τὸ θέαμα ὅπερ παρίστανον τὰ περίχωρα τοῦ Βυζαντίου κατὰ τὰς ἀποφράδας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ἦτο ὀλιγώτερον οἰκτρὸν τῶν σκηνῶν ὅσαι ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτοῦ διεδραματίζοντο. Χιλιάδες φυγάδων ἐκάλυπτον ὅλας τὰς πέριξ τῆς πόλεως ὁδοὺς, ἀπέλπιδες, γυμνοὶ, καὶ οὐδὲν ἦττον μακαρίζοντες ἑαυτοὺς ὁσάκις ἐβλεπον ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσι τοῦλάχιστον τὴν ζωὴν των καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων αὐτῶν. Συγκλητικοὶ, πατρικιοὶ, συγγενεῖς βασιλέων, μέχρι τῆς χθὲς οἰκοῦντες εἰς δώματα πολυτελῆ καὶ βριθόντα πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ τελειοτάτου τότε πολιτισμοῦ, περιεφέροντο τῆδε κἄκεῖσε ζητοῦντες νὰ εὕρωσιν εὐτελέστατόν τι ἄσυλον. Ἐνῶ ἐλεηλατεῖτο ὁ ναὸς τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας, ὁ πατριάρχης ἐφευγεν ἐπικαλούμενός τὴν ἐλεημοσύνην τῶν διαδοτῶν. Ἐν γένει ἔπαθον μάλιστα τὰ πάνδεινα αἰ ἀνώτεραι τῆς κοινωνίας τάξεις· διότι ὁ ὄχλος οὐ μόνον δὲν εἶχε πολλὰ νὰ ἀπολέσῃ, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ συμμαχήσας μετὰ τῶν λωποδυστῶν ἠῤῥησε τὰς ἀφορμὰς τῆς δημοσίας συμφορᾶς, ληστεύων καὶ ὑβρίζων ἐκείνους ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἐκλινεν ἄλλοτε περίφοβος τὴν κεφαλὴν, ἐπιχαίρων ἐπὶ τοῖς δυστυχήμασιν αὐτῶν καὶ ἐλέγχων αὐτοὺς ὡς πρωταίτιους τῆς καταστροφῆς. Βεβαίως τοῦτο ἦτο μέχρι τινὸς ἀληθές· διότι αὐτοὶ ἀνύψωσαν τὴν ὀλεθρίαν τῶν Ἀγγέλων γενεᾶν, καὶ αὐτοὶ δὲν ἐφρόντισαν ἐγκαίρως νὰ τὴν καθιρέσωσιν, ἀναγορεύοντες κυβερνήτην τῶν πραγμάτων δεξιώτερον καὶ ἰκανώτερον νὰ σώσῃ ἐτι τὸ κράτος. Μήπως ὅμως ὁ λαὸς ἀφ' ἐτέρου ἐξεπλήρωσε τὸ καθῆκον αὐτοῦ; Μήπως δὲν ἐκώφευσε εἰς τὰς γενναίας προτροπὰς τοῦ Ἀλεξίου Ε' καὶ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρως; Μήπως δὲν συνετέλεσε διὰ τῆς ἀδρανεΐας καὶ τῆς ἀνκνδρείας αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καταστροφὴν; Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὅταν τὰ ἔθνη ἢ κακῶς κυβερνῶνται ἢ πίπτωσιν, ὅλοι παύουσιν εἰς τοῦτο, καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ οἱ ἄνω καὶ οἱ κατω ἰστάμενοι, αἰ δὲ ἀμοιβαίως μεμφιμοίρῃαι καὶ ἀντεγκλήσεις οὐδὲν ἄλλο μωρτυροῦσιν εἰμὴ ὅτι τὸ κακὸν ἦτο ἀνεπανόρθωτον. Καὶ ἔπειτα, ἂν τφόντι μείζων εἶναι ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων τάξεων, μείζονα εἶναι καὶ τὰ παθήματα αὐτῶν ἐν ταῖς ἐπερχομέναις καταστροφαῖς. Τοῦλάχιστον τὰ δεινὰ ὅσα ὑπέστησαν οἱ ἄρχοντες τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῇ προκειμένῃ ἀλώσει ὑπῆρξαν οἰκτρότατα, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ὅσα περὶ ἑαυτοῦ διηγείται ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης.

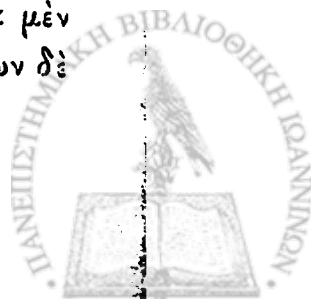

Ὁ ἱστορικὸς ἡμῶν εἶχεν οἶκον ἀἄμαχον τῷ κάλλει καὶ τῷ μεγέθει μέγιστον» ἐν τῇ συνοικίᾳ ἧτις ἐκαλεῖτο τὰ Σφωρακίου, ἀπὸ ἀρχαίου τινὸς πατρικίου κτίσαντος αὐτόθι τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, τοῦ μεταβλήθέντος νῦν εἰς τὸ Βεφὰ Τσαμισί. Ἄλλ' ἡ οἰκία αὐτοῦ αὕτη κατεπυρπολήθη ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν ὄσων προανεφέραμεν τριῶν πυρκαϊῶν, ὥστε ὁ Νικήτας ἠναγκάσθη νὰ μετακομισθῆ ἔκτοτε εἰς οἰκημᾶ ἕτερον, τοῦ ἠποίου ἡ εἰσοδος ἦτο δυσπροσπέλαστος καὶ ζοφώδης. Ἐπειδὴ ὁμως οὐδὲν τῆς πόλεως μέρος ἔμεινεν ἀνεξερευνητὸν ὑπὸ τῶν φραγκικῶν στρατευμάτων, ὁ Νικήτας ἔλαβε τὴν πρόνοιαν νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν προστασίαν Ἐνετοῦ ἐμπόρου, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε εἶχε διασώσει ἀπὸ τῆς τοῦ ὄχλου καταδρομῆς. Καὶ ὁ καλὸς κάγαθός ἐκεῖνος ἀνὴρ, μεταμφιεσθεὶς εἰς σταυροφόρον καὶ ὀπλισθεὶς διὰ σπάθης καὶ λόγχης, ἐστὶν πρὸ τῆς οἰκίας ἀποκρούων τοὺς θέλοντας νὰ ἐμβάλωσιν ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αὐτὸς προκατέλαβεν αὐτήν. Κατ' ἀρχᾶς ηὐδοκίμησε τὸ στρατήγημα· μετ' οὐ πολὺ ὁμως βλέπων ὁ Ἐνετὸς πολλαπλασιαζομένους τοὺς πολεμίους, μάλιστα δὲ τοὺς Φράγκους τοὺς ἀκομπάζοντας μόνον τὸν οὐρανὸν δεδιέναι μὴ εἴη σφίσι ἐπιπεσῶν,» συνεβούλευσε τὸν φίλον του νὰ ἀναχωρήσωσιν ἐκεῖθεν ἵνα μὴ αὐτὸς μὲν ἀπαχθῆ δέσμιος ἐπὶ καταβολῇ χρημάτων, αἱ δὲ γυναῖκες ἐκτεθῶσιν εἰς ἕσπεμον βίαν· ὅθεν ἀπῆλθον πηραπεμπόμενοι ὑπὸ τοῦ χριστοῦ Ἐνετοῦ ὡς δορίκτητος δῆθεν ἐκείνου κληῖρος. Μετὰ τοῦ Νικήτα συνηνώθησαν καὶ τινεὶ φίλοι καὶ συγγενεῖς καὶ ἐπορεύοντο, πάντες ἐντρομοί, ἔχοντες ἐν τῷ μέσῳ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας, ὧν αἱ νεώτεραι ἐνέτριψαν διὰ πηλοῦ τὰ πρόσωπα ἵνα ἀσχημίσωσιν ἑαυτάς. Ἄλλ' αἱ ὁδοὶ ἔβριθον στρατιωτῶν, οἵτινες, μὴ φέροντες πλέον πανοπλίαν, ἀλλὰ μόνον μαχαίρας ἐπιμήκεις παρὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ἵππου καὶ παραξιφίδια εἰς τὰς ζώνας, ἄλλοι μὲν ἦσαν φορτωμένοι λάφυρα, ἄλλοι δὲ ἐζήτησαν νὰ ἀρπάσωσι πᾶν ὅ,τι ἀπῆντων πολύτιμον καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὰς καλλίστας τῶν γυναικῶν. Τοῦτο λοιπὸν συνέβη εἰς τὴν συνοδίαν ἡμῶν· εἰς τῶν πολεμίων ἐκείνων ἀρπάζει ἐκ μέσου αὐτῆς κόρην εὐπλόκαμον, θυγατέρα εὖσαν ἑνὸς τῶν συνοδοιπόρων τοῦ Νικήτα, γέροντος ἀσθενοῦς, δικαστοῦ διατελέσαντος. Ὁ πατὴρ μὴ δυνάμενος νὰ τρέξῃ, καὶ πεσὼν μάλιστα κατὰ γῆς, ἐπικαλεῖται ὀλοφυρόμενος τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Νικήτα, ὃ, δὲ ὁρμᾶ εἰς τὰ ἴχνη τοῦ ἀρπαγῆ, ἀποτείνεται πρὸς τοὺς μαχητὰς ὄσους ἀπῆντα καὶ ἐξορκίζει αὐτοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ προστατοῦ τῆς ἀρετῆς, ἐν ὀνόματι:

τῶν ἰδίων αὐτῶν τέκνων καὶ γυναικῶν, νὰ σώσῃ τὴν κόρην, νὰ παραμυθῆσῃ τὸν πατέρα. Τελευταῖον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι μάλασσονται καὶ ἀποδίδεται εἰς τὸν δυστυχῆ ἄνθρωπον ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ, ἡ μόνη ἐλπίς τῆς ἐξορίας του, ἡ ἐσχάτη παραμυθία τῆς πολιᾶς αὐτοῦ κεφαλῆς. Ἀλλὰ καὶ ἄλλους κινδύνους διέτρεξαν οἱ ταλαίπωροι φυγάδες ἕως οὗ ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ τῆς χρυσῆς πύλης, εὐτυχεῖς λογιζόμενοι ὅτι ἠδυνήθησαν νὰ ἐγκαταλίπωσι πατρίδα ἢ πρὸ μικροῦ ἐτι ὑπελάμβανον ὡς τὸ τιμιώτατον ἀγαθόν. Ὁ γενναῖος Ἐνετὸς ἀπεχαιρέτισεν αὐτοὺς παρακαλῶν τὸν ὕψιστον νὰ τοὺς προστατεύῃ ἐν τῇ ἐξορίᾳ. Ὁ δὲ Νικήτης ἀσπασάμενος τὸν σωτῆρα ἐκεῖνον μετὰ δακρύων, ἔρριψεν ἔπειτα ἐν τελευταῖον βλέμμα ἐπὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ στενάζων ἀνέκραξεν· «ὦ πόλις, βασιλῆς τῶν πόλεων, τίς ὁ διασπάτας ἡμᾶς ἀπὸ σοῦ ὡς ἐκ μητρὸς τέκνα φιλούμενα; τίνας γενοίμεθα, ποῖ τραποίμεθα; ποῖαν παραψυχὴν εὔροιμεν, γυμνοὶ ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς τῶν σῶν ἐκσπασθέντες κόλπων, καὶ φανέντες παρ' ἔθνεσι κιθάρα καὶ θρύλημα, ἑταῖροι στρουθῶν, καὶ ψωμιζόμενοι μὲν ἀνάγκας, ὕδωρ δὲ χολῆς ποτιζόμενοι;» Ἐφθασε δὲ σῶος εἰς Σηλυβρίαν καὶ ἐκεῖθεν διεπερχιώθη εἰς Νίκαιαν, ὅπου συνετέλεσεν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς νέας βασιλείας, καὶ συνεπλήρωσε τὴν Χρονικὴν αὐτοῦ διήγησιν.

Ἄλλ' ἡ λεηλασία, οἱ βιασμοὶ καὶ οἱ φόνοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι τρόποι, δι' ὧν οἱ δυτικοὶ κατακτηταὶ ἐκακούργησαν τότε κατὰ τῆς πόλεως. Ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης διεκωμῶδουν τοὺς ἠττηθέντας, οἱ μὲν περιβαλλόμενοι γελοιωδῶς τὰ πλατύσημα αὐτῶν ἱμάτια, οἱ δὲ περιτιθέντες εἰς τὰς κεφαλὰς τῶν ἵππων αὐτῶν τὰς ὀθονοσκεπεῖς καλύπτρας καὶ τὰ ἄλλα κοσμήματα τῶν Βυζαντιῶν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἀνὰ χεῖρας, ἀντὶ σπάθης, χάρτην καὶ μελανοδοχεῖα καὶ βιβλία, περιφερόμενοι οὕτω εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐμπαιζόντες τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὡς λογιωτάτους καὶ θηλυδρίας. Τὸ δὲ χεῖριστον, οὐδὲ τῶν καλλιτεχνημάτων ὅσα ἐκόσμουν τὰς πλατείας καὶ τὰ ἀνάκτορα καὶ τὰ δημόσια οἰκοδομήματα ἐφείσθησαν. Πολλὰ τῶν κειμηλίων τούτων ἦσαν ἔργα τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Φειδίου, καὶ τῶν ἄλλων δαιμονίων τῆς τέχνης λειτουργῶν, κατεστράφησαν δὲ ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκείνων, τὰ μὲν χάλκινα πάντα σχεδὸν ἐκ βαναύσου πλεονεξίας, καὶ τῶν λιθίνων δὲ τὰ πλεῖστα ἐξ ἀπειροκαλίας τῆ ἀληθείᾳ κτηνώδους.

Ἐπὶ τῆς Κωνσταντινείου ἀγορᾶς, ἐκεῖ ὅπου εἶναι τὸ Ταοῦκ παζάρ, ἴστατο πολύχαλκος Ἦρα καὶ Πάρις χειρίζων τῇ Ἀφροδίτῃ τὸ χρύσειον μῆλον τῆς Ἐριδος. Τὸ τῆς Ἦρας ἄγαλμα τὸ ὁποῖον πάλαι ποτὲ ἐκόσμηε τὸ ἐν Σάμῳ ἱερόν τῆς θεᾶς, ἦτο τοσοῦτον κολοσσιαῖον, ὥστε ὅτε ἀνετράπη ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἵνα χωνευθῇ καὶ μεταβληθῇ εἰς νόμισμα, τέσσαρα ζεύγη βοῶν μόλις ἠδυνήθησαν νὰ ἀποκομίσωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ μόνην εἰς τὸ παλάτιον τοῦ Βουκολέοντος. Ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλατείας ἀνέβαινε μετέωρον τετράπλευρον χαλκοῦν μηχανήμα θαυμαστὸν διὰ τὴν ποικιλίαν καὶ τὴν πληθὺν τῶν ἀναγλύφων αὐτοῦ. «Ἄπας μουσικὸς ὄρνις τὰ ἐαρινὰ μελωδῶν ἐκεῖ ἐντετύπωτο· γαιηπόνων ἔργα καὶ αὐλοὶ καὶ γαυλοὶ καὶ προβάτων βλητήματα καὶ ἄρνων σκιρτήματα ἐξεικόνιστο· ὑφήπλωτο καὶ θαλάττιον πέλαγος, καὶ νεπόδων ἀγέλαι καθωρῶντο, οἱ μὲν ζωγρούμενοι, οἱ δὲ τὰ δίκτυα τυραννοῦντες καὶ κατὰ βυθοῦ πάλιν ἀνέτως φερόμενοι. Οἱ δ' ἔρωτες σύνδυο καὶ σύντρεις ἀλλήλοις ἀνθοπλιζόμενοι, γυμνοὶ περιβλημάτων, ἐβάλλοντο μῆλοις καὶ ἐβάλλον, γλυκεῖ περιβρασσόμενοι γέλωτι.» Τοῦ δὲ τοιοῦτου τετραπλεύρου εἰς ὄξυ σχῆμα «κατὰ πυραμίδα τελευτῶντος ἀπλήρωτο ἄνωθεν γυναικόμορφον εἴκασμα καὶ ταῖς πρώταις τῶν ἀνέμων κινήσεσι περισσοβούμενον, ὁπόθεν Ἀνεμοδούλιον ἐκέκλητο.» Ἀλλὰ καὶ τοῦτο τὸ περικαλλέστατον ἔργον παρεδόθη εἰς τοὺς χωνευτάς.

Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τῆς καλουμένης ὁ Ταῦρος, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ὑπάρχει τὸ Γενί-παζάρ, ἴστατο ἐπὶ τραπεζώδους βάσειως ἀνὴρ ἔφιππος, αὐτὸς μὲν ἡρωϊκὸς τὸ εἶδος, ὁ δὲ ἵππος αὐτοῦ ἀχάλινος, ἄνετα κροαίνων κατὰ πεδίων καὶ πάντα ἀδοξῶν ἀναβάτην, ὡς πτηνὸς ἄμα καὶ πεζὸς φερόμενος. Ἐπειδὴ ὁ ἀνὴρ ἐξέτεινε τὴν χεῖρα πρὸς ἥλιον, ἤδη τῆς πρὸς δύσιν πορείας ἐχόμενον, ἱτινὲς ἐνόμιζον ὅτι εἰκονίζει τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ ἐπιτάσσοντα στάσιν τῷ φωστῆρι τῆς γῆς, οἱ δὲ πλείονες ἔλεγον ὀρθότερον ὅτι εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν Βελλεροφόντην Πηγάσῳ ἐπικαθήμενον. Κατεκερματίσθησαν δὲ καὶ ἵππος καὶ ἀναβάτης. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ πάλιν ὑπῆρχεν ἐνιδρυμένος Τριέσπερος μέγας Ἡρακλῆς, ἔργον τοῦ Λυσίππου· ὁ δὲ ἦρωας οὐδὲ τόξον ἔφερεν οὐδὲ ῥόπαλον· ἐκάθητο δὲ ἔχων μὲν ἐξηπλωμένην τὴν δεξιὰν βᾶσιν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα, τὸν δὲ εὐώνυμον πόδα κάμπτων εἰς τὸ γόνυ, καὶ τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἐπ' ἀγκῶνος στηρίζων, καὶ τῷ πλατεῖ τῆς χειρὸς ταύτης, ἀθυμίας πλήρης καθυποκλίνων ἡρέμα τὴν κεφα-

λήν, καὶ τὰς ἰδίας οὕτω τύχας ἀποκλαιόμενος, καὶ δυσχεραίνων τοῖς ἄθλοις ὅσους αὐτῷ Ἐβρύσθεὺς οὐ κατὰ χρεῖαν, κατὰ φθόνον δὲ μᾶλλον ἠγωνοθέτει. Ἦτο δὲ τὸ μὲν στέφανον εὐρύς, τοὺς ὤμους πλατύς, τὴν τρίχα οὐλος καὶ εἰς τύσον προέχων μέγεθος, ὥστε μόνη ἢ κνήμη αὐτοῦ ὑπερέβαινε κατὰ τὸ ὕψος τὸ ἀνάστημα συνήθους ἀνδρός. Ὁ οὕτω καθήμενος οὗτος Ἡρακλῆς εἶχεν ὑπεστρωμένην τὴν λεοντῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ τοῦ θηρίου δεινὸν ὄρωσα καὶ μικροῦ βρυχηθμὸν ἀφείσα ἐνέπνεε τρόμον εἰς τοὺς διαβάτας, οἵτινες ἴσταντο ἵνα θεωρήσωσι τὸ ἀριστούργημα τοῦ Σικυωνίου τεχνίτου. Οἱ αἰῶνες τὸ ἐσεβάζθησαν, ἀλλ' ἐν μιᾷ στιγμῇ ἄνθρωποι βάνουσαι τὸ ἐξεφάνισαν μὴ εὐλαβούμενοι τοῦλάχιστον τὴν εἰκόνα τοῦ ἥρωος τῆς ἀνδρείας, ἣτις ἦτο τὸ μόνον αὐτῶν προτέρημα. αὐτοῦτον δ' ὄντα τὸν Ἡρακλῆν, λέγει ὁ Νικήτας, οὐ παρήλθον ἀκαθαίρετον οἱ τὴν ἀνδρείαν τῶν συννόμων διίστῶντες καὶ ταύτην ἐαυτοῖς οἰκειοῦντες, καὶ περὶ πλείστου τιθέμενοι.» Οὐ μακρὰν τοῦ Ἡρακλέους τούτου ὑπῆρχεν ὄνος καὶ ὄνηγός, τοὺς ὁποίους ἔστησεν ἐν Ἀκτίφ ὁ Αὐγουστος εἰς μνήμην τοῦ ὅτι, ἐξελθὼν πρὸ τῆς μάχης διὰ νυκτός ἵνα κατασκοπεύσῃ τὸ τοῦ Ἀντωνίου στρατεύμα, ἀπήντησεν ἄνδρα ὄνον ἐλαύνοντα καὶ ἐρωτήσας αὐτὸν τίς εἶναι καὶ ποῦ πορεύεται, ἤκουσεν ὅτι ἐκαλεῖτο Νίκων, καὶ ὅτι ἀπήρχετο μετὰ τοῦ ὄνου αὐτοῦ, ὀνομαζομένου Νικάνδρου, εἰς τὴν τοῦ Καίσαρος στρατιάν. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὑπῆρχεν ὕαινα καὶ λύκαινα, ἅς Ῥῶμος καὶ Ῥωμύλος ἐθήλασαν ἀνὴρ παλαίων λέοντι ἵππος Νειλῶς, ἔχων τὰ ὄπισθεν τοῦ σώματος ἠκανθωμένα λεπίσι ἐλέφας σείων τὴν προβοσκίδα. Σφίγγες εὐειδεῖς ὡς γυναῖκες τὰ ἔμπροσθεν καὶ φρικταὶ ὡς θηρία τὰ ὄπισθεν, αἵτινες, εἰ καὶ πεζῇ βαίνουσαι, ἐφέροντο ἐλαφρῶς διὰ τοῦ πτεροῦ καὶ διημιλλῶντο πρὸς τὰ μεγαλόπτερα πτηνά. Ἴππος ἀγάλινος ὀρθιάζων τὸ οὖς καὶ φριμάσσων, γαῦρος δὲ καὶ εὐήνιος προποδίζων· καὶ τὸ ἀρχαῖον κακόν, ἡ Σκύλλα, μέχρι μὲν ἰξύος γυναικεῖον εἶδος παριστῶσα μεστὸν ἀγριότητος, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ θῆρας ἐμπηδῶντας εἰς τὴν γαῖαν τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ καταβροχθίζοντες πολλοὺς τῶν ἐταίρων· καὶ προσέτι χάλκεος ἀετός σπαράσσων διὰ τῶν ὀνύχων αὐτοῦ ὄφιν καὶ δι' ἀέρος φερόμενος. Ἐνταῦθα ἡ τέχνη θαυμασίως εἰκόνισε τὴν τε ἀγωνίαν τοῦ ἔρπετοῦ καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν πτηνῶν ὑπερηφάνως ὄρωντα καὶ μονονουχὶ τὰ ἐπινικεῖα κλάζοντα. Ὅταν δὲ ἔλαμπεν ὁ ἥλιος ἐπὶ τοῦ ὀρίζοντος, αἱ ἠπλωμένοι τοῦ ἀετοῦ πτέρυγες ὑπεδήλουν διὰ γραμμῶν ἐπιτηδεῖας

κεχαρχγμένων τὰς δώδεκας ὥρας τῆς ἡμέρας. Ἄλλὰ πάντα ταῦτα, πάντα κατεστράφησαν ἵνα κοπῶσιν εἰς νόμισμα εὐτελές.

Καὶ δὲν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέλος τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς ἀφηγήσεως. Ἐν τῷ ἵπποδρόμῳ ἀνέκειτο γυνὴ νέα ἔχουσα τὴν κόμην συνεστραμμένην ἐπ' ἀμφοτέρα τοῦ μετώπου. Τὸ χαριέστατον τοῦτο πλάσμα ἐκράτει ὡς διὰ θαύματος ἐπὶ τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἄνδρα ἐπιππον ἄφ' ἐνὸς ἵππειου ποδὸς ἐπ' αὐτῆς ἐλαφρότατα ἐρειδόμενον. Ἦτο δὲ ὁ μὲν ἀνάβάτης σφριγῶν τὸ σῶμα, περιβεβλημένος θώρακα καὶ κνημίδας, καὶ πνέων ἐν πᾶσι πόλεμον. Ὁ δὲ ἵππος εἶχεν ὄρθιον τὸ οὖς ὡς πρὸς σάλπιγγα, καὶ ἦτο ὑψηλὸς τὸν αὐχένα, τὰς ὄψεις δριμύς καὶ τὸν ἐκ τοῦ θυμοῦ τρόμον προσκίνων τοῖς ὀφθαλμοῖς· οἱ δὲ πόδες ἀνεφέροντο ἀέριοι, τὸ πολεμικὸν ἐπιδεικνύντες σάλευμα. Πλησίον τοῦ ἀνατολικῷ καμπτηῆρος ὑπῆρχον ἀνεστυλωμένοι ἀρματηλάται ἄνδρες, ὄρθοι ἐπὶ τῶν δίφρων ἐλαύνοντες, καὶ νῦν μὲν συνέχοντες νῦν δὲ ἀφίνοντες τὰ χαλινὰ καὶ τοὺς ἵππους τῷ μύωπι καὶ τῇ φωνῇ ἐμψυχοῦντες. Οὐ μακρὰν δ' ἐκεῖ ἐπὶ λιθίνῃ βάσειως πολλὰ τῆς Αἰγύπτου ζῶα, ἄσπις, βασιλίσκος, κροκόδειλος, ἀντεπάλαιον πρὸς ἄλληλα μέχρι θανάτου, εἰκονίζοντα τὴν ὀλεθρίαν τῶν πονηρῶν ἀμιλλαν. Αἱ εἶδε-
χθεῖς τῶν ζῶων τούτων μορφῆι, τὰ πελιδῶν ἀθλητήρια τὰ ἀπὸ τῶν ἀθλημάτων αὐτῶν ἀκοντιζόμενα, ἡ λύσσα καὶ ἡ ὀδύνη, αἱ καθ' ἅπαν τὸ σῶμα αὐτῶν ἐκδηλούμενα, ἐνέπνεον τρόμον καὶ φρίκην εἰς τοὺς θεωμένους. Καὶ ταῦτα πάντα ὡσαύτως τότε ἠφανίσθησαν. Ἄλλὰ μήπως ἐμάλαξε τοῦλάχιστον τοὺς σιδηρόφρονας αὐτοὺς ἡ λευκώλενος καὶ καλλίσφυρος Ἑλένη, ἔργον κάλλιστον; Τὰ χεῖλη αὐτῆς παρηνοίγοντο ἠρέμα, ὡς ἂν ἦσαν ἔτοιμα ν' ἀφήσωσι φωνήν. Τὸ χάριεν μειδιάμα καὶ τὸ τοῦ βλέμματος χαρωπὸν καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ σώματος εὐφυΐα, ἦτο ἀδύνατον διὰ τοῦ λόγου νὰ περιγραφῶσι. Κατεσπάσθη ἄρως καὶ αὐτὴ καὶ ἐψήθη ἀντὶ ὀλίγων κερματίων. Βιαιοπραγίαι τερατώδεις ἐνώπιον τῶν ὀπίων δὲν ἤξεύρει τις τῇ ἀληθείᾳ τί μᾶλλον νὰ θρηνησῇ, ἢ τὴν τῶν ἀνθρώπων καταστροφήν, ἢ τὸν ὀλεθρον τῶν καλλιτεχνημάτων. Διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἄνθρωποι ὑπῆρξαν ἄξιοι τῆς τύχης των. Ἄν οἱ κατακτητῆται ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον βαρβαρότητος, οἱ κατακτηθέντες ὑπερέβαλον πᾶν μέτρον ἀφροσύνης· καὶ ἐτιμωρήθησαν τόσῳ δικαιότερον ὅσῳ μετ' οὐ πολὺ ἀπεδείχθη ὅτι ἠδύναντο νὰ σωθῶσι. Τῶντι μετ' οὐ πολὺ οἱ Λασκάρεις, οἱ Μιχαῆλ Κομνηνοὶ, οἱ Βατάτσαι, οἱ Παλαιολόγοι, ἀντέστησαν μυριάκις εἰς

τοὺς Φράγκους, καὶ ἀνέκτησαν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀφοῦ λοιπὸν τὴν ἀνέκτησαν, διατὶ νὰ τὴν ἀπολέσωσιν; Ἄλλ' ἐπανερχόμεθα εἰς τὰς συμφορὰς τῆς πόλεως ἐκείνης.

Τὰ μόνυ διασωθέντα τότε ἔργα τῆς τέχνης ὑπῆρξαν οἱ τέσσαρες καλλίστοι χαλκοὶ τοῦ ἵπποδρόμου ἵπποι, τοὺς ὁποίους ὁ Δάνδολος κατορθώσας νὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰς βεβήλους τῶν συντρόφων του χεῖρας, προσήνεγκε τῇ ἰδίᾳ πατρίδι· ἰδιοποιήθη δὲ καὶ τινα ἱερὰ σκεύη τοῦ μεγάλου ναοῦ, τὰ ὁποῖα ἀφίερωσεν ὡσαύτως εἰς τὴν ἐν Ἑνετίᾳ ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Μάρκου. Λείψανα ὅμως ἅγια, καὶ τεμάχια τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἱερὰ ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα δὲν ἠδύναντο νὰ φέρωσιν εἰς πειρασμὸν τὴν φιλοχρηματίαν τοῦ στρατιωτικοῦ ὄχλου, διεσώθησαν πολλὰ ὑπὸ τε τῶν παρακολουθούντων τοὺς σταυροφόρους ἱερέων καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων τοῦ στρατοῦ, καὶ διεσπάρησαν ἔκτοτε ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἄλλὰ συνέβη ἐπὶ τῆς ἀλώσεως ταύτης καὶ ἄλλη συμφορὰ, ἡ δεινότερα ἴσως ὅλων ὅσας προεξεθέσαμεν. Ἡ ἀπαγωγὴ τῶν ἱερῶν τῆς πίστεως ἀντικειμένων ἐλύπησε βεβαίως τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς· οὗτοι ὅμως ἠδύναντο νὰ παραμυθῶνται ἀναλογιζόμενοι ὅτι τὰ κειμήλια ταῦτα μετηνέχθησαν εἰς χώρας ἐπίσης χριστιανικὰς. Ἡ καταστροφὴ τῶν ἔργων τῆς τέχνης ὑπῆρξε θλιβερωτέρα· ἀλλὰ τίς θέλει ὑπολογίσει τὴν ζημίαν ἣν ὑπέστη ὁ διανοητικὸς τῆς ἀνθρωπότητος βίος διὰ τῆς ἐξαφάνισεως πολλῶν τῆς ἀρχαιότητος συγγραφῶν ὡς ἐκ τῶν τριῶν πυρκαϊῶν τὰς ὁποίας ἐβάλαν οἱ σταυροφόροι εἰς Κωνσταντινούπολιν; Ὅποσα καὶ ὁποῖα ἦσαν τὰ νῦν μὲν ἀπολεσθέντα, μέχρι δὲ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σωζόμενα διανοητικὰ τῆς ἀρχαιότητος ἔργα, δύναται τις νὰ κρίνῃ ἐκ τῆς λεγομένης Μυριοβιβλίου τοῦ Φωτίου, ἣτις περιέχει ἀπογραφὴν καὶ κρίσιν καὶ ἀποσπάσματα 280 ὑπ' αὐτοῦ ἀνεγνωσμένων ῥητορικῶν, ἱστορικῶν, φιλοσοφικῶν, φυσικῶν, ἱατρικῶν, ἐρωτικῶν, ἐκκλησιαστικῶν, γραμματικῶν, λεξικογραφικῶν καὶ ἄλλων συγγραφῶν, ὧν πολλοὶ δὲν περιῆλθον ἔκτοτε εἰς ἡμᾶς. Καὶ σημειωτέον ὅτι ὁ Φώτιος οὐδένα ἀναφέρει ποιητὴν· ἀλλ' οὐδεὶς ὑπάρχει λόγος ἵνα μὴ παραδεχθῶμεν ὅτι καθὼς πολλὰ ἄλλα τοῦ πεζοῦ λόγου προΐοντα, οὕτω καὶ πολλὰ ἀριστουργήματα τῆς κωμικῆς, τῆς τραγικῆς, τῆς ἐπικῆς καὶ τῆς λυρικῆς μουσικῆς, ἅτινα διετηροῦντο μέχρι τῆς 12 ἑκατονταετηρίδος, ἐξηφανίσθησαν τότε διὰ παντός. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἦτο οὐ μόνον ἡ πολιτικὴ ἀλλὰ καὶ ἡ διανοη-

τικῇ τοῦ κράτους πρωτεύουσα. Εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῶν πλουσίων καὶ φιλοκάλων αὐτῆς μεγιστάνων ὑπῆρχον τεταμειυμένα ὅλα σχεδὸν τὰ χειρόγραφα τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς φιλολογίας. Οὐτε μεταξὺ Φωτίου καὶ ἀλώσεως, οὔτε μετὰ τὴν ἀλωσιν ἀναφέρεται ἀνάλογός τις καταστροφή. Ὡστε τὸ μέγα ναυάγιον τῶν προϊόντων τοῦ ἀρχαίου διανοητικοῦ βίου ἐγένετο ἐντὸς τοῦ πελάγους τῶν φλογῶν τὰς ὑποίας ἀνῆψαν αἱ βέβηλοι τῶν σταυροφόρων χεῖρες.

Ἐπὶ τέσσαρας δὲ ὅλας ἡμέρας καὶ νύκτας ἡ Κωνσταντινούπολις ἐληστεύετο, ἠκρωτηριάζετο, ἐβιάζετο καὶ ἐχλευάζετο ὑπ' αὐτῶν, ὅτε ἐπὶ τέλους τῆς 16 ἀπριλίου ἐκλειψίς σελήνης, ἐμπνεύσασα τρόμον εἰς τὰς εὐτυχῶς δεισιδαίμονας ἐκείνας ψυχὰς, ἐπήγαγε τὴν παῦσιν τῆς φοβερᾶς ταύτης τραγωδίας καὶ ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς ἡγεμόνας νὰ ἐπιχειρήσωσι μὲν τὴν συλλογὴν καὶ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, νὰ διενεργήσωσι δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ὑπερτάτων τοῦ νέου κράτους ἀρχόντων. Εἶπομεν πρῶτον ὀλίγον τινα περὶ τῶν λαφύρων. Πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν ἐπεχείρησαν νὰ ὑπολογίσωσι τὴν ἀξίαν αὐτῶν· ἀλλ' οἱ ἀκριβέστερον ἐξετάσαντες τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ὁ πάντων εἰλικρινέστερος Riant, ὡμολόγησαν εἴτε ῥητῶς ὅπως ὁ Riant, εἴτε διὰ τῆς σιωπῆς αὐτῶν ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, ὅτι ἡ ἀξία τῶν γενομένων λαφύρων εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ, ἔστω καὶ κατὰ προσεγγισμὸν. Καὶ πῶς νὰ προσδιορισθῇ, ἀφοῦ τὰ μὲν πλεῖστα διηρπάγησαν, τὰ δὲ πρὸς τακτικὴν διανομὴν ἀποταμειυθέντα ἄγνωστον κατὰ τίνα ἀναλογίαν διενεμήθησαν μεταξὺ Φράγκων καὶ Ἑνετῶν, ἐνῶ τὰν ἀπαλιν γνωστότατον εἶναι ὅτι ἡ λαθραία σύλησις ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἔτη πολλά. Τὸ μόνον ἀσφαλές ἐξαγόμενον ἐξ ὅλων τούτων τῶν ἀναμφισβητήτων γεγονότων εἶναι, ὅτι οἱ σταυροφόροι ἔδωκαν ἐκ πρώτης ἀφετηρίας πολυειδῆ δείγματα τοῦ πόσον ὀλίγον ἤξευρον νὰ ὠφεληθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀγαθοῦ ὑπερ ἐκτήσαντο, καὶ ὅπερ ἔμελλον μετ' οὐ πολὺ νὰ ἀπολέσωσι διὰ τὴν ἐσχάτην αὐτῶν ἀνεπιτηδειότητα περὶ πᾶσαν τῶν πραγμάτων διοίκησιν.

Τὴν αὐτὴν δὲ ἀνεπιτηδειότητα ἔδειξαν καὶ περὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Οἱ Ἑνετοὶ ἀπέβλεπον πρὸ πάντων εἰς τὰ ἐμπορικὰ πλεονεκτήματα ὅσα ἠδύναντο νὰ δρέψωσιν ἐκ τῆς νέας κατακτήσεως, καὶ προσέτι ὑπελάμβανον ἀσυμβίβαστον πρὸς τὴν ἀβασίλευτον αὐτῶν πολιτείαν τὴν ἀναγόρευσιν ἡμογενοῦς αὐτοκράτορος εἰς χώρας αἰτινες ἔμελλον νὰ ἀπαρτίσωσιν οὕτως ἢ ἄλλως μέρος τοῦ ἰδίου αὐτῶν κρά-

τους. Διὰ τοὺς λόγους τούτους παρητήθησαν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἀνωφελοῦς καὶ ἐπικινδύου μᾶλλον εἰς αὐτοὺς ἀξιόματος, ὥστε ἐδέησε νὰ ἐκλεχθῇ ὁ νέος ἄρχων μετὰ τῶν σταυροφόρων. Τούτου δὲ δοθέντος, τὸ εὐλογώτερον ἦτο νὰ προχειρισθῇ ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερρατικός. Ἄν ἦτο δυνατὸν νὰ συντηρηθῇ τὸ φραγκικὸν ἐν τῇ Ἀνατολῇ κράτος, τὸ κράτος τοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ συντηρηθῇ εἰμὴ διὰ τοῦ Βονιφατίου. Παρεκτὸς τῆς δεδοκιμασμένης αὐτοῦ ἀνδρείας, ὁ ἀνὴρ εἶχε καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τὸν ἄρχοντα, καὶ μάλιστα εἰς τὸν ἄρχοντα λαῶν ἑτεροθρήσκων καὶ ἑτεροφύλων· σύνεσιν, ἐμπειρίαν, μετριοπάθειαν, εὐστάθειαν χαρακτῆρος. Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι λόγοι συνηγόρουσαν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ Βονιφάτιος ἀνήκεν εἰς οἶκον πρὸ καιροῦ συνδέσαντα σχέσεις οἰκειότητος πρὸς τοὺς χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς. Ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Ῥαινερίου, τοῦ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβροῦ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ, καὶ ἀδελφὸς τοῦ Κορράδου τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ τοῦ Ἰσαακίου τοῦ Ἀγγέλου συζευχθεὶς δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ αὐτὸς τὴν γῆραν τοῦ Ἰσαακίου Μαργαρίταν τὴν Οὐγγαρικὴν, καὶ δούς ἀναμφισβήτητα δείγματα ἀνεξιθρησκείας πρὸς τοὺς ἡττηθέντας, ἠγαπάτο ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἤθελε λογισθῆ ὡς διάδοχος μᾶλλον τῆς περιφανοῦς τῶν Κομνηνῶν γενεᾶς, ἢ ὡς ἡγεμὼν ὑπὸ κατακτητικῆς ἐπιβλήθεις. Ἄλλ' ἕνεκα μάλιστα αὐτῶν τούτων τῶν πολλῶν προτερημάτων αὐτοῦ, δὲν τὸν ἤθελεν ὁ Δάνδολος. Ὁ πολυπέριος οὗτος ἀνὴρ ἐφοβεῖτο, μήπως παγιωθείσης τῆς νέας βασιλείας ἐν τῇ Ἀνατολῇ, διακινδυνεύσωσι τὰ ἐνετικά προνόμια καὶ ὠφελήματα, καὶ προετίμα νὰ ἀναβιβάσῃ εἰς τὸν θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄνθρωπον μᾶλλον εὐδιάθετον νὰ γίνῃ ἀπλοῦν τῆς Ἐνετίας ὄργανον. Ὅθεν ὑπεστήριξε τὸν κόμητα Φλανδρίας Βαλδουῖνον, ὅστις ἦτο μὲν εἰς τῶν λαμπροτέρων κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου μαχητῶν, ἀλλὰ ἐνταύτῳ παντελῶς ἄπειρος τῶν πραγμάτων, καὶ εὐπειθέστατος εἰς τὰ νεύματα τοῦ Δανδόλου, τὸν ἠποῖον αἰείποτε ἐτίμα ὡς πατέρα. Ὅθεν μετὰ μακρὰς βραδουρίας καὶ ἀναβολὰς καὶ ποικίλα ἄλλα μηχανήματα, κατῶρθωσε νὰ ἀναγορευθῇ ὁ ὑποψήφιός του. τῇ 9 μαΐου ὑπὸ τῶν 12 ἐκλογέων, ἐδρευσάντων ἐπὶ τούτῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Οἱ δὲ σταυροφόροι πεσόντες εἰς τὴν παγίδα ταύτην παρεσκεύασαν οὕτω ἰδίαις χερσὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἔργου των. Ὁ Βαλδουῖνος ἐστέφη αὐτοκράτωρ τῇ 16 μαΐου ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας κατὰ τὸ ἀρχαῖον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίας τυπικόν· καὶ τότε οἱ κατακτηταὶ

προέβησαν εἰς τὴν προχειρίσιν τοῦ ἐτέρου ὑπερτάτου ἄρχοντος, ἦτοι τοῦ πατριάρχου.

Κατὰ τὰ προηγουμένως ἀποφασισθέντα, ἐπειδὴ ὁ αὐτοκράτωρ ἐξελέχθη μεταξὺ τῶν σταυροφόρων, ὁ πατριάρχης ἔμελλε νὰ ᾔηται Ἐνετός. Ὅθεν ἀμέσως μετὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Βαλδουίνου, οἱ Ἐνετοὶ κατέλαβον τὸν μέγαν ναὸν καὶ προχειρίσαντο ἐν αὐτῷ πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως τὸν ὁμογενῆ, Θωμᾶν Μοροζίνην. Ὁ πάππας δὲν εἶχεν ἐγκρίνει τὴν διάταξιν ἐκείνην τῆς μεταξὺ Ἐνετῶν καὶ σταυροφόρων γενομένης συνθήκης, δι' ἧς οὗτοι ἐσφετερίσθησαν τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ προχειρίσωσιν αὐτοὶ τὸν νέον πατριάρχην καθὼς οὐδὲ τὴν διάταξιν δυνάμει τῆς ὑποίας πολλὰ τῶν προτέρων ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων ἔμελλον νὰ ἐκλαϊκευθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Δάνδολος ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης ἔπρεπε νὰ εὐχαριστηθῆ εἰς τὴν διὰ τῆς κατακτήσεως ἀσφαλισθεῖσαν ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ νὰ μὴ ἀπαιτῆ περισσότερα. Καὶ τῶντι ὁ Ἰννοκέντιος Γ' τσαύτης ἐπλήσθη ἀγαλλιάσεως διὰ τὸ γεγόμενον κατόρθωμα, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνέδωκεν, ἐπιφυλαξάμενος νὰ συμπληρώσῃ βραδύτερον τὰ κυριαρχικὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Ἀπλῶς δὲ ἵνα συμβιβασθῇ τὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτείαν αὐτοῦ μὲ τὴν ὑποκριτικὴν διαγωγὴν ἣν ἠκολούθησεν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐπιχειρήματος τούτου, ἐπροοιμίασεν ἐλέγχων πικρότατα τοὺς Λατίνους, διὰ τοὺς βιασμούς, τὰς λεηλασίας καὶ τὰς ἱεροσυλίας ὅσας διέπραξαν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἀμέσως ὁμως προέθετο ὅτι οἱ Ἕλληγες ἐτιμωρήθησαν δικαίως διὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ ὅτι οἱ σταυροφόροι ὑπῆρξαν ὄργανα τῆς προνοίας καὶ ἐκτελεσταὶ τῆς θείας δικαιοσύνης. Ὅθεν οὐ μόνον ἀπήλλαξε τοῦ ἀφορισμοῦ ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ ἐκάλεσεν ἅπαντας τοὺς δυτικούς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα λάβωσιν αὐτόθι γαίας καὶ πλούτη, καὶ ἐξωμώσωσιν αὐτούς καθ' ὅλα μὲ τοὺς στρατιώτας τοῦ Χριστοῦ τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸν κατὰ τῶν Μουσουλμάνων ἀγῶνα. Τῇ δὲ 13 μαΐου 1205 ἐχειροτόνησεν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἀγίου Πέτρου τὸν Θωμᾶν Μοροζίνην ἐπίσκοπον Κ]πόλεως, καὶ ἐξάπέστειλεν αὐτὸν εἰς Βυζάντιον, ἀρκεσθεὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ τῷ δώσῃ τὴν παραγγελίαν τοῦ νὰ τηρήσῃ ἀναλλοίωτα τὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ θρόνου δικαιώματα, καὶ νὰ ἀντιταχθῆ πάσῃ δυνάμει εἰς τὴν ἐκλαϊκευσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων.

Τοιοῦτοτρόπως ἐξεπληρώθη τὸ προαιώνιον τῆς δύσεως ὄνειρον τοῦ νὰ κατακτήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ καθυποτάξῃ τοὺς χριστιανούς τῆς ἀνατολῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης. Ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ζωηρὰ προέκυψεν εἰς μέσον ἀμφισβήτησις μεταξύ τοῦ κόμητος Riant καὶ τοῦ Γερμανοῦ Λουδοβίκου Streit περὶ τοῦ ἂν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους παρήγαγεν ἡ πολιτικὴ τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας Φιλίππου ἢ τοῦ γηραιοῦ τῆς Ἑνετίας δόγου Δανδόλου. Ὁ Riant ὑπερμαχεῖ ὑπὲρ τῆς πρώτης γνώμης, ὁ Streit ὑπὲρ τῆς δευτέρας. Ἡ συζήτησις αὕτη οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ εἰμὴ ὅτι οἱ Ἑσπέριοι δὲν ἐμελέτησαν τὴν ὅλην ἱστορίαν τῶν σχέσεων τῆς ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, ἀλλὰ μόνον εἰδικὰ αὐτῆς μέρη. Ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάγεται προδήλως ὅτι ἡ κατάλυσις αὐτοῦ προπαρασκευάσθη ἀπ' αἰῶνος ὑπὸ τῆς Δύσεως. Εἶδομεν μετὰ πόσης ἐπιμονῆς οἱ πάπαι ἐπεδίωξαν τὴν ὑποταγὴν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ Σιμπλικίου καὶ Φήλικος Β', ἧτοι ἀπὸ τῶν ἐν τῇ 5 ἑκατονταετηρίδι γενομένων περὶ τοῦ ἐνωτικοῦ διενέξεων, μέχρι τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'. Καὶ εἶδομεν ὡσαύτως, ἀφ' ἧς οἱ πάπαι κατῴρθωσαν νὰ προσλάβωσι συμμάχους τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαούς τῆς Εὐρώπης, ὅτι οἱ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ, ἐκτὸς ὀλίγων ἐξαιρέσεων, μετὰ προαγομένης ὀσημέραι ἰσχυρογνωμοσύνης καὶ ὀργῆς συνέτρεξαν εἰς τὴν ὀλοσχερῆ ἀνατροπὴν τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἡ τετάρτη σταυροφορία, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν παρεσκευάσεν, ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν διεξήγαγεν αὐτήν, ὑπῆρξε τὸ ἀνχπόδραστον συμπλήρωμα τῆς προαιώνιου ἐκείνης πολιτικῆς. Ζήτημα πολὺ σπουδαιότερον καὶ πολὺ μᾶλλον προσῆκον τῇ σεμνῇ ἱστορίᾳ, εἶναι ἂν τὸ καθ' ἡμᾶς ἐπράξαμέν τι τὸ ὁποῖον ἡδύνατο νὰ προκαλέσῃ τὸσαῦτα πάθη καὶ τὸσαῦτην καταδρομὴν. Ὡς πρὸς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ζήτημα διετελέσαμεν αἰείποτε σχεδὸν ἐπὶ 800 ἔτη ἀμυνόμενοι. Ἐπεβάσθημεν ἀδιαλείπτως σχεδὸν τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης, καὶ οὐδέποτε ἀπεποιήθημεν τὸ πρωτεῖον αὐτοῦ. Ὅτι δὲν ἐδέχθημεν ποτὲ ἧτο ἡ κυριαρχικὴ αὐτοῦ ἐξουσία, ἡ ἀξίωσις ὅτι εἶναι ὁ ἐπὶ γῆς ἐπίτροπος τοῦ Σωτῆρος, καὶ ὅτι δικαιοῦται ἐντεῦθεν νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν θέλησιν αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τοῦ Χριστοῦ τὰς ἐκκλησίας. Ἐδόθησαν περιστάσεις, καθ' ἃς, ἕνεκα τῆς ἐσχάτης παραλυσίας εἰς ἣν περιέστη ἡ ἐκκλησία τῆς Ῥώμης, ἡδυνάμεθα εὐλογώτατα καὶ τὸ πρωτεῖον αὐτῆς νὰ ἀμφισβητήσωμεν. Δὲν τὸ ἐπράξαμεν, διότι δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ γίνωμεν

ἡμεῖς παρζίτιοι σκανδάλου καὶ διαιρέσεως. Δὶς μόνον καθ' ὄλον ἐκεῖνο τὸ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ἐνῶ ἀκαταπαύστως προεβαλλόμεθα, ὑβρίζομεθα καὶ ἀφωρίζομεθα ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων τῆς Ῥώμης, δις μόνον, πρῶτον ἐπὶ Φωτίου καὶ δεῦτερον ἐπὶ Κηρουλαρίου, ἀπολέσαντες τὴν ὑπομονὴν, ἀνταπέδμεν εἰς αὐτοὺς τὰ ἴσα· ἀλλ' ἀμέσως ἔπειτα παρελθούσης τῆς στιγμιαίας καὶ τῆ ἀληθείᾳ δεδικαιολογημένης ἐκείνης ἀγνακτῆσεως, ἐπανήλθομεν καὶ μετὰ τὸν Φώτιον καὶ μετὰ τὸν Κηρουλάριον εἰς φιλικὰς, εἰς ἀδελφικὰς, εἰς εὐλαβεῖς πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Ῥώμης σχέσεις, μὴ ζητοῦντες ἄλλο εἰμὴ πῶς νὰ διασώσωμεν τὴν θρησκευτικὴν ἡμῶν ἀνεξαρτησίαν. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων ἔτι ἐπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰννοκεντίου τὴν αὐτὴν ἐβαδίσσαμεν ὁδόν.

Πρὸς δὲ τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης αἱ σχέσεις ἡμῶν ἀπέβησαν μᾶλλον περιπεπλεγμέναι. Δὲν ἠθελήσαμεν ποτὲ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὴν δυτικὴν αὐτοκρατορίαν ὡς αὐτοκρατορίαν, καὶ κατὰ τοῦτο ἀναντιρρήτως ἡμάρτομεν, μὴ νοήσαντες ἐγκαίρως τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐν Εὐρώπῃ παραχθέντος νέου κόσμου καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συμβιβασθῶμεν ἀπολύτως μετ' αὐτοῦ καὶ ὠφεληθῶμεν μάλιστα ἐκ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ, σώζοντες μὲν τὸν ἰδιόζοντα ἡμῶν πολιτισμὸν, κατοχυροῦντες δὲ αὐτὸν διὰ τῶν νέων δυνάμεων ἃς ἔφερεν εἰς μέσον ὁ τότε ἀνθοβολήσας νεώτερος πολιτισμὸς. Πλὴν τούτου ἐπεμείναμεν εἰς τὴν κατοχὴν τῆς Ἰταλίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται μέχρι τινὸς ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι τὸ μεσαιωνικὸν ἡμῶν κράτος ἐκυριάρχει τῆς χερσονήσου ἐκείνης ἐπὶ 600 περίπου ἔτη, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς μεσημβρινῆς μάλιστα Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας διετήρουν πολλοὺς τῶν ἐλληνικῶν χαρακτήρων, ὅτι ὅπως εἶχον τότε τὰ πράγματα τοῦ κόσμου ἡ Ἰταλία ἦτο ὁ ἀσφαλέστατος προμαχὼν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἀνεξαρτησίας, καὶ ὅτι τελευταῖον οὐδὲν κράτος δύναται νὰ κατακριθῇ διότι δὲν παρέδωκεν ἀμαχητὶ τὰς ἐαυτοῦ κτήσεις. Ἐπὶ πᾶσιν ὁμολογοῦμεν ὅτι ἐπολιτεύθημεν ὡς πολέμιοι πρὸς τὴν δευτέραν καὶ πρὸς τὴν τρίτην σταυροφορίαν· ἀλλ' εἶναι περιττὸν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα τοὺς πρὸ μικροῦ ἔτι διὰ μακρῶν ἐκτεθέντας λόγους, ὡς ἐκ τῶν ὑποίων ἐδικαιούμεθα νὰ ὑπολάβωμεν τοὺς σταυροφόρους ἅπαντας ὡς πολεμίους μᾶλλον ἢ ὡς φίλους. Ὅπως δ' ἦποτε ὅμως, ἐὰν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος εἴχομεν ὑπὲρ ἡμῶν ὅλα τὰ δυνατὰ δίκαια, ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ ἀνάγκη νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἐδώκαμεν ἐκ διαλειμμάτων ἀφορμὰς ἐπιθέσεως. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ νὰ παρα-

τηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινούπολεως δὲν ἐπέισθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμίους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουσιν ὅμως πρὸς αὐτοὺς ἀείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικὰς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν ὅτι ἂν μέχρι τέλους ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπέισθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ὑμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἑλληνικῶν χωρῶν ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ μετὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν καταλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν; οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὀρχίας, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδείας ἡμῶν χώρας, καὶ ἐπιλαχθόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω. Ἢ μήπως ὅμως κατώρθωσαν νὰ ὠφεληθῶσι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὅλων τῶν βορειότερων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειότεραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκῶν, τῶν Βιλλεαρδουίνων οἵτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, οἵτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκὲς καταλιπόντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἴδρυμα. Οὔτε τὸν νεώ-

τερων δυτικὸν βίον ἠδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτήν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἰκῶν ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκατεστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορρᾶ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἐποψιν, διότι οὕτω πράττοντες ἠθέλομεν προκαλέσει τὸ μειδίαμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνον τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμούς αίμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐζησθένησε τὸ νεὸν τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων, αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῆ. Καὶ σήμερον ἐτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἣτις διεζήγητο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὐταὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυναμέθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἄλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ ἑλληνικὸν κράτος, δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὁμοίως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἡὺ ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἡδὴ τὴν ἀφήγησιν. Ἐὰ λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἐτι καὶ ἐνίοτε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἐκτοτε ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ὕψωσεν

τηρήσωμεν καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι ἂν οἱ αὐτοκράτορες Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐπείσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἰσοβαθμίους τοὺς νέους τῆς δύσεως αὐτοκράτορας, διετέλουν ὅμως πρὸς αὐτοὺς αἰείποτε σχεδὸν εἰς σχέσεις φιλικὰς, καὶ πολλάκις μετ' αὐτῶν συνέπραξαν ὅτι ἂν μέχρι τέλους ἐπέμενον ζητοῦντες νὰ ἀνακτήσωσι τὴν κάτω Ἰταλίαν, δὲν ἐπολιτεύθησαν οὕτω εἰμὴ ἀφοῦ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐπείσθησαν ὅτι οἱ νέοι αὐτῆς κύριοι μετεχειρίζοντο αὐτὴν ὡς ἕρμητήριον ἀδιακόπου ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν κυρίως ἐλληνικῶν χωρῶν· ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς συνέπραξεν ἐν πάσῃ εὐλικρινείᾳ μετὰ τῶν σταυροφόρων κατὰ τῶν μωαμεθανῶν, καίτοι ἔπαθε τὰ πάνδεινα παρὰ τῶν αὐτοκλήτων ἐκείνων συμμάχων, καὶ ἔλαβεν ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις ὅτι πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἀναφανδὸν ἐπρέσβευον τὴν καταλυσιν τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους· ὅτι ἐνὶ λόγῳ καὶ ἐπὶ αὐτοῦ τοῦ πολιτικοῦ ζητήματος τὸ ἀνατολικὸν κράτος περιῆλθε μὲν πολλάκις εἰς διενέξεις πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς λαοὺς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' αἱ διενέξεις αὗται δὲν ἦσαν τοιαῦται ὥστε νὰ καταστήσωσιν ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς δύσεως τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους ἐκείνου καὶ νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἐπιμονὴν δι' ἧς ἐπεδίωξαν, καὶ τὴν ἀγριότητα δι' ἧς ἐπὶ τέλους διέπραξαν τὴν κατάλυσιν ταύτην.

Ἄλλ' ὁ μὲν ἀρχιερεὺς Ῥώμης ἤθελε νὰ ἐπεκτείνῃ μέχρι τῆς ἀνατολῆς τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν, οἱ δὲ ἡγεμόνες καὶ λαοὶ τῆς δύσεως ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὰς πλουσίας, τὰς ὠρχίας, τὰς πρὸς πᾶσαν ἐμπορίαν ἐπιτηδεΐας ἡμῶν χώρας, καὶ ἐπιλχθόμενοι τούτων ἢ ἐκείνων τῶν προφάσεων, ἐπέτυχον τελευταῖον τὸ σκοπούμενον. Ἔστω· ἢ μήπως ὅμως κατῴρωσεν νὰ ὠφελῆθῃσι τοῦλάχιστον ἐκ τῆς φιλαρχίας ἐκείνης καὶ πλεονεξίας, ὧν ἕνεκα ἐξετράπησαν εἰς τοσαύτην ἀδικίαν; Μετὰ ἐξήκοντα περίπου ἔτη ἐξώσθησαν ἀφ' ὄλων τῶν βορειότερων τοῦ ἀνατολικοῦ κράτους χωρῶν ἕνεκα τῆς ἐσχάτης αὐτῶν περὶ τὸ πολιτεύεσθαι καὶ διοικεῖν ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀφοσιώσεως τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολιτικὴν αὐτῶν ἀνεξαρτησίαν. Εἰς τὰς μεσημβρινωτέρας χώρας παρέμειναν πλειότερον, χάρις εἰς τὴν πλειότεραν δεξιότητα τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως καὶ δύο γαλλικῶν οἰκῶν, τῶν Βιλλεαρδουίνων ὅτινες ἤρξαν τῆς Πελοποννήσου, καὶ τῶν Λαρόσων, ὅτινες ἤρξαν τῆς Ἀττικῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι καὶ ἐκ τῶν μεσημβρινωτέρων χωρῶν, μηδὲν διαρκῆς καταλιπόντες ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἴδρυμα. Οὕτε τὸν νεώ-

τερων δυτικὸν βίον ἠδυνήθησαν νὰ ἐνοφθαλμίσωσιν εἰς αὐτήν, οὔτε τὴν δεσποτείαν τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης νὰ ἀσφαλίσωσιν. Ἀπεναντίας οἱ πλείονες τῶν ἀπογόνων τῶν οἴκων ὅσοι μεταξὺ ἡμῶν ἐγκαταστάθησαν, ἀπέβησαν κατὰ μικρὸν ὀρθόδοξοι, πάντες δὲ ἐταύτισαν τὴν πολιτικὴν αὐτῶν τύχην μετὰ τῆς πολιτικῆς τύχης τῶν ἰθαγενῶν τῆς ἀνατολῆς. Τὸ δὲ μόνον ἀποτέλεσμα τῆς μακρᾶς καὶ πεισματώδους ἐκείνης ἐπιθέσεως τῆς χριστιανικῆς δύσεως κατὰ τῆς χριστιανικῆς ἀνατολῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ἡ τελευταία, ἐξαντληθεῖσα καὶ κατακερματισθεῖσα ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ, ἐγένετο ἐπὶ τέλους βορὰ εὐχερῆς τοῦ τουρκικοῦ μωαμεθανισμοῦ. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο δὲν θέλομεν ἐξετάσει ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ χριστιανικὴν ἑποψιν, διότι οὔτω πράττοντες ἠθέλομεν προκαλέσει τὸ μειδίαμα πολλῶν ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἀφορῶντες εἰς μόνον τὰ νῦν θεοποιούμενα πρακτικὰ συμφέροντα εὐρίσκομεν, ὅτι ὡς ἐκ τῆς τουρκικῆς κατακτῆσεως, ἐπὶ τρεῖς μὲν περίπου ἑκατονταετηρίδας ἠναγκάσθη ἡ δύσις νὰ χύσῃ ποταμοὺς αἱμάτων ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀγωνιζομένη σωτηρίας, ἀφοῦ δὲ ἐξησθένησε τὸ νέον τοῦτο μωαμεθανικὸν κράτος, ἡ δύσις, ἀντὶ τῶν πλουσίων χωρῶν καὶ πόλεων, αἵτινες ἄλλοτε τοσοῦτον συνετέλουσαν εἰς τὴν εὐπορίαν αὐτῆς, εἶδε τὴν ἀνατολὴν μεταβληθεῖσαν ἐπὶ δύο ὅλας ἑκατονταετηρίδας εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὁ ξένος δὲν ἠδύνατο οὔτε ἀσφάλειαν νὰ ἔχῃ, οὔτε ὠφελήματα νὰ καρπωθῇ. Καὶ σήμερον ἐτι ὅτε, ὡς λέγεται, ἐξεπολιτίσθη ἡ Τουρκία, αἱ μετ' αὐτῆς συναλλαγαὶ δὲν ἀποτελοῦσιν οὐδὲ τὸ δέκατον τῆς ἐμπορίας ἣτις διεζήγετο πρὸς τὰς χώρας ταύτας, ὅτε αὐταὶ ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, καθ' ὅσον, ἐν ἐλλείψει ἄλλων στατιστικῶν εἰδήσεων, δυναμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῶν τότε καὶ τῶν σημερινῶν δημοσίων προσόδων τῶν χωρῶν τούτων.

Ἰδοὺ εἰς τί ἀπέληξεν ἡ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα φιλαρχία τοῦ ἀρχιερέως τῆς Ῥώμης, καὶ ἡ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ἀκόρεστος πλεονεξία τῶν λαῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης. Ἀλλ' ἐὰν κατέστρεψαν τὸ ἑλληνικὸν κράτος, δὲν ἴσχυσαν εὐτυχῶς νὰ καταστρέψωσι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Ὁ μὲν μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς κατέπεσεν ἐν ἀρχῇ τῆς 13 ἑκατονταετηρίδος, συγχρόνως ὁμοίως ἐπέτειλεν ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς, τοῦ ὁποίου τὴν ἡὼ ἐχαιρετίσαμεν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς περιόδου ἧς συνεπληρώσαμεν ἤδη τὴν ἀφήγησιν. Τὰ λείψανα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγωνίσθησαν μὲν ἐτι καὶ ἐνίοτε ἐνδόξως ὑπὲρ τῆς ἰδίας σωτηρίας, ἀλλ' ἔκτοτε ὁ νεώτερος ἑλληνισμὸς ὕψωσεν

ιδίαν σημαίαν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Μιχαήλ Ἄγγελος Κομνηνός, ὃν θέλομεν μετ' ὀλίγον ἶδει καταπολεμοῦντα τοὺς Φράγκους ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς τοῦ κράτους χώραις, ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Πελοποννησίων, οὐχὶ πλέον ὡς οἱ Λασκάρεις καὶ οἱ Βητάτσαι καὶ οἱ Παλαιολόγοι βασιλεὺς Ῥωμαίων, ἀλλὰ αὐθέντης ὅλης τῆς Ἑλλάδος. Ἐπιτοσοῦτον δὲ ἐκραταιώθη ἡ συνείδησις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὥστε ἔκτοτε πάντες οἱ ἱστορικοὶ καὶ οἱ λόγιοι ἄνδρες, ὁ Χαλκοκονδύλης, ὁ Γεμιστός, ὁ Φραντζῆς, ὀνομαζοῦσι τοὺς κατοίκους τοῦ κράτους, οὐχὶ πλέον Ῥωμαίους ἀλλὰ Ἑλληνας. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, ὅτε ἀπέτεινε τὸν ἔσχατον λόγον πρὸς τοὺς συναγωνιστάς, προέτρεψεν αὐτοὺς νὰ προπολεμήσωσιν ὡς Ἑλλήνων ἀπόγονοι ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐκείνης, ἣν ἐλπίδα καὶ χυρὰν πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπεκάλει. Ἀληθῶς λοιπὸν εἶπεῖν ὁ μεσαιωνικός Ἑλληνισμὸς ἐτελείωσε τὸ κύριον αὐτοῦ στάδιον διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων· διότι ἀν ἐξακολουθῆ ὑπάρχων ἔτι ἐπὶ τινα χρόνον, πρωταγωνιστεῖ ὁμως ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡμῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης καὶ ἐφεξῆς ὁ ἑλληνισμὸς ὁ νεώτερος.

Τούτου τοῦ ἑλληνισμοῦ εἴμεθα οἱ ἄμεσοι ἀπόγονοι. Ἀλλὰ μὴ λησμονῶμεν τοὺς δεσμούς τοὺς συνδέοντάς ἡμᾶς μετὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἰς τοῦτον ὀφείλομεν τὴν ὑπαρξίν ἡμῶν, εἰς τοῦτον τὴν θρησκείαν, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀναβίωσιν ἡμῶν· διότι ὁ Εὐστάθιος, οἱ Χωνιάται, ὁ Μιχαήλ Κομνηνός, ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος, πρὶν γίνωσι πατέρες ἡμῶν ὑπῆρξαν τέκνα τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ. Πολλὰ βεβαίως ὑπῆρξαν τοῦ ἑλληνισμοῦ τούτου τὰ ἀμαρτήματα. Φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως ὀλίγα ἀνεύρομεν ἐν αὐτῷ ἔγνη· αὐτὴ ἡ ἠθικὴ συνείδησις ἀναφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσθενής. Οὐδὲ παρήγαγεν ἐν τῇ ποιήσει ἢ ἐν τοῖς γράμμασιν ἔργα ἀντάξια τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ μεγαλείου. Ἀλλὰ τὸ πολιτικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ὑπῆρξεν ἀναμφισβήτητον ἐπὶ ὀκτὼ ἑκατονταετηρίδας· καὶ συνετηρήθη, τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐν μέσῳ τῶν φοβερωτέρων περιστάσεων εἰς ἃς εὗρέθη ποτὲ κράτος, διὰ κυβερνητικῆς ἐμπειρίας καὶ πειθαρχίας καὶ ἀνδρείας, τὴν ὁποίαν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀρνηθῶσιν οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐχθιστοὶ αὐτοῦ πολέμοι. Πρὸ πάντων ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἀριστοκρατία ἀνέδειξεν ἤρωας ἐναμίλλους τῇ ἀληθείᾳ τῶν μεγαλητέρων ἡρώων ὅσους ἀναφέρει ἡ ἱστορία. Ἡ δὲ μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ καὶ κοινωνικὴ μεταρρύθμισις ἣν ἐπεχείρησεν ἐν τῇ 8 καὶ ἐν τῇ 9

ἐκατονταετηρίδι, μαρτυρεῖ ὅτι περιεῖχεν ἐν ἑαυτῷ καὶ σπέρματα ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, τὰ ὅποια παρ' ἡμῶν μὲν δὲν ἠδυνήθησαν τότε νὰ βλαστήσωσι, μεταφυτευθέντα ὅμως ὑπὸ τῆς φρενῶν αἰώνων εἰς τὴν μέσην καὶ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, θαυμασίως αὐτόθι ἐκαρποφόρησαν. Ἐν γένει δὲ ὁ νεώτερος κόσμος πολλὰ ὀφείλει εἰς τὸν μεσαιωνικὸν ἑλλητισμόν. Πολλάκις, λέγει ὁ καλὸς κἀγαθὸς Rambaud, εἰς τῶν ὀλίγων Ἑσπερίων ὅσοι ἔκρινον τὰ καθ' ἡμᾶς ἀπαθῶς, πολλάκις τὸ Βυζάντιον ἔσωσε τὴν Εὐρώπην· ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ κράτος τοῦτο, ἡ ἀρχαϊκὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῆ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἄμανου, ἤθελε διαπεράσει τὸν Βόσπορον, ἡ δὲ Σελτζουκικὴ ἐπιδρομὴ ἀντὶ νὰ ἀναχαιτισθῆ εἰς Νίκαιαν, ἤθελε καταπλημμυρῆσει τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ χάρις εἰς αὐτὸ, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ὀρμῆς τῶν ἠναγκάσθησαν νὰ στρατοπεδεύσωσι περὶ τὰ ἑκατὸν ἔτη, ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀπολέσαντες οὕτω χρόνον πολύτιμον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠδύναντο νὰ φθάσωσι μέχρι τοῦ Τιθέρεως καὶ τοῦ Ἄλβιος, ἐνῶ βραδύτερον δὲν ἐφθασαν εἰμὴ μέχρι Βιέννης. Ὁ μεσαιωνικὸς ἑλλητισμὸς, ἐξακολουθεῖ ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς, ἀνέσωσε τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς ἐσχάτης ἐρημώσεως καὶ βαρβαρότητος τὴν Σερβίαν, τὴν Κροατίαν, τὴν Βουλγαρίαν, τὴν Οὐγγαρίαν, τὴν Ρωσίαν. Ἐὰν ὁ ἑλλητισμὸς οὗτος δὲν ἠύξησε τὴν διανοητικὴν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κληρονομίαν, διετέλεσεν ὅμως ὁ ἐνοπλὸς αὐτοῦ βιβλιοφύλαξ. Ὅποιον χάσμα, ἐν τῷ πολιτισμῷ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν δὲν ὑπῆρχε τὸ Βυζάντιον. Τέσσαρες μεγάλοι ἀνθρώπων φυλαὶ ἐδέχθησαν τὰ διανοητικὰ αὐτοῦ εὐεργετήματα· ὁ γερμανικὸς καὶ ὁ δυτικὸς κόσμος, τοῦ ὁποίου οἱ βάρβαροι βασιλεῖς ὑπ' αὐτοῦ ἐξεπαιδεύθησαν· οἱ ἄραβες, οἱ πολέμιοι αὐτοῦ, οἵτινες εἰς αὐτὸ ἐν τούτοις ὤφειλον τὴν διανοητικὴν λαμπρότητα τοῦ Βαγδατίου, τοῦ Σαλέρνου καὶ τῆς Κορδύβης· οἱ Τούρκοι οἱ καταστρέψαντες αὐτὸ, καὶ οἱ Σλαῦοι καὶ οἱ καθ' ἡμᾶς Ἕλληνες, οἱ κληρονόμοι καὶ ἴσως οἱ ἐκδικηταὶ αὐτοῦ. Ἐπὶ πάντων τούτων τῶν λαῶν ἐπέδρασε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον διὰ τῆς φιλολογίας, διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, διὰ τῶν νόμων αὐτοῦ· ὥστε ὑπῆρξεν οὐ μόνον προμαχὼν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος αὐτῆς.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Δ' ΤΟΜΟΥ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

Α. Τοποθέτησις μεσαιωνικῶν τινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ ἐκλιπόντων νῦν ἢ μετονομασθέντων.

Πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἐσημειώθη ἡ σημερινή θέσις ἐν τῷ κειμένῳ, ἐπειδὴ ὅμως ὡς πρὸς τινὰ τοῦτο δὲν ἐγένετο, ἀναπληροῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἐλλείψιν ταύτην.

Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Μάμαντος (σελ. 94) ἔκειτο ἐκτὸς μὲν τῆς πόλεως, ἀλλὰ πλησιέστατα τῆς βορειοδυτικῆς αὐτῆς γωνίας, περὶ τὸ Ἐγιοῦπ-ἐνσαρί.

Τὸ ἀνάκτορον τῆς Ἱερείας, τὸ καὶ Ἡραῖον καλούμενον (σ. 126) ἠγεῖρετο εἰς Φενέρ-μπαγτσέ· μονὴ τῶν Ἀβραμιτῶν (σ. 127) εἶναι πιθανῶς τὸ σήμερον καλούμενον Κιουτσούκ-μπαλουκλί, ἡ δὲ μεγάλη τοῦ Κωνσταντίνου πλατεῖα (αὐτ.), τὸ νῦν καλούμενον Ταούκ-παζάρ.

Εἰπὼν (σ. 258) ὅτι ἡ Θεοδώρα περιωρίσθη εἰς τὸ λεγόμενον Πετρίον, ἐνόουν τὴν κατὰ τὸ Πετρίον μονὴν τοῦ Προδρόμου, ἧς ἔχγος δὲν σώζεται πλέον.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Ἀποστόλων (σ. 275 καὶ ἀλλοχού) ἦτο ὁ ὀνομαστότερος τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ναῶν μετὰ τὸν μέγαν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ τελευταῖος οὗτος περιεσώθη, ὁ τῶν ἁγίων Ἀποστόλων κατεστράφη οὐ πολὺ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐρείπιων αὐτοῦ ἐκτίσθη τὸ Σουλτάν Μεχμέτ τσαμισί.

Ὁ ναὸς τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων (σελ. 283) ἔκειτο περὶ τὸ καίριον καὶ μέσον τῆς πόλεως, κατὰ τὸν Χωνιάτην. Κατηδαφίσθη δὲ ἔτι ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Παλαιολόγου.

Τὰ παλάτια τοῦ Διχατρός (σ. 299) ἔκειντο πιθανῶς εἰς Τσάμλιτσα.

Β. Περὶ τῶν ἱστοριῶν τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτη καὶ τοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου.

Ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῆς παρούσης ἱστορίας, ἐμνημόνευσα μὲν πολλακίς τοῦ Σκυλίτη, εὐδόλως δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἐκ τούτου λαβὼν ἀφορμὴν ὁ Κ. Σάθας ἀπορεῖ (ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης, σ. ιη') πῶς διέφυγε τὴν προσοχὴν μου ὁ Ἀτταλειάτης καὶ πῶς ἐθεώρησα ὡς μόνως πηγὰς τῆς περιόδου ταύτης τὴν χρονογραφίαν τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Σκυλίτη, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον εἶναι, λέγει, ἀπλή ἐπιτομὴ τῆς σπουδαίας τοῦ Ἀτταλειάτου συγγραφῆς. τῆς ἐξιστορεύσης λεπτομερῶς καὶ ὁπωσὺν ἀμερολήπτως τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ τοῦ Παφλαγόνοσ μέχρι Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου συμβάντα. Ἐὰν τοιαύτη

ἦτο ἡ σχετικὴ ἀξία τῶν δύο τούτων πηγῶν, ἤθελεν εἶναι τῶντι πλέον ἢ ἄπορον διατὶ προετίμησα τοῦ Ἀτταλειάτου τὸν Σκυλίτσην· ἀλλὰ βραχεῖαι τινες ἐξηγήσεις θέλουσι, νομίζω, δικαιώσει τὴν προτίμησιν ταύτην.

Τὸ ὅλον ἔργον τοῦ Σκυλίτση ἀρχόμενον ἀπὸ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, 802, ἀπολήγει εἰς τὸ τέλος περίπου τῆς τοῦ Νικηφόρου Βοτανειάτου βασιλείας. Τὸ δὲ ὅλον ἔργον τοῦ Ἀτταλειάτου, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Μιχαὴλ Παφλαγόνος, 1034, ἀπολήγει ὅπου καὶ τὸ τοῦ Σκυλίτση. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο ἱστορικῶν τούτων ἔργων σύγκρισις δὲν εἴμπορεῖ λοιπὸν νὰ γίνῃ εἰμὴ ὡς πρὸς τὸ μέρος τὸ ὑπὸ ἀμφοτέρων πραγματευθέν. Τούτου τεθέντος, τὰ ἀπὸ Μιχαὴλ Παφλαγόνος μέχρις Ἰσαακίου Κομνηνοῦ ἱστοροῦνται ὑπὸ μὲν τοῦ Ἀτταλειάτου εἰς σελίδας 52, ὑπὲρ δὲ τοῦ Σκυλίτση εἰς σελίδας 133, ὥστε ὡς πρὸς τὴν περίοδον ταύτην ἐπιτομὴ πρόδηλος εἶναι ἡ τοῦ Ἀτταλειάτου ἱστορία καὶ οὐχὶ ἡ τοῦ Σκυλίτση. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατόπιν τὰ ἀπὸ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ ἐφεξῆς περιλαμβάνουσι παρὰ μὲν τῷ Ἀτταλειάτῃ σελίδας 261, παρὰ δὲ τῷ Σκυλίτση μόνον 102· ἀλλὰ αἱ 102 αὗται σελίδες περιέχουσι βεβαίως πολὺ πλείονα σπουδαίαν ἱστορικὴν ὕλην ἢ αἱ 261 τοῦ Ἀτταλειάτου. Ὁ Ἀτταλειάτης διὰ σελίδων ὄλων εἰκοσιν (217—237) γενεαλογεῖ τὸν Βοτανειάτην αὐτογνωμόνως ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Φαβίων καὶ Σκηπιώνων, καὶ τῶν μεσαιωνικῶν Φωκῶδων. Ἐπειτα διὰ σελίδων ἐτέρων εἴκοσι 303—322, πλέκει ἀμερολήπτως ὀπασοῦν ἐγκώμια τοῦ ἥρωος αὐτοῦ παράλογα καὶ ἀηδῆ· ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν διὰ σελίδων ὄλων ἢ περιαυτολογεῖ ἢ εἰς μεираκιώδεις ἐκτρέπεται σκέψεις.

Ἄλλ' ἔλθωμεν καὶ εἰς ἄλλην τῶν δύο ἔργων ἀντιπαράθεσιν. Πρὸ καιροῦ παρετηρήθη ὅτι πολλαχοῦ τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἀντιγράφει τὸ ἕτερον κατὰ λέξιν. Τούτο συμβαίνει πολλάκις εἰς τοὺς μεσαιωνικοὺς ἡμῶν χρονογράφους. Τίς ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντέγραψε τὸν ἕτερον; Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Σκυλίτσης δὲν περιέλαβεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ του οὔτε τὰ μυθολογήματα οὔτε τὰ ἐγκώμια τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως ἡ ἱστορία αὐτοῦ περιέχει πολλὰ χαρακτηριστικώτατα, τὰ ὁποῖα ἢ ὄλως παρέλιπεν ἢ ἀνεπιτηδείως ἐκολόβωσεν ὁ Ἀτταλειάτης. Τὴν δημώδη λ. γ. παροιμίαν δι' ἧς ὁ πατριάρχης Κηρουλάριος ἠπέλει τὸν Ἰσαάκιον Κομνηνόν· αἰὼ σέ ἐκτίσα φοῦρνε, εἰς ἵνα σέ χαλάσω» (ἴδε σελ. 382 τῆς παρούσης ἱστορίας) ἀναφέρει μόνος ὁ Σκυλίτσης. Ὡσαύτως ἐν τῇ πρώτῃ συνεντεύξει τοῦ Ἄλπ Ἀρσλάν πρὸς τὸν περιπεσόντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ Ῥωμανὸν Διογένη, ὁ μὲν Ἀτταλειάτης λέγει ὅτι ὁ σουλτάνος τῶν Τούρκων, ἅμα ἰδὼν τὸν αἰχμάλωτον, εὐθύς ἐξανέστη καὶ περιεπτύξατο αὐτόν, κατὰ δὲ τὸν Σκυλίτσην, ὁ Ἄλπ Ἀρσλάν, πρὶν ἢ ἀσπασθῆ ἀδελφικῶς τὸν βασιλέα, δὲν ἐλησμόνησε νὰ ὑπομνήσῃ αὐτῷ ὅτι εἶναι νενικημένος· «πεσόντα γοῦν ὅμως πρὸ τῶν

ποδῶν αὐτοῦ πατήσας ὡς περ ἔθος καὶ ἀναστήσας καὶ περιπτυσάμενος, «μὴ δέδιθι,» ἔφησεν, ὦ βασιλεῦ,» κλπ. Ἄλλὰ τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν ἄλλην ἐκείνην συνέντευξιν καθ' ἣν ὁ Ἄλπ Ἀρσλάν ἠρώτησε τὸν Ῥωμανόν· «τί ἂν ἔδρασας, εἰ ἔσχες ἐμέ ὑποχείριον,» καὶ ὁ Ῥωμανός ἀπεκρίθη ἀνυποκρίτως ὅτι πολλὰς ἤθελε κατενέγκει κατ' αὐτοῦ πληγὰς, ὁ δὲ σουλτάνος, «ἀλλ' ἐγὼ, εἶπεν, οὐ μιμήσομαί σου τὸ αὐστηρὸν καὶ ἀπότομον,» προσθεὶς (διότι κάλλιστα ἐγίνωσκε τὰ κατὰ τὴν ἡμετέραν θρησκείαν) «πλὴν ἀκούω ὅτι καὶ ὁ ὑμέτερος Χριστὸς εἰρήνην ὑμῖν νομοθετεῖ καὶ ἀμνηστίαν κακῶν, καὶ τοῖς ὑπερηφάνοις ἀντικαθίσταται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν.» Οὕτως ἐκθέτει τὸν διάλογον τοῦτον ὁ Σκυλίτσης, ὁ δὲ Ἀτταλειάτης ὅλως ἀποσιωπᾷ τὸ τελευταῖον μέρος «πλὴν ἀκούω κλπ.», μὴ νοήσας ὅτι ἀφαιρεῖ οὕτως ἀπασαν τὴν χάριν τῆς τοῦ σουλτάνου ἀποκρίσεως. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ τοῦ Σκυλίτσῃ ἀφήγησις εἶναι τοσοῦτον ζωηρὰ καὶ εἰκονικὴ, ἡ δὲ τοῦ Ἀτταλειάτου τοσοῦτον νωχελὴς καὶ φορτικὴ ὥστε ἡ πρώτη μονονουχίφωνήν ἀφήσιν ὅτι αὐτὴ εἶναι τὸ ζωντανὸν πρωτότυπον, ἡ δὲ ἄλλη ἀτυχὴς αὐτοῦ ἀποτύπωσις. Καὶ ἔπειτα ὁ Σκυλίτσῃ δὲν ἐσυνήθιζε νὰ ἀντιγράφη ἄλλους. Ὅλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι τὸ μέγιστον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ ἔργου μέρος, τὸ ἀπὸ Νικηφόρου μέχρι Ἰσακίου Κομνηνοῦ, περιελήφθη αὐτολεξεί ἐν τῇ Συνόψει Ἱστοριῶν τοῦ Κεδρηνοῦ.

Γ. Πλειότερά τινα περὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς (σελ. 51 καὶ ἐπ.) καὶ ἄλλων δημοσίων λειτουργῶν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τὴν φρουρὰν ταύτην.

Ὁ ὑπάτος ἀρχηγὸς τοῦ πρώτου τῆς φρουρᾶς τμήματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *ἐταιρεία*, ἐπεκαλεῖτο *ἐταιρειάρχης* ἢ *μέγας ἐταιρειάρχης*. Τοιοῦτους ἐταιρειάρχης ἀναφέρουσιν οὐκ ὀλίγους οἱ χρονογράφοι· ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ ἀφορμὴν νὰ μνημονεύσω τριῶν ἐξ αὐτῶν, τοῦ Ῥωμανοῦ Λακαπηνοῦ, τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Χριστοφόρου (σελ. 90) καὶ τοῦ Εὐστάθιου (σελ. 256). Περιεσώθησαν μάλιστα καὶ δύο ἀντίτυπα τῆς σφραγίδος τοῦ περὶ τὸ 1078 μεγάλου ἐταιρειάρχου Δαβὶδ, μνημονευομένου ὑπὸ τε τοῦ Σκυλίτσῃ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀτταλειάτου. Ἡ σφραγὶς αὕτη φέρει *Θεοτόκε, βοήθει Δαβὶδ, μεγάλῳ ἐταιρειάρχῃ*. Ἄλλ' ἡ ἐταιρεία ὑποδιηρεῖτο, ὡς ἠξυέρομεν, εἰς *μεγάλην*, *μέσην* καὶ *μικρὰν* (σελ. 52). Ἐκάστη δὲ τῶν μοιρῶν τούτων εἶχεν, ὡς φαίνεται, ἴδιον ἀρχηγόν. Σώζονται τοῦλάχιστον 3 σφραγίδες ὑποδηλοῦσαι τοιοῦτό τι. Ἡ μία φέρει *Νικηφόρῳ, ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἐταιρείας*· ἡ ἄλλη, *Μιχαήλ Σπαθαροκαρδιδάτῳ καὶ ἐπὶ τῆς ἐταιρείας τῆς μεγάλῃς*· ἡ δὲ τρίτη, *Σταυράκιος, σπαθάριος ἐπὶ τῆς μεγάλῃς ἐταιρείας*. Περὶ ἀρχηγῶν ὁμῶς τῆς μέσης καὶ τῆς μικρᾶς ἐταιρείας οὔτε οἱ χρονογράφοι ἀναφέρουσι τι, ἂν μὴ ἀπατῶμαι, οὔτε σφραγίδες ἄχρι τοῦδε ἀνευρέθησαν.

Ἐνὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ δευτέρου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς

φρουρᾶς ἦτοι τῶν Ἐξκουβίτων, ἀνευρέθη ἡ σφραγίς, ἐφ' ἧς ὁμῶς ἀναγινώσκεται μὲν εὐκρινῶς τὸ ἄξιωμα τοῦ ἀνδρός, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ ὄνομα. Ἡ σφραγίς αὕτη φέρει: τῶ πατρικίῳ, βασιλικῶ πρωτοσπαθαρίῳ καὶ δομestικῶ τῶν βασιλικῶν Ἐξκουβιτόρων. Ἐνός δὲ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἀριθμοῦ (ἢ τῶν Ἀριθμῶν, ἢ τοῦ Νουμέρου, διότι καὶ οὕτω καὶ οὕτως ἐλέγετο τὸ τρίτον τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τμήμα) μανθάνομεν καὶ τὸ ὄνομα ἐκ σφραγιδος ἧτις φέρει: Νικηφόρῳ, βασιλικῶ Καρδιάτῳ καὶ δρουγγαρίῳ τοῦ Νουμέρου. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ὑπὸ τῶν χρονογράφων ἀναφερόμενος ἀρχηγός τῶν Ἀριθμῶν (Λέων ὁ Παλάκων, σελ. 52) προσαγορεύεται δομestικός, ἀλλὰ ἀπίθανον δὲν εἶναι νὰ ἐκαλεῖτο καὶ δρουγγάριος, διότι ἡ προσηγορία αὕτη ἀπεδίδετο πολλάκις καὶ εἰς ἕτερον ἀνώτερον στρατιωτικὸν ἀρχηγόν, τὸν ναύαρχον, ὅστις ἐκαλεῖτο δρουγγάριος τῶν πλωίμων, δρουγγάριος τοῦ στόλου. Τοῦ δὲ τετάρτου τμήματος τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἦτοι τοῦ Ἰκαράτου ἢ τῶν Ἰκαράτων ἄλλον ἀρχηγόν δὲν γνωρίζομεν εἰμῆ τὸν ἕγγονον τοῦ βασιλέως Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ Γενικῶν, τὸν Νικήταν, οὐ ἐμνημονεύσαμεν ἐν τῷ κειμένῳ, σελ. 52.

Ἄλλὰ εὐρέθησαν τέσσαρες σφραγιδες ἐτέρων τινῶν δημοσίων λειτουργῶν οἵτινες, καίτοι δὲν ἦσαν στρατιωτικῆ, πιθανώτατα ὁμῶς εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἐπὶ μιᾶς τῶν σφραγιδῶν τούτων ἀναγινώσκεται: σφραγίς τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου διερμηνευτοῦ τῶν Βαράγγων Μιχαήλ. Αἱ δὲ τρεῖς ἄλλαι ἀπομνημονεύουσι τὸν βασιλικὸν πρωτοσπαθάριον Σταυράκιον, ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν καὶ ἐπὶ τῶν βαρβάρων. Ἴνα ἐννοήσωμεν περὶ τίνων ἐνταῦθα ὁ λόγος, ὑπομνησκόμεν πρὸ πάντων τὸ ἐν σελ. 52 ῥηθὲν ἤδη παρ' ἡμῶν, ὅτι τὴν Ἐταιρείαν ἀπῆρτιζον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξένοι: μισθοφόροι καὶ ἰδίως Βαριάγοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ξένοι οὗτοι ἠγνόουν ἢ ἀτελέστατα ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν, φυσικώτατον ἦτο νὰ μεσολαβῶσιν ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτῶν πρὸς τὴν κυβέρνησιν διερμηνευταί, ὧν ὁ προϊστάμενος ἐκαλεῖτο μέγας διερμηνευτής, ὅπως ἐν τῇ πρώτῃ σφραγίδι. Ἄλλὰ πλὴν τῶν διερμηνευτῶν, ἀναγκαίως ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι δημόσιοι λειτουργοὶ διεξάγοντες τὰ διοικητικὰ καὶ οἰκονομικὰ πράγματα τῶν ξένων τούτων, οἵτινες ἐν τῇ ἐπισήμῳ γλώσσῃ ἐκαλοῦντο ἔτι, ὡς πάλαι ποτὲ, βάρβαροι. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Σταυράκιος τῶν 3 ἄλλων σφραγιδῶν, ὧν ἐνταῦθ' καὶ λογοθέτης τῶν οἰκειακῶν, ἦτοι ἐπιμελητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς περιουσίας (σελ. 31), ὃν ἠδυνάμεθα ἴσως νὰ ὀνομάσωμεν προσφύεστερον ἐπὶ τοῦ Βασιλικοῦ Οἴκου Ὑπουργόν. Μία δὲ τῶν σφραγιδῶν τοῦ Σταυράκιου φέρει ῥητῶς: Δός, Κύριε, ἀνάστην, ὃ ἐστὶ τὸν μισθόν. (Archives de l'Orient Latin, Tome 1, 1881, σελ. 679—703).

Α. Ὀλίγαι λέξεις περὶ τῆς κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα Ἱστορίας τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου (*Geschichte des Levantehandels im Mittelalter*) ὑπὸ Βιλιέλμου Heyd, 1879, τόμοι 2.

Ἡ ἱστορία αὕτη δὲν εἶναι ἔργον προχείρων τινῶν μελετῶν· εἶναι ἀληθὲς μνημεῖον ἐσαεὶ ἐν τῷ ὑποίῳ περιελήφθησαν, κατετάχθησαν καὶ διευκρινήθησαν πᾶσαι αἱ ἄχρι τοῦδε γενόμεναι μερικαὶ ἔρευναι περὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν ἐθνῶν μεταναστεύσεως μέχρι τῆς εὐρέσεως νέας πρὸς τὴν ἀπωτάτην Ἀνατολὴν ὁδοῦ, διὰ τοῦ περίπλου τῆς Ἀφρικῆς. Ἄλλ' ὁ Heyd ἰδίως ἐνδιατρίβει περὶ τὰς τέσσαρας τελευταίας τοῦ μέσου αἰῶνος ἑκατονταετηρίδας, ἧτοι περὶ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν. Προτάσσει μὲν ὡς *Πρώτην περίοδον* τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ προηγουμένων, ἧτοι τῆς 6, 7, 8, 9, 10 καὶ 11, διὰ τὴν ἔλλειψιν ὁμῶς εἰδήσεων θαψιλεστέρων, ἡ πρώτη αὕτη περίοδος ἐκτίθεται ἐπιτομώτατα. Ἐκ τῶν 1300 περίπου σελίδων τῶν δύο τόμων, 1180 πραγματεύονται περὶ τῶν τεσσάρων ὑστέρων ἑκατονταετηρίδων, μόνον δὲ 145 περὶ τῶν ἐξ προτέρων. Καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἐκ τῶν 145 τούτων σελίδων, τὸ τρίτον μόλις διεξέρχεται τὰ κατὰ τὸ ἐμπόριον τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Βυζαντίου, τὰ δὲ λοιπὰ δύο τρίτα ποιοῦσι λόγον περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, τῶν Ἰουδαίων, τῆς Ῥωσίας, Σκανδιναυίας, Γερμανίας, Μεγάλης Βρετανίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διατὶ οὐδὲν ἔλαβον ἀφορμὴν, ὡς ἐκ τῆς νέας ταύτης συγγραφῆς, νὰ προσθήσω εἰς ὅσα διέλαβον, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, περὶ τῆς ἐμπορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους μέχρι τῶν σταυροφοριῶν.

Περὶ τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Ἀγγέλων, ἐν τῇ 12 ἑκατονταετηρίδι ὁ Heyd ἔγραψε πλείοτερα (Περίοδος δευτέρα, τόμος 1ος, σελ. 208—291), ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα ἱστορεῖ μᾶλλον τὰ κατὰ τὰς Ἰταλικὰς ἀποικίας αἵτινες τότε ἰδρῦθησαν ἐντὸς τοῦ μεσαιωνικοῦ ἡμῶν κράτους. Ἐκ τῶν σχέσεων τῶν ἀποικιῶν τούτων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν ἐμνημόνευσα ἤδη, ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, ὅσα ἦτο ἀπαραίτητον καὶ δυνατὸν νὰ περιληφθῶσιν ἐν Ἱστορίᾳ ἧτις κύριον σκοπὸν προέθετο τὴν ἀφήγησιν τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ ἀνατολῇ ξένων ἰδρυμάτων. Ὅθεν οὐδὲ εἰς τὰ περὶ τῶν Ἰταλικῶν ἀποικιῶν ἐπεχείρησα ἀνάπτυξιν τινα ἐν τῇ παρούσῃ ἐκδόσει.

Περὶ μιᾶς μόνον γνώμης τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἀνατολικῆς ἐμπορίας θέλω εἶπει ἐνταῦθα τινα. Ὁ Heyd ψέγει τοὺς Ἕλληνας ἐμπόρους ἐπὶ ὀλίγῳ ἐπιχειρηματικῷ πνεύματι, βεβαιῶν ὅτι εὐκολώτατα ἠδύναντο νὰ μεταφέρωσιν ἄθροα τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς πόλεις τῆς Κάτω Ἰταλίας, ἧς ἐκυριάρχει τότε ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχία, εἰς Βᾶριν, εἰς Νεάπολιν, εἰς Ἀμαλφιν καὶ ἐκεῖθεν νὰ συνάψωσιν ἐπικερδιστάτας ἐμπορικὰς συναλλαγὰς πρὸς ἀπα-

σαν τὴν Ἰταλίαν ἀντὶ δὲ νὰ πράξωσι τοῦτο, περιέμενον τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων ἐκείνων νὰ ἔλθωσιν εἰς τὰ ἐντεῦθεν τοῦ Ἀδρίου ἐμπορεῖα τοῦ κράτους, ἵνα προμηθευθῶσι τὰ προϊόντα τῆς ἀνατολικῆς βιομηχανίας· σελ. 64—65 τοῦ πρώτου τόμου.

Ὁ Heyd ἐκφέρει τὴν ἀπόφασιν ταύτην ὡς αὐταπόδεικτον ἀλλ' εἶναι ἄρα γε τοσοῦτον βεβίαιον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, σταυρώσαντες τὰς χεῖρας, περιέμενον τοὺς Ἑσπερίους νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν ἀνατολήν; Ἡ κάτω Ἰταλία, κατακτηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ καὶ ὀργανωθεῖσα ἐπὶ Ἰουστίνου Β' ἐν τῇ 6 ἑκατονταετηρίδι, διετέλεσε βεβαίως ἐν τῇ 7 καὶ ἐν τῇ 8 εἰρηνεύουσα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ εὐημεροῦσα. Συγχρόνως ὁμως ἢ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἀδρίου μητρόπολις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ διήρχετο διὰ κρίσεως δεινοτάτης, κατὰ πολεμουμένη μὲν, ἐπὶ ἔτη τριακόσια, ὑπὸ Περσῶν, Ἀράβων, Ἀβάρων, Βουλγάρων, καὶ Σλάβων, στερηθεῖσα δὲ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Συρίαν, τὴν Μεσοποταμίαν, οὐκ ὀλίγα τμήματα τῆς μικρᾶς Ἀσίας, τὴν μετὰξὺ Αἴμου καὶ Ἰστρου χώραν καὶ πολλὰ διαμερίσματα τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας. Αὐτὴ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκινδύνευσε τρίς νὰ περιπέσῃ εἰς χεῖρας τῶν πολεμίων, οἵτινες ἢ ἐκυρίευσαν ἢ ἐδῆσαν ἐπανειλημμένως πολλὰς νήσους καὶ παραλίαις, καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις τὴν Θεσσαλονίκην. Καὶ ὁμως, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, Ἕλληνες ἔμποροι μετεκόμιζον τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν οὐ μόνον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἰσπανίας, καθ' ἃ ὀρθῶς λέγει ὁ Heyd, ἐν σελ. 26 τοῦ πρώτου τόμου. Ἄξιον λοιπὸν ἀκριβεστεράς μελέτης ἦθελεν εἶναι, νομίζω, τὸ ζήτημα· διατὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι, ἐνῶ ἐπορεύοντο μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ἑσπερίας, δὲν ἰδρύσαν ἴδια μόνιμα καταστήματα εἰς τὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας.

Κατὰ δὲ τὰς ἀκολούθους τρεῖς ἑκατονταετηρίδας, 9, 10 καὶ 11, ἀντιθέτως μετεβλήθη ἡ τύχη τῶν δύο ἐκείνων τοῦ Κράτους τμημάτων. Ἡ μὲν μητρόπολις κατισχύσασα τῶν ἀντιπάλων ἀπέβη εἴπερ ποτὲ ἰσχυρὰ καὶ πλουσία, αἱ δὲ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις ὑπέστησαν συνεχεῖς σχεδὸν καὶ φοβερὰς καταστροφὰς κατὰ μὲν τὴν 9 καὶ τὴν 10 ἑκατονταετηρίδα ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, κατὰ δὲ τὴν 11 ἀπὸ τῶν Νορμαννῶν, οἵτινες ἐπὶ τέλους καὶ ὀριστικῶς ἐκυριάρχησάν τῶν χωρῶν τούτων. Τοιαύτης δὲ οὔσης ἐν αὐταῖς τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, δὲν ἔχομεν ἴσως χρεῖαν ἄλλων λόγων ἵνα διμολογήσωμεν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔμποροι ἤθελον κάκιστα ὑπολογίσει τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἐὰν ἐπεχείρουν νὰ ἰδρύσωσι μεγάλας βιομηχανημάτων ἀποθήκας ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ.

Εἰς τὸν ἑλληνισμόν ἀπεδόθησαν πολλάκις οὐκ ὀλίγα ἐλαττώματα, ἀλλὰ ποτὲ δὲν κατεκρίθη οὗτος ἐπὶ ἐλλείψει ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος. Ὅτι δὲ οὔτε ὁ μεσαιωνικὸς ἑλληνισμὸς ἦτο κατὰ τοῦτο πέρα τοῦ δέοντος περιεσκεμμένος μαρτυροῦσι γεγονότα πολλά. Αὐτὸς

ὁ Heyd ἠμολογεῖ (σελ. 61 τοῦ πρώτου τόμου) ὅτι οἱ τότε ἔμποροι ἡμῶν δὲν περιώριζον τὰς κερδοσκοπικὰς αὐτῶν ἐργασίας εἰς μόνον τὰ προϊόντα τῆς ἰθαγενοῦς βιομηχανίας. Καὶ ἀφοῦ οἱ Ἄραβες ἐγένοντο κύριοι τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Ἀντιοχείας, οἱ ἡμέτεροι, ἀπερχόμενοι εἰς τὰς πόλεις ταύτας, παρελάμβανον ἀπὸ τῶν Ἀράβων τὰ βιομηχανήματα τῶν ἀνατολικωτέρων χωρῶν καὶ μετεκόμιζον αὐτὰ εἰς Κωνσταντινούπολιν, Θεσσαλονίκην καὶ Χερσῶνα. Ὅτι ἡ τελευταία αὕτη πόλις ἦτο τὸ κυριώτατον εἰσαγωγικὸν καὶ ἐξαγωγικὸν ἐμπορεῖον τοῦ κράτους ὡς πρὸς τὰς πρὸς βορρᾶν τοῦ Εὐξείνου χώρας ἔλαβον ἀφορμὴν καὶ ἐγὼ νᾶ τὸ εἶπω ἐν σελ. 333 τοῦ τρίτου τόμου τῆς Ἱστορίας μου. Ἀλλὰ τὴν τρανοτάτην ἴσως ἀπόδειξιν τοῦ τολμηροῦ πνεύματος οὗ ἐνεφορεῖτο τὸ ἐμπόριον τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ παρέχουσιν ἡμῖν οἱ Παυλιανῖται, περὶ ὧν ἐπανειλημένως ἐλάλησα ἐν σελ. 440 καὶ ἐπ. καὶ 698—699 τοῦ τρίτου ὡσαύτως τόμου.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΩ Δ' ΤΟΜΩ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

Μακεδονική δυναστεία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

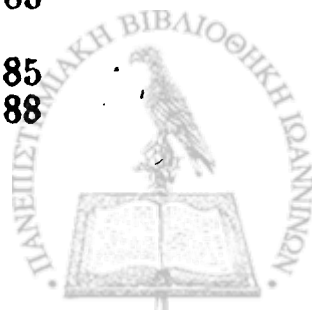
Πολίτευμα. Διοικήσις. Χρηματικοί πόροι. Στρατός.

	σελ.
Εἰσαγωγή	3
Βασιλεία	4
Πατριάρχης καὶ Ἐκκλησία . .	9
Προσηγορίαι τῶν βασιλέων . .	12
Προσαγόρευσις τῶν ξένων ἡγεμόνων	14
Ἀναπλήρωσις διαδόχων ὁσάκις ἦσαν ἀνήλικοι ἢ γυναῖκες	15
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων	16
Ἀναγόρευσις βασιλέων ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας . . .	24
Κουροπαλάται. Παρακοιμώμενοι. Βασιλεοπάτορες	25
Δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἐνεργεῖα καὶ ἄλλοι, ψιλῶ ὀνόματι . .	26
Μάγιστροι	29
Λογοθέται. Ἐπαρχοὶ τῆς πόλεως. Κισαίστωρ	30
Θέματα καὶ πόλεις	34
Διοικήσις τῶν θεμάτων	39
Δημοτικὴ διοίκησις	42
Εἰσοδήματα τοῦ Κράτους	44
Στρατός	50
Ἐπίλογος	62

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Οἱ πρῶτοι τρεῖς βασιλεῖς τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Βασιλεῖος Α'.— Λέων ΣΤ'.—Κωνσταντῖνος Ζ'.

	σελ.
Χαρακτήρ τοῦ Βασιλείου. Νέα ὀργανώσεις τοῦ Κράτους. Ἐκκλησία	64
Διοικήσις	66
Νομοθετικὰ ἔργα	67
Στρατός καὶ στόλος	69
Αἱ ἐν Δαλματία πόλεις καὶ αἱ σλαυϊκαὶ φυλαὶ	70
Παυλιανῖται. Ἀραβες. Νδυτικὰ κατορθώματα	73
Θάνατος τοῦ Βασιλείου. Γενικὴ ἐκτίμησις τῶν ἔργων αὐτοῦ	75
Λέων ΣΤ'. Πῶς εἶχον τότε οἱ Βούλγαροι	78
Ὁ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πόλεμος. Συμεών	81
Σαρακηνῶν ἐπιδρομαί. Ἄλωσις καὶ δῆλωσις Θεσσαλονίκης	83
Ῥώσων ἐπιδρομαί. Ἐμπορικὴ καὶ πολιτικὴ συνθήκη	85
Κωνσταντῖνος Ζ' ἀνήλικος . . .	88

	σελ.		σελ.
Ῥωμανὸς Λεκαπηνὸς, συμβα- σιλεύς	89	Λουϊτπράνδου	146
Βούλγαροι. Σλαῦοι. Ῥῶσοι .	91	Μεγαλεῖον τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Ἐσωτερικοὶ αὐτοῦ πολέμοι	165
Λαμπρά κατὰ τῶν Ἀράβων τρόπαια. Ἰωάννης Κουρκούας	97	Ὁ διάλογος Φιλόπατρις ἢ Δι- δασκόμενες	166
Σλαῦοι τῆς Πελοποννήσου. Ἐ- ξωτερικαὶ σχέσεις. Διοικήσις	98	Προμηνύματα θανάτου	173
Καθαίρεισι τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ	100	Ἐπιβουλὴ τῆς Θεοφανοῦς . . .	175
Μοναρχία Κωνσταντίνου. Οἱ Φωκάδες	102	Δολοφονία τοῦ Νικηφόρου ὑπὸ Ἰωάννου τοῦ Τσιμισκῆ	177
Βάπτισις τῆς ἡγεμονίδος τῶν Ῥώσων Ὀλγας	105	Τελευταία περὶ Νικηφόρου κρίσις	179
Διοικήσις. Συγγραφαὶ τοῦ Κων- σταντίνου	110	Ἀναγόμεναι τοῦ Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις	180
—		Καταγωγὴ καὶ χαρακτὴρ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου	182
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'		Στέφισ Ἰωάννου καὶ πρῶται αὐτοῦ πράξεις. Ἐξορία Θεο- φανοῦς	185
Ἀκμὴ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας. Ῥωμανὸς Β'. Νικηφόρος Φωκᾶς. Ἰωάννης Τσιμισκῆς.		Ἀρχὴ τοῦ βυζαντινοῦ πολέμου Λαμπρὰ νίκη τοῦ Βάρδα Σκληροῦ	187
Ῥωμανὸς Β'. Χαρακτὴρ αὐτοῦ. Οἱ περὶ αὐτὸν ἐπιφανεῖς ἄν- δρες	113	Στάσις τοῦ Βάρδα Φωκᾶ	188
Ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ὑπὸ Νικηφόρου Φωκᾶ	115	Γάμος τοῦ Ἰωάννου μετὰ τῆς θείας τῶν βασιλοπαίδων Θεο- δώρας	190
Τὰ ἐν Ἀσίᾳ κατορθώματα τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ. Θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ	121	Ὀλοσχερῆς ἦττα τῶν Ῥώσων. Ἡ Βουλγαρική ἐπαρχία τοῦ κράτους	191
Ἀναγόμεναι τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ ὡς συμβασιλεύος τῶν υἱῶν τοῦ Ῥωμανοῦ	123	Ἐσωτερικὴ διοικήσις. Νέα Παυ- λιανιτῶν μετοικεσία εἰς Θρά- κην	202
Νέα ἐν Ἀσίᾳ τρόπαια τοῦ Νι- κηφόρου Φωκᾶ. Τρίτος αὐ- τοῦ θρίαμβος	129	Γάμος τῆς νέας Θεοφανοῦς μετὰ τοῦ Ὀθωνος Β'	204
Βούλγαροι. Ῥῶσοι. Προδοσία τοῦ Καλοκύρη	131	Λαμπραὶ ἀλλ' ἀτελέσφοροι κατὰ μωαμεθανῶν στρα- τεῖαι	205
Διατάξεις τοῦ Νικηφόρου περὶ τῶν ἐκκλησιαστικ. πραγμάτων	133	Θάνατος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου	209
Πολλὴ πρὸς τὸν στρατὸν εὐ- νοια. Ἐτεροι ἀφορμαὶ δυ- σχεσεῖας	139	—	
Ἀτυχῆς ἐπὶ Σικελίαν στρατεία. Λαμπρὰ ἐν Ἀνατολῇ κα- τορθώματα	144	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'	
Αἱ δύο διαδόχου προδοσίαι τοῦ		Ἀκμὴ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος. Παντοδυναμία τοῦ παρακλιμω- μένου Βασιλείου. Στάσις Σκληροῦ	210

	σελ.
Ἐπανάστασις Βουλγαρίας. Ὁ Βασίλειος Β' προκύπτει εἰς μέσον	215
Πρώτη κατὰ Βουλγάρων στρατεία τοῦ Βασιλείου Β'. Ἰταλία. Ῥωσία	218
Καθαίρεσις τοῦ προέδρου Βασιλείου. Ἡ ἐν Ἀσίᾳ στάσις	221
Ῥύθμισις τῶν πραγμάτων Μακεδονίας, Ἰθρησίας καὶ Ἀρμενίας	223
Μέγας κατὰ Βουλγάρων πόλεμος. Ἡττα αὐτῶν περὶ Σπερχειῶν	225
Ὁ Βουλγαρικὸς πόλεμος ἀπὸ τοῦ 997 μέχρι τοῦ 1002	227
Ἀνανέωσις τῆς ἐπιβολῆς μετονομαθείσης ἀλληλέγγυον	231
Συνέχεια τοῦ βουλγαρικοῦ πολέμου. Κατορθώματα τοῦ 1014	233
Βουλγαρικὸς πόλεμος 1015. Πολλὰ κατορθώματα, ἐν ἀτύχημα	236
Βουλγαρικὸς πόλεμος, 1016 καὶ 1017. Νέα κατορθώματα	238
Οἱ Βούλγαροι δαμάζονται, 1018. Θριαμβικὴ πορεία Βασιλείου	239
Τελευταῖαι περιπέτειαι τοῦ Βουλγαρικοῦ πολέμου	241
Οἱ δύο θρίαμβοι τοῦ Βασιλείου. Ἐν Ἀθήναις. Ἐν Κωνσταντινουπόλει	244
Ἐποταγὴ Σιρμιίου καὶ Ἀρμενίας	248
Μέγα ἀξίωμα τοῦ κράτους ἐν τῷ κόσμῳ	249
Πρώτη τῶν Νορμαννῶν ἐπιτολή. Θάνατος τοῦ Βασιλείου Β'	253
Ὁ περὶ Βασιλείου ἐπίλογος	254

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Παρακμὴ καὶ κατάλυσις τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

	σελ.
Κωνσταντίνου Η' βασιλεία καὶ θάνατος	255
Ζωὴ καὶ Ῥωμανὸς Γ'. Οἰκτρὸς θάνατος τοῦ Ῥωμανοῦ	257
Ζωὴ καὶ Μιχαὴλ Δ'. Ὁ ἔρσανοτρόφος Ἰωάννης. Ἀθλίαι κατάστασις	262
Οἱ σωζόμενοι ἔγκριτοι στρατηγοί. Ἔργα αὐτῶν	264
Καθαίρεσις Μανιάκη. Ἀπόλειξις τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας	265
Στάσις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Αὕτη δαμάζεται, ἡ Σερβία εὐχί	268
Στάσις τῶν Ἀθηνῶν	272
Θάνατος Μιχαὴλ Δ'. Μιχαὴλ Ε' θετοῦ τῆς Ζωῆς υἱοῦ καθαίρεσις	275
Ζωὴ καὶ Κωνσταντίνος Θ'. Ὀλεθρία κυβέρνησις	278
Τελευταῖα τῶν Ῥώσων κατὰ τὸν μεσαιῶνα ἐπιδρομὴ	281
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν ἰδίως καλουμένων Τούρκων	283
Πρῶτοι μεταξὺ τούρκων καὶ χριστιανῶν ἀγῶνες	287
Πετсенέγοι περὶ Σαρδικίην. Θάνατος Ζωῆς καὶ Κωνσταντίνου	290
Θεοδώρα, ἡ τελευταία ἀπόγονος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας	293
Μιχαὴλ Στρατιωτικὸς. Ἰσαάκιος Κομνηνὸς	294

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας.

Ἀνάρρησις Ἰγνατίου. Ἐξορία Φωτίου	300
---	-----

σελ.	σελ.
Ἐπιστολαὶ Ἰγνατίου καὶ Βασιλείου πρὸς τὸν Πάπαν.. 303	ρήξειως τῶν ἐκκλησιῶν... 339
Ἡ σύνοδος τοῦ 869, ἡ καθιερώσασα τὴν πενταρχίαν τῆς ἐκκλησίας... 304	Ὁ πατριάρχης Μιχαὴλ Κηρουλάριος... 341
Καταδίκη τοῦ Φωτίου καὶ τῶν φωτιανῶν... 307	Ἡ μετὰ τοῦ Μιχαὴλ καὶ τοῦ πάπα ἀλληλογραφία... 343
Κρίσεις περὶ τῆς συνόδου τοῦ 869... 308	Σκανδαλώδης διαγωγή τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πάπα... 345
Ἡ ἰδία περὶ Βουλγαρίας Σύνοδος τῶν πέντε πατριαρχῶν. 310	Ἡ δογματικὴ ἔνωσις εἶναι ἀδύνατος... 348
Ἀξιοπρεπὴς πολιτεία τοῦ Φωτίου μετὰ τὴν καταδίκην αὐτοῦ... 312	
Θάνατος Ἰγνατίου. Νέα ἀνάρρησις Φωτίου. Σύνοδος 879—880... 315	—
Θρίαμβος τοῦ Φωτίου... 316	ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'
Ἱστορικὴ ἐξήγησις τῆς διαστάσεως τῶν ἐκκλησιῶν... 320	Ἑλική, ἠθικὴ καὶ ἐθνολογικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας
Δευτέρα πτώσις τοῦ Φωτίου. Τελευταία περὶ αὐτοῦ κρίσις. 325	Γενικὴ ἐποψίς τοῦ κράτους ἐν τῇ 11 ἑκατονταετηρίδι... 351
Χρηστότης τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας. Ἡ ἐν Ῥώμῃ πορνοκρατία... 327	Βαθμικία ἐλάττωσις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ... 354
Τὸ περὶ τετραγαμίας ζήτημα. Ὁ ἐξαίρετος πατριάρχης Νικόλαος... 330	Εὐρώπη. Ἀναλογία τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ... 357
Νέα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ σκάνδαλα... 337	Βλάχοι... 359
Προαναχρούσματα τῆς μεγάλης	Ἄλβανοί... 361
	Ἕτεροι ξένοι... 362
	Μικρὰ Ἀσία. Ὁ ἐν αὐτῇ ἐλληνισμός... 364
	Ἐθνικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν κατοίκων ἀλλοιώσις... 366
	Στρατός... 371
	Φορολογία. Ἐπίλογος... 373

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ.

Κομνηνοί. Σταυροφορίαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Τὰ μετὰ τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ καὶ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Καταγωγή τῶν Κομνηνῶν. Ἡ πολιτικὴ μερὶς τῶν λογίων. 376	αίου Κομνηνοῦ... 380
Βασιλεία καὶ παραίτησις Ἰσα-	Κωνσταντῖνος Δούκας. Ὀλεθρία ἐπίδρασις τῶν λογίων. 384

	σελ.
Ῥωμανὸς Διογένης	386
Σελδζουκιδῶν οὐ μόνον ὑλική, ἀλλὰ καὶ ἠθικὴ ὑπεροχὴ . .	387
Ὁ Ῥωμανὸς ἀναχαιτίζει ἐπι- μικρὸν τοὺς Τούρκους	389
Ἡρωϊσμὸς Ῥωμανοῦ, αἰγμα- λωσία, λύτρωσις	390
Ῥωμανοῦ καὶ Ἄλπ-Ἀρσλάν θάνατος. Ἀντίθετος αὐτῶν τύχη	396
Μιχαὴλ Ζ'. Δούκας. Τὰ ἐν Ἀ- σία παθήματα	398
Ὀλεθρία κυβέρνησις	401
Πτώσις Μιχαὴλ Ζ'. Νικηφό- ρος Βοτανειάτης. Ἐσχάτη ἀθλιότης	402
Τὸ κράτος σώζεται ὑπὸ Ἀλε- ξίου Κομνηνοῦ	404

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Προμηνύματα τῆς πρώτης σταυροφορίας.	
Ὁ Ἀλέξιος ρυθμίζει συνετῶς τὰ κατὰ τοὺς συγγενεῖς αὐτοῦ	410
Αἱ πολιτικαὶ δυσχέρειαι ἦσαν πολὺ δεινότεραι	413
Εἰρηνικαὶ σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν. Αἰφνίδιος μεταβολή.	414
Οἱ ἐν Ἀσία Τουργομάνοι. Ὁ μεγαλοφυῆς πάπας Γρηγό- ριος Ζ'	417
Ὁ Νορμαννὸς Ροβέρτος Γυ- σκάρδος. Συμμαχία μετὰ Γρηγορίου Ζ'	420
Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τοῦ Γυ- σκάρδου καὶ ἄλλαι ἐνέργειαι	428
Πολιτικαὶ ἐνέργειαι Ἀλεξίου κατὰ Γυσκάρδου καὶ Γρη- γορίου	430
Ἐπιζήμιοι πρὸς τοὺς Ἐνετοὺς παραχωρήσεις	432
Οἰκονομικὴ κατάστασις. Πολε- μικαὶ παρασκευαὶ. Τούρκοι.	435
Πολιορκία Δυρραχίου ὑπὸ Γυ-	

	σελ.
σκάρδου. Γεώργιος Παλαιο- λόγος	436
Ἄφιξις τοῦ Ἀλεξίου. Ἡττα αὐτοῦ περὶ Δυρράχιον	439
Ἡττα τῶν Νορμαννῶν περ Λάρισαν. Ὀριστικὴ αὐτῶν ὑποχώρησις	444
Τὰ μέχρι τῆς πρώτης σταυρο- φορίας δέκα ἔτη	448

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

Ἀλέξιος Κομνηνός. Πρώτη σταυροφορία.	
Ὁ μῦθος τῶν ἰκετηρίων ἐπι- στολῶν τοῦ Ἀλεξίου	451
Ἐρημίτης Πέτρος. Οὐρβανὸς Β'. Ἡ ἐν Πλακεντία σύνο- δος	456
Ἐπιφανεῖς Σταυροφόροι. Ἀσύν- τακτοι αὐτῶν πρόδρομοι . . .	458
Ἄφιξις Γοδοφρέδου Βουίλλῶ- νος εἰς Κωνσταντινούπολιν.	462
Ἐπίσημος δεξίωσις Γοδοφρέδου. Σύμβασις πρὸς αὐτόν	465
Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί. Βοημοῦν- δος. Ταγκρέδος, Ραιμοῦνδος	469
Ἄλωσις Νικαίας	472
Παραβιάσεις συνθηκῶν ὑπὸ Σταυροφόρων. Ἄλωσις Ἀν- τιοχείας	475
Οἱ σταυροφόροι ἀθετοῦσιν ἐπι- σήμεως τὰς συνθήκας	477
Ἄλωσις Ἱεροσολύμων. Σφαγαὶ φοβεραὶ	479
Λατινικὸν βασιλεῖον καὶ πα- τριαρχεῖον ἐν Ἱεροσολύμοις	480
Ἄφιξις νέων σταυροφόρων. Δεινὰ τούτων παθήματα . .	482
Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημοῦνδου ἐν Ἀσία	484
Ὁ πόλεμος τοῦ Ἀλεξίου κατὰ Βοημοῦνδου ἐν Εὐρώπῃ . . .	488
Ὁ Βοημοῦνδος συνθηκολογεῖ περὶ Δυρράχιον	492

	σελ.
Ὑποχρεώσεις ἅς ἀνέλαβε διὰ τῶν συνθηκῶν ὁ Βοημοῦνδος	494
Θάνατος Βοημοῦνδου	496
Ἡ πρώτη σταυροφορία, γεγονός ὀλεθριώτατον τῆς ὅλης ἱστορίας	498
Τὰ τελευταῖα ἑπτὰ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀλεξίου ἔτη	504
Τελευταῖαι περὶ Ἀλεξίου κρίσεις	509

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

Ἰωάννης Κομνηνός. Μανουὴλ Κομνηνός. Δευτέρα Σταυροφορία.	
Ἰωάννης Κομνηνός. Τὰ πρῶτα ἑννέα ἔτη τῆς βασιλείας ταύτης	513
Τὰ τελευταῖα ἕξ τῆς βασιλείας ταύτης ἔτη	515
Προϊούσα ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ παρακμὴ	519
Ὁ βασιλεὺς Μανουὴλ ἡρωϊκός, ἀρειμάνιος, ἀθλητικός.	522
Πρῶται πράξεις τοῦ Μανουὴλ.	524
Δευτέρα σταυροφορία, ὅπως ἀτελέσφορος	526
Ἐπιδρομὴ τῶν Νορμαννῶν τῆς Σικελίας εἰς τὴν Ἑλλάδα.	531
Ἀνάκτησις Κερκύρας ὑπὸ Μανουὴλ	533
Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου. Εἰρήνη. Προνόμια Γενουαίων	536
Ὁ Μανουὴλ ταπεινοῖ δεινῶς ἐν Ἀσίᾳ Φράγκους καὶ Τούρκους	539
Σχέσεις πρὸς τὸν πάπαν καὶ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Γερμανίας	542
Σέρβοι. Οὐγγροὶ. Νίκη περὶ Ζεύγμινον. Θρίαμβος ἐπὶ ταύτῃ	544
Ἀσύνητος καὶ ἀτυχὴς ἐπὶ Αἰγυπτὸν στρατεία	547
Ἀσύνητος καὶ ἀτυχὴς πρὸς τοὺς	

	σελ.
Ἐνετοὺς ῥήξαις	548
Ἀτυχὴς κατὰ τῶν Τούρκων ἀγών. Θάνατος τοῦ Μανουὴλ	551
Ἐσωτερικὴ τοῦ κράτους κατάστασις ἐπὶ Μανουὴλ	553
Μεγάλοι δυνάσται ἐν ταῖς ἐπαρχίαις οὐχὶ τιμωροῦνται	558
Γενικὴ ἐποψὶς τοῦ Κράτους ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Κομνηνῶν	562

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Οἱ τελευταῖοι Κομνηνοὶ.	
Ὁ παῖς Ἀλέξιος Β'. Δεινὴ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ ἀνωμαλία	565
Ἀνδρόνικος Κομνηνός. Χαρακτήρ αὐτοῦ	567
Προηγούμενος τοῦ Ἀνδρονίκου βίος	569
Ὁ Ἀνδρόνικος ἀρπάζει τὴν ἀρχὴν. Φοβερὰ σφαγὴ τῶν δυτικῶν	576
Ὁ Ἀνδρόνικος θανατόνει τὸν Ἀλέξιον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ	578
Ὁ Ἀνδρόνικος παρασκευάζει διὰ πολλῶν ἄλλων φόνων δεινὰ μεγάλα	580
Σικελῶν ἐκστρατεία κατὰ Μακεδονίας	582
Πολιορκία καὶ ἄλωσις Θεσσαλονίκης. Εὐστάθιος	583
Ἐσωτερικαὶ στάσεις καὶ ἕτεραὶ ἑξωτερικαὶ ἐπιδρομαί	598
Πτώσις τοῦ Ἀνδρονίκου. Τελευταῖα περὶ αὐτοῦ κρίσις	600

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Οἱ Ἄγγελοι. Τρίτῃ Σταυροφορία.	
Ἰσαάκιος Ἄγγελος. Κατατρόπωσις τῶν Σικελῶν	603
Ἐπανάστασις τῶν Βουλγαροβλάχων. Στάσις τοῦ Βρανᾶ	606

	σελ.
Αίτια τῆς τρίτης σταυροφορίας. Σαλαδδίν. Ἄρσται αὐτοῦ. . .	611
Περιπέτειαι καὶ ἀποτυχία τῆς τρίτης σταυροφορίας	612
Ἐσωτερικαὶ στάσεις. Ὀλεθρία διοικήσεις τοῦ Ἰσαακίου. . .	620
Καθαίρεσις Ἰσαακίου. Ἀνάρρησις τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξίου	623
Ἔτι μείζων εἰ δυνατόν δεινώσις τῶν πραγμάτων	625
Συνθήκαι πρὸς τοὺς Βουλγαροβλάχους. Χωρισμὸς Πόντου, Παφλαγονίας.	627
Οἱ δύο ἀδελφοί, Μιχαὴλ καὶ Νικήτας οἱ Χωνιάται	629
Τὸ ὄριον Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.	639
Πολιορκία Ἀθηνῶν ὑπὸ Σγουροῦ. Γενναῖα τοῦ Μιχαήλ ἄμυνα.	641
Κατάστασις τοῦ Κράτους πρὸ τῆς τετάρτης σταυροφορίας	643
Οἱ κυριώτατοι μογλοὶ τῆς τετάρτης σταυροφορίας	645

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'

Οἱ Ἄγγελοι. Τετάρτη Σταυροφορία. Κατάλισις τοῦ Μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ.	
Σταυροφορικὸς στρατός. Συνθήκαι πρὸς τὴν Ἑνετίαν . .	648
Πολιτεία τοῦ Ἰννοκεντίου Γ'.	650

	σελ.
Στρατεία ἐπὶ τὴν ἐν Δαλματία Ζάραν. Ἄλωσις τῆς Ζάρας.	651
Συνθήκαι πρὸς τὸν ὁμώνυμον τοῦ Ἀλεξίου Γ' ἀνεψιόν . .	654
Πρώτη ἐμφάνισις τῶν σταυροφόρων εἰς Κωνσταντινούπολιν σὺν τῷ νέῳ Ἀλεξίῳ . .	655
Πρώτη ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Θεόδωρος Λάσκαρις	657
Ἀναγόρευσις τοῦ Ἰσαακίου καὶ τοῦ Ἀλεξίου Δ'	659
Δυσχέρεια: προκαλέσασαι νέον πρὸς τοὺς Φράγκους ῥῆξιν .	660
Ἐχθροπραξίαι. Θάνατος Ἰσαακίου καὶ Ἀλεξίου Δ'. Ἀλέξιος Ε'	662
Προοίμια τῆς δευτέρας πολιορκίας τῆς Κων]πόλεως	664
Συνθήκη διανομῆς τοῦ Κράτους	666
Δευτέρα πολιορκία καὶ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. .	667
Παντοειδεῖς ἀνοσιουργίαι τῶν σταυροφόρων μετὰ τὴν ἄλωσιν.	671
Τριεβάρβαρος καταστροφή καλλιτεχνημάτων καὶ συγγραφῶν	676
Διανομὴ τῶν λαφύρων. Ἐκλογή αὐτοκράτορος καὶ πατριάρχου	681
Καθολικὸν συμπέρασμα τοῦ ἔλου μεσαιωνικοῦ ἡμῶν βίου	684
Παράρτημα τοῦ Δ' τόμου . .	690

